

**ЯК НАВЧАТИ ШКОЛЯРІВ ДОЛАТИ
ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ:
КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ**

ЯК НАВЧАТИ ШКОЛЯРІВ ДОЛАТИ ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ: КОНСПЕКТИ ЗАНЯТЬ

(Навчально-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів /
За ред. проф. Т. Говорун. – К. : 2011.)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
(Лист № від 06.2011)

Лист №14/18 -Г-624 (протокол №2 від 8 липня 2011 року).

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах".

Навчальний посібник орієнтований на ознайомлення вчителів, шкільних психологів та соціальних педагогів з основами гендерних знань та способами їх передачі учням різного шкільного віку. Автори пропонують інноваційні підходи до проблеми розвитку гендерної компетентності учнівської молоді. Посібник допоможе вчителю разом із учнями відповісти на питання, чому гендерні стереотипи стають на заваді освітньому, професійному, громадянському розвитку особистості, навчити дівчаток і хлопчиків розпізнавати та звільнитись від їхнього впливу на поведінку та взаємини статей.

Навчальний посібник підготували:

- *Тамара Говорун*, керівник авторського колективу, д. психол. наук, проф., головний науковий співробітник лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
- *Оксана Кікінежді*, к. психол. наук, доцент, ст. наук. співр., директор науково-дослідного Центру з гендерних проблем молоді НАПН України Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка;
- *Валентина Бондаровська*, к. психол. наук, директор Міжнародного жіночого центру «Розрада»;
- *Ольга Куриленко*, член Міжнародного жіночого центру «Розрада»;
- *Лариса Колос*, директор Школи рівних можливостей;
- *Світлана Вихор*, к. пед. наук, доцент, ст. наук. співр., співробітник науково-дослідного Центру з гендерних проблем молоді НАПН України Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка;
- *Лариса Кобелянська*, к. філософ. наук, доц., керівник Програми рівних можливостей жінок ПРООН;
- *Ольга Кізь*, к. психол. наук, доцент, ст. наук. співр., співробітник науково-дослідного Центру з гендерних проблем молоді НАПН України Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка;
- *Олена Міщенко*, мол. наук. співр. лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
- *Олена Семиколєнова*, ст. наук. співр. Кримського науково-методичного Центру управління освітою АПН України, доцент Таврійського національного університету ім. В. Вернадського;
- *Тетяна Дороніна*, докторантка Інституту вищої освіти НАПН України, доцент Криворізького педагогічного інституту;

- Катерина Радченко, Євгенія Киридон, Ярослав Моргун, аспіранти лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.

Редактор:

Рецензенти:

- Володимир Кравець, д. педаг. наук, проф., ак. НАПН України, ректор Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка;
- Валентина Москаленко, д. філос. наук, проф., завідувач лабораторії соціальної психології Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України;
- Олена Біла, заступник директора з навчально-виховної роботи загальноосвітньої спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземних мов №1 м. Чернігова, вчитель першої категорії, «Старший методист».

Це видання підготовлене в межах виконання «Програми рівних можливостей», яку впроваджує Програма розвитку ООН (ПРООН) в Україні. Думки, висновки чи рекомендації належать авторам та упорядникам цього видання і не обов'язково відображають погляди ПРООН чи інших організацій та закладів системи ООН.

При використанні матеріалів посилання на дослідження обов'язкове.

Надруковано за фінансової підтримки Програми розвитку ООН та ЄС.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ҐЕНДЕРНИХ ПОГЛЯДІВ УЧИТЕЛЯ	8
1. 1. ЧИ ҐЕНДЕРНІ ЗНАННЯ МОЖУТЬ СТАТИ КЛЮЧОВИМИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА?	8
1. 2. ОСНОВИ ҐЕНДЕРНИХ ЗНАНЬ	11
1. 3. ЩО МАЄ ЗНАТИ ПЕДАГОГ ПРО ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ	36
1. 4. МІФИ І РЕАЛЬНОСТЬ У ПОДОЛАННІ СТАТЕВИХ СТЕРЕОТИПІВ	45
1. 5. ҐЕНДЕРНА ІДЕОЛОГІЯ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ	51
 ДОДАТКИ	 56
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ҐЕНДЕРНО-ОСВІТНІХ ЗАНЯТЬ	57
2. 1. ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД У ЗАСТОСУВАННІ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	57
2. 2. МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ҐЕНДЕРНІЙ ПРОСВІТІ	60
 ДОДАТКИ	 86
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ҐЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ РІЗНОГО ВІКУ	96
3. 1. РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРО ПАРТНЕРСТВО СТАТЕЙ	96
3. 2. ФОРМУВАННЯ ҐЕНДЕРНО-ПАРИТЕТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДЛІТКІВ	246
3. 3. АКТИВІЗАЦІЯ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЮНАЦТВА В ПИТАННЯХ ҐЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ	.....
 ҐЕНДЕРНИЙ СЛОВНИК	 789
 ЛІТЕРАТУРА	 798

ПЕРЕДМОВА

Перед Вами, вчителю, навчальний посібник із предмета, якого ще немає в шкільному розкладі та навчально-виховних планах урочної та позакласної роботи. Він присвячений вихованню гендерної культури, а саме: прищепленню дітям та молоді здатності керуватись принципами рівноправ'я, паритету як основоположними засадами у міжстатевих стосунках – взаєминах із протилежною статтю в навчальному закладі, у побудові товариських та романтичних стосунків, співвіднесенні себе із професійними, сімейними та громадсько-політичними ролями.

Що означає новомодне слово «гендер», звідки воно прийшло до нас і чи можна віднайти його слов'яномовні еквіваленти? Його термінологічна біографія невелика, проте історія поняття має дуже давню історію. У 60-х роках ХХ ст. американський журналіст Р. Столлер запропонував замість поширеного англomовного поняття стать (sex) застосовувати гендер (gender) як більше придатне до характеристики соціального статусу статей, рівня їхньої освіти, професійної зайнятості в сфері соціального виробництва, фінансового забезпечення, участі в соціальному житті тощо. Чим була зумовлена потреба нового терміну? – Перш за все, впливом феміністичних ідей. До речі, слово «фемінізм» увійшло в обіг наприкінці ХVІІІ ст. завдяки французькому соціалісту-утопісту Шарлю Фур'є, який вважав, що соціальна роль жінки є мірилом суспільного прогресу й іменував феміністами (від лат. «feminizm» – знання жіночих проблем) прихильників і прихильниць статевого рівноправ'я, які вже тоді стали невід'ємною складовою політичних процесів та наукових досліджень.

Із часів перших протестних рухів за рівноправ'я жінок і чоловіків ідея паритету вилітала в потужні демократичні рухи, ставши альфою та омегою конституцій переважної більшості країн, в тому числі й України, у Статті 24 якої зазначається: «...рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї»¹. Таким чином, слово «гендер» ввійшло в різні мови світу як поняття порівняльної ознаки соціального статусу жінок і чоловіків. Рівень гендерної рівності є лакмусовим папірцем ступеня демократичності розвитку суспільства, поступу на шляху до досягнення рівних прав і можливостей статей.

«Це все зрозуміло, – перечитавши вступне слово, подумає вчитель. – Але до чого тут школа, діти? Хай підростуть, принаймні, до студентської лави, а потім...». Але виявляється, в дорослому віці, і навіть в юнацькому, буває важко прищепити моральні погляди, основи яких не закладені в дитинстві.

Чи справді жіноча стать «слабка», хоч і прекрасна? А може, навпаки – чоловіча, адже у всьому світі тривалість життя чоловіка значно коротша за жіночу? Можуть виникнути й інші сумніви та питання, на які молода людина починає шукати відповіді: «А чи не емансипація жінок винна в тому, що стало більше неповних сімей, дітей-сиріт і покинутих дітей? Чи не пора повернути жіноцтво на «шлях істинний», витіснивши з їхніх прекрасних голівок ідею рівності з чоловіками? Адже тільки жінка може народити дитину, а чоловікам залишається лише імітувати цю таїну в кінокомедіях, глузуючи з власної немочі?»

1 Конституція України : (макет розроблено Центром комп'ютеризованих інформаційних систем Секретаріату Верховної Ради України) [електронний ресурс] / – 1996. – режим доступу до тексту: <http://www.rada.gov.ua/konst/CONST1.HTM>

Таких питань може виникнути чимало, і щоб по-справжньому розібратись у них, варто їх обговорювати не «на кухні», а в освітньому закладі. Адже гармонійна побудова стосунків між статями складає сенс і повноту людського щастя на різних щаблях людського буття – починаючи від вибору освіти, професії та кар'єрного зростання – і аж до створення власної сім'ї, виконання батьківських, громадянських обов'язків тощо. При цьому ґендерний статус чоловіків та жінок є одним із найважливіших індикаторів особистого і соціального добробуту, адже ґендерна рівність – невід'ємна умова забезпечення основоположних прав і свобод людини, починаючи від мікрорівня її функціонування в сім'ї, закінчуючи макрорівнем – у соціумі.

Будь-яке суспільство так чи інакше побудоване на владно-підвладних відносинах, а особливо таке, що донедавна було авторитарним. Фактична рівність статей, особливо жіночої, залишається і понині головним орієнтиром, а подекуди і недосяжною мрією, про що свідчать факти відвертої дискримінації у сфері освіти, домашньої та суспільної праці, які принижують людську гідність. *Так, між фактами кари пакистанської жінки, якій її чоловік відрізає носа за невідповідну місцевим нормам поведінку, відсутністю виборчих прав чи можливості навчатись, каліцтвом статевих органів африканських дівчат-підлітків з метою обмеження їхньої сексуальної активності до явищ ґендерної дискримінації українських жінок, які представлені лише 7% у вищому законодавчому органі – парламенті чи їхньою відсутністю на найвищому виконавчому рівні – в уряді країни, на перший погляд, – прірва. Проте за своєю суттю, витоки такої дискримінації однакові.* Це – погляди на жінку як на істоту психологічно слабшу, неспроможну досягти чоловічого інтелектуального рівня, поведінкою якої слід керувати і спрямовувати у потрібне русло. Не випадково Конвенція ООН (1997) про «Ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» є основоположним документом, взятим на озброєння більшістю країн світу для розробки плану дій щодо побудови рівноправ'я та однакових можливостей статей на всіх рівнях функціонування суспільства. Ґендерні знання розкривають дітям та юнацтву таємниці досягнення гармонії з протилежною статтю, оскільки дають змогу зрозуміти, як створити умови для максимального розвитку потенцій та інтересів людини, незалежно від їхньої статевої приналежності. Адже поділ суспільного життя на дві протилежності – «чоловіче та жіноче», «сильне і слабке», а отже, чоловіче домінування, повноцінність та жіноча залежність, підлеглість, відходить у минуле, оскільки засвідчив свою непродуктивність у різних його сферах. *Так, за анатомічними особливостями репродуктивної системи, будови тіла чоловіки і жінки – різні істоти. Проте за психологічними особливостями у них більше спільного, ніж відмінного. Та й те, що їх відрізняє, є переважно результатом диференціації виховання, різних вимог до поведінки, знань, умінь, а не вродженими властивостями.* Отже, те, ким стануть дівчатка і хлопчики, чи здатними будуть до рівноправної участі у всіх сферах людського життя – від приватного, сімейного до державного, публічного – залежить передусім від того, як буде здійснюватись процес їхньої ґендерної соціалізації. *Адже традиційний, стереотипізований її характер «це – хлоп'яче, чоловіче, а це – дівчаче, жіноче», принаймні, наполовину звужує можливості розвитку людини, узалежнює її життєтворчість, індивідуальність від статі, яка окреслює межі чоловічих та жіночих сфер – умінь і навичок, обов'язків, потреб та інтересів, професійної освіти, кар'єри, громадсько-політичного статусу тощо.* Це породжує цілком логічне запитання: якщо все так зрозуміло і переконливо щодо

необхідності рівноправ'я статей, то чи так необхідно про це розмовляти з учнями та ще й готувати для вчителя спеціальний посібник?

Попри очевидність демократичних змін у гендерній політиці України, які законодавчо закріплені як у її Конституції, так і в інших законодавчих актах, зміни у масовій свідомості, що є носієм багатьох міжстатевих стереотипів, є необхідними. Хто їх постачає і чому слід навчатися їх долати? Гендерні стереотипи – це заскоружлі уявлення про те, як мають поводитися особи різної статі, щоб стати «справжніми» чоловіками та жінками, а отже, досягти щастя і успіху. В їх основі – хибні упередження щодо іншої статі як протилежної в характері, здібностях, уміннях, сімейному та суспільному призначенні («належну» і «неналежну» поведінку певної статі).

Основна мета гендерної освіти – знижувати рівень некритичного прийняття нав'язуваних стереотипами обмежень поведінки осіб будь-якої статі та через їх розвінчування вчитись йти їм наперекір, назустріч власним індивідуальним прагненням.

Пропонований навчальний посібник – це перша спроба створити українську версію Європейського Гендерного Портфоліо (ЄГП), своєрідної абетки гендерних знань для учнів середніх навчальних закладів, яка б слугувала своєрідним путівником самовизначення та здійснення власного вибору. Реалізація цього проекту в Україні сприятиме впровадженню компетентнісного підходу в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи та наближенню його результатів до завдань, висунутих у Концепції загальної середньої освіти – уваги до навчального змісту й методик, уміння самостійно вчитися, критично мислити, розвивати здатність до самопізнання і самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності, вміння та навички, необхідні для життєвого і професійного вибору.

Першочерговість цих завдань відповідає гаслу «Усе найкраще – дітям!», сутність реалізації якого президент Національної академії педагогічних наук України В. Г. Кремень бачить у концепції «дитиноцентризму» як пошануванні особистості дитини, її індивідуальності, створення необхідних умов для її становлення і розвитку: *«Культура дитиноцентризму та інноваційності повинна визначати всю діяльність сучасного вчителя як у школі, так і поза її межами»².*

---

2 Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – с. 412-413.

РОЗДІЛ І. РОЗВИТОК ҐЕНДЕРНИХ ПОГЛЯДІВ УЧИТЕЛЯ

- Чому ґендерні знання учнів можна назвати ключовими?
- Якою має бути абетка ґендерних знань учителя?
- У чому полягає ґендерний підхід у навчально-виховному процесі?

1.1 ЧИ ҐЕНДЕРНІ ЗНАННЯ МОЖУТЬ СТАТИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА КЛЮЧОВИМИ?

У суспільній думці функціонує чимало заскорузливих статевих поглядів, які дезорієнтують, у першу чергу, молоду людину в виборі власної моделі поведінки. Керуючись ними, вона робить багато помилок, які буває важко виправити в майбутньому. *Наприклад, юнак, який відчуває в собі хист навчати і виховувати дітей, натикається на настанову, що «педагогіка – це справа не для справжніх чоловіків», а ось спорт, економіка, бізнес, а ще й алкоголь і міцний кулак – це те, що потрібно. Він починає керуватись стереотипними орієнтирами, зраджуючи своєму «Я» і правдивому покликанню. Або дівчина у віці «на виданні» ігнорує можливості професійного навчання через фальшиву настанову численних реклам – він заробляє, а вона шукає Його з грошима, вигідно користуючись своїми зовнішніми даними. Далі шлюб, народження дитини і розлучення... І вона вже ладна на будь-яку копійчану роботу, аби вижити.*

Скільки таких невірних кроків зробили молоді люди у віці освітнього, професійного, культурного, громадянського самовизначення – важко і перерахувати. А все через те, що на шляху пошуку свого «Я» вони наштовхувалися на перешкоди, породжені стереотипними уявленнями – це не личить/личить справжньому чоловікові/справжній жінці. *«Що заважало Вам припинити зверхню поведінку жениха?» – запитала ведуча телешоу Лариса Гузєєва в однієї із «наречених», якій хлопець демонстрував своє нахабство. Спантеличена дівчина, помовчавши хвильку, відповіла: «Так мене виховали».*

За стереотипом криється неправдиве, фальшиве знання про статеворольову поведінку, яке з реальними можливостями людини нічого спільного не має. Проте цілком нормальна соціальна потреба людини бути прийнятою іншими, страх бути білою вороною, чужою серед своїх змушує бездумно слідувати нав'язуваним статеворольовим стандартам.

Хто постачає ґендерні стереотипи, де знаходиться та фабрика, яка їх продукує? Нині їх великими тиражами продукує ЗМІ, включно з дитячою періодикою, а також батьками, школою, системою усталених традицій і соціальних ролей. На цьому нерівному за силами впливу полі боротьби вчитель залишається чи не єдиним спеціалістом, на якого покладена велика місія пропаганди ідеології рівності прав і можливостей статей, тобто егалітарних (із фр. *egalite – рівність*) ґендерних поглядів. Її суть у тому, що досягнення будь-яких життєвих цілей та індивідуальних звершень не може обмежуватись статевою належністю людини. Тому розбудова суспільства паритетної демократії як спільноти рівноправних людей потребує високого рівня усвідомлення ґендерного чинника як такого, який є стрижневим у побудові гармонійних міжстевих стосунків у всіх без винятків сферах життя, навіть тих, які традиційно вважались виключно жіночними. *Українське телебачення відзняло результати експерименту Міністерства охорони*

здоров'я України щодо упровадження в пологових будинках Донецька та Луцька нових умов перебування вагітних та породіль. Родичі, в першу чергу чоловіки, мали змогу бути з дружинами під час переймів, одразу після народження немовляти, ще до першого прикладання до грудей матері, зігрівати немовля на своїх грудях. Результати експерименту були вражаючими як із точки зору значного зниження статистики патологій матері й дитини, так і зрушень у психіці – жінки значно краще почувались у присутності чоловіка, а останні переживали справжній катарсис. Як зазначив в інтерв'ю один із донецьких татусів, який, маючи першу дитину, вперше відчув порухи і плямкання ново-народженої другої на своїх грудях, він більше не тільки не підніме руку на дитину чи дружину, а й голосу ніколи не підвищить. Гендерна культура, пророщуючи зерня егалітарності, може вберегти від багатьох проблем у сімейному та суспільному функціонуванні людини.

Орієнтація вихованців на рівноправні гендерні стосунки вимагає від учителя не лише високої культури гендерного мислення, а й критичного переосмислення власних поглядів, які можуть не відповідати ідеям рівноправ'я статей. Хтось із вчительок звик до того, що останнє слово за чоловіком і сповідує точку зору, що «краще бути за ним, як за кам'яною стіною», хтось не витримав постійного приниження брехнею та після розлучення почав нарешті відчувати себе самодостатньою жінкою. Окремі вчителі-чоловіки можуть сприймати свою професію як невластиву особам сильної статі, а деякі пишаються і задоволені нею, попри низьку платню відчувуючи повагу до обраної професії з боку дружини і дітей. Крім того, навчання дітей способом вирішення завдань гендерного змісту потребує зовсім інших методичних підходів, ніж навчання розв'язку математичних задач чи з інших дисциплін. Шлях до гендерної культури пролягає як через гендерну поінформованість (обізнаність), так і гендерну чуйність (уміння толерантно ставитись до браку якихось інтересів чи умінь через неможливість їх розвитку) та асертивність, які формують здатність протистояти статевим стереотипам. Ось чому особистісний, індивідуальний підхід до учнів, застосування інтерактивних форм навчання, діалогічне спілкування розглядаються наріжним каменем викладання курсу з подолання гендерних стереотипів.

Стратегія наближення освіти до вирішення нагальних проблем соціально-економічного та гуманітарного розвитку передбачає поліпшення її якості. Одним із шляхів оновлення змісту освіти є впровадження компетентнісного підходу. Компетентність випускників шкіл у питаннях міжстатевих взаємин вважають необхідним культурним мінімумом, необхідним для адаптації та нормального функціонування в сучасному соціумі. Чи можна гендерні знання назвати ключовими?

Відомо, що ще у 1997 році група експертів з галузей освіти, бізнесу, праці, здоров'я, права, а також представники урядових та неурядових організацій започаткували розробку програми «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» зі скороченою назвою «DESECO» (Definition and Selection of Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO))//Laura H.Salganik, Dominique S.Rychen. Urs.Moser. JohnW. Konstant. – Projects on Competencies in the OECDContext: Analysis of Theoretical and Conceptual Foundations, SFSO, OECD, ESSI, Neuchatel, 1997).

Що означає поняття «компетентність»? На думку експертів DESECO, компетентність – це здатність успішно адаптуватися до вимог соціуму, які постійно змінюються; бути конкурентоздатним на ринку праці, вміти вибудовувати на демократичних засадах взаємини

з людьми в мультикультуральному середовищі, вмiти послуговуватись iнформативною, правовою iнформацією для орієнтації в діяльності різних соціальних iнституцій у соціально-економічному та політичному оточенні, а в разі необхідності – захищати свої громадянські права. Ключові компетенції, на думку академіка О. Савченко, стосуються готовності людини до виконання і сімейних, і професійних, і громадянських ролей. *Отже, ґендерні компетенції можна назвати ключовими, оскільки вони розвивають у вихованців потребу і здатність до самопізнання і самовдосконалення, уміння будувати партнерські стосунки, бути конкурентоспроможними на ринку праці, утверджувати демократичні засади в житті приватному та соціальному.* (Rychen, Dominique S. *Key Competencies for a Successful Life and Well-Funktional Society. – Germany : – Hogrefeand Huber Publishes, 2003. – P.4-5).*

Ґендерні знання дають змогу дітям та юнацтву, по-перше, керуватись ідеєю рівних прав і можливостей в освоєнні різних сфер життєдіяльності – побудові стосунків, навчанні, спорті, громадській активності – по-друге, пізнавати, будувати і випробовувати своє «Я» в найрізноманітніших ситуаціях, а по-третє, вчитися сповідувати і втілювати в життя принципи партнерства, рівноправ'я статей від шкільної лави до власної родини, будувати взаємини у праці, громадсько-політичній діяльності. Ґендерні знання допомагають змінюватися самому і змінювати суспільство, відстоюючи рівні права і можливості статей у різних сферах соціального буття. Ґендерні компетенції дають як відчуття внутрішньої гармонії та розуміння себе, так і здатність будувати злагоджені стосунки з іншими людьми. Таким чином, ґендер охоплює економічну, політичну, соціальну, сімейну, суспільну та приватну сфери. У свою чергу, самовизначення в ґендерних питаннях формує у дівчат та юнаків розуміння ти засад, на яких будуються подружні та сімейні стосунки, які можливості й обмеження несе в собі орієнтація на традиційні чи егалітарні ґендерні ролі, як ґендерна нерівність може вплинути на вибір професії, посади. Отже, ґендерна компетентність є органічною складовою всіх сфер буття людини, які залишаються особистісно важливими для людини в різні вікові періоди її життя – як під час вибору напрямку освіти, створення родини, вибудовування професійної та громадсько-політичної кар'єри, так і в зрілому віці.

Звичайно, ґендерна компетентність як ключова має будуватись на сучасних засадах дидактичної теорії та практики виховання. Концепція «розвивального навчання», представлена в працях Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, Д. Б. Ельконіна, Г. С. Костюка та інших, базується на ідеї цілеспрямованих впливів на людську особистість не стільки обсягом знань, скільки активізацією самостійних висновків, суджень, оцінок.

Цей психічний особистісний потенціал можна активізувати:

- через посилення мотивації, наприклад, обґрунтуванням необхідності пізнати себе як представника чоловічого чи жіночого роду;
- навмисне загострення суперечностей, життєвських колізій, сумнівів щодо існуючих (унормованих у найближчому соціумі) або запропонованих норм статево-рольової поведінки;
- рефлексію «Я» (конструювання «Я» в різних соціальних ситуаціях), цілепокладання та смислотворчість (визначення сенсів людського буття);
- активізацію самореалізації – прагнення якнайповніше використати власний потенціал.

Принципами особистісно-орієнтованого навчання вважають:

- опору на вікові потреби та інтереси учнівства (*якщо для молодших школярів важливо розібратися в тому, чому іноді важко порозумітися з однокласниками іншої статі, то для старших – чому чоловіки та жінки часто по-різному ставляться до кохання та романтики*);
- створення умов для психічної та емоційної врівноваженості з метою вільного самовияву індивідуальних позицій (*обговорення гендерних питань несумісне з побоюваннями відповісти на них «неправильно» чи бути розкритикованим, а тим більше – висміяним; будь-яка точка зору має право на існування, проте кожен самостійно вирішує приймати її до уваги чи ні*);
- співпрацю, діалог як з учителями, так і з іншими учнями (*колективний пошук істини, зваження всіх «за» і «проти» можливі за умови вільного висловлювання думок, які вчитель всіляко активізує через організацію різних видів групової роботи*);
- різноманітні дидактичні ситуації (*передача учням простої суми гендерних знань як «лікнепу» унеможливує формування свідомого самовизначення в них: без бачення гендеру як основоположних прав та свобод людини неможлива інтеграція їх у власні ціннісні орієнтації*).

Базовий рівень компетенції оцінюють як уміння учнів аналізувати ті чи інші події, документи, факти, статистичні дані з позиції співвідношення ролей однієї та іншої статі, їхньої рівності-підпорядкування та наслідків для окремої особи і суспільства в цілому. Базовому рівню притаманна гендерна чуйність як уміння запропонувати заходи, які б посприяли вирівнюванню взаємин, покращенню становища ущемлених у правах і можливостях.

1.2. ОСНОВИ ГЕНДЕРНИХ ЗНАНЬ УЧИТЕЛЯ

- *Як протиставлення «чоловічого» та «жіночого» губить ідею паритету статей?*
- *Чи чоловіча стать справді «сильна», а жіноча – «слабка»?*
- *Чому вихователям корисно носити «егалітарні лінзи»?*

Гендерні знання охоплюють широку палітру гуманітарних дисциплін – філософських та феміністичних теорій, соціологічних, економічних і психологічних досліджень, літератури, образотворчого мистецтва та педагогічних практик. Це невичерпне джерело, яке живить ідеї гуманізму та демократії, закарбовані в переліку основних прав і свобод людини.

Пізнання гендерної культури не має меж, адже гендерних знань ніколи не буває досить. Проте велике починається з малого – з «абетки», що дає змогу вчителю зорієнтуватися в базисних питаннях, які виступають аргументованим доказом головного кредо – немає альтернативи ідеї рівних прав і можливостей статей, вона є основоположною в розбудові суспільства, орієнтованого на гуманність.

Різниця між поняттями «стать» і «гендер»:

стать – біологічний феномен, а гендер – соціальний.

Стать – це найперша ознака людини, яка з'являється на світ. Не випадково її означення розмішують на початку анкетних даних. Це паспортна чи біологічна стать. Коли до неї додають інші соціальні характеристики, як, наприклад, учень, студентка, службовець,

вказують освіту, професію, посаду, економічний статус тощо, йдеться вже про ґендерні характеристики чоловіків та жінок.

Поняття «ґендер» є одним із базових у процесі соціалізації, оскільки виховання людини у переважній більшості культур залежить від статі. Отже, ґендер – це наповнення понять «чоловік» та «жінка» певним соціальним змістом. Таким чином, термін «стать» означає біологічну належність людини, а ґендер – відмінності між соціальними позиціями чоловіка та жінки.

Громадянське суспільство через призму ґендерного аналізу статусу чоловіків і жінок.

Чому ґендер виступає мірилом демократії? Тому що він опосередковано свідчить про реалізовані і нереалізовані особистісні можливості людини, незалежно від її статевої приналежності. Сучасна концепція ґендерного підходу як рівність прав та можливостей статей враховує також «рівність результату». Що означає рівність результату, як вона проявляється в реальному житті суспільства чи навіть у сім'ї? Через рівність у праві освіти, соціально-економічного становища, можливості для професійного, культурного та громадсько-політичного розвитку особистості жінки та чоловіка.

Як можна оцінити рівень розвитку прав і можливостей людини в тому чи іншому суспільстві? – Шляхом вирахування індексу людського розвитку (ІЛР) як оцінки рівня освіченості ООН, заробітку, соціального забезпечення, очікуваної тривалості життя, народжуваності-смертності, вартості споживчого кошика, доходів, доступу до робочих місць тощо середньостатистичного громадянина тієї чи іншої країни.

Ґендерний індекс людського розвитку (ГІЛР) – це інтегрована характеристика соціального становища чоловічого і жіночого населення тієї чи іншої країни, стрижневий показник їхньої рівності. Симетрія показників рівня статусу двох демографічних груп у всіх сферах соціально-економічного життя та в управлінських структурах є свідченням високої ґендерної культури. Тому 50/50 вважають нормативним стандартом та показником демократичності та гармонійності відносин статей. Вищість-нижчість показників ГІЛР – перевагою однієї статі над іншою, проявом соціальної нерівності статей у конкретному соціумі, що означає порушення політичних, економічних, соціальних прав і можливостей цієї демографічної групи.

Високі показники ГІЛР як базисні оцінки становища жінок і чоловіків зафіксовані в країнах північної Європи, Північної Америки (США, Канади), Австралії та Нової Зеландії. За ГІЛР Україна посідає 63-тє місце у світі. Дослідження *World Economic Forum* з'ясували, що українок недостатньо на керівних посадах, а їхня платня на 30 % є менша, ніж чоловіча.

Країна	Місце в рейтингу	Зарплата жінок від зарплати чоловіків	Жінки на керівних посадах	Спеціалісти і техпрацівники	Жінки в парламенти	Жінки на посадах міністрів	Мають вищу освіту	Можливість зайняти керівну посаду (кількість балів із 7)
Ісландія	1	74 %	33 %	56 %	43 %	45 %	99 %	5,43 %
США	19	66 %	43 %	57 %	17 %	33 %	97 %	4,97
Росія	45	65 %	37 %	64 %	14 %	17 %	89 %	4,64
Україна	63	61 %	39 %	64 %	8 %	4 %	88 %	4,45

Якщо ГЛР у країні невисокий, це означає, що в ній існує низка проблем щодо рівноправ'я статей. Із точки зору ГЛР, Україна має досить високий рейтинг за одними параметрами і низький за іншими, зокрема, за участю жінок у законодавчих органах, в управлінських структурах різного рівня, в керівництві кампаніями, підприємствами, освітніми закладами тощо.

Отримання гендерних знань невід'ємне від розуміння гендерної політики держави, її гендерної ідеології.

Конституція України (Стаття 24) гарантує рівні права і можливості жінок і чоловіків у всіх сферах людської життєдіяльності, але реалії ГЛР далекі від таких гарантій. Україна приєдналась до зобов'язань, які були прийняті на Саміті Тисячоліття ООН «Цілі розвитку тисячоліття» (2000 р.), ратифікувала Декларацію та Платформу дій, прийняту на Четвертій всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін, 1995 р.), Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Загальну декларацію прав людини (1948 р.).

Політику, в тому числі й гендерну, спрямовує ідеологія держави – Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 2006 р., Указ Президента України від 26.07.2005 № 1135/2005 «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Постанова кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006-2010 роки» (від 05.07.06 № 384-р).

Гендерна політика кожної держави спрямована на впровадження стратегії усунення соціального розшарування, соціальне вирівнювання статей (виявлення проблем, визначення бажаного результату, аналіз ресурсів та можливостей їхнього залучення, активізацію громадської думки тощо).

Гендерна ідеологія – це активізація соціальних та економічних чинників, спрямованих на просування суспільних інтересів дискримінованих демографічних груп. Основні права і свободи людини знаходять своє відображення в змісті гендерної політики держави. Кількісний та якісний аналізи реалізації гендерної політики передбачають виявлення причин диспропорцій та гендерного дисбалансу як неоднакового доступу до розподілу соціальних ресурсів. Тому статус чоловіків та жінок порівнюють де-юре та де-факто.

Соціальна справедливість як наріжний камінь ідеології гендерної ідеології.

Соціальним параметром виміру гендерної рівності як паритету становища статей на всіх рівнях суспільства є *гендерна картина (гендерний дисплей)* – демонстрація за допомогою статистичних даних становища статей у тій чи іншій галузі виробництва чи соціальної сфері, а також у порівнянні з їхнім функціонуванням в інших країнах (гендерна картина світу).

Гендерний аналіз як найпоширеніша техніка виявлення ступеня гендерного дисбалансу, його причин, наслідків, можливих шляхів вирівнювання позицій статей включає моніторинг таких складових:

- *гендерний порядок* – взаємозумовленість гендерних ролей у системі різних соціальних інституцій (переважно на мезо-макрорівні їхнього функціонування);

- *ґендерну деконструкцію (ґендерну експертизу)* – критичний аналіз соціальних складових із врахуванням біологічних, що зумовлюють той чи інший статус-кво ґендерного дисплею (наприклад, порівняння кількості жіночого та чоловічого населення від народження до дорослого віку та з'ясування соціально-медичних причин демографічного дисбалансу, який в Україні фіксується з 30-35-річного віку);
- *ґендерну сегрегацію* – демонстрування асиметрії ґендерного дисплею, доповнене аналізом переваг однієї статі та ущемлення прав і можливостей іншої, що спричинило дисбаланс позицій статей по вертикалі чи горизонталі;
- *вертикальну сегрегацію* – порівняння соціально-політичного статусу статей та їхніх можливостей у структурі владних інституцій і законодавчої влади, в управлінській та виконавчій структурах (наприклад, кількості чоловіків та жінок в парламенті, уряді, структурах управління науковими, виробничими, освітніми інституціями) та демонстрація тим самим можливостей ущемленої статі у прийнятті політичних рішень, керуванні діяльністю, виборі її напрямків тощо); квотування представництва жінок у структурах влади пропагується і широко застосовується майже в сотні країн світу. На думку експертів ООН, вирівнювання кількості жінок і чоловіків в управлінських структурах сприяє вирішенню гуманітарних проблем країни. Так, якщо 20% місць у парламенті належить жінкам, то успішно приймаються програми на захист інтересів дітей, а вже 30% квота здатна до лобіювання і прийняття програм в інтересах жінок.
- *горизонтальну сегрегацію* – порівняння соціально-економічного статусу та можливостей статей на одних і тих же посадах, становищах у тих чи інших сферах суспільного життя, виробництва, освіти, науки, тощо (наприклад, яка кількість посад голів комітетів чи парламентських комісій припадає на однакову кількість депутатів-жінок та депутатів-чоловіків або як оплачуються посади спеціалістів одного і того ж рівня в сфері культури, освіти, де працює більшість жінок у порівнянні зі сферою агропромислового чи іншого виробництва, де більшість займають чоловіків). Як справедливо зазначає О. Каменська, «В умовах виразних змін у статеворольовій стратифікації суспільства фактор статі стає важливою складовою практично будь-якого дослідження в області соціально-гуманітарних наук, яке претендує на об'єктивність і науковість. Чоловік і жінка – два основних людських типи, і стосунки між ними слід розглядати базовою моделлю людських стосунків³.

Ґендер в особистісному вимірі

Особистісні параметри виміру ґендеру включають прояви маскулінної, фемінної та андрогінної поведінки, Ґендерну ідентичність та ґендерні орієнтації, а також вибір статевих ролей.

Перенесення анатомічних відмінностей чоловічих і жіночих організмів на психічні відмінності породило дихотомію уявлень про «сильну» і «слабку» статі, про маскулінні та фемінні властивості як статевотипові. Явище зумисного протистояння, протилежності чоловічого та жіночого у всіх сферах людського буття О. Суслова називає *ефектом статевого віддзеркалення*.

3 Каменская Е. Н. Гендерный подход в педагогике / Е. Н. Каменская. – Ростов на Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 2006. – С.5.

Типи традиційної поведінки статей

Уявлення про статевотиповану поведінку жіноцтва та відповідні особистісні якості, а також чоловічі, представлені в стереотипах «лагідні, чуйні, люблячі, віддані» та «безстрашні, витривалі, рішучі, наполегливі, відчайдушні». Такий дихотомічний конструкт фемінності (лат. *femina* – жінка) та маскулінності (лат. *masculus* – чоловік) зображають як дві абсолютно протилежні начала. Чим більше фемінних рис має особа, тим ближче вона до полюсу справжньої жінки, і навпаки. Риси статевотипованої поведінки розглядають як взаємодоповнюючі, комплементарні та нерівноцінні: чоловічі якості домінуючі, якості жінки – підлеглі, вона – боягузка, він – сміливий, вона – добра виконавиця, а він – хороший керівник.

Фемінність _____ 0 _____ Маскулінність

Взаємопротиставлення слугувало підставою для поляризації сімейних та соціальних ролей, обґрунтування різного їхнього призначення («здобувач, захисник» та «берегиня, опікунка»). Маскулінність і фемінність розглядали як публічне та приватне, провідне та другорядне, здатне керувати, вести за собою і підпорядковуватись та виконувати розпорядження. В історії цивілізації маскулінність та фемінність слугували приписами належної соціальної та моральної поведінки.

Гіпергендерність як війна статей

Гіпергендерність як ознака «типової» чоловічої чи жіночої поведінки стала своєрідним символом охорони традиційного розподілу соціальних функцій, поляризації обов'язків та функцій статей. Одвічна традиційна диференціація позицій чоловіків і жінок відображена в поглядах на їхнє призначення у сім'ї та суспільстві. У більшості країн, де чоловіків вважають «сильною» статтю через перевагу не лише фізичних потенцій, але й психологічних, їх виховують домінантними, ініціативними, наполегливими у досягненні успіху, раціональними у міжособистісних контактах, агресивними у досягненні мети, стриманими у переживаннях та вияві почуттів. Ці якості є складовими гіпермаскулінності – образу ідеального «справжнього» чоловіка.

Гіпергендерність зумовлена не антропологічними відмінностями, адже мужнього вчинку можна очікувати не лише від чоловіка.

У *гіпермаскулінності чоловіків* психологи виокремлюють такі взаємопов'язані особистісні компоненти:

- чоловіки вважають, що безпека для життя має їх збуджувати, а перемоги або виживання в небезпечних умовах створюють чи не найкращу можливість продемонструвати свій контроль і владу над оточенням;
- вияв чоловіком насилля вважається допустимою формою демонстрації сили і домінування над іншими та необхідним компонентом його маскулінності;
- гіпермаскулінні чоловіки, як правило, підтримують грубі сексуальні стосунки, які фокусують у собі ігнорування прав жінки, емоцій, почуттів, її бажання вступати в інтимні зв'язки.

Психологічні дослідження виявили значущі кореляційні зв'язки між схильністю чоловіків до традиційних гендерних ролей і їхньою сексуальною агресією, а також між сексуальною агресією та прийняттям статевотипованих міфів, очікуваннями сексуальних послуг від жінки, яка стала об'єктом їхньої уваги.

Дані експериментів свідчать, що гіпермаскулінність чоловіків позитивно корелює зі схильністю до зґвалтування та з іншими формами сексуально агресивної поведінки – упослідженням, небажаними дотиками до тіла тощо. Чоловіки, які за шкалою гіпермаскулінності отримали вищі показники, демонструють нижчий рівень тривожності, дистресу, почуття провини, сорому, відчуття огиди, страху під час зґвалтування. Гіпермаскулінність також позитивно корелює з уживанням алкоголю, наркотиків, схильністю до небезпечного водіння машини.

Схильність жінки до гіпергендерної фемінної поведінки підвищує ризик її віктимізації (роль жертви). Такі жінки часто з дитинства стають об'єктами сексуальної агресії, а в дорослому житті не вміють відверто виявляти свої сексуальні бажання у стосунках із партнером. Гіпертрофована фемінність корелює зі статевою стереотипізацією свідомості, в тому числі установками щодо чоловіків і жінок як суб'єктів та об'єктів сексуальних домагань. Орієнтовані на гіпергендерні ролі, жінки схильні вбачати в інших жінках не жертв, а успішних акторок сексуальних ігор, що забезпечують їм матеріальну стабільність.

Гіперфемінність вкорінюється у свідомості жінки, її поглядах на життя. Вона вірить, що успішна кар'єра та просування по службі особи жіночої статі базується на її здатності ініціювати інтимні стосунки; вважаючи їх основоположними, гіпергендерні жінки розцінюють свою сексуальність і привабливість як важливий капітал у розгортанні романтичних стосунків з потрібною людиною протилежної статі. При цьому свою сексуальність вони використовують як зброю у маніпулюванні чоловіком, бо вбачають у ньому передусім сексуального агресора, грошовий мішок, могутнього господаря, а не друга, партнера по роботі, однодумця.

Гіпергендерність як ознака стевотипової чоловічої чи жіночої поведінки є своєрідним символом охорони традиційного розподілу стевих ролей, поляризації фемінності/маскулінності, увиразнення їхньої інакшості, несумісності, діаметральної протилежності. Теза про гіпергендерність давно взята на озброєння численними «жіночими» та «чоловічими» журналами, які засобами комічного в рекомендаціях анекдоту про чоловіка-голову та жінку-шию нав'язують головну ідею – протилежності, прихованої ворожнечі маскулінного і фемінного.

У багатьох традиційних латиноамериканських культурах поширений культ «мачо» – справжнього, істинного чоловіка. «Мачо» (з ісп. «самець») безстрашний, фізично витривалий і загартований, сильний духом, із залізною волею, що допомагає йому долати труднощі на шляху до благородної мети. Він зверхньо ставиться до жінок, які для нього прирівнюються до побутових зручностей. Гіпермаскулінні чоловіки сміливі, рішучі, мають сильну волю, не скиглять, не скаржаться, а завойовують. У стосунках із жінками вони емоційно стримані, зверхні, поблажливі до їхніх слабкостей, ніколи не виявляють палких почуттів, не люблять «ніжностей», доводять свої почуття героїчним учинком, ризикованою поведінкою. Гіперфемінність жінки часто пов'язували з її сексуальною привабливістю, витонченістю, із «синдромом леді Макбет» – кокетливістю, хитрістю, маніпулюванням чоловіком для досягнення власних цілей.

Засвоєння традиційних гендерних ролей є шляхом до гіперфемінності та гіпермаскулінності, які не тільки обмежують особистісний розвиток людини, але й породжують низку проблем в її соціальному самовизначенні.

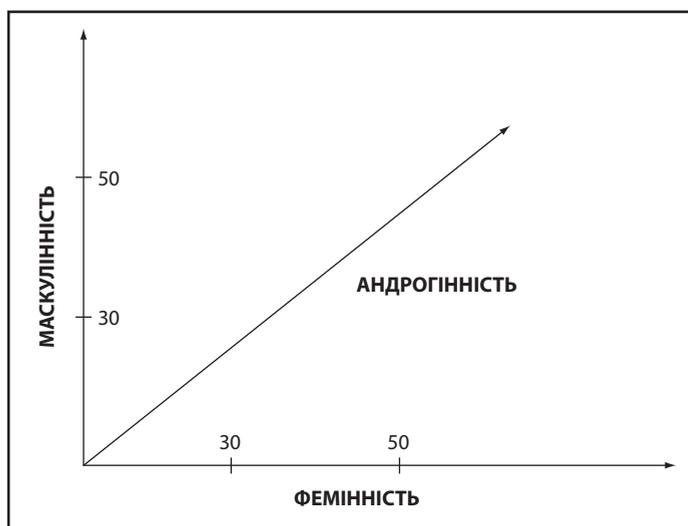

Андрогінний конструкт гендерної поведінки

Андрогінність (з лат. *andro* – чоловік і *gyn* – жінка) – це поєднання в одній людині позитивних властивостей, які традиційно визначаються як чоловічі та жіночі. Якщо обставини вимагають швидких, рішучих, сміливих дій, чи навпаки – вміння заспокоїти, підтримати, надати психологічну допомогу, то андрогінна особистість здатна підлаштуватися під будь-яку ситуацію, незалежно від того, якої вона статі. При цьому вона успішно справляється як з інструментальними, так і експресивними гендерними ролями. Саме андрогінне виховання звільняє індивіда від нормативних пут статевоповідної поведінки, він стає вільним у виборі індивідуального шляху свого розвитку незалежно від статевої належності. Отже, традиційна двополюсна гендерна поведінка є принаймні вдвічі обмеженішою порівняно з андрогінною.

Андрогінність вбирає найкраще з маскулінності та фемінності й відкидає всі їхні негативні аспекти (агресивність, залежність, емоційну незворушність, нездатність взяти на себе відповідальність тощо). Із цього приводу Сандра Бем, професорка психології та жіночих студій Корнельського університету, зауважувала: «...Я вірю в те, що люди можуть бути одночасно як маскулінними, так і фемінними. Я також думаю, що традиційні статеві ролі стають на заваді досягненню такої реальності багатьом індивідам. Як жінки ми почали усвідомлювати, що ми боїмося гніватись, відстоювати свої уподобання, вірити у цінність власної думки, тримати розвиток ситуацій під контролем. Як чоловіки ми усвідомили, що боїмося заплакати, торкнутися один одного, подивитись в очі нашим страхам та слабостям»⁴.

Поглиблюючи свою концепцію андрогінності, у 80-х роках XX ст. вчена розробила визначний нині опитувальник (Bem Sex-Role Inventaty – BSRI), побудований не на двополюсному, а на ортогональному (такому, що має прямий кут) вимірюванні гендерної поведінки, яка містить у собі лише позитивні характеристики маскулінності та фемінності.

4 Ліпшиц-Бем С. Маскулінність – фемінність. Про статево диференціацію / С. Ліпшиц-Бем [пер. з англ. Г. Чопика] // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2003. – 15 с. – [№ 27].

Концепція андрогінії робить виклик традиційним поглядам на маскуліність/фемінність і пропонує нові шляхи поведінки, які можуть бути адаптивнішими та продуктивнішими, хоч вона лікує всі гендерно зумовлені «болячки» суспільства.

Андрогінність – не протиставлення жіночності та мужності, а їх інтеграція, єдність, адже стирає зумовлені соціокультурними очікуваннями відмінності «чоловічого» та «жіночого». У багатьох дослідженнях професійних, педагогічних, подружніх та інших особистісних якостей чоловіків та жінок андрогіни виявлялися психологічно найдосконалішими, найуспішнішими у різних сферах діяльності, їм властиві гарна самооцінка, самоповага, позитивна концепція власного «Я». Шлюбні пари, в яких і чоловік, і дружина були андрогінними особистостями, подавали приклад найбільш гармонійного сімейного життя.

Сприймаючи особу іншої статі як протилежність собі, перебуваючи в полоні гендерних ілюзій та стереотипів щодо партнера та себе, можна зіштовхнутися з багатьма проблемами у виборі професії, друзів, влаштуванні сімейного життя, кар'єрного сходження. Тому андрогінності, універсалізації гендерних ролей немає альтернатив.

Здорова (андрогінна) гендерна ідентичність можлива у суспільстві, яке не створює пастки у формі маскуліності/фемінності, в якому немає кайданів статовитіпованих обмежень, де кожен може оцінювати себе категоріями «людина», «особистість», а не «стать». Як влучно зауважила Сандра Бем, найкраща статоворольова ідентичність – це її відсутність. Організація гендерного виховання дітей на принципах андрогінії створює передумови для максимального особистісного розвитку і повноцінної реалізації індивіда в родині та суспільстві.

Сімона де Бовуар у своїй книзі «Друга стать» зазначала: «...*Навіть найкращий вихователь не зможе сьогодні сформувати окрему «людську істоту жіночої статі», котра б точно відповідала «людській істоті чоловічої статі»: дівчина, вихована хлопець, відчує свою винятковість і таким чином зазнає нового різновиду окремішності... Отож, якщо в суспільстві нарешті запанує реальна рівність статей, то ця рівність закріпиться по-новому і в кожному індивідуумі»⁵.*

Моделі гендерної поведінки в традиційній та егалітарній родині

Ґендерні погляди (орієнтації) людини – це важливий індикатор особистісного виміру Ґендеру, оскільки саме він є вектором життєдіяльності людини. Розрізняють традиційні (або патріархальні) орієнтації, що базуються на концепції поляризації чоловічого та жіночого, обов'язків, функцій, властивостей та егалітарні (із франц. *egalite* – рівність), партнерські чи біархатні (із лат. *bi* – подвоєння і грецьк. *arhe* – влада) – двовладдя чоловіка і жінки. Відмінності між цими різними поглядами на взаємини статей найповніше ілюструють ознаки традиційної та егалітарної родин.

Ідеї щодо зміни традиційних гендерних ролей з'явилися з початком розвитку індустріального суспільства, супроводжуваного звільненням жінок з-під патріархального впливу внаслідок включення їх у сферу суспільного виробництва. Зміни у психології жіноцтва відбулись завдяки емансипації – досягненню економічної незалежності, підвищенню їхнього фахового, освітньо-культурного рівнів. Зміна соціального статусу жіноцтва породила потребу змінити й соціально-психологічні засади функціонування, що відобра-

5 Бовуар Сімона, де. Друга стать / Сімона де Бовуар. – К. : Основи, 1994. – 399 ст. – (Том 1.).

зилось на самосвідомості жінок, і як наслідок – виникненні суспільних рухів за рівні права з чоловіками, зокрема, виборчі, економічні, сімейні.

Ознаки традиційної родини	Ознаки егалітарної родини
<ul style="list-style-type: none"> • базується на домінуванні однієї статі над іншою; • управління в родині побудоване на владі чоловіка; • чіткий статевий розподіл обов'язків і стевих ролей; • незмінні правила родинного життя у взаємостосунках із соціумом; • гіперконтроль за поведінкою дітей; • невдачі та помилки членів родини приховуються, засуджуються, зазнають обструкції, ними дорікають; • відсутність поваги до приватних справ, особистих таємниць, тотальна підконтрольність поведінки; • почуття незахищеності, підпорядкованості, самотності в переживанні провини, тривожність, депресія; • закритість родинного життя, подружніх стосунків від суспільного життя; • виховання дітей в умовах гіперконтролю, підпорядкованості, звітності, слухняності. 	<ul style="list-style-type: none"> • базується на партнерстві статей; • базується на авторитеті та колективному прийнятті рішень; • функції родини реалізуються через взаємозамінність стевих ролей і обов'язків; • гнучкість правил родинного життя в соціумі; • діти в позиції молодшого друга і радника; • допущені помилки аналізуються заради того, щоб уникати їх у майбутньому; • повага до приватних справ, особистих таємниць, невтручання в інтимний світ; • сприйняття родини як найбезпечнішого місця, де зникають сумніви, тривожність, покращується настрої; • відкритість родинного життя для соціуму, активне включення подружжя в суспільне життя; • виховання в умовах розширення автономії дитини, її самовизначення, повноправної участі в прийнятті колективних рішень.

Гендерна соціалізація в традиційній та партнерській родині спрямовує процес особистісного самовизначення в сфері гендеру (гендерної ідентифікації) в різні русла. З одного боку, обмежене належністю до певної статі, а з іншого – обмежене власним «Я» – інтересами, потребами без огляду на стать. Нав'язані в дитинстві стеворольові упередження визначають характер гендерних диспозицій у подальшому житті. Жертвами стереотипізованих уявлень про «слабку» та «сильну» статі стають не лише жінки, а й чоловіки, адже орієнтація на традиційні моделі поведінки звужує простір особистісного розвитку, обмежує сфери індивідуальної самореалізації.

Якщо прихильники традиційного виховання спираються на тезу, буцім «немає просто людини, а є тільки чоловік і жінка», то прихильники егалітарного виховання дотримуються принципу «немає тільки жінки або чоловіка, а є унікальна людина, індивідуальність, особистість». Згідно з традиційним підходом родинні ролі розподіляються між статями у такий спосіб: він – годувальник, захисник, обов'язки лежать поза домом, він виконує важливі соціальні функції; вона – народжує і виховує дітей, є берегинею домашнього вогнища. Її господарські обов'язки, виконання яких у позаробочий час сягає половини його обсягу, – це провідна форма самореалізації жінки – господині, матері, дружини. Ефект «подвійної зайнятості» жінки вважається природним і нормальним сценарієм її сімейного життя, при цьому будь-які недопрацювання вдома через перевантаження професійними обов'язками розцінюються як зрада родині.

Мовою фактів:

- жінка в середньому витрачає на приготування їжі, прання, придбання продуктів тощо у 6-8 разів більше часу, ніж чоловік;
- допомагають дітям у підготовці шкільних завдань 70% жінок і 10% чоловіків;

- приготування їжі забирає у жінок 10-12 годин на тиждень, у чоловіків – 1-1,5 години;
- татусі дітей будь-якого шкільного віку більш дистанційовані у спілкуванні як від доньок, так і синів, про що свідчать результати соціологічних досліджень Державного інституту з проблем сім'ї та молоді;
- в оцінках дітей різного шкільного віку батьки менш довірені та авторитетні особи порівняно з мамами.

Патріархат у родині проявляється у перекладанні чоловіками своїх родинних обов'язків на плечі жінок, у відвертому ігноруванні батьківських ролей, часто диференціації спілкування із сином і донькою (менший контакт), застосуванні авторитарного та ігноруючого стилів виховання, що загалом засвідчує низький рівень педагогічної культури. Низький рівень емоційного, психічного благополуччя українських чоловіків пов'язують із невмінням будувати паритетні стосунки з дітьми та спілкуватися з ними на суб'єктних началах, тому українські татусі поступаються авторитетом перед матеріями, що спостерігається у ставленні до батьків серед дітей усіх вікових груп.

Творення міжособистісних стосунків у партнерській родині відбувається на засадах рівності чоловіка й жінки, взаємозамінності їхніх домашніх ролей та обов'язків. Це означає, що за побутові справи береться у родині той, хто на цей момент менш зайнятий, а не жінка. Гнучкий розподіл обов'язків дає можливість вчасно вирішувати родинні проблеми, а ще бути самодостатнім у всіх аспектах подружнього життя – чи то ремонт побутової техніки, чи то виховання дитини. Партнерство статей вже стало правилом у багатьох родинах розвинутих країн, де немає поділу професій, сфер діяльності чи побутової праці на «чоловічі» та «жіночі». Дівчаток і хлопчиків виховують на моделях ґендерно нейтрального виховання, однаково залучаючи до оволодіння побутовими навичками (як в'язання, шиття, плетіння, кулінарія тощо, так і майстрування, ремонтування, водіння машини, робота з приладами тощо). Отже, основою егалітарної ґендерної поведінки є рівність, взаємозамінність статей у реалізації господарських, побутових, виховних функцій у родині.

Психологічні складові ґендеру

Поняття «стать психічна» – синонім поняття «ґендер», ним психологи підкреслюють роль соціального середовища в детермінації психічних властивостей осіб жіночої чи чоловічої статей. Отже, *стать психічна* – це сформована у процесі соціалізації певна система ціннісно-смислових уявлень про себе як про чоловіка чи жінку.

Як формується відчуття приналежності до певної статі? У дитячому віці – шляхом самоідентифікації, тобто ототожнення себе з особами відповідної біологічної статі. Стать психічна акумулює в собі чимало ґендерних характеристик, найголовніші серед яких – відчуття подібності до інших тотожної статі: «ми – хлопці/дівчата», «ми – жінки/чоловіки», «я хлопчик», «я дівчинка».

Ґендерна ідентичність як результат соціалізації статі набувається в процесі соціалізації через засвоєння типізованих прикладів поведінки, що їх демонструють особи тотожної статі в найближчому оточенні, не замислюючись над тим, чи варто їх наслідувати. З віком діапазон наслідуваних соціальних ролей розширюється, в них,

крім родинних, навчальних, включаються професійні, політичні, релігійні тощо. Коли говорять про результати статевої або гендерної соціалізації, мають на увазі конкретні соціально-психологічні характеристики хлопчиків та дівчаток, чоловіків і жінок, набуті у певному етнокультурному оточенні. Перефразовуючи вислів Вільяма Шекспіра, можна сказати: весь світ – театр, всі люди в ньому грають чоловічі та жіночі ролі. На рівні молодшого шкільного віку гендерна ідентичність хлопчика може бути усвідомлювана, наприклад, так:

*Косички у дівчаток –
щоб смикати за них!
Так думав я спочатку,
а виявилось – ні.
Вони ростуть для того,
щоб заплітатись довго
та банти в них носити,
великі і красиві,
щоб хтось
про них сказав:
– Ах-ах, яка краса!..
А от мені косичок
не треба.
Я – хлопчак.
А що, я теж красивий,
та це помітно й так. (А. Костецький «Косички»)*

Теорія засвоєння матриць як механізмів набуття гендерної ідентичності.

Відома дослідниця психології гендеру Сандра Бем, яку називають хрещеною матір'ю гендерних досліджень, застосувала теорію схем (матриць) до з'ясування механізмів набуття стереотипної статеворольової поведінки. Соціум як такий безпосередньо не вимагає від індивіда наслідувати певні взірці гендерної поведінки. Це роблять схеми-матриці, які засвоюються у ранньому дитинстві. Відмінності в гендерних орієнтаціях пояснюють різним інформаційним простором: в одному випадку – традиційною родиною (та відповідними матрицями), в іншому – егалітарним полем і тотожними йому схемами взаємодії статей.

Оцінюючи розуміння гендеру дошкільниками та їхнє уявлення про типові для своєї чи іншої статі заняття (наприклад, дівчатка граються ляльками, хлопчики – літаками), дослідники з'ясували, що наймолодші діти (3-4 роки) ще не виявляють сталих гендерних уподобань, нічого не знають про заняття, властиві для своєї чи іншої статі. До чотирьох років діти починають усвідомлювати сталість своєї статі, однак ще мало знають про статево-типіві заняття. У п'ять років діти розуміють сталість гендеру, виявляючи обізнаність щодо типових і нетипових для їхньої статі занять.

Таблиця 1.

Динаміка ґендерної ідентичності в дитинстві

ПРИКЛАД	КОГНІТИВНА КОНСТРУКЦІЯ ТА ҐЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ	ВІК
«Я дівчинка»	індивідна ґендерна ідентичність	2-3
«Він – хлопчик»	ґендерна класифікація дітей	3-4
«Мама – жінка»	ґендерна класифікація дорослих	3-5
«Рожевий гарніший, ніж блакитний»	надання переваги предметам, що асоціюються зі свою статтю	4
«Хлопці мають коротке волосся»	чіткі ґендерні очікування	4
«Я готую їжу, прибираю, бо я дівчинка»	чітка статево-рольова поведінка	5
«Я хочу бути, як мама»	ідентифікація з батьками тотожної статі	5
«Дівчата також можуть бути пілотами»	ослаблення ґендерних стереотипів	13

Відповідно до теорії ґендерних схем, діти дивляться на світ начебто крізь особливі «ґендерно-сепараторні окуляри», які дають змогу чітко орієнтуватись тільки на типові для своєї статі заняття. Їхній вибір телевізійних програмах орієнтований ґендером. Якщо дітям показують незнайому іграшку зі словами, що дитині тотожної статі ця іграшка дуже подобається, вони значно частіше гратимуться з нею, ніж з іншими. *Ще в дошкільному віці діти встигають засвоїти чимало ґендерних стереотипів. На порозі середнього шкільного віку діапазон їхніх спрощених уявлень уже мало чим відрізняється від дорослих. Так, в одному із досліджень діти визначали, які з 16 типово чоловічих та 16 типово жіночих рис є характернішими для хлопчиків, а які – для дівчаток. П'ятирічні хлопчики і дівчатка вказали тільки на третину із всього переліку стереотипів, одинадцятирічні вказали вже на 90 %.*

Набуття ґендерної ідентичності в підлітковому віці

Вторинна (шкільна) ґендерна ідентичність більш підвладна підлітковій субкультурі. Ґендерне «Я» залежить і від того, які взірці, образи, стилі життєдіяльності чоловіків і жінок демонструє найближче оточення. *У дівчаток цей процес розгортається в ширшому і водночас конкретнішому рольовому діапазоні: бути, як мама, бабуся, тітка означає народити, вигодувати, доглянути, навчити тощо; бути в майбутньому дружиною – значить бути гарною господинею, доброю подругою, привабливою жінкою. Поява менструації активізує присвоєння уявлень дівчинки про репродуктивну та сексуальну функції, про тілесне «Я» як складову ґендерної ідентичності. У хлопчиків майбутні статеві ролі (захисник вітчизни, чоловік, батько, професіонал тощо) є абстрактнішими, менш наповненими конкретними орієнтирами, проте значно самостійнішим у виборі лінії поведінки.*

Виховання підлітків – дівчинки чи хлопчика – у родині з традиційним розподілом ролей на взірцях формує полярність, традиційність ґендерних самоідентичностей: підлеглість, підпорядкованість жінок та доміантність, ініціативність чоловіків. *Набуття юнацтвом ґендерної ідентичності в перехідний період розвитку економіки і суспільства породжує амбівалентність вибору. Цілком природна його увага до людей публічних – представників шоу-бізнесу, спортсменів. Однак неспівпадання цінностей-цілей (термінальних) і способів їхнього досягнення (індустріальних) породжує високий рівень домагань та дефіцит наполегливості, волі, вмінь та навичок, що зумовлює дифузю ґендерної ідентичності та «плутання ролей».*

Суспільство з перехідною економікою, яким є українське суспільство, також суттєво звужує простір для апробації гендерних ролей в юнацькому віці. Адже набуття освіти, вибір професії, місця роботи стає для молодих людей, особливо дівчат, менш доступними в реальному житті. Як зазначає Е. Еріксон, проблема соціального самовизначення постає не лише перед тією молоддю, яка бездумно обирає традиційні цінності. «Дифузія ідентичності», «плутання ролей» – проблема й тих, хто пасивний щодо пошуку і творення власного «Я».

Способи гендерної соціалізації

Психолого-педагогічні механізми творення гендеру згідно із соціальною стратифікацією суспільства за Юрієм Бронфенбреннером.

- макрорівень – диференціація виховання, символів, оточення хлопчиків та дівчаток в родині, найближчому соціальному оточенні (наприклад, територія доньок – дім та двір, синів – за їхніми межами);
- мезорівень – диференціація спрямованості загальноосвітнього і професійного навчання, сфер трудової зайнятості, посаді, кар'єрних можливостей, сімейних ролей та обов'язків;
- макрорівень – поширення різностатевих гендерних стереотипів шляхом пропаганди традиційної гендерної ідеології ЗМІ, збереження владно-підвладних стосунків в адміністративно-політичних інституціях, а також в етнокультурній та релігійній звичаєвості;
- екзорівень – асиміляція-відторгнення гендерно-освітніх директив всесвітніх, міжнародних демократичних інституцій та організацій.

Суспільство, орієнтоване на егалітарні ролі, як і гендерна педагогіка, стимулює максимальний психічний та особистісний розвиток дитини без огляду на її статеву приналежність. Тому і він, і вона мають однаковий доступ як до «хлопчачих», так і «дівчачих» іграшок, при цьому хлопчиків особливо зацікавлюють розвитком тих умінь, які традиційно вважались «жіночими», а дівчаток – навпаки.

Особливістю психологічного механізму *заохочення (підкріплення) і покарання* є винагорода дитини за дотримання певного типу поведінки: похвала від батьків, учителів, інших дорослих і зауваження, напучування чи позбавлення певних привілеїв – як покарання. «*Ти ж майбутній солдат, а солдати не плачуть!*», «*Ти ж дівчинка, маєш бути гарною господинею!*». Це посилює ту поведінку, до якої привчають дитину, і послаблює небажану. Педагогіка з орієнтацією на традиційні ролі заохочує дітей до освоєння «статевотипізованої» поведінки – дівчачої чи хлопчачої – починаючи від іграшок і закінчуючи вибором вишу, «підходящого» для однієї статі й не властивого – для іншої.

Залежно від статі дитини дорослі по-різному вибудовують розмову, обирають її тон. Дорослі – батьки, вихователі, а пізніше – вчителі не заохочують пізнавальну чи конструкторську поведінку дівчаток: прагнення більше дізнатися про деталі іграшки, розібрати її, застосувати не за призначенням, як якийсь прилад. Натомість схвалюють подібні способи гри у хлопчиків, заохочуючи їхню цікавість до механізмів функціонування іграшок, усіяко підтримуючи їхнє прагнення до змагань, перемог, конкуренції. Агресія хлопчиків – вербальна, фізична – задля досягнення мети часто сприймається як норма, а така ж поведінка дівчинки гнівно засуджується і карається.

Учитель на роздоріжжі традиційних та егалітарних орієнтацій

Дослідження змісту ґендерних настанов на мезорівні дали змогу прослідкувати відтворення традиційних (патріархальних) настанов у практиці шкільного навчання. Відомо, що ЮНЕСКО виділяє приховані й відкриті елементи статевої дискримінації в дидактичних програмах.

Відкрита дискримінація – це наявність різних навчальних програм для хлопчиків та дівчаток.

Прихована дискримінація – це наявність ґендерних стереотипів у шкільних матеріалах, які пропонують дітям певні моделі для ідентифікації. Саме цей тип прихованих навчальних планів присутній у шкільній освіті України.

Не секрет, що знання, цінності, стосунки, норми та переконання, засвоєні в результаті ґендерної освіти в школі, можуть не збігатися з дійсністю, перебувають під впливом статево диференційованої організації шкільного життя, різних зовнішніх чинників. Такі неписані правила називають *прихованим навчальним планом*. Це поняття вперше було застосовано американським педагогом Філіпом Джексоном⁶.

Прихований навчальний план може містити, зокрема, складові патріархальних відносин, які можна виявити:

- в організації функціонування самого закладу (ґендерна стратифікація посад, платні, кар'єрного росту тощо);
- у змісті навчальних дисциплін (військова підготовка для хлопців, медична – для дівчат тощо);
- у стилях викладання та оцінювання учнів (заохочення хлопців до точних наук, а дівчат – до гуманітарних тощо).

Ці три виміри прихованого навчального плану відображають існуючі стереотипи і підтримують ґендерну нерівність. Зміст навчального плану відображається, зокрема, у сексизмі підручників та настановах педагогів. Стиль викладання, який базується на конкуренції, а не на співробітництві й заохочує саме такий стиль, посилює ґендерну нерівність, обмежує можливості як однієї статі, так і іншої. Прихований навчальний план вчить дітей «триматись свого місця», адже їхні ролі в житті залежать від статі. Як зрушити цю кригу?

Інституції, структури програмують поведінку людей, знімають із них відповідальність. Тому ґендерна нерівність і насилля виникають навіть тоді, коли немає цілеспрямованих намірів завдати шкоди, оскільки потреби свободи, добробуту та ідентичності жінок і чоловіків як базові людські прагнення залишаються незадоволеними уповні. Нерозуміння, нездатність розпізнати структурне насилля створює ілюзію ґендерної нейтральності, яка породжує серйозні наслідки нерівності, несправедливості у ставленні як до жінок, так і до чоловіків.

Юридична рівноправність хлопчиків і дівчаток не означає їхньої фактичної рівноправності у навчально-виховному процесі. Такий висновок було зроблено на підставі ґендерної експертизи навчальних підручників і посібників. Відчутно впливає на процес соціалізації представлений у літературі ґендерний образ чоловіка чи жінки, оскільки він формує свідомі чи підсвідомі установки на правильну (підтриману, схвалену) чи неправильну (розкритиковану, рідко представлену) поведінку.

---

6 Jackson, P. (1968). The daily grind. In P. W. Jackson Life in classrooms. New York: Hold Rinehart and Winston.

Гендерна експертиза текстів (підручників, посібників, літературних творів, мультфільмів, кінофільмів) ґрунтується на контент-аналізі тексту – порівнянні частоти зображень статей загалом, у певних видах діяльності, у різних соціальних ролях. Підручники, навчальні посібники – носії певного інформаційного дискурсу (мовленнєвого повідомлення), який пропагує орієнтовані на традиційні або партнерські гендерні ролі смисли, життєві цінності. Отже, частота певних дискурсів – засіб підтримки чи наві'язування відповідних моделей статевої поведінки.

Патріархальна (традиційна) дискурсивна конфігурація поділяє сфери діяльності, суспільні, родинні ролі на чоловічі й жіночі, домінуючі та підлеглі. Особливо помітна орієнтація на стевотипізовані види занять у змісті математичних задач і вправ: «7 дівчаток підрубили по 4 хусточки кожна, скільки всього хусточок підрубили дівчата? У фотозуртку 7 дівчаток, а хлопчиків утричі більше – на скільки в зуртку більше хлопців, ніж дівчат? Мар'янка помила 6 глибоких тарілок, а мілких... У ляльки було 4 сукні, Галинка пошила їй ще... Оленка вивчила 6 віршів, а Наталка – на 1 менше... Костик зробив для птахів 3 годівнички, а шпаківень...»

У змісті задач із традиційним розподілом соціальних ролей простежуються гендерні міфи, упередження, які поділяють хлопчиків та дівчаток на два протилежні за психологією типи людей: «Троє дівчаток посперечались, у кого довший язик. Взяли лінійку і почергово помірjali. Язик Марійки дорівнює 15 см. У Надійки на 5 см коротший, ніж у Марійки, а у Світланки на 3 см довший, ніж у Надійки. Яка довжина язиків у Надійки і Світланки? Якщо на одну чашу ваги посадити Діанку, яка важить 45 кг, і Наталю, яка важить на 8 кг менше, а на другу насипати 89 кг різних цукерок, то скільки кг цукерок потрібно з'їсти дівчаткам, щоб чаші ваги були в рівновазі?» Або: «Сашко усемеро хитріший від Каті. Катя у четверо хитріша від Марійки. У скільки разів Марійка недогадливіша від Сашка?»

Різні за характером гендерні установки надають дітям дитячі часописи, герої мультфільмів, дитячої художньої літератури. Від того, в яких ролях зображені там не лише жінки та чоловіки, а й тварини чи фантастичні істоти певної статі, як взаємодіють вони в сюжетах, залежить і сприйняття дитиною взаємин статей у реальному житті. Результати контент-аналізу популярних дитячих часописів засвідчують усе ще стійку орієнтацію видавництва на традиційний розподіл статей ролей та видів діяльності. Однак можна зауважити і деякі зрушення у баченні гендерних позицій представників чоловічої та жіночої статей, наприклад, журнал «Барвінок», започаткувавши рубрику «В гостях у Клію», залучив до «хлопчачого» конкурсу знавців футболу – дівчаток, які стали його переможницями, друкує фото дівчаток-гравців футбольних команд.

Співвідношення частоти зображень чоловіків/хлопчиків та жінок/дівчаток у змісті текстів, заголовків, ілюстративних матеріалах у традиційних та партнерських ролях свідчить про ще слабку, проте очевидну тенденцію до зміни гендерних настанов. Як правило, чоловічі та жіночі персонажі представлені в традиційних ролях, де перші творять подію, а другі мають справу з обставинами, що склалися поза їхнім власним волевиявленням. Як правило, про чоловічу статтю йдеться у різних текстових та ілюстративних матеріалах набагато частіше, ніж про жіночу (у співвідношенні 7 до 1), останній надається лише близько 30 % «життєвого простору». В традиційних, «домашніх» видах діяльності, як-от опікування, повчання, прибирання, догляд тощо дівчаток зображують усміхненими, гарно вбраними, акуратними, відкритими до контактів і спілкування; хлопчиків вдома – часто

розгубленими, такими, які не можуть дати собі раду, неохайними, розхристаними. Виконання побутової праці міцно закріплене за жіночою статтю (у співвідношенні 1 до 2).

Подібні приховані навчальні плани, як показали психолого-педагогічні дослідження, простежуються на всіх рівнях середньої освіти. Для початкової і середньої ланок освіти необхідна нова ідеологія ґендерного виховання, яка заохочувала б особистісний підхід до дитини, індивідуалізований розвиток незалежно від її статевої належності.

ПАМ'ЯТКА ВЧИТЕЛЮ

I. Кон «Як не потрібно виховувати хлопчиків та дівчаток» (3 книги «Мальчик – отец мужчины» // «Психология на каждый день», лютий, 2009. – С. 86-88.)

Формула «Хлопчик – батько чоловіка» означає, що риси дорослого чоловіка є похідними від хлопчачих.

В основі процесу соціалізації лежить влада, якої у хлопчика за визначенням немає. Він вибудовує свою маскуліність за заданими йому, часто дуже жорсткими, зразками.

Я наслідуюсь запропонувати батькам декілька шкідливих порад.

Як не потрібно виховувати хлопчиків?

1. Не робіть із хлопчика «справжнього чоловіка». Всі справжні чоловіки різні. Допоможіть хлопчику вибрати той варіант маскуліності, який йому ближчий і в якому він буде успішнішим, щоб він міг прийняти себе і не жалкувати про втрачені, швидше за все, уявні можливості.
2. Не виховуйте з нього воїна і захисника Вітчизни. Історичні долі сучасного світу вирішуються не на полях битви, а у сфері науково-технічних і культурних досягнень. Якщо ваш хлопчик виросте гідною людиною і громадянином, який вміє відстоювати свої права і виконувати пов'язані з ними обов'язки, то він справиться й із захистом Вітчизни. Якщо ж він звикне бачити крізь ворогів і вирішуватиме всі суперечки з позиції сили, то, крім неприємностей, йому в житті нічого не світить.
3. Не виховуйте його мисливцем, ця професія вже давно вийшла з моди. Майже половина тварин занесена в Червону книгу, а мисливці на людей рано чи пізно опиняться на лаві підсудних Гаазького трибуналу. Нехай він краще буде екологом, захисником природи й усіх тих, хто потребує його допомоги.
4. Не вчіть його відрізнятись від жінок. По-перше, він від них і так відрізняється. По-друге, «не бути дівчинкою» його обов'язково і жорстко, усупереч вашій волі, навчать однолітки. Навіщо вам співати у цьому голосному, але безголосому хорі? Батьки ж унікальні й повинні бути солістами.
5. Не вчіть хлопчика за прикладом благородних лицарів і насильників, ставитися до жінки з позиції сили. Бути лицарем гарно, але якщо ваш хлопчик буде в стосунках із жінкою не ведучим, а підлеглим, зіштовхнеться з недобросовісною конкуренцією з її боку, це стане для нього травмою. Розумніше взагалі бачити у жінці рівноправного партнера і потенційного друга, а стосунки з конкретними дівчатками і жінками вибудовувати індивідуально, залежно від своїх ролей та особливостей.
6. Не намагайтеся формувати сина за власним взірцем. Це не вдалося навіть Господу Богу... Для батька, який не страждає на манію величчя, є важливіше завдання – допомогти хлопчику стати самим собою.
7. Не змушуйте хлопчика реалізувати ваші нездійсненні мрії та ілюзії. Єдине, що у вашій владі, – допомогти хлопчику обрати оптимальний для нього варіант розвитку, але право вибору належить йому.
8. Не намагайтеся робити із себе доброго тата чи ласкаву матір, якщо ці риси вам не властиві. По-перше, обманути дитину неможливо. По-друге, на неї впливає не абстрактна «статеворольова модель», а індивідуальні властивості батька, його моральний приклад і те, як він ставиться до сина.
9. Не вірте психологам, які стверджують, що у неповних родинах виростають неповноцінні хлопчики. Це твердження є фактично помилковим, але діє як самоздійснений прогноз. «Неповні сім'ї» – не ті, в яких немає батька чи матері, а ті, де немає батьківської любові. Материнська родині має свої додаткові проблеми і труднощі, але вона краще, ніж сім'я з татом-алкоголіком чи така, де батьки живуть як кішка із собакою.
10. Не пробуйте замінити сину товариство однолітків, уникайте конфронтації з хлопчачим середовищем, навіть якщо воно вам не подобається. Єдине, що ви можете і повинні зробити, – це пом'якшити пов'язані з ним неминучі травми і труднощі. Проти «поганих товаришів» краще за все допомагає довірлива атмосфера в родині, бо стовідсоткову гарантію від усіх неприємностей, якщо вірити старій рекламі, дає лише страховий поліс.
11. Не зловживайте заборонами і, якщо це можливо, уникайте протистояння з хлопчиком. Якщо на вашому боці сила, то на його – час. Короткий вигравш може легко обернутися тривалою поразкою. А якщо ви зламаєте його волю, у програші будуть обидві сторони.

ПАМ'ЯТКА ВЧИТЕЛЮ

12. Ніколи не застосовуйте тілесних покарань. Той, хто б'є дитину, демонструє не силу, а слабкість. Явний педагогічний ефект повністю перекривається довготривалим відчуженням.
13. Не старайтеся нав'язати сину певний вид діяльності чи професію. До того часу, коли він буде робити свій відповідальний вибір, ваші переваги можуть морально й соціально застаріти. Єдиний шлях – із раннього дитинства збагачувати інтереси дитини, щоб у неї був якомога ширший вибір варіантів та можливостей.
14. Не дуже покладайтесь на досвід предків. Ми погано знаємо реальну історію їхньої повсякденності, нормативні приписи і педагогічні практики одне з одним ніколи не збігалися. Крім того, дуже змінились умови життя, а деякі методи виховання, які вважались корисними раніше (те саме биття), сьогодні є неприйнятним та неефективним.
15. **Якщо у вас не хлопчик, а дівчинка, ви без особливих труднощів можете перефразувати ці прості правила щодо неї.**

Чи справді чоловіча стать «сильна», а жіноча – «слабка»?

Протиставлення «чоловічого» і «жіночого», на думку І. Кона, є однією із загальних парних опозицій людської психіки. Уявлення про «жіноче» і «чоловіче» в моделях поведінки, рисах характеру, сімейному і соціальному статусах пронизують як особистісні очікування, так і культуру загалом.

Психологічні відмінності чоловічих і жіночих занять сприймаються багатьма як вроджена схильність, наслідок еволюції біологічної природи, а не результат засвоєння соціальних ролей.

Для підтвердження біологічної чи соціальної детермінованості психологічних відмінностей статей необхідно з'ясувати, наскільки велика різниця між ними, в якому віці й чому вони з'являються, що спільного і відмінного у чоловічій і жіночій психології. *В країнах СНД такі дослідження лише розпочинаються, тоді як у США цю роботу було розгорнуто ще у 80-ті роки ХХ ст., а в середині 90-х вже було опубліковано близько 500 наукових робіт із проблем гендерного розвитку. Особливо підштовхнули наукові пошуки вихід у світ книги Е. Маккобі та К. Джеклін «Психологія статевих відмінностей» (1974), а також книга Е. Маккобі «Розвиток статевих відмінностей» (1996). За висновками їхніх авторів, фізичні відмінності між статями безсумнівні, чого не можна стверджувати про психологічні відмінності: побутові уявлення про них досить заплутані та овіяні міфами.*

Маккобі і Джеклін проаналізували результати проведення експериментальних досліджень (приблизно 2000) щодо виявлених у них психологічних відмінностей та вікових проявів. Узагальнення вчених здійснювалося за такими критеріями:

- а) є відмінності;
- б) відмінностей не встановлено;
- в) є різниця в показниках.

Наприклад, проблему шкільної успішності хлопчиків і дівчаток аналізували на основі досліджень Р. Белла (1971 р.), який, дослідивши поведінку 74 дітей 2,5 років, з'ясував, що згідно з рейтинговими оцінками вчителів, статевих відмінностей у бажанні відвідувати дошкільний навчальний заклад не виявлено.

Інша група досліджень щодо чутливості немовлят до дотиків засвідчила, що в шести випадках хлопчики і дівчатка виявили однакову тактильну чутливість, у трьох інших дівчатка виявились чутливішими. У дев'яти з одинадцяти досліджень, проведених на старших дітях і дорослих, відмінностей у тактильній чутливості не було встановлено. На співставленні цих досліджень Е. Маккобі та К. Джеклін дійшли висновку, що якщо

в тактильній чутливості й існують статеві відмінності, то аналітичне дослідження здатне виявити тільки вказівки на них. Вчені узагальнювали дані не тільки щодо відмінностей у психічних процесах (сприйманні, мисленні, пам'яті тощо), а й різних аспектах психології особистості. Не знайшли вони, наприклад, доказів на підтримку поширених уявлень, що дівчатка комунікабельніші за хлопців, більше піддаються навіюванню, що в них нижча самооцінка і мотивація досягнень.

Висновки Маккобі та Джеклін спричинили дискусії в наукових колах, де їх критикували за включення в аналіз методологічно слабких експериментальних досліджень, звуження сфери ґендерних відмінностей та ін. Однак це не применшило цінності книги науковців Стенфордського університету, яка суттєво прислужилася подальшим дослідженням ґендеру.

Значно вищого рівня пізнання ґендерних відмінностей було досягнуто завдяки впровадженню на початку 80-х років ХХ ст. нового математичного методу порівняння результатів психологічних досліджень – *мета-аналізу* – вторинної математичної обробки даних незалежних досліджень, присвячених одній проблемі. Це дало змогу порівняти результати досліджень у межах однієї культури і між культурами, виявити тенденції впродовж певного проміжку часу, узагальнити накопичений арсенал даних із певної психічної властивості. Використання нового методу забезпечило нові відкриття у психології ґендеру.

Результати мета-аналізу спричинили своєрідну революцію вкорінених статевих стереотипів, усталених психологічних поглядів, які тривалий час вважались хрестоматійними, базисними, безсумнівними знаннями. Якщо Е. Маккобі та К. Джеклін дійшли висновку, наприклад, що дівчата загалом володіють довершенішими вербальними, а хлопці – математичними та візуально-просторовими навичками, то на підставі мета-аналізу було зроблено висновок, що ця відмінність є незначною або середньою.

Важливою складовою інтелекту є *візуально-просторові здібності*. Одним із їхніх проявів є ментальне (розумове) обертання – здатність уявити, як виглядатиме об'єкт після зміни його положення у просторі. Зазвичай із такими просторовими завданнями хлопцям упоратись легше, ніж дівчатам. *Цілком імовірні й гіпотези щодо соціальної детермінованості цієї здібності, оскільки хлопчики частіше за дівчаток займаються справами, що сприяють розвитку візуально-просторових здібностей: оцінюють траєкторію предмета, який рухається у просторі (наприклад м'яча), використовують креслення об'єктів (у двох проєкціях) при складанні авіа- чи інших моделей, частіше грають у відеоігри, що розвиває візуально-перцептивні навички.*

Досить складним є питання про ґендерні відмінності в математичних навичках. У стандартизованих тестах для початкових і середніх класів особлива роль відводиться обчислювальним навичкам, за результатами яких дівчатка зазвичай отримують вищі показники. У старших класах акцент у цих тестах робиться на вирішенні задач із використанням математичних понять, з якими краще справляються хлопці. Тому спершу дівчата випереджають хлопчиків у математичних обчисленнях, а потім хлопці досягають кращих результатів у розв'язанні задач. При цьому ґендерні відмінності зберігаються і тоді, коли студенти обох статей слухають однакові математичні курси. За даними Міжнародної програми оцінки прогресу в освіті, ґендерні відмінності у виконанні тестів на математичні досягнення виявлені в багатьох країнах.

Нижчі показники осіб жіночої статі за тестами математичних досягнень та вищі оцінки хлопців за математичні курси пояснюють тим, що дівчата впевненіше себе почувають, маючи справу зі знайомими математичними задачами з класних тестів. У роботі зі стандартизованими тестами досягнень, які містять багато нових задач, вони почуваються менш впевнено і виконують ці завдання гірше. Юнаки впевненіші у своїх математичних здібностях, оскільки математика традиційно вважається чоловічою галуззю. Такі результати спонукали педагогів до роботи над ослабленням ґендерних стереотипів, пов'язаних із математикою, проте їхній вплив залишається відчутним. *Це означає, що математика у багатьох країнах і надалі позиціонується як «предметом для хлопчиків», тобто стереотипи виявилися сильнішими за зусилля педагогів переконати дівчат у тому, що цей предмет потрібний і може бути цікавим для них, і вони можуть досягнути не менших успіхів в його вивченні, ніж хлопці. До речі, американські феміністки як один із аргументів на користь того, що жінки нічим не поступаються чоловікам в освоєнні фізико-математичних дисциплін, наводили приклад, що в колишньому Радянському Союзі дві третини медиків і третина інженерів є жінками. Однак попри відомі факти про досягнення багатьох жінок у точних науках, інформації, стереотипні уявлення, що це не їхня справа, продовжують домінувати.*

Схильність чоловічої статі до агресивної поведінки сприймається як норма, пояснення якої певна частина науковців шукає у чоловічому гормоні тестостероні, інша – в еволюційно-закріплених властивостях «сильної» статі оберігати, захищати, охороняти і відвойовувати. Незаперечним аргументом на користь агресії як біологічно зумовленого явища є статистика, адже у більшості країн, етнокультур саме чоловіче середовище породжує кримінальні дії, у тюрмах більше перебуває чоловіків, і за параметрами фізичної сили жінки також їм поступаються.

Проте використання мета-аналізу внесло певні корективи в інтерпретацію експериментальних даних щодо чоловічої та хлопчачої агресивної поведінки. *Хоч статевої відмінності в агресивності простежувалися постійно, проте різниця у показниках дорівнювала середнім даним (0,50). Аналіз також засвідчив, що за проявом агресивності статі відрізняються вже у дошкільному віці. Майже нівелюється ця відмінність у юності. Дослідники вбачають причини таких відмінностей не в природі чоловічої чи жіночої психіки, а в особливостях статевої соціалізації. Наприклад, агресивність хлопчиків і дівчаток до 6-ти років, у період наслідування статево типізованих взірців, становить 0,58 при $d=0,7$, а студентів коледжу – 0,27 при $d=0,01$.*

Дженет Хайд застосовувала мета-аналіз для узагальнення 143 експериментальних досліджень із агресивності, заперечивши на підставі його результатів висновки про відчутну різницю в агресивності чоловіків та жінок. *За даними вітчизняних досліджень, уявлення про вищу злостивість хлопців породжується в масовій свідомості тим, що вияв фізичної та вербальної агресивності в середовищі чоловіків вважають нормальною поведінкою на відміну від агресивних реакцій з боку дівчат. Водночас існує чимало експериментальних свідчень, що в підлітковому віці у дівчаток зростають показники непрямої агресії.*

Ці тенденції науковці пов'язують не із вродженими задатками хлопчиків і дівчаток, а з диференційованим впливом на них соціального середовища, яке чинить тиск, схвалюючи у хлопців прояв фізичної та вербальної агресії як свідчення справжнього чоловічого характеру, а у дівчат – її непрямі прояви.

Прихильники традиційних поглядів на жінку вважають *тривожність* якістю, яка засвідчує «силу» чоловічої статі та «слабкість» жіночої. *Справді, люди з високим рівнем тривожності відповідальні, але нездатні на вчинки, чітку лінію власної поведінки. Вони надто сором'язливі, всього і всіх побоюються, їх переслідує невпевненість, переживання, що вони чогось не зможуть, із чимось не справляться, кудись не встигнуть.*

Поширена думка про те, що дівчатка, дорослі жінки значно тривожніші, а тому сором'язливіші, ніж хлопчики, чоловіки. Цю особливість «жіночої поведінки» часто підтверджують психологічні дослідження. Однак особливої різниці щодо рівня особистісної та ситуативної тривожності чоловіків і жінок учені не зафіксували. *Одне із стереотипізованих уявлень про більшу тривожність жінок щодо своєї зовнішності було спростоване шведськими експериментаторами, які прихованою камерою, встановленою біля дзеркала в одному із універмагів, фіксували частоту заглядань у нього чоловіків і жінок. Виявилось, що протягом дня у дзеркало глянуло 412 жінок і 778 чоловіків.*

Споріднена з емоційною чуйністю емпатія та пов'язані з нею схильність опікати, доглядати когось, яку вважають органічно жіночою якістю, успадкованою від інстинктивної природи жінки-матері. Згідно з даними мета-аналізу, вона не є великою. Різниця у вимірі статевих відмінностей емпатійної поведінки між жінками і чоловіками становить 0,34. Це означає, що «типову» ознаку фемінної ролі поділяють як жінки, так і чоловіки. Орієнтація на опікуючу поведінку, здатність до емпатійної реакції є типовим очікуванням щодо поведінки жінки.

Американський психолог Елліс Ізлі вважає, що розподіл ролей і відповідних особистісних якостей у більшості культур відбувається саме на основі гендерної ознаки. В родині та суспільстві жінкам традиційно належать опікуючі ролі, які передбачають передусім здатність до емпатії. Наслідком такого розподілу праці між чоловіками і жінками є посилення очікувань, пов'язаних із певною гендерною роллю: суспільство сподівається, що чоловікам і жінкам будуть притаманні якості, які відповідатимуть їхнім ролям. Згідно з цими очікуваннями жінки мають бути турботливішими, дружелюбнішими, експресивнішими та чутливішими. І саме такими є більшість із них. Крім того, у чоловіків і жінок виробляють відповідні уміння та навички, що забезпечує успішне виконання ними гендерних ролей.

Лідерську поведінку вважають більш притаманною чоловічій натурі

Мета-аналіз лідерських здібностей статей виявив відмінність на рівні $d=0,03$, що означає відсутність будь-яких гендерних диференціацій. Невелика різниця помітна тільки у використанні авторитарних і демократичних методів управління. Отриманий показник $d= - 0,22$ засвідчив, що жінки більш схильні до демократизму в стосунках. Керівництво жінок здебільшого має соціальний характер, чоловіків – домігаторний. Лідер-жінка, як правило, ввічлива, тактовна, уважна, нетерпима до грубості, орієнтована на спільність поглядів, емоційну підтримку.

Дослідження засвідчують зв'язок між традиційно чоловічими цінностями та нездоровим способом життя. Відмінності щодо стану здоров'я різняться більше в межах жіночої популяції, ніж між чоловіками і жінками. Бідність зумовлює ранню смертність осіб обох статей.

Враховуючи відсутність гендерних відмінностей у вербальних, математичних, лідерських здібностях тощо і те, що існуючі відмінності (наприклад, у просторових здібностях) залежать від досвіду, тренування, можна дійти висновку про відсутність

разючої відмінності у психології статей. Індивідуальні розрізнення можуть бути значно більшими у межах однієї статі. Водночас не можна ігнорувати зумовлені соціально-культурними впливами особистісні властивості однієї статі.

Суттєва відмінність між статями пов'язана передусім із різними репродуктивними ролями, адже тільки жінка здатна завагітніти, виносити дитину, народити, вигодувати немовля. Цю природою створену особливість враховують в організації роботи у спеціалізованих медичних центрах профорієнтації (жінці бажано не працювати з відбійним молотком, на тракторі тощо, оскільки вібрація може негативно позначитися на проходженні яйцеклітини по фаллопієвих трубах), організації режиму праці й відпочинку, харчування під час вагітності тощо. Та навіть ці відмінності стають в сучасному світі все більше «гендерно опосередкованими». Йдеться про парність статей у плануванні родини, у забезпеченні нормального перебігу вагітності, про присутність чоловіків під час пологів, участь у догляді за немовлям. У Швеції, Данії, США та інших країнах впроваджуються програми «емансипації чоловіків», за якими майбутніх татусів навчають, як забезпечити правильне дихання і харчування дитини під час вагітності, якою має бути поведінка пари під час переймів і пологів, як доглядати немовля та взаємодіяти з ним.

За прогнозами вчених, із часом поняття «гендер» нівелюватиметься. Як свідчать дослідження, за останні 20 років гендерні відмінності у здібностях, особистісних властивостях, поведінці стали значно меншими.

Чи варто боятись феміністичних поглядів?

Фемінізм – це певна система філософських поглядів на гендер як на соціально-культурний, історико-етичний феномен, що базується на ідеї рівних прав і можливостей статей. Фемінізм трактує проблему нерівності статей із різних теоретичних позицій, проте його течії сходяться в одному – біологічна відмінність статей не може слугувати виправданням для їхньої соціальної нерівності.

«Слово «фемінізм» в українському політичному словнику належить до напівлайливих. Для багатьох людей походження його залишається туманним, а значення лежить десь поряд із комунізмом. І це до певної міри справедливо, адже уявлення про фемінізм у нашому суспільстві пов'язується з насильницькою і фальшивою емансипацією жінок, яка була не визволенням їх від гніту, а ще більшим закріпаченням. На початку століття в Росії фемінізм Олександри Коллонтай та деяких її однодумців був однією з гілок російської марксистської думки. Говорилося, що жінки є експлуатованим класом, а їхнє повне визволення відбудеться тільки в новому, безкласовому суспільстві. З'явилася чергова утопія, в якій були і вільні шлюби, і суспільне виховання дітей, і комунальні кухні, що мали звільнити жінку від домашньої роботи, і вільна праця жінок на благо суспільства поруч з чоловіками тощо. Як відомо, «визволення» жінки при соціалізмі пішло дещо іншим шляхом...»⁷.

Теорія і практика фемінізму охоплює різноманітні дослідження та досвід боротьби жінок за рівноправ'я в усіх сферах людського буття. Основною метою розвитку феміністичної думки є аналіз гендерних відносин «пригноблення» та «визволення» на різних щаблях суспільного життя з точки зору соціальної ситуації розвитку жіноцтва.

---

7 Павличко С. Чи можливий в Україні фемінізм? / С. Павличко // Фемінізм / [передм. В. Агеєвої]. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 167-179.

Одним із інтелектуальних першоджерел теорії фемінізму вважають книгу англійки Мері Волстонкрафт «Захист прав жінок» (1792), яка критикувала ідею взаємодоповнюваності чоловіка і жінки як гармонії протилежностей, породженої, як правило, ситуацією, за якої він отримує освіту й виховання, а вона приречена на прислугування чоловікові й дітям.

Феміністичні ідеї розвивалися також у контексті руху за громадянські права, що поширювався в Англії, Франції, США, Канаді в другій половині XIX ст., зокрема, за надання жінкам виборчих прав. Рух отримав назву «суфражизм» (англ. suffrage – право голосу). Витоки феміністичного руху вбачають у подіях XVIII ст., пов'язаних із розширенням та усвідомленням суспільством жіночих прав. Француженка О. де Гуш подала до конвенту «Декларацію прав жінок і громадянок», в якій були такі слова: «Жінки мають право виходити на шибеницю, отже, вони можуть виходити на трибуну». З 1832 р. проблема жіночих виборчих прав була предметом дебатів в англійському парламенті. У 1874 р. англійки домоглися права на отримання вищої освіти. Проте тільки у 1918 р. було прийнято закон, згідно з яким усі жінки Англії отримали виборчі права.

Перша половина XX ст. була ознаменована перемогами феміністичних домагань – у більшості західноєвропейських країн, а також у США, Канаді жіночий виборчий голос зрівнявся з чоловічим. В інтелектуальний обіг запроваджується поняття «емансипація» (звільнення від залежності, скасування обмежень), яким означають процес індивідуального та суспільного звільнення жінки від чоловічого та соціального гноблення.

Дослідження проблеми емансипації розгорталися на тлі розквіту соціально-психологічних знань – вивчення процесів групової динаміки, комунікації, атрибуції, відношень людини до соціуму, ролі культури, медіа в їхньому формуванні. *Наприклад, диференціацію позиції статей у групових процесах під впливом феміністичних ідей почали пояснювати з точки зору вищого соціального статусу чоловіків. Ідею сексизму як упередженості передусім у ставленні до жінок досліджували в міжособистісній, економічній, академічній та політичній сферах. Одна з класичних робіт, що торкнулася проблеми влади, – «Сексуальна політика» (1969) К. Міллет, – розвивала ідею статусу чоловіків як законодавців, політичних лідерів, жінок – як безправних, підвладних чоловікам, у тому числі, й у сфері сексуальності.*

Марксистський (соціалістичний) фемінізм зосереджується не на особистості, а на суспільстві, класі. Його теоретичні засади сформульовані у творах К. Маркса, особливо в його праці «До єврейського питання», у працях Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави», А. Бебеля «Жінка і соціалізм», статтях Р. Люксембург, К. Цеткін, І. Арманд та інших. Марксистки зосереджувалися на проблемах статевого розподілу праці, концентрації засобів виробництва, приватної власності в руках чоловіків, закріпачення жінки в патріархальних відносинах, індустріалізації виробництва та руйнації підневільного становища жіноцтва, участі жінок як самостійного класу в робітничих революційних рухах.

Соціалістичний фемінізм успадкував ідею класових відмінностей, накопичення капіталу як першопричини соціальної нерівності чоловіків і жінок, необхідності перерозподілу приватної власності шляхом радикальних соціально-економічних змін. У працях Х. Хартман, Е. Оуклі, Дж. Мітчелл доводиться, що зміни статусу жіноцтва можливі за умови перерозподілу праці не лише в суспільстві, а й у родині, звільнення жінки від хатнього рабства, зміни ієрархії влади.

Х. Хартман у праці «Нешасливий шлюб марксизму і фемінізму» стверджує, що капіталістична система – джерело нерівності у розподілі соціальних ролей чоловіків і жінок у суспільстві. *Вчена так пояснює складні зв'язки між капіталізмом, патріархатом та економічною структурою:*

1. надаючи жінкам нижчу заробітну плату, ніж чоловікам, суспільство підтримує панування чоловіків;
2. низька зарплата спонукає жінку виходити заміж;
3. заміжні жінки працюють на своїх чоловіків, виконуючи хатні обов'язки, жінкам-домогосподаркам не платять безпосередньо за їх працю;
4. домашні обов'язки ставлять жінок у невідгдані умови на ринку праці

За твердженням Х. Хартман, розвиток капіталістичної патріархальної системи зумовив концентрацію економічних засобів у руках чоловіків-капіталістів. Тому родина стає полем битви, де конфлікти побудовані на перерозподілі матеріальних засобів, у тому числі й домашньої праці. На думку Хартман, домашні обов'язки жінок – це форма експлуатації, що склалася всередині капіталістично-патріархальної системи.

На думку соціалістичних феміністок, заміна капіталізму соціалістичним ладом, ліквідація всіх форм приватної власності є необхідною умовою звільнення жіноцтва.

Радикальний фемінізм вважає, що будь-який соціально-економічний устрій гнобитиме жінку, оскільки вона наділена репродуктивною здатністю. Вагітність, народження дитини, необхідність догляду за нею посилюють залежність жінки від чоловіка, який контролює її тіло, сексуальність. Репродуктивна функція жіночого організму завжди ставить жінку в позицію жертви, яка часто непомітна в соціумі, просякнутому стереотипами.

Феміністичний і жіночий рухи не є тотожними. Феміністичний рух означає громадську активність у сфері суспільних відносин на певних ідеологічних засадах або феміністичній ідеології. Жіночий рух тягнє до реалізації важливих для жінок проблем у конкретній сфері життєдіяльності, запровадження практичних змін щодо втілення певних ідей у життя. На думку Людмили Смоляр, *рух може орієнтуватися на зміну структури гендерних відносин, а може діяти, виходячи з існуючих гендерних ролей; у першому випадку він буде названий феміністичним, у другому – просто жіночим*⁸.

Жіночий рух в Україні

В Україні жіночий рух, розвиваючись здебільшого під впливом західноєвропейського, мав свої особливості. Українські жінки, заперечуючи важливість фемінізму, підтримували жіночий рух у питаннях освіти жіноцтва, його участі у розвитку національної культури, рідної мови. *Виникнення його пов'язують з діяльністю Н. Кобринської та Х. Алчевської. На перших зборах Товариства руських жінок, заснованого в 1844 р., було проголошено: «Заявимо мужчинам, що ми можемо жити з ними спільною думкою для спільної ідеї, а не вважаємо себе лиш за вічних кандидаток до їх серця».*

Створена у 1909 році під керівництвом Х. Алчевської «Жіноча громада» стала однією з перших у Російській імперії жіночих організацій, яка за свою мету вважала сприяння *«народженню насамперед нового типу вільної людини в житті».*

8 Смоляр Л. О. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні : Монографія / Л. О. Смоляр / Одес. наук. центр жіноч. дослідж.; [Л. О. Смоляр, В. Я. Галаган, І. Г. Калиновська та ін.]; за заг. ред. Л. О. Смоляр. – Одеса : АстроПринт, 1999 – С. 46.

У 1905 р. в Полтаві виникло українське відділення всеросійського «Союзу рівноправності жінок», що видало свій маніфест, де йшлося про автономію України. У 1917 р. жіночі товариства Галичини об'єдналися у «Союз українок», у 20-ті роки виникли Українські жіночі союзи за океаном. У 1948 р. було створено Світову федерацію українських жіночих організацій (СФУЖО), яка об'єднує 20 неурядових жіночих організацій із різних країн світу.

Перше жіноче товариство у Києві проіснувало з 1901 по 1905 рік, воно займалось доброчинною, освітньою, культурно-просвітницькою діяльністю. Активними її учасницями були С. Морачевська, Х. Алчевська (започаткувала методику недільних шкіл), К. Малицька (редагувала дитячі й педагогічні журнали, очолювала «Жіночу громаду»), О. Єфименко, В. Лебедова, О. Корольова, В. Кротова, О. Косач, В. Попова, С. Милорадович, М. Устименко та інші.

У 20-ті роки ХХ ст. жінки заявили про себе і в політиці: у 1928 р. Мілена Рудницька стає депутатом Сейму Галичини, Олена Левганівська – депутатом Сенату на Волині. У складі Центральної Ради працювали М. Грушевська, С. Русова, В. О'Коннор-Вілінська, Л. Старицька-Черняхівська, Л. Яновська, М. Лисиченко, О. Андрієвська та інші.

Якщо на Заході жіночий рух виступав за рівноправність у політиці та освіті, в Україні – за рівність у праці та громадському житті. *За словами Мілени Рудницької, в основу українського жіночого руху лягло переконання, що українська жінка однаково відповідальна за сучасність і майбутнє України, як і чоловік. Отже, на відміну від загальноєвропейського феміністичного руху, український рух зосереджувався не на правах жінок, а на їхніх обов'язках, на добровільно взятій на себе великій відповідальності за долю нації.*

Завдяки теоретикам українського жіночого руху – Н. Кобринській, С. Русовій, Х. Алчевській, О. Кобилянській, М. Рудницькій – було сформульовано концепцію, що утвердилася під назвою «прагматичний (практичний) фемінізм», що став типологічно спільним явищем у практиці жіночого руху народів, які перебували на етапі доіндустріального суспільства і головним завданням мали реалізацію національно-визвольних прагнень. М. Богачевська-Хом'як, вказуючи на відсутність бодай часткових феміністичних підвалин у найпоширеніших жіночих об'єднаннях, зазначала, що «жодне з визначень фемінізму – від найліберальнішого до найрадикальнішого – не можна прикласти до українського жіночого руху, тому що воно одне з перших застосувало в повсякденному житті прагматичний фемінізм»⁹. Як стверджувала О. Теліга у статті «Якими нас прагнете?», «українська жінка хоче бути союзником чоловіків у боротьбі за життя, а головне – за націю»¹⁰. Це означає, що український фемінізм черпав свої сили з національної ідеї, був практичним за своєю суттю.

Український фемінізм наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. спричинив зміни в духовному, громадському житті українців, створив новий тип жінки-громадянки, яка прагне розвитку своєї індивідуальності. *В Радянській Україні фемінізм разом з усіма проявами націоналізму вважався ворожим явищем, а жінка стала жертвою тоталітаризму, покликана була служити партії, теорії комунізму. Тому сучасні жіночий і феміністичний рухи*

9 Богачевська-Хом'як М. Д. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939 / М. Д. Богачевська-Хом'як. – К.: Либідь, 1995. – с 164.

10 Теліга О. І. Якими нас прагнете? // О. І. Теліга : [Збірник]; – [Ред. і прим. О. Жданович.]. — Вид. Укр. Золотого Хреста в США, 1977. – С. 77.

в Україні прагнуть позбутися потворних психологічних нашарувань минулого, розвиваються у руслі національного відродження.

Бездержавність української нації зумовила особливу місію української жінки: вона єдина не воювала за рівні права з чоловіком, бо в неї була вища місія – усі століття вона виборювала долю України. Отже, український фемінізм характеризувався загальнонаціональною соборною концепцією, мав більш дієвий, ніж ідеологічний характер, що був притаманний західноєвропейському фемінізму. Це дало підстави М. Богачевській-Хом'як назвати український фемінізм *«фемінізмом не ідеології, а фемінізмом дії»*.

Жіночі громадські організації в сучасній Україні

Жіночі громадські організації, які виникли чи відновили свою діяльність у незалежній Україні (*«Жіноча громада»*, *«Союз українок»*, *«Всеукраїнське жіноче товариство імені Олени Теліги»* та ін.) більше орієнтовані на самореалізацію жіноцтва в суспільному житті, національне відродження, підтримку державної незалежності. Учасницями багатьох жіночих організацій є і чоловіки, які разом із жінками спрямовують свою громадську активність на утвердження державності, звільнення від нашарувань патріархальності.

За словами В. Дончика, фемінізм полягає в *«...утвердженні Жіночої Окремішності в світі, відвоювання жінками у світі самих себе, плеканні Особливого, відстоювання права на свою власну духовну територію і на її розширення – на свій власний вагомий внесок до скарбниці віками громаджених загальнолюдських цінностей»*.

Для більшості жіночих організацій в Україні емансипація є двостороннім процесом, однаково потрібним і чоловікові, й жінці. Гуманізація міжстатевих стосунків розглядається через призму демократичних реформ в економіці та соціальному устрої суспільства, де жінка має бути активним началом.

Однак жіночий рух в Україні ще не став масовим. Це спричинено дією архетипу пошани жінки в українській ментальності, перешкоджає перенесенню в український соціум популярних у західному світі програм захисту жінки. *Ці архетипні уявлення стають на заваді асиміляції масовою свідомістю обрамлених у сучасну філософську форму пропагованих патріархальних ідей, які можна охарактеризувати словами Фрідріха Ніцше: «Щастя чоловіка називається: «Я хочу». Щастя жінки: «Він хоче»*.

Попри демократичність статевої установок українців, поширення жіночого руху сприймається багатьма жінками з великим упередженням. *Про фемінізм досить часто думають як про жіночий рух, спрямований на боротьбу з чоловіком задля утвердження над ним своєї влади*. Також звучать думки, що жінки-активістки сповнені бажанням витіснити чоловіків і фемінізувати традиційно чоловічі сфери діяльності – створити жінок-боксерок, жінок-культуристок, жінок-футболісток, жінок-курців тощо.

Насправді феміністичний рух в Україні, як і за її межами, боротьбу за рівні права з чоловіками розглядає лише як часткове завдання, підпорядковане вищій меті: *вивести жінку з позиції жертви, утвердити її права на рівні з чоловіком, розвинути навички самостійного життєвого вибору*.

Набувають розвитку дослідження української літератури у феміністичній перспективі. Дослідженню історії феміністичного, жіночого рухів, інтерпретації літературних творів із позицій феміністичної літературної критики неодноразово присвячували свої студії С. Павличко, О. Забужко, В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська, М. Матіяш, Л. Костенко

та ін. Феміністичний рух часто звинувачують у тому, що його прихильниці прагнуть «догнати і перегнати» чоловіків, досягти рівності за рахунок утисків «сильної» статі – насправді ж це зовсім не відповідає основним постулатам фемінізму.

Сучасні виразники феміністичних ідей усвідомлюють, що жіночі проблеми виступають у комплексі з чоловічими, що досягнення ґендерної рівності можливе лише за умови піднесення ґендерної свідомості як чоловіків, так і жінок. Століття, яке розпочало свій плін, називають ерою бархату – повноправності буття чоловіка та жінки. Особливістю цього процесу в українському соціумі є його розвиток паралельно із процесом національного відродження, визволенням від нашарування не притаманних для українського народу соціостатевих настанов.

1.3. ЩО МАЄ ЗНАТИ ПЕДАГОГ ПРО ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

- Якими є ґендерні стереотипи і в який спосіб вони виправдовують та утверджують нерівність статей?
- Чому ґендерним стереотипам відводять роль капкану, що заважає освітньому, професійному, громадянському становленню особистості?
- Як навчити дівчаток і хлопчиків розпізнавати ґендерні стереотипи та звільнитись від їхнього впливу?

Сучасний світ руйнує чимало стереотипів – національні, професійні, вікові, ґендерні. Події останнього десятиліття, коли жінки стрімко увірвалися в традиційно чоловічий світ керування компаніями, інституціями, військом, міжнародними корпораціями, урядами і навіть державами, зруйнували чимало стевих стереотипів, породили нові ідеали ґендерного самовизначення.

Егалітаризм як рівність прав і можливостей статей у різних сферах людського буття стає одною із пріоритетних ґендерних орієнтацій, а «жінки, які самі себе зробили» виступають реальним ідеалом побудови власного «Я» для жіноцтва і знижують панівні домагання «сильної» статі, творячи нові моделі лідерства, керівництва, не підганяючи їхнє підототоження з чоловічим досвідом. Однак попри разючі досягнення жінок, які успішно грають на території, що вважалась виключно чоловічою вотчиною, масовості жіночих рухів чи акцій на захист рівноправ'я з чоловіками не спостерігається, особливо на пострадянських теренах. Виною тому – все ті ж стереотипи.

Ґендерні стереотипи (грецьк. *stereos* – твердий і *typos* – відбиток) – спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають певне ставлення до статей.

Попри те що ґендерні стереотипи втрачають свою силу і розвінчуються самим життям, вони є найконсервативнішими у масовій та індивідуальній свідомості.

Зміст стереотипів у конкретному суспільстві певною мірою відображає його ґендерну культуру. «Жінка за кермом авто – і сміх, і гріх» – це один із найпоширеніших стевих стереотипів, які регулярно озвучують FM-станції та гумористи у своїх виступах. Чи відповідає він дійсності? Ні, навпаки, ДАІ України засвідчує в перерахунку на певну кількість

зареєстрованих дорожньо-транспортних пригод, що саме водії чоловічої статі є їхніми винуватцями. Проте попри масову пропаганду «блондинки за кермом», все більше українок, особливо молодих, стають водіями, і навіть професійними. Але українок за кермом у порівнянні навіть із нашими найближчими західними сусідами, де це співвідношення є 50/50, ще зовсім мало.

Оскільки гендерні стереотипи є важливим соціально-психологічним механізмом передачі знань про те, якими мають бути чоловіки та жінки, вони виконують такі функції:

– регулятивну, яка полягає у спрямуванні індивідів на освоєння «статевідповідних» занять, професій, посад тощо («справжній чоловік має бути справжнім воїном», «щастя жінки без родини є неповним»);

– пояснювальну, яка реалізується в коментарях, рекомендаціях щодо поведінки статей («чоловіки люблять очима, а жінки – вухами», «шлях до серця чоловіка пролягає через шлунок»);

– ретрансляційну, як передача гендерних настанов освітнім, соціальним інститутам, літературі, мистецтву, засобам масової інформації тощо («тіло жінки – це її візитка» або «як об'єкт сексуальних домагань» – широко тиражується рекламою, карикатурами, образотворчим мистецтвом та ін.);

– виправдовуючу, оскільки мотивують, виправдовують некоректну, неадекватну поведінку статей у конкретних життєвих ситуаціях («б'є – значить, любить», «краще не допускати жінок до керівництва, адже їхній настрій так залежить від їхньої фізіології – добре, що у чоловіків немає місячних»).

Що має знати вчитель про гендерні стереотипи? Насамперед, розуміти причини їхньої живучості та поширеності порівняно з іншими їхніми різновидами, наприклад, расовими чи професійними.

Згідно з даними психологічних досліджень, слідування гендерним стереотипам дає можливість задовольнити базові соціальні потреби кожної людини – у приналежності до групи та прийнятті себе іншими, прихильності до себе, що в першому випадку дає відчуття «я – жінка/чоловік», «ми – жінки/чоловіки», а в другому – свідчення «я така/такий, як інші» – «Не буду вдягати цю куртку! Навіщо ти мені її купила, вона ж дівчача! – так реагував син на подарунок мами. – Мене ж у класі засміють!»

Відомо, що ототожнення себе з якоюсь групою дає відчуття приналежності, захисту, психологічного комфорту. І навпаки – дистанційованість від авторитетної групи породжує відчуття невпевненості в собі, знижує самооцінку. «Тобі раніше не подобався цей рок-музикант, а зараз ти прагнеш потрапити на його концерт. Навіщо?» – питає мати дочку-підлітка. – «Але там будуть всі наші, як я можу не піти!..» Отже, щоб іти всупереч гендерним стереотипам, треба мати чимало мужності та стійкості в особистих поглядах.

Крім того, як засвідчують дослідження, наслідування стереотипним нормативам підвищує самооцінку, дає впевненість у правильності вибору статевої поведінки. І навпаки – чоловіки чи жінки, які йдуть наперекір стереотипам, мають вищий рівень тривожності та нижчий – самооцінних ставлень.

Оскільки гендерні стереотипи поляризують статеві ролі, поділяючи їх на дві категорії, різні за поведінкою і соціальними функціями, то вони легко засвоюються дітьми в процесі соціалізації як взірці для наслідування: що більше ти хлопчик, то менше маєш бути подібним до дівчаток, і навпаки. Відповідно статева стереотипізація схематизує процес

формування гендерного ідеалу – «справжнього» чоловіка чи «справжньої» жінки, що дало підстави науковцям говорити про енергозберігаючу позитивну роль статевих стереотипів у процесі соціалізації. Це, так би мовити, позитивний бік стереотипізованих уявлень, який полягає в тому, що поляризація статей ще з давніх-давен людської цивілізації збігається з біполярністю сприйняття світу та його поділу на світле і темне, солодке й гірке, високе та низьке і т.п., а значить – допомагає самовизначенню поведінки навіть у ситуаціях проблемних – ти хлопчик/дівчинка? – отже, «хлопчикам – направо, дівчаткам – наліво». Проте для вільного розвитку особистості будь-якої статі гендерні стереотипи виконують роль «зашморгу», який «перекриває доступ кисню» індивідуального самовиявлення людини, її самоздійснення в будь-якому віці.

Мовою фактів:

Сприйняття статевостереотипізованої поведінки навіть у дорослому віці може впливати на зміну самооцінних ставлень, про що свідчать результати психологічних досліджень. Лорі Рудман та Євгенія Боргіда зібрали цікаві дані в цьому напрямку. Виявилось, що випускниці університету, яким у процесі дослідження насаджували традиційну гендерну орієнтацію – наприклад, сексуальну рекламу, де жінки виступали об'єктом сексуальних домагань, – почали виявляти нижчий рівень самовпевненості в собі, кар'єрного зросту, соціальних прагнень. Чим більше взірців традиційної гендерної жіночої поведінки демонстрували мас-медіа, зокрема телебачення, тим нижчою ставала їхня самооцінка, тим більшим був вплив на зниження професійних та кар'єрних домагань.

Чи легко протистояти гендерним стереотипам? Важко, доводять психологи, оскільки їхні порушення «суворо» караються найближчим оточенням як своїє, так і іншої статі. Так, якщо жінка обиралась на керівну посаду, її звинувачували в мужеподібності, недостатній жіночності та дефіциті вияву сімейних почуттів, любові до дітей. Недотримання поширених у суспільстві стереотипних настанов викликає засудження і несприйняття з боку як однієї, так і іншої статі.

За своїм характером і змістом гендерні стереотипи – завжди дихотомічні та поділяються на такі групи:

- *описові стереотипи* мають узагальнюючий, орієнтуючий характер, оскільки «рекомендують» двом демографічним групам бажаність «жіночих» і «чоловічих» властивостей, витоки яких вбачають у репродуктивних функціях чоловічого і жіночого організмів, які і переносяться на відповідну статево-рольову поведінку. Інші описові стереотипи відповідають статево-рольовому розподілу сфер праці, який і нині превалює в більшості країн та етнокультур. Згідно з описовими стереотипами, жінки є чи мають бути опікуючими, співчутливими, емоційно-вразливими, лагідними тощо, оскільки їхнє завдання – народити, виховати, бути берегинею родинного вогнища. Чоловік як охоронець і захисник має дбати про родину, і тому повинен бути мужнім, рішучим, зухвалим, здатність заробляти, охороняти, критично мислити, організовувати тощо.

Мовою фактів:

Слід зазначити, що такий двополюсний поділ описових стереотипізованих властивостей характеру і поведінки статей зафіксований вченими в уявленнях чоловіків та

жінок – представників понад 100 країн. Ця протилежність простежується не лише в уявленнях про властивості, а й у диференціації чоловічих та жіночих умінь та навичок, здібностей, схильності до різних сфер діяльності. Оскільки жіночність вважають опікуючою, то жінка має присвятити себе родині та дітям. Отже, у дівчаток і дівчат стереотипи формують орієнтацію на оволодіння педагогічними, обслуговуючими, культуро-освітніми професіями. Відомою була ще в кінці XIX століття і нині залишається стереотипна теза американських психологів Т. Парсонса і Р. Бейлса, що «чоловіча стать призначена для виконання предметно-інструментальних видів діяльності, а жіноча – емоційно-експресивних».

- *приписові, або рекомендовано-вказівні стереотипи* мають більш категоричний характер, ніби нагадують їй та йому нормативи і рамки статевої поведінки, необхідні вміння, навички, риси характеру. Відповідно їхній психологічний тиск на характер статевої поведінки сильніший, ніж описових стереотипів. Кому не відомі такі приписи, як: «Жінка – це, в першу чергу, гарна господиня і мати своїх дітей», «Найкраще для жінки – вдало вийти заміж». Хлопчики з дошкільного віку чують: «Ти ж майбутній солдат, а вони не плачуть», «Не будь «тютюєю», давай здачі», «Вчись єдиноборствам, щоб стати справжнім чоловіком!» тощо. Саме приписові стереотипи змушують багатьох дівчаток полишати навчання в технічних гуртках, а хлопчиків – поступатись своїми уподобаннями до гуманітарних дисциплін на користь так званих «хлопчачих» – математики, фізики, хімії, військової справи.
- *забобонні, або директивні стереотипи* мають призначення попереджати, припиняти, зрештою, карати за статево нетипову поведінку. Багато з них опосередкованим, недирективним шляхом насаджуються через засоби масової інформації, мовляв, «жінка і політика – поняття несумісні», «чоловік, який не може утримувати родину – не чоловік», «жінка в політиці – це чоловік у спідниці», «чоловік у декретній відпустці – це сміх курям» тощо. Звідси й відомі кожному фрази: «Ти ж не баба, щоб...», або «Не бабського розуму ця справа» і т.п.
- *директивно-каральні стереотипи* вказують, якими повинні бути представники чоловічої та жіночої статі й чого остерігатися, тобто яких властивостей не бажано виявляти у своїй поведінці. Так, якщо ненормативна лексика в устах хлопців чи їхня бійка сприймається нормою, відповідною канонам «справжньої» чоловічої поведінки, то вияв подібної поведінки дівчатками вважається недопустимим. Чоловік із хиткою ходюю напідпитку в громадському транспорті сприймається пасажиром співчутливо, і навіть поблажливо, водночас жінка в подібному стані викликає глузування і презирство.

Контент-аналіз комерційної реклами в Україні

Який головний посыл комерційної реклами її споживачам? В найзагальнішому вигляді – це *пропаганда домашнього патріархату в патріархальному світі (чоловік – голова, жінка – шия)*.

Які описові стереотипи є провідниками цієї ідеї? Передовсім, жінка і домашнє господарство – невід'ємне ціле. *Образи жінок мають всі ознаки obsesивно-компульсивного розладу, бо плями, іржа, вапняний наліт і забруднена дитьми білизна викликає у неї нав'язливі думки*

«що з цим робити». Вона завжди сексуально рецептивна, завжди доступна і бажана для чоловіка і завжди прийде йому на допомогу, якщо у нього виникнуть проблеми з ерективною функцією або кишківником. Якщо чоловіки працюють (їх зображають у робочому або спортивному одязі), то життєвий простір жінки обмежується кухнею, ванною та туалетом.

Які приписи отримує жінка та її оточення, споглядаючи рекламу? З реклами важко здогадатися, де працюють жінки, яка в них професія, посада (за сюжетами, жінка не повинна думати ні про професію, ні про кваліфікацію, ні про кар'єру). Домашня праця має викликати у жінок стан ейфорії – вони повинні справлятися з хатньою роботою з усмішкою, задоволенням, щоб зустріти Його з великою радістю, здивувати чоловіка новими стравами, чистими сорочками. Схвалення в його очах – найбільша її винагорода, адже він – суб'єкт, вона – об'єкт. Жінка в очах глядачів реклами – тілозалежна, має залишатись вічно молодою та привабливою. Соціум не бачить вартості її інтелекту (вона навіть не здогадується, в чому сила прального порошку чи миючого засобу, про все це їй розтлумачить експерт – він, мудрий чоловік). Вона – повна маніакальної енергії, ніколи не стомлюється, бо ж «Містер Пропер» все зробить власноруч. А його головна настанова – хатню роботу жінка повинна робити непомітно і легко, пританцьовуючи та підспівуючи.

Приписові стереотипи вчать, що жінки, особливо молоді, найбільше уваги мають приділяти боротьбі зі зморшками, целюлітом та збереженню плаского живота, адже привабливість – це її зброя в маніпуляції значущим Ним, і тому ноги без депіляції та запах поту – найбільші її вороги, адже так він не зреагує на неї. Її вічно молоде тіло, а особливо ноги, сідниці, бюст – цінний товар, який можна придбати на додаток до покупки авто чи чогось іншого.

Які директивні настанови передає реклама? Передовсім – територія жінки – дім, квартира (до неї навіть йдуть із пральним порошком для випробування). Домашні справи – на плечах жінки, чоловічі справи – за межами дому. При цьому влада жінки мінімальна, оскільки домашня праця не має ані грошового виміру, ані часової перспективи (в ній немає ні початку, ні кінця). Образ жіночого «Я» та його самореалізація зводиться рекламою до контролю над власним тілом, особливо в ті критичні дні, коли вона повинна все майстерно приховувати. «Нова Ти» або «Будь собою – вибір за тобою!» означає займатись депіляцією, боротися з целюлітом, проводити ламінацію, залишатись вічно молодою.

Якими б за модальністю психологічного тиску на особистість не були стереотипи, вони за своєю природою є мисленневим, когнітивним конструктом, який можна назвати фальшивим знанням. Чи такі вже безневинні вони в реальному житті? Науковці вважають, що ґендерні, як і інші стереотипи, що знаходять своє, бодай часткове, втілення в реальному житті, з часом посилюються, стають міцнішими, непохитними. У свою чергу, ця посилена ґендерна атрибуція стереотипу породжує відповідні негативні ставлення, що на практиці стають рушійною силою дискримінації, тобто реального ущемлення прав і можливостей особи на підставі її належності до статі.

Стереотип «Сексизм, статева дискримінація» як усталене, як упереджене, як реальне ущемлення, хибне уявлення ставлення прав і можливостей людини.

На практиці ця теоретична схема наповнюється цілком конкретним змістом життєвих колізій, а часом і трагедій:

«чоловіки не здатні» упереджене ставлення судді та членів судейської колегії до позову чоловіка відхилення позову чоловіка щодо опіки і догляду за дітьми після розлучення з дружиною через аргументи, що матір дівчинки краще доглядати за дитиною.

Отже, якими б за силою модальності не були б стереотипи, їхній прояв у реальному житті набуває ознак сексизму. Сексизм – це упередження щодо людей на підставі їхньої належності до статі, яке проявляється як негативна емоція, негативне ставлення. Наприклад, на підставі належності до певного етносу таке утвердження називають націонал-шовінізмом або расизмом.

Розрізняють *відверто негативні упередження*, які можуть проявлятися у висміюванні жінок (білявок чи бізнес-леді), у скептичних реакціях чоловіків щодо ділових пропозицій своєї колеги-жінки, чи у вказівках відомих політиків мітингувальницям-жінкам: *«Ідіть краще борщ варити!», «Своєму чоловікові будеш вказувати, що йому робити!», «Не з жіночим розумом йти в політику!», «Хіба бабі можна довірити керувати країною?!»* На жаль, чимало людей в Україні, які займають високі державницькі посади, не соромляться своїх відверто сексистських висловлювань на адресу жінок.

Амбівалентний сексизм поєднує в собі полярні переживання: з одного боку, це негативні упередження, пов'язані з обмеженням активності рамками статі, а з іншого – це паростки егалітарних орієнтацій. Внутрішня дисгармонія, неузгодженість можуть проявлятися, наприклад, у настановах дівчини на професійну освіту, кар'єру, власну справу, проте за умови, що чоловік має повністю її забезпечувати. Це також може бути чоловіча орієнтація на рівність із жінкою, яка обмежується лише рамками родини, а поза нею панують інші погляди (*«Хай займається політикою, якщо хоче, я не забороняю, тільки не забуває своїх прямих обов'язків – доглядати та годувати родину, виховувати дітей», «Я розумію, що йому подобається грати на гітарі і вдається писати пісні, але ж заробітків від такого захоплення – як кіт наплакав, а хто буде утримувати родину замість нього?»*).

І нарешті, *поблажливо-опікуючий сексизм*, який, на перший погляд, не обтяжений гендерними стереотипами, а швидше є виявом симпатії до протилежної статі. Проте насправді *поблажливо-опікуючий сексизм* нічим не відрізняється від амбівалентного чи відкрито ворожого, оскільки в його основі – зверхність над іншою статтю, сприйняття її представників як меншовартісних, нерівноправних із собою істот. Наприклад: *«Хто може свідчити, що я не люблю жінок? Вони для мене – все, особливо білявки. Я їх обожаю, люблю дивувати подарунками. Вони ж, як телята, люблять ласку, ніжне слово. Ну, захоче така киця управляти, я їй влаштую таку радість, аби тільки не плакала»* або: *«Хай собі чоловіки керують, якщо їм так подобається, головне – щоб багато заробляли й ділились»*. *Поблажливо-опікунчі гендерні настанови* очевидні, наприклад, у таких, здавалось би, *статевонеітральних вказівках*:

*Жінці потрібна ласка, теплі п'янки слова,
Жінці потрібна казка і кожен день – дива,
Жінці потрібен погляд, щоб аж наскрізь просік,
Жінці потрібен поруч, поруч її чоловік.* (Степан Галябарда)

Розвінчані *статеворольові міфи* починають виконувати роль своєрідного фільтра очищення індивідуального потенціалу від нашарувань стереотипного. *Стереотипізовані уявлення* більшість людей сприймає настільки некритично, що вважає їх або науковим

знанням, яке не підлягає сумніву, або своїми переконаннями, не підозрюючи, що саме забобони починають керувати їхньою поведінкою.

Наукові дослідження свідчать, що українське суспільство досить статевотипізоване. При цьому спостерігається гендерна симетричність різних стевих упереджень як щодо чоловічої («козлів»), так і щодо жіночої («дури») статі. Поблажливо-опікуючого сексизму більше щодо жінок, директивного – на адресу чоловіків: *«Та ж будь нарешті мужиком, покажи їй свій характер! Що ти панькаєшся з нею?»* – *«А Вам, пані, яку модель фотоапарату підібрати, щоб підходила до Вашого манікюру?»*.

Статистика – річ об'єктивна, жінки швидше позбавляються стереотипів, аніж чоловіки. Жіноча стать починає краще «грати на чоловічому полі», освоюючи керівні посади, політичні ролі, «чоловічі» професії. Чоловікам важко дається включення в побутові та батьківські ролі, а хлопчики, яких виховують у традиційних векторах поведінки, мають чимало проблем із умінням висловлювати свої почуття, емоції, підтримувати психологічно чи просити поради.

Як долати стереотипи? Чи можна навчитись жити так, щоб не помічати їх взагалі? Виявляється, стеві забобони з'являються автоматично, на підсвідомому рівні, ігнорувати їх досить важко: *«Ну що, мітингувальниці, які знову проблеми в таборі? Хлопців не поділили чи революцію в ідальні проти зайвих калорій продовжуватимете?»* – *«Та ні, цього разу ми прийшли до Вас у справі туалету.»* – *«Он як, а що, люстєрок там не вистачає, чи парфумів?»* – *«Просимо не кепкувати, а подумати про те, щоб місце у жіночій вбиральні було більше, ніж у чоловічій. Чому ми щоранку повинні вистоювати довжелезну чергу?»* – *«Так у нас рівноправ'я – скільки мають хлопці, стільки і дівчата.»* – *«Це не рівноправ'я, а справжнісінька дискримінація жінки, і Ви як начальник літнього табору її творите!»*

Проте стереотипізація швидко зникає, якщо їй протистоїть культурно-освітня робота, коли в групі, де є представники обох статей спілкуються одне з одним, усувають бар'єри стевого протиставлення, категоризації суджень на адресу тієї чи іншої статі. І групова, й індивідуальна роботи прокладають дорогу персоніфікованим ролям. А чим більше групова діяльність буде орієнтуватися на своєрідність людини, її інтереси, уміння, навички, прагнення, досягнення, тим менше буде місця для стереотипізованих суджень про неї як представника певної статі. Отже, порівняно з расовими, професійними, віковими та іншими видами стереотипів, гендерні найпоширеніші та найживучіші, оскільки охоплюють головні стеві аспекти життя людини – від її народження до глибокої старості.

Чому попри свою схематичність, невідповідність дійсності гендерні стереотипи зберігають свій вплив на дітей і дорослих?

Тому що за допомогою гендерних стереотипів можна легко та швидко:

вितлумачити певні вимоги щодо поведінки: *«Ти ж пацан, а боїшся!»*; *«Подумаєш, руку на неї підняв, злочин скоїв... А це не злочин – сидіти на моїй шиї та дорікати мені, що грошей не вистачає?»*;

«схопити», запам'ятати, відтворити, задовольнити очікування: *якщо пральний порошок, плями та бруд, то жінка; якщо брудна сорочка та пиво – то чоловік*;

виправдати недоліки, вивільнитись від певних моральних зобов'язань, пояснити власну бездіяльність, пасивність і навіть стеву дискримінацію: *«Так, згоден, із двох кандидатів на посаду вона краща за свого суперника і за рівнем знань, і за досвідом роботи, і за характером. Але мій вибір – він, а не вона! Бо він не буде брати лікарняний на догляд*

за дитиною, не завагітніє і не візьме декретну відпустку, і, зрештою, не буде залежати від початку до кінця жіночого циклу!»

Як і в якому віці гендерні стереотипи проникають у свідомість людини? Згідно з даними наукових досліджень, діти дошкільного віку вже володіють багатьма стереотипами, наслідуючи, в першу чергу, батьківські моделі статевої поведінки, а також статевотипізовану поведінку героїв дитячих телепередач, книг, журналів тощо. Тексти книг, підручників містять чимало стереотипізованих настанов, починаючи від «мама мила раму» і закінчуючи освоєнням стереотипізованих соціальних ролей. *Будь-який стереотип швидко «засвоюється» насамперед у дитячому віці, коли індивід ще не здатен мислити критично.* З віком дія стереотипів послаблюється, вони «розчиняються» під впливом становлення наукового світогляду. Проте навіть у зрілому та похилому віці статеві стереотипи можуть залишатись непохитними, непідвладними вимогам сьогодення. Не випадково найменш орієнтованою на гендерні стереотипи і закріплені в них патріархальні стосунки є вікова група юнацтва і молоді, які будують і романтичні взаємини і подружнє життя на засадах партнерства.

Індивідуальний досвід, особливо негативний, як, наприклад, конфлікти з особами іншої статі, а тим більше – пережите насилля чи зґвалтування закріплюють гендерні стереотипи. І навпаки – широта знань, соціального досвіду якщо радикально і не змінюють статеві стереотипи, то значно знижують рівень стереотипізованих суджень.

Найпопулярнішим засобом ретрансляції наукових знань із гендеру, як і на противагу їм – насадження гендерних міфів вважають ЗМІ. *Комерційна реклама, наприклад, експлуатує молодість жінки, її красу, тіло, сексуальність, щоб привернути увагу до товару. Такі рекламні сюжети нав'язують судження, що красивою жінка може бути тільки в молодості. Цей стереотип болісно позначається на психології обох статей: у жінок формує комплекс неповноцінності, ностальгію за молодими роками, низьку самооцінку, незадоволення своїм фізичним станом, прагнення приховати свої роки; у чоловіків розвиває неадекватний рівень домагань, орієнтацію не на особистість подруги чи дружини, а на зовнішні дані, молодість. Виховуючись на стереотипі, що цінність жінки – лише в її красі та молодості, окремі чоловіки до старості змінюють партнерок, так і не знайшовши справжньої подруги життя. Нерідко рекламні повідомлення експлуатують стереотип, за яким головне призначення жінки полягає у її «сексапільності», здатності задовольнити сексуальні потреби чоловіка. Таку інтерпретацію жіночого призначення психологи вважають неприпустимою, вбачаючи у ній витоки психологічної нерівності статей, потенційного психічного та фізичного насилля.*

А як же бути у випадку з американською плавачинею Діаною Найд, яка зважилася на шалений вчинок – стати першою людиною, яка перетне Флоридську протоку (166 км!) без сторонньої допомоги: *«Мені майже 62 роки, і я стою тут у розквіті свого життя. Коли людина досягає цього віку, тіло ще сильне, зате розум кращий. Більше спокою, життєрадісності, мужності і немає страху. Я дивлюся на штиль і думаю, що це мій день, – зізналась вона. – Мета мого запливу – пропаганда здорового способу життя».* Чи кожна молода дівчина зможе зважитись на подібний вчинок?

Чому необхідно долати стереотипи, в тому числі й гендерні? Можливо, не варто з ними боротися, мовляв, серед них так багато безневинних, наївних, яку шкоду вони можуть заподіяти розумній людині?

Будь-які стереотипи наражають людей, які їх сповідують, на різноманітні ризики, оскільки несуть у собі неправдиві настановлення, як-от:

- а) підганяють усіх під одну мірку: *«Всі чоловіки (жінки) однакові»,* мовляв, *«тримайся від дівчат, яким за 30 подалі, бо всі вони тільки і мріють когось заарканити»* або: *«Найкращими державотворцями є чоловіки, а не жінки, бо в останніх голови забиті нарядами, домашніми клопотами, плітками – ну який з жінки може вийти політик?»* або *«Якщо чоловік не н'є, то, мабуть, хворий або хитрує»;*
- б) статі поділяють на дві дихотомічні та субпідрядні категорії «ми» і «вони», проти-лежні за характером, здібностями, нахилами, інтересами – світ чоловіків та світ жінок. Типову для однієї статі діяльність вважають непідходящою для іншої: що менше ти чоловік, то більше ти жінка. Як, наприклад, чоловіки – соціально-активні, професійно амбітні, компетентні; жінки – соціально пасивні, з низьким рівнем професійних домагань та компетенції: *займатись вихованням – нормально для жінок і ненормально для чоловіків; бути на керівній посаді нормально для чоловіків і ненормально для жінок, алкоголізм чоловічий та жіночий – це різні речі* і т.д.
- в) ставлення до іншої статі досить часто означене негативною часткою «не», яку доволі важко змінити, про що застерігав ще у 20-ті роки минулого століття американський журналіст Вольтер Ліпман, уперше застосувавши термін «стереотип» у значенні «сталий та незмінний». Не випадково стереотипи зі знаком мінус є джерелом забобон, упереджень і навіть дискримінаційних актів, як, наприклад, забобон, що *жінка, яка заходить першою на корабель, у нову хату або в порожній вагон потягу, приносить нещастя і біду.*

Власне, стереотипи з негативним знаком викликають депресивні думки, призводять до ухильної поведінки, виникнення фобій. *Жінка, яка не має дітей, – неповноцінна, адже її головне призначення – продовжити рід.* Цей стереотип позбавляє жінку права вибору і закомплексовує її поведінку: *«Невже я гірша за тих, які хоч і народили дітей, але не здатні їх виховати?»*

Статеві упередження, дискримінація як стійкі ворожі почуття, що закарбовані в образливих стереотипних висловах, переконаннях, як правило, пов'язані з авторитаризмом особи, неосвіченістю, бідністю, відсталістю. Ґендерні знання – це сила і зброя проти стереотипів. Якщо особа здатна свідомо їм протистояти, це дає їй відчуття гордості за себе, толерантність до нерозуміння та вищості над упередженнями.

Подолання будь-якого стереотипу чи бодай його модифікація/перетворення можливі шляхом «перевороту свідомості», тобто під впливом альтернативної, аргументованої інформації. Найкоротший шлях до такого стану пролягає через досягнення так званого «накопичувального» ефекту. Тобто одноразовий ефект, досягнутий переконливою аргументацією, не може вплинути на всю сукупність стереотипізованих ґендерних настановлень. *Їхня зміна можлива завдяки накопичуванню ґендерних знань, поступовою їхньою інтеграцією в оцінні судження та емоційні ставлення учнів, що призводить до ослаблення, а згодом – і до руйнації стереотипу.* Саме це наукове положення слугувало підставою для створення методичного посібника *«Як навчати школярів долати ґендерні стереотипи».*

1. 4. МІФИ І РЕАЛЬНІСТЬ У ПОДОЛАННІ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

- Чому статево диференційований підхід є однобоким в оцінці буття статей і як він опирається на стереотипи?
- Як егалітарний підхід допомагає розвінчувати ґендерні міфи і не шукати ворога в іншій статі?

Відомо, що поширеність і стійкість того чи іншого стереотипу залежить від нестачі наукової інформації, а також частоти його відтворення різними джерелами (ЗМІ чи змістом освіти, виховання). Хоча характер стереотипів може бути різним і навіть носити позитивний характер («терплячість жінки не має меж»; «чоловік – безстрашний і відважний»), проте в його основі завжди лежить протиставлення статевих ролей, ігнорування причини та наслідків нерівності статей, а також можливості (ресурси) їхньої зміни на засадах егалітарності.

Умовно виокремлюють 4 головні (системоутворювальні) групи ґендерних стереотипів, як-от:

1. маскулінності-фемінності як характеристик чоловічих і жіночих особистісних властивостей;
2. розподілу сфер діяльності, праці та напрямків соціалізації статей;
3. соціальних ролей у приватно-сімейній сфері;
4. соціальних ролей статей у публічній сфері.

Наведені групи стереотипів, хоча й утворюють разом один суцільний ґендерний стереотип, все ж мають свої ключові складові, розвінчування яких дає змогу зрозуміти їхній гальмівний вплив на особистість, яка виступає представником біологічної статі, а не соціальною істотою, індивідуальністю. Статеві стереотипи інтегрують ґендерну ієрархію в політичну, ідеологічну, професійну, родинну та інші субординації, консервуючи патріархальні цінності. Порівняємо статево диференційований та егалітарний підходи як «за» і «проти» в найпоширеніших статевих стереотипах, представлених в схемі 1.4.1.

Схема 1.4.1

СТЕРЕОТИПНИЙ (СТАТЕВОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ) ПІДХІД	ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ (ЕГАЛІТАРНИЙ) ПІДХІД
І. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЧОЛОВІЧОЇ ТА ЖІНОЧОЇ ПОВЕДІНКИ	
<i>Маскулінність-фемінність</i> як протилежність чоловіків та жінок та їхнього взаємодоповнення.	<i>Андрогінність</i> як поєднання маскулінно-фемінних властивостей, незалежно від статі, передумова партнерства, універсальності виконання соціальних ролей.
«Чоловіче» та «жіноче» в поведінці статей зумовлене різним природним призначенням статей.	Властивості, які традиційно визначаються як «чоловічі» та «жіночі», залежать не від біології статі, а від виховання. Тому в окремих етнокультурах чоловіки можуть демонструвати типово «жіночу» поведінку, а в інших – навпаки.
Анатомічно «сильній» та «слабкій» статям властива відповідно «маскулінна» та «фемінна» поведінка.	Анатомічна відмінність статей безпосередньо не визначає статево відповідність поведінки. Незалежно від своєї статевої належності людина може мати фемінну, маскулінну, андрогінну чи статево невизначену поведінку.

СТЕРЕОТИПНИЙ (СТАТЕВОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ) ПІДХІД	ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ (ЕГАЛІТАРНИЙ) ПІДХІД
Чим більше у «нього» чоловічих якостей, а у «неї» – жіночих, тим більше вони доповнюють одне одного й утворюють гармонійне ціле.	Гіпергендерна поведінка чоловіків (<i>«ефект мачо»</i>) та жінок (<i>«ефект принцеси»</i>) не може відповідати засадам партнерства. Гіпермаскулінність чоловіків пов'язана з домінуванням над слабшими жінками, в тому числі, психологічним, фізичним чи сексуальним насиллям щодо жінок, а гіперфемінність – із застосуванням маніпуляційних технік щодо чоловіків.
Не віднайти нині «справжнього» чоловіка навіть вдень зі свічкою. Лицарі сьогодні – рідкість!	Екстремальні ситуації досить часто демонструють високі взірці звитяги чоловіків, приклади справжнього лицарства. Проте повсякденне життя вимагає від кожної людини непомітних вчинків, за якими – повага до партнера, толерантність, чуйність. Тому коли говорять про кризу маскулінності, мають на увазі насамперед переосмислення чоловіками своєї домінаційної ролі в родині та суспільстві, свідомого лицарства в буденних справах.
«Сила жінки – в її слабкості, а емансипація зробила з жінки чоловіка, та ще й без спідниці!»	Пробудження громадянської свідомості жіноцтва під впливом включення в суспільну сферу проявилось у домаганнях ними рівних виборчих та інших людських прав. Визволення жінки з патріархальних тенет супроводжувалось боротьбою за рівні з чоловіками права на освіту, професію, соціальну активність, що, зрештою, призвело до зміни свідомості чоловіків, які почали вбачати в ній рівну собі особистість, а не слабку істоту, яка потребує поведиря.
Чоловіки і жінки – дві протилежності, два ворогуючі табори, їм ніколи не вдасться загасити вогонь антипатії «ми – вони».	Конфліктні протиріччя виникають не між жінками та чоловіками як різними статями, а між їхніми традиційними та егалітарними світоглядними позиціями.
II. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАТЕЙ І СТРАТЕГІЙ ВИХОВАННЯ	
Хлопчики та дівчатка – два протилежних світи, які мають виховуватись по-різному.	Різні анатомічно, проте однакові як люди, рівноцінні як особистості. Тому їхнє виховання має бути не статево-, а особистісно-спрямованим, орієнтованим на розвиток їхньої індивідуальної своєрідності.
Дівчатка і хлопчики мають навчатися окремо, і таке роздільне виховання є найефективнішим, оскільки позбавляє багатьох виховних проблем.	Здавна роздільне виховання статей було зумовлено історичним поділом праці, а отже – спрямованим на освоєння дітьми різних сфер діяльності: обслуговуючої – для дівчаток і предметної – для хлопчиків, а відповідно, і різних ролей в родині та суспільстві. Демократизація суспільних відносин призвела до однакових вимог щодо освіти і виховання особистостей дівчат і хлопців, а значить – і спільного їхнього навчання.
Одностатеві освітні заклади є кориснішими для обох статей, ніж змішані. Не випадково відроджується стара традиція – гімназії для хлопчиків, школи «для справжніх леді». Навіщо майбутнім мамам забивати голову всілякими математично-фізичними нісенітницями, а хлопчикам – «розпускати нюні» над долею літературних героїв.	Не беручи до уваги створення військових середніх закладів чи козацьких дівочих полків і т. п., освітня практика засвідчила неефективність роздільного навчання і виховання. «Школи леді» і т. п. заклади – це ренесанс патріархату через практику протиставлення статей та обмеженість освіти рамками традиційної гендерної ідеології – дівчатам – домогосподарство, хлопцям – суспільний устрій.
Хлопчики здібніші до точних та природничих наук, а дівчатка – до гуманітарних, що говорить на користь окремого і окремішнього навчання і виховання статей.	Дівчаток і хлопчиків стереотипно спрямовують на освоєння «статевідповідних» дисциплін. Психологічні дослідження засвідчили, що вчителі значно більше заохочують пізнавальну активність хлопців щодо освоєння точних дисциплін, а дівчат – до гуманітарних, що і породжує пізніше «зсув» у їхньому професійному виборі. Якби суспільство і надалі керувалося стереотипом різних здібностей статей, то мусило б забути про Софію Ковалевську, Марію Склодовську-Кюрі, Катерину Ющенко разом з Янушом Корчаком, Антоном Макаренком, Василем Сухомлинським та іншими.

СТЕРЕОТИПНИЙ (СТАТЕВОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ) ПІДХІД	ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ (ЕГАЛІТАРНИЙ) ПІДХІД
III. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЧОЛОВІЧИХ ТА ЖІНОЧИХ РОЛЕЙ У РОДИННО-ПРИВАТНІЙ СФЕРІ	
Чоловік – «голова» родини, годувальник, а жінка – її «берегиня».	Родина будується на засадах рівності її членів (егалітарності) та взаємозамінності родинних ролей.
Головне призначення жінки – народжувати і виховувати дітей, адже природа наділила її материнським інстинктом, якого немає у чоловіків.	Чимало наукових досліджень (Г. Гарлоу, К. Лоренц, Дж. Вотсон, Дж. Боулбі та ін.) переконливо свідчать про відсутність материнського інстинкту, а також про те, що материнсько-батьківські почуття залежать не від статі, а від виховання. Депривація у дитинстві спричиняє навіть у вищих тварин «ефект відмови від потомства», жорстоке ставлення до нього. Що вже й говорити про людей: у породіль, які не знали материнської ласки, а також іноді в їхніх партнерів, «інстинкт збереження роду» не стає на заваді вбивству новонароджених синів та дочок, ігноруванню їхніх потреб, відмови від них.
Жінка без родини та дітей неповноцінна, їй співчують, адже вона не реалізувалась у своєму головному призначенні.	Не кожному чоловікові чи жінці судилося стати батьком (матір'ю) через різні обставини – репродуктивну неспроможність, обставини, що склалися. Не кожна жінка зважається на монобатьківство, має шанси на запліднення in vitro. Однак самореалізація особистості не обмежується лише репродуктивною функцією, але й охоплює опіку над рідними, професійну, громадсько-політичну діяльність, яка дає людині відчуття щастя і задоволеності життям. Статус незаміжньої жінки більш висміюваний, ніж статус холостяка – але тільки з боку людей, які поділяють патріархальні погляди.
Погода в домі залежить передовсім від жінки. У добрій господині хата пахне виріжками та пампушками – так споконвіку було в українській родинній традиції, яку треба відродити.	Погода в домі – функція парна, як і решта родинних обов'язків. Переважна більшість жінок мають суспільну працю і не відрізняються від чоловіків бюджетом робочого часу. Проте бюджет позаробочого часу середньостатистичної жінки різко відрізняється від чоловічого, який отримав назву «друга зміна», «ефект подвійної зайнятості» і т.п. Чи можливо відновити традицію випікання свіжих пиріжків вдома замість покупок їх у «Кулінарії»? Так, за умови партнерства подружжя в реалізації господарчо- побутових обов'язків. Чи можливо повернути жінку в «прокрустове ложе» звичаїв? Так, але за умови звільнення її від суспільної праці, чого не витримає ні бюджет країни, ні бюджет родини.
Заміжню жінку, як і одруженого чоловіка не слід відправляти у відрядження, тим більше – у тривале. Адже тоді страждає і він, який змушений тижнями обходитись приготуванням чаю з бутербродами, і вона, яка з поверненням повинна переробити стільки накопичених справ. Їй також не солодко без нього – щось зламалось, відкрилось, перегоріло.	Сфера сімейного побуту зазнає гендерних змін. Якщо ще декілька десятиліть тому дошкільники на «малюнку родини» зображали маму серед кухні за приготуванням їжі, а тата – перед телевізором із газетою, то сучасні діти малюють своїх рідних інакше. Стереотип «жіноче» та «чоловіче» в родинних обов'язках породжує як в однієї, так і в іншій статі ефект «навченої безпомічності» (вона чекатиме на повернення його з відрядження, щоб він викрутив лампочку, а він – на неї, щоб приготувала їсти).
Б'є – значить любить. Закохані коли сваряться, тільки тішаться – отже, проблема так званого родинного насилля тут ні до чого.	Проблема домашнього насилля – це не «приватна справа», а гендерна проблема, адже статистика його жертв – жахлива, хоча подекуди правоохоронні органи вважають цю проблему другорядною, в яку не треба влізати чужим людям. Насилля проти жінок, рідше – чоловіків є глобальним і системним, коріння якого виходять із патріархату, що уособлює владу чоловіка над жінкою.

СТЕРЕОТИПНИЙ (СТАТЕВОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ) ПІДХІД	ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ (ЕГАЛІТАРНИЙ) ПІДХІД
Якби покарання за домашнє насилля було серйознішим, то це б значно зменшило їхню кількість. А ще краще – щоб жінок навчали дзюдо чи вільної боротьби, тоді вони і за себе могли б постояти, і за дітей.	Насилля в родині – це не однобiчний процес у ланцюжку: насильник-жертва, а складна динаміка взаємодії двох чи більше особистостей, часто залежних від алкоголю. Агресія також різна – і фізична, і вербальна, де слово зумовлює такий же рівень стресу, як і кулак. Жінка стає частіше жертвою фізичного насилля, оскільки вона фізично слабша за чоловіка. Але жіноча вербальна агресія так само зумовлює кризу родинних стосунків. У роботі з реагуванням на насилля в родині розрізняють такі тактики, як бездіяльність, співчуття і супровід. Остання – домінуючий підхід у сучасній політиці демократичних країн, оскільки проводиться відповідна психокорекційна робота не лише із жертвами, а й із кривдником, якого навчають позбуватися гніву, саморегуляції поведінки та іншому. Мета такого підходу – пошук шляхів гармонізації, вирівнювання взаємин, а не покарання кривдника.
IV. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ У ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ ТА ГРОМАДЯНСЬКИЙ СТАТУСИ	
Диференціація соціальних сфер самореалізації статей та їхнє підпорядкування.	Партнерство статей та рівновага їхніх статусів у соціальних системах різного рівня.
Кожному – своє! Споконвіку існували професії, які більше підходять для чоловіків або для жінок. Кожна стать має займатись своєю справою! Тож не варто шукати послідовниць Паші Ангеліно!	Поділ професій на «чоловічі» та «жіночі» прийшов із історичного розподілу сфер праці. Статева сегрегація професій відображена навіть у мові, як-от: юрист, міліціонер, капітан, президент, військовий чи на противагу – секретарка, вчителька, прибиральниця, медсестра. Нинішні реалії створили умови для вибору професій за інтересами та нахилами, а не за статевою належністю. Єдиними критеріями статевої невідповідності професійного вибору для жінки є шкідливість праці для репродуктивного здоров'я. Отже, мало механізована професія шахтаря, відбійщика, тракториста має залишитись «прерогативою» чоловіків.
Тіло жінки – її гордість. Публічна реклама оголеної жінки нікому не зашкодить, адже демонстрація тіла притягне увагу як покупців, так і любителів прекрасного.	Демонстрація оголеної жінки в торгівельній рекламі, з одного боку, привертає увагу до товару, проте з іншого – формує установку на жіноче тіло як на доступний об'єкт. Тому в цьому випадку кажуть, що жінки стають заручниками власного тіла. Ось чому в багатьох розвинутих країнах прийняті етичні вимоги щодо демонстрації жіночого тіла, згідно яким заборонений фокус на ерогенних зонах, принизливі позиції тіла, а також неестетична його натуралізація поза змістом сюжету реклами.
Політичний розум – то чоловіча прерогатива, тому чоловіча точка зору на порядок світу має бути головною. Жінки в політиці, як правило, не розбираються і аж ніяк не належать до свідомих виборців.	Андроцентризм в історії людства опосередковував і науку, і мистецтво, і політику. І це не дивно, адже жінці відводилася другорядна суспільна роль в доіндустріальний період. Сьогоднішній жінки займають найвищі керівні посади у 20 країнах, як-от канцлер Німеччини Ангела Меркель, Президент Чілі Мішель Бачелет, Фінляндії – Тар'я Халоннен та ін. Політичне представництво жінок у країнах Скандинавії дорівнює 41%, в Руанді – 49%. Те, що Україна в цих процесах пасе задніх, аж ніяк не свідчить про відсталість її жіноцтва, які складають 54% виборців, а швидше є наслідком недавнього тоталітарного минулого, подвійною його зайнятістю та насадженням низки ґендерних стереотипів.
Феміністки всіх мастей ненавидять чоловіків та залишаються замкнутими у своїх вузькостатевих інтересах.	Феміністична думка, а згодом і ґендерна, завжди була спрямована на рівновагу чоловічих та жіночих інтересів, а також на прояви ґендерної чуйності. Сучасний фемінізм однаково зацікавлено досліджує нормативний тиск сучасного життя як на жіночу, так і на чоловічу стать, поглиблюючи його розуміння за рахунок чинника раси, соціального походження, освіти.

СТЕРЕОТИПНИЙ (СТАТЕВОДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ) ПІДХІД	ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ (ЕГАЛІТАРНИЙ) ПІДХІД
Жінка завжди підкорялась чоловічій статі й була здатна впливати на соціальне життя хіба що тільки через своїх іменитих коханців. Не підлягає сумніву, що і сьогодні він є суб'єктом, творцем суспільних відносин, вона – їхнім об'єктом.	До інноваційних чинників, що здатні змінити світ на краще, – піднести економічний, політичний рівень кожної країни, належить і гендерний. А це означає, що підвищення конкурентоздатності жінок на ринку праці, їхня участь у державотворчих процесах має великий потенціал. Жіноцтво все вище піднімає голову, стаючи суб'єктом не тільки своєї долі, але й долі країни.

Які шляхи найефективніші в усуненні гендерної короткозорості, породженої зашореністю свідомості статевими стереотипами? Один із оригінальних, особистісно-орієнтованих способів очищення засмічених «гендерних лінз», пропонує видатний український поет-сатирик Павло Глазовий в усмішці «Як Кузьму провчила жінка його мила»:

*Повернувся Кузьма з роботи,
Освіжився в ванні,
Одягнув нову піжаму
Та й ліг на дивані.
Лежить собі, проглядає
Журнали й газети,
А дружина варить, смажить,
Готує котлети.
Пообідав Кузьма смачно,
Запалив «Казбека».
– Ну чого ти, – пита жінку,
– Така недалеко?
Тільки в тебе і балачки
Про суп та олію,
І ні слова про театри,
Про драматургію.
А є жінки!
Збоку глянеш –
Ходить, як Аїда,
Драматургів усіх знає
Аж до Еврипіда.
Так і сипле: Тіто Гобі,
Карузо, Фелліні,
Есамбаєв, Магомаєв,
Кобзон, Паганіні...
А ти як?
Ти ж не тямиш
В цьому ні бельмеса.
Ти ж не можеш відрізнити
Брамса від Бернеса.
Давно тебе не бачив я
В хорошому платті.
Тиняєшся у тапочках,*

В дешевім халаті.
Ти забула, що є в світі
Жіночі принади –
Перманенти, манікюри,
Духи та помади.
Я хотів би бути мужем
Культурної дами,
А ти чавиш помідори,
Брижчиш друшляками.
Що побачиш – вишні, сливи, –
Пхаєш у консерви.
Я не можу, розумієш?
Здають уже нерви...
В день наступний повернувся
Наш Кузьма додому.
Зустрічає його жінка
В платті голубому.
Очі чорним підведені,
На губах помада.
Закрутило Кузьмі в носі
Від духів «Еллада».
Плаття модне, вузесеньке,
Облягає форми,
Ще й коліна не прикриті –
Такі тепер норми!
Посадила Кузьму в крісло,
Сіла проти нього.
Як французька кінозірка
Виставила ноги.
У Кузьми від здивування
Потилиця змокла.
А дружина запитує:
– Ти читав Софокла?
Може, тобі до вподоби
П'єси Еврипіда?
Сопе Кузьма:
– Відчепися,
Подавай обідать.
Нащо мені Еврипіди?
Нащо їхні п'єси?
– А ти ж казав, що у мене
Дрібні інтереси,
Що немає шuku-блиску,
Манери негарні.

Я й просиділа сьогодні
Півдня в перукарні.
Не було у мене часу
Возиться з обідом,
Так я тобі й замінила
Обід Еврипідом¹¹.

1.5. ГЕНДЕРНА ІДЕОЛОГІЯ В ГУМАНІСТИЧНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ

- Гендерна педагогіка: нове – добре забуте старе?
- Статевороздільне навчання – рух уперед чи назад?
- Гуманізм та егалітаризм: чи варто шукати альтернативу?

Гендерна педагогіка – освіта й виховання дівчаток і хлопчиків, юнаків та юнок – предмет найпалкіших дискусій і навіть запеклого протистояння. «Ви руйнуєте споконвічне, святе, підіймаєте руку на родинний устрій – все через безумне наслідування заходу, оскаженілих феміністок, для яких мужній козак, лагідна берегиня – це порожній звук!» – говорять з одного боку. З іншого відповідають: «Схаменіться, люди, бо лихо вам буде... Порівняйте смертність, очікувану тривалість життя пересічного українського чоловіка з його західними побратимами – різниця понад 11 років! А порівняйте наших жіночок пенсійного віку із західними туристками їхнього – куди поділась українська вдача, врода, життєлюбність?»

Школа не стоїть осторонь цих дебатів. Ось що говорить у Відкритому листі учителів трудового навчання (опублікований у журналі «Трудове навчання в школі», №12 (12), грудень, 2009 р.): «Ми, учителі трудового навчання м. Харкова із багаторічним стажем роботи, із досвідом виступів у конкурсах «Учитель року» й отримання призових місць, проведення олімпіад I-III турів, публікацій у фахових журналах видавництва «Основа», «Ранок» та ін., хочемо запросити на обговорення наших вимог щодо стану викладання предмета «Трудове навчання» у 5-12 класах за програмою для загальноосвітніх навчальних закладів.

Ми вже б'ємо на сполох! Хлопці задають резонне питання: «А чому я повинен шити або в'язати, як дівчата? Я хочу випалювати, вирізати, працювати з деревом, металом».

Діти праві. Їх не можна об'єднувати в сумісні класи на трудове навчання ні за яких обставин, тому що ми, учителі, формуємо рольове і статеве ставлення до майбутньої родини, до майбутньої професії, розвиваємо художні смаки, вчимо бачити прекрасне і будувати його навколо себе, з повагою ставитись до батьків, підкреслюючи соціальні ролі батька і матері в суспільстві. Навички ведення домашнього господарства у хлопців і дівчат дуже різні, де господар міг збудувати дім, зробити його зручним для життя, прояснити нахили у виготовленні різних побутових речей, допомогти жінці в праці, де потрібна чоловіча сила й розум.

Жінка мала зробити дім охайним, вкласти душу в прикрашання оселі виробами своїх «золотих» рук, мала знати все про ведення домашнього господарства, про пошиття, в'язання та оздоблення одягу, про різні напрямки рукоділля й користуватися ними для

11 Глазовий П. П. Вибрані усмішки / П. П. Глазовий. – К. : Вид-во УСГА, 1992. – С.50-52.

покращення життя своїх близьких та рідних, мала знати, як доглядати за дитиною, виховувати її...

Тобто нам не дають сформувані в класі, де, наприклад, 27 хлопців і дівчат навчаються разом, навички ведення домашнього господарства з ролями в майбутніх родинах батька і матері, тому ми повинні формувати учня без певних статевоїх ознак, таких собі «психологічних гермафродитів».

Отже, яким є ґендерний профіль гуманістичної педагогіки?

Ще Ян Амос Коменський зазначав у «Великій дидактиці»: школам потрібно доручати всю молодь обох статей (такий заголовок носить розділ IX): «...Не можна дати ніякої достатньої підстави, чому б і слабу стать (щоб сказати децю окремо про неї) треба було б зовсім усунути від наукових занять (чи викладаються вони латинською мовою, чи рідною). Жінки – також образ божий... Однаково вони обдаровані (часто більш, ніж наша стать) умом гострим, який сприймає мудрість. Однаково їм відкритий доступ до найвищих становищ, бо часто самим богом вони закликалися до управління народами, до того, щоб давати рятівні поради царям і князям, до вивчення медицини, до інших справ, корисних для людського роду, навіть до діяльності пророка і до того, щоб викривати священиків і єпископів. Так чому ж допускати їх до вивчення азбуки й усувати потім від читання книг? Чи боїмося ми їхньої легковажності? Але чим більше ми будемо займати їхній ум, тим менше знайде собі місця в них легковажність, яка звичайно народжується від пустоти ума».

Нагадаймо дати життя видатного педагога – 1592-1670 роки, ще далеко попереду визрівання феміністичних ідей рівноправ'я, а їхні зерна вже посіяні.

Основоположник вітчизняної дитячої антропології К. Ушинський палко захищав «принципи особистої людської волі, людської нічим неоціненної гідності, рівності людей перед законом, поваги до прав усякої людини, ким би вона не була». Він писав, що для християнства чоловік і жінка – особи рівноправні, однаково самостійні й відповідальні, яких шлюб вводить у рівноправні між собою відносини.

У «Правилах для життя» великий знавець дитячої душі Януш Корчак мудро вказував на важливість індивідуального, а не статевоупередженого підходу: «Я часто чую, як про дітей кажуть: «Всі вони такі». Наприклад: «Всі хлопчиська – хулігани і замазури». Чи «Всі дівчатка – плакси і ябеди». Неправда, кожного потрібно пізнавати окремішно й окремішно оцінювати, і пізнавати не поверхово, а ґрунтовно. Хлопчику так само, як і дівчинці, хочеться бути гарним, тільки він у цьому не зізнається. Хлопчику важче бути чистішим, тому що він любить рухливі ігри. Але вони не замазури. Просто хлопчики люблять все швидко, менш терплячі, і тому зошити у них не в такому порядку. Але стараються хлопчики не менше... І хлопчики сором'язливіші не менше за дівчаток. Є ігри, в яких дівчатка заважають, а є і спільні. Може ж дівчинка бігати краще, ніж хлопчик, чому тоді хлопчику не можна гратися ляльками? Мене не стосується, хтось маленький чи великий і що про нього кажуть інші – дівчинка це чи хлопчик. Для мене людина хороша, якщо гарно ставиться до людей, якщо не бажає і не робить зла, якщо вона добра».

Свого часу Софія Русова, дискутуючи з проблеми спільного навчання хлопчиків і дівчаток з відомим американським психологом Стенлі Холлом, зазначала: «Коли з дитинства і дівчата, і хлопці у спільній праці та спільних іграх, розвагах звикають до товаришування, тоді в юнацькому віці це товариство не стає для них чимось незвичайним. Де коеду-

кація поставлена з великою увагою до психології учнів, там вона дає найкращі наслідки – зближує обидві статі, ставлячи взаємини на певний шлях спільної праці, прагненнями до одної загальної мети виховання і навчання у школах для обох статей обов'язково треба здійснювати з уважливою індивідуалізацією.»

Переконаливими і злободенними нині є слова Антона Макаренка щодо підвищення уваги громадськості до паритетних засад родинного виховання, необхідності подолання настанови «Все в руках жінки»: «Ми занадто багато експлуатуємо жінок. В комуні я добився, щоб там не було експлуатації дівчат, а у житті я бачу, що ще ні: справжнього жіночого звільнення немає. Тут пережиток капіталізму сидить глибоко в нас. Ми його завжди бачимо, всі знаємо, всі допускаємо, користуючись чим? По-зрадницьки користуючись тим, що жінки люблять нас і добре до нас ставляться. Експлуатуємо не лише працівника-жінку, а й люблячу нас людину. Ось яка страшна форма експлуатації. Це пережиток... Наша жінка користується такими ж правами, як і чоловік, наша мати має права, рівні з правами батька. Той, хто здатний ставитись до жінки спрощено і з безсоромним цинізмом, не заслуговує довіря як громадянин: його ставлення до загальної справи буде також цинічним. Досвід любові-дружби, пережитий у дитинстві, досвід тривалої симпатії до окремих людей, любов до Батьківщини, вихованої з дитинства, – все це найкращий шлях виховання майбутнього високогромадянського ставлення до жінки-друга... Юнак ніколи не любитиме своєї нареченої і дружини, якщо він не любив своїх батьків, товаришів і друзів. І чим ширша сфера цієї нестатевої любові, тим благородніша буде і любов статева. Але й дівчат слід вчити великій повазі до себе, до своєї жіночої гідності».

Прибічникам роздільного статевого виховання Антон Макаренко відповідає: «Що можна відповісти такому педагогу? У нас, як і в будь-якій здоровій сім'ї, живуть разом дівчатка і хлопчики, і це не викликає жодних ускладнень. Будь-яка здорова дитяча спільність може прекрасно розвиватись у цих умовах. Стосунки між дівчатками і хлопчиками у нас виключно товариські. Приблизно так міркували педологи, коли створювали окремі заклади для «важких», окремі – для нормальних дітей. Та й тепер грішать, коли окремо виховують хлопчиків і дівчаток»

Праці Софії Русової, Костянтина Ушинського, Антона Макаренка, присвячені вихованню та взаєминам статей, дивують їх гендерною мудрістю, далекоглядністю, гуманістичною спрямованістю. Вони по праву є скарбницею педагогіки рівноправ'я статей, адже бачити цей ідеал метою виховання – це одне, проте відповісти на питання «Як це зробити? Як цього досягти?» – це зовсім інше. Саме на них шукав і знаходив відповідь великий добротворець Василь Сухомлинський. Завдяки його творам проблематика гендерного виховання не була «новітнім відкриттям» в Україні. І хоча у розкритті шляхів виховання особистості дівчини чи хлопця Сухомлинський не використовував поняття «гендер», чимало його думок слугують абеткою гендерного виховання. Адже він на десятиріччя випередив розробку широко пропагованої нині теорії андрогінного, фемінного та маскулінного виховання – теорії «схем» американської вченої Сандри Бем: «Непринципово пояснювати ті чи інші позитивні чи негативні риси належністю до тієї чи іншої статі, тим більше – протиставляти дівчат хлопцям або навпаки... Як возню бійтеся, щоб дівчатка відчули: ми – слабші, наша доля – підкорятися... Дівчатка мають жити активним громадянським життям... Не допустити того, щоб жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабнями – одне з дуже важливих завдань школи».

Гуманістичні настанови В. Сухомлинського щодо ґендерного виховання підлітків та юнацтва, формування дитячих уявлень про мужність, жіночність, побудову педагогічного процесу на засадах рівності, егалітарності, подолання педагогами статевого упереджень тощо і тепер є найактуальнішими у формуванні ґендерної культури вчителя та учнів.

Його науково-практична спадщина має рекомендації щодо специфіки соціалізації статей, які надзвичайно важливі для змісту освіти та виховання сьогодення: «Хлопчиків саме й надихає те, що поруч із ними – дівчатка. Заплакати від того, що важко, саме тому й соромно, що поруч – дівчинка. Але все-таки її місце у військовій грі особливе. Найважчу роботу виконують чоловіки. Та тільки чоловік виявить слабкість – жінка відразу замінить його, покаже, на що вона здатна. Щоб уміти по-справжньому, по-чоловічому любити, треба бути людиною сильної волі. Це, звичайно, потрібно однаковою мірою й дівчинці, й хлопчиківі...»

Аж ніяк не втратили своєї актуальності методичні рекомендації Василя Сухомлинського щодо виховання дівчаток: *«По-перше, треба, щоб кожна дівчинка виховувалась самобутньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчаткам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабовільною. Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір'ю, бути вихователем дітей – горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежиться діяльність жінки – вона буде залежною істотою. Тільки яскрава життєва мета дає жінці духовну силу, яка робить її володарем і повелителем у сфері почуттів».*

Чим не кредо для сучасних педагогів, які вагаються у виборі напрямку ґендерної педагогіки між традиційною та егалітарною, особистісно-орієнтованою? Чим не кредо для сучасних телешоу на зразок «Від пацанки до панянки» та їм подібних?

«Місія вихователя, – наголошував В. Сухомлинський, – допомогти кожній дівчинці знайти поле виявлення її індивідуальних здібностей у багатогранній діяльності, пов'язаній з навчанням, щоб дівчинка переживала гордість дослідника, мислителя, творця. Щоб поруч із старанним виконанням усіх навчальних завдань ішло багате інтелектуальне життя, виражене у творчості. У гуртках нашої школи дівчатка виконують не другорядні, а провідні, творчі завдання... Чим багатше інтелектуальне життя колективу, тим яскравіше розкривається чоловік перед жінкою й жінка перед чоловіком передусім як людина з усім її багатством, а не як істота протилежної статі. Це дуже важливо для виховання справжніх жінок і справжніх чоловіків. Щоб полюбити дівчину як жінку, хлопець повинен здобути моральний досвід поваги її як обдарованої, самобутньої, мудрої, незалежної особистості».

Якщо Сімона де Бовуар в своїй книзі «Друга стаття» прагнула показати, чому жіноцтво виконує другорядні ролі і відчувається меншовартісним, то Василь Сухомлинський вчить, як допомогти жіночій статі віднайти свою ідентичність, щоб вирости самодостатньою особистістю, здатною до творчої самореалізації як дружина, мати, громадянка.

Для розвитку особистості дівчини потрібно, як зазначає педагог, *«передусім те, щоб дівчатка брали участь у всіх видах діяльності, де успіх забезпечують сила волі, наполегливість, де порівнюються сили, витривалість, стійкість, безстрашність хлопчиків і дівчаток, де йде глибоке й приховане інтелектуальне змагання між ними... Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності (це, однак, не означає, що й найважчу фізичну працю мають ділити хлопці й дівчата). Не повинно*

бути таких трудових відносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звалили таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити в домашньому господарстві, однаково вміло й старанно повинні робити і чоловіки, і жінки. Коли і є який розподіл в самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу... Мене ніколи не радує, що в окремих дівчаток занадто багато старанності, акуратності і мало ініціативності, самостійності, рішучості. У майбутньої матері треба виховувати громадянську стійкість, почуття власної гідності, а не безсловесну покірливість. Покірливість, вироблена одно-стороннім вихованням (це – дозволяється, це – забороняється), породжує ідейну безхребетність. Треба організувати колективну діяльність так, щоб живі справи дівчаток і хлопчиків були емоційно насичені, пробуджували в дівчаток яскраву моральну оцінку того, що їх оточує, що вони роблять. Гідність майбутньої жінки, матері, дружини формується тоді, коли вона одухотворена громадськими інтересами, турботами, хвилюваннями колективу. Дівчатка мають жити активним громадянським життям, занадто велика зосередженість на самій собі, заглиблення в свій внутрішній духовний світ призводить до того, що в роки ранньої юності дівчина стає беззахисною, коли треба відстояти свою честь і гідність.»

Ідеї гуманістичної педагогіки дають можливість створення позитивної моделі навчання та виховання хлопчиків і дівчаток, яка б підкріплювала сучасні стандарти гендерної рівності статей. Педагоги-класики наголошували на необхідності освітніх закладів проповідувати цінності соціальної рівності статей, на важливості їхнього «інвестування» в зміст навчально-виховного процесу.

Ідеї виховання дівчаток і хлопчиків, акумульовані гуманістичною педагогікою, можна назвати ніяк не інакше, як гендерною педагогічною матрицею, що має стати для вчителя, вихователя своєрідною пам'яткою, дотримання якої дає змогу впроваджувати ідеї рівності статей в навчально-виховний процес:

- немає статевоповідних видів людської діяльності, освоєння будь-якого виду занять залежить від індивідуальних інтересів, здібностей, мотивації діяльності;
- чоловік і жінка відіграють однаково вагомі ролі в родині та вихованні дитини;
- хлопчики та дівчатка, чоловіки й жінки мають рівні можливості в оволодінні трудовими вміннями та навичками кар'єрного зростання;
- у вихованні дітей слід виходити з тези про рівні здібності, можливості статей та їхніх життєвих сценаріїв на майбутнє: майже всі професії можуть здобувати як дівчата, так і хлопці;
- недопустимо протиставляти дітей за статевою ознакою в різних сферах життєдіяльності, іграх, навчанні, планах на майбутнє тощо – хлопчики і дівчатка мають багато подібного і небагато відмінного;
- важливо розвивати вміння дітей протистояти стереотипам і стевотипізованим очікуванням: їхнє прийняття може обмежити особистий розвиток;
- важливо підтримувати дружнє співіснування статей в гендерно-нейтральному вихованні – хлопчики та дівчатка можуть бути друзями і поважати один одного, вони мають отримати рівнозначне виховання на базі виконання однакових соціальних ролей, включення в спільні види діяльності.

Для рівноправного людського розвитку потрібні радикальні зрушення в статевій соціалізації дітей та юнацтва. Необхідно відмовитися від диференційованого, обмежувального підходу до виховання дитини залежно від її статі, від нав'язування стевовідповідних традиційних очікувань на користь її особистісного, індивідуалізованого розвитку.

ДОДАТКИ

<p>«Загальна декларація прав людини» (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 10 грудня 1948 року)</p> <p style="text-align: center;">Стаття 26</p> <p>Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами.</p>	<p>«Конвенція про права дитини» (ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року)</p> <p style="text-align: center;">Стаття 29</p> <p>Освіта дитини має бути спрямована на розвиток особистості, таланту, розумових і фізичних здібностей, на виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також до принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, на виховання поваги до батьків, до культурної самобутності, до мови і національних цінностей країни, а також на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами.</p>
---	--

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ҐЕНДЕРНО-ОСВІТНІХ ЗАНЯТЬ

Що означає слово **методологія**? Воно походить від грецьких слів «метод» та «вчення», тобто способи організації пізнання та практики. Поняття «методологія» застосовують для розкриття ґендерних знань. Вчитель має застосовувати такі методи та форми роботи з учнями, які допоможуть йому донести ґендерні знання до учнів різного віку. Оскільки методологія ґендерно-освітніх занять відзначається особливою спрямованістю на активізацію ставлень, емоцій та суджень вихованців, доречно нагадати слова Василя Сухомлинського про те, що «школа має бути не коморою знань, а середовищем думки». Отже, предмет, який викладає вчитель, стає не метою його діяльності, а засобом розвитку дитини. Ця ідея є вкрай актуальною в осмисленні того, якою має бути методика викладання ґендерних знань. Сучасна дидактика базується на тому, що слід йти як від предмета до учня/учениці, так із ним/нею – до предмета.

2.1 ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД У ЗАСТОСУВАННІ НАВЧАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

- *організація діалогічного спілкування «вчитель-учні» для досягнення консенсусу;*
- *активізація «Я-висловлювань» в реалізації права на власну думку;*
- *стимулювання дослідницького ставлення до проблеми, критичності мислення вихованців;*
- *рефлексія позиції партнера по діалогу, «ми-переживання», «співчутливого розуміння».*

Найбільш влучним дороговказом для курсу з ґендерного навчання є його перетворення в школу життєтворчості, в якій утверджується ідея рівноправ'я.

Зміст курсу спонукає до ґендерного самовизначення, окреслює можливі варіанти вибору свого місця в міжстатевих взаєминах, професійному, сімейному, громадянському майбутньому. Ці процеси ґендерного життєтворення не можуть відбуватися стихійно, некеровано – потрібна цілеспрямована праця педагога над донесенням незвичних для школи тем у найбільш ефективний спосіб передачі знань, який би активізував мотивацію ґендерного самовизначення (*«Якби ти дійшла до фіналу «Від пацанки – до панянки», яку б нагороду вибрала – гроші чи можливість навчатися? А твоя подруга?»*).

Отже, чимало вправ, групових завдань має бути організовано у такий спосіб, щоб самі учні шукали аргументовану відповідь в процесі інтерактивних завдань. Така взаємодія спрямована на пошук «за» і «проти», уміння аналізувати фактичний матеріал з позиції «життя в статі» (*«Отже, нехай і хлопці, і дівчата на якийсь час відчують себе матір'ю-одиначкою, яка витратила весь свій материнський капітал на потреби дитини та отримує відмову за відмовою від працедавців. У нас таких моносімей – десятки тисяч. Що ж робити жінкам, куди звертатися? Що має зробити держава?»*).

На відміну від інших дисциплін, спілкування з учителем не спрямоване на оцінку «правильності» відповіді, важлива активізація учнів, обґрунтоване доведення «свого бачення правди», пояснення власного вибору. (*«Подумайте, невже успіх у навчанні, бізнесі, романтичних стосунках залежить від вашої статі?»*).

Категорія суб'єктності учня досить близька поняттю самостійності, а отже, об'єднує в собі свідомі цілі та емоційні ставлення до них і відповідну організацію поведінки: *«Ти знаєш, що ти — Людина? Ти знаєш про це, чи ні? Усмішка твоя — єдина, Мука твоя — єдина, Очі твої — одні.»* (Василь Симоненко). Самостійність, згідно Е.Еріксона і Т.Парсонса, – це інтегратор і архітектор життя, в нашому випадку – життя в статі, яке складається з різних ґендерних ідентифікацій. Отже, мета курсу полягає в активізації певних егалітарних ґендерних ідентифікацій.

Мета посібника – ознайомити вчителя з основними поняттями та категоріями, які використовуються ґендерною теорією для аналізу міжстатевих взаємин, розвинути розуміння способів творення ґендеру як рівноправних стосунків людей різної статі на різних рівнях функціонування суспільства.

Егалітарний підхід є і альфою, і омеґою викладання курсу. Він передбачає відмову від статево диференційованого обмежувального підходу у вихованців на користь особистісного, індивідуального розвитку. А це, в свою чергу, можливо за умови активізації суб'єктності школярів у здобутті ґендерних знань, що, в свою чергу, сприяє самовизначенню школярів у питаннях ґендерної культури. Такий підхід є особливо важливим для дівчат у шкільному віці, адже проблеми жіночої суб'єктності-об'єктності у ґендерному самовизначенні зазнають на сьогодні значних трансформацій. Суб'єктність забезпечує збалансованість зовнішніх вимог середовища і внутрішнього світу, що призводить до набуття певного рівня ґендерної ідентичності та соціальної адаптації. У цьому випадку засвоєння ґендерних знань школярами стає наслідком їхньої пізнавальної активності, організованої як обмін власними судженнями з однолітками та вчителем. *(«Ой, не хотіла б я жити в золотій клітці при патріархаті!» – «То що, обираєш свободу і бідність»? Замість діамантів, які, на думку «ВІА-ґри» є «кращими друзями жінок», будеш мати більш, ніж скромну мідну обручку від бідолахи чоловіка-студента, бутерброди з суппродуктами на сніданок і вечерю, ну і...». – «Але ми будемо разом зростати, вчитися радіти маленьким радощам, любити не за діаманти, а за те, що є один у одного!»).*

У дидактиці немає окреслених умов, які автоматично забезпечать суб'єктну позицію учнів, проте є аргументи, які спрямовують роботу вчителя в певному напрямку. Саме такі умови виокремлює група вчених на чолі з О. Пометун, пропонуючи навчальну програму з основ критичного мислення :

« Основну частину навчального часу планувати для інтерактивної взаємодії учнів; організувати самостійну роботу учнів із різними джерелами інформації так, щоб вони їх аналізували, оцінювали і презентували в різних формах (усно, письмово, графічно); гарантувати учням відкрити, сприятливу атмосферу навчання, толерантність однокласників і прийняття будь-яких ідей і думок; відрізняти факти від оцінних ставлень, виявляти ідеологічні мотиви – спрямованість інформації; розрізняти і використовувати контраргументацію і будувати спростування; брати участь у різних видах дискусій і дебатів, ефективно відстоюючи свою позицію. (Основи критичного мислення // Рідна школа. – №9, 2010. – С.24-28).

Відомо, що паритетність позицій статей у різних сферах людського буття залежить не стільки від історично-успадкованих соціально-економічних та етнокультурних реалій, скільки від системи їх мислення, ступеня стереотипізації індивідуальної та масової свідомості.

Щоб зрозуміти всю трудність спрямування гендерного самовизначення учнів, спробуймо проілюструвати процес критичного мислення на дорослих. Отже, слід віднайти аргументи «за» і «проти» щодо наведених нижче суджень:

- *гендерна політика держави не має нічого спільного з економікою;*
- *ніхто б не заважав жінкам брати участь у прийнятті державних рішень, якби вони краще освоїли моделі чоловічої поведінки;*
- *якби жінок задовольняло те, яку зарплату приносив би чоловік, не було б претензій щодо розподілу домашніх обов'язків;*
- *не можна займатися поширенням ідей гендерної рівності в суспільстві, якщо ваш шлюб не заснований на принципах гендерної рівності;*
- *якби була реальна гендерна рівність, було б і більш процвітаюче суспільство;*
- *питання гендерної рівності важливі для жінок, які мають намір робити кар'єру, але не для тих, які орієнтовані на сім'ю та виховання дітей;*
- *жінки, які бажають стати керівниками або політиками, мають менше часу приділяти «собі, коханій»;*
- *якби міністром оборони в нашій країні стала жінка, іноземні держави та національна армія мали б великі сумніви щодо власної боєздатності;*
- *жінки більше схильні підтримувати інших жінок, які бажають робити політичну та підприємницьку кар'єру, ніж чоловіків, що також мають подібні прагнення;*
- *чоловіки досить позитивно ставляться до збільшення кількості жінок у політиці.*

Якщо Ви погодилися бодай з половиною суджень, Вам слід більш ґрунтовно освоїти гендерні знання, а якщо погодилися з 8-9 судженнями, Ви готові відстоювати ідеали гендерної рівності.

Курс «Як навчати школярів долати гендерні стереотипи» націлений на активізацію позиції суб'єктності – самовизначення як школяра, так і вчителя, матері та батька. Суб'єкт конструює нове знання гендерної культури шляхом добору особистісно-значущої інформації. Тому з поняттям «суб'єкт гендерного освітнього простору» тісно пов'язані такі його складові, як «запит», «потреба», «інтерес», «прагнення», «заперечення» тощо. Власне і учні, і дорослі в пізнанні гендерних знань виступають суб'єктами дидактичної взаємодії, результатом якої є здійснення особистісного вибору, самовизначення, утвердження в своїй правоті.

Отже, суб'єктна позиція невід'ємна від смислової рефлексії власних гендерних поглядів. Не випадково відомий спеціаліст з вікової та педагогічної психології, професор Д.Б. Ельконін зазначає: «Позиція школяра не просто позиція учня, що відвідує школу та виконує домашні завдання, це позиція людини, що вдосконалює саму себе». Якщо перефразувати відомі методичні прийоми навчання на «гендерний лад», то можна стверджувати, що: *Гендерна дидактика має орієнтуватися не на вчорашній, а на завтрашній день дитячого розвитку, йти попереду нього». Учень/учениця як суб'єкт навчання – партнер учителя в навчально-виховному процесі, він/вона не об'єкт навчання, а той/та, хто вчить себе під його керівництвом; організація процесу одержання гендерних знань творить позицію суб'єкта навчання; щоб закріпити позицію суб'єктності навчання, вчитель повинен домогтися того, щоб вихованці артикулювали проблеми гендеру для себе, своєї родини, найближчого соціального докілья.*

Суб'єктність активізується застосуванням нових інформаційних технологій передачі знань. Суб'єктний підхід не відмінняє побудову навчального процесу відповідно

до його результату. Приміром, в початковій школі має переважати формуюча парадигма, коли учні знаходяться в позиції об'єкта тлумачення ґендерних знань. Проте в старших класах вона має замінюватися активними та інтерактивними уроками (розвиваюча парадигма), реалізація якої потребує розширення позиції суб'єктності вчителя і учня. *Отже, зміст, методи та прийоми розвиваючих та суб'єктно-орієнтованих технологій ґендерного навчання спрямовані насамперед на те, щоб шляхом використання життєвого досвіду кожного учня, допомогти становленню егалітарних поглядів на взаємини статей. Головним на занятті стає розвиток рефлексії Я (Я-хлопчик, Я-дівчинка) через збагачення ґендерних знань дітей, включення їх в аналіз повсякденного пошуку аргументів, особистісних смислів, на користь традиційних чи егалітарних орієнтацій.* Педагог стає наставником, співучасником їх творення на засадах діалогу між ним та вихованцями.

Одним із пріоритетних завдань ґендерної просвіти є розширення бачення проблеми рівноправності статей у різних сферах людської життєдіяльності, прищеплення ґендерної чуйності, здатності відстоювати рівність стосунків. Ґендерна педагогіка ставить за мету усунення традиційних культурних обмежень розвитку особистості її статевою належністю.

Чи здатен курс «Як навчати школярів долати ґендерні стереотипи» вплинути на егалітарне самовизначення, нове бачення себе в сфері рівності/нерівності статей? Адже навіть дорослому, а тим більше неповнолітньому, важко долати стереотиповість власного мислення. Змінити, або, принаймні, порушити ґендерні погляди учнів, а тим більше, свідомо скеровувати процес їх ґендерного самовизначення вимагає з боку вчителя чималої методичної майстерності. Тому чим аргументованішою, переконливішою буде дидактичне підґрунтя, тим більшою буде мотивація до змін, потреба в ґендерних знаннях, тим слабкішим буде підпорядкування учнів стереотипізованим поглядам, сексичним очікуванням.

2.2. МЕТОДИ НАВЧАННЯ В ҐЕНДЕРНІЙ ПРОСВІТІ

- *інтерактивна міні-лекція (пояснювально-ілюстративна, проблемна);*
- *бесіда (репродуктивна, проблемна, евристична);*
- *групова дискусія;*
- *диспут як груповий аналіз проблемних ситуацій;*
- *робота у фокус-групах (рефлексивні аналітичні коментарі);*
- *індивідуальні та групові творчі (навчально-дослідницькі) завдання: проведення контент-аналізу, підготовка рефератів, добір статистичних матеріалів, створення кейсів з ґендерних проблем, портфоліо, проведення експрес-інтерв'ю, рецензування публікацій на ґендерну тематику;*
- *мозкова атака;*
- *створення колажів на ґендерну тематику;*
- *сюжетно-рольова гра;*
- *складання наративу (повчальних історій, психологічних портретів, метафоричних порівнянь, казкових розповідей, ґендерної автобіографії, аналіз життєвих ситуацій (випадків-case study);*
- *психологічні тренувальні вправи (тренінгові заняття).*

Що таке **метод навчання**? Його визначають як спосіб активізації зовнішніх і внутрішніх ресурсів пізнавальної діяльності вихованців, скерованої вчителем. Зміст знань визначає сферу їх використання та компетентності, а їхня інтеріоризація створює для особистості «зону близького і далекого соціального розвитку» (Лев Виготський).

У педагогіці існує безліч класифікацій методів навчання, в яких має орієнтуватися викладач гуманітарних знань з тим, щоб обирати найбільш підходящі для гендерного самовизначення. У працях відомих фахівців з методології дидактики Юрія Бабанського та Ісаака Лернера пропонуються критерії вибору тієї чи іншої класифікації, порівнюються різні системи методів навчання. *Так, наприклад, словесні, наочні та практичні методи дидакти обирають тоді, коли йдеться про джерело і спосіб передачі знань. Словесними, наприклад, можуть бути бесіди чи лекції на гендерні теми, наочними – статистичні таблиці, фільми, ілюстрації сімейного насилля, практичними – різноманітні тренінги, в процесі яких розвиваються вміння безконфліктного спілкування чи асертивності тощо.*

Коли йдеться про активізацію пізнавальної активності, говорять про різні форми інтеракції вчителя та учня в процесі передачі знань, якими також можуть бути ті самі форми роботи з наголосом на елемент інтеракції.

За характером мисленнєвої діяльності вихованців виокремлюють індуктивні, дедуктивні та інші підходи. Всі вищенаведені класифікації мають право на педагогічне життя і використовуються на практиці.

Проте, якщо за основу гендерного навчання та виховання брати суб'єкт-суб'єктний підхід, особистісну орієнтованість знань, а також принцип – зі знаннями до індивіда і від його індивідуальності – до предмета, то найбільш вдалою виявляться класифікація відповідно до якої характер пізнавальної діяльності визначає способи її організації. (Справді, про непродуктивність патріархату можна говорити і мовою цифр, як ілюстрацією відсотка неграмотних жінок, і мовою їх аналізу – порівняти їх з розвинутими країнами, зробити самостійний висновок). Отже, поділ методів на пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий та дослідницький слугує дороговказом для вивчення тієї чи іншої теми. Ця класифікація передбачає можливість застосування трьох різновидів інтерактивного навчання: взаємодію між учнем та проблемою вивчення; взаємодію між учнями і викладачем; взаємодію між учнями. (*«Подумаєш, насилля в сім'ї... Я не така дурна, щоб його допустити! А дома в мене все спокійно». – «А якщо у твоїй майбутній сім'ї це трапиться?» – «Дам здачі!» – «А якщо будуть принижувати словом?» – «Повернись і підуй!» – «І покинеш напризволяще дітей?» – «Ні, заберу з собою!» – «Куди? На вулицю?» – «Ну, до подруги...» – «Хах-ха, там тебе чекають, не дочекаються...» – «Ну, тоді, мабуть, в кризовий центр!» – «Чого ж ти тоді кажеш, що тебе ця тема не обходить?» (фрагмент діалогу з гендерного тренінгу).*

Цілком зрозуміло, що вибір методу передачі гендерних знань буде залежати від віку школярів, особливостей соціального середовища, їх вихованості і, зрештою, від змісту теми (які в одних випадках потребують саме пояснювально-ілюстративного методу навчання, а в інших – проблемного, евристичного, тобто організації самостійно-пошукової роботи учнів). *Тема «Як не потрапити на гачок гендерного стереотипу під назвами: «Це – для красивих, лагідних і роботящих» та «Це – для кмітливих, розумних та ерудованих», має викладатись вчителем і для молодших школярів та підлітків у різний спосіб.*

Для молодших школярів – це і пояснювально-ілюстративний, і репродуктивний методи: « Я принесла для вас серії добре вам відомих книжок. Подивіться, це «Енциклопедія техніки для хлопчиків» та «Енциклопедія домашніх справ для дівчаток». Ось це книжечки під промовистою назвою «Панночка. Книга для дівчаток XXI століття» та «Як бути джентельменом». Давайте дізнаємося про що йдеться у цих книгах. Хлопці, хіба вам не було б цікаво дізнатися, як вберегтися від сонячних опіків, чи що робити у випадку сонячного удару, або як здивувати гостей нашвидкоруч зробленим вітамінним напоєм? А хто з дівчаток вміє користуватись викруткою, щоб змінити, наприклад, батарейки в будильнику? Бачу ліс рук. А в «дівчачих» енциклопедіях можна про це прочитати? Ні, а чому?» (фрагмент уроку).

Для старших – це проблемний та евристичний методи. «На сьогоднішній урок ви принесли результати аналізу популярних серед молоді та й дорослих журналів: «Женский журнал», «XXL», « Отдохни», «Єва» та інші. Прошу представити свої дані за схемою по темах: кулінарія, гігієна тіла, гігієна кухні, косметика, мода, подружні взаємини, кохання, секс, взаємини з колегами та родичами, професійна праця, кар'єра, громадська робота, дозвілля.

Давайте порівняймо рейтинги рубрик часописів. Як ви думаєте, чому професійна діяльність жінки посідає останнє місце в багатьох виданнях, та й то обмежується описом її дрес-коду? А яка тема висвітлюється як найбільш актуальна для молодих чоловіків? Чи не здається вам, що тема сексу в журналах є гіперболізованою?» (фрагмент уроку з учнями старших класів).

Класифікація методів навчання поділена на:

1. пояснювально-ілюстративні (способи тлумачення, роз'яснення, підкріплення ілюстрацією, фактами);
2. репродуктивні (ті, які допомагають відтворювати вивчене і запам'ятовувати нове);
3. проблемні (спонукають порівнювати, співставляти, шукати протиріччя);
4. частково пошукові (спонукають до формулювання бодай невеликих самостійних умовисновків розв'язання проблемної ситуації);
5. евристичні (формулювання цілком самостійних умовисновків на підставі розв'язання проблемної ситуації чи наукового міні-дослідження). Вони допомагають йому віднаходити найцікавіший та найефективніший для активізації мислення спосіб подачі дидактичного матеріалу з гендерним змістом.

При цьому інтеракція, взаємодія як дидактична інновація може бути застосована не лише в процесі так званої групи «активних» методів навчання, а й проблемного, частково-пошукового та евристичного, а й у процесі використання «пасивних» (пояснювально-ілюстративного чи репродуктивного методів, які, хоча й не активізують достатньою мірою самостійні умовисновки дітей, проте активізують їхні емоції та ставлення до теми. Отже, суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників дидактичного процесу дає змогу активізувати самовизначення в різних аспектах гендерної культури.

Характеризуючи **пояснювально-ілюстративний** метод навчання, варто зважати на його потенційні можливості та недоліки. Незаперечним є той факт, що передача знань, а особливо нових, потребує роз'яснення, тлумачення та сприйняття учнями, отже, запам'ятовування. Без пояснень, переконливих статистичних чи художніх ілюстрацій до

дидактичного матеріалу, наведення фактів, прикладів, поетичних рядків чи юридичного параграфу, учням важко та й не цікаво замислюватись над новими для них поняттями «стать» та «гендер», осмислювати зв'язки прав і свобод людини в різних гендерних культурах. Не випадково в процесі застосування пояснювально-ілюстративного методу педагоги прагнуть пояснити нові поняття за допомогою різних ілюстративних, наочних, засобів навчання, які допомагають у сприйнятті, осмисленні та запам'ятовуванні. *Наприклад, маємо абстрактне уявлення про патріархальну гендерну систему і обмеження нею базових прав і свобод людини, і, в першу чергу, жінок, швидко набуває цілком окреслених форм, якщо воно ілюструється статистикою, як, наприклад: За даними ЮНІСЕФ, у Ефіопії лише 1 % жінок має закінчену початкову освіту, вони вступають до шлюбу у віці десяти років та залишаються тотально неграмотними; У Бюлетні «Україна-Євросоюз у деталях» (№2,- червень, 2010) Гендерна рівність і права дітей наводяться статистичні дані «Гендерні проблеми мовою чисел», як-от: За рівнем представництва жінок в органах влади Україна займає 120-те місце в світі, – поряд з Гамбією, Конго та Сомалі (див.додаток1).*

Способами застосування пояснювально-ілюстративного методу є передовсім розповідь вчителя, а також наратив як персоніфіковані оповідання про якісь життєві події, переживання, вчинки, взаємини, який стає все більш популярним у зарубіжній дидактиці. Такі гендерні міні-історії можуть і повинні складати самі учні, оскільки їх переповідання поглиблює розуміння проявів різновидів гендерних стосунків у реальному житті. Це можуть бути складені як індивідуально, так і групові оповідки. Учні можуть їх представити як в усній, так і в письмовій формі (наприклад, фрагмент уроку в молодших класах): *«Отже, більшість хлопчиків нашого класу та й половина дівчаток переконана, що жінки не такі сміливі, як чоловіки. Вони бояться всього на світі – від мишей до цунамі та землетрусів, і тому не повинні служити ні в міліції, ні в війську. А ось Катруся – іншої думки, вона записала спогади своєї прабабусі про те, як дівчатка-підлітки ходили в ліс до партизанів, як зв'язківці. Чи були вони сміливі? Послухаймо Катю: « Так, я питала чи було їм страшно. "Так, було,» – оповідала мені бабуня,-«але приходилося переборювали страх, бо тільки ми могли вільно переміщатися між селом і лісом, ніби ходили по ягоди. На нас не падала підозра німців.»*

Розповідь – така форма передачі знань, яка включає опис, обґрунтування, пояснення тих чи інших окремих явищ чи якихось понять. Якщо розповідь використовується як пояснювально-ілюстративний метод, то матеріал, покладений в її основу, має підтвердити умовисновки вчителя, а яскраві факти, образні порівняння, приклади з художньої літератури, фольклору чи, зрештою, з життя, роблять виклад навчального матеріалу зрозумілим і доказовим. *(Немолоді жінки Наталія Чайка та Ганна Судова, які працюють нянями в одному із санаторіїв для дітей-інвалідів, ризикуючи життям, винесли з охопленого вогнем приміщення понад двадцять дітей. Коли одна з жінок, перевіряючи, чи ніхто не залишився в палаючій кімнаті, втратила свідомість, інша винесла її звідти на своїх руках. Це трапилося під час Новорічних свят 2004 року.)*

Недаремно в самій назві методу виокремлено дві рівноправні частки – пояснювальний та ілюстративний. Щоб поняття, причинно-наслідкові зв'язки між ними були зрозуміліші, вчитель активізує наочно-образне мислення та уяву школярів цікавими фактами, образними порівняннями *(Наприклад, 14 липня 1984 року українська жінка-космонавт Світлана Савицька вийшла у відкритий простір і 3 години 35 хвилин проводила зварювання*

за методом Патона, а Володимир Джанібеков їй допомагав). Розповіді, оповідання, нарративи, підготовлені як вчителем, так і учнями, можуть застосовуватися як ілюстрації явищ ґендеру як у початкових, так і у старших класах.

Оскільки приготування оповідань учнями більшою мірою використовується вчителем для закріплення проілюстрованих ним понять, тобто з метою їх відтворення, повторення, то специфіка цих форм дидактичної роботи представлена також і в застосуванні репродуктивного та інших методів навчання.

Враховуючи специфіку занять з курсу, який не є обов'язковим для вивчення, а поки що пропонується у формі факультативу чи виховних годин, в старших класах, проводять лекційні заняття.

Лекція – це комплексне висвітлення якоїсь теми, тобто демонстрація певного явища ґендерного характеру з позиції наукового вивчення взаємопов'язаних його сторін та їх проявів у реальному житті.

В процесі вивчення ґендерних знань лекція буде відрізнятися від традиційних, академічних тим, що до її читання запрошують відомих фахівців, спеціалістів з різних питань – соціологів, юристів, психологів, сексологів, представників громадських неурядових організацій. Таку лекцію, передусім для випускників шкіл, може, наприклад, прочитати член республіканської організації Ла Страда, яка відома своєю діяльністю, спрямованою на попередження явища «traffical women» та на надання допомоги жертвам «білого рабства». Так, одна із прочитаних юнацтву лекцій стосувалась «Трудової міграції жінок», в якій висвітлювались такі проблеми, як: «жіноче обличчя» безробіття в Україні, загострення проблем працевлаштування дівчат і жінок у наших малих містах та містечках, активізація пошуку дешевої робочої сили із-за кордону, маніпуляція довірою та правовою неосвіченістю жінок та трагічні долі в невігаданих історіях жертв, повернення на батьківщину як «радість зі сльозами на очах» та вічним смутком в серці: «Якби ж я знала про це раніше!»

Із накопиченого досвіду впровадження ґендерних знань можна навести приклади лекцій («Жінки як нові гравці на компанії арені світу – прогрес чи регрес», «Конкубінат – чи потрібна рівність де-юре», «Моносім'я як виклик провалу партнерства»), прочитаних представниками МВС на тему домашнього насильства, психологами на тему криз молодості сім'ї та підготовленості юнацтва до шлюбно-сімейних взаємин, планування сім'ї як парної функції тощо.

Не тільки розповіді, оповідання, лекції, але й письмові стенди, стінгазети, листівки, плакати також вважають способами передачі інформації пояснювально-ілюстративним методом, оскільки за їх допомогою можна викликати в учнів відповідні емоційно-оцінні реакції. Тому досвідчені вчителі ілюструють ґендерні поняття шляхом використання художньої літератури, образотворчого мистецтва, публіцистики, кіно, телепрограм, завдяки яким абстрактні ґендерні категорії наповнюються реальним життєвим змістом (це можуть бути фрагменти терепрограм «Світ без жінок», «Давай одружимося», радіограм «Домашня академія», шлюбні оголошення тощо.) Застосовуючи пояснювально-ілюстративний матеріал у викладанні ґендерних знань, варто звернути увагу на те, що в ньому важливе:

- інтонаційне виділення вчителем логічно важливих дидактичних моментів;
- короткий висновок пройденого матеріалу;

- докладний висновок кожного окремого закінченого етапу пояснення;
- супровід узагальнених висновків конкретними прикладами;
- інструктаж учнів щодо «читання» складних таблиць, схем, ілюстрацій в роботі;
- пред'явлення учням готових натяків, підказок, висновків, які спрямовують логіку викладу (за С.І. Висоцькою).

Репродуктивний метод та способи його застосування (від лат. *Reprodukcio* – відтворюю) – це насамперед прийоми закріплення, повторення, відтворення вивченого матеріалу. До нього відносяться опитування, проведення бесід, реферування статей, аналіз нарративів тощо, що дає змогу оцінити застосування ґендерних знань у контексті реального життя. Специфікою ґендерних знань є те, що кожен вихованець може мати свої погляди на взаємини статей, запозичені з батьківської сім'ї, найближчого соціально-го докільця, які не завжди будуть збігатися з почутим на заняттях заклик до рівноправ'я.

Застосовуючи пояснювально-ілюстративний метод вчитель сам відповідає на запитання (що? хто? де? коли? як? чому?) а при репродуктивному методі відповідають учні. Не випадково репродуктивний метод використовують передовсім при перевірці знань та вмінь. Найрізноманітніші форми реалізації – від бесіди, реферування, створення колажу чи портфоліо і т.д. до тренінгових вправ на закріплення комунікативних, організаційних умінь на засадах рівноправ'я та партнерства (фрагмент із тренінгових вправ: *«Партнерство вимагає високої культури спілкування, яка застерігає від приниження Я, ударів по самооцінці. Всі ви вже знайомі з тим, як болісно в ситуаціях конфліктів ми реагуємо на претензії, а тому маємо використовувати зворотній підхід, щоб відреагувати на ущемлення своїх потреб, але й зберегти рівновагу позицій з партнером-кривдником. Ваша задача в парах продемонструвати причини конфлікту і вербалізувати партнерський спосіб комунікації. Починаємо з вас. Яка проблема?»*

- *«Він знову не оплатив рахунки за квартплату, телефон, світло, а обіцяв це зробити»;*
- *«Що кажуть партнерові в подібних випадках?»: «Ти, ... (нецензурне слово), навіть було обіцяти, я б сам(сама)?...». «А як потрібно сказати, щоб зберегти шанс порозуміння?» – «Мене страшенно ображає те, коли щось обіцяють, а не виконують, навіть щодо оплати рахунків...». «Добре, нагадую Вам, що це правило комунікації називається заміна «Ти-послання» на «Я-послання»...»*

Якою може бути, наприклад, вступна репродуктивна бесіда? Вона будується у такий спосіб, щоб виявити ступінь розуміння учнями певних ґендерних понять: *«Як Вам здається, де більше поваги до особистості чоловіка – в патріархальній чи партнерській сім'ї?...», «Про що, на Вашу думку, свідчать такі факти, коли діти, дружина бояться чоловіка. Про його авторитет?»*

Репродуктивна бесіда може застосовуватися як з метою перевірки знань з окремих тем, так і носити підсумковий, систематизуючий характер. В останньому випадку вчитель коротко узагальнює сказане дітьми, звертає увагу на найбільш важливі проблеми, рекомендує, що прочитати, над чим ще варто подумати (*«Партнерство несумісне з почуттям страху, а домінування і авторитет –це різні речі. Пригадаймо зміст п'єси М.Островського «Гроза»*).

Якими можуть бути форми реалізації репродуктивного методу в ґендерному навчанні? Окрім бесіди, це може бути презентація різного роду домашніх завдань, а саме: огляд

публікацій на ґендерну тематику, підготовлених рефератів, презентація інсценівок, наративів, колажів і навіть графіті тощо.

«Графіті», тобто написання на дошці чи на великих ватманах паперу слів, фраз, символів, замальовок на пройдену тему (*Наприклад, учні 3-го класу підготували на ватмані комп'ютерний варіант емоцій, який переживають жінки у патріархальних і демократичних країнах*). *Наприклад, учні старших класів демонструють уміння відтворити певними малюнками чи символами своє розуміння понять рівність статей та їх нерівність вдома і на роботі. Інші групи відтворюють цю тему технікою «графіті».*

Наратив як спосіб застосування репродуктивного методу також може застосовуватись і як пояснювальний, і як репродуктивний, і як проблемний метод навчання, як, наприклад, складання наративу в формі казки чи біографії людини чи маленьких випадків з життя. Це може бути індивідуальне чи групове переказування засвоєних статево диференційованих та егалітарних правил поведінки;

- згідно з поясненням вчителем заповнюємо символи та таблиці певного алгоритму міжстатевих стосунків (*Наприклад, низький рівень середньої освіти(стрілка)малі шанси отримати хорошу професійну освіту – низький рівень професійної підготовки – низький рівень заробітної платні – високий рівень незадоволеності собою і оточуючим докільлям – високий рівень криміногенної поведінки і негативних маскулінних властивостей – малі шанси самореалізації і самоздійснення як чоловіка/жінки – професіонала, фахівця, сім'янина та громадянина/громадянки.*)
- опис якого-небудь об'єкта чи явища за зразком;
- наведення власних прикладів, що підтверджують правило, властивість тощо.

Так, наприклад, завдання учням на розкодування алгоритму поведінки насильника можна застосувати наратив. Як вже зазначалося вище, наратив (від англ. і фр. *narrative* – оповідання, розповідь, оповідь) – це усна чи письмова презентація життєвих історій, як-от біографій, автобіографій, спогадів, сторінок щоденника, інтерв'ю, документальних подій тощо. Ґендерна складова досить чітко і виразно прослідковується в їхньому змісті, оскільки дійові особи (чоловіки та жінки, молоді та старші), описують свій досвід міжстатевих стосунків, здобуття освіти, професії, кохання, шлюб, сімейне життя. Оскільки в сюжеті наративу є, зазвичай, початок, середина і кінець (розв'язання проблемної ситуації), то той, хто вивчає ґендерні стосунки, завжди знаходить у них опис життя в статі – відчуття себе жінкою/чоловіком, внутрішні та зовнішні конфлікти на шляху до свого щастя, пошук смислів досягнення гармонії в соціальному докільлі. Тому не випадково кажуть, що наратив більше пояснює, показує, висвітлює ґендерні проблеми, ніж розповідає про них.

Зокрема, знайомлячись зі спогадами на зразок «Жінка і війна» та найрізноманітнішими есе на теми буття жінки/чоловіка, підлітки виступали у ролі інтерпретаторів невіданих історій. Обмірковування слухачами розповідей про час, місце, обставини життя героїв, еволюцію зав'язки проблеми (ґендерного конфлікту) та його розв'язку (ґендерного вибору), стає правдивою реконструкцією ґендерних проблем (*Наприклад, чи жінки повинні і спроможні бути військовими пілотами під час воєнних операцій; Чи легко жінці служити у чоловічій в'язниці чи у прикордонних військах? Чи може жінка бути головою асоціації байкерів? Чи може жінка брати участь у «Формулі 1»? Як відноситись до досвіду «Червоних шкарпеток» дівчат-бойовиків у Ліберії?*). Тобто, наративні фрагменти дають можливість продемонструвати своє (засвоєне з родини чи надбане на уроках) розуміння

творення гендеру – соціальних обставин, приватного та соціально життя чоловіків і жінок. Недаремно кажуть, що наратив дає життя гендеру, можливість його творцям та слухачам «приміряти взуття» іншої статі, чи навіть походити в ньому в певних історичних і життєвих обставинах.

Проблемний метод навчання є не тільки активним, але й інтерактивним. Власне саме активні методи навчання побудовані на суб'єкт-суб'єктній взаємодії вчителя і вихованців.

Залежно від міри самостійності мисленнєвих дій та умовисновків учня, активізованих педагогом, цю інтеракцію називають проблемною, частково-пошуковою та евристичною («я сам(а) дійшов (дійшла) висновку про...»). Отже, вищенаведена група активних методів навчання відрізняється поміж собою лише ступінню самостійності учнів у розв'язанні дидактичної проблеми. Наприклад, проблема рівності чоловіка і жінки в домогосподарстві може вирішуватись постановкою та розв'язанням дилеми пошуку різниці в бюджеті позаробочого часу статей за допомогою такого завдання для учнів, як:

Провести порівняльний аналіз обсягу позаробочого часу, який витрачають чоловік і жінка впродовж тижня на:

- купівлю продуктів;
- приготування їжі;
- миття посуду;
- прибирання оселі;
- прання та прасування одягу;
- ремонт та допомогу дітям під час підготовки шкільних уроків;
- догляд за родичами похилого віку;
- ремонтні роботи;
- перегляд телепрограм;
- заняття спортивними іграми;
- прогулянки на свіжому повітрі тощо.

Якщо вчитель застосовує:

- проблемний метод навчання, то умовисновки про рівність-нерівність статей учні роблять на підставі порівняльного аналізу підготовлених вчителем статистичних показників обсягу часу;
- якщо частково-пошуковий, то умовисновки роблять на підставі самостійного пошуку даних про витрати часу, які знаходять у відповідній літературі;
- якщо евристичний, то умовисновки роблять на підставі власних досліджень – опитувань, батьків, знайомих сімей щодо часових витрат, самостійної систематизації отриманих даних.

Проблемний виклад гендерних питань полягає в тому, що вчитель доводить будь-яке питання через зіткнення двох протилежних поглядів на одне й те ж саме питання та логіку розв'язання суперечок. Учням залишається слідкувати за правильністю висновків, внутрішньо погоджуватись чи заперечувати доведення. Проблемне дидактичне поле можна створити шляхом:

- аргументованого доведення певного висновку (*наприклад, в домінаційній сім'ї конфліктів менше, ніж в партнерській, але чому? Чи не тому, що така сім'я нагадує військовий штаб, де розпорядження голови ніхто не обговорює?*);

- демонстрації навмисно порушеної логіки доведення висновку («А може домінаторну сім'ю охоче створюють самі домочадці – мовляв, навіщо нам повага до особистості, нам головне – порядок і дисципліна, а вона – в руках господаря?»);
- парадоксального опису об'єкта ґендерної уваги з протилежним знаком модальності (Традиційну сім'ю очолює переважно особа чоловічої статі. Тепер уявімо собі, що в патріархальних сім'ях, наприклад, пакистанських, від завтра головою сім'ї стає жінка. Як розвивались би їх ґендерні стосунки?»);
- загострення конфліктних ґендерних питань («Жінки і діти в патріархальній сім'ї повністю залежать від влади чоловіка, батька, але він не всесильний і його владу можна у разі чого приборкати через звернення до суду або правоохоронних органів. А якщо б «патріарх» мав безмежну владу і кара за непослух була б більшою, може тоді й зникли б усі розмови про нерівність статей?»).

Якщо для учнів молодших класів дидактичним полігоном проблемного пізнання ґендерних понять можуть слугувати сюжети казок чи якісь літературні герої (наприклад, до кого більш подібний Буратіно? До мужніх хлопчиків чи плаксіїв? А його поведінка більше нагадує хлопчачу чи дівчачу? А чому хлопчачу, невже немає безстрашних дівчаток? А хіба серед хлопчиків немає плаксіїв і боягузів?). Для старшокласників полем постановки і розв'язання проблем слугують реальні факти, явища, історичні свідчення та події (наприклад, до створених центрів допомоги жінкам у кризі часто потрапляють жертви фізичного насилля. А чи бувають чоловіки жертвами фізичного насилля в сім'ї? А чому ж їх практично не буває в таких центрах? Враховуючи, що психічне насилля за шкалою пережитого стресу не поступається наслідками від фізичного насилля, то чи маємо ми право, обговорюючи проблему сімейного насилля, говорити тільки про насильників-чоловіків? А як щодо насильниць-жінок, які «вбивають» чоловіка словом – постійним приниженням, докорами?).

Для молодших школярів проблемний виклад ґендерної рівності можна почати з читання маленького оповідання італійського письменника Дж. Родарі «Хто командує?». Автор розповідає, як він довго з'ясовував в однієї дівчинки, хто командує у них дома – тато чи мама, але не міг добитися однозначної відповіді до тих пір, поки дівчинка, показавши автору язик, не прокричала зі сміхом: «Ніхто не командує, тому що ми всі любимо одне одного».

Дискусії, диспути, сюжетно-рольові ігри, міні-дослідницькі проекти, фокус-групи, «мозкові штурми» тощо – саме в процесі їх організації учні роблять самостійні кроки у розв'язанні ґендерних проблем, добираючи аргументи «за» і «проти». У дискусії педагог віддає «в руки» вихованців вирішення долі насильників-чоловіків: «Чи тільки їх треба карати, а потерпілих жінок ліпше жаліти? Чи, може, проблема сімейного насилля має глибше коріння і сягає у різні сфери сімейного життя?»

Підлітки, наприклад, можуть отримати «евристичне» завдання від вчителя (недаремно «еврика» – означає «знайшов!») підготувати творчу майстерню з виготовлення колажу на тему: «Наше майбутнє не засмічене ґендерними стереотипами». Творча майстерня добирає не лише ілюстрації з журналів, рекламок, фантазує зі шматками тканини на ватмані, склеюючи їх у певний візерунок, а й окреслює в певний спосіб ті сфери життя чоловіків і жінок (професійну, сімейну, політичну), де ґендерних стереотипів є найбільше, вказує шляхи, в який конкретний спосіб їх слід позбуватись. Для юнацтва в рамках пізнан-

ня теми «Традиційна та партнерська сім'я» вчитель може організувати дискусію «за» і «проти» двох різновидів сімейних стосунків, конкубінатних і шлюбних(кожна 10 сім'я в Україні живе на віру, у цивільному шлюбі, оскільки кожен тип має свої переваги взаємодії статей і свої недоліки»).

Дослідницьке завдання з гендерним змістом може виконуватись учнями в процесі, наприклад, організації «судового процесу над патріархатом» в підготовці якого самі учні шукають аргументи «за» і «проти».

Які прийоми активізують частково-пошуковий та дослідницький методи гендерного навчання? Це передовсім:

- включення учнів до аргументації висунутої гіпотези («Якщо саме чоловіки скоюють переважну більшість злочинів, то саме чоловіча стать характеризується вищим рівнем агресивності. Спробуйте довести протилежне або підтвердити припущення»);
- розв'язання декількох взаємопов'язаних підзадач як умови розв'язання головної задачі («Щоб підтвердити припущення про агресивність чоловічої статі, нам слід дослідити цілий ланцюжок підгіпотез: 1) агресивність дорослих чоловіків не спадає на їх поведінку з неба, мабуть, вони її демонструють ще з підліткових років?; 2)Якщо ми дійшли висновку, що саме чоловіча більшість перебуває в колоніях для неповнолітніх, це означає, що чоловіча стать є агресивною ще з початкової школи та дошкільного закладу? Це так чи ні?; 3)Оскільки ми дійшли висновку, що хлопчики молодшого та дошкільного віку мало чим відрізняються від одноліток дівчаток, то який же соціальний чинник втручається у виховання статей? Спробуймо змодельювати ситуацію: «На перерві б'ються першокласники – в одному кутку дві дівчинки, а в іншому – два хлопчики. Якою буде реакція вчителя /вчительки на обидві пари бійців «без правил» – однакова чи ні?»;
- пошук помилок вже у висловлених міркуваннях, що потребує демонстрації різних граней та неоднозначності вирішення проблеми («Отже, ми дійшли висновку, що саме різні вимоги до поведінки дітей «Дівчатка, як вам не соромно битись, ви ж дівчатка!» та «А-ну, півні, – геть з класу, там вправляйтеся в своїй майстерності бойового мистецтва, скільки хочете!») призводить до того, що хлопці більшою мірою розв'язують конфлікти за допомогою агресії фізичної і вербальної, а дівчатка опосередкованої – різними плітками, слухами. Але ж як пояснити те, що за останні роки значно зріс показник жіночого фізичного насилля?»);
- самостійне складання учнями нестандартних, парадоксальних пропозицій на гендерну тематику, визначення ступеня вірогідності певних явищ («Як гармонізувати стосунки статей? Може ввести кару не тільки за кожне сказане образливе слово, а й за кожен «косий» погляд на адресу іншої особи?»);

Серед найбільш поширених форм реалізації активних методів навчання є дискусія.

Диспут – це публічна суперечка на наукову, в цьому випадку – гендерну тему. Дискусія – це більш широке, публічне обговорення суперечливих питань. У педагогічній практиці поняття «диспут» та «дискусія» застосовуються як синоніми, подекуди пов'язуючи останнє з обговоренням більш ширшого кола питань. Диспут і дискусія передбачають атмосферу колективного пошуку істини, яка народжується в суперечках, у процесі вільного обміну думками, доказу власної точки зору, аргументації прийнятої позиції. Діалог в

їх проведенні визначається не кількістю їх учасників, а наявністю двох або кількох полярних точок зору. Отже, диспутанти мають протилежні, несумісні або неоднакові, часом парадоксальні точки зору на одне й те ж питання, по-різному бачать причини його виникнення й розв'язання.

Початком діалогу опонентів стає переозначення проблеми шляхом її парадоксального перевизначення, як, наприклад: «Хіба розлучення, її та його, завжди зло? А чи може розпад сім'ї стати великим благом?». Вирішальне значення для організації дискусії чи диспуту є вирішення ґендерної проблеми. Саме її формулювання має викликати інтерес, бути близьким не лише до життя дорослих, а й до її проявів у житті дітей.

Диспути та дискусії якнайповніше реалізують суб'єктний, особистісний підхід в процесі засвоєння ґендерних знань, оскільки учень чи учениця в той чи інший спосіб включаються в «групове» мислення і мають, хоча б подумки, опонувати «хибній», неприйнятливій точці зору, разом з усіма роздумувати, міркувати над аргументами «за» і «проти», апелювати, звертатись до живих прикладів з життя, до дотичних щодо правових, етичних, моральних аспектів ґендерної проблеми.

Чи потрібна попередня робота з учнями у підготовці до дискусії, чи, може, краще, щоб суперечка відбулася спонтанно? *Практика показує, що попередня підготовка опонуючих груп до диспуту забезпечує більшу активність, жвавість обговорення та змістовність. Якщо ж учні не познайомились заздалегідь із винесеними питаннями, не подумали над ними, не переглянули рекомендовані публікації чи Інтернет-сайти, то таке обговорення проходить в'яло, без особливої полеміки.*

Найважливішою передумовою успіху дискутованих питань є вміння викладача створити таку атмосферу, в якій учні захочуть заперечувати, пропонувати, висловлювати думки, використовувати свої знання. Вона унеможлиблює висміювання будь-кого з учасників опонуючих сторін за зміст сказаного, має забезпечувати відчуття самоцінності кожного і довіри до оточуючих. Дискусія скоріше передбачає захист різних думок, аніж досягнення консенсусу всіх. Вчитель має, по-перше, зорієнтувати учнівство у проблемі та напрямках її обговорення, щоб дискусія не відхилялась від окресленої теми. *Наприклад, сьогодні обговорюємо тему «Етикет статей в романтичних стосунках – керівництво до дії чи критики». Обираємо тільки ті правила поведінки, які, на ваш погляд, не відповідають вимогам ґендерної рівності, бо ставлять ту чи іншу статтю в підпорядковане або зверхнє становище.»* У процесі обміну думками щодо проблеми слід заохочувати обстоювання диспутантами кількох різних варіантів її вирішення. Самому вчителю доцільно утримуватися від підтримки якоїсь однієї точки зору, навіть якщо її підтримує більшість учасників дискусії.

Таким чином, дискусія – методичний прийом, який може застосовуватися як самостійно, так і в комбінації з іншими видами інтерактивних технік. Дискусія у великій групі є корисною для визначення ґендерної позиції більшості її членів чи окремих угруповань, а також для надання можливості всім присутнім запропонувати своє бачення проблеми. Заохочення всіх і кожного до участі в ній – ось головний візерунок поведінки вчителя. Необхідною умовою ефективності проведення дискусії в окремому класі чи між ними є розробка головної проблеми та напрямків дискусійних питань:

«Унісекс – це "третя" стаття?»

- *Мода юнацтва – свідчення третьої, універсальної статі чи демократизації поведінки статей?*

- *Справжній мачо і фемінна феміна: залишки патріархату в моді?*
- *Чи може унісекс моди посприяти рівності статей?*
- *Емо та подібні їй субкультури – виклик патріархальним традиціям, втеча від реалій чи побудова нових прогресивних міжстатевих взаємин?*

Психологічна цінність групових дискусій полягає в дослідженні, усвідомленні учнями гендерних норм і вимог довкілля, умінні застосовувати набуті гендерні знання в критиці позицій опонентів. Полеміка, що неодмінно виникає в процесі дискусії, допомагає долати формальне ставлення до гендерних знань, усвідомлювати необхідність паритету статей. Це своєрідна творча лабораторія перевірки на міцність гендерних орієнтацій, спосіб для вчителя зворотнього зв'язку з ним.

Ефективність обговорення залежить від того, як формулюються запитання. Варто уникати запитань, на які можна відповісти коротко або «так» чи «ні». У старших класах застосовують запитання, які починаються з евристики – «як?», «чому?», «який?», заохочуючи тим самим учасників до висловлювань власного бачення проблеми. Те, як вчитель реагує на запитання та коментарі, демонструє його увагу до слухних, оригінальних думок диспутантів, стимулює останніх до продовження участі і висловлення тих думок, на які без уваги вчителя учні не зважилися б. Керуючий диспутом (спікер) має дбати про участь усіх і кожного, тому заохочує «мовчунів» індивідуальними пропозиціями: «А тепер давайте послухаємо, що скаже хтось інший» або: «Я хочу, щоб усі мали можливість сказати своє слово».

Більшість диспутів можна організовувати в малих групах або парах у рамках інформаційно-розвивального блоку занять курсу. Це доцільно ще й тому, що дітям, особливо підліткам, значно легше висловлювати свої погляди в невеличкій групі, де всі знайомі між собою.

Дискусії в таких групах, в колі 3–6 осіб, дає можливість вчителю заощаджувати час, бо зникає потреба вислуховувати кожного учасника дискусії.

Розподіл на дискусійні групи може здійснюватись різними шляхами – йдеться або про постійні групи протягом заняття чи цілого їх циклу, або ж про тимчасові, ситуативні під час кожної вправи. Слід керуватись правилом, що дискусія не є сумою послідовних монологів, а має бути одним цілісним полілогом: *«Хто частіше порушує правило “слухняного” учня/учениці – дівчатка чи хлопці? Чи приносить “слухняність, послужливість” користь дівчаткам/хлопчикам? Чому бути наполегливим і старанним у навчанні стає соромно і для хлопців, і для дівчат?», «Чим можна пояснити, що найкращі зошити з каліграфії демонструють як хлопці, так і дівчата, а переможцями Всеукраїнського конкурсу юних мовознавців ім. П. Яцика стають здебільшого хлопчики?» «Чим пояснити, що на змаганнях юних техніків честь школи захищають здебільшого дівчатка? А переможцями обласних та всеукраїнських шахових турнірів «Біла тура» теж неодноразово стають дівчатка?»*. Важливо виокремлювати гендерні питання від позастатевих етичного, морального чи психологічного змісту.

У сучасній гендерній практиці набуло поширення проведення «круглих столів», «засідань експертної групи» («панельна дискусія»), «форуму», «симпозіуму», «публічних дебатів», «судових засідань», «мозкового штурму», «чотирьох кутів», сюжетно-рольових ігор тощо. Кожен із зазначених дидактичних способів має свої переваги і недоліки.

Невеликі групи створюють ширші можливості для обговорення, ніж великі. Вони стимулюють роботу командою, а висловлені ідеї допомагають відчувати власні особистісні

ресурси та перевірити свою правоту. Цей спосіб організації гендерного навчання дає змогу побачити парктичну значущість проблеми, що значно зменшує опір сприйняттю нового матеріалу. Для залучення підлітків до групової дискусії можна використовувати висловлювання по колу, а також спосіб естафети – кожен передає слово тому, хто бажає висловитись (кожному на висловлювання відводиться 10–15 секунд).

Дискусійні питання можуть обговорюватись в формі «круглого столу». Дуже важливими при цьому є наочне відтворення атрибутів «круглого столу» – табличок з реальними чи придуманими символічними іменами, означенням головуючого і секретаря, овальним розміщенням столів і стільців тощо. Теми круглого столу мають бути «на слуху» в усіх учасників та слухачів, на зразок «Справжні лицарі і панянки – чи так вже вони необхідні в сьогодні?» або «Чи ненормативна лексика з дівочих вуст звучить гірше?», «Чи винні жінки в надсмертності сучасних чоловіків?», «Чи чоловічий кулак б'є міцніше, ніж принизливі звинувачення жінки на його адресу?», «Чи побудують партнерську пару «гламурні штучки і заучки?».

Сфокусована на певних питаннях чи підпитаннях дискусія в парах учнів може перетворитись в організацію так званого **«акваріуму»** – утворення двох кіл – малого, по центру якого учасники полемізують між собою (їх може бути від 2-3 до 10-11 осіб), і великого – решта учнів, стільці яких довкола малого. Учасники великого кола не мають права втручатись у полеміку малого, тільки за умови заміщення одного з дискутантів, що дає можливість активізувати та загострювати дискусію.

Якщо серед учнів класу є бажаючі виступити в ролі основного збурювача контрверсійних суджень на гендерну тематику, на кшталт «Всі жінки сво...», то його можна посадити на так званий **«гарячий стілець»**. «Гарячим» він є тому, що учні, розміщені навпроти чи навколо нього, ставлять йому масу «незручних» питань, дотичних до теми його виступу і заняття.

Різновидом таких міні-диспутів у невеликих групах є **методика «чотирьох кутів»** або **«кав'ярні»**. Цей спосіб навчання розрахований як на малі, так і на великі групи, коли один аркуш паперу (ватман) та олівець передають по колу, щоб почергово занотовувати свої судження чи пропозиції щодо визначеної заздалегідь проблеми, як, наприклад, «Основні засади порушення гендерної рівності»:

- ущемлення для обох статей громадянських прав та свобод однієї статі;
- несправедливість у ставленні; нерівний доступ жіночої статі до освіти;
- перепони на шляху побудови трудової та політичної кар'єри тощо.

Перший учасник чи група записує ідею, потім передає аркуш та олівець партнерам за чи проти часової стрілки. Різнокольорові записи, з одного боку, демонструють варіативність позицій, а з іншого – спільне у різному, формулюється на підставі аналізу записів.

«Чотири Кути» – надають учням можливість малими групами автономно обговорювати різні аспекти однієї проблеми, розмістившись у різних частинах класу, наприклад, «Навіщо потрібні гендерні знання?» Учні занотовують своє бачення одним чи двома реченнями. «Що потрібно зробити учням? вчителям? адміністрації школи? батькам? учнівському самоврядуванню? управлінню освіти?» для того, щоб мотивувати гендерне навчання. Щоб полегшити доступ до плакатів з переліком питань, їх розміщують у різних частинах кімнати.

Сюжетно-рольова гра – одна з найулюбленіших форм гендерного навчання. Гра дає можливість учням різного віку – від початкової школи до старших класів – відтворювати

статеві ролі, а разом з ними- й гендерні стереотипи, а також те, як вони втілюються в життя, руйнуючи мрії та уподобання, взаємини. *Передує гри розподіл статевих ролей: кожен її учасник має умовно прийняти роль конкретного члена сім'ї та групи, спробувати в діалозі правдиво відстоювати його інтереси (батька, матері, бабусі, доньки, сина, закоханого, друга, товариша, працедавця, співробітниці тощо). Не обмежуючи ініціативу, творчість учнів, учитель виступає вмілим диригентом сценарію гри, вводить, де необхідно, додаткові проблемні ситуації, змінює склад виконавців, максимально заохочуючи учнів до оцінки реальності, правдивості, представлених гендерних сценаріїв.*

Рольова гра ніби імітує гендерно насичені сюжети реального життя, спонукаючи до розв'язку конфліктів у найдемократичніший спосіб. Сюжети з гендерним конфліктом надають можливість продемонструвати пошук його рішення з позиції гендерної чуйності та паритету. Важливою умовою досягнення дидактичного ефекту гри має бути правдивість відігравання статевої ролі – якщо її виконавець пропонує нереальне, нетипове розв'язання ситуації, наприклад, безумовна радість парубка з приводу вагітності своєї подруги в умовах, коли їхні стосунки вже давно перетворились у неприязнь. Вчитель пропонує «дограти» роль іншому учаснику чи повністю міняє склад «театральної трупи», тобто, ситуацію навмисно загострюють, вводячи нових дійових осіб (наприклад, батьків пари) заради більшої об'єктивності проблеми. Це робиться для того, щоб і «актори», і «глядачі» змогли реально увійти у світ конфліктних міжстатевих взаємин.

Технологія організації ігор залежить як від віку учасників, так і тематики занять. Керівництво грою, вибір її тематики вимагає від викладача курсу неабиякої педагогічної і, навіть, режисерської майстерності, адже успішність її організації залежить від того, яка «гендерна ідеологія» прищеплена в класі, які супутні їй психологічні явища відтворюються підлітками, якою мірою у них виробився імунітет щодо насадження традиційних стереотипів.

Процес рольової гри умовно поділяється на три частини: стадію активації, дії та завершення. Важливим моментом гендерного спрямування гри є її груповий аналіз. «Експерти», тобто учні-глядачі мають оцінити її достовірність, правдоподібність до реальних, життєвих ситуацій, висловити своє ставлення до поведінки героїв, запропонувати конструктивне вирішення конфлікту з позиції рівноправності, взаємоповаги статей. Груповий аналіз (особливо у підліткових класах) може слугувати своєрідною «швидкою допомогою», яка включає в себе гендерну корекцію поведінки, перелік допущених статевих стереотипів та демократичних досягнень у партнерському спілкуванні героїв. Учні також можуть пропонувати варіанти виходу із ситуації у вигляді продовження сюжету гри.

У ході сюжетно-рольової гри старші учні «моделюють» свої статеві ролі, переживають у психологічно захищеній обстановці те, що, можливо, їм прийдеться пережити у відкритому соціумі, вчать вербалізувати свої переживання, приймати домагання іншої статі. За цих умов рефлексія їх гендерних проблем стає більш реалістичною, а усвідомлення власної позиції може перейти на рівень конструктивних особистісних змін.

Фокус-групи вважають однією з найпродуктивніших форм колективного обговорення проблеми. (Перші фокус-групи провів у Бюро прикладних соціальних досліджень соціолог Роберт Мертон, а сам термін увів Емест Дічтер). Постає питання: чим фокус-групи відрізняються від дискусійних груп? Якщо метою останніх є суперечка, зіткнення

різних точок зору на проблему, пошук аргументів на її підтвердження, то фокус-група «фокусується» на дослідженні певної проблеми і має за мету в її обговоренні зіставити своє бачення з думкою інших її членів, щоб разом відповісти на запитання: «Чому? Як? Що потрібно запровадити для того, щоб..?». Можна сказати, що члени фокус-групи виступають до певної міри експертами, дослідниками, знавцями проблеми, яка всім їм добре відома. *Наприклад, одна з найактуальніших фокус-груп для гендерного самовизначення – це укладання молодятами шлюбного контракту, може бути розглянута вчителем як у формі групової дискусії, так і організації фокус-групи. В процесі дискусії спрямовується загострення протилежних (прихильників і противників) позицій щодо контракту. Учасники фокус-груп як експерти виносять свій вердикт:*

<ul style="list-style-type: none"> • Підписуючи контракт, чи не зраджуєш ти любов? Рівність статей? • Чи контракт стоїть на сторожі рівності статей щодо майна? 	<ul style="list-style-type: none"> • Чи контракт спонукає молодят до свідомого ставлення до шлюбу.
---	---

Діяльність фокус-групи може складатися від 4-5 до 20–25 учасників. Їх рішення – це скоріше різновид групової думки, які мають приблизно один вік, однакове соціальне становище (учні ліцею чи гімназії), рівень освіти, соціальне довкілля.

Однією із продуктивних форм участі дітей та підлітків у здобуванні гендерних знань шляхом активних методів навчання є так звані «мовчазні дискусії». **«Мовчазні дискусії»** – це висловлювання власної думки (підтримки чи, навпаки, засудження) мовою гасел, плакатів, малюнків, інформативних матеріалів. Чому їх називають дискусіями, якщо учні, які в них беруть участь, не вербалізують (промовляють) жодного слова? Тому що своє ставлення до проблеми вони висловлюють через підтримку однієї або протилежної точки зору у спосіб гасла плакату, листівки чи інформаційного дайджесту. Така форма участі свідчить про осмислення дискусійних питань, участь у їх обговоренні, не у пасивний, а в активний спосіб – письмового оприлюднення свого ставлення до спірних питань. *Наприклад, суд над патріархальною сім'єю може супроводжуватись підготовкою лозунгів, на зразок «Традиційна сім'я – це порядок і дисципліна, як у військових». «При домострою не побачиш "дітей вулиці"!» або «Хіба можуть невільниці в золотих шатах дихати на повні груди? Раби – німі, раби – не ми!».*

Прикладом застосування мовчазних дискусій у реальному житті можуть слугувати значки з написом «Ні означає Ні!», які носять студентки тих американських університетів, в яких були зафіксовані випадки сексуального насилля. Відомо, що, згідно з одним з найпоширеніших гендерних стереотипів, відмова парубку в його сексуальних домаганнях – сприймається ним завуальованою формою загравання дівчини з хлопцем, на яку «справжній» чоловік не повинен зважати, а врешті-решт домагатись свого.

В гендерному навчанні вчителі всіляко заохочують учнів до «мовчазних чи «тихих» дискусій. Вони можуть супроводжувати навіть «вступне слово вчителя» чи його інформативно-пізнавальну частину уроку. У процесі заняття, група учнів чи поодиноці можуть писати крейдою на дошці чи на будь-яких аркушах паперу «смысловий супровід» теми заняття. Так, наприклад, заняття, присвячені темі порушення гендерної рівноваги в сім'ї, учні можуть супроводжувати нотатками гасел: «Чи довго ще ма-мі ми-ти ра-му?», або «Чи під силу тату волосся дочці заплітати?», або «Батько може все, що завгодно, тільки

мамою не може бути». Або «Батьки! Навчайте дітей гендерній грамотності!» чи «Ваша повага до принципів рівності – найкращий гендерний взірць!».

«**Мозковий штурм**» називають «фабрикою» чи «ярмаркою» ідей, або їх конференцією. Практика запровадження цієї форми передачі знань засвідчує, що вже за невеликий проміжок часу можна отримати від дітей чимало ідей, гіпотез, пропозицій щодо того «Хто? Чому? Як?» у сфері гендеру. Проте «штурм» гендерної проблеми забезпечується розвинутим умінням педагога активізувати увагу до найзлюбоденіших її аспектів, спрямовувати її обговорення в дискусабельне русло. Якщо в груповій дискусії важливим є вияв емоційного ставлення до питання, аргументи «за» і «проти», то під час «мозкового штурму» цінуються будь-які, часом абсурдні, проте новаторські, критичні пропозиції, які «просувають» уявне вирішення проблеми, розкривають її з різних сторін життя людей.

Мета «мозкового штурму» чи «мозкової атаки» полягає в тому, щоб зібрати від усіх учасників та учасниць упродовж обмеженого періоду часу якомога більше ідей щодо розв'язання специфічних гендерних проблем шляхом їх «розгальмування». Після презентації вчителем теми учасники штурму називають ідеї, коментарі, фрази чи слова, які асоціативно пов'язані з цією проблемою. Всі пропозиції записують на дошці чи на великому аркуші паперу в порядку їх виголошення без жодних зауважень, коментарів чи запитань. Учасники дискусії не повинні у будь-який спосіб коментувати пропозиції інших учнів. Усі мають відчувати, що те, що вони пропонують, не оцінюється й не засуджується. Перелік ідей використовується у подальшій роботі, яка може проводитися або у формі дискусії з розподілом пропозицій за категоріями (із відкиданням одних та наданням переваги іншим), або у формі інформаційно-творчого блоку на наступних заняттях. «Мозковий штурм» може бути також добрим початком роботи над новою проблемою чи темою, оскільки дає змогу впродовж 3–5 хвилин занотувати базисні ідеї щодо її вирішення.

Наприклад, тема «Фемінність сучасних дівчат» обростає асоціаціями «блондинка», «всі жінки-сво...», «від пацанки до панянки», «знай собі ціну», «нікуди не дінешся, влюбишся і одружишся», «міні і платформа», «великі гроші», «знання іноземних мов», «знає дзю-до», «знайомство через інтернет», «мода», «праця за кордоном», «кастинг». Після команди «Стоп», юнацтво відбирає 5–7 означень, які найбільшою мірою зможуть розкрити тему при подальшому її обговоренні. В цей перелік потрапили: «вдало вийти заміж», «сексапільність», «професійні амбіції», «матеріально забезпечене життя», «впевненість», «може послати далеко», які дали змогу скерувати аналіз фемінності в руслі набуття дівчатами маскулінних властивостей.

Варіації проведення «мозкового штурму» іноді називають «мережею» чи «кульками», бо ключове слово пишеться в «кульці», тобто в центрі сторінки. Наприклад, проблема запобігання і боротьби з домашнім насильством, після оприлюднення фактів каліцтва жінок їхніми чоловіками, буквально була взята в штурмову облогу підлітками, які запропонували «тисячу і одну» пропозицію її вирішення всього за декілька хвилин. Серед них: «карати чоловіків-насильників тим самим способом, яким вони калічили своїх жінок», «вивішувати їхні фотографії у публічних місцях», «одягати на них датчики їх пересування із заборонаю наблизитись до своїх жертв», «не брати на роботу», «знижувати зарплатню», «віддавати на перевиховання маскуліним жінкам», «забороняти одружуватись», «карати більш сувороми законами», «тестувати на агресію», «виховувати хлопчиків

джентльменами», «віддавати на військову службу у "стройбат"», «проводити з ним виховні години в міліції» тощо.

Що дає «мозкова штурм» вчителю? По-перше, емоційно-оцінне ставлення, спонтанність, щирість та зацікавлену активну позицію. Вчитель має можливість звернути увагу на ті пропозиції, які в реальному житті спрацьовують як реальний досвід вирішення проблем, наприклад, лікувати не лише жертву насилля, а й насильника, вчасно виявляти схильність до насилля у чоловіків «групи ризику» (зловживають алкоголем, не працюють) і перевиховувати їх тощо.

Процедура «мозкового штурму» – це передовсім генерування нових ідей. Основні правила «мозкового штурму»: будувати свої ідеї, спираючись на ідеї інших; утримуватись від стереотипних оцінок; дозволити вирувати уяві (нехай мислення працює в парі з нею); не відкидати жодних пропозицій під приводом того, що вони не підпадають під загальноприйнятій схеми. Наприклад, вчитель пропонує кожній з трьох груп учнів подумати і дати відповіді на питання «Що корисно для рівноправ'я?», «Що токсично для рівноправ'я» і «Що є нейтральним для рівноправ'я».

Вчитель орієнтує учнів дотримуватись таких етапів проведення «мозкової атаки»:

- формулювання проблеми;
- прийняття правил спілкування (позитивне сприйняття будь-якої ідеї, чітке формулювання своєї думки, уникання демонстрації своєї ерудиції, спрямування свого інтелекту на вирішення проблеми);
- розподілення групи на підгрупи (3–5 осіб);
- вправи-розминки, репетиції у швидкому темпі для подолання психологічних бар'єрів;
- «Штурм» («Атака»), як генерування ідей за командою ведучого в усіх групах водночас. Метою є кількість ідей, а не їх глибина, їх нотують на великому ватмані;
- відбір кращих ідей, їх ранжування та відбір декількох найкращих;
- прийняття колективного рішення, ключових пропозицій.

Застосування психологічних практикумів

Чи потрібна психологія дітям, а тим більше молодшим школярам? Так, оскільки, крім усвідомлення елементів соціального конструювання ґендеру, учні мають самостійно пересвідчитися в його психологічному корінні – в поглядах на поведінку статей, в уявленнях про сімейні ролі, «чоловічі» та «жіночі» предмети, професії, в пізнанні себе як статевої істоти, адже кожен прагне стати кращим. Учителі як тренери створюють умови для дослідницьких пошуків школярів, усе інше роблять самі вихованці. Сама назва «практикум» пішла від слова «практикувати», тому завдання вчителя – добрати максимально цікавий матеріал для нього з позиції ґендерної рівності-підлеглості.

Психологічний практикум називають також методом проєктів або творчо-розвивальними завданнями. Метою їх запровадження є розвиток соціально-перцептивних якостей – ґендерної чуйності, а також уміння оцінити позицію іншої людини через «ґендерні окуляри». Наприклад, старшокласники можуть аналізувати сповідь української дівчини, яка закохалась в юнака – вихідця з арабської країни і готується до реєстрації з ним шлюбу. Дівчина почуває себе щасливою і захищеною, адже наречений взяв на свої плечі всі матеріальні клопоти, яких було задосить в Україні. Попри сумніви українських родичів щодо її майбутнього в іншій країні, дівчина має оптимістичне бачення себе в новій родині. Дарма,

що її жених скептично ставиться до продовження її навчання у виші, що вже встиг обмежити її зустрічі з однокурсниками та однокласниками. «Він просто мене дуже-дуже кохає», – відповідає на докори оточуючих щаслива наречена. Експерти-учні в ролі психологів мають аргументувати відповіді на запитання: «Як довго може тривати такий щасливий стан нареченої? В чому переконаний жених? Що відчувають батьки? Якою може бути подальша доля пари?». У створенні наративів з цієї проблеми виявляються уміння вихованців прогнозувати наслідки традиційної статевої поведінки, передбачувати її результати, аналізувати мотиви та альтернативні гендерні орієнтації тощо.

Це можуть бути, наприклад, завдання виявити зміст традиційних гендерних орієнтацій у шлюбних оголошеннях чи працевлаштуванні, а також кіногероїв фільмів «Москва сльозам не вірить», «Службовий роман» тощо. Це також може бути завдання створення психологічного портрету «справжньої жінки» («справжнього чоловіка») на підставі змісту «її» та «його» ілюстрацій з глянцевого журналу.

Для учнів старших класів останнім часом набуває широкого застосування своєрідний різновид психологічного практикуму – **аналіз проблемних життєвих ситуацій (case study), створення гендерного портфоліо, тестування, інтервювання**. За їх основу можуть обиратися невеликі статті, нариси або роздуми читачів, наприклад, з матеріалів молодіжної періодики, в яких описано становлення особистості видатних людей, їх сходження до Олімпу слави (здобутків професії) попри численні труднощі, їх здобутки, риси характеру, характер взаємин з особами іншої статі, моральні колізії в сімейному житті, дошлюбних взаєминах, де питання гендерних взаємовідносин поставлені дуже загострено. Це так звані дослідження випадків.

Дослідження випадків (case study) – це опис реальних життєвих ситуацій чи випадків або уявних, гіпотетичних, які втілюють у собі чимало гендерних внутрішніх і зовнішніх психологічних конфліктів. Випадок, як правило, біографічний, зумовлений гендерною дискримінацією, несправедливістю, який запозичений з реального життя чи з документальних історій сучасних жіночо-чоловічих журналів, слугує емоційним поштовхом для слухачів-учнів до висловлення своїх ставлень. Оскільки випадки базуються на реальних життєвих ситуаціях, вони забезпечують той дидактичний матеріал, який максимально наближений до життя і який стимулює розвиток рефлексивних умінь. Всі учасники діляться на групи невеликого розміру, які обговорюють проблему за планом, визначеним вчителем. Наприклад, ситуація внутрішнього конфлікту молодої жінки, яка заради того, щоб бути ближче до дому та дошкільного закладу сина, відмовляється від перспективної роботи і погоджується на посаду, яка не відповідає ані її кваліфікації, ані фаху. Вчитель скеровує дискусію, яка має відповідати програмній темі «Рівні права і можливості жінок і чоловіків», такими питаннями: «Що втрачає та почуває жінка, погодившись на такий варіант вирішення проблеми? Що набуває і втрачає суспільство у цьому випадку? Які особистісні ресурси мають задіяти члени сім'ї, чоловік, щоб допомогти молодій жінці? Які соціальні ресурси має забезпечити роботодавець та суспільство, щоби жінка могла суміщати материнські і професійні ролі?». Протягом певного часу (достатнього для обговорення проблеми) група має розглянути можливі варіанти вирішення проблеми, особистісні, соціальні перепони, які має долати молодий спеціаліст. Після завершення завдання кожна з груп направляє своїх представників – одну чи дві особи для презентації напрацьованих результатів своєї роботи перед усім класом.

Завдання учнів полягає в тому, щоб прокоментувати соціальну ситуацію розвитку особи (здебільшого жінки), психологічно витлумачити дії, вчинки, мотиви, показати можливі шляхи подолання явищ сексизму та дискримінації. Вчитель навідними запитаннями, поправками спрямовує, загострює обговорення життєвих випадків, активізує їх ґендерне самовизначення: «Чи не є відсутність сім'ї і дітей у цієї жінки "платою" за успішну кар'єру?», або: «Чи конкубінатна сучасна сім'я реалізує принцип ґендерної рівності сповна?».

Як різновид психологічного практикуму в рамках ґендерних знань поряд з методом життєвих випадків, аналізом психобіографій, проведенням тестування та інші. Набуває все більшої поширеності створення учнями «ґендерного портфоліо». **ґендерне портфоліо** за своєю формою нагадує портфоліо моделей, які «складають» свої досягнення – участь в кастигах, рекламних кампаніях торговельних фірм, демонстраціях мод із відповідними ілюстративними матеріалами, які мають засвідчити їх зовнішні дані. Призначення ґендерного портфоліо – засвідчити самому його автору/авторці, тобто самому собі поступ в особистісному зростанні, подоланні статевих стереотипів, досягненні поставлених перед собою задач. Його гасло – сам собі режисер, критик, переможець, господар власної долі.

Оскільки ґендер пронизує всі сфери людського життя, то ґендерна біографія вміщує в собі досягнення й недоліки фізичного розвитку (що я знаю про свою репродуктивну систему, про що свідчать медики), яким є мій характер, чи багато в ньому стереотипізованої фемінності/маскулінності, в яких сферах мені вдається, а в яких не вдається досягати максимальних успіхів та що з цього приводу говорять батьки, друзі, вчителі, родичі. Яким є мої ґендерні орієнтири та ідеали? Чи зможу я досягнути вершин у майбутній професії? Якими будуть мої досягнення в соціальному та приватному житті? Чи нагадує портфоліо звичайний щоденник? Незначною мірою, бо в ньому головне – особистісне зростання, де ґендерні знання стають будівельним матеріалом для особистості.

Збагачує документи ґендерного портфоліо участь його автора/авторки у різних суспільних проектах, як, наприклад «Перший крок до успіху». Перегорнемо один із таких документів – портфоліо студентки, яка готувалась до конкурсу, спрямованого на вишкіл жінок-лідерок. Вона відповідала на питання, які збагатили її ґендерну біографію, портфоліо:

«Я, як молода лідерка»

1. Досвід, який я можу оцінити як власне лідерство.
2. Мій досвід співпраці з громадськими об'єднаннями.
3. Які персональні риси та якості можуть допомогти в роботі над проблемою своєї громади в період кризи, а які завадити?
4. Чого я прагну досягнути в своєму житті протягом найближчих років?

«Як Я хочу діяти»

- Проблема/ ситуація в моїй громаді.
- Зміни, яких я хотіла б досягнути.
- Орієнтований план моїх дій.
- Хто і яким чином може мені допомогти у реалізації цього задуму.

«Я хочу перемогти!»

1. Що я очікую отримати від участі у програмі «Перший крок до успіху»?
2. Питання, яке я хочу поставити успішним жінкам/жінці на зустрічі переможниці конкурсу в цьому році (політики, спортсменки, журналістки, підприємниці, співачки, акторки та інші).

3. Творчі матеріали, які доповнюють цю роботу та допоможуть мені переконати комісію і стати переможцем програми (фотографії, вірші, малюнки, колажі тощо).

Психологічний практикум – це невеликий за обсягом роботи і тривалістю дослідження практикум, який сповна реалізує принцип «з особистістю до предмета». Ці міні-дослідження стосуються передовсім самопізнання, самооцінювання і взаємооцінювання за допомогою застосування реконструйованих елементів психологічних тестів. Ними можуть бути адаптований до юнацького віку опитувальник Сандри Бем на визначення статево-рольового психотипу: маскулінного, фемінного, андрогінного чи статево невизначеного. Це можуть бути відповіді підлітків на декілька питань, за якими кожен учасник тестування вирішить для себе, якою мірою він залежить від ґендерних стереотипів, як, наприклад:

Вважаю, що:

1. *Дівчатка і хлопчики, жінки і чоловіки – це два різних світи, які мають у своїй поведінці багато відмінного і мало спільного.*

ТАК   НІ   НЕ можу визначитися

2. *Головне призначення чоловіків – захищати, заробляти; жінок – піклуватися і виховувати.*

ТАК   НІ   НЕ можу визначитися

3. *Найголовніше для юнака – бути сильним і мужнім, а для дівчини – бути ніжною і красивою.*

ТАК   НІ   НЕ можу визначитися

4. *Хлопчики більш здібні до природничих предметів, а дівчатка – до гуманітарних.*

ТАК   НІ   НЕ можу визначитися

5. *Хлопчики більш войовничі і схильні до бійок. Дівчатка більш миролюбиві, схильні до пліткування.*

ТАК   НІ   НЕ можу визначитися

Після простого підрахування індивідуальної суми балів (у зворотному порядку) кожному можна пересвідчитись, якою мірою він (вона) є залежним від стереотипованих уявлень. Максимум «ні» – свідчить про невіддільність впливу.

Одним із ефективних способів психологічного практикуму є **анкетування чи інтерв'ювання** батьків, родичів, знайомих. Його мета – розширити уявлення учнів про себе й однолітків, виявити їхні статево-рольові настанови, прихильність до традиційної чи егалітарної ґендерної ідеології. *Це може бути, наприклад, проведення короткого інтерв'ювання однокласників на тему стосунків з іншою статтю, на зразок: «Як часто ти спілкуєшся на тему виконання домашніх завдань? (Часто; іноді; не спілкуюсь). Як часто обговорюєш взаємини в класі, шкільні справи? Чи маєш друзів іншої статі, з якими проводиш вільний час? Вони обробляють результати анкетування, роблять висновки, які презентуються разом з власними коментарями та пропозиціями.*

Це може бути створення вчителем разом з учнями коротких опитувальників, які слугують одночасно і засобом перевірки знань, і засобом проведення міні-досліджень. Наприклад:

- *Чи згодні Ви з твердженням, що жінка і чоловік мають реалізувати своє призначення дане природою: жінки – народжувати, виховувати; чоловіки – забезпечувати і захищати?*

- Ґендерна рівність – це:
  - а) рівність поміж жінок всього світу;
  - б) рівні права жінок і чоловіків;
  - в) рівні права і можливості жінок і чоловіків.

Старшокласники можуть також «розгадувати» уявлення дошкільнят чи учнів початкової школи про жінок та чоловіків – їхні риси, посади, професії, сімейний стан, взаємини. Для цього вчитель може презентувати юнацтву малюнки та схему їх аналізу «Чоловік із жінкою (Жінка з чоловіком)», приготовлених учнями молодших класів:

- просторова дистанція фігур;
- їх розміри;
- пропорції частин тіла (які акцентуються);
- якість зображення фігур своєї та іншої статі;
- атрибути статі: зачіски, одяг, макіяж;
- ознаки верховенства статей (зазвичай, у малюнках можна простежити стереотипне сприйняття жінки та чоловіка. Їх оточують речі, які традиційно приписуються жінкам та чоловікам, наприклад, образ жінки менший і розташований нижче образу чоловіка. Учні можуть виявити свої психологічні ґендерні знання в умінні інтерпретувати малюнки молодших дітей).

Учні як ґендерні психологи можуть також виступати в ролі експерта ґендерних стереотипів, якими рясніють шкільні підручники та посібники. У роздатковому матеріалі вчитель, наприклад, пропонує учням схему ґендерної експертизи, як-от: кількість жіночих – кількість чоловічих образів, види професій жінок і чоловіків; характер типових вчинків і поведінки дівчаток і хлопчиків; домашні види занять дівчаток і хлопчиків тощо. Ґендерна експертиза може бути проведена щодо змісту математичних задачок (у ляльки було 4 сукні. Маринка пошила ще 3. Скільки суконь стало у ляльки?.. Зоя випрала 4 ляльчиних сукні, а кофтинок – на 2 більше. Скільки кофтинок вона випрала?.. 7 дівчаток вишили по 3 серветки, а одна дівчинка вишила 4 серветки. Скільки всього серветок вишили дівчатка?.. Дві групи дівчаток почали пекти піріжки. У першій групі було 4 дівчинки, а в другій 5. Перша група спекла 24 піріжки, а друга – 25. Яка група працювала краще?.. У городки грали 4 хлопчики, а у волейбол – на 8 хлопчиків більше. У скільки разів більше хлопчиків грало у волейбол, ніж у городки?.. У хлопчика було 36 наклейок з малюнками автомобілів і 27 – з малюнками літаків. Він вклеїв їх в альбом. Скільки сторінок в альбомі зайняли наклейки?.. У Ганнусі було 57 листівок із зображенням квітів. Після того, як вона кілька листівок подарувала подрузі, у неї залишилось 42 листівки. Скільки листівок Ганнуся подарувала?) чи співвідношення жіночих та чоловічих постатей в історії України тощо.

Будь-яке виконане психологічне завдання (міні-дослідження) справляє неабиякий ефект на формування ґендерної свідомості учнів, хоч би якого віку вони були. Учні самостійно доходять висновку: посібники та підручники мають цікаві рубрики, але містять багато статевого упереджень, які в процесі навчання присвоюють собі маленькі школярки.

Загальна мета психологічного практикуму, хоч би в якій формі він запроваджувався – аналізу вчинків героїв, тестування, спостереження за вчинками і поведінкою статей у фіксованих ситуаціях (наприклад, за хлопчиками і дівчатками на перерві чи в їдальні або спортзалі), опитування (наприклад, інтерв'ю бабусі про традиції міжстатевого залицяння в роки її юності) та інші, спрямовані на:

- розвиток здатності адекватного пізнання себе та інших людей як статевих істот;
- формування у вихованців готовності до визначення своїх ґендерних настанов;
- корекцію традиційних ґендерних установок та активізацію егалітарних;
- вироблення здатності поводитися з представниками іншої статі на засадах співпраці, а не підпорядкування, залежності чи верховенства;
- розвиток автентичності у міжстатевих стосунках, набуття більшої свободи бути собою.

Чи потребує проведення занять з ґендерного курсу особливого приміщення чи обладнання? Звичайно, було б добре, якби учні мали змогу переглядати в класі невеличкі відеоматеріали на ґендерну тематику, як, наприклад, кадри програм А.Малахова «Про це не можна мовчати», про скалічених через домашнє насилля дівчат чи жінок або порівняльні стовпчики професій та зарплатні статей в Україні тощо. Оскільки це справа майбутнього, на сьогодні варто мати найнеобхідніше з обладнань – шкільну дошку з крейдою (добре, якби остання була різнокольоровою), клейку стрічку (скотч), клейкі різнокольорові папірці, аркуші паперу різного формату, передовсім А4 та ватман для узагальнюючих висновків, а також маркери та фломастери.

Будь-яка навчальна аудиторія відповідає вимогам організації занять, якщо в ній є стільці та столи (з можливістю розміщення стільців довкола столів у формі «зірочки»), переставляючи які можна створити умови для роботи малих груп (від 3 до 5–7 осіб), або презентацій напрацьованих проектів (підкова), або організації дискусій, бесід («круглий стіл»), а також лекцій (відкритий прямокутник).

Найкраще презентація результатів роботи малих груп досягається при розміщенні стільців півколом. Відкритий простір з одного боку дає змогу вчителю вільно пересуватися по аудиторії. Подібне розміщення стільців у вигляді відкритого прямокутника або підкови теж дає великі переваги, але учасникам буде важко бачити сусідів, які сидять з ними в одному ряду.

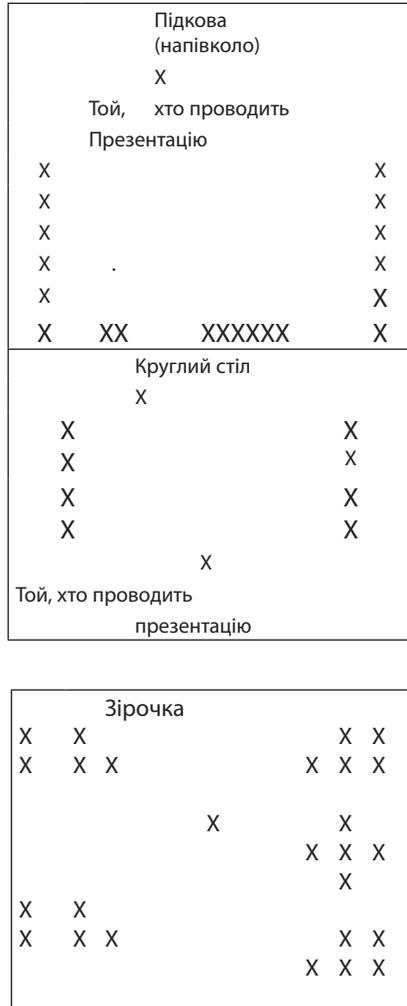
Класна Кімната Відкритий пря- мокутник Х										
Той, хто проводить презентацію										
Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х
Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х

Довільне розміщення Х -Той, хто проводить презентацію

ВАРІАНТИ РОЗМІЩЕННЯ УЧНІВ ПІД ЧАС ГРУПОВИХ ҐЕНДЕРНИХ ЗАНЯТЬ

Меблі в аудиторії мають бути розставлені таким чином, щоб не перешкоджати персоналізованому спілкуванню учителя та учнів (вчителю варто бути в колі групи або переходити від однієї групи до іншої). Тим кращою буде їхня інтеракція, чим більш продуманим у плані відповідності до методики заняття, а також рівності статусу його учасників

буде територіальне розміщення учнів. Незалежно від дизайну дидактичного простору, вчитель має перебувати в полі зору учнів, що, в свою чергу, забезпечить добре споглядання учнями наочних матеріалів.

Орієнтовна схема проведення занять

Дидактична форма організації занять з курсу «Як навчати школярів долати ґендерні стереотипи» має свою специфіку. З одного боку, це динамічна, варіативна форма організації пізнавальної активності учнів, яка зберігає часові рамки її організації, постійний склад учнів певного віку і певну дидактичну організацію, що нагадує урок. З іншого – хоча вчитель і має для проведення занять постійний склад учнів одного рівня підготовки упродовж певного часу, а також програму та зміст дидактичного матеріалу, проте уроками в прямому смислі слова їх не можна називати. Адже засвоєння ґендерних знань передбачає роботу учнів зі смислами, цінностями, ставленнями, доцільністю тих чи інших

понять, часом кардинальною реконструкцією поглядів, уявлень про міжстатеві стосунки, які були сформовані в батьківській сім'ї, під впливом свого ще маленького життєвого досвіду. *«Справді, навіть дружити з дівчатками, якщо вони зовсім протилежні істоти? Потрібно так поводитись, щоб не бути на них схожим»*, – може думати учень початкової школи. А підлітка, який з дитинства спостерігає поведінку батька-«перекотиполя», вже важко переконати в тому, що подружнє життя може не нагадувати взаємини кішки і собаки, а будуватись на засадах партнерства.

Вчитель спонукає вихованців будь-якого віку до роздумів, подає в дидактичному матеріалі ті аргументи, які часом не узгоджуються з їхніми поглядами. Крім того, ні представники дирекції, ні керівні освітянські органи не можуть влаштувати перевірку ступеня засвоєння гендерних знань, вказати на «недоліки» в уявленнях дітей про світ взаємин статей. Проте предметом зовнішнього контролю може і має бути психологічна атмосфера на заняттях, вільне висловлення думок, «баталії» учнів щодо доцільності того чи іншого висновку в сфері статевої поведінки, умінь вчителя розмовляти з дітьми цікавою мовою фактів, урізноманітнювати способи подачі дидактичного матеріалу тощо. Викладач гендерних знань, незалежно від своєї методичної майстерності, має дотримуватись основних організаційних складових передачі наукових знань учням-

- привернення їхньої уваги до теми і ключових її питань;
- з'ясування наявного рівня знань, понять з теми;
- передачі нового дидактичного матеріалу (або нового бачення відомого учням поняття);
- перевірки ступеня їх засвоєння, асиміляції;
- підбиття підсумків та формулювання домашніх завдань.

Узагальнення практики роботи педагогів, які мають багаторічний досвід передачі учням гуманітарно-релігійних, морально-етичних, валеологічних, сексологічних, в тому числі і гендерних знань, показує необхідність для вчителя дотримуватись, бодай в цілому, певної послідовності(етапів) їх передачі учням.

Рекомендована схема проведення «уроків» гендерних знань

№	Етапи уроку(% від відведеного часу)	Мета етапу
I	Вступне слово вчителя (5%)	Привернути увагу до теми, активізувати інтерес учнів шляхом різних прийомів – відгадуванням ключового слова як в шоу «Що? Де? Коли?», зачитуванням цитати дня, фрагменту газетної інформації тощо.
III	Актуалізація опорних знань (5%)	З'ясування, що знають, як розуміють ті чи інші питання.
III	Інформаційний блок (10%)	Передача основної пізнавальної інформації на заявлену тему в обраний вчителем спосіб – пояснення, ілюстрація, постановка проблеми.
IV	Тренінго-розвивальний блок (65 %)	Самостійне освоєння учнями змісту заявлених вчителями гендерних знань різними методичними шляхами –організацією дискусій, створення наративів, проведення мозкових штурмів, сюжетно-рольових ігор, фокус-груп, психологічних практикумів тощо.
V	Підсумковий блок (10%)	Рефлексія занять учнями: про що дізналися, до яких висновків дійшли, чи утвердилися в новому баченні проблеми.
VI	Домашнє завдання (5%)	Формулювання вчителем рекомендацій щодо простеження функціонування вивчених явищ в дійсності (газетних публікаціях, статистиці, телепрограмах, книгах, піснях, традиціях, практиці життя сім'ї і її членів.

Оцінка засвоєння ґендерних знань

Аналіз навчальної ефективності проведених занять може здійснюватись звичними способами, як-от:

- *зміною ставлень учнів до себе та іншої статі більшою увагою до питань самопізнання і самовизначення, налагодження партнерства у взаємодії з особами іншої статі та підвищення інтересу до освоєння сфер діяльності (гуртків дисциплін, спорту, хобі іншої статі);*
- *жвавим обговоренням подій суспільного життя класу, школи, дотичних до розглянутих тем, в колі друзів, вчителів, батьків (підтримка та організація масових акцій ґендерного характеру);*
- *відгуком на широкі соціальні акції на ґендерну тематику, які проводяться в країні, світі;*
- *оперуванням ґендерними поняттями, категоріями в оцінці телепрограм, публікацій в часописах, переглянутих художніх кінофільмах, а також в оцінці політичних, економічних аспектів життя країни тощо.*

Залежно від віку учнів можна послуговуватись результатами їх інтерв'ювання, анкетування, продуктами їхньої творчої діяльності – створеними інформаційними дайджестами, гаслами, колажами, портфоліо, матеріалами проведених міні-досліджень.

Проте найзагальнішим показником ефективності засвоєння ґендерних знань є їх входження в повсякденне особистісне функціонування учня чи учениці в найближчому соціальному доквіллі, яке проявляється в умінні протистояти статевим стереотипам, самостверджуватись в індивідуальних інтересах.

Ґендерне навчання як шкільний предмет передбачає певну специфіку організації навчально-виховного процесу в початкових класах. Зважаючи на те, що у молодших школярів здебільшого переважає конкретно-образне мислення та нестійка увага, провідними формами роботи з ними мають бути ігрові. Тривалість заняття у 1-2 класах не має перевищувати 20–25 хв., а у 3-4 класах – 30–45 хвилин.

Безперечно, що в оцінці результатів ґендерної просвіти вчитель послуговується також якісними оцінками активності учнів, емоційними реакціями дітей у процесі проведення занять. Досвідчені вчителі здійснюють своєрідний моніторинг проведених занять за критерієм бажання дітей навчатися виконувати домашні завдання, активної участі у звиконанні дидактичних завдань. Вчителі молодших класів пропонують дітям висловлювати свою зацікавленість мімікою (задоволення, нейтральної чи негативної реакції) індивідуально чи колективно, або «барометром» великого пальця висоти піднятої руки чи долоні. Застосовують також тест «мордочки настрою», «світлофори» (зелений – знаю, правильно, червоний – неправильно, тривога; жовтий – сумніваюся) та ін.

Запропоновані заняття для різних вікових груп школярів побудовані за концентричним принципом, що дасть змогу не лише зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 1 до 11 класу, а й найповніше реалізувати міжпредметні зв'язки з уроками мови, історії, основ здоров'я, громадянської освіти, природознавства тощо. Заняття у початкових класах є пропедевтичним етапом у вивченні ґендерної проблематики в середній та старшій ланці.

Учні змінюються у процесі навчання, привносять в нього свій досвід, мають свої очікування і оцінки досягнень. Часом варто запропонувати підліткам заповнити анонімно анкету, щоб з'ясувати, чи виправдовує курс їх очікування.

Анкета для проміжних або фінальних підсумків занять

«Відверто кажучи»

Зміст питань	Так! Ні!	Важко відповісти
1. Чи тобі було цікаво дізнаватися про гендерні проблеми?		
2. Чи була можливість вільно висловлювати власні думки?		
3. Чи обговорюєш питання, яких торкалися на заняттях, з друзями, приятелями?		
4. Чи обговорюєш питання, яких торкалися на заняттях з батьками, родичами?		
5. Чи інформація з курсу допомагає тобі в житті?		
6. Чи хотів (ла) б ти поглиблювати знання з гендеру в майбутньому?		
7. Заняття з курсу дали Тобі змогу подивитись на багато речей по-новому?		
8. Чи гендерні знання допомагають тобі краще розуміти себе?		
9. Чи ти і твої друзі були на заняттях щирими та відвертими?		
10. Чи вже зараз під впливом занять щось змінилось в твоєму житті?		

P.S.МОЇ ПОБАЖАННЯ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ УРОКІВ

- Було б добре дізнатися про таке, як.....
- Почуватися не дуже зручно, коли обговорюєш.....
- На місці вчителя, я б не.....
- Вважаю, що не варто розмовляти на теми.....
- Заняття проводились би значно цікавіше, якби на них.....

ДОДАТОК 1

Бюлетень «Україна – Євросоюз у деталях», №2, червень, 2010.

Ґендерна рівність і права дітей

Сьогодні наша статистика за системою показників майже на 70 % відповідає європейським статистичним стандартам. Маємо потужну демографічну ґендерну статистику, статистику охорони здоров'я і освіти. Ми можемо порівнювати свої показники з європейськими, – за методиками та індексами вони повністю відповідають європейським стандартам.

Ґендерні проблеми мовою чисел.

Питома вага жінок та чоловіків у загальній чисельності постійного населення України на початок 2009 року становила: жінки – 53,9 %, чоловіки – 46,1 %. Середня очікувана тривалість життя при народженні у 2007–2008 рр. становить для жінок 74,28 роки, для чоловіків – 62,51 років. На початку 2009 року середній вік для жінок становив 42,5 років, для чоловіків – 37,3 роки.

В цілому по Україні жінки складають більшість серед державних службовців (75,4 %) та посадових осіб місцевого самоврядування (75,8 %). Проте їхнє представництво має тенденцію зменшуватись пропорційно підвищенню категорії посади і відповідно – повноважень. Так, серед державних службовців 1 категорії жінок лише 12,5 %, серед посадових осіб місцевого самоврядування 1 категорії – 7,7%. У нинішньому складі Кабінету Міністрів України жінки відсутні.

В Україні дуже загострились проблеми становища чоловіків:

- Чоловіче безробіття зростає більшими темпами, ніж жіноче, але воно має свою специфіку порівняно з жіночим безробіттям.
- І жінки, і чоловіки отримують пенсії, однак, зважаючи на те, що в Україні жінки живуть довше за чоловіків на 12 і більше років, і що вони йдуть на пенсію у віці 55 років (на відміну від чоловіків – у віці 60 років), вони в середньому одержують відрахування з Пенсійного фонду на 17 років довше. При цьому жінки на 5 років менше, ніж чоловіки, сплачують внески у Пенсійний фонд.
- Такі хвороби, як туберкульоз, пияцтво, алкоголізм та наркоманія, що заповнили суспільство, більше вражають чоловіків.
- Понад 40 % усіх нинішніх 16-літніх юнаків не мають шансів дожити до пенсії через скорочення тривалості життя чоловіків. Країна втрачає чоловічий трудовий ресурс і у перспективі національної безпеки ця проблема має бути актуалізована і перед суспільством, і перед владою.
- Суїцид як явище панує переважно також серед чоловіків.
- Розпад сімей, пов'язаний із зростанням чоловічої аморальності, став масовим явищем; 57 % чоловіків на другий день після розпаду сімей перестають піклуватися про своїх дітей.
- Надзвичайно гострими є проблеми репродуктивного здоров'я чоловіків.

Ґендерні проблеми, найбільш актуальні для жіночого соціуму:

- Обмежений доступ до влади і власності (зокрема, землі, кредитів).

У нинішньому парламенті жінки складають лише 7 %.

Немає жінок у складі діючого Уряду, серед голів облдержадміністрацій.

Поміж 137 заступників міністрів лише 16 жінок.

За рівнем представництва жінок в органах влади Україна займає 120-те місце в світі, – поряд з Гамбією, Конго та Сомалі.

У великому промисловому бізнесі жінки обіймають лише 2 % посад.

- Жінка обмежена у сферах зайнятості. При тому, що серед усіх працівників з вищою освітою жінки складають 56 %, їхнє кар'єрне і професійне просування обмежене, так само як і участь у прийнятті державних політичних рішень. Серед звільнених працівників кількість жінок майже удвічі переважає кількість чоловіків. Жінок більше, ніж чоловіків, працюють неповний робочий день або за іншими схемами неповної зайнятості.
- Зниження дітородної функції.
- Зростання жіночих захворювань.
- Жінка працює фактично на 4–6 годин більше від чоловіка: праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна.
- Жінки отримують близько 3/4 заробітної платні чоловіків.

Праця чоловіків цінується вище від праці жінок: за одну відпрацьовану годину чоловік отримує на 25 % більше, ніж жінка.

- Супутником жіночої нерівності є злидні та бідність. Багатодітна сім'я в Україні ототожнюється з бідністю і навіть злиденністю. Жінки стають жертвами торгівлі людьми, зростання проституції. За рахунок українських робітниць вирішують сьогодні свої соціальні проблеми низка європейських країн.
- Кожна третя дитина в Україні виховується самотньою матір'ю.
- 35-50 % усіх жінок України, які перебували в лікарнях з тілесними ушкодженнями, були жертвами домашнього насильства.
- Протягом одного року побутове насильство в Україні спричинює 100 000 днів госпіталізації, 30 000 звернень у відділення травматології та 40 000 викликів лікаря.
- 30–40 % від усієї кількості дзвінків, які надходять до відділень міліції, пов'язані з домашнім насильством, включаючи фізичне насильство.
- Кількість осіб, що подають скарги про регулярне вчинення проти них насильства у сім'ї, стабільно зростає.
-

Таблиця 1.

ЖІНКИ – ЧОЛОВІКИ

Населення України, % до загальної кількості 46 143,7 тис. чол.	53,9	46,1
Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	74,0	62,2
Середній вік чоловіків та жінок, років	42,0	37,0
Серед працездатного населення з вищою освітою, %	56,00	44,00
Рівень зайнятості за статтю, %	53,1	62,8
Офіційно зареєстрований рівень безробіття в Україні, %	3,8	2,4

Кількість державних службовців, у тому числі: Загальна кількість зайнятих на керівних посадах та спеціалістів, %	75,4	24,6
З яких керівники першої категорії, %	13,8	86,2
Спеціалісти, %	79,9	20,1
Кількість кандидатів наук, %	38,4	61,6
Кількість докторів наук, %	17,1	82,9
Власники підприємств великого бізнесу, %	2	98
Власники підприємств малого та середнього бізнесу, %	20	80

Таблиця 2.

**ПИТОМА ВАГА ЖІНОК ТА ЧОЛОВІКІВ
В ЗАГАЛЬНІЙ ЧИСЕЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ НАВЧАЛИСЯ
У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РІЗНОГО РІВНЯ,**

Рік навчання	2006/07		2007/08		2008/09	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Усього навчалися	50,0	50,0	50,1	49,9	50,2	49,8
У загальноосвітніх навчальних закладах	48,7	51,3	48,6	51,4	48,5	51,5
У професійно-технічних навчальних закладах	39,5	60,5	39,4	60,6	38,9	61,1
У вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації	52,4	47,6	52,2	47,8	53,4	46,6
III-IV рівнів акредитації	54,6	45,4	54,8	45,2	55,0	45,0

Таблиця 3.

**ЗАЙНЯТИСТЬ ТА ЗАРОБІТНА ПЛАТА
ЖІНОК НАПЕРЕДНІ КРИЗОВОГО, 2008 РОКУ**

	Заробітна плата, грн. Співвідношення %			
	жінки		чоловіки	
Усього	53,1	1 150	1 578	72,9
Сільське господарство	35,8	690	757	91,1
Промисловість	39,6	1 201	1 785	67,3
Діяльність готелів та ресторанів	71,3	875	1 116	78,4
Діяльність транспорту та зв'язку	41,3	1 362	1 887	72,2
Фінансова діяльність	69,3	2 386	3 636	65,6
Державне управління	66,9	1 714	2 130	80,5
Освіта	76,6	1 015	1 207	84,1
Охорона здоров'я	82,6	845	992	85,2

Таблиця 4.

СМЕРТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗА ОСНОВНИМИ ПРИЧИНАМИ СМЕРТІ У 2008 РОЦІ

	Тис. осіб На 100 тис. постійного населення			
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Усього померлих від усіх причин	368,0	386,5	1481,7	1819,4
З них від:				
деяких інфекційних та паразитарних хвороб	4,0	13,2	16,3	62,2
новоутворень	39,7	49,3	159,8	232,2
хвороб системи кровообігу	267,0	213,2	1074,8	1003,6
хвороб органів дихання	6,1	17,2	24,6	80,8
хвороб органів травлення	12,6	22,6	50,6	106,6
природжених вад розвитку, деформацій та хромосомних аномалій	1,0	1,1	3,9	5,4
зовнішніх причин	12,7	48,7	51,2	229,1

зразок

**«Загальна декларація прав людини»
(прийнята Генеральною Асамблеєю ООН
від 10 грудня 1948 року)**

Стаття 26

Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами.

**«Конвенція про права дитини»
(ратифікована Постановою Верховної Ради України
від 27 лютого 1991 року)**

Стаття 29

Освіта дитини має бути спрямована на розвиток особистості, таланту, розумових і фізичних здібностей дитини, на виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також до принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, на виховання поваги до батьків, до культурної самобутності, до мови і національних цінностей країни, а також на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами.

- Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (ратифікована Україною 19 грудня 1980 року);
- Декларація «Про рівноправність жінок і чоловіків» (прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 16 листопада 1988 року на 83 сесії Кабінету Міністрів);
- Декларація «Про рівність між жінками і чоловіками» (прийнята Комітетом міністрів Ради Європи у 1998 році).

Без досягнення рівності між чоловіками і жінками не існує справжньої демократії.

**«Цілі розвитку тисячоліття»
(прийнято у 2000 році на Саміті Тисячоліття ООН)**

Проголошено:

...суттєво важливе значення для міжнародних відносин у XXI столітті буде мати ряд фундаментальних цінностей.

Рівність. Жодна людина і жодна країна не повинні позбавлятися можливості користуватися благами розвитку. Має бути гарантована рівність прав і можливостей чоловіків і жінок».

**Конституція України
(прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року)**

Стаття 24

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї.

**Конституція України
(прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року)**

Стаття 51

Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 53

Кожен має право на освіту.

**Закон України «Про освіту»
(від 23 травня 1991 року,
остання редакція від 11 червня 2008 року)**

Стаття 3

Право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах мають усі громадяни та громадянки України *«незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин»*.

- Закон України «Про дошкільну освіту»;
- Закон України «Про загальну середню освіту»;
- Закон України «Про позашкільну освіту»;
- Закон України «Про професійно-технічну освіту»;
- Закон України «Про вищу освіту».

У всіх цих документах йдеться про рівні права на отримання освіти незалежно від статі, тобто про рівність жінок і чоловіків у сфері освіти.

Організація Економічного Співробітництва та Розвитку (OECD, 1997)

Рівність в освіті означає освітнє середовище, в якому індивіди можуть розглядати можливість вибору і робити вибір у відповідності з їхніми здібностями і талантами, не на основі стереотипів, упереджених очікувань і дискримінації. Досягнення рівності в освіті дає можливість жінкам та чоловікам усіх рас і етнічного походження виробити навички, необхідні для того, щоб плідно працювати, бути повноважними громадянами

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»

Стаття 21

Держава забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків у здобутті освіти.

Навчальні заклади забезпечують:

- рівні умови для жінок і чоловіків під час вступу до навчальних закладів, оцінки знань, надання грантів, позик студентам;
- підготовку та видання підручників, навчальних посібників, вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка;
- виховання культури ґендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків.

- Указ Президента України від 26.07.2005 № 1135/2005 «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»;

- Розпорядження кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006 - 2010 роки» (від 05.07.06 № 384-р).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАКАЗ

м. Київ
Від 10.09.2009 р.

№ 839

Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» та з метою впровадження гендерних підходів в освіту

НАКАЗУЮ:

... 4. Керівникам інших, професійно-технічних, загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів забезпечити системну роботи щодо впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес.

Міністр

І.О. Вакарчук

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ҐЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ШКОЛЯРІВ НА РІЗНИХ ВІКОВИХ ЕТАПАХ РОЗВИТКУ

3.1. РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПРО ПАРИТЕТНІСТЬ СТАТЕЙ

Тема. Що означає слово «ґендер»?

Мета: познайомити учнів зі словом «ґендер» та з поняттями, які воно охоплює.

Завдання: розкрити поняття «рід», «статева належність», «чоловіче та жіноче», ролі, які виконують хлопчики та дівчатка вдома та за його межами.

Форма проведення заняття: групове обговорення; інформаційне повідомлення; створення колажу.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість: 45 хвилин.

Обладнання: дошка, крейда, 2 аркуші формату А4, маркери, скотч, вирізки з журналів із зображенням чоловіків і жінок.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Вчитель запитує учнів, де і коли вони чули слова «ґендер», «рід», «стать», «родовід»? Що вони означають? Щоб зрозуміти правильне значення нового слова «ґендер», вчитель пропонує до двох ватманів, які висять на різних половинах дошки, прикріпити вирізки з журналів, окремо зі зображенням чоловіків і жінок.

Інформаційно-розвивальний блок « А «ґендер» означає...»

Учитель пояснює дітям, що словом «ґендер» означають те, як поведуться, ким працюють, як почуватимуться і як ставляться одне до одного жінки і чоловіки, хлопчики і дівчатка.

Щоб пригадати все те, чим у своїх великих і малих повсякденних справах займаються дві статі, вчитель пропонує класу поділитися на дві групи – команду хлопчиків і команду дівчаток. Приклеєні вирізки прокоментувати і записати на «чоловічому» і «жіночому» ватманах якомога більше «чоловічих» і «жіночих» занять. Найперше виокремити тільки те, що роблять переважно чоловіки або переважно жінки, а в потім те, чим займаються обидві статі.

Вправа (Крок №1). Діти узагальнюють перелік слів, якими були охарактеризовані журнальні образи діяльності чоловіків і жінок, як наприклад, жінка прасує, прибирає, розмовляє з дитиною, лікує її, читає книжку, працює моделлю і т.п. Чоловік ремонтує автомобіль, вболіває за футбольну команду, п'є пиво, займається спортом, очолює партію і запрошує вступити до неї, працює міліціонером і т.п.

Після занотовування якнайбільшої кількості занять однієї та іншої статі, вчитель просить дітей виокремити найбільш типові з них для «чоловічої» та «жіночої» статі. Учні виокремлюють обслуговуючі, виховні, опікуючі види жіночих занять та спортивні, керівні, ремонтні – чоловічих. Коментар вчителя: діти зробили перший гендерний винахід – дійшли висновку, що журнальні ілюстрації поділяють види занять на чоловічі та жіночі. Лише деякі з них підходять і чоловікам, і жінкам.

Підсумовуючи сказане про дві групи перерахованих видів діяльності, вчитель просить дітей подумати над такими запитаннями:

- Чи можна перелік занять «чоловічих» віддати жінкам, а «жіночих» чоловікам?
- Чи здатна та чи інша стать займатись справами протилежної статі?
- Чи можна між двома групами вказаних «чоловічих» та «жіночих» занять поставити знак «дорівнює» (тобто чи вони рівноцінні)?
- Які види занять є більш престижними – чоловічі чи жіночі? Чому перелік занять, якими займаються обидві статі, є меншим ?

Вчитель наголошує на тому, що в паспорті чи анкетах вказується слово «стать», тобто чоловічий чи жіночий рід.

Словом «гендер» позначають обов'язки, функції, професії, посади, уміння і навички – словом все те, що характеризує діяльність чоловіків і жінок у суспільстві. Тому кажуть, що гендер – це стать соціальна. Навіщо винайшли це слово, навіщо воно потрібне? Щоб ним вимірювати ставлення.

Для чого, наприклад, було потрібне порівняння двох стовпчиків з переліком занять? Якщо чоловічі та жіночі стовпчики виявляються нерівними, це означає, що одна стать переважає іншу. Тоді роблять висновок про нерівність статей. Якщо і чоловічі, і жіночі заняття виявляються дуже подібними, наприклад, і чоловіки, і жінки служать у війську, в міліції, виконують обов'язки батьків, вчителів і т.п., тоді роблять висновок про рівність двох статей. І навпаки, чим більша різниця між чоловічим і жіночим населенням за рівнем добробуту, освіти, займаними посадами, кількістю вільного часу тощо, тим більше говорять про утиск однією статтю іншу.

Підсумок вчителя.

Вчитель ще раз привертає увагу до «чоловічого» і «жіночого» колажу з нотатками щодо статевого розподілу видів занять, акцентує увагу на тому, що «гендерні знання» допоможуть учням зрозуміти, як виникає міжстатева нерівність та як її можна подолати. Наприклад, як співається у пісні про батька:

Скільки пісень ми з вами разом
Мамі рідній своїй співали,
А про татка до цього часу
Навіть віршика ще не склали.
Приспів:
Батько може, батько може
Все, що завгодно.
Пливти брасом, гукнуть басом,
Пісні співають.
Батько може, батько може

Буть ким завгодно.
 Тільки мамою, тільки мамою
 Не може стать.
 Батько в домі – і все працює:
 Газ горить, і не гасне піч.
 Батько в домі завжди керує,
 Якщо мама працює в ніч.

Домашнє завдання. діти мають подумати над тим, які обов'язки і ролі вони виконують як хлопчики чи дівчатка в сім'ї, школі, в позашкільних освітніх закладах, серед друзів.

Тема. Хлопчачий чи дівчачий світи: схожі чи різні?

Мета: привернути увагу до чоловічого і жіночого, дівчачого і хлопчачого як стереотипу про два протилежні світи.

Завдання:

1. навчити дітей розрізняти стереотипізовані й реальні уявлення про хлопчачий і дівчачий світи;
2. показати, що в поведінці дівчаток та хлопчиків є більше подібного, ніж відмінного;
3. формувати уявлення про негативні наслідки приписування іншій статі стереотипізованих властивостей.

Форма проведення заняття: складання наративів, групове обговорення.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість: 45 хвилин.

Обладнання: дошка, крейда, три аркуші паперу формату А1, маркери трьох кольорів.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Активізація опорних знань.

Коли вчителі обговорюють оцінки з предмету, порівнюючи успіхи хлопців і дівчат, йдеться про стать чи про ґендер? Коли у військоматах визначають здоров'я призивників щодо проходження служби в армії, то «вимірюють» стать чи ґендер? Коли порівнюють, скільки жінок та скільки чоловіків служать в українській армії, то говорять про стать чи про ґендер?

У різних видах документів, паспортних даних, анкетах вказується стать чи ґендер?

Інформаційно-розвивальний блок «З чого зроблені наші дівчатка і хлоп`ятка?»

Вчитель пропонує хлопчикам і дівчаткам поділитись на 2 групи, які будуть складати портрет протилежної статі (властивості, які проявляються найчастіше в поведінці протилежної статі, групи занотовують на «хлопчачих» і «дівчачих» ватманах. Третя, статево

змішана, група вибирає із записаних на двох ватманах ті властивості, які проявляються в поведінці представників обох статей. Так, наприклад, група дівчат вважає, що хлопці люблять: техніку, займатись спортом, змагатися, битися, часто лінуються, пропускають уроки, не люблять прибирати клас, чергувати, гратися з дівчатками тощо. Хлопці нотують на ватмані, наприклад, те, що дівчатка: всього бояться, люблять попліткувати, акуратні, цікавляться модою, старанні, люблять бути першими, не тямлять в техніці і т.п. Третя група вибирає з першого і другого переліку ті властивості, які, на їхню думку, притаманні і хлопчикам, і дівчаткам.

У процесі презентації результатів роботи кожної групи вчитель виступає третейським суддею, піддаючи сумнівам кожен з висновків: «Ваша група переконана, що більшості хлопців подобається техніка? А хіба дівчатка вона не подобається? Чи є серед ваших однокласниць ті, яким теж подобається техніка? Кататися на скейт-дошці?»

Подібні провокативні питання ставляться хлопчачій групі, які оцінювали своїх однокласниць. У результаті критики їхньої позиції третьою групою, команда хлопців змінювала свої переконання щодо поведінки та захоплень дівчат.

Підсумок роботи фокус-групи вчителем. Кожну «розкритиковану» позицію вчитель характеризує як статевий стереотип – поширене в певному суспільстві упереджене ставлення до представників тієї чи іншої статі.

Слово «стереотип» походить від слів «stereos» – твердий, незламний і «typos» – відбиток. Це підкреслює те, як важко зламати поширені упередження у ставленні до людини тільки тому, що вона або чоловічої, або жіночої статі.

Власне дві групи яскраво продемонстрували стереотипність свого ставлення до протилежної статі. Крім статевих стереотипів, існують національні, професійні, вікові стереотипи. Вони так само є неправдивим, ненауковим знанням, яке породжує упередженість у ставленні до людини.

Осмислення заняття учнями.

Словом «гендер» означають всі ті притаманні хлопчикам і дівчаткам, чоловікам і жінкам характеристики, які пояснюють, «Чому?», «Через кого чи через що це трапилось?», «Як так сталося, що...?» і т.п.

Словом «стать» означають тільки те, що відповідає на просте питання: «Хто це?» («Він чи вона?»).

Домашнє завдання. Сучасні телесеріали, художні фільми, а тим більше теленовини рясніють інформацією про конфлікти. Спробуйте проаналізувати, які стереотипи їх спричиняють? Які конфлікти виникають через національні стереотипи? Які через професійні, наприклад, через упередженість щодо міліції? Які конфлікти виникають в сім'ї через гендерні стереотипи?

Віднайти статеві стереотипи у жіночих і чоловічих образах народних казок, текстів сучасних пісень, випусків телевізійного журналу «Єралаш» та інших інформаційних джерел.

Тема. Чому цікаво пізнавати світ ґендерних стосунків?

Мета: зацікавити учнів з'ясуванням причин різної та подібної поведінки хлопчиків та дівчаток, дорослих чоловіків і жінок та поняттям «ґендер».

Завдання:

- привернути увагу молодших школярів до питань рівності людей та рівності статей як умови їхнього мирного співіснування;
- пояснити взаємозв'язок уваги людини до іншої статі та рівня культури, суспільства, його свободи;
- на прикладах різного ставлення сім'ї та суспільства до навчання, трудових обов'язків та професій чоловіків і жінок розкрити поняття «статева (ґендерна) дискримінація».

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість: 45 хвилин.

Обладнання: два ватмани формату А1, маркери, скотч.

Форма проведення: сюжетно-рольова гра, оповідання, міні-дискусії в малих групах.

Література.

1. Гавриш С. Маленькі історії про великі істини. Права та свободи дитини. – Х.: Ранок, Веста, 2004.
2. Рідне слово. Українська дитяча література: Хрестоматія: У 2 кн. – К.: Либідь, 1999.
3. Дивосвіт «Веселки»: Антологія літератури для дітей та юнацтва: В 3 т. – К.: Веселка, 2004.
4. Серія «Життя видатних дітей». – К.: Гран-Т, 2008-2010.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель запрошує дітей «відкрити» нове слово «ґендер», адже воно як чарівна скринька містить у собі багато таємниць, пізнання яких може допомогти людині у класі і поза межами школи знаходити друзів, будувати дружні стосунки, розвивати нові уміння. Щоб знайти і розкрити таємниці цього слова, спробуємо дати миттєву відповідь на питання – «Ти хто?» (Найчастіше і діти, і дорослі вказують на свою стать – учень- учениця, студент-студентка, вчитель-вчителька тощо.) Пригадайте ваші перші кроки у школі. З ким за партою хотіли сидіти дівчатка (хлопчики)? Чому переважна більшість першокласників обирає сусідів по парті, чи друзів своєї, а не протилежної статі? (Бо хлопчики/дівчатка інші, ніж дівчатка/хлопчики; бо з хлопчиками/дівчатками цікавіше і т.п.)

Підсумовуючи відповіді, вчитель акцентує увагу на тому, що при народженні визначають стать дитини, яка вказується далі в анкетах, документах. Проте біологічна стать дитини виконує роль своєрідного маркера у її вихованні як хлопчика чи дівчинки.

Вчитель просить дітей пригадати випадки і ситуації, коли дорослі по-різному ставились до них, нагадуючи їм, що учень є дівчинкою/хлопчиком.

Висновок вчителя. Стать – біологічне означення людини, яке відповідає англійському слову «sex». Слово «гендер» з'явилося порівняно нещодавно і означає стать як результат виховання у сім'ї та поза її межами – у школі, серед друзів, під впливом кіно, телепередач, книг, журналів тощо. Отже, англійське слово «gender» застосовують тоді, коли хочуть констатувати чи дослідити, чого хлопчики чи дівчатка, чоловіки чи жінки навчались в суспільстві за певних умов життя.

Інформаційно-розвивальний блок «Стаємо справжніми дослідниками гендеру»

Крок №1. Учитель пропонує учням поділитися на дві групи, краще тільки з хлопчиків та дівчаток. Вони мають пригадати імена найбільш популярних героїв дитячих книжок чи казок чоловічої та жіночої статі й записати їх на одному з відповідних ватманів – дівчачому для хлопців та хлопчачому для дівчат. А потім приклеїти стільки червоних та синіх самоклеюк, які відповідають кількості названих позитивних та негативних характеристик цих героїв.

Крок № 2. Після заповнення червоно-синіми значками «дівчачого» і «чоловічого» ватманів, вчитель просить групи винести свій дослідницький вердикт:

1. Хто, хлопчики чи дівчатка, як збірний гендерний образ, отримали більше негативних характеристик? (Як правило хлопчики описуються більш негативно, ніж дівчатка.)
2. Чи справедливими є негативні характеристики хлопчиків і дівчаток як гендерних груп? Чи зустрічаються серед дівчаток справжні бешкетниці, а серед хлопчиків – боязкі особи?
3. Про що йдеться у нижченаведених віршиках? Чи хлопчики та дівчатка так само зображуються по-різному?

Я-маленька українка,

Маю коси по колінка,

Я таку натуру маю:

Я не плачу, я співаю. (С.300)

Хоч малий я, невеликий,

Зате добре знаю

Що край рідний –Україна,

Я її кохаю.(С.299)

Учні роблять висновки, що здібності, воля та характер у дівчаток та хлопчиків не залежать від статі, що у ставленні до свого рідного краю потрібно бути громадянином/громадянкою, і тому немає різниці між хлопчиками та дівчатками, тобто немає якостей, які можна вважати тільки хлопчачими, або тільки дівчачими.

Висновок вчителя. Після коментарів дітей про те, що на сторінках дитячої книги не завжди правдиво, а іноді навіть тенденційно, зображують поведінку персонажів різної статі. Вчитель вітає дітей з першим у їхньому житті гендерним дослідженням.

Пізнання ґендеру дає можливість знайти відповідь на питання, які цікавлять кожного, незалежно від статі: Ким бути? Яким(ою) бути? Як поводитись як спілкуватися? Та інші.

Осмислення заняття учнями.

Слова «стать» і «ґендер» означають подібні, але не однакові поняття. Їхня схожість полягає в тому, що вони стосуються статевої приналежності – чоловічої чи жіночої. А відмінність у тому, що ґендер включає в себе поведінку статей у суспільстві, спонукає вчених з'ясувати, чому саме так, а не інакше вони поведуться.

Домашнє завдання.

Послуговуючись різними джерелами інформації, публікаціями чи Інтернетом, пошукайте відповідь на питання: чи відрізняється виховання хлопчиків і дівчаток в Україні від ґендерного виховання їхніх однолітків в інших країнах чи з курсу «Права та свободи дитини».

ДОДАТОК

ЗАГАДКОВА РОЗМОВА

Мій друг сказав:

— Усі корови літати вміють,
як ворони!

Мій друг сказав:

Усі бики дзижчати вміють,
як жуки!

А хлопчак,— сказав мій друг,—

не люблять мити милом рук,

робить уроки

і зарядку

і зуби чистити

щоранку,

ганяють

кожну стрічну

кішку

та ще дівчат скубуть за кіски!..

Таке сказав —

і геть пішов,

а я й задумавсь дуже:

«Щось тут — неправда

Але — що?!»

Ти не підкажеш, друже?

(А.Костецький)

ЧЕМНИЙ ГЕРОЙ

Вітько-третьокласник

крокує додому героєм таким,

що й не снилось нікому.
Аж раптом
Вітькові назустріч —
першак.
Всміхнувся Вітько
і промовив:
— Так-так! —
І, випнувши груди,
підходить до нього:
— Гей, ти!
Треба старшим
давати дорогу! —
і хлопця малого
портфелем як лясне!
Аж всівся на землю
малий першокласник...
Вітько реготнув:
— Так і треба, щоб знав! —
І далі по вулиці покрокував.
Іде і пишається подвигом власним.
Аж раптом
назустріч йому —
семикласник!
Від жаху герой,
мов листок, затремтів —
і в перше ж парадне
стрілою влетів.
Тремтять його руки,
тремтять його ноги...
— Чого ти злякався? —
питаю у нього.
— Та просто я чемний,—
Вітько відказав,—
тож старшому хлопцю
дорогу і дав... (А.Костецький)

Тема. Чи розповідає стаття про людину?

Мета: показати розбіжності між стереотипним уявленням про дорослі чоловічі і жіночі ролі та їхніми реальними особливостями.

Завдання: поглибити уявлення учнів про статеві стереотипи у чоловічому та жіночому характері та виконання чоловіками та жінками різних ролей вдома і поза ним.

Форма проведення: створення колажів, наративу про жіноче і чоловіче, групові обговорення.

Тривалість: 1 год.

Обладнання: вирізки із журналів та рекламні матеріали із зображенням чоловіків і жінок, хлопчиків і дівчаток, дошка, скотч, три аркуші формату А1, маркери трьох кольорів.

Вступне слово вчителя.

Коли читаєш казку, переглядаєш фільм чи якусь рекламу, то формуєш своє уявлення про характер дійових осіб чоловічої та жіночої статі. Через такі запозичені у медіа окуляри, ми дивимося на чоловіків та жінок і відповідно їх оцінюємо. Ось, наприклад, Буратіно. Чи дуже схожий він своїм характером, вчинками на інших хлопчиків, а Мальвіна – на дівчаток? Які ще телевізійні приклади розширюють уявлення про «справжніх» чоловіків та жінок? Чи є вони правдивими?

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК «Слухати чи ні підказку від статевих стереотипів?»

Крок №1. «Хлопчаче – до чоловіків, дівчаче – до жінок».

Вчитель ділить дошку на «чоловічу» та «жіночу» половинки, на які діти чіпляють відповідні зображення чоловіків та жінок в різних життєвих ситуаціях: в сім'ї, на роботі, у крамниці, на стадіоні.

Крок №2. «Ілюстрації «вміють» говорити».

Вчитель виділяє «хлопчачу», «дівчачу» і статевозмішану за учнівським складом групи, пропонує їм одним-двома словами охарактеризувати типові зображення чоловіків та жінок і записати їх відповідно на «жіночій» і «чоловічій» частинах дошки чи ватману. Наприклад, «Ж»: «усміхається», «весела», «запрошує до столу», «підкліється»;

«Ч»: «іде на роботу», «пропонує план», «займається спортом», «керує авто», «сміливо рятуює з вогню», «п'є пиво», «рибалить» і т.п.

Крок 3-й. «Створюємо чоловічі та жіночі портрети».

«Чоловіча» і «жіноча» групи складають оповідання про жіноче та чоловіче життя, презентують почергово колективний портрет сучасного чоловіка та жінки.

Крок 4-й. «Правда чи ні?»

Вчитель нагадує учням поняття ґендерного стереотипу (у перекладі означає твердий, негнучкий, той, який причепився і не змінюється, не відліпає...)

ДОДАТОК (ілюстрація виконання татом і мамою стереотипних ролей)

Хто клопочеться із ранку?
 Хто готує нам сніданки,
 І вечері, і обіди?
 Хто пече пухкі бісквіти,
 Пиріжки, торти, млинці,
 Варить борщ та голубці?
 Хто помие, прибере,
 Хто і шиє, і пере?
 Хто цей кухар, лікар, швачка
 Прибиральниця і прачка,
 Вихователька і вчитель
 І без кого не прожити?
 Хто у світі найрідніший,
 Найдорожчий, наймиліший?
 Хто дитинку нагодує,
 Приголубить, розцілує?
 Хто синця загоїть й рану?
 Це — найкраща в світі мама.

Тепла справа

Справа в тата тепла й гарна: На будові тато зварник. Він у райдужнім вогні Труби зварює міцні.

А по трубах з хати в хату Потече тепло в кімнати. От ми й гріємось в теплі, Як морози вдарять злі.

Я люблю і знати хочу Справу татову робочу, Щоб од мене теж тепло До усіх-усіх текло!
 (Інна Кульська)

чи вірш С.Маршака «Дядя Стьопа-міліціонер»

А ми собі мріємо...

Українко-дівчинко, Покажи-но личенько,

Подивися в очі: Ким робити хочеш?

— Хочу діток вчити я, Як учителька моя!

— Хочу лікаркою стати,

Добре хворих лікувати!

— А я хочу для лікарні Готувати ліки гарні,

Щоб ковтали малюки Лиш солодкі порошки!

— А я краще у саду Виногради розведу:

Будем добрі соки пити, Перестанемо хворіти!

Українці-хлопчики, Ну, а ви?

— Ми — льотчики!

Поведем ракети

На нові планети!

— Ми усі мандрівники,

Підемо у моряки!

Нас чекають в плаванні Невідомі гавані!

— А мені любіше вдома: Вивчусь я на агронома,

Щоб цвіли усі поля, Щоб раділа вся земля!

Чи ніхто не підказував дітям творити жіночі і чоловічі портрети? Чи гендерні стереотипи часом нічого не нашептали дітям? Чи задоволені групи створеними ними характеристиками чоловіків і жінок? Чи вважають їх правдивими, такими, які зустрічаються в житті?

Щоб це перевірити, вчитель запрошує до роботи експертів – третю, статевозмішану групу.

Крок №5. «Шукаємо стереотипи».

Почергово викреслюючи з «чоловічого» та «жіночого» переліку риси, які можуть бути притаманними обом статям, група «експертів» створює третій, реальний портрет дорослої людини, якою може бути і чоловік, і жінка. Вчитель активізує дискусію дітей проблемними питаннями на зразок: «А грати у футбол, бути його шанувальником можуть тільки чоловіки, чи жінки теж?»; «Куховарити і пригощати здатна тільки жінка, чи й чоловік?» і т.п.

Вчитель просить учасників групи наводити приклади з життя відомих чоловіків та жінок, які демонструють «статевонетипову» поведінку. «А хіба ніхто не помітив сльози мужнього Рональда і його хвилювання після видалення з поля? А хіба серед дівчаток нема безстрашних і мужніх, як наприклад, вчинок Насті Овчар, яка врятувала молодшу сестричку? А чи не є стереотипним уявлення про емоційну «товстошкірість» чоловіків, мовляв, не здатні вони бути ніжними?» Ось послухайте, як про ніжних та чуйних хлопчиків пишуть поети і педагоги:

Люлі, люлі,

Спи, сестричко!

Я і сам ще невеличкий,

Вже втомився колисати,

І пісень тобі співати.

Задрімала навіть киця,

А тобі усе не спиться.

В мене ж є іще робота:

Треба глечик зняти з плота,

Каченяткам дати водички...

Люлі, люлі,

Спи, сестричко! (В.Ладижець „Люлі, люлі, спи, сестричко”)

ЯК СЕРГІЙКО НАВЧИВСЯ ЖАЛІТИ

Маленький хлопчик Сергійко гуляв біля ставка. Аж побачив дівчинку, що сиділа на березі. Коли Сергійко підійшов до неї, вона сказала:

— Не заважай мені слухати, як хлюпають хвилі. Сергійко здивувався. Він кинув у ставок камінець. Дівчинка запитала:

— Що ти кинув у воду? Сергійко ще більше здивувався.

— Невже ти не бачиш? Я кинув камінець.

Дівчинка сказала:

— Я нічого не бачу, бо я сліпа.

Сергійко від подиву широко відкрив очі й довго дивився на дівчинку.

Так, дивуючись, він і додому прийшов. Він не міг уявити: як це воно, коли людина нічого не бачить?

Настала Ніч. Сергійко ліг спати. Він заснув з почуттям подиву.

Серед ночі Сергійко прокинувся. Його розбудив шум за вікном. Шумів вітер, в шибки стукав дощ. А в хаті було темно.

Сергійкові стало страшно. Йому пригадалася сліпа дівчинка. Тепер хлопчик уже не дивувався. Його серце стиснув жаль.

Як же вона, бідна, живе в отакій темряві?!

Сергійкові хотілося, щоб скоріше настав день. Він піде до сліпої дівчинки. Не дивуватиметься більше. Він пожаліє її. (Василь Сухомлинський)

Вчитель звертає увагу на слушне вилучення групою експертів цілої низки, які означають улюблені заняття статей (виявляється, вміють і люблять вишивати чи гаптувати бісером, розмальовувати, гратися ляльками, робити витинанки, розписувати писанки не тільки дівчатка, але й хлопчики, які потім стали видатними майстрами вишиванки, рукоділля, митцями чи дизайнерами. (ДОДАТОК)

А у козаків-розбійників люблять гратися як хлопчики, так і дівчатка. Ось як блискучий майстер поетичного слова, автор десятків книг для дорослих і абеток для дітей Тамара Опанасівна Коломієць, згадуючи про те, що «в дитинстві гралася виключно з хлопчиками, а зараз на своїй дачі роблю всяку роботу, яка вимагає, пилки чи сокири», пише:

Гралась з хлопцями я в бур'янах у війну —

«Свій хлопець».

На найвищий вилазила бересток —

«Свій хлопець».

Не зронила сльозиночку ані одну

«Свій хлопець».

А чи знаєте ви, що в Україні ковалями працює чимало жінок? Наприклад, на Сорочинському ярмарку жінки-гончарі представляли свої вироби поряд з чоловіками. Є також жінки-автослюсарі, жінки-таксисти.

А те, що єдиною в українській армії жінкою-командиром гелікоптера є Світлана Ковтун?

Заключне слово вчителя.

Вчитель звертає увагу на те, що візерунки дій і характерів статей очима журнальних ілюстрацій виглядають по-різному. Таке гендернотипізоване зображення хлопчиків та дівчаток, чоловіків та жінок називають статееотипним. У реальному житті ми зустрічаємо зовсім інших чоловіків та жінок, які демонструють несумісну зі стереотипами поведінку. Вчитель просить замислитись над тим, які наслідки для хлопчиків чи дівчаток може мати сліпе наслідування стереотипів.

Осмислення заняття учнями.

- Переважна більшість зображених у журналах вчинків, дій, рис чоловіків і жінок є неправдивими, стереотипними.
- Стереотипне зображення – це перебільшене, найчастіше, найтипівіше зображення рис, які «приписують» представникам тієї чи іншої статі.
- Таке «приписування» поступово створює стереотип, який формує ставлення як до певної статі.

Домашнє завдання. Віднайти на сторінках журналу «Пізнайко», «Соняшник», «Стежка», «Ластів'ятко» та інших ті матеріали, в яких хлопчики і дівчатка діють наперекір стереотипам.

ДОДАТОК

Мовою фактів

...Єдина в українській армії жінка-командир вертольота є Світлана Ковтун, яка дуже хотіла літати і в дитинстві говорила матері: «Я хочу бути льотчицею».

Преса ліпить з неї образ солдата Джейн. А вона й опирається. Від неї журналісти очікують розповідей про те, що в дитинстві вона була розбишакою, командиром дворової кампанії, на уроках робила, що хотіла. А вона була зразковою донькою шкільних вчителів, завжди у всьому відмінницею.

На 2 курсі Харківського інституту радіоелектроніки Світлана вперше стрибнула з парашутом, бо захотілось себе випробувати. Після стрибка вона зрозуміла, що польоти для неї – це не просто спорт, хобі чи адреналін. Раз і назавжди захворіла небом. «Я не можу пояснити. У кожної людини є те, без чого вона не може жити, те, що надає смисл її існуванню. Для мене – це літати». Батькам зізналась, що буде вступати у льотне училище. Вдячна батькам, що вони не нав'язували свого рішення і не відмовляли: «вирішила-дій».

Так і працює зараз в одній із військових частин Києва. Вона керує МІ-8 і не вміє водити автомобіля. Чоловік і батьки її розуміють, бо теж захоплені вертольотним спортом. Доньку Дашу, якій 11 років, теж підготувала до першого стрибка з парашутом. **«Польоти наяву» (Жіночий журнал, листопад, 2002, с.15-17)**

НАВІЩО ПЛАЧЕ ХЛОПЧИК?

Як бурулька плаче —

то весна надворі.

Як роса заплаче —

то вже ранок скоро.

Як заплаче дощик —

трави підрастають.

А навіщо хлопчик плаче —

я не знаю...

(А.Костецький)

Мовою фактів

5-річна НАСТЯ ОВЧАР, ЯКА ВИНЕСЛА СВОЮ

2-РІЧНУ СЕСТРИЧКУ З ПОЛУМ'Я, ЛІКУВАТИМЕТЬСЯ В НЕМИРОВІ

Подвиг маленької харків'янки ще довго буде у всіх на вустах

Нагадаємо події березня. Меншенька, 2-річна Людмила, коли прокинулась, сказала сестричці, що змерзла. А та, недовго думаючи, вирішила розпалити грубу. Старшенька з дівчаток навіть не помітила, як іскри впали на її синтетичну кофтинку, як вмить зайнялось полум'я. Вогонь швидко поширювався, Настя миттю схопила Людочку на руки і побігла з нею до сусідів, просила їх врятувати сестричку. Через шок Настя навіть не усвідомила, що сильно обгоріла. У дівчинки було вражено 80% шкіри. Дуже довго лікарі взагалі не давали жодних шансів на те, що дівчинка виживе. © 2007-2010, Українська правда. «

Тема. Добре і погане у вчинках дівчаток і хлопчиків крізь гендерні окуляри (1-2 класи)

Мета: формувати у молодших школярів уміння характеризувати себе та інших з позиції навичок, інтересів, вчинків тощо.

Завдання:

- показати учням, що добрі справи, хороший характер не залежать від статі;
- інформування про розвиток дружніх, паритетних стосунків між хлопчиками та дівчатками як Золотого правила гендерної поведінки;
- навчити хлопчиків та дівчаток розуміти одне одного та взаємо допомагати;
- прийняття кодексу дружби і співробітництва статей у нашому класі;
- формування уявлень дітей про безконфліктне міжстатеве спілкування як основи гендерної культури.

Форма проведення: розвивальні ігри-лото, інсценування, міні-театр.

Тривалість: 30 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання і матеріали: набір ігрових карток серії «Лото», гра «Добре і погано» (автор С.І.Панасюк.) – Вид-цтво ТОВ«Ранок»,2004,2007.) (ДОДАТОК «ЛОТО»)

ХІД ЗАНЯТТЯ**Вступне слово вчителя.**

Ви знаєте, що добрі та погані справи, дії та вчинки можуть робити як хлопчики, так і дівчатка. Сьогодні ми будемо досліджувати, у який спосіб це відбувається. Для цього я пропоную погратися в ігри-лото.

Інформаційно-розвивальний блок «Що таке добре і що таке погано крізь гендерні окуляри».

Учитель ділить клас на 8 груп(4 «хлопчачі», 4 «дівчачі») і роздає їм всі картки. Він пропонує гравцям-хлопчикам уважно роздивитися малюнки на своїх великих картках, а дівчаткам-гравцям – на маленьких.

Комплект лото містить:

4 великі карти зеленого кольору з ілюстраціями ситуацій, у яких герої діють, не беручи до уваги інтересів інших героїв (погані вчинки);

24 маленькі картки зеленого кольору з ілюстраціями ситуацій, у яких герої діють, зважаючи на інтереси інших (хороші вчинки);

24 двобічні картки «Браво» (на звороті яких написані добрі гендерні поради, як-от: «Не ображай малят; ділись ласощами з друзями; поступайся місцем стареньким; застеляй постіль; не глузуй із чужого болю; не відчиняй двері ногами; не малюй на стінах; не розчійсуйся за столом; ділись своїми іграшками з іншими дітьми; шануй старість; не ламай, не рви і не псуй іграшок; вітайся першим і чесно; не рви книжок; не їж руками; будь акуратним; не ламай дерев; дбай про тварин; бережи сон інших; не ображай інших;

чисть своє взуття; вішай одяг у належному місці; прибирай зі столу; піклуйся про малят; збирай свої іграшки.»

2 медалі: «Лицар-добре серце» і «Фея-добре серце»;

2 фішки-персонажі «Добродій» і «Злюка».

Завдання. «Ви, мабуть, помітили, на цих картинках зображені ті «герої», які роблять зовсім не добрі справи. Нагадаймо цим «героям» (чи то дівчаткам, чи хлопчикам) про тих, хто є поруч з ними і потребує їхньої уваги й турботи, про тих, хто страждає від їхньої байдужості. Постараймося виправити такі вчинки.

Учні знаходять картинки, які ілюструють погані вчинки дітей, обговорюють їх і показують маленькі картинки, які ілюструють добрий вчинок і цією картою накривають велику – «виправляють» його, пояснюють «героеві», як слід поводитись у цій ситуації й чому. Гра закінчена, якщо гравці позакривали всі малюнки на своїх картах, значить, «виправили» погані вчинки як хлопчиків, так і дівчаток.

Можливі також **модифікації** цієї гри. Наприклад, у групи як хлопчиків, так і дівчаток, забирається одна картка, яка кладеться біля фішки-персонажа «Злюка» зображенням донизу. Потім вчитель від імені Добродія каже: «Злюка потай забрав у Вас по одній картці. Він вирішив, що ніхто не здогадається, які картинки зникли. Але якщо ви згадаєте, яких карток бракує, то Добродій допоможе повернути їх на місце». «Яку картку забрав у тебе Злюка? – Зникла картка, на якій дівчинка сама застеляє постіль».

«А хлопчик теж повинен вміти застеляти постіль?» Діти по черзі розповідають, що було зображено на їхніх картках. Якщо команда відповідає правильно, то одержує зниклу картку й фішку «Браво».

Гра «Як учинити» навчає оцінювати вчинки, стимулює обидві статі до здійснення добрих справ, нестереотипізованих видів діяльності, розвитку різних умінь і навичок та допомагає розкрити в дитині найкращі якості, незалежно від її статевої приналежності.

Для гри потрібні великі зелені карти, дві медалі: «Лицар-добре серце» і «Фея- добре серце»; дві фішки-персонажі «Добродій» і «Злюка», картки «Браво».

Вчитель ставить на карту однієї з команди фішку «Злюка», закриваючи нею будь-яку картинку, і від імені Добродія розповідає: «Злюка впевнений, що ви не знаєте, що означає «добре», а що «погано». Але насправді Злюка не знає вас. Я сподіваюся, діти, що ви зможете розібратися, які вчинки приховані за фігуркою Злюки. І замість цих поганих учинків запропонуєте зображенням героям-дівчаткам і хлопчикам чинити по-іншому – робити добрі вчинки. Тоді Злюка так розсердиться, що не зможе жити на картинці й одразу втече».

Кожен гравець з хлопчачої та дівчачої команди прибирає фігурку Злюки, відкривши картинку на своїй великій карті, і складає коротеньку розповідь за картинкою. Гра відбувається перехресно: дівчатка виправляють вчинки хлопчиків, а хлопчики-дівчаток, роблять висновок про те, що і дівчатка, і хлопчики можуть робити ті самі погані вчинки, і ті ж самі хороші. Учень/учениця пояснює, чому він вважає, що герой його розповіді чинить погано. Після цього гравець розповідає, що він зробив би в такій ситуації. При цьому він повинен описати неодмінно добрий учинок! Вчитель кожному гравцю ставить таке питання: «Як ти думаєш, а як би вчинив герой протилежної статі? Чому?» Наприклад, «Здогадайтеся, кого більше любить Книга — дівчинку чи хлопчика?» (лото навпаки: дівчинка робить поганий вчинок, а хлопчик-добрий).

Дівчинка — Гортає сторінки заслиненим пальцем;
— часто кидає мене додолу;
— забруднила мене салатом;
— перегинає мої аркуші;
— забула мене на лавці у парку;
— так і не знайшла мене.

Хлопчик — лагодить мене;
— зберігає мене на книжковій полиці;
— під час читання не їсть;
— акуратно гортає мої сторінки;
— любить мене й пам'ятає про мене;
— дав почитати мене найкращому другові.

Вчитель від імені Добродія/Добродійки вручає гравцеві карту «Браво», якою дитина закриває зображення поганого вчинку на своїй карті. Гру закінчено, коли діти позакривали на своїх картках усі малюнки, які ілюструють негативні вчинки. Вчитель нагороджує переможців медалями «Лицар-добре серце» і «Фея-добре серце». Цю медаль можна дозволити обом статям носити якийсь час як заохочення за добрі вчинки.

Гра «Послухай і знайди» продовжує знайомити дітей із поняттям «добра справа», допомагає розкрити бачення, що і дівчатка, і хлопчики повинні оволодіти багатьма різними навичками як свої, так і протилежної статі і демонструвати якості, які потрібні для здійснення хороших вчинків.

Вчитель звертається до дітей від імені чарівників Добродія/Добродійки: «Злюка ніяк не може заспокоїтися. Тепер він потайки забрав в учнів картки, де зображено героїв, які роблять добрі вчинки. Цей лиходій думає собі, що тепер діти точно забудуть про те, що таке добре і що таке погано.

Але Злюка помиляється. Я впевнена, ви не забули, що таке добро! Я знаю, що ви хочете вирости добрими людьми. Тоді ви зможете допомогти іншим дітям не забути про добрі справи. Я читатиму чарівні заклинання – ті, які були написані на картках. І ми з вами зможемо перемогти Злюку – виправимо злі справи, замінивши їх добрими!»

Вчитель читає чарівні слова на звороті картки «Браво». Наприклад, «Запам'ятай і повтори чарівні слова: «Не кривдь малят». Учень/учениця: «Не кривдь малят!» Сценарій нагородження аналогічний до попереднього.

Міні-театр на столі. «Що буде, якщо переможе Злюка?»

Діти, беручи участь у театральній виставі, набувають навичок поведінки в різних ситуаціях, вчать оцінювати вчинки героїв обох статей з гендерної позиції. Для спектаклю потрібні будь-які іграшки (лялька, ведмедик тощо), великі карти, розрізані на частини, і маленькі зелені картки, медалі, фішки, дрібно нарізаний папір, обгортки від цукерок.

Вчитель пропонує дітям: 1. Вибрати будь-яку пару карток, які позначають поганий/добрий учинок. Наприклад, на одній картці – зображення хлопчика і розкиданих на підлозі речей, поруч – мама, яка піднімає їх»; на другій – зображення хлопчика, який акуратно розвішує речі в шафі. Аналогічно ставить питання: *А дівчинка теж може розкидати*

речі і не прибирати за собою? Ламати ляльки? Ремонтувати машинки? Кричати? Битися? А хлопчик може пришити гудзик? Доглядати за малюками? Тваринками? Лагодити книжку? Заколисувати братика чи сестричку? 2. Вивчити чарівні слова. Вчитель – слова Злюки, учні – слова Добродія/Добродійки. Роль ляльки теж виконують діти.

Можливий інший варіант спектаклю. Злюка зачакловує іграшку, наприклад, ляльку, змушуючи її робити злі вчинки. Вчитель від імені Злюки промовляє: «Слухайся мене, мала! Хочу, щоб ти стала зла!» Потім показує ляльці картку, яка ілюструє негативний вчинок і питає: «Тобі подобається, коли кидають речі на підлогу? Ти так робиш?» Лялька: «Я тепер кидатиму все на підлогу». Злюка: «І що буде з твоїми речами?» Лялька: «Вони стануть брудними. Я ходитиму в нечистому, м'ятому одязі й усіх забрудню». Злюка: «Це правильно! Роби так, щоб усім було погано».

Але тут починає відбуватися щось надзвичайне. Лялька робить жахливі вчинки, спрямовані проти самого Злюки. Наприклад, починає закидати чаклуна папірцями й сорочками – усім, що під рукою. І просто завалює його, доки той не починає благати по допомогу. Тоді Злюка розуміє: погана справа обертається проти тебе самого. Він починає зойкати та обіцяє виправитися. І тут на допомогу йому приходить Добродій, який розчакловує – зупиняє ляльку й рятує Злюку.

Учень ставить поряд із лялькою та фігуркою Злюки фігурку Добродія й вимовляє чарівні слова: «Поспішай добро чинити, Менше буде зла на світі».

Злюка перестає плакати та обіцяє: «Я не буду більше злим! Розповім про це усім».

Потім учні кладуть поряд із лялькою картку, яка ілюструє позитивний учинок. Добродій: «Подивись на «добру картку» і згадай про доброту та акуратність. Як ти робитимеш?»

Лялька: «Буду прибирати свої речі до шафи, щоб вони не забруднювалися. Я вішатиму їх на місце, щоб бабусі не довелося за мною прибирати». Добродій: «Молодець! Ти вмієш дбати про інших. Роби так, щоб і тобі, й іншим було добре!» *(Аналогічні завдання стосуються таких порад: не ображай інших; чисть своє взуття; вішай одяг у належному місці; прибирай зі столу; мий посуд; піклуйся про малят; збирай свої іграшки; грайся з м'ячем тощо).*

Рекомендація вчителю. Діти можуть грати, програючи при цьому різні сюжети, стільки разів, скільки захочуть. Для цього потрібно лише вибрати нові пари карток, причому підбирати нестатевовідповідні види діяльності для обох статей, показувати, що спільними у поведінці хлопчиків і дівчаток можуть бути як погані вчинки, так і добрі справи.

Осмислення заняття учнями. Діти усвідомлюють, що обидві статі подібні тим, що можуть робити як добрі, так і погані справи; у них з'являється упевненість, що добрим жити на світі краще, приємніше, веселіше, ніж злим! І це не залежить від того, ти дівчинка чи хлопчик. Бо коли робиш добрі вчинки, поряд обов'язково з'являються добрі друзі! І це не залежить від статі.

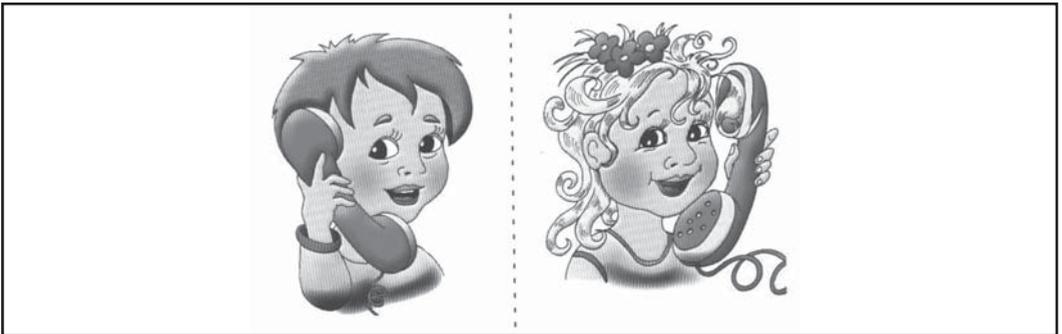
Осмислення заняття вчителем. Тактика виховання у дітей золотого правила ґендерної рівності передбачає ознайомлення їх з добрими вчинками та аналізу поганих, створення у класі доброзичливої атмосфери та умов для розвитку рівних, дружніх стосунків між учнями обох статей, заохочення до конструктивного рішення конфліктних ситуацій.

Домашнє завдання. Вчитель доручає учням пограти в ці ігри вдома разом з батьками, бабусями та дідусями, іншими родичами, враховувати необхідність переборення

дорослими власних ґендерних стереотипів, щоб також сприяти переборенню дискримінації дітей за ознакою статі.

Тема. Визначаємо мову гендеру.

Мета: привернути увагу дітей до того, як під впливом вимог дорослих вони навчаються бути хлопчиками і дівчатками.

Завдання:

- проаналізувати разом з дітьми, як їхній досвід бути хлопчиком/дівчинкою набувається разом з вимогами дорослих;
- спонукати дітей замислитися над тим, як статеві стереотипи втручаються в процес їхнього навчання і виховання в школі й вдома.

Форма проведення: складання оповідання, сюжетно-рольові ігри.

Тривалість: 30 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання і матеріали: ігрові картки з намальованими предметами побуту, іграшками, картки з написаними словами, що означають спортивний інвентар.

Література: Журавлики.-Харків: МОСТ-Торнадо, 2001.- 384 с.

Зелене Око. Антологія української поезії для дітей.- Тернопіль:Навчальна книга-Богдан, 2008.- 656 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Ви знаєте, що словом «гендер» охоплюють все те в житті людини, дитини чи дорослого, що пов'язано з його перетворенням у хлопчика чи дівчинку, чоловіка чи жінку? Сьогодні ми будемо досліджувати, як це відбувається.

Інформаційно-розвивальний блок «Подорож в моє минуле».

Крок №1. «Якби іграшки могли говорити».

Вчитель пропонує утворити два кола – хлопчаче і дівчаче, в якому кожен по черзі має назвати свою найулюбленішу іграшку (якщо її називають декілька разів, кожному наступному учаснику кола слід запам'ятати кількість, щоб в кінці завдання вибудувати піраміду найбільш популярних хлопчачих і дівчачих забавок дитинства).

Після завершення роботи в колах вчитель просить порівняти «дівчачі» і «хлопчачі» іграшки (як правило, вони відрізняються) і відповісти на такі питання:

- Чому іграшки для дівчаток і хлопчиків відрізняються?
- Що символізувала подарована іграшка для сина(онука), до чого його закликала?
- Що означала подарована іграшка для доньки(онуки), які уміння розвивала у неї?
- А що було б, якби мами й тата дарували іграшки «навпаки»?

- Звідки дорослі знають, які саме іграшки дарувати хлопчикам, а які дівчаткам?
- А які іграшки хлопчиків та дівчаток отримують зараз учні та учениці?

Підсумок роботи груп вчителем.

Іграшка – символ любові до сина чи доньки. Водночас іграшка починає розмовляти і з дорослими, і з дитиною мовою ґендеру. Вона «натякає», чим має займатися одна стать, а чим – інша. Чи не в цьому є причина того, що хлопчики і дівчатка граються переважно в різні ігри та різними іграшками?

Осмислення вправи учнями.

- Можна сказати так: «Скажи, яка твоя улюблена іграшка чи якою іграшкою ти любиш бавитися, і я скажу, хто ти – хлопчик чи дівчинка.
- Іграшка-лялька Барбі та іграшка-м'яч футбольний чи хокейна клюшка і шайба – так чи інакше розмовляють з дітьми ґендерною мовою.

Крок №2. «Рух у мові ґендеру».

Вчитель пропонує з розкладених на картках з написами дієслів відібрати ті, з яких можна скласти за декілька хвилин маленьке оповідання з теми: «Що після уроків робив хлопчик?» або «Чим після уроків займалася дівчинка?»

Вчитель відбирає трьом хлопчиками х карток для оповідання про дівчаток, а дівчаткам – про хлопчиків з якомога більшою кількістю вказаних на картках слів. Перемагає та група, в оповіданні якої цих дієслів буде найбільше.

На картках написані такі слова:

<i>Гратись</i>	<i>лякати</i>	<i>довіряти</i>
<i>Стрибати</i>	<i>мандрувати</i>	<i>обіймати</i>
<i>Змагатися</i>	<i>мріяти</i>	<i>випереджати</i>
<i>Ділитися секретами</i>	<i>ламати</i>	<i>дружити</i>
<i>Гасати, бігати</i>	<i>ремонтувати</i>	<i>пестити</i>
<i>Милуватися</i>	<i>пришивати</i>	<i>підпалювати</i>
<i>Вибігати</i>	<i>веселитися</i>	<i>ображатися</i>
<i>Прикрашати</i>	<i>втішати</i>	<i>кликати</i>
<i>Вишивати</i>	<i>чистити</i>	<i>дзвонити</i>
<i>Випилювати</i>	<i>садити</i>	<i>допомагати</i>
<i>Перемагати</i>	<i>пригощати</i>	<i>захоплюватися</i>
<i>Шептати</i>	<i>танцювати</i>	<i>мириться</i>
<i>Заспокоювати</i>	<i>вирізати</i>	<i>хвалитися</i>
<i>Підтримувати</i>	<i>випікати</i>	<i>застерігати</i>
<i>Приміряти</i>	<i>прасувати</i>	<i>лаятися</i>
<i>Штовхати</i>	<i>дражнити</i>	<i>присоромлювати</i>
<i>Думати</i>	<i>господарювати</i>	<i>обзивати</i>
<i>Кричати</i>	<i>грати на інструменті</i>	<i>турбуватися</i>
<i>Плакати</i>	<i>слухати</i>	<i>пояснювати</i>
<i>Радіти</i>	<i>бешкетувати</i>	<i>навчати</i>

Підсумок роботи груп вчителем. Чи ми з вами як слухачі могли за відібраними авторами оповіданнями зрозуміти, про кого йдеться – про хлопчиків чи дівчаток? Так, бо хлопчача поведінка описувалась словами, які більшою мірою описують змагання, спорт, роботу з якимись предметами, а дівчача – тими, яка відповідає на питання, що роблять діти, коли приймають гостей чи займаються домашніми справами. Твір про хлопчиків мені нагадав вірш А. Костецького «Батьки – чомучки», а дівчаток – І.Кульської «Хазяєчка», «Прасувальниця», «Дві сестрички» (ДОДАТОК).

Осмислення вправи учнями. За змістом оповідань можна здогадатись «Хто?», «Чому?» і «Як?», проте потрібно заглибитись у відповіді «Чому цього немає у дівчаток (хлопчиків)?», «Що було б, якби ми, дівчатка(хлопчики)?..»

Мовні ігри свідчать про те, що хлопчиків та дівчаток відрізняють за різною поведінкою та різними видами занять.

Домашнє завдання.

Пригадати зміст мультфільмів та улюблених дитячих книжок, де йдеться про хлопчачу і дівчачу поведінку. Якими словами можна її описати?

ДОДАТОК

БАТЬКИ-«ЧОМУЧКИ»

Ну і мама!

Ну і тато!

Наче справжні
дошкільнята!

Нічогісінько
не знають —
смішно

і сказати комусь! —

бо щодня

мене питають

лиш одне «чому»

й «чому»?

— Ти чому образив Віту?

— А чому отримав двійку?

— І чому прийшов так пізно?

— Та чому

в шкарпетках різних?

— Ти чому

такий непослух?

— А чому

не стелиш постіль?

— Ти чому це вірш не учиш?

— А чому портфель — без ручки?!

— І чому такий синець?..

Ох!

Настане мій кінець!
Не поясниш їм
ніколи,
хоч би й дуже
захотів...
Треба їх оддати
до школи —
хай питають вчителів. (А.Костецький)

ДВІ СЕСТРИЧКИ

Є в нас дві сестрички, Сестри-трудівнички. Вранці спритна Тая Хату замітає. А полити квіти — Це вже діло Віти.
Гарні з Віти й Таєчки Виростуть хазяєчки (Інна Кульська)

ЗАГАДКА

Носять їх лише дівчата .! прикрас на них багато: Гудзики, банти, кишеньки. Вони довгі й коротенькі. (Плаття)

ПРАСУВАЛЬНИЦЯ

У Параски — гарна праска. Попрасує все Параска. Чисті платтячка—лялькам, А нові хустинки — нам!

ХАЗЯЄЧКА

Хмари плакали вгорі, Краплі падали в дворі.
На стежках болотяно, — Де не йди.
В хаті скрізь натоптано: Бруд, сліди.
Як же так, що в хаті бруд, Коли є хазяйка тут?
Онде діжка дощовиці, -
Зачерпну відром водиці,
Від печі до порога
Вимию підлогу.
Прийде мама з ділянки —
Чисто в хаті в Олянки!

* * *

— Я підлогу мила, мила,
На поріг рядно стелила,
А ти в хату зайшов,
Чом не витер підошов?
Стань, почисть коло порога
І одну, і другу ногу.
Носа вгору не дери,
Краще слухайся сестри! (Інна Кульська)

ГОЛОЧКА

В мене голочка слухняна, День у день працює зрана,
Щоб квітки на рукаві Зацвітали, як живі.

Вміє голка вишивати, Вміє голка церувати, Підрубити фартушок, Помережить рушничок.
Зшила голка для сестрички Дві кофтини до спіднички. Зшила братику труси:—
На здоров'ячко носи!

Хвалить мама, хвалить тато:Ой, розумні рученята! — Я сміюся:Це не я,Це все голочка моя! (Інна Кульська)

МАШИНИ

Є у нас один хлопчина —

Дуже любить він машини.

Добре знає марки всі:

«РАФик», «Волгу», «Жигулі»,

«Запорожець» від «КамАЗа»

Відрізнити може зразу,

їздити ж не вміє поки,

Бо йому лише ... два роки! (Наталя Лисенко)

ТАРАСИК МАЛЮЄ

Намалював Тарасик машину. І ну, як машина, дирчати:

— Дир-дир-дир!

Намалював Тарасик пароплава і:

Чах-чах-чах! Ту-ту-у! Намалював Тарасик гармату:

Бах-бабах!

А його сестричка Оля сидить у другій кімнаті, вчить уроки й усе чує.

Підійшла Оля до Тарасика і просить:

— Ти краще квіточки намалював би.

РУКАВИЧКИ

Я для меншої сестрички Виплітаю рукавички: —

Де ти? — кличу Вірочку, — Зніму з пальця мірочку! —

А Віруся не хоче, Утікає й регоче! — Біжи сюди, ласочко, Осьде книжка, казочка...

Дала Віра рученята — Тут у мене й мірка знята!

МЛИНОК

Із паперу та гвіздка Змайстрував Михась млинка.

Цей млинок на паличці — Подарунок Галочці. (Інна Кульська)

Тема. Чарівне перетворення в іншу статть.

Мета: спонукати дітей до розуміння того, що різниця у вимогах оточуючих щодо хлопчачої та дівчачої поведінки спричиняє відмінності в їхніх інтересах та уподобаннях.

Завдання:

- проілюструвати з дітьми уявні ситуації з сімейного життя, коли батьки вимагають від хлопчиків і дівчаток різної поведінки;
- пофантазувати на тему: «Якби я перетворилась в хлопчика»; «Якби я перетворився на дівчинку».

Тривалість: 30 хв.

Обладнання і матеріали: хусточки та картузики, жіночі та чоловічі капелюшки.

Методи і форма проведення: пояснення, сюжетно-рольові ігри.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово.

Ми вже знаємо, що хлопчикам і дівчаткам дарують різні подарунки – ляльки дівчаткам, конструктори хлопчикам. А як реагують дорослі, зокрема мами і тата, на прохання, які не дуже узгоджуються із статтю дитини? Спробуємо це дізнатись від вас. Я буду пропонувати одну з ситуацій, а ви будете уявляти, яким буде хід подій і завершення.

Ситуація 1. «Донька» просить маму і тата купити їй ковзани і хокейну клюшку (або футбольний м'яч, гольфи і кеди).

Ситуація 2 «Синочок» пропонує мамі і татові піти з ним до балетного гуртка, який зараз організовується в школі.

Ситуація 3. «Донька» просить маму і тата купити їй лобзик і матеріал для випалювання (бо записалась у гурток з художнього ковальства).

Ситуація 4. «Синочок» повідомляє, що записався на гурток крою і шиття (чи на гурток з писанкарства).

Ситуація 5. «Донька» повідомляє, що шкільний тренер запросив її навчатись східним багатоборствам і просить її купити східний костюм для «дзю-до» (чи костюм для школи фехтування).

Ситуація 6. «Донька» повідомляє, що в музичній школі вирішила разом з хлопчиками навчатись грати на трубі (саксафоні).

Ситуація 7. «Донька» показує батькам синці, отримані нею після бійки з подружкою. Просить купити їй військову чи міліцейську форму .

Підсумок роботи груп учнів вчителем. Хлопчики і дівчатка досить добре освоїли мову тіла і поведінку однокласників іншої статі. Так само добре вони показали розуміння того, чому і як спричиняє ці відмінності поведінки в сім'ї. Перш за все це батьки, які «обмежують» активність їхньої дитини статевоповідними вимогами.

Осмислення заняття учнями. Хлопчики і дівчатка – це не зовсім різні світи. Вони мають багато спільних інтересів, проте і відмінних інтересів. Те, що їхні інтереси відрізняються, залежить не від них, а від дорослих.

Домашнє завдання. Уявити, що вдома ви перетворились на особу протилежної статі. Чи щось змінилось б у твоєму житті – у місці, де готуєш уроки, в іграшках, в домашніх обов'язках? (Вчитель може використати фрагменти текстів із життя видатних дітей).

ДОДАТОК

ЗАБАВКИ ДЛЯ КАМІЛЛИ
Мама Луїза і тато Луї-Проспер подарували дітям нову ляльку. У гості прийшли сусідські дівчатка – подружки сестричок Луїзи та Камілли. Отож, батьки залишили дівчаток удома бавитись лялькам...
– Яка ж вона гарна, – мовила одна з дівчаток, – мабуть, у жодної королівни немає такого розкішного вбрання, яку вашої ляльки! Луїза – сестричка Камілли, зашарілася й гордо підняла носика, так, начебто говорили не про ляльку, а про неї саму. – Яка вона прекрасна! – хвалила інша.
Камі хотілося заперечити, сказати, що лялька дивна на вигляд, що руки та ноги у неї зовсім непропорційні. Ось якби вона ліпила ляльку, то та вийшла б значно кращою!
Звісно, Камілла Розалі не сказала нічого. А дівчатка продовжували розхвалювати забавку.
– Які в неї очі! – А яке гарне волосся, я нічого подібного ніколи не бачила. Яка вона струнка!
Після того, як удосталь надивилися на іграшку, дівчатка почали нею бавитися – посадили в саморобний візочок, у якому раніше сиділа інша лялька, і возили її по повітр'ю.
– Камі, Камі! Глянь, нашій ляльці подобається! – лепетала Луїза, не розуміючи, чому сестричка не бігає за візочком, як усі решта, адже й іграшка була гарною, і візочок діти прикрасили різнокольоровими стрічками, а ще – дзвіночками, які голосно дзеленчали на кожному камінчику.
Як не дивно, Каміллі було доволі нудно бавитись лялькою – їй постійно здавалося, ніби вона даремно
витрачає час. Незабаром повернулися батьки з Полем.
Хлопчик дуже тишився, бо сьогодні йому дозволили погладити справжнісіньке лошатко. Воно паслося поряд зі своєю мамою, торкнутись до якої могли тільки дорослі, бо вона мала масивні копита і гострі зуби.
Хоча полю тварина видалася доброю і лагідною, бо коли вона побачила, як хлопчик ніжно гладить її синочка, то лагідно підморгнула йому. А ще дряпнула переднім копитом по траві, вклоняючись.
Зате лошатко виявилось не таким дружелюбним, як його матуся. Воно здивовано глянуло на маленьку людину і втекло – мабуть, злякалося, що хлопчик забажає проїхати верхи, адже не раз бачило, як інші коні возять на собі людей.
Отож, усі діти наразі були задоволені. Дівчатка все ще бавились лялькою, а Поль розповідав усім, з яким гарним лошатком він щойно потоваришував.
Лише Камілли ніде не було видно. Служниця пояснила, що дівчинка грається за будинком.
– Але чому? – здивувалась мама. – Чому вона не з іншими дітьми?
На що служниця спокійнісінько відповіла: Хіба ви не помітили, що Камілла ніколи не бавиться ляльками?
Справді, за будинком, і біля комори, сиділа на маленькому стільці Камілла. ... Перед Камі стояла велика миска. Дівчинка щось старанно в ній розмішувала. Те «щось» було схожим на глину. І розкішна святкова сукня зі стрічками вже встигла забруднитися цим місивом.
– Камі, що ти робиш? – мама сплеснула в долоні.

ЗАБАВКИ ДЛЯ КАМІЛЛИ

– Бавлюся, – спокійно, але трохи засмучено, відповіла мала.

Тож батьки замість того, щоб сварити доньку, почали заспокоювати й розважати її.

– Давай побавимось разом, – запропонував тато. Гаразд, – погодилася Камі, і на її обличчі одразу з'явилася посмішка, – позуйте мені! Ані тато, ані мама не могли збагнути, в чому полягає суть гри.

– Дуже просто, – пояснила мала. – Ви завмираєте і не рухаєтесь доти, поки я не закінчу ліпити фігурки.

– У той день тато і мама, мов справжнісінькі моделі, позували дочці для створення її перших скульптур. **Камілла Клодель** маленька скульпторка (СЕРІЯ «ЖИТТЯ ВИДАТНИХ ДІТЕЙ»)

ҐАВА-БІЗНЕСМЕН

Відкрива кав'ярню ґава,

Буде ґава бізнесмен,

Буде в ґави добра кава

І солідний контингент.

Над дверима жовта пряжка,

За дверима добрий джаз,

Гості хрумають фісташки,

Платять гроші раз у раз.

Між столами плава ґава,

Делегації стріча:

Ось шпаки зі Станіслава,

Ось синиці з-за Збруча...

Прибувають іноземці —

Пригостити треба всіх.

Вже були ґаґари-ненці

І цигани-горобці,

Мельбурнські страусенята,

І папуги із Малі,

І колібрі аж зі Штатів,

І з діяспор журавлі.

Всіх привітно стріне ґава,

Почастує: «Сік, лосось!»

Аж одна англійська пава

Тут затрималась якось.

Розглядала вікна, двері,

What's, — питала, — covbasa?»

І сказала: «Вері, вері», —

Що по-нашому — «краса!»

«Тільки от, — повчала пава, —

Є один дрібний момент:

Ви, поважна леді ґаво,

БізнесВУМЕН, а не МЕН!»

Тема. Чи справедливим є розподіл домашніх обов'язків ?

Мета: показати учням нерівномірність розподілу домашніх обов'язків між членами сім'ї та вплив статевих стереотипів на розвиток побутових вмій.

Завдання: дослідити бюджет часу членів сім'ї на виконання домашніх обов'язків, привернути увагу дітей до статевих відмінностей у вмінні виконувати домашні обов'язки.

Тривалість: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія з можливістю створення напівкіл.

Форма проведення: психологічний практикум, групові дискусії.

Обладнання та матеріали: два аркуші паперу формату А4, різнокольорові маркери, дошка, скотч.

Література: 1.Костецький А. Все про тебе та про всіх.-К.:Веселка, 1998. -319 с.
2. Серія «Життя видатних дітей»

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань вчителем.

Чи любите ви дізнаватись про культуру, звичаї інших народів, племен, особливо тих, які живуть в Африці, на далекому Сході? Коли ви дивитесь телепередачі про мандрівки в далекі краї, ви звертали увагу, чи відрізняються домашні обов'язки жінок та чоловіків?

Те, що жінки займаються переважно домогосподарством, а чоловіки його підтримують матеріально – це вроджена відмінність в поведінці, чи набута, гендерна?

Сьогодні від згадки про далекі племена, ми переносимось до українського дому, щоб дослідити види обов'язків тата, і мами, та інших членів сім'ї та бюджет часу, який вони на них витрачають.

Вчитель поділяє клас на дві статевозмішані групи, які мають відповісти на зазначені на ватманах питання:

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК «Бюджет часу членів сім'ї».

Табл. №1. «Якими є наші обов'язки вдома?»

Як часто?	Мама/ Бабуся	Тато/дідуся	Діти
1.Що робить декілька разів на день?	Миє посуд, Готує їжу		
2. Що робить щодня?	Готує сніданок, обід, вечерю, прасує, прибирає, застеляє ліжко		
3. Що робить декілька разів на тиждень?	Прасує, шие, пере, чистить		

Як часто?	Мама/ Бабуся	Тато/дідусь	Діти
4. Що робить раз на місяць?			
5. Що робить у вихідні чи святкові дні?			

Табл. №2. «Що ми вміємо робити із задоволенням і без...» (вказувати тільки конкретні уміння хлопчиків та дівчаток замість «готувати сніданок, прибирати і т.п.)

Дівчатка Люблять Не люблять	Хлопчики люблять Не люблять
Смажити яєшню Заварювати чай Підмітати Готувати салати Підрублювати, пришивати гудзики Варити борщ ? ? ?	Розігрівати їжу в СВЧ –пічці ? ? ? ? ?

Підсумок роботи груп вчителем. Сьогодні ви виконували ґендерне дослідження і як спеціалісти маєте запропонувати заходи, які б не утискали одну стать перед іншою. Чи можна сказати, що розподіл обов'язків у сім'ї є справедливим стосовно до мами? Чому так багато обов'язків лягає на мамині плечі? Чи є способи їхнього перерозподілу між іншими членами сім'ї? Чому дівчатка більше допомагають вдома, ніж хлопчики? Що заважає справедливому поділу обов'язків? Якби хлопчики і дівчатка вміли однаково добре виконувати домашні справи, що б змінилось в житті родини?

Осмислення заняття учнями.

- На мамині плечі лягає основний тягар домашньої праці, тому вона витрачає дуже багато часу, порівняно з бюджетом часу інших членів сім'ї, на хатню роботу.
- Маму можна хоч трохи вивільнити з домашнього ярма за умови перерозподілу обов'язків.
- Дівчатка значно більше допомагають по домашньому господарству, хоч не завжди їм це подобається.
- Хлопчики значно відстають від дівчаток в умінні виконувати хатні обов'язки, які на себе мусить перекидати мама.
- Перерозподіл хатніх обов'язків не випадково знаходиться в центрі уваги ґендерних досліджень, бо побутова навантаженість жінок перешкоджає їхньому відпочинку, нормальному людському розвитку.

Розв'язування проблемної ситуації.

Одна дівчинка вдягла намисто, матусині туфлі, підмалювала губи та й каже: «Я вже стала дорослою!» А друга дівчинка в цей самий час прибрала іграшки, склала книжки, підмела підлогу й теж сказала: «Я вже стала дорослою».

Що робить маленьких дорослими? Яка дівчинка стала дорослішою? Чому?
Як можна оцінити вчинок хлопчика з віршика «Гарний син» Г.Шаєрова?

*От би відкрить зоопарк у квартирі!
Мамі тоді помагатимуть звірі.
Вчена плямиста жирафа
Витре пилюку на шафах.
А кенгуру, ледь зажевріє ранок,
Прийде з базару, зготує сніданок.
Всіх нагодує, посуд помие,
Гудзик мені до сорочки пришиє.
Не треба до пральні білизну здавати —
Мамі білизну єнот буде прати.
Знаю: охочі єноти до такої роботи.
Вивчу папугу я — слово тверде, —
Щоб замість мами цілісінький день
Мені зауваги робила,
Бо в мами немає вже сили,
Мамі зі мною роботи багато...
Ех! Кенгуру я не буду чекати,
Не буду просити жирафу —
Сам витру пилюку на шафах.
Бо сьогодні в нашій квартирі
Я помагатиму мамі — не звірі.*

Гра «Наші обіцянки».

Вчитель промовляє початок речення, а учні продовжують його, пропонуючи свої варіанти.

Я — головний «вартовий» (слідкую, щоб двері завжди були зачинені).

Я — головний «квітникар» (поливаю квіти, доглядаю за ними).

Я — головний «економ» (слідкую, щоб світло не горіло без потреби, економлю воду).

Я-головний санітар (слідкую, щоб учні приходили у шкільній формі)...

ПОМІНЯЙМОСЯ МІСЦЯМИ

О, якби ви, мами, з нами
помінялися місцями!

Уявіть собі, будь ласка,
не життя у вас, а казка!
Вас зі школи зустрічаєм.
—Чи веселі ви? — питаєм.
І коли в моєї мами
двійка трапиться, словами
не картатиму дарма,
знаю — виправить сама.
І не кину в злості мамі:
—Чом товчешся під ногами?!

Без наказу, без поради
за уроки мама сяде.
І коли в цей час неждано
однокласниця нагряне,
не скажу їй, річ відома,
що немає мами вдома,
а скажу: — Заходь до хати!
Буду тортом пригощати,
і не злитимусь нітрішки,
як засмітите доріжки...
Ну, то як, кохані мами,
поміняємось місцями?
Оксана Сенатович

Домашнє завдання. Закінчити речення. Вставлені слова, які називають обов'язки та дії члена родини з позиції гендерної рівності, впишіть у клітинки.

1. Найбільше в нашій хаті свято, коли приходять із роботи ....
2. Своїх онуків розуму навчає стареньк .. ... .
3. Найбільше пестить і голубить свою дитину ....
4. Батькам на втіху росте розумний здоровий їхній .....

ДОДАТОК

(роздатковий матеріал)

НОВЕ ЖИТТЯ

Вчора Вітя так промовив: — З мене — досить! От вам слово; я почну життя нове!..
Аркуш взяв та олівець, сів — і пише по порядку: «В сім встаю, роблю зарядку.
Чищу зуби, мию шию. Неодмінно вуха мию. Потім — кухня. Там сніданок всім готую сам,
без мами. Посуд мию, підмітаю і до школи поспішаю...»
Ще у плані пунктів двадцять, та не варто зупинятися...
«Чому?» — питаєте. Все просто, бо знову мама миє посуд, підмітає та готує...
А Вітько?! Вітько й не чує. Він у ліжку, досі спить. Зате над ліжком план висить.

А.Костецький

*«Вранці мама вся в турботах,
Всіх готує до роботи.
Чистить, миє, прибирає,
Нас із татком доглядає.
вірш Олени Додачко(4 клас) «Моя сім`я»*

У Галюсі є маюся,	А у тата є татусь,
У мамусі є матуся,	Для Галюсі він — дідусь!
А матусина матуся —	І ще знайте, що Галюся
То Галюсіна бабуся.	Внучка діда і бабусі!

ДІДІВ ОБІД

Казку хочете смішну? Зараз я її почну: Жив на світі сивий дід. На плиті варив обід. На кривий ослін сідав. Що зварив, усе з'їдав. Горщик мив і миску мив. На плиті обід варив. На кривий ослін сідав.

Що зварив, усе з'їдав. Горщик мив і миску мив. На плиті обід варив...

Ой і хитра казка ця, Бо не видно їй кінця. Доки дід на світі житиме, То усе обід варитиме.

ТАМАРА КОЛОМІЄЦЬ**ТІЛЬКИ МАМА**

Я на ковзанку піду!

А коли ж до хати? — Тільки мама вміє так лагідно спитати.

На ходу сніданок з'їм!

Так не слід робити! — Тільки мама може так лагідно сварити.

В снах літаю до зірок...

— Час вставати, сину... — Тільки мама збудить так лагідно дитину.

Володимир Лучук

ДОМАШНІЙ ТВІР

Вітько-бідак страждає так, аж здригує ногами!

Він — за столом, він пише твір: «Я допомагаю мамі».

Старанно Олівець гризе Та супить брови грізно, але нічого — хоч умри! — до голови не лізе...

Та ось тихесенько зайшла в його кімнату мама: — Вітюнь, будь ласка, в магазин сходи

за сірниками. Ідея! — вигукнув синок, а мамі: Ну й морока Сама іди! Я твір пишу —

роблю важкі уроки. І мама вийшла... А Вітько швиденько

пише в зошит: «Я в магазин завжди ходжу, коли мене попросять...»

Хвилин за десять мама знов з'являється у дверях: — Вітюнь, картопельки начисть,

а я зварю вечерю.

— Сама начисть! — кричить Вітько, та так, що ледь не лопне.—

Я твір пишу! Я — зайнятий! Сама вари картоплю!

Виходить мама, а синок

писати знов сідає:

«Я мамі

сам варю обід,

вечерю

та сніданок...»

Радіє син:

— Не твір, а люк!

Оцінка буде гарна!..

І геть не думає

про те,

що він радіє

марно...

А.Костецький

ПОМІЧНИЦІ

Прилетіла з-за села
Віхола лапата,
Снігу, снігу намела
У дворі багато.
У кожусі й валянках
Тихою ходою
Йде доріжку підмітять
Наш дідусь з мітлою.
А навстріч йому якраз
Милочка й Ганнуся
— Відпочиньте, ми за вас
Підметем, дідусю!..
Усміхається дідусь
В уса посивілі:
— Вчіться стежку прокладать
В кожнім новім ділі!

*Грицько БОЙКО***МОЄ СОНЕЧКО — МАТУСЯ**

Моє сонечко — матуся,
Я всього у неї вчуся:
Вчуся ляльку колисати,
Гарно в хаті прибирати.
Вчуся квітоньки садити
І усіх людей любити.

*Марія Чумарна***ДЛЯ МАМИ**

Сказав мені мій тато.
Що скоро в мами свято.
Я ж так його чекаю —
Хустинку вишиваю
Шовковими нитками —
Для рідної, для мами.

*Грицько Бойко***ПОМІЧНИК**

Мамо, матінко, матусю,
Я варити кашку вчуся.
Як навчусь варити я —
Буде їсти вся сім'я.
Варвара Гринько

МАМА І ДОНЬКИ

Йде мама по вулиці і веде чотирьох доньок.
Мама каже:
Куплю велику сумку. А доньки їй:
І чотири маленькі сумочки.

Мама каже:
Куплю великий гребінець. А доньки їй:
І чотири маленькі гребінчики. Мама каже:
А ще куплю віника — хату підмітати.
А доньки мовчать, ніби води в рот понабірала

Д. Лукач

НАДІЙЧИН РАНОК

Зазирнуло у віконце вранішнє сонечко. Мама сказала Надійні:
— Вставай, донечко, збирайся в дитячий садок.
А Надійка потягується в ліжку, наче киця, вставати не хоче. Нарешті одягнула колготи і знову під одіяло сховалася. Мама підняла її і повела у ванну.
— Умивайся сама, донечко, бо мені ще треба сніданок приготувати, з кімнати прибрати й на роботу зібратися.
Надійка, як завжди, довго пустувала у ванній. Кинула на підлогу зубну щітку, вимазала пастою дзеркало. Та нарешті вмилася й сіла до столу.
Аж тут на кухню зайшов котик Дудик. Надійка нахилилась до нього і вилила собі на плаття повну тарілку каші.
Перевдягнула мама свою доньку, зав'язала гарні стрічки, підлогу витерла. А сама навіть чоло не встигла вимити.
От ідуть мама з Надій кою по вулиці. З неба сонечко усміхається. Надійка чепурна, охайна. Дивляться на неї люди і кажуть: «Яка гарна дівчинка!»

Оксана Моргул

ТЕПЛІ СЛОВА

Пестить мама свого синочка і ласкаво промовляє:
— Ти у мене гарненький, розумненький, добренький і... скупенький.
А чого це я скупенький? — здивувався хлопчик.
Бо не сказав матері у відповідь жодного теплого, привітного слова.
Мамо, мені так приємно було тебе слухати, що я не встиг і слівця вимовити. Та не ображайся: я знаю багато теплих слів. Це і кожух, і шуба, і светр, і шапка, і рукавиці.

Іван Нікітченко

В МЕНЕ ЗУБКИ ВИПАДАЮТЬ

Скоро в тата іменини.
Я і мама з магазину
Принесли йому пакунок —
Подарунок.
Наказала строго мама
Язык тримати за зубами...
Але усі те добре знають:
У мене зубки випадають...
І я не можу, любя мамо,
Язык тримати за зубами.

Грицько Бойко

НАРОБИЛАСЬ

Замела довкола хати.
 Наробилась — що й казати
 Вийшла гуска на подвір'я,
 Загубила біле пір'я.
 Горобець злетів із тину, —
 Кинув жовту соломину.
 Неуважні два дубочки
 Загубили по листочку.
 Не дійшла іще до хати
 Мушу знову замітати.

*Володимир Ладижець***Є У МАМИ ДОНЯ**

Є у мами доня
 Гарна, білолиця.
 Є у мами доня —
 Леся-помічниця.
 Устає раненько,
 Підмете чистенько,
 Ще й до мами каже: —
 Відпочиньте, ненько!
 Посуд я помію,
 Гарно стіл накрию,
 Тільки борщ зварити
 Я іще не вмію.

*Ольга Стрілець***ЩО ПОШИЛА?**

У сестрички Олечки
 Є тоненька голочка,
 Нитки шовковисті,
 Клаптики барвисті.
 Що пошила, Олю?
 Ляльці гарну льолю!

*Василь Струтинський***ПОКАРАННЯ**

Маленька дівчинка Маринка не любить складати свої іграшки. Ото де грається, там і залишає: кубики — під столом, рудого кло на дідусевому дивані, ляльку Катю — посеред кімнати на килго олівці та книжку — на дивані у спальні. Валяються бідні іграшки а всій квартирі. — Маринко, — суворо наказує дідусь, — ану поскладай на місць своє господарство! Та Маринка ніби й не чує дідуся.
 — Ну що ж, коли так, — подає голос бабуся, — то не мити тарілки.
 А це, щоб ви знали, для Маринки — справжнє покарання. Адже мити посуд їй дуже до вподоби. Тому на годиннику велика стрілка ще не встигла із циферки на циферку перейти, а вже всі іграшки поскладано. І Маринка, одягнувши гарного фартушка, починає мити посуд.

Анатолій Косар

ЯКБИ Я БУВ КУХОВАРОМ

Ой не хочу я борщу — ,
Дайте торта досхочу!
І не згадуйте про сир,
Бо на світі є зефір.
Якби я був куховаром,
То б льодяників нашкварив
І для всього дитсадка
Пиріжечки випікав,
Готував не суп — желе,
Кашу б замінив суфле.
Пив не воду, а ситро...
От би добре всім було!

А. Третяк

НА ВЕЛОСИПЕДАХ

Вихідного дня Іванко з татком узяли велосипеди й поїхали на прогулянку. На небі не було жодної хмарки. Сонечко лагідно всім усміхалося.
Біля світлофора Іванко з татом зупинилися і перейшли дорогу по пішохідному переходу, тримаючи велосипеди в руках, а далі поїхали до лісу. Дорогою їм траплялися автобуси з пасажирами, вантажні машини, легкові автомобілі, прудкі мотоцикли.
У лісі Іванко з татком пограли в м'яча, назбирали букет золотих листочків і, задоволені, повернулися додому. Там на них чекав обід і солодкий пиріг з яблуками.
Мама була стомлена. Іванкові й татові стало соромно, що вони відпочили, а мама — ні.
Тож вони вирішили навчити маму їздити на велосипеді, щоб відпочивати разом.

Оксана Моргун

ВИНУВАТЕЦЬ

Сумно мені надто,
я мовчу, як пень.
Лають мама й тато
мало не щодень.

Загубився капець,
зіпсувався кран...
Хто тут винуватець?
Звісно, я — Іван!

Впало на підлогу
декілька крихтин.
Потерпять від цього
мушу я один.

Сиплються на мене
всі шишки підряд.
Хочу я страшенно,
щоб родився брат!

Віталій Березінський

СИНОЧОК

Наш синочок спозаранку
випив пива майже шклянку.
До батьків прямує,
так собі міркує:
то Брюс Лі я, то Сталлоне,
Шварценеггер чи Капоне;
ви мені не перепони,
старосвітські макарони.
Впав на ліжко і заснув,
а тоді про все забув.

Іван Лучук

ВАРЕНИКИ

Лада ліпить вареники —
помага бабусі.
Вареники-стуленики...
Тістечко й на вусі!

Лада ліпить вареники.
Та так-бо вже щиро! В
ареники-стуленики
з вишнями, із сиром.

Лада ліпить вареники,
вся в борошні й тісті.
Вареники-стуленики,
хто ж їх буде їсти?

А їстимуть три подружки:
кішка Мурка, курка Кокотушка,
ну, а третя — свинка Хрюшка.

їстимуть і проситимуть: —
Ще, Ладо, ще!

Володимир Коломієць

БІДА ЗАСТАВЛЯЄ ВЧИТИСЬ

Сьогодні Оленка встала дуже рано, до схід сонця, і бабуся встала рано, виряджає.
Оленку до школи, Мама немає вдома, вона працює на фермі в нічну зміну, ще не повернулася з роботи.
Поспішає Оленка. Коли це на спідничці відірвався гапличок, і спідничка спала.
— Ой, бабусю, пришийте гапличок, — просить Оленка. Стала шукати бабуся окуляри.
Якось необережно їх посунула, вони впали й розбилися.
Підняла бабуся з підлоги порожню оправу, похитала головою.
— Без окулярів не пришию... — промовила тихо бабуся. — Не бачу...
Оленка заплакала. Вона пригадала, як бабуся і казала їй: «Вчись, Оленко, шити».
А Оленка не хотіла вчитись. Тепер вона просить:
— Бабусю, навчіть мене шити...
— Сідай, учись, — каже бабуся. — Ось голка, ось нитка.
Поки Оленка втягала нитку в вушко голки, бабуся сиділа мовчки. А як втягла дівчинка нитку, бабуся сказала:
— Біда заставляє вчитись...

Василь Сухомлинський

Тема. *Хто?» як називний відмінок ґендеру.*

Мета: Продемонструвати учням, як упереджене ставлення до статі може приклеїтись до характеристик поведінки хлопчика чи дівчинки, чоловіка чи жінки.

Завдання:

- показати учням, як за звичними уявленнями про чоловіче та жіноче приховуються упереджені очікування щодо їх діяльності;
- розкрити дітям уявлення про ґендерні стереотипи як шаблони та ярлики, які «прилипають» до оцінки статі людини.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість: 45 хв.

Форма роботи: створення жіночого і чоловічого колажу з ілюстрацій з чоловічих та жіночих журналів та відповідного до їх змісту нарративу, групові дискусії.

Обладнання: ватмани для приклеювання до них ілюстрацій, скотч, вирізки з журналів, аркуші паперу формату А4, маркери двох кольорів.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Світ навколо нас дуже розмаїтий. Все живе має дві статі – чоловічу та жіночу. Сьогодні ми будемо говорити тільки про людей – дорослих чоловіків і жінок, наших бабусь і дідусів та про хлопчиків і дівчаток різного віку – від дошкільного до старшокласників і, навіть, студентів і студенток,

Інформаційно-розвивальний блок «Знайди відповідне слово».

Крок №1. Вчитель пропонує зіграти в гру, яка полягатиме в тому, щоб одна команда учнів за обмежений час змогла написати якомога більше іменників, які стосуються чоловіків та жінок, і відповідають на питання «Хто?», а друга, – за такий самий період часу, – якнайбільше дієслів, які пасують до названих іменників.

ХТО		Що робить	
чоловік	жінка	чоловік	жінка
президент	лікарка	працює,	виховує,
банкiр	вчителька	керує	народжує,
директор	вихователька	воює,	зававляє,
міліціонер	медсестра	заробляє гроші,	доглядає,
інженер	продавщиця	ремонтує	готує,
будівельник	прибиральниця	знає	прибирає,
політик	швачка	будує	
режисер	тренерка	перевозить	
шофер	акторка	контролює	
тренер	бібліотекарка	фотографує	

ХТО		Що робить	
чоловік	жінка	чоловік	жінка
електрик викладач ді-джей шоу-мен актор вчитель журналіст	співачка	планує копає	

Актуалізація опорних знань учнів. Вчитель звертає увагу на те, наскільки називні іменники чоловічого роду переважають над названими іменниками жіночого роду, а також серед слів, які відповідають на питання «Що робить?» і запрошує команди подумати: Чи справді жінок менше в Україні, і тому їхніх професій менше? Якщо в країні більше працюючих жінок, то чому відповіді на питання «Що робить?» учні більшою мірою спрямовували на чоловіків? А може, причина в іншому? Ким і де переважно працюють жінки? (Вчителями, лікарями, медсестрами, продавцями, прибиральницями, перукарями, нянями і т.д.) А ким і де працює більшість чоловіків? (Політиками, керівниками, будівельниками, водіями, міліціонерами, військовими, бізнесменами і т.д.). І хоча «всі професії важливі і потрібні», все-таки, які з них більш привабливі й престижні? (Чоловічі, а не жіночі).

А чи могли б чоловіки помінятися професіями з жінками, а жінки – з чоловіками?

А яка робота оплачується краще? Хто отримує вищу зарплатню – мама чи тато? Чому зарплатня жінок, як правило, нижча за чоловічу? А хто, чи що заважає жінкам заробляти більше? Невже жінки не мають достатньо знань, вмінь та навичок, щоб працювати у найбільш престижних, а значить, і добре оплачуваних професіях?

Крок №2. «Ким? Чим?» як орудний відмінок ґендеру».

Вчитель запрошує хлопчиків та дівчаток маркерами різних кольорів відмітити «галочками» омріяну професію та вид занять, у рубриці «Хто?» і «Що робить?». А якщо такої нема в переліку, то дописати її. Вчитель просить учнів підрахувати, скільки «галочок» і навпроти яких професій зазначили дівчатка, а скільки – хлопці і яка стать більше претендує на «чоловічі» та «жіночі» професії.

Підсумок вчителя. Всім вам знайомі слова з віршика «Всі професії важливі, всі професії потрібні», проте в розподілі професій на «жіночі» і «чоловічі» криється велика несправедливість. Всі ми звикли до того, що в професіях, які обслуговують, навчають, доглядають, опікують, виховують дітей та дорослих, працюють переважно жінки. Побутує думка, що така робота вимагає нижчої кваліфікації, менше знань, умінь, ніж діяльність інженера-будівельника, політика, вченого, бізнесмена. Тому і стає в Україні менше чоловіків-педагогів, психологів, медбрів, бібліотекарів, а серед жінок -політиків, керівників, режисерів тощо.

Крок №3. «Називний відмінок невласної форми в сім'ї» .

Вчитель пропонує дітям перерахувати всі види робіт, які вимагає дім, у називному відмінку) та визначити, хто з членів сім'ї і як часто виконує цю роботу – він, вона чи обоє.

ЩО?	ХТО?	
	Тато	Мама
Миття посуду	Тато VV	VVVV Мама+бабуся
Приготування їжі	Тато V	МамаVVVVV
Прибирання пилососом, витирання ганчіркою пилу	Тато VV	МамаVVV
Прання	----	Мама
Догляд за полірованими меблями чистка килимів	? VV	VVVV Мама
Миття вікон	Тато	?
Прасування білизни	? VV	?VV
Догляд за хатніми рослинами	?? V	?VVV
Приготування уроків з дітьми	?	?
Лікування членів сім'ї	?	?
Ремонт одягу	?	?
Консервування	?	?
Купівля продуктів	?	?
Ремонт квартирних пристроїв	Дідусь, тато	----
Знання сучасних способів виведення плям		
Чистка взуття		

Актуалізація опорних знань учнів. Скільки часу витрачає мама порівняно з татом на хатнє господарство? Чи отримують мами платню за виконання домашньої роботи? А якщо мамині обов'язки виконатимуть працівники спеціальних служб, скільки коштуватиме оплата їхньої праці?

Ігрова вправа «Як виявити любов до рідних людей?»

Вчитель говорить, а учні плескають в долоні тоді, коли їм подобається якийсь вираз:

- погладити по обличчю;
- обійняти;
- допомогти на кухні;
- сказати добрі слова;
- жартома штовхатися;
- притиснути до себе;
- разом прибирати у квартирі;
- не смітити; — домовлятися про спільні справи;
- приготувати незвичайний сюрприз;
- нагадати про День народження бабусі, дідуся;
- приготувати улюблену страву для мами (з татом) і навпаки.

Підсумок роботи учнів вчителем. Відповідаючи на питання називного відмінка, ми зіткнулися з явищами ґендерної нерівності і навіть ґендерної дискримінації. Адже про таку побутову нерівноправність жінок в сім'ї кажуть «експлуатація жінок», їхня подвійна зайнятість. Адже жінки зазвичай працюють на різних суспільних роботах, а дома на них чекає ще одна...

Переважає більшість чоловіків та дітей мало (хіба що тільки на свято 8 Березня) замислюється над тим, на яку самопожертву йдуть жінки заради сім'ї та дітей. Вони жертвують не тільки своїм вільним часом, але навіть улюбленою професією. І все лише для того, щоб членами родини було зручно і добре.

А таке упереджене ставлення до жінки – мами, про яке співається в пісеньці «Мама може все що завгодно!» є нічим іншим, як ще одним прикладом ґендерної нерівноправності.

Осмислення заняття учнями.

- Ґендерні стереотипи живуть серед нас, вони добре маскуються під вивіскою – «А хіба може бути інакше?», «Нам так зручно, навіщо щось змінювати в сім'ї?».
- Важливо для себе вирішити, як можна допомогти мамі, якими навичкам самообслуговування оволодіти, щоб звільнити її час, а в майбутньому дорослому житті не слідувати ґендерному стереотипу – нерівномірному розподілу обов'язків у сім'ї.

Домашнє завдання. Скласти перелік хатніх обов'язків мами, яким можна навчитись і які можна розподілити між іншими членами родини (братами і сестрами), щоб всім було добре в сім'ї.

ДОДАТОК

<i>Мамо, мамо, дай лопатку,</i>
<i>Я піду копати грядку...</i>
<i>Рожі, мальви і дзвіночки,</i>
<i>Посаджу я в три рядочки.</i>
<i>Буде їх роса поїти,</i>
<i>Буде щедро сонце гріти...</i>
<i>Як до школи вперше йтиму-</i>
<i>Ось такий букет нестиму! (Володимир Лучук „Посаджу я квіти” („Золотий колосок”) С.355</i>
<i>Петрик мамі допоміг</i>
<i>Замісити в мисці тісто.</i>
<i>Спікся з вишнями пиріг-</i>
<i>Сіли всі пиріг той їсти.</i>
<i>Петрик каже: – Ну й смачний!</i>
<i>Трішки мамин, трішки мій!”</i>
<i>(Григорій Коган „Пиріг з вишнями”(“Малятко”?</i>
<i>«Варто було запропонувати малій гурі в «дочки-матері» -і ніяких проблем. Лізка ставала мамою, а Олег – татом. А бути татом дуже просто: вмикай гучніше телевізор,влягайся на канапу та куняй собі! Мала ходити-ме навшипінках повз канапу, сповиватиме ляльок і лише зрідка наважиться підійти до Олега за порадою.</i>
<i>«- Таточку, а що нам робити з оцією неслухняною донею?- піднесе вона братові –татові одну з ляльок.» Олег почуває в потилиці, подивиться на стелю, а тоді недбало кине: -Мамусю, ти в мене така розумна, що як вирішиш, так і чини». Цього сестрі було досить. І вона більше не турбувала брата...» (Мінімакс-Кишеньковий дракон, АБО ДЕНЬ БЕЗ БАТЬКІВ. ФАНТАСТИЧНО-ПРИГОДНИЦЬКА КАЗКА. – С.69-70 А.Костецький. Хочу літати.-Київ, Вид. «Початкова школа», 2007. – 272 с.)</i>

Кухар
Хто на кухні хазяйнує?
Хто каструлями керує
І з ножем працює вправно?
Хто смачні готує страви,
Пиріжки пече рум'яні,
Варить борщ смачний, духмяний —
Не відтягнеш і за вуха?
Хто цей майстер? Звісно, кухар. (Тетяна Лисенко)

Тема. Ґендерний паспорт домашнього господарювання і улюблених занять.

Мета: Привернути увагу учнів до ґендерних відмінностей у виборі улюблених занять та оволодіння навичками побутового обслуговування, причин їхньої появи.

Завдання:

- виявити спільне та відмінне в побутових уміннях і навичках хлопчиків та дівчаток;
- відшукати в ґендерних стереотипах причини того, чому хлопчики порівняно з дівчатками починають відставати в умінні вести домашнє господарство, а дівчатка –працювати з технічними пристроями;
- показати учням, як під впливом різного спрямування дорослими їхніх інтересів, починають відрізнятися улюблені заняття, вміння та навички хлопчиків та дівчаток.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість: 45 хв.

Форма проведення: психологічний практикум (самооцінювання), групові дискусії.

Обладнання та матеріали: дошка і крейда (або три аркуші паперу А1), скотч, два маркери різного кольору.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Пригадайте слова відомої пісеньки «З чого зроблені наші хлоп'ятка, з чого зроблені наші дівчатка?» Щоб хоч частково дати правдиву відповідь на ці питання, сьогодні з'ясуватимемо, чи однаково добре вміють господарювати, дбати про свій побут, доглядати за собою та іншими хлопчики й дівчатка?

Інформаційно-розвивальний блок «Що я вмію робити самостійно?»

Крок №1. Вчитель повідомляє, що для створення збірного «хлопчачого» та збірного «дівчачого» паспортів ведення домашніх справ, будемо опитувати хлопчиків та дівчаток способом підняття рук та проведення експрес-інтерв'ю. Вчитель на ватмані занотовує

різні види побутових вмінь і навичок, які називають діти, і навпроти кожної з них зазначає різними кольорами, скільки хлопчиків і дівчаток володіють ними.

Що я вмію робити самостійно	Хлопчики	дівчатка
Купувати продукти,орієнтуючись в цінах	Xxxx	xxxxxxx
Готувати прості страви	Xx	xxxxxxxxx
Готувати складні перші, другі страви	-----	xxxxxxxxxxxxx
Накривати на стіл та пригостити	?	?
Мити посуд, прибирати стіл після обіду	?	?
Прибирати кімнату (квартиру), пилососом	?	?
Фарбувати, лакувати, натирати	?	?
Прати білизну	?	?
Ремонтувати одяг(шити,пришивати)	?	?
Заправляти пральну машину, вмикати і вимикати	?	?
Заправляти, застилати постіль, міняти білизну	?	?
Забивати цвяхи, різати, приклеювати, заклеювати	?	?
Ремонтувати крани, дрібні прилади, замінювати деталі, які вийшли з ладу	?	?
Підмітати, витирати меблі ганчіркою	?	?
Чистити плиту, мийку, раковину	?	?
Прасувати білизну, сорочки і брюки	?	?
Садити, доглядати за хатніми квітами	?	?
Копати, обробляти землю, садити, збирати урожай	?	?
V Доглядати за домашніми тваринами	VV	VVV
V Лікувати застуду	V	VVVVV
Мити вікна	???	???
Прикрашати святкові страви		
Приймати гостей		
В'язати шапочку, шарф та інші плетені речі		
Робити різні дрібнички своїми руками, прикраси, намиста,браслети та ін.		
Догляд за кухонною технікою		
Користуватися побутовою технікою (тостером, плиткою, м'ясорубкою, міксером, шейкером, овочерізкою, хліборізкою, соковижималкою, ростером, кавоваркою)		

Підсумки вчителя.

Порівнюючи трудові уміння хлопчиків та дівчаток, відображені у створеному нами «паспорті», не важко помітити, чим вони відрізняються. Дівчатка значно більше обізнані з домашнім господарством, ніж хлопці. Водночас хлопці вміють ремонтувати та лагодити дрібні побутові поломки, чого не вміє робити більшість дівчаток.

Але головне в нашому ґендерному паспорті – віднайти відповідь на питання: чому дівчатка вміють одне, а хлопчики – інше? Давайте поміняємо їхні ролі. Невже хлопчики не освоюють ті хатні види робіт, з якими так добре справляються дівчатка? Невже серед дівчаток не знайдемо таких, які б добре розбирались в схемах різних приладів і вміли їх лагодити. Отже, маємо справу з черговим ґендерним капканом – різними вимогами щодо виховання хлопчиків і дівчаток.

Давайте пошукаємо, як влучно висміюють ці ґендерні капкани українські письменники і поети.

Приклади Часто батьки одягають дитину відповідно до її статі або відповідно зі своїми уявленнями, не завжди враховуючи бажання дитини. При цьому одяг впливає на поведінку дитини. Одяг, традиційний для хлопчика, не сковує рухів, дає можливість дитині бути активною, дитина не боїться її забруднити, отже, такий одяг визначає активність дитини. Одяг дівчаток, навпаки, сковує рухи, примушує бути охайною, що приводить до пасивності дівчаток. Ось як висміює цей стереотип **Г.Остер**: Якщо, миючи у ванні свого сина-замазуру. Мама раптом зауважить, Що не син це, а дочка, Хай у розпач не впадає, Бо великої різниці Між замурзаними дітьми, Чесно кажучи, нема.

Відомий дитячий поет Г.Остер у своїй книзі "Шкідливі поради" (книжка для неслухняних дітей та їхніх батьків" зауважує у передмові, що неслухняні діти зроблять все навпаки (К. : Школа, 2002). Чи згодні ви з поетом, який подає гендерні стереотипи у жартівливій формі щодо ставлення хлопчиків та дівчаток:

"Ти дівчинка? Отож терпи І штурхани, і стусани.

Покірно кіски підставляй, Щоб смикати їх усяк.

Але мене з десяток літ, І скажеш хлопчикам бридким:

"Адзуськи! Заміж не піду! Ідїть під три чорти!"

або: "Дівчиська –це такий народ...Уваги він не варт.

І помічати їх не слід, А зневажати слід.

Щипати слід, лякати слід, Хай думають вони,

Що ви дівчисьок взагалі Не терпите на дух.

Зустрїв дівчисько –покажи Одразу ж язика.

Хай не підозрює вона, що закохався ти.

Чи Поради хлопчику:

Лупцюю своїх товаришів Щодня хоч півгодини,

І стане кожен мускул твій Міцний, немов цеглина.

Коли шляхом щоденних вправ Ти м`язи наростиш

Від ворогів у грізний час Ти друзів захистиш.

Побитись хочеш –пошукай Слабкого малюка.

Бо сильний здачі ще як дасть! Навіщо це тобі?

Хай слабший плаче, верещить І матінку гука,-

А ти пишайся і радій,Що ти такий герой.

Коли ж з`явився старший брат На поміч малюку-

Рятуйся, плач, чимдуж тікай І матінку гукай.

Осмислення заняття учнями.

- «Вправні ручки» вдома чи в ремонтній майстерні можуть належати обом статям: і хлопчику, і дівчинці.
- Не варто потрапляти в капкан стереотипу. Якщо хтось хоче чогось навчитися, то його(її) стать не може цьому завадити.

Крок №2. «Чи мої улюблені заняття зазнали впливу стереотипів?»

Вчитель просить хлопчиків та дівчаток називати свої улюблені заняття, які відмічає у відповідних графах таблиці.

Улюблені заняття	Хлопчики	Дівчатка
Сидіти в Інтернеті	XXXX XXXX	XXXX
Грати у футбол	XXXXXXXXXX	XX
Грати у волейбол, баскетбол	XXXXX	XXX
Кататись на скейт-борді	XXXX	XX
Кататись на роликівих ковзанах		

Улюблені заняття	Хлопчики	Дівчатка
Вишивати	-	XXXX
Компонувати букети	%	
Фотографувати		
Ґрати на гітарі		
Складати конструктори		
Кататись на велосипеді		
Читати художню літературу, поезію		
Малювати		
Співати		
Ґрати на піаніно та інших музичних інструментах		
Займатись фізкультурою, зарядку робити		
Вболівати на різних спортивних змаганнях		
Читати газети, журнали		
Пліткувати по телефону		
Ґуляти на природі		
?????		

Підсумки вчителя.

Хлопчики і дівчатка демонструють відмінності в улюблених заняттях. Чим вони зумовлені – вродженими схильностями чи уподобаннями? Аж ніяк! Знову причину слід шукати в ґендерних стереотипах, тобто в заохоченні хлопчиків та дівчаток до різних занять.

Осмислення вправи учнями.

- Мої друзі, однокласники іншої, статі справді мають зовсім інші інтереси і не дуже люблять займатися тим, що я люблю.
- Я також цікавлюсь заняттями, які полюбляють мої однокласники протилежної статі. Мені під силу навчитись всього того, що вони вміють, хоча оточуючі часто починають кепкувати з мене: «Навіщо це тобі? Ти ж не хлопчик(дівчинка!)»
- Для того, щоб життя в класі було більш цікавим, потрібно, щоб хлопчики і дівчатка мали більше спільних інтересів.

Домашнє завдання.

Подумати і дізнатись з Інтернет-сайтів, чи ваші однолітки обох статей у різних країнах мають такі ж інтереси, улюблені справи як і ви?

ХЛОПЧИНА НІНА

Була письмова Англійська мова.

Письмову в Нін и

Списав хлопчина.

Списав хлопчина:

«Май нейм із Ніна».

А дома тато

Почав читати:

Скажи-но сину,

То ти вже НІНА?

Грицько Бойко

Ми розбили склянку з чаєм

— Ти розбив!

— Ні, ти розбила!

— Ти штовхнув!

— А ти впустила!

— Ти тухтій.

— А ти незграба.

— Баобаб!

— Ти баобаба!

Вже школярка наче хмарка — очі повні сліз.

Школярка дмухає на пальчик свій.

Обпекла?

А ти радій!

Та школярик посмутнів:

— Я... ти вибач, не хотів, я штовхнув.

— А я впустила.

— Я розбив.

— Це я розбила.

Оксана Сенатович

Смачна лічилка(егалітарна)

Мама, тато, баба й дід

Готували нам обід.

Тобі-м'ясо куштувати,

Тобі-капусту- купувати,

Тобі- тісто місити,

А тобі, друже, водити!

Підказки пані егалітарної Указки-потрібно виправити і доповнити з точки зору гендерного підходу

Мамуню, ти у мене найкращий кухар-чародій!Бабуню, яких же ти смачнючих пирогів напекла!

Порада пані егалітарної Указки

Якщо після обіду ти вимиєш посуд –це буде і допомогою, і подякою одночасно.

Тема. Хлопчики і дівчатка – чого очікують від них батьки.

Мета: звернути увагу дітей на відмінності у ставленні до синів та доньок батьків через різні вимоги та очікування.

Завдання:

- показати дітям, що образи «гарної доньки» і «гарного сина» наповнені різними вимогами, як і образи «гарного учня» та «гарної учениці»;
- порівняти відмінності застосування заохочень – покарань з боку тат та мам до синів та доньок.

Місце проведення – клас, навчальна аудиторія.

Тривалість: 45 хв.

Форма роботи: психологічний практикум, групові дискусії, елементи сюжетно-рольових ігор.

Обладнання: два аркуші паперу формату А1, 4 різнокольорові маркери, скотч або дошка і крейда.

Література:

1. Нестайко В.З. Чарівні окуляри.- К., 2005. – 95 с.
2. БІЛОУС Д. САТИРИЧНЕ І ЛІРИЧНЕ.-К.,1961.
3. Костецький А. Хочу літати.-К., 2007. -272 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Ми з вами продовжуємо досліджувати ґендеру – як стають чоловіками і жінками, хто і як впливає на цей процес. Сьогодні ми будемо вивчати проблему впливу на хлопчиків і дівчаток батьків – мам і тат.

Інформаційно-розвивальний блок «Якої поведінки очікують від нас батьки?»

Крок №1. «Від мамі до сина, від мамі до доньки добро передам...»

Вчитель, нагадуючи слова відомої української пісні, просить дітей дати відповіді на питання, вміщені в лівій частині таблиці «мама-діти» і коротко занотує їхні відповіді на ватмані відповідно до статі опитуваних.

Чого очікує мама...?	Від синів?	Від доньок?
Які домашні обов'язки я маю вміти виконувати?		
На які навчальні дисципліни звертати особливу увагу?		
Яким бачить моє майбутнє (освіта, професія, місце роботи)?		
Які вчинки схвалює, або, навпаки, критикує, засуджує?	+ /-	+ /-
Які позашкільні заняття (гуртки, спортивні, музичні школи) схвалює, а які –ні?	+ /-	+ /-
Чим в мені особливо пишається?		

Крок №2. «Від батька до сина, від батька до доньки добро передам...»

Чого очікує тато...?	Від синів?	Від доньок?
Які домашні обов'язки я маю вміти виконувати?		
На які навчальні дисципліни звертати особливу увагу?		
Яким бачить моє майбутнє (освіта, професія, місце роботи)?		
Які вчинки схвалює, або, навпаки, критикує, засуджує?	+ /-	+ /-
Які позашкільні заняття (гуртки, спортивні, музичні школи) схвалює, а які –ні?	+ /-	+ /-
Чим в мені особливо пишається?		

Підсумки вчителя. У таблицях ми з вами узагальнили ваші відповіді на питання та роздуми про вплив родичів на вашу успішність в навчанні, у виконанні домашніх та учнівських обов'язків. У вимогах батьків до дітей різної статі є багато спільного, але є і відмінне. Мама і тато:

а) мами трішки інакше оцінюють вашу успішність і поведінку, ніж тата (мама більш вимогливіша, часто вас критикують порівняно з татами); (ілюстр. тексти у Додатку)

б) мами виявляють вищі вимоги до доньок, ніж до синчиків, особливо у сфері самообслуговування; (ілюстр. тексти у Додатку)

в) тати менш вимогливі до доньок і більш вимогливі до синів, особливо щодо оцінок у школі, занять спортом, дисципліни. (ілюстр. тексти у Додатку)

Крок №3. «Вчителько моя, зоре світова...»

Чого очікують вчителі	Від учнів	Від учениць
Покращення дисципліни на уроках		
Покращення дисципліни в позаурочний час		
Відмінних знань з математики		
Відмінних оцінок з мови		
Більшої старанності у підготовці уроків		
Слухняного виконання їхніх розпоряджень		
Активнішої участі в житті класу та школи		

Узагальнення вчителя.

Вчителі також по-різному оцінюють поведінку і успіхи учнів та учениць; хлопчиків вважають більш здібними до математики, дівчат – до вивчення мов; учениць більше хвалять за слухняність, учнів – за активність і дисциплінованість.

Осмислення заняття учнями.

- Справді, влучними є слова з дитячої пісеньки «тато може все, що завгодно, тільки мамою не може бути...» Мама і тато є найважливішими людьми в моєму житті. Вони як дорослі по-різному передають свій життєвий досвід, щоб виховати мене «справжньою жінкою» («справжнім чоловіком»). Я намагаюсь відповідати їхнім очікуванням, хоча у мене не завжди це виходить.
- Хоча і мама, і тато бажають мені лише найкращого, вони по-різному оцінюють мою поведінку. Для мам найважливе – це слухняність у виконанні домашніх обов'язків, для тат – успішність і самостійність у процесі навчання.
- Успіхи, плани, вміння хлопчиків і дівчаток по-різному оцінюються також вчителями, вихователями та педагогами школи.

- Дівчаток і хлопчиків за однакові негативні чи позитивні вчинки оцінюють по-різному. Це стосується як заохочень, так і покарань. Тому учні та учениці поведуться в школі по-різному.
- Якщо дорослі по-різному ставляться до синів і доньок, то можливо, тому ми й відрізняємось в поведінці вже зараз. А як це позначиться на нашому майбутньому виборі професії, місця роботи, побудові кар'єри ?

Домашнє завдання.

Запам'ятати зміст табличок і спробувати дати відповіді на питання від імені ваших вчителів у школі, музичній, спортивній школах, керівників гуртків. Чого очікують вони, педагоги, від своїх учнів? Чи помічаєте ви якусь різницю у ставленні до вас як до хлопчиків і дівчаток? У чому різняться їхні вимоги?

ДОДАТОК

.... А це що таке?!

Оля здригається. Вона й не помітила, як увійшов батько. Дзиглик під нею хитається, і дівчинка ледь встигає зістрибнути, як він гучно грюкає об підлогу. Із хлоп'ячої кімнати вибігає Геня й зіщулена під батьковим поглядом, піднімає дзиглика, відштовхнувши сестру. А батько гнівається, і його вже не зупинити: – **Євгеніє! За що я плачу шалені гроші?! Щоб ти пустувала і заважала хлопцям учитися, поки оця, – він показує пальцем на Олю, навіть не називаючи її на ім'я, – ламає інструмент?! А між тим, підлога не метена, хідники не вибиті, в хаті скрізь бруд!!! За моїх часів дівчата не бренькали на фортеп'янах, а тримали лад у домі!.. Ану, мерщій до роботи, обидві!**

Оля і Геня не рухаються з місця, наче прибиті батьковим гнівом. І лишень коли він стукає кулаком по столу, кидаються в різні боки: Євгенія заходиться збирати з підлоги хідники, Оля хапається за щітку.

А батько заглядає до хлопців: Читаєте? Молодці. Мусите гарно вчитися, тоді з вас будуть люди, – і обережно причиняє двері.

«Із Макса і Юлька будуть люди, – думає Оля, вимахуючи щіткою. Із Семена і Сашка, мабуть, теж, – бо й вони хлопчики. А з мене хіба не мусить бути людина? Чи все життя так і прибиратиму в хаті, не торкаючись до фортеп'яна і не розгортаючи книжок?»

Щітка дуже велика, її ручка здіймається вище за Олину голову, а сміття розлітається по підлозі, ніяк не бажаючи збиратися у рівненьку купку. Виблискує порожній дзиглик перед фортеп'яном, з-під нього теж треба вимести сміття.

Важко бути дівчинкою. (Ольга Кобилянська)// Серія «Життя видатних дітей».

***

Гонджа Агнес Бояджиу – таке повне ім'я **матері Терези**. Агнес була третьою дитиною в сім'ї. І батько, і мати Агнес приділяли багато уваги вихованню дітей. Агнес росла чудовою дівчинкою: уважною, слухняною, доброзичливою. Вона залюбки допомагала мамі в хатніх справах, тож удома завжди було чисто й затишно. Хатня улюблениця кицька бігала за Агнес ніби прив'язана, ... Пташки також любили Агнес. Здавалося, вони впізнавали її і починали виспівувати та цвірінчати, щойно її побачать. Агнес підгодовувала пташок зернятками, крихтами та всілякою всячинкою, що залишалася після обіду або вечері.

Вона мала чудовий голос і співала в церковному хорі. Частенько до Агнес навідувалися діти, котрі з різних причин не встигали в школі. Багатьом не давалися шкільні предмети. Агнес Гонджа залюбки допомагала таким дітям. У її сім'ї знали багато різних мов... А ще Агнес Гонджа була побожною та романтичною дівчинкою. Вона багато читала, мріяла про подорожі й розповідала дівчаткам про далекі країни.

...Зазвичай після молитви та вечері у домі Ніколи Бояджиу точилися неквапливі, але дуже важливі розмови. Тато розповідав дітям про те, про се. Він умів кожну свою розповідь зробити повчальною, кожне оповіданнячко наповнити моральним змістом.

– Треба цінувати саме життя, – пояснював дітям батько, – а не ті плоди, котрі воно може нам принести. Той, хто шукає лише втіх, той, хто улягає пориванням, бажанням та пристрастям, просто-напросто розтринькує власне життя. Людина мусить платити за все, що здобуває. Вона платить за нього власним життям, – казав татко, й Агнес його уважно слухала. А тато вів далі.

– Якщо людина присвячує власне життя високій меті, то чим більше вона працює для людей, тим сильнішою стає. Треба працювати для близьких, треба їх любити. Треба полегшувати життя близьким і далеким людям, а не бездумно витратити свої сили та кошти на забаганки, – так казав пан Нікола Бояджиу, і пані Дранафіле Бояджиу з ним завжди погоджувалася.

Діти теж слухали уважно і погоджувалися з татком, бо вони його розуміли. Тато Агнес розказував дітям про складні речі простою й зрозумілою мовою і наводив прості й переконливі приклади. Агнес багато розмірковувала над тим, що розповідав дітям батько. Вона занотовувала свої думки та висновки. Часто під впливом татових оповідок з-під її пера виходили твори, що навіть друкувалися в газеті.

А ще якось Агнес Гонджа близько місяця доглядала за хворою подружкою. Коли дівчинка одужала, пан Бояджиу розповів їм таке: Я хочу поговорити з вами про гармонію та мудрість життя, – так він почав і, всміхаючись, як тільки може посміхатися люблячий батько, продовжив:

Ви, – казав батько, – не знайдете в світі, навколо себе, нічого такого, чого б не було у вашій власній душі. Все, що ви маєте в собі, існує у навколишньому світі, а те, чого немає у вас самих, відсутнє у світі, що вас оточує. Тобто відсутнє для вас. Скажімо, нема людей геть поганих, як нема й людей, що мають лише хороші риси. Що більше любові, мудрості, доброти та краси ви відкриваєте в собі, то більше цих рис ви знаходите у людях. Якщо ви усміхаєтеся – світ посміхається, якщо ви плачете – світ плаче, якщо ви молитесь – весь світ молиться разом із вами. А якщо ви допомагаєте хворій дівчинці, піклуєтеся про неї, сподіваєтеся на її одужання – весь світ сподівається на одужання цієї дівчинки і піклується про неї разом із вами. Зараз вам здається: якщо ви чогось не помічаєте у світі, отже, цього не існує. Але воно існує. Просто відсутнє у вашому серці. Зла людина не бачить добра, бо не має його в собі.

Пожадливій людині всі навколо неї здаються скупими. А для людини, що кохає, світ випромінює любов, захват та вдячність, – як і для людини, що ненавидить, світ здається сповненим ненависті.

– Тому, дівчатка, – казав тато, – не впадайте в оману. Пам'ятайте, ви ніколи не здобудете багатства, спокою та щастя поза собою. **Ви ніколи нічого не знайдете навколо, якщо не зробите зусилля і не знайдете в собі те, що шукаєте.**

Коли батька вдома не було, то вечорами з дітьми бесідувала матуся. її мова також була не менш цікава та повчальна. Якось, після невдалої з комерційного погляду подорожі, батько сказав дітям:

– Через гроші та клопоти людина забуває, навіщо вона прийшла у цей світ. Люди забувають, що їм недовго залишатися на цій Землі. Матеріальні набутки, звання, чини, багатство, слава та влада – все, що людям так важко дістається, все доведеться залишити тут. Чому ж люди спрямовують власні здібності лише на те, щоб заробити якнайбільше грошей, задовольнити свої примхи та смачно попоїсти?

Батько кумедно ворухив бровами й посміхався. Невдача в комерційній справі зовсім його не засмутила -він нарешті вдома! Дома його чекали кохана дружина та люблячі діти, смачна вечеря й домашнє вогнище. Затишок і спокій.

– Варте уваги лише те, – казав батько Аґнес Гонджа, -що ми зробили в житті через любов до ближнього. Для світла в світі, для духа. Для любові.

Так говорив батько, а дівчатка, Аґнес та її сестрички, захоплено слухали. Після батькових розповідей у Аґнес самі по собі виникали рядки оповідань, і вона несла їх до газети. Аґнес вже не раз і не два друкували в цій газеті. Вона там була частою гостею. Як, утім і в хорі, й у притулку для бідних, і на католицькому богослужінні, її всюди хвалили. У школі її любили. Друзі ставилися до неї дуже приязно. Вона була чуйна і доброзичлива. Вона була найкращою ученицею, проте ніколи не відмовлялася допомогти слабким та відстаючим. Усі називали Аґнес Бояджи талановитою й розумною, але батько їй нічого такого не говорив. Аґнес хотілося, щоб її похвалив саме батько. Вона добивалася його похвали, а татко розповідав увечері чергову історію або просто вголос розмірковував про життя.

Радійте від того, що ви існуєте, – приказував батько Аґнеси, – погоджуйтеся із власним становищем. Бог посилає нам випробування, щоб ми долали їх, а долаючи, укріплювалися, а не впадали у відчай. Невдоволені життям люди – неприємні й непривабливі. Друзі віддаляються від них. Як можна лишатися поряд із людиною, що невпинно скиглить і псує настрої своїми скаргами та докорами?

На жаль, людська вдача така, що люди не люблять довго слухати про чужі клопоти, нещастя й розчарування. У кожного в цьому світі власний біль. Життя переповнене болем, і тому в світі так мало любові. Переважна кількість людей так заклопотана своїми турботами, що нездатна відійти від себе самих і любити кого-небудь іншого. Нарікаючи на долю, ми не лише просто марнуємо час, ми до того ж втрачаємо повагу людей. Бо люди бачать, що ті, хто повсякчас стогне, скаржиться і скиглить – не розумні й не сильні, – тож намагаються уникати таких.

Якщо ви не хочете втратити друзів, ховайте від них свої клопоти, не нарікайте, будьте сильними. І світло, котре ви почнете випромінювати, привабить до вас людей. Люди почнуть захоплюватися вами, тим, як стійко ви зносите ваші незгоди. Вони прийдуть до вас, щоб наслідувати вам і набратися від вас внутрішньої сили. І такі люди стануть вашими друзями і залишаться з вами назавжди.

Так говорив у колі сім'ї батько Аґнес Гонджи. Дівчинка записувала його слова і власні думки, і все це друкували в католицькій газеті. Читачі газети хвалили її, бо знали Аґнес як доброзичливу й милосердну дівчинку, а тепер дізнавалися, що вона до того ж мудра й талановита. Аґнес приносила газети додому і показувала їх батькові.

Обдарована... Талановита... – казали всі.

Талановита? – питала Аґнес у батька.

І батько їй відповів. Відповів так:

– Цінуйте доброту і любов понад талант. Усі захоплюються людьми обдарованими.

Кицька Аґнес підтвердила: – Нау! – і прищулила вушка. Аґнес зашарілася, але підсунулась ближче до татка.

Усі захоплюються людьми з видатними здібностями, – повторив батько, – здібними в світі науки, мистецтва. Навіть у світі торгівлі, – засміявся він і ляснув себе по коліну. І здібними до мов, – уклонився він у бік, де сиділа Дранафіле Бояджиу. Матуся Агнес Гонджи знала багато різних мов.

Це чудово, – всміхаючись, казав тато. – Сам Господь обдарував людину талантом зодчого, математика, письменника, торговця чи комівояжера. Але не таланти й не обдарованість врятують світ. Світ врятує любов і доброта. Світ насамперед має потребу в тих, хто здатний проявити високі моральні якості.

Тато гладив Агнес по голові.

– Тих, хто може безкорисно доглядати за хворими подругами. Намагайся стати більш доброзичливою, мудрою, мужньою та чесною. Старайся любити себе й усіх навколо себе. Усіх, хто тебе оточує.

Так говорив батько, й це була одна з останніх їхніх бесід.

Агнес задумалася над тими словами.

Багато-багато років по тому всі, хто близько знав матір Терезу, казали про неї:

– У матері Терези світ визначається всього двома поняттями – «любити» і «не любити»...

маємо велике завдання – повторювала близьким уже доросла Агнес Гонджа, вже мати Тереза, – хоча б утримати межу поміж цими двома поняттями.

– Як? – питала вона сама в себе. І сама собі відповідала, – Творити мале. Але з великою любов'ю.

Це книжка лише про дитинство Гонджи Агнес Бояджиу. Мені не можна змальовувати її доросле життя. Але що я маю робити, якщо вже дорослою жінкою, черницею в індійському місті Калькутті, вона поводитись як дитина. У Калькутті мати Тереза була місіонером католицького ордену. Тоді це було величезне місто, де мешкали мільйони, а може, й десятки мільйонів бідних людей. Вони були такими бідними, що навіть працюючи, не могли прогодувати ні себе, ні власних дітей. Злидні й хвороби, відсутність даху над головою, купи сміття, сила комарів, брудна вода, інфекції й повна відсутність допомоги. І діти, що помирали. Отака картина відкрилася очам сестер – черниць католицького ордену милосердя, що до нього належала й мати Тереза. Перед нею була не просто людська біда, перед нею було багато сотень тисяч, мільйони людських нещасть. І ця жінка, ця дівчинка, ця дитина почала допомагати місту, що вмирало.

Мати Тереза не будувала грандіозних проектів і не складала багатобюджетних планів. Вона просто день у день блукала по індійських вулицях і просила милостиню для своїх підопічних – дітей, жінок і старих людей.

Тут, у Калькутті, поміж купами сміття, вона заснувала школу. Вона навчала нікому не потрібних дітей мити руки. Навчала їх грамоті, і класною дошкою в її школі були тротуари...

Мати Тереза прагнула щось робити для людей. Не було у неї грандіозних проектів. «Любити» – «не любити», і втримати межу між цими двома поняттями. І творити мале. Але з великою любов'ю.

Так була започаткована система дитячих притулків для небажаних і бездомних, для знедолених дітей. Для немовлят зі сміттєзвалищ. Для крихітних інвалідів та сиріт.

Агнес Гонджа – мати Тереза забирала з вулиць Калькутті безпритульних, голодних, охлялих, недужих і вмираючих, намагалася полегшити їхні страждання.

Вона робила тільки те, що могла робити, – мила виразки, бинтувала, лікувала, годувала й дарувала надію. Вона не розраховувала ні на славу, ні на визнання. Тоді мати Тереза навіть не знала, що поголос про блаженну монахиню дійде до міських властей. До властей, що не могли бути заборонити вмирати де завгодно мільйонам бездомних, нещасних і злидених людей.

Коли чутки про матір Терезу дійшли до міських властей, її розшукали й запропонували величезне приміщення, що прилягало до храму богині Калі. Раніше в ньому тримали жертвну худобу для потреб храму. У цьому приміщенні виявилось досить місця для знедолених. Воно було дуже велике і дуже темне. Мати Тереза прийняла його.

Мати Тереза творила маленькі справи. Але з великою любов'ю. Щодня, не дозволяючи собі й хвилини перепочинку, вона доглядала людей, уражених страхітливими тропічними виразками. Вона гляділа дітей, клопоталася, шукала кошти і продукти й організувала їх доставку. Вона шукала медикаменти, збирала пожертви, намагалася порятувати від смерті кожного, хто потрапляв до Будинку Помираючих. Втішити й вилікувати кожну сироту. Все за умов постійної нестачі людей, готових розділити з нею її тягар, за умови нестачі ліків, харчів і найнеобхідніших речей...

– Треба робити маленькі речі, – казала мати Тереза. – Але з великою Любов'ю.

Батькові слова, що **проста доброта вища, ніж видатні здібності та великі таланти, вразили Аґнес Гонджу ще тоді, в дитинстві**. Ще тоді, коли вона мріяла стати письменницею. Батькові слова, що проста доброта і любов урятують світ, змусили Аґнес іще тоді задуматися про майбутній життєвий шлях.

***

А знаєте, чому сусідка згадала про батька Мері? Бо дівчинка була разюче на нього подібна. Зараз ти сам у цьому переконаєшся, бо Елфрид Робертс саме зайшов до крамнички.

– Тату, привіт! – Мері кинулася у батькові обійми. Вона вже встигла за ним засумувати і не могла дочекатися, коли розповість йому про свої справи....Містер Робертс привітався з дочками і одразу заходився розповідати останні новини. Точнісінько так само Мері мала звичку одразу чимось себе займати. Хіба ж можна було гаяти хоч хвилинку на лінощі? Так, принаймні, завжди вчив її батько, який сам був надзвичайно зайнятою людиною.

В Англії 1935 року саме відбувалися парламентські вибори. І оскільки Елфрид Робертс належав до Консервативної партії, він активно брав участь у громадському житті Ґрентама і цікавився політичним життям Англії загалом. До цього він також залучив доньку. І доручив їй розносити по домівках мешканців Ґрентама агітаційні брошури Консервативної партії, а також клеїти поштові марки на конверти, вкладати туди агітаційні листівки і все це розсилати. Мері зацікавилася батьковою пропозицією і зголосилася допомагати. Деякі жителі Ґрентама співчутливо дивилися на маленьку дівчинку, бо гадали, що вона «заразилася», як їм здавалося, чудернацьким захопленням батька.

Цим захопленням була політика. Дивно, чи не так? Це дивно не лише тому, що Мері вперше взяла участь у виборах, агітуючи за консерваторів, коли їй було лише десять років. Хоча, погодьтеся, й це вже доволі незвично. **Але ж зважте, що Мері-дівчинка, а дівчинці в Англії на початку ХХ століття серйозно цікавитися політикою було складно. Нікого з дівчаток її віку тоді не готували бути політиком у майбутньому. Навіть тепер небагато дівчаток про таке можуть мріяти чи й узагалі задумуються. Але батько цілком серйозно сприймав захоплення своєї доньки і намагався всіяко її підтримувати та залучати до політики.**

А які твої захоплення, друже читачу? Може, ти цікавишся гарним одягом чи іграшками, а може, танцюєш чи граєш на музичному інструменті? Від 5 до 15 років Мері грала на фортепіано, як і багато дівчаток її віку. Проте жодне інше її захоплення не змогло зрівнятися із політикою. Ти, мабуть, можеш назвати імена багатьох сучасних співаків, акторів або футболістів. *А Мері так само точно могла відтворити імена депутатів англійського парламенту. І вона не просто захоплювалася депутатами та міністрами, а й знала,*

що у майбутньому сама займатиметься важливими справами своєї країни. Тому, коли дівчинку запитували, ким вона хоче стати, вона неодмінно відповідала: «Членом парламенту від Консервативної партії». І дорослі знову дивувалися такій незвично ранній «дорослості» Мері.

Батько ж ніколи не піддавав сумніву те, що Мері зможе бути тим, ким захоче. З раннього дитинства він забороняв Мері та Мюріел говорити: «Я не можу» та «Мені це важко». А ще він повторював, що не треба боятися відрізнятися від інших, не кажучи вже про те, щоб за потреби повести всіх за собою. (Маргарет Тетчер)

«Серед великої кімнати у високому фотелі сиділа стара жінка в чорній сукні – вчителька. Навколо неї на маленьких стільчиках умостилися діти – учні. Жінка була недобра й тримала в руці довгу палицю. Нею вона вряди-годи лупцювала дітей – кожного по черзі. Це була школа для дітей незаможних городян, до якої мама віддала Ганса Християна. Діти хором читали велику нудну книгу. Ганс Християн дуже боявся цієї жінки, але старанно вчився виголошувати слова, адже хотів якнайшвидше навчитися читати й писати. Аж ось вчителька й на нього замахнулася палицею!

Тоді Ганс Християн встав зі свого місця, зібрав речі і... втік зі школи.

– Міс Анжела Ісадора Дункан, я до вас звертаюся! Ви знову танцюєте і не слухаєте викладача! Дозвольте нагадати вам, дорогенька, що це – школа, а не кабаре! Треба вчитися і слухати вчителя, а не кружляти та виставляти себе на посміховисько. Математика потребує уваги! – каже сувора наставниця. Вона сердиться, що Дорі відволікається і часто не відповідає на запитання вчителів.

«Математика потребує уваги, а я – ні? Хіба математика потребує більшої за дитину уваги? Я б подарувала їм увесь свій світ, – думала Дорі, – але їм не потрібна навіть моя маленька тепла усмішка».

Ісадора провчилася в школі вісім років, – з п'ятирічного віку до тринадцятирічного. Дорі намагалася знайти подруг, знання, вчителів і віру, але всі нехтували нею. Вона погано вдягалася, була невпевнена у собі, в неї не було гарних іграшок, суконь, прикрас.

Коли ти боїшся людей, які з невідомої причини ненавидять тебе, неможливо зрозуміти те, про що вони говорять. **Дорі постійно відчувала, як її серце, шлунок і розум зменшувалися до розміру горошини від страху. Вона порівнювала перебування в школі з ув'язненням, єдиною відмінністю якого була можливість увечері повертатися додому.** До матері, сестер і братів, піаніно та книжок – до дружного клану Дунканів. Утім, Дорі ніколи не дозволяла своєму мозку й тілу лінуватися, вона читала вірші та романи, вивчала нотні партії, спостерігала за природними явищами, щодня робила фізичні вправи. І постійно танцювала, вигадуючи нові рухи, нові сюжети.

ДОДАТОК №2

Я у мами вже велика .Я у мами вже велика, Ось вінок сама сплела, А як взую черевики, Стану вища від стола.

Рада мама, радий тато, і бабуся, і дідусь. Буду всім допомагати, Все робити я навчусь.

(*Володимир Ладижець*)

Про дівчинку Оленку

Жила собі маленька дівчинка Оленка. Вона хотіла швидше стати дорослою. Та як це зробити, Оленка не знала. Чого тільки вона не робила: і в матусиних тфельках на високих каблуках ходила, і бабусині окуляри приміряла, і зачіску, як у мами, робила. Нічого не допомагало.

Якось Оленка взяла віника і гарненько підмела підлогу. Мама здивувалася: Оленко, невже ти у нас дорослішаєш?

А коли дівчинка гарно вимила посуд, не тільки мама, а й татко здивувався і при всіх за столом сказав: — Ми й не помітили, як наша донечка виросла. Вона не тільки підлогу замітає, а вже й посуд сама мие. Відтоді Оленку всі вважають дорослою.

(**ЗА ЄВГЕНОМ ПЕРМЯКОМ**)

Запитання

1. Що робила Оленка, щоби швидше стати дорослою?
2. Коли мама помітила, що дівчинка дорослішає?
3. Після чого тато визнав, що донька виросла?
4. Розкажи, яку роботу ти виконуєш удома.
- 5.

Хто буде мамою?

Захотіли дівчатка гратися в «сім'ю». Хто ж буде мамою? Мамою хотіли бути всі.

Я буду, бо в мене гарне нове плаття і доросла зачіска, — скрикнула, підстрибуючи, Вожена.

Ні, я буду мамою, — заперечила Ганнуся, — у мене новенький посуд. У ньому можна варити їжу.

Якщо мене не виберете, то я не дам ляльку, — сказала Олечка і забрала свою ляльку з колиски.

Що робити? Дівчатка покликали Сергія — він завжди був татом Хай сам вибирає маму. Мамою буде Галинка, — вирішив Сергій.

Чому?

Бо вона добра і весела, і з усіма дружить. Дівчатка подивилися на Галинку: і справді, вона дуже хороша. Хай буде їхньою мамою. Діти гралися дружно, аж поки прогулянка не скінчилася. (**ВІРА ПАРОНОВА**)

Граєм в перукарню

Граєм, граєм в перукарню!

Зробим зачіски вам гарні.

Маєм ножиці гостренькі —

Чубчик виведем рівненько.

Хоч майстри ми всі хороші,
Та не візьмемо з вас гроші.
Перукарня в нас чудова,
Та не справжня, а лялькова.

Віра Паронова

Перукар

Я стільчику сиджу,
Що побачу, те й стрижу:
Ляльці — чубчик, киці — хвіст.
Бо до цього маю хист.
Мама весело сміється,
Тільки стригти не дається.
А із татка я сміюсь:
Бо один коротший вус.

Ганна Чубата-

Двірник

Він подвір'я замітає,
Нас ласкаво зустрічає.
Усміхається привітно: —
Не запізнюються, діти!
У руках мітла слухняна
Підміта доріжки й ганок.
Вирішили ми із братом
Папірці не розкидати,
їх відносим у смітник,
Що поставив наш двірник.

Віра Паронова

Чоботар

Вже подерлись черевички,
«Попросили каші».
Не журіться!
Візьме майстер
Черевички ваші.
Підіб'є їх молоточком
І поверне цілі.
Як же майстра називають У такому ділі?

Петро Глазоєв

Тема. У світі професій.

ЦІЛЬОВА ГРУПА: молодші школярі (3-4 клас).

МЕТА: розвиток егалітарної свідомості молодших школярів через ознайомлення з професіями, які можуть вибирати як жінки, так і чоловіки.

ЗАВДАННЯ: Зорієнтувати дітей у світі професій; сприяти подоланню стереотипних уявлень дітей щодо залежності вибору професії від статі; допомогти усвідомити, що здібності та інтереси людини, а не її стать, є умовою самореалізації у будь якій професійній сфері;

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: бесіда, інформування-відгадування загадок, інсценування, групове обговорення.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 45 хв.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: листівки із загадками, ілюстрації до загадок, костюми для імпровізації.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Дітки, сьогодні ми поговоримо про різні професії. З'ясуємо з вами, чи існують професії лише «жіночі» і лише «чоловічі». А можливо, таких і немає. Та найголовніше, матимемо можливість побути разом і поспілкуватися.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ.

- Ким за професією є ваші матусі (ким працюють)?
- Ким за професією є ваші татусі (ким працюють)?
- Чи вирішили ви, ким би хотіли бути у майбутньому?

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК.

Світ професій надзвичайно різноманітний. Спробуймо відгадати, про які професії йдеться у загадках.

Загадки на тему «Світ професій» (Наталя Гуркіна)

Знань чимало в нього є,
Дітлахам їх віддає.
Міста Знань постійний житель –
Носить горде ймення... *вчитель*.

В трубах дірочки латає,
В них несправність виправляє.Труб і
кранів чудо-технік
Добрий дядечко... *сантехнік*.

Слоненяті чи качаті,
Котеняті чи курчаті
Дасть пігулку чи відвар
Друг тварин... *ветеринар*.

		
<p>Рідний край охороняти, Від чужих обороняти День і ніч завжди готовий Мужній захисник... <i>військовий</i></p>	<p>Тисне вчасно гальма й газ, Відвезе усюди нас. Для доріг він хлопець свій! За кермом сидить... <i>водій.</i></p>	<p>Рівно цеглу викладає, Дах старанно покриває... Каменярь і покрівельник Носять назву... <i>будівельник.</i></p>
		
<p>Шторм його не налякає, Адже він штурвал тримає. Через море й океан Водить судно... <i>капітан.</i></p>	<p>Вміє справно рахувати, Людям здачу видавати. Зошит, книгу, олівець Видає нам... <i>продавець.</i></p>	<p>Квіточки попідливає, Кущики попідстригає... Для рослин – чарівник, Любить землю... <i>садівник.</i></p>
		
<p>Хто як квочка із курчатами, В дитсадку щодня з малятами? Хто їх пильно доглядає, Няньчить, пестить, розважає? (Вихователька)</p>	<p>Там де він, чудові пахощі, На дітей чекають ласощі: Шоколадки і цукерки із начинками, Тістечка із кремом і родзинками. (Кондитер)</p>	<p>Золоті у нього руки: Робить зачіски й перуки, Підстриже і пофарбує, Гарний настрій подарує. (Перукар)</p>

Після кожної загадки вчитель запитує учнів:

- *Якою має бути людина (чи то жінка, чи чоловік), щоб відповідати вимогам цієї професії?*
- *Хто частіше працює за цієї професією: чоловіки чи жінки?*
- *Чи ми маємо право говорити, що ця професія є виключно жіночою чи чоловічою?*

- Чи не дивує вас, що назви окремих професій вжиті у чоловічому роді, хоча їх обирають і жінки, і чоловіки, або ж навіть частіше – жінки.

IV. РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Вправа-сценка «Миколчині мрії» (18 хв.)

(автор ідеї – Н.Селезньова, творча інтерпретація – О.Кізь)

Жив на світі хлопчик Коля. Не хотів навчатись в школі,
Робить уроки не любив і мамі твердо говорив:
«В школу не буду я ходити, тому що вмію все робити.
Міліціонером можу стати, буду усіх я захищати!
Чи хворих буду лікувати, а треба – то й дітей навчати.
Усе я вмію вже робити і в школу можу не ходити!»

Сказав так мамі та й побіг, а ввечері він спати ліг.
Заснув і бачить в сні себе, так ніби він мужчина вже.
«Дорослий я, – подумав Коля. – Не буду я навчатись в школі.
Усе я зможу, все зумію, я працювати добре вмію!
Піду я хворих рятувати, важкі хвороби лікувати!..»
Бачить хлопчина: лікар іде, сумку з хрестом у руках несе.
Коля до лікаря біжить і голосно йому кричить:
«Я вам сьогодні допоможу, усе я вмію, все я можу!»
Та лікар Колі не зрадів, натомість грізно відповів:
«А знаєш ти, як лікувати, що при застуді слід приймати?
Яку призначиш ти мікстуру, щоб знизити температуру?
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не чвив,
Таблицю множення не знав і книг корисних не читав.
А якщо в школу не підеш – в житті роботи не знайдеш!»

Коля подумав: «Не біда! Професій в світі – не одна!
Міліціонером хочу стати та всіх у місті захищати!»
Пройшла лиш мить, а той іде та честь колезі віддає.
А Коля голосно кричить: «Злочинця я впіймаю вмить!
Я вам в роботі допоможу, усе я вмію, все я можу!»
Міліціонер сповільнив крок і Колі дав такий урок:
«Чи знаєш ти, як рятувати, життя людей як захищати?
Злочинців швидко як ловити, правопорушників провчити?
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не чвив,
Ти правознавство не вивчав і книг корисних не читав.
А якщо в школу не підеш – в житті роботи не знайдеш!»

Коля подумав: «Не біда! Професій в світі – не одна!
Квітникарем я можу стати і місто наше прикрашати».
Пройшла лиш мить, а той іде, букет троянд в руках несе.

Коля чимдуж за ним ступає й сміливо в очі промовляє:
«Я вам в роботі допоможу, усе я вмію, все і можу!»
Та квітникар сповільнив крок і Колі дав такий урок:
«Квітучі клумби насаджати – не язиком тобі ляпати,
Бо кожна квітка – таємниця, характер має, мов дівиця:
Чарівна й мила – орхідея, ніжна і лагідна – лілея,
Пахучі, горді – матіоли, прості і щирі – то майори.
Усіх їх треба добре знати, слід біологію вивчати.
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не вчив,
Юннатом ти не працював і книг корисних не читав.
А якщо в школу не підеш – в житті роботи не знайдеш!».

Коля подумав: «Не біда! Професій в світі – не одна!
Художником я можу стати, картини буду малювати.»
Пройшла лиш мить, а той іде, палітру й пензлики несе.
Коля чимдуж за ним біжить і голосно йому кричить:
«Я вам сьогодні допоможу, усе я вмію, все і можу!»
Художник Колі не зрадив, натомість грізно відповів:
«Чи знаєш ти, як малювати, як фарби вдало підбирати?
Портрет, пейзажі як творити, як натюрморти зобразити?
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не вчив,
Ти не ліпив, не малював і книг корисних не читав.
А якщо в школу не підеш – в житті роботи не знайдеш».

Коля подумав: «Не біда! Професій в світі – не одна!
О, вихователем в садочку! – Тепер потрапив прямо в точку» .
Побіг чимдуж в дитсад хлопчина, бо там потрібен теж мужчина.
«Я вам в роботі допоможу – малят виховувати зможу.
І Шварценегер діток доглядав, лиш потім він актором став».
Директор усміхнулась мило й дала пораду Колі щиро:
Іди у школу ти, хлопчино, старанно вчися ти, дитино,
Здобудь у вузі ти освіту, читай книжки з усього світу.
Ти в школу, друже, не ходив, уроків в школі ти не вчив,
Не додавав, не віднімав, казок дитячих не читав.
А якщо в школу не підеш, в житті роботи не знайдеш».

Задумався сумненький Коля: «А може, й справді, треба в школу?
Професію знайти я зможу і людям, звісно, допоможу.
Я вивчуся й розумним буду, а сон цей дивний не забуду».
Прокинувся наш хлопчик Коля. Кричить до мами: «В школу! В школу!
Швиденько речі я зберу і першим в школу я прийду.
Я хочу знати все на світі, всі таємниці на планеті.
Книги корисні прочитаю, усе я вивчу, все пізнаю!»

Тож Коля учнем був зразковим, і став художником чудовим.
 А міг він стати інженером, лікарем, міліціонером
 І вихователем в садочку, і вишивальником сорочки,
 Бухгалтером і візажистом, і підприємцем, й масажистом,
 Ветеринаром, лаборантом, а може, навіть, й космонавтом,
 Медбратом, кухарем, юристом чи депутатом, чи артистом.
 Багато нового пізнав й корисним для людей він став.

Обговорення.

- Як ви думаєте, а чому Коля не хотів ходити в школу?
- Ким він хотів стати? (лікарем, міліціонером, квітникарем, художником, вихователем)
- Що йому говорили люди цих професій, коли він їх зустрічав?
- Чи знайомили вони Колю з об'ємом знань та вмінь, якими має володіти представник тієї чи іншої професії?
- Чи можна їх опанувати, не відвідуючи школу?
- Чи вас не здивував вибір Колі стосовно тієї чи іншої професії?

Висновок. Отже, можна обирати будь-яку професію. Найголовніше – щоб вона подобалася і відповідала здібностям людини. Освіта, добрі знання є важливою умовою правильного вибору професії. Не випадково Коля сказав: **«Я хочу знати все на світі, всі таємниці на планеті. Книги корисні прочитаю, усе я вивчу, все пізнаю!»** Отже, він **«Багато нового пізнав й корисним для людей він став».**

Примітка. Даний вірш можна розіграти як міні-сценку. Для цього з-поміж дітей обрати таких дійових осіб (усіх – 23: головних героїв – 8, другорядних – 14): *ведучий (можна 2), хлопчик Коля, мама, лікар, міліціонер, квітникар, художник, вихователь. А також: інженер, вишивальник, бухгалтер, візажист, підприємець, масажист, ветеринар, лаборант, космонавт, медбрат, кухар, юрист, депутат, артист.*

Відповідно до змісту куплету дійові особи у костюмах, що відповідають їхнім новим ролям, виконують відповідні супроводжуючі дії та рухи.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК.

- Серед професій є якісь найважливіші чи усі професії потрібні?
- Чи можна вказувати, які професії має обирати у майбутньому хлопчик, а які він не має обирати?
- Чи можна вказувати, які професії має обирати у майбутньому дівчинка, а які не має обирати?
- А якщо хлопчик дуже любить вишивати чи вирощувати квіти і це йому чудово вдається, то чи можна говорити, що це «не чоловіча справа»?
- А якщо дівчинка росте сильною, мужньою, хоче стати військовою, то чи можна говорити, що це «не жіноча справа»?

Отже, кожна людина має право вибирати ту професію, до якої має здібності і яка їй подобається. Немає професій «чоловічих» та «жіночих». Усі професії потрібні і однаково доступні і для жінок, і для чоловіків.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Розпитати батьків про те, люди яких професій є у вашій родині.

ТЕМА. Чи можуть хлопчики і дівчатка мріяти про однакову професію?

Мета: формувати у молодших школярів уміння позбуватися стереотипних уявлень про «чоловічі» та «жіночі» професії.

Завдання:

- розвивати в учнів уміння розуміти вимоги професій до людини;
- показати дітям зв'язок між знаннями певних предметів (навчальних дисциплін) і змістом професійної діяльності.

Орієнтовний час тривалості заняття: • 30 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: аркуші паперу формату А1, фломастери, маркери, дошка, скотч, набори карток з описом різних професій.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Інформаційно-розвивальний блок «Всі професії важливі, всі професії потрібні».

Статевозмішаним групам учнів (5-7 осіб) пропонують обрати з переліку професій найбажанішу «свою» і розкрити ті здібності та вміння, яких вона вимагає.

Крок №1. Всі знайомі з оголошеннями в газетах про те, яких спеціалістів шукають. Група обрала професію, і має скласти оголошення. Де має бути вказано, які ви маєте здібності та інтереси, і чому ця спеціальність вам підходить.

Важливо замислитись, чи він/вона володіє такими рисами? Якщо ні, то що потрібно зробити для здійснення своєї мрії? Які предмети треба освоїти, щоб розвивати в собі певні професійні уміння? Чи залежать професійні здібності від статі людини?

Групи створюють кола майбутніх лікарів, вчителів, артистів, політиків, бізнесменів і презентують свої напрацювання.

Крок №2. Часом за професією закріплюється штамп «чоловічої або жіночої». Проте якщо ця професія подобається, то її можуть вибирати люди обох статей, як-от у наведених нижче віршиках:

Мама і журавель
Мамин диво-журавель
Нам буде дім-готель:
Носом стіни підіймає,
На будівлю витягає.
Під крилом у журавля
Висить будочка-маля.

Звідти мама раз у раз
Журавлю дає наказ:
— Це клади, а це тягни. —
.. .Ой, і дужі вдвох вони! (Інна Кульська)

Кранівник

Знаєте, хто найголовніший на будівництві? Мій тато. Він працює на піднімальному крані.

Кран такий величезний — вищий від десятиповерхового будинку. Коли я вперше його побачив і задер голову, в мене блайзер з голови злетів вилазить в кабінку по металевій драбині. Там у нього є пульт. Тато натискає на кнопки, стріла крана рухається і переносить вантаж.

Коли я підросту, тато візьме мене в свою кабінку і навчить керувати краном.

Тоді я збудую красивий будинок для моєї мами. (ВІРА ПАРОНОВА)

Хлопчику чи дівчинці, яка обирає таку професію, потрібно багато мужності, щоб протистояти стереотипу «ти ж хлопчик (дівчинка), це тобі не підходить». Ця людина повинна вміти показувати свої знання, прагнення, вміти протистояти скептичному ставленню оточуючих.

Одним із таких людей був Чарлі Чаплін, який мріяв про нетипову для його статі професію чи Ганс Андерсен, який став великим казкарем, Маргарет Тетчер чи Вольфганг Моцарт, Рабіндранат Тагор чи Марія Склодовська-Кюрі та ін.

Учитель зачитує фрагмент тексту з серії „ Життя видатних дітей” (Додаток).

ДОДАТОК

ВУЛИЧНІ АРТИСТИ

Уранці хлопці вирішили одягнутися справжніми артистами.

От коли стали в пригоді материні червоні панчохи, яких так не любив Чарлі. Брати полізли до скрині і ще знайшли яскраві шати.

Сід убрався в строкату куртку, яку справила йому колись мама Анна. Вона пошила її зі свого вовняного жакета й обрізків оксамитової блузки. Чарлі надів панчохи й пов'язав на шию материну синю хустку.

Коли вийшли на вулицю, сусідські хлопці почали їх дражнити: ній букет!

Ха-ха-ха! Артисти – носи у тісті! – кричали вони.

Ха-ха-ха! Циркачі – одяглись, як паничі! за виступ. Чарлі дуже образився, але вигляду не подав.

Він вийшов на середину вулиці і раптом завмер. Довкола почали збиратися люди. Глядачі! Що ж то він робитиме?

Сід геть роззубився і заховався за ріг.

... Чарлі подумав-подумав і...

Ось він уявив, ніби стоїть на квітучій галявині. Кумедно рухаючись, Чарлі заходився вдавати, ніби збирає ці квіти і складає в букет-одну квітку до одної. Вони випадають йому з рук, а він смішно нахиляється, збирає їх. Ті знову випадають.

Надворі стояла зима, та люди захоплено спостерігали за його рухами. І справді, разом з ним, вони уявляли, що опинилися на квітучій галявинці.

... До ніг Чарлі посипалися гроші-заробіток за виступ. (Ірен Роздобудько про Блеза Паскаля, Вольфі Моцарта, Ганса Андерсена, Катрусю Білокур, Чарлі Чапліна. – К.:Грані-Т,2007. – 144 с.)

АНДЕРСЕН-ВЕЛИКИЙ КАЗОЧНИК

«Ну от, – подумав Ганс Християн, – навіть кіт не хоче зі мною гратися, не те що сусідські хлопчачки!» «Справді, з Гансом ніхто не товаришував. Чому?»

«Родина Андерсенів якась дивна!» – казали своїм дітям батьки. Дід Ганса різьбив з дерева усіляких дивних істот – крилатих корів, рогатих зайців та велетенських комах. А тато запевняв, що літає вночі на зоряній парасольці, котру подарував йому ельф...

Ганс Християн зітхнув: «Нічого, будуть у мене друзі. Та ще й які! Сам китайський принц!»

А ти справді згоден мене слухати? – зрадів хлопчик. – Тоді я розповідатиму тобі казки!

А ще краще -покажу справжню виставу!

І Ганс Християн миттю зіскочив з підвіконня. Заліз під ліжко й дістав звідти свій найдорожчий скарб -скриньку з ляльковим театром, котру змайстрував для нього тато. Добув звідти дві ляльки – жінку в фартусі й чоловіка з шевським молотком у руках. І меншу ляльку – хлопчика у великих дерев'яних чоботях.

Кіт Лукойє сів навпроти і приготувався слухати...

Відтоді у Вольфі з'явилася мрія: скоріше вирости й сягнути клавішів. Ніякі іграшки не приваблювали його! Ляльки з ганчірок та олов'яні солдатики не вмiли співати, а дерев'яний коник лише одноманітно поскрипував. Найдужче полюбляв хлопчик сидіти на підвіконні, тому що з вулиці було чути звуки. І їх лунало так багато!

Ось – цок-цок-цок! – проїхала карета Архієпископа.

Ось – плюх-плюх-плюх! – пройшов повз будинок рибалка у високих гумових чоботях.

Ось – о-ох! – у квіткарки випав із рук трояндовий букет. І білі пелюстки – фу-у-ух! – закрутив, немов у танку, вітер.

Усе це дуже схоже на музику: цок-плюх-ох-фух... Вольфі кортить хутчіше зіграти її. Але він не знає, як це робиться!

+++++

Рабіндрі подобалося віршувати. Першого вірша він склав ще тоді, як йому було сім років. Спонукав його двоюрідний брат, Джотті, котрий пояснив, що це дуже просто: обираєш розмір і пишеш собі. Того вірша він склав віршованим розміром пояр, і відтоді почалося... Він придбав чималого зошита, записував туди всі свої вірші й читав їх усім – братам, родичам і навіть слугам. Урешті про це почув шкільний учитель. Він викликав Рабі й загадав йому написати віршами якусь моральну настанову. Коли малюк прочитав своє творіння перед цілісіньким класом, його однолітки загаласували. **Та не може того бути, щоб він сам склав такого вірша!** Він, певне, списав його в когось із великих поетів... Рабіндра був приголомшений: **оце добра дяка за вміння віршувати! Виходить, поетів ненавидять, бо вони вміють те, чого не вміють і не тямлять інші...** (Рабіндранат Тагор)

Підсумки вчителя. Улюблена професія залежить від інтересів, уподобань, від того, чи є у людини здібності до неї, відповідні знання. Професія висуває певні вимоги до того, хто її обрав – нормативний чи ненормативний робочий день, монотонна чи творча праця, уміння спілкуватися з людьми чи взаємодіяти з машинами. І тільки в останню чергу – це орієнтація на стать. Тільки деякі професії невіддільні певній статі. Наприклад, жінкам – професії шахтаря, тракториста, працівника відбійного молоту. Чому? Тому що трудові операції шкідливі для здоров'я жінки, зокрема, можуть негативно позначитися на здатності народити дитину. Такі професії можна перерахувати на пальцях однієї руки. Решта – підвладні для здобуття і чоловікам, і жінкам, і хлопчикам, і дівчаткам.

Домашнє завдання. Обговорити з батьками їхнє бачення майбутньої професії учнів. Якою мірою тата і мами будуть зважати на стать, а якою – на ваші здібності, інтереси, уподобання.

Тема. *Взаємини хлопчиків і дівчаток: від ворогування до миру.*

Мета: показати однаковість переживання хлопчиками і дівчатками конфліктних ситуацій та способів їх подолання.

Завдання:

- розширити уявлення дітей про різні ґендерні стереотипи, як неоднакові очікування реакцій хлопчиків та дівчаток на однакові подразники;
- привернути увагу дітей до різної стереотипної оцінки неґречної (неввічливої) поведінки хлопців та дівчаток.

Форма проведення заняття: інсценування казки, дискусії в малих групах з теми: «А що, якщо навпаки...», складання і декламування дражнілок хлопчиків і дівчаток.

Тривалість: 1 год.

Місце проведення: навчальна аудиторія, де є можливість розмістити стільці півколом.

Обладнання і матеріали: аркуші паперу з надрукованими дражнилками, дошка, крейда, червона шапочка, текст казки про «Червону шапочку».

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Якби за вміння учня дражнитися чи битися вчителі виставляли оцінки, чия оцінка виявилася б вищою – хлопчиків чи дівчаток. Чи справді хлопчики демонструють більше «бійцівських» властивостей, ніж дівчатка? А може це гендерне упередження?

Інформаційно-розвивальний блок «Казка навпаки».

Вчитель пропонує вийти на центр класу героям казки Ш. Перо «Червона шапочка» (двом мисливцям, Червоній шапочці і бабусі). Дітям–персонажам казки потрібно жестами, мімікою, репліками демонструвати сюжет казки, яку зачитуватиме вчитель. Проте казка буде мати одну важливу зміну – Червоною Шапочкою буде особа чоловічої статі, а замість бабусі в казці буде фігурувати дідусь.

Крок 1. Вчитель разом з дітьми під час читання казки вносить зміни в сюжет, оскільки її герої – хлопчик з червоною шапочкою, дідусь і мисливці, як «справжні» чоловіки, не бояться вовка. Після інсценування сюжету (марних зусиль вовка налякати внука і діда), вчитель просить обговорити такі питання:

Чи могла б дівчинка не боятися вовка так само, як і хлопчик?

Чи можна сказати, що більшість дівчаток в класі схожі на Червону шапочку (боязкі), а всі хлопці вирізняються сміливістю та відвагою?

Чи таке уявлення збігається з одним із найпоширеніших гендерних стереотипів – сміливість чоловічої статі, а боязкість жіночої?

У рамці чи На замітку вчителю: «Гендерне упередження – це ..... Із словничка».

Гендерний стереотип – хибне уявлення про властивості людини на підставі її належності до певної статі.

Стереотип породжує упереджене ставлення до осіб тієї чи іншої статі, яке називають **сексизмом**.

Крок №2. «Чому стереотип безстрашності хлопчиків і лякливості дівчаток є небезпечним?»

Вчитель спрямовує обговорення цієї проблеми такими питаннями:

- Чи справді цей стереотип допомагає хлопчикам, спонукаючи їх бути відважними, і відіграє негативну роль у поведінці дівчаток?
- Чи насправді цей стереотип є таким позитивним для хлопців? Адже заради того, щоб їх не вважали боягузами, хлопчики йдуть на будь-які ризиковані вчинки, потрапляючи в загрозливі для їхнього життя ситуації. (Як, наприклад, в ситуації з хлопцями в оповіданні В.Нестайка «Космонавти з нашого двору», які потрапили в біду. А виручила їх Натка, яка після цього випадку стала їхнім справжнім другом).

- Чи цей стереотип небезпечний для дівчат? Адже дівчатка подекуди потрапляють у скрутні і загрозові для їхнього життя ситуації, яких можна уникнути. Проте вони навіть не наважуються їх розв'язати, як наслідок нескладна ситуація перетворюється на драматичну. **(ДОДАТОК)**

ДОДАТОК

Кі Кімпулунг і справді виявився чудовим містечком.

Невеличкий, призначений для відпочинку й лікування курортників, він увесь потопав у зелені. Навколо здіймаються гори, порослі густим лісом. Будинок, що його винайняли Кобилянські, дуже гарний. Тут росте фруктовий сад зі старими, розлогими деревами. Обсаджена тополями алея веде до літнього будиночку-павільйону в глибині саду, – отже, є де і бавитися, і ховатися. Оля навіть пошкодувала, щодо Кімпулунга не поїхали Макс і Юлько: ось хто грався б тут в індіанців та лісових розбійників!

Менші хлопці ганяють один за одним, шпортаючись у траві. Та й Оля теж полюбає гасати по саду, ховатися в кущах і залазити на дерева. Або ж падає обличчям у траву і лежить отак, дивлячись крізь травинки на далекі верховини.

- Тобі не соромно? Ти ж дівчинка, вихована панянка, – нагадує їй Геня, яка прогулюється алеєю під парасолькою, немов доросла.

То й що? Оля сміється просто в обличчя сестрі. Хіба ж дівчинці не можна насолоджуватися природою, лісом, горами, повітрям?.....

Коли маршал був ще зовсім малим, років п'яти, не більше, він дуже боявся трьох речей: нічної темряви, води і цвинтаря опівночі. Природні страхи маленької людини. Коли поряд із нею хтось старший і досвідчений, їх легко подолати.

Перший страх йому допоміг побороти батько. Якось пізно ввечері він перервав розмову з мамою і сказав, ніби, між іншим:- Іване, а вийди-но в садок і подивись, чи не залізли злодії яблука красти. Та візьми там у снігах пужално, аби було чим відганяти.

І знову повернувся до розмови з мамою.

Було страшно. Ні, не те слово. Дуже страшно. Але ж батько не наказав, а попросив. І так спокійно – наче йшлося про ясний день, а не глупу ніч. Тож малий узяв пужално, яким коней поганяють, і пішов у темний-темнісінький садок. Звичайно, що про електрику в ті часи в Ображаївці й мова не йшла, а світла від гасової лампи, яка стояла на столі у великій кімнаті, було замало навіть, щоб за поріг не перечепитися.

Він обійшов садок раз, услухоючись у всі нічні шелести та рипи. Лець не підскочив, коли над головою гукнув пугач, а потім узяв себе в руки, сказав птахові: «Цить!...», обійшов садок ще раз і ще раз... постукав пужалном по стовбурах яблунь і, гордовито задерши носа, повернувся додому. Уже готувався переможно розчинити двері й доповісти, що ніяких злодіїв немає, коли раптом почув розмову батьків:

Микито, чого це ти раптом надумався малого поночі до садка посилати? Який із нього сторож? Хто його злякається?

А я не на те послав, щоб його лякалися, а щоб він свій страх подолав.

Він боявся не так води, як глибини. Бо на мілкому бовтався, як і всі його ровесники, з величезним задоволенням, але тільки-но відчував, що дно вислизає з-під ніг, а вода сягає обличчя – лякався. Якось наслухався порад, що, мовляв, треба стрибнути на глибоке і з переляку, мовляв, одразу попливеш. Хіба що трохи води наковтаєшся – але то дрібниці. Хороші дрібниці! Пішов якось на озеро Вспольне, що одразу за селом, розбігся й шубовснув. На глибоке. Уже й води наковтався, і судомача почала ноги зводити, і страху добряче

набрався – а плисти все ж не виходить. На щастя, хтось із старших хлопців берегом ішов, побачив ту Іванову самонауку, стрибнув, не роздягаючись, у воду – і витяг бідолоху на берег за волосся. Та ще й до батька відвів. Той вичитав сина добряче, а потім сказав: Доки ти сам на себе не розізлишся, страхів своїх не подолаєш. Збагнув? Іди, вчись! А то задражнять.»

Іван Кожедуб

Цілий день Натка не знаходила собі місця. Оце так да! Оце новина! Вадька з Боркою готуються в космонавти!

Натка зітхала... Борка впертий, Вадька ще впертіший. Це всім відомо. Вони оглухнуть від тиші, вони луснуть від невагомості, але підготуються. Підготуються і полетять у космос. І побувають на далеких невідомих планетах. І повернуться на землю героями. А Натка буде звичайнісінькою нудною бухгалтершею, як Ніна Абрамівна з вісімнадцятої квартири. О-о-о! Цього не можна стерпіти! Ні! Вона вистежить, як вони тренуватимуться, і сама ще краще натренується.

І вона почала стежити за хлопчиками. А вони, заткнувши вуха пальцями, сиділи у сараї і випробовували себе на тишу....Наступного дня Натка сиділа в шафі серед одягу, об'язавши голову маминою спідницею, дихала нафталіном. У сарай їти побоялась – там водилися пацюки. Випробовування тишею їй сподобалось: нудно, але терпіти можна... Тьху, слабак Борка не витримає!

...Тим часом Вадька з Борисом тренувалися далі за програмою. Цілісінький день вони гойдалися на мотузці, прив'язаній до дерева. Наприкінці невгамовний Вадька сказав:

— Треба катапультиватися. Обов'язково треба катапультиватися.

Катапультиватися хлопцям у той день не довелось.

Вадька натер собі руки так, що навіть не зміг робити письмових уроків.

Мотузка теж зовсім перетерлась, бо, коли Натка увечері й собі почала гойдатися, мотузка несподівано тріснула, і Натка, відлетівши метрів на п'ять, гепнулася в калюжу.

— Здається, я катапультиувалася,— прошепотіла Натка, витираючи з обличчя гразюку.— Добре, що ніхто не бачив.

Крізь слухове вікно, біля якого причаїлася Натка, видно край даху і глуху стіну сусіднього будинку.

Між будинками — щілина завширшки з півметра. Там темно, як в ущелині. Внизу — бита цегла, скалки скла і різне сміття. На даху над щілиною стоять Вадька з Борисом. У кожного до пояса прив'язана мотузка, другий кінець якої протягнуто на горище й закріплено там до крокви морським вузлом.

— Слухай, а ти певен, що буде ця сама, невагомість? — нерішуче питає Борис, з острахом зазираючи в щілину.

— Аякже. Невагомість — це ж і є, коли людина висить у повітрі, ні за що не тримаючись ні руками, ні ногами. Ну, давай!

У Натки чомусь сильно калатає серце, терпнуть поги.

Хлопці водночас лягають на дах, звішують ноги в щілину і потроху починають сповзати. При цьому вони голосно сопуть.

Ось над дахом видно тільки їхні голови. Ось уже й голови зникли, лише руки держаться за ринву. Раз! — нема вже й рук. Мотузки натягнулися й тремтять, як струни. У Натки щось обірвалося всередині.

Кілька секунд було тихо. Потім почувся приглушений Вадь-чин голос:
— Борко, ну як? Відчуваєш невагомість?
— Відчуваю... Тільки пояс холерський сильно давить. Прямо живіт перерізує...
Знову запанувала тиша. Потім раптом почувся натужний голос Борисів:
— Слухай, я більше не можу! Якась незручна невагомість. Дуже вже різке... Н-не можу. Чуєш?
Мотузки нервово засіпалися, і Вадьчин голос прохрипів:
— Гарзд... Вилазь і мені допоможеш, а то я до даху не дістаю... Одна з мотузок засіпалась ще дужче. Потім почувся тремтячий
голос Бориса:
— Вадько! Я не можу вилізти.
— Та ти що? Облиш жарти!
— Ні, серйозно! Не можу! Серйозно! Мотузки одчайдушно скрипуче попискували.
— Вадько! Давай кричати на поміч! Я не можу, Вадько. Ми зараз розіб'ємося!
— Стривай! Не треба ще! Може...
— Нічого не може...
І тут Натка зрозуміла, що «невагомих» космонавтів треба рятувати. Ще мить — вони зірвуться і... не треба тоді космосу — на землі теж можна прекрасно розбитися.
Натка зітхнула і крізь слухове вікно вилізла на дах. Дах був противно слизький і похилий. Натка на животі підповзла до краю і зазирнула в щілину.
Вадька і Борис теліпалися на мотузках, як два черв'яки. У Бориса пояс під'їхав майже під пахви, і ноги метлялися, мов у лялькового Петрушки. У Вадьки, навпаки, пояс з'їхав нижче пупа— він висів униз гловою і, як немовля, дриґав ногами, боячись зовсім випасти з пояса.
Обидва жалібно кречтали і стогнали.
— Ой хлопчики, я зараз! — заголосила Натка.— Повисіть ще трошки! Повисіть, хлопчики, не падайте! Я зараз! І вона швидко подалася в слухове вікно.
Натка в розпачі бігала по горищу, весь час промовляючи: — Повисіть, хлопчики, я зараз! Повисіть, хлопчики, я зараз! Хоча звіди вони, звичайно, не могли її чути. «Як же допомогти? Як допомогти?» — стрибало в голові.
Враз Натка побачила довгу дерев'яну жердину з залізним гач-ком-трійником на кінці. Цією штуковиною двірник дядя Стьопа завжди виколюпував сміття в каналізаційних колодязях, щоб не забивало труби.
Не задумуючись, Натка схопила жердину і потягла на дах.
Вона обережно опустила жердину і спробувала зачепити Вадьку за ногу. Але гачок зіскакував і не брав. Тоді вона зачепила Бориса за штани. Взяло.
Натка щосили потягла вгору. Від напруження потемніло в очах. Все-таки Натка була Дівчинка! Ні, не витягти їй Бориса — сил не вистачає. Раптом щось затріщало, штани розпанахались, і гачок зірвався.
Натка розгублено міркувала, що робити. Нарешті збагнула. Опустила жердину другим кінцем і гачком зачепила за ринву.- Хапайся, Борко! Лізь! Борко пихкав, як паровоз.
Натка схопила його за комір і тягла до болю у пальцях. І — о радість! — нарешті Борис на даху.

Уже вдвох, спільними зусиллями, за допомогою тієї ж таки жердини вони виловили Вадьку.
І ось Вадька і Борис стоять перед Наткою. Борка білий, як молоко, Вадька червоний, як помідор (від приливу крові; спробували б ви повисіти догори ногами!). В обох тремтять губи і очі великі-великі, зовсім не хлоп'ячі, а просто дитячі, перелякані.
І тут Натка не витримала— вона все ж таки була дівчинка...
— Чого плачеш? — тихо й розгублено спитав Вадька. Вона не відповідала.
Вадька Perezирнувся з Борисом і сказав ще тихіше:
— Та ти ж просто молодець, Натко! Ти ж просто нас врятувала. Без тебе ми б просто, я вже навіть не знаю...
Натка все ще плакала.
Тоді, переборюючи хвилювання, Вадька мовив:
— Слухай, знаєш, а ти теж готуйся з нами, добре?
— Ага,— сказав Борис, гладячи рукою розпанахані штани.
— І, можливо, ти будеш другою в світі космонавткою. Після Те-решкової. Хочеш? Космо-Наткою! — і Вадька, засміявшись з власного дотепу, додав: — Я серйозно, зовеш не глузую.
Натка посміхнулася крізь сльози. їй чомусь згадався раптом казковий козлик, якого так широко вони оплакували колись удвох із Вадькою...

Крок №3. «Чи справді дівчатка більш чутливі до образ?»

Щоб пересвідчитись у тому, що обидві статі є схожими в проявах різних властивостей, як-то переживання страху чи гніву, вчитель пропонує учням організувати хлопчачі та дівчачі групи по 3-5 осіб, яким роздадуть тексти дражнілок, написаних їхніми однолітками проти іншої статі. Задача кожної групи- за 10 хвилин скласти і продекламувати подібні дражнілки іншій статі – дівчатками для хлопців і навпаки. Які дражнили будуть більш образливими, написані дівчатками чи хлопчиками? (Після завершення роботи в малих групах діти зачитують тексти розданих і придуманих дражнілок).

Вчитель зачитує фрагменти про дитинство та ситуації з життя видатних дітей.

Послухайте, що сталося з Гансом Андерсеном, Катрусєю Білокур, Ісидорою Дункан, Чарлі Чапліним.

На фабриці було так гамірно, що Ганс затулив вуха! Бряжчали верстати, гули велетенські вали, перегукувалися робітники. А як випадала вільна хвилина – всі співали. Одного разу разом з усіма заспівав і Ганс Християн. Голос усього був дзвінкий і чистий, мов у янгола. Всі здивовано замовкли.
А потім попросили хлопчика співати ще. Ганс видерся на ящик і почав співати. Робітники шалено зааплодували, а потім запропонували хлопчику лише співати. Відтоді й повелось: замість того, щоб працювати, Ганс Християн влаштовував у цеху справжні вистави. Це тривало до того часу, поки якийсь хлопець позаздрило йому й голосно вигукнув:
– Він співає таким тоненьким голосом, мов дівчисько! І всі почали сміятися.
Ганс Християн зіскочив з ящика і щодуху помчав додому. А вслід йому лунали вигуки:
– Дівчисько! Дівчисько!»

Але нічого! Але помічають дітлахи, що носить вона в кишені огризок олівця й на чому тільки можна вимальовує якісь візерунки. От і почали Катрусю дражнити. Навіть рідною вулицею було важко пройти, аби не почути від сусідів: "Ось іде наша принцеса – Катря-малярка!"

А хлопчаки й підхоплюють, кричать їй вслід: Ма-ляр-ка! Ма-ляр-ка!

Батькам соромно за таку доньку. Ну що з неї виросте? Хіба можна бути такою мрійницею, коли стільки роботи довкола? І що вона бачить, коли ось так дивиться на дерева і квіти? З дерев треба врожай знімати – он скільки яблук та слив нині вродило. А квіти... Та яка ж із них користь?»

– **«Я не буду надягати ці противні панчохи! Через них мене всі на вулиці дражнять!**

– вередував хлопчик, сидячи на краю ліжка із залізними бильцями. Він аж підстрибував, і пружини старої ліжниці так само галасували, як і він.

– Не буду! Ні! Ні! Ні!

«Ні-ні, ні-ні, ні-ні!» – галасували пружини. Матуся якраз підходила до сина, тримаючи в руках величезні яскраво-червоні вовняні панчохи.

Чарлі, синку – лагідно вмовляла вона. – Але ж надворі вже холодно. А других панчіх немає...

Але ж це твої панчохи! – не вгавав хлопчик. -Не вдягатиму я їх!

Що тут відбувається? -зазирнув до кімнати тато. За ним увійшов брат Чарлі – Сід.

Чарлі не хоче надягати червоні панчохи! – пояснив Сід. -Він у них схожий на дівчинку!

Тато суворо подивився на сина.

– Містере Чарльзе! – поважно сказав він. – У нас поки що немає змоги вбирати вас, мов принца. От виростеш, почнеш заробляти власні гроші – і тоді роби, що захочеш!

Малюк замовк. Він побоювався тата. Скориставшись паузою, мама почала натягувати на нього панчохи. А маленький Чарлі сидів і мріяв про те, що як виросте, то в нього буде все ....

Замріявшись, Чарлі не помітив, як мама вже підв'язала червоні панчохи широкою стрічкою.»

Чарлі Чаплін

ПРО ВЕРЕДЛИВУ ШКОЛУ НАСМІШНИЦЬ І ВЛАСНУ ВІРУ

– Ти товста, неоковирна, замала й дурна! – каже Ісадорі худенька дівчинка з білявим волоссям, зібраними у дорослу зачіску. Воно таке біле, що не віриться, що таким може бути людське волосся! – Не торкайся мого волосся своїми масними руками! – дівчинка сердито тупнула лакованим черевичком, і пилюка полетіла у збентежене обличчя Дорі.

Ісадорі здавалося, що волосся цієї дівчинки нагадує оберемки білого бузку або черемшини, ще таким буває скупчення білих хмаринок на небі або зграйка веселих біленьких ягнят... А сама дівчинка була схожа на порцелянову статуетку танцівниці, що стоїть на мамчиному піаніно. Ісадорі здавалося, що вони стануть справжніми подругами, вона розповість, які вірші вміє складати Шекспір, коли всі сплять, про те, що він розуміє мову птахів та квітів. І про музику Бетховена, і про те, що ноги самі вміють танцювати, потрібно тільки дослухатися до них.

Проте в школі її недолюблюють, кепкують із неї, насміхаються з її танців, з посмішки, з того, що вона маленька, пухка та незграбна, зі звички знімати взуття, щоб подихали ніжки.

– Як звати твою матір? – питається ще одна дівчинка у вишуканій пурпуровій сукні. її волосся блискуче й хвилясте, мов у справжніх принцес на картинах, які Дорі бачила в готелях і в кондитерській, а ще на стінах кімнати містера Бакстера, де вона чекала на матір.

- Мері Грей, – чемно відповідає Дорі. Дівчата регочуть:
- Ха-ха, Мері Грей – це ім'я для посудомийниці!
- Неправда! Моя мама вчить мене та інших дітей грати на...
- На чому ж? На бляшанках, тарілках, виделках, ложках, бідонах і склянках? – дівчата знову регочуть, їм подобається знущатися з Дорі.

Вони чекають, коли вона заплаче, але вона не плаче, вона скидає стареньке взуття й починає танцювати. На її щоках немає жодної слізки, але кожний її рух, постава, шия та спина говорять про те, як їй боляче зараз, як сумно від того, що нею знехтували та її образили люди.

- Ви тільки подивіться, бочка зі смальцем танцює! -вигукує струнка білявка.
  - У неї щоки, наче понабивані ватою, і такі ж товсті ноги! – підтримує подругу інша дівчинка.
- Дорі не слухає ці кепкування, коли вона танцює -попри всі материнські застереження, починає вірити в Бога, в те, що він не кинув і не втік від неї.

Ісадора Дункан

Батько обіцяли оддати мене у школу... Он і Кирилко, і Максим вчаться, навіть насмішкуювату Секлетку віддали до школи. Здавалося, що її батьки такі ж бідні, як і мої. Секлетка ще раділа, мовляв, це добре, що бідні, бо не буде грошей – то їй не доведеться вчитися. Як вона може?.. Я би на її місці... я би... та що там казати. Але он її батько, як каже моя мама Євдокія, щось накрив, і вже вона вчиться. Моя мама каже, що наш батько не може ні працювати, ні красти, тільки нити і кричати. Найбільше на мене: що багато читаю.

Я ж самотужки вивчився читати. Оце позасинають усі – і батько, і мати, і Ярема – а я сліпаю біля кирогасу, читаю. Навіть Біблію дочитав оце, – багато, правда, не втямив, а роз'яснить нема кому, бо всі мої родичі, крім батька, неписьменні. А він махнув рукою, коли я спитався його вчора:

Нащо воно тобі? То для попів і сильно вчених книжка...

Як ви можете так говорити?

А чом би й ні?

– Це книга для всіх, тату! Вона вчить, як правильно на світі жити!

– Дивися оце мені, ох, дивися, щоб не перевчився...

А оце ще один клопіт у мене... Боюся вийти на вулицю, бо хлопці одразу б'ють або збиткуються. І Кирилко, і Максим, і навіть Секлетка. Тоді, коли я замурзав свитину, мене перечепив Михайло, син старого Клицуна, який постійно п'яний:

– Ти мамлюку, мамлюку! – почав вигукувати (це так деякі недобрі хлопці прозиваються з мене). – Що, мамочка нарешті обновку тобі справила? Я не відповідав нічого, тільки відчув, як лівою вилицею покотилася сльоза. Михайло, побачивши, що я плачу, сатанів:

– Ревеш, мамлюку? Ревеш, питаю, недоторко? Марш звідси, бо зараз спущу Рябка!

Я, перелякавшись, пробував бігти. Тільки надав ходу, коли Михайло підставив ногу. І я з усього розгону бебехнувся в калюжу...

– О, мамлюк беркицьнувся! Ха-ха! Мамлюк беркицьнувся! Ха-ха-ха!

Оте «ха-ха» стояло мені у вухах, поки я біг додому. І потім я не раз згадуватиму його, роздумуючи над тим, чому деякі дорослі – та й діти – ненавидять одні одних, навіть безпричинно. Усе ж таке чудове навколо! І місяць, і зорі, і метелики влітку, і корівки божі...

Чому деякі люди ненавидять інших? У них душа якась інакша? Чи тіло? Хто підкаже мені? Я біг, дуже боявся батька, що битиме, було холодно, по свитині стікали брудні патьоки талої води. Хотілося забитись у якийсь куточок і ніколи не виходити звідти. І лише думка про те, що мама зараз хоч і посваре, так і пожаліє ж, додавала мені трохи сили...

АРХИП ТЕСЛЕНКО

Найбільше його цікавили людські стосунки. Усі твори українського письменника Архипа Тесленка є тугою за тим, яким гарним і світлим мало би бути людське життя. Критики називали його, ще за життя, «селянським Шопенгавером», порівнюючи теми творів письменника із темами філософських досліджень знаменитого німецького вченого. Так пронизливо і відверто, з таким жалем і співчуттям, як писав Архип Тесленко про людські стосунки, не писав жоден тогочасний письменник. Одними з найкращих його творів є повість «Страчене життя», а також «Любов до ближнього», «Школяр». Чимало сюжетів для своїх оповідань він черпав із власного досвіду, деякі твори цілковито автобіографічні. Несправедливість у ставленні людини до людини не давала Архипу спокою, змушувала про це не лише думати, а й писати. За таке «вільнодумство» він був виключений зі школи, пізніше звільнений з роботи і заарештований. А хіба можна думати інакше, невільно, – адже навіть у тюрмі неможливо спинити думки..

Підсумок вчителя. Хоча хлопчики не зізнаються в тому, що дошкульні дражнилки викликають неприємні відчуття, але і вони, і дівчатка реагують на них однаково.

Осмислення заняття учнями.

- Ґендерний стереотип – це невидимий суддя, який переконує в тому, що ти маєш поводитися так, як всі чоловіки/хлопчики або як всі жінки/дівчатка.
- Ґендерний стереотип змушує думати, як всі, хоча насправді думати як всі не можливо.
- Хлопчики і дівчатка – різні. І серед хлопчиків, і серед дівчаток є сміливці й лякливі.

Домашнє завдання.

- Жаль, що не всі казки можна переробити навпаки і читати їх «навиворіт».
- Казка, переказана навпаки, дає змогу зменшити силу дії ґендерного стереотипу – закріпленого за статтями (хлопчиками і дівчатками) взірцями очікуваної поведінки.

Тема. *Образи в дзеркалі ґендер».*

Мета: *привернути увагу до проявів агресії у шкільному середовищі, які стоять на перешкоді розвитку партнерських стосунків хлопчиків та дівчаток.*

Завдання:

- показати дітям, що індивідуальне переживання образи не залежить від статі дитини;
- привернути увагу дітей до стереотипізованого нав'язування хлопчикам і дівчаткам уявлення про агресію як норму чоловічої поведінки.

Форма проведення заняття: *інсценування казки, дискусії в малих групах з теми: «А що, якщо навпаки...», складання і декламування дражнілок хлопчиків і дівчаток.*

Тривалість: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія, де є можливість розмістити стільці півколом.

Обладнання і матеріали: аркуші паперу з надрукованими дражнилками, дошка, крейда.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань вчителем.

І хлопчики, і дівчатка у своєму житті вже були жертвами образ, які звучали як від однолітків, так і від інших людей.

Що відчуває хлопчик, якого дражнять? Що відчуває дівчинка, яку дражнять? Що відчуває той (або хлопчик, або дівчинка), який(яка) дражнить?

Що відчуває дівчинка, яку обзивають грубими словами?

Що відчуває хлопчик, якого обзивають грубими словами?

Що відчуває той (він чи вона), з вуст якого вилітають образи?

Чи були хлопчики в ролі і того, хто ображав, і в ролі об'єкта образи? Чи були дівчатка і в ролі того, хто ображав, і в ролі об'єкта образи?

Як би ти заспокоїв(ла) дівчинку/хлопчика, які плачуть?

Пам'ятка

Підказки пані егалітарної Указки для дівчаток та хлопчиків

Ображати молодших і слабших можуть лише невиховані й нерозумні люди.

Ніколи не роби цього сам і не дозволяй іншим! Умій захистити слабшого!

Якщо ти винен/винна, умій визнати свою провину і попросити вибачення.

Як би соромно і важко тобі не було, скажи чарівні слова «перепрошую», «вибач, будь ласка».

Спробуй якомога швидше виправити свою помилку й помиритися з людиною, яку ти образив. Повір, тобі відразу стане легше.

Якщо ти бачиш малюка/малючку, який плаче, зверни на неї/нього увагу.

Потіш його, заспокой і розрадь.

Чарівна пробачалочка

Винен я, пробач мені. І не лай і не сvari.

Обіцянок своїх не забуду: Ображати тебе я не буду!

Чарівна мирилочка

Досить лаятись і злитись! Ну, давай скоріш миритись!

Геть, образа, відійди, Жде нас дружба назавжди!

Гра-мирилочка

Діти стають колом. Вчитель промовляє слова, а діти виконують дії, закладені у слова ведучого.

Тому, хто праворуч, посміхнися,

Тому, хто ліворуч, посміхнися.

Тому, хто праворуч, поклонися,

Тому, хто ліворуч, поклонися.

Тому, хто праворуч, руку дай,

Тому, хто ліворуч, руку дай.

Тепер по колу ти крокуй,

Із друзями разом крокуй.

Тому, хто праворуч, моргни, Тому, хто ліворуч, моргни.

Того, хто справа, обійми, Того, хто зліва, обійми.

Ось закінчилась наша гра, І знову дружать всі! Ура!
 Утішалочка для дівчаток
 Подаруй мені усмішку, Наче сонечко з неба. Ну не плач, ну не пхикай, Не треба!
 Утішалочка для хлопчиків
 Мій лицар, мій герой, мій захисник, Не плач! Ти вже великий, ти — чоловік!
 Лічилочка-утішалочка
 Раз, два, час не гай, Швидко сльози витирай!
 Далі — три, чотири, п'ять, Досить плакати і ридати!
 Шість і сім, і вісім, бач! Годі, більше ти не плач!

Н.В.МИРОШНИЧЕНКО

Осмислення вправи учнями.

Людина, незалежно від того, якої вона статі, доросла вона чи ні, переживає негативні почуття, коли її ображають. Бо слова, які кривдять, – це вияв насилля проти людини, це посягання на її гідність, яка захищається Конституцією держави, міжнародними угодами.

Підсумки вчителя. А які знаєте ви мирилки? Наприклад:

Брики-дрики, труба-руба, Взяв Петрусь Сашка за чуба,
 А Сашко Петька за вуха, Аби краще його слухав.
 Брики-дрики, раз-два-три,
 Швидше друзів помири.

Домашнє завдання. Знайти якомога більше мирилок і слів перемир'я.

ДОДАТОК

Роздатковий матеріал: «Як дражнитися з дівчат? Як дражнитися з хлопців?»-ТОВ «Джерела М», 2003.

– Наведені нижче прозивалки випробувані реальними хлопчиками та дівчатками. Приємного Вам прозивання!

Шановні дорослі! Дражнитися нечемно. Дражнитися недобре. Дражнитися дуже погано. Але всі дражняться. І ви в дитинстві дражнилися або ж прозивалися-хто як називає. Так що обов'язково сварить своїх дітей за прозивання, але не дивуйтеся, якщо це не допоможе. А краще порекомендуйте їм цю книжечку-хай уже прозиваються правильно, якщо не можуть не прозиватися.(від редакції).

Наприклад, вчитель зачитує такі дитячі прозивалки та дражнилки:

Хлопці: Ой дівчата чорноброві, чого у вас такі брови?

Так на хлопців дивляться, що аж брови кривляться.

Дівчата: Ой за лісом з-за гори лізуть дівки із нори.

Поставали та й плачуть, що хлопців не бачать.

Вчитель роздає смужки паперу, на яких є різні обзивалки. Учні по черзі зачитують: хлопчики-про дівчаток, а дівчатка-про хлопчиків. Наприклад:

Олька-парасолька, `з`їла всю квасольку; Таня-Тетяниця.Порвана спідниця.Попідтинню ходила,всіх собак розбудила. Светка-піпетка-дохла криветка.На дубі сиділа, гави ловила; Ната, Ната, у вухах вата. А у роті марля-я у мами гарна; Люся-муся, на траві сиділа.Фанту пила.

Сто хлібин з'їла. Дуже розжиріла; Анюта-валюта. По базару ходила, морозива купила; Олена, Олена, з партії зелених. До клена припадає, мурашок захищає; Мілка-білка, купила мобілку. Язиком чеше, денні ніч бреше; Богдана-бодана сіла на барана. Їла сиріжки, смикала за ріжки; А у нашої Яринки руки-ноги, як у свинки. Вона ними чеберяє і на хлопців поглядає; Люда з блюда, з'їла верблюда. А верблюд плюється., а Люда сміється; Роксолана, Роксолана загубила три банани. Та не треба сумувати-їх на Кубі є багато; Юрчик-мурчик-Драндулет, з'їв на іспиті білет. А в білеті муха підказує на вухо; Данило-бурмило на стільчику сидів. Картопельку їв, крихтою вдавився, сів та зажурився; Павлик-равлик На стільці гойдався, з дівками цілувався, із себе сміявся; Славка-Славка, як пес, гавка. Усі полякались Під диван сховались; Лесик-лесик, рудий, мов песик. В калюжі купався, лопухом втирався; Тарас-свинопас поросят в городі пас; Богданчик-Богдан кучерявий, мов баран. Їв сиріжки, смикав козу за ріжки; Наш Дмитро поїхав на метро. Під лавку сховався, бо дуже злякався.

Класний керівник зазначає, що «у наші часи хлопці на дівчат прозивалися так: Ой на горі стовпчики, роди, Боже, хлопчики. А дівчата не роди, бо то самі іроди».

А дівчата з хлопців прозивалися так: «Ой на горі курчата, роди, Боже, дівчата. А хлопці не роди, бо то самі іроди».

ІМЕНА

Я хотів би страшенно,
як хочете знати,
все у світі
по-своєму знову назвати.
Я назвав би
волошку
тоді
голубника,
щоб дорослі ще більше
її полюбили.

А хлоп'ят і дівчат
я б назвав любенята,
щоб іще веселіше
було їм гуляти.

Я б ласкаву тополю назвав
лопотуля,
щоб вона для птахів
дарувала притулок.

А бабусю
назвав би тоді я
любуся,
щоб світилася
ніжністю кожна бабуся.
І цвіли б любенят
голубникові очі,

і любусі
гуляли б із ними
охоче,
а над ними
співала б собі
лопотуля,
і цю пісню її
всі б навколо
почули!..
Та речей безіменних
на світі нема.
Жаль,
що є вже
для всього
давно
імена...(АКостецький)

ДОДАТОК

Обговорення та оцінка життєвих ситуацій

Запрошення

- Діти, обирайте пари й ходімо до музичної зали, — сказала вихователька.
Хлопчики почали запрошувати дівчаток: з ким станеш у пар:, з тим і танцюватимеш.
- Я хочу з тобою, — сказав новенький Володя і міцно стис ручку маленькій Даринці.
Даринка не чекала такого і перелякано подивилася на хлопчика великими голубими очима:
- Мені боляче, відпусти.
- Ні. Я хочу з тобою, — Володя ще міцніше стиснув ручку Даринки, щоб не пручалася.
У дівчинки на очах виступили сльози. Всі в групі любили її, бо вона була не тільки най-гарнішою серед дівчаток, а й доброю та ніжною.
Костику! Іди, Даринка плаче! — покликала на допомогу Вітуся. Костик перезувався у пінетки і так, напівроззутий, швидко підбіг.
Пусти її, — строго сказав він.
Володя, хоч був значно вищим і сильнішим, послухався.
- Не плач, — пожалів Костик дівчинку і погладив русяву голівку. — А ти учись, як потрібно запрошувати дівчаток, — звернувся він до Володі.
Костик відійшов на крок від Даринки, простягнув до неї свою долоньку, подивився в очі й промовив:

Даринко, я тебе запрошую на музичне заняття. Будеш зі мною танцювати?

Дівчинка витерла сльози, усміхнулася, простягнула ручку і сказала:

— Буду.

Володя був розумним хлопчиком. Він швидко подружився з Костиком. На прогулянку вони завжди ходили втрьох: посередині маленька Даринка, а хлопчики — з боків.

Віра Паронова

Запитання

1. Чи можна ображати дівчаток? А хлопчиків?
2. Як потрібно до них ставитися? Чому?
3. А ти вмієш запросити дівчинку на танець? На прогулянку? А хлопчика?

брац і барбі

Лялька Брац і лялька Барбі
билися в кімнаті.

Розкуйовдили волосся
відьмочки патлаті.

Барбі бац ляльку Брац
прямо по макітрі.

Лялька Брац Барбі
бац також по макітрі.

Вереск у повітрі,
гамір у кімнаті,
шум у цілій хаті.

Бились-бились, потомились,
відпочили й помирились.

Іван Лучук

більш з тобою не сварюся

Мирилка

Настю, сонечко, пробач
І так голосно не плач.
Ненавмисне я скакалку
Відбирав у тебе зранку.
Ще й штовхнув тебе зненацька
І за коси шарпав хвацько...
Більше так робить не буду,
Слово честі, б'юся в груди,
Вже, Настусю, я мирюся,
Більш з тобою не сварюся.

Марія Людкевич

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК «Чи є бійка свідченням мужності?»

Актуалізація опорних знань вчителем. Що означає вираз «стереотипне очікування агресивної поведінки?» Якою буває агресивна поведінка? Що відчуває той, над ким насміхаються?

З предмету «Безпека життєдіяльності» учні вже знають про загрозливі для людини ситуації. А чи можуть загрожувати психічному і навіть фізичному здоров'ю образи, погрози,

бійки? Вчитель пропонує учням організувати декілька хлопчачих та дівчачих кіл по 5-7 осіб і розповісти там історії про пережите особисто чи знайомими приниження або знущання.

Крок №1. Розповідаючи свої життєві історії, вчитель просить дітей вказати, який вид насилля вони зазнали (обзивання, бійка, штовхання, відбирання грошей, мобільного телефону, розпускання пліток, погрожування тощо).

Відповідно на дошці(ватмані) з'являються два списки:

Постраждали	Дівчатка	Постраждали	Хлопчики
Вид образи	Хто заподіяв	Вид образи	Хто заподіяв
<ul style="list-style-type: none"> - обзивали, - штовхали, - шарпали, - приклеїли жуйку, - забрали ручку... 	Хлопці зі старших класів, Незнайомий дорослий чоловік, Однокласниці/ однокласники	<ul style="list-style-type: none"> - надавали стусанів, - порвали куртку, - забрали гроші і мобілку, - били, - обзивались, кепкували 	Хлопці з сусіднього класу, Старші хлопці з двору, Однокласниці/ однокласники

Підсумок роботи груп вчителем. Звертає увагу на те, що, по-перше, на жаль, є чим заповнювати рубрики переліку образ і кривдників; по-друге, хлопці зазнають більш серйозних образ порівняно з дівчатками; по-третє, хлопці самі частіше є кривдниками.

Крок №2. «Ґендерні загадки кривд».

Групи мають дати відповідь на питання: Чи справді хлопці агресивніші за дівчаток? Чим пояснити, що в середовищі хлопців більше бійок? Чи вміють битися дівчатка? Чи є різниця в реакції дорослих і дітей на бійку хлопчиків та бійку дівчаток? Чим пояснити, що в середовищі дівчаток більше словесних образ і пліток?

Чи образливі слова і плітки завдають такого ж болю, як і кулаки кривдника? Хто або що навчає дівчаток і хлопчиків вирішувати проблеми у конфліктний спосіб?

З дорослішанням дітей скривджених серед них стане менше чи більше?

Як слово ґендер може допомогти розгадати таємницю «А хлопчики-більше!»?

Підсумки роботи груп вчителем. Хоча більшість переказаних в групах історій стосувалась хлопців-однолітків чи старших, це зовсім не означає, що вони є більш агресивними, ніж дівчатка.

Слово ґендер допомагає нам бачити не тільки наслідки агресії, але її причини теж, розгадати таємниці бійцівського характеру хлопців, і менш бійцівського у дівчат.

Більшість хлопчиків і дівчаток вважають з'ясування конфліктів у бійцівський спосіб свідченням свого змузнення.

Більшість дівчаток не вважають «великим гріхом» обзивання чи пліткування.

Проте на захисті прав людини стоїть Конвенція прав людини, яка охороняє її недоторканість і гідність. Конвенція прав дитини містить чимало застережень щодо охорони дітей, у тому числі від будь-яких форм насильства.

Поширеність насильства серед дітей, у школі чи за її межами, засвідчує ганебне порушення права на гідне життя. Не випадково в багатьох школах проходять акції «Школа без насильства».

Осмислення заняття учнями.

- І хлопчики, і дівчатка бувають як жертвами, так і кривдниками.
- Хлопчики частіше виступають суб'єктами фізичних образ, а дівчатка – психологічних.
- Будь-яка кривда (чи тебе б'ють кулаками, чи тебе «б'ють» словом) однаково завдає болю.
- Будь-яка образа дитини – це порушення її прав, які зазначені в Конвенції прав дитини.

Домашнє завдання. Звернути увагу на образи хлопчиків у коміксах чи гумористичному тележурналі «Єралаш». Як часто вони зображають хлопчиків і дівчаток забіяками?

ДОДАТОК**ПОЧИНАЄТЬСЯ ВЕСНА**

Знов починається
весна — знов починаються
дива!..
То серед двору із-під снігу раптово
визирне
трава, то раптом лагідні веснянки засіють
щоки та носи чи розщобечуться ще зранку
птахи
на сотні голосів!
А вчора!
Вчора... Що й казати! Все веселилися до сліз: Славко —
дражнилко й задирака! Наталці проліски принісі!..
І зовсім це
не дивина — так починається
весна!

А. Костецький

ЗБОРИ

На тему
«Я і ввічливість»
ідуть у класі
збори.
На тему,
дуже звичну нам,
Вікторія
говорить.
— Почну з Вітька,
бо він себе поводить
некультурно,
він хоч і виріс до небес,
а розум — наче в курки!

— Сама ти курка! —
звивсь Вітько.—
Ще побазікай трохи,
так я тебе через вікно

геть викину за ноги!
Диви, який!
Лінтюх!
Тюхтій! —
наскочили дівчата.-
Женіть його
під три чорти!
Він може все
зірвати!

А хлопці що?
Та хлопці — враз:
— Гей, ви, сороки,
цитьте!..
І от уже
ирує клас:
не збори —
справжній диспут.
Ти, бевзь!
Не лізь,
бо в лоба дам!
Мовчи, дурний гіпопотам!
А ти — зелений крокодил!
А ти — старий пузатий віл!
А ти — жираф!
А ти... А ти!..
Отак
з усіх кутків
летить — аж чути
в коридорі!..
На тему
«Я і ввічливість» ідуть
у класі збори.

А.Костецький

ЗВЕРТАННЯ

Скільки є в нас, любі друзі,
для звертання ніжних слів —
і до тата, й до матусі,
до бабусь і дідусів!
І татусю, й мамце, й нене,
І дідусю, й бабцю теж,—
миле, ніжне, сокровенне —
як ще краще назове?
А Федько звертання творить
так, що душу виверта:
замість «мамо»— «ма» говорить,
замість «тату» каже «та»!

В школі Беллу—
«Бе» гукає,
а Меланю кличе «Ме»!
Леле! Школу оглашає
белькотіння лиш саме.
Учня він імення знає,
та не встигне підійти,
як за гудзика хапає,
і вигукує: — Ей ти!
Дома: — Ба-а! —
кричить бабусі.
(Ліньки повністю назвать).
Як ви думаєте, друзі,
що йому на це сказать?
Мабуть, треба щось кумекать,
бо інакше мимохіть
будем тільки бекать-мекать
там, де треба говорить!

Дмитро Білоус

САШКО

В трамваї переповненім
Сашко з м'ячем сидить,
А біля нього згорблений
Старий дідусь стоїть.
Хтось до Сашка звертається: —
Чи вас у школі вчать,
Як місце дати старшому,
Як старших поважать?
— Та вчать,— Сашко відказує,—
Але оце якраз
Розпочались канікули —
Ніхто не учить нас!..

Грицько БОЙКО

КОНСУЛЬТАНТ

Весною біля школи
Усім знайшлося діло:
Самі ямки копали
І деревця садили.
Один Мишко тинявся
І потирав долоні:
Він був за консультанта
У нашому загоні.
До кожного підходив,
Повчав нас без упину: —
На дно насипте, гною,

А зверху треба глину!
 Та корінь засипайте
 Мерщій, Катюшо,
 Людо,-Бо яблунька засохне,
 Бо яблук тут не буде!
 — Авжеж, не буде яблук! —
 Промовила Катюша.—
 Бо це, як хочеш знати,
 Не яблунька, а груша!

Грицько БОЙКО

ГАЛЯ-НЕВСТИГАЛЯ

Галю, вставай, умивайся та швидше до столу!
 Галю, мерщій убирайся, бо спізнишся в школу!

Галя полежує,
 ніжитья і позіхає,
 довго з портфелем вовтузиться
 і — не встигає.
 В школі дзвінок продзвенів і давно почалися уроки.
 А коридором — чії то?!
 поспішливі кроки.

Клас уже знає:
 це знову спізнилася Галя.
 Ні, даремно
 прозвали її
 НЕВСТИГАЛЯ.

Олег Орач

Тема. Чи з різного тіста зроблені герої та героїні?

Мета: розвинути у дітей усвідомлення того, що здатність до героїчних вчинків залежить від особистісних рис людини, а не від її статевої належності.

Завдання:

- поглиблювати уявлення про рівність статей шляхом розвитку уміння дітей оцінювати мотиви поведінки людини, її спрямованість, а не статевою належність;
- навчати аналізувати героїку подвигів людини з позиції її індивідуальних рис поза статевою належністю.

Форма проведення заняття: складання наративів, групові дискусії, психологічний практикум.

Тривалість: 1 год.

Обладнання: аркуш паперу формату А1, скотч, маркери, 4-5 аркушів А4, ручки, роздруковані документальні історії героїчних вчинків.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Розповідає про те, що природні явища – пожежі, повені, нещасні випадки на дорогах, воді загрожують життю людини. Люди, які працюють у спеціальних службах, рятують жертв від смерті. Чимало з таких героїв, виконуючи свій професійний обов'язок, гине. У складі таких рятувних служб швидкого реагування, переважно чоловіки, оскільки рятувні операції вимагають великих фізичних навантажень, до яких краще пристосований чоловічий організм. Проте професії вогнеборця, військового, міліціонера, працівника Міністерства надзвичайних ситуацій все частіше освоюють жінки. Чи здатні вони до героїчних вчинків? Чи здатні дівчатка до подвигів?

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК «Представники якої статі здатні на подвиги?»

Вчитель просить клас розділитися на малі групи по 5-7 осіб і обговорити між собою ситуацію реальних героїчних вчинків дітей різної статі. Історії про такі події та їхніх героїв зачитуються і обговорюються в групі (див. матеріали додатків).

Крок 1. У процесі представлення результатів роботи групи, діти занотовують ключові слова, якими вони характеризували своїх героїв і героїнь, на «чоловічому» та «жіночому» аркуші. Наприклад:

Герої	Героїні
Сміливий, сильний. Розумів загрозу власному життю. Рішучий, не вагався. Добрий, співчутливий. Вмів надавати першу медичну допомогу. Думав не про себе, а про інших.	Не боялася. Здатна на самопожертву. Співчутлива. Не вагалась, а діяла. Жаліслива. Знала, як надавати допомогу, куди звертатись.

Крок 2. «Чи є різниця між рисами героїв і героїнь?»

З двох статовідповідних стовпчиків групи виокремлюють спільне в характеристиці героїчних вчинків хлопців і дівчат. Роблять висновок, що за героїкою мужнього вчинку немає статі, а є смілива, орієнтована на допомогу іншим особа.

Підсумки роботи учнів вчителем. Чому, коли йдеться про людей, які рятували життя іншим, більшість думає, що це зробили чоловіки? Тому що ще досить живучими є стереотип, що мужність – це лише чоловіча якість, а жіночу стать навіть називають «слабкою».

Чи такі стереотипні очікування можуть спричинити до того, що в загрозовій ситуації дівчатка чи навіть дорослі жінки будуть чекати на допомогу, замість того, щоб рішуче діяти самими?

Вчитель наголошує, що розглядаючи ситуації героїчних вчинків, учні розширюють знання про гендер. Адже стать автора мужнього вчинку не відіграє суттєвої ролі в його

творенні. Словом «ґендер» ми охоплюємо ті властивості людини, яких вона як чоловік чи жінка, набуває у суспільстві, в тому числі й мужність, витривалість, сміливість.

Осмилення заняття учнями.

- Якості людей, які вчинили героїчно і врятували життя потерпілим через нещастя, не залежать від їхньої статевої належності.
- Ґендерні стереотипи вказують на чоловічу стать, як на єдину, яка здатна до героїчного вчинку.
- Стереотипні уявлення стають перешкодою як для жінок, так і дітей - дівчаток і хлопчиків. Вони обмежують варіанти порятунку, оскільки орієнтуються на очікувальну позицію допомоги замість самопомоги.

Домашнє завдання. Знайти інформацію про героїчні вчинки дітей, за виконання яких дівчатка і хлопчики отримали нагороди за мужність та порятунок інших людей.

ДОДАТОК

Героїчні вчинки хлопчиків та дівчаток (із серії «Життя видатних дітей»)

Вчитель зачитує оповідання «Олеся» Бориса Грінченка (С.301 -304)//Рідне слово. (Хрестоматія) –Кн.1. – К.:Либідь, 1999.

Маруся Богуславка

То не чорні хмари над Богуславом стояли, то турки-яничари¹ на місто напали, людям руки пугами в'язали і гнали їх у далеку землю турецьку, в тяжку неволю.

Спіймали й дівчину-білявку, попівну Марусю Богуславку.

Вродлива, справжня красуня була Маруся. Тож, коли її в Стамбулі на базарі продавали, вподобав її багатий паша² турецький.

— Не годиться таку пишну квітку важкою каторгою в'ялити. Візьму її до свого дому, скажу її виховати в мусульманській вірі та в звичаях турецьких, туркенею стане, за дитину мені буде.

Купив паша Марусю, у свою палату привів, у турецьку одягу зодягнув і найняв учителів, щоб дівчинку по-своєму вчили, щоб її потурчили-побусурменили³. І пильнували вчителі, щоб вона українського слова не чула, хреста не бачила, щоб не до Христа, а до Аллаха молилася. Але дівчинка глибоко в серці, мов чарівний образок, носила спогад про рідний край — про чудовий краєвид із сріблитою рікою, крутими скелястими берегами й білими хатками у вишневих садках.

Роки минали і той чудовий образ поволі забирали. Вже Маруся туркенею стала, пашу рідним батьком називала. Жила в розкошах, а коли паша з дому виїжджав, то ключі від усього хазяйства їй у руки віддавав.

1 Курінь — будівля в Січі, де жили козаки; куренем звалася і військова одиниця, що складалася з кількох сот воїнів-очолюваних курінним отаманом.

2 Паша — почесний титул найвищих військових і цивільних урядовців у мусульманських країнах.

3 Потурчити-побусурменити — примусити прийняти турецьку (мусульманську) віру.

Чудова була в паші палата, вся в золоті, сріблі й у самоцвітах, серед квітників і садів. Дзюрчали кришталеві водограї, мінилися ве-селчаними барвами клумби розкішних квіток, п'ярко пахли кущі й дерева.

А за садом-виноградом стояла вежа, з сірого каменю збудована, в землю глибоко вмурована. Багато разів Маруся пашу питала, що це за будівля, та він відповіді не давав, будучим їй збував. Це Марусю ще більше зацікавило.

Раз увечері пішла Маруся в сад гуляти, відчинила хвіртку в мурі-огорожі й опинилася під вежею. Стала до неї приглядатись, сотий раз думати-гадати: нащо паша таку похмуру вежу збудував?

І раптом донеслась до неї приглушена пісня. То не один голос співав, то кілька сотень людей співало, сумно на долю нарікало, яро вже тридцять літ у неволі пробувають, Божого світу, сонця праведного не бачать.

Дівчина стрепенулась. Що це? І якась пісня близька її серцю, і слова наче знайомі. Маруся здогадалась: то невольники з України в цій вежі-темниці без сонця-світла гинуть, свою тугу за волею святою, за рідною землею піснею виливають.

Відтоді Маруся спокою не мала, тихим сном Не спочивала, все якусь таємну думку плекала. Раз, як паша турецький у мечеть⁴ на молитву поїхав, Маруся зонайбільший ключ із схованки добула, до невольницької вежі побігла, залізом ковані двері відімкнула, стала на порозі та — ахнула. Триста козаків, бідних невольників, на солоні покотом лежали, і глухо подзвонювали кайдани на їхніх руках.

— Невільники нещасні, оце я вам двері на волю відчиняю! — промовила Маруся.

Переглянулися невольники.

— Не можна цій турецькій дівчині вірити! Хоч вона по-нашому й говорить, ніхто не знає, що вона в своїм серці проти нас замишляє.

Тоді Маруся на одвірок схилилась, слізьми залилася.

— Брати мої рідні, Бог мені свідок, що я ніяких хитрощів не замишляю, тільки допомогти вам хочу! Кажу вам, добре дбайте, у землі християнські втікайте, поки турки ще нічого не знають.

Вийшли невольники з вежі холодної, місто турецьке тихцем обминали, на себе хрест клали, в Україну темними ярами втікали. А коли останній невольник з темниці вибігав, Маруся за руку його придержала.

— Прошу тебе, козаче, зроби мені послугу велику! Як дозволить тобі Господь у рідний край вернутись, ти містечка Богуслава **не м** най, моїм батькові-матері від доньки-бранки, Марусі Богуславки, низенький поклін передай! Скажи, що їх донька свою невольну провину спокутувала, братів рідних — невольників бідних з неволі в Україну відпустила.

А той козак був кобзар-бандурист. То як вернувся у рідний край, склав прегарну думу про турецьку бранку Марусю Богуславку і скрізь людям співав., Слухали люди, тяжко зітхали: і допитувалися, що сталося з Марусею. Але кобзар цього не знав і в думі не розказав.

Так і залишилася навіки незнаною доля дівчини-білявки, Марусі Богуславки, що без своєї вини туркенею стала та братам рідним — невольникам бідним волю дарувала.

(Р. Завадович)

4 Мечеть — молитовний дім у мусульман.

Нарешті, цей день настав!

На нього Саша чекала майже півроку.

У передпокої чекали батьки – Олександр Тро-химович та Любов Іванівна. Як вони пережили цей жах, годі й уявити. На відміну від доньки, знали, яким ризикованим є тривале медикаментозне лікування й наскільки небезпечними можуть бути його наслідки, – але не погодитися на нього вони також не могли. Лише такий шлях дарував їм надію на те, що їхня старша донька зможе самостійно ходити. Довгі місяці в лікарні батьки не лишали її без уваги, проте Сашенька була прикутою до ліжка й приреченою терпіти неймовірні болі в суглобах. Своє семиріччя вона відсвяткувала в лікарняній палаті. Тато подарував їй іграшкове тигренятко, яке потім, ніби оберігаючи її від усіяких негараздів, лежало поруч на ліжку.

Дівчинка вірила, що знову зможе ходити. І тепле домашнє печиво, яким господині пригощали маленьких колядників. Невже це все ніколи не повернеться? Невже вона ніколи більше не вдягне ковзанів і не промчить у них по річковій затоці?

Та все ж у житті має бути місце для дива. Диво, яке стало б винагородою й батькам – за ті сльози, які вони пролили, і професору Софії Шкорбатун, яка наважилася на складне лікування, і самій Саші – за те що вірила в перемогу над хворобою. Вона залишала палату в київському Охматдиті сама, без сторонньої допомоги, з іграшковим тигренятком під пахвою. Лікарі наголосили на тому, що дівчинці необхідно займатися спортом, причому тими видами, які даватимуть постійне навантаження на опорно-руховий апарат.

У школі Саша була несказанно рада знову відчути себе серед однолітків, а ще зраділа зустрічі зі своєю першою вчителькою Надією Борисівною, яку вона дуже любила й зовсім не ображалася, коли та називала її Шурою-Шуренцією, – хоча власне ім'я дівчинці не подобалося, воно здавалося їй хлоп'ячим.

Справи в школі йшли добре, навіть попри те, що значну частину учбового року Саша прохворіла на застуди й ангіни. Лише влітку, на канікулах у дідуся та бабусі й у дитячому таборі, вона змогла обірвати неприємну низку хвороб. Там же, у таборі «Лісова казка», що під містечком Тетерів, у неї проявилися спортивні здібності. У кінці зміни діти провели показові спортивні виступи, після чого фізкерівник табору підійшла до Любові Іванівни та Олександра Трохимовича й сказала, що залишити їхню дівчинку без спорту буде справжнім злочином. Ревматоїдний артрит і його наслідки вдалося здолати, тепер слід було закріпити успіх.

Єдине, чого він бажав, – щоб вона була здоровою та більше ніколи не опинялася на лікарняному ліжку. Він був ладен хоч щодня їздити до Києва, тільки б її взяли до секції.

1987 року, коли Саші Тимошенко було лише 16, вона в складі збірної виступила на Олімпійських іграх у Сеулі. Там дівчинка потрапила мов у казку – жила в Олімпійському селищі, у далекому й загадковому Сеулі, спілкувалася з найсильнішими спортсменами планети і, зрештою, стала бронзовою призеркою Олімпіади! Ще зовсім юна дівчинка, яка лише 8 років тому прийшла із спорт, – однак ці роки були наповненні сотнями тисяч годин виснажливих тренувань, це були роки сумлінної праці й суворої самоорганізації.

...Та раптом тишу пронизав різкий крик:

— У хмарочосі пожежа! Пожежа!

І звідусіль на ринок кинулись переполохані люди. Вулицями, страхітливо сигналячи, промчала пожежна машина. З вікон хмарочоса бухкало полум'я, а пожежників, що мужньо пробували загасити пожежу, огортав дим, на них сипалися снопи іскор.

...Раптом люди, що стояли на ринку, похололи зі страху: вони помітили, як у вікні мансарди під самим дахом майнула дитяча рука, розчинила його, і звідти виглянуло двоє хлопчиків. Більшенький із них крикнув:

— Ми не можемо вийти, бо хтось розіклав багаття на сходах!

Він мав десь років п'ять, а його братик — три. Їхня мати кудись пішла й лишила їх удома самих.

Люди на ринку захвилювалися, декотрі почали плакати. Начальник пожежників безпорадно розвів руками. На машині, звичайно, була драбина, але вона не сягала так високо. А зайти в будинок сходами вже не можна було. Людей охопив розпач, коли вони збагнули, що діти можуть згоріти. Адже за кілька хвилин полум'я мало перекинутись і на мансарду. Бідолашні діти стояли біля вікна і плакали.

Серед натовпу була й Пеппі. Не злазячи з коня, вона якийсь час зацікавлено дивилася на пожежну машину, прикидаючи, чи не купити їй собі таку. Потім Пеппі перевела погляд на тріскуче полум'я й пошкодувала, що іскри не долітають до неї. Звівши очі ще вище, вона помітила й хлопчиків і здивувалася, що вони такі перелякані. Пеппі ніяк не могла зрозуміти, чому їм не подобається вогонь, тому запитала тих, хто стояв біля неї:

— Чого ті хлопчики так ревуть?

Спершу у відповідь почулося ще голосніше схлипування, та врешті якийсь огрядний добродій сказав:

— А як ти думаєш? Хіба ти б не ревла, якби сама опинилася там і не могла злізти?

Я ніколи не реву,— мовила Пеппі.— Та якщо вони не можуть злізти, чому їм ніхто не допоможе?

Тому що нема як,— відповів огрядний добродій. Пеппі хвилину подумала, тоді спитала:

— Хіба не можна принести сюди довгу мотузку?

А яка з неї користь? Такі малі діти самі нею не спустяться. Та й як ту мотузку їм подати?

Я подам, мені не первина,— спокійно відповіла Пеппі.— Несіть швидше мотузку.

Ніхто не повірив, що Пеппі зможе щось зробити, але все-таки їй принесли мотузку.

На розі триповерхового будинку росло високе дерево, і його крона була на одному рівні з вікном мансарди, але метрів на три не досягала до нього. І стовбур був гладенький, без жодного сучка. Навіть Пеппі не змогла б вилізти на те дерево.

Полум'я тріщало, діти плакали, а люди внизу голосили з безсилового розпачу.

Пеппі зіскочила з коня, взяла мотузку й прив'язала її до хвоста панові Нільсону. Потім посадовила його на стовбур, легенько підштовхнула й сказала:

— Будь чемним хлопчиком!

Пан Нільсон зрозумів, що від нього хочуть. Він слухняно поліз угору гладеньким стовбуром: для мавпи такий стовбур усе одно що драбина. Люди на ринку затамували подих і напружено стежили за паном Нільсоном. А він сів на гілляку вгорі й глянув на Пеппі. Дівчинка махнула йому, щоб він злавив назад. І він поліз назад, але з другого боку гілляки. Тож коли він опинився на землі, виявилось, що мотузка перекинена через гілляку й обома кінцями звисає донизу.

— Ти в мене розуменький хлопчик, міг би бути де завгодно професором! — похвалила Пеппі пана Нільсона, відв'язуючи від його хвоста мотузку.

Поблизу хмарочоса лагодили будинок. Пеппі побігла туди й принесла довгу дошку. Потім узяла дошку під пахву, вільною рукою схопила мотузку, вперлася ногами в стовбур і спритно полізла вгору. Люди просто зацікавилися з подиву. А Пеппі досягла крони, поклала дошку на товсту гілляку й почала обережно посувати її в напрямку вікна. Нарешті дошка лягла між деревом і вікном, ніби місток.

Люди внизу зовсім притихли. З напруження вони не могли навіть слова мовити. Тим часом Пеппі стала на дошку, ласкаво всміхнулася до хлопчиків і запитала:

— Чого ви такі сумні?

Вона швидко побігла дошкою і стрибнула у вікно.

— О, тут у вас гаряче! — сказала вона.— Сьогодні більше не треба буде палити, запевняю вас. А завтра досить буде вкинути в грубу четверо полін, щоб було тепло.

Вона взяла хлопчиків під пахви й знов стала на дошку.

— Тепер нарешті можна трохи розважитись,— мовила Пеппі,— бо йти дошкою майже те саме, що линвою в цирку.

І, дійшовши до середини, Пеппі задерла ногу, мов балерина. Натопв унизу охнув з переляку, а коли вона ще й упустила один черевик, кілька літніх жінок зомліло. Проте Пеппі щасливо добралася з дітьми до дерева, і люди з радощів закричали «ура», так гучно, що аж луна пішла в темряві й заглушила тріскотняву пожежі.

На дереві Пеппі прив'язала один кінець мотузки до гілляки, а другим обв'язала одного хлопчика і обережно спустила його вниз на руки матері, що чекала під деревом. Мати, плачучи, вхопила дитину й пригорнула її до грудей. Але Пеппі гукнула:

— Відв'яжіть мотузку! Тут чекає ще один хлопчик, а літати він не вміє! Людям довелося довго поморочитись, поки вони відв'язали мотузку, бо Пеппі в морі навчилася міцно в'язати вузли. Після цього вона потягла мотузку до себе і так само спустила другу дитину.

Пеппі залишилась на дереві сама. Вона знов вибігла на дошку, і люди внизу притихли, чекаючи, що вона робитиме. Пеппі почала танцювати на вузькій дошці. Вона зграбно зводила й опускала руки і приспівувала собі хрипким голосом...Люди на ринку ледь чули її спів, але бачили, що Пеппі танцювала дедалі швидше й швидше, і аж зажмурювалися, так боялися, що вона впаде та розіб'ється. Омахи полум'я вихоплювалися тепер з вікон мансарди, і на їхньому тлі Пеппі добре було видно. її обсипали снопи іскор, а вона зводила руки в чорне небо й захоплено вигукувала:

— Бачите, який гарний вогняний дощ!

Потім підбігла до мотузки, крикнула «Гей» і блискавично з'їхала вниз.

— Гукнемо чотири рази «ура» на честь Пеппі! — запропонував начальник пожежників.— Хай живе Пеппі!

Ура! Ура! Ура! Ура! — гукнули всі. І тільки один голос вигукнув «ура» ще й п'ятий раз. Це була сама Пеппі..... (Астрід Ліндгрєн)

Жанна Д'арк стала на чолі королівського війська і зробила його християнською армією, котра воювала Іменем Господнім. Вона прогнала англійців з-під Орлеана І, здобувши низку блискучих перемог, вручила Карлові VII французьку корону. Очевидці згадують, що вона бездоганно володіла мечем, вправно їздила верхи І керувала військом, як досвідчений полководець.

Всеукраїнська акція "Герой-рятувальник року"

Днями у місті Пирятин, що на Полтавщині, близько 21:00 на приватному подвір'ї 3-х річний Сергій провалився у каналізаційну яму 2-х метрової глибини. Жвавий та непосидючий малюк бавився у дворі поблизу пісочниці, побачивши 14-ти річну сусідку побіг до паркану щоб поздороватися із нею. ...Саме в цей час батьки та старша 12-ти річна сестричка Галя помітили відсутність Сергія і кинулися на його пошуки. Галина оббігла будинок і побачила відсунутий люк. Коли дівчинка підбігла до нього, то глибоко з-під землі почула дитячий плач. Оtvір до вигрібної ями в діаметрі сантиметрів 40, не більше. Тож доросла людина туди влізти не могла. Галя покликала батьків на допомогу, ті у паніці спочатку спустили до низу відро на мотузці і намагалися пояснити малюку, щоб він до нього заліз. Але перелякана дитина, яка стояла по груди у нечистотах нічого

не розуміла. Усе вирішила тендітна Галинка, вона без роздумів схопилася за мотузку і спустилася у вузький колодязь. Схопивши братика, дівчинка протягла його батькам. Після цього рятівницю витягли за допомогою мотузки на поверхню.

«Коли я отримав виклик про цю надзвичайну подію, – розказує начальник Пирятинського районного відділу МНС, – ми як раз знаходилися на гасінні пожежі у сусідньому селі. Тож я відразу із двома бійцями скочили до мого службового автомобіля і поїхали до Пирятин. Вже підїжджаючи до будинку ми отримали дзвінок, що життю дитини уже нічого не загрожує».

Вчинок дівчинки пирятинські рятувальники оцінюють як мужній, адже не кожна людина зважиться залізти до ями для порятунку людського життя.

(Світлана Наталенко, помічник начальника ГУ МНС Полтавської області. © 2007-2010, Українська правда. Використання матеріалів сайту дозволено лише з посиланням (для інтернет-видань – гіперпосиланням) на «Українську правду. Життя»)

Всеукраїнська акція "Герой-рятувальник року"

Маленька дівчинка рятувала всю родину

30 січня восьмирічна Катерина Жданова рятувала з пожежі всю свою родину. Це сталося в с. Ручаївка Запорізького району Запорізької області. Того дня в будинку перебувало 8 людей, четверо з яких були діти віком до 9 років. В результаті короткого замикання загорівся телевізор, вогонь почав поширюватися по всьому будинку. Першою це помітила Катя. Вона не розгубилася і почала будити дорослих. Таким чином, дівчинка рятувала життя прийомному батьку та 84-річній бабусі. Потім вона взяла на руки 2-річного брата і ще двох дітей вивела на вулицю.

Урочисте нагородження Катерини Жданової відбулося 7 квітня в присутності учнів Любимівської загальноосвітньої школи-дошкільного закладу I-III ступенів № 2, що знаходиться в Каховському районі Херсонської області і де на той час навчалася дівчинка.

Тема. Якою буває дискримінація дівчаток і жінок?

Мета: на прикладах пригноблення прав жінок у відсталих країнах розкрити явище гендерної дискримінації та її проявів.

Завдання:

- активізувати співчутливе ставлення до жертв статевої дискримінації;
- розширити уявлення про утиск прав і свобод осіб жіночої статі;
- зацікавити дітей тим, у який спосіб можна боротися з гендерною дискримінацією.

Форма проведення заняття: інформаційні повідомлення про явища статевої дискримінації; складання дітьми оповідань (наративів) про життя жінок і дівчаток в краї-

нах, де порушуються їхні права і свободи, інсценування життєвих колізій в сюжетно-рольових іграх;

Місце проведення: навчальна аудиторія з можливістю переміщення стільців півколом навпроти чільного місця.

Тривалість: 45 хвилин

Обладнання: дошка, крейда або аркуш паперу формату А1, маркери, хустки, які будуть застосовуватись як паранджа та хіджаб.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Ви вже знайомі з поняттям ґендерні стереотипи, статеві упередження. А що ви уявляєте собі, коли чуєте вислів «дискримінація людини?» А що таке ґендерна або статева дискримінація? (Ґендерний стереотип - це тільки неправильна, неправдива думка про те, якими є чоловіки та жінки!)

Ґендерне упередження –це вже якесь негативне почуття до людини, яку не знаєш, але судиш, бо вона є чоловічої чи жіночої статі.

Ґендерна дискримінація – це вже конкретні дії проти людини (утиск її прав на навчання, здобуття освіти, професії), обмеження її свобод (займатись улюбленими справами, спілкуватися, носити одяг, який подобається) тощо.

Які фільми, телепередачі ви бачили про дискримінацію жінок або, наприклад, про випадки, коли жінки виїздили за кордон, щоб знайти роботу, а потрапляли в рабство? Підсумовуючи відповіді учнів, вчитель підкреслює, що люди в різних країнах по-різному ставляться до жінок. Якщо живеш у демократичній країні, то рівні права статей на освіту, працю, медичну допомогу, культурний розвиток захищені Конституцією, законодавством. Водночас у багатьох країнах, як наприклад, Афганістані, Індії, Пакистані та інших, особи жіночої статі є дискримінованою групою. Щоб зрозуміти, який зміст вкладають у поняття «рівність прав та можливостей», і що таке утиск свобод, ми присвятимо сьогоднішнє заняття жінкам та дівчатам країн, де їхня стать вважається другосортною порівняно з чоловічою.

Інформаційно-розвивальний блок «Все про дискримінацію».

Вчитель записує на аркуші права, які порушуються щодо дівчаток і жінок, просить учнів поставити себе на місце цих жертв ґендерної дискримінації або уявити, що це відбувається з сестрою, мамою, приятелькою.

Крок №1.

Дівчаток і жінок не навчають. Право на навчання і отримання освіти мають тільки хлопці та чоловіки. (Вчитель запрошує дітей розіграти сценку, де дівчинка-афганка просить батька віддати її до школи).

В Індії з 5-ти жінок троє не вміють читати і писати.

- Дівчатка з дитинства мають освоїти багато трудових умінь – приготування їжі, прання, прибирання, догляд за дитиною, адже у 11-12 років її віддадуть заміж, і вона має бути справжньою господинею.
- Дівчатка та жінки не мають можливості самостійно виходити на вулицю, до крамниць, на базар – тільки у супроводі чоловічої статі – батька, брата чи чоловіка. Порушення цих правил суворо карається – побиттям, голодом.
- Дівчатка повинні повністю підпорядковуватися волі батька, який сам обирає для своєї доньки нареченого і, як правило, видає її заміж ще підлітком. Дівчинка знайомиться зі своїм майбутнім чоловіком тільки під час шлюбної церемонії. Вона повинна слухняно виконувати волю батьків. Вчитель пропонує уявити і розіграти сімейну сцену, в якій дівчина просить батьків не віддавати її заміж або, виходячи з дому, забуває одягнути чадру, за що отримує покарання.
- Дівчатка позбавлені будь-якої медичної допомоги, вони стають матерями у віці, коли ще самі є дітьми. Ранні пологи, як і венеричні захворювання, СНІД є вкрай небезпечними для їхнього здоров'я, тому багато дівчаток-підлітків помирає, не досягнувши навіть статевої зрілості. (У багатьох країнах Африки застосовують спеціальне каліцтво статевих органів дівчинки, коли вона досягає віку статевої зрілості.)
- Дівчатка, жінки не отримують освіти, а відповідно й професії, тому домашнє господарство залишається справою на все життя, як і залежність від чоловіка. Оскільки в таких країнах, як Афганістан, Пакистан війни стали буденною справою, чимало чоловіків гине, залишаючи вдів без жодних засобів для існування. Тому дівчатка і жінки є найбільш вразливою демографічною групою.
- За будь-які романтичні стосунки з іншою статтю жінок карають жорстоким побиттям, яке часто закінчується їхньою смертю.
- Жінки, дівчата позбавлені виборчих прав, тому не можуть обирати та бути обраними в державні управлінські структури, тому є найбільш соціально пасивною групою.

Крок №2.

Вчитель пропонує дітям подумати над такими запитаннями:

- Як можна допомогти тим дівчаткам, жінкам, які в своїх країнах вважаються людьми другого сорту?
- Якби довелося жити в такій країні, які б освітні, культурні, професійно-орієнтаційні програми ви б запропонували?
- Чи трапляються в Україні випадки приниження гідності жінки, дівчини, дівчинки? Як можна їм допомогти, до кого їм звертатися за допомогою?

Осмислення заняття учнями.

- Україна має демократичну конституцію, яка гарантує рівноправність статей.
- Чимало країн Африки і Сходу не мають рівноправності статей. Жінки та дівчатка залишаються в них найбільш пригнобленою групою населення – вони позбавлені права голосу, обирати і бути обраними на виборах, права на освіту та вільне волевиявлення. Їх калічать, вбивають, перетворюють на справжніх рабниць у сім'ї.
- Люди доброї волі мають об'єднувати свої зусилля заради їхнього визволення з

ґендерного рабства. Слід допомагати жінкам та дівчатам з відсталих країн отримувати освіту, щоб боротися за визнання своїх основних прав та свобод.

- Слід засуджувати будь-які прояви нерівностей статей в Україні, голосно розповідати про випадки приниження гідності жінок і дівчат, захищати їхні права як на рівні парламенту, так і на рівні сім'ї та школи.
- На захисті прав людини стоїть Конвенція прав людини, яка охороняє її недоторканість і гідність. Конвенція прав дитини містить в собі чимало застережень щодо охорони дітей.

Домашнє завдання. Пригадати документальні історії про життя жінок та дівчаток у відсталих країнах Сходу з художніх кінофільмів та телепрограм, із курсу «Права та свободи дитини».

ДОДАТОК МОВОЮ ФАКТІВ

... факт залишається фактом: історія людства — то історія чоловіків. Захопивши влад ще в найдавніші часи, чоловіки вже більше не віддавали її жінкам Лише у XX столітті жінкам вдалося домогтися рівності. Але й досягти рівноправні за законом жінки не завжди є такими в житті.

- У ПЕРВІСНІ часи дитина не знала, хто її батько. Вона знала тільки свою матір. Та й не допомогли б ніякі скарги. Люди жили однією великою родиною — племенем, і думка окремої людини не враховувалася.
- Минув час, виникла сім'я, схожа на нашу: тато, мама, діти, дідусь, бабуся.
- Люди займалися не тільки мисливством, а й почали розводити свійську худобу. У найсильніших і найкмітливіших залишалися надлишки продуктів харчування, вони вимінювали їх на речі, які виробляли інші. З'явилось майно, яке треба було передавати у спадщину. Батько прагнув передати майно саме своєму синові. Так і виникла сім'я.
- Батько почав визнавати своїх дітей, коли у людей з'явилось власне майно і виникла потреба передавати його у спадщину.
- У більшості народів різне ставлення до дівчат і хлопців. У багатьох країнах жінці надавалося другорядне значення. Та, мабуть, у Японії це виявилось найяскравіше. Головою японської сім'ї міг бути лише чоловік. Він користувався необмеженою владою і розпоряджався усією власністю. Йому корилися всі, навіть дорослі члени родини, не сумніваючись у його авторитеті. Батько займає найвище становище в сімейній ієрархії. Він — найперша особа, яку дитина привчається шанувати і слухатися з першого і до останнього дня свого свідомого життя. Ніколи не робити вчинків, за які буде соромно, зберігати незаплямованою честь сім'ї і власну репутацію — найважливіші принципи японського виховання. Японських хлопців і дівчат виховують неоднаково: у хлопчиків обов'язково необхідно виховати почуття самоповаги й уміння захищати власну гідність, а у дівчаток — стриманість і скромність.
- В Україні Існувала інша система виховання, та ставлення до жінки-паритетність стосунків та рівність, про що свідчать документальні свідчення: Давньоруське право зрівняло жінку і чоловіка у правах(X-XI ст.) .У X-XIII ст. жінки могли бути власницями великих коштів і маєтностей. Донька одержувала весь спадок матері.

- Українські жінки вищих суспільних станів у Великому князівстві Литовському мали широку свободу і правову незалежність, майже не поступаючись у повноті своїх громадянських прав чоловікам.

(Українки в історії)

Князь Ярослав Мудрий, прагнучи посилити політичну роль столиці Русі, і далі укріплює, розширює і прикрашає Київ.

У світлиці палацу перед князем Ярославом стоїть чернець і промовляє: Світлий князю, я розумію, що Анна — ваша улюблена донька, але ж усі діти пишуть на дерев'яних дощечках, вкритих воском, тоді як Анна забажала писати чорнилом на дорогому пергаменті. Вона ж його просто попсоє! -Не твоя справа вирішувати, що для мене дорого,— відповів князь.— Не для забави навчаю я Анну, а для могутності всієї нашої держави. Великі справи чекають на Анну,— задумливо мовив князь.— А зараз іди до неї і навчай усього, що сам знаєш.

- Але ж Вона ж дівчинка і, мабуть, не може бути князем.
- Дійсно, Анна не може княжити в Києві: у неї є брати Ізяслав, Володимир, Святослав і Всеволод.
- Та Ярослав Мудрий знає, що віддасть Анну, як і її сестер Єлизавету й Анастасію, заміж за могутнього правителя іноземної держави. І коли доньки його будуть освічені і віддані своїй Батьківщині, то вони зможуть впливати на відносини між державами на користь Київської Русі.

Як розповідають легенди малою Анна, улюблениця батька і старших братів, була бешкетлива і вередлива, часто пустувала, мала сміливу вдачу і відзначалася допитливістю. До навчання була здібна, але несумлінна. От і зараз Анна поставила велику пляму на дорогоцінному пергаменті, подивилася на неї, неквапно підвелася і промовила: —Досить! Ми їдемо на полювання. -Анно, ти вже багато знаєш, ти добре володієш іноземними мовами, але не можна зупинятися на досягнутому. Розум і знання — то наймогутніша зброя.

- Наймогутніша зброя — меч і спис. Письмом і читанням ворога не вб'єш і звіра не вполюєш! Ти хоч і чернець, а таких простих речей не знаєш,— зверхньо кинула князівна.— Поїдеш зі мною і братом моїм Всеволодом на полювання, то сам переконаєшся у моїй правоті.

Мовчазною поверталася з полювання Анна. Уже перед воротами міста звернулася вона до Богдана:

- Я накажу відпустити гончаря й відшкодую йому збитки. Найвищий повинен бути найсправедливішим.

Всеволод схвально посміхнувся, а Богдан не приховував радості.

- Ти правильно говорив,— продовжила Анна, звертаючись до ченця,— вищою за звіра, вищою за інших роблять людину знання і розум. Вони — найсильніша зброя. Усіляку перешкоду не-освічена людина, як звір, намагається здолати силою. А розумна людина — мудрістю.

Завжди пам'ятала королева Франції Анна своє полювання в лісах під Києвом і свої слова — «людина долає перешкоди не силою, а знанням і розумом». Була вона правителькою мудрою, а тому

могутньою. У сумні години, коли Анні хотілося повернутися в рідний Київ, притискала вона до серця Євангеліє, що батько Ярослав дав їй у далеку путь.

(за С.Гавришем)

Як виховували в козацькій державі

Чоловік Одарчин був на козацькій службі, тому головувала у сім'ї вона. А коли повертався з походу її коханий Іван, на честі якого і молодшого сина назвала, то вже не знала Одарка, як йому догодити і чим утішити. Іван, було, пригорне до себе Оксанку та Петрика, поцілує їх та й каже: Слухайтеся, діточки, матері, допомагайте їй, бережіть і захищайте одне одного. Навчайтеся науки та Слова Божого. Ти, сину, як підростеш, поїдеш до Києва вчитися, а потім старшиною козацьким станеш; а ти, доню, обереш собі чоловіком козака найкращого та найславнішого і будеш йому за гарну дружину.

- Дідусю, а чому Петрик поїде вчитися до Києва?
- У Києві при Печерському і Михайлівському Золотоверхому монастирях були найкращі на той час школи. Там навчали арифметики, старослов'янської, руської та грецької мов, церковних співів. Існували також школи для посадських людей, де могли навчитися грамоти діти купців і ремісників.
- А коли ж у школах почали вивчати інші науки?
- Це сталося трохи пізніше — в XVII столітті, коли з'явилися так звані братські школи, їх відкривали міщани і православне духовенство на власні кошти. Освіта в цих школах базувалася на давніх слов'янських традиціях. У братських школах зазвичай було п'ять класів. Вивчалися «сім вільних наук» — граматика (латинська, грецька, польська й українська мови), риторика, діалектика, арифметика, геометрія, астрономія й музика.
- Мабуть, важка була та наука! А що було далі з Петриком та Оксанкою?
- Батько знову вирушав у похід, а діти лишалися з матір'ю. Спливали дні й місяці. Вечорами Оксана вишивала рушники для посагу, Петрик майстрував малому Іванкові коника, а Одарка поралася по хаті й пишалася тим, як підростають її дітки. Ніщо не віщувало біди.
- Та в цей час підступні кримські татари, оточивши село, зненацька напали на людей біля церкви і захопили їх у полон. Швидко тікали нападники з села зі своєю здобиччю. «Ясир, ясир!» — збуджено кричали вони один одному. Так потрапили¹ Оксанка й Петрик у татарський полон.
- Спливло багато часу, а може, й не дуже, як привезли татари Оксану та Петрика у Кафу до моря. Дівчину швидко продали, а потім перепродали дуже багатому туркові.
- Сподобалася вона туркові так, що він навіть утратив усю свою пихатість. Хоч і купив він Оксану, а як до неї підступитися, не знав. Дарунки коштовні їй приносив, ласощами пригощав, піснями та музикою веселив, та все їй немиле. Можна купити козачку, та душу і серце її — ніколи. Якось узяв турок Оксану на базар, аби купити їй прикрас та шовку. Довго ходили вони по базару, товари роздивлялися. Аж раптом побачив турок, як спалахнули очі Оксанчині.
- Що сподобалося тобі, зіронько моя? — звернувся він до дівчини. Якщо ти подаруєш мені те, що вподобала, я стану покірною і лагідною, — опустивши очі, щоб не було видно сліз, промовила Оксана
- Добре, добре! — зрадів турок. — Вибирай: оксамит, шовки коштовні прикраси. Вибирай, чого душа жадає. Не хочу я ні шовків, ні прикрас. Купи у татар он того хлопчика і відправ його з купцями в Україну.
- Добре, — усміхнувся турок. — Зроблю, як ти бажаєш.
- Дідусю, тим хлопчиком був Петрик? — Так, Оксана добре пам'ятала, що наказував-заповідав їм батько: допомагати один одному.

Підійшла Оксана до братика, обняла його міцно.

• Пам'ятаєш, Петрику, що казав тобі батько? Бути тобі козаком, рідну землю боронити, їдь з купцями додому, а мені судилося в неволі жити. Незабаром відправляють мене до Стамбула,— мовила Оксана Невдовзі велика важка галера ви-йшла з порту Кафі і взяла курс на Туреччину. Найкоротший шлях туди лежав повз грізну і величну гору Карадаг. На палубі стояла Оксана, дивилася, як веслюють закуті в кайдани бранці-українці, і слухала пісню, яку співала стара туркеня.

• Про що ця пісня, бабусю? — запитала Оксана.

• Пісня ця про чайок, що супроводжують кораблі. Кожен моряк знає, що побачити чайку можна тільки біля берега. І думають моряки, що чайки — то загиблі душі їхніх товаришів. Скоро мине галера Карадаг і вийде у відкрите море. Тоді вже не побачимо чайок аж до берега турецького.

І продовжила стара туркеня свою сумну пісню. Аж раптом на галері почалася страшenna метушня.

• Що трапилось? — здивувалася Оксана.— Чому турки до бою готуються?

І тут побачила дівчина, як від скель Карадагу, немов на крилах, летять легкі човни.

«Та це ж козацькі чайки»,— промайнула в Оксани думка.

Даремно важка галера намагалася втекти. Невільники веслували все слабше і слабше. Короткий бій — галера у козаків. Розбили вони на невольниках кайдани і почали у свої човни складати дорогі тканини, прикраси, золото — все цінне, що знайшли на галері.

Серед козаків побачила Оксана свого брата. Кинулися вони один до одного, обнялися, і розповів Петрик сестричці, як усе було:

Після того, як ти мене викупила, я взявся козаків по Кафі шукати, бо чув від людей, що вони є десь поблизу. А коли знайшов, сказав їм, хто я, про батька та про біду нашу. Вирішив козацький ватажок зробити засідку під скелями Карадагу, як це вони час від часу робили. Отак ми тебе та інших бранців врятували, ще й здобич велику взяли.

Правду батько казав: бути тобі, Петре, козацьким полковником,— мовила Оксана.

(за С.гаришем)

Мовою фактів

Споконвіку славилась земля українська жінками. Князівна Либід яка стала високопоетичною легендою і символом давньої княжої слав преславна княгиня Ольга, що підготувала підґрунтя для хрещення наро. нашого і за це удостоїлася звання рівноапостольної разом із внуком Володимиром Великим — хрестителем Руси-України

Європа знає і пам'ятає прекрасних і високоосвічених дочок великого князя Київського Ярослава Мудрого, зокрема Анну Ярославну — королеву Франції, оспівану в піснях і сагах норвезьких королеву Єлизавету Ярославну і легендарну Анастасію Ярославну — королеву угрів. Княгиня Єфросинія, дружина князя Ігоря Святославовича, дочка Ярослава Осмомисла — відома всім Ярославна із безсмертної поеми "Слово о полку Ігоревім" — прославилася обороною Путивля-града, на неї полишеного.

Євпраксія — молоденька дружина німецького імператора Генріха IV, дочку великого князя Київського Всеволода Ярославовича, сестра Володимира Мономаха. Про яку дуже гарно написав Павло Загребельний в однойменному романі. Повернувшись додому, князівна не ніжилася у розкошах, а займалася великою просвітницькою та добродійною діяльністю.

Ще одна наша землячка Настя Лісовська — відома всьому світові як Роксолана. Проста селянська дівчинка з Рогатина була спочатку просто полонянкою. Силою свого інтелекту та дивовижної жіночої чарівності вона полонила не лише наймогутнішого султана, падишаха Великої Порти, а й тогочасний, завойований турками, світ. Ставши дружиною турецького султана Сулеймана II, вона сорок років стримувала татарські набіги на Україну. Подейкували, що Сулейман II через любов до своєї дружини досконало вивчив українську мову. **Роксолана**

...Звикла вже до того, що багата. Спинаясь вже на ніжки перший син, А душу все тривожив запах м'яти Та снився незабутній Рогатин. Султана проводжала у походи, Настирно осягла мудрість знань... Ніхто не знав, що велич і погорда — То наслідок твоїх важких терзань. Усі збагнула тонкощі Корану. (Це ж треба, жінка і такі дива!) Півсвіту поважало Роксолану, А ти Настусею була з Рогатина. Жила в таку добу непересічну! Велика і... беззахисна душа. Вознеслася з буденності у вічність Настуся з українського села..(О. Мартинюк)

пісня "Україночка" у виконанні Оксани Білозір. Сл. А. Демиденка, муз. Г. Татарченка

Не одні хани У полон мене брали, Били-вбивали, На чужину гнали. Били-вбивали, На чужину гнали. А я не скорилася, Із сльози відродилася — Українкою я народилася!
Приспів:

Кажуть хлопці, я сама, наче квіточка, Що пливають мої слова, як та річечка, Що душа моя співає, мов сопілочка, А я просто українка, україночка, А я просто українка, україночка.

Гальшка Гулевичівна, велика просвітителька, засновниця слави Київського братства, розробила програму і статут його, хоч як жінка і могла бути його членом.

...Вдячно згадаймо і легендарну Марусю Чурай, чиї пісні окрилюю і запалювали до визвольної боротьби з поневолювачами не лише козакі запорожців, але і їхніх нащадків.

Ще довго можна перелічувати славних українських жінок, які в різні часи брали на свої тендітні плечі непомірний тягар турбот не лише пре власний рід, а й про весь наш страждений народ, його давню славу, трали ції та звичаї, слово й пісню.

На території нашої країни у скіфо-сарматських похованнях VI—V ст. до н. е. знайдені залишки тканин, вишитих золотом, шовковими та вовняними нитками. На території України також знайдено історичні пам'ятки цього мистецтва. Вони відносяться до I ст. до н. е. А за часів Київської Русі сестра Володимира Мономаха Анна-Янка організувала в Києві першу вишивальну школу, де молодих дівчат навчали ткацтву та вишиванню. Популярна вишивка і в наш час. В Україні налічується близько 100 технік вишивки.

ПРАВА ДИТИНИ

Усі діти мають право вільно висловлювати свою думку
Усі діти мають право на відпочинок і дозвілля
Усі діти мають право на вільне спілкування
Усі діти мають право на повноцінне харчування
Усі діти мають право на свободу совісті, думки і релігії
Усі діти мають право на отримання освіти
Усі діти мають право на отримання інформації
Усі діти мають право на медичну допомогу
Усі діти є рівні у правах, ніхто не повинен їх порушувати

Усі діти мають право на відпочинок і дозвілля
Усі діти мають право на повноцінне харчування
Усі діти мають право на отримання освіти
Усі діти мають право на медичну допомогу
Особлива турбота дітям, що перебувають у конфлікті з законом
Усі діти є рівні у правах, ніхто не повинен їх порушувати
Жодна дитина не повинна бути примусово залучена до праці
Жодна дитина не повинна бути об'єктом сексуальних домагань
Жодна дитина не повинна бути жертвою насильства або війни
Жодна дитина не повинна бути скривджена і зневажена
Особлива турбота дітям-інвалідам
Особлива турбота дітям-біженцям
Особлива турбота дітям без сімей
Кожна дитина має право на любов і спілкування

ТЕМА. ЧИ ПРАВДА, ЩО ХЛОПЧИКИ І ДІВЧАТКА Є НАСТІЛЬКИ РІЗНИМИ, ЩО ЇМ ВАЖКО ПОРОЗУМІТИСЯ?

Мета: спонукати дітей до розуміння того, що між хлопчиками і дівчатками більше подібного в інтересах, уміннях, здібностях, ніж відмінного, та що їхня рівність у спільних справах, повсякденному спілкуванні робить їхні стосунки більш позитивними, а клас – сильнішим та більш дружним.

Завдання:

- активізувати увагу дітей до пошуку спільних уподобань, інтересів, вмінь та навичок у поведінці хлопчиків і дівчаток;
- привернути увагу до того, що від статі не залежать те, що спонукає до появи конфліктного спілкування, а що – до мирного;
- переконати дітей у тому, що спілкування хлопчиків з дівчатками на засадах рівності призводить до покращення товариських стосунків між статями та до зміцнення класу як співдружності рівних.

Тривалість: 45 хвилин.

Обладнання: аркуші формату А1, скотч, маркери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Давайте згадаємо казкових героїв, дівчаток і хлопчиків, які, незважаючи на свою «дивину» (за традиційним стереотипом), стали найкращими друзями. Наприклад, Герда і Кай із казки «Снігова королева», маленька розбійниця чи Пеппі Довгапанчоха.

Учитель зачитує фрагменти з казок чи розповідей або учні самі пригадують свої історії.

ПЕППІ ОСЕЛЯЄТЬСЯ У ВІЛЛІ «ХОВАНКА»

(Уривок із повісті «Пеппі Довгапанчоха»)

На околиці малесенького містечка є старий, занедбаний садок, у садку стоїть старий будиночок, а в ньому мешкає Пеппі Довгапанчоха. Їй дев'ять років, і мешкає вона там сама-самісінька. Нема в неї ні мами, ні тата. І добре, що нема, бо ніхто їй не загадає йти спати саме тоді, коли вона найдужче розгуляється, і ніхто не силує пити риб'ячий жир, коли хочеться з'їсти цукерок. Колись у Пеппі був тато, і вона його страх як любила, і мама, звичайно, теж була, але так давно, що Пеппі не пам'ятає її. Мама померла ще тоді, як Пеппі була маленька, лежала в колісці й так верещала, що ніхто не міг витримати того вереску. Пеппі гадає, що її мама тепер на небі й дивиться на свою доню крізь дірочку. Тому вона часто махає мамі рукою і каже: Не бійтеся! Я не пропаду!

Тата свого Пеппі ще не забула. Він був капітаном і плавав по широкому морі. Пеппі також плавала з ним, аж поки одного під час бурі велика хвиля забрала його з палуби, і він зник. Але Пеппі була впевнена, що колись він повернеться, вона не вірила, що тато втонув.

- Моя мама — ангел, а мій тато — негритянський король! Не всі діти мають таких гарних батьків, — любила похвалитися Пеппі. — А тільки-но мій тато збудує корабель, він припливе по мене, і я стану негритянською королівною. Гей-гоп, ото буде життя!

Тато купив цей будиночок у садку дуже давно. Він хотів оселитися тут із Пеппі, коли вже постаріється й не зможе більше плавати. Та сталося лихо, його забрала хвиля, і, щоб дочекатись, поки він повернеться, Пеппі подалася просто додому, до вілли «Хованка». Так звався цей будиночок у садку. Він чекав на Пеппі — прибраний, умебльований. Одного теплого літнього вечора Пеппі попрощалася з матросами на татовому кораблі. Всі вони дуже любили її, і Пеппі також їх дуже любила.

- Бувайте, хлопці! — сказала Пеппі і всіх по черзі поцілувала в чоло. — Не бійтеся за мене. Я не пропаду.

З корабля вона взяла тільки мавпеня, що звалося паном Нільсоном — його Пеппі подарував тато, — і велику торбу, повну золотих монет. Матроси стояли біля поруччя й дивилися вслід Пеппі, поки її було видно. А вона йшла, не озираючись, і несла під пахвою пана Нільсона, а в руці — торбу.

Дивна дитина — сказав один матрос, коли Пеппі зникла в далині, і втер сльозу.

Він казав правду. Пеппі буда-дуже дивна дитина.

А найдивніше те, що вона була напрочуд сильна. Така неймовірно сильна, що жоден поліцей на світі не подужав би її. Вона могла підняти навіть коня, якби захотіла. І Пеппі таки підіймала коня. Вона мала власного коня — купила його за одну з своїх золотих монет того самого дня, як прибула додому, до вілли «Хованка». Їй завжди хотілося мати коня. І ось тепер він оселився в неї на веранді. Та коли, бувало Пеппі розташовувалась там випити після обіду кави, то довго думаючи, виносила коня в садок.

Поряд із віллою «Хованка» був інший садок будинок. Там жили тато, мама і двоє гарненьких дітей: хлопчик і дівчинка. Хлопчика звали Томмі, а дівчинку — Аніка. Обоє вони були дуже чемні, гарно виховані й слухняні. Томмі ніколи не кусав нігтів і завжди робив те, що загадувала мама, Аніка не вередувала, коли їй чогось не давали, і завжди була мов лялька у своїх гарно випрасуваних ситцевих сукенках, яких ніколи не бруднила. Томмі й Аніка мирно гралися у своєму садку, але часто їм хотілося мати якихось товаришів, і тоді, коли Пеппі плавала з татом по морях, вони інколи вилазили на огорожу, що відділяла їхню садибу від вілли «Хованка», й казали:

- Як погано, що в цьому будинку ніхто не живе. Хай би хуг оселилася якась родина з дітьми!

Того лагідного надвечір'я, коли Пеппі вперше переступила поріг вілли «Хованка», Томмі й Аніки не було вдома. Навіть як вони вже повернулися додому й стояли біля своєї хвіртки, озираючи вулицю, то ще не знали, що тепер у них так близько з'явилась товаришка і їм буде з ким гратися. Вони стояли собі й міркували, який їм сьогодні випаде день: чи приємний, коли є чим розважитись, чи нудний, коли ніщо не спадає на думку: коли це раптом відчинилася хвіртка з вілли «Хованка» і з неї вийшла чудна дівчинка. Томмі й Аніка зроду такої не бачили, це вийшла на ранкову прогулянку Пеппі Довгапанчоха,

Ось який вона мала вигляд: морквяного кольору волосся, цупко заплетене в дві кіски, що стирчали, мов палички, ніс картоплинкою, весь поцяткований ластовинням, великий рот із білими здоровими зубами. А вбрана вона була просто-так химерно. Пеппі сама пошила собі сукенку. Сукенка мала бути блакитною, та блакитної матерії не вистачало, тому Пеппі в кількох місцях подоточувала червоні клапті. На довгі, худі ноги вона понатягала довгі панчохи — одну руду, другу чорну. А чорні черевики були рівно вдвічі довші за її ступні. Ці черевики тато купив дівчинці на виріст у Південній Америці, і ніяких інших черевиків вона не хотіла носити.

Та найдужче вразило Томмі й Аніку те, що на плечі в дівчинки сиділо мавпеня. Воно було одягнене в сині штанці, жовту курточку й білий солом'яний брилик.

Пеппі рушила вулицею, однією ногою ступаючи **по** тротуару, а другою — по риштаку. Томмі й Аніка не зводили з неї очей, поки було її видно. Незабаром Пеппі повернулася. Тепер вона вже йшла задки — не хотіла тратити сили обертатися зайвий раз. Дійшовши до хвіртки Томмі й Аніки, Пеппі стала. Діти мовчки дивилися одне на одне. **Нарешті** Томмі спитав:

- Чого ти йдеш задки?
- Чого я йду задки? – перепитала Пеппі. Хіба ми **живемо** не у вільній державі? Хіба не можна ходити так, як кому хочеться? А крім того, я тобі скажу, що в Єгипті всі люди так і ходять, і ні для кого це не дивина.
- А звідки ти знаєш? — спитав Томмі. — Ти ж не була в Єгипті.
- Я не була в Єгипті? Ова! Затям собі: я була скрізь, об'їздила цілий світ і бачила ще й не такі дивовижі! Цікаво, що б ти сказав, коли б я пройшла вулицею на руках, як ходять усі в Індії!
- Все це ти набрехала, — сказав Томмі. Пеппі хвилину подумала.
- Так, набрехала, — сумно сказала вона.
- Брехати негарно, — зважилась нарешті розтулити рота й Аніка.
- Так, брехати дуже негарно, — погодилася Пеппі ще сумніше. — Але я часом забуваю про це, розумієш? Та й хіба можна вимагати від дівчинки, в якій мама ангел, а тато -негритянський король і яка сама ціле своє життя плавала по морях, щоб вона завжди казала правду? До того ж, — додала Пеппі, і її всіяне ластовинням личко засяяло, — можу запевнити, що в Конго нема жодної людини, яка б казала правду. Там тільки те й роблять, що брешуть починають о сьомій ранку і так аж до заходу сонця. Тож коли я бува ненароком збрешу, вибачте мені, бо я надто довго жила в Конго. Але ж ми однаково можемо приятелювали, га?
- Певне! — сказав Томмі й раптом відчув, що сьогодні їм не буде нудно.
- Чому б вам не поснідати в мене? – запитала Пеппі.
- О, а й справді, – зрадів Томмі, – чому б нам не поснідати в тебе? Ходімо!
- Авжеж, – мовила Аніка. – Ходімо, швиденько!.....(Астрід Ліндгрєн «Пеппі-Довга Панчоха»)

Осмислення заняття учнями. Закріплення позитивного емоційного ставлення дітей.

- Станемо в коло, чергуючи дівчинку і хлопчика. Потрібно сказати якесь гарне слово одне одному і кинути м'яч. Тоді ті добрі почуття з твого серця перейдуть у серце іншого. Я почну.
- Дмитрику, ти дуже ласкавий. (Діти: Олю, ти дуже красива. Михайлику, ти дуже турботливий. Юлю, ти дуже смілива).

Осмислення уроку вчителем. Хлопчики та дівчатка, чоловіки та жінки мають багато спільного в характерах, поведінці, бажаннях та стосунках і зовсім не багато відмінного. Тому вважати іншу стать протилежною за людськими властивостями було б помилкою, як і вважати всіх хлопців та дівчат схожими між собою. Рівність у спільних справах та взаємодопомога, взаємопідтримка у повсякденному спілкуванні робить стосунки хлопчиків та дівчаток більш позитивними, а клас – сильнішим та більш дружним.

ТЕМА. У ЯКИЙ СПОСІБ МОЖНА ЗАРАЗИТИСЯ ВІРУСОМ ҐЕНДЕРНОГО УПЕРЕДЖЕННЯ І ЯК ЙОМУ ПРОТИДІЯТИ?

Мета: сформувати уявлення дітей про статеві упередження та способи їх поширення засобами масової інформації.

Завдання:

- навчити дітей критично ставитися до спрощених, неправдивих зображень осіб чоловічої та жіночої статі в літературі й журналах для дітей, а також мультфільмах;
- познайомити дітей з поняттям «ґендерні упередження» та розвивати уміння їх ідентифікувати у відомих дитячих виданнях.

Тривалість: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Форма проведення заняття: психологічний практикум, групові дискусії.

Обладнання і матеріали: фрагменти текстів, ілюстрацій з дитячих журналів чи книжок зі статевотипізованими зображеннями поведінки осіб жіночої та чоловічої статі, два аркуші формату А1, скотч, маркери.

ТУТ МАЄ БУТИ 4-5 коротких фрагментів-текстів з описом характерів хлопців і дівчат!!!!!!!!!!!!!!

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань вчителем. Правда чи ні, що справжньою буває тільки чоловіча (хлопчача) дружба, що жінки (дівчатка) не здатні дружити, оскільки заздрять одна одній? Ґендерні стереотипи нав'язують нам думку, що дружба дівчаток базується

або на плітках, або на другорядних інтересах, як-то, інтерес до моди. Не оминули стереотипи і хлопчачу дружбу. Її вважають позбавленою почуття емоційної підтримки, проте не позбавленою спільного інтересу до спорту, техніки і т.п.

Явище приписування іншому якихось рис тільки на підставі того, що ця людина належить до певної статі, називається статевим упередженням, або упередженням гендерним.

А чи вмієте ви самостійно помічати та знаходити подібні упередження щодо хлопчиків та дівчаток, які досить часто приховуються в образах героїв казок, оповідань, в малюнках на сторінках дитячих часописів, книг, мультиків? На сьогоднішньому занятті ми будемо працювати «детективами» і шукати такі статеві упередження. Отже, розпочинаємо пошук, детективи.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК «Детективне агентство «Дитяча книга».

Вчитель ділить клас на групи по 5-7 осіб, які отримують завдання виявити типові риси героїв казок, оповідань, ілюстрацій (з отриманих фрагментів текстів) та підтвердити – правда чи ні, що ці герої як представники чоловічої чи жіночої статей в реальному житті можуть поводитись у такий самий спосіб. Успішним детективним агентством виявиться та група, яка знайде найбільше аргументів «за» і «проти». Завдання кожної групи – виокремити ті риси, які автори казок чи оповідань приписують героям чоловічої і жіночої статей. Наприклад, Буратіно – сміливий, як і більшість хлопчиків, а ще він заступається за друзів, завжди готовий допомогти тощо. А образи дівчат, як-то Мальвіни, лякливі, не люблять пригод, проте охайні та ввічливі.

Чи справді всі дівчатка такі плаксійки і боягузки, а хлопці – сміливці, здатні на подвиг? А може бути навпаки? Давайте зробимо так, щоб кожна група детективів доповіла нам про результати свого розслідування.

Крок №1. Учні зачитують тексти, вибираючи з них описи героїв та героїнь. Після завершення роботи детективів, групи по чергово доповнюють «хлопчачий» та «дівчачий» аркуші з результатами своїх пошуків.

Коментар вчителя. Звертає увагу на «хитрощі» маскуванню вчинків героїв чоловічої та жіночої статі. Якщо це Він, Колобок, Незнайко чи Буратіно, то він нічого не боїться, знає, чого хоче і від кого, впевнений у власному успіху і т.п. Якщо ж ідеться про Неї, Мальвіну чи Лисичку-сестричку, то особа жіночої статі зазвичай демонструє залежність від інших, лякливість або хитрість, підступність.

Що чекає на нас, якщо ми будемо вірити гендерним стереотипам? Яким буде наше ставлення до хлопчиків і дівчаток, якщо в них ми будемо бачити риси, змальовані в казках, легендах чи оповіданнях?

Крок № 2. Допоможи Бабі-язі стати доброю.

Учитель. Ми зараз розкажемо Бабі-язі вірші-усмішки про хлопчиків та дівчаток, які є однаково нечемними, невихованими, недобрими дітьми і дотримуються стереотипної поведінки, щоб вона, послуховавши, змінила свої уявлення, поведінку та пододала власні упередження щодо поведінки як хлопчиків, так і дівчаток.

Добрий день — казати треба,
 Знаємо добре ми це всі.
 Одні кажуть раз за разом,
 Інші ходять, мов німі.
 У дівчаток гарні кіски,
 Але надто вже малі,
 А щоб більші виростали,
 Ми їх тягнемо до землі.
 Ми хлоп'ят своїх навчаємо,
 Щоб бути солдатами,
 А щоб краще пам'ятати,
 Любим їх щипати.
 Треба добре вчить уроки,
 Щоб отримати високий бал,
 Ні — то кручусь на всі боки,
 Намагаюся списати.
 ХХХХХХ

Джентльмени ми всі справжні,
 Коли треба чергувати,
 Для дівчат звільняємо місце —
 їм не будемо заважати.
 А коли йдемо в їдальню
 Чи вертаємось у клас —
 Ви чомусь всі раптом дружно
 Місце не звільните для нас.
 Нас учителька навчає,
 Бути чесними дітьми.
 Щоб ми вирости і стали
 Всі хорошими людьми.
 Вам усмішки розказали,
 Може, в них не все гаразд.
 Підкажіть — ми станемо кращі,
 Все у нас піде на лад.

*****Про червону шапочку

- Я тебе з'їм,
сказав Червоній Шапочці Сірий Вовк.
- А я тебе! — сказала Червона Шапочка.
- Та я ж великий! — здивувався Сірий Вовк.
- Великий, а лоба свого не бачиш! — усміхнулась Червона Шапочка.
Вона й додому прийшла, а Вовк все вертів головою. Георгій Люлько

Вправа. Звичайно, добре жити в такому колективі, в якому цінують дружбу, щирість, чесність, великодушність, взаємодопомогу. Ми не перші, хто хоче стати справжніми дру-

зями, справжнім колективом. Про це мріяли ваші дідусі, бабусі, мами і тата. Колись вони створили правила, які згуртували їх у колектив.

Правила чемності для хлопчиків і дівчаток, що згуртовують колектив:

- успіху можна досягти тільки разом, у колективі.
- Вмієш добре щось робити, то навчи іншого.
- Будь толерантним(ою).
- Ти не кращий за всіх, але й не гірший.
- Ні до кого не чіпляйся, грай чесно, не дражнись.
- Ніколи нікого не обманюй, не ображай.
- Поважай тих, з ким дружиш.
- Дружба — це правда, доброта і чесність кожного.
- Що вимагаєш від друга, насамперед вимагай від себе

Робота в групах.

Кожна група отримує завдання на аркуші з написом «Колектив починається з мене, бо...».

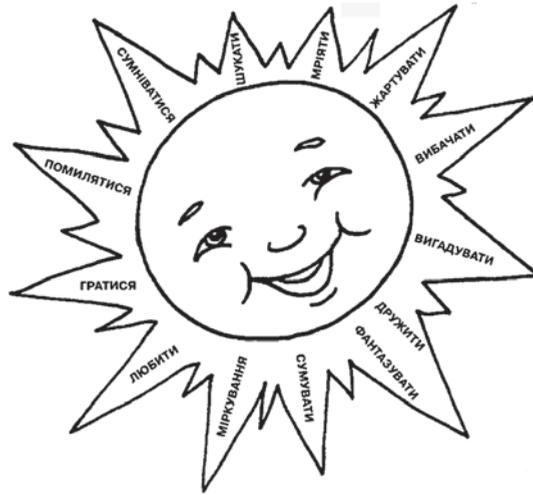
Після виконання завдання кожна група передає свій варіант відповіді іншим групам, які доповнюють його своїми думками, підкреслюють ті, з якими не погоджуються. Опрацьований таким чином аркуш повертається до вчителя.

Осмислення заняття учнями.

- Казки, оповідання, як правило, перебільшують як позитивні, так і негативні стереотипні риси своїх героїв.
- Перенесення рис літературних героїв на реальних людей називають стереотипним мисленням, тобто негнучким, обмеженим, схематичним.
- Якщо ґендерними стереотипами починають міряти реальну поведінку представників статей, мовляв, «всі хлопчики люблять вихвалитися так, як Колобок, а дівчатка всі зануди, люблять читати моралі, як Мальвіна», то це означає, що ми підміняємо реальну оцінку людини статевим упередженням.
- Чим більшою кількістю ґендерних упереджень ми користуємось, тим більш викривленою, неправдивою стає наша оцінка людини, а значить, і наші стосунки з нею.

Підбиття підсумків заняття вчителем.

Ми навчилися, як необхідно долати свої упереджені погляди, вітатися, поводитися із старшими, товаришами. Не про все сьогодні сказали, але це і неможливо. Найголовніше, ви повинні пам'ятати: необхідно вітатися першими з дорослими, ввічливо прощатися, дякувати за допомогу, виявляти доброзичливе і турботливе ставлення до малюків і старших. Допомогати їм, не чекаючи, коли вони звернуться за допомогою. Будьте привітними, чемними, скромними людьми. На згадку ми вручаємо вам таке маленьке ґендерне символічне сонечко, щоб його маленькі промінчики нагадували вам про сьогоднішнє свято, і ви були нашими помічниками.

Дітей потрібно вчити, що не існує видів занять чи професій, які б підходили тільки чоловікам або тільки жінкам. Отже, не повинно бути поділу на “дівчаче” та “хлопчаче” в іграх, трудових уміннях та навичках, пізнавальних інтересах тощо. Треба вчитися всьому, що цікавить без огляду на статеву належність. Наприклад, учні-другокласники вчать пришивати гудзик на уроках трудового навчання. Недоцільно розділяти на „дівчачі” і „хлопчачі” так звані моторні ігри. І хлопчики, і дівчатка повинні навчитися потрапляти в ціль м’ячем, грати в кеглі, накидати кільця на стрижень, лазити, стрибати, їздити на велосипеді тощо.

Домашнє завдання. Пригадати випадки, коли в оцінці особи іншої статі, ти чи твої друзі чіпляли етикетку «всі вони такі...».

Пошукай у дитячих журналах вказівки на паритетність статей у їхній взаємодії.

ДОДАТОК

Паритетність статей у дитячих журналах

Наприклад, журнал „Барвінок”, започаткувавши рубрику „В гостях у Кліо”, залучив до „хлопчачого” конкурсу знавців футболу – дівчаток, які стали його переможницями, друкує фото дівчаток-гравців футбольних команд.

Чи введення нових рубрик, як-от: „Розумниці – Розумники”, „Лідером не народжуються”, «Поштарочка».

Показані рухливі українські народні ігри, які спрямовані на взаємодію обох статей (на малюнку дівчинка і хлопчик, тримаючись за ручки, грають у гру „Хлібчик” чи „Дзвін” (Малютко №7, 2005), а ще „ Кіт і миша”, «Панас», «Хрін», «Лисичка», «Звідки ти?», «На чім стоїш?», «У залізного ключа, або у вовка», «У вовка», «Зайчик», «Хрещик», «Зелений шум», «Кружок» тощо).

Чи, наприклад, ігри-жартівливі діалоги: „Був(ла) у лісі?-Був(ла).Рубав(ла) дрова? Рубав(ла). Бачив(ла) вовка? Бачив(ла), Боявся(лась)? Ні. (При цьому махають хустинкою перед очима. Якщо кліпне, то боїться, а не кліпне – не боїться).”

ЩО потрібно зробити? Подавати чоловіків та жінок, хлопчиків та дівчаток у нестатевотипізованих ролях, як-от: у журналі „Барвінок” друкується казковий детектив Лесі Мовчун „Розшукується півень або злочини зухвалої подушки”, де детективом і слідчим виступає жінка – Світлана Ромашка чи у журналі „Малятко” – вірш К.Пасічної „Кухар” (на рисунку намальований хлопчик) та підписано:

Щедрий кухар усіх нас,

Пригощає пиріжками.

Він готує плов і квас,

кашу й борщ із пампушками”

Слово вчителя. Дівчатка і хлопчики, пригадайте приклади своїх успіхів і невдач, перемоги й поразки. Для цього на аркушах під назвою «Мої досягнення й поразки», намалюйте коло розміром приблизно 10 см, розділіть його на чотири нерівні частини, кожна з яких показуватиме ваші успіхи, невдачі, перемоги й поразки.

Поки учасники виконують це завдання, на дошці чіпляються аркуші з твердженнями: «Людина — коваль свого щастя», «Без зусиль не витягнеш рибку із ставка», «Як потопаєш, так і полопаєш», «Завзятість і праця все перетруть».

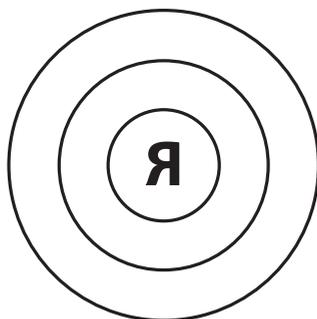
Вчитель. Дивлячись на свої малюнки, подумайте, що є запорукою ваших досягнень і поразок. Підтвердіть або спростуйте поміщені на дошці твердження. (Охочі висловлюються).

Вправа «Шлях до успіху».

Учасники складають аркуші навпіл малюнком всередину, креслять п'ять вертикальних ліній на однаковій відстані один від одного. Над першою лінією пишуть «Сильний(а)», над другою — «Вмілий(а)», третьою — «Розумний(а)», четвертою — «Сміливий(а)» п'ятою — «Успішний(а)»; під цими лініями відповідно — «Слабкий(а)», «Не вмілий(а)», «Нерозумний(а)», «Боязкий(а)», «Неуспішний(а)». Вчитель пропонує уявити собі, що у верхній частині аркуша розташовуються найсильніші, найспритніші, найрозумніші, найсміливіші і найуспішніші люди на Землі, а у нижній частині аркушу – всі слова-антоніми (протилежні за змістом). Учасники повинні визначити, де знаходиться їхнє власне місце, і позначити його рискою на кожній лінії. Після цього ведучий висловлює припущення, що кожна людина хоче стати кращою, успішнішою, незалежно від статі, і пропонує учасникам позначити хрестиком те місце, яке вони хотіли б займати в майбутньому.

Акцентується увага на відмінностях, і головне, схожості життєвих прагнень і цілей хлопчиків та дівчаток. (ДОДАТОК РУЗВЕЛЬТ I ТЕТЧЕР)

Вправа Я-це Я

Закінчіть речення:

Мама мене часто...

Тато мене часто

У школі я...

Загравшись, я забуваю...

Я люблю танцювати..

Я граю у комп'ютерні ігри...

Я люблю грати в шахи....

Я співаю.....

Я дивлюся телевизор...

Обливатися прохолодною водою...

Свої руки я вважаю умілими до...

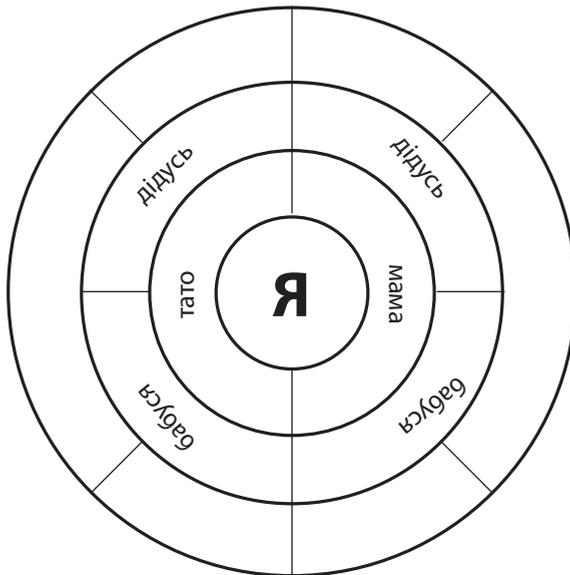
Займатися спортом я найбільше...

Намалюйте два портрети. Оформіть рамочки та подаруйте їх своїм рідним.

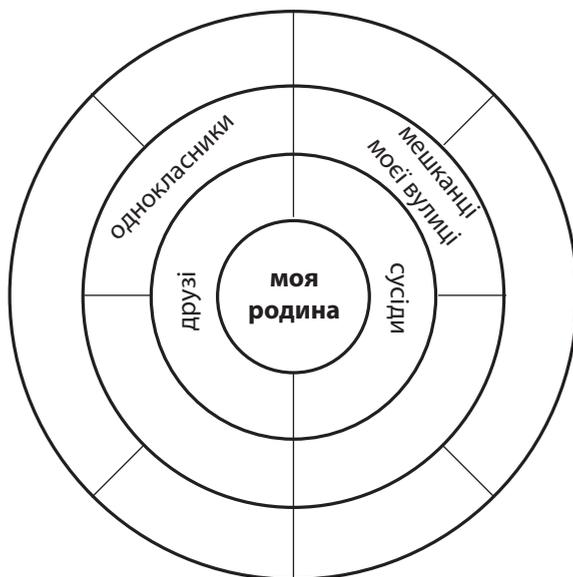
Який(а) я зараз Яким(а) я хочу бути

Хто живе поруч? Прочитайте й назвіть членів своєї родини. Допишіть інших родичів, сусідів та друзів.

Моя родина

Мої сусіди й друзі

Осмислення заняття.

Гра «Кому що підходить».

Перед учнями на столі розкладаються картки із зображенням дій («картинками» вгору), характерних для дівчаток (жінок) і хлопчиків (чоловіків). Наприклад, прання білизни, забивання цвяхів, приготування їжі, покупка продуктів, керування машиною, заколисування дитини і т. п. Діти по черзі вибирають картку, зображають дану дію і описують свої відчуття.

Осмислення роботи учнів вчителем. Вчитель запитує:

Чим подобається тобі Тишко із оповідання М.Романівської? *„Все горіло в Тишкових руках. Пострибали у теплу воду тарілки. Забігав рушник, витираючи їх... Тишко-добрий господар. Адже мати цілий день працювала-треба їй допомагати”* із завданням-виділити головну думку (*„Рідна мова”* для 4 класу (за ред. М.С.Вашуленка)

Що характеризує Олега як справжнього друга з оповідання *„Задачі трапляються різні”* О.Єфімова ?

Пригадайте, у чому виявилась мужність, сміливість дівчинки Натки з оповідання *“Космонавти з нашого двору”* В.Нестайка? (*Читанка”* для 4 класу (автор – Савченко О.А.).

ДОДАТОК

Дорогі друзі, я хочу розповісти вам історію Теді Рузвельта. Ви, звісно, можете сказати на це: «Країн у світі багато, і президентів теж. Навіщо нам знати про всіх?» Я з вами погоджуся. Проте це історія не просто президента – це історія унікальної людини. Це розповідь про те, чого зміг досягнути хлопчик, який нічим особливим від нас із вами не відрізнявся, хіба тим, що в дитинстві був дуже хворобливий і через астму навіть не міг ходити до школи. Це історія про те, як цей хлопчик подолав усі перешкоди на своєму шляху. І нарешті, це історія про людину, яка сказала: «Я не повірю, що комусь коли-небудь подобалося бути президентом більше, ніж мені».

Ти знаєш, що Теді розумний хлопчик, у нього велике майбутнє. Я впевнений, що він зможе навчатися в хорошому університеті. Але я не хочу, щоб ці щомісячні застуди, через які він не міг і року провчитися в школі містера Макмюлена, виявилися чимось серйознішим.

Міті запитально поглянула на чоловіка.

- Єдиний вихід для хлопця – це заняття спортом. Я поговорю з ним.

Теді кволо усміхнувся і почав було розгортати зошита, який він повсякчас носив із собою. Туди він записував усі свої спостереження про птахів і звірів, яких коли-небудь бачив або про яких читав -а читав він багацько. І ось тепер Теді не знав, що робити, коли батько кличе отак до себе на розмову, тому вирішив зацікавити його чимось зі своїх чудернацьких записів. Теодор Рузвельт знову серйозно подивився на сина і не міг стриматися, щоб не всміхнутися. Батько був для майбутнього президента Теодора Рузвельта всім. Він був утіленням хоробрості, сили та любові до людей. Своім дітям він не вибачав жорстокості, егоїзму, лінощів, брехні та боягузтва. І Теді виріс аж ніяк не боягузом. Згодом він скаже, що єдиним, кого він коли-небудь справді боявся, був його батько. У більшості ситуацій, які траплялися йому в житті, Теодор-молодший намагався зметикувати, як би батько вчинив у такому випадку. Однак тепер, коли татко дивився на нього так урочисто й таємничо, він і гадки не мав, про що той думає.

Ще б пак! Теді чудово все пам'ятав. Юні розбишаки вирішили якось познущатися з Теді, бо той був слабовитим і не міг не те що дати гідної відсічі, а навіть гратися з хлопцями на вулиці. Але до чого тут це?

- Таким хлопцям, – батько вів далі, – ти анічогісінько не доведеш тим, що у 9 років уже написав свою першу книжку, та ще й яку! Про історію комах! їм не подобається, що ти набагато розумніший від них.

Так, його батько був багатий і сильний, і Теді страшенно хотів бути схожим на нього.

Щоби твій розум розвивався далі, можеш пообіцяти мені дещо?

Теді не знав, про що його зараз попросить батько, але він був готовий пообіцяти що завгодно. Тому також майже непомітно кивнув.

- Пообіцяти, що ти пікуватимешся про своє тіло, тренуватимешся, щоб вирости сильним?
- Тату, але вчора... – почав було Теді.
- Невже ти гадаєш, що я проситиму тебе про дурниці? Ходімо, я покажу тобі дещо. Невеличка спортивна зала у підвалі будинку. її зробили спеціально для тебе. То як? Завтра заняття з боксу?

г – Але вчора... вчора я знову не міг спати, бо мені бракувало повітря, і я вкотре думав, що задихнуся...

Проте на цьому випробування для Теді не закінчилися. За рік після розмови з батьком він ішов по вулиці. Його друзі жартували з якоїсь рекламної вивіски. А Тед похолов від жаху, бо виявив, що у нього ще й препаскудний зір, він не може прочитати жодної літери. Рік занять боксом приніс свої плоди. Теді став жвавим, і напади астми помітно порідшали. А тут маєш тобі! Він не зможе вчитися через те, що недобачає. Це могло зламати будь-кого, але не Рузвельта.

Батько придбав йому окуляри. І замість того, щоб зненавидіти їх, Теді дуже втішився, бо тепер міг краще розглядати нутрощі тварин, яких розтинав. А на 13-річчя батько подарував йому рушницю. Таку, яку Теді раніше бачив лише в дорослих. Ці два подарунки буквально «відкрили для хлопця цілком інший світ». Тепер це був той Теодор Рузвельт, яким його звали бачити на фотографіях. В окулярах, усміхнений, впевнений у собі. Він почав ходити з батьком на полювання. І не лише не покинув боксу, а ще й почав їздити верхи і кататися на ковзанах. Теді виявляв неабияку витривалість і часто залишався на ковзанці довше, ніж усі його друзі, які швидко падали з ніг від втоми. На час його вступу до Гарварду, одного з найкращих університетів світу, ніхто би й не здогадався про його дитячу хворобливість і не посмів би назвати його слабаком.

Історія кволого хлопчика, який «зробив себе сам», нині не є ні для кого таємницею, навпаки, для багатьох вона стала джерелом натхнення. Діти в американських школах і тепер залюбки дізнаються про життя одного з найулюбленіших американських президентів і часто згадують його слова, які він сказав на Різдво далекого 1898 року таким самим дітям, як і вони: *«Я би хотів, щоб ви вирішили для себе ось що: по-перше, що ви гарно проживете кожну хвилину свого життя – ваші похнюплені носи не стануть нікому в нагоді; а по-друге, що ви зробите щось вартісне, наполегливо працюватимете і виконаєте те, що собі постановили».*

Дорогий друже, перед усім хочу тебе запитати: чи ти, бува, не знайомий з дівчинкою на ім'я Мері

Робертс? Ні? То, може, твої батьки, або ж бабуся чи дідусь допоможуть тобі з'ясувати, хто вона? Якщо ж і на це моє запитання ти заперечно хитаєш головою, не варто розчаровуватися. Краще зручно вмотися у кріслі чи на дивані й прочитай цю історію.

Ледь чутний дзенькіт дверного дзвоника сповістив про відвідувача. У дверях бакалійної крамниці з'явилася дівчинка. За її сірою сукнею з білим комірцем можна було впізнати одну з вихованок школи для дівчаток містечка Ґрентама. Так воно й було. Школярі та школярки частенько навідувалися до крамнички неподалік від школи, щоб поласувати чимось смачненьким. Але дівчинка не зайшла, щоб купити цукерок. Вона одразу ж попрямувала до прилавка і сама стала продавцем. Це була донька власника крамниці Елфрида Робертса – Мері. Її сестра Мюріел саме відважувала півкілограма масла для місіс Сміт, що була їхньою сусідкою і частенько заходила до бакалії за покупками.

Доброго дня, місіс Сміт, – чемно привіталася дівчинка.

І тобі доброго дня, Мері, – місіс Сміт відповіла дівчині, що так неочікувано з'явилася за прилавком.

Ось півкілограма вершкового масла та чорний чай, – Мері простягнула місіс Сміт пакет із продуктами, який її сестра щойно гарненько запакувала.

Мюріел трішки розсердилася на сестру за таке нахабство. Адже вона так безцеремонно «забирає» у неї покупців. Проте поступилася молодшій Мері та із зацікавленням спостерігала, що ж буде далі. Наостанок дівчині залишалось сказати ввічливу фразу, якою вони завжди послуговувалися, коли продавали печиво та цукерки в крамничці свого батька після школи: «Дякуємо за покупку. Будемо раді бачити вас знову». Іншим варіантом могло бути: «Дякуємо. Заходьте до нас іще». Але те, що сказала Мері, від неї не очікували ні Мюріел, ані Енді та Мері, які в той час теж працювали в бакалії.

Ось півкілограма вершкового масла та чорний чай, – Меґі простягнула місіс Сміт пакет із продуктами, який її сестра щойно гарненько запакувала.

Мюріел трішки розсердилася на сестру за таке нахабство. Адже вона так безцеремонно «забирає» у неї покупців. Проте поступилася молодшій Меґі та із зацікавленням спостерігала, що ж буде далі. Наостанок дівчині залишалось сказати ввічливу фразу, якою вони завжди послуговувалися, коли продавали печиво та цукерки в крамничці свого батька після школи: «Дякуємо за покупку. Будемо раді бачити вас знову». Іншим варіантом могло бути: «Дякуємо. Заходьте до нас іще». Але те, що сказала Меґі, від неї не очікували ні Мюріел, ані Енді та Мері, які в той час теж працювали в бакалії.

- Дякуємо вам за покупку. **Голосуйте за Консервативну партію**, – Меґі вимовила це і так солодко усміхнулась, як уміють лише діти. Цим вони, до речі, страшенно подобаються дорослим.

Місіс Сміт забрала свого пакунка і змовницьки всміхнулась дівчинці у відповідь.

- Дякую і тобі, Меґі. Твій батько – хороша людина. Дуже хороша людина. ...Меґі вміла справляти враження на дорослих і вміла їм подобатися. Дорослі часом дивуються, коли діти говорять абсолютно неочікувані речі. Особливо в таких ситуаціях, у які ти, напевно, також потрапляв. І Меґі теж часто дивувала дорослих.

БІЛА ВОРОНА

Меґі справді відрізнялася від більшості своїх однокласників. На вихідних вона не ходила на вечірки, які часто організовували її однолітки у себе вдома. А натомість в суботу йшла в бібліотеку, де читала біографії відомих людей, історичні книжки і, звичайно ж, книжки про політику.

Її називали задавакою. Ні, вона не задирала носа, просто шкільні розваги її не особливо цікавили. Натомість дівчинка любила читати й обговорювати з батьком книжки та події у світі.

«Знайшлася мудрагелька!» – казали про Меґі старшокласники, їм було не до вподоби те, що дівчинка ставила багато запитань професорам університетів на зустрічах, які проводилися в їхній школі. Попри те, що Меґі не була надто товариською і не боялася відрізнятись від інших дівчаток, її поважали. Поважали, але не любили. Так, Марґарет здавалася дорослішою від своїх однолітків. І ви, мабуть, уявили собі ідеальну, однак нудну дівчинку, яка завжди слухає своїх батьків і чемно виконує всі домашні завдання. Але це було не зовсім так.

Хоча Марґарет частенько ставили у приклад, але зовсім не через навчання. Вона вчилася добре, проте без великого ентузіазму. А книжки, які вона читала в суботу ввечері, були аж ніяк не шкільними підручниками. Це були книжки, які її зацікавлювали або могли, на її думку, згодитися у майбутньому. Вона постійно бачила перед собою батька, який, хоч і закінчив лише школу, а не університет, був дуже освіченою людиною, тому що багато читав.

Меґі ставили у приклад в іншому. Дівчинка була надзвичайно охайною. Завжди з акуратним коротким каштановим волоссям та в чистому одязі, вона справляла враження дорослої. Батьки інших дівчаток часто зверталися до своїх доньок: «Чому не стараєшся бути такою, як Марґарет Робертс?» Тобі би сподобалося, як би тебе постійно порівнювали з кимось? Напевно, що ні. Це дратувало і тих небагатьох подруг, які у Меґі були. Але вона не дуже сумувала з цього приводу.

Після школи дівчина якнайхутчіш поспішала до крамниці, де завжди збиралося багато цікавих людей. Вона навіть не встигала спілкуватися з усіма робітниками місцевого заводу, шевцями, працівниками міської ради, які заходили туди. Бакалійна крамничка збирала також батькових політичних однодумців і стала таким собі дискусійним та політичним клубом Ґрентама. Недарма Елфрид Робертс був спочатку просто собі активістом Консервативної партії, а згодом став мером міста.

Окрім того, Елфрид та Беатрис Робертс були дуже віруючими. І тобі, напевно, буде цікаво дізнатися, що сім'я Робертсів проводила майже всю неділю в церкві. І відвідувала храм не лише в неділю. Меґі та Мюріел співали в церковному хорі, а їхньому батькові, який не був священиком, проте дуже поважним мешканцем Ґрентама, надавали право виголошувати проповіді. Увечері ж друзі, які ходили з ними до церкви, збиралися на вечерю до їхнього дому. Дівчаткам із сім'ї Робертсів навіть не дозволялося читати книжок у неділю. Цікаво, чи сподобалося би тобі таке? Але Меґі та Мюріел не нарікали. Вони б, мабуть, навіть щиро здивувалися, якби ти сказав їм, що не ходиш до церкви тричі на тиждень.

...Коли до Джона Веслі якось підійшла жінка, щоб попросити благословення, він окинув оком її неохайне вбрання і відповів: «Господь тебе набагато більше благословить, якщо ти будеш охайнішою».

Меґі принішкла і вслухалася в батькову проповідь. ....

Меґі знала, що батько щодня вставав дуже рано, щоб напросувати свою сорочку і штани. Роберт-си не були багатими, проте бідними їх теж назвати важко. Меґі та Мюріел не могли й мріяти про дороге вбрання чи прикраси. Батьки навчили їх ощадливості, але ощадливість не забирала в них хорошого смаку, і вони не шкодували зусиль, щоб у тому, що мали, виглядати якнайкраще. І хоча в них удома не було ні ванни, ані туалету, а з крана текла тільки холодна вода, всі члени сім'ї Робертсів були дуже охайними та акуратними, а Беатрис Робертс ще й стежила за бездоганною чистою в їхньому помешканні.

Отак жила Меґі все своє шкільне життя, аж поки не вирішила, закінчивши школу, вступати до Окс-форду. Вибрала вона цей навчальний заклад тому, що там навчалися більшість політиків, а ще там була студентська Асоціація консерваторів. Тож вона і слухати не хотіла, коли директорка її школи намагалася переконати дівчинку вибрати собі не настільки престижний та дорогий навчальний заклад. Меґі виявила стійкість характеру і все ж випробувала свої сили.

...Але залишмо Меґі Робертсубакалійній крамничці, де вона наполегливо готується до вступних іспитів до університету. Дівчинка ще має час досягнути всього ужитті.

Якби вона не спробувала цього та багатьох інших речей, то не була би дочкою Елфрида Робертса, який завжди вважав, що його донька здатна здобути набагато більше, ніж вдалося йому. Але якби в Меґі не мала такого батька, то хтозна, чи знали би ми про Марґарет Тетчер.

ТЕМА. Чи залежить дружба від того – «хлопчача» вона чи «дівчача»?

Мета: сформувані уявлення про те, що дружба, приятні взаємини не залежать від статі.

Завдання:

- переконати дітей у тому, що повага, рівність є умовою як одностатевої, так і міжстатевої дружби;
- показати учням, що добрі справи, хороший характер не залежать від статі.

Орієнтовний час тривалості заняття: • 30 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія

Форма проведення: робота в малих групах; складання наративів про досвід своєї дружби, психологічний практикум.

Обладнання та матеріали: фрагменти текстів про міжстатеву дружбу.

Привіт! Про що засумувала?

Марія звела голову. Отак-пак! Перед нею стояв Джастін. Вона звернула на нього увагу ще на першому уроці, коли непомітно розглядала своїх нових однокласників. Гарний – високий, широкоплечий, густа каштанова чуприна, сірі очі, й обличчя дуже симпатичне. А потім виявилось, що він ще й відмінник, і в баскетбол добряче грає. Загалом, перший хлопець у класі. І не дивно, що досі він Марію майже не помічав, – хіба йому нема з ким дружити? І чому це він раптом підійшов?

- Гей! Про що замислилася, подруго? – привітно повторив своє запитання хлопець.
- Привіт. Ось задачі ніяк не втну, – нарешті промовила Марія.
- Давай-но глянемо. Дозволь я сяду? -Угу.
- Діставай-но підручник і показуй, що не зрозуміло, – Джастін мовби й не помічав її збентеження, взяв у неї з рук підручник, розгорнув на закладеній сторінці й почав діловито ставити запитання. За півгодини всі завдання до наступного уроку математики Марії стали зрозумілі.

От чудово, мені самій не вдалося б так розібратися, дякую тобі! – Марії було дуже приємно, та все одно вона почувалася дивно, якимось незручно від такої уваги.

- Та облиш, мені неважко. А з інших предметів ти як?
- Наче нормально.
- Добре тобі, а я от не знаю, що робити, – стурбовано протягнув Джастін, – місіс Джонс попросила зробити доповідь із літератури про різні легенди, я глянув у шкільній бібліотеці, там не те... Хочеться щось особливе розповісти.

«Звісно, – подумала Марія, – не розповідати ж йому про Джонні Ячмінне Зерно». І тут у неї ссянула думка:

- А грецькі легенди хочеш? – спитала вона.
- А що, є такі?
- Так, і дуже давні, гарні й цікаві! І я їх багато знаю, дідусь розповідав! І в батька є книга! – залпом випалила Марія. їй хотілося віддячити Джастінові. І вона пишалася тим, що знає про це більше, ніж він, а тому може йому допомогти!
- Хочу! А твій батько дозволить узяти мені книгу прочитати?

Ой, – засміялася Марія, – я й не подумала, адже книга грецькою! А давай вчинимо так – ти приходи-меш до батька в аптеку, там я читатиму тобі й відразу перекладатиму Марії геть не хотілося, щоб її новий приятель приходив до них додому, бачив їхню убоге помешкання і знайомився з матір'ю.

Ой, – засміялася Марія, – я й не подумала, адже книга грецькою! А давай вчинимо так – ти приходиш-меш до батька в аптеку, там я читатиму тобі й відразу перекладатиму Марії геть не хотілося, щоб її новий приятель приходив до них додому, бачив їхнє убоге помешкання і знайомився з матір'ю.

- Чудово, домовилися! А зараз мені час на баскетбол. Завтра розкажеш, що твій батько вирішив!

Джастін зіскочив із лавки.

- Авжеж, і мені пора, до завтра! – і Марія побігла додому в прегарному гуморі, мало не вистрибом.

Усе влаштувалося пречудово. Батько з півслова зрозумів прохання дочки, він і сам стомився від своєї галасливої дружини, від її нескінченних скарг, претензій і доган. Грубу старовинну збірку давньогрецьких міфів непомітно принесли до батькової аптеки. Наступного дня після уроків діти влаштувалися в маленькому допоміжному приміщенні. Марія розповідала свої улюблені легенди про грецьких богів і героїв – лише вряди-годи заглядала до книжки для уточнення. А Джастін робив потрібні йому нотатки. Шкода тільки, що ці читання були короткі – Марії треба було йти додому займатися музикою та вокалом, адже мати вимагала, щоб дочка не марнувала й хвилини, а навчалася і навчалася, – все задля майбутнього успіху та процвітання. І багатства. Ну й нехай – у ті дні Марія мов на крилах літала. І вчителька вокалу натішитися нею не могла – найскладніші пасажі Марія виводила легко і з усмішкою, наче пісеньку насвистувала. А сивий дідусь, викладач музики, здивовано зводив брови: дівчинка й раніше не лінувалася, а зараз із натхненням бралася до складніших п'єс. Гра його учениці стала сміливішою та енергійнішою.

У школі однокласники, звичайно, помітили, що загальний улюбленець Джастін перший весело вітається з цією новенькою і щодня кудись із нею йде. І от уже другі хлопці почали звертатися до неї з проханнями та розмовами, сусідка за партою, підхопивши під руку, тягла Марію до шкільного буфету – стосунки налагоджувалися. (Марія Каллас)

І хоч Ісаак уже був геть не маленький, закінчив сільську школу, проте він був такий щасливий, що на перших порах ні на хвилинку не відходив від матусі.

- Мій найбільший хвостик, – усміхалася мама.

А ще Ісааку дісталася кілька сотень книг, які лишилися після вітчима-священника. Він читав їх за поєм -церковні, філософські книги – й намагався зрозуміти. А в товстий зошит, де були виписки і розумні вислови, записав свої перші рівняння з диференційного та інтегрального обчислень.

Саме ці перші складені ним задачки побачив його рідний дядько, брат мами Анни Вільям, також священник:

- Сам склав? – здивувався. – Е, та тобі треба далі вчитися, хлопче.

Так Ісаак став учнем безплатної граматичної школи в містечку Грентем. Майже з першого дня розпочалася його війна з братами Едуардом і Артуром Сторерами. Він жив у їхньому будинку (їхня мама була подругою мами Анни) і вчився в одному класі.

Брати не любили нового учня. Маленький, худенький, він відмовлявся брати участь у їхніх іграх, походах проти учнів церковної школи і нальотах на міські садки, а все сидів над своїми книжками. Брати зуміли налаштувати проти нього весь клас. Ісаак навіть боявся заходити до класу – на голову йому могло пролитися відро з поміями, яке ставили на двері, або він кілька разів гепався, перечебившись об мотузку біля лави, за якою сидів. А ще брати, особливо Артур, розповідали, який він хитрий і підступний, як краде у них вишні й сніданки.

Це Ісаакові, зрештою, набридло. І дорогою до школи він справді вкрав з Артурової сумки канапку з м'ясом та сиром. Хай тепер хоч недаремно казатимуть на нього. Артур це помітив і, розігнавшись, ударив Ісаака головою в живіт. Та так, що Ісаак упав і знепритомнів. Поволі він прийшов до тями. У вухах і голові дзвеніло. Болів живіт. До школи було близьенько, та йти туди не хотілося.

«Попрошу маму, нехай забере мене з цієї осоружної школи, – подумав він. – Буду працювати біля землі, мамі потрібен помічник по господарству».

Він уже повернувся, щоб іти в протилежний бік, але щось його спиною. Невже він злякався? Й отак просто відступить? Хлопчик ковзнув поглядом по землі. Що ж це таке дивне валяється в пилюці? Та це ж його зошит, який випав із полотняної сумки!

Ісаак підняв зошита. Мимоволі розгорнув і наткнувся на рівняння, яке вчора ніяк не міг розв'язати. Ні, він мусить його розв'язати. А що, як спробувати зовсім по-іншому. Переставити знаки...

І він пішов до школи.

Коли ж закінчилися заняття, Ісаак сказав Артурові:

- Давай вийдемо у церковний двір.
- Вийдемо, – Артур дивився насмішковано. – А чого?
- Побачиш, – коротко кинув Ісаак.

З ними пішов найдужчий і найавторитетніший учень – син майстра з міської фабрики.

- Я буду з тобою битися, – сказав Ісаак на церковному подвір'ї, розташованому поруч із школою.
- Ти? – Артур глузливо засміявся. – Замурижка, куди тобі!

Ісаак трохи відступив убік і з усього розмаху вдарив Артура ребром долоні вище ліктя. Артур замахнувся на нього, але Ісаак встиг відскочити.

Ісаака охопила невимовна лють. Відчув, як дрижить усе тіло, а до голови ринула кров. Він налітав і налітав, бив противника у бік, по спині, по голові. Світ наче кружляв довкола нього, а він оборонявся від цілого світу і нападав. Раптом відчув, що не такий уже він і слабосилий, що може битися, і це несподівано додало неабиякого азарту. Він схопив Артура за вухо і вдарив кулаком у груди.

- Я більше не можу битися, – спинив його чийсь крик.

Перед Ісааком стояв його кривдник і... схлипував.

Та ти боягуз! – закричав син майстра і, взявши Артура за плечі та голову, заходився боляче терти носом об церковну стіну.

...Через багато років у список гріхів, учинених за все життя, сер Ісаак Ньютон внесе і такий пункт: «Побив Артура Сторера».

Невідомо, чи існувало яблуко, яке допомогло Ньютонові своїм падінням відкрити знаменитий закон всесвітнього тяжіння. Але було яблуко, зірване ним для юної маленької міс Сторер. На все життя, з дитинства, зберіг він їй романтичну відданість, хоч вона й вийшла заміж за іншого. Вже стареньку відвідував її, допомагав грошима, підтримував словами. Про себе ж у зеніті слави сказав: «Не знаю, яким я видаюся світові, але собі я здаюся маленьким хлопчиком, який грається на морському березі, і знаходить на березі великого недослідженого океану істини то гарний камінець, то привабливу червону мушлю».

ХІД ЗАНЯТТЯ

Діти діляться на групки, які мають дати відповіді на питання:

- У кого дружба міцніша – у хлопців чи дівчат?
- Хто більше конфліктує – хлопці чи дівчата?
- Чому дружба одностатева є більш поширеною, ніж між статеві?
- Що стоїть на заваді розвитку такої дружби – страх бути висміяним чи невміння стати справжнім другом?
- Як міцність дружби залежить від того, ким ти є – хлопцем чи дівчиною, і від того, з ким ти дружиш – з хлопцем чи дівчиною?

Вчитель аналізує підсумкові звіти груп, підкреслюючи слушність висновків про те, що справжня дружба не залежить від статі друзів, лише від їхнього вміння дружити.

Є багато справ, які необхідно і можна робити разом. Лише класом можна виступати єдиною спортивною командою та вигравати різні конкурси.

У відомого гуманіста-педагога Януша Корчака є такі слова: «Так хто ж кращий, хлопчики чи дівчатка? У кожної людини є чесноти і недоліки, хто цього не знає? Є вони у дівчаток і у хлопчиків. Потрібно розуміти один одного, поважати, прощати і любити».

Домашнє завдання. Віднайти пісні, приказки, вислови видатних людей про справжню дружбу.

ДОДАТОК

У рубриці „Енциклопедія Язикатої Хвеськи“, що в журналі „Барвінок“, переповідки йдуть переважно від жіночої статі, що посилює стереотип „жінки, дівчатка – це говорухи, пліткарки“ тощо.

СОРОКИ

Що робити Галочці чорненькій, щоб їй не хотілося на уроках розмовляти з Галочкою біленькою?

Скільки разів на день їм Олена Пилипівна каже:

- Татарська й Хижнякова! Не розмовляйте!
- Ну, давай мовчати! — каже Галочка біленька, і вони починають уважно писати: «Наша кішка Мура». Уважно-уважно кожному літеру виводять. Галочка чорненька навіть язика трошки висуне.

Раптом Галочка біленька шепоче:

- А знаєш, наша кішка привела кошенят, гарненькі такі кошенятка, одне попелясте, а друге руденьке.

А наш Джойка вчора в садку вирив яму, побачив там черв'яка і хотів його відкопати, — також пошепки відповідає Галочка чорненька, і літера «а» вже вилазить у неї за лінійки.

- А в нас... — продовжує Галочка біленька.
- Татарська й Хижнякова, не розмовляйте! — знову каже Олена Пилипівна.

...Вони ще трошки пошушукалися, посперечалися, але дійшли згоди.

1— Ти пиши, ти краще пишеш, — сказала Галочка чорненька, і Галочка біленька, почуваючи всю відповідальність такої справа, старанно почала виводити на білому аркуші паперу: «Хто кого перемовчить на всіх уроках і на читанні, тому премія, а хто перший забалакає — той програв.

Галочка Хижнякова.

Галочка Татарська»

Олена Пилипівна ніяк не може зрозуміти, в чім справа — обидві сороки мовчать на всіх уроках, як | води в рот набрали.

...Дуже важко було перші дні. А далі ще важче. Нарешті, субота — і останній урок.

Це був урок краснопису.

Галя і Галя старанно виводили літери. І раптом обидві побачили у Курянчика на парті свій папірець з обіцянкою не розмовляти про свої справи на уроках. Але, крім їхньої обіцянки, на папірці тепер ще намальовано було дві дівчинки з довгими-довгими язиками і підписано було: «ДВІ СОРОКИ».

— Подивись! Подивись! — прошепотіли разом обидві Галки, подивилися одна на — одну і обидві... заплакали.

— Ти перша сказала!

— Ні, ти перша!

— Це через того вредного Курянчика! — вже голосно схлипували вони. Дівчатка, що з вами? — підійшла до них схвильована Олена Пилипівна.

Дівчата, перебиваючи одна одну, розповіли, в чому справа.

— Ну, заспокойтесь! — сказала Олена Пилипівна. — Я справді помітила, що ви дуже добре стали сидіти, і писати без плям, і помилок менше робите. Ви обидві виграли, — це вже Курянчик винний, що підвів вас.

Курянчику було соромно, бо з дівчаток ніхто не 'міявся, а на нього діти розсердилися.

Галочки йшли зі школи дуже веселі.

— Яку ж тобі премію дати? — спитала Галочка біленька.

— Яку хочеш, — скромно відповіла Галочка чорненька. — А тобі?

— І ти — яку хочеш.

— Знаєш, — сказала Галочка чорненька, — я тобі намалюю на пам'ять квіти для твого червоного куточка. Тобі ж мої подобаються!

— А я для твого Мишки виплету таку ж шапочку, як у моєї ляльки Радуги сі.

Оксана Іваненко

БАЛАКУЧИЙ МИХАЙЛО:

Як говорить

Михайло,

то руками махає:

і отак,

ще й отак,

не Михайло —

вітряк!

І здається:

за мить

наш Михайло

злетить...

НЕВСИДЮЩИЙ ВАСИЛЬ

Непосида Вася
на стільці гойдався.
Перший раз
гойднувся —
і перевернувся.
Другий раз
гойднувся —
знов перевернувся.
Третій раз
гойднувся —
теж перевернувся!..
З того часу Вася
більше
не гойдався.

ЛІНИВИЙ ПИЛИП

Дуже важко
жить Пилипу:
де не ляже — там
прилипне,
і лише
підйомним краном
підніма Пилипа мама.

КАЗКА ПРО НІНУ-НАВПАКИНЮ

В нашім будинку
жила Навпакиня:
так прозивали
дівчинку Ніну,
котра
робила усе
залюбки,
тільки робила усе –
навпаки.
Скажуть батьки
у калюжу не лізти
Ніна в калюжі
опиниться миттю.
Скажуть,
що треба прибрати
в кімнаті —
потім кімнати
батькам не впізнати..
Ну, а накажуть
сідать за уроки,

то Навпакиня
не ступить і кроку.
Скаже:
— Уроків на завтра
нема! —
І сперечатися з нею
дарма!..
Навіть у школі
дорослі та діти
зовсім не знали,
що з нею робити.
Якось
лишилася Ніна
одна...
Що їй робити –
не знала вона.

Тож узялася
прибрати в кімнаті:
вміє ж вона,
як ніхто,
підмітати.
І Навпакиня
так підмела,
що — як у бурю! —
пилюку зняла.

Потім
помила паркет,
як уміла — мама
за тиждень
його ледь одмила!..
З меблів
старанно витерла пил:
терла завзято —
скільки є сил!
Довго ще меблі
од болю рипіли:
їх, бідолашних,
подряпини вкрили.
А узялася
квіти полити —
зразу пов'яли
налякані квіти...
Потім
гортала бездумно

книжки — важко ж
читати книжки
навпаки!
Потім
підсіла вона до вікна,
горда собою,
та трохи сумна:
адже робити усе
навпаки нудно,
як поруч немає батьків.
Тож од нудьги —
як на Ніну це схоже! —
перекривляти взялась
перехожих.
Раптом
один з перехожих
спинився,
вгору з цікавістю
враз подивився,
зблиснули
вогники хитрі
в очах...
— Бачу,
ти дуже кмітливе дівча! —
мовив дідок
перехожий до Ніни.—
Хочеш до мене,
в казкову країну?
Пхе!
А чого там не бачила я!
— Пхекаєш марно,
голубко моя!
Це — Навпакинія,
саме для тебе:
є там усе,
що тобі тільки
й треба.
Діти
в країні моїй
залюбки роблять усе,
як і ти,— навпаки.
Але нікого
за це не карають,
а навпаки —
подарунки

вручають. Словом,
країна ця —
казка та мрія!...

— Ой!

Ви — чаклун!
Я усе розумію! —
аж підстрибнула
вражена Ніна.—
Хочу!
Ой, хочу
в казкову країну!
Вдома мені
вже набридло украй.

Мовив дідок: —
Якщо так —
вирушай!

Тільки для цього
на місці крутнись,
тричі стрибни,
а тоді і дивись...

Так і зробила
радісна Ніна —
і опинилася враз
в Навпакинї!

Спершу в країні
сподобалось Ніні:

от де роздолля
для Навпакинї!
Жити там дітям
весело й гарно:

їздять машини
по тротуарах,
та й переходів
нема ні для кого —
де захотів,
переходиш дороги.

Правда,
існує одна заборона:
їх переходять на світло...

червоне!

Треба там руки та вуха

не мити, замість

прання чистий одяг

бруднити, ну,

а до школи ходити...

вночі!
Словом, життя —
хоч од щастя кричи!..

Та пригадало
дівча про вечерю.
Дивиться:
«Булочна» —
напис на дверях.

Ніна
заскочила до магазину,
просить продати
їй свіжу хлібину,
і продавець,
усміхнувшись чемно,
їй простягає...
цеглину печену!
А скуштувала тістечко Ніна —
зразу збагнула: воно —
з пластиліну!..

Що тут поробиш?
Сердься — не сердься,
мушиш до школи
іти натщесерце...

Та заспокоїлись
там її нерви:
в школі уроки —
суцільні перерви,
бо на перервах
проходять уроки,
тож і канікули —
цілих півроку!
Ну, а у тижні навчання
лиш день.
Більше такого
не стрінеш ніде!
Але для того,
щоб Ніна все знала,
їй пояснили
ще декілька правил.
Перше:
у них заборонено спокій —
треба щосили горлать на уроках!

Друге:

як вивчиш відмінно урок,
зразу поставлять тебе у куток,
і доведеться
стояти тобі цілу перерву...
на голові!

Трете: . як правила

тричі порушиш

з'їсти

три тонни

морозива мусиш!

Ніна спочатку

страшенно зраділа,

але невдовзі

вона зрозуміла:

жах її жде,

хоч топися в сльозах,

хто б там

і що б там

тобі не казав!

Як це:

ночами уроки учити?!

Як це: морозиво

тоннами їсти?!

Адже від цього й

здорова дитина схудне,

мов тичка,

і вхопить ангіну!..

А як постоїш в кутку раз чи два,

можеш казати:

«Прощай, голова!..»

Отже,

потрібно тікати додому!

Тільки ж зробити це як?

Невідомо...

Та пригадалося

зляканій Ніні,

як опинилась вона в Навпакинїї,

і зрозуміла: щоб звідси втекти,

треба зробити усе навпаки!

Тричі стрибнула,

крутнулась на місці —

і опинилася

в рідному місті!

І Навпакиня

дала собі слово:

— Вже навпаки
не зроблю я ніколи!
Буду уроки учити
    старанно,
    до опомогатиму
    татові й мамі,
    а як кімнату
    почну прибирати —
    дзеркалом сяяти буде
    кімната!
    Зможу і квіти
    чудово полити,
    буду і руки,
    і вуха я мити.
    Словом, робитиму
    все залюбки,
    тільки — як треба,
    не навпаки!...

Що ж,
всі повірили Ніні
й віднині
не прозивають її
Навпакиня:
перемінилась вона
на очах —
стала найкращою
серед дівчат!
Тож як дідка того хто
з вас зустріне,
хай пригадає
цю казку
    про Ніну!...

САШКО-ЗАМАЗУРА

Гей, книги, тікайте подалі,
Ховайтеся геть від Сашка,
Бо будете в маслі, і салі
І в сажі, чорніші горшка.
В Сашка у чорнилі всі щоки.
Чуприна — моя ти бідо:
Вихряться й стирчить на всі боки,
Неначе сороче гніздо.
Сахається кішечка Мура,
У воду втік білий гусак,
Бо вибіг Сашко Замазура,
Із третього класу хлопчак.

А.Костецький

А клас загудів, наче вулик,
Дивіться — оце так діла:
І крейда вже чорна, як вуглик,—
В Сашкових руках побула!

ДМИТРО БІЛОУС

ОЛЕНКА МАЛЕНЬКА

- Оленко маленька, Чому ти раденька?
- Бо в мене весела рідня.
- Чому в тебе очі Такі голубенькі?
- На небо дивлюся щодня.
-
- Чому це у квітах У тебе сукенка?
- В квітник я ходжу по росі.
- Розумна Оленко, Чому ж ти маленька?
- Тому я маленька, Що звуся Оленка, — Оленки маленькі усі.

Платон Воронько

РОСТЕ НЕЗНАЙКО...

Чого це ти усівся, сину? А годі байдики вже бити! —
До нього мати в ту ж хвилину.—
Тобі ж іще уроки вчить.

І дід онука проганяє:
— От, горе, наше, далєбі! —
Та головою похитає: —
І що ти думаєш собі?

- Росте незнайко...— каже мати. Івасик тут надметься, злий:
- Як виросту — все буду знати,
- А зараз я іще малий...
- Е ні, воно буває різно,—

Дідусь йому,— ось ти простеж:

Буває часом трохи пізно,
Коли дуженько підростеш.

- Наука — це така, брат, птиця,

Що легше змалечку спіймать:

Чого Івасик не навчиться,
Того й Іван не буде знать.

ДМИТРО БІЛОУС

ХИТРЕНЬКА ГАЛЯ

Ох і гарно, як неділя:
Галя в лісі побула,
Принесла грибів і зілля,
Ще й вінок собі сплела.

Хоч назавтра є задачі,

З мови різні вправи є,

Так цікаві ж передачі

Телевізор подає!

Так сиділа Галя, поки

Звук затих і згас екран.

Де вже там учить уроки?

В голові важкий туман!

А на другий день Галина

Тільки в школу — вже й назад

Що таке, яка причина —

Те нікому невдогад.

Тільки ж Галя в двір ступила,

Вже гукає од воріт:

— Мамо, вчителька пустила,

Бо живіт... болить живіт!

Та живіт — і то ж буває! —

Вгамувався, як на те.

Галя вже сидить, співає

І новий вінок плете.

Тут хвалить сусідка стала

І вінки, і співи ті:

- Тільки ж, Галю, ти казала
- Ніби коле в животі?

- Ні, як чай поп'ю — не коле,

- Перестане зразу, вмить...
- Ну, так знов би йшла до школи?
- А як знову заболить?

І говорить Галі мати:

- То виходить, доню, ти
й завтра можеш так сказати
І до школи не піти?
Хоч вогнем взялися щоки,
Мовить Галя у одвіт:
- Ні, я вже повчу уроки

Й не болітиме живіт!

ДМИТРО БІЛОУС

ЯК ДАНИЛО ПОЄДНУЄ СЛОВО І ДІЛО

Дуже нам потрібен лом! Ми по-бойовому
Всі повинні йти, гуртом, На збирання лому!..

Так не раз у школі всім Говорив Данило.

- Завтра ж лом збирають ходім! Аж послухать мило.
йде на другий день загін На збирання лому. Де ж Данило?
Де це він? Чом не вийшов з дому? Може, трапилось щось?
Може, хворий Даня? Що це справді з ним стряслось.
Що не вийшов зрання..Що ж, товариша минем?

А зайдім до Дані! Ну, а Даня? Із м'ячем Біга на майдані.
 — Що ж робить мені тепер? — Кліпає Данило.—Руки вчора я подер, Як змивав чор-
 нило.

Як же можу я іти Лом збирати з вами?А в футбол же граєш ти?Е, так то ж ногами!..Не пішов
 збирати лом

З учнями Данило... Легше діять язиком, Ніж робити діло.

ДМИТРО БІЛОУС

ТИХЕНЬКА ДІВЧИНКА

Чого це на мене так сердяться в школі?

Таж я не чіпаю нікого ніколи.

Ні з ким не сварюся, сиджу собі тихо,

А з цього виходить одне тільки лихо.

Оце я сказала — така в мене звичка,—

Що в Галі, як мишачий хвостик, косичка.

Що в Каті спідничка — неначе з рогожі,

Та ще й черевички на човники схожі.

Що в Тані волосся нечесане досі,

Що очі в Мар'янки маленькі та косі,

Що в зошиті в Лесі самі тільки плями:

Напевне, бруднучими пише руками.

Я ж правду кажу їм...

І що тут такого?

Тож я не чіпаю ніколи нікого.

Сиджу собі тихо і в школі, і вдома,

І чом вони сердяться всі — невідомо!

Марія Пригара

ТЕМА. ЗНАЮ, ВМІЮ, ХОЧУ.

Мета: привернути увагу учнів до того, що знання, вміння та навички не визначаються статевою належністю. Чим більше людина знає і вміє, тим легше їй пристосовуватися до будь-яких життєвих обставин.

Завдання:

1. Розвивати у дітей вміння аналізувати свою поведінку, вміння, навички, улюблені заняття.
2. Показати необхідність оволодівати знаннями, вміннями і навичками незалежно від того, чи вважають їх «чоловічими» чи «жіночими».

ХІД ЗАНЯТТЯ

Перед учнями на столі розкладаються картки із зображенням дій або словесним окресленням вмінь. Наприклад, прання білизни, забивання цвяхів, покупка продуктів, керування машиною, заколисування дитини, пришивання гудзика, приготування чаю, кави, бутерброду, сервірування столу, витирання пилу, миття підлоги, вікон, користу-

вання пирососом, віником, накладання марлевої пов'язки при травмі, прання сорочки, прасування одягу, приготування овочевого салату, каші, кип'ятіння молока, вміння ремонтувати книги, доглядати за квітами, садити дерева, підтримувати чистоту в класі і т. п. Діти по черзі вибирають картку і розповідають про те, чи вміють робити те чи інше.

Команда хлопчиків вибирає те, що вони вміють добре робити, те саме робить команда дівчаток. Вчитель порівнює дві групи карток і просить дітей пояснити різницю між «хлопчачим» та «дівчачим» переліком. Чи складно для хлопців вчитись прати чи сервірувати стіл, готувати салат? Чому ці вміння посідають останні місця з обраних хлопцями? Чому дівчатка не вміють ремонтувати замок, працювати з технікою, забивати цвях? Чи породжує таке «статеві розділене» вміння безпомічність людини в певних ситуаціях? Чи може всебічний розвиток людини допомогти їй вижити в екстремальній ситуації?

Чи шкільні доручення залежать від статі? Чи залежить виконання обов'язків в класі, шкільні доручення від того, якої статі школярі? Якщо так, то це позитивно чи негативно для самого школяра?

Проблемна ситуація. Виберіть варіант „дерева цілей“. Разом з дітьми виготовити „дерево гедерних цілей/очікувань“. Вправляйтесь в умінні домовлятися під час вирішення важливих питань та розподілу обов'язків.

Вчитель звертає увагу на необхідність цих навичок, на які також вказують дисципліни “Основи здоров'я”, “Безпека життєдіяльності”, “Валеологія”.

Підсумки. Дітей потрібно вчити, що не існує видів занять, які б підходили тільки чоловікам або тільки жінкам. Отже, не повинно бути поділу на “дівчаче” та “хлопчаче” в іграх, трудових уміннях та навичках, пізнавальних інтересах тощо. Треба вчитися всього, що цікавить без огляду на статеву належність. Наприклад, учні-другокласники вчать пришивати гудзик на уроках трудового навчання. Недоцільно розділяти на „дівчачі“ і „хлопчачі“ так звані моторні ігри. І хлопчики, і дівчатка повинні навчитися потрапляти в ціль м'ячем, грати в кеглі, накидати кільця на стрижень, лазити, стрибати, їздити на велосипеді тощо. Нормально повинно сприйматись те, що хлопчики мийуть посуд, прибирають у квартирі, взявши на себе типові “мамині” обов'язки, а дівчатка майструють разом з батьками чи оволодівають комп'ютерними навичками. Це допоможе їм у майбутньому знайти своє справжнє місце у суспільному житті, вибрати професії за покликанням, не зважаючи на стать.**(Додаток).**

Осмислення вчителем роботи учнів. Психологи зробили висновок: щоб зробити життя дітей кращим, потрібно знайти способи, які допоможуть дітям вийти за межі традиційних ґендерних ролей та засвоїти все краще, що є в чоловічих і жіночих ролях. Для цього потрібно заохочувати розвиток загальнолюдських рис. Незалежність, впевненість, сміливість і чуйність, турбота і тактовність — цінні й корисні риси для особистостей обох статей, а не тільки для хлопчиків чи тільки для дівчаток.

ДОДАТОК

СИЛА, ЗАХОВАНА У СПІВІ

Королі та королеви, хоч би й найвеличніші, завжди залишатимуться владиками лише своєї землі у свій час, а ти з таким гарним голосом можеш мандрувати по всьому світу, викликаючи захоплення у людей найрізноманітніших національностей, без перебільшення – своїм співом ти можеш полонити весь світ. Повір, особи королівської крові матимуть за честь слухати тебе.

Усміхаючись, дівчинка подумала про те, як було б гарно мандрувати з країни в країну і... співати!

- Шкода, що я не маю змоги подорожувати. Панна зупинилася, повернула до себе дівчинку і, зазирнувши їй просто в обличчя, мовила:
- Запам'ятай. Якщо бодай на мить засумніваєшся і відступиш, то вже ніколи не зможеш наздогнати своє призначення.
- Я не відступлю, – пообіцяла Соломійка. Незнайомку було дуже цікаво слухати, тож дівчинка

хотіла запитати ще щось, але раптом пролунав голос батька, він кликав Соломійку. Та чимдуж кинулася до тата – обіцяла ж бо далеко не відходити! А вже дорогою до села дівчинка збагнула, що не знає імені панни, і вони навіть не попрощалися... Однак була впевнена в одному – через багато-багато років, стрівши її, одразу впізнає. Тим більше, що таке розкішне волосся кольору темного меду має лише вона.

- Панна Осінь, – прошепотіла Соломійка, вдивляючись у багряні дерева побіч дороги, коли бричка, запряжена парою коней, уже доїжджала до їхнього села. – Панна Осінь...
- Ти це про що? – перепитав тато, почувши щось незвичне від доньки, адже осінь – то тільки пора року.
- Я розмовляла з жінкою, яка дивним чином була схожа на осінь, вона стверджує, що кожен із нас у цьому житті має своє особливе призначення. Тату, ти віриш, що я маю призначення?
- Призначення?! Гм, – задумався батько. – Звісно, маєш. Призначення мають усі. Це своєрідне завдання.
- А хто ці завдання дає? – здивовано запитала дівчинка.
- Бог. Кожну людину ще до її народження Він наділяє якимись здібностями, які допоможуть їй зробити світ кращим. Господь любить усе досконале і дуже любить людей. Саме тому наділив їх різноманітними талантами і не забуває дбати про кожне своє творіння. Він – саме Добро, тому ми можемо Йому вірити.
- Звідки Він знає, який кому талант дати?
- Він усе знає. І влаштовує так, щоб зроблене стало корисним усім без винятку. Бачиш – он навіть сонце світить і над добрими, і над злими.

Соломійка задивилася в небо і раптом запитала про те, що бентежило її давно:

- Чому люди бувають злими? Адже є й такі, що кривдять інших! Чому існує зло?
- Насправді це випробовування, яке допомагає визначити, якою є людина – доброю чи поганою. Якщо та піддається на вмовляння зла – вона лиха.
- 1 Бог її більше не любить?
- Любить і сумує за нею. І дуже радіє, коли та загублена душа знову стає доброю. Це і є незбагненне Милосердя Боже.

Про свою розмову із панною Соломійка вдома нікому не розповіла. Букет із листя поставила на столі біля ліжка, і щоразу, коли дивилася на нього, згадувала слова: **«Якщо бодай на мить засумніваєшся і відступиш, то вже ніколи не зможеш наздогнати своє призначення».**

Одного разу ця жінка збагнула: **людині, щоб стати видатною, достатньо лише вірити у свою мрію та йти за нею без сумнівів і зупинок.**(Соломія Крушельницька)

Марія думала про три дні, що минули в новій школі: здається, не все так і кепсько. Учителі наче нормальні, сварливих немає. Учора вчителька на уроці літератури розповідала старовинну легенду про Тристана та Ізольду – пречудово! Невже і в житті буває таке кохання?! Усі заслухалися, навіть хлопчаки. До речі, хлопці в новому класі теж непогані. Коли її вперше представили класові, ніхто й не свиснув... як минулого разу, в тій школі. Дружити з нею, схоже, ніхто не збирається, та вона й сама на всіх перервах втуплюється в підручник, навіть у коридор не виходить. Ну й нехай, добре, хоч «гладкою здоровогою» не прозивають – нормальний клас! Марія навіть звеселіла. От якби ще в задачах з математики розібратися – геть незлецьке буде життя.

«Мене завжди вабило вирішення складних завдань. Мені подобається приймати виклик. Так чудово, знайшовши правильну відповідь, оголосити її публіці.

Досвіду набуваєш в маленьких театрах, починаючи від найменших ролей. І після них на сценах великих театрів ми готові до великих поєдинків».

Марія Каллас

«Мій єдиний талант – безмежна цікавість» Альберт Ейнштейн

Альберт Ейнштейн (1879-1955 рр.) – один із визначних фізиків двадцятого століття.

Народився в Німеччині. У дитячі роки був звичайною дитиною, дещо замкненою та тихою, дуже довго вчився говорити. Здібність до логічного мислення Альберт успадкував від тата, а схильність до музики -від матері.

Ейнштейн був чудовим скрипалем, брав участь у багатьох концертах. У віці п'яти років велике враження на Альберта справив компас, тобто здатність його стрілки завжди показувати на північ. Сформулював теорію відносності, працював також у галузі ядерної фізики і термодинаміки.

У1905 році – опублікував спеціальну теорію відносності.

У1915 році – опублікував загальну теорію відносності.

У1921 році – одержав Нобелівську премію з фізики

Коли вона з'явилась на світ, він був ще не готовий до появи такої сильної, вольової, освіченої та творчої особистості. Вірджинія Вулф не гралась ляльками, не вишивала – нецікаво і нудно. Юна леді любила читати. Книги були її вірними друзями і рятівниками, в них вона знаходила справжні почуття і життєві переживання. Романи Вірджинії Вулф викликали страх і незадоволення серед консервативних британців, однак незважаючи на це, саме відвертість та психологічність її творів привертає увагу читачів і досі.

В літературу вона ввійшла як визнаний теоретик модернізму – завдяки Вірджинії Вулф з'явилося поняття «модерн» на позначення нового характеру літератури.

Аж три рублі, каже, для охочого зібрали... Усе одно ніхто не зголошується. Спасибі тобі, вороно – хвацько ти їх налякала!

– Я піду, – ступає крок наперед Тарас. І труситься, труситься – тільки б ніхто більше не вийшов...

Ні, більше ніхто. Поблагословив панотець...

...І ось він, малюнок! Швидесенько його під сорочку, штанами притиснути, підв'язати... І – до світла!

- Нема там нікого! Три рублі! Цілих три рублі! Бач, за якихось півтори доби плата втричі зросла. Ото пощастило – і не викрили, і ще й заплатили! Тож героєм тепер ходить Тарас по селу. «Ото гайдамацький нащадок, – просторікують про нього. – Самого чортяки, бач, не злякався. Точнісінько такий, як ото його дідо був. Шибеник, урвитар! Не підстригся навіть, як дітей підстригають, а підрізав собі волосся на парубочий манер, та й кирпу гне, ще й малювати береться. Що ж ото з нього буде, коли виросте? По тюрмах ізгнють...»

А-а, хай собі базікають. Про когось же мусять базікати, поки язики не послухали, – що з них візьмеш. Він ось дочекається ярмарку, і такого собі купить... такого паперу... на якому навіть діда Івана не соромно буде змалювать. Да не так, як він його пам'ятає, а – гайдамаку!

Поки що ж заховав Тарас оті свої на нечистій силі зароблені три рублі за образ у школі. Туди ж і малюнок поклав – коней, та вусатого москаля з ружжом, та візерунок мережаний довкола. Там же й інші його малюнки лежать... Заховав, та й подався в село – неділя ж бо, з хлопцями погулять охота.

Вернувся пізно. У Богорського світилося, «Та біс із ними – добре, що вже дрихнуть. Не прискіпуватимуться і битися не полізуть. Ох, жаль, що в печеру більше не можна – там хоч відпочинеш на волі...»

Глянув – а з-за ікони краєчок малюнка визирає... Чого б це? Він же так усе клав, щоб не помітно було... Шасть рукою за ікону: малюнки, здається, всі на місці -а де ж гроші?

Грошей не було!

У грудях усе мов обірвалося. Знеможено опустився – буквально сповз по стіні – на лаву. Сльози самі бризнули з очей.

«...Ай справді – за що ж вони сьгодні пили? ... То це ж, виходить, вони мої три рублі – мій папір, мій олівець, мою майже нову свитину – на сивуху пустили! Ні, цього я їм не подарую!»

Рішення прийшло миттєво.

Тарас різко підвівся з лави. У кутку так і залишилося від учора відро, в якому мокли у солоній воді різки, котрі так і не дісталися Грицькові.

Що ж – дістануться тому, хто їх справді заслужив!

Більшого, звичайно, заслужив – але це поки що все, що може Тарас...

...П'яний як чіп Богорський дригався, борсався й ревів, як недорізаний, – але підвестися з лави не міг. Тим паче, ноги й руки йому Тарас завбачливо зв'язав.

Різки ламалися швидко. Із посмугованої дякової сраки цівочками стікала кров.

«А що це отам на полиці? Господи, яка красива книжка! Із кунштиками! Це буде мені

Забрав книжку, прихопив малюнки з-за образа й торбинку зі своїми мізерними пожитками. Вийшов у ніч. Сліз більше не було...

Бо він створив для нас геніальні тексти, в яких кожен – як у дзеркалі – може побачити себе. Якщо забажає... Бо з цього хлопчини-сироти, якого відмалку намагалися загнати в шори й пригладити під спільну гребінку, виріс один із найбільших інтелектуалістів свого часу, академік, людина високої європейської культури. Бо він за своє не таке вже й довге, але дуже насичене життя пройшов крізь безліч випробувань – та все одно залишився людиною. Справжньою людиною! А це-найголовніше...

Тарас Шевченко

Здається, все ж найбільше Марк Твен у дитинстві любив смішні історії. Часто ці історії були не зовсім пристойними, адже в пристойному товаристві, до якого зараховували себе і батьки Марка Твена, такі історії ніхто не переповідав. Зате безліч їх наслухався хлопець від рабів-негрів, від білої прислуги та від простих роботяг. Між цими простаками «людьми вищої касты», як називали себе трохи заможніші міщани, була справжня прірва. Найперше – манери. Маркові Твену, з його непосидючістю і природним хлоп'ячим бажанням побешкетувати, значно ближчими були прості люди, які не соромилися обідати прямо на землі й залюбки присмачували свою мову соковитим слівцем – неважливо, доречно воно чи ні. Манірність і награність завжди бісила Марка Твена – і що дорослішим він ставав, то ядучіше її висміював. Грубуваті гумор і мова, якою розповідалися всі ці історії з життя негрів та прислуги, так подобалися малому, що він почав збирати ці приповідки, як колекціонер збирає метеликів. І на все життя зберіг у собі смак до ефектного жарту...

Однак не таким уже й беззмарним і пустотливим було дитинство Марка Твена. Коли хлопчикові виповнилося дванадцять років, помер батько, і малий змушений був улаштуватися на роботу. Ця робота забезпечувала його лише їжею і можливістю час від часу купувати нову одяжину, однак вона була першим кроком до літератури – Марк Твен працював у місцевій газеті «Міссурський кур'єр». Газетярство не вельми імпонувало хлопцеві – його мр ти лоцманом роплав по річ здійснив цю мрію і чотири роки працював на кораблі, з них два самостійно кермував човнами.

Проте робота з репортажами про посадку картоплі та замітками про п'яницю, що лежав біля шинку,

надихнули малого Марка Твена на те, аби й самому спробувати щось написати. Перші проби пера з'явилися у тому ж таки «Міссурському кур'єрі», але все ще під ім'ям Сема Клементса, – це було щось на кшталт фантазій на теми тих заміток у газеті, які здавалися йому малоцікавими. Прикметно, що як у дитинстві, так і в зрілому віці Марка Твена-журналіста напрочуд мало цікавили факти. Єдине, чого він домагався, – щоб було смішно і цікаво. Ось як про це згадує сам письменник:

«Це ви написали? – спитав із лиховісним спокоєм редактор і прочитав такий рядок із моєї статті на першій сторінці:

«Брукву не слід рвати руками – вона від цього псується. Краще наказати хлопчиків, щоб той виліз на дерево

й бережно її потрусив».

– Потрусить свою бабцю! – раптово закричав редактор і прочитав наступний абзац:

«Звичай садити гарбузи перед хатою виходить із моди, оскільки вони дають мало тіні».

– Чому ви не сказали мені, що нічого не петраєте у сільському господарстві?

Та тому, капустияна голово, що я ніколи не чув, що людина повинна щось знати, редагуючи газету. Я сказав, що зроблю вашу газету цікавою, і зробив – про неї всі говорять. Я дав вам добірне коло читачів, не те що якісь там фермери. Від нашого розриву втрачаєте ви, а не я. Бувайте, кавуняче дерево. І я пішов».

...Між іншим, Сем Клементс остаточно зважився перейменуватись у Марка Твена аж тоді, коли йому виповнилося двадцять сім років. Дебютуючи під цим псевдонімом, письменник одразу ж розкрив таємницю його походження. Виявляється, «марк твен» (tagk t.\л/ain) –це фраза, яку вигукували американські моряки, коли впевнювалися, що глибина на річці достатня для того, аби судно пройшло і не сіло на мілину.

Тому справедливо буде сказати, що до кінця свого життя Сем Клементс пропрацював на пароплаві імені самого себе. І в якому б товаристві він не з'являвся, люди неодмінно гукали йому: **«Марк Твен!» – глибина достатня, пливи далі...»**

Тема. Гармонія чоловічого та жіночого в історії українського народу.

Мета: показати дітям, що в історії України жіноче і чоловіче відбувалось у гармонійній взаємодії, що знайшло своє відображення в історичних постатях та етимології назв Богів, квітів, дерев, традиціях, звичаях, одязі, звертаннях тощо.

Завдання: поглиблювати уявлення дітей про ґендер шляхом розвитку уміння знаходити ґендерні ознаки у національній історії (легендах, пам'ятках старовини тощо); навчити аналізувати історичну спадщину з точки зору ґендерного підходу, показати, що в Україні з давніх-давен існував культ Жінки та материнства.

Форма проведення заняття: групові дискусії, «галерея видатних ідей», інсценування певних звичаїв та ритуалів, оберегів.

Тривалість: 1 год.

Обладнання: аркуш паперу А1, скотч, маркери, 4-5 аркушів А4, ручки, фрагменти надрукованих текстів.

Література:

1. Дорогами щастя-долі: Міфи та легенди України / Упор. Алла Ковтун. – К.: Успіх і кар'єра, 2007.- 96 с.
2. Україна на карті світу / Упор. Алла Ковтун. – К.: Успіх і кар'єра, 2007.-160 с.
3. Ой радуйся, земле! Розповіді про українські свята, традиції та звичаї/Упор. Вікторія Ярош. – К.: Успіх і кар'єра, 2007.-136 с;
4. Пістун Т.В.Українські прадавні обереги.-Тернопіль:Навчальна книга-Богдан, 2010. – 40 с.
5. Войтович В. Міфи та легенди давньої України. – Тернопіль:Навчальна книга-Богдан,2005. – 392 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Світ наших предків здається загадковим та цікавим. Вони вмiли звичайним речам надавати особливого змісту, вкладати в них свої надії, сподівання та любов. Сьогодні ми будемо шукати «чоловіче» та «жіноче» у казках, легендах міфології нашого народу.

Власну міфологію мають лише древні народи. Саме з найдавніших вірувань починається їхня неповторність, самобутність та унікальність. Прадавні українці, як і більшість народів, на початку свого розвитку, обожнювали рослин, тварин та сили природи.

Українці – один із давніх народів, який має власні міфи та легенди, що дійшли до нас із прадавніх часів. Вони передають найдавніші уявлення про світ, природу, все, що оточувало людину. Земля і небо, день і ніч, вода і вогонь, тварини і рослини – все це наші далекі-далекі предки сприймали як живих істот.

Згодом у них зявилося багато богів, кожен з яких був відповідальним за певне явище: Сварог, Перун, Велес, Мокоша, Ярило, Купала, Ладол-Лада та ін. І всіх їх наш народ уявляв

схожими на себе: мудрими, здебільшого добрими та працьовитими. А лихих, як гадали наші предки, можна було перемогти за допомогою магічних речей-оберегів: хліба і води, колеса і рушника, калини чи барвінку.

Вчитель розповідає про Дерево життя – дерево роду (малюнок на дошку). За стародавніми віруваннями світ утворився так: було тільки синєє море, посеред нього росло дерево. Дерево з'єднувало три світи: підземний, земний та небесний. Ще наші прабабусі вишивали дерево червоними нитками на білому полотні рушника та вивішували як оберег над образами, вікнами, портретами родичів. Звідси пішло наше родовідне дерево.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК «Паритетність ігор, іграшок, забав, можливостей, здібностей та навичок, функціонування соціальних ролей обох статей – в основі фольклору та звичаєвості українців»

Крок №1. Шукаємо «чоловіче» та «жіноче» у природніх явищах та давніх віруваннях наших предків.

Актуалізація опорних знань учні. Пригадайте з уроків читання та історії, які прадавні боги українців? Чому русичі зуться «Дажбожими внуками»?

Учитель ділить клас на групи і роздає аркуші з надрукованими фрагментами тексту про давніх богів, символи й інші обереги та просить у них віднайти чоловічі та жіночі образи (ДОДАТОК №1)

ДОДАТОК №1.

Дажбог – син Сварога, бог сонця, вважався родоначальником руського народу, першим князем і покровителем. Перун – бог воїн, вважався головним божеством Київської держави.

Лада – богиня весни і гармонії в природі, матір усього світу. Вона народила вогонь і воду, започаткувала Всесвіт.

Чому з сивої давнини Лада і Ладо стали богами-подружжям та символом лебединої вірності?

Чому на честь Лади склали веснянки, в яких дівчата зверталися до богині так: «Благослови, мати Ладо, весну закликати!»

Велес – охоронець худоби, «скотій бог», був мудрим наставником пастухів, допомагав хліборобам та мисливцям. Вважалось, що його ласка весь рік годує.

Мокоша – богиня вологи, дощу, покровителька прядіння, ткацтва та жіночої долі. Вона була богинею-матір'ю, її шанували як дарувальницю життя. (Чи не тому на старовинних вишивках та малюнках її зображено у вигляді Світового дерева з піднятими вгору руками-гілками?)

Берегині – діви родючості, які насилають на лани роси, тумани та дощі. Чому у давніх словян Берегині виглядають як чудесні птахи з жіночими обличчями? Чому давні слов'янки на їхню честь танцювали навесні танок плодючості? (Довгі рукава закріплювали срібними браслетами, а коли їх знімали, тканина розліталася як крила берегинь. Так наші предки закликали дощ та роси на свої поля).

Пошукаємо «чоловіче» і «жіноче» у народному календарі-енциклопедії селянського побуту з його трудовими буднями, обрядами, звичаями, поетичними творами, знаннями і шануванням природи.

Чи знаєш ти, що таким чином наш народ-хлібороб виробив свою духовність, **основними заповідями** якої стали турбота про врожай, **благополуччя родини, продовження роду?**

На що був орієнтований народний календар? (На пори року і на рух небесних світил.) Якими великими святами позначені середина зими і середина літа? (Різдвом та Святом Івана Купала.)

Крок №2. Учитель роздає учням листочками із надрукованими приказками, прислів'ями, віршиками, лічилками (фольклорні твори) і дає завдання у парах чи малих групах виявити **рівність у звертанні** до обох статей, паритетність у приказках, прислів'ях, віршиках, народному фольклорі.

*Ви, дівчата-голубчата,
Хлопчики-соколи(С.303)
Не забудьте рідне слово,
Ніколи, ніколи!(Василь Гренджа-Донський)*

*Ще малий, але ж сміливець-
Сам біжить у гай...
Ти, мій хлопче, українець-
Те запам'ятай.*

*Ще мала, а по барвінок
Вже ходила в гай...
Ти, дівчатко, українка-
То ж не забувай. Віктор Терен: Не забудь! С.300*

*А між нами, хлопчачами,
Хтось не слухається мами.
Раз,два,три,
Це, напевне, будеш ти.*

*Йшла Маринка на стежинку,
Загубила там корзинку.
А в корзинці паляниця,
Хто її з їв, тому жмуриться. (С.226)*

*В будь-якого будяка
Будячиха будь-яка.(Олег Орач) с. 256*

*Два газди і дві газдині
Гаразд газдували,*

Їм газдується й донині,
Бо- гараздували. (Олег Орач) с.257

Був собі журавель та журавочка,
Наносили сінця повні ясельця. С.259

Кажу, кажу казку
Про бабу Палажку
В про діда Патуся.
От і казочка уся.

В горішнику
Горішина
Горішками
Обвішана.
Оришка
Й Тимішко
Струшують
Горішки. (Грицько Бойко Горішина С.257)

Крок №3. Які дні вважаються жіночими, а які чоловічими?

Цікаво знати давні уявлення про Дні тижня. Понеділок вважався початком творення світу, тому важкий, роботи не починай та в дорогу не вирушай.

Вівторок-день чоловічий, тому благополучний і щасливий. Цього дня добре починати зводити хату, заготовляти трави, сіяти огірки та гарбузи.

Середа – день жіночий. У народі її уявляли молодого дівчиною, що має 12 дочок і 77 сестер.

У четвер ішли свататися. Цього дня шили «четвергову сорочку», нав'язуючи на ній вузли на щастя і благополучне життя.

П'ятницю називали П'ятинкою-матінкою. У давнину для неї кожна хазяйка в ніч на п'ятницю накривала стіл: клала ложку, хліб-сіль, юшку та кашу. У цей день не можна місити тісто, пекти хліб, прати, прясти, мити голову.

Субота. Розпочату на початку тижня справу слід було закінчити в суботу. Цього дня після праці милися, одягали чисті сорочки, чоловіки голилися, дівчата розчісувалися.

Неділя була святим днем. У цей день нічого не можна було робити. Неділя уявлялася красивою жінкою чи дівчиною, суворою до тих, хто не шанував святого дня.

Крок №4. Чоловічі та жіночі образи в українських віруваннях

У більш пізніх віруваннях українців особливого значення набувають сили природи, небесні світила, вода, вогонь, тварини та рослини. Більшість з них наші предки сприймали як живих істот, чимось схожих на людину.

ДОДАТОК №4.

Сонце – небесний вогонь, що горить і не згасає ніколи. Які ти знаєш символи сонця? (Коло, колесо, паляниця, кінь, золоторогий олень, вепр, півень, сокіл.)

Місяць – «око Боже» – молодший брат Сонця. Як ще його називають? (Коли він народжується, то такий як серпик («молодик»), а коли повнішає, то кажуть «старий місяць».)

Зоря-це символ дівчини-красуні. У неї біле личко, рум'яні щоки, чорні брови, руса коса. Місяць та Зоря ходять у парі. Про це співається в народних піснях: *Зоря-зоряниця, красна дівчиця По церкві ходила, ключі загубила. Місяць зійшов – ключі знайшов.*

Чому на Святвечір так чекають першої зірки? Чому колядники ходять із зорею? (Зоря сповістила світові про народження Ісуса Христа).

Чумацький шлях-так називали зоряну стежку в нічному небі. Наші предки вірили, що це дорога, яка веде людей до потойбіччя. А ще це Божа дорога, якою ходить Бог, Матір Божа та їздить Святий Ілля на колісниці.

Дунай – ріка-символ, що розділяє світи. (Дунай був кордоном українських земель, тож за ним починалася чужина).

Земля. В Україні завжди шанували землю, називали її «матір'ю», бо ж вона годує, дає притулок і порятунок. Землею присягаються як найсвятішим. І така клятва-найвірніша і найстрашніша. (*Чом, чом, чом, земле моя, так любя ти мені?*)

Вогонь (*Ми шануємо вогонь, як Бога; він нам дорогий гість*).

Хатнє вогнище вважали частинкою небесного вогню. Піч була священним місцем. (Чому кожна господиня поводитися з вогнем дуже поважно та обережно: замітала його чистим віником, хрестила, ставила при ньому горщик з водою й дровину, щоб він мав що їсти та пити?)

Вода – «цариця-Водиця». За давніми віруваннями вода з'єднується з Небесним Вогнем – сонцем – саме на свято Івана Купала. Це їхнє весілля- «Цар Вогонь і цариця-Водиця світ створили». Чи було б без тепла і води життя на землі? Чому на Водохреща люди святкують день народження води? (Бо вона священна та цілюща).

«Водице-кринице! Умий рож денного, хрещеного від усякої нечисті, від усякого бруду».

Є «непочата вода»- та, яку зачерпують першою з ріки, колодязя до сходу сонця. Живою водою лікують, а мертву населяє нечиста сила.

Дощ (Бог грози, блискавки та грому-Перун). Зрошує землю, дає життя рослинам і всьому живому. Тому він завжди був бажаним гостем для хлібороба, його шанували, його закликали, йому приносили жертви.

Вітер. У народі кажуть, що вітер-це такий чоловік, який бігає собі по світу і моргає одним вусом, а якби моргнув двома, то піднялась би така буря, що в одну мить перевернувся догори дригом весь білий світ.

Мороз має вигляд сивого, сердитого діда, одягненого в снігове вбрання, в крижаних чоботях і зовсім обмерзлого бурульками. У нього великі червоні губи і ніс, а своїм подихом він все заморожує.

Веселка. Наші предки вірили, що веселка сама набирає воду для дощу з річок та озер.

Роса – це «Божа сльоза», з якої виникає життя, народжуються люди, ростуть трави і дерева. Особливо цілющою вважалася роса, яка була зібрана на світанку в день святого Юрія.

КРОК №5. НАШІ ОБЕРЕГИ. Магія чоловічого та жіночого.

Що таке обереги? Чому наші предки потребували оберегів? Які обереги ти знаєш?

ДОДАТОК №5.

НАШІ ОБЕРЕГИ-це речі,трави, стихії природи, тварини, що охороняють людину від злої,нечистої сили. Ці магичні речі – заступники від нечисті-існують і донині,не втрачаючи свого значення.

Обрядовий **хліб** (це і весільний коровай, і масничні вареники, і каша, і просто зерно). З давніх часів слов'яни надзвичайно шанобливо ставилися до орачів і вирощування хліба. Сьогодні теж ставляться як до святині. (Які прислів'я та приказки ти знаєш про хліб? «Чому хліб – усьому голова?») Розділити з кимось хліб-сіль означало подружитися, побрататися. Хліб вважається оберегом, тому ним благословляють молоде подружжя, рідних у далеку дорогу і зустрічають також з хлібом-сіллю.

Замовляння мали забезпечити успіх на полюванні, обереги худобу, відвернути хмару, вилікувати хворобу тощо.

Доля є в кожній людині, це –її частя або нещастя. Доля буває добра і погана. Гарна доля дбає про свого двійника, допомагає йому в усьому, жаліє і завжди захищає його інетерси. Гарна доля виглядає як красивий, пишно вдягнутий панич або панна, а нещасна –як людина потворна, обідрана, вся у лахміттях. Чоловіча доля в народних віруваннях зображується жінкою. Доля-жінка буває проворна або ледача –такою і буде щастя та добробут її двійника. Чи можна побачити свою долю? (Ворожіння дівчат на свято Катерини).

Свічка-оберіг.Вірили,що свіча відчертає лихо, боронить від злих сил. Особливе значення для українця мала страсна свіча-«громниця».У Страсну п'ятницю вона набувала магичної сили.

Чи знаєш ти, що у Київській Русі навіть відзначали «Весілля свічки?» 14 вересня в Києві на Подолі збиралися міщани, ремісники, прикрашали ляльку, запалювали вогні й гуляли всю ніч.???

Червоний колір теж був оберегом. Він захищав від нечистої сили, тому на всіх вишивках обов'язково використовували червоні нитки.

Залізо з давніх часів було оберегом і для людини, і для худоби, і для господарства.

Зілля. Усі трави мають цілющу силу. У який один день в році зілля вступе у силу і тоді його слід збирати? (23 травня, День Симона Травника).Збирають зілля здебільшого заміжні жінки.Святково одягнуті, вони йдуть у ліс до сходу сонця, куди люди не ходять. Прийшовши,привітаються: «Добрий день тобі, лісе! Прийшли до тебе по всяку траву, яка помагає від усякого горя».А повернувшись додому, варять із зілля трав'яний чай.

(У неділю рано зілля копала; Може десь у лісах Ти чар-зілля шукала, Сонце-руту знайшла і Мене зчарувала(Володимир Івасюк).

Вінок (Не вогонь то горить, полум'я палає.На нашій Марійці злотний вінок сяє).

Вінок захищає дівчинку від усього поганого. Тому наші прабабусі вірили, що стрічки та квіти у вінок треба вплітати зі смыслом.

Барвінок –квітка для майбутнього нареченого та весілля, м'ята – символ цноти. Волошка і ромашка –простоти й ніжності. Вусики хмелю вплітали для розуму та гнучкості, безсмертник –для здоров'я усього роду, а квіт'яблуні та вишні –як знак материнської

любові. Любисток використовували, аби закликати чари кохання. Калина –прикраса дівочого вінка, символ дівочої вроди та краси, а ружа, півонія та мальва –віри, надії, любові. Інколи у вінок вплітали часник та полин, щоб уберегтися від нечистої сили.

Вишивка. Українська сорочка не тільки прикривала тіло, а й захищала свого власника від впливу злих, ворожих для людини сил. Сама смуга полотна обгортає, захищає людину, а якщо на ній вишиті знаки-обереги, її захисна сила зростає. (Які ви знаєте звичаї, пов'язані з рушником? Рушником накривали хліб на столі та хлібну діжу після випікання хліба. Коли син вирушав у дорогу, мати дарувала йому рушник-оберіг,хлібом-сіллю на рушнику зустрічали гостей. На рушничку стоять молоді у церкві під час вінчання. Коли народжується дитина, баба-повитуха приймає її теж на рушник). (Можна дати розглядати Вишивки – малюнки Дажбога та Берегині).

Головним кольором вишивок був червоний. Вишивкою особливо густо прикрашалися рукава, комір, поділ сорочки, саме ці місця, де закінчувалася тканина. На вишиваках бачимо символи води, сонця, Світового дерева, берегинь. Вишивка ніби нейтралізувала «недобрий» погляд чи «зле» око.

Що уособлювала червона барва у вишивках? Про що думали дівчата, вишиваючи сорочку та рушники? (З вечора тривожного аж до ранку Вишивала дівчина вишиванку. Вишивала дівчина, вишивала, Чорну і червону нитку клала.)

Вишивала сорочку дівчина своєму нареченому, майбутній свекрусі. Дружина вишивала сорочку для чоловіка, сина. Коли чекали когось з далекої дороги, починали вишивати сорочку, щоб та людина повернулася.

Я сорочку знайду вишивану і надіну, як хлопчик, радий. По барвінку піду на світанку, молодий, молодий, молодий(А.Малишко).

Дівчинці перші сорочки вишивали з простеньким візерунком, синіми ниточками, всього з кількох хрестиків. Цей візерунок був на чисте, щасливе життя, присвячене Богові. Сорочку називали льолями, вони не підперізувались, не мали комірця. Їх носили дівчатка до 9 років. Від 9 до 12-13 років шили сорочки з невисоким стоячим комірцем. Комірець обов'язково вишивали, як говорили в народі, «щоб люди визнавали». Дівоча сорочка була довгою. Дівчата не показували свого тіла нікому, не кажучи вже про сторонніх. Вона захищала стан дівчини, її тіло від сторонніх поглядів, хтивих думок, наврочення.(А тепер наші дівчата ходять оголеними до непристойності, вбираючи всі недобрі погляди, ідучи як «під рентгеном» чужих очей і думок). Вишивка була різноманітною, але підпорядкована своїм законам і вподобанням. Усе в дівочій сорочці було доладним, значущим.

Як сорочка перетворюється на оберіг?

Для того, щоб сорочка була оберегом, існували певні правила. На плічку вишивали б зоряних рядів, на рукаві –12. Візерунок називався «ламана гілка» – символ створення із хаотичного космосу окремих зірок цілісної системи.

Коли дівчинка піростала, вона набирала сонячної здатності до життєтворення, продовження роду. Тому і вишивали квіточки-берегині, і сипалося з них насіннячко,готове прорости. На плічках сиділи пташечки і древні лінії як знаки шлюбу. А на рукаві все, що збереже, обігріє і подарує красу. Кожному регіону були притаманні свої кольори та візерунки, свій крій сорочки.

Мріючи про достаток, вишивали «баранячі ріжки». Вишиваючи квіти, калину, думали про дівочу ніжність, красу, доброту. Позначені сорочки і магічними знаками-сим-

волами Води і Сонця. Вода нагадує хвильку або згорнутого «вужика», а Сонечко вишивали у вигляді кола, віночка або восьмипелюсткової квітки. Ці дві стихії, що створили земне життя, були також символами чоловічого і жіночого начала. А Вода-Земля-Сонце у поєднанні складають життєдайну трійцю. Це знаки сил, без яких неможливе життя на землі. На плічках сорочки вишивали ромбічні знаки, як символи священного магічного Вогню.

Про що розповідає мова вишитих сорочок? Жіночих та чоловічих? (Вона була багата і різноманітна).

Тут і поєднання відповідних кольорів, і вдало дібраний орнамент, і майстерність вишивальниці.

Жіночу сорочку починали шити у «жіночі» дні: середу, п'ятницю, суботу і коли місяць уповні. Дуже вишуканими були сорочки, вишиті білими нитками по білому полотну, з мережкою і лиштвою. Зі своїх сорочок дівчата інколи не давали зачинати візерунок, «щоб доля не пішла за тим узором». Донька ніколи не одягала мамині сорочки, щоб у її долі не повторились якись мамині негаразди. Жінки шили сорочки переважно у великий піст, коли душа очищається в чеканні урочистого воскресіння природи. У цей час особливу силу мало все те, до чого торкалися жіночі руки.

Чоловічу сорочку починали вишивати у «чоловічий» день, найкраще у четвер. Під час вишивання на кінці нитки обов'язково зав'язували вузлик, щоб не «проникли» через пропущені сімця злі сили. Вишивкою прикрашали комір сорочки, рукави, низ. Довжина вишивки чоловічої сорочки повинна бути такою, щоб закривала сонячне сплетення,якому надавалося великого значення.

Матері вишивали сорочки своїм синам, сестри-братам, дружини-чоловікам. Дівчина у свою роботу вклала всю любов, ніжність, повагу до майбутнього чоловіка. Напередодні весілля сорочку нареченому приносили свашки. Вона, як і сорочка нареченої, одягалася лише двічі протягом життя (у день весілля і день похорону). На чоловічих сорочках вишивали як рослинні, так і геометризовані орнаменти. Часто вишивали листя дуба. Дуб-уособлення сили, міцності, довголіття. Тож і бажали, щоб «хлопець був міцний, як дуб». Вишивали також виноград, обвитий дубовим листям.

Пояс як оберіг. «Пояс –це як дашок, що відбиває все погане донизу. Якщо дашка нема, то зло заходить людині в душу і людину тягне на сварку, суперечку, вона стає дратівливою»(Г.Маковей).

Дітей вперше підперізували поясом: дівчинку-в три, хлопчика –в чотири рочки. Щоб пояс був оберегом, то його творили за правилами. Раніше пояс носили всі:діти, жінки і чоловіки. Як оберіг, робили «поясок» на стінах будинків,так само «ділили»двома кольорами паркани, двері тощо. Старші люди говорили: «Пояс оберігає людину, як хрестик чи лада».

У жінок пояс був вузьким, у чоловіків-широкий. Новий пояс дарували у 12 років. Його замовляли жінці-вдовиці, яку вважали доброю і порядною. Казали: «Як Земля має пояс, так і людина повинна його завжди носити». Козаки носили дуже довгий пояс. Вони намотували його так, щоб він добре підтримував прес. А іще за поясом у козака була люлька, шабля, пристебнута порохівниця.

Вишита хусточка. Оберегом є невелика квадратна хусточка, яку вишивали дівчата.? «Хусточку вишивати-добро примножувати, долю закликати», – казали старші люди.

Чому хусточка була оберегом? Бо дівчата ніби загадували свої бажання, мрії у кожен листочок, квіточку. Та й кожен колір має своє символічне значення. Матері вчили дівчат творити свої візерунки і не запозичати чийхось. Творить узор дівчинка і думки у нього свої вкладає. Вірячи у магію слова, вчинку, думки, намагалися все це виразити у візерункові. На Буковині хусточки дарували кожному гостеві на весіллі, а на Полтавщині хусточкою перев'язували руку хлопцям та дівчатам.

Кожен колір мав свою символіку: **рожевий-від Бога, бо це колір Сонця**; синій – від води; блакитний – від неба та ще, щоб життя було чистим; зелений-аби здоров'я не в'януло.

Дівчина могла подарувати вишиту хусточку юнакові, який їй подобається. Парубок свято її беріг. Звідси танець з хусточкою, який танцюють на весіллях.

Був звичай накривати очі хлопцеві, коли той помирав, про що співається у козацькій пісні: «Дай же, дівчино, хустину, може я в бою загину. Темної ночі накриють очі легше в могилі спочину». У домовину подаровану хусточку не клали. Існував цілий обряд «відбирання» хусточки. Зараз немає цього звичаю. А жаль, бо хусточка-це дорогий, пам'ятний подарунок, який оберігав юнака в чужій стороні, символ вірності, пам'яті про кохану дівчину.

Віночок. Є символом життєдайного Сонечка. Він був оберегом і «лікарем».

Починали носити віночок дівчатка з трьох років. Перший віночок плела мама, купала його сім днів у росах, коли на небі сонце зійде. Потім до скрині клала. У віночок вплітали чорнобривці, незабудки, барвінок, ромашки. У 4 роки плели інший віночок (усі кінчики пелюсток вже були розсічені: безсмертник подарує здоров'я). У 6 років у віночок вплітали мак, що давав сон та беріг думки, і волошку. Для 7-річної дівчинки плели вінок із 7 квіток. Вперше вплітали цвіт яблуні-прохали для дитини долі і здоров'я. У центрі було гроно калини. Дівчинці у 12 років вплітали 12 квіток. Обов'язково у вінку мав бути деревій – на довогліття. У жнива плели вінки із пшениці та жита. На Зелені свята – із різного зілля.

Чи знаєте ви, у якому порядку до віночка прив'язували стрічки?(с.39-Пістун).

Домашнє завдання. Який береговий куточок є у Вашій оселі? Створи у своїй кімнаті такий куточок. (Т.В.Пістун.Українські прадавні обереги.-Тернопіль:Навчальна книга-Богдан, 2010. – 40 с.)

Цей загадковий світ. За уявленнями наших предків існував ще й інший, нижчий світ, що був заселений загадковими істотами як чоловічої, так і жіночої статі, які супроводжували людину в її щоденному житті.

Ви знаєте назви цих істот?

Нечиста сила (український чорт-чорне, волохате, з рижками на голові, морда собача, хвіст гачком, пазурі на руках і ногах та ще й ноги цапині). Де живе чорт? (У різних місцях: порожніх млинах, руїнах, глибоких ярах, у кущах бузини, в очеретах та болотах).

Є ще **злидні**-невидимі діди-жебраки, що приносять бідність. Таких невдах побоювалися,трималися від них подалі. (Коли в хаті нема чого їсти, по кутках гуляє вітер, а на полі скрізь будяки –у цій родині оселилися злидні.)

Потерчата-це потойбічні істоти, блукаючі душі померлих, нехрещених дітей. При зустрічі потерчата попросять дати їм ім'я, тому потрібно відірвати від своєї одежини хоч клаптик. Кинути його в бік і сказати «Будьте Іван та Марія». Після цього потерчата стане янголом.

Змій або Ящур –це і творець світу, і володар вод, і нечиста сила.А перемагає Змія завжди мужній супротивник-лицар, це і Кирило-Кожумяка, і святий Юрій.

Домовик-живе за піччю і виходить вночі наводити лад. Вони бувають хатні і дворові, але всі- духи предків, тому їх треба вшановувати і не ображати.

Чаклунка (ворожко, ворожко, куди твоя дорожка –чи до пекла, чи до неба?) У давнину люди вірили у злих демонів, що літали небом і доїли небесних корів та овець-хмари, викликаючи цим посуху. Наші предки щиро вірили у чародійство і вважали, що відьма або чарівниця-це зла чародійка, яка знається з нечистою силою.

Цур або Чур-давня міфічна істота охороняв не тільки двір і хату, а й усі кордони хазяйських володінь, на яких господарі встановлювали дерев'яні стовпи-чурбани, звідки і його імя. Свій Цур-домовик був у кожного господаря.Так і зараз, коли хтось надто розпускає язика, треба негайно сказати: «Цур тобі, пек тобі» -сердитий Цур покарає злого насмішника.

Русалка. На Зелені свята вони виходять із води, гойдаються на вітах дерев і розчісують своє довге волосся, водять хороводи під місячним сяйвом. Дуже небезпечно зустріти їх у цей час живій людині- залоскочуть насмерть, затягнуть під воду. Тільки дуже сміливі дівчата беруть з собою полин, любисток та м'яту і йдуть до русалок з проханням допомогти їм у справах кохання. У цей день дівчата та жінки роблять русалкам дарунки –розвішують на гілках дерев рушники, намітки та сорочки. При зустрічі з русалкою потрібно мати з собою обереги-це полин та любисток, уміти відгадувати їхні загадки. «Полин чи м'ята?»-запитує русалка. Якщо відповідь – «Полин» – русалка втече. Якщо ж м'ята, то русалка скаже: «Тут тобі й хата!» -і з реготом залоскоче людину до смерті.

Проводами русалок закінчуються Зелені свята. Дівчата збираються разом на полі й частують їх смачним обідом, після чого просять піти.

Мавка –це польові та лісові русалки. Вони виглядають як молоді дівчата. Коли все починає зеленіти, мавки виходять забавлятися, завітчують собі коси, купаються, виводять танці на ігровищах.

Магічні речі можуть бути поруч з нами, щоб допомогти у скрутній ситуації, а можуть ховатися у загадкових незвичайних місцях. Та всіх їх об'єднує одне-віра наших предків у їхню добру магічну силу.

Скарби часів Київської Русі-це монети та дорогоцінності, які у час набігу орд кочівників люди ховали.

Колесо-символ сонця, космічних сил, вічної течії життя. Чи не тому на свято Івана Купала пускають котитися з пагорбів палаючі колеса?

Веретено. У давнину вірили, що веретено сам Бог показав людині, тому воно було священним.На ньому, за легендою, як на стрижні, оберталися небо і земна твердь.

Таємничі символи писанок.

Писанка і її шарклупа-священні, а всі малюнки на ній – це таємничі символи. Розкажи про свою розписану писанку. «Берегиня» -Велика Матір усього живого, давня богиня родючості та життя. Її ще називали Житньою Бабою, Мокшею, Рожаницею. Як на вишивках зображена Берегиня?

Що означає дарування писанок на Великдень?

Які обереги ти знаєш? Чи знаєш ти легенди про скарби? Розкажи.

Хто за давніми віруваннями допомагав наводити лад у хаті?

Дерево роду.

Щоб квітла Україна, із сонцем, вітерцем.

Кожнісінька родина плекає деревце.

У донечки, у сина

Калинонька росте.

Матуся Україна Всім дякує за те. (Надія Кирян)

З давніх-давен «пантеон рослин» у різних народів відрізнявся, бо міфологічні уявлення творилися на різних землях із різною флорою. У світотворчих міфах саме рослина була найпершою на землі – це Світове дерево.

Вишня у давніх слов'ян присвячувалась прабогу Сварогу і вважалась Світовим деревом. (Які пісні ви знаєте? Заспівайте. Мамина вишня в саду...).

Дуб (...А ти дубе, кріпись, ти рости та рости, І до хмари дістань, І на небо поглянь....) – символ чоловічої могутності й сили. Давні слов'яни обожнювали дуб як дерево Перуна, пов'язували його з вогнем та блискавкою. Чи знаєте ви, що воїни київських князів, пливучи Дніпром «у греки», зупинялись на острові Хортиця, щоб віддати шану Перунові і принести жертви кремезному дубові. До наших часів дійшли ці ритуали. На Зелені свята у центрі села влаштовували «гральний дуб» - довгу високу жердину з прикріпленим зверху колесом, прикрашеним стрічкою, квітами. Довкола цього «дуба» веселились, співали, гралися. Дуб символізує Світове дерево, яке є центром Всесвіту.

Папороть-найзагадковіша з усіх рослин, бо за народними віруваннями зацвітає тільки раз на рік-у ніч на Івана Купала.

Часник (Ой на городі часник, часник, Стоїть Василько, як бик, як бик) – оберіг, бо захищає від хвороб, нечистої сили.

Мак є оберегом від нечистої сили. Освячений (На Маковія-14 серпня) мак потрібно обсіпати довкола хати, промовляючи «Тоді в хату увійдеш, як цей мак збереш і порухнеш». Чому кутю на Святвечір приправляли твоченим маком?

Мальва, або рожа чи ружа – символ любові до рідної землі, народу. Саме з цими невивагливими квітами часто порівнюють гарних господинь.

Волошка, блакитно-синя, мов усміх неба, ця квіточка – вірна супутниця житнього поля, тому бачимо її на всіх хліборобських святах. *Волошко, загадко велика, В тобі є вічна таїна: Ти водночас і скромно-дика, І незбагненно чарівна.*

Барвінок-символ вічного життя. (Стелися барвінку, буду поливати. Вернися, Іванку, буду шанувати).

Вічнозелений барвінок вплітали у весільні вінки, уквітчували коровайниці, які випікали весільний коровай. Це було своєрідним побажанням довгого і щасливого життя молодому подружжю.

Чи є у жінок та чоловів вірні помічники?

У давніх віруваннях кожна пташка і кожен звір мали власні місця на гілках Світового дерева та виконували свої важливі справи. Значна роль тварин у прадавніх ритуалах і магічних діях: водіння «Кози» на Різдво, випускання пташок на волю весною.

Кінь у давніх слов'ян був символом сонця. Кінь-помічник героїв і богів, товариш козаків, вірний своєму господареві до могили.

Коза символізує багатство, достаток, урожай і плодючість. Чому існує звичай водити «Козу» на новорічні свята?

Корова-уособлення богині неба, годувальниці-землі, що своїм молоком поїть лани. Чому волів вважали благословенними? (Бо коли народився Ісус Христос, вони прикривали його соломою в яслах і обігрівали).

Заєць-весела й хитра тваринка, хоча й трохи боягузлива.

Кіт вважався доброю домашньою твариною, товаришем домовика, що разом з ним дбає про безпеку худоби. Ще за однією легендою кіт утворився з рукавиці Пресвятої Богородиці. Нею вона кинула в нечистого, який плив через море, перетворившись на мишу, щоб спокусити Єву.

Собака у християнських віруваннях був присутній, коли Бог із глини ліпив першу людину –Адама. Бог, побачивши, що Сатана обмазав Адама багнюкою, створив собаку, щоб охороняв людину від нечистого. З того часу собака – вірний друг людини.

Птахи вважалися символом щастя, талану, часто були весільними оберегами.

Лелеку особливо люблять в Україні. Він приносить людям добро: дітей, щастя, весну, сімейне благополуччя, злагоду, здоров'я. Які ви знаєте звичаї?

Ластівка-це символ весни, провісниця добра. Вона несе радісні звістки, пророкує багатство та кохання.

Журавель здавна був найулюбленішим птахом в Україні. Чому його називають ще «веселиком» навесні? (Символізував безмежну любов до рідної землі).

Півень-домашній оберіг. Уособлює світло, є провісником сонця і дня, ворогом нечистої сили.

Жайворонока за християнськими віруваннями створив Бог. Чому він провісник весни?

Осмислення вчителем роботи груп. Паритетність ігор, іграшок, забав, можливостей, здібностей та навичок, функціонування соціальних ролей обох статей – в основі фольклору та звичаєвості українців.

Домашнє завдання:

- знайдіть і прочитайте разом з батьками чи візьміть інтерв'ю у дідусів та бабусь про легенди нашого краю, казки та вірування;
- намалюйте та виготовте Дерево свого роду.

Чи вміють хлопчики та дівчатка дружити між собою?

Мета: розвивати розуміння у дітей того, що їхні дружні стосунки визначаються не статтю друга, а вмінням бути підтримкою одне для одного.

Завдання:

1. привернути увагу дітей до причин поділу класу на дві половини – хлопчачу і дівчачу – через побоювання підтримувати дружні стосунки з іншою статтю, щоб не бути висміяним однолітками;
2. спонукати дітей до оцінки своєї здатності дружити з іншою статтю попри можливий осуд однолітків;
3. переконати дітей у тому, що міжстатева дружба може сприяти вихованню впев-

неності в собі, кращому розумінню іншої людини, вмінню оцінювати свої вчинки, допомагати відстоювати свою точку зору.

Тривалість: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Форма проведення заняття:

Обладнання: 2 аркуші паперу формату А1, скотч, маркери, м'ячик.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Дружба, друг – слова, які означають певну цінність у житті кожної людини. А з якими вчинками, почуттями асоціюються у вас ці слова? Наведіть слова з популярних пісень, віршиків, прислів'їв, де йдеться про справжню дружбу.

Підсумовуючи відповіді учнів, вчитель звертає їхню увагу на те, що всі діти згодні з думкою, що дружба - це скарб. Проте сьогодні темою заняття, буде одна з прихованих сторін дружби – чому хлопчики хочуть і дружать більше з хлопчиками, а дівчатка – з дівчатками, чому в класі менше міжстатевої, ніж одностатевої дружби?

Вчитель пропонує статовозмішаній групі з 15 осіб утворити коло, у центрі якого буде почергово перебувати хлопчик та дівчинка з м'ячиком. Їхнє завдання – кидати м'ячик по колу тим, кому їм хочеться (приблизно п'яти–семи особам), супроводжуючи передачу м'яча короткою характеристикою того, хто його отримує, як наприклад, «Люда завжди допоможе», або «Саша, ти дуже сміливий».

Після того, як декілька хлопчиків та дівчаток завершили перекидати м'ячик по колу, вчитель просить учнів відповісти на такі питання:

Чому хлопчики частіше передавали м'ячик хлопчикам, а дівчатка дівчаткам? (Тому що вони більше знають про однокласників своєї статі, ніж іншої. Тому що не хочуть дружити з дітьми не своєї статі. Тому що бояться бути висміяними приятелями і т.п.)

Чи зустрічались діти з дражнилками, які спрямовані проти хлопчиків та дівчаток, які дружать? Якими словами коментують оточуючі вияви дружби таких пар? Як почувуються при цьому друзі, їм приємно слухати такі слова? Чи можуть такі дражнилки зруйнувати дружбу хлопчика і дівчинки?

Робота у фокус-групах.

Узагальнюючи відповіді дітей, вчитель пропонує дівчаткам і хлопчикам на окремому ватмані записати якомога більше аргументів на захист таких тверджень: чим дівчача (хлопчача) дружба краща за хлопчачу (дівчачу), що в ній є особливого, чим вона відрізняється від дружби іншої статі?

Хлопчики можуть писати про дівчаток, а дівчатка про хлопчиків, наприклад, закінчуючи речення:

«Дружба дівчаток – це, насамперед, ... »

«Дружба хлопчиків – це, насамперед, ... »

Після того, як кожна група занотувала по 5-6 відповідей, на зразок, «це тоді, коли дівчатка скаржаться на образи, на інших», «це тоді, коли хлопчики хваляться чи

обговорюють спільні уподобання», вчитель підводить дітей до висновку, що дівчача і хлопчача дружба є дуже подібною, адже друг – це той, хто поділяє інтереси, може розрадити, підбадьорити, в скрутну хвилину допомогти у справах. Переконатися в цьому можна, порівнюючи те, що написано на ватманах про хлопчачу та дівчачу дружбу. Чи багато відмінностей зазначено на дошці? (Як правило, дуже мало. Наприклад, такі: «хлопці-друзі люблять міряться силами», «соромляться виявити слабкість», а «подружки люблять попліткувати», «подружки цікавляться модою» і т.п.). Часом хлопчачій дружбі бракує вияву до друга емоційної підтримки, якої вдосталь у дівчачій, а останній серйозності спільних захоплень, якою відзначається дружба хлопчиків. Проте справжня дружба ніколи не зважає на стать, а ще на те, чи схвалює її найближче оточення.

Осмислення заняття учнями.

Відповідаючи на такі питання:

Якщо дружить хлопчик з дівчинкою, незважаючи на кепкування з них найближчого оточення, то це свідчить більше про силу такої дружби, чи про її слабкість?

Якщо хлопчик чи дівчинка у відповідь на насмішки друзів починають виправдовуватись перед кривдниками, мовляв, ми тільки сусіди або нам просто по дорозі і т.п., то це є ознакою сили дружби чи її слабкості, як і слабкості самих дітей?

Якщо в класі немає або дуже мало хлопчиків і дівчат, які дружать, це свідчить про те, що клас хороший чи ні?

Якщо порівняти два однакових за роками класи, в одному з яких є багато пар хлопчиків і дівчаток, які дружать з іншим класом, в якому вони соромляться дружити, ображають один одного, поділяються іноді на два табори, то який із цих класів є насправді «сильним»?

Якщо хтось з дітей відмежовується від дружніх контактів з іншою статтю, це свідчить про силу чи слабкість цієї людини? і т.п.

Діти роблять такі висновки:

- Правда дружба дітей базується на спільних інтересах, на приятному ставленні, підтримці, допомозі один одному. Вона не залежить від статі друзів і може бути як одностатевою (хлопчик з хлопчиком або дівчатка з дівчинкою), так і міжстатевою.
- Міжстатева дружба дітей менш поширена, ніж одностатева, оскільки хлопчики і дівчатка не виявляють інтерес один до одного через побоювання, що їхню дружбу будуть висміювати оточуючі.
- Часом можуть перешкоджати міжстатевій дружбі хибні уявлення дітей про те, що не варто дружити з дівчатками, бо ті забагато пліткують і т.п., а з хлопчиками, бо вони не здатні зрозуміти і розрадити. Такі упередження зменшують можливість зав'язування у класі чи за його межами дружніх стосунків між хлопчиками і дівчатками.

Домашнє завдання.

Вчитель рекомендує прочитати оповідання А.Костецького «Хочу літати» і співставити його зміст із оцінкою своєї здатності дружити з особами тотожної та протилежної статі і відповісти на таке питання: «Чи я зміг би (змогла б) бути справжнім другом для неї (нього)?»

День народження – це завжди гарно. А коли тобі до того ж минає десять років – то й зовсім пречудово. І що б там не було, а ти цілий день ходиш якийсь піднесений, радісний, до всіх усміхаєшся, щось насвистуєш і наспівуєш уголос чи по думки, і все навкруги здається тобі теж піднесеним і радісним.

Саме в такому доброму гуморі і перебував сьогодні, в неділю 18 травня, іменинник і третьокласник Сергій Кудлик.

Вже зранку почалися приємні несподіванки.

Тільки-но Сергій розплющив очі, як побачив біля ліжка, на стільці, чималий пакунок у цупкому синьому папері, обліплений барвистими іноземними марками. Він хутко схопив його, прочитав свою адресу та ім'я і відразу впізнав почерк: посилка була від батьків, з далекої Куби!..

Ще в січні тата послали працювати на два роки на Кубу, і мама поїхала з ним. А Сергій, щоб не переривати серед року навчання, поки що залишився в Києві з бабусею. Та ось-ось навчальний рік закінчиться і батьки заберуть його до себе! Так пообіцяв йому тато, а коли він щось обіцяє, будьте певні: слова свого дотримає. Звичайно, коли й Сергій дотримає свого – закінчить добре третій клас.

У Сергія з усіх предметів було ніби нормально, якби не одна прикрість – фізкультура! Ні-ні, Сергій був таки досить вправним спортсменом: і бігав швидко, і стрибав у довжину та висоту непогано та й на канат міг вилізти аж тричі підряд, а от плавати... Сергій, як це не дивно для хлопця його віку, досі не вмів плавати, і вчитель фізкультури сказав, що більше шістки йому нізащо не поставить. А коли так – хлопцеві буде соромно перед батьками.

Ви дивуєтесь, напевне, чому ж і справді Сергій досі не навчився плавати? Річ у тім, що він панічно боявся води, і загнути його глибше, ніж до колін, не міг ні тато, ні вчитель фізкультури, ні навіть кпини його однокласників. Колись давно, коли Сергію було тільки шість років, вони з мамою відпочивали в селі на Дніпрі. Сергій грався собі при воді на пісочку, випікав з нього коржі та будував фортеці. Раптом мимо пройшов здоровезний пароплав, хвиля, яку він підняв, зміла Сергія у воду – й він почав тонути.

Звичайно, мама тут же вихопила його на берег, але відтоді зтягти Сергія у воду було неможливо.

Щоправда, він дав собі найчесніше слово: будь-що навчитися плавати до червня. Але як це зробити, Сергій, щиро кажучи, поки що не знав і – вкотре вже! – знов і знов на уроках фізкультури, які раз на місяць проходили в басейні, сидів над прозорою водою, дивився з неприхованою заздрістю, як там демонструють різні стилі його однокласники, і мовчки вислуховував їхнє глузування.

Особливо дошкуляла йому Вітка Птурська.

- Гей, ти, сухопутний мореплавецю! – кричала вона Сергію, долаючи другу двадцятий'ятиметрівку. – І куди тобі на Кубу? Там же океан. Та ти лише побачиш стільки води, як одразу дуба вріжеш.

Саме після цього найдошкульнішого Вітчиного жарту Сергій і поклявся собі: будь-що навчитися плавати і не гірше за цю капосну Вітку.

З отакими не дуже втішними думками Сергій заходився розпаковувати посилку від батьків. Спершу він обережно відклеїв марки – віддасть їх Олегові. Потім розгорнув папір і відкрив картонну коробку. Тільки-но він зазирнув у неї, як його настрої одразу покращав. Ще б пак! У коробці лежали рожеві мушлі, про які він так давно мріяв.

Ну й тато! Оце так подарунок, найкращий за всі подарунки на світі!

Сергій довго розглядав мушлі, гладив їхню шорсткувату поверхню, прикладав до вуха: чи не чути, як шумить океан? І зважував на руці: а скільки потягне? Нарешті він досхочу намілувався подарунком і зазирнув на дно коробки. Там він помітив кольорове фото: на могутніх океанських хвилях гойдався барвистий надувний матрац, а на ньому лежали засмагли тато й мама і привітно йому усміхалися.

На звороті Сергій прочитав:

«Любий наш синку!

Вітаємо тебе з десятиріччям і зичимо здоров'я, щастя, успіхів у навчанні.

Чекаємо тебе швидше до нас і мріємо про те, як усі разом купатимемося в океані!

Цілуємо. Мама, тато».

«І вони натякають на плавання!» – подумав Сергій, але вирішив більше не псувати собі святкового настрою і почав хутко вдягатися.

***

Сергій нічого не мав проти: йому треба було ще підготуватися до зустрічі гостей. Неодмінно ж прийде його друг Олег, та й Вітка навідатися може.

При згадці про Вітку в Сергія аж у грудях похололо.

Вітка, або Вікторія Птурська, як і Олег, була однокласницею Сергія. Та якщо Олег був його найкращим другом, то Вітка навпаки – «найкращим» ворогом.

До всього ж вона була ще й сусідкою Сергія по під'їзду, тож через неї траплялися всякі неприємності не лише в школі, а й удома.

Вітка ненавиділа Сергія Кудлика хронічно. Чим це пояснити, ніхто не знав: чи то її вреднючою вдачею, як у більшості рудих і кирпатих, чи то просто злостивим характером – невідомо! Але, починаючи з першого класу, Вітка ніби приросла до Сергія – раз і назавжди!

Звичайно, він міг би надавати їй як слід, але його з дитинства вчили: дівчат зачіпати не можна. І він терпляче зносив ось уже третій рік підряд невичерпні знущання своєї рудої й кирпатої однокласниці й сусідки.

Чого тільки Вітка не вигадувала, аби дошкулити Сергієві! Образи так і сипалися з неї, мов із дірявого мішка, набитого казна-якими капостями. Майже щодня Сергій знаходив у себе на парті то канцелярську кнопку, підкладену Вітчиною рукою, то свою домашню контрольну, геть усю заляпану чорнилом, а то й підручника з безжально розмальованими портретами класиків. Фантазія Вітки, здавалося, не знала меж.

Зрештою Сергій так-сяк навчився передбачати більшість її капостей і жив би собі майже спокійно, коли б Вітка різко не змінила тактику.

Тепер вона підлаштовувала всякі штучки сама собі, а потім усе звертала на Сергія.

Приміром, візьме заляпає собі спідницю маслом – та й ну галасувати, що це, мовляв, Кудлик пожбури в неї бутербродом! А то на уроці сховає свою ручку – та й ну жалітися вчительці, що Кудлик у неї ручку поцупив і їй писати нічим.

І витворяла Вітка хтозна-що не лише в школі, а й вдома. В цьому Сергій пересвідчився на власні очі, коли одного разу змушений був одвідати її.

Птурська захворіла, і їй треба було занести домашнє завдання. І хоч як пручався Сергій, але вчителька доручила зробити це саме йому, бо вони сусіди. Після уроків Сергій, не заходячи навіть додому, аби швидше спекатись ненависного доручення, відразу заскочив до Вітки.

Птурська лежала на канапі й розглядала стелю,

- На, переписуй швидше, я поспішаю! – тицьнув їй свого щоденника Кудлик, тільки-но ввійшов.

Поки Вітка переписувала завдання, Сергій роззирався навколо, погладжуючи симпатичного песика Птурських. Раптом він помітив над письмовим столом якийсь старанно розлінований аркуш. «Напевне, режим дня, – вирішив Сергій. – Ану, цікаво, як вона живе!..» І він підсунувся ближче.

Те, що він побачив, вразило його до глибини душі. На аркуші у дві колонки були записані, немов у ресторанному меню, ліворуч – слова, праворуч – ціни. Сергій знав, як виглядає меню, бо колись із батьками тиждень обідав у ресторані: бабуся гостювала у своїй родички в селі, тож варити було нікому. Але Вітчине «меню» виглядало надто незрозуміло й називалося «Тариф». Виглядало воно приблизно так:

ТАРИФ

Піти по хліб	15 коп.
Зробити уроки	50 коп.
Прогуляти собаку	20 коп.
Прочитати книгу (1 стор.).....	5 коп.
За оцінку дванадцять	1 грн 50 коп.
За оцінку одинадцять	1 грн
Шістка.....	50 коп.

І ще багато інших дивних речей було записано в цьому «Тарифі».

Сергій настільки здивувався, що навіть забув про свій намір не розмовляти з Віткою, і звернувся до неї:

- Що це в тебе за «Тариф»?
- Бізнес! – реготнула Вітка.
- Що-що? – не зрозумів Сергій.
- Бізнес, кажу! – презирливо зиркнула Вітка на нього й поблажливо пояснила: – Грошики заробляю!
- Як же ти їх заробляєш?
- От Незнайко! – шпигонула його Вітка.- Доходить, немов до жирафа! «Як, як!» У батьків, звичайно. Ось просять вони

Бурчика на прогулянку вивести – платіть двадцять копійок, поведу! Або дванадцять отримую – женіть гривню п'ятдесят! Правда, поки що не довелось з них здерти стільки, але я на інших речах доганяю. Отак, тютя, бізнес робиться!

- Ну й ну! – тільки й вимовив Сергій приголомшено, бо про такий «бізнес» чув уперше в житті. – І твої батьки справді платять тобі?
- А то ні! – гикнула Вітка. – Спробували б не заплатити! Я їм таку навпакинію влаштую – тільки тримайсь: тиждень після неї валідол ковтатимуть!
- Яку навпакинію? – не зрозумів Сергій.
- А ти, я бачу, й справді трохи дурненький! – знову хихикнула Вітка.- Навпакинія – це така лінія поведінки: я починаю все навпаки робити. Скаже мама: «Не ходи по паркету в брудних черевиках»,- так я ще й на килим залізу! Скаже тато: «Не вмикай телевизор, мені працювати треба», -я його так врубаю, аж посуд у серванті дзеленчить! А батечко в мене дисертацію пише. Ясна річ, яка вже там дисертація після цього! От і мчать вони за гаманцями та грошенята мені несуть, аби я свою

навпакинію припинила. Бува, не те що по п'ять, а й по десять копійок за сторінку платять, щоб я хоч годинку почитала й посиділа тихо!

На цей раз Сергій Кудлик не спромігся навіть і нукнути. Він підскочив до Вітки, вихопив у неї свого щоденника – і тільки двері за ним грюкнули та бідолашний песик Бурчик злякано сховався під канапу.

Вітка залементувала, вона кричала йому навздогін щось про обов'язок допомагати хворому однокласникові, та Сергій нічого не чув і мчав униз, перестрибуючи через три сходинки, наче тікав од сказженої собацюри.

А вдома, коли трохи одійшов, Сергій сів за стіл і почав малювати на Вітку карикатуру. Спершу він намалював товстого дядька в окулярах, батька Птурської, потім – руду й кирпату Вітку, а коло неї купу цегли. «Вікторіє, не їж каміння», – казав батько до Вітки, а вона, – так намалював її Сергій, – накидалася на купу цегли й жадібно ковтала цеглину за цеглиною.

Сергій трохи посидів, розглядаючи свій витвір, а тоді ще підписав під малюнком віршик: *Птурська Вітка – навпакилка: попрохайте щось у Вітки -разу зробить залюбки, але тільки – навпаки!*

Карикатуру він узяв до школи, на великій перерві приколов до дошки й одійшов, даючи дорогу третьокласникам, які з'юрмилися в нього за спиною.

Третьокласники голосно реготали, хапаючись за животи, й насмішувато зиркали на Вітку, яка незворушно сиділа за партою, їла яблуко й удавала, наче їй зовсім байдуже, чого вони там веселяться. Та ось її все-таки здолала цікавість: що ж там такого смішного утнув цей недолугий Кудлик? І вона гордою ходою підійшла до дошки.

Очі її забігали по малюнку, і коли вона дочитала напис до кінця, – вся спалахнула, заверещала, наче кішка, якій наступили на хвіст, і кинулась на Сергія! І, мабуть, таки добряче пошкрябала б його, та однокласники заступили їй дорогу.

– Ну, віршомазе! – гукнула вона до Сергія через їхні голови. – Тепер тремти! Війна не на життя, а на смерть!

Саме після цього випадку й почала вона робити оті дошкульні капості Сергію, про які ви вже знаєте.

Отакі складні стосунки були в Сергія Кудлика з Вікторією Птурською, однокласницею та сусідкою.

***

... Сергій устиг зганяти в магазин, купити величезного «Київського» торта і тепер повертався додому.

Він уже був узявся за ручку дверей під'їзду, аж раптом за спиною в нього щось просвістило, гупнуло щосили в спину і ляпнуло на асфальт. Сергій озирнувся й побачив на тротуарі розірваний пакет від кефіру, що тим часом величезною білою плямою поволі розтікався по Сергієвій спині і всотувався в його нову вельветову куртку.

Сергій хутко зиркнув угору і встиг помітити, як зачинилися балконні двері Вітчиної квартири. Першою думкою Сергія було вхопити каменюку й пожбурити Вітці у вікно. Він навіть рвучко нахилився до землі, але уявив собі, скільки здійметься галасу, і, спересердя махнувши рукою, побрів додому.

«Цур їй, – вирішив Сергій, – не псуватиму собі день народження. Але помщусь обов'язково – іншим разом».

Двері йому відчинила бабуся: вона вже повернулася з базару й готувала обід. Тільки-но Сергій зібрався повідати їй про Вітчину підступність, як бабуся замахала на нього руками й приклала до рота палець.

3.2. ФОРМУВАННЯ ҐЕНДЕРНО-ПАРИТЕТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДЛІТКІВ

Цільова група: молодші підлітки (учні 5-7 класів).

Тема: «Ми різні чи подібні?»

Мета: показати подібність поведінки підлітків чоловічої і жіночої статі та вплив стереотипів на її відмінності.

Завдання:

- поглибити уявлення про традиційні ґендерні орієнтації як такі, що поляризують поведінку хлопчиків та дівчаток;
- розкрити поняття маскулінних та фемінних рис.

Форма проведення: психологічний практикум, імітаційні ігри, групові дискусії.

Тривалість заняття: 45 хв. + 45 хв.

Матеріали та обладнання: 4 аркуші паперу формату А1, маркери, скотч, конверт з роздукованими на окремих 50 листочках рисами людини, фрагменти текстів з дитячої літератури (див. Додаток до уроку).

Література: Серія «Видатні діти»; «Українки в історії»/за ред.. В.Борисенко; «100 видатних українців»; «100 видатних людей шоу-бізнесу»; Каляндрук Т. «Характерники козаків. Таємниці бойових мистецтв (Жінки-амазонки в козацькому війську)». Хрестоматія «Рідне слово» 2 т.; Антологія української літератури в 3 т.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань вчителем.

Коли в анкеті вказують слово «стать», що має вказати анкетований? Невже, що він(вона) є відмінником(цею)? Спортсменом(спортсменкою?) Коли ми характеризуємо хлопців і дівчат як учнів, відмінників (чи не зовсім), спортсменів чи не зовсім і т.д., яке слово застосовуємо – стать чи ґендер? В чому спільне, а в чому відмінне в поняттях «стать і ґендер?»

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК: «Шукаємо різницю».

Щоб поглибити уявлення про біологічні і соціальні характеристики статі, вчитель пропонує класу поділитись на три групи. Група перша має представити результати дослідної роботи над проектом: «Ми – різні». Група друга має дослідити проблему «Хоч різні, проте однакові». Третя – «Жінки та чоловіки – їхні соціальні ролі?»

Вчитель просить всім трьом творчим групам постійно тримати в центрі уваги питання: «Що найбільше впливає на зростання статевих та ґендерних відмінностей – спадкові, біологічні чинники чи набуті, соціальні?»

Крок 1. Презентація проекту «Ми –різні»

Група обговорює такі питання:

- Який середній зріст дорослих чоловіка та жінки?
- Який середній зріст твоїх однолітків-дівчаток і хлопчиків?
- Яка середня вага дорослих чоловіка та жінки?
- Яка вага однолітків – хлопчиків та дівчаток?
- Яка різниця у статурі чоловіка та жінки (м'язової, кісткової, жирової тканини)?
- Хто сильніший – чоловіки чи жінки (в силі ніг, рук, пальців)?
- Чи враховується ця різниця в диференційованих показниках бігу, стрибків в довжину, у висоту, киданні ядра, піднятті ваги тощо? В яких видах спорту?
- Хто витриваліший? Чи варто організовувати змагання на силу удару між хлопчиками і дівчатками?
- Як будуть посилюватися біологічні відмінності хлопчиків та дівчаток в процесі їх статевого дозрівання? Якщо в організмі відбуваються збої в гормональному розвитку, чи можуть у жінки з'явитись біологічні ознаки іншої статі (наприклад, вуса, чи більший волосяний покрив на обличчі).
- Яким професіям не бажано вчитися жінкам?
- Чи впливають тілесні показники на поведінку, характер людини? Чи може фізично сильний чоловік виявитися боягузом, а тендітна дівчина – сміливою, мужньою? Чи вчинки, характер людини залежать від того, ким вона є – представником чоловічої чи жіночої статі? (прикладі у додатку)

Підсумки роботи групи вчителем: «Чи ця група розповідала нам про ґендерні, чи про статові відмінності чоловіків і жінок? Чи зрозуміло вдалося групі розповісти про біологічні відмінності статей, а також про те, що не можна фізичну силу чоловіка вважати свідомством його сили духовної.

Крок №2. Презентація дослідження проекту «Хоч різні, проте однакові».

Група аналізує риси хлопчиків і дівчаток на підставі аналізу нижченаведених фрагментів оповідань із серії книг «Видатні діти» (див. Додаток), результати якого записують у дві колонки – риси хлопчиків/риси дівчаток, як наприклад:

Дівчатка	Хлопчики
Пеппі Безстрашна Мужня Смілива Висока на зріст.....	Котигорошко Мужній Сміливий Безстрашний Маленький на зріст...
Герда	Том Сойєр
Мальвіна	Буратіно
Натка – (Космонавти з нашого двору)	Ява – (Тореадори із Васюківки)
Астрід Ліндгрєн Безстрашна Не боїться висоти	Ганс Андерсен Грається з ляльками
Жанна Дарк –смілива,відважна	Іван Кожедуб –сміливий,безстрашний Боявся темряви, висоти, води в дитинстві

Дівчатка	Хлопчики
Катерина Білокур Мріяла малювати	Чарлі Чаплін Став артистом
Соломія Крушельницька	Вольфганг Моцарт

Підсумки роботи групи вчителем:

Героїв оповідань група змогла так кваліфіковано охарактеризувати, як справжнісінькі психологи. Висновок учнів – ліва і права колонка рясніє однаковим переліком рис, тобто різні статі мають безліч однакового в поведінці, вчинках, характері.

Крок №3. Презентація дослідження проекту: «Жінки та чоловіки – їхні соціальні ролі»

Група відповідає на питання, ким працюють дорослі, які посади займають. Які ролі (професії) ціняться в суспільстві найбільше? Які посади ціняться найбільше? Якщо порівняти сімейні ролі чоловіка та жінки, а також їхні професійні ролі та посади, які вони займають, то хто виявиться на п`єдесталі пошани – чоловіки чи жінки? (чоловіки, оскільки вони мають такі професії і займають певні посади, які оплачуються значно вище). Які ролі важчі, яких треба довго домагатися в житті?

Підсумки роботи груп вчителем:

Описані учнями ролі дорослих жінок і чоловіків правдиво відображують стан їх трудової зайнятості. Професію «мама» і «тата» виконує більшість дорослих, проте домашні ролі важчі за татові. Більшість жінок працюють на таких роботах, які не є престижними і оплачуються нижче, ніж чоловічі професії та посади.

Рефлексія заняття учнями:

- Хлопчики та дівчатка, чоловіки та жінки відрізняються за своїми фізичними ознаками. Відмінність в будові тіла і фізичних властивостях позначається на різних фізкультурних можливостях та досягненнях і не позначається на рисах характеру і поведінці.
- У реальному житті, як і в житті літературних героїв-чоловічої та жіночої статі, хлопчики та дівчатка здатні і на однаково сміливі вчинки, і на хитрість, і на співчуття. Вони подібні поведінкою і рисами характеру.
- Відмінності між статями можна простежити в житті дорослих. Чоловіки і жінки відрізняються за посадами, які вони займають, та за професіями, тобто за гендерними ролями, які вони виконують і в суспільстві.

Домашнє завдання:

Подумати над тим, чому бути «мамою» буває значно важче, ніж бути «татом».

ДОДАТОК

Астрід дуже любила лазити деревами. Щоправда, кора, гілки та сучки постійно прикрашали коліна та лікті Астрід, а також, її ніс і лоб синцями й подряпинами, але вона не звертала на це уваги. Астрід ставилася до цього, як до неминучого, з розумінням.

Я теж не в захваті, коли мурахи повзають по моїх ногах! Але ж я важча за мурах! Тому дерева захищаються.

Астрід перестрибувала з гілки на гілку, наче білка. І хоча мати часто її злегка сварила за це і благала бути обережною, Астрід продовжувала стрибати, чіплятися до гілки ногами та висіти вниз головою. А ще вона полюбляла годинами дивитися на хмарки і небо че-рез гілкові візерунки. Усі рідні звали її - дівчисько-більчисько.

Серія «Життя видатних дітей». –К.: Гран-Т, 2008-2010

ШКІЛЬНІ ПРИГОДИ

Панно Кобилянська! – викликає вчителька. Звуть її пані Процюкевич, і від самого лише звуку її різкого неприємного голосу в Олі геть усе вилітає з голови. Дівчинка підіймається з-за парти з єдиною думкою: швидше б їй дозволили знову сісти.

Скільки буде сто мінус один?

Оля мовчить. Мабуть, її запитали щось дуже легеньке, судячи з того, як посміхаються решта учнів. Але вона не знає відповіді. Правду сказати, вона й запитання вже не пам'ятає. Якщо писати й читати Оля навчилася ще в Сучаві, біля старшого брата Макса, то з математикою в неї чомусь не складається. Тобто, зрозуміло чому – через оцю пані Процюкевич. Учителька пояснює урок дуже швидко, ламаною німецькою, яку сама погано знає, і ніколи не відповідає на запитання учнів. Утім, Оля і не стала б її перепитувати. Коли розпочинається урок математики, дівчинка мріє лише про те, щоб він швидше скінчився і її не викликали. Але сьогодні не пощастило.

- То скільки буде сто мінус один? Може, кому-небудь відомо? Підкажіть панні Кобилянській.
- Дев'яносто дев'ять! – вигукує хором увесь клас.
- Сідайте, панно Кобилянська. Дуже погано.

Оля поволі опускається за парту, червона, мов буряк. Ну що, що робити з тою математикою? У пані Процюкевич Оля ніколи їй не навчиться. Ось якби у Кімпулунгу жив Макс, він обов'язково пояснив би все чітко і зрозуміло...

Лунає дзвінок, та Олі не хочеться вставати й виходити з класу. Мабуть, вона всю перерву просиділа б отак, якби сусідка по парті не смикнула її за рукав:

- Ходімо, Ольцю! Покажу тобі щось цікавіше за «сто мінус один».

Оля підводиться і поволі виходить із класу вслід за подружкою. Та, тягне її на галасливе шкільне подвір'я. Зупинившись під стіною, показує кудись удалину.

- Бачиш?
- Що? – не розуміє Оля.
- Не що, а кого. Отой білявий хлопець біля брами, він на рік старший від нас. Ну, тепер побачила? То й що?

- А те, що він у тебе закоханий! По-справжньому, як у книжках. Усі знають, а ти переживаєш через якусь математику. Хіба то головне для дівчини?

Оля мовчить і червоніє, так само, як щойно на уроці. Хлопчик, який стоїть, спираючись на ґрати, синьоокий і дуже гарний. Вона вже давно завважила його, виокремила з-посеред інших хлопців. Та хіба вона, Оля, може сподобатися йому – чорнява, худенька, з довгим носом? Подружка, мабуть, жартує чи глузує з неї. Тут, у Кімпулунгу, в Олі немає справжніх подруг, таких, як Оля Устиянович. Треба написати їй листа...

І взагалі, вже скоро дзвінок. Нічого не кажучи, Оля розвертається і йде до класу. Вона жодного разу не озирається і не бачить, як синьоокий хлопчик дивиться їй услід.

Наступний, останній урок – німецька література, і веде його пані Берта Міллер, найулюбленіша Олина вчителька. Коли вона читає учням вірші славетних поетів Ґете чи Гайне, жорстка німецька мова лунає з її вуст, немов музика. На уроках німецької учні не лише читають обов'язкові твори, але й обговорюють їх, навіть сперечаються з учителькою. Пані Міллер любить, коли з нею сперечаються, доводять свою думку. А з усіх учнів найбільше полюбляє Олю Кобилянську, яка завжди має власні судження і пише найоригінальніші твори. Іноді Оля залишається після уроків поговорити з учителькою, і та завжди відповідає на всі її запитання. Ось і сьогодні, коли всі учні побігли надвір, вимахуючи шкільними торбами, Оля затрималася в класі. Хай він піде собі додому, отой синьоокий хлопчик. А вона краще спитає в пані Міллер про те, що справді її хвилює.

- Підходь, сідай ближче, Олю. Мені дуже сподобався твій твір про казки братів Ґрімм, я навіть зачитувала його у старших класах. Та, здається, ти щось хотіла запитати?
- Так, пані Міллер. Розумієте, в чому річ... Удома ми розмовляємо українською мовою. А граматику й письмо я вчу лише німецькі, та й усі книжки у шкільній бібліотеці – німецькою мовою. А я б хотіла навчитися добре писати й українською теж...

Учителька зітхає:

- Тут я навряд чи зможу тобі допомогти... Хіба пошукати приватного вчителя-українця, хоча й це важко тут, у Кімпулунгу.

Оля зітхає теж. Навіть якщо і знайти вчителя, батько все одно не платитиме за приватні уроки. Даремно вона завела цю розмову.

- Але я хочу сказати тобі одне, Олю. Коли людина сумлінна і грамотна щодо якоїсь однієї мови, потім їй буде набагато легше вивчити і будь-яку іншу. Хтозна, як складеться далі твоє життя. Я бачу, ти дуже розумна і старанна дівчинка. Ти мусиш узяти від школи все, що тільки можливо. Хто сьогодні мовчав, як риба, на математиці? – Оля червоніє. – Отож-бо, – каже пані Міллер. – Якщо ти не розумієш пояснень пані Процюкевич, бери підручник і вчися сама. А я спробую знайти для тебе українських книжок. Домовилися?
- Домовилися, – усміхається Оля.

Як гарно бути дівчиною

СПРАВЖНІ ПОДРУГИ

П'ятикласниця Людмила

Вранці мамі заявила:

- Все! До школи я — не йду!

Я не стерплю цю біду.

Щастя скінчено моє,

бо у Рити джинси є!
І тепер зі мною Рита
відмовляється дружити...
Здивувалась мама дуже:
• Ви ж були найкращі друзі?!
• Так.
Але сказала Рита:
поки буду я ходити
не у джинсах, а в спідниці —
їй не хочеться й дивитись,
бо вона вважає;
жінці для краси
потрібні джинси...
Мамо! Дружбу виручай;
Джинси і мені придбай!
Мама пильно подивилась
на похнюплену Людмилу,
а потім мовила:
• Діла-а...
Ви — справжні подруги.
Й пішла...
А ви що скажете мені:
це справжні подруги чи ні?

А.Костецький

ТЕМА «МОЄ ЗАХОПЛЕННЯ»**Цільова група:** молодші підлітки (учні 5-6 класів).**Мета:** сприяти подоланню стереотипних уявлень дітей про вплив статі на можливість займатися улюбленою діяльністю.**Завдання:**

- навчити учнів розумінню значення хобі для найбільшого та гармонійного розвитку;
- пояснити учням умовність розподілу захоплень на дівчачі та хлопчачі;
- розвинути у учнів розуміння багатогранності внутрішнього світу людини;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- виступ-повідомлення учнів;
- аналіз творів мистецтва (вірші та пісні);
- колективна робота «Світ хлопчика та дівчинки»;
- гра «Я хочу, щоб мені подарували...»;
- робота в малих групах «Наші улюблені журнали».

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ватман формату А1 – 2 аркуші; маркери – 8 штук; дошка; скотч, листки-наклейки; обладнання для прослуховування музичних записів.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Світ людини складається з багатьох складових. Це і родина, і робота, – все, що оточує та робить людину людиною. Людина залучена до зовнішнього світу і залежить від нього, але є ще один світ, світ особистий, світ в якому людина переживає багато чудових та радісних емоцій, до цього світу належать наші захоплення, про які ми сьогодні поговоримо.

До того ж це слово має свій синонім, який дуже часто використовується у мові. Чи знаєте ви його? Так – це слово “ХОБІ”. Що означає це слово?

Повідомлення підготовленого учня (Варіант повідомлення вміщений у Додатку1).

Отже, хобі допомагає людині зробити дозвілля змістовним і цікавим, але про це, мабуть, ви вже говорили на уроках етики. Хобі – це те, що тобі ніколи не набридає робити, й те, що ти робиш із задоволенням. Сьогодні мова буде йти дещо про інше.

Хобі, яке створює світ людини, наповнює її життя стає захопленням.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

3.1. Слово вчителя. Розпочнемо з вірша, який, сподіваюсь, вам добре відомий. Нам відома лише частина досить великого віршу, складеного англійським поетом Робертом Саути (1774-1843) – «З чого зроблені люди» («What Folks Are Made Of»). У повному тексті автор пише не лише про хлопців та дівчат, матросів, солдатів, медсестер; про батьків та матерів; про чоловіків та жінок похилого віку.

3.2. Виступ учня та учениці. Читають вірш вдвох: дівчинка про хлопчика, а хлопчик про дівчинку. (По можливості, читання добре унаочнити, тоді воно матиме вигляд, як у Таблиці 1).

Таблиці 1.

What are little boys made of, made of?

	What are little boys made of?
	What are little boys made of?
	Frogs and snails
	And puppy-dogs' tails, That's what little boys are made of.
	

	What are little girls made of?
	What are little girls made of?
	Sugar and spice
	And all things nice, That's what little girls are made of.

3.3. Слово вчителя. Переклад цього твору зроблено С.Маршаком¹.

Из чего только сделаны мальчики? Из чего только сделаны мальчики? Из колючек, ракушек И зеленых лягушек, Вот из этого сделаны мальчики.	Из чего только сделаны девочки? Из чего только сделаны девочки? Из конфет и пирожных, Из сластей всевозможных, Вот из этого сделаны девочки.
---	--

А зараз послухаємо пісню, про те, з чого ж зроблені діти.
Учні слухають пісню «Із чого зроблені хлопчики» (2 хв.).

3.4. Колективна робота «Світ хлопчика та дівчинки».

Після чого вчитель пропонує їм розмістити "складові" хлопчика та дівчинки на плакаті, який висить на дошці. У разі потреби пісню можна ще раз прослухати.

Таблиця 2².**«Світ хлопчика та дівчинки»**

Ластовиння		квіточки
Хлопавки		дзвіночки
Лінійки		зошити
Батарейки		переглядки
Пружинки		хусточки
Картинки		клубочки
Скляшки		загадки
Промокашки		мармеладки
Колючки		цукерки
Мушлі		тістечка
Жабки		солодощі
...		...

3.5. Рефлексія та узагальнення.

Вчитель з'ясує чи насправді все так, як говориться у пісні? А можливо є дівчата, які цікавляться технікою та природою та хлопці, які люблять солодощі?

Учням важко бути відвертими, тому пропонується гра у подарунки.

3.6. Гра «Я хочу, щоб мені подарували...»

Вчитель каже про те, що подарунок, якщо його робить близька людина, завжди орієнтований на коло інтересів чи захоплення того, кому роблять подарунок. А отже, спробуємо помріяти про те, щоб ми хотіли, щоб нам подарували.

Учням роздаються листки – самоклеїлки, на яких пропонується написати своє **одне** бажання. Листки не підписуються. Коло бажань слід обмежити. Для цього учням

1 Існує переклад на українську мову О. Куріленко. Проте цей переклад здається невдалим, оскільки це переклад віршів Маршака, а не Соуті. Можемо порівняти:

- З чого, скажи мені, зроблені хлопчики?
- Може з колючок і мушлів морських?
- Чи може з жаб й черепашок гірських?
- Саме з цього і зроблені хлопчики!

2 Використано малюнок – журнал «Сказочный мир»

пропонується перелік можливих варіантів (варіанти можна змінювати, якщо є час обговорити бажання).

Таблиця 3.

Варіанти відповідей

Нову іграшку	Комп'ютерну приставку	Стильний одяг	Блокнотики з тваринками
Фломастери з блискітками	Блокнотики з машинами	Журнал	Велосипед
Дорогу ляльку	Зонт	Гарний гаманець	Набір «Юний хімік»
Молодіжну сумочку	Різноманітні ручки та пенали	Гарний блокнот чи щоденник	Мобільний телефон
Цікавий журнал	Набір косметики	Книгу	Комп'ютерну гру

Учні заповнюють свої листки та віддають їх вчителю. Після чого вчитель зачитує бажання, та пропонує учням визначити, чиє воно – *хлопчика* чи *дівчинки*. Якщо учні називають бажання *хлопців* – аркуші кріпляться з боку намальованого хлопчика, а якщо бажання дівчаток – з боку намальованої дівчинки. Якщо учні сумніваються та виказують протилежні думки, то листки кріпляться посередині. Під час цієї роботи важливо добитися того, щоб більшість листків (а можливо і всі) опинилися між хлопчиком та дівчинкою.

Тоді **вчитель робить висновок**:

«Нас об'єднує більше, ніж роз'єднує. І світ наших інтересів єдиний і не визначається виключно нашою статтю».

3.7. Слово вчителя. «Видання, що нас об'єднують» Але серед того, що нас об'єднує, існує те, що об'єднує практично усіх людей. Знайдіть його. (Якщо дітям важко, можна запропонувати наступний вірш - підказку).

Бачить – не бачить Леонід Глібов

Бачить – не бачить, Чути – не чує. Мовчки говорить, Дуже мудрує. Часом захоче - Правди навчас, Іноді бреше, Всіх звеселяє. Люба розмова, - Будемо, діти, З нею довіку	Жити – дружити. Хто ж то така В світі щаслива, Мудра, правдива І жартівлива? Як не вгадали, Стану в пригоді: Річ коротенька - Книжка , та й годі.
---	--

(Але слід сказати, що нажаль, сучасні діти мало читають книжок, проте вони захоплюються журналами, яких сьогодні дуже багато).

Отже, мова піде про **журнали**. Далі можна запропонувати дітям назвати журнали, які вони читають.

3.8. Робота в малих групах «Наші улюблені журнали»

Об'єднання учнів. Вчитель вже знає, назви журналів (обкладинки журналів див. у Додатку 3), якими захоплюються діти. Він роздає дітям фрагменти обкладинок цих (п'яти – шести) журналів, та пропонує їм швидко об'єднатися, у групи.

Робота в групах.

Вчитель роздає учням номери журналів, які були обрані у групах, і після 5-ти хвилинної роботи, кожна група повинна продовжити речення:

- «Дитячий журнал ... – це журнал для дівчат, але хлопцям цікаво дізнатися у нього про...»;
- «Дитячий журнал ... – це журнал для хлопців, але дівчатам цікаво дізнатися з нього про ...».

Для цього учням роздаються аркуші паперу, де вже написано перше речення. Учні представляють результати роботи.

Рефлексія та обговорення. Головне питання: Так чи можна сказати, що це журнали лише для дівчат, чи лише для хлопців, якщо у будь-якому журналі можна знайти інформацію, яка цікава всім?

Слово вчителя. Висновок: Так, дійсно існують журнали, де представлена інформація, призначена переважно чи для хлопців, чи для дівчат, але якщо людина цікавиться життям, якщо вона не байдужа до свого оточення, вона не лишиться осторонь будь-якої цікавої та корисної інформації.

IV. ПІДСУМКИ.

Вчитель узагальнює матеріал, який було обговорено. Найбільшу увагу звертає на різнобічні інтереси школярів. Каже, що ці інтереси у рівному степені охоплюють дівчат та хлопців. Крім того, до кола цих інтересів обов'язково можна включити і ті заняття у гуртках, школах (спортивних та музичних), секціях та ін., куди ходять діти. І підкреслити, що навряд чи можна знайти такий заклад куди було б заборонено вхід представникам протилежної статі. Але куди ходити дитині вирішують батьки та значний вплив має оточення. Людина ж не повинна соромитися свого захоплення, якщо воно не є традиційним для дівчинки (скажімо – карате), чи для хлопчика (скажімо – рукоділля). Оскільки всі ми різні, і всі ми рівні.

Додаток 1.

Хобі (анг. Hobby) – захоплення діяльністю або інтересами, які здійснюються для задоволення у вільний час. Чому саме хобі? У Великій Британії так називали іграшку – дерев'яного коника, який сам їздить (коливається). Тому і про час, який проводили за улюбленим заняттям (грою) стали говорити «to ride one's hobby-horse», чи у сучасному розумінні – хобі.

... Хобі так само, як і смаки, бувають різні. Якщо ви обрали хобі за вашим характером і смаком, вам поталанило, тому що ваше життя стає цікавішим.

Хобі поділяються на чотири великі групи: займатися чим-небудь, майструвати що-небудь, що-небудь колекціонувати і чого-небудь вчитися

Найбільш популярний з усіх видів хобі – це *займатися чим-небудь*. Сюди входять найрізноманітніші види діяльності – усе від садівництва до подорожей і від шахмат до волейболу.

Садівництво – одне з найвідоміших хобі людини. Загальновідомо, що англійці дуже люблять садівництво і вирощування квітів, особливо троянд.

Як дорослі, так і діти люблять грати в різні комп'ютерні ігри. Це порівняно нове хобі, але воно стає все більш і більш популярним.

Виготовлення чого-небудь включає в себе малювання, живопис, скульптуру, моделювання одягу, рукоділля. Деякі люди мають за хобі писати музику або грати на музичних інструментах.

Майже кожна людина якийсь період свого життя що-небудь *колекціонує*: марки, монети, сірникові коробки, книги, платівки, поштові листівки, іграшки, годинники. Деякі колекції не становлять ніякої цінності. Інші стають такими великими та цінними, що їх розміщують у музеях і галереях. Багато *всесвітньовідомих колекцій* починалися з одного або кількох предметів. Люди, у яких багато грошей, часто збирають картини, рідкісні книги, інші предмети мистецтва. Іноді такі приватні колекції передаються музеям, бібліотекам і громадським галереям, щоб інші люди отримували насолоду від їх перегляду.

Чим би людина не захоплювалася, у неї завжди є можливість багато чого навчитися. Читаючи про речі, що її цікавлять, вона поповнює свої знання. А пізнання нового, можливо, найбільш захоплююча сторона хобі»³.

---

3 http://www.delamar.org/mgs-long_folksmadeof.html
Хобі у нас і наших друзів// Умка. – 2002. - №2.
http://www.chl.kiev.ua/umka/Archive/2002/2/obgovor/obs_r4.htm

Додаток 2.

What Folks Are Made Of⁴

What are little babies made of, made of? What are little babies made of? Diapers and crumbs and sucking their thumbs; That's what little babies are made of?	What are our soldiers made of, made of? What are our soldiers made of? Pipeclay and drill, the foeman to kill; That's what our soldiers are made of.
<i>What are little boys made of, made of?</i> <i>What are little boys made of?</i> <i>Snips and snails and puppy-dog tails;</i> <i>That's what little boys are made of.</i>	What are our nurses made of, made of? What are our nurses made of? Bushes and thorns and old cow's horns; That's what our nurses are made of.
<i>What are little girls made of, made of?</i> <i>What are little girls made of?</i> <i>Sugar and spice and everything nice;</i> <i>That's what little girls are made of.</i>	What are our fathers made of, made of? What are our fathers made of? Pipes and smoke and collars choke; That's what our fathers are made of.
What are young men made of, made of? What are young men made of? Sighs and leers and crocodile tears; That's what young men are made of	What are our mothers made of, made of? What are our mothers made of? Ribbons and laces and sweet pretty faces; That's what our mothers are made of.
What are young women made of, made of? What are young women made of? Rings and jings and other fine things That's what young women are made of.	What are old men made of, made of? What are old men made of? Slippers that flop and a bald-headed top; That's what old men are made of.
What are our sailors made of, made of? What are our sailors made of? Pitch and tar, pig-tail and scar; That's what our sailors are made of.	What are old women made of, made of? What are old women made of? Reels, and jeels, and old spinning wheels; That's what old women are made of?
What are all folks made of, made of? What are all folks made of? Fighting a spot and loving a lot, That's what all folks are made of.	

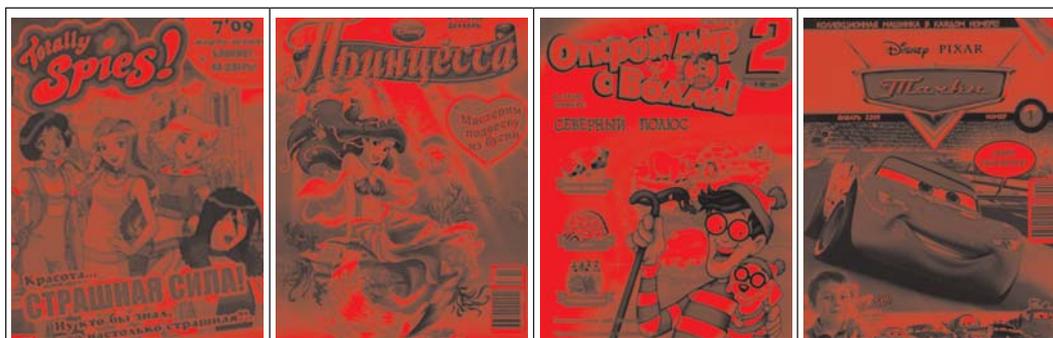
Додаток 3⁵

Журнали, захоплення якими до 5 класу, втрачається

4 http://www.delamar.org/mgs-long_folksmadeof.html

5 Журнали, якими може скористатися вчитель під час підготовки до уроку, розміщені у вільному доступі на сайті: http://journal.knigka.info/journal/journal_baby

Журнали, якими цікавляться учні 5 – 6 класів

Баффі – переможниця вампірів⁶ – створений за мотивами молодіжного серіалу.

Мадмуазель – автори вказують, що це журнал для щасливих дівчат.

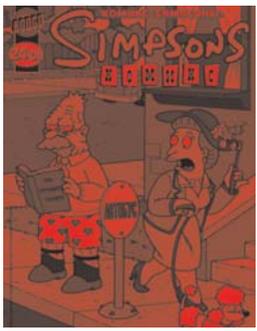
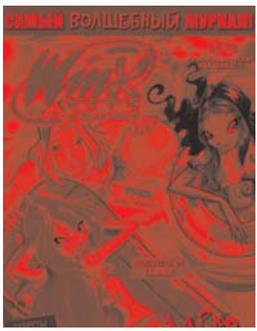
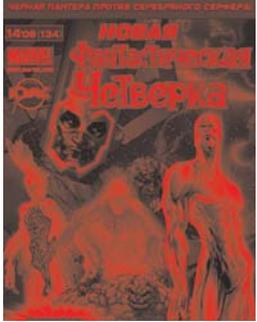
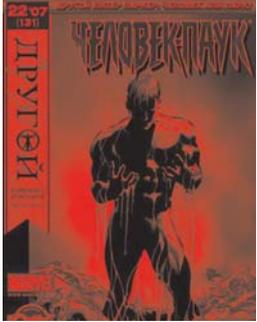
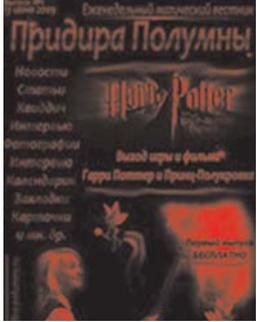
Юна леді⁷ – Журнал для дівчат від 12 – до років, для яскравих та стильних дівчат.

Oops! (Упс)⁸ – щомісячний журнал для стильних дівчат, для тих, хто відкриває для себе гламурний світ глянцевого жіночого журналізму.

6 Баффи: // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/baffi/>

7 Юная леди: // <http://www.younglady.com.ua/>

8 Oops: <http://www.burda.ru/Magazine/Oops.aspx>

			
<p>Сімпсони⁹ (англ. The Simpsons) — Основні персонажі з мультиплікаційного серіалу про родину Сімпсонов та їхнє оточення¹⁰.</p>	<p>Marvel Команда¹¹ – Комікси про пригоди найпопулярніших персонажів Marvel.</p>	<p>WinX¹²- чарівний журнал для крутих дівчат.</p>	<p>Ultimate X-MEN¹³» — комікс, персонажі якого стали героями мультсеріалу та фільму «Люди Ікс» (прем'єра 2000 р.).</p>
			
<p>Фантастична четвірка¹⁴ – пригоди персонажів, які внаслідок космічного випромінювання мають надзвичайні властивості.</p>	<p>Комікс Людина-Павук¹⁵ – Історія Пітера Паркера від самого початку до сучасності.</p>	<p>Трансформері – журнал про світ роботів</p>	<p>Гаррі Поттер – журнал про чарівний світ персонажів однієї однойменної книги. Д.Роулінг.</p>

ТЕМА «МІЙ УЛЮБЛЕНИЙ ПРЕДМЕТ»

Цільова група: молодші підлітки (учні 5 – 6 класів).

9 Сімпсони: // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/simpsons/>

10 Комікс Симпсони: // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/simpsons/>

11 Marvel Команда: // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/marvel/>

12 WinX: // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/winx/>

13 "Ultimate X-MEN": // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/xmen/>

14 Фантастична четвірка: // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/fantastik/0/>

15 Людина – павук: // <http://www.oldcomics.ru/ruscomics/sman/>

Мета: допомогти учням подолати упередження щодо розподілу навчальних предметів на дівчачі та хлопчачі.

Завдання:

- допомогти учням зрозуміти необхідність повноцінних знань, які б сприяли їхній самореалізації;
- пояснити учням існуючі забобони, щодо статевої закріпленості шкільних предметів;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- колективна робота «Мій улюблений предмет»;
- русальна гра «Бджоли»;
- робота в міні групах «Ми малюємо колеса свого велосипеда»;
- робота в міні групах: «Ми представляємо ... та вважаємо, що...».

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: аркуші – вулики, листи – предмети та велосипеди; дошка; скотч.

ХІД УРОКУ

Слово вчителя.

У школі ви вивчаєте багато таких предметів, як математика, природознавство, історія, українська мова та література, російська й англійська мови, малювання, співи та інші та кожен учитель вимагає, щоб до його предмета ставилися з належною відповідальністю, а це не завжди легко зробити. І хоча вчителі та батьки переконують вас, що всі предмети важливі, ви все-таки залишаєтеся байдужими до одних навчальних предметів та із захопленням ставитеся до інших. Отже, сьогодні ми не будемо говорити про важливість усіх без виключення дисциплін, а поговоримо про ті уроки та ті предмети, які вам подобаються більш за все.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

3.1. Колективна робота «Мій улюблений предмет».

Вчитель роздає учням аркуші двох кольорів (хлопчикам та дівчаткам) та пропонує їм записати свій улюблений предмет, з тих, що вивчаються у п'ятому класі. Після чого прикріплює ці аркуші у дві колонки (чи біля зображення хлопчика та дівчинки) та робить узагальнення про найулюбленіші предмети хлопчиків та дівчаток.

3.2. Обговорення питань та узагальнення вчителя.

Вчитель обговорює з учнями питання відповідно до предметів, які визначили учні у попередньому завданні.

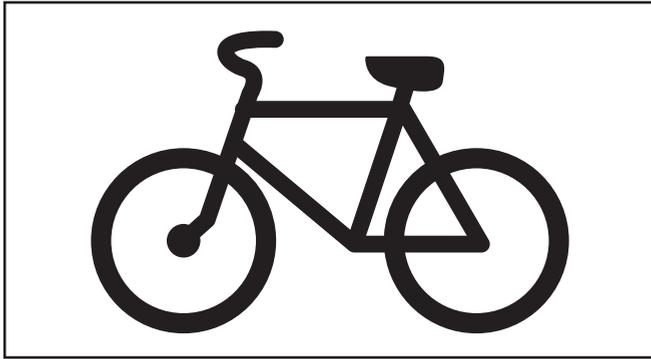
- Які предмети у школі вважаються переважно хлопчачими (поширена думка)?

- Які предмети к школі вважаються переважно дівчачими (поширена думка)?
(Добре, якщо будуть предмети, які оберуть і хлопці і дівчата, так вчитель зосередить увагу учнів на спільних уподобаннях учнів, незважаючи на статеву відмінність).

3.3. Слово вчителя «Колеса для велосипеда».

Вчитель говорить учням, що всі свої шкільні знання вони здобувають для того, щоб спрямувати рух свого подальшого життя. Тому пропонує учням схематичний малюнок засобу пересування, це екологічно безпечний транспорт – велосипед.

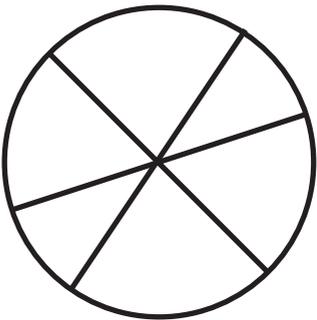
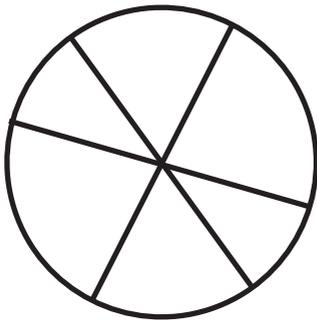
(На дошці малюється велосипед).

Рух на велосипеді можливий завдяки його конструкції та зусиллям велосипедиста. Велосипедисти – учні. Розглянемо конструкцію, в якій головне – це два колеса. Предмети, які умовно визначили учні, можемо вважати гуманітарними та природничими – це обидва колеса.

Колеса будуються та тримаються завдяки внутрішнім спицям – це предмети. На кожному колесі вчитель домальовує спиці та їх підписує.

(Колеса можуть мати приблизно такий вигляд, як на Малюнку 2)

Природниче колесо	Гуманітарне колесо
	

Малюнок 2.

Дуже добре, коли колесо добре закачано, отже, всі предмети – є улюбленими. Але у дійсності це не так, і виходить, що шкутильгає то природниче, то гуманітарне коло.

Чи далеко заїдеде такий велосипед???

Для подальшої роботи учнів треба об'єднатися у міні групи.

3.4. Гра-рухавка «Бджоли».

Вчитель зачитує вірш Д.Павличка «Школа» та пояснює дітям правила об'єднання.

Д. Павличко «Школа»

Наче вулик — наша школа,
 Вся вона гуде, як рій,
 І здається, що довкола
 Розквітають квіти мрій.
 Бігають, сміються діти,
 Та лиш дзвоник задзвенить —
 Стане тихо, ніби квіти,
 Поховались бджоли вмить.

Діти рухаються, поки вчитель читає вірш, а коли він закінчує читати “бджоли” повинні сховатися у вуликах по 5-6 “бджіл”. Тому відповідно до кількості дітей в класі вчитель розкладає на підлозі листи паперу, які будуть виконувати роль вуликів. Всі “бджілки” повинні сховатися. Тому вони об'єднуються один з одним. Читати можна декілька разів, поки всі “бджілки” не сховаються.

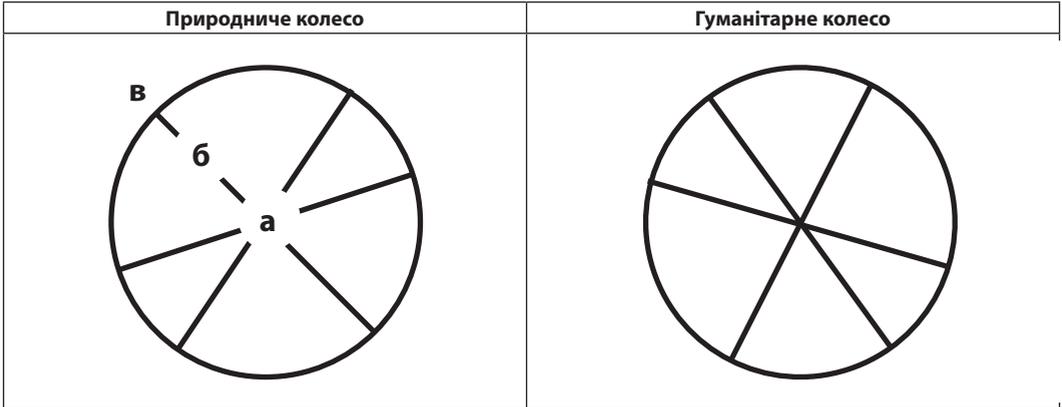
*Бджоли в вуликах сидять,
 І із вуликів глядять.
 Погратися захотіли –
 Полетіли – полетіли.
 Трава низенька-низенька,
 Деревя високі-високі.
 Вітер дерева колише, гойдає,
 То вправо, то вліво він їх нахилиє.*

3.5. Робота в міні групах «Ми малюємо колеса для свого велосипеда».

Крок 1. Учням у групах (бажано, щоб було шість чи менше груп), роздаються листки, які пропонується заповнити.

	Подобається	Не подобається	Важко визначити
Математика			
Природознавство			
Фізкультура			
Історія			
Мова та література			
Малювання			

Крок 2. Після заповнення таблиці, учні малюють колеса. Але на кожній спиці є позначки – не подобається (а), важко визначитися (б), подобається (в).

Крок 3. Треба підписати кожен спицю (можливо краще, щоб вони вже були підписані на аркушах). Вчитель пояснює кожен крок, широта пояснення залежить від рівня учнівського колективу.

Крок 4. Після підписування необхідно з'єднати спиці, – учні демонструють свої “велосипеди”.

3.6. Рефлексія та узагальнення вчителя.

Вчитель коментує роботи учнів та з'ясує, чому ці велосипеди не мають однакових колес, та що потрібно зробити, щоб велосипед “поїхав”.

3.7. Робота в міні групах: «Ми представляємо... та вважаємо, що...»

Представникам груп вчитель пропонує вибрати аркуш, на якому записний вірш та спробувати продовжити речення.

Природознавство	Фізична культура
Ми – жителі Землі Природу любим ми, Коли її вивчаємо, Всі тайни постигаємо: Чому ідуть дощі, Чому ростуть кущі, Чому нам сяє сонечко Щоранку у віконечко.	Бігай швидко, м'яч лови, Стрибай вправно догори, Фізкультура — на ура — Дуже рада дітворі. У спортзал всі — як на свято Поспішають так завзято. Вчать нас там марширувати, У веселі ігри грати.
<i>Ми вважаємо, що і для хлопців і для дівчат цей предмет однаково необхідний тому, що ...</i>	<i>Ми вважаємо, що і для хлопців і для дівчат цей предмет однаково необхідний тому, що ...</i>
Математика	Історія
<i>Давно вже визнали всі люди Її главою всіх наук. Вона потрібна всім і всюди – Без неї ми, немов без рук¹⁶.</i>	Історію не знати – батьків не поважати, І забувати хто ми, і звідки ми прийшли. Тому люблю читати, і нове відкривати, У тому, що раніше пережили батьки.
<i>Ми вважаємо, що і для хлопців і для дівчат цей предмет однаково необхідний тому, що ...</i>	<i>Ми вважаємо, що і для хлопців і для дівчат цей предмет однаково необхідний тому, що ...</i>

Малювання	Мова та література
На уроках — руки в фарбі, Пензлі скрізь та Олівці. Намалюєм, може, Барбі, Квіти, дивні корінці, Чи будівлі — стиль барокко, Ріки, що течуть широко, Танки, кораблі, авто, Поїзд, літаки, метро. На папері оживають Наші мрії і думки, Чи реальні, чи незнані, Нерозгадані світі ¹⁷ .	Мова відкриває світ: Світ родини, всесвіт миру; Мова вилікує душу, Заспокоїть тебе вмить. Мова відкриває книгу, Ту, що мрії в даль умчить, Що не дасть тобі заснути, Змусить подумки злетіть І над побутом життя, І над смутком каяття, І навіки нас позбавить Навіть тіні забуття.
Ми вважаємо, що і для хлопців і для дівчат цей предмет однаково необхідний тому, що...	Ми вважаємо, що і для хлопців і для дівчат ці предмети однаково необхідні тому, що ...

Учні презентують свої роботи.

IV. Підсумки.

Вчитель узагальнює матеріал, який було обговорено та звертає увагу на те, як важливо не обмежувати свої уподобання шкільних предметів лише традиційними уявленнями про дівочі чи хлопчачі предмети. Вчитель демонструє більш складний велосипед. Та каже, про те, що кількість предметів-спиць буде збільшуватися з кожним роком навчання учнів. І якщо вони будуть обмежувати себе чи то гуманітарними (дівочими), чи то технічними (хлопчачими) предметами, то вони будуть змушені попрощатися з транспортом знань. І хоча, справді, кожна людина має певну схильність, уподобання та здібності, все ж предмети шкільного курсу називають загальноосвітніми, отже, загальними і для дівчат, і для хлопців.

Тема: «Чому інтереси хлопчиків та дівчаток спрямовують в різні боки?»

Мета: навчити дітей розпізнавати стереотипне спрямування їхніх інтересів та викривати ґендерні стереотипи в дитячій літературі

Завдання:

- привернути увагу до того, що відмінності хлопчиків і дівчаток в уподобаннях та поведінці зумовлені в першу чергу, ґендерними стереотипами;
- розвивати у підлітків критичне мислення щодо нав'язуваних їм ґендерних стереотипів через дитячу літературу;
- Навчити дітей розпізнавати маніпулятивні тексти (гасла, звернення), якими видавці протистоять ідеї рівних прав та можливостей розвитку.

Місце проведення: навчальна аудиторія або бібліотека.

Тривалість : 1,5 год.

Форма проведення: ґендерна експертиза науково-популярної дитячої літератури та періодики, групові дискусії

Обладнання та матеріали: дошка, крейда або 4 аркуші паперу формату А1, А4, різнокольорові маркери, скотч, роздруковані схеми аналізу книжок у відповідності до кількості груп учнів.

Фрагменти роздрукованих текстів, на зразок пунктів 1-4:

1. Енциклопедія техніки для хлопчиків/Укладач Чемеркіна І. – К.: Країна Мрій, 2008. – 228 с. – 1 примірник.
2. Енциклопедія домашніх справ для дівчаток /Худож. С.Шахворостов, М. Пуздоровська. – К.:Країна Мрій, 2008. – 288 с. -1 примірник.
3. Журнал для хлопчиків «Маленький розумник». – №4,№7. – 2 примірники.
4. Журнал для дівчаток «Маленька фея».- №4,№5. – (2 примірники)

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань вчителем.

Ґендерні стереотипи – невидима матерія, її, як повітря не помічаєш, аж поки людина не починає відчувати брак кисню. Нема сумнівів, що серед жінок є багато потенційних дослідниць точних наук, наприклад, Марія Склодовська-Кюрі чи видатна вчена,математик,кібернетик Катерина Ющенко, проте вони, на жаль, починають все більше сумніватися в собі «Навіщо мені це, я ж дівчинка?» Нема сумнівів, що багато хлопців мають здібності до гуманітарних наук – це майбутні послідовники Василя Сухомлинського, Антона Макаренка, Януша Корчака, але свій талант вони приховують, щоб не бути «білою вороною».

Як нав'язують ґендерний стереотип? Відверто чи приховують? Назвіть мені статеві стереотипи, які ви бачили в телерекламах? Чи можна сказати, що стереотипні зображення чоловіків і жінок натякають, підказують, підштовхують, заохочують, висміюють і, навіть, лякають?

Інформаційно-розвивальний блок: «Юні Шерлок-Холмси в пошуках невидимого вбивці дитячих інтересів».

Крок №1. «Порівнюємо зміст енциклопедій для хлопчиків і дівчаток»

Вчитель роздає роздруковані фрагменти рубрик та змісту енциклопедій чи журналів (див. додаток № 1) та схем аналізу, і запрошує учнів об'єднатись у групи по 4-5 осіб, щоб порівняти рубрики видання для хлопців і дівчаток. Бажано, щоб хлопці аналізували зміст рубрик і видань для дівчат, а дівчатка – для хлопців.

Видання для дівчаток «Маленька Фея і сім гномів»

Зміст тем та ілюстрацій	Як часто
Прибирання	
Шафа маленької Феї	
Мода	
Коли пекти іменинний пиріг	
Зроби аплікацію	
Уміння працювати з технікою	
Одягни ляльку	

Видання для хлопчиків «Маленький Розумник»

Зміст тем та ілюстрацій	Як часто
Техніка	
Спорт(футбол)	
Граємо в космонавтів	
Танкові війська	
Дорога для машинок	
Військова база	
Граємо в моряків	
Дорога-гра «Зоопарк»	

Вчитель в узагальненому вигляді занотовує на двох частинах дошки –«хлопчачі» та «дівчачі» результати презентацій, аналіз рубрик та висвітлених тем, представлених групами дітей. Кожна з груп відповідає на питання:

- Чи тотожні за змістом теми енциклопедій та журналів для хлопчиків і дівчаток?
- В чому полягає різниця між ними?
- На які вміння та знання націлюють дівчаток?
- На які вміння та знання націлюють хлопчиків? На які професії націлюють?
- Хіба хлопцям нецікаві теми догляду за волоссям чи здоровим харчуванням?
- Чи дівчатка б відмовились б від пізнання влаштування комп'ютера?

Висновок вчителя: За кожною рубрикою, яка спрямовує інтереси дівчаток чи хлопчиків в певне русло, стоять «бійці невидимого фронту»- гендерні стереотипи. Вони діють хитро, непомітно, але їхній вплив є дуже відчутним, бо і хлопці, і дівчата попадають в їхні тенета.

Рефлексія заняття учнями:

- гендерний стереотип слід шукати в тій літературі, яка підкреслює «тільки для хлопчиків», «тільки для дівчаток»;
- статевоспрямовані видання обмежують розвиток інтересів, роблять їх однобічними, вузькими;

- насправді в літературі для дівчаток є багато цікавого і для хлопчиків, а в літературі для хлопчиків – багато цікавого для дівчаток.

Крок 2. *«Шукаємо нормальні видання для дітей».*

Вчитель підкреслює, що існує чимало дитячих видань, які орієнтовані на розвиток індивідуальності, світогляду підлітка, його інтересів незалежно від статевої належності. В таких виданнях не обов'язково фігурують обидві статі – це можуть бути пригоди Тома Сойєра чи Пеппі-Довга панчішка, проте вчинки, переживання цих літературних героїв цікаві кожному читачеві. Адже переживання, почуття, воля людини не залежить від її статі.

Вчитель роздає групам учнів роздруковані фрагменти журналів, книг, оповідань, орієнтованих на підлітковий вік (див. Додаток №2). Задача дітей – охарактеризувати, чим цікавий для них цей журнал, оповідання, фрагмент повісті тощо.(наприклад, «Пізнайко», «Пригоди» (журнал для тинейджерів), «Клас» чи «Все навпаки» А. Костецького, Серія «Життя видатних дітей», де йдеться про загартування характеру, волі і т.п.)

Підсумок вчителя: після презентацій фокус-групами свого враження від прочитаного, вчитель звертає увагу на те, що тільки сама людина, будь-то дорослий чи дитина, має вирішувати, що їй цікаво читати. Проте варто бути на сторожі того, щоб не проковтнути разом із стереотипною «наживкою» упереджене ставлення до статі.

Рефлексія занять учнями:

1. Найкориснішою для кожної дитини є та книга, те видання, яке допомагає розпізнати та розвивати свої інтереси, уміння та навички, незалежно від її статі.
2. Кожному підлітку важливо розвивати у собі вміння критично оцінювати ту продукцію, яку пропонує книжковий ринок та обирати те, що відповідає власним інтересам.
3. Розбіжності інтересів та уподобань дівчаток та хлопчиків більшою мірою представлені в статевоспрямованих виданнях, ніж в реальному житті підлітків.

Домашнє завдання.

Проаналізувати за вибором декілька журналів чи книг з позиції орієнтації на одну чи обидві статі. Яким виданням вдома надають перевагу – різні видання, орієнтовані на власну стать, на обидві статі, на протилежну стать?

ДОДАТОК №1

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ДОМАШНІХ СПРАВ ДЛЯ ДІВЧАТОК

Для вас — маленьких, юних, веселих, жвавих, спокійних, активних, сором'язливих, слухняних і не дуже, одним словом, для вас, дуже-дуже різних, ця книга. Адже всі ви дівчата, отже, колись будете чарівними жінками, яким доведеться, як зараз вашим мамам, турбуватися про аж ніяк не чарівні речі: прибирання, миття, прання, приготування страв, шиття і ще безліч домашніх справ, які потребують рук дбайливої господині. Ви зможете по-новому поглянути на звичайні, «нецікаві» речі. І допоможе вам у цьому Енциклопедія домашніх справ.

Зміст

Чистота в домі

Основне правило чистоти

Як прибирати в кімнаті

Щоденне прибирання

Щотижнєве прибирання

Генеральне прибирання

Як підмити та мити підлогу

Як працювати пиლოსосом

Як боротися з пилом

Як доглядати за полірованими меблями

Як видалити плями на полірованій поверхні

Як доглядати за неполірованими меблями

Як чистити м'які меблі

Як чистити килими

Як мити дзеркало

Як мити вікна

Догляд за одягом та взуттям

Заглянемо в шафу

Як зберігати зимові речі влітку

Як визначити, прати річ, віддати в хімчистку чи почистити щіткою

Як позбутися плям

Що робити, якщо ти випадково забруднила одяг у гостях, кав'ярні або іншому громадському місці

Сучасні способи виведення плям

Що робити, коли відбілювач неефективний

Як правильно прати речі

Як прати руками

Як правильно викручувати та сушити білизну

Що робити, якщо етикетка з позначками,

Як прати і сушити річ, коли загубилася етикетка з позначками

Як визначити тип тканини

Як правильно прасувати речі

Як вибрати оптимальну температуру прасування

Загальні правила прасування

Прасувальна дошка

Як зберегти взуття

Як чистити взуття

Що робити, якщо взуття намокло

Як зберігати сезонне взуття

Секрети красивої та затишної кімнати

Створюємо затишок

Колір у твоїй кімнаті

Як поєднують кольори

Як самій зробити м'яку поверхню для картинок та фотографій

Твоя картинна галерея

Як самій зробити м'яку рамку
Як вставити твою диво-картину в саморобну диво-рамку
Найкраща прикраса кімнати — ЖИВІ КВІТИ
Як краще розмістити квіти
Як доглядати за квітами
Зрізані квіти
Світ твоїх захоплень
Домашня бібліотека
Колекціонування
Паперові фантазії
Найлегші паперові квіти
Кухня
Кухонні таємниці
Секрети чистого посуду
Як правильно мити посуд
Як чистити посуд
Техніка на твоїй кухні
Плитка
М'ясорубка
Міксер
Шейкер
Овочерізка
Хліборізка
Соковижималка
Тостер
Ростер
Кавоварка
Як доглядати за кухонною технікою
Як правильно зберігати продукти в холодильнику
Як доглядати за холодильником
Як визначати вагу продуктів
Найпростіші рецепти приготування страв
Сосиски
Яйця варені
Яйця смажені
Макарони
Бутерброди
Салати
Як легко приготувати страви з м'яса, риби і курки
Солодке і десерти
Напої
Приймаємо гостей
Готуємося до свята

СВЯТКОВИЙ СТІЛ

Як складати серветки
Як прикрасити святкові страви

Як приймати гостей
Коли гості пішли
Шиття
Шийте із задоволенням
Почнемо з найлегшого \ найнеобхіднішого
Як пришити ґудзик
Як пришити крючок і петельку
Як пришити кнопки
Як зашити дірку
Як зашити невеличку рівну дірку на шкарпетках та простих панчохах
Як зашити дірку на капронових панчохах
Як зашити рівний розрив на цупких тканинах
Як полагодити річ з великою діркою чи розривом
Як укоротити спідницю та штани
Як оформити низ спідниці, плаття, штанів
Як подовжити спідницю, плаття, штани, шорти
Як виготовити оборки
Як прикрасити чи оновити річ
Як прикрасити річ простим швом
Як зробити петельку
Як зробити вистрочну петлю
Як зробити повітряну петлю
Як ушити блискавку

ЯК УШИТИ СПІДНИЦЮ

В'язання
Як самій пошити спідницю
Як набрати петлі
Дві основні петлі
Лицьова петля
Виворітна петля
Як закріпити петлі останнього ряду
Закріплення петель за малюнком
Закріплення петель не за малюнком
Твої перші плетені вироби
Як зв'язати шарф
Як зв'язати шапочку
Різні дрібнички своїми руками
Прикраси з простого ланцюжка в один ряд
Прикраси з простих ланцюжків з перемичкою
Намиста і браслети у вигляді косичок
Як виготовити з бісеру ручку для сумочки або пояса
Як із бісеру виготовити гаманець, косметичку чи театральну сумочку
Як виготовити симпатичну ляльку.

Енциклопедія техніки для хлопчиків.

Дорогий друже, ти тримаєш у руках енциклопедію, яка стане тобі у пригоді в сучасну інформаційно-технічну епоху. Які існують різновиди зброї? Як народилося авто, і який автомобіль собі вибрати? Із чого складається комп'ютер? Врешті, як працює сучасна побутова техніка? Ти повинен знати відповідь на ці запитання, адже цим цікавляться усі хлопчики. Сьогодні не можна бути керівником, бізнесменом, просто успішною людиною без знання основ техніки. Увійти у світ техніки, відкрити для себе її минуле, сучасне та майбутнє тобі допоможе Енциклопедія техніки для хлопчиків.

ЗМІСТ**Зброя**

Лук

Гілкою – влучно!

10 стріл за хвилину!

Із чого робили лук

Складніше і легше

Помилка французьких лицарів

Від лука до гітари

Меч

Меч – символ доблесті

Як робили мечі

Суворі таємниці японських мечів

Форми мечів

Алебарда

Грізний півмісяць

За алебардою шикуйся!

Майже коса!

Лише для краси

Арбалет

Удосконалений лук

Не лицарська це зброя

Від стріл до куль

Метальні машини

Лук Архімеда

Крутимо і кидаємо

Требюше – що за звір?!

Як білка в колесі

Козацька зброя

Яка зброя була в козаків

Шабля-сестра захищала молодця

Шолом

Усе почалося із шапки

Броня міцна, проте важка

Блиск древньої бронзи

Усе дуже просто

Красиво, але важко
Від собачої морди до нашійника
Бігцем від кулі

Щит

Метаморфози древнього щита
На щиті чи за щитом?
Сьогодні захищають папки і планшети
Що таке бронезилет

Порох

Порох – першість за китайцями
Що треба, щоб воно бабахнуло
«А що це було?»

Останнє винайдення пороху

Вогнепальна зброя

Винайдення вогнепальної зброї
Патрон – революційний винахід
Петриналь
Аркебуза
Пицаль
Мушкетон
Мушкет
Пістолет
Перші гвинтівки

Сучасна вогнепальна зброя

Пістолети і револьвери
Пістолети-кулемети
Штурмові гвинтівки й автомати
Гвинтівки
Бойові рушниці з гладким дулом
Ручні кулемети

Пейнтбол

Зброя з флуоресцентними кулями
Таємнича історія пейнтболу
Автомобілі
Історія виникнення автомобіля
Американці – революціонери
В автомобілебудуванні
Будова автомобіля
То як же він рухається?
Хто зробив гальма
Створення й випробування автомобіля
Автомобільні іспити
Параметри автомобіля
Різновиди кузовів автомобіля
Про що розповідає логотип

Про що розповідає назва
Що таке концепт-кар?
Тільки розкіш і комфорт
Що це за майбах?
Всюдиходи та позашляховики
Джип – мрія кожного чоловіка
Історія створення народного автомобіля
Що таке крупно вузлове збирання волинянка – український джип
Перегонові машини
Формула 1 – вершина усіх світових автомобільних змагань
Крос – це також перегони
Рух «хот-род»
Міжнародні автосалони
Комп'ютери
Кам'яне серце комп'ютера
Від транзистора до чипа
Робити чипи – це ніби пекти вафельки
Із чого складається комп'ютер
Монітор
Компакт-диск
Ноутбук
Кишеньковий комп'ютер
Що може цей малюк?
Ці дивні-дивні комп'ютери
Народження Інтернету
Як працює гіпертекст?
Хто зберігає інформацію в Інтернеті
Увага, вірус!
Мобільний телефон
Перші мобілки
Мобільник має бути невеликим!
Мобільник, що важить 1,15 кг
Народження «масового» мобільника
Мобільна революція
Аравійська прем'єра
Який вибрати стандарт
Дорога в майбутнє
Побутова техніка
Холодильник
Як раніше обходилися без холодильника
Середньовічне морозиво
Холод можна добувати самому
XIX століття – час «крижаних королів»
«Штучний» холод – перші кроки
Техніка проти «льодових» врожаїв
Холодильник приходиться у кожному сім'ю

Холодильник набуває сучасного вигляду
Кондиціонер
Той, що охолоджує повітря
Дещо про собак
Портативні кондиціонери
Він ще й гріє
Війна з бактеріями
Телевізор
Швидко скануємо
Ці рухливі картинки не давали спокою
Нікому
Поява кольорового телебачення
Нова телевізійна ера
Дослід із телевізором
Велике змішування ... кольорів
Ще один експеримент
То чому ж зображення біжить?
Рідкокристалічні та плазмові
Мікрохвильова піч
Готують хвилі
Чи дійсно це страшно
Або хвилі, або золото
Сенсор пари
Пральна машина
Перші жіночі клуби
Пральну машину винайшли селяни
Пралкомпанія
Кораблі
Перший корабель
Перші пірати
Гроза морів - пірат Дрейф
Перші карти
Якір
Вікінги
То хто ж відкрив Америку
Давньоруські човни
Військові галери
Перемога вітрила
Корабельний побут
Страхітливе слово «цинга»
Як знайти дорогу?
Козацькі чайки
Найвідоміші морські битви
Греція проти Персії
Англія проти Франції
Туреччина проти Росії

Зброя корабля
Корабельна міна
На допомогу приходить комп'ютер
Кораблі і ракети
Корабель як птах
Летючі кораблі
Найбільші морські катастрофи
Історії про людську дурість
Що сталося з титаніком
Різновиди кораблів
Броненосець
Крейсер
Подвійний човен
Криголам
Авіаносець
Кораблі-невидимки
Місто українських суднобудівників
Скарби усього світу
Золотий трикутник
Азорські острови
Острів Пінос
Острів Кокос
Узбережжя мексиканської затоки
Давні легенди моряків
Корабель-примара «летючий голландець»
Атлантида
Бермудський трикутник
Великий морський змій
Сирена
Морські подорожі майбутнього
Сила магніту
Летючі кораблі
Літаки
Мрія – літати, немов птахи
Перший літак
Скільки крил у літака
Планери та літаки
У літаків з'являються колеса
Історія української та світової авіації
Музей авіації у Києві
Ігор Сікорський
Анті кім.О.К.Антонова
Типи літаків
Військова спеціалізація – розвідник
Винищувач
Бомбардувальник

Бомбардувальники, що пікірують
Палубна авіація
Торпедоносці
Літак-штурмовик
Винищувач-перехоплювач
Гідролітаки
Гелікоптери
Що таке аеростат
Аеростати-монгольфери
Літаки майбутнього
Космічні кораблі
XX століття – ера початку космічних мандрів
Чим ракета відрізняється від літака
Хто її придумав
І все-таки...як вона летить
Перший штучний супутник землі
У пошуках космонавта
Білка та Стрілка
Пілотовані польоти
Перша людина в космосі
Змагання триває
Політ людини на місяць
Автомати досліджують планети
Марс
Венера
Подальший розвиток космонавтики
Що таке НЛО?
Народження сенсації
Лускаті, головаті

ТЕМА «ШКІЛЬНІ ДОРУЧЕННЯ»

Цільова група: молодші підлітки (учні 5 – 6 класів).

Мета: допомогти учням подолати упередження щодо виконання шкільних доручень.

Завдання:

- допомогти учням обирати доручення, які б сприяли їхній самореалізації;
- сприяти розвитку самостійності, ініціативності та відповідальності в учнів;
- пояснити учням існуючі забобони, щодо статевої закріпленості шкільних доручень;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- робота в малих групах (складання інструкцій);
- літературна гра «Обговорюємо оповідання разом»;
- вправа «Сніжинка»;

- бесіда з елементами дискусії.

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: аркуші – доручення, інструкції; дошка; скотч.

ХІД УРОКУ

Вступне слово вчителя.

(Було б добре проводити це заняття після розповіді про професії, тоді вступне слово вчителя доцільно пов'язати з попереднім матеріалом. Наголошуючи на тому, що упередженість щодо жіночих та чоловічих професій розпочинається вже у школі).

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

3.1. Слово вчителя. (Читає початок оповідання).

«Уроки тільки-но закінчилися, а вчителька вже швидко увійшла до класу.

- Ніхто не розбігається, у нас ще є важлива справа. Нам необхідно обговорити наші шкільні доручення та призначити відповідальних, – енергійно сказала Віра Петрівна.
- Доручення, обов'язки, – єхидно прокоментував один з найбільш метушливих хлопців. – Чого тут обговорювати і так все ясно!
- Замовкни, Дерев'янкін, не заважай, – обірвала його відмінниця Лисичкіна.
- Давайте всі заспокоїмося та спробуємо дослухатися, що я вам пропоную, – продовжила вчителька.

Вона підійшла до дошки і стала щось дуже швидко записувати: черговий по класу (2), медична служба класу (3), бібліотечна служба класу (3), черговий у столовій (2), черговий у гардеробі (2), господарська служба класу (3); служба озеленення (3), сценарна група (3), фізкультурна група (3), служба радників (3), журналісти (3), шефи (3).

(Бажано, щоб під час читання фрагменту, вчителька чи записувала, а краще прикріплювала на дошці вже заготовлені раніше назви доручень).

- Отже, на дошці я записала ті доручення, які треба розподілити. І тут знову обізвася Дерев'янкін.
- Ну і що тут розподіляти, дівчаткам квіти та бібліотека, а хлопцям – спорт та господарство.
- Так, – на цей раз підтримала його Лисичкіна з подружками, – дійсно і так все ясно. Дівчата, хто буде зі мною медичну допомогу хлопцям подавати?
- Ой, ой, ой, теж мені – докториці, ми й самі кого хочеш вилікуємо, – почувся ображений голос Ткаченка.
- Вгамуйтеся і не сперечайтесь, давайте обговоримо мою пропозицію, – сказала вчителька ...»

3.2. Слово вчителя (бесіда).

Питання для учнів:

- Як ви вважаєте, чому дійсно питання розподілу обов'язків учням здалося таким легким?
- Що запропонувала учням вчителька?

Діти пропонують свої варіанти. Вчитель їх уважно вислуховує, та узагальнює. Дійсно, традиційно і медицина, і квітництво, і бібліотечне діло вважається виключно жіночою справою. Натомість все, що пов'язане із фізичними навантаженнями та фізичною працею – переважно справою чоловічою. Але всі ми різні, і наші нахили також. Тому пропоную вам вправу «Сніжинка».

3.3. «Сніжинка»

З неба зірочки летять,
Землю укривають,
А коли прийде весна –
Всі вони розтануть.
(Сніжинки)

Обладнання: папір чи серветки.

*Хід вправи*¹⁸. Учні стають у коло, спиною до його центру. Ведучий пропонує їм виконати ряд дій, при цьому учні не повинні дивитися як виконують ці дії інші учні: «Візьміть серветку (аркуш), складіть її навпіл та відірвіть лівий верхній кут. Складіть ще раз навпіл та відірвіть знову лівий верхній кут. Складіть ще раз і відірвіть правий верхній кут. А зараз станьте лицем до центру, розгорніть серветку (аркуш) та покажіть її один одному».

Рефлексія: чи вчитель, чи учні відповідають на питання, чому, навіть коли всі виконують однакові дії, результати різні.

3.4. Слово вчителя (Продовження оповідання). Отже, оскільки ми всі різні, і сніжинки хлопців не однакові, і сніжинки дівчат також, то повернемося до нашого оповідання. І дізнаємося, що запропонувала вчителька учням.

«- Вгамуйтеся і не сперечайтесь, краще обговоримо мою пропозицію, – сказала вчителька. Перед тим, як ми визначимося з конкретними обов'язками, треба з'ясувати, якими якостями повинні володіти учні, для виконання конкретних доручень».

Спочатку неохоче, а згодом наперебій учні стали називати людські якості, а вчителька записувала їх на дошці.

- Уважність! Вимогливість до себе й інших!
- Відповідальність та акуратність!
- Доброзичливість, ввічливість!
- Наполегливість, зосередженість, ретельність.
- Бачу як багато добрих якостей людини ви знаєте, однак може ще додати необхідні: систематичність у роботі, комунікабельність, енергійність, ініціативність. Тому пропоную вам визначитися: ці якості мають хоч якийсь натяк на стать людини?».

---

18 Кількість учасників залежить від бажання учнів, їхньої кількості та часу, який є у вчителя.

3.5. Обговорення питання: «Якості учнів та їхні доручення» Отже, таке ж саме питання хочу поставити перед вами. *Обговорення питання.* Вчитель знову звертається до тексту, зачитує якості та розміщає їх на дошці (чи записує) поряд з записами пропонуванних доручень. *Висновок:* якості не можуть бути закріплені а ні за статтю людини, а ні за пропонуванними дорученнями.

3.6. Слово вчителя. (Продовження оповідання) І звернемося до кінця нашого оповідання.

«Після питання, яке поставила перед учнями Віра Петрівна, в класі здійснюється гомін. Дівчатка та хлопчики стали говорити, хто з них найвідповідальніший, найакуратніший та найдоброзичливіший. Але все марно. Віра Петрівна мовчки спостерігала за класом, а потім, коли всі трохи заспокоїлися, зітхнула та сказала:

- Знаєте, бачу, що нам знадобиться ще багато часу, щоб ви зрозуміли, що всі ці якості є у кожного з вас, і не потрібно сперечатися. А краще поміркуйте над дорученнями вдома, порадьтеся з батьками, а завтра ми знову повернемося до нашої розмови. Всі вільні.

Учні були все ще занадто збудженими, вони швидко збиралися до дому, і обговорювали – а дійсно, чому так складно розподіляти доручення?»

3.7. Вправа «Обери доручення»

Слово вчителя: А зараз, з'ясуємо, які з названих Вірою Петрівною доручень хотіли б виконувати ви.

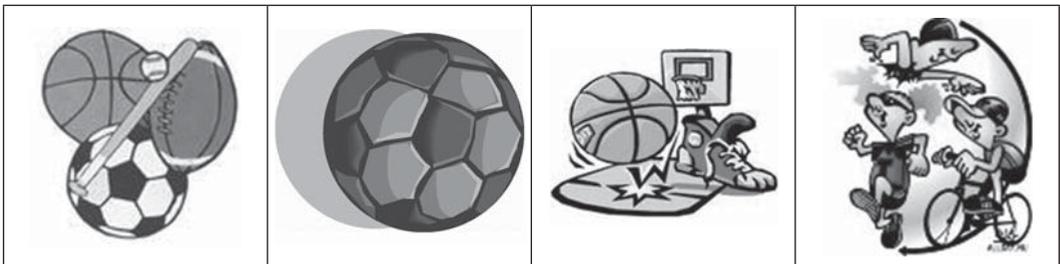
Вчитель роздає учням листки (двох кольорів) для хлопців та дівчат і пропонує їм записати своє побажання. Учні записують свої бажання. Учитель збирає аркуші з побажаннями, узагальнює їх та виділяє з них 4 (чи 6): два (три) – які обрали дівчата, та два (три) – які обрали хлопці.

3.8. Групова робота «Інструкція для...».

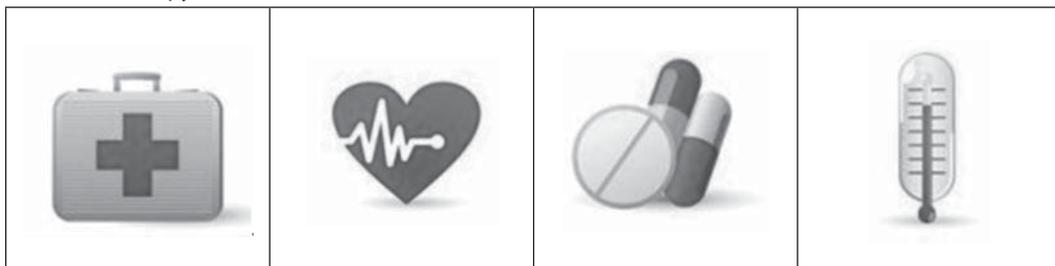
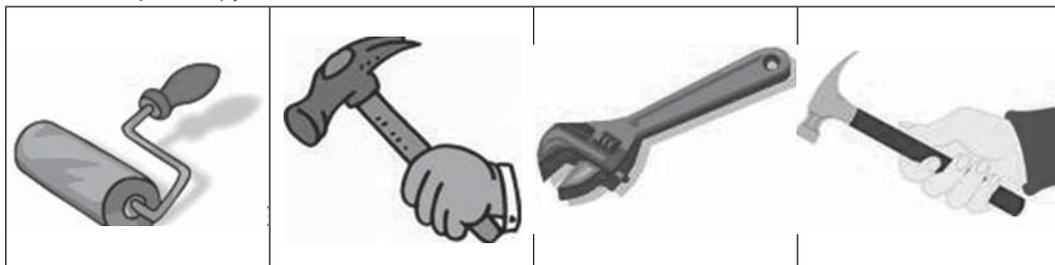
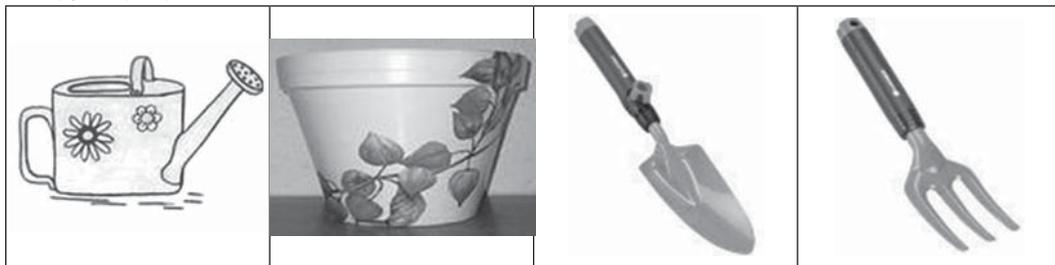
Об'єднання у групи. «Корзинка». Відповідно до визначених вище доручень, вчитель обходить учнів та пропонує їм взяти з корзинки листки, чи предмети з якими пов'язані доручення.

Наприклад.

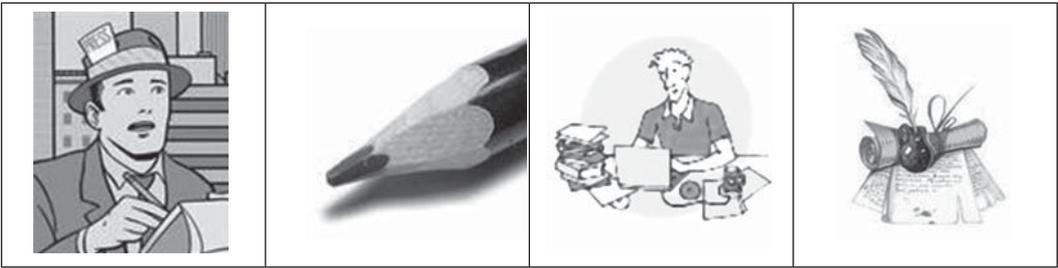
Фізкультурна група

*Бібліотечна група**Медична група**Господарська група.**Група флористів*

Журналісти

Учні об'єднуються у групи відповідно до свого доручення.

Завдання: Пишемо правила виконання доручення: «Інструкція для...»

Інструкція повинна містити 2 – 3 ключових завдання. Які виписуються учнями на підготовлених аркушах.

Вчитель може запропонувати учням ключові фрази, які розкривають сутність роботи:

«Фізкультурна група – інформує учнів про фізкультурні заходи, які відбуваються у школі, аналізує спортивні інтереси учнів класу та бере активну участь у різноманітних змаганнях.

Бібліотечна група – допомагає учням працювати у бібліотеці (добір літератури), аналізує читацькі інтереси класу, інформує про нові надходження книг до бібліотеки.

Медична група – випускає інформативні повідомлення щодо заходів задля попередження захворювань; фіксує пропуски занять та організує відвідування хворих учнів.

Господарська група – пильнує за станом класного обладнання, у разі необхідності проводить невеликий ремонт чи звертається до шкільної майстерні.

Група флористів – доглядає квіти в класі, стежить за їх своєчасним поливом та інформує учнів про новини в області ботаніки та догляду за кімнатними рослинами.

Група журналістів – збирає інформацію про шкільні та класні заходи, готує випуск класної газети, бере інтерв'ю у цікавих людей, розповідає учням про надзвичайні події.»

Після чого відбувається презентація виконаних завдань.

3.9. Рефлексія.

Слово вчителя.

Коли всі завдання озвучені та обговорені вчитель ставить перед учнями питання:

- Чи залежать умови складених інструкцій від статевої належності учнів?
- А від чого залежить учнівський вибір (якщо він добровільний)?

Вчитель наголошує, що лише особисті якості та схильності повинні визначати вибір класних доручень.

IV. Підсумки.

Під час підсумків важливо зробити висновок про:

- добровільність як необхідну умову участі учнів у громадській роботі;
- можливість учнів виконувати різноманітні доручення;
- значення особистих інтересів учнів у виборі доручень.

Вчитель особливо підкреслює думку про те, як важливо для самовизначення учнів і дівчатам, і хлопцям випробувати себе у різних видах суспільної діяльності

Тема: «Вмію, а ще хочу навчитись ...»

Мета: розвинути уміння, бачити свій людський потенціал і його залежність, в першу чергу від бажань, прагнень людини, а не від її статі.

Завдання:

- показати підліткам, що їх реальні вміння, знання, навички, як і плани на майбутнє, часто знаходяться під впливом статевих стереотипів;
- пояснити, що досягнення бажаних вмінь, навичок, знань залежить від виховання та самовиховання, а не від біологічної статі;
- показати учням, що освоєння стевотипових вмінь не забезпечує цілісний розвиток особистості, обмежуючи його лише половиною того, чого може навчитись людина.

Форма проведення заняття: психологічний тренінг; групова дискусія.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість – 1 година.

Обладнання: самоклеючі двокольорові папірці, олівці чи ручки, 4 ватмани, маркери двох кольорів, скотч, крейда, дошка.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя:

Вчитель активізує увагу учнів до проблеми ідеального та реального «Я» питаннями: Якщо попросити кого-небудь розповісти про себе, про що як правило повідомляє людина – про стать? Вік? Про свої соціальні ролі? Про те чим захоплюється, про що мріє? Ким хоче стати? Якою мірою ідеальне та реальне «Я» пов'язані зі статтю людини? Чи може стать людини диктувати їй – ким їй бути, які знання здобувати?

Інформаційно-розвивальний блок уроку складається із чотирьох блоків

Блок №1. «Нам є чим пишатися!»

Вчитель окреслює на дошці два великих півкола – для хлопців та дівчат, і запрошує дітей приклеїти папірцями різного кольору відповідно до їх стевотиповідповідних частин написані на них назви своїх вмінь, навичок, знань, як наприклад, знаю ноти, вмію грати на гітарі, піаніно, або вмію прати сорочку, шкарпетки, знаю, як зварити кашу, як лікувати грип, чим знизити температуру, вмію плавати, займатися балетом, дзюдо і т.д.

Блок №2. «Найбільш поширені вміння і улюбленні заняття хлопчиків та дівчаток».

Після завершення роботи і створення двох різнокольорових частин, експерти із числа групи дівчаток та хлопців занотують на своїй частині дошки зміст записок однокласників, частоту повторів яких зараховують як підвищення рейтингу тієї чи іншої хлопчачої або дівчачої поведінки.

Блок №3. «Вони і ми» або «Як їм це вдається?»

Інші експерти, визначені чоловічою та жіночою частиною класу, записують перелік найбільш типових рис реальної поведінки хлопців і дівчат та запрошують решту учнів визначити: якою мірою розвиток цієї риси, наприклад, уміння виконувати роль диско-жокея, чи працювати з комп'ютером, чи досягнення в спорті чи музиці і т.д., залежить від статевих очікувань чи від індивідуальних інтересів особистості.

Підсумовуючи дискусію класу, вчитель просить відповісти на такі питання: який рейтинг серед вказаних дівчатками вмінь займає рукоділля, або, наприклад, які навички домогосподарювання, в перерахованих хлопцями вміннях, займають останні позиції? Що свідчить про статеву типізацію поведінки учнів, тиск статевих стереотипів? Чи важливо для дівчаток мати знання з техніки, вміння її ремонтувати, чи це найбільш поширене вміння серед хлопців? Чи буде людина самодостатньою, якщо вона буде орієнтуватись тільки на традиційну поведінку, на приписи того, що має вміти людина як жінка чи чоловік? Яким в ідеалі мав би бути перелік побутових знань, вмінь та навичок в класі, якби ми не оглядалися на стереотипи?

Блок №4. «Чому б не спробувати? Мені насправді хотілось би ... »

Чому б хотіли навчитись хлопчики та дівчатка в майбутньому? Дівчатка та хлопчики на ватмані записують найбажаніші для них знання та вміння, які б вони хотіли набути, як наприклад, навчитись керувати автомобілем, плавати, вивчити китайську мову і т.д.

По завершенню роботи над створенням крони дерева бажань, хлопчики-експерти коментують реальність мрій дівчаток, а дівчатка – хлопчиків. Вчитель запрошує подумати над тим, чи здійсненню цих мрій буде перешкоджати належність до певної статі чи ні?

Загальний **висновок (рефлексія)**:– Стать не відіграє жодної ролі в досягненні мрій навчитись конкретним речам.

Домашнє завдання:

Пригадати та спростувати сучасні анекдоти про жінку за кермом чи чоловіка, який господарює на кухні і їм подібним гуморескам та оповідкам.

Тема: Змінний світ професій

Цільова група: молодші підлітки .

Мета: сформувати уявлення про зумовленість соціальних ролей за статевою належністю, розвинути критичне мислення щодо традиційного ґендерно-рольового розподілу суспільства на чоловіче та жіноче, сприяти розвитку егалітарних орієнтацій молоді.

Завдання: розвивати вміння розпізнавати нерівність статей у різних сферах соціального життя, виробити навички вдумливої оцінки статево рольової структури суспільства.

Форма проведення: читання та аналіз етнографічних матеріалів, добір ситуаційних прикладів, групова дискусія.

Тривалість заняття: 45 хвилин.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали:

1. Тексти етнографічних матеріалів.
2. Бланк таблиці для фіксації сімейних та соціальних ролей.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вчитель говорить про те, що подорожуючи різними країнами, або переглядаючи етнографічні матеріали сьогодення чи давнини, ми звертаємо увагу на те, чим в тій чи іншій культурі займаються чоловіки та жінки. Відповідно, виховують хлопчиків та дівчаток, готуючи їх до дорослого життя. Як правило, розподіл сфер праці між чоловічим та жіночим населенням, особливо в економічно мало розвинутих країнах відповідає традиційному стереотипу: жіноча справа – догляд, опіка, виховання, а чоловіча – праця з технікою, будівельні та сільськогосподарські роботи.

Статевий розподіл праці розпочинається змалечку з виконання дітьми домашніх обов'язків. Наприклад, у Сальвадорі, Перу, країнах Африки та Пакистані дівчата звичайно готують, прибирають, перуть та доглядають за молодшими дітьми, в той час як хлопці виконують більш «вуличну» роботу. Вони допомагають ремонтувати та поратися в полі. Чи траплялося дітям читати чи бачити телепрограми про культури, де жінки і чоловіки немов би помінялись ролями у виконанні обов'язків? Наприклад, у Сенегалі за рисовими полями доглядають жінки, а у С'ера-Леоні – чоловіки, на півночі Центральної Африки головними спеціалістами з землеробства є жінки, а у південній Америці – чоловіки.

Чи буває так, що одна й та сама професія може вважатися або «чоловічою», або «жіночою», в залежності від часу та засобів праці, як, наприклад, секретаря(клерка). Колись вона була суто «чоловічою», проте потім, з появою великої кількості документації, та відповідно, дрібних і нецікавих обов'язків, перейшла у розряд жіночих – референта. В той же час, з появою комп'ютерної техніки, що значно полегшила роботу з документацією, дана професія знову почала набувати ознак «чоловічих». Які приклади можуть навести самі діти про «вусатого» няню і т.д.

1. Подумайте і наведіть приклади, які види занять, професій у нашій країні були на початку минулого сторіччя виключно «чоловічими» або «жіночими», і які зміни відбулися на початок першого десятиліття XXI століття.
2. Які професії (види робіт), на Вашу думку, були суто чоловічими та жіночими в минулому і як змінилася ситуація сьогодні?

Учням пропонується заповнити таблицю.

Минуле			Сьогодні	
Назва професії	Виключно для чоловіків	Виключно для жінок	Виключно для чоловіків	Виключно для жінок

У процесі заповнення та аналізу таблиці хлопчики підшуковують аргументи на користь нових можливостей, які відкриваються перед чоловіками та оволодівають професіями стереотипно «жіночими», як, наприклад, офіціанта, кухаря, в'язальника, вишивальника, референта, бібліотекаря, вихователя та ін., а дівчатка, навпаки – військовослужбовця, пожежниці, водія, прикордонниці, міліціонерки, бізнес-леді, капітана корабля, політичних лідерів, бджільника, коваля тощо.

Питання для осмислення: Чим можна пояснити те, що новими професіями оволодівають здебільшого жінки? Діапазон нових професійних занять для чоловіків є дещо вузьким.

Домашнє завдання: дізнатись у батьків, які професії виконували їх родичі, прабабуці, прадідусі, прапрародичі.

ТЕМА «КИМ БУТИ? СВІТ ПРОФЕСІЙ»

Цільова група: молодші підлітки (учні 5 – 7 класів).

Мета: виявити ґендерні стереотипи у ставленні учнів до вибору професії та пояснити учням існуючу застарілість уявлень та норм щодо чоловіка та жінки (їхніх обов'язкових якостей, норм поведінки та життєвого призначення).

Завдання:

- пояснити учням відображення у назвах професій людини статевої диференціації;
- допомогти школярам орієнтуватися у світі професій та розуміти можливість самореалізації у будь-якій професійній сфері;
- пояснити, які фактори об'єктивно впливають на вибір професії, а які фактори є застарілими, отже, потребують свого подолання;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- аналіз фрагментів текстів про прийом на роботу (газетні оголошення);
- робота в малих групах (презентація свого вибору);
- міні-лекції (розповіді вчителя);
- літературна гра «Перепиши назву професії», «Відгадай кросворд»;
- бесіда.

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ватман формату А1 – 4 аркуші; маркери – 8 штук; дошка; скотч.

ХІД УРОКУ

Вступне слово вчителя.

Сьогодні ми поговоримо з вами про ваше майбутнє, адже дуже скоро пролетять шкільні роки і ви разом зі своїми батьками будете визначатися, де далі вчитися, яку професію обрати. Та вже сьогодні перед вами стоїть це питання. Переконана (-ний) вас часто питають: «Ким ти хочеш бути?» І ви вимушені відповідати, інколи просто так, навіть не замислюючись, а лише для того, щоб задовольнити цікавість дорослої людини, яка до вас звернулася.

Тому не буду питати вас – ким ви хочете бути. А разом ми спробуємо з'ясувати, що впливає на ваш вибір, а точніше – чи впливає на цей вибір ваша стать? І розпочнемо ми з наступного.

(Вчитель на дошці чи ватмані малює наступні знаки – символи, літери).

Схема 1

M		W	
men		women	
men		Wo + men	
M		W	

(Коментар вчителя: жінка та чоловік, жінка – це не чоловік, отже, жінка – це “перевернутий” чоловік.)

Далі, якщо затерти бокові лінії у літері, то залишаться лише центральні фрагменти, які, можна домалювати, і вони стають позначками – символами чоловіка та жінки.

Схема 2

M	W
v	
	

Інформаційно-розвивальний блок.

3.1. Гра.

Вчитель читає загадки, а учні їх відгадують.

Ще всі навколо міцно сплять, Та він вже встати встиг, Аби духмяним калачем Ти смакувати зміг. (Пекар)	Твій одяг вийде мов картинка: Все по тобі – рукав і спинка. Тож на примірці – так годиться - Стій рівно і не смій крутиться! (Кравець)
---	--

У пору літню, в час осінній, Навесні – в гарячий час Косять, жнуть вони і сіють, Орють лан у котрий раз! (Хлібороби)	Хто розносить нам листи, Телеграми і газети? Ой, важка у нього ноша! Діти, хто він? (Листоноша)
Він нам, як мама, дорогий, Він хоче нас навчити Любити край чудовий свій - Це мудрий наш .... (Учитель).	Цей завзятий фахівець Пропонує нам товари: І газети, і журнали, Книги, зошити, пенали. Це, звичайно ж, ... (Продавець).
Першим стрічає він сонце у місті. Двір наш і вулиця – глянь, які чисті! Будеш на вулиці, біля будинку - Знаю: не кинеш ти навіть смітинку! (Двірник)	Смачний у нього весь пиріг, Чудова каша манна. Він дбає про здоров'я всіх, - Йому подяка й шана! (Кухар)

Учні об'єднуються у групи (відповідно до названих професій – 6 груп, чи менше).

(Вчитель може звернути увагу на те, що у цій лічильці відсутні жіночі професії/визначення...).

3.2. Розминка.

Вчитель звертається до учнів та пропонує їм наступне завдання. (Попередньо групам роздаються картки з символічним зображенням хлопців та дівчат).

Вчитель називає учням сфери людської діяльності, а ті повинні визначити, хто переважно зайнятий у цих сферах – чоловіки чи жінки. Сутність справи полягає у тому, що учні повинні переконатися: жінки та чоловіки рівною мірою беруть участь у житті суспільства.

Це важливо, оскільки далі вчитель говоритиме про статеві обмеження у професіях. Вчитель може лише називати соціальні сфери/галузі зайнятості, чи розміщувати їх в таблиці, та відповідно до учнівських відповідей розміщувати символи.

Таблиця 1.

Можна назвати такі галузі.

Освіта	Промисловість
Медицина	Надання послуг
Транспорт	Сільське господарство
Торгівля	Діяльність готелів та ресторанів
Будівництво	Спорт

(«Спорт» повинен бути названий останнім.)

Бажано, щоб учні підіймали обидві картки, тоді можна зробити наступний висновок.

3.3. Узагальнення вчителя: Ви всі праві, дійсно, *сьогодні* не існує жодної галузі життя, де б чоловіки чи жінки існували окремо, та все ж зберігаються певні обмеження. Можна звернутися до наступного вірша.

Вірш читає *підготовлена/ий учениця/ень*.

	Щоб зростати дужими, Ми із спортом дружимо. Будуть з нас і альпіністи , І завзяті футболісти , І жокеї , і плавці , Й фехтувальники , й гребці – Не прості собі спортсмени , А відомі рекордсмени .	
		
		

(Одночасно можна розміщувати на дошці картинки із зображеннями видів спорту. Представлені вище зображення – символи Олімпійських ігор 2008 р. у Пекіні).

3.4. Колективна робота.

Під час читання учитель записує виділені слова у стовпчик (1), звертає увагу на зображення спортивних ігор та запитує, кого тут зображено – жінку чи чоловіка?

Далі вчитель пропонує підібрати слова чоловічого роду (2) та слова жіночого роду (3). В результаті виходить наступна **таблиця**.

Таблиця 2

1	2	3
альпіністи	альпініст	альпіністка
футболісти	футболіст	футболістка
жокеї	жокей	-
плавці	плавець	плавчиха
фехтувальники	фехтувальник	фехтувальниця
гребці	гребець	-

3.5. Рефлексія. Цю таблицю можна (і слід) відкоментувати:

- не всі слова мають відповідники жіночого роду;
- навіть, коли ці відповідники є, у вірші використовуються слова у множині чоловічого роду.

Питання – чому? ⁽¹⁹⁾

3.6. Робота в малих групах. Вправа «Наші професії».

Кожній групі учнів пропонується лист ватману, на якому вже написані сфери праці та картки з позначками чоловіка чи жінки, які були оговорені раніше.

Завдання: визначити, хто виконує зазначену роботу та наклеїти зображення чоловіка чи жінки навпроти написаного.

19 Якщо є час, то можна використати матеріал, вміщений у Додатку А

Таблиця 3

Завдання для 1 групи		Завдання для 2 групи		Завдання для 3 групи	
Водій		Інженер		Пожежник	
Біолог		Токар		Охоронець	
Диригент		Фізик		Менеджер	
Хірург		Соціолог		Машиніст	
Юрист		Архітектор		Дизайнер	
Технолог		Тесляр		Столяр	
Завдання для 4 групи		Завдання для 5 групи		Завдання для 6 групи	
Адвокат		Рятувальник		Археолог	
Шахтар		Флорист		Муляр	
Ріелтер		Гід		Міністр	
Продюсер		Мер		Тренер	
Вчений		Програміст		Нотаріус	
Касир		Каскадер		Педіатр	

3.7. Рефлексія та обговорення.

Учні представляють свої роботи та розміщують їх на дошці. Під час обговорення вчитель звертає увагу на те, що відповідно до назви професії у таблицях повинні бути лише зображення чоловіків, але і жінки активно працюють у цих професіях.

Вчитель звертає увагу і на той факт, що існує протилежне явище. Кілька іменників жіночого роду, що позначають традиційно жіночі професії і заняття, не мають відповідників чоловічого роду, як-от: *домогосподарка, кастелянша, манікюрниця, покоївка, праля, рукодільниця*²⁰.

3.8. Міні-лекція. «Слово вченого-філолога»

Дійсно, багато іменників чоловічого роду, що є назвами осіб за професією, посадою, званням тощо, не мають паралельних форм жіночого роду, наприклад, такі, як *адвокат, гід, маркетолог, менеджер, мер, муляр, міністр, нотаріус, прокурор, тренер, хірург, мікробіолог, педіатр*²¹. Ці слова вживаються для позначення і чоловіків, і жінок.

Значна кількість назв осіб утворює паралельні форми чоловічого і жіночого роду

3.7. Вправа «Знайди відповідник».

Вчитель пропонує учням колективно заповнити таблицю.

Таблиця 4

Ч.р.	Ж.р.
Продавець	Продавщиця
Лікар	Лікарка
Квітникар	Квітникарка
Учитель	Учителька
Лаборант	Лаборантка
Касир	Касирка
Викладач	Викладачка

20 Якщо є час, то слід звернутися до матеріалу, вміщеному у Додатку Б.

21 Якщо є час, то можна використати матеріал, вміщений у Додатку В.

Ч.р.	Ж.р.
Перекладач	Перекладачка
Бухгалтер	Бухгалтерка
Журналіст	журналістка
Редактор	Редакторка
Артист	Артистка
Кравець	Кравчиня
Льотчик	Льотчиця
Офіціант	Офіціантка
Музикант	Музикантка
Дресирувальник	Дресирувальниця

3.10. Слово вчителя.

Узагальнення. Отже, більшість слів, що визначають професії мають відповідники. Як правило, це ті слова, де жінки вже давно себе проявили. Проте, наведені слова жіночого роду належать до стилістично обмеженої лексики. Для позначення осіб жіночої статі у художньо-му, публіцистичному, розмовному стилях саме їм віддається перевага. В офіційно-діловій мові посади, професії, звання жінок позначаються тільки іменниками чоловічого роду.

Сьогодні виникає багато нових професій, які рівною мірою опановують і чоловіки і жінки, проте все ще зберігається статевий поділ професій у їхній назві. Однак, все ж давайте з'ясуємо, що впливає на вибір професії.

Чи погоджуєтеся ви з думкою, що на вибір професії впливають:

- особисті здібності, мрії та прагнення людини;
- бажання батьків та близьких;
- стать людини (**не повинна**);
- стан здоров'я людини.

IV. Підсумки. Кросворд

Вчитель повинен сказати про мету заповнення кросворду: з'ясувати **ключове слово**, яке учні повинні усвідомити внаслідок проведеного заняття.

1. Людина, що показує експонати музею, виставки і т. ін., даючи при цьому необхідні пояснення (*Екскурсовод*).
2. Офіцерське звання на флоті, відповідник званню полковника в армії, а також особа, яка має це звання. (*Капітан*).
3. Фахівець із пошиття одягу. (*Кравець*).
4. Високкокваліфікований фахівець з якої-небудь галузі науки. (*Вчений*).
5. Вища урядова особа, член уряду. (*Міністр*).
6. Фахівець із правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права. (*Юрист*).
7. Гірник, що працює в шахті. (*Шахтар*).
8. Особа, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі. (*Вчителька*).

Кросворд

(нижче подаємо два варіанти одного кросворду а) та б) – останній дещо простіше, оскільки перша літера вже вписана)

1					Р					
		2			І					
		3			В					
		4			Н					
		5			І					
		6			С					
		7			Т					
8					Ь					

Е					Р					
		К			І					
		К			В					
		В			Н					
		М			І					
		Ю			С					
		Ш			Т					
В					Ь					

Результат

Е	К	С	К	У	Р	С	О	В	О	Д
	К	А	П	І	Т	А	Н			
	К	Р	А	В	Е	Ц	Ь			
	В	Ч	Е	Н	И	Й				
	М	І	Н	І	С	Т	Р			
	Ю	Р	И	С	Т					
	Ш	А	Х	Т	А	Р				
В	Ч	И	Т	Е	Л	Ь	К	А		

Додаток А**ЖІНКИ НА ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ²²**

Жінки дебютували в 1900 році у змаганнях з гольфу і тенісу, в 1904 році вони виступали у змаганнях з тенісу і стрільби з лука. Але засновник олімпійського руху П'єр де Кубертен осуджував жіночі змагання і неодноразово виступав проти допуску жінок до участі в іграх. Неодноразово (у 1912, 1920 рр.) він пропонував виключити всі жіночі види із програми ігор.

МОК підтвердив участь жінок в Іграх VII Олімпіади 1920 р. А 22 сесія МОК, що відбулася у Парижі (1924 р.) дала новий поштовх олімпійському руху – жінкам офіційно дозволялось брати участь у більшості видів програми ОІ. На перших трьох зимових Олімпійських іграх (ЗОІ) жінки змагалися тільки у фігурному катанні на ковзанах і тільки на IV ЗОІ в 1936 р. в програму змагань серед жінок було введено другий вид – гірськолижне двоєборство.

Міжнародна жіноча спортивна федерація (МЖСФ) з 1922 до 1934 р. один раз у чотири роки організовувала Жіночі Всесвітні ігри з легкої атлетики, плавання, гандболу і баскетболу.

Лише за період президентства в МОК Анрі де Байє-Латура (1925-1942 рр.) почалось утвердження жіночих номерів олімпійської програми з легкої атлетики, плавання, гімнастики, лижного спорту, фехтування.

Період з 1948 до 1968 рр. позначився стрімким розвитком жіночого спорту у світі. У 1948 році кількість видів спорту у програмі ІО, в яких змагалися жінки, склала 6, а у 1968 році, через 20 років, – всього 8.

І хоча під час X Олімпійського конгресу (Варна, 1973 р.) керівні організації Олімпійських ігор погодились на розширення участі жінок, збільшивши кількість видів змагань, але тільки з 1979 року в Олімпійську хартію було внесено нормативи для включення видів спорту в програму Ігор для жінок, які були значно меншими за чоловічі, що стимулювало розвиток жіночої олімпійської програми.

Починаючи з Ігор XX Олімпіади (1972 р.) збільшення жіночої олімпійської програми за видами спорту і видами змагань перевищує чоловічу програму. Кількість видів спорту у чоловічій програмі збільшилась з 26 до 34, а у жіночій з 10 до 33, кількість видів змагань у чоловіків збільшилась з 140 до 168, а у жінок – з 43 до 120. На цьому етапі відбулися найбільші зміни у жіночій олімпійській програмі, яка в цілому відображала рівень розвитку жіночого спорту у світі.

Президент МОК Х.А. Самаранч у грудні 1995 року створив робочу групу "Жінки і спорт", яка мала представляти йому і виконавчому комітету свої рекомендації з розв'язання відповідних проблем. До 2004 р. жіноча олімпійська програма практично зрівнялася з чоловічою за кількістю видів спорту. Однак за кількістю видів змагань вона має резерв, так як чоловіча частина програми включає на 48 видів змагань більше: 20 із них припадає на види спорту у яких ще не виступають жінки.

---

22 Використано:

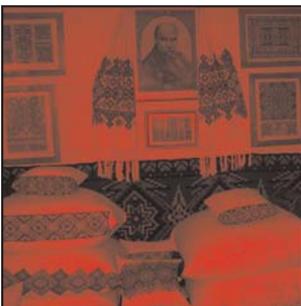
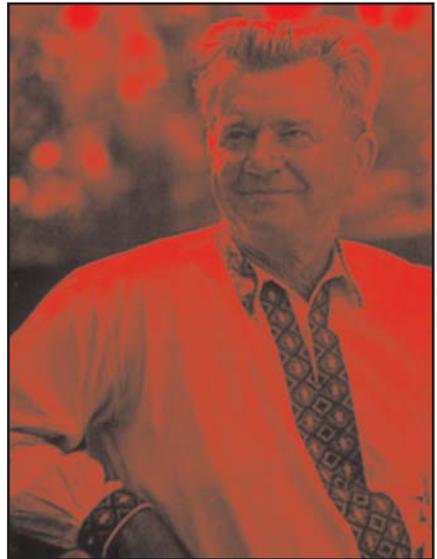
- Жінки в олімпійському спорті // <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=61243>
- Чесноков Н.Н. Олимпийские игры Древней Греции и зарождение современного олимпийского движения / Чесноков Н.Н., Мельникова Н.Ю. // Спорт, духовные ценности, культура. - М., 1997. - вып. 1. - С. 20-30. <http://lib.sportedu.ru/GetText.idc?TxtID=718>
- Большая олимпийская энциклопедия. Т. 1-2. / Автор-составитель В. Л. Штейнбах. — М.: Олимпия Пресс, 2006. — 784+968 с.: ил. <http://slovari.yandex.ru/dict/olympic>

Додаток Б.

Георгій Гарас²³ (1901-1972) – відомий збирач і творець народних орнаментів Буковини, художник-самоук, заслужений майстер народної творчості. Художні композиції Георгія Гараса, його орнаменти слугували для буковинських вишивальниць і килимарниць зразками для оздоблення одягу, салфеток, скатертин, рушників, килимів. Характерна риса орнаментів Гараса – переважання геометричних фігур: квадратів, ромбів, хрестиків, зірок, кутиків, – що є характерним передусім для образної мови гуцульського мистецтва. У смт. Вашківці Вижницького району діє садиба-музей Г.Гараса.

У 1994 року на Вижниччині була заснована літературно-мистецька премія імені Георгія Гараса, якою щороку відзначали митців та діячів культури району.

Роботи Георгія Гараса полонили світ несподіваними мотивами буковинської орнаменталістики (художник родом із Чернівецької області), досконалим поєднанням геометричних та рослинних орнаментів, витонченою гамою кольорів. Вчений секретар Наукової бібліотеки ЛНУ імені І. Франка Григорій Чопик вважає, що Георгій Гарас здійснив культурний подвиг. «Гарас розробив 3,5 тисячі взірців, за якими було виконано сотні тисяч вишивок, – каже Григорій Чопик. – Такі люди, як він, представляють Україну у світі. Творчість Георгія Гараса можна прирівняти до того, що зробив Шевченко в українській літературі».

23 Використано:

- На Буковині народних майстрів відзначатимуть премією імені Георгія Гараса // Західна інформаційна корпорація «ЗІК» 06.05.2008 <http://zik.com.ua/ua/news/2008/05/06/135292>
- Альбом Георгія Гараса – підручник для майстрів з вишивки // Щоденний Львів"/ 18/09/08 <http://daily.lviv.ua/index.php?newsid=17645>
- Юлія ТУНІК-ЧОРНА «Шевченко» в орнаменталістиці// Високий замок. - 27.09.2008 №180(3829) // <http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=68150>

Додаток В.

ПЕРША ЖІНКА – ЛІКАР²⁴

«Багато вітчизняних та російських вчених стверджують, що першою в світі жінкою-лікарем була українка **Добродія-Євпраксія-Зоя** – дочка київського великого князя Мстислава Володимировича і шведської принцеси Христини, внучка Володимира Мономаха. У 1122 році Добродія стала дружиною Олексія – племінника візантійського імператора Олексія I Комнена.

Малюнок Людмили Бигич

Після приїзду до Візантії Добродія почала іменуватися Євпраксією, а після одруження одержала ім'я Зоя. Молода жінка добре володіла грецькою мовою, вона проводила багато часу у товаристві дочки імператора Ганни Комнени, відомої візантійської письменниці. У 1129 році Добродія-Євпраксія-Зоя народила дочку. Чоловік її незабаром помер, вдова залишила візантійський двір, однак і надалі жила в Константинополі.

Відповідно до легенди, Євпраксія цікавилася медициною: ще перебуваючи у Києві, вона освоїла прийоми лікування травами, причому лікувала простих людей і робила багато добрих вчинків, за що й отримала своє ім'я. З кінця XI – середини XII ст. до нас дійшов медичний текст грецькою мовою під назвою «Алімма» (Мазі). Деякі дослідники приписують цей текст Добродії-Зої. Захоплення медициною викликало навіть підозру у її причетності до чаклун-

ства та знахарства. Якщо це справді так, то Алімма – перший авторський медичний текст, написаний українською жінкою.

Текст дійшов до нас лише частково. Він зберігається в бібліотеці Медичі у Флоренції. Структурно трактат поділений на п'ять частин. У першій розглядаються загальні правила особистої гігієни та догляду за дитиною, лікування дитячих недуг. У другому розділі описується гігієна шлюбних відносин. У третій частині, присвяченій гігієні харчування. Тут же викладено основи і рецепти дієтичного харчування. Четверта частина трактату – про зовнішні хвороби. П'ята частина присвячена лікувальному масажу, у тому числі за серцевих і шлункових захворювань. Посилання на прийоми і підходи лікування вказують на знайомство автора тексту з працями Гіппократа та Ібн-Сіні».

24 Світлана Капітульська Українська та російська медицина розвивалися у тісній взаємодії // Ваше здоров'я. Медична газета України – 2006. - № 22 (849) <http://www.vz.kiev.ua/med/22-06/11.shtml>

ТЕМА «Світ навколо нас»

Цільова група: молодші підлітки (учні 5-6 класів).

Мета: сприяти подоланню стереотипних уявлень дітей про вплив статі на виконання людиною родинних обов'язків по догляду та вихованню дітей.

Завдання:

- навчити учнів розумінню значення виховання дитини обома батьками;
- пояснити учням умовність розподілу обов'язків із догляду за дитиною між батьками;
- розвинути в учнів розуміння різноманітності оточуючого середовища;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- прослуховування пісні Ірини Зінківської «Мама і тато»;
- робота в міні-групах «Дочки-матері»;
- міні-лекція «Ідеальні батьки в світі тварин»;
- кросворд «У світі тварин та птахів».

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: обладнання для прослуховування музичних записів.

ХІД УРОКУ

Вступне слово вчителя

Мамо і тато²⁵

Найважливіше, знай, у кожному житті –
Це слово батька й ніжна пісня мами!
На вишитому хрестиками білім полотні,
Влетять у твою долю рушниками.

У даль летять роки і гасить день зоря,
А ти батькам приводиш вже онуків.
І диво-казка знов веде мале життя
У світ, де тільки щастя без розлуки.

Приспів:

Мама і тато – дитинства далекого лагідний звук,
Мама і тато – завжди бережуть твою долю.

Ти пам'ятай все тепло їхніх рук, тільки тепло ніжних лагідних рук,
Мама і тато навіки в житті із тобою.

І знов летять роки і знов минають дні
Вже ти мережиш рушники хрещато.
А десь там у полях співають солов'ї
Та їх вже слухають твої внучата.

У даль летять роки і гасить день зоря,
А ти батькам приводиш вже онуків.
І диво-казка знов веде мале життя
У світ, де тільки щастя без розлуки.

Приспів

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

3.1. Слово вчителя.

Для кожної людини її родина, її батьки, батьківщина – найважливіше у житті. Коли немовля народжується, на його появу чекають вже безмежно люблять. Хоча, звісно, не завжди і не у всіх так гладко все складається, але дитиною з найперших днів опікуються мати та батько. Однак слід зазначити, що опікування новонародженою дитиною спочатку покладається на матір – саме вона пестить дитину, годує її, заспокоює. Давайте пригадаємо, хто вам у дитинстві співав колискові? Чи часто вас заколисували тата?

Дійсно, турбота про маленьку дитину перекладається переважно на матір. І чи не тому, саме дівчата полюбляють таку гру як «Дочки-матері».

3.2. Об'єднання у групи.

Слово вчителя. Давайте пригадаємо дитячу гру, яка вам добре відома. Ця гра про родину, родинні обов'язки, виховання дитини... І пригадаємо головних персонажів цієї гри: "мати", "батько", "син", "донька", "бабуся", "дідусь". Вчитель об'єднує учнів у групи так, щоб були утворені сім'ї.

3.3. Гра «Дочки-матері» навпаки

Слово вчителя. Розпочнемо з вірша.

(Вірш читає чи вчитель, чи підготовлений учень)

Люблять птаху цю дорослі і малі,
Символ спокою та миру на землі.
В синім небі майоріють два крила,
Це лелеченька нам долю принесла,
А якщо вона над хатою кружля –
Там народиться прегарне немовля,
І лелеку привітають залюбки
Мама й тато, найщасливіші батьки.

І тому я попросити вас хотів:
Бережіть, будь ласка, люди, цих птахів!

Отже, у нас творилися родини, а в них з'являлися діти. У нас щасливі сім'ї, але сім'ї незвичайні. Це сім'ї навпаки.

(Для цієї гри необхідне додаткове іграшкове обладнання – ляльки, дитячий посуд та ін..)

1 Крок. Кожній групі пропонується обрати батька, який продемонструє рольову поведінку у ситуаціях з догляду немовлят:

- нагодувати дитину;
- укласти спати;
- розповісти казку чи заспівати колискову;
- викупати дитину.

Завдання вказується для кожної групи, після чого умовний батько демонструє свою турботу про дитину. Під час демонстрації вчитель ускладнює завдання. Скажімо: дитина обматилася, коли ї абола їжа захолола чи ложка впала на підлогу...

2 Крок. Тепер за справу береться умовна "мати". Завдання можна змінити.

3.4. Рефлексія та обговорення.

Обговорення питань:

- Кому було легше доглядати дитину? Чому?
- І чи тільки мати повинна брати на себе ці обов'язки?
- Чи не краще, якщо б ці обов'язки батьки виконували разом. Адже життя буває таким складним, і якщо батько залишається сам на сам з маленькою дитиною, тоді він стає взагалі безпомічним.

3.5. Хвилинка сміху²⁶

Слово вчителя. Дійсно у людей практично вся повсякденна турбота за немовлям покладається на матір. Але у світі, що нас оточує, у природному середовищі все не однозначно. І перед тим, як ми дізнаємося цікаві факти з тваринного світу пропонуємо розважитися.

(Ці фрагменти можуть озвучити підготовлені пари учнів, які змінюють один одного, а під час зміни-переходу може бути включено веселу музику).

<p>Вчитель біології розповідає про комаху, що живе тільки один день. З задньої парти голос:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Оце повезло! Усе життя – День Народження! 	<p>Вчитель: • Скільки живе заєць? Учень: • Поки його не застрелять.</p>
<p>Учитель: • Що ти знаєш про верблюда? Учень: Є одно- і двогорбі верблюди. Учитель: А чи є безгорбий верблюд? Учень: • Є, але то каліка.</p>	<p>Побачило біле ведмежа підводний човен і перелякано підпливло до мами. • Не бійся, – сказала мама, – це всього-навсього лише консервна бляшанка з людьми.</p>

Повернувся білий ведмідь із відпустки і скаржиться другові: <ul style="list-style-type: none"> • Там, на курорті, увесь час лив дощ. • І все ж ти засмаг. • То не загар, а іржа. 	Кажан у темряві на льоту врізається у дерево. Сидить і тре вдарене місце: <ul style="list-style-type: none"> • Я з цим плеєром колись уб'юся.
Зустрілися два зайці, в одного перебита лапа. <ul style="list-style-type: none"> • На полюванні? – запитує інший. • На полюванні. • Мисливець • Мисливець. • Підстрелив? • Ні, наступив. 	Учитель розповідає учням про слонів. Після пояснення запитує Петрика: <ul style="list-style-type: none"> • Скажи мені, будь ласка, де можна знайти слона? • Ніде. Слон надто великий, щоб загубитися.
<ul style="list-style-type: none"> • Яка тварина приносить людям найбільшу користь? – запитує учитель • Курка – з місця відповідає Федько. • Курка? Чому саме курка? • Бо ми її можемо з'їсти ще до того, як вона народиться, а також після її смерті. 	<ul style="list-style-type: none"> • Миський хлопчик уперше з батьками приїхав до тітки в село. Гуляючи довкола, він побачив у траві кілька пляшок з-під молока і, захекавшись, прибіг до батьків: Тату! Мамо! Я тільки що знайшов у траві гніздо корови!

3.6. Міні-лекція «Ідеальні батьки в світі тварин»(можлива презентація).

Чи відомо Вам, що

- на думку сучасних вчених, у деяких динозаврів висиджуванням яєць, очевидно, займалися тільки самці. Кістяки представників трьох видів динозаврів були знайдені прямо на своїх кладках;
- можливо, сучасні страуси й інші птахи успадкували батьківську турботу про потомство безпосередньо від динозаврів;
- у птахів турбота про потомство звичайно ділиться нарівно між батьком і матір'ю. Самці беруть участь у висиджуванні й годівлі пташеняти в 90% видів птахів;
- самець страус самостійно висиджує кладку, іноді мати змушена знехтяться поза гніздом і турботливий батько сам заочує яйце в загальну колицку;
- у морських коників турботу про потомство бере на себе самець. Самка відкладає ікру йому у спеціальну сумку під хвостом, де він її й виношує. Навіть після народження мальків самець якийсь час носить їх у сумці;
- Імператорські пінгвіни гнізда не будують. Відкладене самкою яйце приймає на лапи самець. Прикриваючи його шкірною складкою на животі, довгі два місяці він буде його виношувати, тоді як самка в цей час відправляється відгодуватися у море. Перший час пташеня перебуває і з самкою, і з самцем;
- самець ринодерми Дарвіна (жаби) носить молодняк у роті доти, поки пуголовки не перетворюються в дорослих особин;
- самець акваріумної рибки-півника, переносить ікринки у своєму роті до плавучого гнізда.

«В тваринному світі феномен залучення батька в процес вирощування нащадка дуже поширений: майже в 90 відсотків птахів і в більшості риб самці беруть щонайактивнішу участь у висиджуванні, виношуванні і виходжуванні молодняку. Щоправда, серед ссавців картина різко міняється: у 90 відсотків самки не потребують допомоги, оскільки їхні малюки з'являються на світ досить розвиненими, і їм вистачає самої лише материнської турботи»²⁷.

3.8. Кросворд «У світі тварин та птахів» СКЛАСТИ КЛЮЧ

<p>1. Кішка дужа і велика У смугастім кожущку. В зоопарку з клітки рика Грізну пісню отаку: Гир-гир-гир-гир! Гир-гир-гир-гир! Це на волю хоче ... (Тигр).</p>	<p>8. Не боїться ця пташка зими, Сало любить вона, так як ми. Жовта грудка та сиві крильця. Здогадалися, хто це? ... (Синиця).</p>	<p>15. Хвіст веселкою цяцькований, Щедрий барвами кафтан, Наче квітка, розмальований, Потайливий пан ... (Фазан).</p>
<p>2. Гляньте! Хто це в очереті Лізе задом наперед. Має клешні, як обценьки, Дивний хвіст, ще й вус тонень- кий. От дивак, так дивак! Ну, а звати його ... (Пак).</p>	<p>9. Мешкає серед боліт Сильний, та не бегемот... Має дуже гострий ріг. Обережно! — ... (Носоріг).</p>	<p>16. Коропи, лини, в'юнці, Карасі і окунці, Пічкурі, йоржі, ляці — Всі ховаються мерщій, Лиш побачать рибу-злюку — Хижу ненажеру ... (Щуку).</p>
<p>3. На лужку жує травичку, Любить бурячок і гичку, П'є водичку із корита, Має роги і копита. Ще й цілющим молоком Напуває всіх кругом, Щоб були міцні, здорові. Хто ж це, діточки? — (Корова).</p>	<p>10. Вміє кукурікати, Щебетати, хмикати, Гавкати і м'явкати, Як ворона каркати. Птах на витівки мастак. Ну, звичайно, дітки! ... (Шпак).</p>	<p>17. Ще не станули сніги, А вже трелі навкруги. Хто ж співець цей чарівний? Соловейко польовий. Хто зчинив весняний гамір? Ну, звичайно, дітки, ... (Жайвір).</p>
<p>4. Крихітка мала повзе. А який вантаж несе!!! Працьовита ця комаха Називається ... (Мураха).</p>	<p>11. Взимку спить цей звір в барлозі І прокинутись невзможі. Смокче лапу уві сні. Хто це? Підкажіть мені. (Ведмідь).</p>	<p>18. Невеличкий він на зріст, Довгі вуха, куций хвіст. Швидко бігає, стрибає, Крутить петлі, як тікає. Полохливий цей скиталець — Дуже нам знайомий ... (Заєць).</p>
<p>5. Хто це річку загатив І запруди спорудив, Наробив мільйон озер? — Бурий зубань – це... (Бобер).</p>	<p>12. У субтропіках Америки Ніколи ловити гав: Часто там чатує з дерева Триметровий змія — ... (Удав).</p>	<p>19. Радий теплий він порі, Ну, а взимку спить в норі. Осоку в водоймах трощить І в воді її полоще. Здогадаєтесь от-от! — Це охайний звір ... (Єнот).</p>
<p>6. На далекій Антарктиді Мешкає серед крижин Вайлуватий, дуже дивний, В чорнім смокінгу ... (Пінгвін).</p>	<p>13. На плечах розкішна свитка, Із дзьоба звиса калитка. Хоче настрахати всіх — Надувається, як міх, Белькотить, неначе дик, А зовуть його ... (Індик).</p>	<p>20. Хто ж це так гуде сердито В квітнику поперед школи? Не лякайтесь, любі діти! Завітав до вас жук... (Олень).</p>
<p>7. Серед трав спекотним літом, Невгамовний балакун, шле усім палкі привіти Коник-стрибунець — ... (Цвіркун).</p>	<p>14. Відгадайте, любі друзі, Хто це там скрекоче в лузі? Що за птиця білобока? Ну, звичайно, це — ... (Сорока).</p>	<p>21. Я тваринка непроста – Проживу і без хвоста. (Ящірка).</p>

1			Г				
	2		А				
3			Р				
		4	М				
	5		О				
6			Н				
7			І				
8						Я	

1	Т	И	Г	Р			
	2	Р	А	К			
3	К	О	Р	О	В	А	
		4	М	У	Р	А	Х А
	5	Б	О	Б	Е	Р	
6	П	І	Н	Г	В	І	Н
7	Ц	В	І	Р	К	У	Н
8	С	И	Н	И	Ц	Я	

9	Н	О	С	О	Р	І	Г
	10	Ш	П	А	К		
11	В	Е	М	І	Д	Ь	
12	У	Д	А	В			
		13	І	Н	Д	И	К
		14	С	О	Р	О	К А
15	Ф	А	З	А	Н		
		16	Щ	У	К	А	
17	Ж	А	Й	В	І	Р	
	18	У	Д	А	В		
		19	Є	Н	О	Т	
20	О	Л	Е	Н	Ь		
		21	Я	Щ	Е	Р	К А

IV. ПІДСУМКИ

*Вірш про рідний край*²⁸

Який цікавий світ навколо, Ти, друже, тільки придивись! На небі сонця жовте коло, А поруч з домом – сад і школа, Живи, дорослішай і вчись! Дивись на квіти, на дерева, Вивчай птахів, комах, тварин,	Ти станеш кращим і, напевно, В життя підеш сміливо й певно, Та пам'ятай, ти не один! З тобою вся твоя родина: Батьки, бабусі та діди, З тобою друзі, Батьківщина, Тож, уперед, мій друже, йди!
--	--

Тема: «Якою мірою ми залишаємось вірними стереотипам»

Мета: привернути увагу до того, як можна наслідувати хлопчачу чи дівчачу поведінку, не підозрюючи, що насправді позичаємо її у стереотипів.

Завдання:

- шляхом аналізу навчити дітей осмисленому відношенню до поширених стандартів хлопчачої та дівчачої поведінки;
- показати можливості розширення власних інтересів, вмій та навичок за рахунок подолання стереотипу «це не підходить тобі як дівчинці/хлопчику».

Місце – школа.

Тривалість – 45 хвилин.

Обладнання та матеріали: листки з роздрукованими питаннями тесту відповідно до кількості учнів, сюжетно-рольова гра, два аркуші формату А1, маркери, скотч.

Актуалізація опорних знань вчителем. Ми з вами переконалися, що насправді хлопчики та дівчатка – це не два різних світи, а дуже схожі один на одного особистості, які мають багато спільних інтересів, захоплень, улюблених занять. Проте ґендерні стереотипи діють як мікроби чи віруси, тобто якщо хтось не мие руки або не зробив щеплення, а в перекладі на мову ґендеру, якщо хтось не замислюється, у який спосіб проникають до нас стереотипи, той може заразитися на сексизм.

- Отже, чи досягає успіхів дорослий, який демонструє свою маскулінність? (Ні)
- Як поводитьься людина з вираженими ремінними якостями? (Виявляє невпевненість у собі, несамостійна, залежна, тривожна)
- Чому андрогінні властивості вважають оптимальними для успішного виконання сімейних, навчальних, а пізніше професійних обов'язків? (Гнучкість поведінки дає можливість краще пристосуватися до різних життєвих ситуацій).

Крок 1. Тренінго-розвивальний блок: «Якби я перетворився в людину іншої статі, я б ...»

Підлітки отримують анкети, в яких слід зазначити свою стать та поставити + або – навпроти зазначених під номерами питань.

АНКЕТА

Стать ж\ч

Уявіть собі, що ти і тепер і від народження є людиною іншої статі. Всі питання сформульовані без означення статі. Від імені людини.

1. Любила б лазити по деревах, досліджувати невідомі двори та закутки? Так/Ні
2. Гралась би у козаків-розбійників, військові дії чи у війну? Так/Ні
3. Не зважала б на те, чи забруднений одяг під час гри? Так/Ні
4. Віддавала б перевагу таким перешкодам, як пістолетики. Машинки та конструктори? Так/Ні
5. Любила б носити кросівки. Реглани, спортивний одяг? Так/Ні
6. Обирала б для забав і спільних ігор скоріше хлопців, ніж дівчат? Так/Ні
7. Застосовувала б фізичну силу до тих, хто спробував би образити? Так/Ні
8. Цікавилася більше модою та модними журналами, а також рекламами аксесуарів? Так/Ні
9. З задоволенням добирала б гардероб до своїх ляльок, прикрашала та облаштовувала б свою квартиру чи кімнату? Так/Ні
10. Плакала б і переживала, якби хтось ображав грубими словами чи фізичними діями? Так/Ні
11. Вдосконалювала б майстерність приготування різних страв, коктейлів, сервірування столу? Так/Ні
12. Більше часу приділяла б навчанню танців, гарних манер, етикету? Так Ні
13. Обрала б для забав і спільних ігор більше дівчат, ніж хлопців, мала б декілька близьких друзів для таємниць? Так/Ні
14. Віддавала б перевагу читанню романів, поезій, оформлювала б свій щоденник улюбленими віршами? Так/Ні
15. Любила б відвідувати вистави, бувати на концертах, балах? Так/Ні
16. Ділилась би з іншими людьми враженнями від побачених спектаклів, музичних концертів, більше б обговорювала взаємини та справи класу, приятелів та знайомих? Так/Ні
17. Охоче б відвідувала гурток крою і шиття, в'язання чи готування? Так/Ні
18. Більше часу любила би красивими краєвидами, гуляла б у парку, збирала б букети з квітів та листя? Так/Ні
19. Цікавилась би конкурсами краси, брала б участь у кастингах, переглядала б сайти моделей, відомих співаків, артистів? Так/Ні
20. Обговорювала б з друзями способи схуднення, корекції зовнішності, питання шлюбно-сімейних стосунків? Так/Ні

Ключ: Якщо, заповнюючи анкету від імені людини протилежної статі, маєш більше п'яти відповідей «Так» на питання 1-10 або 10-20, можна сказати, що ти оцінюєш одинітків через призму ґендерних стереотипів.

Якщо маєш не менше п'яти ствердних відповідей на вищезазначені запитання, ти більшою мірою оцінюєш приятелів і друзів за їхніми вчинками, інтересами та уподобаннями.

Крок 2.

«Що такого вміють мої однокласники іншої статі, чого не вмію робити я»

Вчитель пропонує команді хлопців та команді дівчат на ватмані занотувати до 10 вмінь, здібностей, інтересів, якими відзначається інша стать (на зразок – грають у футбол; вміють читати технічну інструкції та ремонтувати різні прилади; або вміють випікати різні тортики, тістечка, булочки; розбираються в їжі – що корисно, а що ні і т. д.).

Після завершення роботи підлітки відповідають на запитання: «Чи можу я навчитися тому, що вміють мої однолітки іншої статі?» та «Чому хлопці/дівчата вміють, здібні, здатні, а ми ні?»

Підсумки вчителя.

Чи можна сказати, що жінкам/дівчатам подобається більше часу проводити біля кухонної плити, бо вони більш здібні і вмілі до приготування страв? А що ви хлопці скажете про чоловіків, які працюють шеф-поварами у відомих ресторанах? Вони – винятки з правил, чи навпаки, ілюструють правило – всьому можна навчитися.

Чи правда, що тільки чоловіча стать здібна до футболу? Чи може жіноча футбольна команда перемогти чоловічу? Не завжди, бо за біологічними властивостями жінки – нижчі зростом, мають нижчий рівень м'язової маси, а значить і фізичної силиє. Проте, чи можуть бути чемпіонати футболу серед жіночих команд? Що дозволяє дівчатам освоювати гру в футболі, адже вже на чемпіонатах світу виступають жінки з підняття штанги, східних видів протиборств.

Рефлексія заняття учнями:

- належність до статі не може обмежувати розвиток умінь, навичок, набуття певних знань;
- чим більше людина знає, вміє, тим більше вона є самодостатньою;
- важливо критично ставитись до сторонніх застережень: «це тобі не личить, ти ж дівчина/хлопець», бо за, навіть щирими і добрими намірами і побажаннями, стоять гендерні стереотипи.

Домашнє завдання:

Згадати, як ходили до дитсадку чи початкових класів. Які моменти з цього періоду життя пригадуються вам тим, що ви «відчули» чи «усвідомили» себе саме хлопчиком, а не дівчинкою (чи навпаки)? З якими подіями це пов'язано, як оточення (батьки, вихователі, інші дорослі чи діти) вплинули на це переживання?

Тема: «Скарги і пропозиції щодо хлопців і дівчат»

Мета: розвинути у дітей усвідомлення, що труднощі в контактах статей залежать від використання в оцінках статевих стереотипів.

Завдання: навчити дітей усвідомлювати очікування щодо поведінки однолітків власної та іншої статі; показати вплив традиційних очікувань та протиставлення своєї статі іншій і виникнення конфліктів з нею.

Форма проведення заняття: групова дискусія.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Матеріали та обладнання: 4 ватмани паперу, маркери.

Тривалість: 60 хвилин.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань: вчитель запрошує учнів поділитись знайденими статевими стереотипами на сторінках тележурналу «Єралаш», в приказках, казках, дитячих кінофільмах.

Учитель повідомляє дітей про поширеність стереотипів, запитуючи їх: – В улюблених вами смішних історіях, у який спосіб переважно показують їх героїв – хлопців – бешкетниками, які видумують все, аби перехитрити вчителів, чи звичайними дітьми? Чи можна сказати, що заради смішного в історіях «Єралашу» часто застосовують статеві стереотипи щодо дівочих чи хлопчачих героїв? Вчитель підводить учнів до висновку, що діти, які розуміють і вміють відрізнити стереотип від правди, перебільшення якихось хлопчачих чи дівчачих рис, не вплине на ставлення до іншої статі. А як може вплинути стереотип на тих дітей, які не знайомі з проблемами ґендеру?

Інформаційно-розвивальний блок: учні діляться на 4 групи, дві – тільки з хлопчиків та з дівчаток, останні дві – статевозмішані. Кожна з статевооднорідних груп отримує схему очікувань щодо іншої статі, одна із статевозмішаних груп готує власні очікування щодо хлопчачої поведінки, інша – щодо дівчачої. Заповнюючи цю таблицю, можна отримати в результаті своєрідну «Книгу скарг і пропозицій».

Що ми очікуємо від дівчаток/хлопчиків? Яку поведінку ми очікуємо від дівчаток/хлопчиків?	Що нам перешкоджає? Яку поведінку демонструють дівчатка/хлопчики в реальності?

Групи обговорюють відповіді на запитання, заповнюють «книгу скарг і пропозицій» і доповідають результати. Порівнюючи висновки статевооднорідних груп, які, як правило, занотовують значно більше стевих стереотипів щодо оцінок протилежної статі у порівнянні зі статевозмішаними групами, вчитель підкреслює, що саме очікування стереотипізованої поведінки виступає джерелом труднощів у взаємних контактах хлопчиків і дівчаток. Так, наприклад, якщо і надалі дівчатка будуть очікувати від хлопчиків як від «сильної» статі більше ввічливості та вважати, що їм не вистачає знань етикету, а хлопчики у свою чергу будуть продовжувати скаржитись на надмірну балакучість дівчаток та пропонувати

«вкоротити їм язика», то ні дружби, ні навіть приятельських стосунків між чоловічою і жіночою частиною класу годі і очікувати. Яким є вихід із цього «зачарованого кола» навішування статевих ярликів «вони – це зовсім не те, що ми», «вони гірші, ми кращі»? Вчитель підсумовує пропозиції учнів, головна ідея яких «Чим менше звертаємо увагу на стать, а більше на людину, тим краще».

Домашнє завдання: В домашній бібліотечці, у змісті улюблених оповідань, повістей віднайти вчинки героїв, які подобаються і подумати над тим, якою мірою вони були зумовлені статевою їх належністю, а якою – вихованням.

ДОДАТОК

Яскравою ілюстрацією усвідомлення та подолання нав'язуваних соціумом ґендерних стереотипів є оповідання Всеволода Нестайка "Космонавти з нашого будинку".

Натка любила всіх, але не могла терпіти свого сусіда та однокласника Вадьку. «Він був недоброю, лихою людиною, хоча хлопці його любили і вважали за свого отамана... Чому? Скажіть, будь ласка, Натка повинна бути гіршою за Вадьку? Адже колись був час. Тоді вони були зовсім маленькі і називалися просто діти. І в усьому були рівні. Іграшки мали спільні. Хворіли на однакові хвороби. Однаково боялися Бармалея і сірого Вовка і однаково жаліли нещасного козлика, від якого лишилися тільки оті ріжки та ніжки. Ох, оті ріжки та ніжки! Скільки сліз пролили через них Вадька та Натка – дружних колективних сліз! Натка й Вадька тоді дружили, міцно дружили. Як то кажуть – нерозлийвода. А потім раптом Вадька зробився хлопцем і сказав Натці: "Ти – баба!" Натка образилася і сказала: "А ти – дурень!" І Вадька гупнув Натку кулаком по спині. А Натка тріснула Вадьку портфелем по голові. Так вони перестали бути просто дітьми, а стали хлопчиськом і дівчиськом.

Натка плакала в туалеті, щоб ніхто не бачив. І весь час смикала за ланцюжок, спускаючи воду, щоб ніхто не чув. «Яка свиня цей Вадька,— думала вона.— Ось я йому покажу, що нітрішечки не гірша від нього. Він у мене побачить!» Але це було дуже-дуже важко. Толку що Вадька нічого не хотів бачити й знати. Не звертаючи на Натку аніякісньої уваги, він грав з хлопцями в футбол, був воротарем. Натка шморгнула носом і теж захотіла бути воротарем. Але їй ввічливо сказали: «Геть звідси! Дівчиська не бувають воротарями, тим паче такі зачухані». Натка негайно відповіла: «А ви всі хулігани й нікчеми. І футбол ваш — тьфу!» А Вадьці сказала окремо: «А ти найостанніша мокриця. Я пам'ятаю, як ти рюмса, коли тобі укол робили. Нехай усі знають!»

Проте на Вадьку це аніякіснього враження не справило, він тільки глузливо засміявся їй просто в обличчя. І через тиждень раптом навчився плавати. Натка зціпила зуби і, не задумуючись, ползла у воду, просто на глибоке. Коли через кілька хвилин її витягли, вона вже вміла пірнати. Правда, виринати й триматися на воді ще не навчилася. На це довелося витратити два тижні й випити ціле відро каламутної річкової води. Але Натка не відступала й плавати навчилася. «Що, з'їв, задавака противний?»

Складніше було з велосипедом. У Натки не було власного велосипеда. Доводилось...

- Милочко, дай покататися трошки.

Та ну тебе! Ти й так мені вчора чотири спиці вибила і руль скрутила.

- Я більше не буду. Я вже майже вмю. Дай, Милочко. Я тобі цукеркові обгортки подарую. Гарні! В тебе таких немає.

- Гаразд уже... Тоді й перебивну картинку з квіточкою.
- Добре,— зітхала Натка, не в змозі приховати, як їй шкода перебивної картинки. Зате глянули б ви на Вадьчине обличчя, коли Натка, нарешті, промчала повз нього па велосипеді, зовсім не тримаючись за руль. Жертви були недаремні. Звичайно, він не міг їй цього подарувати. Тому й б'ється!

І ось одного разу вона підслухала розмову хлопців про те, що Вадь з Боркою готуються в космонавти! Цілий день вона не знаходила собі місця і зітхала. Вони повернуться на землю героями. А Натка буде звичайнісінькою нудною бухгалтершою, як Ніна Абрамівна з дванадцятої квартири. О-о-о! Цього не можна стерпіти! Ні! Вона простежить, як вони тренуватимуться, і сама ще краще натренується."

... Натка тинялася по подвір'ю. З дівчатками гратися їй не хотілося. Не цікавили її зараз дівчатка. Дуже їй хотілося чимось дошкулити отому Вадьці. Але чим? Нічого путнього не придумувалося.

Добре було тій Тетянці! Вона хоч у бочці з хлопцями в космос літала Натка проходила повз бетономішалку, що лишилася після будівництва сусіднього будинку, і раптом почула тиху розмову. От вони де! Сидять у бетономішалці й секретничають. Натка навшпиньках підійшла ближче, прислухалася...

- Він нам не просто так розказував,— говорив Вадька.— Він натякав...
- Думаєш? — спитав Борис.
- Аякже. «Без підготовки нічого не робиться...» Якби не Натка, він, може, й прямо сказав би: «Готуйтеся, хлопці! Я вам раджу...»

Тема: Бажані і не бажані статеві ролі

Мета: ознайомити учнів з поняттям статевих ролей у приватній та суспільній сфері та їх диференціацією у традиційній та егалітарній культурі.

Завдання:

- допомогти учням усвідомити зміст соціалізації індивіда як входження в певну статевовікову групу;
- формувати уявлення про відмінності виконання статевих ролей у традиційній та егалітарній культурах.

Тривалість: 1 год

Форма роботи: групова робота, репродуктивні завдання.

Обладнання: 4 аркуші паперу А1.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

Клас ділиться на чоловічу та жіночу групи, які, в свою чергу, утворюють 3 підгрупи. Кожна підгрупа має занотувати якомога конкретніше обов'язки, які виконувались в сім'ї, коли ще був молодим дідусь, тато і син. У свою чергу, дівчата мали аналогічне завдання, яке стосувалось бабусі, мами і доньки. Перелік обов'язків підлітки мали оцінити за

п'ятибальною системою згідно частоти виконання тієї чи іншої операції, як, наприклад, приготування обіду, декілька разів на день – 5 балів; раз на день – 4 бали; раз на тиждень – 3 бали; раз на місяць – 2 бали; раз на півроку – 1 бал. Наприклад, бабуся готувала їжу щоденно (5), прала декілька разів на тиждень – 4 бали; випікала хліб раз на тиждень – 3 бали і т.д. Дівчатка презентують проекти від бабці до себе, хлопці – від діда до себе.

Питання для осмислення: Чим можна пояснити відмінності виконання статевих ролей у традиційній культурі? Чи передбачає подібний поділ статевих ролей егалітарна культура?

Домашнє завдання: скласти перелік домашніх обов'язків членів своєї родини сьогодні та порівняти із традиційним розподілом статевих ролей у минулому.

ДОДАТОК 2

Роздатковий матеріал для дискусій

Вітаємо тебе, майбутня господине!

Ти вважаєш науку домашніх справ дуже складною? Так, справді, це непросто. Але не турбуйся: ми запропонуємо тобі конкретні поради, прості рецепти, зрозумілі пояснення, які допоможуть опанувати мистецтво домашнього затишку.

Ти гадаєш, що не треба сушити голову і трудити білі ручки так рано? «Зараз мама усе робить, а коли підросту — навчуся», — формула зручна, але навряд чи правильна. Звісно, вчитися ніколи не пізно, та краще почати раніше. Погодься, ситуації у житті можуть бути різними, і дівчинка, яка не знає, як пришити гудзик, чи зварити кави, матиме принаймі дивний вигляд. Крім того, повір досвіду багатьох: саме в дитинстві та юності ми навчилися основам кулінарії, шиття та інших необхідних «жіночих» справ. Лише одиниці вчать в'язати чи вишивати у дорослому віці — як правило, не вистачає часу, енергії та бажання, яких у тебе, звичайно, не бракує. Тож уперед, до навчання і роботи з порадами нашої книги. Можливо, ти впевнена, що домашні турботи взагалі не для принцес і в майбутньому ти влаштуєш свій побут, як у серіалі: ресторани, кав'ярні, власні прибиральниці і кухар? Що ж, мрія прекрасна. Та поки вона здійсниться, невже не хочеться зробити мамі приємне і полегшити роботу вдома? Уяви, як буде класно, коли ти приготуєш в неділю сніданок для всієї родини, а мама, яка натомилася за тиждень, поспить трохи довше. Та і на дозвіллі цікавіше буде з шиттям, в'язанням чи будь-яким іншим рукоділлям — не тільки ж біля телевізора сидіти.

Мабуть, і без наших повчань ти добре знаєш, як дати лад усім домашнім справам. Якщо це так, і ти допомагаєш мамі у прибиранні, приготуванні страв, захоплюєшся ручною роботою, — то ця книга тим більше для тебе, адже немає меж досконалості: енциклопедія збагатить твої знання, відкриє маленькі секрети і хитрощі, завдяки яким ти зможеш виконувати будь-яку домашню роботу швидко, легко, упевнено. Як користуватися енциклопедією? Звичайно, ми хотіли б, щоб ти прочитала її всю, але головне не просто читати, а застосовувати наші поради. Тож коли навчилася щось зробити, відкривай відповідний розділ: попереду прибирання — читай «Чистота в домі», хочеш щось приготувати — шукай «Кухня», захоплюєшся в'язанням — гортай відповідні сторінки. Коли буде вільна хвилинка, читай послідовно: обов'язково знайдеш інформацію, яка може стати у пригоді в різних ситуаціях. Час братися до справи. Сподіваємося, що наша книга буде корисною для тебе та твоєї мами. Бажаємо успіхів у школі та в науці створення краси і затишку в домі.

(Енциклопедія домашніх справ для дівчаток. Худож. С. Шахворостов, М. Пуздrowsька. – К.: Країна Мрій, 2008. – 288 с)

У «Кулінарній книзі маленької господині», призначеної лише для дівчаток, подаються інструкції щодо опанування мистецтвом. Як ви вважаєте, чи хлопчикам теж потрібно оволодіти кулінарними навичками?

Панночка для доні та матусі. Улюблена з дитинства лялька назавжди залишається для панни рідною. Чи здатна книжка разом із дівчачим життям пройти всі шляхи становлення індивідуальності, емоцій, почуттів, знань, вроди, побутових навичок? Здатна, стверджує видавництво «Країна Мрій» та автор книжки. Адже йдеться про книжку-подругу, яка відповідає на запитання юної панночки. Особливо на ті, на які бракує часу відповісти дорослим. Книжка «Панночка» унікальна етнічною концепцією, казковою інтригою, тлумаченням іншомовних слів, барвистою, не перекладною, мовою. (Книга Т. Щербаченко «Панночка» Книга дівчинки XXI століття. – К.: Країна Мрій, 2008. – 528 с.)

Видавництво «Країна Мрій» представляє серію «Як стати зіркою за 7 днів», «Як стати Принцесою за 7 днів», «Як стати Кулінарною зіркою за 7 днів», де читачі дізнаються, як за тиждень опанувати ази ораторського і кулінарного мистецтва, як стати стильною і впевненою в собі. А ще читачки матимуть змогу вразити своїх друзів, влаштувавши для них незабутню тематичну вечірку. Хлопцям пропонуються інші книги: «Як стати лідером за 7 днів? Як стати козаком, футболістом за 7 днів?».

ТЕМА «ХАТНЯ РОБОТА ЧИ ХТО МИЄ ПОСУД...»

Цільова група: молодші підлітки (учні 5 – 6 класів).

Мета: допомогти учням подолати упередження щодо розподілу хатньої роботи на чоловічу та жіночу.

Завдання:

- допомогти учням зрозуміти необхідність рівної участі всіх членів родини у сімейному побуті;
- пояснити учням існуючі забобони, щодо статевого поділу хатньої роботи на чоловічу та жіночу.
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- коментоване читання оповідання Володимири Жуковецької «Добрі діти»;
- робота в мінігрупах «Вихідний день моєї родини»;

Робота в мінігрупах: «Вихідний день моєї майбутньої родини...».

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: 4 аркуші ватману, скотч, фломастери.

Література для вчителя

1. Лобанов А.Л. Забота о потомстве // <http://www.zin.ru/Animalia/Coleoptera/rus/biol45.htm>
2. Энциклопедия животного мира. Забота о потомстве у рыб // <http://www.zoodrug.ru/topic2005.html>
3. Панов Е.Н. Бегство от одиночества // <http://bio.1september.ru/2000/06/8.htm>

ХІД УРОКУ**Вступне слово вчителя.**

Тема нашого заходу «Хатня робота, чи хто миє посуд...», але розпочнемо ми з невеликого віршика, який нам прочитає ... (вірш читає підготовлений учень/учениця, текст віршу слід написати на окремому листі).

Моя мати борщ варила,
Його салом задобрила,
Сікла моркву і буряк
І томати м'яла,
Потім смажену цибулю
В чавунець кидала.
І капусту, і часник,
Зелену петрушку,
А тоді дала мені
Скуштувати юшку.
Ой, який же борщ смачний!
Український, запашний!
Всю каструлю з'їв би я,
Та велика в нас сім'я²⁹!

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

3.1. Прослуховування оповідання Володимири Жуковецької «Добрі діти» (Текст оповідання вміщено у Додатку А. Крім того, вчитель може використати оповідання В. Сухомлинського «Сьома дочка»).

3.2. Обговорення питань та узагальнення вчителя:

- Чому захворіла мати?
- Яке лікування їй призначив лікар?
- Чого злякалися діти?
- Як діти рятували маму?
- Як розподілити сімейні обов'язки?
- Чи можна було запобігти маминій хворобі?

3.3.Хвилинка сміху.

Слово вчителя: На жаль, ми помічаємо турботу наших батьків та їхню хатню працю лише тоді, коли батьки хворіють. А у реальному повсякденному житті ця праця сприймається як належна.

Давайте трохи змінимо наш сумний настрій, який нам навіяло оповідання Володимири Жуковецької. І послухаємо короткі анекдоти (*підготовлені учні розповідають анекдоти*).

Таблиця 1.

Хвилинка сміху ³⁰	
Мама прохає: <ul style="list-style-type: none"> • Сашко, збери іграшки! • Не можу, я дуже зайнятий! • Чим?! • Я допомагаю татові дивитися телевизор! 	<ul style="list-style-type: none"> • Мамо, яку сорочку ви мені дасте? – гукає Петрусь із ванної. • З короткими рукавами. А чого це ти питаєш? • Щоб знати, доки мити руки.
Маленький Вовочка дивиться як тато фарбує стелю. Поряд стоїть мама і повчає хлопчика: <ul style="list-style-type: none"> • Дивися, Вовочка і вчися. Як виростеш, тату допомагати будеш! Вовочка здивовано: <ul style="list-style-type: none"> • А що, він на той час не дофарбує? 	Мати синові, що нишпорить по кімнаті: <ul style="list-style-type: none"> • Що ти там шукаєш? Хлопчик: <ul style="list-style-type: none"> • Нічого. Мати: <ul style="list-style-type: none"> • Тоді подивись у тій коробці, де цукерки!
<ul style="list-style-type: none"> • Дмитрику, твій глобус весь у поросі! • Чи можу я, мамо, стирати пил з усієї земної кулі... 	Чотирирічний хлопчик на запитання, ким хоче стати, коли виросте, відповів: <ul style="list-style-type: none"> • Я ростиму, ростиму, потім стану дорослим і почну працювати чоловіком.
Мамо, прочитайте мені казку, – просить син. <ul style="list-style-type: none"> • Ти ж сам умієш читати! – дивується мама. • Мені більше подобається, коли ви читаєте. • Гаразд, лише зачекай, поки борщ зварю і пиріжки поліплю. • А пиріжки не будете ліпити, – каже син. • Чому? • Я начинку з'їв. 	Дівчинці треба було розв'язати кілька задач, які навіть її матері видалися важкими. Наступного дня дівчинка в школі одержала двійку. Мати була дуже засмучена. <ul style="list-style-type: none"> • Нічого, мамо! – втішила її донька. – Ти ж не одна: інші матері також одержали двійки!
Малий Юрко, вкладаючись спати, зізнається: <ul style="list-style-type: none"> • Матусю, аби швидше заснути, я завжди рахую до ста. • Не вигадуй, Юрасю, адже ти до ста не вмієш лічити! • Хто зна, адже я постійно засинаю раніше. 	Малий Славко приходить додому увесь у грязюці. Мати сердито запитує: <ul style="list-style-type: none"> • Який у тебе вигляд?! Що ти робив? • Впав у болото. • У нових штанях?! • Я не встиг їх зняти!
Дівчинка прийшла додому: <ul style="list-style-type: none"> • Мамусю, ми сьогодні на уроці кулінарії приготували обід! • А вам дозволили його потім з'їсти? • Дозволили? Ти що? Примусили! 	Маленький хлопчик сестричці: <ul style="list-style-type: none"> • Коли виросту, то зароблятиму так багато грошей, як батько. • А я коли виросту, то витрачатиму їх стільки, як мама.
Сім'я сидить за столом. Підходить мама з мискою і, розкладаючи кожному варену картоплю, каже: <ul style="list-style-type: none"> • Зараз ми будемо їсти картоплю в мундирі. Маленька Надійка бере картоплину і каже: <ul style="list-style-type: none"> • Мамочко, розстебни мундир на ній. 	Мамо, сьогодні Галинка допомогла мені прибрати свою кімнату, – задоволено похвалився Гриць. <ul style="list-style-type: none"> • Бач, синку, яка добра в тебе сестричка: треба й тобі таким бути. • А я теж добрий, мамо, допоміг Галинці сьогодні... доїсти манну кашу.

Діти граються в дитячому садочку. Тарасик запропонував Наталочці: <ul style="list-style-type: none"> • Хочеш бути моєю дружиною? • Хочу! Тарасик сів на стільчик, витягнув ноги і наказав: <ul style="list-style-type: none"> • Жінко, зніми з мене чоботи! 	За вечерю дочка хоче щось сказати матері. <ul style="list-style-type: none"> • За столом не розмовляють, – обриває її мати. Після вечері мати запитують: <ul style="list-style-type: none"> • Ну, що ти хотіла мені сказати? • Що ти забула включену праску на татковій сорочці.
--	--

Після прочитання анекдотів, вчитель звертає увагу учнів на їх розважальний і повчальний характер. Для цього вчитель демонструє наступну таблицю, до основи якої покладені попередні тексти.

Таблиця 2.

Обов'язок мами прибирати житло, натомість тато полюбляє дивитися телевізор.	Мати слідкує за оджею та гігієною своїх дітей.
Мати повчає дітей.	Мати виконує всі примхи дитини.
Мати не отримує допомоги від дітей.	Головна професія хлопчика – бути чоловіком.
Мати готує їжу та розважає дітей.	Мати робить із дітьми уроки.
Мати вкладає дітей спати.	Мати слідкує за оджею та гігієною своїх дітей.
Мати готує їжу, цьому ж вчать дівчата.	Батько заробляє гроші, а мати їх витрачає.
Мати прислуговується родині під час обіду.	Дівчинка допомагає хлопцю прибирати кімнату.
Мати прислуговується батьку.	Зклопотана мати забуває про свою роботу.

Вчитель пропонує учням розглянути цю таблицю та запитують:

- Ці обов'язки є неодмінно жіночими?

(Можна додатково використати вірш Катерини Перелісної «Гарне слово»:

Мама! Мама! – гарне слово,

Тільки скажеш – все готово!

“Мамо, кашки!” – кашка є.

“Мамо, чаю!” – вже наллє.

“Мамо, спатки!” – вже роздітий,

І у ліжку, і укритий.

“Мамо, ніжку зав'яжи!”

“Мамо, казку розкажи!”

Мама! Мама! – гарне слово,

Тільки скажеш – все готово!)

- Чи можуть цю роботу виконувати інші члени родини?

3.4. Об'єднання у мінігрупи.

Оскільки подальше завдання стосується родини, сім'ї, то в якості об'єднання можуть бути запропоновані фрагменти зображення домів, які роздаються учням. Учні об'єднуються, коли складають “свій” дім. (Можливо, ці зображення слід розмістити на кольоровому папері, тоді об'єднання буде відбуватися швидше).

3.5. Завдання для дітей. «Вихідний день моєї родини»

Крок 1. Дітям пропонуються аркуші паперу, на яких розписаний вихідний день родини. Необхідно зробити лише позначки у відповідному місці таблиці.

Таблиця 3.

	Мати	Батько
Готує сніданок		
Накриває на стіл та миє посуд		
Їде по магазинах чи на базар		
Готує обід		
Накриває на стіл та миє посуд		
Прибирає кімнати		
Перевіряє уроки		
Відпочиває біля телевізора, читає книгу чи йде на прогулянку		
Завантажує пральну машину та прасує одяг		
Готує вечерю		
Накриває на стіл та миє посуд		
Ложить дітей спати		

Крок 2. Презентація результатів роботи учнів.

3.6. Рефлексія та узагальнення вчителя.

Обговорення питання: Хто відпочиває у вихідний день?

(Під час рефлексії можна заслухати відповідні вірш чи оповідання, вміщені у Додатку Б.).

3.7. Робота в мінігрупах: «Вихідний день моєї майбутньої родини...»

Тим же групам учнів пропонується заповнити такі ж *Таблиці 3*, як у попередньому завданні, але це вже буде життя їхньої майбутньої родини.

3.8. Рефлексія та узагальнення вчителя.

- Які зміни відбулися, якщо порівняти перший та другий варіанти вихідного дня?
- В якій родині (у першій чи другій), на вашу думку, ставлення членів родини більш шанобливе?

IV. Підсумки.

Додаток А.

Володимира Жуковецька

ДОБРІ ДІТИ

Пополудневе сонце скісними проміннями насвітлювало кімнату.

Тихо в ній було і сумно. На білій постелі лежала недужа мама. Бліда-бліда, аж зелена-ва. Марні були лица і худі її руки, що безсило звисали до долу. Ясні очі, що все жевріли так живо, погасли.

Хату огорнула сум і тривога.

Прийшов тато з уряду, сів коло ліжка матері та тяжко зажурився. Мама лежала тихенько, не ворухнулася навіть. Не мала вже й сили говорити.

Тато посидів хвилю, подивився на недужу. Нараз схопився з крісла, взяв капелюх у руку і пішов за лікарем.

Діти, що ні вчора, ні сьогодні не їли обіду, забилися в кутку в сумну громадку. Вони лякалися говорити, щоби не зашкодити мамі.

Минуло так півгодини, а може, й година. Нараз відчинилися двері, й увійшов тато з лікарем.

Діти ще більше стривожилися. Лікар – то недуга. А недуга – то смерть.

Лікар приступив до ліжка хворої і розпочав обстеження. Діти гляділи пильно за його руками. Скінчивши свою роботу, сказав:

- Це – перевтома. При тім хвора нездужає на серце. Вона хворіє від надмірної праці.
- Що ж робити? – поспитав тато.
- Нехай полежить, відпочине. А відтак – ліпша пожива і менша праця.

Діти почули лікареві слова. І їм мами дуже стало жаль. Дійсно, мама працювала за всіх. Служниці в них не було, а родина була велика. Мама вставала за всіх найраніше, найпізніше лягала спати. Вона їх обслуговувала й обпирала. Не мала ні свята, ні неділі. У великі свята мала найбільшу працю.

- Бідна, бідна мама ...

Тато був все ще сумний і зажурений. Коли лікар вийшов, прикликав всіх дітей до себе.

Найстарше з них мало дванадцять років.

- Дітоньки, – сказав, – ви чули, що лікар говорив?
- Чули.
- Мама не може вже так запрацьовуватися. А моя платня маленька, на слугу не вистачить. Мусите ви мамі у домашній роботі помагати. Розумієте, що я кажу?
- Розуміємо. – сказали старші діти і ще тої самої днини взялися до праці.

Мама відпочила, і звільна вертали її сили. А коли встала, почала знову робити. Але вже не так тяжко. Діти казали, що тепер все за неї зроблять. Хоч мама на це не приста-вала. Просила в них лише помочі.

Від того часу, як лише діти рано вставали, зараз розбігалися до роботи. Кожне з них мало свій обов'язок до сповнення. Одно вийшло по булки, друге наставляло примус, а третє приносило молочко. Чотирилітня Галя, ще нікуди сама не виходила, сідала в кутику і чистила мамині черевики.

Поки старші діти йшли до школи, приносили мамі з міста все потрібне на обід. При обіді послуговувалися мамі і татові. По обіді найстарша Люся мила посуд, а шестилітня Мірка – обтирала. Діти ніколи не дозволяли мамі по обіді трудитися. Самі робили в кухні порядки, а мамі казали на софці відпочивати.

Коли наставав час прання, то й при пранні діти помагали.

Дівчата чистенько прали свою білизну і дрібніші речі других членів родини.

Хлопці подавали воду та дрова і бігали до краму, як чого було треба.

Так само було і при прасуванні

У їх хаті все було чистенько, мило, аж люди дивувалися.

А скільки то при прибиранні було сміху і радості! Які перегони! Хто скоріше, а хто краще. Як весело і мило працювати! З якою охотою, з яким завзяттям! Іноді то мама лише показувала, а діти самі все робили. Кожне мало визначену собі роботу й одне другому не мішало.

За те мама і тато дуже їх любили. Мама була щаслива, що має таких добрих дітей, і ніколи вже не хворіла.

А діти були раді, що мама здорова.

Василь Сухомлинський

СЬОМА ДОЧКА

Було у матері сім дочок. Ось поїхала одного разу мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулась додому аж через місяць.

Коли мати ввійшла до хати, дочки одна за одною почали говорити, як вони скучали за матір'ю.

- Я скучила за тобою, немов маківка за сонячним променем, – сказала перша дочка.
- Я ждала тебе, як суха земля жде краплину води,— промовила друга дочка.
- Я плакала за тобою, як маленьке пташеня за пташкою,— сказала третя.
- Мені тяжко було без тебе, як бджолі без квітки,— щебетала четверта.
- Ти снилась мені, як троянді сниться краплина роси,— промовила п'ята.
- Я виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка,— сказала шоста.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона зняла з ніг матусі взуття й принесла їй води в мисці — помити ноги.

Додаток Б.

У бабусі на селі дивувалися малі³¹:

Дві руки бабуня має, а у сотні справ встигає:
Зранку двір позамітати, і курчат нагодувати,
Та підлогу змити в хаті, дати їсти поросяті,
Ще здоїти нашу Зірку, залатати в кофті дірку,
На городі все полити, в кухні грубу розтопити,
Й на домашньому яйці заколочені млинці.
Тільки-но почався ранок, для онуків ось сніданок.
„Прокидайтеся, малята, бо у вас ще справ багато:
Треба бігати, гуляти, сил – здоров'я набиратись.
Влітку гарно у селі, насолоджуйтесь, малі!”

Олег Буцень

Помічниці³²

Оля і Ліда гуляли у дворі. Побачила Оля, як сусідка тітка Одарка розвішує білизну, і сказала подрузі:

- А я сьогодні мамі допомагала.
- Що ж ти робила? — запитала Ліда.
- Тарілки витирала, ложки, виделки.
- А я,— похвалилася Ліда,— черевички почистила.
- Мамі? — поцікавилась Оля.
- Ні, собі.
- Хіба ж то допомога мамі?
- Звичайно,— відказала Ліда.— У мамі ж тепер роботи менше буде.
А як ви гадаєте?

Валентина Осєєва³³

Сини

Дві жінки брали воду з криниці. До них підійшла третя. І старенький дідусь сів відпочити на камінчик.

Ось перша жінка каже другій:

- Мій син спритний і сильний, ніхто його не подужає.
- А мій співає — як соловейко. Ні в кого такого голосу немає,— каже друга.
А третя мовчить.
- Чому ж ти про свого сина не скажеш? — запитують у неї сусідки.
- А що казати? — мовить жінка.— Нічого в ньому особливого немає.

31 Використано матеріал із сайту «Світ дитини» (<http://www.abetka-logopedka.org/my/virshi.htm>)

32 <http://xvatit.com/2009/04/27/tema-4.-ridna-domivka-ridna-simja-tut-virostaye.html>

— Набрали жінки повні відра води й пішли. А дідусь — за ними. Йдуть жінки, зупиняються. Болять руки, розпліскується вода, ломить спину. Аж раптом три хлопці вибігли.

— Один через голову перевертається, колесом крутиться,— милуються жінки.

Другий пісню співає, соловейком заливається,— заслухалися жінки.

А третій до матері підбіг, узяв у неї важкі відра й поніс.

Запитують жінки в дідуса:

— Ну що? Як наші сини?

— А де ж вони? — відповідає дідусь.— Я тільки одного сина бачу!

ТЕМА «НОВЕ У ВІДОМИХ КАЗКОВИХ ПЕРСОНАЖАХ»

Цільова група: молодші підлітки (учні 5-7 класів).

Мета: виявити ґендерні стереотипи у казках та пояснити учням існуючу застарілість явлень та норм щодо чоловіка та жінки (їхніх обов'язкових якостей, нормах поведінки та життєвого призначення).

Завдання:

- пояснити учням значення казкових сюжетів та образів персонажів у відтворенні ґендерної асиметрії суспільства;
- навчити учнів бачити ґендерні стереотипи у казках та виявляти їхні функції у казках;
- розвинути у учнів розуміння цінності народних казок як свідoctва культурної розвиненості народу у певний історичний час з поясненням необхідності подолання вузькості стереотипних уявлень минулого;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- аналіз літературних творів (українські народні казки та казки народів світу);
- робота в малих групах (презентація свого героя/героїні);
- мінілекції (розповіді вчителя);
- літературна гра «Перепиши казку»;
- бесіда з елементами дискусії.

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ватман формату А1 – 4 аркуші; маркери – 8 штук; дошка; скотч.

Матеріали: підручники з української та зарубіжної літератури для 5-го класу, виставка книг у бібліотеці.

ХІД УРОКУ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ.

Бесіда:

- Які казки ви перечитували вдома («Мудра дівчина», «Красний Іванко і заляте місто», «Котигорошко», «Іван – побиван»)?
- Які риси головних персонажів із прочитаних казок можна виділити?

(Під час відповіді учнів на друге питання вчитель користується заготовленими листами з визначенням рис характеру та поведінки персонажів, які наведені нижче у *Таблиці 1*. Листи кріпляться на дошці, для того, щоб діти мали можливість до них звертатися під час подальшої роботи).

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

4.1. Гра-презентація персонажів.

Учні представляють домашнє завдання (казки «Мудра дівчина», «Красний Іванко і заляте місто», «Котигорошко», «Іван – побиван»), вони об'єднуються у групи відповідно до своєї героїні/героя, та розповідають про свого героя.

Вчитель заздалегідь заготовив листи (4 аркуші ватману) з підписами імен персонажів та картки з надписами рис характеру та поведінки людини. Учням пропонується з наданих карток скласти свій портрет героя/героїні. При цьому звертається увага на те, що потрібно не лише вибрати риси, а й наклеїти їх на листі, у певному порядку.

Наочно, це може бути так:

«Мудра дівчина»	«Красний Іванко»	«Іван – побиван»	«Котигорошко»
			

Таблиця 1.

Охайність	Хорообрість	Працьовитість	Скупість	Ледачість
Добррозичливість	Слабкість	Любов до батьків	Розум	Лагідність
Безтурботність	Патріотизм	Зневага старших	Красота	Людяність
Турботливість	Щедрість	Повага до старших	Сила	Мужність

4.2. Рефлексія та узагальнення вчителя.

Таблиці, які представили учні, кріпляться на дошці. Вчитель пропонує порівняти якості жіночих та чоловічих персонажів, звертаючи увагу на те, що загальнолюдські якості не

мають статі. Але ми повинні зрозуміти, що таке ставлення до жінки – лише як до вродливої іграшки чи працюючої господині, і до чоловіка – як сильного непоборного воїна. Це звужує здібності людини та обмежує її права. Оскільки кожна людина може виявляти будь-які якості відповідно до певної ситуації та внутрішньої моральності.

4.3. Літературна гра «Перепишемо казку».

Тим групам, які об'єдналися внаслідок попередньої роботи, вчитель пропонує уривки казок, які вже були згадувані для виконання завдання: замінити прикметники та дієслова чоловічого роду прикметниками та дієсловами жіночого роду, і навпаки. Після чого ті фрагменти, що вийшли – зачитуються у класі.

(Відповідно до ступеню підготовленості класу та часу, відведеного на заняття, вчитель має змінити це завдання та запропонувати порівняти вже готові варіанти)

Завдання №1.

Мудра дівчина

Пан ...знайшов стеблину льону, дає чоловікові й каже:

- Неси своїй дочці цей льон, та нехай вона його вимочить, висушить, поб'є, попряде й витче сто локіт полотна. А не зробить, то буде лихо.

Іде додому той чоловік і знов плаче. Зустрічає його дочка і каже:

- Чого ви, тату, плачете?
- Та бач же чого! Ось пан дав тобі стеблину льону, та щоб ти його вимочила, висушила, пом'яла, спряла і виткала сто локіт полотна.

Маруся взяла ніж, пішла й вирізала найтоншу гілочку з дерева, дала батькові та й каже:

- Несіть до пана, нехай пан із цього дерева зробить мені гребінь, гребінку й днище, щоб було на чому прясти цей льон....

Завдання №1. (остаточний варіант)

Мудрий парубок

... Панна ...знайшла стеблину льону, дає жінці й каже:

- Неси своєму сину цей льон, та нехай він його вимочить, висушить, поб'є, попряде й витче сто локіт полотна. А не зробить, то буде лихо.

Іде додому жінка і знов плаче. Зустрічає її син і каже:

- Чого ви, мати, плачете?
- Та бач же чого! Ось панна дала тобі стеблину льону, та щоб ти його вимочив, висушив, пом'яв, спряв і виткав сто локіт полотна.

Іван взяв ніж, пішов й вирізав найтоншу гілочку з дерева, дав матері та й каже:

- Несіть до панни, нехай панна із цього дерева зробить мені гребінь, гребінку й днище, щоб було на чому прясти цей льон....

Завдання №2.**Красний Іванко і заклає місто**

Хлопчик ріс, як із води, і ставав усе гарнішим. Серед сільських дітей фاینшого й не було. Мати жила добре і віддала його до школи. Хлопчик гарно вчився. Але мати плакала та плакала: боялася, що одного разу прийде той чоловік і забере від неї найдорожче. Що тоді буде з хлопчиком? ...бідна мати не могла збагнути, коли вона має розлучитися зі своїм синочком. А хлопчик помітив, що мати часто плаче, і одного разу спитав її:

- Чому ви, мамо, плачете та плачете? Не маєте що плакати, бо в нас усього досить!
- Дорогий синочку, — відповіла мати, — я плачу тому, що продала тебе ще тоді, коли ти не народився. ... А тепер не знаю, коли ... тебе вирвуть з моїх рук навіки.

Хлопець засміявся.

Завдання №2. (остаточний варіант)**Красна Марійка і заклає місто**

Дівчинка росла, як із води, і ставала все гарнішою. Серед сільських дітей фاینшої й не було. Батько жив добре і віддав її до школи. Дівчинка гарно вчилася. Але батько плакав та плакав: боявся, що одного разу прийде та жінка і забере від нього найдорожче. Що тоді буде з дівчинкою? ...бідний батько не міг збагнути, коли він має розлучитися зі своєю дочкою. А дівчинка помітила, що батько часто плаче, і одного разу спитала його:

- Чому ви, батьку, плачете та плачете? Не маєте що плакати, бо в нас усього досить!
- Дорога донечко, — відповів батько, — я плачу тому, що продав тебе ще тоді, коли ти не народилася. ... А тепер не знаю, коли ... тебе вирвуть з моїх рук навіки.

Дівчинка засміялася.

Завдання №3.**Котигорошко**

Жінка взяла горошинку та й з'їла. Згодом народився в неї син. Назвали його Котигорошком.

Росте та й росте той син, як з води, — не багато літ, а вже великий виріс. Одного разу батько з сином копали колодязь — докопались до великого каменя. Батько побіг кликати людей, щоб допомогли камінь викинути. Поки він ходив, а Котигорошко узяв та викинув. Приходять люди, як глянули — аж поторопіли. Злякались, що в нього така сила, та й хотіли його вбити. А він підкинув того каменя та й підхопив, люди й повтікали.

От копають далі та й докопалися до великого шматка заліза. Витяг його Котигорошко та й сховав.

От і питається раз Котигорошко в батька, в матері:

- Десь повинні бути в мене брати й сестра?
- Е-е,— кажуть,— синку, були в тебе і сестра, і шестеро братів, та таке й таке їм трапилось.
- Ну,— каже він,— піду їх шукати.

Завдання №3. (остаточний варіант)**Котиягідка**

Росте та й росте та дочка, як з води,— не багато літ, а вже велика виросла. Одного разу мати з дочкою копали колодязь — докопались до великого каменя. Мати побігла кликати людей, щоб допомогли камінь викинути. Поки вона ходила, а Котиягідка узяла та викинула. Приходять люди, як глянули — аж поторопіли. Злякались, що в неї така сила, та й хотіли її вбити. А вона підкинула того каменя та й підхопила, люди й повтікали. От копають далі та й докопалися до великого шматка заліза. Витягла його Котиягідка та й сховала.

От і питається раз Котиягідка в батька, в матері:

- Десь повинні бути в мене сестри й брат?
- Е-е, — кажуть, — доню, були в тебе і брат, і шестеро сестер, та таке й таке їм трапилось.
- Ну,— каже вона,— піду їх шукати.

Завдання №4.**Іван-побиван**

От уранці прилітає змій, побачив хлопця.

- О, це добре,— каже,— був один, а тепер двоє.

А хлопець:

- Гляди, не подавись!

Змій і дивується.

- Як,— каже,— хіба ти сильніший за мене?
- Авжеж.
- Який же ти сильний? Я он, бач...— Та взяв камінь, як здавив, так із каменя мука і посипалась.
- Е, це дурниця,— каже хлопець,— здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяв з мисника ворочок сиру, та як натисне, так з нього сироватка і потекла.

- Отак,— каже,— дави.
- Ну, ходім,— каже змій,— за товариша будеш. А хлопець йому:
- Хіба за старшого.

Ото й пішли. Питає його змій:

- А як звать тебе?
- Іван-Побиван,— каже хлопець.

Завдання №4. (остаточний варіант)**Маруся-побиванка**

От уранці прилітає змій, побачив дівчину.

- О, це добре,— каже,— була одна, а тепер двоє. А дівчина:
- Гляди, не подавись! Змій і дивується.
- Як,— каже,— хіба ти сильніша за мене?
- Авжеж.
- Яка ж ти сильна? Я он, бач...— Та взяв камінь, як здавив, так із каменя мука і посипалась.
- Е, це дурниця,— каже дівчина,— здави так, щоб з нього юшка потекла.

Та тут же взяла з мисника ворочок сиру, та як натисне, так з нього сироватка і потекла.

- Отак,— каже,— дави.
- Ну, ходім,— каже змій,— за товаришку будеш.

А дівчина йому:

- Хіба за старшу.

Ото й пішли. Питає її змій:

- А як звать тебе?
- Маруся-Побиванка,— каже дівчина.

4.5. Рефлексія та узагальнення вчителя.

Представник кожної групи повинен відповісти на питання:

Що здалося не звичним, коли ми змінили стать персонажів?

Після цього до обговорення залучаються представники інших груп. Так зачитуються та обговорюються всі запропоновані варіанти.

Під час обговорення вчитель акцентує увагу на питаннях, які безпосередньо виявляють існування ґендерних стереотипів у текстах: поділ праці на чоловічу та жіночу; прояв емоцій чоловіка та жінки (сльози та сміх); рівна можливість обрати собі шлюбну пару; значення краси для чоловіка та жінки; можливість жінці боронити рідний край тощо.

4.6. Гра «Відгадай казкового героя»

1. Вчитель звертає увагу на те, що навіть у казках про тварин за умовно жіночими та умовно чоловічими персонажами закріплюються якості та дії, які відтворюються у багатьох творах. Тому учням пропонується додати до найбільш поширених казкових тварин відповідні характеристики:

Лисичка	Вовк	Віл	Мудрий (- а)	Вперта (- ий)	Боязливий (-а),
Ворон	Осел	Заєць	Недотепа	Працьовита (-ий)	Хитрун (-ка)

2. Вчитель називає персонажі по порядку та об'єднує учнів. Їхнє завдання – пантомімою показати героя. А інші його відгадують

Лисичка – хитрунка	Осел – впертий	Віл – працьовитий
Вовк – недотепа	Заєць – боязливий, прудкий	Ворон – мудрий

4.7. Рефлексія та узагальнення вчителя.

- Кого було легше показати?
- Кого було легше впізнати?

- Чому?
- Чи помилялися учні? Як часто?

Під час обговорення вчитель звертає увагу на те, що у казках дуже багато людських якостей приписується чи лише чоловічим персонажам, чи лише персонажам жіночим. Але це тільки у казках, і то не у всіх. Скажімо у англійському фольклорі існує цикл казок про братика-лиса. Отже, хитрощі – не є жіночою ознакою, як і впертість – ознакою чоловічою.

4.8. Гра- рухавка «Згоден/на – не згоден/на»

- Вчитель розкладає листи по всіх кутках кабінету (чи робить інші позначки), на яких написано «я згодна/згоден», «я не розумію», «я не згодна/згоден», «я не можу визначитися».
- Вчитель зачитує три фрази та пропонує учням визначитися.
  - Я вважаю, що головна якість хлопця – це фізична сила.
  - Я вважаю, що головна якість дівчини- це врода.
  - Я вважаю, що якості людини не визначаються її статтю.
- Вчитель стежить за тим, як учні займають свої позиції, та після кожного групування учнів пропонує їм (по 2 – 3 з кожної групи) обґрунтувати свою позицію чи змінити її.
- Рефлексія.

Робота над питаннями:

- Що вам виявилось складним? Що збентежило? Що було не зрозумілим?
- Чому думки були різними? Чи можна визначитися з тим, хто був правий?

V. Підсумки.

Вчитель узагальнює учбовий матеріал. Особливо наголошуючи на тому, що казки, безперечно, відображають вікову мудрість народу. Але казки відображають і ті складності життєвих обставин, за яких існували жінки та чоловіки раніше. Тому оцінювати людину за певними стандартами, нормами, які мають мінливий характер не можливо. І характер праці чоловіка та жінки у казках – це також відображення існуючого у давні часи поділу, але часи змінилися. І жінка може боронити батьківщину, і чоловік може працювати вдома.

Моральність не визначається статтю. І ті якості, які були сьогодні у центрі обговорення – це якості загальнолюдські.

ТЕМА «ЧОЛОВІК І ЖІНКА В ПРИСЛІВ'ЯХ І ПРИКАЗКАХ»

Цільова група: молодші підлітки (учні 5 – 7 класів).

Мета: виявити гендерні стереотипи у малих фольклорних жанрах і пояснити учням особливості відтворення в них статевої дискримінації.

Завдання:

- навчити учнів бачити гендерні стереотипи у прислів'ях, приказках;

- пояснити учням невідповідність образів чоловіків і жінок, відтворених у малих фольклорних жанрах, реальному житті;
- розвинути в учнях розуміння необхідності подолання вузькості стереотипних уявлень минулого;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форми проведення:

- аналіз фольклорних творів (прислів'я та приказки народів світу);
- робота в малих групах (презентація домашнього завдання);
- літературна гра «Склади своє прислів'я»;
- бесіда з елементами дискусії.

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ватман формату А1 – 4 аркуші; листи А-4; аркуші – “вулики” (5 – 6), клей 5 -6 штук; дошка; скотч; виставка книг, які є в бібліотеці.

Література для вчителя:

1. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки. – К.: Веселка, 1989. – 606 с.
2. Мудрість народна. Українські прислів'я та приказки. – К., 1959. – 110 с.
3. Народ скаже — як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. Для серед, шк. віку/Упоряд. та передм. Н. С. Шумади; Іл. Ю. І. Криги. – К.: Веселка, 1985.— 173 с, іл.
4. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Зб. О.В. Максимовича та інших / Уклав М. Номис. – К.: Либідь, 1993. – 765 с.
5. Українські прислів'я та приказки. – К.: Дніпро, 1984. – 389 с.
6. Українські прислів'я та приказки: Дожовтневий період / Упоряд. Й. Багмут, В. Бобкова, А. Багмут. – К.: Держлітвидав УРСР, 1963. – 791 с.

ХІД УРОКУ

Вступне слово вчителя.

Вчитель зачитує слова, написані на дошці:

*Вони тобі розкриють давній світ,
У вічне царство мудрості покличуть,
В твоїй душі залишать світлий слід,
Дадуть снаги, зігріють і звеличать.*

Вчитель коментує зачитаний фрагмент та звертає увагу на значущість малих фольклорних жанрів для життя сучасної людини.

Дійсно, фольклорні жанри невмирущі. Але звернімо увагу на перші рядки: «Вони тобі розкриють **давній** світ, У вічне царство мудрості покличуть». Ці слова вказують як на мудрість фольклору, так і на його давність. У фольклорі відтворюються уявлення людини про чоловіка та жінку, про те, які риси характеру їм найбільш притаманні та у якій сфері

діяльності бачили люди чоловіків і жінок раніше.

Удома вам пропонувалося знайти прислів'я про жінок і чоловіків. Про кого було легше знайти? Чи звернули Ви увагу, що, як правило, всі прислів'я та приказки розділяються на тематичні групи, серед яких майже не йдеться ані про стосунки, ані про якості чоловіка та жінки? Чому? Хоча легко можна знайти прислів'я про чоловіка, в якому легко виділити його основні риси.

Запис на ватмані:

Сказав, як сокирою одрубав.	Рішучість чоловіка.
І коваль, і швець, і кравець, і на дуду грець.	Працьовитість чоловіка.
Смілого й куля не бере.	Сміливість чоловіка.
Чоловік без волі як кінь на припони.	Волелюбність чоловіка.

Отже, чоловіки і працьовиті, і рішучі, і сміливі, і волелюбні, а жінки практично відсутні.

Спробуємо відшукати жінку...

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

Слово вчителя. Вдома ви шукали приклади відтворення образів жінок і чоловіків у прислів'ях, які згодом будемо з вами представляти. Але спочатку об'єднаймося у групи.

3.1. Гра-рухавка. «Жонглер».

Діти рухаються, поки вчитель читає вірш, а коли він по закінченню, "кульки" треба сховати у кошиках(5-6 "кульок"). Тому відповідно до кількості дітей в класі вчитель розкладає на підлозі листи паперу, які будуть виконувати роль кошиків. Всі "кульки" повинні сховатися. Тому вони об'єднуються один з одним. Читати можна декілька разів, поки всі "кульки" не сховаються.

*Жонглював жонглер у цирку,
Його кульки, як живі,
Жартома він розкидав їх,
А ти спробуй їх збери!*

3.2. Робота у малих групах.

Завдання: визначити риси жінок і чоловіків, які відображені у прислів'ях, що учні дібрали (чи опрацювали) вдома.

Учні вдома виконували таке **завдання:** підібрати 2 – 3 прислів'я, в яких йшлося б про чоловіка чи жінку, та визначити (чи узагальнити) риси своїх героїв. Вчитель попередньо знайомиться з виконаними завданнями та готує свій матеріал – листи з узагальненнями щодо чоловіків і жінок, які наведені у *Таблиці 1*.

Це завдання можна виконати інакше: вчитель пропонує свої прислів'я та дає список узагальнень, які треба співвіднести із пропонованими текстами.

Таблиця 1.

Де господар добре робить, там і поле буйно родить.	Чоловік – трудівник.
Хлоп'я, що прагне воїном стати, його в уяві буде малювати.	Чоловік – воїн.
Чоловікова сила – в кулаці, жінчина – в сльозах.	Чоловік – сильний; жінка – слабка.

Козак не боїться ні тучі, ні грому.	Хоробрість чоловіка.
Як сорочка біла, то й жінка мила.	Любов до жінки визначається її хатньою роботою.
Степ та воля – козацька доля.	Волелюбність чоловіка.
Хлопець одружується, коли хоче, а дівчина – коли сватають.	Чоловіки вільні у виборі своєї нареченої, а жінки – ні.
Відвага красить молодця.	Чоловіча відвага.
У дитини заболить пальчик, а в мами – серце.	Тільки жінка хвилюється за дітей.
Батькова лайка дужча за материну бійку.	Батькові накази важливіші, ніж материні.
Од господаря повинно пахнути вітром, а од господині – димом.	Життя жінки обмежене її домом, життя чоловіка відкрите для всього світу.

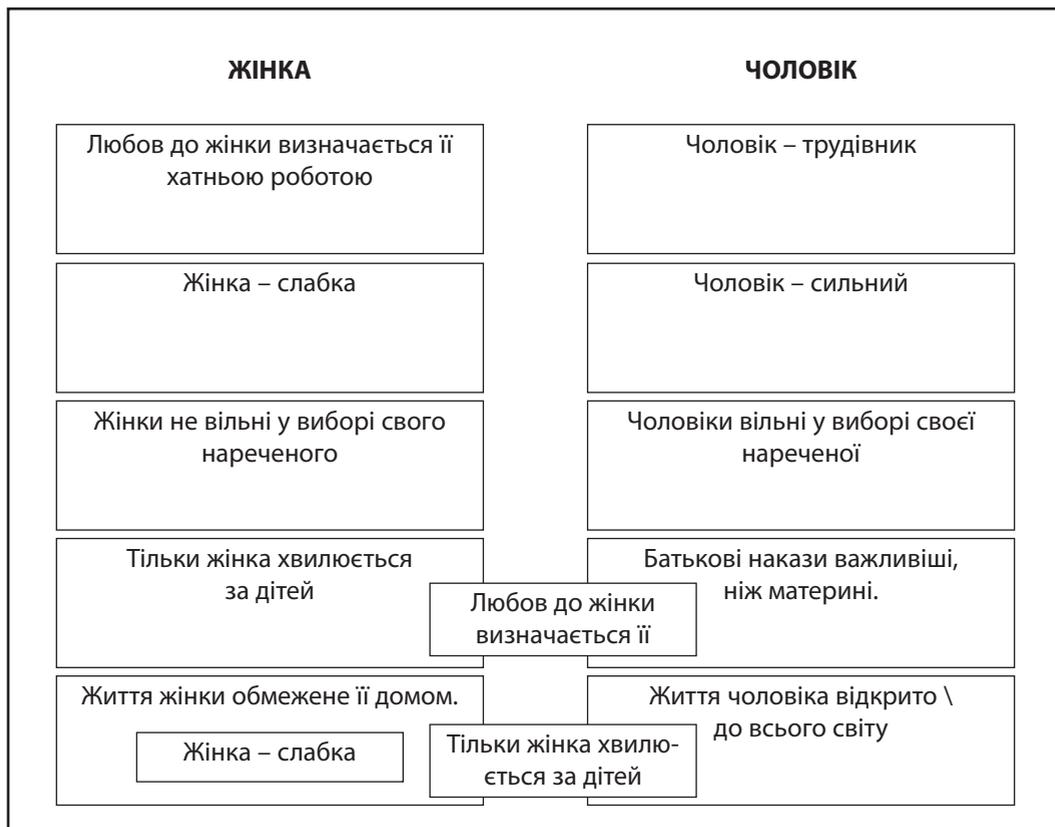
3.3. Презентація учнів.

Вчитель заздалегідь заготовив листи (4-5 аркушів ватману, відповідно до кількості сформованих “бджолиних сімей”) з надписом «Жінка»/«Чоловік» та узагальнювальні картки. Учням пропонується з наданих карток скласти свій “портрет” чоловіка/жінки. При цьому звертається увага на те, що потрібно лише вибрати риси та наклеїти їх на аркуш.

Завдання може мати такий вигляд, як на *Малюнок 1*.

Малюнок 1.

ЖІНКА	ЧОЛОВІК

Після виконання завдання воно повинно мати такий вигляд, як на *Малюнок 2*.

Малюнок 2.

Але учні можуть не повністю справитися із завданням. Добре, якщо вони зможуть виокремити хоча б дві риси та прокоментувати свій вибір.

3.4. Рефлексія та узагальнення вчителя.

Таблиці, які представили учні, кріпляться на дошці, й вчитель пропонує порівняти узагальнення щодо жінок і чоловіків, звертаючи увагу на штучність цих поглядів та їх невідповідність сучасності. Кожна риса повинна бути прокоментована вчителем та прикріплена на відповідний лист.

Можливі питання:

- Чи можна вважати, що працьовитість – це риса лише чоловіка?
- Чи дійсно любов визначається можливістю працювати? А якщо людина хворіє, невже її люблять менше?
- Коли плаче людина? (Коли їй боляче. А біль відчувають і жінки, і чоловіки. З тією різницею, що останнім забороняють її виявляти.)
- Чи можна обмежувати вибір людини свого супутника у житті?
- Невже батьки люблять дитину менше? (Ні, вони виявляють свою любов інакше, так, як їх свого часу навчили.)

- Чи у багатьох родин мати сидить вдома і займається домогосподарством?

Після обговорення останнього питання вчитель каже, що таке ставлення до жінки обмежує її у подальшому житті.

⁽³⁴⁾Батьки дійсно переважно більше опікуються саме дочкою, а сину дають більшу свободу. Ставлення до жінки як істоти, яка постійно потребує догляду, відображено у наступному прислів'ї:

Батьки глядять дочку до вінця, а чоловік жінку до кінця.

- Обговорення:
- Чи справедливий такий вислів щодо жінок?
- Невже вони дійсно такі безпорадні та нетямущі?
- А чи не потрібно батькам глядіти і за своїми синами?
- А якщо так, то, може, і жінкам потрібно доглядати своїх чоловіків? Що, до речі, відбувається повсякчас у нашому житті.
- Отже, чи можна вважати такий вислів жартівливим? Чи він скоріше образливий?

Слово вчителя. Тому давайте спробуємо переробити відомі прислів'я таким чином, щоб вони нікого не ображали, не принижували.

3.5. Гра: «Складіть свої прислів'я». Заповнення таблиці.

Вчитель пропонує учням переробити прислів'я, замінюючи *чоловіка* на *жінку* і навпаки. Прочитати результат своєї роботи та прокоментувати його. Тим більше що і народ відчув певну дискримінацію щодо жінок у своїх прислів'ях, тому і подав нам приклад таких переробок. Вчитель демонструє такі приклади.

Таблиця 2.

На красиву жінку гарно дивитися, а з розумною гарно жити.	На красивого чоловіка дивитися гарно, а з розумним жити легко.
В очі лисицею, за очі — вовчицею	Дивиться лисицею, а думає Вовком.
Хлопець уже в шістнадцять літ у домі господар.	Дівчина уже в шістнадцять літ у домі господина.
Не родися красна, а родися щасна.	Не родись багатий, а родись щасливий.

Вчитель демонструє наступний аркуш, на якому відсутній другий стовпчик («Наш варіант»), його заповнюють усі разом.

Таблиця 3.

Народне прислів'я	Наш варіант
Батьки глядять дочку до вінця, а чоловік жінку до кінця.	<i>Батьки глядять сина до вінця, а жінка чоловіка до кінця.</i>
Три друга: батько, мати та вірна жінка.	<i>Три друга: батько, мати та вірний чоловік.</i>
Добра жінка мужові своєму вінець, а зла – кінець.	<i>Добрий чоловік жінці своїй вінець, а злий – кінець.</i>
Куди голка – туди й нитка, куди чоловік – туди й жінка.	<i>Куди голка – туди й нитка, куди жінка – туди й чоловік.</i>

3.6. Рефлексія та узагальнення вчителя.

Обговорення питання:

- Якщо порівняти праву і ліву колонки, то чи відчують учні зміну смислів? Якщо відчують, то у чому саме?

Слово вчителя: Але навіть не всі прислів'я можна переробити, так звернімося до в'єтнамського вислову:

«Як чоловік вередливий, а жінка лагідна — буде в них злагода; як жінка вередлива, а лагідний чоловік — колотнеча буде весь вік».

Обговорення: Чому цей вислів не переробити?

Висновок – від нього можна тільки відмовитися.

3.7. Гра-рухавка «Згоден/на – не згоден/на»

- Вчитель розкладає листи (чи робить інші позначки), на яких написано: «я згодна/згоден», «я не розумію», «я не згодна/згоден», «я не можу визначитися», по куткам кімнати.
- Вчитель зачитує три фрази та пропонує учням визначитися.
  - Я вважаю, що прислів'я та приказки для нас завжди беззаперечні вчителі.
  - Я вважаю, що жінка завжди повинна працювати лише вдома, як про те кажуть нам прислів'я та приказки.
  - Я вважаю, що люди, навіть на словах, не повинні принижувати один одного.
- Вчитель стежить за тим, як учні займають свої позиції, та після кожного групування учнів пропонує їм (по 2 – 3 з кожної групи) обґрунтувати свою позицію чи змінити її.
- Рефлексія.

Робота над питаннями:

- Що вам виявилось складним? Що збентежило? Що було не зрозумілим?
- Чому думки були різними? Чи можна визначитися з тим, хто був правий?

IV. Підсумки.

Тема: Якими зображені жінки та чоловіки в українських народних казках?

Цільова група: молодші підлітки (учні 6-7 класів).

Мета: Показати зображення чоловічої та жіночої статі в українських народних казках. Переконати учнів в тому, що поміж статями більше спільного, ніж відмінного.

Завдання:

- Допомогти учням за вчинками казкових героїв виявляти зображення людських властивостей та порівнювати їх;
- навчити учнів розпізнавати упереджене зображення жіночих та чоловічих властивостей як протилежних одне одному;

Форма проведення:

- розповідь вчителя;
- дискусії у малих групах.

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: ватман формату А1 – 2 аркуші; маркери; дошка, ілюстрації до казок, збірники українських народних казок.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

*Давно, в дитячий любий вік,
В далекім ріднім краю
Я чула казку. Чула раз,
А й досі пам'ятаю. (Л. Українка).*

Хто з вас не любить казок? Чому? А хто любить казки? Які саме? Про кого чи про що у них йдеться?

Казка акумулює життєвий досвід поколінь, прославляє добро, мудрість, працю, певні людські якості. Казка відображує в образній формі взаємини людей, їх вчинки в ту чи іншу історичну епоху. В текстах казок ми зустрічаємо чоловічі, або жіночі образи, їх характери, позитивні чи негативні риси.

II. Актуалізація опорних знань.

- Які ви знаєте назви казок, де фігурують особи чоловічої і жіночої статі? («Царівна-жаба», «Кирило Кожум'яка», «Мудра дівчина», «Козак Мамарига», «Заворожена принцеса»). Сьогодні ви виступатимете в ролі незалежних експертів казок, аналізуючи їхній зміст, задаючи питання: «Правда чи ні?», «Чи завжди Колобок (як особа чоловічої статі) є таким безтурботним?», «Чи є в Баби-Яги позитивні риси? (мудрість, хитрість, вміння читати думки)», «Які позитивні/негативні риси притаманні Коцюю?»

У казкових текстах зберігається суворий розподіл обов'язків і функцій між статями, зустрічаються як позитивні, (Котигорошко, Кирило Кожум'яка, Мудра дівчина) так і негативні образи чоловіків і жінок («Поганин», «Змій», «Чорт», «Баба Яга – погана баба», «Проклята баба», «Сестра-зрадниця», «Ірод», «Язиката хвеська» та ін). Ви всі, напевно, знаєте казку про мудру дівчину. Два брати пішли до пана судитися за корову. Корова дісталася бідному братові, бо його дочка відгадала загадку: «Що є в світі ситніш, прудкіш, миліш над усе?» (Ситніш – земля, прудкіш – думка, миліш – сон). Проте, пан не міг заспокоїтися, що бідна дівчина надумала змагатися розумом з ним і вирішив ще загадати їй декілька завдань. Маруся справилася з ними і, витримавши цькування собаками і примхи пана, він відпустив її.

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Учні спільно з вчителем заповнюють таблицю, доповнивши при необхідності її ліву колонку:

Казковий герой	Позитивні риси	Негативні риси
Баба-Яга	Мудрість, В Вміння читати думки	Негарна, стара, хитра, неохайна
Коцюй	Сила, могутність	С Страшний, відлюдькуватий
Котигорошко		
Мудра дівчина		

- Чи є вказані персонажі уособленням уявлень про чоловічий чи жіночий ідеал? – Які риси відрізняють казкових героїв від ідеальних?

Казковий герой зазвичай наділений неабиякою силою, героїзмом, агресивністю, наполегливістю, рішучістю, твердістю, безкомпромісністю, молодецькою відвагою, тобто рисами справжнього чоловіка.

- Які позитивні риси, окрім сили і вправності повинні бути притаманні справжнім богатырям? (духовні якості).

Котигорошко визволив з неволі шістьох братів і сестру. За те, що він ризикував життям і здоров'ям, борючись зі змієм, вони, невдячні, прив'язали його уві сні до дерева. «Будуть з нас люди сміятися, що ми шестеро змія не подужали, а він сам убив. Та й добро змієве він собі забере», – такі докази врятованих. Далі великодушного Котигорошка на міцність чоловічої дружби перевіряють Вернигора, Вернидуб, Крутивус, але й вони зраджують його, забравши гроші та наречену. Добро перемагає, кривдники покарані, а казка стає уроком, що вчить, якими моральними і фізичними якостями повинен володіти чоловік (наприклад, не боятися труднощів, надавати допомогу рідним, друзям).

Специфічною рисою українців є особливе ставлення до тварин, які в казках наділені підкреслено позитивними чи негативними рисами та уособлюють людей. Образи чоловіків і жінок змальовуються в казках про тварин, де в алегоричній формі зображено риси людей.

Давайте пригадаємо відому казку «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат». *(Вчитель, користуючись скороченим варіантом казки може разом з учнями пригадати її зміст для подальшого аналізу рис головних героїв).*

Лисичка вкрала пиріжок з маком, виміняла на бичка-третячка, зробила саночки та й їде. По дорозі зустріла вона вовка. Він попросив лисичку його підвезти: спочатку поклав на санки одну лапку, потім – другу, потім третю, а коли сів повністю – санки розвалилися. Заставила лисичка вовка рубати дерево на саночки. Вовк не зміг цього зробити, тим часом з'їв бичка та втік. Повернувшись, лисичка побачила, що вовка та бичка немає і вирішила відплатити вовкові. Тим часом по дорозі їхали чумаки з рибою і лисичка причаїлася, мов нежива. Чумаки вкинули її на віз, а лисичка тим часом потихеньку скидала рибу з воза на дорогу і незабаром утекла. Побачив вовк як лисичка їсть рибу та й собі захотів. Лисичка йому порадила наловити риби в ополонці, примовляючи: «Ловися, рибко, велика та маленька!»

Вовчий хвіст примерз до ополонки, а тим часом лисичка побігла в село, закликаючи людей вовка бити. Вовк ледве втік, відірвавши половину хвоста, а лисичка вимазала голову в тісто і просить вовка підвезти її, примовляючи «Битий небиту везе!» Вовк не зміг покарати лисичку, а вона досі живе і курей ловить.

- Які риси характеру притаманні лисичці та вовку? Чи є між ними щось спільне?

Учні спільно з вчителем заповнюють таблицю.

Лисичка	Вовк
Хитрість, підслівність, ошуканство, довірливість (довірила вовку стерегти бичка).	Хитрість, довірливість (рибу ловить хвостом), некритичне мислення, здатність наслідувати інших.

Після обговорення відомої казки можна ознайомити учнів із змістом маловідомої казки «Баба і чорт» (Додаток 1), аналогічно заповнивши таблицю для порівняння чоловічих і жіночих рис.

- Чоловічим чи жіночим персонажам притаманні ці риси? (притаманні героям обох статей).
- Чи можна стверджувати, що ці риси не зустрічаються в героїв іншої статі?

Висновки.

Вчитель підводить учнів до висновку, що якості чоловіків і жінок подібні, тому їх не можна назвати «чоловічими» чи «жіночими».

Учні спільно з вчителем заповнюють таблицю, порівнюючи риси казкових героїв різної статі.

Назва казки	Чоловіча стать	Жіноча стать
Лисичка-суддя		Розумна, хитра, облесна
Пан Коцький	Хитрий, мудрий, передбачливий	
Цап і Баран		
Півник і двоє мишенят		
Коза-дереза		

Таким чином, такі риси як хитрість, підлесливість, працьовитість, наполегливість, мудрість притаманні чоловічим і жіночим персонажам, тому не можна стверджувати, що вони є тільки чоловічими, чи тільки жіночими.

Прикладом стереотипного зображення жіночої статі є фізична краса, як обов'язковий атрибут позитивної героїні більшості казок. Дівчата в казках вправно займаються прибиранням, шитвом, доглядом за тваринами, оселею. У казці "Царівна-жаба" порівнюються долі трьох царевичів та їх обраниць. Одна з них – "звичайна" боло-тяна жаба. У ній за непривабливою зовнішністю схована душа царівни. Про це відомо лише одному з братів, і жаба є предметом насмішок. Тільки в сімейному житті кожна обраниця виявляє свої уміння "рушники виткати, гречаники спекти". Ще кожна невістка за вимогою царя на бенкеті повинна вміти танцювати, показати свій одяг, жіночність та привабливість. Ці риси стають визначальними, коли говорять про обраниць братів. Таким чином, цінність жінки виявляється в умінні впоратися вдома, бути привабливою, що відображає і закріплює традиційне стереотипне уявлення про роль жінки в суспільстві.

Прикладом нестереотипного зображення чоловічої статі є казки «Царівна-жаба», «Гайгай», «Мудра дівчина». Якщо зазвичай чоловік виконував ролі воїна, професіонала (коваля, шевця, гончара), займав домінуюче положення в сім'ї, то в цих казках без допомоги жінок чоловік не може впоратися із завданнями, які ставляться перед ним. В казці «Гайгай» бідний хлопець уклав угоду з дияволом. Царська дочка обирає його нареченим. Бажаючи визволитися від диявольського впливу, він просить допомоги царівні. Потрібно придумати три завдання, які не зможе виконати дідько, тоді хлопець звільниться від його впливу. Два завдання, придуманих хлопцем дідько виконує, а третє загадує наречена: вирівняти кучерявий волос. Дідько не зміг його виконати. Наречена каже: «Третя задача пішла на нашу користь. І запам'ятай: прислів'я про жінок, що в них довге волосся, а короткий розум, – неправильно вигадане». В деяких українських казках жінка сама пропонує чоловікові укласти шлюб: «Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду. Він і

згодився». Дівчина сама собі вибирає чоловіка, при цьому оцінюючи його придатність до подружнього життя: «якщо обпатрати, хлоп ніби порядний буде». Такі цитати свідчать про нестереотипне зображення жіночої статі в українських казках.

VI. Підсумковий блок.

Вчитель звертає увагу, що більшість якостей, притаманних чоловікам і жінкам практично однакові, проте відмінності на які ми акцентуємо увагу найчастіше виступають як упередження, які сформувалися в процесі історичного розвитку. Характеризуючи людину, незалежно від статевої належності, ми повинні звертати увагу на її чесність, доброту, чуйність, вміння співпереживати, а не на фізичну красу чи силу. Перераховані якості загальнолюдські, вони не мають статі.

Домашнє завдання.

Вчитель пропонує вдома скласти казку, де хлопець володіє жіночними якостями, а дівчина – чоловічими.

Додаток 1

ЯК БАБА ЧОРТА ДУРИЛА

Осталась жінка удовою і вже зістарилась; сидить, журиться. Раніше степів було багато, на їх люди були не дуже голодні; так та жінка, горюючи, й каже.

— Хоч би сам чорт прийшов та виорав мені ниву.

Іде той чорт, зробився мужиком і до неї в хату увійшов, каже:

Здорова будь, бабо!

Здоров!

— Я чув, що ти клопочешся, що нема кому степу виорать?

Каже:

Клопочусь.

То я тобі виорю, — каже чорт.

Тепер той чорт Заходивсь і виорав ниву; питається теї баби:

— Що ми, — каже, — посіємо? А баба каже:

— Посієм, — каже, — моркву, морква добре росте, а бадилля ще більше.

Чорт не знав, що з неї їсти, та думав, що бадилля. Баба його й питає:

— Як же ми будемо ділитись?

— Ділитись, — каже чорт, — будемо так: те, що зверху, те мені, а тобі — коріння.

Баба тільки усміхнулась, дума собі: добре!

От насіяли, вродила морква. Чорт забрав бадилля на в'язку й приносить додому. Ті, його чорти-товариші, й кажуть:

— Каже, що він розумний. Де в біса! Його й баба обманула. Було б тобі те брать, що в землі, а їй те, що зверху. Він каже:

— От як піду на другий год, то я її обманю. На другий рік виорав їй ниву; приходить до баби й питає:

— Що посіємо? /

— Мак, — каже баба.

Посіяли. Чорт старається та поливає. Ті лопуцьки ростуть великі, а маківки ще більше. Зістарився мак. Баба питає:

Як ми будем ділитися? А чорт і каже:

Мені те, що в землі, а тобі — що зверху. Та баба маківки позрізувала, а чорт бадилля зв'язав. І поніс додому. Ті чорти оп'ять страмлять його. Він тоді спересердя каже:

Піду сякої-такої віри бабу вб'ю. Приходить він до тої баби, а вона й пита:

Чого ти прийшов?

Я тебе, бабо, вбить хочу. Та баба йому й каже:

'Е, ти, чорт, бісової віри,¹ здоровий, іще й справді вб'єш мене, а треба биться по пра-вилах.

Як, — пита чорт, — по правилах?

— Візьми верхові вила, а я візьму качалку, та підем у хлів биться. (Вона знов його обманила).

Увійшли вони у хлів биться, той чорт зачепився за бантину ріжками, бо вила були довгі, а баба, де влуче чорта, там і б'є. Той чорт просить:

— Бабо, голубочко, на тобі верхові вила, а мені дай качалку та ходім надвір биться.

Оддав чорт бабі вила, а сам узяв у баби качалку і пішли надвір биться. Чорт маха качалкою кругом себе, а баба його вилами штурха. Чорт бачить, що біда, та хода! Прибіга додому, аз нього сміються і з дому проганяють, що два рази баба обманила, а на третій ще й побила. Той чорт тоді й пішов. Ходив, ходив голодний днів зо три; зайшов на степ, а мужик пеньки корчує. Чорт зробився чоловіком і каже:

— Здоров, чоловіче! Чи даси мені хоч повечерять, як я поможу тобі пеньків корчувать?

— Дам, — каже.

Чорт так корчує, що геть усі пеньки повиривав до вечора. Приїжджає мужик з чортом (не зна мужик, що то чорт), випріг коня; пішов з ним у хату; жінка насипала там борщу, ріже хліб. Діти кажуть:

І я їсти хочу, і я їсти хочу! А той чоловік і каже:

Чорта з'їжте!

Той чорт з хати! (І пообідав якраз!)

Тема: «ґендерний марафон поколінь: бабця, мама і доця та дідусь, тато і синочок»

Мета: показати підліткам зміну життєвих цінностей їх у трьох поколіннях родичів та їх ґендерні відмінності.

Завдання:

- Активізувати уявлення підлітків про зміст життєвих цінностей старшого, середнього та молодшого покоління;
- Звернути увагу на ґендерні відмінності у виборі життєвих цінностей хлопцями та дівчатами, чоловіками та жінками.

Тривалість – 60 хвилин.

Місце – навчальна аудиторія.

Матеріали та ресурси: два аркуші паперу формату А1 з графічним чи процентним означенням рейтингу цінностей старшого та середнього покоління та один чистий, маркери, скоч, аркуші паперу відповідно до кількості учнів класу з переліком 10 цінностей, калькулятор, ручки.

Вступне слово вчителя.

Кожне покоління входить у життя зі своєю структурою смислів, цінностей, буття. Вибір життєвих орієнтирів залежить і від часу, в якому живуть люди, і від статі людей.

Група журналістів-аматорів з класу провела інтерв'ю з поколінням ваших бабусь/дідусів та тат/мам, які за десятибальною оцінкою оцінювали важливість для життя таких орієнтирів:

- цікава, творча професія;
- можливість побудови кар'єри;
- дружні, партнерські стосунки з чоловіком/дружиною;
- можливість прогнати сім'ю;
- можливість спілкуватися з друзями, змістовно проводити з ними час;
- професія не досить творча, але добре платять;
- добрі умови для фізичної культури і спорту;
- затишна, облаштована квартира;
- участь у культурному, політичному житті;
- можливість подорожувати по світу, пізнавати інші країни.

Щоб порівняти гендерні відмінності у виборі цінностей, вчитель пропонує учням поставити навпроти кожної цінності її вартісну оцінку (за 10-ти бальною оцінкою, уникаючи повторів рейтингової оцінки).

Тренінго-розвивальний блок: «Естафета поколінь чи новий вибір?»

Крок 1. Вчитель пропонує дівчаткам пізнавати і підраховувати середньоарифметичне значення кожної з оцінюваних хлопчиками цінностей, а хлопчикам відповідно навпаки.

Крок 2. Після підрахунку даних підлітки будують графік рейтингу підліткових цінностей (хлопчачі і дівчачі варіанти), співставляючи його з рейтингом середнього та старшого покоління та пробують пояснити високе місце одних цінностей і низьке інших, як, наприклад, старше покоління високо оцінювало можливість прогнати сім'ю та дістати професію, за яку добре платять і не заважало подорожувати...

Коментар вчителя: звертає увагу учнів на те, що, по-перше, рейтинг життєвих цінностей відрізняється від покоління до покоління; по-друге, він відрізняється у відношеннях статей до них, що вимагає пошуку на питання «Чому?» Чому, наприклад, цінність «затишно об лаштованої квартири» жінки оцінюють вище, ніж «можливість побудови кар'єри» і т.д. Чому цінність цікавої, творчої праці та можливості займатися спортом чи подорожувати по світу для чоловічої статі значно вища, ніж для жіночої.

Рефлексія занять учнями:

Чому у кожного з поколінь спостерігаються відмінності в чоловічому і жіночому рейтингу певних життєвих цінностей? Тому, що хлопчиків і дівчаток виховують по-різному і

очікують від них різних умінь та навичок, виконання різних обов'язків. Тому хлопці і дівчата по-різному сприймають важливість тих чи інших ролей, що породжує їхні ґендерні відмінності в поглядах на життя.

- Ґендерні відмінності у ставленні до життєвих цінностей формуються під впливом ЗМІ, що можна легко простежити, порівнюючи журнали для чоловіків і для жінок.
- Щоб краще порозумітись, подружитись з особою протилежної статі, важливо дізнатися, в якій культурі виховувалась людина.
- Для досягнення порозуміння з людьми старшого покоління важливо пізнати часи, в яких вони жили і діяли.

Домашнє завдання: Застосувати метод спостереження за взаєминами статей людей різного віку – хто з них більшою мірою прихильний будувати своє спілкування на засадах партнерства, а хто на домінуванні. Чи створює позиція верховенства можливість пізнання життєвих вартостей та їх прийняття?

Тема: «Невигадані історії образ, про які не можна мовчати»

Мета: Розвінчати стереотиповані уявлення підлітків про агресивність чоловічої та покірність жіночої статі.

Завдання:

- показати статево відмінність застосування прямих та прихованих форм насилля та стереотиповані очікування як причину зростання хлопчачого насилля;
- розвивати вміння на конкретних історіях пережитої підлітками кривди та прогнозувати поведінку насильника і жертви у приватній та суспільній сферах буття;
- формувати переконання в необхідності кидати виклик традиційним ґендерним ролям як захисту базових прав людини дорослого і дитини.

Форма проведення: складання та аналіз наративів про насилля, пережитих хлопцями та дівчатами, узагальнення результатів індивідуальної дослідницької роботи, групові дискусії.

Тривалість: 1,5 год.

Обладнання: роздруковані відповідно до кількості учнів класу таблиця оцінки поширеності різновидів насилля, три аркуші паперу А1, маркери, скотч.

Вступне слово вчителя:

Якщо проаналізувати сюжет сучасних та минулих детективів, зміст детективних романів, то переважно більшість злочинів скоює жінка/чоловік? Переважна кількість постраждалих від домашнього насильства це жінки/чоловіки? Чи можна зробити висновок, що чоловіча стать більш схильна до агресії?

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК: «Кривдники і кривдниці»

Перед кожним аркуш паперу з таблицею різних форм і видів агресивної поведінки учнів. Дослідницьке завдання полягає у зазначенні форм агресії з боку чоловічої та жіночої статі.

Насильницька поведінка

Види // Стать	Частота					
Дівчата	Хлопці					
	Дуже часто	В середньому	Дуже рідко	Дуже часто	В середньому	Дуже рідко
1. Беруть участь у групових нападах і бійках. «Всі на одного», застосовуючи фізичну силу та небезпечні для життя засоби.						
2. Б'ють, кидають камінням, відбирають і нищать особисті речі, гроші, інші цінності тощо.						
3. Штовхають, шарпають інших, роздають штурхани, залякують, погрожують.						
4. Прозивають грубими словами, лихослов'ять, цькують, глумляться.						
5. Насміхаються, дразняться, прозиваються.						
6. Пліткують за спиною інших.						

Після завершення індивідуальної роботи клас ділиться на чотири статевозмішані групи, які обраховують сукупний показник скоєння насилля хлопцями та дівчатами за різними видами правопорушень і почергово доповідають перед класом.

Висновок учнів: хлопці – пряме насилля, дівчата-приховане (або опосередковане) – плітки, демонстрація свого нехтування, ігнорування.

Актуалізація опорних знань. Коментар вчителя.

- Якби вам запропонували закінчити фразу вибором двох варіантів: «Справжні чоловіки ніколи...»(не б'ються, не плачуть), що б вибрала переважна більшість?
- Чи однаково реагують вчителі на бійки, скоєні хлопцями і дівчатами?
- Чому нецензурні слова в устах дівчини сприймаються дорослими страшним гріхом, а в устах хлопця – супутньою ознакою його змужніння?
- Як реагують батьки на те, що їх син бився з кимось в школі чи у дворі?
- Як реагують батьки, якщо їхня донька билась з кимось в школі чи у дворі?
- Чому бійки хлопців отримують схвальну оцінку дорослих, а бійки дівчат засуджують і припиняють?

Висновок вчителя на основі таблиці та відповідей учнів.

Магічну дію статевого стереотипу важко відрізнити. Важко віднайти дорослого чи підлітка, який заперечуватиме рівність вимог до виховання хлопчиків і дівчаток, водночас в реальному житті агресивність перших сприймається нормою, а других – відхилен-

ням від неї. Тож не дивно, що чоловіча стать ставиться до застосування насилля, як до звичної форми поведінки справжнього чоловіка. З іншого боку – жіноча стать також виявляє толерантність до різних проявів агресії з боку чоловічої статі – мовляв, це ж – чоловіки, що з них візьмеш. І тільки тоді, коли з такого чоловіки виростає кривдник-батько, насильник-чоловік, гвалтівник, суспільство, сім'я починають бити на сполох.

Зверніть увагу на вказану класом високу частоту застосування дівчатами пліток, образливих слів. І хоча застосування бійок майже не фігурує в статистиці щодо поведінки дівчаток, це зовсім не означає, що вони значно менш агресивніші, ніж їх однолітки-хлопці. Адже згідно науковим дослідженням стрес, який переживає людина, після удару від застосування фізичної сили і удару словом (плітками, чутками, прозиванням) є таким самим. Отже, чоловіча стать частіше застосовує форми прямої агресії, а жіноча – прихованої, опосередкованої. І та, і інша агресія є формами насилля, вона порушує права людини. Її наслідками в майбутньому можуть бути кризові сім'ї, де панує насилля над дітьми, де взаємини чоловіка і жінки будуються на сварках, звинуваченнях і зрештою, на побитті і забитті до смерті.

РЕФЛЕКСІЯ ПІДЛІТКАМИ

- Статевий стереотип, що «сильна стать» – це сила удару фізичного, словесного, підпорядкування собі іншого, слабшого-невидимий як повітря. Проте чимало дорослих і підлітків підпорядковують йому свою поведінку, поклоняються йому як символу мужності. Звідси – поширеність серед чоловічої статі різних форм прямого насилля, яке проявляється як в школі, так і в сім'ї, в суспільних місцях.
- Невміння будувати товариські, партнерські стосунки з особами іншої статі чи своєї статі на засадах відкритості, подільності Я, призводить до застосування прихованої агресії, яку практикують більшою мірою дівчатка. Плітки, обмовлення, прозивання інших за рівнем заподіяної школи не відрізняються від психічних збитків, які несе людина після побиття, штурханщини, застосування брутальних слів. Це – форма насилля, несумісна з правами людини, це порушення права на життя, свободу і безпеку.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК №2. «Чи варто бути у ролі жертви? Скажи «Ні-насилльству»!

Вчитель пропонує учням створити три групи, які виступлять експертами в пошуку шляхів розв'язання проблеми: а) насилля хлопців над хлопцем; б) насиллям дівчат над дівчиною; та в) насиллям групи хлопців і дівчат над закоханою парою їхніх однокласників. Вчитель розповідає, що всі три історії закінчились трагічно, хоча міг бути інший фінал.

Завдання кожної групи: 1) запропонувати конструктивне розв'язання конфлікту: «Що можна було б зробити, щоб в тій ситуації бути помічником, а не стороннім спостерігачем? Які якості та знання потрібно мати?»; 2) підтвердити реальність запропонованих пропозицій історіями з власного життя: Чи були ви в ролі жертви? Чи були ви в ролі кривдника? Що відчували Ви тоді, коли були в ролі одного, який ображає інших?»; 3) розіграти в ролях діалогове спілкування з кривдниками та групою підтримки: «Слова, які ранять» (або

образливі вислови, які базуються на ґендерних стереотипах); 4) з тексту Конвенції прав дитини та Декларації прав людини вибрати ті статті, які мають безпосереднє відношення до аналізованої проблеми.

Історія №1 Вік Тома Сойєра: від 8 до 12 років. Том Сойєр мав серед друзів і хлопчиків, і дівчаток?	Історія №2 Вам і не снилось	Історія №3 Опудало
---	--------------------------------	-----------------------

Підсумок вчителя.

- Ситуації, в яких взаємодія «кривдник» (будь-то чоловічої чи жіночої статі) і «скривджений»(жертва, будь-яка особа чоловічої та жіночої статі) ми оцінюємо як принизливу, образливу або звичну в залежності від того, якої статі є дійові особи. Якщо жертвою стає хлопчик чи чоловік, звинувачуємо його в слабості характеру, а у разі, коли кривдником чоловічої статі є жінка, то вважаємо жертву «ганчіркою», «мямлею». Досить часто словесні форми образ, які звучать з вуст хлопців чи чоловіків, вважаємо нормальною чоловічою поведінкою.
- Чому ми повинні зупиняти кривдників (як чоловіків, так і жінок) навіть тоді, коли вони вимовляють образливі слова? Тому, що вони ранять, незалежно від того, хто їх чує –чоловіча чи жіноча стать. А ще тому, що вони порушують статті з Декларації парв людини, зокрема право на рівність, право на життя і особисту недоторканість.
- Що відбувається з суспільством, в якому кривдників не зупиняють? Що відбувається з кривдником, якого не зупиняють? І суспільство, і людина деградує. В ньому багато домашнього насилля, розпадаються сім'ї, процвітають різні форми насильницьких домагань за місцем праці, стають беззахисними, зацькованими діти. Ось тому суспільство прагне поставити і правовий, і психологічний заслон: працюють «телефон довіри», «гарячі лінії», психологічні служби.

РЕФЛЕКСІЯ ПІДЛІТКАМИ

Випадки насилля в шкільному середовищі та поза ним часто зумовлені стереотипними очікуваннями сили і зверхності від чоловічої статі, браком самоствердження жіночої. Ось тому чимало дівчат імітують форми чоловічої поведінки, в першу чергу, агресивної як ознаки їх незалежності, самодостатності.

- Різні форми насилля, включно з випадками цькування дітьми своїх однокласників, будь-то хлопців чи дівчат, є порушенням прав людини. Досить часто їх провокують статеві стереотипи та пов'язані з ними очікування відповідної статевої поведінки, наприклад, злослів'я як вияву мужності, тонкосльозість як вияву жіночності, покірності.
- Захист прав людини, в тому числі і дитини, передбачає захист жертви, а також роботу з насильником. Насилля є вагомою перешкодою на шляху до ґендерної рівності. Державні інститути (міліція, кризові центри, телефони довіри тощо) відіграють важливу роль в реагуванні на ситуацію насилля і його попередження. Якщо права чоловіка чи жінки, хлопчика чи дівчинки є порушеними, то вони мають право на захист від дискримінації, оскільки ніхто не має права ставитись до іншого як до раба. Кожен має право жити,бути вільним і почуватися в безпеці. Стаття 13 Конвенції прав дитини гарантує дитині право на самовиявлення,

проте особливо обмежує те самовираження, яке порушує права і підриває репутацію інших.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК №3

«Слова, які ранять»

Тривалість: 1 год.

Кількість учасників – від 5 до 20

Завдання:

- подумати про причини і впливи образливих виразів;
- зрозуміти, як люди можуть по-різному реагувати на слова;
- зрозуміти межі свободи самовираження;
- навчитися практикувати навички протистояння образам та негативним висловлюванням.

Обладнання: Копія 13 Статті Конвенції про права дитини, самоклеючий папір або паперова стрічка, великі аркуші паперу А1, маркери, класна дошка і крейда.

Вступне слово.

1. Перепишіть чи зачитайте вголос Статтю 13 Конвенції про права дитини.

2. Запам'ятайте, ця стаття Конвенції представляє дитині право на свободу самовираження, але особливо обмежує самовираження, яке порушує права і підриває репутацію інших людей. Слід завдати та обговорити наступні питання:

- А) Чи завжди нам потрібно говорити те, що ми хочемо?
- Б) Чи слід встановити обмеження на висловлювання наших думок і переконань?
- В) Які слова можуть порушити права інших людей?
- Г) Які слова можуть підірвати репутацію інших людей?

3. Роздайте всім вузькі смужки паперу і попросіть дітей написати образливі вирази, якими діти обзивають один одного (кожний вираз чи слово записати на окремому папірці).

4. Прикріпіть до стіни таблицю із назвами колонок від «Дражнилки/жартівливі слова» до «Надзвичайно образливі/принизливі вирази» (див. таб.). Попросіть дітей приклеїти їх слова в ту колонку таблиці, куди, на їх думку, вони відносяться. Цю частину гри слід виконувати мовчки.

Дражнилки/ жартівливі/необразливі слова	Дещо образливі/принижуючі вирази	Помірно образливі/принижуючі вирази	Дуже образливі/принижуючі вирази	Надзвичайно образливі/принижуючі вирази

5. Попросіть всіх мовчки подивитись на таблицю. Зазвичай одні й ті ж слова будуть з'являтися декілька разів.

Вчитель коментує та аналізує таблицю.

Питання:

Чи з'являлись однакові слова в декількох стовпчиках?

Чому деякі люди вважають, що якесь слово не є образливим, а інші вважають його образливим і принижуючим?

Чи має значення те, як це слово проявляється? Чи хтось його промовляє?

Чому люди використовують такі слова?

Чи є словесна образа формою насилля? Чому?

1. Попросіть дітей визначити типи чи категорії образливих слів. Коли діти почнуть їх перечисляти, наприклад, зовнішній вигляд, здібності, розумові особливості, сексуальність, сім'я та етнічне походження, напишіть їх на дошці. Аналіз можна провести за наступними питаннями:

- Ці слова адресовані дівчаткам/хлопчикам?
- Як ви думаєте, чому образливі вирази розпадаються на категорії?
- У яких категоріях, як вам здається, знаходяться найбільш образливі слова
- Які висновки ви можете зробити про образливі вирази з цих категорій?

Поділіть клас на малі групи (5-7 осіб) і дайте їм декілька листочків зі словами, які вважаються найбільш образливими. Хай в кожній групі хтось один прочитає перше слово чи вираз. Група повинна згодитись, що це – образливе зауваження і обговорити: 1) чи потрібно дозволяти людям говорити такі речі і 2) що робити, коли це трапляється. Повторіть процес для кожного слова чи виразу.

2. Діти у великій групі повинні розповісти про висновки, до яких вони прийшли. Співвіднесіть образливу мову з обов'язками та правами людини, задайте такі питання:

- а) Чи повинні дорослі зупиняти того, хто говорить образливі слова? Якщо так, то чому?
- б) Чи повинні самі діти припинити використовувати образливі слова? Якщо так, то чому?
- в) Що ви можете зробити в своєму дворі, районі, класі, школі, щоб люди перестали говорити образливі вислови?
- г) Чому так важливо це зробити?
- д) Чому образлива мова є порушенням прав іншої людини?

Можна продовжити дискусію щодо того, що можуть зробити діти, щоб перестати говорити образливі слова. Програйте ситуації з образами і дайте дітям можливість поекспериментувати з реакцією на них. Проведіть гру «Від спостерігача до помічника», в якій діти зможуть подумати, що кожний з них індивідуально може зробити, щоб змінити ситуацію.

Використайте цю гру, щоб обговорити, яку мову діти використовують в групі. Чи є якісь слова, які, на спільну думку групи, не повинні вживатися?

Якщо ваша група вже розробила групові правила, подумайте про те, щоб додати пункт щодо вживання образливих слів.

У підсумку подумайте з учнями про те, як зупинити використання образливих слів.

Цей урок можна провести протягом декількох днів: пункти 1-2 – в перший день, а наступні пункти – в подальшому, щоб дати дітям засвоїти новий матеріал і почати більш свідомо спостерігати за оточуючим світом.

Тема: Яким є відношення телебачення до статевих стереотипів?

Мета: закріпити уявлення підлітків про ґендерні стереотипи шляхом аналізу телепрограм.

Завдання:

- систематизувати знання підлітків про традиційні стереотипи, які поляризують поведінку статей;
- продовжувати отримувати уявлення про егалітарність як взаємозамінність ролей чоловіка та жінки;
- розвивати бачення механізмів маніпуляції ґендерною тематикою в комерційній телерекламі.

Тривалість: 1 год.

Форма проведення: підготовка та презентація рефератів з моніторингу телепрограм.

Обладнання: 4 аркуші паперу А1, маркери, скотч, аркуші паперу А4 відповідно до кількості учнів в класі.

Вступне слово вчителя.

Сьогодні будемо визначати першість телеканалів та телепрограм у номінаціях:

1. найбільша кількість статевих стереотипів;
2. найбільший борець зі статевими стереотипами;
3. «Сам не знає, що робити»- демонструє статеві стереотипи і одночасно бореться з ними;
4. найбільш статевонейтральна програма і телеканал.

Діти діляться на групи по 6 осіб. Кожний учасник на аркуші паперу А4, поділеного на 3 частини, вписує телепрограми і телеканал, та кандидатів на номінацію «найбільш стевотипових» і передає її по колу за годинниковою стрілкою. В свою чергу сусід зліва передає свій аркуш, на якому слід ще раз вписати свою думку і знову передати сусіду справа. Через 5 передач кожен із учнів отримує назад власний аркуш з дописаними на них відповідями, колективно перечитують і приймають колективне рішення. Аналогічні дії діти виконують з визначенням решти номінантів.

Свої висновки групи занотують на 4-х частинах А1 і підводять узагальнені підсумки.

Коментар вчителя: засоби масової інформації не випадково називають четвертою владою, оскільки вони мають великий вплив на формування світогляду глядачів і читачів. Сьогодні суддями цих телепрограм будуть вже обізнані з ґендерними питаннями глядачі – учні нашого класу.

Рефлексія знання учнями.

- Статеві стереотипи на зразок жінки розповідають, як вони перуть, прибирають, готують та інше, а чоловіки – п'ють пиво, рекламують авто, горілку. Присутні як у змісті комерційної реклами, так і у змісті багатьох телеканалів та телепередач.

- Значно менше телеканалів та телепрограм, де їх автори прагнуть розвінчати статеві стереотипи і звертають увагу на жінок – громадських діячок, керівників і т.д., а чоловіків, які доглядають, виховують дітей і т.д.
- Чимало телепередач і телеканалів ще не визначились в проблемі рівності статі, бо демонструють телепередачі, де жінки залежні і самостійні.
- Є програми, в яких йдеться про світ природи, географію, їх можна назвати статевонейтральними.

Тема: «ґендерні стереотипи сучасної моди»

Мета: привернути увагу підлітків до пропаганди та демонстрації непрактичних моделей жіночого одягу, щоб зображувати жінок привабливими об'єктами сексуальних домагань, а чоловіків – агресивними або безвідповідальними шибайголовами.

Завдання: показати насадження стереотипних установок через гіпертрофовано-комічний спосіб демонстрації жіночої моди (манери одягатися, привертати увагу до власного тіла чи демонструвати фізичну силу та безтурботність).

Місце проведення: актовий зал з умовно виокремленим подіумом та місцями для глядачів.

Форма проведення: імітація дітьми демонстрації моделей чоловічої та жіночої моди, жартівливі коментарі щодо дотримання моделей (хлопчиками та дівчатками) традиційної поведінки, стереотипізованої ходи, манер, міміки і пантоміміки.

Час проведення: 1 год.

Вступне слово вчителя: статеві стереотипи, які у невидимий спосіб вказують, як має поводитись особа чоловічої чи жіночої статі, передаються у різний спосіб – через телепередачі, тексти книг, вимоги дорослих. Демонстрація моди може віддзеркалювати стереотипний образ осіб чоловічої і жіночої статі.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК: «Сексистський характер моди минулої і сучасної»

Учні в іронічний спосіб демонструють приготовлені заздалегідь одяг та взуття, а саме те, у який спосіб певні фасони шкодять здоров'ю, затрудняють виконання різних рухів, зумовлюють психічний і фізичний дискомфорт (наприклад, носіння високих каблуків, платформи, з якої можна легко впасти, занадто вузькі спідниці, відверті бюстгальтери і декольте, занадто вузькі носки чоловічих туфель чи джинси).

Важливою складовою «демонстрації» є підготовлені іронічні коментарі, на зразок «Така коротесенька спідничка не може не викликати інтересу «сильної» статі, які через співчуття до дівчини згодні на уроках носити по східцях» і т.д.

Рефлексія заняття учнями.

- Мода відображає час, характер взаємин статей, їхній соціальний статус, домагання.
- Водночас елементи моди відображають і ті статеві стереотипи, як, наприклад, демонстрацію жінкою інтимних частин тіла, маніпуляція оголеністю, щоб привернути увагу чоловічої статі.

ДОДАТОК

...У дитячій кімнаті молодших Устияновичів цікаво. **Батько не змушує дітей прибирати щодня так, щоб ані пилинки ніде не було. А мама віддає дівчатам свої старі сукні й капелюшки, що вже пообтералися та вийшли з моди, -хай граються.** Але ж вони такі гарні! Оля Устиянович відчиняє дверцята шафи і скидає цілу гору одягу просто на підлогу. Тоді виймає з купи рожеву сукню з довгим шлейфом і прикладає до себе перед дзеркалом:

- Я буду принцесою. А ти?

Оля Кобилянська вибирає собі великого крилатого капелюха з довгим прозорим серпанком, з-під якого таємничо виблискують її темні очі:

А я буду феєю-чарівницею. І ніби ми з тобою рідні сестри. Тебе вкрав злий дракон, і я мушу рятувати сестру...

- Рятувати принцесу має принц. Може, покличемо хлопців?

Дівчата прислухаються: на весь дім Устияновичів чутно, як їхні брати гупають по підлозі й радісно викрикують щось веселе і бойове. **Та ні, хіба можна долучити хлопців до справді цікавої гри? Вони тільки все зіпсують своїми зойками, біганиною й пустощами.** Оля Кобилянська рішуче хитає головою:

- Принца нам не треба. Хіба ми самі не здатні перемогти дракона? Я ж чарівниця, я знаю такі слова, від яких він одразу зіщулиться, зменшиться і перетвориться на жабку...

- На жабку?

Дві Олі сміються. Тоді починають приміряти нові сукні, блакитні й бузкові, чорні та ясночервоні, а ще маленькі капелюшки для катання верхи й великі хустини для відвідин церкви. Тут є навіть карнавальні маски з довгастими отворами для очей, хутра, поточені міллю, довгі рукавички та мережані парасольки! Переодягнені, дівчата зазирають в усі кімнати, показуються батькам, братам і сестрам. **(Серія «Життя видатних дітей) Ольга Кобилянська**

Цільова група: старші підлітки (8-9 класи).

Тема: *Стать і гендер в моїй часовій біографії*

Мета: активізувати в учнів розуміння біологічних та соціальних чинників, які формують усвідомлення себе чоловіком чи жінкою.

Завдання:

- Ознайомити учнів з методикою графічного зображення лінії часу та генограмного позначення характеру взаємин з однолітками іншої статі.

- Поміркувати з підлітками над тим, в яких ситуаціях дитинства ми відчули себе представниками певного роду, які мусять поводитись у певний спосіб; які емоції, почуття нас супроводжували на шляху до почування себе чоловіком чи жінкою.
- Спонукаючи підлітків осмислювати особливості становлення статевоповідного свого Я через взаємовплив біологічних (відмінностей будови тіла, статевого дозрівання) та соціальних (іграшки, ігри, спрямування інтересів, поведінки тощо) чинників.

Форма проведення: психологічний практикум, складання наративів, групові дискусії.

Обладнання: аркуш формату А4 (кожному учню), дошка, крейда або аркуш формату А1, маркери, скотч.

Тривалість – 1 год.

Місце проведення: клас, навчальна аудиторія.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Ким би ми не були в майбутньому – інженерами чи вчителями, в Україні чи за її межами, та ми завжди лишатимемось чоловіком і жінкою, лишатимемося певної статі.

Що означає бути хлопчиком чи дівчинкою, хто або що впливає на наші відчуття? Який ключ до розгадки щастя людини?

Інформаційно-розвивальний блок: «Лінія життя в статі».

Вчитель малює на дошці (ватмані) горизонтальну лінію по центру, початком якої є дата народження, а кінець – з перспективою продовження, але на даний момент – сьогоднішня дата.

Завдання підлітків в головному порядку зазначити вік (від 3 до 6 років) та зазначити, коли вперше відчули сором, наприклад, у дитсадку- сором через оголеність тіла, чи при купівлі іграшкової зброї, ніби справжньому солдату. Зверху лінії слід намалювати один із значків, яким означають характер стосунків, який демонстрував, якими були на той час взаємини з іншою статтю: дружніми __; приятелювали __; конфліктували __; __ тримались один від одного на великій відстані; __ боялись контактів.

_____4роки	_____1клас	_____2 клас	_____3клас	_____6клас
Вперше побачив	не хотів сидіти за однією партою з дівчинкою	почав займатися бальними танцями	подружився з дівчинкою	призначив з дівчинкою перше побачення

Після завершення роботи над власною лінією часу, вчитель пропонує бажаючим розповісти про свій досвід переживань належності до роду і ті події, що супроводжували

цей процес (наприклад, взула мамині туфлі на каблуках, підфарбувала помадою губи; чи намастив щоки кремом для гоління) перед класом, а також обмінялись своїми листочками з товаришем (товаришкою) по парті.

Висновок вчителя.

Ділячи крейдою дошку навпіл, вчитель під заголовком «Я чоловічого/жіночого роду», зазначає дві колонки «біологічні фактори» та «соціальні фактори» і запрошує підлітків назвати ті з них, які були згадані в їхніх лініях часу.

Біологічні чинники	Соціальні чинники
Місячні	Іграшки дівчачі
Волосся вгорі і внизу	Іграшки хлопчачі
Поява вус	Витріщалися хлопці на появу грудей (пипки)
Поява грудей	Плаття, банти, костюми з краваткою

Актуалізація опорних знань вчителем. Що відноситься до біологічних чинників, які впливають на переживання, почуття самооцінки людини? Зріст? Вага? Статура? Борода? Вуса? Раса? Грип, інші хвороби? Колір очей? Вагітність? Алкоголізм? Тютюнопаління?

А одяг(мода) відноситься до біологічних чи соціальних факторів? А крутий мобільник, фірмові речі? А коло друзів, приятелів? А батьки, родичі, брати-сестри? Рейтинг школи? Репетиторство?

Висновки вчителя.

Родова належність, її ще називають акушерською або біологічною статтю завжди має вплив на відчуття Я-чоловік або Я-жінка. Тіло жінки влаштовано так, щоб після статевого дозрівання вона могла б виносити, народити і вигодувати грудьми дитину. Чоловіки за зростом, м'язевою масою переважають жінок, і навіть, згідно однієї з теорій, самою природою призначені їх оберігати. Ці та інші біологічні відмінності переносять на психологічні, соціальні властивості – «слабку» і «сильну» стать. Бути сильною чи слабкою особистістю зовсім не залежить від статі, а від сили духу, волі, здатності керувати своєю поведінкою.

Рефлексія заняття учнями:

- «Я» кожної людини, як істоти статевої, розвивається під впливом біологічних факторів – гормонів росту, статевого дозрівання, успадкованих від родичів соматичних властивостей. Зріст, вага, статура, колір волосся є завжди індивідуальними показниками статевої належності, які часто пропагандуються ЗМІ, як стандарти краси 90х60х90.
- Найголовнішу роль в тому, якою себе почуває людина як чоловік/жінка відіграє соціальне довкілля – яким чином воно підкріплює знання дитини, якого вона роду.
- Виконання вправи «лінія часу» дає нам змогу пересвідчитися в тому, що батьки, вихователі дитсадка чи вчителі, досить часто прив'язують до атрибутів родової належності стереотиповані їх соціальні складники: полярні вимоги до поведінки, вибору ігор, навчальних дисциплін та професійного спрямування майбутнього.

Тема: «Чи справді хлопчики і дівчатка мають різні здібності?»

Мета: у процесі проведення підлітками наукового дослідження розвіяти стереотип про те, що хлопчики виявляють більші здібності до точних, а дівчата до гуманітарних дисциплін.

Завдання:

- зацікавити підлітків порівнянням їхніх академічних досягнень та відмінностей статей;
- виявити спільне та відмінне в інтересах хлопчиків та дівчаток щодо позакласних та позашкільних занять;
- переконати підлітків у тому, що наслідування ґендерним стереотипам може призвести до зради улюблених занять та інтересів як хлопчиками, так і дівчатками.

Місце проведення – навчальна аудиторія.

Тривалість – 60 хвилин.

Обладнання: два аркуші формату А1, маркери, скотч, аркуші А4 з відповідною кількістю учнів у класі.

Форми організації: дослідна робота, дискусії в фокус групах.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя. Ми з вами звикли ловити різні ґендерні стереотипи. Сьогодні в наші тенета мають попасти ті з них, які заставляють нас думати про те, що хлопчики і дівчата відрізняються тим, що мають полярні здібності. Дівчата, мовляв, мають хист до наук гуманітарних, різних видів мистецтва, а хлопці – до природничих наук і техніки.

Цей стереотип із середньої школи вільно переміщається і у вищу. Давайте пошукаємо його сліди серед студентів: чи багато хлопців обирають навчання з гуманітарних дисциплін? Чи багато дівчат починають вивчати точні науки?

Як подолати такий сильний і живучий стереотип? Тільки єдиний спосіб – доводити його хибність, що ми сьогодні і зробимо.

Актуалізація опрних знань. Школа пропонує для вивчення багато цікавих факультативів, одним з яких віддадуть перевагу дівчатка, іншим – хлопці. Навчальні дисципліни, види спортивних занять тощо також мають свої статеві відмінності. Чим можна пояснити такі відмінності в інтересах, уподобаннях? Натурою, біологічною відмінністю статей чи культурою, вихованням?

Інформаційно-розвивальний блок: «Шукаємо аргументи за і проти»

Крок 1. На отриманому листку паперу кожен учень має зазначити свою статтю і пригадати оцінки за минулий рік з математики, фізики, хімії, біології, іноземної мови, рідної мови і літератури, історії, фізкультури тощо.

Крок 2. На другій частині листка учні занотовують свої оцінки, отримані по закінченню початкової школи з гуманітарних і точних дисциплін.

Крок 3. Кожен підліток підраховує середній бал за точні і гуманітарні дисципліни та фізичну культуру.

Крок 4. На хлопчачому і дівчачому ватманах підлітки записують свої середні оцінки в колонках: гуманітарні та природничі дисципліни + фізична культура, а також середні оцінки за роки навчання у початкових класах.

Крок 5. Експертна група підлітків підраховує середні значення дівчачих та хлопчачих успіхів з зазначенням різновиду дисциплін. Як правило «дівчачі» і «хлопчачі» академічні успіхи мало відрізняються один від одного і навіть досить часто «дівочі» середні оцінки з математики, фізики, біології передують «хлопчачим». В успіхах за спортивних занять дівчатка також не відстають від своїх однолітків-хлопчиків.

Висновки вчителя:

- На підставі простих підрахунків можна пересвідчитися, що дівчатка і хлопчики виявляють однаковий рівень як з гуманітарних, так і з природничих дисциплін. Вони також мають однакові успіхи у спортивних заняттях.
- Тенденція урівноваженості рівня оцінок знань учнів чоловічої і жіночої статі з гуманітарних і точних предметів спостерігається від молодших до старших класів, що ще раз розвінчує міф про різні нахили та здібності дівчаток і хлопчиків.
- Тест «Твої інтереси»

Анкета щодо виявлення інтересів старших підлітків/юнацтва

Блок А

1. – любить розмірковувати, домислювати, спостерігати;
2. – виявляє допитливість на будь-якому уроці; випереджає вивчення навчальної програми;
3. – має широкий світогляд, читає науково-популярні видання;
4. – має високу спостережливість, виражене розуміння абстрактних понять;
5. – швидко засвоює нову інформацію, занотовує цікаві думки, «фахові статті» та книги;

Блок Б

6. – знає і цікавиться мистецтвом, історією, культурою, побутом народу;
7. – може передати емоції і почуття в пісні, поезії, міміці, жестах, голосі, любить імпровізувати;
8. – захоплюється історичним та філософськими творами, народним мистецтвом;
9. – любить пізнавати зміст історико-культурних документів, філософської думки різних історичних епох;
10. – захоплюється прекрасним та із задоволенням розповідає про історію та культуру різних етнічних груп;

Блок В

11. – цікавиться технічною літературою, розбирається в кресленнях, схемах, інструкціях з експлуатації техніки;
- 12.- полюбляє ремонтувати побутові електро- і радіоприбори, налагоджувати механізми;
13. – самостійно придумує моделі, конструкції, виготовляє їх;
14. – вміє використовувати старі деталі, механізми для налагодження роботи непрацюючих вузлів;
15. – полюбляє уроки праці, любить спостерігати за роботою різних механізмів;

Блок Г

16. -легко сходиться з однолітками чи дорослими, знаходить «спільну» мову з незнайомими, добре розбирається в психології людей різного віку;
17. – вміє побачити зміни в настроях, розпитати про проблеми, знаходить потрібне слово для підбадьорення і розради;
- 18.- вміє розтлумачити, пояснити незрозумілі питання, порадити, що і де прочитати та з'ясувати, спрямувати активність;
19. – виявляє терпеливість і терпимість до незвичних вчинків, вміє пояснити мотивацію поведінки оточуючих, будувати взаємини на партнерських засадах;

Блок Д

20. – виявляє привітність, відкритість для спілкування, теплоту і симпатію до співрозмовника, готовність прийти на допомогу;
22. – має добрі знання з анатомії і фізіології живих організмів, виявляє допитливість щодо впливу середовища на їх функціонування;
23. – знає симптоми хвороб, поширених недугів, як надавати першу медичну допомогу при травмах;
24. – співчутливо ставиться до акцій охорони довкілля, рослинного і тваринного світу;
25. – має досвід догляду за домашніми тваринами, вирощування квітів, охорони довкілля;

Блок Е

26. – полюбляє читати іноземною мовою, фантазувати та імпровізувати на тему якоїсь події;
27. – полюбляє отримувати нові враження від екскурсій, мандрівок по інших країнах;
28. – любить спілкуватися по інтернету з однолітками з інших країн, дізнаватися про історію, культуру, політику та економіку їхніх країн тощо, яскраво виражену комунікативність;
29. – відображає літературних героїв живими та цікавими;
30. – полюбляє писати вірші, декламувати різними мовами на виступах, зустрічах, у літніх таборах, концертах тощо.

Має багатий словниковий запас і вміло застосовує під час спілкування терміни різних мов. Самостійно або за допомогою когось зацікавилася словниками слів іншомовного походження та енциклопедіями.

Ключ

Оцініть у балах кожен ознаку (від 1 до 5). Якщо ознака завжди притаманна Вам – 5 балів; часто – 4 бали; іноді – 3 бали; рідко – 2 бали; не проявляється – 1 бал.

Вирахуйте суму за кожним з 6 блоків.

Отриману суму поділіть на кількість ознак даної здібності. За найбільшим результатом з'ясуйте яскраво виражені здібності.

Рефлексія заняття:

- Хтось із однокласників більше любить математику, а хтось мову і літературу, хтось отримує вищі оцінки з природничих предметів, а хтось – з гуманітарних. І це в першу чергу пов'язано з особистими інтересами до вивчення певних наук.
- Те, що хлопчики не відстають від дівчаток, а дівчатка від хлопчиків зовсім не означає, що дівчатка більш посидючі і відповідальніші за процес навчання, а хлопці менш дисципліновані, проте здібніші за дівчат. Навіть у спорті хлопчики і дівчатка мають ті успіхи, яких заслужили своєю працею.
- Чому хлопці та дівчата пов'язують своє майбутнє професійне навчання з різними дисциплінами?

Домашнє завдання:

- Придивитись до професій, які переважно обирають жінки та чоловіки.
- Взяти інтерв'ю у знайомих дорослих – старшого і середнього віку – чим вони керувались у молодості, обираючи професію. Якою була роль статі?
- Намалювати піраміду популярності сучасних професій серед молоді, вказати на статеві відмінності у професійних уподобаннях.

Тема: «ґендерні ролі в калейдоскопі історії»

Мета: поглибити уявлення старших підлітків про традиційні та егалітарні ґендерні ролі, домінуючу (патріархальну чи матріархальну) та партнерську сім'ю.

Завдання:

- проілюструвати залежну позицію жіночої статі в патріархальних (традиційних) культурах минулого і сьогодення;
- привернути увагу підлітків до живучості патріархальних стереотипів, які стають на заваді розвитку егалітарної (партнерської сім'ї), високої взаємної пошани статей;
- розширити уявлення підлітків про прояви патріархату за межами сім'ї.

Форма проведення: репродуктивна бесіда, лекція з елементами інтерактивну, випуск інформаційних дайджестів.

Тривалість: 60 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія

Обладнання та матеріали: аркуш паперу А1, дві шальки, дві чоловічі шапки.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань.

Як розшифрується слово «патріархат?» (від грецьк. *pater* – батько, *arhe* – влада). Чим відрізняється і що спільне у цього слова з «матріархатом»? Що мають на увазі, коли кажуть – вони живуть в патріархальній сім'ї? Чому ґендерні питання обов'язково включають в себе критику патріархату? (Якщо будуть існувати родинні стосунки, в яких чоловіча стать володарює над жіночою, то про рівність чоловіка і жінки годі і говорити).

Що ви знаєте з курсу історії, коли з'явилась патріархальна сім'я? Яка сім'я з'явилась раніше – матріархальна чи патріархальна?

Пояснювально-ілюстративний блок: Більшість історичних джерел свідчить, що в родовому суспільстві існував матріархат, оскільки рід брав початок від його родоначальниці. З розвитком примітивних засобів виробництва та феодального устрою, первинним поділом праці на домашню, жіночу (підтримка вогнища, домогосподарства, догляд за дітьми) та здобувальну, чоловічу (мисливство, землеробство), назріла потреба їх концентрації в одних руках та передачі потомкам. Саме тому жінка поступово перетворювалася у підвладну чоловікові, батькові чи братові істоту, підпорядковане становище якої з виникненням держав закріплювались відповідними законами та указами.

НА замітку вчителю – або свідчення історії

Лише наприкінці 18-початку 19 століття в усіх верствах української суспільності закріпилися постійні родові прізвища. Визначальними для українських прізвищ стали суфікси -енко і -ук. Суфікс -енко спочатку прилучався до батьківського імені, а отже, виражав стосунки між батьком і сином. Пізніше виникали прізвища на -енко і від жіночих імен: Галенко, Катренко, Марусенко, Мотренко, Оленченко, Стешенко та ін..

Люди звертали увагу на батькове заняття, його професію, посаду. Тому маємо прізвища Бондаренко, Вівчаренко, Гончаренко, Кравченко, Кухаренко, Лимаренко, Майстренко, Мірошніченко, Пастушенко, Рибальченко, Тесленко, Ткаченко, Чередніченко та ін.

Ось як про це написала поетка Лідія Компанієць: Ковалівна

-Звідкіля ти? -З Яворова. -А чия ти? -Ковальова.

В мене тато коваль, І дідусь був коваль.

І мій брат-Коваленко.

-А як звать тебе? -Оленка.-

Ну, бувай! Рости здорова, Ковалівно з Яворова!

Вдачу суфікса -енко немовби наслідує суфікс -ук. І спочатку вони виражали значення «син». І в германських мовах це видно досить чітко. Іноді видається, ніби люди збирались з усіх усюд і домовлялися про спільні дії, бо дивує однаковий підхід багатьох народів до творення прізвищ. Якщо українець хотів відзначити, що дитина є сином свого батька, то використовував суфікси -енко – українець, росіянин -ов, грузини – швілі, вірмени – ян, німці – сон, шотландці –мак (початкове). Поняття «син свого батька» закріплювалося мовами світу по-різному.

C.105-110) Вихованець І.Р. Таїна слова. –К.:Рад. Школа,1990 – 284 с).

Прикладом можуть бути закріплені в одній із статей «Зведення законів Російської імперії» права чоловіка над дружиною: «Жінка зобов'язана підпорядковуватись чоловікові як господарю; перебувати до нього в любові і пошані та необмеженій слухняності».

«Домострой» – це звід правил соціальних стосунків та «морального побуту» в російській сім'ї XV –XVI століть. І хоча у порівнянні з іншими творами середньовіччя ця книга вважалась достатньо м'якою, все ж основна її ідея була спрямована на встановлення чіткої ієрархії між статевих взаємин:«Бог – на небі, цар – це бог на землі, чоловік – це цар в домі». У правилах «Домострою» – сім'я – це добре укріплений мур, за яким під пильним

поглядом господаря живуть її члени в постійному страсі покорення за щонайменшу провину. Дружині в ніякому випадку не можна було виходити з тіні чоловіка, якого вона мала слухатись беззаперечно: «... Жінка добра, і працелюбна, і мовчазна – вінець своєму чоловікові. За добру дружину похвала чоловіку і честь»...

Висновок.

Отже, при патріархальному устрої сімейного життя дружина та інші члени родини, а особливо дівчатка, є приватною власністю чоловіка, що по суті закарбовано в багатьох приказках та прислів'ях. І хоча відійшли в минуле часи домострою, з пережитками патріархального устрою родини, але з спражнісіньким патріархатом ми стикаємось і сьогодні.

Якими є ознаки патріархату в сучасних сім'ях?

Інформаційно-розвивальний блок: «Приховане обличчя патріархату в сім'ї»

Крок №1 Сюжетно-рольові ігри: «Патріархат в дії»

Дві пари підлітків, використовуючи атрибути статі, інсценують два сюжети:

Мати, батько, донька обговорюють бажання дівчинки-підлітка, яка успішно закінчила навчання в середній школі, подавати документи в лицей, щоб стати перукарем і візажистом. Мати на стороні доньки, проте боїться «важкої руки» і слівця чоловіка. Донька готова відстоювати своє рішення, проте залежить від батька матеріально. Батько поводить як голова родини.

Авторитарний чоловік забороняє дружині працювати у книгарні-кафе, робота в якому припадає на вечірній час. Аргументи чоловіка – вечірні години вона має присвячувати йому і сину-першокласнику. Він вважає, що сама природа наділила його владою над слабкою статтю і своїми принципами не збирається поступатися.

Крок №2. «Чи є партнерство викликом патріархальних стосунків?»

Актуалізація опорних знань учнів: Чому саме жіноцтво розпочало боротьбу з патріархатом? Які альтернативи були запропоновані? Що означає слово «егалітарні стосунки»(від франц.egalite – рівність)? Як співвідносяться слова «дружба, приятельство, егалітарність»? Які стосунки в сім'ї називають рівноправними? Рівноправність і партнерство – це слова синоніми? (Так, одне не існує окремо від іншого). Що легше для людини – наказувати, керувати членами сім'ї чи бути партнером, другом, радником?

Про яку роль жінки – підлеглу чи партнерську говорять поети?

На замітку вчителю

Чорне й біле — це ті кольори, Що для жінки судьба присудила. Ти ж для неї палітру створи, Щоб веселка в очах засвітилась.
Жінку в жінці любов'ю звелич, І Подаруй їй омріяне чудо, В серце поглядом ніжно поклич —Подарує тобі цілий світ ;
І пожертвує всім лиш для тебе. ...Не запитуй її, скільки літ. Вік любові освячує небо! (Л. Говоркова)
Жінка. У неї велика і свята місія на землі. Тож саме Жінка мусить 'засвітити дух, душу нації і створити диво: отой чагарник виродження викорчувати, а з уцілілого зерна нашого прадрева виростити нове національне древо, міцне коріння і високу крону.
Позитивна феміністсь
А може, Бог шматочок серця брав

Чи язичка, та ще й присипав перцем?
Якщо Бог жінку й сотворив з ребра, То тільки з того, що було... під серцем.
<i>Партнерство</i>
Будь моїм святим натхненням І скарбом найвищим!
Подорожником на рану І другом найближчим (Т.Шевченко)
Ми з тобою — дві зорі, Дві піщинки в синім морі.
Ми — два птахи угорі, Дві зернини у ріллі — Разом в радості і горі.(С.Контурська)

Крок №3. Сюжетно-рольові ігри: «Партнерство в дії»

Вчитель пропонує зіграним раніше сценаріям віднайти альтернативне рішення (уявити собі, як розвиватимуться події в партнерській сім'ї).

Підсумок сюжетно-рольових ігор вчителем: Чеснотами партнерства є: взаємодія, взаємодовіра, взаємоповага, взаємодопомога, взаєморозуміння, взаємопідкування, взаємовідповідальність.

Або ВЗАЄМО -дія,

- довіра,
- повага,
- допомога,
- розуміння,
- підкування,
- відповідальність.

Крок №4. Презентація учнями інформаційних дайджестів «Патріархат в дії: сексизм чи дискримінація?»

На підставі інформації з Інтернет-сайтів, старшокласники презентують інформаційні дайджести, з переконливим фактажем дискримінації жінок, на кшталт:

Паніка серед працівниць палестинського телебачення: радикальне ісламістське угруповання «Мечі правди» погрожує відрубати голови усім жінкам, які наважаться з'явитися в ефірі без хіджабу – спеціальної хустки, що повністю закриває волосся і плечі. Лист з погрозами надіслали на електронну пошту Палестинської телекомпанії. Жінок з непокритими головами звинувачують в аморальності. Деяким працівницям навіть телефонували на мобільні телефони з погрозами.

Одна з журналісток Палестинської мовленнєвої телекомпанії заявила: «Погроза, яку ми отримали, надзвичайно нас налякала. Ці слова свідчать про криваве спрямування цього угруповання. Але, незважаючи ні на що, ми продовжуємо виконувати наші обов'язки. Вони не повинні думати, що жінки завжди найслабша ланка.

Іранських каратисток дискваліфікували через відмову зняти хіджаб.

Кримінальний кодекс Ісламської республіки передбачає як покарання за позашлюбний секс смерть через каменування. Каміні мають бути певного розміру, щоб смерть не

настала занадто швидко, а муки не тривали занадто довго. Середня тривалість цієї страти становить 20 хвилин. Цей вид покарання регулярно практикувався в Ірані, починаючи з 1979 року, проте останнім часом випадки каменування – досить рідкісне явище. У 2002 році на цей вид страти було накладено мораторій, хоча в Кримінальному кодексі даний параграф все ще є. Переважна більшість жертв цього варварського закону – жінки.

Суд Саудівської Аравії засудив журналістку до 60 різок за те, що в її програмі на телебаченні чоловік-мусульманин розповів про своє позасімейне життя. Саудівська «поліція моралі» заарештувала бізнес-леді у кав'ярні Starbucks в Ер-Ріяді за те, що жінка за кавою обговорювала ділові питання зі співробітником своєї фірми.

У Сомалі ісламістське угруповання «Ель-Шабааб» публічно шмагає жінок, які носять бюстгальтери. Бойовики відловлюють жінок на вулицях і перевіряють, що вони носять під буркою. Тих, у кого виявлено бюстгальтер, публічно шмагають на ринку, а бюстгальтер спалюють. Близько 30 поліцейських увійшли до популярного столичного ресторану і заарештували всіх 13 жінок, які були у штанях. Частина жінок визнали свою провину й відразу були покарані, діставши по 10 ударів батою. Журналістці **Лубні Ахмед Хусейн**, яка вимагала зустрічі з адвокатом, загрожували 40 ударів. А ось в ліберальніших країнах бюстгальтери дозволено носити не лише жінкам, але й чоловікам, – як, наприклад, в Японії.

У Судані групу жінок публічно відшмагали за, як стверджується, непристойний одяг. **Лубна Ахмед Хусейн**, якій загрожують 40 ударів батою, повідомила, що її і ще 12 жінок в штанах заарештували в одному з ресторанів столиці країни – Хартума. Впливова релігійна організація Малайзії – Національна Рада з фетв (фетва – розпорядження щодо конкретного питання, засноване на принципах шаріату) – заборонила носіння чоловічого одягу жінками і гомосексуальні стосунки між ними.

Чоловіки арабського і мусульманського світу поводяться з жінками, «як із меблями», і ситуація в цій сфері вимагає «жіночої революції», заявив лідер лівійської революції **Муаммар Каддафі**. «Жінки – як меблі: її можуть поміняти, коли захочуть, і ніхто ніколи не запитає, чому зробили саме так», – цитує італійське агентство ANSA слова Каддафі, що виступав перед переважно жіночою аудиторією, в яку входили видні діячі світової культури, політики і економіки. «Світу необхідна жіноча революція, заснована на культурній революції», – додав лівійський лідер, не вдаючись до подробиць. Під час візиту до Києва Каддафі проживав у наметі і його охороняли жінки-охоронці. Цим він хотів показати, що арабські люди дуже поважають жінок.

Уперше в історії мусульманської общини Британії жінка зробила п'ятничний намаз і виступила з проповіддю до змішаної групи віруючих. Згідно з традицією, що трактувалася багатьма як обов'язкова вимога шаріату, жінка може виступати в ролі імама лише перед жінками, здійснювати ж намаз перед групою єдиновірців, що складається з представників обох статей, належить тільки чоловікові.

Перша жінка-суддя приступила до виконання своїх обов'язків в Єгипті. 34-річна мусульманка **Амаль Сулейман Афіфі** вперше в історії Країни пірамід отримала право бути маазуною – представником кадї (судді), уповноваженим реєструвати шлюби. Афіфі – мати трьох дітей, має диплом і вчений ступінь з юриспруденції і криміналістики. Обійшовши 10 претендентів-чоловіків, вона продовжила справу свого батька. У її завдання входить підписання свідоцтв про шлюб і санкціонування документів на розлучення. Її призначення сімейним суддею було зустрінуте люттю і протистоянням багатьох юрис-

тів і представників релігійних організацій. Декілька улемов заявили, що по шариату свідоцтво двох жінок прирівнюється до свідоцтва одного чоловіка, і тому шлюбний контракт, укладений жінкою, не матиме законної сили.

Американські хірурги провели успішну пластичну операцію 19-річній афганській дівчині на ім'я Аїша, чиє обличчя було спотворене її чоловіком — бойовиком руху «Талібан». Аїша, яка просить не називати своє прізвище, напередодні вперше з'явилася перед журналістами, побувавши на церемонії вручення їй премії «Стойке серце» в Лос-Анджелесі. Нагороду дівчина отримала з рук Марії Шрайвер, дружини губернатора Каліфорнії Арнольда Шварценеггера. Історія Аїші здобула популярність після того, як фотографія з її спотвореним обличчям була опублікована на обкладинці американського журналу Time 9 серпня 2010. Присвячений їй матеріал називався «Що станеться, якщо ми залишимо Афганістан?». Журнал організував поїздку дівчини до США, де їй протягом восьми місяців було зроблено декілька операцій. Вони фінансувалися Grossman Burn Foundation.

Аїшу у 12-річному віці разом із сестрою віддали бойовику «Талібану» за рахунок сплати боргу. Вона піддавалася знущанням з боку чоловіка багато років і вирішила тікати. Однак чоловік повернувся з Пакистану, де брав участь у бойових діях, знайшов її і, щоб відновити «честь родини», відрізав вуха і ніс. Потім він кинув Аїшу вмирати. У підсумку дівчину врятував один з далеких родичів, який доставив її до американського госпіталю в Афганістані, де їй була надана перша допомога. «Аїша — лише один із прикладів того, як допомагають тисячам дівчаткам і жінкам з Афганістану та інших країн по всьому світу. Кожного разу, коли Аїша дивиться в дзеркало, вона згадує про рабство. Однак іноді вона все ж сміється. І в цей момент ви бачите її підлітковий дух, що вирвався з тіла, яке провело все життя в несправедливості», — зазначила Ребекка Грей, глава Grossman Burn Foundation.

В Афганістані чоловік за рішенням місцевого суду відрізав своїй 12-річній дружині ніс та вуха, покаравши її за те, що вона намагалася від нього втекти. Спливаючу кров'ю дівчину покинули у горах помирати, але її підібрали американські солдати. Аїшу заручили з майбутнім чоловіком, коли їй не було і восьми років. Цей шлюб мав примирити два ворожих клану. 12-річним підлітком Аїша увійшла в будинок таліба з провінції Уразган повноправною дружиною, а два роки до цього вона жила у стайні майбутнього чоловіка. Дівчина одразу не сподобалася численній родині чоловіка (у нього було 10 братів). Не бив її там тільки ледачий. «Мене так били, що здавалося ще трохи, і я помру», — з жахом згадує Аїша. Після катувань дівчинка не могла піднятися кілька днів. Не витримавши знущань, вона вирішила втекти. Як їй це вдалося, вона не розповіла, але трохи згодом її зловили і ув'язнили у жіночій тюрмі Кандагара. За подібний злочин в Афганістані передбачено покарання у вигляді ув'язнення строком на три роки, Аїшу ж видали на руки батькові через півроку. Батько ж повернув нещасну дівчинку чоловікові. На місцевому суді постановили: Аїшу покарати, відрізавши їй ніс і вуха. У супроводі одного з братів чоловік відвіз дівчинку в гори, де й виконав страшний присуд. Дівер тримав підлітка, а чоловік різав.

За даними ООН, 90% афганських жінок стають жертвами домашнього насильства.

Президент Афганістану **Хамід Карзай** підписав закон, який фактично легалізував згвалтування членів сім'ї. В новому виданні сімейного права шиїтів, підписаного главою Афганістану, заперечується необхідність згоди між подружніми парами в сексуальному житті. Новий закон мовчазно схвалює шлюби з неповнолітніми і обмежує право жінки

покидати дiм. Закон, який регламентує сiмейнi взаємини для меншини шиїтiв Афганiстану, вводить дискримiнацiйнi норми щодо жiнок при укладеннi шлюбу, розлученнi, всиновленнi, зверненнi до суду, при реалiзацiї права на спадок i iнших випадках, встановлюючи безумовну перевагу чоловiкiв в сiмейному життi.

Влада Саудiвської Аравії розробляє новий законопроект, у якому буде вказаний мiнiмальний вiк дiвчаток-наречених. Цей крок зроблений пiсля недавньої скандальної iсторії зi шлюбом мiж восьмилiтньою дiвчинкою i 60-рiчним чоловiком. Судовi органи мiста Унайза вирiшили не розривати шлюбу, але ухвалили, що чоловiк не має права вступати у iнтимнi стосунки з дiвчинкою, поки та не досягне статевої зрiлостi. Мiнiстр юстиції країни **Мухаммад Ісса** заявив, що батькам i опiкунам необхідно припинити «довiльну практику» вiддавання замiж своїх малолiтнiх дiтей. Проте він не уточнив, чи збирається уряд країни цю практику заборонити. Правозахисники стверджують, що бiднiсть сiмей часто є головним приводом для таких шлюбiв. У Саудiвській Аравії, де проповiдується радикальна течія iсламу, батько має повне право видавати своїх дочок замiж коли завгодно i за кого завгодно. Батько восьмилiтньої дiвчинки вiддав її за дружину, щоб розплатитися з боргами за допомогою калиму. У Туреччинi збiльшуються випадки так званих «самогубств честi». Вони досягли рекордних позначок – близько 200 на рiк, i згiдно з офiцiйною статистикою дорiвнює половинi всiх убивств у країні. Молодих жiнок вбивають члени їх власних сiмей за провину, якою вони «збездистили» свою сiм'ю, наприклад, за вiдмову вийти замiж за запропонованого жениха, а iнодi навiть за непристойне SMS.

Крок№5. «Скажи «Ні» насиллю».

Вчитель розповiдає, що в листопадi проводяться соцiальнi акції «Скажи «Ні» насиллю», «16 днiв проти насильства», якi спрямованi на запобiгання домашньому насиллю. Провести обговорення телепередач, фiльмiв щодо запобiгання жорсткому поведженню з жiнками (наприклад, 9 листопада – Мiжнародний день проти сiмейного насилля, якому була присвячена телепередача А.Малахова «Без обличчя»). Серед питань, якi обговорювались, були: потрiбний законодавчий захист для жiнки-жертви насилля; Любов як кара i спiвзалежнiсть; Чи може бути жiнка сталкером? Варто чи не варто прощати насилля? Чи можна зупинити домашнє насилля? Не будьте жертвою-поважайте себе! Якшо чоловiк перший раз пiдняв руку, то він i надалi буде бити?»

Чи згоднi ви з думками Ганни Чубач?

Нехай моля доля
Знедолено плаче,
Карає i мучить
Нестерпним життям,
Я-все-таки сильна,
Я-щось-таки значу,
Я-свiт цей дивую
Красивим дитям.
Накотяться бiди
Повинна здолати.
Пiдхопиться туга-
Повинна мовчати.

Рефлексія заняття учнями:

- патріархат існує і як система мислення, брак індивідуальної гендерної культури, і як закріплені законодавством закони, які дають право порушувати права людини на життя, свободу самовиявлення;
- патріархат як влада над жінкою ще не відійшов в історію і проявляється в цивілізованих демократичних країнах як в сім'ї. так і за її межами;
- рівність, егалітарність залежать не тільки від виховання, індивідуальної гендерної культури, але й забезпечується правовим законодавством.

Домашнє завдання: віднайти на інформаційних гендерних сайтах матеріали, які висвітлюють факти дискримінації жінок.

Цільова група: старші підлітки і юнацтво

Тема: «Чи статева належність стає на перешкоді самовираження, самореалізації людини?»

Мета: з'ясувати вплив статевих стереотипів на можливості самовираження, самореалізації чоловіків та жінок.

Завдання:

1. спонукати підлітків до усвідомлення можливостей їх самореалізації в сьогоденні і в майбутньому;
2. показати обмежувачий вплив статевих стереотипів на вибір сфер самовираження, самореалізації чоловіками та жінками.

Форма проведення заняття: психологічний тренінг; групова дискусія.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість – 1 година.

Обладнання: 4 ватмани, маркери, самоклеїтки, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Що означають слова «самовиражатися», «самореалізовуватися»? Чому ці поняття є синоніми успіху, щастя людини? Кого з чоловіків і жінок можна назвати самореалізованими? В яких сферах вони досягнули успіхів? Що є спільним в словах «самовираження» та «самореалізація»?

Підсумовуючи відповіді, вчитель окреслює поняття «самовиражатися» як розкривати своє «Я», свою індивідуальність, а «самореалізація» – реалізація своїх знань, досвіду, творчого потенціалу.

Інформаційно-розвивальний блок.

Вчитель звертає увагу учнів на те, що виявляти та реалізовувати можна те, що маєш у своєму доробку – якість, вміння, знання, здібності. Вони накопичуються в школі, інших освітніх закладах – спортивних, музичних, в сім'ї. Підлітковий вік – це час самопізнання, самовизначення – «Ким Я є? Ким хочу бути?»

Саморефлексія підлітків.

Вчитель малює на дошці вісім еліпсів із означенням сфер життєдіяльності і просить підлітків прикріпити свої статевокольорові самоклейки до тих, в яких вони б хотіли виразити себе найбільшою мірою, те, які вони вже досягнули. Бажаючі можуть початково прокоментувати свій вибір.

Сфери самовиявлення:

- Професійна праця
- Кохання
- Сімейне життя
- Спорт
- Мистецтво (музика, образотворче мистецтво, спів, народна культура)
- Подорожі, пізнання світу
- Громадсько-політичне життя
- Дружба

Підсумковий блок.

Вчитель запрошує групу експертів – «лічильну комісію». Учні шукають відповідь на такі питання, як: Які життєві сфери виявились найбільш значущі для статей (спорт, подорожі, сімейне життя)? Чому? Яку роль у цьому виборі відіграли статеві стереотипи, а яку саме людина?

Рефлексія (самоаналіз) – це розуміння того, що уподобання сфер самовираження досить часто продиктоване саме статевими очікуваннями (інтерес жінки культурою, а чоловіка – спортом). Проте самореалізованими людьми стають ті, які слухають своє серце та ідуть за покликом серця. Дівчатка цікавляться громадсько-політичним життям, обирають для себе так званий «чоловічий» фах політолога, це підтвердження тому, що такий вибір можуть зробити ті, хто здатен протистояти стереотипам.

Організація опорних знань.

Вчитель використовує схему «Сфери самовиявлення» і запрошує підлітків до обговорення таких питань:

1. Визначити, які сфери життєдіяльності людини найбільше цінуються в суспільстві? Які – найменш? (Підлітки символічно зазначають рейтинг кожної із зазначених сфер життєдіяльності).

Висновок: професійна праця та спорт – ціняться в суспільстві більше, ніж самовираження та самореалізація у сім'ї.

2. Визначити, в яких із зазначених сфер чоловіки та жінки мають найбільше шансів для самореалізації? Чому? (Підлітки вписують слова «чоловіки» та «жінки» у відповідні еліпси).

Висновок: Найменш престижні в суспільстві сфери життєдіяльності це ті, в яких задіяні переважно жінки. І навпаки, найбільш пошанованими із позиції заробітку, соціального статусу, впливу на інших, можливостей показати себе і здобути славу тощо є саме ті напрямки соціального функціонування людини, де домінують чоловіки.

Самоаналіз (рефлексія): Яким може бути вихід із ситуації? Коли статеві стереотипи спонукають чоловіків до виявлення себе і знижують рівень соціальних досягнень жінок? Чи можна протистояти статевим стереотипам? Чому буває нелегко?

Домашнє завдання.

Знайти в Інтернеті біографії жінок, які добилися значних успіхів в «чоловічих» сферах суспільного життя, як наприклад, колишнього прем'єра Великобританії Маргарет Тетчер, колишнього Держсекретаря США Кондолізи Райс чи кандидатки в президенти Російської Федерації Ірини Хакамади? Чи вдалося їм реалізувати себе і виявити своє «Я»?

Тема: «Статеві стереотипи є такими ж інфекційними, як і віруси?»

Цільова група: старші підлітки.

Мета: показати підліткам шляхом складання питань для проведення інтерв'ювання (анкетування) та аналізу зібраних даних поширеність та стійкість статевих стереотипів в різних вікових групах.

Завдання:

1. розвинути уміння розпізнавання статевих стереотипів в оцінних судженнях людей різного віку;
2. навчити аналізувати та виокремлювати традиційні та егалітарні ґендерні настанови.

Форма проведення заняття: психологічний практикум на тему «Як виявити (діагностувати) статеві стереотипи, якими послуговуються діти та дорослі»; групові дискусії.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість – 1,5 години.

Обладнання: дошка, крейда, ватмани, маркери, скотч.

ХІД УРОКУ

Активізація отриманих знань.

Вчитель нагадує, що будь-який стереотип (професійний, національний, віковий тощо) спрощений умовисновок, схематизоване судження, яке є досить поширеним серед окремої соціальної групи, в якому дається оцінка певній категорії людей чи певним соціальним явищам, які зазвичай необ'єктивно базуються на невігластві і упередженому ставленні.

Актуалізація опорних знань.

- Що таке статевий або гендерний стереотип? (Це усталені в суспільстві переконання щодо характеристик чоловіків і жінок, а також відповідних їм занять, професій, поведінки тощо).
- Чи статеві стереотипи характеризують окремих чоловіків і жінок, чи стосуються всіх?
- Яку функцію виконують стереотипи? Чи вони містять в собі певні приписи, нормативи поведінки?
- Які саме приписи стосуються жіночої статі, а які чоловічої?
- Ці приписи несуть в собі позитивний відтінок, мовляв, все може чоловік (жінка), чи мають обмежувальний характер?
- Чи статеві стереотипи носять опозиційний характер «ми і вони»?

Підсумовуючи відповіді учнів, вчитель зауважує що попри очевидність неправдивості статевих стереотипів, вони є досить поширеними і самі підлітки зможуть в цьому переконатися, коли проведуть самостійне дослідження.

Організація роботи в малих групах.

Вчитель пропонує класу поділитись на дві групи дослідників. Одна група вивчатиме поширеність статевих стереотипів у дітей та людей старшого віку. Завдання дослідних груп: придумати до 10 влучних питань, які б виявляли статеві стереотипи в оцінкових судженнях щодо поведінки статей в сім'ї, здобутті освіти, в тому числі професійної, кар'єрі, громадсько-політичній активності тощо. Перша група, яка пізніше буде проводити опитування хлопчиків та дівчаток, занотовує пропозиції щодо формулювання змісту питань і визначає 10 найвлучніших, як наприклад,

1. Якими є хлопчики (дівчатка):
  - А) такими самими за характером;
  - Б) повністю відрізняються;
  - В) не знаю.
2. Хлопчикам (дівчаткам) варто дарувати і купувати:
  - А) такі самі ігри, іграшки, книги;
  - Б) повністю різні;
  - В) ще не знаю.

Друга група підлітків, яка проводитиме інтерв'ювання чоловіків та жінок літнього віку, занотовує на ватманах пропозиції щодо формулювання змісту питань та визначає з них 10 найвлучніших. Як наприклад, вчитель пропонує занотувати декілька і придумати подібні до них:

1. Чи згодні Ви з тим, що призначення чоловіків полягає в зароблянні грошей та матеріальному утриманні сім'ї, а жінок у підтримці домашнього господарства та вихованні дітей?
  - А) так;
  - Б) ні;
  - В) не знаю.
2. Чи вважаєте Ви, що дівчаток та хлопчиків треба виховувати по-різному?
  - А) так;

- Б) ні;
- В) не знаю.

3. Чи поділяєте Ви точку зору, що хлопчики, чоловіки більш здібні до техніки, точних наук, а дівчатка до гуманітарних?

- А) так;
- Б) ні;
- В) не знаю.

Вчитель просить учнів, зосередитися на таких питаннях, як:

- Чи діти вважають, що хлопчики та дівчатка, чоловіки та жінки – це різні за характером, поглядами та призначеннями люди?
- Яке ставлення у молодших школярів до однолітків іншої статі? (Дружать, воюють.)
- Яку поведінку, інтереси, ігри діти вважають підходящими для чоловічої/жіночої статі? І чому?
- Звідки вони дізнаються про те, що повинні робити хлопці, а що дівчата?
- Чи задоволені діти своєю статтю?
- Чи є різниця в поширеності статевих стереотипів між дівчатками та хлопцями?

Для групи підлітків, які планують опитувати дорослих, вчитель пропонує зосередитись на таких питаннях:

- Чи старше покоління поділяє погляди про полярність властивостей і призначення чоловічої та жіночої статі?
- Які сімейні ролі і обов'язки віддаються статям? Чому?
- Які професії і громадські ролі для чоловіків і жінок вважають підходящими, а які небажаними?
- Як ставляться до проблеми взаємозамінності обов'язків і виконуваних ролей?
- Чи вважають за потрібне посилювати чи послаблювати різницю у вихованні хлопчиків та дівчаток, чоловіків та жінок?

Домашнє завдання:

Учні обирають для себе групу для проведення опитування за визначеними в класі питаннями молодших дітей та дорослих. За бажанням хлопчики можуть опитувати дівчаток чи жінок старшого віку, а дівчатка – молодших хлопчиків та чоловіків. Вчитель пропонує бажаним записувати відповіді на запитання на магнітофон.

Тема б): «Чи статеві стереотипи є такими ж інфекційними, як і віруси?»

Мета: шляхом опитування отримати аналіз статистичних даних, виявити поширеність та стійкість статевих стереотипів серед дітей та дорослих.

Завдання:

- розвинути уміння розпізнавання статевих стереотипів в оцінених судженнях людей різного віку;
- навчити аналізувати та виокремлювати традиційні та егалітарні гендерні настанови.

Форма проведення заняття: групові дискусії;
підсумкова конференція.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість – 1,5 години.

Обладнання: дошка, крейда, ватмани, маркери, скотч.

Вступне слово вчителя.

Вчитель запрошує до підготовчої аналітичної роботи в групах відповідно статі та віку досліджуваних та пропонує кожній з груп на основі отриманих даних приготувати відповіді на такі запитання:

- Якщо порівняти покоління людей старших та найменших, то статеві стереотипи посилюються чи послаблюються? В який спосіб?
- Чи можна стверджувати, що є подібність у поглядах між молодшими і старшими представниками жіночої статі та молодшими і старшими представниками чоловічої статі? Чи жодної різниці немає?

Завдання для самоаналізу.

Пригадати себе в дитинстві: коли і від кого вперше дізналися про те, як мають поводитися хлопчики і дівчатка, коли почали слідувати стереотипам?

Порівняти свої погляди на статі із поглядами молодших школярів та людей старшого віку. В чому полягає різниця? Якою мірою підлітки стали вільнішими від стереотипів? Чи хотілося б наслідувати статеві стереотипи старшого покоління чи ні? Як статевостереотипні обмеження могли б вплинути на власні інтереси, уподобання, плани на майбутнє? Важко чи легко не обмежувати інфекцію статевостереотипних поглядів на життя?

Цільова група: підлітки

Тема: Дискримінація жінок і чоловіків в Україні.

Мета: розвивати у підлітків уміння розпізнавати сфери та форми відкритої та прихованої ґендерної дискримінації.

Завдання:

1. сформувані у підлітків власну точку зору щодо того, в яких сферах і в який спосіб найчастіше відчувають дискримінацію чоловіки і жінки;
2. розширити уявлення підлітків про поняття прямої, явної та прихованої, а також позитивної дискримінації.

Форма проведення заняття: дві опозиційні групи підлітків, сформовані на основі принципу «Захисники прав жінок» та «Захисники прав чоловіків», які повинні представити конкретні аргументи на користь власної точки зору «Бережіть жінок» та «Бережіть чоловіків».

Місце проведення: навчальна аудиторія поділена на дві частини, посередині місце для засідання членів експертної ради та виступів.

Тривалість – 1,5 години.

Обладнання: дошка, крейда, ватмани, маркери, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Вчитель – головуєчий експертної ради, має вислухати аргументи двох полярних точок зору щодо того, які конкретно форми дискримінації у відкритій чи прихованій формі переживають чоловіки і жінки.

Перед початком дискусії в групах експерти – найактивніші представники двох статей нагадують визначення ґендерної дискримінації. Зазначають узаконення певними правовими актами, вказують на обмеження статей у правах і свободах, а також на реальність таких обмежень. Наприклад, під скорочення штатів або переведення на скорочений робочий тиждень підпадають в першу чергу жінки, які мають неповнолітніх дітей, мотивуючи своє рішення турботою про повноцінне материнство. Пряма дискримінація заборонена чинним українським законодавством та міжнародними актами, підписаними державою. А випадки прихованої дискримінації часто важко довести, хоча вони стосуються питань рівності професійної підготовки, працевлаштування, умов праці, просування по службі, соціального забезпечення, платні за рівноцінну роботу, а в приватному підприємстві, реалізації сімейних та виробничих ролей.

Чи легко «відслідкувати» випадки прихованої дискримінації? Ні, оскільки вони стають очевидними тільки на підставі всебічного аналізу статистичних даних, віддзеркалюючих асиметричність позицій двох демографічних груп в сфері освіти, професійно-економічного статусу, розподілу ресурсів, владних повноважень, поєднання суспільних і приватних ролей тощо.

Чи буває дискримінація позитивною? Так, оскільки держава часом на певний період часу встановлює певну систему пільг, заохочень, компенсацій, спрямованих на підвищення соціального статусу тієї чи іншої демографічної групи. Експерт просить учасників групи звернути особливу увагу на аналіз випадків позитивної дискримінації в Україні і визначити, чи насправді вони «вирівнюють» позицію більш «слабшої» статі з протилежною.

Основна частина.

Завданням груп є якомога повніше представити аргументи, які свідчать про дискримінацію статі, яку вони боронять (йдеться про виміри нерівності в ключових галузях – економічному і політичному житті, в сфері сім'ї, кар'єрного зростання, науки, освіти, охорони здоров'я, меншовартості чоловічого чи жіночого внеску в суспільний розвиток країни через нерівноправність статей).

Кінцевим виміром такої ґендерної нерівності має бути складання позову постраждалої статі до державних структур та до іншої статі з вимогою змінити ситуацію, коли її права закріплені на рівні з іншою статтю, а de facto – порушуються повністю або частково на

ринку праці, в її оплаті, повноті самореалізації та просуванні кар'єрою, можливостях бути обраним до органів управління, займатись власним підприємництвом.

Вчитель пропонує експертній групі визначити найбільш аргументований позов, а відповідно до нього найбільш дискриміновану економічно, професійно, політично, побутово-демографічну групу.

Незалежно від того, яку статтю визнають експерти найбільш дискримінованою (на підставі позову), вчитель просить підлітків замислитись над питаннями: Чи можна вирішити питання однієї статі за рахунок іншої? Якою мірою егалітарність взаємин статей може забезпечуватись на рівні законодавства, а якою психологічними чинниками, ґендерними знаннями, стереотипами, упередженнями?

В процесі презентацій позову експерти просять учасників групи розтлумачити ті чи інші звинувачення, навести приклади із преси, Інтернету, кіно, літератури з тією метою, щоб якомога більше учнів могли взяти участь в обговоренні проблем статевої дискримінації.

Домашнє завдання:

Зібрати інформацію через інтернет-сайти про дискримінацію жінок в таких країнах, як Афганістан, Пакистан, Сомалі, Тайланд та порівняти її зі статусом жінок в країнах Скандинавії. Приготувати реферати для виступів.

Цільова група: підлітки.

Тема: «Яким є становище жінок в країнах з різними ґендерними традиціями?»

Мета: навчити підлітків усвідомлювати взаємозв'язок соціально-економічних умов життя та особливостей статусу жінок.

Завдання:

1. з'ясувати позитивні та негативні сторони життя жінок в Україні в порівнянні з іншими країнами;
2. активізувати в учнів співчуття до дівчаток та жінок, які живуть в умовах патріархального суспільства;
3. розвивати у підлітків потреби конструктивних суспільних змін, спрямованих на захист егалітарності взаємин статей.

Форма проведення заняття: оповідання (наративи) та ситуації як ілюстрації уявних випадків, презентації рефератів, підготовлені учнями на теми: «Чи знаєте Ви, що жінки в Швеції (Фінляндії, Англії, Афганістані, Пакистані, Тайланді, Сомалі) ...?».

По завершенні прочитання реферату необхідно, щоб учень чи учениця обіграли почуту інформацію у формі рефлексії жінки чи чоловіка. Наприклад, «Мене звали Лейла – я – сомалійка, мені 13 років. Мене готують до шлюбу, а на мої спроби протестувати, батько застосовував щодо мене такі «виховні» засоби ...»

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість – 90 хвилин.

Обладнання: може застосовуватись power-point в презентації доповідей, а в процесі унаочнення уявної фотографії жінки-краянки можуть вкористовуватись платки-хіджати, засоби покарання, примусу тощо.

ХІД УРОКУ

Вступне слово вчителя.

Вчитель стимулює підлітків до обміну думками щодо порівняння становища жінок в країнах з розвинутою демократією та патріархатом шляхом таких питань: Чи погоджуєтеся Ви з висловом, що по тому, як живеться жінкам в країні, можна судити про її демократію? Якщо узагальнити дані про становище жінок в різних країнах, то на Вашу думку, який відсоток жінок світу живе в умовах патріархальних (до 80 %) та егалітарних культур (до 20 %)? Які книги, кінофільми розповідають про принизливе, а часом і жорстоке ставлення до дівчаток (наприклад, про їх «обрізання»)?

Інформаційно-розвивальний блок.

При збиранні матеріалів на презентацію та реферат, підліткам необхідно було знайти:

- громадські права і свободи жінок і чоловіків;
- участь жінок у державних структурах влади даної країни;
- доступ до початкової, середньої та вищої освіти чоловічого та жіночого населення;
- соціально-економічний статус жінок;
- ситуація чоловіків та жінок на ринку праці;
- вплив на чоловіків і жінок пануючої в країні релігії (якщо вона є);
- статус чоловіків і жінок в шлюбно-сімейних стосунках (сімейні ролі, подружні обов'язки, догляд за престарілими та дітьми);
- розвиток в країні побутової інфраструктури, ступінь механізації домашньої праці;
- етнокультурні традиції та звичаї щодо взаємин чоловіків та жінок;
- випадки фізичного, психічного та сексуального насилля над дівчатами та жінками;
- проституція, алкоголізм, наркоманія серед чоловічого та жіночого населення, торгівля людьми («біле рабство»).

По закінченню оповідання вчитель просить бажаних учнів (незалежно від їх статі) відтворити найбільш дискримінаційні чи навпаки демократичні моменти життя уявних жінок різного віку в факти біографії, які виступають своєрідною формою рефлексії почуття: «Що це означає бути жінкою в Афганістані, Пакистані, Сомалі, Швеції ...?»

Підсумовуючи реферати та їх репродукції в біографіях уявних жінок, вчитель просить учнів замислитись над питаннями: Яким є становище українських жінок у порівнянні із патріархальними культурами? Яким є становище українських жінок у порівнянні із гендерною культурою скандинавських жінок?

Домашнє завдання:

Охарактеризувати особливості гендерного становища жінок за літературними творами, які вивчають підлітки з предметів: «Світова література», «Українська література».

Цільова група: підлітки 7-9 класів.

Тема: «Що таке сексизм і як він проявляється?»

Мета: розкрити поняття «сексизму» як певних упереджень чи очікувань щодо людини на підставі її належності до статі.

Завдання:

1. показати підліткам взаємозв'язок проявів сексизму і статевих стереотипів;
2. спонукати підлітків до висновку про сексизм як підґрунтя статевої дискримінації.

Форма проведення заняття: робота в міні-групах; дискусія у колі учнів класу.

Місце проведення: навчальна аудиторія;

Тривалість – 90 хвилин.

Обладнання: аркуші паперу, маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Вчитель просить учнів розтлумачити слово «сексизм», а саме англомовний корінь «секс» як показник на належність до статі (чоловічої чи жіночої) та «изм» як прояв. Щоб зрозуміти негативний відтінок поняття «сексизм», педагог просить дітей закінчити речення першою фразою, початок яких він пише на дошці, а саме:

- Жінка на кораблі – це прикмета ...
- Якщо зібралось троє чоловіків, то ...
- Добра прикмета, якщо першими на поріг дому після різдвяних свят стануть..., а не...
- Що буде робити жінка, якщо купила новий одяг, та немає дзеркала?

Також дати приклади прислів'їв, приказок, анекдотів про чоловіків та жінок. Що об'єднує вищенаведені приклади? Яка спільна, узагальнююча ідея?

Підсумовуючи відповіді учнів педагог дає визначення поняття «сексизм» як упередженому ставленню до людини на підставі її статевої належності та нагадує зміст слова упередження як зневага, приниження, глузування. Щоб зрозуміти, як за безвинними на перший погляд узагальненнями, на кшталт: «Всі жінки ...» чи «Всі чоловіки ...» стоять серйозні соціальні наслідки, як от пропозиції: «Праця для жінок» чи гасла «Жінка і політика – явища несумісні» тощо, вчитель пропонує класу поділитись на шість груп та виконати певне міні-дослідження.

Тренінго-розвивальний блок: «Вчимося виявляти сексизм»

Учні працюють у шести міні-групах за напрямками:

1. Жінка як громадянка України має бути ... (не має бути ...)
2. Чоловік як громадянин України має бути ... (не має бути ...)
3. Жінка як мати для дітей має бути ... (не має бути ...)

4. Чоловік як батько для дітей має бути ... (не має бути ...)
5. Жінка в подружній сімейній ролі має бути ... (не має бути ...)
6. Чоловік в подружній сімейній ролі має бути ... (не має бути ...)

Діти записують на ватмані варіанти закінчення речень і на підставі оцінок виставлених за кожну роль чи рису поведінки визначають рейтинг вказаних властивостей – як найбільш позитивних, так і найбільш негативних. Групи також нотують і ті властивості і прояви поведінки, які зазначаються важливими для обох статей, наприклад, бути патріотом свого краю, бути законопослушною людиною і т.д.

Представляючи результати свого обговореної теми в групі, діти зосереджують увагу як на статевих відмінностях в позитивних чи негативних очікуваннях, соціальній поведінці, так і на однакових очікуваннях, наприклад, «Чоловік як громадянин України має бути: активним у політичному житті, вболівальником українських футбольних команд і т.д.»; «Жінка як громадянка України має бути: охоронницею довкілля, оберігати пам'ятки історії, культурні надбання».

Запитаннями: «Чому цю поведінку Ви очікуєте саме від цієї, а не іншої статі?», «Чи протилежна стать здатна чи нездатна демонструвати цю поведінку?» Вчитель заохочує підлітків до висновку: в оцінці людей нами керують статеві стереотипи, які на перший погляд залишаються невидимими, неочевидними. Від жінки, наприклад, очікуємо доброти і опіки, а хіба чоловіки не здатні її виявляти такою ж мірою, як і жінки?

Вчитель також зосереджує увагу учнів на змісті і кількості «нейтральних» властивостей, зазначених підлітками в очікуваннях як чоловіків, так і жінок, підкреслюючи, що саме вони стають перепорою закріпленню нічим не підкріплених відмінностей, які по суті є нічим іншим як свідченням засвоєних дітьми стереотипів.

Домашнє завдання.

Підібрати до наступного заняття анекдоти, приказки та прислів'я, які підкреслюють «типові» чоловічі та жіночі властивості.

Цільова група: старші підлітки.

Тема: «Прояви сексизму»

Мета: поглибити розуміння поняття «сексизм» та його проявів.

Завдання:

1. навчити критичному аналізу анекдотів, приказок, прислів'їв, а також життєвих ситуацій через призму поняття «сексизму»;
2. навчити відрізняти настанови та поведінку сексистську від несексистської.

Форма проведення заняття: робота в малих групах; дискусія у колі учнів класу.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість – 90 хвилин.

Обладнання: аркуші паперу, маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань.

Вчитель просить учнів назвати складові слова сексизм і поглиблює уявлення про це поняття запитаннями:

- Чи поняття сексизм враховує індивідуальні особливості людини, чи навпаки дає характеристики одночасно всім чоловікам і жінкам?
- Чи в умовах, коли в суспільстві більшою мірою ущемляються права жінок, сексистських проявів щодо жінок так само більше, чи ні?
- Чи можна сказати, що сексистські прояви обмежують розвиток людини як індивідуальності?
- Чи можна стверджувати, що сексистські настанови принижують гідність людини?

Інформаційно-розвивальний блок: «Шукаємо сексизм»

Записані на папері анекдоти, приказки, прислів'я, що характеризують чоловіків та жінок, розподіляються між п'ятьма – шістьма групами учнів, які отримують завдання здійснити аналіз змісту – емоційного відтінку (позитивного чи негативного), нав'язуваних рамок статевої поведінки та виказуваних властивостей. Наприклад, «Бабина дорога – від печі до порогу» – цей вислів возвеличує чи принижує жінку? Дорога «від печі до порогу» усяна трояндами? Чому цю дорогу приписують жіночій, а не чоловічій статі?»

Оцінюючи ступінь вияву сексичних настанов необхідно зробити аналіз анекдотів. Наприклад, підлітки порівнюють декілька анекдотів: Дружина до чоловіка: «На хвилику загляну до сусідки, а ти не забувай кожні півгодини помішувати печеню»; Дружина вночі будить чоловіка: «Щось повзає по моїй спині, зніми цю комаху!» – «Краще увімкни світло, вона як побачить тебе, то сама злізе».

Важливо, щоб підлітки аналізували анекдоти, спрямовані як до жінок, так і чоловіків: Що означає для чоловіка вимога ділити навпіл побутові обов'язки? Це означає: в она готує – він поїдає, вона прибирає – він забруднює, вона прасує – він мие і т.д.; «Чому не виходиш заміж?» «А навіщо? Маю вдома собаку, яка гарчить, папугу, яка повторює одне і те саме і kota, який шастає по ночах до сусідок».

Підсумовуючи результати роботи підлітків в групах, вчитель наголошує на тому, що сексизм як приписування людині певних властивостей, проявляється на рівні індивідуалізму, суспільності та інституціоналізму.

Сексизм індивідуальний проявляється на рівні окремої людини і залежить від її виховання, сформованих ґендерних поглядів. Особливо негативний вплив на взаємини з іншою статтю мають сексичні настанови, які негативно характеризують розум, здібності, кваліфікацію людини, або приписують їй схильність до пияцтва чи інтриг, агресивність чи підпорядкованість силі, які проявляються не тільки в словах, але й у діях та вчинках.

Сексизм соціальний проявляється в суспільстві на різних його щаблях функціонування – в мас-медіа (в рекламі телевізійній, комерційній, часописах, в нормативах поведінки професійних груп, школах, середніх професійних та вищих навчальних закладах).

Про прояви сексизму на рівні керівник – підлеглий, нерівні шанси чоловіків і жінок в просуванні кар'єрними сходами. Підлітки розповідають самостійно, даючи відповіді на запитання вчителя: Чи є сексизм на рівні культурних традицій суспільства видимим чи невидимим? Якщо пильно придивитися до різних прикладів нерівності в оцінці професійних, освітніх, громадянських успіхів чоловіків і жінок, чи можна за ними розглядіти прояви сексизму?

Сексизм інституціональний – виступає на так званому макро рівні функціонування суспільства – в його ідеології, правовій та законодавчій системі. Ось чому міжнародні організації пильно відслідковують дискримінацію тієї чи іншої статі на рівні гендерної експертизи, наприклад, трудового й шлюбно-сімейного законодавства, виборчої системи. Там, де чоловіки і жінки не мають рівних прав та можливостей, наприклад, на освіту, працю, її оплату тощо, йдеться про сексизм інституціональний. Підлітки наводять приклади інституціонального сексизму, про які читали чи були свідками в школі чи різних дитячих освітніх, спортивних, культурних закладах, за місцем праці батьків та знайомих.

На підставі відповідей учнів, вчитель підводить їх до **висновку**, про нерівність статей в правах і можливостях. Ця нерівність проявляється в першу чергу в протиставленні двох демографічних груп одна одній як антагоністичних та ворогуючих. І чим більше це протиставлення виявляється серед різних посад (економічних, професійних, громадсько-політичних) і є підтвердженням нерівності статей, а значить і дискримінацією «слабшої».

Домашнє завдання.

Визначити, до якої статі в українському соціумі більшою мірою застосовуються сексичні настанови на рівні індивідуального, суспільного та інституціонального сексизму (на основі аналізу даних Держкомстату України).

Тема: «Гендерні стереотипи чоловіків та жінок в комерційній рекламі»

Цільова група: старші підлітки.

Мета: показати учням у який спосіб через різне зображення статей в рекламі можна нав'язувати сприйняття жінки в традиційних ролях домашньої господині та об'єкта сексуальних домагань, а чоловіка – годувальника і публічної людини.

Завдання:

- провести міні-дослідження ракурсу зображення чоловіків і жінок в комерційній рекламі;
- відтворити збірний образ «справжньої» жінки на підставі узагальнення ракурсів її зображення;
- відтворити збірний образ «ідеального чоловіка» на основі узагальнення ракурсів його зображення в торгівельній рекламі

Форма проведення: дослідницька робота у фокус-групах за допомогою контент-аналізу, групова дискусія

Тривалість заняття: 1 година

Місце проведення: навчальна аудиторія

Обладнання та матеріали: рекламні плакати, листівки, вирізки з газет рекламного характеру, роздруковані схеми проведення аналізу їх змісту відповідно до кількості фокус-груп.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань.

«Чому ЗМІ називають «четвертою владою?» Навести приклади того, у який спосіб можна маніпулювати інформацією (лякати, замовчувати правду, зомбувати своєю точкою зору, говорити напівправду, знімати з привабливого чи непривабливого ракурсу і т.д.).

Вчитель нагадує відомий (напівправдивий) випадок, коли чоловік за каталогом рекламних жінок автомашин придбав бажане авто і після його доставки додому здивовано запитав: «А куди ділась жінка?»

Інформаційно-розвивальний блок: «Ґендерна експертиза та вирок рекламі і текстам»

Учитель поділяє клас на статевозмішані групи по 5-6 осіб та пропонує провести самостійне ґендерне дослідження зображення статей в торгівельній рекламі та скласти «міні-доповіді» за його результатами. Він пропонує перевірити правдивість гіпотези:

у змісті реклами жіноча стать представлена в основному за домашньо-побутовими (традиційними) заняттями, а чоловіки – суспільно-значущими;

у змісті торгівельної реклами активно експлуатується переважно жіночий образ;

жінки в своїй більшості представлені в підлеглій позиції (горизонтальна, лежача, напівлежача), а чоловік – в домінаторній (стоїть, височіє).

Крок № 1. Отримавши схеми аналізу реклами, журнали, газети, фокус-групи встановлюють особливості диференціації зображень статей за частотою вказаних в таблиці критеріїв(див. схему):

Критерії оцінки зображень		Частота зображень	
		Чоловіки	Жінки
1	Вимір торгівельної реклами за частотою жіночих та чоловічих образів		
2	Одягнені		
3	Напівоголені та оголені		
4	У діловому(повсякденному одязі)		
5	У вертикальній позиції (стоячи)		
6	У горизонтальній (лежачій, напівлежачій позиції)		
7	Фокус зображення на еrogenних зонах		

Підлітки почергово презентують результати проведеної ґендерної експертизи і роблять висновки на підтвердження гіпотези.

Підсумок вчителя.

У багатьох країнах світу, наприклад Англії, Франції, Фінляндії, заборонена торгівельна реклама, в якій поєднується образ жінки з кухнею та домогосподарством. Щоб уникнути

прив'язки привабливої жінки до рекламованого товару, її еротичність не акцентується. Щоб не виникла асоціація між рекламованими побутовими товарами (чаєм, капучіно чи мікрохвильовою піччю, чи міксером з жіночою статтю), ці товари демонструють одразу він і вона, причому вона не обов'язково «молодого» віку (як у вітчизняних рекламах). Рекламують смачні напої чи зручні речі чоловіки і жінки різного віку, щоб не підкріплювати ще один ґендерний стереотип, який називають «ейджизмом»(від англ.age –вік), тобто «красивою є жінка тільки молода», «старість і краса-несумісні».

Рефлексія заняття учнями:

- Торгівельна реклама дуже часто експлуатує образ молодих жінок, які виконують роль привабливої обгортки з товару;
- Реклама, в якій жінка рекламує себе в спосіб подання себе як товару («взьми», «дам» і т.п.), може формувати установку на своє тіло, як на товар, який можна безвідмовно отримати, або як на об'єкт домагання.

Домашнє завдання.

Вчитись розрізняти сексистські реклами та статеві упередження в різновидах торговельної реклами.

Цільова група: старші підлітки.

Тема: «Дискримінація та рівність статей»

Мета: розкрити поняття домінування, дискримінації та рівності статей (егалітарності).

Завдання:

- навчити підлітків застосовувати поняття домінування, дискримінація та рівність статей (егалітарність) до аналізу повсякденного буття чоловіків і жінок в сім'ї та суспільстві;
- проаналізувати сфери порушення рівностей статей в сімейному та суспільному житті.

Форма проведення заняття: дискусія в колі класу, робота в фокус-групах.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість – 1,5 години.

Обладнання: аркуші паперу, маркери, дошка, скотч, роздруковки статистичних матеріалів щодо ґендерних особливостей українського суспільства, а також три ватмани паперу з назвами: домінування, дискримінація, рівність прав та можливостей.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Вчитель пропонує підліткам дати визначення поняттям, написаних на трьох плакатах і співвіднести зміст термінів з питаннями ґендеру. Узгоджені відповіді учнів вписуються у ватмани:

Домінування – перевага, панування над кимось підлеглим, його підпорядкування.

Дискримінація – неоднакове ставлення, обмеження чиїхось прав, сприйняття певних соціальних груп як гірших за інші.

Егалітарність (від франц. *egalite* – рівність).

Рівноправність – однаковість щодо прав, обов'язків, можливостей статей функціонування у всіх сферах публічного життя.

Основна частина.

Клас ділять на три статевозмішані групи, які мають:

А) доповнити та розкрити одне з понять у відношенні до категорії ґендеру;

Б) визначити ті суспільні явища, які на практиці ілюструють явища домінування однієї статі над іншою, її дискримінацію чи рівність. Наприклад, одна з груп спочатку шукає відповідь на питання, як може проявлятися дискримінація однієї статі в сім'ї, нотує такі відповіді, як різне ставлення до сина та доньки, перевага хлопчика, неоднакова увага до дітей, їх потреб, їх інтересів, обмеження занять ігор дівчаток та водночас розширення їх обов'язків, ігнорування бажань та задоволення потреб хлопчиків тощо.

Після аналізу проявів статевого домінування в сім'ї, підлітки нотують прояви домінування однієї статі над іншою на рівні школи, в процесі отримання професійної освіти, місця праці, статево диференційованого трактування професійного статусу, функціональних обов'язків результатів праці.

Інша група аналізує явища статевого домінування та ґендерної рівності в сім'ї, дошкільному закладі, школі, позашкільних освітніх закладах і в подальшому житті дорослих.

Нарешті кожна з груп, отримавши статистичні матеріали, про ґендерні особливості українського суспільства (див. додаток до теми), отримує завдання віднайти реальні докази домінування, дискримінації або рівності прав і можливостей статей в мові чисел підготовлених Держкомстатом України.

Додаток №1

В цілому по Україні жінки складають більшість серед державних службовців (75,4%) та посадових осіб місцевого самоврядування (75,8%). Проте їхнє представництво має тенденцію зменшуватись пропорційно підвищенню категорії посади і відповідно – повноважень. Так, серед державних службовців 1 категорії жінок лише 12,5%, серед посадових осіб місцевого самоврядування 1 категорії – 7,7%. В нинішньому складі Кабінету Міністрів України жінки відсутні.

Жінки знаходяться в обмеженому доступі до влади і власності (зокрема землі, кредитів). В нинішньому парламенті жінки складають лише 7%. Немає жінок в складі діючого Уряду, серед голів облдержадміністрацій. Поміж 137 заступників міністрів лише 16 жінок. За рівнем представництва жінок в органах влади Україна займає 120-е місце в світі, – поряд з Гамбією, Конго та Сомалі. У великому промисловому бізнесі жінки обіймають лише 2% посад.

Жінка працює фактично на 4-6 годин більше від чоловіка: праця у домашньому господарстві не враховується як продуктивна.

Жінки отримують близько 3/4 заробітної платні чоловіків. Праця чоловіків цінується вище праці жінок: за одну відпрацьовану годину чоловік отримує на 25% більше, ніж жінка.

Жінки стають жертвами торгівлі людьми, зростання проституції. За рахунок українських робітниць вирішують сьогодні свої соціальні проблеми низка європейських країн.
35-50% всіх жінок України, яки перебували в лікарнях з тілесними ушкодженнями, були жертвами домашнього насильства.

I. ҐЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

	Жінки	Чоловіки
Рівень зайнятості за статтю, %	53,1	62,8
Офіційно зареєстрований рівень безробіття в Україні, %	3,8	2,4
Кількість кандидатів наук, %	38,4	61,6
Кількість докторів наук, %	17,1	82,9
Власники підприємств великого бізнесу, %	2	98

ТАБЛИЦЯ 2.

ЗАЙНЯТИСТЬ ТА ЗАРОБІТНА ПЛАТА

Власники підприємств малого та середнього бізнесу

	Частка жінок	Заробітна плата		Співвідношення %
		Жінки	Чоловіки	
Усього	53,1	1 150	1 578	72,9
Сільське господарство	35,8	690	757	91 1
Промисловість	39,6	1 201	1 785	67,3
Діяльність готелів та ресторанів	71,3	875	1 116	78,4
Діяльність транспорту та зв'язку	41,3	1 362	1 887	72,2
Фінансова діяльність	89,3	2 386	3 536	65 ,5
Державне управління	86,9	1 714	2 130	80,5
Освіта	76,6	1 015	1 207	84, 1
Охорона здоров'я	82,6	845	992	85,2

ТАБЛИЦЯ 3.

СМЕРТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЗА ОСНОВНИМИ ПРИЧИНАМИ СМЕРТІ У 2008 РОЦІ

На 100 тис. постійного населення

Усього померлих від усіх причин з них від:	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
деяких інфекційних та паразитарних хвороб новоутворень	368.	386.	1481,	1819,
хвороб системи кровообігу хвороб органів дихання	39,;	49,3	159,8	232,2
	4,0	13,2	16,3	62,2
	267.	213.	1074.	1003,
хвороб органів травлення природжених вад розвитку, деформацій та хромосомних	6,1	17,2	24,6	80,8
	12,6	22,6	50,6	106,6
	1 0	1,1	3 9	5,4
	12,7	48,7	51,2	229,1

4. ПИТОМА ВАГА ЖІНОК ТА ЧОЛО В ЗАГАЛЬНІЙ ЧИСЕЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ НАВЧАЛИСЯ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ РІЗНОГО РІВНЯ, %

Рік навчання	2006/07		2007/08		2008/09	
	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки
Усього навчалися	50,0	50,0	50,1	49,9	50,2	49,8
У загальноосвітніх навчальних закладах	48,7	51,3	48,6	51,4	48,5	51,5
У професійно-технічних навчальних закладах	39,5	60,5	39,4	60,6	38,9	61,1
У вищих навчальних закладах						
I-II рівнів акредитації	52,4	47,6	52,3	47,7	53,4	46,6
III-IV рівнів акредитації	54,6	45,4	54,8	45,2	55,0	45,0

Підсумовуючи оцінкові судження щодо становища чоловіків і жінок в українському суспільстві, вчитель знайомить підлітків з поняттями андроцентризму (від lat. andro – чоловік) як домінування чоловічого правління на всіх щаблях влади. Підлітки шукають відповіді на питання: Чому не сумісні поняття країна з розвинутою демократією і андроцентричне суспільство? Чи сумісні поняття країна з розвинутою демократією і егалітарне суспільство? Яке суспільство забезпечує більше прав для людини – егалітарне чи андроцентричне? Чи згодні учні із твердженням, що андроцентричне суспільство створює чимало проблем не тільки для жінок, але й для так званої «сильної» статі.

Домашнє завдання.

Дізнатися про гендерні особливості суспільного устрою Швеції, Фінляндії, Данії з відповідних тематичних сайтів.

Цільова аудиторія – старші підлітки (8-9 клас).

Тема: «Добрі гендерні поради»

Мета: активізувати застосування старших підлітків отриманих гендерних знань до аналізу проблемних ситуацій у міжстатевій взаємодії.

Завдання:

- відтворити застосування принципу рівних прав та можливостей статей до розв'язання прикладних задач побудови міжстатевої взаємодії в приватній та публічній сфері.
- Розвивати і поглиблювати уміння дотримуватись принципу паритетності у вирішенні та попередженні потенційних міжстатевих конфліктів.
- Стимулювати усвідомлення юнаками та дівчатами важливості поінформованості в питаннях гендерного паритету для досягнення гармонії взаємодії статей та їх самореалізації.

Місце проведення – клас, навчальна аудиторія.

Тривалість: 60 хв.

Форма проведення: психологічний практикум, групові дискусії, сюжетно-рольові ігри.

Обладнання: роздруковані на листках А4 сюжети життєвих колізій, розміщені напівколом стільці для роботи фокус-груп, «авансцена» – місце для презентації результатів роботи.

Вступне слово вчителя.

Завершення вивчення будь-якої дисципліни впродовж навчального року зазвичай закінчується іспитом. Наш незвичний предмет про Подолання ґендерних стереотипів не є виключенням з правил. І хоча як таких оцінок з ґендерних знань ви не отримували, проте і в шкільні роки, і в майбутньому щоденне життя буде перевіряти і випробовувати ці знання на міцність.

Сьогодні ви будете виступати в ролі радників-експертів з ґендерних питань у розв'язанні різних буденних життєвих ситуацій. (Вчитель пропонує учням організувати групи для фокусування на життєві проблеми, запропонувати їх вирішення і презентувати свій варіант(для більшої переконаності експертного висновку вчитель пропонує окремі ситуації та їх розв'язок показувати у формі сюжетно-рольової гри).

З інтерв'ю відомої в шоу-бізнесі сімейної пари співаків:

Він: ...Запорукою міцної родини є надійний тил: коли вдома затишок і тепло, де тебе розуміють і нічим не дорікають.

Вона: ...Жінка має охороняти і підтримувати вогнище, щоб воно не згасло в домі. Не тримати чоловіка біля себе силоміць, відпускати, нехай працює і робить кар'єру.

Ситуація 1

На уроці фізики учитель виставляє оцінки за чверть. Хто отримає кращі оцінки?

А. Хлопці. Як правило, хлопці виявляють змалку особливі здібності до природничих наук.

Б. Дівчата. Відомо, що дівчата у школі краще вчать, ніж хлопці.

В. Хлопці. Мають нахил до природничих наук.

Ситуація 2.

Комп'ютер – лише для хлопців. Ти згоден/на з таким твердженням.

А. Правильно. Хлопці більше цікавляться технікою.

Б. Неправильно. Дівчата також цікавляться комп'ютером.

В. Неправильно. Дівчатата користуються комп'ютером так само часто й охоче, як і хлопці.

Ситуація 3.

Петро написав твір на 5(1). Що скаже його батько з приводу отриманої оцінки?

А. «Щоб це більше не повторилось! Куди ти підеш вчитися після закінчення школи, якщо ти не можеш написати гарно твір?»

Б. «Не переживай, твори гарно пишуть лише дівчата».

В. «Наступного разу тобі потрібно докласти більше зусиль. Нічого страшного, я також завжди писав твори погано. Ми, чоловіки, здатні лише до роботи з технікою».

Ситуація 4.

Хоча дівчата закінчують школу з кращими оцінками і становлять майже половину студентів – хлопці, проте, більш успішніші у науці й економіці, займають керівні посади. Чим це можна пояснити?

А. Більшість дівчат і жінок обирають такі професії, в яких шанси для кар'єрного росту мізерні.

Б. Чоловікам легше добитись успіху у професійній діяльності.

В. Керівна посада – це не жіноча справа, оскільки жінка не може поєднувати кар'єру із сім'єю.

Ситуація 5.

Марійка чекає свого первістка. Оскільки вона та її чоловік більше не хочуть мати дітей, Марійка залишила роботу банкіра, щоб повністю присвятити себе сім'ї. Як ти ставишся до її рішення?

А. Рішення правильне. Хтось повинен піклуватися про дітей, а жінки можуть робити це краще.

Б. До такого рішення потрібно поставитися з повагою. Проте Марійці варто було подумати про те, що, можливо, після тривалої декретної відпустки буде важко знайти роботу.

В. Якщо Марійка так вирішила, тоді це добре. Зрештою, вона може у будь-який час повернутися на роботу.

Ситуація 6.

Юрко – керівник проекту у фірмі, яка налічує 50 працівників. Нещодавно він став батьком і наступні 2 роки хоче працювати щонайбільше 20 годин у тиждень для того, щоб разом з дружиною виховувати доньку. Що скаже з цього приводу йому начальник?

А. Він не прийме рішення Юрка і скаже, що виховання дітей – справа жінок. Він наголосить на тому, що Юрко може втратити таку хорошу посаду.

Б. Хоча шеф не в захопленні від рішення Юрка, проте він знає, що Юрко має на це право і вони спільно вирішать проблему, щоб обидві сторони були задоволені

В. Він привітає Юрка з таким важливим рішенням і буде впевнений в тому, що, незважаючи на неповний робочий день, він зможе здійснювати цікаві проекти.

Ситуація 7.

У політиці задіяні здебільшого чоловіки. Яке з наступних пояснень ти вважаєш правильним?

А. Жінки не займаються громадсько-політичною діяльністю.

Б. Чоловіки більше цікавляться політикою, ніж жінки.

В. Жінка і політика – речі не сумісні.

Підсумок вчителя.

Ґендерний коментар учнів в процесі розв'язання життєвих колізій переконливо засвідчив уміння застосовувати отримані ґендерні знання.

Рефлексія заняття учнями.

Життя сповнене багатьма міжстатевими конфліктами, вирішити які у мирний спосіб можна лише завдяки дотриманню принципу ґендерного паритету.

Тема: «Дружити з хлопцем(дівчиною) – цікаво чи лячно?»

Мета: показати підліткам рівноцінність потреб та інтересів людини, які задовольняє хлопчача, дівчача та хлопчачо-дівчача дружба та статеві упередження, які можуть перешкоджати її розвитку

Завдання:

- на основі розкриття змісту дружби як здатності людини до взаємопідтримки і взаємоподільності показати її незалежність від статевої належності;
- активізувати увагу до стереотипованих уявлень про одностатеву та міжстатеву дружбу;
- показати залежність дружби від уміння будувати рівноправні стосунки з іншими.

Форма заняття: психодіагностичне тестування, групові дискусії.

Тривалість: 1 год.

Обладнання: аркуші формату А4 (для всіх учнів) та аркуш формату А1, ручки, скотч, маркери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Що таке дружба і чи існує справжня дружба?

Пошукаємо відповіді на питання: Чим відрізняється дружба хлопчача і дівчача, чи впливає стать на дружбу?

Якою мірою ми слідуємо стереотипам про те, що міжстатєва дружба не така як одностатєва?

Актуалізація опорних знань.

Які приказки, вірші та пісні підлітки знають про дружбу? Чи є у них натяк на те, що тільки чоловіча стать, чи жіноча вміє дружити? Коло справжніх друзів охоплює багато чи мало? Чому серед підлітків більшою мірою поширена хлопчача та дівчача дружба і менше хлопчачо-дівчача?

Щоб переконатися в тому, що справжня дружба не залежить від статевої належності, вчитель пропонує кожному відповісти на питання тесту, який він зачитає. Записувати слід номер питання і відповідь за 5-бальною системою:

5-балів – саме так.

4,3 бали – скоріше так, ніж ні.

2,1 – скоріше ні; ні.

ТЕКСТ ОПИТУВАЛЬНИКА

1. Чи можна сказати, що Вам з другом (подругою) подобаються переважно одні й ті ж книги, журнали, фільми, музика, спортивні ігри?

2. Чи часто у розмовах з ним (нею) виникає почуття повного взаєморозуміння?
3. Чи вважаєте Ви, що друг (подруга) досить добре розуміє Вас?
4. Якщо у Вас неприємності чи поганий настрій чи стає Вам легше після розмови з другом (подругою)?
5. Чи розповідає Вам подруга (друг) про свої невдачі та помилки?
6. Чи стає Вашому другу (подрузі) легше від розмови з Вами?
7. Чи може Ваша подруга (друг) без слів зрозуміти, який у Вас настрій?
8. Ви з другом (подругою) відверті одні з одним?
9. Чи любите Ви гратися, жартувати одне з одним?
10. Чи можете Ви зрозуміти, який настрій у Вашого друга (подруги), якщо він (вона) його приховує від Вас?
11. Чи легко Вам обом спілкуватися одне з одним?
12. Чи є у Вас з другом/подругою «спільна» мова (фрази, слова, які Ви любите вживати)?
13. Чи часто Ваші з подругою/другом оцінки шкільних подій, однокласників, вчителів збігаються?
14. Чи можете Ви передбачити, чи сподобається Вашій подрузі/другові та чи інша музика, фільм, телепередача, книга?
15. Чи довіряєте Ви другу/подрузі свої потаємні мрії, фантазії, плани?
16. Чи є у Вас спільні заняття, які обом Вам піднімають настрій, дають Вам відчуття «ми»?
17. Якщо Вас хвилює якась подія чи хочеться Вам поділитися своїми думками з подругою (другом)?
18. Чи може Ваш друг/подруга спрогнозувати, чи сподобається Вам той чи інший фільм, телепередача, книга, музика тощо?
19. Коли Вам радісно на душі, чи прагнете Ви поділитись своїми почуттями з подругою/другом?
20. Чи можете Ви з другом/подругою сказати про себе, що Ви можете порозмовляти одне з одним на будь-яку тему?

Вчитель на одному з аркушів А1 записує ключі від тесту.

Характеристика дружби	Схема підрахунку	Результат
Щирість, довірливість стосунків	5;8;12;15	20-17 балів – риса дружби
Спільність інтересів, поглядів	1; 14; 17; 18	16-12 балів – добрий приятель
Легкість, відвертість спілкування	9;10;14;20	10 і нижче – товаришування
Психотерапевтична роль	4;6;16;19	
Взаєморозуміння	2;2;7;11	

Ключ:

Від 100 до 85 балів – друг, дружба.

Від 80 до 55 балів – добрий приятель, приятельство.

Від 40 балів і нижче – товаришування, симпатія.

Інформаційно-розвивальний блок: «Чи одностатева дружба краща за міжстатеву?»

Вчитель звертає увагу на загальну суму отриманих балів та на суму балів, отриманих за окремими характеристиками дружби та приятелювання. На окремих ватманах А1 підліткам, які оцінювали одностатеву дружбу, необхідно підрахувати середній загальний бал «дівчачої» та «хлопчачої» дружби, порівняти набрані бали за п'ятьма шкалами. По центру розміщений ватман для оцінювання між статевої дружби.

Три творчі групи підлітків, порівнюючи майже тотожні результати підрахунку тесту, по чергово відповідають на такі питання:

Чи є відмінності в характері «хлопчачої» і «дівчачої» дружби? Чим можна пояснити той факт, що ця різниця не прослідковується? Які статеві стереотипи «навішують» як правило, на дівчачу (хлопчачу) дружбу? (Наприклад, «у дівчат немає спільних інтересів, таких, як спортивні ігри, футбол», а «у хлопців, крім футболу, мало що об'єднує»).

Особливу увагу вчитель приділяє дискусії.

Більшість дівчаток класу оцінювало свою, «дівчачу» дружбу, більшість хлопців-хлопчачу, і тільки декілька – писали про міжстатеву. Чи оцінки характеру міжстатевої дружби відрізнялися від нестатевої? Чому міжстатева дружба в класі чи поза ним зустрічається не часто? Що заважає розвитку таких стосунків?

Рефлексія заняття учнями:

- Дружні стосунки реалізують базові потреби особистості – в довірі, в емоційній підтримці, подільності відношень до світу і людей.
- Другом для дівчини чи хлопця може бути та людина, яка може задовольнити ці потреби, а нею може бути і хлопець, і дівчина.
- Чому хлопці і дівчата дружать між собою значно рідше, ніж хлопці з хлопцями, чи хлопці з дівчатами? Тому, що підлітки підвладні статевим стереотипам, які поширюють установку, що для хлопців дружба – це тільки спортивні пустощі, або спільний технічний інтерес і нічого більше, а для дівчат – це плітки, «перемивання кісточок» і нічого іншого. Крім того, міжстатевій дружбі стереотип приписує романтичний аспект, який не заставляє себе чекати відомою з дитячих років дражнилкою: «Жених і невеста замесили тесто...».

Тому дружба «він та вона» витримує випробування в подібних епітетах тільки тоді, коли пару утворюють сильні особистості, здатні дружити попри давно створених ярликів.

Дружба «її та його», складовою якої є закоханість, також наражається на статеві стереотипи і така пара також має просте випробування на стійкість, але ця тема – іншого заняття – про кохання та загрозу йому.

Домашнє завдання.

Пригадати літературні твори, присвячені «справжній» міжстатевій та одностатевій дружбі, проаналізувати її «внутрішню силу».

Тема: *Що потрібно знати про гендерні стереотипи і сексичні упередження, щоб не попасти в тенета дискримінації статі?*

Мета: поглибити розуміння старшокласниками проявів гендерних стереотипів та сексичних упереджень як передумови статевої дискримінації.

Завдання:

- проілюструвати силу психологічного впливу ґендерних стереотипів на різні сфери буття людини;
- показати взаємозв'язок ґендерних стереотипів і виникнення сексизму та його різновидів;
- спонукати старшокласників до самостійного розпізнавання поширення певних різновидів лексичних настанов в українському суспільстві.

Місце – навчальна аудиторія.

Термін проведення – 1,5 год.

Форма проведення: складання та аналіз наративів, групові дискусії, сюжетно-рольові ігри.

Обладнання: аркуші формату А1, маркери, скотч, фрагменти висловлювань з лексичними поглядами.

Вступне слово вчителя.

В юнацькому віці людина починає замислюватися над майбутнім вибором освіти, професії, шлюбного партнера, створенням родини і т.д. Якою мірою здійснення її планів залежить від її ґендерних настанов? Чи можуть статеві стереотипи перешкодити особистому щастю?

Активізація опорних знань.

Вправа 1. «Пошукай визначення». Вчитель повідомляє, що у нього на столі є папірці з надрукованими словами, з яких можна скласти визначення стереотип – це...; сексизм – це...; дискримінація – це ... і запрошує трьох учнів до добору слів для визначення цих понять. (Ґендерний стереотип – це сталі, спрощені, схематизовані уявлення про властивості та поведінку статей. Сексизм – це упередження проти людини на підставі її належності до статі. Статева дискримінація – це ущемлення прав і можливостей чоловіків або жінок.)

Вправа 2. «Що було спочатку – яйце чи курка?» вчитель демонструє три картки зі словами – ґендерний паритет, сексизм, статева дискримінація і пропонує розставити їх у логічній послідовності та прокоментувати свій вибір. (Учні обираючи послідовність: стереотип-сексизм-дискримінація, коментують їх причинно-наслідковий зв'язок.

Вправа 3. «Розпізнай відверте і приховане». Вчитель привертає увагу, що сексизм, як упередження до людини через її належність до статі, втілює в собі певну емоцію, оцінкове судження. Сексичні погляди можуть висловлюватися відверто (наприклад, в анекдотах, приказках, прислів'ях), а можуть і приховуватись. Який сексизм є небезпечніший – відвертий чи прихований? Чому? Учні зазначають, що з неприхованим негативізмом можна хоча б посперечатися, а упередженість приховану буває важко розпізнати. Вчитель зачитує фрагменти текстів і просить учнів відзначити, який сексизм вони ілюструють:

- Я – прихильник Домострою! (Сергій Міхалков)
- Я обрала шлях помсти всім мужикам. (Студентка).

- Тобі, що, бабу жалко, та ти не мужик! (3 монологу).

Статті, підписані чоловічим авторством, оцінювались студентами-чоловіками і студентами-жінками вище, ніж підписані жіночим іменем (з вказівкою підручника).

В обговоренні книги виступило 13 чоловік – троє чоловіків, а решта жінок. Виступи чоловіків тривали впродовж більшості часу, відведеного на дискусію.

Вимоги до кандидаток в секретарі: вік до 35 років, струнка фігура, гнучкий графік роботи.

Потрібен інженер зі знаннями будівельної справи. Робота для чоловіків.

Підсумки вчителя: на підставі відповіді можна сказати, що а) гендерні стереотипи і гендерні упередження (сексизм) – це дві грані однієї монети; б) перефразовуючи фразу, можна сказати: «Скажи, якими гендерними стереотипами ти послуговуєшся, і я скажу, як ти ставишся до іншої сім'ї.»

Статеві стереотипи – невидимі перешкоди на шляху до гендерної рівності. Завдання учнів – розпізнати ворогів невидимого фронту з гендерним паритетом.

Інформаційно-розвивальний блок: «Знати, значить розпізнати».

Крок 1. «Сексизм в дії» або статева дискримінація.

Вчитель зазначає, що гендерні упередження діють на трьох рівнях:

1. індивідуальному;
2. соціальному;
3. ідеологічному, культуральному.

Відповідно виокремлюють особисті сексистські упередження («я вважаю, що феміністки ненавидять чоловіків»; «чоловік, який не заробляє, не може називатись справжнім».)

Жінки в Україні отримують на 20% заробітку менше, ніж чоловіки. Статті, підписані за чоловічим авторством, оцінювались вище, ніж жіночі. До майже половини ХХ сторіччя жінкам у Польщі було заборонено вступати до академії мистецтва. Відома польська артистка Софія Стриєнська, щоб навчатись в академії мусила використовувати чоловіче вбрання та послуговуватись паспортом брата. В дискусії взяло участь 37 дискусантів, 5 чоловіків і решта жінок, при цьому виступи чоловіків тривали більше половини відведеного часу.

Крок 2. «Шукаємо і встановлюємо 4 рівня проявів сексизму». (Сексизм – прояви гендерного стереотипу в упередженнях проти людини на підставі її належності до статі.)

А) індивідуальні гендерні упередження: «Я прихильник домострою» (С.Михалков), «Я обрала професію мами і дружини» (студентка).

Б) соціально-структуризовані гендерні упередження (прояв на рівні школи, вищих навчальних закладів, професійних груп, трудових колективів; виробниче трудове навчання для хлопчиків та обслуговуюча праця для дівчат).

Соціальні гендерні упередження проявляються у широкому спектрі явищ, як, наприклад, у розкладі занять для хлопців – військова справа, у дівчат – медична допомога. На рівні дорослих інституцій це несприйняття жінок, які обрали військову чи міліцейську професію; чоловіків, які працюють вихователями, нянями. Сексизм проявляється в ефектах «скляної стелі» (штучного стримування кар'єрного росту жінки), «ліпкої підлоги» (жінкам дістаються мало оплачувані посади – прибиральниці, швачки,

нижчі премії), «рухомих східців» (призначення чоловіків на кар'єрно перспективні і творчі посади) тощо.

Культурно-ідеологічні упередження проявляються у політиці держави щодо рівності участі статей у виборах, в уряді, парламенті і т.д.

(Учитель пропонує учням розіграти сюжети рольових ігор, які висвітлюють конфлікт, непорозуміння людей з сексистськими упередженнями – відмова брати на роботу жінку, у якої маленькі діти, відмова студенту, який виявив бажання працювати у дитсадку, несправедливе заниження оплати праці жінки у порівнянні з оплатою такого ж обсягу роботи чоловіка).

Крок 3. «Розпізнаємо різновиди сексизму».

Вчитель повідомляє, що сексизм, як ґендерне упередження, має такі «вирази свого обличчя».

Ворожий сексизм – це відверто антагоністичне відношення до іншої статі (переважно жіночої в країнах з патріархальною культурою).

Амбівалентний сексизм, який поєднує різне відношення до виконуваних іншою статтю соціальних ролей, наприклад, «жінка і політика – явища несумісні, проте якщо жінка матиме «чоловічий» розум, то вона може досягти успіхів».

Поблажливо-опікуючий сексизм – це різновид скептично-доброзичливого відношення до іншої статі, на зразок, «блондинками потрібно опікуватись, вони такі безпорадні», або «навіщо жінкам лізти в політику, хай вже цю брудну роботу виконують чоловіки».

Вчитель підкреслює, що всі три різновиди сексизму можуть проявлятися як на індивідуальному, так і на конституційному рівнях.

Крок 4.

Вчитель пропонує класу поділитися на чотири групи, які мають за 10-15 хвилин описати зв'язок ґендерного стереотипа і сексистського упередження та можливої дискримінації людини на індивідуальному, соціальному та культурологічному рівнях.

Кожна група буде досліджувати і занотовувати на ватмані стереотипи властивостей статей:

Група №1 – фемінну жінку чи маскулітного чоловіка.

Група №2 – зовнішній вигляд, як-от, статура, вага, аксесуари, мода і т.д., наприклад, анорексія у моделей.

Група №3 – сімейне та приватне життя, упадання, загравання, шлюбно-сімейна поведінка, наприклад, розподіл декретної відпустки між мамою і татом.

Група №4 – публічне життя статей, їх участь у діяльності партій, управлінні, урядових структурах, як, наприклад, кількість жінок в українському парламенті та уряді.

На підставі презентації матеріалів кожною із дослідних груп вчитель робить такі висновки: ґендерні стереотипи- це мисленнєві спрощені уявлення про чоловіків та жінок, їх поведінку, властивості, ролі, які виступають під прикриттям об'єктивних знань. Насправді вони охороняють вже відживаючі неправдиві, ненаукові знання про ґендер, містять в собі багато упереджень щодо людини на підставі того, що вона належить до однієї або іншої статі. Статеві упередження як вияв негативного ставлення, емоцій називають сексизмом. Вони є наслідком статевого стереотипу і можуть стати передднем ста-

тевої дискримінації, тобто реального вияву обмежень прав і свобод людини в тій чи іншій сфері діяльності.

Рефлексія заняття учнями:

- Якщо ґендерні стереотипи можна описати, класифікувати, покритикувати, то ставтеві упередження, тобто негативне відношення до когось на підставі перенесення на ту людину несправедливого знання про неї, позбутися важко.
- Сексичні відношення можуть бути прихованими та відвертими.
- Сексизм може бути різного характеру – відверто негативним, амбівалентним та опікуючо-поблажливим. Усі ці різновиди сексизму підтримують ідею нерівності статей, упередженого ставлення до особистості іншої статі.

Домашнє завдання.

Проаналізувати вислови відомих та пересічних людей в Україні щодо їхнього ставлення до проблеми рівності статей чи виправдовування їх нерівності. Який різновид лексичних настанов (відверто агресивних, амбівалентних чи опікуючо-поблажливих) вони сповідують? «Я люблю жінок, без них не уявляю своє життя. Вони надихають своєю красою, вони – музи, але жінка і політика – явища несумісні».

«Хіба ви не знаєте, якими є наші мужики? Для них нема нічого святого – ні сім'ї, ні дружини, ні дітей. Кожна молода і приваблива дівчина – це чергова зрада, яким нема кінця аж до глибокої старості».

«Чоловіки як діти, їм регулярно потрібно втовкмачувати, куди і як іти, що одягати, як себе поводити. Без жінки-порадниці їх і за поріг відпустати не можна».

«Дайте мені ключ 90-60-90» (ДОДАТОК №2).

«Завдання кожної жінки – бути сексуально привабливою».

ДОДАТОК №1

На замітку: Статеві стереотипи у анекдотах, афоризмах тощо.
«Справжня жінка повинна спиляти дерево, зруйнувати дім і народити дочку».
«У жінки такий склад розуму, що знайти там нічого неможливо».
«Існує 2 способи командувати жінкою, але ніхто їх не знає» Ф.Хаббард
«Жінка – це фіранка у вікні. Узор гарний, але світу вже не побачиш» Тувім Ю.
«Трагедія – закохатися в обличчя, а одружитися з усією дівчиною» Тувім Ю.
«Ви гадаєте, чоловіку приємно дивитися в жіночі очі і бачити там відображення читального залу Британського музею?» Спарк Мюріел
«Жіночий одяг-живопис, чоловічий одяг-скульптура» Ньюмен Барлетт (Улюблені афоризми для розуму і серця» (упорядник – Б.Цавурський. – Навчальна книга – Богдан, 2006.)

ДОДАТОК №2

ДОВОДКА ВРУЧНУЮ

ДАЙТЕ КЛЮЧ НА 90-60-90

В ТОМ, ЧТО КАСАЕТСЯ БАЗОВОЙ КОМПЛЕКТАЦИИ, ТВОЯ ДЕВУШКА НЕ ВЫЗЫВАЕТ НАРЕКАНИЙ. ВЫГЛЯДИТ АККУРАТНО, ВСЕ УЗЛЫ И ПРИБОРЫ ФУНКЦИОНИРУЮТ НОРМАЛЬНО. МЯГКИЙ ХОД, ВЫСОКИЙ КЛИРЕНС, САЛОН-ЛЮКС, ЗАВОДИТСЯ С ПОЛ-ОБОРОТА ДАЖЕ ЗИМОЙ, НЕ БУКСУЕТ НА ТВОИХ ШУТКАХ. ДО СТАТУСА СУПЕРКАРА ЕЙ НЕ ХВАТАЕТ ЛИШЬ НЕБОЛЬШОГО ТЮНИНГА.

Автор: Александр Зайц

Нет, никто не пытается никого улучшить, мы все знаем, что человек старше трех лет изменить практически невозможно. Для начала напишем большими огненными буквами «ты доволен тем существом, что ежугоренно обнаруживаешь в своей постели?» ты не поменял бы ее на другую, тебе вообще крупно повезло, ты практически счастлив, бла-бла-бла... Вот только почему-то это шедевр человекостроения

иногда хочется чуть-чуть подправить под себя. Буквально добавить пару деталей, а кое-что по мелочи отвинтить и закопать в гараже как можно глубже. Не вини себя, стремиться к лучшему — это нормально. И твоя девушка, между прочим, знает о тонких настройках партнера побольше твоего. Вспомни, разве раньше ты снимал ботинки, возвращаясь в комнату за забытыми ключами? Или, может быть, имел привычку поливать

этот рододендрон по утрам? Да у тебя не приживались даже тараканы, не то что цветы в горшках. Надо признать, она ухитрилась сделать из вездехода-внедорожника если не семейный мини-вэн, то, как минимум, паркетный джип. Раз так, то после долгого совместного пробега ты имеешь полное моральное право задать ей небольшой тюнинг. Каких бы опций ты ни пожелал — подогрев ее отношения к твоим друзьям, форсированные сексуальности, снижение оборотов патологической аккуратности. — всего этого можно добиться приемами тонкой доводки. Несколько ловких движений гаечным ключом — она их даже не заметит.

ЗАМЕНА ОБШИВКИ НА БОЛЕЕ СЕКСУАЛЬНУЮ

Нагота — ее лучшая одежда. Но не только потому, что девушке повезло с фигурой. Строгости ее гардероба могла бы позавидовать Валентина Терешкова. Ее самое вызывающее белье могло бы поспорничать с сексуальности с боковой пижамой. Она молодец — не каждая девушка может так ловко сочетать немаркость с практичностью, не

Цільова група: старші підлітки та юнацтво.

Тема: «Чому мало кому вдається втекти від ґендерних стереотипів»

Мета: показати позитивні та негативні функції, які виконують ґендерні стереотипи в житті людини.

Завдання:

- продемонструвати роль статевого стереотипу у соціалізації дітей та дорослих;
- визначити причини дотримання людьми ґендерних стереотипів;
- розкрити умови визволення людини від психологічного тиску стереотипів.

Місце – аудиторія.

Форма: сюжетно-рольова гра, складання наративу, групові дискусії.

Обладнання: три аркуші формату А1, маркери, скотч.

Актуалізація опорних знань.

Сьогодні ми ловитимемо ґендерні стереотипи, які діють як в межах України, так і за кордоном. Щоб знати, кого шукати, потрібно описати його портрет, головні ознаки. Отже, кого ми шукаємо? Що таке описові ґендерні стереотипи? (Це ті, які в загальних рисах вказують на властивості статей, їх поведінку, ролі, обов'язки.) Чим відрізняються від описових директивні, вказівні ґендерні стереотипи? (Вони немов би вказують на те, якою має бути представниця чи представник тієї чи іншої статі у будь-якому віці). Чому третю групу статевого стереотипу вчені назвали «остерігаючими», «заборонними», «табуйованими»? (Тому, що вони включають в себе означення тих норм поведінки, яких не можна порушувати, які засуджуються, гостро критикуються і навіть караються).

Інформаційно-розвивальний блок: «Моя зустріч із ґендерним стереотипом».

Вчитель пропонує заповнити три ватмани враженнями старшокласників від зустрічі із різними стереотипами.

Перша група старшокласників зазначає знахідки описових стереотипів під гаслом «Можна». Друга – знахідки директивних під гаслом «Потрібно», а третя – знахідки остерігаючих – «Не треба».

Крок 1. «Розпізнати, значить подолати». Старшокласники складають невеличкі наративи про те, коли, де, під впливом кого вони або їхні знайомі, чи навіть історичні персоналії дізналися про стандарти належної чоловічої чи жіночої поведінки від описових, директивних та остерігаючих ґендерних стереотипів і якою мірою дотримувались їх чи остерігались, яким чином застосовують зміст очікуваних від них вимог на відповідних ватманах. Наприклад, на ватмані з застереженнями може бути вказана історія польської княгині Софії Стриєнської, яка аби навчатися у художній академії у 1912 році застосовувала паспорт брата і перевдягалася на заняття в чоловічий костюм (жінки не могли навчатися мистецтву в освітніх закладах до першої половини ХХ століття) чи Гальшки

Гулевичівни, великої просвітительки, засновниці слави Київського братства, яка розробила програму і статут його, хоч як жінка не могла бути його членом.

Після обговорення питань в межах групи, учні занотовують короткий зміст наративів і презентують свої напрацювання.

Висновки вчителя.

Чи виконували зазначені вами стереотипи свою «виховну» роль? Чи допомагали кожному з вас самовизначитись у чоловічій чи жіночій поведінці? Завдяки стереотипізованим очікуванням, озвучуваним батьками, вчителями та мас-медіа діти набувають чоловічої чи жіночої тотожності. Чим більше статевих стереотипів поширює найближче середовище, тим більшою мірою у поведінці хлопчики починають протиставлятися дівчаткам, а дівчатка хлопцям.

Крок 2. «Бути як усі дівчата/хлопці».

Вчитель просить пригадати старшокласників відомі їм життєві ситуації, коли вони чи їхні близькі виявляли протест: «Я ж не дівчина/хлопчик, щоб ...; Ця куртка хлопчача/дівчача; цей рюкзак – для дівчаток/хлопчиків» і т.д. та розіграти їх у ролях, наприклад, мама – син/донька тощо.

Підсумок вчителя.

Вчені зазначають, що потреба у приналежності до класу, школи, професійної групи тощо проявляється також і в ототожненні себе з поведінкою, манерами спілкування, одягом, улюбленими заняттями людей тотожної статі. Статеві стереотипи при цьому виконують роль дороговказів – що тобі як хлопцю/дівчині слід робити, як поводитись, щоб ти насправді вважався особою жіночої/чоловічої статі. Саме задоволення цієї потреби дає відчуття – я чоловік/жінка.

Крок 3. «Чи схвалюють мене значущі інші?»

Вчитель просить пригадати та проілюструвати ситуації, коли прагнули «бути як всі» і коли почувались «білою вороною», хоча були переконані, що поводитися належним чином.

Підсумок вчителя.

Юнацька субкультура диктує часто такі стандарти поведінки дівчат чи юнаків, які людині не подобаються. Але вона їх приймає і наслідує (палючи сигарету, від якої всі нудить; вживаючи ненормативну лексику). Щоб бути прийнятими іншими людьми своєї статі, хлопець чи дівчина, як правило, наслідують ті стереотипи поведінки (манери, одяг, способи проведення вільного часу, мову, комунікацію засобами іншої статі). Схвалення іншими дає відчуття «ми – жінки/чоловіки».

Крок 3. «Стереотипи на сторожі самооцінки».

Вчитель пропонує учням пригадати факти з дитинства, коли якусь поведінку чи вчинок схвалювали : «Справжній лицар», «Станеш гарною господинею», а також емоції, які вони при цьому переживали – гордість за себе, впевненість, радість.

Коментар вчителя.

Ваші спогади, а також наукові дослідження, доводять парадоксальний ефект впливу стереотипів, з якими ми з вами продовжуємо боротися. Виявляється, що дотримання стереотипів у поведінці, виборі професії; облаштуванні сім'ї та ін., навіть, якщо чоловік чи жінка усвідомлюють їх абсурдність, патріархальність, підвищує самооцінку людини, дає їй відчуття впевненості в собі «Я все роблю, як слід, якнайкраще, мені це вдається».

Загальний висновок вчителя.

Гендерні стереотипи стають на перешкоді позитивних змін, гальмують процес демократичного перетворення суспільства на засадах рівних прав і можливостей статей. Постає запитання, чому так важко їх позбутися? Тому, що статеві стереотипи виконують енергозберігаючу функцію, оскільки, поляризуючи поведінку, риси, сімейні обов'язки, професійні ролі статей, виступають дороговказом для дітей і дорослих, що і як вони мусять робити. Крім того, дотримання статевої стереотипів дає людині відчуття прийнят-тя іншими, приналежності до них, власної справності/спроможності.

Рефлексія заняття учнями:

- Попри те, що статеві стереотипи є оплотом традиційних тендерних орієнтацій, вони водночас виконують пояснювальну, регулятивну і виправдовуючу функції.
- Двополюсний поділ світу на «чоловіче» і «жіноче» з одного боку обмежує розвиток особистості, знижує можливості паритетності статей, проте з іншого – полегшує адаптацію до соціального середовища, його вимог за рахунок чітких вказівок – як поводитися одній статі, а як протилежній.

Крок 4. «Чи кожен здатен ігнорувати гендерні стереотипи, щоб бути собою?»

Вчитель заохочує учнів до аналізу різних життєвих ситуацій, в яких вони свідомо протиставляли себе статевим стереотипам, і, хоча при цьому зустрілись з осудом, все ж виходячи із ситуацій з честю.

(Дівчата можуть розповісти про те, як захищали себе від сексуальних домагань за місцем навчання, в позаурочний час; хлопці – як здобували «жіночі» уміння, в кулінарії та догляді за дітьми тощо.)

Вчитель пропонує відтворити переказані ситуації у процесі сюжетно-рольової гри, звертаючи особливу увагу на уміння юнаків та дівчат виявляти асертивність – здатність переконувати виваженими аргументами, розвінчуючи стереотипи, приміряти на себе ролі іншої статі.

Підсумки вчителя: Здатність протистояти статевим стереотипам і бути вірним своїм інтересам, запитам, здібностям – це здатність бути актором власного життя. Цим терміном психологи означають:

а) уміння виявляти свої справжні почуття, відношення, інтереси, не зважаючи на те, що вони не характерні для більшості людей тотожної статі, наприклад, хочу бути військовою, охоронницею, політиком, льотчицею, гонщицею;

б) уміння відмежовуватись від «стереотипізованих» ролей та очікувань (наприклад, «ти ж станеш дівчиною», ... – «мужчиною у спідниці»;

в) уміння створення нового я – розвиток у напрямку бажаної спеціальності, жаданого вузу чи закладу праці (наприклад, вдосконалення своєї фізичної справності, вивчення потрібних дисциплін);

г) відкритість новому досвіду (наприклад, знайомство з людьми, які працюють у бажаній сфері діяльності, освоєння, прийняття незнайомого стилю життя, вимог нового оточення тощо);

д) уміння слухати, підтримувати себе, заохочувати силу позитивного мислення (наприклад, щоб не упустити руки при невдачах, маєш навчитись працювати маленькими кроками вперед до омріяного, навчитись дивитись на напівповну склянку з водою саме з позиції позитивного мислення – вже не напівпорожня, а напівповна).

Рефлексія заняття учнями.

Подолання ґендерних стереотипів вимагає великої сили, здатності бути його господарем.

Це не тільки бути автором власного життя, йти наперекір статевим стереотипам. Насамперед, це здатність об'єктивно оцінювати себе, свої потенції, інтереси, прагнення.

Усвідомлення своїх позитивних і негативних сторін, постановка перед собою завдань, вибір шляхів їх виконання – є необхідною умовою. Досягненню цілей не можуть завадити різні ґендерні стереотипи.

Домашнє завдання.

Взяти інтерв'ю в успішних знайомих дорослих. Яким був їх життєвий шлях? В якому віці вперше замислились над тим, що самі відповідають за власну долю? Чи ставали на перешкоді ґендерні стереотипи? Як вдавалось переконувати себе та інших в реальності власних помислів і мрій?

Тема: «Коли я стану сім'янином ...»

Мета: зацікавити підлітків поняттям традиційної та партнерської сім'ї, показати переваги рівності статей у сімейному житті.

Завдання:

- Показати відмінності обов'язків статей у традиційній (домінаторній) та партнерській сім'ях.
- Активізувати увагу до проблеми конфліктів родинного життя через неправомірні очікування від іншої статі.
- Розвивати бажання створення партнерської сім'ї і підготовки до неї з підліткових років.

Обладнання: два аркуші формату А1, фломастери, скоч, папірці-самоклейки.

Форма проведення: сюжетно-рольова гра, аналіз незавершених речень, групові дискусії, робота у фокус-групах.

Тривалість – 60 хвилин.

Місце проведення – навчальна аудиторія.

Вступне слово вчителя.

Чому дорослі, вітаючи інших, бажають сімейного щастя? У чому полягає сімейне щастя? Якою мірою воно залежить від рівності партнерства чоловіка і дружини у сім'ї? На підставі відповідей вчитель підкреслює, що учні цілком заслужено а) оцінюють щасливу сім'ю як велику цінність у житті людини; б) партнерство, дружбу чоловіка і дружини оцінюють необхідною умовою досягнення сімейного щастя.

Інформаційно-розвивальний блок: «Яким сім'янином я себе уявляю?»

Крок 1. «З'ясовуємо гендерні установки». Вчитель пропонує кожному учневі обрати «статевідповідний» колір 4-ох самоклеюк і дописати на них закінчення речень, занотованих на відповідних ватманах.

Для дівчат:

- А) Коли я стану дружиною, то я ...
- Б) Мій чоловік буде в сім'ї ...
- В) Коли я стану мамою, то ...
- Г) Я хотіла б, щоб у моїй сім'ї ...

Для хлопців:

- А) Коли стану чоловіком, то я ...
- Б) Моя дружина буде для сім'ї ...
- В) Коли я стану батьком, то ...
- Г) Я хотів би, щоб у моїй сім'ї ...

Заповнені дівчатами і хлопцями закінчення речень узагальнює група експертів, яка на ватманах занотовує найбільш поширені установки на виконання сімейних ролей.

Крок 2. «Яке сімейне щастя прогнозують нам наші нотатки?»

Вчитель запрошує експертів з боку хлопців та з боку дівчат визначити за частотою повторів рейтинг певних статево-рольових очікувань статей.

Задача експертів – визначити, якими тенденціями настановами керуються хлопці і дівчата класу. Наприклад «мій чоловік буде для сім'ї...» (заробляти стільки, скільки потрібно); «я хотів би, щоб у моїй сім'ї...» (дружина займалася вихованням дітей і створювала домашній затишок) чи егалітарними, як, наприклад, «коли я стану батьком ...» (то я буду багато часу приділяти своїм дітям); «я хотіла б, щоб у моїй сім'ї ...» (усі помагали одне одному),.

Крок 3. «Як може виглядати сімейне щастя?»

Вчитель запрошує поставити «останню крапку» в дискусії про те «чий вибір кращий» програванням типових конфліктних ситуацій у домінаторній (традиційній) та егалітарній (партнерській) сім'ях, як, наприклад:

- Чоловік, який вважає, що дружина має забезпечувати сімейний затишок і тепло сімейного вогнища висловлює своє невдоволення частими відвідуваннями жінкою засідань осередку «Партії зелених».

- Дружина-домогосподарка дорікає чоловікові за те, що не може заплатити за додаткові гуртки, які відвідують їхні діти у школі, знаючи, що його понизили в посаді та зарплаті.
- Дружина, яка закінчує навчання на курсах підвищення кваліфікації, просить чоловіка взяти лікарняний по догляду за їхньою перестудженою донькою.
- Пара молодят, яка очікує народження дитини, обговорює питання участі чоловіка в пологах та необхідності оформлення для нього часткової декретної відпустки.

Підсумки вчителя.

Вчитель наголошує на тому, що кожен учень у майбутньому може обирати свій шлях формування сім'ї; хтось обере кар'єру мами, господині дому, дружини чи годувальника, господаря, який буде брати на себе керівництво родинним життям. Інші віддають перевагу партнерській сім'ї, яка функціонує на засадах взаємозамінності сімейних обов'язків та ролей.

Завдання полягає в тому, щоб будь-який вибір ґрунтувався на отриманих знаннях, а не на стереотипах, щоб він був осмисленим, виваженим. Адже правдою є те, що за домострою (тобто у традиційній сім'ї) справді менше конфліктів і, як в армії, кожен знає, що має робити. Проте, правдою є і те, що домінаторна сім'я в сучасних умовах не є ефективною, тому що приглушує особистісний розвиток як дітей, так і дружини. Та й господарю такої сім'ї часто нелегко нести на собі груз відповідальності.

Партнерська сім'я вимагає від кожного її члена – і дітей, і дорослих – високого рівня свідомості, адже в ній готування їжі, наприклад, це прерогатива не жіноча, а того, хто має поза роботою більше вільного часу.

Рефлексія заняття учнями:

Особисте щастя великою мірою залежить від узгодження ґендерних установок на родинне життя, тобто уявлень про «жіноче» і «чоловіче» у виконанні сімейних обов'язків.

Конфліктність у сімейному житті породжується тим, що дружину часто бачать закріпаченою домашнім побутом, а чоловіка – здобуванням коштів на утримання сім'ї.

Партнерська сім'я висуває високі вимоги до здатності пари не послуговуватись стереотипами, а будувати побут, виховання дітей, здобування грошей та інше на паритетних началах, підставляючи плече один одному.

Домашнє завдання.

Проаналізувати зміст ґендерних настанов на виконання сімейних ролей героя художнього фільму «Москва сльозам не вірить» Гоші (у виконанні актора Олексія Баталова), як, наприклад, чи потрібно хвалити дружину за добре приготовлений борщ і т.д. Яких поглядів на функціонування сім'ї притримуються Гоша та інші герої цього фільму?

Тема: «Сексизм посеред нас – чи зможемо його подолати?»

Мета: поглибити уявлення старшокласників про ґендерні упередження, їхню поширеність у середовищі.

Завдання:

- Активізувати увагу старшокласників до поняття сексизму та його різновидів.
- На основі включення юнаків та дівчат у процесі виявлення наявних тендерних упереджень показати їх живучість у свідомості сучасної молодшої людини.
- Спонукаати юнацтво до осмислення впливу ґендерних стереотипів на вибір сценарію сімейного та публічного життя.

Місце проведення – навчальна аудиторія.

Тривалість – 60 хвилин.

Форма проведення: анкетування, аналіз змісту відповідей, фокус-групи.

Обладнання: роздрукована анкета відповідно до кількості осіб у класі, ножиці, 2 аркуші паперу формату А1, фломастери, скотч, фігурка сови.

Вступне слово вчителя.

Пригадаймо, чим ґендерні упередження відрізняються від національних, професійних, вікових? (Упередження – це певна негативна пересторога, установка проти людини чи групи. Упередження бувають спрямовані на етнічне походження, на професію, вік людини та інше. Ґендерні упередження побудовані на підставі її статевої належності і спрямовані як проти жінок, так і чоловіків.)

Скільки правди про статі є в упередженнях? (Дуже мало, оскільки якусь одну рису переносять на всіх чоловіків чи жінок).

Що означає слово сексизм? (Це синонім поняття упередження на підставі статі).

Яке поняття ширше – дискримінація чи сексизм? (Сексизм поняття ширше, дискримінація означає вияв якогось виду ґендерних упереджень на практиці.)

Крок 2. «Тестуємо самі себе»

Щоб перевірити, хто більше хворий на сексизм – хлопці чи дівчата – вчитель пропонує усім заповнити анонімні анкети з вказівкою на стать.

Стать – чоловіча/жіноча

Підкресліть думку, з якою Ви згодні.

1. Чи справді дівчата у переважній більшості є більш балакучішими, ніж хлопці? Так Наполовину правда Ні
2. Чи справді хлопці у переважній більшості є більш агресивними, ніж дівчата, схильними до з'ясування стосунків кулаками? Так Наполовину правда Ні
3. Дівчата мають бути більш ніжними і чутливими, а хлопці – діловими і самостійними? Так Наполовину правда Ні
4. Чи справді існують «чоловічі» і «жіночі» професії, які більше мають орієнтуватися на юнаків та дівчат? Так Наполовину правда Ні
5. Жінки та чоловіки мають виконувати у сім'ї різні ролі, він – годувальник, вона – берегиня дому? Так Наполовину правда Ні

6. Для чоловіків професійна освіта і місце праці є більш важливим, ніж для жінок? Так Наполовину правда Ні
7. Жінки-керівники, лідери у переважній більшості набувають чоловічих рис і поступово втрачають свою жіночність? Так Наполовину правда Ні
8. Жінка в політиці чи в бізнесі є менш успішною, ніж чоловік? Так Наполовину правда Ні
9. Щастя жінки в першу чергу визначається тим, чи вдасться їй створити сім'ю і виховати дітей? Так Наполовину правда Ні
10. Для хлопців треба створити більше умов для здобуття ними престижних професій, ніж для дівчат? Так Наполовину правда Ні

Крок 3 «Якими упередженнями ми послуговуємось?»

Після відсортювання хлопчачих від дівчачих анкет команда дівчат проводить аналіз та висловлює свій коментар. Завдання кожної групи – занотувати на ватмані статистичні показники обробки анкет і спрогнозувати сприйняття статі і можливий варіант розвитку сімейних стосунків і публічного життя. Наприклад, неприйняття зайнятості жінок у професії, політиці може призводити до конфліктів з майбутніми дружинами з приводу їх недостатньої ретельності у виконання домашніх обов'язків, небажання допомогти дружині, протидіяти її мріям мати цікаву роботу).

Підсумок вчителя.

Коли мова заходить про дискримінацію, більшість з нас думає «Ми – більш прогресивні». Це – не про нас. Насправді ґендерні упередження живуть серед нас, вони поки що невидимі, як повітря. Проте у дорослому житті можуть завадити індивідуальним планам.

Рефлексія заняття учнями:

Ґендерні упередження охоплюють різні сфери життя – сім'ю, здобуття освіти, професії, кар'єри.

Чим більша сфера, яку вони охоплюють, тим більшою мірою інша стаття сприймається як протилежна.

Варто проаналізувати власні ґендерні упередження і знайти їм альтернативи, усвідомити витоки. Це допоможе у майбутньому бачити у представниках протилежної статі однодумців, друзів та партнерів.

Домашнє завдання.

Проаналізувати домінуючі ґендерні упередження в батьківській сім'ї, серед знайомих, у ЗМІ.

Цільова аудиторія: підлітки.

Тема: Чоловік і жінка в народній творчості українців

Мета: показати взаємозв'язок шлюбно-сімейних та побутових традицій з характером ґендерних уявлень народу.

Завдання:

- розвивати уміння підлітків відрізняти характер гендерних стосунків за змістом їх відображення у фольклорі українців;
- застосовувати елементи контент-аналізу у визначенні дихотомії – паритетності позиції чоловіків та жінок

Форма проведення: імітаційна гра, контент-аналіз текстів жартівливих народних побутових пісень, приказок, прислів'їв, дискусії в малих групах.

Обладнання: тексти (фрагменти куплетів) українських народних пісень.

Література: Українські народні жартівливі пісні/ Упорядкув. Володимир Єсипка. – К.: Техніка, 2005. – 232 с.

Вступне слово вчителя.

Характер народу знаходить своє відображення в його фольклорі та писемній творчості-казках, думках, піснях, приказках, прислів'ях. Іноземців завжди дивувала мелодійність українських народних пісень, а ще співуча вдача народу. Про українську пісню Тарас Шевченко писав: «Наша дума, наша пісня // Не вмре, не загине. // От де, люде, наша слава, // Слава України.»

Дуже поширеними є пісні у формі діалогу між дівчатами та хлопцями, чоловіком і жінкою, як, наприклад, «Ой під вишнею», «Ти казала прийди, прийди» та інші. Зміст цих пісень засвідчує не тільки про вдачу народу, але й про характер взаємостосунків чоловіка і жінки, їх паритетність чи підпорядкованість, протиставлення чоловічого і жіночого, взаємодоповнюваність ролей чи їх взаємозамінність. Сьогодні ми будемо робити своєрідну «гендерну експертизу» української народної пісні застосуванням контент-аналізу, тобто аналізу змісту текстів. Щоб здійснити їх експертизу, давайте пригадаємо, якими бувають гендерні стосунки.

ХІД ЗАНЯТТЯ**Актуалізація опорних знань.**

«Якими ознаками відзначаються патріархальні стосунки чоловіка і жінки?»

- Патріархальність – володарювання чоловіка, батька, брата, підпорядкованість його волі.
- Протиставлення чоловічого і жіночого (властивостей, вмінь, ролей, обов'язків) є одним із найпотужніших статевих стереотипів.
- За патріархальних (традиційних) взаємин ролі і функції жінок є не тільки жорстко окресленими, але й підлеглими чоловічій волі, контрольованими ним.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Для проведення експертизи українського фольклору вчитель пропонує розділитися на групи по 5-7 осіб та проаналізувати зміст вибраних творів за такими критеріями:

Назва твору/////Характеристики	Частота	Частота
	Чоловіча стать	Жіноча стать
Доброзичливе зображення властивостей		
Сатиричне (злосливе) зображення особистісних властивостей		

Назва твору/////Характеристики	Частота	Частота
	Чоловіча стать	Жіноча стать
Напучування (дорікання, вказівки, поради від імені чоловіка)		
Напучування (дорікання, вказівки, поради) від імені жінки		
Підкреслення позитивних властивостей іншого		
Підкреслення своєї влади над кимось		
Позиція актора (суб`єкта) в описаній життєвій ситуації		

Кожна з груп інтерпретує отримані статистичні дані і робить свої висновки щодо присутності-відсутності патріархальних настанов у змісті жартівливих українських пісень.

Рефлексія заняття учнями:

- у змісті пісень простежується протиставлення шлюбно-сімейної поведінки дівчат і хлопців, одружених чоловіків та жінок, проте воно не побудоване на підпорядкуванні жіночої статі чоловічій;
- жінка, дівчина виступає не пасивним об'єктом впливу чоловіка, а активним творцем міжстатевих взаємин: вона критикує чоловіка, часом маніпулює ним, застосовуючи різні хитрощі, нав'язуючи свою волю;
- з боку чоловічої статі (парубка чи зрілого чоловіка) спостерігається досить толерантне ставлення до витівок жіночої статі, без нав'язування їй власної волі, наказів чи погроз.

Домашнє завдання.

За застосованою схемою зробити аналіз змісту українських приказок та прислів'їв на шлюбно-сімейну тематику.

ДОДАТОК

Українські народні жартівливі пісні

«Лугом іду, коня веду,
 Розвивайся, луже!
 Сватай мене, козаченьку,
 Люблю тебе дуже!
 Ой хоч сватай, хоч не сватай,
 Хоч так присилайся,
 Щоб та слава не пропала,
 ... Що ти залицявся».

«Ой коли б ти, дівчинонько,
 Трошки багатенька,
 Взяв би тебе за рученьку,
 .... Повів до батенька!»

«Ой коли б я, козаченьку,
 Була багатенька,
 Наплювала б я на тебе

Й на твого батенька!
Ой коли б я, козаченьку,
Та й забагатіла,
То я б тебе, ледачого,
Й двічі за харч не схотіла!
«Бодай же ти, дівчинонько,
Тоді заміж пішла,
Як край битої дороги
Рута-м ята зійшла!

Мав я раз дівчиноньку чепурненьку,
Любу щебетушечку рум'яненьку.
Приспів:
Гей, гей, га, уха-ха,
Дівчино, рибчино молода!
Посилав я старостів у неділю,
Думав – погуляємо на весіллі.
Мали повернутися з рушниками,
Але повернулися з гарбузами.
Всьому супротивився батько рідний,
Бо вона багата, а я бідний.
Думав я втопитися з тої злості,
Та вода холодная – ломить кості.
Думав застрілитися із рушниці,
Порох був замочений в порошниці.
Щоби врятуватися від спокуси,
Пішов, записався я в усусуси*.
Вже про галичаночку не думаю,
Бо на Придніпрянщині десять маю.
Усусуси – українські січові стрільці.

Ой, кум до куми залицявся,
Посіяти конопельки обіцявся.
Він сіяв, присівав,
Присіваючи казав:
«Ти, кума, ти, душа,
Ти кругом, кума, ох, і хороша!»
Ой, кум до куми залицявся,
Вибрати конопельки обіцявся.
Він брав, вибирав,
Вибираючи казав:
«Ти, кума, ти, душа,
Ти кругом, кума, ох, і хороша!»
Ой, кум до куми залицявся,

Змолотити конопельки обіцявся.
Він їх молотив,
Молотячи говорив:
«Ти, кума, ти, душа,
Ти кругом, кума, ох, і хороша!»
Ой кум до куми залицявся,
Вимочити конопельки обіцявся.
Він мочив, примочав,
Примочаючи казав:
«Ти, кума, ти, душа,
Ти кругом, кума, ох, і хороша!»
Ой кум до куми залицявся,
Витіпати конопельки обіцявся.
Він тіпав, витіпав,
Витіпаючи казав:
«Ти, кума, ти, душа,
Ти кругом, кума, ох, і хороша!»

Ой лопнув обруч коло барила,
Дівчина козака та й одурила.
Приспів:
Ой думалося,
Передумалося,
Одур голову бере,
Що далеко він живе.
Ой, чия ж це хата незаметена,
Ой, чия ж це дівчина незаплетена?
Ой, чия ж це хата незарублена
Ой, чия ж це дівчина незаручена?
Ой, лопнув обруч біля діжечки,
Дівчата мої, сиріжечки!
Ой лопнув обруч біля мазниці,
Дівчина козака вдарила по пиці.

Ой на горі два дубки, } Двічі
Ой на горі два дубки, два дубки
Та й звелися до купки.
Вітер дуба хитає, } Двічі
Вітер дуба хитає, хитає –
Козак дівку питає:
«Ой, дівчино, чия ти? } Двічі
Ой, дівчино, чия ти, чия ти?
А чи вийдеш гуляти?»
«Ой, не питай чия я, } Двічі

Ой, не питай чия я, чия я –
Вийдеш ти, то вийду й я».
«А я в батька один син,] Двічі
А я в батька один син, один син –
Погуляти хоч би з ким».
«А я донька мамчина, } Двічі
А я донька мамчина, мамчина –
Цілуватись навчена».

Ой продала дівчина курку
Та купила козакові люльку,
Люльку за курку купила,
Вона його вірно любила.
Ой продала дівчина гребінь
Та купила козакові кремінь,
Кремінь за гребінь купила,
Вона його вірно любила.
Ой продала дівчина юпку
Та купила козакові губку,
Губку за юпку купила,
Вона його вірно любила.
Ой продала дівчина сало
Та купила козаку кресало,
Кресало за сало купила,
Вона його вірно любила.
Ой продала дівчина душу
Та купила тютюну папушу,
Тютюну за душу купила,
Вона його вірно любила.

Ой там, на товчку, на базарі,
Жінки чоловіків продавали,
Як прийдеться до ладу,
І я свого поведу та й продам.
Із лик мотузок ізсукала,
Взяла свого милого, залигала,
Та й повела на базар, До терниці прив'язала.
Як наїхало торгувальниць,
Як наїхало купувальниць,
Стали думать і гадать,
Що за цього мужа дать.
А за цього мужа треба дати,
А за цього мужа треба дати:
Сорок коней вороних,

Ще й сто рублів золотих.
Ой стала я, подумала:
З кіньми треба возиться,
А з грошима треба носитись,
А мій милий,чорнобривий,
До роботи нелінивий,
Він для мене знадобиться.
Він насіє, наоре,
Ні для кого, – для мене,
Ти мій милий, серденько,
Пожалію я тебе.

Ой у вишневому садочку,
Там соловейко щебетав;
Віть-віть-віть, тьох-тьох-тьох,
А-я-я, ох-ох-ох, Там соловейко щебетав.
Ой у зеленому садочку
Козак дівчину увіщав;
Віть-віть-віть, тьох-тьох-тьох,
А-я-я, ох-ох-ох,
Козак дівчину увіщав.
«Ой ти, дівчино чорноброва,
А чи підеш ти за мене?
Віть-віть-віть, тьох-тьох-тьох,
А-я-я, ох-ох-ох,
А чи підеш ти за мене?
«Моя матуся тебе знає:
Ти той козак, що все гуляє;
Віть-віть-віть, тьох-тьох-тьох,
А-я-я, ох-ох-ох, Ти той козак, що все гуляє.
«А я матусі не злякаюсь,
Якщо з тобою покохаюсь;
Віть-віть-віть, тьох-тьох-тьох,
А-я-я, ох-ох-ох, Якщо з тобою покохаюсь.»

Ой що ж то за шум
Учинився,
Що комарик та й на мусі
Оженився! Та взяв собі жінку
Невеличку,
Що не вміє шити-прясти
Чоловічку.
Що не вміє шити-прясти, ні варити,
Що не вміє з комариком добре жити.

Полетів же комар
В чисте поле,
В чистеє поле, В зелену діброву. Ой сів же комар
На дубочку,
Звісив свої ніженьки
По листочку. Де взялася
Шура-бура,
Вона ж того комарика
З дуба здула. Ой упав же комар
На помості,
Потрощив, поломив
Ребра й кості.
Прилетіла муха
Жалкувати:
Підкручу я чорнії вуса,
Може гляне дівчина руса,
Чи Катруся, чи Ганнуся, чи Маруся,
Хоч підтоптаний, та все ж оженюся.
Чхать мені на ту біду,
Зовсім то не клопіт,
Що всі друзі поженились,
А я досі – хлопець.
Підкручу я чорнії вуса,
Між дівчат поважно пройдуся,
Озирнуся, повернуся, усміхнуся,
Ще не зовсім виліз чуб, – не журюся.
Підкрутив я чорнії вуса,
Не дивиться дівчина руса,
Ні Катруся, ні Ганнуся, ні Маруся,
Коли жодна не моргне, — не женюся.

«Продай, милий, сиві бички,
Купи мені черевички,
Бо я панського роду,
Не ходила боса зроду!
Гей-гей-гей-гей!
Не ходила боса зроду!
Продай, милий, дві телиці,
Купи мені дві спідниці,
Бо я панського роду,
Не ходила гола зроду!
Гей-гей-гей-гей!
Не ходила гола зроду!
Продай, милий, кіш пшона,

Купи горілки й вина,
Бо я панського роду,
П'ю горілку, як воду!
Гей-гей-гей-гей!
П'ю горілку, як воду!»
Як став милий продавати
Та на милу купувати, -
Нічим в хаті запалити,
Ніщо дітям ізварити!
Гей-гей-гей-гей!
Ніщо дітям ізварити!
«Чи ти, милий, іздурів,
Чи ти, милий, ізшалів?
Нічим в хаті запалити,
Ніщо дітям ізварити!
Гей-гей-гей-гей!
Ніщо дітям ізварити!
Пішов милий на гору,
Найшов хомут та й дугу,
Притягає додому,
Затягає на милу.
Гей-гей-гей-гей!
Затягає на милу.
«Ой ти, мила чорноброва,
Поїдемо в ліс по дрова!
Тпру, стій, моя любя,
Прив'яжу тебе до дуба!
Гей-гей-гей-гей! Прив'яжу тебе до дуба!»
Ой став милий дров рубати
Та на сонце поглядати,
А сонечко вже нерано,
А йому ще тих дров мало,
Гей-гей-гей-гей! А йому ще тих дров мало,
Милий в лісі походжає
Та все дрова ті рубає,
Сухесенькі відкидає,
А сиренькі накладає.
Гей-гей-гей-гей!
А сиренькі накладає.
їде милий під гору,
Вдарив милу по чолу:
«Гов, помалу, чорноброва,
Перевернеш мені дрова!
Гей-гей-гей-гей!

Перевернеш мені дрова!
Приїхав він до воріт,
Дав їй їсти околіт... «
Ой ти даєш мені їсти,
А я б рада трохи сісти!
Гей-гей-гей-гей! А я б рада трохи сісти!
Продай, милий, черевички,
Купи собі сиві бички,
Бо я панського роду,
Не ходила в возі зроду!
Гей-гей-гей-гей! Не ходила в возі зроду!»

Раз приходжу я додому,
Трохи був п'янений,
Та до жінки з кулаками
Пристав, як дурненький.
«Чого, кажу, губи дмеш,
Чого сердишся,
Чом до мене не говориш,
Не повернешся?
Кидай гребінь, годі прясти,
Давай їсти, пити,
Ти не дми губів на мене,
А то буду бити».
Перестала жінка прясти,
Як ухватить днище
Та за мною, а я з хати
Утік на горище.
Як тікав же я нагору,
Потяг і драбину,
Бо якби була догнала,
-Перебила б спину.
Розкричалась жінка в сінях:
«Сякий-такий, проучу!»
А я нагорі в полові
Лежу собі та й мовчу.
Послухайте, люди добрі,
Що жінка зробила:
Сама лягла в хаті спати,
Мене не пустила.
На другий день рано-вранці
Піч жінка топила
Та із сиром вареничків
Собі наварила.

Дала й мені вареничок, -
Внесла ізнадвору,
Настромила на рогач, Подала нагору.
Дала один вареничок
Ще й дві варениці,
А третьою навкидя
Вдарила по пиці.
Може й вам кому прийдеться
П'яному бувати, -
Не займайте своїх жінок,
Краще лягай спати.

Стелися, барвінку, низенько;
Присунься, козаче, близько, близенько.
Ой мати, мати, мати,
Час мене, час мене заміж дати.
Віддай мене за такого,
Що не має вуса,
Він на мене за...
Він на мене заморгає,
А я засміюся.
Ще, ще, ще, ще, ще ближче, |
Присунься ще ближче.
Стелися, барвінку, ще нижче;
Присунься, козаче, ще бли... ще ближче.
Ой мати, мати, мати,
Час мене, час мене заміж дати.
Ой ти, доню, чорнобрива,
Ой ти, доню, уродлива,
Моя, доню, ой...
Доню, доню, жаль
Мені за тобою.
Ще, ще, ще, ще, ще ближче, ...
Присунься ще ближче.

«Ти до мене, ти до мене не ходи, куций,
коротенький,
Бо до мене, бо до мене ходить хлопець
високий, тоненький».
«Понад сад, виноград, а у саду – грушка.
Вийди, вийди, вийди, вийди ти до мене,
моя щибетушка!»
«Ти до мене, ти до мене не ходи, не міси
болота,

Я за тебе, я за тебе не піду, хоч би съ
був зі злата».
«Чи ти, мила, така гарна, чи мені здається?
Через тебе, через тебе, моя мила, спання ..
не береться!
«Ти до мене, ти до мене не ходи, не псуй
собі ночі,
Я за тебе, я за тебе не піду, бо ми ся
не хоче».
«Понад сад, виноград, а у саду – сливка.
Вийди, вийди, вийди, вийди ти до мене,
моя чорнобривка!
«Ти до мене, ти до мене не ходи, не псуй
собі ночі,
Я за тебе, я за тебе не піду, бо мати
не хоче.
Перестань, перестань до мене ходити:
Є у мене, є у мене гарний хлопець, буде
м'я любити!»

Ти сказала: «Прийди, прийди!»
Не сказала, куди, куди...
Ти ж мене підманула,
Ти ж мене підвела,
Ти ж мене, молодого,
Із розуму ізвела!
Ти казала в понеділок
Підем разом по барвінок.
Ти казала у вівторок
Поцілуєш разів сорок.
Ти казала у середу
Підем разом по череду.
Ти казала у четвер
Любить будеш як тепер.

ЧЕРЕВИЧКИ

Як поїхав мій миленький
На базар, до рідні,
Купив мені черевички,
Ось вони, на мені,
Щоб я його голубом звала,
Щоб я йому правду казала.
Я не буду голубом звати,
Я й не буду правду казати.

Як поїхав мій миленький
На базар, до рідні,
Купив мені спідничку,
Ось вона, на мені,
Щоб я його голубом звала,
Щоб я йому правду казала.
Я не буду голубом звати,
Я й не буду правду казати.
Як поїхав мій миленький
На базар, до рідні,
Купив мені фартушину,
Ось вона, на мені,
Щоб я його голубом звала,
Щоб я йому правду казала.
Я не буду голубом звати,
Я й не буду правду казати.
Як поїхав мій миленький
На базар, до рідні,
Купив мені сорочину,
Ось вона, на мені,
Щоб я його голубом звала,
Щоб я йому правду казала.
Я не буду голубом звати,
Я й не буду правду казати.
Як поїхав мій миленький
На базар, до рідні,
Купив мені хусточку,
Ось вона, на мені,
Щоб я його голубом звала,
Щоб я йому правду казала.
Я не буду голубом звати,
Я й не буду правду казати.
Як поїхав мій миленький
На базар, до рідні,
Купив мені нагаєчку,
Ось вона, мені,
Щоб я його голубом звала,
Щоб я йому правду казала.
Тепер буду голубом звати,
Тепер буду правду казати.

Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці,
Бо на вечорницях дівки-чарівниці!
Одна дівчина чорнобривая

Та й чарівниченька справедлива.
У неділю рано зілля копала,
А у понеділок переполоскала,
А у вівторок зілля варила,
А в середу рано Гриця отруїла.
Прийшов четвер — та вже Гриць умер,
Прийшла п'ятниця — поховали Гриця.
А в суботу рано мати дочку била:
«Нащо ти, дочко, Гриця отруїла?»
Ой мати, мати, жаль ваги не має —
Нехай же Гриць разом та двох не кохає!
Нехай він не буде ні їй, ні мені,
Нехай достанеться він сирій землі!
Оце тобі, Грицю, я так і зробила,
Що через тебе мене мати била!
Оце ж тобі, Грицю, за теє заплата —
Із чотирьох дощок дубовая хата.

На вечорницях Андріївських дівчата співають:

Хлопці кучеряві, не ходіть до нас,
Бо вже поламали браму й перелаз.
І не знає мати, як вас відігнать,
Бо їй до світанку не даєте спать.
Через вас у мене голова болить,
Через вас не буде Василько ходить.
Не топчіть стежину край мого села,
Не туди дорога ваша пролягла.
Як відчарувати, що ж мені робить,
Всіх вас поцілую — тільки не ходіть.
На усіх не буде в мене теплих слів,
На усіх не хватить в мене гарбузів.

Кину кужіль на полицю,
Сама піду на вулицю.
Нехай миші кужіль трублять,
Нехай мене хлопці люблять.
Полюбила коваля,
Така доля моя.
Я думала, кучерявий —
В нього чуба нема.
Я нікого не любила —
Грицька, Стецька та Данила,
Грицька, Стецька та Степана,
Вийшла заміж за Івана.

Полюбила панича ПетраПавловича,
 Та й не знаю, що робить,
 Чи покинуть, чи любить.
 Ой думала я, передумала.
 Нічого путнього не придумала.

Хлопці їм відповідають: Наші хлопці вареників хочуть. *(Двічі)* Навари, милая, *(Двічі)*,
 навари, у-ха-ха, Мила чорнобривая.

А ми дров не маєм, наші ви хороші,
 А ми дров не маєм, хлопці наші гожі.
 Нарубай, милая, *(Двічі)* нарубай, у-ха-ха, Моя чорнобривая.
 А ми сил не маєм, наші ви хороші,
 А ми сил не маєм, хлопці наші гожі.
 Не балуй милая, навари, милая,
 Пирогоми пригости, мила, чорнобривая.

Дід з бабою виконують українську народну жартівливу пісню «Чом я не хазяйка».

Баба. Чом я не хазяйка,
 Чом не господиня — Сім днів хати не мела, Печі не топила.

Дід. Ідуть люди з поля
 І дуже сміються, Що у тебе в подушках Ворони несуться..

Баба. Не смійтеся, люди,
 Якось воно буде. Я ворони поскубаю — Ще й перина буде. Я не буду більше,
 Діду, лінуватись, Зранку і до ночі буду працювати.

Дід. Чом ти не хазяйка?
 Справжня господиня! Вареників наварила. Гостей запросила.

-Грицю, Грицю, до роботи!
 В Гриця порвані чоботи.
 Грицю, Грицю, до телят!
 В Гриця ніженьки болять.
 Грицю, Грицю, молотити!
 Гриць нездужає робити.
 Грицю, Грицю, врубай дров!
 Кахи, кахи, не здоров.
 Грицю, Грицю, роби хліб!
 Кахи, кахи, щось охрип.
 Грицю, Грицю, до Марусі!
 Зараз, зараз, уберуся!

І шумить і гуде, Дрібний дощик іде. А хто ж мене, молодую, Та й додому поведе?

ТЕМА: «ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ПРИСЛІВ'ЯХ ТА ПРИКАЗКАХ»

Мета: навчити виявляти і визначати гендерні стереотипи у прислів'ях та приказках.

- Завдання:
- Закріпити зміст поняття «гендерний стереотип» на прикладі українських прислів'їв та приказок.
- Показати, які гендерно стереотипні риси жінок та чоловіків втілені у прислів'ях та приказках.

Форма проведення:

- робота у малих групах;
- групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: · 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток, на яких написані різні прислів'я та приказки.

Література:

Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О.Семиколенової. – К.: «К.І.С.», 2007 – 176 с.

Попова О.А. Живлюще джерело. Кращі прислів'я та приказки українського народу. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 448 с.

Фразеологічний словник української мови . Кн.. 1-2. – К.: Наук. думка, 1993.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє про те, що в українській мові збереглися сотні образних висловів, в яких відображено багатовікові спостереження народу, його життєва філософія, досвід. Вони передають сталу думку людей, їхні почуття та характери, особливості спілкування одне з одним. Передають талановито, емоційно, яскраво, з почуттям гумору: «Як прислів'я чудове, йде від роду до роду, що народ – зодчий мови, мова – зодчий народу» (Д. Білоус).

Мова є одним із джерел знань про соціальні відносини між людьми. У мові відбивається думка народу про риси характеру, норми поведінки жінок і чоловіків. Слова, фразеологізми визначають їхні якості і вчинки відповідно до принципів моралі та наче оцінюють їх соціальну значущість.

Проте багато фразеологізмів³⁵, які віддзеркалюють думку народу про характер і поведінку людей, жінок оцінюють негативно. Наші предки вважали, що жінка приносить

35 Всі приклади в цьому параграфі взято із Фразеологічного словника української мови . Кн.. 1-2. – К.: Наук. думка, 1993.

нещастя, бо походження її диявольське: *Баба з пекла родом; Баба та чорт – то собі рідня; Де чорт не зможе, там баба допоможе.* Тому жінкам приписували багато негативних якостей.

Образних висловів про чоловіка в українській мові значно менше. Його хвалять за те, що він добрий чоловік: *За ледачим чоловіком жінка марніє, за хорощим – молодіє; За чоловіком дружина завжди пані;* а іноді виправдовують його жорстокість: *Свій пан поб'є й пожалує; Жінка не бита, як коса не клепана.*

Актуалізація опорних знань.

Учням вже відомо, що такі узагальнені думки називають стереотипами. Запитайте у дітей, що таке «ґендерний стереотип». Нагадайте визначення ґендерного стереотипу:

Ґендерний стереотип – це уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, про їх місце і роль у сім'ї та суспільстві (професії, доступ до влади, освіти, ресурсів і т.д.). Це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їх статі. Стереотипне ставлення до *ґендерних* груп призводить до сприйняття їх у відповідності до існуючих у суспільстві *упереджень*.

Таким чином, недоліки чи позитивні риси, які притаманні і деяким жінкам, і деяким чоловікам, приписують тільки всім жінкам або тільки всім чоловікам, хоча у більшості цих рис може і взагалі не бути. Так породжуються упередження. На їх підставі народжуються заботони.

Упередження – необ'єктивні уявлення про особу або групу, уявлення, які важко зазнають змін навіть на тлі широкої інформації. Упередження можуть бути як позитивними, так і негативними.

Заботон – невиправдане негативне ставлення до певної групи людей у цілому й кожної людини окремо.

Інформаційний блок.

Учитель пропонує критерії для аналізу прислів'їв та приказок. Визначите у них однаковість чи відмінність:

- характеристик жінок та чоловіків;
- їх поведінки;
- їх рис характеру.

Тренінгово-розвивальний блок

Завдання 1. У малих групах обговорить, яки негативні риси жінок та чоловіків відображені у наступних прислів'ях та приказках. Кожне прислів'я чи приказка записано на картці.

Жінка хіба те утаює, чого не знає. Чоловік за поріг, а жінка за пиріг. У жінки волос довгий, та ум короткий. Баби як сороки. Високий, як лоза, а дурний, як коза. До праці, як ведмідь до танцю. Торохкотить, як Гаврилів млин. Балакала-говорила сім мішків гречаного Гаврила. Знає кума – знає півсела. Він так боїться, як заєць бубна. Йй кажеш: «Овес», а вона каже: «Гречка». До роботи плачучи, а до танців скачучи. На язик гарячий,

до роботи ледачий. Чоловік без волі, що кінь на припоні. Свій пан поб'є й пожалує. Мовчи, глуха, – менше гріха. Ніхто не знає, лише дід, баба й ціла громада. Сказав кумі, а вона – всій слободі. Торохкотить Солоха, як діжка з горохом. Боягузливому по вуха – сміливому по коліна. Молодець проти овець, а проти молодця – сам як вівця. Захворів Іванко, аж опух від спанку. Борода – як у старого; розум – як у малого. Високий до неба, а дурний, як не треба. Від милого пана не болить і рана. Дурному Гаврилі усе чорнобривці. Ростом – з Івана, а розумом – з болвана. То й не жінка, як сім разів на день не обмане чоловіка. Як дві баби та й гуска – то й весь базар. У баби язик, як лопата.

Жінки, дівчатка – які?

Чоловіки, хлопчики – які?

Запитання:

- Які характеристики жінок переважають у прислів'ях?
- Які характеристики чоловіків переважають у прислів'ях?
- Які характеристики типові для «портретів» жінок і дівчаток?
- Які характеристики типові для «портретів» чоловіків і хлопчиків?

Відповіді на останні два питання запишіть в два стовпчики.

Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Групова дискусія. Разом проаналізуйте відповіді груп з позиції соціальних (гендерних) відмінностей. Дайте відповіді на запитання:

1. Чи є серед перерахованих рис такі, які належать завжди і лише – дівчаткам і жінкам, а які – тільки хлопчикам і чоловікам? У випадках, коли ваша відповідь – «так», то назвіть їх і аргументуйте свій вибір.
2. Чи вважаєте ви усі такі характеристики об'єктивними? Чому?
3. Поміняйте місцями записи в колонках і проаналізуйте, які, на вашу думку, характеристики зі списку для дівчат і жінок можуть бути притаманні хлопцям та чоловікам, а які зі списку для хлопців та чоловіків – дівчатам і жінкам.
4. Чи доводилося вам чути такі вислови?
5. Як ви до цього ставитесь?

Висновок групи. Зміст будь-якого фразеологізму, будь-якого прислів'я відтворює узагальнену думку. Такі узагальнені думки можуть бути проявами гендерних стереотипів. Тобто ми ще не знайомі з жінкою або з чоловіком, а вже припускаємо, відповідно до їхньої статі, які у неї або у нього є недоліки чи переваги. Такі погляди дуже глибоко укорінились у свідомості. І досі їх важко переосмислити.

Інформаційний блок. Учитель підкреслює, що такі погляди притаманні не тільки українській культурі, а й багатьом іншим культурам.

Завдання 2. Прочитайте подані прислів'я різних народів:

російські прислів'я:

- *Не вір коневі в полі, а жінці в домі!*
- *Люби жінку як душу, тряси її як грушу.*

німецьке прислів'я:

- *Дай їй десять добрих порад, вона скористається одинадцятю.*

єврейське прислів'я:

- *Довір своїй жінці таємницю, але виріж їй язика.*

ямайське прислів'я:

- *Бездоганна жінка така ж рідкість, як біла ворона.*

чеченське прислів'я:

- *Жіночий розум коротший за жаб'ячий хвіст.*

лезгинське прислів'я:

- *У жінки розум у п'ятках.*
  1. Який висновок з цього приводу ви можете зробити? Чому так сталося?
  2. Чому, на вашу думку, білоруська дослідниця Валентина Маслова пише: «Якщо чоловік| у|біля| культурі| слов'ян| є нейтрально-позитивною| істотою, то зі| сприйняттям| жінок| усе дуже| складно».

Підсумковий блок

Підсумки вчителя.

У різних країнах довгі віки домінували патріархатні відносини та погляди, де соціальна цінність чоловіка під впливом різних умов: історичних обставин, географічного місцезнаходження, політики, економіки, форм власності тощо – була значно вищою за соціальну цінність жінки. Проте життя переконує нас у тому, що ці думки та погляди не є об'єктивними та справедливими.

Рефлексія заняття учнями.

Учитель наstownує дітей на висновок: мова є рушійною силою формування ґендерних стереотипів, які несправедливо оцінюють риси характеру, поведінку, події як жінок, так і чоловіків. Потрібно вчитися не сліпо їх наслідувати, а ставитися до них критично, вміти аналізувати.

Домашнє завдання.

За допомогою словників підберіть прислів'я та приказки про українську родину. Зверніть увагу на те, які риси жінок та чоловіків найбільш цінувалися у громаді щодо створення родини, її щасливого існування, добробуту.

ТЕМА: «ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У ПРИСЛІВ'ЯХ ТА ПРИКАЗКАХ»

Мета: навчити аналізувати і попереджати ризики існуючих ґендерних стереотипів у прислів'ях та приказках.

Завдання:

- Ознайомити дітей з поняттям « мовний сексизм».
- Допомогти дітям зрозуміти, що деякі прислів'я та приказки є прикладом мовного сексизму.
- Допомогти дітям усвідомити небезпеку уживання мовного сексизму як для жінок та дівчат, так і для чоловіків та хлопців.

Форма проведення:

- робота у малих групах;
- групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: · 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набір з чотирьох карток, на яких написані прислів'я для аналізу, аркуш з прислів'ями щодо родинного життя та родинних стосунків між жінкою та чоловіком.

Література:

Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О.Семиколенової. – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.

Фразеологічний словник української мови . Кн.. 1-2. – К.: Наук. думка, 1993.

Попова О.А. Живлюще джерело, Кращі прислів'я та приказки українського народу. – Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 448 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє, що гендерні стереотипи, упередження і забобони у прислів'ях та приказках можуть заважати людині знайти своє місце в житті, якнайповніше реалізувати свої таланти й здібності. Будь-які прояви приниження (дискримінації) за ознакою статі називають сексизмом. Спочатку термін сексизм використовувався у соціальних науках. Він позначав точку зору тих науковців, які в своїх працях доводили відмінність, навіть протилежність, чоловічої та жіночої природи. При порівнянні обох статей якості чоловіків зображали як норму, а якості жінок – як відхилення від норми. Такий науковий світогляд відбувається й у мові, що отримало назву «мовний сексизм».

Актуалізація опорних знань.

Мовний сексизм – це дискримінація в мові за статтю. Цей термін частіше використовують стосовно жінок, проте мовний сексизм може бути спрямованим і на чоловіків. Найпоширенішими прикладами мовного сексизму є прислів'я та приказки, про які учні вже знають з попереднього заняття.

Бесіда з учнями для з'ясування питання: «Які прислів'я та приказки є, на ваш погляд, небезпечними? У чому ця небезпека проявляється?»

Інформаційний блок.

Учитель пропонує критерії для ґендерного аналізу прислів'їв та приказок. Деякі з них, хоч, на перший, погляд, є образливими тільки для жінок чи тільки для чоловіків, мають небезпеку для обох статей: і для жінок і для чоловіків. Тому необхідно аналізувати кожне з них з позиції обидві статі.

Тренінгово-розвивальний блок

Завдання 1. Обговорить, яку небезпеку і для жінок і для чоловіків мають деякі прислів'я та приказки. Для цього об'єднайте дітей у чотири малі групи. Кожній групі запропонуйте проаналізувати один з ґендерних стереотипів. Наприклад такі:

- У жінки волос довгий, та ум короткий.
- Свій пан і поб'є, і пожалує.
- Жінка красива – згуба для грошей.
- Люби жінку, як душу, а тряси, як грушу.

Виконувати це завдання можна таким чином. На великому аркуші посередині треба написати прислів'я, обране для аналізу, потім аркуш поділити на дві частини. В одній – перерахувати всі можливі ризики, що можуть виникнути, якщо цього стереотипу дотримуються жінки, у іншій – ризики, якщо цього стереотипу дотримуються чоловіки. Наприклад, прислів'я «Свій пан і поб'є, і пожалує» виправдовує домашнє насильство чоловіків, з другого боку, це може спонукати жінок до покірності та терпіння, і таким чином посилювати коло насильства. Прислів'я «У жінки волос довгий, та ум короткий» нав'язує не тільки чоловікам, але й жінкам думку про те, що вони нерозумні, тому не можуть займати високі посади, бути самостійними у прийнятті рішень тощо. Це може заважати багатьом жінкам реалізувати свої професійні навички, природні таланти тощо.

Свій пан і поб'є, і пожалує

Яка небезпека цього прислів'я для жінок та дівчат?	Яка небезпека цього прислів'я для чоловіків та хлопчиків?
--	---

Попрохайте малі групи презентувати результати роботи. Починаючи обговорення, запитайте:

- Які враження від роботи?
- Як впливають проаналізовані прислів'я на чоловіків і хлопців?
- Як впливають проаналізовані прислів'я на жінок і дівчат?
- Як впливають такі прислів'я на особистість, її індивідуальність?
- У чому небезпека таких прислів'їв?
- Які висновки можна зробити по завершенні цього завдання?

Висновок групи.

Такі прислів'я та приказки відображають застарілі погляди. Насамперед у царині професійної зайнятості, де людина якнайкраще може проявити себе. Тут і досі панує стереотип, за яким жінка, маючи освіту, високі професійні здібності та навички, визнається перш за все як дружина та мати, а вже потім, як професійна працівниця, яка має однакові з чоловіком можливості на ринку праці. І те, і інше має розглядатися однаково вагомим для суспільства, а тому за людиною (жінкою чи чоловіком) має залишатися право свідомого вибору.

Завдання 2. Назвіть прислів'я та приказки про українську родину, які ви підібрали вдома за допомогою словників. Запишіть їх на великому аркуші. Доповніть список наведеними нижче українськими прислів'ями та приказками.

- Найкраща і найліпша спілка – то муж і жінка.
- З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє.
- Ніхто так не догляне, як вірна дружина.
- Нема ліпшого друга, як вірна супруга.
- Без жінки так, як без ума.
- Без жінки — як без рук.
- Все тільки до часу, а жінка до смерті.
- В хаті жінка три кути держить, муж четвертий.
- Батьки глядять дочку до вінця, а чоловік – до кінця.
- Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки хата.
- Добра жінка – кам'яна стінка.
- Дружина чоловікові – душа.
- Жінка чоловікові подруга, а не прислуга.
- Чоловік у домі голова, а жінка – душа.
- За господинею всі кутки в хаті плачуть.
- Мудра господиня, коли повна скриня.
- Жінка без мужа і пити не дужа.
- Князю княгиня, кожному мила своя Катерина.
- Добра жінка мужеві своєму вінець, а зла кінець.
- В доброго чоловіка дружина, як ружа.
- У кого є ненька, у того й голівонька гладенька.
- За ледачим чоловіком жінка марніє, за хорошим – молодіє.

Зробіть висновок про те, які риси народ вважав важливими для жінки та для чоловіка в українській родині.

Висновок групи.

Дуже важливо вміти правильно побудувати стосунки в сім'ї на основі взаємної пошани і підтримки. Незалежно від того, хто більше заробляє або обіймає вищу посаду, у сім'ї чоловік і жінка повинні залишатися самими собою, підтримувати одне одного у своїх прагненнях, допомагати у втіленні життєвих планів. Мати й батько мають брати однакову

участь у вихованні дітей та їхньому забезпеченні, виконанні повсякденних побутових обов'язків. Не можна принижувати особисту гідність людини, слід у будь-якій ситуації залишатися людиною, здатною до взаємодопомоги та взаєморозуміння.

Підсумковий блок

Підсумки вчителя

Ґендерно стереотипні прислів'я та приказки є досить стійкими та розповсюдженими і тому важко переборюються. До багатьох із них звикли, багато просто не помічають, сприймаючи як етичну норму або як традицію, яку потрібно наслідувати. Але вони можуть стояти на заваді розвитку особистості. Є багато таких стереотипів, які негативно впливають на життя людей.

Рефлексія заняття учнями.

Учитель настановлює дітей на висновок: ґендерно стереотипні прислів'я та приказки мають певні ризики і для жінок, і для чоловіків. Їх уживання є проявом мовного сексизму. Мовний сексизм є дуже небезпечним як для кожної людини, так і для суспільства в цілому. Кожній людині важливо розв'язати у собі вміння критично оцінювати прислів'я та приказки і таким чином поступово змінювати і долати стереотипи, насамперед, у власній свідомості.

Домашнє завдання.

Розпитайте своїх батьків, бабусь та дідусів про те, які прислів'я та приказки стародавньої та сучасної України, що пов'язані тільки з жінками або тільки з чоловіками (риси характеру, дії, вчинки тощо), вони пам'ятають, як вони до них ставляться. Розкажіть про це в класі.

ТЕМА: «ҐЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ МОВИ ЯК ПРОЯВ МОВНОГО СЕКСИЗМУ»

Мета: навчити виявляти і визначати ґендерну асиметрію мови на прикладі значення слів чоловічого та жіночого роду.

Завдання:

- Ознайомити дітей з поняттям «ґендерна асиметрія мови».
- Показати дітям, що в українській мові у назвах людей спостерігається «пріоритет чоловічого роду».
- Показати, що так званий «пріоритет чоловічого роду» робить жінок менш помітними як у мові, так і в суспільстві.

Форма проведення:

- робота у малих групах;
- групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: · 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток, на яких написані слова чоловічого та жіночого роду.

Література:

1. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О.Семиколєнкової. – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.
2. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. – 2005. – №1. – С. 3-25.
3. Тлумачні словарі сучасної української мови.
4. Тайлор Э.Б. Первобытная культура. – М.: Политиздат, 1989. – 573 с.
5. Фоменко О.С. Гендер і мова // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С.456 – 475.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє, що більшість мов формувалася в патріархальних суспільствах, де влада та соціальні пріоритети належали чоловікам. Це позначалося на свідомості людей, на їхню культуру, духовні цінності і, без сумніву, на мову. Тому в її глибинах досі зберігаються риси патріархатності. Дослідження у різних мовах підтверджують: чоловік віддзеркалений у мові більш повно, різноманітно і нейтрально, а жінка – неповно і суб'єктивно. Тобто мова більш «притосована» для відображення «світу чоловіків» і менш – для відображення «світу жінок». Ці властивості мови і названо гендерною асиметрією.

Актуалізація опорних знань.

Термін «симетрія» відомий із курсу геометрії. Проте він уживається і в інших науках та позначає «пропорційність, повну відповідність у розташуванні частин цілого». Гендерна асиметрія мови – це нерівномірність, «непропорційність» відбиття в самій мові (у лексиці, граматиці) особливостей жінок і чоловіків. Таке явище властиве різним мовам.

Гендерна асиметрія мови пов'язана зі значенням роду. Помічено, що у всіх мовах, які мають граматичну категорію роду, існує «пріоритет» чоловічого роду. Наприклад, у всіх слов'янських мовах серед іменників більше за все слів чоловічого роду. Початковою формою прикметників, займенників вважають форму чоловічого роду. Більшість слів жіночого роду утворюються від слів чоловічого роду.

Ці якості притаманні й українській мові. Дуже часто слова жіночого роду утворюються від слів чоловічого роду: *він – вона, раб – раба (рабиня), сват – сваха, тесть – теща, родич – родичка, юнак – юначка, сусід – сусідка, брехун – брехуха*. Тобто форми чоловічого роду є первинними, а форми жіночого – наче вторинними.

Назви осіб чоловічої статі у формі чоловічого роду вживаються й щодо жінки: *«Вона – молодець, мудрець, геній, хвалько, підліток»*. *«Вона – наш друг, ворог, кумир, свідок»*. Слів жіночого роду для назв таких якостей в осіб жіночої статі немає. Але мова віддає перевагу формі чоловічого роду і тоді, коли для позначення жінок є слова жіночого роду. Це так звані родові іменники та займенники чоловічого роду, які означають жінку й чоловіка водночас. Зокрема, в реченні *«Кожна студентка має писатися тим, що навча-*

ється в нашому університеті» іменник «студент» не означає конкретну особу, а стосується усіх: і студентів, і студенток.

Інформаційний блок.

Учитель пропонує критерії для аналізу різних виразів та висловлювань. Проаналізуйте, коли:

- слова чоловічого роду позначають чоловіків;
- слова чоловічого роду позначають жінок;
- слова чоловічого роду позначають чоловіків та жінок;
- слова жіночого роду позначають жінок;
- слова жіночого роду позначають жінок та чоловіків.

Тренінгово-розвивальний блок.

Завдання 1. Працюючи в малих групах, знайдіть ґендерну асиметрію у поданих на картах висловлюваннях. Обговоріть, що позначають у них іменники чоловічого та жіночого роду. За поданими критеріями розподіліть усі виділені слова на групи. Запишіть їх на великому аркуші.

Слова чоловічого роду позначають чоловіків	Слова чоловічого роду позначають жінок	Слова чоловічого роду позначають чоловіків та жінок	Слова жіночого роду позначають жінок	Слова жіночого роду позначають жінок та чоловіків

Дорогий *п'ятикласнику!* Щоби зберегти своє здоров'я, ти маєш вчитися володіти собою та співчувати іншим. Намагайся бути *гідним громадянином* своєї країни!

Дорогі вчителі! Щиро дякуємо вам за вашу невтомну й натхнену працю.

Всі учні нашого класу успішно пройшли тестування з української мови.

Семинар було присвячено роботі *вчителя*.

Кожен учень має сумлінно вчитися.

День учителя.

Учитель року.

Режим харчування *школяра*.

Медична картка *хворого*.

Молодший медичний персонал.

День медичного працівника.

Заслужений учитель.

Заслужений діяч мистецтв.

Відмінник народної освіти.

Заслужений працівник сільського господарства.

Мати – героїня.

Почесна доярка

Син за батька не відповідає.

Один за всіх – усі за одного!

Ще нам, браття українці, усміхнеться доля...

Сьогодні *гостем* програми була *співачка* Ані Лорак.

Ганна Бойко – *переможець* нашого конкурсу .

Нова прес-секретар Президента.

Заставка на телеканалі «1 + 1»: *«Ти не один!»*

Назва телевізійного шоу для школярів – *«Найрозумніший»*.

Я багато їздив по різних країнах, бачив там *людей* – усі люблять, усі сподіваються, гладять по голівках своїх дітей, дарують *жінкам* квіти (В. Розов).

Вони вибігали з домів напоготові, з *жінками*, з *дітьми*, з клунками в руках (М.Коцюбинській)

Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Групова дискусія. Відповідь на запитання:

- Кого позначають іменники чоловічого роду?
- Слова якого роду уживаються у назвах осіб частіше за все?
- Коли почесні назви держави ігнорують жінок?
- Коли почесні назви держави ігнорують чоловіків?
- У чому може бути небезпека уживання таких назв?

Висновок групи.

Міські, обласні, республіканські конкурси для вчителів (і вчительок) називають *«Учитель року»*, проте в них беруть участь не тільки чоловіки-вчителі, але й жінки-вчительки. Професійне свято вчителів та вчительок – *«День учителя»*, а свято лікарів, лікарок та медичних сестер – *«День медичного працівника»*. Більшість державних почесних звань формулюється у чоловічому роді: *«Заслужений учитель»*, *«Заслужений діяч мистецтв»*, *«Відмінник народної освіти»*, *«Заслужений працівник сільського господарства»*. І є тільки два звання, які *«помічають»* жінок, – це *«Мати – героїня»* та *«Почесна доярка»*. Але вони *«ігнорують»* чоловіків: татусів – героїв та чоловіків – доярів.

Мова віддає перевагу формі чоловічого роду навіть, коли для позначення жінок є слова жіночого роду. Але у такому випадку жінки (*студентки, учениці, вчительки, діячки, працівниці* тощо) стають наче *«непомітними»*.

Завдання 2. Разом обговоріть наведену нижче ситуацію.

Перед початком навчального року в крамницях різних міст України з'явилися шкільні канцелярські набори під назвою *«Подарунок першокласнику»*. Це викликало незадоволення і обурення багатьох батьків дівчаток, які теж вперше збиралися до школи. На думку мам і тат, цей текст ігнорував їхніх дочок.

Групова дискусія. Запитання:

- Чим були незадоволені батьки дівчаток?
- Чому так сталося?
- Як можна вирішити цю ситуацію?

Підсумковий блок.**Підсумки вчителя.**

Мова впливає на свідомість людей, формує їхнє мислення. Через те, що й досі в мові зберігаються риси патріархатності, кожне нове покоління перебуває під їхнім впливом, сприймаючи їх як норму. Передусім це відбувається за допомогою ґендерних стереотипів та використання ґендерно асиметричних мовних форм. Про небезпечність ґендерних стереотипів ви вже знаєте з попередніх занять. Не менш небезпечним є й використання ґендерно асиметричних мовних форм.

Видатний англійський етнограф і історик культури Едуард Тайлор (1832 – 1917) у книзі «Первісна культура» зазначав, що під час вивчення мов у соціальному аспекті потрібно приділяти велику увагу теорії граматичного роду, бо «рання тиранія слова над людським розумом виявляється найпотужнішим рушієм міфологічного розвитку».

Рефлексія заняття учнями.

Учитель настановує дітей на висновок: Мовний механізм «включення» позначень осіб жіночої статі у форму слів чоловічого роду не є «невинно»-граматичним. Використання родових іменників чи займенників, якщо йдеться про жінок, сприяє їх ігноруванню не тільки в мові, а й у суспільстві. Вони наче тільки «передбачаються». Тобто починає діяти механізм «виключення» жінок з соціального життя суспільства.

Домашнє завдання.

- Підберіть приклади ґендерної асиметрії мови у газетних матеріалах, телевізійних програмах, оголошеннях тощо. Слова, якого роду переважно використовують журналісти, коли мова одночасно іде про чоловіків і жінок, тільки про чоловіків, тільки про жінок?
- Візьміть усі свої підручники. Прочитайте звернення авторів підручників до учнів та учениць. Приділіть увагу на те, слова якого роду використовують автори у зверненнях. Зробіть висновки. Розкажіть про них на наступному занятті.

ТЕМА: «ҐЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ МОВИ У НАЗВАХ ПРОФЕСІЙ ТА ПОСАД»

Мета: навчити виявляти і визначати ґендерну асиметрію мови у назвах професій та посад .

Завдання:

- Закріпити у дітей поняття «ґендерна асиметрія мови».
- Показати дітям, що назви професій та посад в українській мові є прикладом ґендерної асиметрії.
- Допомогти зрозуміти, що прояви ґендерної асиметрії мови у назвах професій та посад можуть бути небезпечними для багатьох людей.

Форма проведення:

- робота у малих групах;
- групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: · 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток, на яких написані назви різних професій та посад.

Література:

1. Державний класифікатор України (Класифікатор професій, ДК 003-95, видання офіційне, Держстандарт України, Київ 1995, чинний від 01.01.1996).
2. Масенко Л. Мова і політика. – К.: Соняшник, 2004. – 119 с.
3. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколєнкової. – К.: «К.І.С.», 2007. – 176 с.
4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
5. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями // Філософсько-антропологічні студії: Спецвипуск. – К.: СтилоС, 2001. – 183 – 186.
6. Пузиренко Я.В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) // Наукові записки: Філол. науки – К., 2000. – Т. 18. – С. 36-42.
7. Семиколєнова О.І., Шиліна А.Г. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. – 2006. – №4. – С. 32-40.
8. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. – 2005. – №1. – С. 3-25.
9. Тлумачні словарі сучасної української мови.
10. Фоменко О.С. Гендер і мова // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С.456 – 475.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє, що однією з ознак гендерної асиметрії мови є назви професій та посад. Назви професій і посад жінок в офіційних документах частіше вживаються у чоловічому роді. Наприклад, у Державному класифікаторі професій України (далі – ДКП) близько 7 тисяч назв професій, посад, занять подано у формі чоловічого роду. І тільки 38 назв професій – в формі жіночого роду: *акушерка, буфетниця, вишивальниця, в'язальниця, ворожка, покоївка, каштелянка, манікюрниця, друкарка, педикюрша, санітарка* та ін. Ці професії та посади суспільство традиційно визнає «жіночими». Як правило, вони не мають високого соціального статусу.

З іншого боку, в Державному класифікаторі перераховано досить велику кількість професій і посад у формі чоловічого роду, які в реальному житті вже давно стали переважно «жіночими»: *вчитель, журналіст, лікар, бібліотекар, контролер, методист, диспетчер, бухгалтер, поштар* та ін.

Актуалізація опорних знань.

Бесіда з учнями, чому так сталося. Учителю пояснює, що донедавна це виправдовувалося цілою низкою причин: суспільним розподілом праці між чоловіками та жінками, перевагою чоловічої праці в колі відповідних посад і професій (*академік, прокурор, генерал, піп* і т.д.), відсутністю «ресурсів» у самій мові. Це означає, що в мові немає відповідних слів, що називають професії у формі жіночого роду, або нейтральних суфіксів для творення таких слів. У сучасному світі всі випадки ґендерної асиметрії розглядають як прояви мовного сексизму, про небезпеку якого вже відомо з попередніх занять.

Інформаційний блок. Учителю пропонує критерії для аналізу назв професій і посад. Проаналізуйте:

- назви професій та посад, які мають форму тільки чоловічого роду;
- назви професій та посад, які мають форму чоловічого та жіночого роду;
- назви професій та посад, які мають форму тільки жіночого роду.
- Тренінгово-розвивальний блок.

Завдання 1. Кожній групі дані набори карток з назвами професії та посад. Розподіліть їх на групи за поданими критеріями. Запишіть їх назви на великому аркуші. Найдіть у назвах професій та посад прояви ґендерної асиметрії мови.

Професор, архітектор, композитор, редактор, конструктор, менеджер, президент, міністр, диригент, депутат, ректор, посол, прокурор, адвокат, еколог, економіст, психолог, вчитель, журналіст, лікар, бібліотекар, контролер, методист, диспетчер, бухгалтер, поштар, акушерка, буфетниця, вишивальниця, покоївка, каштелянка, килимарниця, манікюрниця, модистка, нянька, педикюрша, санітарка, секретар-стенографістка, сестра медична, сестра-буфетниця, сестра-прибиральниця, сестра-господиня, пралля, прибиральниця, квіткарка, швачка, кранівник, пекар, повар, будівельник.

Назви професій та посад, які мають форму тільки чоловічого роду	Назви професій та посад, які мають форму чоловічого та жіночого роду	Назви професій та посад, які мають форму тільки жіночого роду

Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Групова дискусія. Відповідь на запитання:

1. Які професії та посади позначаються іменниками, що мають форму тільки чоловічого роду? Хто (жінки, чоловіки) мають ці професії чи займають такі посади?
2. Які професії та посади позначаються іменниками, що мають форму тільки жіночого роду? Хто (жінки, чоловіки) мають ці професії чи займають такі посади?
3. Які професії та посади позначаються іменниками, що мають форму чоловічого та жіночого роду? Хто (жінки, чоловіки) мають ці професії чи займають такі посади?
4. Іменникам якого роду дається перевага у назвах професій та посад? Чому, на ваш погляд, таке відбувається?

Висновок групи. Форму тільки чоловічого роду мають назви престижних професій і посад, що протягом тривалого часу були недосяжними для жінок, а деякі й досі залишаються такими: *генерал, диригент, прем'єр-міністр, президент, політик, посол, ректор*. Форму тільки жіночого роду мають назви непрестижних професій та низькооплачуваних посад: *покоївка, прибиральниця, санітарка*.

Завдання 2. Разом обговоріть наведену нижче ситуацію.

Батько й син потрапили в автотатастрофу, в якій батько загинув. Сина у важкому стані привезли до лікарні. Дитині терміново потрібна операція. Але хірург відмовляється оперувати хлопчика: «Я не можу нічого робити. Це мій син».

- Як ви можете пояснити ситуацію?
- Чому хірург відмовляється оперувати?

Групова дискусія. Багато, хто чули цю історію, не могли одразу відповісти на ці запитання. Те, що хірург – жінка і мама дитини, їм просто не приходило в голову. Як, на вашу думку, чому?

Обговоріть, чому вам було запропоновано це завдання.

Підсумковий блок.

Підсумки вчителя.

Чим вищий соціальний статус професії або посади, тим частіше її назви вживається в чоловічому роді. Тим самим «присутність» жінок у мовному просторі ретельно дозується. Деколи, хоча й значно рідше, обмежується і «присутність у мові» чоловіків. Наприклад, записи у дипломах та трудових книжках робляться відповідно до ДКП. Але професії *сестра медична, головна медична сестра, молодша медична сестра, сестра медична операційна* позначені у ньому тільки у формі жіночого роду. Хоча серед випускників середніх медичних навчальних закладів багато хлопців.

Рефлексія заняття учнями.

Коли назви професій і посад жінок, насамперед престижні, існують тільки у формі чоловічого роду, це насправді стає найпотужнішим засобом запровадження до глибин свідомості думки про те, що жінки, які мають ці професії або посади, беруться «не за свою справу». Певно, це сильніше впливає на психіку людей і проникає в більш глибокі пласти підсвідомості саме внаслідок своєї «непомітності». Це може заважати дівчатам та хлопцям під час вибору професії, набуття професійних навичок або працевлаштування.

Домашнє завдання.

Попросіть своїх батьків, бабусь, дідусів чи сусідів показати вам їхні дипломи за спеціальністю, яку вони в свій час отримали. Подивіться, як записана присвоєна їм кваліфікація. Зверніть увагу на те, слова якого роду використовуються щодо назви кваліфікації. Зробіть висновки. Розкажіть про це на одному з наступних занять.

ТЕМА: «ҐЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ МОВИ В ОГОЛОШЕННЯХ ПРО НАБІР НА РОБОТУ»

Мета: навчити виявляти і аналізувати приклади ґендерної асиметрії мови та ґендерної дискримінації в оголошеннях про набір на роботу.

Завдання:

- Закріпити у дітей поняття «ґендерна асиметрія мови», «ґендерна дискримінація».
- Показати дітям, що ґендерна асиметрія мови та ґендерна дискримінація існують в оголошеннях про набір на роботу
- Допомогти зрозуміти, що прояви в оголошеннях про набір на роботу ґендерної асиметрії мови та ґендерної дискримінації можуть заважати під час працевлаштування.

Форма проведення:

- робота у малих групах;
- групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: · 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток, на яких наклеєні оголошення про набір на роботу, українські газети з оголошеннями про відкриті вакансії.

Література:

1. Державний класифікатор України (Класифікатор професій, ДК 003-95, видання офіційне, Держстандарт України, Київ 1995, чинний від 01.01.1996).
2. Масенко Л. Мова і політика. – К., 2001.
3. Ми різні – ми рівні. Основи культури ґендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О. Семиколенової. – К.: «К.І.С.», 2007.
4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К., 2001.
5. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями // Філософсько-антропологічні студії: Спецвипуск. – К., 2001.
6. Пузиренко Я.В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (ґендерний аспект) // Наукові записки: Філол. науки – К., 2000. – Т. 18. – С. 36-42.
7. Семиколенова О.І., Шиліна А.Г. Ґендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. – 2006. – №4. – С. 32-40.
8. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний ґендерний рух // Мовознавство. – 2005. – №1. – С. 3-25.
9. Тлумачні словарі сучасної української мови.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє, що однією з ознак мовного сексизму є оголошення про набір на роботу, в яких відображаються погляди роботодавців щодо претендентів на ту або іншу посаду. Досить часто головними критеріями професійного добору є не фахові якості жінки або чоловіка, а ґендерні стереотипи. Історично склалося так, що чоловіків завжди розглядали як більш «досконалу» робочу силу.

Актуалізація опорних знань. Бесіда з учнями, для з'ясування питання: «Як проявляється мовний сексизм в оголошеннях про набір на роботу?» Якнайчастіше це використання в назвах професій та посад ґендерно асиметричних форм, а також вказівки на стать претендентів. Це останнє розглядається як ознака ґендерної дискримінації.

Інформаційний блок.

Учитель пропонує критерії для аналізу оголошень про набір на роботу. Проаналізуйте їх таким чином:

- оголошення з ознаками ґендерної асиметрії;
- оголошення з ознаками ґендерної дискримінації;
- оголошення, тексти яких ґендерно збалансовані.

Тренінгово-розвивальний блок.

Завдання 1. Прочитайте оголошення. Найдіть у них прояви ґендерної асиметрії мови.

На постійну роботу потрібні

МИЙНИЦІ ПОСУДУ

Чоловіки/жінки до 40 років, приємні на вигляд, без шкідливих звичок³⁶.

Терміново потрібна **ДОГЛЯДАЛЬНИЦЯ,**

Чоловік із медичною освітою³⁷.

Групова дискусія. Запитання:

1. Які думки виникнуть у чоловіка, який прочитає ці оголошення?
2. Які думки виникнуть у жінки після прочитання цих оголошень?
3. Хіба тільки приємні на вигляд люди можуть працювати мийницями чи мийниками посуду? Чи важливі такі додатки до оголошень?
4. У чому ви бачите прояв ґендерної асиметрії? Яка його причина?
5. До чого це може призвести?

Завдання 2. Прочитайте оголошення³⁸. Найдіть у них прояви ґендерної дискримінації.

36 «Нова робота. Газета гарячих вакансій» від 07.02.2008 року. – С. 72.

37 Оголошення на Дошці оголошень у м. Сімферополі.

38 Оголошення взято із газети «Нова робота. Газета гарячих вакансій».

I. Запрошуються:

СЕКРЕТАРІ

Жінки 22-28 років з досвідом роботи від 1 року, знання ПК, офісної техніки, дисциплінованість.

II. Запрошуємо на роботу

АНАЛІТИКА ВІДДІЛУ ЗБУТУ

Чоловіки 24-35 років, вища освіта (маркетинг, соціологія, математика), ПК, 1С: (обов'язково).

Групова дискусія. Запитання:

1. Як ви думаєте, чому роботодавці віддають перевагу жінці на посаді секретаря, а посаду аналітика – чоловікові?
2. Згадайте ще приклади професій, посад, на які запрошують або тільки чоловіків, або тільки жінок.
3. Які професійні, особистісні можливості відкриваються для жінок і чоловіків за умови їх самостійного, свідомого вибору професії, посади?
4. Які закони порушують роботодавці?
5. Чи багато вам трапляється подібних оголошень? Наведіть приклади.

Висновок групи. Важливо, щоби на сучасному ринку праці люди обох статей, жінки і чоловіки, які мають знання, навички і досвід прийняття рішень, мали однакові можливості гідної праці. В Україні законодавчо визначено і закріплено такі поняття, як «права жінок і чоловіків», «дискримінація за ознакою статі», «ґендерна рівність».

Закон України

«Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»

Стаття 17. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у праці та одержання винагороди за неї.

Жінкам і чоловікам забезпечуються рівні права та можливості у працевлаштуванні, просуванні по роботі, підвищенні кваліфікації та перепідготовці.

Роботодавцям забороняється в оголошеннях (рекламі) про вакансії пропонувати роботу лише жінкам або лише чоловікам за винятком специфічної роботи, яка може виконуватися виключно особами певної статі, висувати різні вимоги, даючи перевагу одній із статей, вимагати від осіб, які влаштовуються на роботу, відомості про їхнє особисте життя, плани щодо народження дітей.

Завдання 3. . Прочитайте оголошення. Чим вони відрізняються від попередніх?

Приватне підприємство запрошує на роботу

ОХОРОНЦІВ-ЖІНОК у віці 25-45 років.

1. Які думки викликало у вас це оголошення?
2. Чи часто на роботу охоронців запрошують жінок?
3. Чим це може бути обумовлено?
4. Чому так сталося?

На постійну роботу в торговий центр потрібні чоловіки **ПРИБИРАЛЬНИКИ** 18-55 років.

1. Які думки викликало у вас це оголошення?
2. Чи часто на роботу прибиральників запрошують чоловіків?
3. Чим це може бути обумовлено?
4. Чому так сталося?

Велика видавнича компанія на конкурсній основі проводить відбір на вакансію:

ПОМІЧНИК ДИРЕКТОРА ДЛЯ РОБОТИ З КЛІЄНТАМИ

1. Вимоги: жінки без вікових обмежень, вища або середня спеціальна освіта, бажаний досвід роботи з людьми.
2. Зверніть увагу на те, що в оголошеннях про роботу зазвичай зазначають вік кандидата на посаду.
3. Які творчі, особистісні перспективи може знайти для себе жінка, якщо вирішить влаштуватися на цю роботу?

Завдання 4. У малих групах учні по матеріалах газет аналізують оголошення про набір на роботу (газети має кожна група). На великому аркуші паперу діти роблять колаж, використовуючи оголошення, які вони вирізали з газет. Оголошення розташовують таким чином:

Оголошення з ознаками гендерної асиметрії	Оголошення з ознаками гендерної дискримінації	Оголошення, тексти яких гендерно збалансовані

Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Групова дискусія.

Підсумковий блок

Підсумки учителя.

У процесі соціальних змін у суспільстві відбулися певні зміни на ринку праці. Сьогодні на ньому є попит і на жінок, і на чоловіків, вони можуть виконувати як однакову, так і різну роботу. У сучасному світі, коли джерелом забезпечення життєвих потреб в основному є розумова праця, немає суттєвої різниці, хто займається певним видом діяльності. Фізична праця, яка за традицією була суто чоловічою, займає все меншу частку у структурі ринку праці. Водночас рівень освіченості жінок дає їм можливість бути абсолютно конкурентними на ньому.

Рефлексія заняття учнями. Традиційний розподіл професій на «жіночі» і «чоловічі» відбувається незалежно від біологічних особливостей жінок і чоловіків, а є результатом гендерних стереотипів. Одним із джерел їх закріплення та відтворення залишаються

оголошення про набір на роботу. Тому у текстах оголошень треба уникати ґендерно дискримінаційних висловлень та змінювати ґендерно асиметричні назви професій та посад на ґендерно збалансовані форми.

Домашнє завдання.

1. Передивіться у газетах оголошення про набір на роботу.
2. Знайдіть приклади ґендерної асиметрії, що веде до дискримінації жінок або чоловіків.
3. Знайдіть приклади ґендерно збалансованої інформації.

ТЕМА: «ПРОЯВИ ҐЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ МОВИ У ТЕКСТАХ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ»

Мета: навчити виявляти і визначати ґендерну асиметрію мови у текстах офіційних документів.

Завдання:

- Показати дітям, що прояви ґендерної асиметрії мови зустрічаються у текстах офіційних документів.
- Допомогти дітям зрозуміти, що прояви ґендерної асиметрії мови у текстах офіційних документів треба долати, бо це може призвести до різночитання деяких тверджень. Офіційні документи мають бути ґендерно збалансованими або ґендерно чутливими.

Форма проведення:

- робота у малих групах;
- групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: · 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток з текстами офіційних документів.

Література:

1. Масенко Л. Мова і політика. – К., 2001.
2. Ми різні – ми рівні. Основи культури ґендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О.Семиколенової. – К.: «К.І.С.», 2007.
3. Семиколенова О.І., Шиліна А.Г. Ґендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. – 2006. – №4. – С. 32-40.
4. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний ґендерний рух // Мовознавство. – 2005. – №1. – С. 3-25.
5. Тлумачні словарі сучасної української мови.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє, що приклади гендерної асиметрії мови трапляються у багатьох офіційних документах. Для цього треба звернутися до деяких текстів Законів України.

Актуалізація опорних знань.

Бесіда з учнями для з'ясування питання: «Які прояви гендерної асиметрії вам вже відомі? Які шляхи для їх уникнення є в українській мові?»

Інформаційний блок.

Учитель разом з учнями аналізує положення деяких Законів України, звертаючи увагу на граматичний рід термінів, які зустрічаються в текстах. Після обговорення учитель дає лінгвістичний коментар.

Закон України «Про пенсійне забезпечення»**Стаття 37**

Члени сім'ї, які мають право на пенсію в разі втрати *годувальника*. Право на пенсію в разі втрати *годувальника* мають непрацездатні члени сім'ї *померлого годувальника*, які були на його утриманні.

У тексті Закону України «Про пенсійне забезпечення» використовується тільки термін *годувальник*, але в багатьох випадках основним (або єдиним) *годувальником* у сім'ї є жінка. Використання терміна *годувальник* тільки в чоловічому роді певною мірою пояснюється словниковими тлумаченнями. У Новому тлумачному словнику української мови *годувальник* – 1. Той, хто утримує кого-небудь. 2. Той, хто годує і доглядає кого-небудь або готує їжу. *Годувальниця* – 1. Жінка, яка годує груддю дитину. 2. Жін. до *годувальник*. Для слова *годувальник* значення «той, хто утримує кого-небудь» є основним, а для *годувальниця* – неосновним, опосередкованим.

Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»**Розділ V-А. Стаття 18-1**

Якщо *одинокі мати, одинокий усиновитель (вдова, вдівець)* уклали шлюб, то за ними зберігається право на отримання допомоги на дітей, які народилися чи були *усиновлені* до шлюбу, за умови якщо ці діти не були *усиновлені* чоловіком (дружиною).

У тексті Закону «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» вживається термін *одинока мати*. У Новому тлумачному словнику української мови *одинока мати* – це «незаміжня жінка, що має позашлюбну дитину». Термін *одинокий батько* в юридичній практиці не існує. Замість нього вживається описовий зворот «батько, який виховує дитину без матері». Деякі юристи пропонують створити новий, нейтральний термін *самотня мати* – «мати, яка виховує дитину без батька».

Кодекс про шлюб та сім'ю України**Стаття 104**

Згода дитини на усиновлення. Для усиновлення потрібна згода усиновлюваного, якщо він досяг десятирічного віку.

Офіційного терміна *удочеріння* в українській законотворчій практиці досі не існує.

Тренінгово-розвивальний блок.

Завдання 1. Прочитайте діалог між героями художнього фільму. Найдіть у ньому приклад гендерної асиметрії мови.

- *Це Катруся (показує фото). У минулому році її всиновили.*
- *Удочерили.*
- *Удочерили. Але правильно «всиновили».*

- Як би ви прокоментували цей діалог?
- Чому герої фільму виправляють одне одного?
- Чи відомо вам, що в Україні 2008 рік було названо «Національним роком усиновлення»? Як ви ставитесь до такої назви?

Завдання 2. У малих групах спробуйте відредагувати тексти Законів, з якими ви вже познайомилися на уроці. Роботу можна провести таким чином:

- Прочитати текст.
- Знайти прояви гендерної асиметрії мови (іменник, дієслово).
- Замінити гендерно асиметричну форму слова гендерно нейтральною чи гендерно збалансованою формою.

Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Групова дискусія.

Підсумковий блок.**Підсумки учителя.**

Причини поширення мовного сексизму полягають не тільки в існуванні гендерних стереотипів, а і в обмежених чи не повністю використаних можливостях самої мови.

Рефлексія заняття учнями.

Учитель наштовхує дітей на висновки. Кожна мова має свій запас лексичних і грамати-чних ресурсів для подолання мовного сексизму, для більш повного та нейтрального віддзеркалення як «світу жінок», так і «світу чоловіків». Треба шукати такі мовні ресурси та більш широко й послідовно користуватися ними.

Домашнє завдання.

1. Складіть свої рекомендації щодо подолання мовного сексизму (гендерних стереотипів, проявів гендерної асиметрії).
2. Кожне зауваження напишіть на окремії картці та принесіть їх на наступний урок.

ТЕМА: «ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ МОВНОГО СЕКСИЗМУ»

Мета: навчити дітей долати мовний сексизм в усіх сферах життя.

Завдання:

- Познайомить дітей із досвідом різних країн щодо подолання проявів мовного сексизму.
- Допомогти дітям виявити ресурси української мови для його усунення.
- Навчити користуватися українською мовою, вільною від гендерних стереотипів та гендерно асиметричних форм слів.

Форма проведення:

- робота у малих групах;
- групова дискусія.

Орієнтовний час тривалості заняття: · 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: великі аркуші паперу, фломастери, маркери, дошка, скотч, для кожної малої групи набори карток із досвідом різних країн щодо подолання проявів мовного сексизму, набори карток з порадами, як досягти мовної коректності у спілкуванні.

Література:

1. Масенко Л. Мова і політика. – К., 2001.
2. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності: Навчальний посібник для учнів 9 – 12 класів загальноосвітніх навчальних закладів / За ред. О.Семиколєнкової. – К.: «К.І.С.», 2007.
3. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004.
4. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради. – К., 2001.
5. Пономарів О. Іменники жіночого роду в назвах за професіями // Філософсько-антропологічні студії: Спецвипуск. – К., 2001.
6. Пузиренко Я.В. До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект) // Наукові записки: Філол. науки – К., 2000. – Т. 18. – С. 36-42.
7. Семиколєнова О.І., Шиліна А.Г. Гендерний аспект сучасної мовної політики (міжнародний досвід і українська перспектива) // Мовознавство. – 2006. – №4. – С. 32-40.
8. Тараненко О.О. Принцип андроцентризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух // Мовознавство. – 2005. – №1. – С. 3-25.
9. Тлумачні словарі сучасної української мови.
10. Фоменко О.С. Гендер і мова // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С.456 – 475.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє про світовий досвід подолання мовного сексизму. Свідоме реформування чинних норм з урахуванням гендерного компоненту є частиною сучасної мовної політики багатьох країн.

В 1990 році Рада Європи прийняла рекомендацію про усунення сексизму в мові, в якій (рекомендації) визнала існування взаємозв'язку між мовою і соціальними установками в суспільстві. Рада Європи закликала учасників ЗМІ користуватися вільною від сексизму мовою. В багатьох країнах експерти розробляють спеціальні інструкції для працівників ЗМІ, в яких роз'яснюється важливість цієї проблеми.

Актуалізація опорних знань.

Бесіда з учнями, для з'ясування питання: «Які мають бути кроки щодо подолання мовного сексизму в українській мові. Як у цьому допомагають знання, що були отримані на попередніх заняттях.

Інформаційний блок.

Лінгвісти, враховуючи особливості кожної мови, пропонують конкретні рекомендації щодо поступової зміни чинних мовних норм. Результати цих зусиль можна продемонструвати на прикладі англійської, німецької та інших мов.

Тренінгово-розвивальний блок.

Завдання 1. Обговоріть у малих групах, які дії було почато у різних країнах щодо поступової зміни чинних мовних норм. Для цього кожна мала група отримує на окремій картці інформацію, яку спочатку діти обговорюють між собою, а потім обговорюють з іншими групами.

Англійська мова

У 1974 році американська Національна Рада вчителів англійської мови (NSTE) випустила офіційний документ про звільнення англійської мови від дискримінаційних ознак – «Guidelines for Nonsexist Use of Language» – «Вказівки щодо використання несексистської мови». У цьому документі пропонувалося в усіх сферах життя використовувати мову, вільну від сексизму (nonsexist language – несексистську мову). Згідно з цим рекомендувалося:

Уникати	Вживати
узагальненого man (чоловік) у назвах людей;	однакові позначення у назвах людей: humanity, human, beings, people (людство, особа, істота, людські істоти, люди);
chairman, chairwoman (голова-чоловік, голова-жінка);	однакові позначення за професією для чоловіків і жінок: chair, moderator, presiding officer, head, chairperson (голова, модератор; особа, що керує; який чи яка, що головує)
fireman (пожежник-чоловік), policeman (поліцейський-чоловік)	fire fighter (той чи та, що гасять пожежу) police officer (він чи вона поліцейський офіцер)

Після іменників **person, counterpart, individual** (персона, чоловік, партнер, особа) та ін., а також неозначених займенників **one** (якийсь) або **someone** (хтось) вживати форму **he or she** (він чи вона), на письмі іноді **s/he**.

Зараз у США така норма є загальноприйнятою та визначається як «політично коректна». Її дотримуються на засіданнях ООН та Ради Європи, міжнародних зустрічах всіх рівнів, симпозиумах, конференціях, під час складання офіційних документів і в ЗМІ.

Англійська мова

У газеті *The New York Times* (September 19, 2005) у статті «**A Congressman Is Ready to Step Up in New Jersey**» («**Конгресмен** готовий залишити пост у Нью Джерсі») знаходимо: «He was running an intense campaign against Rosa L. DeLauro, **a congresswoman** from Connecticut... When his slate knocked off three of Mr. Menendez's allies, he handed **the congressman** an embarrassing defeat».

Переклад: «Він (**конгресмен**) провів агресивну кампанію проти Розі Л. Де Лауро, **конгресменки** з Коннектикута... Коли його критика збила трьох союзників містера Мендеза, він став причиною конфузного програшу **конгресмена**». Тобто, коли йдеться про конгресмена-чоловіка, вживається **congressman**, коли про жінку – **congresswoman**³⁹.

На сайті офіційного державного друкарського агентства США (GPO – government printing office) інформація про повернення податку на прибуток подається таким чином: «**One** can receive the EITC in one payment at the end of the year when the participant files **his or her** taxes, or **one** may receive partial credit throughout the year directly through the participant's paycheck»⁴⁰.

Переклад: «Можна повністю повернути податок на прибуток наприкінці року, коли **він** або **вона** заповнюють форми про прибуток; або можна повертати податок частинами, додаючи суму безпосередньо до зарплатні». В англійській мові займенник-числівник **one** (у значенні **кожний, будь-який**) не має роду, тобто використовується як нейтральний.

Німецька мова

У сучасній Німеччині проблемі номінації чоловіків і жінок за професією або посадою приділяють велику увагу. Передусім йдеться про «чоловічі» та «жіночі» суфікси. Для німецької мови було запропоновано:

- не вживати суфікс *-in* на позначення жінок за родом діяльності та професії: замість слова **Studentin** (студентка) пропонувалося залишити форму **Student** на позначення осіб обох статей: студентки та студента;
- прийнято офіційний документ про посади урядових чиновників, у якому назви посад, що мали донедавна суфікс чоловічого роду, було доповнено суфіксом жіночого роду, незалежно від того, про кого далі йдеться. Наприклад: **Regierungsamtmann** (державний чиновник середнього рангу) – назва посади, яку обіймає чоловік, а **Regierungsamtfrau** (державна чиновниця середнього рангу) – назва посади, яку посідає жінка. До німецько-російського словника було внесено слово **Politikerin**, яке перекладається як **жінка-політик**.

Така мовна політика Німеччини відіграла не останню роль у тому, що у 2005 році на посаду канцлера Німеччини була обрана жінка – Ангела Меркель.

39 <http://www.nytimes.com/2005/09/19/nyregion/metrocampaigns/19menendez.html?ex=1128139200&en=941402a0bc70bf45&ei=5070&pagewanted=prin>

40 <http://permanent.access.gpo.gov/lps6620/resoukit.htm>

Шведська мова

У шведській мові для позначення професій є слова з елементом *man* (чоловік). Наприклад: *tjänsteman* «службовець, чиновник», *rorsman* «стерновий». Голова або спікер парламенту шведською називається *talman* (дослівно «мова-чоловік»). Елемент **-man** досі не зовсім утратив зв'язок із поняттям *чоловік*, тому в офіційній обстановці назви наведеного типу пропонується замінювати іншими, нейтральними. Наприклад, депутат раніше називався **riksdagsman** – «парламент-чоловік», а тепер – **riksdagsledamot** – «парламент-член». За старою традицією депутати мають звертатися до спікера **herr talman** – «пан спікер». Якщо цю посаду обіймає жінка, до неї звертаються **fru talman** – «пані спікер».

Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Групова дискусія.

Завдання 2. Нижче у формі чоловічого роду дані назви деяких професій. Напишіть їх у формі жіночого роду.

Вчитель, геолог, лікар, бандурист, організатор, пілот, електрик, вівчар, лектор, редактор, поет, директор, акушер, автор, аспірант, журналіст, диктор, контролер, кореспондент, письменник, викладач, громадський діяч, агроном, бригадир, доповідач, вихователь, арматурник, будівельник, художник, співак, вчитель, референт, директор, бібліотекар, поштар.

Прокоментуйте результати вашої роботи. Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Групова дискусія.

Висновок групи.

Утворення жіночих відповідників до назв професій та посад чоловічого роду – природна властивість слов'янських мов. Варто подивитися в цьому плані, наприклад, на чеську мову, де іменники жіночого роду в назвах професій, звань та посад уживані далеко ширше, ніж в інших слов'янських мовах. Порівняйте з чеськими: *docentka, doktorka, inženýrka, kapitánka, premiérka* (доцентка, докторка, інженерка, капітанка, прем'єрка) і так далі.

Усі ці властивості притаманні українській мові. Слова *художниця, лікарка, вчителька, референтка, директорка, редакторка* вільно вживаються в сучасній українській мові, особливо в розмовній і публіцистиці. Цьому сприяють її багаті та різноманітні лексичні і граматичні ресурси. Суфікси *-К-, -ИЦ-, -НИЦ-*, за допомогою яких утворюються слова жіночого роду, «поступово позбавляються емоційно-експресивних відтінків», стають нейтральними. Список таких слів постійно поповнюється. Наприклад, *прем'єрка* – про прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко. Отже, у творенні слів жіночого роду, які позначають жінок за професією, посадою, юридичним статусом, українська мова досить гнучка і не консервативна.

Завдання 3. Обговоріть, що треба робити, щоб уникати проявів мовного сексизму. Для цього використовуйте техніку «Навчаючи – вчусь». Ця техніка застосовується при узагальненні вже вивченою або підбитті підсумків роботи. Присутнім роздаються картки з різною інформацією за темою. Кількість карток відповідає кількості дітей. Тому на картах інформація може повторюватися декілька разів. Після вивчення змісту своєї картки учні починають вільно рухатися кімнатою і в парах переказувати один

одному цю інформацію. «Свою» інформацію необхідно передати якомога більшої кількості людей.

Така форма роботи дає можливість досить детально вивчити тему, а також протягом невеликого проміжку часу познайомити учнів з великим обсягом інформації.

На картках може розміщатися така інформація:

- Уникайте відверто образливих для жінок і чоловіків висловів або таких, що змальовують жінку гіршою за чоловіка, і навпаки, чоловіка – гіршим за жінку.
- Уникайте тверджень, які закріплюють у мові та свідомості гендерні стереотипи. Наприклад: *Всі чоловіки – добрі керівники. Всі жінки – чудові виконавці. У чоловіків є хист до менеджерської діяльності, а у жінок – до викладацької.*
- Використовуйте гендерно симетричні форми звертання до груп людей різної статі. Наприклад: *Шановні учні й учениці нашої школи! Шановні учасниці й учасники конференції! Вітаємо всіх учительок і учителів із професійним святом! До уваги студентів і студенток першого курсу! Вельмишановні пані й панове!*
- Вживайте слова, які позначають людину за професією, посадою, видом занять, у жіночому роді, якщо йдеться про жінок, як в однині, так і в множині. Наприклад: *учителька, учительки; заступниця, заступниці; школярка, школярки.*
- Намагайтесь під час розповіді про чоловіків і жінок змінювати порядок слів у висловах. Наприклад, в одному реченні можна вжити: *Хлопці й дівчата нашого класу. А в наступному: Дівчата і хлопці добре підготувалися до контрольної роботи.*
- А це місце ми залишили для порад, які ви можете запропонувати самі!

По завершенні проводиться спільне обговорення.

Підсумковий блок

Підсумки учителя. Гендерно чутливі норми поступово закріплюються в українській мові. Необхідно офіційно закріпити в сучасній українській мові етичні і комунікативні норми, які враховують гендерний компонент.

Рефлексія заняття учнями. Учитель наштовхує дітей на висновки.

Позбавлення від мовного сексизму передбачає:

1. Позбавлення від гендерних стереотипів – це, перш за все, зміни у нашій свідомості.
2. Подолання гендерної асиметрії мови – це використання у більш повному обсягу ресурсів української мови; це уживання мовних форм, вільних від дискримінації та сексизму, як це вже зроблено в багатьох країнах.

Домашнє завдання. Знайдіть у газетах та журналах інформацію, яка, на вашу думку, відповідає нормам гендерної чутливості (у назвах професій та посад, у родових іменниках та займенниках, звертаннях тощо). Зробіть колаж та покажіть його в класі.

ТЕМА: СТАТЬ ТА ҐЕНДЕР

Скарби мудрості:

Не існує жіночого розуму. Мозок – це не статевий орган. З таким самим успіхом можна говорити про жіночу печінку.

Шарлота Вільямс

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: ознайомити учнів з дефініцією понять «стать» та «ґендер».

ЗАВДАННЯ: навчити оцінювати різні характеристики жінок та чоловіків щодо їх біологічної чи соціально-культурної зумовленості.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч; набір тверджень.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Чи достатньо жінкам та чоловікам усвідомлювати лише свою біологічну стать? Здавалось би, кожен з нас, розуміючи, що є жінкою/чоловіком, водночас усвідомлює, що є носієм певних відмінностей репродуктивних функцій, будови тіла, анатомічних та фізіологічних особливостей, сукупність яких дозволяє віднести себе до тієї чи іншої статі. Тут усе зрозуміло і просто. Проте людина – істота соціальна. Тому попри усвідомлення себе як представника жіночої чи чоловічої статі, ми ще усвідомлюємо і те, як маємо поводитись, чим займатися, як виглядати, щоб відповідати своїй статі.

Хто ці вимоги до нас висуває? Як ми набуваємо знань про характер поведінки жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків? Хто нас тому навчає? Чи строго обов'язково відповідати тим вимогам, чи можна внести власні корективи?

Окремі з цих питань ми розглянемо в ході сьогоднішнього заняття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (15 хв)

I. Аналіз ситуації

Проаналізуймо таку ситуацію. Дітям 5-6 років показували фільм. У ньому чоловік та жінка виконували не типову для них (з точки зору статевої належності) роботу: чоловік був нянею, а жінка – капітаном великого теплоходу. Після перегляду фільму дітей запитали: "Хто був нянею, а хто капітаном?".

- На вашу думку, якими були відповіді дітей?
- Обґрунтуйте, чим були зумовлені їхні відповіді.

(У відповідях дітей буде стверджуватись протилежне тому, що вони бачили буквально хвилину тому на екрані. Це пояснюється тим, що до цього віку діти добре засвоїли типові для кожної статі взірці поведінки і соціальні ролі чоловіків та жінок).

II. Закінчити речення

На основі вашого життєвого досвіду спробуймо закінчити речення:

- Жінка завжди має бути....
- Чоловік завжди має бути.....

Усе те, що ви перераховували, продовжуючи речення, власне і відображає очікування соціуму щодо представників чоловічої та жіночої статі.

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (10 хв)

Учитель готує коротке інформування на тему «Стать і гендер»:

Статеві відмінності жінок і чоловіків розглядаються на біологічному та соціально-психологічному рівнях. Статева належність є біологічною характеристикою людини, яка визначається хромосомами і гормонами.

- Що означає з точки зору біології бути жінкою чи чоловіком?
- *Які біологічні відмінності притаманні представникам жіночої і чоловічої статей?* (різна комбінація статевих хромосом, неоднаковий баланс гормонів, різна будова статевих органів, функціональна асиметрія півкуль головного мозку).

Стать визначає біологічний поділ людей на чоловіків та жінок, які відрізняються за чотирма репродуктивними ознаками: здатність до зачаття, виношування плоду, народження дитини та грудне годування.

Проте відмінності у сприйнятті та поведінці людей чоловічої та жіночої статі зумовлені не стільки їх біологічними особливостями, скільки закріпленими в кожній культурі уявленнями про чоловічі і жіночі якості, характеристики, поведінку.

Від самого народження дівчаткам і хлопчикам пропонують певні (але різні) правила поведінки, форми вияву почуттів.

- *Які настанови від старших (батьків, бабусь, дідусів) отримує щодо своєї поведінки дівчинка?*
- *Які настанови щодо поведінки отримує від них хлопчик?*

Оточення суворо стежить за тим, щоб вони беззаперечно виконувались. Коли хлопчик поводить себе грубо, на це доволі часто не зважають, навпаки, можуть похвалити: «Справжній чоловік!» Але якщо так поводить себе дівчинка, їй зразу ж зроблять зауваження: «Не личить, ти ж дівчинка!».

- *Уявіть ситуацію, коли двоє дітей (дівчинка і хлопчик), граючись в активні ігри, сильно стукнулись лобами. Їм обом боляче, на очах – сльози. Чи однаковою буде реакція дорослих на плач дітей?*

Найчастіше трапляється так: коли від образи чи болю плаче дівчинка, до неї ставляться зі співчуттям та розумінням. Але коли рюмсає хлопчик, то йому говорять: «Будь чоловіком! Терпи! Чоловіки не плачуть!».

Щоб бути прийнятним суспільством, жінки і чоловіки поводяться так, як цього вимагає їх стать. Дівчата більш схильні бути сором'язливими, поступливими, нерішучими, м'якими, тихими (і їх за це ніхто не осудить). Вони можуть штучно змушувати себе відповідати

навіть негативним очікуванням, наприклад, бути менш успішними у математиці, фізиці. Дослідження, проведені у США, засвідчують, що почасти деякі дівчата зумисне применшують свої успіхи, щоб не сконфузити однолітків «сильної статі». На противагу їм юнаки намагаються бути успішними у точних науках, оскільки від них соціум цього очікує. Вони намагаються бути агресивними, войовничими, мужніми, сильними, щоб справити враження «справжніх» чоловіків.

Таким чином, жінки і чоловіки, презентуючи себе соціуму, намагаються відповідати соціальним очікуванням і справляти враження «справжніх» жінок і чоловіків. Ці соціальні настанови, культурні канони і є проявами ґендеру.

Ґендер – це соціально-психологічна характеристика, набута у процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається соціальним очікуваннями.

Ґендер створюється (конструюється) суспільством як соціальна модель особистості дівчаток і хлопчиків, жінок і чоловіків.

Відповідно до цих соціальних і культурних настанов визначається їх місце в соціумі (вибір професії, кар'єра, міра відповідальності, участь у політичному житті держави). Ці соціальні норми закріплюються в сім'ї, школі й університеті, політичних структурах, економіці, культурі.

Таким чином, від самого народження дитина формується не тільки як біологічний індивід, але і як соціальна особа. Тому ґендер називають ще «соціальною статтю».

IV. Тренінго-розвивальний блок.

Вправа “Нові асоціації”(15 хв)

Завдання:

- Розвиток навичок аналізу, синтезу та узагальнення.
- Актуалізація опорних знань учасників та висловлення власних асоціацій з даної проблеми.
- Визначення поняття «ґендер».

Час виконання: 15 хв.

Дії ведучого.

Учитель каже, що учасники, маючи власний життєвий досвід та спираючись на подане вище інформування, якимось чином витлумачують для себе таке поняття як “ґендер”. Він просить їх замислитись над тим, які асоціації викликає у них нове слово. Тренер записує по середині великого аркуша паперу формату А1, прикріпленого до стіни, слово “ҐЕНДЕР” і фіксує усі думки, записуючи їх на пелюстках квітки.

Коли ведучий розповідає правила, то має наголосити на тому, що називати можна будь-які асоціації, які виникають в учасників, коли вони чують чи вимовляють слово “ґендер”. Немає правильних чи неправильних відповідей, тому асоціації можуть бути особливими, незвичними – у кожного свої.

Коли всі висловили свої думки, ведучий разом з дітьми систематизує асоціації, об'єднуючи висловлювання у певні групи (наприклад, люди: жінки, чоловіки, дівчатка,

хлопчики, дівчата, юнаки; якості: мужність, сміливість, ніжність, лагідність, витривалість; поведінка: агресивність, войовничість, поступливість, метушливість; професії: вчителька, архітектор, лікар, вихователька; агенти: сім'я, школа, ЗМІ; випадкові асоціації і т.ін).

На основі проведеної роботи він пропонує учасникам подумати і сформулювати усно: "гендер – це...". Ведучий наголошує, що потрібно по можливості внести у це визначення усі групи явищ, які учасниками були сформульовані.

Рекомендації ведучому. Під час виконання вправи потрібно заохочувати дівчат та юнаків. Учитель може не нав'язливо скеровувати учасників до висловлювання асоціацій тієї чи іншої групи, називаючи одну свою асоціацію.

Коментар. Вправа активізує учасників, дає змогу використати їхній життєвий досвід. Учасники під керівництвом учителя самі стають творцями визначення, зрозумілого їм.

Вправа "Що таке гендер?"

Завдання:

- сприяти осмисленню змістового наповнення понять «стать» і «гендер»;
- допомогти усвідомити відмінності між біологічно зумовленими властивостями особистості та сформованими культурою якостями жінок та чоловіків.

Час виконання – 15 хвилин.

Дії ведучого. Ведучий ділить аркуш паперу формату А1 навпіл. Над першою колонкою приклеює стікер з малюнком ♀ (жінки), а над другою – з малюнком ♂ (чоловіки) (можна прикріплювати стрічки різних кольорів чи якісь інші символічні атрибути). Він звертається до учасників із запитаннями: "Які якості, риси і біологічні характеристики мають справжні жінки?". Висловлені думки записує у відповідну колонку в довільному порядку. Далі запитує: "Які якості, риси і біологічні характеристики мають справжні чоловіки?" та аналогічно записує висловлювання до другої колонки.

Ведучий запрошує учасників до обговорення. Називає першу характеристику (наприклад, у колонці "жінка" – ніжна) і запитує, чи бувають ніжні чоловіки? І так групою аналізують кожну характеристику. Якщо аналізують біологічні характеристики (наприклад, "вагітність", "народження дитини", "годування груддю" і т.д.), то знову ведучий запитує, чи вони можуть бути притаманними чоловікам.

Підсумовуючи, учитель запитує:

«Чи є серед перерахованих рис такі, які належать завжди і лише – дівчаткам, жінкам, а які – лише хлопчикам, чоловікам?» він просить учасників ще раз їх перерахувати.

Усе, що належить лише жінці чи лише чоловікові і не може переходити до представників іншої статі – це характеристики, що відповідають їх біологічній статі. Їх ведучий підкреслює на аркуші маркером. Те, що може належати як жінці, так і чоловікові – це соціальні якості, набуті у людському суспільстві.

Коментар. Учасники мають дійти висновку, що всі соціальні характеристики можуть переходити від однієї статі до іншої, а біологічні є стійкими. Те, що формує

соціально-культурні відмінності відповідно до біологічної статі – це ґендер. Юнаки та дівчата мають усвідомити, що проблема полягає в тому, що ці соціально-культурні відмінності формують нерівність статей у правах, обов'язках, можливостях, розподіл праці, доступі до ресурсів.

Вправа «Займи позицію: стать чи ґендер»

Завдання: закріплення знань щодо розмежування понять «стать» і «ґендер».

Час виконання: 15 хв.

Дії вєдучого. Учитель кладе на підлогу по різні боки від себе два аркуші паперу формату А4, на одному з яких записано слово «стать», а на іншому – «ґендер»; повідомляє учням, що у нього є набір різних тверджень щодо біологічних та соціальних характеристик жінок та чоловіків. Він зачитуватиме ці судження по одному, а учасники, повинні оцінити їх і зайняти у навчальній кімнаті відповідну позицію. Біля аркушу з написом «Стать» зберуться ті, хто вважатиме, що у судженні йдеться про стать. Відповідно біля аркушу з написом «Ґендер» зберуться ті, хто вважає, що у судженні йдеться про ґендер. Ті, що зайняли позицію, можуть коротко аргументувати свій вибір.

Набір суджень:

1. Жінка може виносити та народити дитину, а чоловік – ні. (Стать)
2. Маленькі дівчатка ніжні, а хлопчики – грубі. (Ґендер)
3. Жінки годують дітей груддю, а чоловіки – з пляшечки. (Стать)
4. Дівчаток виховують охайними і скромними, а хлопчиків – сміливими і рішучими. (Ґендер)
5. З 236 вулиць, площ, провулків Києва, які носять імена людей, 220 мають імена чоловіків, 16 – жінок. (Ґендер)
6. Жінки в Україні отримують 70% заробітної платні чоловіків. (Ґендер)
7. Із вивчених 224 культур світу, у 5-х – чоловіки повністю відповідали за приготування їжі, а в 36-ти жінки повністю відповідали за будівництво житла. (Ґендер)
8. Вважається, що жінки більш слабші та емоційніші; чоловіки – сильніші та стриманіші. (Ґендер)
9. Мати символізує любов і турботу, а батько – опору та захист. (Ґендер)
10. Жінки – емоційніші, чоловіки – раціональніші. (Ґендер)
11. Жіноче щастя – це щасливе заміжжя. (Ґендер)
12. У традиційному індійському суспільстві жінкам під час місячних заборонено відвідувати храм, готувати їжу, спілкуватися з сім'єю. (Ґендер)
13. З-поміж найвищих релігійних керівників мусульман жінки відсутні. (Ґендер)
14. У хлопців-підлітків починається мутація голосу. (Стать)

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

Учитель дякує учасникам за активну участь у занятті і запрошує до обміну думками:

- *Що нового дізналися? Чи сподобалась форма проведення заняття?*

- З двох понять – *стать і гендер* – вкажіть, що є стартовою позицією, яку не вибирають, з якою дитина народжується на світ, яка очевидна з моменту народження? (Стать)
- Що зумовлено біологічними чинниками, гормональним статусом, особливостями перебігу біохімічних процесів, генетичними відмінностями, анатомією? (Стать)
- Що є своєрідним підсумком соціалізації людини у суспільстві відповідно до її *статевої належності*? (Гендер)
- *Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття)* узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?
-

VI. Домашнє завдання.

Написати міні-твір на тему «Якби я народився дівчиною...», «Якби я народилась хлопцем...».

Рекомендації вчителю. Для обговорення домашніх завдань можна виділити окремих урок. Форма проведення цього уроку щоразу може змінюватись: наприклад, учні можуть створити колаж, елементами якого будуть вирізані ними фрагменти із творів. Інший урок можна провести у вигляді брифінгу, на якому учасники, об'єднавшись у команди, задаватимуть один одному запитання, на які можна відповідати лише рядками із творів. Цікавою формою проведення уроку за підсумками виконання домашніх завдань може бути круглий стіл, міні-конференція, дебати тощо. Окремі домашні завдання можуть і не обговорюватись у групі, оскільки матимуть стосунок до приватної інформації, особистих роздумів учнів.

ТЕМА: ГЕНДЕРНІ РОЛІ

Скарби мудрості:

«... тільки нерозумні люди хочуть, щоб всі були однакові. Хто розумний, той радіє, що є на світі день і ніч, літо і зима, молоді і старі, що є метелики і пташки, і різного кольору квіти та очі, і що є і дівчатка, і хлопчики»

Януш Корчак

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: ознайомити учнів з гендерними ролями як певними очікуваннями соціуму щодо поведінки чоловіка та жінки у приватній і публічній сферах.

ЗАВДАННЯ: показати залежність характеру соціальних ролей від етнокультурних особливостей соціального оточення.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: робота у фокус-групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 2 аркуші паперу формату А1, 4 маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Чому чоловічу стать називають сильною, а жіночу – слабкою? Чим і наскільки відрізняються представники жіночої та чоловічої статей? Чого в них більше – спільного чи відмінного? Чи правомірно чоловіків та жінок, які не відповідають образам «чоловіче» та «жіноче» вважати «неправильними»?

Чому чоловіки і жінки, потрапивши в інше соціокультурне середовище, часто порушують прийняті там етичні норми, хоча поведуться так, як зазвичай поводитись би на батьківщині?

Окремі з цих питань ми розглянемо в ході сьогоднішнього заняття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (15 хв)

Аналіз ситуації.

Учитель зачитує учням фрагмент оповідання:

Хлопець 12 років стояв, нахилившись над куцем, зав'язував шнурівки черевичків на нозі маленької дівчинки, такої ж кирпатої та з ластовинням, як і він сам. Він бубонів під ніс щось заспокійливе, навіть ніжне. Можливо, дівчинка спіткнулася та впала, а брат її втішав.

Раптом із-за куців вийшло двоє хлопців того ж віку, що й брат. Той миттєво випрямився і строго подивився на сестру: "Ну? Чого стоїш? Нема чого нити!" – сказав він, різко хлопнувши дівчинку по спині, і відвернувся від неї. (Н.Долина. Скільки коштує хліб).

- З чим пов'язана зміна поведінки брата по відношенню до сестри?
- Чому хлопці соромляться відкрито виявляти ніжне та турботливе ставлення до інших?
- Як би ви повелись у подібній ситуації?

(У ролі брата у хлопчика ніжно-турботливе ставлення до сестрички, а в ролі члена компанії – зовсім інше, що відповідає стереотипу "належної" і "неналежної" для чоловіка поведінки. Тому і змінилася поведінка хлопчика при появі однолітків – ніби він став іншою людиною. Такі конфлікти пов'язані з необхідністю одночасного виконання протилежних за характером ролей).

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (10 хв)

Інформування на тему «Ґендерна роль і ґендерна поведінка»

Соціальні норми, які визначають функції, обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві, називають **ґендерними ролями**.

Дотримання ґендерної ролі – це комбінація всього, що людина робить, говорить, як поводитьься, щоб відповідати прийнятим у суспільстві щодо чоловіків і жінок нормативам і приписам.

Поведінку, яка реалізує ці статевоповідні очікування, називають **ґендерною**.

Традиційно відмінності ролей чоловіків і жінок визначалися за протилежністю їхніх фізичних та психологічних властивостей. Допоможіть мені продовжити:

- Якщо він — сильний, то вона – ..... (слабка).
- Якщо він — загартований, то вона — ... (квола).
- Якщо він — самостійний, вона — ... (залежна).
- Якщо він – сміливий, то вона – ... (боягузлива).

Проте соціальне оточення не завжди є об'єктивним в оцінці поведінки статей і справедливим у вимогах до них. Настановлення соціуму диктують, якими повинні бути хлопці та дівчата, чоловіки та жінки, при цьому орієнтуючи не на рівність статей, а на їх протиставлення.

Освоєння типу гендерної поведінки відбувається під дією певних психологічних механізмів: **спрямування, моделювання, підкріплення.**

1. **Спрямування.** Його суть полягає в організації «жіночого» чи «чоловічого» навколишнього мікросередовища дітей.

– *Яке мікро середовище створюють для хлопчиків?* (Для хлопчиків – усе, що вкручується, рухається: машинки, конструктори, які розвивають інструментальні навички, вправність.

– *Яке мікро середовище створюють для дівчаток?* (Для дівчаток – м'які, пухнасті, ніжні іграшки, які можна пригорнути, якими можна опікуватися.)

2. **Моделювання.** Воно реалізується в освоєнні нав'язуваних соціумом певних моделей гендерної поведінки. Якщо до п'яти років хлопчики із задоволенням імітують «жіночі види діяльності», то пізніше відмежовуються від них, адже сім'я, дитячі книги, телепрограми дають приклади для наслідування і визначають чоловічі та жіночі гендерні ролі.

3. **Заохочення.** Якщо дитина дотримується певного типу поведінки, то отримує винагороду: похвалу від батьків, учителів, інших дорослих. Якщо ж не дотримується – осуд (наприклад, хлопчик одягає мамині туфлі на підборах: «Хлопчикам це не личить»; дівчинка бігає по калюжах: «Так не гарно, ти ж – дівчинка!»).

На завершення порівняймо статеві та гендерні ролі.

- Які ролі є універсальними в усіх суспільствах, а які – відмінними у різних суспільствах?
- Які ролі змінюються в ході історичного розвитку, а які не змінюються?
- Які ролі можуть виконуватись представниками лише однієї статі, а які – представниками обох статей?
- Які ролі є біологічно зумовленими, а які – соціально, культурно зумовленими?

Якщо ж дівчаток і хлопчиків вчать приймати власну статеву належність і допомагають засвоїти те, що притаманне іншій статі то тим самим створюються передумови для максимального особистісного розвитку та повноцінної реалізації в суспільстві як жінок, так і чоловіків (наприклад, дівчаткам — вирости здоровими жінками, здатними народити здорову дитину та виховати її, і водночас виховувати у собі мужні риси характеру, фізичну витривалість, здатність постояти за себе).

IV. Тренінго-розвивальний блок.

Вправа «Студія дизайну» (30 хв)

Завдання: практично ознайомити учасників із спрямуванням як одним із механізмів освоєння певного типу гендерної поведінки; виявити інтеріоризовані учнями соці-

альні настанови щодо мікросередовища для дівчаток та хлопчиків (інтер'єру, предметів побуту, іграшок).

Час виконання: 30 хв.

ХІД ВИКОНАННЯ

Учитель пропонує бажаючим утворити дві подружні пари і уявити, що одна із них очікує народження дівчинки, а інша – народження хлопчика. Решта учасників об'єднуються у три малі групи за методом «Склади картинку». Дві з цих малих груп представлятимуть студії дизайну, а представники третьої виконуватимуть ролі експертів.

Подружжя звертаються до дизайн студій з проханням розробити проекти дизайну дитячих кімнат. Вони висловлюють свої власні побажання щодо інтер'єру, кольору стін, занавісок, меблів, килимових покриттів, іграшок. Далі – політ фантазії дизайнерів.

На виконання завдання відводять 15 хвилин. Після цього представники студій дизайну презентують свої проекти замовникам.

Група експертів оцінює розроблені проекти, вказуючи як позитивні ідеї, так і недоліки. Учитель організовує обговорення:

- Які уявлення щодо дівчаток та хлопчиків лягли в основу розроблених дизайн-проектів?
- До яких елементів проекту ви б не ставили жорстких вимог?
- Яким бачите дизайнерський проект кімнати для дитини, якби не знали, хто у ній проживатиме: дівчинка чи хлопчик?
- Які критерії мають бути визначальними при розробці такого дизайн-проекту? (щоб дитині було зручно, було достатньо світла, щоб інтер'єр кімнати був розвиваючим, проте не перенасичений зайвими контрастними подразниками і т.ін).
- Які вимоги пред'являтимете до підбору іграшок для дитини?

Вправа: «Добре бути жінкою, добре бути чоловіком ...» (15 хв).

Завдання:

- Акцентувати увагу на позитивних аспектах життєдіяльності як жінок, так і чоловіків.
- Сприяти формуванню установки щодо необхідності розгляду соціальних феноменів з позиції участі та внеску і жінок, і чоловіків.

Час виконання : 15 хв.

ХІД ПРОВЕДЕННЯ

Учасники сидять колом.

Ведучий дає завдання учасникам продовжити незакінчене речення «Добре бути жінкою, тому що ... », передаючи естафету сусіду, що сидить праворуч. Кожному учаснику пропонують висловити одну фразу, яка не повинна повторювати попередньо сказані. Продовжуючи перше незакінчене речення, учасники проходять одне кола (можна два, залежно від відведеного часу та активності учасників). Далі учасники продовжують друге незакінчене речення «Добре бути чоловіком, тому що ....», проходячи одне чи два кола.

Методичні коментарі. Вправу можна проводити і на інших етапах заняття відповідно до інших поставлених цілей. Наприклад, ведучий об'єднує учасників у дві підгрупи (методом «Оберіть цукерку»), які утворюють два кола у різних кутках кімнати. Малі групи отримують завдання продовжити незакінчені речення на заготовлених бланках:

I підгрупа – від імені чоловіків;

II підгрупа – від імені жінок.

За цього можна запропонувати такі незакінчені речення:

Добре бути жінкою (чоловіком), тому що... .

Важко бути жінкою (чоловіком) у суспільстві, де....

Жінці (чоловікові) достатньо ... .

Для чоловіка (жінки) найважливіше мати ... .

Для жінки (чоловіка) менш важливо... .

Чоловіки (жінки) зневажатимуть іншого чоловіка (жінку), якщо ... .

Жінка (чоловік) пишається батьком (мамою), якщо ... .

Хлопці (дівчата) не можуть ... .

У порівнянні з європейськими жінками (чоловіками) українські ....

На виконання завдань учасникам відводять 20 хвилин. Під час роботи потрібно заохочувати учасників до обговорення статусної позиції і самопочуття жінок і чоловіків в українському соціумі.

Після виконання завдання представники-спікери команд презентують напрацювання перед великою групою у колі спілкування.

Вправа у такій інтерпретації дає змогу зробити попередній зріз та відстежити наявність гендерних упереджень стосовно тієї чи іншої статі.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

Учитель дякує учасникам за роботу та наголошує, що не існує суто чоловічої чи суто жіночої особистості. Усім, як чоловікам, так і жінкам, властиві активність і пасивність, самостійність і залежність, мужність і обережність, сила і слабкість.

Пізнаючи світ, хлопчики і дівчатка мають постійно пересвідчуватися, що не існує видів занять, професій, які б підходили тільки чоловікам або жінкам. Тому не повинно бути поділу на “дівоче” і “хлопчаче” в іграх, трудових уміннях, навичках, пізнавальних інтересах тощо. Варто вчитися всьому, що цікавить, без огляду на статеву належність.

– *Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?*

VI. Домашнє завдання.

Написати міні-твір «Я – дівчина, Я – особистість», «Я – юнак, Я – особистість».

Рекомендації вчителю.

Для обговорення домашніх завдань можна виділити окремий урок. Форма проведення цього уроку щоразу може змінюватись: наприклад, учні можуть створити колаж, елементами якого будуть вирізані ними фрагменти із творів. Інший урок можна провести у вигляді брифінгу, на якому учасники, об'єднавшись у команди, задаватимуть одні одним запитання, на які можна відповідати лише рядками із творів. Цікавою фор-

мою проведення уроку за підсумками виконання домашніх завдань може бути круглий стіл, міні-конференція, дебати тощо. Окремі домашні завдання можуть і не обговорюватись у групі, оскільки матимуть стосунок до приватної інформації, рефлексії, особистих роздумів учнів.

ТЕМА: ЯК ВЧАТЬ БУТИ ХЛОПЧИКАМИ І ДІВЧАТКАМИ

Скарби мудрості:

“Якщо ви хочете, щоб щось було сказано, – попросіть це зробити чоловіка... Якщо ви хочете, щоб щось було зроблено, – попрохайте про це жінку”.

Маргарет Тетчер

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки 13-14 років.

МЕТА: сприяти осмисленню соціально-психологічних чинників, під впливом яких відбувається засвоєння статевої поведінки дітьми.

Завдання:

- ознайомити учасників із агентами гендерної соціалізації;
- сприяти подоланню упереджень щодо статевоідповідних чи статевоневідповідних інтересів, видів діяльності, уподобань.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: робота у малих групах, лекційне інформування.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: предмети-атрибути “чоловічого” та “жіночого” світів, аркуші для займання позиції.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Чи однаковим має бути навчання та виховання хлопчиків і дівчаток? Як впливають пропаговані сучасними ЗМІ приписи «Дівчатам (хлопцям) не личить ...» «Чоловік (жінка) має бути...»? Чи є відмінність в поведінці, заняттях, інтересах жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків, юнаків та юнок? Якщо так, то чому? Під впливом кого чи чого ці відмінності закріпилися?

Окремі із цих питань ми розглянемо на сьогоднішньому занятті.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (10 хв)

Аналіз ситуації. Проаналізуймо таку ситуацію. Є спроби розділити у дитячому садочку хлопчиків та дівчаток на окремі групи. Заняття і прогулянки у них спільні, а усі інші види діяльності дитсадівського життя – окремо.

- Як ви вважаєте, якими будуть думки батьків щодо такої організації життя дітей у дитячому садку?
- Які аргументи можуть висувати батьки на підтримку роздільного виховання?

- Які аргументи висуватимуть батьки, які не схвалюють роздільного виховання?
- Які наслідки може мати штучна ізоляція дітей однієї статі від дітей іншої статі?
- Чи хотіли б ви, щоб ваші майбутні діти відвідували дошкільний виховний заклад з роздільним вихованням дівчаток і хлопчиків?

(Короткочасне відокремлення хлопчиків і дівчаток є припустимим, оскільки це дає можливість виховувати типово чоловічі і жіночі якості, затребувані у суспільстві. Але штучно створювати умови для роздільного виховання немає потреби. Лише у спільних іграх, заняттях, побуті створюється модель поведінки однієї статі по відношенню до іншої).

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (15 хв)

Інформування на тему «Агенти гендерної соціалізації»

Психологи наголошують, що дівчатками і хлопчиками, жінками і чоловіками не народжуються, а стають. І відбувається це у процесі виховання, під впливом батьків, ровесників, засобів масової інформації, книг, іграшок та ігор. Усе починається з народження дитини: за простою відповіддю на запитання “Хто народився — хлопчик чи дівчинка?” криється конкретна програма гендерного виховання. Її початком стає стрічечка, якою породілля перев’язує конверт з немовлям.

- *Яку стрічку пов’язують дівчинці, а яку – хлопчиків? (рожеву і голубу, червону і синю)*
- *А чи може бути навпаки?*

Далі дорослі по-різному будують характер розмови, залежно від статі дитини. До дівчинки — ласкавий, ніжний, заспокійливий тон, для хлопчика — бадьорий, нижчий за тембром, заохочувальний до активності та змагання. Дівчинці дістається значно більше погладжувальних, обіймів, поцілунків від дорослих, ніж її одноліткові-хлопчику.

- *Як ви вважаєте, чому так відбувається?*
- *На вашу думку, чи це правильно?*

Для дівчаток обираються ніжніші кольори, м’які, пухнасті, округлі іграшки, для хлопчиків — яскраві, помітні здалеку та тверді іграшки з жорсткими каркасами.

- *Які улюблені іграшки були у вас в дитинстві?*
- *Які ігри ви полюбили грати і з ким?*

Функціональне призначення іграшок та ігор для хлопчиків та дівчаток не просто різне за характером, а іноді й діаметрально протилежне. Конструктори, автомобільна техніка — словом, усе те, що рухається, крутиться, вкручується та викручується, гуде та свистить, призначено для хлопчиків. Для дівчаток пропонують те, що можна пригорнути, прикрасити, заховати, доповнити, укомплектувати.

Як ви вважаєте, а чи має бути у хлопчика м’яка іграшка, лялька?

А чи можна купувати дівчаткам машинки, літачки, конструктори, а хлопчикам – набір кухонного посуду?

Хлопчиків заохочують до змагань, перемог, конкуренції. Вияв агресії, чи то вербальної, чи фізичної, грубе поводження, аби досягнути мети, часто сприймається як норма, тим часом подібна поведінка дівчинки всіяко критикується та засуджується.

Дітям ще змалечку говорять про їхнє майбутнє. Хлопчиків орієнтують на кар’єру, соціальні ролі в професійній, громадсько-політичній сфері. Дівчаток орієнтують на заміжжя, здобуття освіти, виховання дітей, побутові обов’язки. Якщо і йдеться про професійні ролі, то обмежуються вони сферою медицини, освіти, культури чи обслуговування: будеш

артисткою, художницею, моделлю, кравчинею, перукарем тощо.

З дорослішанням підлітки освоюють нові ґендерні ролі. Образ жінки починають доповнювати героїні популярних журналів, які орієнтують дівчаток на ролі “крутої”, стильної дівчини, сексуальної партнерші, вмілої господині тощо, обминаючи ролі громадські, соціальні. Але у процесі життя змінюються статевоповіднесені професії та приписи поведінки, і соціум зникає до таких статусних ролей, як жінка — керівник підприємства, політик, президент, менеджер, міліціонер, військовослужбовець, боксер тощо.

- *З яких джерел ви черпали інформацію про те, якими мають бути справжні жінки і чоловіки, дівчата і хлопці?*
- *На вашу думку, які чинники ґендерної соціалізації є найвагомішими?*
- *Чому сім'я (батьки), а не однолітки чи ЗМІ, є провідним агентом ґендерної соціалізації?*

Отже, основними чинниками ґендерної соціалізації та спрямування ґендерної поведінки є сім'я, середовище однолітків, засоби масової інформації, дитячі освітні заклади.

IV. Тренінго-розвивальний блок.

Вправа “Два світи в одному” (30 хв)

Завдання:

- Допомогти усвідомити особливості “чоловічого” та “жіночого” культурних світів як стереотипізованих відмінностей.
- Сприяти подоланню стереотипів щодо “чоловічих” та “жіночих” інтересів, цінностей, уподобань, предметних атрибутів тощо.

Час виконання – 30 хв.

Дії ведучого. Ведучий пропонує дівчатам створити “жіночий світ”, а хлопцям — “чоловічий світ” із використанням відповідних предметних атрибутів. Він наголошує, що для цього можна використовувати набори різних предметів, які заготовлені та лежать посередині кімнати (за відсутності предметів можна використовувати їх малюнки чи записані на окремих аркушах їхні назви, н-д, помада, банти, лак, парфуми, сумочка, гвіздки, лупа, компас, рюкзак, комп'ютер, книга, спортивний інвентар тощо). Кожна команда працюватиме на своїй умовній половині кімнати. Дозволяється спостерігати, як створюється “інший” світ. На виконання завдання дається тридцять хвилин.

Після цього ведучий пропонує представникам команд розповісти про створений світ, про те, як проходить у ньому життя. Він запитує, як учасники почуваються в облаштованому просторі, чи їм комфортно, можливо, чогось не вистачає чи щось виявилось зайвим. В обговоренні потрібно простежити, чи використовувались “жіночі” атрибути у чоловічому світі та “чоловічі” — у жіночому, чи дотримувались учасники стереотипних уявлень щодо чоловічих та жіночих предметів тощо.

Після розповіді про свій створений світ учасники можуть ставити одні одним запитання з метою уточнення тих чи інших деталей. Далі дівчата діляться враженнями, що нового вони дізналися про “чоловічий” світ, а хлопці — про “жіночий”.

Після презентації створених світів ведучий каже, що насправді ці світи виявились не зовсім повноцінними, оскільки у них немає представників іншої статі. Тому потрібно цим

світам об'єднатись. Тільки тоді запанує гармонія та "чоловіча" і "жіноча" культури збагатяться вдвічі.

Рекомендації вѣдучому. Якщо у групі приблизно однакова кількість дівчат та хлопців, то поділ на команди роблять за ознакою статі. Якщо ж кількість представників однієї із статей вдвічі перевищує інших, то учасники нехай утворюють мішані групи.

Потрібно завчасно підготувати різноманітні предмети, які традиційно пов'язують у нашій культурі з "чоловічим" чи "жіночим" світом. Для дівчаток — ляльки із гардеробом та набором посуду, лялькові ліжечка, косметику, прикраси, сумочки, шарфи, квіти та ін. Для хлопців — ляльки-чоловіки із гардеробом, іграшкові машинки та іншу техніку, зброю, вудки, порожні банки з-під пива, іграшкові телефони та ін. Причому усі ці предмети мають лежати посередині кімнати вперемішку. Також потрібно для учасників заготувати папір (кольоровий, гофрований), газети, журнали, ножиці, клей, крейду, шматки тканини для зображення тих предметів і тих сфер життя, які не презентовані реальними предметами.

Коментар. Учасники поринають у світ цінностей, ідеалів та інтересів чоловіків та жінок. Вправа допомагає усвідомити, що для того, щоб зобразити повноцінний "чоловічий" та "жіночий" культурні світи, потрібно відійти від стереотипних уявлень щодо представників обох статей, оскільки у них є багато спільних інтересів, однакових уподобань, подібних життєвих цінностей.

ВПРАВА "Займи позицію: Хто з них – хлопчик, а хто – дівчинка?"

Завдання:

- Сприяти подоланню упередженого ставлення щодо типово чоловічих чи типово жіночих моделей поведінки та видів діяльності.

Час виконання: 15 хв.

Дії вѣдучого. Вѣдучий зачитує учасникам історії про дітей, котрі не містять інформації про стать дитини. Прочитавши одну з історій, вѣдучий запитує: "Ця дитина — хлопчик чи дівчинка?". Учасники по кутках кімнати займають одну із позицій: «Дівчинка», «Хлопчик», «Дівчинка або Хлопчик».

Рекомендації вѣдучому. Пропонуємо використовувати в оповіданнях такі характеристики, як "незалежний", "упевнений", "чуйний" і "добрий". Кожна історія повинна містити два-три речення, які характеризували б дитину. Потрібно слідкувати, щоб у розповідях не було жодної інформації, яка вказувала б стать дитини.

Пропонуємо для прикладу історії, які ілюструють різні характеристики дітей:

"Я знаю дитину, якій подобається усе робити без допомоги дорослих. Ця дитина любить сама виконувати домашні завдання і їй подобається без супроводу дорослих їздити в гості до бабусі і дідуся, які живуть в іншому мікрорайоні міста".

"Я знаю дитину, якій дуже подобається слідкувати за порядком у будинку. Вона охоче прибирає, складає речі, миє посуд, поливає вазони".

"Я знаю дитину, якій подобаються рухливі колективні ігри, у яких можна проявити свою спритність, швидкість реакцій, витривалість".

"Я знаю дитину, якій дуже подобається доглядати маленьких тваринок. І немає значення, хом'ячки це, курчатка, кошенята чи цуценята. Ця дитина їх однаково

ніжно гладить, пригортає до себе, годує”.

“Я знаю дитину, яка любить вишивати серветки. Ця дитина придумує неповторні геометричні візерунки та відтворює їх на полотні”.

“Я знаю дитину, яка вміє постояти за себе. Вона гідно поводить у спілкуванні з дорослими, ровесниками та молодшими за себе”.

Обговорення.

Чи можна, щоб жінки і чоловіки нарівні косили траву, робили ремонт і працювали там, де їм подобається?

(Так, але одна засторога: жінкам, дівчатам не можна займатись такими видами діяльності, які можуть зашкодити репродуктивному здоров'ю, народжуванню та вигодовуванню грудьми дітей. І чоловік, і жінка може займатися приготуванням їжі, прати і піклуватися про дітей.

- *Чим потрібно керуватися при виборі іграшок чи занять для хлопчиків та дівчат?* Керуватися не тільки статтю дитини, а й враховувати індивідуальні особливості – її здібності, інтереси, можливості.
- *Чи потрібно захищати дітей від впливів ЗМІ, вчителів, друзів, які стають на заваді виходу за межі традиційних гендерних ролей?* Ні, захищати не потрібно, але потрібно заохочувати їх, оцінювати критично ті рішення і дії інших, які ґрунтуються лише на упередженому ставленні до статі.

Коментар. В ході обговорення учасники мають дійти висновку, що здатність оволодівати універсальними навичками дає свободу, впевненість і дівчаткам, і хлопчикам. Незалежність і впевненість у собі приносить користь вдома та на роботі, а доброта і чуйність як загальнолюдські якості теж стануть у пригоді. Незалежно від статі, людина може володіти широким набором гнучких моделей поведінки.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

На завершення заняття учасники під керівництвом учителя підходять до висновків. В особливостях пізнання рис особистості та соціальної поведінки у хлопчиків і дівчаток більше виявляється подібних рис, ніж відмінних. Біологія і середовище разом формують унікальні гендерні ролі, які виконуватимуть конкретні дівчатка чи хлопчики, юнаки та дівчата, чоловіки та жінки.

Дітей потрібно навчати неупередженого ставлення до чоловіків і жінок. Оскільки діти засвоюють гендерні ролі, наслідуючи поведінку дорослих, тому дорослим потрібно слідувати, щоб вона не була дуже стереотипізованою.

- *Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?*

VI. Домашнє завдання.

Підшукати та описати життєву історію жінки чи чоловіка, дівчини чи хлопця, які досягнули успіху завдяки наявності властивостей та характеристик, що традиційно вважаються притаманними іншій статі.

Рекомендації вчителю. Для обговорення домашніх завдань можна виділити окремий урок. Форма проведення цього уроку щоразу може змінюватись: наприклад, учні

можуть створити колаж, елементами якого будуть вирізані ними фрагменти із творів. Інший урок можна провести у вигляді брифінгу, на якому учасники, об'єднавшись у команди, задаватимуть одні одним запитання, на які можна відповідати лише рядками із творів. Цікавою формою проведення уроку за підсумками виконання домашніх завдань може бути круглий стіл, міні-конференція, дебати тощо. Окремі домашні завдання можуть і не обговорюватись у групі, оскільки матимуть стосунок до приватної інформації, особистих роздумів учнів.

ТЕМА: ҐЕНДЕРНІ РОЛІ: В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старший підлітковий вік.

МЕТА: сформувані уявлення щодо причин зумовленості соціальних ролей в різних суспільствах статевою належністю людини, розвивати критичне ставлення до традиційного ґендерно-рольового розподілу суспільства, сприяти розвитку егалітарних орієнтацій молоді.

ЗАВДАННЯ:

- розвивати вміння сприймати нерівність статей як наслідок ґендерного розподілу соціальних ролей;
- виробляти навички спостереження за статевою поведінкою оточуючих;
- сприяти ґендерно неупередженим та партнерським орієнтаціям молоді в процесі формування часових перспектив майбутнього.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: ґендерний аналіз історичних наративів, групові дискусії, психологічний практикум.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАВДАННЯ: 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: класна дошка/ватман формату А1, 2 маркери різних кольорів.

Актуалізація опорних знань:

Розкрийте поняття „ґендер” та „ґендерні ролі”, наведіть приклади традиційних ґендерних ролей. Вчитель повідомляє про соціальні причини розподілу ролей в суспільстві на чоловічі та жіночі, до яких відносять: а) уявлення про значні біологічні відмінності між жінками і чоловіками (генетичні, гормональні відмінності, що спричиняють процеси статевої диференціації); б) соціобіологічні уявлення, згідно з якими розподіл суспільних ролей на чоловічі та жіночі є зумовленими соціально-економічними факторами (у первісному суспільстві чоловіки займалися полюванням, рибальством, в той час як жінки залишалися вдома із-за необхідності догляду за новонародженими дітьми), тощо. Накладаються на особистісні традиційні чоловічі ролі обмеження, як наприклад, заборона бути ніжним, емоційним, сердечним, очікування успішності, надвисокого статусу, тощо. Для жінок –

це обмеження соціальної реалізації, одностатєва відповідальність за дітей та їх виховання. Здатність людини поєднувати в собі „жіноче” та „чоловіче” розвиває гнучкість в процесі виконання різних соціальних ролей незалежно від статевої належності.

Інформаційно-розвивальний блок «Розподіл статевих ролей в культурах світу»:

Учні діляться на дві групи, які отримують завдання пояснити виникнення традиційних та нетрадиційних ґендерних ролей на підставі наративів.

...Історично склалося так, що в більшості культур жінки і чоловіки виконували різні види робіт. За даними ООН (1991), робочі місця в усьому світі є розподіленими за ознакою статі. Розподіл праці починається досить рано з дитячих домашніх обов'язків. Наприклад, у Мексиці, Сальвадорі, Аргентині, Південній Африці, Перу, США та Пакистані дівчата звичайно готують, прибирають, перуть та доглядають за молодшими дітьми, в той час як хлопці виконують більше „вуличних” видів робіт, наприклад допомагають у дворі (у саду). Не дивлячись на те, що розподіл праці на основі статі притаманний більшості культур світу, конкретні види робіт, що виконуються чоловіками і жінками можуть не співпадати. Наприклад, у Сенегалі за рисовими полями доглядають жінки, а у С'єра-Леоні – чоловіки, на півночі Центральної Африки головними спеціалістами з землеробства є жінки, а у Південній Америці – чоловіки. Не дивлячись на те, що існують значні крос-культурні відмінності у розподілі виконуваних видів робіт, у будь-якому суспільстві жінки продовжують виконувати більшість робіт пов'язаних з веденням та підтриманням хатнього господарства, а також з вихованням дітей...

... В той же час, наразі відомі суспільства, де розподіл жіночих та чоловічих ролей зовсім відсутній, або носить кардинально протилежний характер. Так, відомий культуролог Маргарет Мід у своїй книзі „Стать та темперамент у трьох примітивних суспільствах” зазначає, що риси, які прийнято вважати жіночими або чоловічими зовсім не пов'язані з біологічною статтю людини. Наприклад, чоловіки та жінки племені Арапеш (Нова Гвінея) зовсім не демонстрували протилежних чоловічих та жіночих якостей. У чоловіків і жінок племені виховувалися такі якості як сердечність, теплота, здатність допомагати ближньому, що у більшості культур Заходу асоціюються переважно з жінками. Обидва партнери у рівній мірі займалися вихованням дітей, а чоловіки на період новонародженої дитини звільнялися від усяких обов'язків та допомагали молодій дружині.

Повна протилежність ґендерних ролей, порівняно із сучасними нормами, також спостерігається у представників племені Чамбулі. Жінки племені несли головну відповідальність за збирання та добування їжі, переймаючись економічними справами племені, в той час як чоловіки відзначалися своєю сентиментальністю, неможливістю приймати серйозні рішення. Основною справою чоловіків у племені вважалося пліткування.

Деякі культури демонструють існування більш ніж двох ґендерів та специфічних ґендерних ролей. Наприклад у деяких індіанських племенах Північної Америки існувала специфічна ґендерна роль чоловіка, що відмовлявся від традиційної ролі воїна. Такий чоловік обирав традиційну жіночу ґендерну роль та ставав „дружиною” іншого воїна. Інші індіанські племена демонстрували наявність чотирьох різних ґендерних ролей: а) традиційний чоловік; б) традиційна жінка; в) „аліха”; г) „гуам”. Гуам – це жінка, що обирала чоловічу роль. Аліха – це чоловік, що вибирав жіночу роль; він мав імітувати менструацію, роблячи надріз на верхній частині стегна, а також ритуалістичні пологу...

Рефлексія заняття учнями:

- Світ – розмаїтий і не завжди в ньому чоловік і жінки виконують традиційні ролі. Бувають і парадокси.
- Стереотипні очікування живуть в молодіжному середовищі. І хоча юнаки та дівчата претендують бути сучасними людьми, відживші патріархальні стереотипи опосередковують їх уявне майбутнє.
- Високий рівень освітніх домагань дівчат орієнтований більшою мірою на збереження традиційного розподілу статевих ролей в сім'ї.

Інформаційно-розвивальний блок: «Які ролі мене очікують в майбутньому»:

Крок №1. Учні отримують завдання скласти наратив на тему „Я через 20 років“, в якому мають бути актуалізовані наступні пункти: а) професія, рід занять; б) кар'єрне зростання; в) отримання освіти/підвищення кваліфікації; г) соціальний статус; ґ) побут та домашнє господарство; д) сім'я та виховання дітей; е) власність; є) зовнішність.

Крок №2. Учні аналізують наративи, майбутнє, обрані ґендерні ролі, егалітарність/традиційність майбутніх міжстатевих стосунків. Узагальнені дані про ґендерне майбутнє вони занотують на «чоловічій» та «жіночій» частині ватману чи дошки.

Підсумок вчителя:

В ґендерних наративах дівчат міститься чимало настанов на традиційний розподіл ролей. Дівчата не мають кар'єрних домагань, а професійну діяльність підпорядковують інтересам сім'ї. Юнаки також орієнтовані на роль годувальника, який планує кар'єру і матеріальний добробут без особливого огляду на виконання батьківських ролей.

ТЕМА: «ЧИ ВАРТО ЗМІНЮВАТИ МАСКУЛІННІСТЬ ТА ФЕМІННІСТЬ ЯК НОРМУ ПОВЕДІНКИ?»

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старший підлітковий вік.

МЕТА: сформувати уявлення про маскулінність/фемінність в структурі особистості, навчити підлітків бачити недоліки гіпермаскулінності/гіперфемінності; сформувати уявлення щодо андрогінної особистості, висвітлити переваги андрогінії.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути вміння статоворольового самоаналізу;
- сформувати позитивне відношення до концепції андрогінії;
- навчити гнучкості у виборі ґендерних норм та статевих ролей.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: тестове завдання; групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 45 хв. – 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: роздруковані тексти психодіагностичних методик у відповідності з кількістю учнів.

Актуалізація опорних знань.

Вступне слово вчителя.

Вчитель інформує учнів щодо концепції андрогінності як ідеального поєднання чоловічих та жіночих якостей в одній людині, підкреслює переваги андрогінії в професійній, побутовій, суспільній сфері.

Тренінго-розвивальний блок: «Визначаємо тип статевої поведінки»

Тестове завдання: методика С. Бем (модифікована).

Інструкція: оцініть за семибальною шкалою ступінь вираженості у Вас поданих нижче якостей від „1” – ні до „7” – так.

- 1 – ця якість для Вас зовсім не характерна.
- 2 – ця якість скоріше всього для Вас не характерна.
- 3 – ця якість виражена у Вас незначно.
- 4 – ця якість виражена у Вас середньою мірою.
- 5 – ця якість виражена у Вас достатньою мірою.
- 6 – ця якість виражена у Вас сильно.
- 7 – ця якість виражена у Вас дуже сильно.

Наскільки Ви вважаєте себе людиною:

1. Впевненою в собі.	16. Незалежною.
2. Дружною.	17. Тактовною.
3. Наполегливою.	18. Привітною.
4. Сором'язливою.	19. Легковірною.
5. Здатною ризикувати.	20. Ввічливою.
6. Серйозною.	21. Поступливою.
7. Емоційною.	22. Ревнивою.
8. Артистичною.	23. Домінуючою.
9. Самодостатньою.	24. Корисною.
10. Жалісливою.	25. Здатною захищати власні переконання.
11. Здатною розуміти інших	26. Амбіційною.
12. Свідомою	27. Правдивою.
13. Ніжною	28. Співчутливою.
14. Привабливою	29. Яка любить дітей.
15. Сильною	30. Здатною приймати важливі рішення.

Ключ до опитувальника

1. Шкала маскулінності.

Додайте бали, які стосуються відповідей на питання: 1, 3, 5, 9, 15, 16, 23, 25, 26, 30. Суму поділіть на 10. Отриманий результат буде показником Вашої маскулінності.

2. Шкала фемінності.

Додайте бали, які стосуються відповідей на питання: 4, 7, 10, 11, 13, 18, 19, 21, 28, 29. Суму поділіть на 10. Отриманий результат буде показником Вашої фемінності.

3. Шкала андрогінії.

Якщо показник маскулінності $\geq 4,9$ (середня величина маскулінності=4,9) і показник фемінності $\geq 4,9$ (середня величина фемінності=4,9), то Вас можна охарактеризувати як андрогінну особистість.

Якщо за результатами набраних балів Ви досягли середніх (і вище) показників маскулінних і фемінних якостей, то Ви належите до того рідкісного типу людей-андрогінів, яким піддається будь-яка робота і будь-які жіночі та чоловічі ролі. Ваша поведінка досить гнучка, що дає Вам змогу бути доброю і чутливою людиною, яка, в той же час, здатна бути сміливою, рішучою, впевненою в собі.

Якщо Ви набрали середню кількість балів (і вище) за оцінкою фемінних якостей і менше середньої кількості балів за оцінкою маскулінних якостей, це означає, що Ви людина, на яку розраховують друзі, близькі, колеги. Проте в ситуаціях, які вимагають взяти на себе керівництво справами, виявити наполегливість, Вам не вистачає характеру, Ви ухиляєтесь від відповідальності, передоручаєте вирішення своїх проблем іншим людям.

Якщо Ви недобрали середньої кількості балів за ремінними якостями, проте у Вас яскраво виражені маскулінні якості, то це означає, що Ви здатні протистояти негараздам, згуртовувати оточуючих, надихати на досягнення цілей. Ви людина, орієнтована на досягнення успіху, подолання перешкод, самоствердження, на справу, в процесі якої нехтуєте будь-якими сентиментами. Ви прагнете виробляти у собі значною мірою притаманні Вам твердість духу і характеру. Проте оточуючим іноді не вистачає Вашої емоційної підтримки, співчуття, ласкавих слів.

Люди, які набрали низькі бали за обома шкалами (фемінність/маскулінність), визнаються як статевонейтральні особистості.

Підсумки вчителя.

Вчитель зазначає, що гармонійна особистість неможлива без поєднання маскулінних та фемінних рис. І це не залежить від того, що чоловікам, не менше ніж жінкам потрібно вміти виражати власні почуття, бути щирими, ніжними. В той же час, жінки мають бути здатними подбати про себе, захистити власну безпеку та безпеку рідних і близьких їм людей, тобто володіти маскулінними рисами.

Рефлексія заняття учнями:

- Поняття „жіноче” та „чоловіче” не є універсальними, оскільки як чоловіки, так і жінки можуть у рівній мірі володіти будь-якими якостями та рисами особистості.
- Гіпермаскулінність, як і гіперфемінність, має численні недоліки, що обмежують поле реалізації особистісного потенціалу чоловіка чи жінки.
- Андрогінність, як ідеальне поєднання чоловічого і жіночого, є необхідною передумовою гармонійного розвитку людини.

Домашнє завдання:

Вчитель пропонує учням протягом кількох днів поспостерігати за героями/персонажами улюблених кінофільмів, телепередач та подумати, які риси особистості (маскулінні, фемінні чи андрогінні) вони найчастіше позиціонують. У процесі наступного обговорення актуалізуються такі питання: а) маскулінність/фемінність у мас-медіа; б)

типовий образ жінки/чоловіка; в) процентне співвідношення статево типізованих та андрогінних особистостей.

ТЕМА: ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ У ПРОФЕСІЙНІЙ СФЕРІ

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старший підлітковий вік.

МЕТА: сформувати уявлення про ґендерні стереотипи та їх соціальну зумовленість, визначити негативні наслідки існування ґендерних стереотипів у професійній сфері.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути вміння верифікації соціальної інформації;
- виробити навички аналізу фактів та матеріалів, здатність до побудови логічних висновків;
- розкрити форми та зміст ґендерних стереотипів у професійній сфері.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: тестування, групові дискусії.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 45 хвилин – 1,5 години.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: роздруковані опитувальники у відповідності до кількості учнів класу.

Вступне слово вчител.

Ґендерні стереотипи є тісно пов'язаними зі стереотипами лідерства. Вчитель демонструє на прикладах, що стереотипи лідерства (риси характеру та якості особистості, які найбільш часто приписують успішним керівникам) є переважно маскулініними, що відображає ще одну з граней ґендерної нерівності в професійній та кар'єрній сфері жінок. В процесі бесіди актуалізується такі ґендерні компоненти проблеми, як: „жіночі” та „чоловічі” професії; жінка як лідер і керівник; різниця в доходах чоловіків та жінок і її причини; фемінізація бідності, тощо.

Інформаційно-розвивальний блок: «Чи послуговуємось ми ґендерними стереотипами»

Учні діляться на групи по 6 – 8 чоловік та виконують наступні завдання.

Крок №1.

1. Уважно ознайомтеся з наведеним нижче переліком професій. Подумайте, які з перерахованих професій є більш „жіночими”/„чоловічими”. Чому?

2. Внесіть вибрані вами „чоловічі” професії в першу колонку таблиці, а „жіночі” – в третю.

3. Уважно ознайомтеся з наведеним нижче переліком рис особистості. Впишіть у другу та четверту колонки таблиці по три риси особистості (зі списку), що, на Вашу

думку, є найбільш важливими для даної професії.

4. Подискутуйте над наступними питаннями: чи правомірно відносити окремі професії (риси особистості) до виключно „жіночих”/„чоловічих”; чи можуть чоловіки та жінки у рівній мірі відповідати вимогам всіх без виключення професій; які з прочитаних Вами професій є більш престижними/високооплачуваними.

Перелік професій:

1. Приватний підприємець.
2. Вчитель початкових класів.
3. Військовослужбовець.
4. Вихователь.
5. Директор підприємства.
6. Перукар.
7. **Менеджер вищої ланки.**
8. Продавець-консультант.
9. Політик.
10. Секретар.

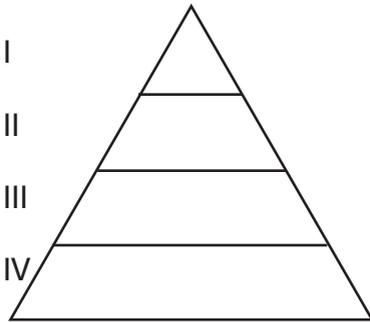
Список рис особистості:

1. Активність.
2. Домінантність.
3. Емоційність.
4. Привабливість.
5. Поступливість.
6. Ініціативність.
7. Привітність.
8. Любов до дітей.
9. Мудрість.
10. Раціональність.
11. Чутливість.
12. Щирість.
13. Впевненість в собі.
14. Серйозність.
15. Цілеспрямованість.
16. Тактовність.
17. Енергійність.
18. Незалежність.
19. Напористість.
20. Законотрухняність.
21. Здатність зрозуміти інших.
22. Хоробрість.
23. Цікавість.
24. Реалістичність.
25. Товариськість.
26. Амбіційність.

27. Співчутливість.
28. Чемність.
29. Винахідливість.
30. Інтуїтивність.

Чоловічі професії	Риси	Жіночі професії	Риси
	1. _____ 2. _____ 3. _____		1. _____ 2. _____ 3. _____

Крок№2.

Учні мають самостійно заповнити таблицю-піраміду, в якій із самого верху розташовані найбільш високооплачувані та престижні професії/посади, а з самого низу – професії/посади, що мають найнижчу оплату. Після заповнення таблиці учні проводять аналіз з урахуванням ґендерних компонентів. Актуалізуються наступні питання: а) який з рівнів таблиці є найбільш чоловічим/жіночим? б) чи існує суттєва різниця в оплаті праці чоловіків та жінок? в) що виступає причиною ґендерного дисбалансу ринку праці?

Підсумки вчителя.

Однією з головних причин ґендерної нерівності у професійній сфері виступають стереотипні уявлення про „жіночі” та „чоловічі”, що породжує більшу конкурентоспроможність чоловіків на ринку праці.

Рефлексія заняття учнями:

- Поділ рис особистості, рівно як і сфер трудової зайнятості на „чоловічі ” та „жіночі” є неефективним в умовах сучасності.
- Кожна людина, незалежно від статі повинна мати рівні можливості та права у галузі професійної та кар’єрної самореалізації.

Домашнє завдання.

Звернути увагу на професії і посади своїх найближчих родичів і знайомих. Чи простежується серед них ґендерна складова в престижності та оплачуваності їхніх професій та посад?

ТЕМА: ҐЕНДЕР ТА ПРОФЕСІЙНА КАР’ЄРА

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старший підлітковий вік.

МЕТА: сформувати в учнів уявлення про ґендерно зумовлені особливості професійного та кар’єрного розвитку особистості, актуалізувати неупереджене ставлення до розвитку професійної кар’єри жінки.

ЗАВДАННЯ:

- продемонструвати труднощі, що виникають на шляху розвитку професійної кар'єри жінки;
- сформулювати вміння ґендерно чутливого аналізу соціальних проблем;
- показати, що професійний успіх людини зумовлюється специфічними рисами особистості, які у тій чи іншій мірі притаманні кожній людині незалежно від статі.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: читання та аналіз ситуаційного наративу (кейс-стаді), групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: ватман/класна дошка, два маркери різних кольорів.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ХІД ЗАНЯТТЯ**Актуалізація опорних знань.**

Учні просять навести якомога більше відомих їм особистостей (політиків, бізнесменів/бізнес леді, науковців, літераторів). Відповіді учнів записуються на дошці або ватмані (перша колонка – жінки, друга – чоловіки). Аналізуються проблеми кількісної та якісної представленості чоловіків та жінок на керівних посадах, внесок жінок/чоловіків у розвиток науки, літератури, техніки, тощо.

Інформаційно-розвивальний блок: «Невидумані кар'єри жінок»

Вчитель знайомить учнів з проблемою вертикальної сегрегації (нерівномірної представленості чоловіків та жінок на керівних посадах) сучасного ринку праці України. Повідомляє загальні дані, що відображають ґендерну нерівність у таких основних сферах як: рівень заробітної плати чоловіків та жінок, кількість чоловіків та жінок на керівних посадах, різну представленість чоловіків та жінок в залежності від галузі виробництва, ставить питання щодо соціально-психологічних перешкод на шляху кар'єрного зростання жінки, а також рис характеру та особистості успішного професіонала.

Крок №1. Учні діляться на три групи (група хлопців, група дівчат та змішана група) та знайомляться з наведеним нижче наративом. Після закінчення його читання проводиться групова дискусія за наступними пунктами: а) як співвідноситься життя героїні з сучасними уявленнями про жінок/чоловіків; б) які перешкоди стояли на шляху розвитку професійної кар'єри героїні; в) які риси характеру героїні сприяли досягненню успіху.

Мері Кей Еш (засновник всесвітньо відомої компанії „Mary Kay Cosmetics”).

Мері Кей Вагнер народилася в містечку Хот-Уеллс (штат Техас), недалеко від Х'юстону, наприкінці першої світової війни. Вона була останньою з чотирьох дітей, але від старших братів і сестер її відділяли одинадцять років.

Коли дівчинці було два роки, її батько тяжко захворів на туберкульоз. Він пробув в лікарні п'ять років, таким чином у неї ніколи не було радощів нормального дитинства.

Батько повернувся додому знесиленим, прикованим до ліжка, коли Мері Кей було всього сім років. Її мати працювала доглядальницею і адміністратором ресторану до тих пір, поки не придбала його.

Мати дівчинки постійно знаходилася на роботі, тож Мері Кей стала кухарем і доглядальницею для свого безпорадного батька. Вона описує цей період як час, коли телефон як пуповина пов'язував її з постійно відсутньою матір'ю. Важко навіть уявити собі семирічну дівчинку, якій, щоб приготувати на плиті вечерю для інваліда-батька, доводилося підійматися на табурет. Згадуючи матір Мері Кей Еш говорить: «Багато років я спала, коли вона йшла, і спала, коли вона поверталася додому». Мері Кей стала дорослою, будучи ще дитиною, яка сама вибудовувала свій стиль життя.

Після закінчення середньої школи Мері Кей познайомилася і вийшла заміж за молодого співака на ім'я Бен Роджерс, людину, яку вона називала Елвісом Преслі Х'юстону.

У 17 років вона почала працювати в ресторані своєї матері офіціанткою, сподіваючись, що до Бена прийде успіх. За 8 років шлюбу з Беном у неї було троє дітей. В часи Другої Світової війни Бен покинув Мері Кей з трьома дітьми та утік разом з іншою жінкою. Мері Кей не мала іншого вибору окрім, як знайти яку-небудь роботу, щоб забезпечувати сім'ю і її інтереси.

Одного разу продавщиця книг з дитячої психології подзвонила Еш додому, щоб запропонувати їй комплект енциклопедій для дітей. Еш не могла дозволити собі таку розкіш, але так хотіла їх придбати, що запитала, чи не можна отримати їх іншим шляхом. Жінка сказала Еш, що дасть їй безкоштовно комплект енциклопедій, якщо вона зможе знайти покупців на десять додаткових комплектів. Не знаючи, наскільки важкою була ця умова, Еш продала десять комплектів за півтора дні. Це була трьохмісячна норма для найталановитіших співробітників фірми...

Мері Кей Еш поступово почала відкривати в собі задатки талановитого маркетолога працюючи в багатьох фірмах. За десять років успішної роботи в компанії «World Gift Company» вона допомогла створити динамічну торгову мережу в 43 штатах. Еш мала надзвичайні успіхи, одержуючи численні підвищення і винагороди. Підсумковим підвищенням була посада комерційного директора. Але і ця подія стала для неї принизливою. Еш згадує, що власник фірми вважав, що лише чоловік може бути комерційним директором. «Отже, він назвав мене «національним тренером директорів» і заплатив удвічі менше», – зазначає Мері Кей. Це був 1960 рік; Мері Кей заробила 25000 доларів за рік і стала мас-титим викладачем для продавців, що займалися цільовою торгівлею. Вона вчила чоловіків азам і професійним таємницям, а вони незабаром посідали більш високооплачувані посади і дивилися на неї з висока. Стать була єдиною їх перевагою, і це жадливо драгувало готову у будь-який момент до боротьби Мері Кей.

Одного дня Еш вирішила кинути роботу і засісти удома за написання книги про свої переживання і біди в світі чоловічого керівництва. Сидячи за своїм кухонним столом вона у загальних рисах змальовувала різні складнощі, які зустрічає жінка в переважно чоловічому оточенні. Вона написала два списки. Один – про її приниження на всіляких підприємствах Америки, а інший описував ті методи, які, на її думку, слід було використовувати для створення ідеальної компанії. Для самої Еш було несподіванкою те, що вона описала тип компанії, яку сама хотіла створити. Вона негайно відклала книгу... Так народилася ідея «Mary Kay Cosmetics».

Життєрадісність, відчуття власної гідності і впевненість в собі були істотними складовими в новому ризикованому підприємстві Еш. Друзі, родичі, її бухгалтер і її адвокат – всі вмовляли підприємницю кинути цю ідею, оскільки вона приречена на провал. Еш ігнорувала їх поради і слідувала своєму плану, який реалізовував її мрію. Унікальна продукція Еш та її корпоративна стратегія, згідно з якою кожен консультант має змогу визначити свій власний графік роботи та рівень бажаного прибутку (що було особливо зручним для домогосподарок) врешті-решт зробили «Mary Kay Cosmetics» надзвичайно прибутковою компанією.

Наразі компанія „Mary Kay Cosmetics” є одним зі світових лідерів продажу, чії прибутки обчислюються мільярдами доларів і де працює понад 250 тисяч консультантів по всьому світу. Сьогодні Еш – член нагородного виборного комітету, володар звань «Підприємець року», «Видатна жінка» та «Супердосягнення», привласнених їй різними організаціями. Вона отримала титул «Видатна жінка року», присуджений їй французьким журналом «Les Femmes du Monde».

Кожного року проводяться урочисті корпоративні збори для консультантів компанії „Mary Kay Cosmetics”, де найкращі працівники отримують рожеві „кадилаки”, та символічні прикраси у формі джмелів, інкрустовані діамантами.

„Через свої крихітні крильця та важке тіло, джміль не повинен літати згідно з усіма законами аеродинаміки. Проте, джміль не знає цього і всупереч усьому продовжує свій політ”, – іронічно зазначає Мері Кей, „королева королев”.

Підсумки вчителя.

Вчитель зазначає, що кожна людина, незалежно від статі вільна сама вибирати ступінь та міру власної реалізації. Провідні якості особистості, що є необхідними для професійного зростання, такі як цілеспрямованість, працелюбство, наполегливість, міцна воля, здатність долати перешкоди, оптимізм рівною мірою притаманні чоловікам і жінкам. Стереотипні уявлення про чоловіків та жінок, що і досі широко розповсюджені в суспільній свідомості, можуть значно ускладнювати життєвий шлях жінки, яка мріє про успішну професійно-кар’єрну самореалізацію.

Рефлексія заняття учнями.

- Сучасна ситуація на ринку праці є відображенням гендерної нерівності в суспільстві, оскільки найбільш престижні та високооплачувані посади є переважно чоловічими.
- Кожна людина, незалежно від статі, має природне право самій обирати свій власний життєвий шлях та реалізовувати себе як в особистісному, так і в професійному плані. Добре, якщо в реальному житті приклад такої самореалізації, який слугує взірцем для наслідування.

Домашнє завдання.

Які жінки у вашому найближчому оточенні демонструють особистісні риси і поведінку, подібну до Мері Кей?

ТЕМА: ЕҐАЛІТАРНІСТЬ ЯК СТРАТЕГІЯ ГАРМОНІЙНИХ ҐЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старший підлітковий вік.

МЕТА: сформувати в учнів (студентів) уявлення про стратегію і тактику партнерських (егалітарних) стосунків.

ЗАВДАННЯ:

- дати уявлення про традиційні та егалітарні стосунки;
- проаналізувати сценарії життя людей з традиційними та егалітарними орієнтаціями;
- навчити принципам побудови відносин з протилежною статтю на засадах партнерства, закріпити тезу щодо взаємозамінності ґендерних та соціальних ролей.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: читання та аналіз наративів (кейс-стаді), групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: роздрукований ілюстративний матеріал.

Актуалізація опорних знань.

У формі інтерактиву учні наводять приклади відносин між статями з власного життєвого досвіду, досвіду друзів, батьків, знайомих; намагаються охарактеризувати відомі їм типи стосунків з позицій традиційності-егалітарності.

Інформаційно-розвивальний блок: «Егалітарність в дії»

Вчитель знайомить учнів з поняттям „егалітарності” (партнерства) статей. Проводить паралель між егалітарністю як характеристикою взаємовідносин та андрогінністю як характеристикою особистості. Робить акцент на перевагах егалітарних відносин в різних сферах життя людини (сімейні відносини, робота, побут) у порівнянні з традиційними ґендерними орієнтаціями.

Вчитель пропонує критерії для майбутнього аналізу наративів:

1. Особливості характеру головних героїв/героїнь.
2. Головні риси особистості героїв/героїнь, що вплинули на характер їх подальшого життя.
3. Традиційність/егалітарність орієнтацій описаних героїв/героїнь.
4. Значення гармонійності професійного та сімейного життя особистості.

Крок №1. Учні діляться на три групи – група хлопчиків, група дівчаток та змішана група (хлопчики і дівчатка). Кожна група уважно читає та аналізує три ситуаційних приклади. Після закінчення аналізу тематичного матеріалу організовується дискусія між трьома групами за ключовими питаннями заняття.

Наратив 1. ...Після закінчення технікуму та отримання середньої професійної освіти Наталка влаштувалася працювати продавцем у магазин та планувала наступного року поступити на заочне відділення інституту для продовження навчання. Того ж року Наталка познайомилася зі своїм майбутнім чоловіком Сергієм. Сергій дуже сподобався молодій дівчині, був веселим, кмітливим, привітним, мав власну квартиру і при цьому непогано заробляв на заводі, де працював слюсарем високого професійного розряду. Через півроку пара одружилася, а ще через деякий час у подружжя з'явилася перша дитина – хлопчик. Щоб забезпечити сім'ю Сергій постійно був на роботі і працював у півтори зміни. Усі хатні клопоти та обов'язки по догляду за дитиною взяла на себе Наталка. Нове самостійне життя, а також дитина, що часто хворіла повністю поглинули Наталку так, що плани про вступ до інституту були відкладені на неозначений термін. Наталка завжди мріяла про дівчинку. Через кілька років після народження першої дитини жінка дізналася, що вона знову вагітна. Її мрія збулась – народилася дівчинка. Наталка була на сьомому небі від щастя перебуваючи в декретній відпустці та доглядаючи двох коханих дітей...

Саме у цей час на заводі, де працював Сергій відбувалося масове скорочення і Сергія, як кваліфікованого, але занадто самовпевненого та принципового працівника було звільнено, головним чином за постійні конфлікти з начальником цеху. Звільнення Сергій переживав дуже болісно, довго не міг знайти роботу та відновити втрачену самоповагу. Згодом чоловік Наталки, який і раніше ніколи не відмовлявся від спиртного, почав вживати дуже багато алкоголю, став нервовим, прискіпливим до дружини і дітей. У сім'ї Наталки почалися постійні сварки з чоловіком, частково через його погану звичку, частково через нестачу грошей. Щоб підтримати сім'ю матеріально Наталка змушена була піти працювати на стару роботу продавцем, дуже стомлювалась від роботи, домашніх обов'язків та постійних конфліктів з чоловіком, який ставав просто нестерпним.

Врешті-решт Наталка та Сергій розлучилися. Повертаючись додому після важкої, низькокваліфікованої та низькооплачуваної роботи, Наталка думає про те, чим нагодувати дітей, заплатити за квартиру, що треба зробити по господарству сьогодні, а що можна перенести на довгоочікувані вихідні, про те, що Сергій виявився зовсім не тією людиною, якою вона його уявляла, а також про те, що, можливо, все у її житті могло скластися інакше...

Наратив II. ...Леся завжди була принциповою дівчиною, вимогливою до інших та до себе. Батьки Лесі займали високі посади на підприємстві, тож, попри велику любов до доньки, часу на її виховання мали не так багато. Саме тому Леся росла розумною, кмітливою і самостійною дівчиною, звикла покладатися тільки на себе. Після закінчення школи з золотою медаллю Леся поступила на фінансовий факультет технологічного університету, який успішно закінчила за 5 років. Без сторонньої допомоги Леся влаштувалась на адміністративну посаду у великому торгово-промисловому підприємстві, що зайняло вільну нішу у економіці регіону та розвивалося стрімкими темпами. Лесею приваблював стрімкий професійний злет, вона дуже прагнула кар'єрного зростання та повної фінансової незалежності.

Не так стрімко розвивалося особисте життя Лесі. Ще за часів навчання в університеті вона познайомилася з Олексієм, який дуже полюбив дівчину. Леся та Олексій зустрічалися досить довго, проте, незважаючи на неодноразові натяки Олексія, Леся не

наважувалася закріпити стосунки. Дівчина вважала, що сім'я та відповідні обов'язки „зв'яжуть” її, позбавлять відчуття самостійності та незалежності. Лесі дуже подобався Олексій, проте вона зволікала з одруженням.

Через деякий час, підприємство, де працювала Леся, почало стрімко поширювати межі своєї діяльності на інші регіони. Лесі випав шанс стати директором філіалу фірми у західному регіоні країни, що у свою чергу вимагало від неї переїзду в інше місто та повної професійної віддачі. Рішення було нелегке, ще більш нелегкою була розмова з Олексієм, що мав доглядати за хворим батьком, а отже, ніяк не міг їхати з Лесею. Леся поїхала. Стрімкий кар'єрний зліт у кілька років тішив її себелюбство. „Ну а Олексій? Якщо дійсно любить, то кине усе заради мене. А як не кине... Ну, мені всього 27...” – думалося Лесі.

...Зараз Лесі 50 років і вона у межах ділового візиту приїхала у своє рідне місто. Вона вже не працює директором філіалу, у неї своя фірма, сотні підлеглих, зарубіжні контракти. Навіть тепер у неї всього день щоб провести відповідні переговори, оформити потрібну документацію, роздати доручення на місцях, особисто зробити ревізію торгових об'єктів. Як мало часу на особисте життя, відпочинок... Звісно у Лесі є чоловік, є дитина – хлопчик Андрій, власний будинок, няня, кухарка. Проте, йдучи тепер вулицями рідного міста, вона розуміє, що ніколи не була такою щасливою, як у роки свого студентського життя. Де ти тепер, Олексій?..

Наратив III. Марина познайомилася з В'ячеславом одразу після закінчення школи. З того часу вони були нерозлучними. В'ячеслав мріяв бути лікарем та успішно витримав вступний іспит до медичного університету. Марина також пішла навчатися в інститут на економічний факультет. Так повелося, що протягом всього часу навчання закохані усе робили разом. Разом знімали квартиру, разом відпочивали, вели домашнє господарство. Батьки В'ячеслава та Марини допомагали парі матеріально, проте ні В'ячеслав, ні Марина не відмовлялися від можливості заробити додаткові гроші і, коли це було можливо, поєднували навчання і роботу. За кілька місяців після отримання вищої освіти В'ячеслав та Марина одружилися, невдовзі у них народилася дівчинка. В'ячеслав влаштувався працювати лікарем у місцевій лікарні, а також, щоб мати можливість повністю забезпечувати сім'ю, у вільний час читав лекції в медичному коледжі. Марина також влаштувалася на роботу. Молоде подружжя бачилося дуже рідко, та майже не мало часу для відпочинку. Хатні клопоти, необхідність догляду за маленькою дитиною, необхідність матеріального забезпечення сім'ї – усі ці проблеми раптом лягли на плечі В'ячеслава та Марини. Проте, подружжя витримало, встановивши власне правило, згідно з яким головним бажанням кожного з них визнавалося забезпечення комфортного життя іншого. Коли Марина затримувалася на роботі, В'ячеслав доглядав за дитиною, готував вечерю, прибирав у квартирі.

На роботі у Марини мала з'явитися вакантна посада, престижна та дуже добре оплачувана. Була одна умова – щоб отримати посаду Марина мусила піти на курси підвищення кваліфікації. Перед молодими постала дилема: для того, щоб Марина мала змогу навчатися В'ячеслав мусив покинути викладацьку діяльність, щоб мати змогу доглядати за домом і дитиною у відсутність Марини. Подружжя вирішило проблему спільно. Порахувавши всі „за” і „проти” В'ячеслав з Мариною виявили, що нова посада дружини забезпечить подружжя матеріально. „Жертва” В'ячеслава була виправданою, Марина пішла навчатися.

Наразі В'ячеслав працює головним лікарем в обласній лікарні, користується повагою та авторитетом колег. Марина, отримавши посадове підвищення, виконує обов'язки начальника відділу економічного планування крупного підприємства. Дитина Марини та В'ячеслава закінчує третій клас. Вона гарно навчається, завжди привітна, усміхнена, оптимістична. Розповідаючи про себе дівчинка каже, що у неї є гарний приклад – її мама і тато.

Підсумки вчителя.

Вчитель зауважує, що у житті кожної людини є багато сфер реалізації, які мають знаходитися у гармонії одна з одною. Щасливе сімейне життя, теплі і довірливі стосунки є тими вічними цінностями, які однаково притаманні як жінкам, так і чоловікам. Водночас швидкий темп життя в сучасному суспільстві вимагає від особистості гнучкості, пластичності, усвідомлення власної компетентності і у професійно-кар'єрній сфері. Жінкам, на відміну від чоловіків, часто набагато важче рівної мірою реалізувати себе в сім'ї та професії, оскільки лєвова частка хатньої роботи, включаючи виховання дітей часто покладе-на тільки на її плечі. Виходом із цієї непростої ситуації є побудова стосунків на принципах партнерства (егалітарності), що передбачає рівність та взаємозамінність статей як у професійній сфері, так і у побуті.

Рефлексія заняття учнями:

- Егалітарність (як стиль життя) та егалітарні стосунки мають численні переваги порівняно з традиційністю/патріархальністю.
- Чоловіки та жінки у рівній мірі на егалітарних засадах можуть виховувати дітей, матеріально забезпечувати сім'ю, дбати про побут і домашнє господарство.
- Основною нормою егалітарних стосунків між чоловіком і жінкою є прагнення забезпечити комфортне існування одне одного. Егалітарність не залежить від статі.

Домашнє завдання:

Пригадайте історії життя щасливих родин відомих письменників, музикантів, художників, артистів тощо. Задумайтесь над тим, на яких засадах (домінальних чи егалітарних) будувались взаємини між подружжям, між творчими людьми – чоловіками і жінками.

ТЕМА: «ДОЛАЄМО СТЕРЕОТИПИ ПРО ЖІНОК»

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво.

МЕТА: активізувати у юнацтва критичне ставлення до найпоширеніших стереотипів щодо жінок.

ЗАВДАННЯ:

- узагальнити найтипівіші гендерні стереотипи щодо дівчат та жінок, поширені в середовищі старшокласників;
- проаналізувати правдивість міфів про життя жінок та спрогнозувати їх можливий вплив на психологію та поведінку жінки і чоловіка.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: робота фокус-групи, групові дискусії.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 60 хв.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія з можливістю створення півкіл-стілець для роботи фокус-груп і організації чоловічого місця з великим півколом.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: дошка, крейда(або чотири аркуші паперу формату А1, маркери).

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Кожен з вас може працювати експертом з ґендерних питань, оскільки володіє певною сумою знань про те, що є правдою, а що ні в житті чоловіків та жінок. Ви вже знаєте, що для зниження ґендерної нерівності найбільш глобальним документом стала Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації у відношенні до жінок. Фактична рівність для жіноцтва залишається і сьогодні недосяжною, про що свідчать факти дискримінації, особливо її небезпечної форми – насилля проти жінки, що глибоко принижує її людську гідність. З ущемленням своїх прав жінка стикається як в особистісній сфері життя, так в суспільній. Чи забороняють дівчинці в сім'ї вчитися, продовжувати освіту чи брати участь у громадському житті навчального закладу, чи відмовляють у її слідуванні вимогами моди, чи не приймають жінку на роботу у зв'язку з її вагітністю чи багатодітністю, чи перешкоджають її кар'єрному зростанню, надаючи переваги чоловікам, чи усувають жінку від управління державою – у всіх подібних випадках відбувається порушення її людських прав.

Сьогодні здійснюємо ґендерну експертизу найпоширеніших міфів про дівчат і жінок. Для цього утворимо 4 фокус-групи, кожна з яких занотує щонайменше 5 ґендерних стереотипів, які стосуються професійної праці жінок, їх домагань щодо чоловіків, їх лідерства тощо.

Інформаційно-розвивальний блок: «З якими міфами про жінок товаришує громадська думка?»

Крок №1: фокус-групи «поповнюють» колекцію ґендерних стереотипів і поділяють їх на види: шлюбно-сімейна поведінка; професії; поведінка на ринку праці; особистісні властивості, характер; здібності, вміння і навички.

- *Мрія кожної дівчини «Вдало вийти заміж». Вдало –означає за багатого, надійного, за яким, мов, за кам'яною стіною».*
- *Жінки в глибині душі не хочуть працювати, але змушені, бо мають не багатих чоловіків.*
- *Для сучасних дівчат хороший жених означає багатий.*
- *Жінки не такі здібні до виробничої праці, як чоловіки.*
- *Жінка за кермом – трагедія для ситуації на дорогах.*
- *Присутність жінок, особливо молодих, у виробничому колективі має такий самий ефект, як жінка на кораблі.*

- Коли люди збираються в подорож, першим в транспорт має зайти чоловік, а не жінка.
- Краще бути підлеглим шефові-чоловікові, ніж жінці. Ніколи не знаєш, «з якої ноги вона встане вранці».
- Політика – то чоловіча справа і аж ніяк не жіноча. Винятки не беремо до уваги.
- Жінка без сім'ї не може бути щасливою. Найголовніше для жіночого щастя – це гарний чоловік і діти.
- Жінкам простіше знайти роботу, ніж чоловікам і т.д.

Крок №2: «Оцінка міфів»

Групи занотують міф з лівого боку аркушу, а з правого записують альтернативну думку, як, наприклад:

Жінка лідер – неефективна	Жінки-лідери ефективніші за лідерів чоловіків
----------------------------------	--

Завдання кожного учня чи учениці підійти до записаних стереотипних суджень про і contra зазначити галочкою свою позицію щодо кожного із стереотипів (означення посередині означає невизначене переконання (50/50); ближче до лівого краю – альтернативу до стереотипного судження).

Крок №3 «Лідерство: він і вона. Хто кращий?»

Показати, що в лідерстві можуть проявлятися різні властивості як авторитарного стилю керівництва, так і демократичного. Учні повинні вміти оцінювати риси лідера і виховувати у собі асертивність.

Властивості авторитарного та демократичного лідера

Демократична властивість/якість	Розвиток демократичного стилю поведінки
Творчий, креативний у справі.	Дозволяє їм приймати рішення самостійно.
Впевнений у своїй думці.	Підбадьорує.
Приймає самостійні рішення.	Допомагає виправляти помилки.
Відповідальний, ініціативний.	Дає право на вибір.
Гнучкий у справах.	З повагою ставиться до них.
Може повести за собою і бути відомим.	Дає зрозуміти, що їх любить.
Наполегливий.	Проявляє доброту та твердість одночасно.
Дисциплінований.	Проявляє послідовність.
Високе почуття власної гідності.	Не порівнює з іншими.
Поважає себе та інших.	Дає їм зрозуміти, як багато вони вміють робити.
Не боїться помилитись.	Дати їм допомогти вам.
Знаходить вихід із складної ситуації з користю для кожного.	Навчає з розумінням відноситись до точки зору іншого.

Автократична властивість	Методи розвитку
Смиренний. Залежний. Покірний. Охоплений почуттям страху. Пасивний. Терпимий. Високомірний з тим, хто під «ним». Слухняний з тими, хто над «ним». Не дуже самобутній та винахідливий. Знає точно, що «добре», а що-погано». Підлаштовується під лідера. Не вистачає рішучості.	Подавляти довільними рішеннями. Не давати права на вибір. Наказувати. Заохочувати виконання бажань старших. Загрожувати. Утримувати в страсі. Осуджувати за помилки. Не підтримувати. Не рахуватись з їх думкою. Порівнювати з іншими для того, щоб підчинити їх загальноприйнятним нормам поведінки.

Крок №4: «Аргументи «за» і «проти»: старшокласники за рейтинговим індексом підтримки суджень визначають найбільш поширені і починають шукати аргументи на їх підтримку чи спростування. Особлива увага приділяється тому, яким чином стереотип впливає на свідомість жінок, якими можуть бути його наслідки. Наприклад, більшість молодих жінок отримують вищу освіту не заради професійних знань, а тільки тому, щоб бути освіченою мамою і дружиною. Якби у них був вибір не працювати, бо чоловік отримує достатньо-переважна більшість відмовилася б від роботи.

Альтернативна думка – дівчата і в Україні, і за кордоном прагнуть бути незалежними і самодостатніми, вони по-справжньому люблять свою професію і досягають через це вершин майстерності. Закріплення такого статевого стереотипу в уявленнях молодих дівчаток знижує їх прагнення до професійних знань, знижує мотивацію до свідомого вибору професії.

Підсумок роботи групи вчителем.

Стереотипи є посеред нас, вони живучі, їх дію не помічаємо, ігноруємо, мовляв, це-не про нас. Насправді гендерні стереотипи впливають(негативно) на рівень домагань, особливо юних дівчат, створюють фіктивні орієнтири творення власного щастя.

Рефлексія заняття учнями.

- Чимало дівчат та й хлопців не замислюючись, ковтає стереотипізовану пігулку, яка, як невідповідні ліки, отруює плани, знижує бажання вчитися, заставляє діяти, як «усі».
- Насправді, слід вчитися піддавати критичному аналізу «банальні істини», бо вони такими не є. Вони – не що інше, як стереотип, який можна почути і від подружок, і від мами та бабці; не кажучи вже про ЗМІ.
- Хоч названі стереотипи стосувалися дівчат, хлопцям не зашкодило познайомитися з ними, оскільки вони також часто знаходяться в їх полоні. Юнак також може допомогти визволити з такого полону свою дівчину чи приятельку.
- Розвивати у собі асертивність.

Домашнє завдання.

Відшукати стереотипи про чоловіків, порівняти їх із жіночими за ступенем позитиву-негативу та серед призначення. Чи справді стереотипи про чоловіків є більш негативними за змістом та більш категоричними щодо заробітків чи сексуальної поведінки?

ДОДАТОК

Як Ви розумієте вислів Ліни Костенко: «Чи нас Господь почує разом, коли кожен його просить про своє?»

Про що йдеться у гуморесці «Біда»?

(Монолог одного «глави сім'ї»)

І чого цій жінці треба?!

Вже створили культ її.

Вознесли її до неба

На роботі і в сім'ї.

Та хоча б і в мене дома:

Я то сам сім'ї глава,

Але жінці – річ відома –

Я надав усі права.

Обстановку ідеальну

Я створив їй у сім'ї:

На тобі машину пральну –

Ти володарка її.

На тобі лопату в руки –

Ти господарка в саду.

Не зітхатимеш від скуки,

а в кіно я й сам піду.

Бо, кажу ж, у мене вдома

Хоч і я сім'ї глава,

але жінці – річ відома –

Я надав усі права...

Чи з роботи прийде пізно, -

Не виказуючи зла,

Запитаю тільки ніжно:

«А пізніше не могла?»

Де не встигне дати ладу,

Радий їй допомогти –

Ділову даю пораду:

«На концерт могла б не йти!»

Або кину непомітно:

«Ти стирчиш ото в садку,

а меню – одноманітне,

Й он пилюка у кутку...»

• Що ти голову морочиш? –

- Розлютилась жінка вкрай. –
- Рівноправності ти хочеш?
- На ганчірку – прибирай!

І одною вже колише
 У колясочці синка,
 А другою звіт свій пише ...
 А ще б треба їй рука –
 Била б нею чоловіка, -
 «Не такий в сім'ї глава!..»
 От яка біда велика,
 Коли в жінки всі права!

Дмитро Білоус

Тема: «Чи можна покращити ґендерний паритет, піддаючи сумніву прописні істини?»

Мета: привернути увагу юнацтва до порушення ґендерного паритету у змісті багатьох усталених шлюбно-сімейних правил етикету.

Завдання:

- активізувати критичне мислення старшокласників про поширені приписи етикету в шлюбно-сімейних взаєминах статей;
- виробити пропозиції щодо скорегування найбільш статевотипованих вимог спілкування з позиції рівноправ'я чоловіка і жінки.

Місце проведення – клас, навчальна аудиторія з можливостями роботи фокус-групи та місцем посеред напівкола стільців

Тривалість: 60 хв.

Форма проведення: мозковий штурм, робота у фокус-групах, інсценування традиційного та скоригованого етикету взаємодії статей.

Обладнання: роздруковані на листках А4 варіанти правил етикету, дошка, крейда (або папір формату А1, маркер).

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань вчителем.

Що означає слово етикет і чи мають правила етикету статевотипові вимоги? Чи змінювалися правила етикету для статей впродовж історії? Як вплинули революційні зміни подій 1917 року на характер етикету? Який правил етикету в шлюбно-сімейній поведінці дотримуються сучасні юнаки і дівчата? Чи потребують вони корекції у відповідності з посиленням ідей ґендерного рівноправ'я?

На підставі відповідей старшокласників, вчитель пропонує здійснити ґендерну експертизу відомого явища при реєстрації шлюбу – зміни родового прізвища нареченою.

Інформаційно-розвивальний блок: «Сексизм в правилах шлюбно-сімейного етикету»**Крок 1. «Чи потрібно дружині брати прізвище чоловіка?»**

Учні поділяються на три групи:

1. Ті, які підтримують відмову нареченої від свого дівочого прізвища по заміжжю.
2. Ті, які не підтримують зміну родового прізвища дружини на прізвище чоловіка.
3. Ті, які підтримують ідею залишатися подружжю на своїх родових прізвищах і нічого не міняти.

Для активізації дискусії групи мають висловити аргументи «за» і «проти», і навіть, для підсилення своїх поглядів розіграти в ролях сценку узгодження чи конфлікту позицій нареченої, нареченого, його та її батьків, щоб довести свою правоту, додаючи до обговорення аргументи «за» і «проти» у разі, коли:

1. Наречений мав бажання після одруження змінити своє прізвище на дівоче прізвище нареченої.
2. Що втрачають жінки, а що набувають, коли змінюють після заміжжя дівоче прізвище?
3. Що втрачають, а що набувають жінки і чоловіки, якщо дружина після шлюбу отримує подвійне прізвище, зберігаючи своє і чоловіка?
4. Що втрачають, а що набувають жінки і чоловіки, якщо дружина після шлюбу залишається на дівочому прізвищі, а чоловік – на своєму?
5. Що втрачають, а що набувають жінки і чоловіки, якщо він і вона відмовляються від своїх родових прізвищ і обирають для обох нове, яке їм найбільше імпонує?
6. Що втрачають, а що набувають діти, батьки яких обирають вищеназвані варіанти вибору прізвищ? Яким є оптимальний варіант для дітей -материнське, батьківське, подвійне прізвище чи інший варіант?

Зміна прізвища по шлюбі має психологічні наслідки:

- Сприймається родиною нареченої як зрада батьківського роду.
- Сприймається її чоловіком як підпорядкування новій родині і йому в першу чергу.
- Сприймається оточуючими символом втрати власного Я, власної автономії, незалежності та індивідуальної ідентичності.
- Як ставитись до цього найбільш поширеного явища?

Підсумки дискусії вчителем.

Наслідування усталеним формам етикету, поведінки статей або звичним для більшості людей рішенням, часто призводить до внутрішнього конфлікту, виникнення напруження у міжстатевих стосунках.

Дискусія в класі ще раз засвідчила, що ми всі різні в своїх гендерних орієнтаціях і найголовніше – зробити усвідомлений вибір нікого не наслідуючи, окрім самого себе.

Наступна вправа, яку безумовно виконувати за допомогою «мозкового штурму», якраз і покликана активізувати індивідуальну позицію, думку кожного в пошуках відповідей «Варто!», «Слушно» чи, навпаки – «Ні», «Не варто нічого змінювати!».

Крок № 2. «Чи правила міжстатевого спілкування є сексичними?»

Вчитель пропонує учням з переліку надрукованих правил етикету вибрати ті, які, на їх думку, містять в собі статеві упередження, нерівноправну позицію однієї чи іншої статі.

Отже, починаємо «ґендерне бомбардування» відомих етичних положень:

- Етикет «Білого танцю» полягає в тому, що нарешті вона може запросити його.
- На танцювальній вечірці дівчина, як правило, не відмовляє тим, хто її запрошує, адже саме для цього вона сюди прийшла.
- Не варто запрошувати дівчину, яка прийшла на вечірку зі своїм кавалером. А може варто?
- Обов'язки у відношенні до осіб, з якими ви прийшли на вечірку, полягають у наступному:
  - жоден із партнерів не зникає на довготривалий час; якщо товариство численне, можна вийти на 10-15 хвилин; бажано, щоб хлопець за вечір час від часу запропонував партнерші випити прохолодних напоїв, попоїсти. Чи потрібно?
  - Зазвичай жінка очікує від коханого бажані слова: «Стань моєю дружиною», а чому б їй не стати ініціатором змін «Давай одружимося?»
  - Нарешті він запросив її на побачення. А навіщо було так довго чекати? Чи може вона виявити ініціативу і запросити на побачення першою?
  - За сучасним етикетом, першим вітається молодший зі старшим, чоловік із жінкою, підлеглий з керівником. Чоловік має вітатися з жінкою першим навіть тоді, коли перебуває в товаристві інших жінок. За традицією, першим вітає начальника підлеглий, а ось руку для потиску має запропонувати керівник. Проте жінку зобов'язаний вітати першим саме начальник, навіть якщо вона – його секретарка. Чи справді це важливо для жінки?
  - Якщо поруч з тобою дівчина чи жінка за столом, звертай увагу на неї, послугуйся їй.
  - Зважай на настрої партнера – якщо у нього він поганий, не варто нав'язувати себе йому, а тим більше – випитувати у нього, що трапилося. А може саме в цю хвилину йому потрібна твоя допомога?
  - Він і вона зустрічаються в кафе – хто має платити за замовлення? Чому більшість вважає, що він? А чи можна домовлятися заздалегідь, що платити порівну?
  - Вона запросила його в театр на імпрезу, білет на яку коштує досить дорого. Чи маєш ти запропонувати відшкодувати вартість витрат?

Висновок вчителя.

Гостра дискусія, яка виникає з приводу обговорення кожного з пункту, свідчить про те, що у кожного своя «ґендерна» правда. Наслідуючи звиклі правила поведінки, слід керуватись основним правилом – поважати людину, уникати будь-якого її приниження. А мовою ґендеру – тримати рівноправну позицію з іншою статтю.

Рефлексія заняття учнями.

- Правила етикету можуть відповідати застарілим патріархальним канонам поведінки.
- Демократизація життя стимулює вияв більшої пошани до оточуючих людей, іншої статі, в тому числі, внутрішня культура базується на ідеї рівноправ'я, яка має бути втілена у змісті етикету поведінки.

Тема: «Чи прагнеш ти ставати актором власного життя?»

Мета:

- спонукати юнаків та дівчат до рефлексії позиції суб'єкта сценарію власного життя;
- поглибити розуміння відмінностей перебування об'єктом і суб'єктом власної життєтворчості;

Завдання:

Місце проведення- клас, навчальна аудиторія.

Тривалість : 1 год.

Форма роботи: психологічний практикум, групові дискусії.

Обладнання: тексти фрагментів літературних та поетичних творів, надрукованих в кількості осіб класу опитувальник, стільці, розміщені напівколом для 4-5 малих груп.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Активізація опорних знань вчителем.

Впродовж навчального року ви багато цікавого дізнались про творення ґендерної рівності як умови творення гармонії Я і значущого не-Я іншої статі. Про важливість вибору власної долі ми говорили тоді, коли йшлося про уміння бути асертивним, андрогінним в характері і поведінці. Протистояти ґендерним стереотипам, сексизму та дискримінації. В процесі занять ми згадували біографії багатьох видатних чоловіків і жінок. Їх досягнення – це більшою мірою результат везіння, сприятливого збігу обставин чи творення власного Я, особистісного зростання? Які уміння, властивості молодій людині криються за висловом: «Бути актором власної долі?» А що відбувається з людиною, яка стає не актором, а її глядачем?

Інформаційно-розвивальний блок «Я стверджуюсь, я утверджуюсь, бо я живу!»
(П.Тичина)

Вчитель запрошує юнаків та дівчат розділитись на 4-5 груп, яким пропонує прокоментувати зміст одного поетичного чи літературного твору.

Завдання кожної з груп – продекламувати вголос ті куплети (строфи) вірша чи фрагменти літературного твору, які якнайповніше слугують дороговказом юнаку чи дівчині у творенні власного Я і знаходженні особистої рівноваги з іншою статтю. **(Додаток №1)**

Підсумки вчителя.

Автори процитованих поетичних творів жили в різні часи, епохи. Проте за суттю висловлених ідей – вони дуже подібні. Спільне – і жінка, і чоловік мають бути самодостатніми у життєтворенні.

Крок №2: «Пізнаю себе»

Вчитель пропонує визначити свій рівень суб'єктності шляхом самотестування за опитувальником.

Інструкція: В опитувальнику перераховані найважливіші людські цінності. Проте способи досягнення цих цінностей є різні і представлені або у варіанті а), або у варіанті б), вибір між якими слід зробити в кожному з речень.

Бажана професія:

- а) професійна компетентність;
- б) використання зв'язків та знайомств.

2. Цікаве суспільне життя:

- А) активна участь в організації суспільних заходів;
- Б) підтримка, участь як глядача.

3. Гармонійні стосунки з оточуючими:

- А) створення і підтримка сприятливих взаємин;
- Б) поступливість та прийняття стосунків.

4. Гармонія з собою:

- А) саморегуляція поведінки, самоконтроль;
- Б) психологічна підтримка друзів.

5. Щасливе кохання:

- А) вдосконалювати себе в стосунках з коханою людиною;
- Б) бути коханим/коханою і приймати любов як подарунок долі.

6. Добрі стосунки з родичами:

- А) взаєморозуміння і взаємопідтримка;
- Б) невтручання в приватні справи.

7. Успішна кар'єра:

- А) амбіційність, цілеспрямованість, наполегливість;
- Б) везіння, гарні відносини з начальством.

8. Гідне положення в суспільстві:

- А) досвідченість, авторитет, активна соціальна позиція;
- Б) статус членів сім'ї, знайомства.

9. Свобода/незалежність:

- А) усвідомлена позиція у творенні власного життя;
- Б) відсутність зобов'язань.

10. Матеріальна забезпеченість:

- А) працьовитість, компетентність, власні зусилля;
- Б) вдалиий шлюб, підтримка родини.

11. Фізичне здоров'я:

- А) фізична активність, здоровий спосіб життя;
- Б) можливість відвідувати центри здоров'я і краси.

12. Приваблива зовнішність:

- А) гарний смак, вміння дбати про себе;
- Б) відповідність зовнішності сучасним стандартам краси.

13. Наявність друзів:

- А) взаємопідтримка та взаємодопомога;

Б) вміння розважатися, гарно проводити вільний час.

14. Улюблені справи у вільний час:

А) розвиток власних умінь та інтересів;

Б) відпочинок, розваги.

15. Можливість для творчості:

А) розвиток творчих вмінь та навичок;

Б) задоволення від спілкування з мистецтвом.

16. Сімейне щастя:

А) задоволення від спільного подолання труднощів;

Б) вміння задовольнятися наявним станом речей.

Ключ: Якщо Ви обрали понад 12 варіантів відповідей А), то Вам притаманна позиція суб'єкта в різних сферах буття; якщо від 5 до 10 – позиція суб'єкта чергується з позицією об'єкта життєтворення; якщо понад 12 варіантів відповідей Б) – Вами рухає потреба уникати відповідальності за власні вчинки, вами легко маніпулювати, що свідчить про позицію об'єкта стороннього впливу.

Рефлексія заняття учнями:

- Досить важко молодій людині вийти із-за спину батьків, родичів, які опікають, радять, підтримують.
- Процес дорослішання – це розвиток вмінь брати на себе відповідальність, набувати досвіду самоздійснення.

Додаток №1

Ти знаєш – що ти людина!

Ти знаєш, що ти — людина?

Ти знаєш про це, чи ні?

Усмішка твоя — єдина,

Мука твоя — єдина,

Очі твої — одні.

В. Симоненко

Робіть добро,

Відгукуйтеся участю своєю

На крик зазивний і безмовне 808

Людини, птаха, навіть деревця.

Робіть добро,

Не ждіть від цього слави,

Не ждіть багатства, знань чи похвали,..

Робіть добро

Непоказно, буденно,

Це принесе найвищу з нагород —

Ні з чим не порівнянне відчуття,

Що ти живеш не марно на цім світі.

В. Крищенко

Я не впаду, хоч зла недоля часто Веде мене по тонкому льоду І підставляє ніжку, щоб упасти. Я посміхнуся. Та не упаду.
 Вас не потішить зойк мого падіння, І сльози співчуття — то не мені. Я не впаду зі скелі на каміння І рук не поваляю у багні.
 З вершин, які судилось підкорити, Я оберу високу і круту. Чим вища скеля, тим сильніший вітер, Та будьте певні, я не упаду!

Л. Романчук

Терпи, терпи — терпець тебе шліфує,
 Сталить твій дух — тож і терпи, терпи,
 Ніхто тебе з недолі не врятує,
 Ніхто не зіб'є з власної тропи.
 На ній і стій, і стій допоки скону,
 Допоки світу й сонця — стій і стій.
 Хай шлях до раю, пекла чи полону —
 Усе пройти і винести зумій.
 Таруй свій шлях — той, що твоїм назвався,
 Той, що обрав тебе навіки-вік.
 До цього змалку ти заповідався,
 До нього сам Господь тебе прирік.

В. Стус

Нехай не виє самотина,
 Як лютий пес за ворітьми.
 Скажи крізь муки – я людина!
 Скажи крізь горе: я з людьми!

М.Рильський

Є тисяч доріг, мільйон вузьких стежинок,
 Є тисячі ланів, але один лиш мій!

В.Симоненко

Пізнай себе у благоді, людино!
 Вся слава, все багатство – у тобі!
 Бо ти у Всесвіті така –єдина,
 В моїй подобі та в своїй журбі.

Л.Завойська

Хоч різні в кожного можливості й потреби
 Та потяг до життя єднає усіх нас,
 Тож жити треба і любити треба,
 І вірити, що прийде кращий час.

І не знецінюйте коштовне,
 Не загубіться у юрбі,

Не поміняйте неповторне
На сто ерзаців у собі!

Л.Костенко

«ДЕКЛАРАЦІЯ МОЄЇ САМОЦІННОСТІ»

Станьте режисером свого життя, замість того щоб бути актором. Ф. Ейр, психотерапевт

Я — це Я.

В усьому світі немає такої самої людини, як я.

Мені належить все, що є в мені:

- моя свідомість, мої думки і плани;
- мої очі, всі образи, які вони можуть бачити;
- мої почуття, якими б вони не були,— тривога, насолода, напруження, любов, роздратованість, радість;
- мій рот і всі слова, які він може вимовляти;
- мій голос;
- всі мої дії, звернені до інших людей і до себе.

Мені належать всі мої фантазії, мої мрії, всі мої надії і страхи.

Мені належать всі мої перемоги та успіхи.

Я можу полюбити себе й затоваришувати із собою. Я можу зробити так, щоб усе в мені співвідносилось з моїми інтересами.

Я знаю, що дещо в мені є незрозумілим, проблемним. В мені є те, чого я не знаю. Але оскільки я дружу із собою і люблю себе, я можу обережно й терпляче дізнаватись все більше і більше різного про себе.

Я можу бачити, чути, відчувати, думати, говорити, діяти. Я маю все, щоб бути близьким до інших людей, щоб бути продуктивним, вносити суть і порядок у світ речей і людей навколо мене.

Я належу собі, а значить, я можу будувати себе.

Я — це Я, і Я — це надзвичайно.

(За В. Сатір «Як будувати себе і свою сім'ю»)

Тема: «Від сексизму до насилля – один крок»

Мета: Спонукаати старшокласників замислитися над потенційними ознаками гендерного насилля, яке можуть бути спричиненими статевими упередженнями.

Завдання:

- показати прояви сексичних упереджень в поведінці та спілкуванні однолітків;
- привернути увагу юнацтва до явища домашнього насильства та його різновидів;
- ознайомити старшокласників з можливостями допомоги жертвам домашнього насильства.

Місце проведення – клас, навчальна аудиторія з можливістю створення стільців напівкіл для роботи фокус-груп.

Тривалість : 1,5 год.

Організація та форми проведення: психологічний практикум, робота у фокус-групах, сюжетно-рольова гра, групові дискусії, створення інформаційного дайджесту «Акція проти домашнього насилля»

Обладнання та матеріали: роздруковані на листках питання, інформаційні матеріали щодо домашнього насилля, папір аркушу А4 у відповідності з кількістю фокус-груп, 1 аркуш паперу формату А1, фломастери, скоч для створення інформаційного дайджесту.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань вчителем.

Що спільне, а що відмінне між поняттями ґендерні стереотипи, сексизм та ґендерна дискримінація?

Сексизм – це упередження тільки проти осіб жіночої статі?(Ні, це упередження і щодо чоловіків).

Що таке насилля і якими бувають його прояви? (Розрізняють фізичне, психічне і сексуальне насилля). Як і в яких формах проявляється домашнє насилля?

Проти кого воно спрямоване в першу чергу? Які статистичні дані можуть ілюструвати загрозливість цього явища для жінок і дітей?(Дати статистику в дужках – скільки жінок є вбитими, скаліченими, скільки дітей потерпають в світі і в Україні).

Чи жертвами домашнього насилля є тільки жінки? Чи бувають і чоловіки?

Тренінгово-розвивальний блок: «Від сексизму до насилля – один крок»

Крок №1 «Імітуємо сварку»

Вчитель запрошує декілька пар розіграти сценки, які трапляються з їх однолітками – закоханими парами, коли між юнаком і дівчиною виникають конфлікти та охолодження стосунків чи їх розрив.(Як, наприклад, ситуації безпідставної ревності парубка до своєї дівчини через її загравання до інших чоловіків на одній з вечірок, яке закінчується брутальними звинуваченнями дівчини і ляпасом її хлопцю).

Крок №2. «Чим небезпечне спілкування в Інтернеті?»

Вчитель показує фотографію «Мені 12 років. Я хочу познайомитись з...» і говорить: «Уявіть, що Ви як експерти з ґендерних питань, маєте проводити урок з ґендерної рівності у підліткових класах. Що б Ви сказали дівчаткам і хлопчикам на підставі цієї фотографії?» (інформаційна поведінка дітей та молоді є здебільшого безсистемною, непланованою, «усеїдною»). Кожен четвертий учень і кожен третій студент, користуючись Інтернетом, просто блукає по мережі. Усеїдність призводить до розвитку різних форм медіа-залежності та медіа-маніпуляцій, поширенню медіа-залежностей, завдаючи шкоди здоров'ю та розвитку особистості, руйнується імунітет до соціально шкідливої інформації.**(Додаток № 1)**

Крок №3. «Які конфліктогени можуть прогнозувати схильність чоловіків та жінок до домашнього насилля?»

Робота у фокус-групах покликана дати відповідь на питання – які властивості людини є передвісниками домашнього насилля. Вчитель пропонує групам доповнити перелік таких властивостей, ознайомившись з вже зазначеними на листках(кожна група отримує листок з описом цих властивостей).

Доповніть список конфліктогенів – передвісників потенційного насильника(в особі чоловічої чи жіночої статі)

1. Часто використовує в розмові негативні узагальнення щодо іншої статі, на зразок «всі ці дурні баби», «де білки-телички», «масні очі цих козлів», «похитливі тварюки», «цей чоловічий зоопарк».
2. У поведінці, спілкуванні дотримується традиційних гендерних орієнтацій і відповідного принципу «Що дозволено Юпітеру, не дозволено Венері».Такі юнаки вважають себе сильною статтю (без лапок) і поведуться зі слабкою статтю відповідним чином. Такі дівчата насправді вважають жіночу стать слабкою, яка може досягти своїх цілей маніпулюваннями, інтригами, ущемленням чоловіка від своїх примх.
3. У стосунках та взаємодії з іншою статтю юнаки та дівчата демонструють приватно-власницькі мотиви(«це моя дівчина і не смій витріщатися на неї», «спробуй тільки кокетувати з моїм хлопцем, дуже пожалкуєш».
4. Юнаки та дівчата виявляють позитивне ставлення тільки до найближчого кола друзів і знайомих. Він може заподаєливо відкривати двері перед подушками і не притримувати їх перед незнайомими дівчатами чи жінками, поступатись місцем в транспорті симпатичній молодій жінці і відвернутись від бабусі. Вона ввічлива перед вчителем і «по-хамськи» відповідає на слухні зауваження незнайомих дорослих.
5. Російський психотерапевт Сергій Лібіх, котрий вивчав психологію жіночого дорікання, підрахував: на голову бідного чоловіка припадає 1000-1200 закидів на рік або по 3-4 на день. Більшість чоловіків подібна тактика досягнення бажаного наймовірно дратує й обурює. Особливо, якщо закиди несправедливі. На думку вченого, докір-одна з форм агресії, масована психологічна атака, якій піддається чоловік (трапляється й жінка) день у день. При цьому, вважає він, непотрібно плутати конструктивну критику й докір. Це абсолютно різні речі. Закиди бувають кількох видів. Найчастіший – прямий, коли жінка звинувачує чоловіка в тому, що він матеріально неспроможний, не допомагає по господарству, не займається дітьми тощо. Нерідко дружина намагається намацати найболючіші точки... У багатьох такий докір викликає сильний стрес...» (Якщо дружині язика вкоротити, то життя чоловіка подовшало б» (Є.Соколова. Дзеркало тижня, 17.08.2002)

Старшокласники доповнюють цей перелік конфліктогенів, на зразок, ревнощів, брехливості, звичкою вживати повсякчас ненормативну лексику, гнівливою вибуховістю, нездатністю сприйняті пустощі дітей тощо.

Підсумок вчителя.

Насильницька поведінка в сім'ї не виникає з нічого, на порожньому місці. Її можна спрогнозувати на підставі того, як він та вона спілкуються ще до шлюбу. Конфліктогени – це риси, які роблять ймовірним порушення паритету статей і в сім'ї, і за її межами.

Рефлексія заняття учнями.

- Витоки ґендерного насилля можна шукати на різних рівнях несправедливих законів, низькій суспільній моралі, звичаях. Проте початки упередженого ставлення до іншої статі треба віднаходити і в тому, якими є стосунки сьгоднішніх юнаків і дівчат.
- Ґендерні упередження проти іншої статі, які мають юнаки і дівчата, можуть трансформуватися в патологічні моделі їх дошлюбної поведінки, а в перспективі – і в домашнє насилля.

Крок №2 «Анатомія домашнього насильства»

Учні діляться на групи, які відтворюють в сюжетно-рольових іграх типові ситуації домашнього насилля – фізичного та психічного, а також підкреслюють його наслідки. Завдання кожної з груп – віднайти відповіді на такі питання:

- Чому наслідки фізичного насилля відчувають на собі переважно жінки і діти?
- Які висновки можна зробити з причин психічного насильства, якщо взяти до уваги той факт, що за рівнем переживання стресу фізичне насилля прирівнюється до психічного?
- Чи чоловіки бувають жертвами домашнього насильства?
- Як допомогти жертвам домашнього насилля – у кого шукати допомоги, за якими телефонами звертатись, як впливати на міліцію, як часто не хоче втручатися в сімейні скандали, мовляв, самі розберуться?
- Чому жертви домашнього насильства часто приховують від сторонніх і, навіть, родичів, свої сімейні негаразди?
- Чому все більше в містах і селах з'являється соціальної реклами, яка закликає не мовчати, дзвонити за телефоном довіри, звертатись в центри допомоги людині в кризі?
- Чому все більше людей приєднується до акцій проти домашнього насилля і починає, наприклад, носити спеціальні браслети – символи протесту проти нього?
- У який спосіб підвищення рівня ґендерних знань, досягнення ґендерного рівноправ'я може вплинути на розв'язання проблеми домашнього насилля?
- Чому особливу увагу в розв'язанні проблеми домашнього насилля слід приділяти психологічній роботі з насильниками?

За результатами узагальненої інформації з презентації фокус-груп, учні готують спеціальний експрес-випуск шкільної стіннівки – інформаційного дайджесту «Ми –проти домашнього насильства!» У ньому – загальна і місцева статистика про поширеність цього явища, документальні історії, телефони гарячих ліній, контактів з міліцією, адреси тимчасових притулків для членів сім'ї, які потерпають від домашнього насилля.

Підсумок вчителя.

- Брак ґендерної культури і домашнє насилля – два взаємопов'язаних процеси. Викорінення цього ганебного явища з сімейного життя можливе за рахунок досягнення ґендерного паритету, усунення ґендерних стереотипів і сексизму.

Рефлексія заняття учнями:

- Фразу з відомої пісні «Ти знаєш, все в твоїх руках» слід замінити на «в наших руках», руках чоловіка і жінки, які здатні будувати свої стосунки на паритетних началах.

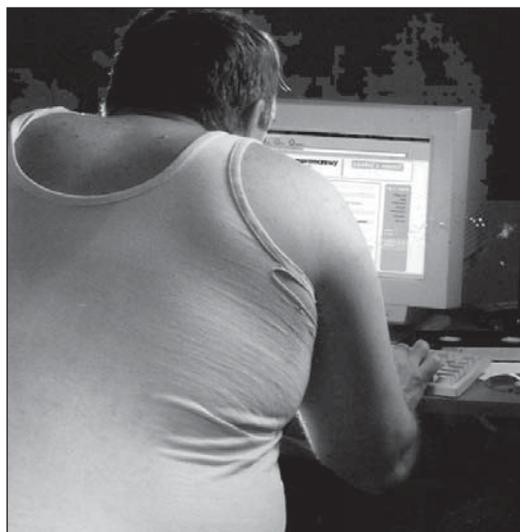
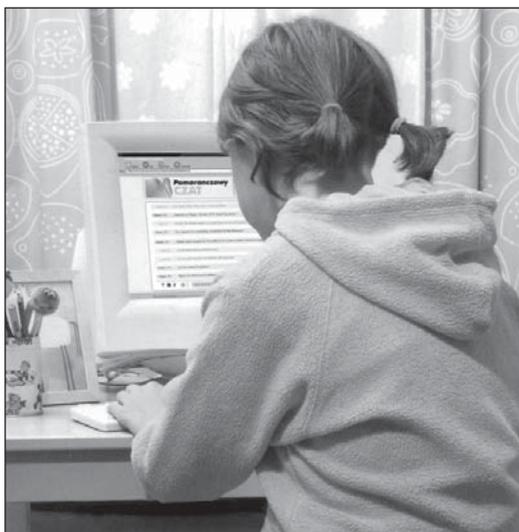
- Паритетність статей в суспільстві безпосередньо впливає на конфліктогенність сімейних пар.
- Гендерна культура суспільства формується з сукупності індивідуальних гендерних орієнтацій. Тому корекція власних гендерних настанов, рефлексія статевих упреждень визволяє від перспективи стати жертвою насилля чи його виконавцем.

Домашнє завдання.

Взяти інтерв'ю у старших людей – віку довгожителів. Як в часи їхньої молодості спілкувались юнаки і дівчата, як залицялись, кохались, брали шлюб, вирішували сімейні конфлікти? Яку модель гендерної взаємодії вони вважають більш продуктивною – егалітарну чи ту, яка відходить в історію – домінаторну?

ДОДАТОК №1

«Мені 12 років. Я хочу познайомитись з...»

Тема: *Метросексуали в пошуку статевої ідентичності*

Мета: на основі характеристик поведінки та психології чоловіків-метросексуальців розширити уявлення юнацтва про варіанти чоловічої ідентичності

Завдання:

- Відтворити уявлення про гендерні характеристики людини в умовах традиційної культури.
- Показати процес набуття чоловічої ідентичності в умовах демократизації суспільства та відходу від гіпермаскулінності.

Тривалість – 45 хвилин.

Обладнання: численні фотографії чоловіків з сучасних глянцевих журналів, аркуші паперу формату А1, маркери, скотч.

Форма проведення: контент-аналіз ілюстративних матеріалів, метод випадку, групові дискусії, створення психологічного портрету метросексуала.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя: З легкої руки американського журналіста Марка Сімпсона термін «метросексуал» почав своє самостійне життя, а у 2003 році американське філологічне товариство назвало його словом року. Він поєднує в собі корені слів «metro – велике місто, sexual – привабливий, приємний, задоволений». Про кого йдеться? Про чоловіків, переважно молодшого чи середнього дорослого віку, освічених, з добрим заробітком, які проживають у великих містах і користуються його благами – SPA-салонами, перукарнями, манікюрно-педикюрними кабінетами, магазинами від стильних фірм. А все це разом взяте вимагає чималих коштів для удосконалення своєї зовнішності. Чоловіки метросексуали ніби випромінюють гарний догляд за собою: вони елегантно вбрані, демонструють гарні манери, тонкий смак у доборі гардеробу, парфумів, обладнання посешкання. Вони добре поінформовані щодо ефективності тих чи інших косметичних засобів, готові поділитися своїм знанням. Догляд за собою не обмежується косметичними салонами, але й здоровим способом життя – вони вживають корисні продукти, відвідують фітнес-салони; вони турботливі і чуттєві в контактах з оточуючими жінками і радо дають пораду. Символами метросексуалізму як нової ідентичності чоловічості вважають Девіда Бекхема та Стінга.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК: «Метросексуал – нова порода чоловіків?»

Вчитель пропонує продовжити обговорення гендерної проблеми:

- Що таке бути чоловіком в сучасних умовах?
- Метросексуал – це результат еволюції сучасного чоловіка чи це наближення до його нової ідентичності, зумовлений неприйняттям законів традиційної мужності-мачо чи патріарха батька, чоловіка, брата?

Щоб уникнути статевих стереотипів у ставленні до чоловіка, вчитель пропонує двом хлопчачим і дівчачим групам здійснити контент-аналіз підготовлених рекламних фотоілюстрацій, застосувавши метод випадків, навести приклади з реального життя знайомих метросексуалів.

У висновках кожної з одностатевих груп вчитель просить дати відповідь на питання:

- Новий тип чоловіка – це крок вперед від «мачо», назад чи в бік?
- Яким може бути виконання метросексуалами сімейних, професійних, громадсько-політичних ролей?
- Чи ще нечисленна армія так званих підлітків ЕМО (тінейджери, які приділяють особливу увагу вдосконаленню своєї зовнішності, зокрема, носінню «жіночих» атрибутів (браслетів, кольє, сережок, косинок), кольорів, стилізованих зачісок, а головне – манери поведінки іншої статі), не є ознакою зародження особи метросексуала в дитячому віці?

Свої основні висновки статевооднорідні групи записують на ватманах. Група експертів (статевозмішана) порівнює думки хлопців і дівчат і погоджується чи не погоджується з аргументами сторін.

Рефлексія заняття учнями.

- Появу особи метросексуала можна пояснити запереченням, відмежуванням сучасних молодих людей від андроцентричної культури, залишків патріархальної доби.
- Творінням естетики власної зовнішності, а також етики партнерства, в комунікації метросексуал відмежується від атрибутів зовнішності чоловіка в традиційній культурі (загрубілих від фізичної праці рук, нігтів з «траурною» полакою, темних кольорів одягу, які приховують сліди бруду тощо), авторитарного стилю спілкування.
- Важко спрогнозувати майбуття метросексуала в сімейній та публічній сферах. Про «силу» його характеру може свідчити «протестна» до більшості чоловіків увага до стану свого здоров'я (психічного і фізичного), самостійність у виборі здорового способу життя. Проте надмірна сконцентрованість на власному Я чи не стане перешкодою на шляху прийняття сімейних ролей та приєднання до численної армії «синглів» – людей, які свідомо відмовляються від шлюбу та орієнтовані на професійну працю і відпочинок.

Питання для роздумів:

Чи справді справжні Леді занесені до Червоної книги як зникаючий вид?

Тема: «Чи можливо змінити стереотипи?»

Мета: актуалізувати осмислення юнацтвом можливостей змін статевого стереотипів на рівні життя суспільства і власного буття.

Завдання:

- розширити уявлення про зміст статевого стереотипів та їх вплив на процес соціалізації індивіда;
- показати сталість та консерватизм гендерних стереотипів та їх збереження у масовій свідомості

Тривалість: 1 год.

Форма проведення: групові дослідницькі завдання, дискусії, мозковий штурм.

Обладнання: таблиця, стільці напівколом навколо неї.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань:

- Чим статевий стереотип відрізняється від національного чи професійного?
- Чому ми «сердимось» на стереотипи, можливо, не варто їх боятися?
- Кому і чим вони заважають? Кому більше – чоловічій чи жіночій статі?

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК: «От, якби...»

Шляхом мозкового штурму підлітки визначають найбільш поширені стереотипи і дискутують ймовірність їх змін, як на рівні суспільства, так на рівні найближчого довкілля, так і на індивідуальному.

Вчитель просить групу експертів з числа учнів класу визначитись з тим, які заходи в школі, ЗМІ, на рівні держави вони б провели, щоб зменшити або розвіяти їх вплив на свідомість людей.

Зміни		
Реальні, здійснення яких не потребує великих зусиль.	Можливі, проте вимагають забезпечення додаткових умов.	Малореальні, нереалістичні.
«Жінка здатна бути ефективним менеджером і лідером».	«Жінка може стати президентом країни».	«Чоловіча стать зовсім не сильна».

Підсумок вчителя.

Сталість та консерватизм ґендерних стереотипів та їх збереження у масовій свідомості обмежує індивідуальний розвиток людини, незалежно від її статі. Дуже слушним є висловлювання президента Ізраїля Шимона Переса «Демократія надає рівні права для того, щоб відрізнятись і бути особливим». Тому для рівноправного людського розвитку потрібні радикальні зрушення в „статевій“ соціалізації дітей та юнацтва. Необхідно відмовитися від нав'язування традиційних очікувань на користь особистісного розвитку людини, незалежно від її статі.

Рефлексія заняття учнями:

- Учні діляться враженнями, як співвідносять поширені ґендерні стереотипи із дотриманням положень Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», метою якого є «досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України» та пропонують свої рішення існуючих проблем ґендерної нерівності.

Домашнє завдання.

Робота над ґендерним словничком:

Опрацювати «Статтю 1 Закону.»

Визначити терміни:

Рівні права жінок і чоловіків — відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі.

Рівні можливості жінок і чоловіків — рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків.

Дискримінація за ознакою статі — дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків.

Гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Тема: «Чи визначає слово «гендер» гармонію взаємин між жінками та чоловіками, дівчатками та хлопчиками?»

Завдання:

- уточнити розуміння учнями поняття «гендер»;
- узагальнити знання учнів з гендерної проблематики;
- спонукати інтерес до пізнання проблематики курсу як складової гендерної культури людини.

Форма проведення: анкетування та груповий аналіз його результатів, групові міні-дискусії.

Час проведення: 1 год.

Матеріали та обладнання: аркуші паперу А1 та ручки відповідно кількості учнів, два аркуші А1, маркери, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Дайте відповіді на питання, не зазначаючи статі.

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК

Питання для тесту (підкреслити правильну відповідь)

Хто такі феміністки?

- а) жінки, які не люблять чоловіків і боряться з ними;
- б) жінки, які захищають «слабку» стать, боряться за їх визволення;
- в) жінки, які відстоюють ідею рівності людей чоловічої і жіночої статі і боряться за права і жінок, і чоловіків.

2. Емансипація жінок – це:

- а) відмова жінок від своїх прямих обов'язків домогосподарювання;
- б) посягання жінок на права чоловіків;
- в) розвиток незалежності жінки за рахунок економічного, соціального і духовного звільнення від влади чоловіка (батька, чоловіка, брата).

3. Що таке маскуліність?

- а) протиставлення гетеросексуальних чоловіків гомосексуальним;
- б) вияв необмеженої влади чоловіка –«мачо»;
- в) уявлення про нормативи поведінки чоловіків, прийняті в певному суспільстві.

4. Що таке (Хто такі) гіперфемінні жінки?

а) жінки надзвичайної вроди;
 б) в яких яскраво виражені такі жіночні риси, як впевненість в собі, слухняність, залежність від інших, орієнтація на вияв своєї «слабкості» як засобу маніпулювання іншими тощо.

5. Що таке подвійний стандарт?

а) порівняння фізичних даних чоловічої та жіночої статей;
 б) статеві відмінності в позовах щодо порушення прав людини;
 в) різна оцінка одного й того ж вчинку чи риси поведінки в залежності від статі, як, наприклад, позашлюбні зв'язки жінки засуджуються, а чоловіка –ні.

6. Що таке патріархат?

а) це – любов до чоловіка як батька сімейства, чоловіка і захисника;
 б) це – культ чоловічої сили і влади, який базується на вищості зросту, ваги середньостатистичного чоловіка у порівнянні з жінкою;
 в) це – система стосунків статей в сімейній (приватній) та публічній (суспільній) сферах, яка закріплює підпорядковане становище жінок/дівчат до чоловіків/хлопців.

7. Що таке ефект «скляної стелі»?

а) це ризик ненароком роз'юшити скло на київському майдані, яке слугує дахом численних підземних магазинів;
 б) це форми писаних і неписаних правил поведінки жінки, які обмежують її активність;
 в) це межа кар'єрного зростання жінок, особливо на шляху до нерівних посад через вкоріненість статевих стереотипів про неспроможність та меншовартісність жінки.

Ключ: відповідь а – 1 бал; відповідь б – 2 бали; відповідь в – 3 бали.

Від 19 до 21 бала – відмінна поінформованість в ґендерних питаннях.

Від 18- до 14 балів – добрий рівень поінформованості в ґендерних питаннях.

Від 13 до 7 балів – брак ґендерних знань.

Після підрахунку індивідуальних сумарних балів вчитель пропонує дівчачій групі обговорити «хлопчачі» відповіді на питання, концентруючи особливу увагу на невірних відповідях, а хлопцям – дівчачі. Важливою умовою корекції відповідей є наведення реальних прикладів з життя чоловіків та жінок.

Старшокласники і старшокласниці «обробляють» індивідуальні анкети однокласників іншої статі, визначають найбільш «важкі» питання і занотовують їх на ватмані. Представники груп, коментуючи узагальнені дані, визначають «середній» хлопчачий та «дівчачий» бали, пропонують «корекційні» приклади до питань, які мають найнижчий рейтинг за сумою набраних балів.

Рефлексія заняття:

Підсумки вчителя:

Домашнє завдання.

Визначити найбільш популярні в сім'ї (у батьків, родичів) телепрограми та оцінити ступінь їх егалітарності з позиції ґендерних орієнтацій їх головних героїв, як-то: «Модний присуд», «Від пацанки до панянки», «Давай одружимося», «Щасливі разом» і т.п.

Тема: «Статеві стереотипи чоловіків та жінок в комерційній рекламі»

Мета: показати учням у який спосіб через різне зображення статей в рекламі можна нав'язувати стереотипи.

Завдання:

- розвинути вміння, виявити механізми маніпуляції чоловічими та жіночими образами з метою прихованого пропагування нерівностей статей в сім'ї і суспільстві;
- виробити вміння критичного аналізу текстових та ілюстративних матеріалів глянцевого журналу з позиції гендерної рівності чи її порушення.

Форма проведення заняття: групова дискусія, робота в фокус-групах.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість: 1 година

Матеріали та обладнання: 5-6 глянцевого «чоловічих» та «жіночих» журналів, ватмани, маркери, скоч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

Вчитель привертає увагу до змісту понять, вміщених в трьох літерах ЗМІ – що означає слово засоби масової інформації? Чи завжди ЗМІ передають правдиву інформацію? Якою має бути людина, щоб ЗМІ не ввели її в оману.

Відомо, що комерційна реклама є не тільки індустрією, але й вихованням, потужним засобом впливу на масову свідомість. Згідно низки психологічних досліджень існує прямий зв'язок між частотою пред'явлення через ЗМІ сцен сексуального насилля щодо жінок та їх реальними випадками.

Актуалізація опорних знань.

Вчитель пропонує учням відповісти на запитання: «Чому ЗМІ називають «четвертою владою»?» Навести приклади того, у який спосіб можна маніпулювати інформацією (лякати, замовчувати правду, нав'язувати свою точку зору, говорити напівправду, знімати з привабливого чи непривабливого ракурсу і т.п.). Що таке маніпуляція? У який спосіб вона здійснюється? Чи завжди читачі, глядачі, слухачі усвідомлюють, що ними маніпулюють?

Інформаційно-розвивальний блок: «Як зображені статі у рекламі?»

Вчитель поділяє клас на статевозмішані групи по 5-6 осіб та пропонує провести самостійне наукове міні-дослідження – характеру зображення статей в обраних учнями глянцевого журналу та скласти за результатами такої гендерної експертизи подання до суду, якщо виявиться, що жінок (або чоловіків) зображають більш принизливо у порівнянні з іншою статтю. Вчитель пропонує перевірити правдивість гіпотез дослідження:

1. в змісті реклами жіноча стать представлена в основному за домашньо-побутовими (традиційними) заняттями, а чоловіки – суспільно-значущими – професійними, громадсько-політичними, культурно-освітніми;
2. жінка представлена в підлеглий позиції (горизонтальна, лежача, напівлежача), а чоловік – в домінантній (стоїть, височіє);
3. у змісті реклами експлуатується переважно жіноче тіло та жіноча сексуальність.

Учні підраховують диференціацію зображень статей за частотою вказаних в таблиці критеріїв:

- співвідношення чоловічої і жіночої реклами в цілому;
- за традиційними заняттями;
- за нетрадиційними видами занять, які засвідчують вихід жінки (чоловіка) за межі традиційних приписів.

Учні проводять аналіз ілюстрованого матеріалу в обраних ними часописами за зазначеними критеріями та записують отримані дані на відповідних ватманах.

Критерії оцінки зображень	Частота зображень	
	Чоловіки	Жінки
Назва журналу, №, рік		
Співвідношення зображень статей в цілому		
Статевоспіввіднесений вимір реклами за обсягом зайнятої площі		
Одягнені		
Напівоголені та оголені		
У діловому (офіційному) одязі		
У гламурному вбранні		
У вертикальній позиції (стоячи)		
У горизонтальній (лежачій, напівлежачій позиції)		
У стані сексуального заохочення, збудження		
З фокусом зображення на ерогенних зонах		

Учні почергово презентують результати проведених міні-досліджень і роблять висновки на підтвердження чи спростування гіпотези.

Підсумковий блок.

Вчитель загострює увагу на тому, що згідно представлених учнями результатів, реклама справді маніпулює свідомістю «читачів та глядачів», оскільки міцно «прив'язує» жіночу стать до обслуговуючих видів діяльності (прання, готування їжі, прибирання), догляд за дітьми і відмежовує від побутових справ чоловічу, за якою міцно закріплюють професійну діяльність чи відпочинок, заняття спортом і т.п. поза домом. Більше того, те, що чоловіки представлені переважно у ділових костюмах, у вертикальній позиції, а жінки – в «еротично» спокусливому вбранні та підлеглих позиціях, формує ставлення до жінки як до об'єкту сексуальних домагань та спрямування.

Домашнє завдання.

Виявити зміст сексистської реклами та статевої упередженості в різновидах реклами в українському та зарубіжному медіа просторі (телерекламі, комерційній рекламі в журналах та на біг-бордах тощо).

Тема: «Чи нав'язує початкова школа статеві стереотипи дітям»

Мета: показати учням, у який спосіб через різне зображення статей у шкільних підручниках нав'язуються гендерні стереотипи.

Завдання:

- розвинути вміння, виявити механізми маніпуляції чоловічими та жіночими образами з метою прихованого пропагування нерівностей статей в сім'ї і суспільстві;
- виробити вміння критичного аналізу текстових та ілюстративних матеріалів підручників початкової школи з позиції гендерної рівності чи її порушення.

Форма проведення заняття: групова дискусія, робота в фокус-групах.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Тривалість: 1 година.

Матеріали та обладнання: роздруковані матеріали з шкільних підручників, ватмани, маркери, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Актуалізація опорних знань.

Вчитель пропонує учням пригадати себе «першачками» і через гендерні окуляри подивитись на зміст підручників, по яких вони вчилися у початковій школі. Потрібно відповісти на запитання: «Які настановлення-традиційні чи егалітарні несуть герої оповідань букварика, читанки, про що йдеться у математичних задачках?» Навести приклади зображення осіб чоловічої та жіночої статей, казкових героїв у заголовках, малюнках, математичних задачках, оповіданнях, та шляхом контент-аналізу (підрахунку кількісних показників зображень статей за поданою схемою) зробити якісний аналіз.

Інформаційно-розвивальний блок: «Як зображені статі у шкільних підручниках?»

Вчитель поділяє клас на статевозмішані групи по 5-6 осіб та пропонує провести самостійне наукове міні-дослідження – характеру зображення статей в наданих учням фрагментів з підручників початкової школи та скласти за результатами такої гендерної експертизи подання до навчальних редакцій щодо симетричного зображення обох статей у малюнках, заголовках тощо, за нестереотипними видами діяльності, з андрогенними якостями. Вчитель пропонує перевірити правдивість гіпотез дослідження:

- у змісті підручників жіноча стаття представлена в основному за домашньо-побутовими (традиційними) заняттями, а чоловіки – суспільно-значущими – професійними, громадсько-політичними, культурно-освітніми;
- жінки, дівчатка здебільшого представлені вдома, перебувають у закритому просторі, тоді як чоловіки, хлопчики – активні, на відкритому просторі;
- у змісті математичних задачок переважають образи хлопчиків і казкових героїв за предметно-інструментальними видами діяльності, технічними, тоді як дівчатка,

жінки – за традиційно «жіночими» видами (вишивання, прасування тощо), з опікунчими вміннями.

Учні підраховують диференціацію зображень статей за частотою вказаних в таблиці критеріїв:

- співвідношення чоловічої і жіночої в цілому, та зокрема (у заголовках, малюнках, тексті);
- за традиційними та нетрадиційними заняттями;
- як головні та другорядні персонажі;
- яку стать зображено більше вдома, а яку – поза домом;
- яку стать частіше зображують з андрогінними властивостями, а яку – менше, що засвідчують вихід жінки (чоловіка), дівчаток (хлопчиків) за межі традиційних приписів.

Учні проводять аналіз ілюстрованого матеріалу за зазначеними критеріями та записують отримані дані на відповідних ватманах.

Смислові категорії		Заголовки		Малюнки		Тексти		Автори	
		Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж	Ч	Ж
1	Чоловіча та жіноча стать в цілому								
2	Чоловіча та жіноча стать в традиційних ролях								
3	Чоловіча та жіноча стать в нейтральних ролях								
4	Чоловіча та жіноча стать, як головні персонажі								
5	Чоловіча та жіноча стать, як другорядні персонажі								
6	Чоловіча та жіноча стать з андрогінними властивостями								
7	Чоловіча та жіноча стать вдома								
8	Чоловіча та жіноча стать поза домом								
9	Чоловіча та жіноча стать в процесі навчання								
10	Жіноча і чоловіча стать, як казкові герої								

Учні по чергово презентують результати проведених міні-досліджень і роблять висновки на підтвердження чи спростування гіпотези.

Підсумковий блок.

Вчитель загострює увагу на тому, що згідно представлених учнями результатів, у шкільних підручниках початкової школи переважають гендерні стереотипні образи, що впливає на свідомість «читачів», оскільки міцно «прив'язує» жіночу стать до обслуговуючих видів діяльності (прання, готування їжі, прибирання), догляд за дітьми і відмежовує від побутових справ чоловічу, за якою міцно закріплюють професійну діяльність чи відпочинок, заняття спортом і т.п. поза домом. Більше того, навіть казкові герої та тваринки, як правило, теж виконують традиційні стереотипізовані ролі.

Висновок: Важливо встановити певну рівновагу у зображенні жіночої та чоловічої статі, зобразити рівноцінними обидві статі та включеними в однакові види діяльності та виконуваними нестереотипні ролі (ролі іншої статі).

Домашнє завдання.

Виявити зміст настановлень та статей упереджень в інших джерелах дитячої літератури (казках, журналах, збірках тощо) та медіа просторі дитячих передач.

ДОДАТОК № 1**ТЕМА:** «СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ: ПАРТНЕРСЬКА СІМ'Я ПРОТИ ПАТРІАРХАЛЬНОЇ»

Мета: розвивати у юнацтва свідоме ставлення до рівності статей як необхідної умови сімейного щастя.

Завдання:

- в ігровій формі виявити уявлення юнаків та дівчат про традиційний та партнерський тип сімейних взаємин;
- показати перспективи та переваги егалітарної сім'ї за умови дотримання партнерства статей.

Форма проведення заняття: сюжетно-рольов гра, фокус-групи.

Місце проведення: навчальна аудиторія з можливістю створення стільцями імітації судової зали.

Тривалість: 1,5 год.

Матеріали та обладнання: матеріали інформаційних дайджестів, відзнаки ролей суддів, адвоката, прокурорів, секретаря, присяжних, аркуші формату А1, дошка, маркери, скотч, підготовлені для роздрукування матеріали: акти звинувачення і захисту, «речові докази» вини, суддівський жезл. (Вчитель заздалегідь готує виконавців до ролей судового засідання: секретаря, суддів, прокурора, адвоката та головних свідків у справі з найбільш активних юнаків та дівчат).

ХІД ЗАНЯТТЯ

Клас поділений на зони, чоловічі місця за столом – для трьох суддів, справа та зліва від них – прокурора і адвоката, місця для свідків, лави присяжних та лави для глядачів.

Секретар оголошує про початок засідання, прихід суддів. Суддя оголошує порядок денний: «Слухається справа: партнерська сім'я проти патріархальної» та запрошує сторону звинувачення до виголошення промови.

Прокурор зачитує по порядку основні звинувачення і просить суддю по кожному пункту звинувачень заслухати свідків.

Традиційна сім'я будується на домінуванні однієї статі над іншою, це призводить, в свою чергу, до нерівномірного розподілу влади, зловживання нею. Жінка, діти почувають себе залежними, живуть у постійному страхі перед головою сім'ї. (Прокурор просить високоповажних суддів дозволити заслухати докази свідків). Свідки (заміжня жінка та дитина, а також чоловік) можуть почергово давати свідчення, як, наприклад, дитину

просять відповісти, чи справді вона з острахом чекала на повернення тата з роботи, просять описати свої переживання. Прокурор повертається до продовження зачитування переліку звинувачень, як-то:

- Керівництво сім'єю базоване на силі;
- Суворі правила родинного життя, статева диференціація не змінюється;
- Сім'я будується на незмінних статовотипових родинних обов'язках та їх протиставленні;
- Конфлікти;
- Невдачі та помилки приховуються, засуджуються, зазнають обструкції, довго пригадуються;
- Відсутність поваги до приватних справ, особистих таємниць, тотальна підконтрольність поведінки;
- Почуття незахищеності, підпорядкованості, самотності, переживання провини, тривожності, депресії;
- Закритість сімейного життя, подружніх стосунків **від** суспільного життя;
- Виховання дітей в умовах гіперконтролю, підпорядкованості, звітності, слухняності.

Кожен пункт ілюструється допитом свідків, які в найживописніших фарбах ілюструють свої переживання, наприклад, «Тато, або й мама за його наказом, забирали мою мобілку, перечитували всі SMS-ки, випитували про кожний вхідний дзвінок».

Прокурор просить суддю зробити все, щоб засудити до пожиттєвого ув'язнення патріархальну сім'ю як патологічне утворення, яке ігнорує базові права і свободи людини, яка калічить і дорослих, і дітей, перетворює її голову в насильника і гвалтівника і зорієнтувати подружні пари наслідувати вимоги партнерської(егалітарної) сім'ї.

Слово для захисту суддя надає адвокату, який несправедливість звинувачень на адресу егалітарної сім'ї спростовує, по-перше, тим, що з появою партнерської сім'ї, а відповідно, руйнацією традиційної, значно зросла кількість розлучень: рік подружнього життя виявляється недосяжним для 30-40% новостворених пар, а 50% із зареєстрованих шлюбів розпадаються вже на 3-6-ому році життя. Традиційна сім'я зазвичай не розлучається. До 30% дітей в перших класах школи виховується в неповній сім'ї. Вуличні діти також результат такої «демократизації» сімейного життя.

На прохання судді навести більш конкретні фрагменти проти партнерської сім'ї, адвокат просить заслухати свідків з кожного пункту звинувачень. А саме:

- Взаємозамінність ґендерних ролей є фікцією, адже чоловік ніколи не зможе так заколисати дитину чи приготувати їжу, як жінка, яка, якою б розумною не була, не зможе керувати партією чи підприємством і заробляти гроші, які приносить в дім чоловік як годувальник.(Свідки підтверджують цей пункт, заявляючи, що як тільки мама почала працювати повен день, а тобто раніше повертатись з роботи, в сім'ї ніхто ні за що не відповідає).

Адвокат продовжує захист патріархальної сім'ї, доводячи абсурдність і неможливість:

- Кооперативного використання влади та авторитету кожного;
- Керівництва, базованого на авторитеті;
- Лабільності правил родинного життя;
- Конструктивного способу розв'язання конфліктів;
- Обговорення без дорікань невдач та помилок;

- Поваги до приватних справ, особистих таємниць, невтручання в інтимний світ без запрошення;
- Сприйняття сім'ї як найбезпечнішого місця, де набувається впевненість у собі, зникають сумніви, тривожність, покращується настрій;
- Відкритості сімейного життя для соціуму, активне включення подружжя в суспільне життя;
- Виховання в умовах розширення автономії дитини, її самовизначення, повноправної участі в прийнятті колективних рішень.

Висновок адвоката і свідків є однозначним: не може партнерська сім'я змагатися з традиційною. Не випадково партнерська сім'я часто буває конфліктогеннішою, ніж традиційна, в якій гендерні ролі кожного чітко окреслені.

Вислухавши сторону захисту і звинувачення, суддя запрошує винести свій вердикт у справі присяжним, які беруть до уваги матеріали інформаційних дайджестів, прийнятих суддею до розгляду справи. Після короткої наради присяжні передають судді своє рішення (воно може бути ними неприйняте, оскільки думки розділились навпіл).

Судді усамотнюються для остаточного винесення вироку (справа може бути завершена рішенням суддів або передана на додаткове вивчення, коли суддя заслуховує додаткових свідків звинувачення, а саме:

- жінку зі «слідами» побоїв;
- жінку з психічними втратами після психічного та економічного насилля;
- дитину-свідка агресії у традиційній сім'ї;
- дитину, батько якої не цікавиться її справами, оскільки весь час проводить на роботі;
- міліціонера, якого неодноразово викликали до помешкання сім'ї за тел.03;
- жінку, яку не беруть у фірму, яка розмістила оголошення про вакансії для чоловіків.

Вирок судді: У Конвенції ООН 1979 р. про Ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок сказано, що «для досягнення повної рівності жінок і чоловіків необхідно змінити традиційну роль як чоловіків, так і жінок у суспільстві та сім'ї».

- Причину того, що партнерська сім'я не набула належного поширення в Україні, слід шукати не в наступі на неї патріархальної родини, скільки в силі та живучості гендерних стереотипів, які розмежовують і поділяють чоловічі та жіночі сімейні ролі та обов'язки на полярні полюси.
- Традиційні стереотипи закабалюють свідомість жінки настановами на природну схильність до підпорядкування, дітонародження та домогосподарювання, виштовхуючи її з професійної, публічної сфери.
- Егалітарна сімейна політика спрямована на забезпечення прав і створення умов та можливостей для самоорганізації жінками своєї діяльності нарівні з чоловіками, гарантування обом статям самореалізації, самовираження як рівних у правах та відповідальності.

Таким чином, в процесі розгляду судової справи, напрошується висновок про те, що інститут сім'ї, будь він патріархального чи егалітарного характеру – це продукт соціального винаходу, а не тільки дань традиції.

Тема заняття. Функціональна та дисфункціональна сім'я

Цільова група: школярі старших класів.

Мета: формування у школярів розуміння поняття функціональної та дисфункціональної сім'ї.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

Необхідні матеріали: фломастери, великі листки паперу, скотч.

Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє про основні функції сім'ї, що визначаються потребами її членів і пов'язані із їх задоволенням. Виконання сім'єю її функцій на принципах ґендерної рівності має значення не лише для членів сім'ї, але і для суспільства в цілому. Це виховна, господарчо-побутова, емоційна функції, а також функція духовного культурного спілкування та сексуально – еротична функція.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вчитель більш широко дає визначення кожній з функцій сім'ї та разом з учнями методом мозкового штурму визначає, як принципи ґендерної рівності мають бути реалізовані при виконанні сім'єю відповідних функцій.

Виховна функція. З одного боку це забезпечення індивідуальних потреб в батьківстві та материнстві, контактах з дітьми, їх вихованні і самореалізації в дітях, а з другого боку по відношенню до суспільства ця функція забезпечує соціалізацію дитини, готує її до життя в суспільстві.

Питання для обговорення:

- Чи завжди хлопчики та дівчатка мають рівний доступ до розвиваючих ігор (конструкторів, шахів, дослідницької діяльності)?
- Чи завжди такий розподіл достатньо підготовлює дитину до її самореалізації в житті? Як бути тим, хто хоче оволодіти непрестижними „жіночими” (для хлопчиків) чи „чоловічими” (для дівчаток) професіями?
- Хто з дітей в сім'ї найчастіше залучається до приготування їжі, прибирання?
- Як на вашу думку має реалізуватися принцип ґендерної рівності при виконанні сім'єю виховної функції?

Господарчо-побутова функція. Включає в себе задоволення фізіологічних потреб членів сім'ї (їжа, дах над головою, одяг), направлених на підтримку їх здоров'я. З іншого боку, вона забезпечує і відновлення затрачених у суспільній праці корисних сил.

Питання для обговорення:

- Хто найчастіше в сім'ї займається хатньою роботою: прибиранням, готуванням їжі, пранням?
- Як ви можете пояснити вираз, коли про жінку, яка тимчасово знаходиться у відпустці по догляду за дитиною кажуть, що вона „сидить вдома“. Перерахуйте, будь-ласка, види робіт, які вона в цей час виконує?
- Як на вашу думку має реалізуватися принцип гендерної рівності при виконанні сім'єю господарчо-побутової функції?

Емоційна функція. Забезпечує задоволення її членами своїх потреб у симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці. В той же час ця функція забезпечує стабільність членів суспільства, підтримує їх психічне здоров'я.

Питання для обговорення:

- Чи завжди хлопчики і дівчатка мають однакове право на висловлювання своїх почуттів?
- Що кажуть про хлопчика, коли він плаче?
- Що кажуть про дівчинку, коли вона грається в галасливі ігри?
- Як це в майбутньому впливає на дорослих жінок і чоловіків при створенні ними власної сім'ї?
- Як, на вашу думку, має реалізуватися принцип гендерної рівності при виконанні сім'єю емоційної функції?

Функція духовного культурного спілкування. Забезпечує задоволення потреб у спільному проведенні вільного часу, взаємному духовному спілкуванні.

Питання для обговорення:

- Чи впливає розподіл домашньої роботи та допомога один одному при її виконанні чоловіків і жінок, на можливість спільного проведення вільного часу?
- Чи важливо всією сім'єю відпочивати, ходити в театри, музеї? на футбол? на прогулянку?
- Як після таких заходів змінюється настрій кожного члена сім'ї?
- Як, на вашу думку, має реалізуватися принцип гендерної рівності при виконанні сім'єю функції духовного культурного спілкування?

Сексуально-еротична функція – забезпечує задоволення сексуально-еротичних потреб членів сім'ї. Сім'я при цьому здійснює регулювання їх сексуально-еротичної поведінки, забезпечує біологічне відновлення суспільства.

Питання для обговорення:

- Чи має право жінка сказати „Ні“ щодо виконання „подружнього обов'язку“?
- Як ви розумієте поняття „сексуальне насильство“ у шлюбі?
- Чи можуть чоловіки і жінки вільно висловлювати свої почуття і бажання?
- Чи однаково відповідальність несуть чоловіки і жінки щодо планування сім'ї?
- Як, на вашу думку, має реалізуватися принцип гендерної рівності при виконанні сім'єю сексуально-еротичної функції?

Підсумковий блок.**Підсумки вчителя.**

Учитель зазначає, що при реалізації прав людини в сім'ї важливо дотримуватися прав кожного її члена. Права та обов'язки батьків, що несуть відповідальність згідно закону за дитину, повинні відповідати інтересам дитини і керувати нею у відповідності з її розвитком.

При порушенні принципу ґендерної рівності при виконанні сім'єю своїх функцій – відбувається порушення прав одного чи декількох членів сім'ї, найчастіше жінок, створюються ситуації психологічного чи фізичного насильства. Така сім'я є дисфункціональною.

У здоровій сім'ї виконуються всі функції і реалізуються 5 свобод для кожного її члена:

- свобода бачити і чути те, що відбувається тут і зараз, а не те, що повинно бути;
- свобода мати свою думку, а не думати так, як має бути;
- свобода переживати те, що ти переживаєш насправді, а не те, що повинен переживати;
- свобода обирати те, що ти насправді хочеш, а не те, що повинен хотіти;
- свобода обирати власний шлях реалізації себе, а не дотримуватися жорсткої ролі, мати свою мету і цілі.

Тема: Домінаторна (традиційна) та партнерська сім'я

Цільова група: старші школярі.

Мета: формування у школярів розуміння поняття тоталітарної та партнерської сім'ї.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

Допоміжні матеріали: фломастери, ручки, папір, великі листки паперу, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ.**Вступне слово вчителя.**

Учитель повідомляє про поняття домінаторної (традиційної) та партнерської сім'ї та важливість вміння побудови ефективних партнерських стосунків.

Актуалізація опорних знань.

З'ясування опорних знань учнів через виконання вправи:

ВПРАВА. Виконується методом мозкового штурму і відповіді учнів записується на дошці на листу розділеному навпіл:

Які складові ви б змогли навести для характеристики домінаторної сім'ї? Що є найбільш характерним для стосунків між членами такої родини?

Які складові ви б змогли навести для характеристики партнерської сім'ї? Що є найбільш характерним для стосунків між членами такої родини?

Питання для обговорення результатів виконання попередньої справи:

- Як можуть реалізувати свої права в партнерській та домінаторній сім'ї жінки та чоловіки?
- Як можуть реалізувати свої права в різних видах сімей діти, хлопчики та дівчатка?
- Як відбувається розподіл домашньої роботи?
- Як вирішуються конфлікти?
- В якому типі сім'ї на вашу думку є більше можливостей для реалізації принципів гендерної рівності?

Тренінгово-розвивальний блок.**РОЛЬОВА ГРА.**

Учні об'єднуються в малі групи та представляють сценки з життя партнерської та домінаторної сім'ї на теми (на вибір вчителя):

- конфлікт між братом та сестрою з приводу хатньої роботи, з залученням всіх інших членів сім'ї;
- дівчинка (хлопчик) виявила(в) бажання обрати чоловічу(жіночу) професію і ставлення до цього інших членів сім'ї;
- чоловік не дозволяє жінці виходити на роботу під час її декретної відпустки та інші).

При підготовці рольової гри вчитель пропонує жіночі ролі виконувати хлопчикам, а чоловічі дівчаткам.

Представлення результатів роботи. Обговорення почуттів учасників.

Питання до обговорення:

Що відчували учасники при виконанні цієї справи?

Як вам почувалося в ролі жінки (чоловіка)?

Як часто такі ситуації зустрічаються в житті?

Де є більш ефективно вирішення проблеми у домінаторній чи партнерській сім'ї?

Як дотримуються чи порушуються права кожного члена сім'ї при розгляді запропонованих ситуацій в:

1. партнерській сім'ї;
2. в тоталітарній сім'ї.

Якою б хотіли ви бачити свою власну сім'ю? Чому?

ВАЖЛИВО! Після завершення виконання та обговорення рольової гри учитель обов'язково має запропонувати учням вийти з ролей і знову повернутися до себе, знову стати самими собою.

Інформація для вчителя. Що ж таке *тоталітарна, домінаторна сім'я*? Беррі та Дженей Уайнхолд, експерти ООН з проблем сім'ї, визначили такі характеристики тоталітарної сім'ї:

- зловживання владою;
- відсутність рівності;
- конкурентні (змагальні) структури;
- суворі правила, що мають примусовий характер;
- твердо визначена роль членів сім'ї різної статі;

- відсутність розподілу обов'язків у житті сім'ї;
- відсутність спільних сімейних заходів;
- економічні "тягарі" не розподіляються між членами сім'ї;
- відсутність поваги до приватного життя;
- конфлікти вирішуються за принципом "один виграв – інший програв";
- не всі беруть участь у прийнятті рішень;
- батьківські обов'язки не розподіляються;
- відсутність співчуття;
- дисципліна підтримується за допомогою сили та приниження;
- припущені помилки (помилкові дії) не визнаються;
- пробачення не просять;
- при виникненні проблем, як правило, звинувачуються інші;
- неприйняття "не своїх";
- фальшива лояльність (вірність) сім'ї;
- опір по відношенню до всіляких змін;
- відсутність сімейної єдності;
- почуття незахищеності від образливих та насильницьких дій;
- аналіз конфліктів, що виникають, ігнорується;
- майже повністю відсутні сміх і радість;
- діти у сім'ї не плануються і є небажаними.

А яка вона, **партнерська, демократична сім'я**?

Фахівці у такий спосіб характеризують *партнерську сім'ю*:

- кооперативна структура: рівні можливості, рівні права;
- відкритість у сімейних відносинах;
- відсутність секретів та таємниць;
- гнучкі правила розпорядку;
- гнучкі статеві відносини у сім'ї;
- домашня робота та обов'язки у сім'ї розподіляються на засадах рівноправності;
- заплановані завчасно сімейні заходи;
- економічна відповідальність розподіляється;
- повага до приватного життя кожного члена сім'ї;
- конфлікти вирішуються за принципом: "і той, і інший виграли";
- всі беруть участь у вирішенні принципових питань;
- батьківські зобов'язання розподіляються порівну;
- співчутливі відносини;
- основою дисципліни є повага та довіра;
- зроблені помилки визнаються;
- вибачення, коли це потрібно, просяться;
- члени сім'ї беруть на себе відповідальність за проблеми, що виникають;
- відкрите ставлення до тих, хто тебе оточує;
- лояльність, що базується на довірі;
- легке сприйняття змін;
- тісна сімейна згуртованість (єдність);

- члени сім'ї почувають себе у безпеці;
- почуття захищеності;
- конфлікти вирішуються;
- сім'я є джерелом радості;
- діти плануються і є бажаними.

Підсумковий блок.

Зрозуміло, у жодній сім'ї ми не знайдемо повного набору характеристик тоталітарної (домінаторної) сім'ї, як і ознак партнерської сім'ї. Але в багатьох сім'ях на сьогодні більше представлені ознаки тоталітарної, ніж партнерської сім'ї. Тому важливо розуміти, як структура та звичаї сім'ї, відображаються і впливають на суспільство.

У авторитарних, автократичних, домінаторних сім'ях, від дітей вимагається бути беззастережно слухняними, забороняється мати свої власні думки та почуття. Коли такі діти виростають і стають дорослими, їм важко буває прийняти рішення, взяти відповідальність на себе, почуватися впевненими, адже завжди хтось інший вирішував за них, як жити. Такі люди часто бувають несамостійними, залежними від інших, легко впадають в залежність від комп'ютерних ігор, від ігрових автоматів, від алкоголю, наркотиків, від групи своїх друзів, від дружини чи чоловіка, від релігійного лідера.

Тоталітарна модель сім'ї є не тільки небезпечною для розвитку та життя окремої людини, але і для суспільства в цілому. Тому необхідно в житті сім'ї, в вихованні дітей, в управлінні країною переходити від патріархальної однобокої, тоталітарної системи до більш сучасної, в якій широко буде представлене партнерство між чоловіками та жінками.

Тема заняття: *Гендерне насильство в сім'ї*

Цільова група: *школярі старших класів.*

Мета: *допомогти учням зрозуміти почуття людей, які потрапили в ситуацію гендерного насильства та побачити можливості і складнощі їх реабілітації.*

Форма проведення: *інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.*

Тривалість заняття: *1 академічна година.*

Потрібні матеріали: *великі листки паперу, папір для малювання, олівці для малювання, фломастери для роботи на фліп-чарті або на дошці, скотч, ножиці, червоні, сині та зелені жетони (палички, кульки).*

ХІД ЗАНЯТТЯ

На початку уроку, вчитель вітається і пропонує учням розпочати урок з виконання вправи, що називається „Малюнок”.

Вправа „Малюнок”.

Очікувані результати виконання вправи:

- Розуміння учнями почуттів тих, хто страждає від насильства в сім’ї.
- Розуміння складнощів реабілітації постраждалих.
- Неприйняття насильницького вирішення конфліктних ситуацій.

Для виконання вправи учителю необхідно:

- Об’єднати учнів в групи по 3 учасника(ниці).
- Кожна дитина в кожній групі отримує один жетон(паличку , кульку) одного з 3-х кольорів – червоного, зеленого, синього.
- Кожній групі надати чистий листок паперу та можливість користуватися олівцями;
- Таким чином, кожна група складається з власників жетонів всіх 3-х кольорів та має один на всіх листок паперу.

Після цього вчитель дає **завдання: намалювати малюнок** та оголошує правила виконання малюнка:

- Малюнок можна малювати на будь-яку тему.
- Малюнок має бути спільною роботою, але виконується кожним учасником по черзі.
- Роботу починає дитина, яка має в кожній групі жетон червоного кольору. **Вона має намалювати малюнок на свій смак.** На це вона може витратити 3 хвилини.

Вчитель має почекати , доки всі діти завершать свої малюнки.

Після цього вчитель дякує власникам червоних жетонів і просить передати малюнки своїм партнерам по групі, які володіють синім жетоном і лише після цього оголошує завдання для власників синіх жетонів, що вони мають виконати за 3 хвилини:

- **Завдання синіх – зіпсувати малюнок попереднього учасника.**
- Жоден з членів його групи не повинен йому допомагати чи заважати, в тому числі й автор малюнку.
- Вчитель має почекати, доки всі діти не виконають завдання і просить їх передати зіпсований малюнок власнику зеленого жетона.
- Тепер вчитель може оголосити **завдання третьому учаснику – відновити малюнок** (3 хвилини).

Після завершення роботи третього учасника вчитель пропонує кожній групі презентувати свою роботу та обговорити результати її виконання.

Питання для обговорення:

- Що ви відчували, коли малювали малюнок, виконуючи свою частину завдання?
- Що відчували власники червоних жетонів, коли вашу роботу псували? Що ви відчували, коли вашу роботу відновлювали, рятували? Наскільки близько вона відновилася, порівняно з початковим станом?
- Яким чином власники зелених жетонів намагалися відновити зіпсовану роботу?

Рекомендації вчителю. Хоча ця вправа і не є рольовою грою, але тут теж важливо, дати можливість дітям вийти із образів і не затримуватися у стані жертви та кривдника. Вчитель дякує всім учасникам за виконання вправи та презентацію своїх робіт. Пропонує перестати бути власниками червоних, синіх та зелених жетонів, повернути йому їх і знову стати самими собою, дівчатками та хлопчиками і продовжити обговорення

Що вам нагадує ця ситуація? Чи можна її спроектувати на ситуацію домашнього насильства?

Як ви гадаєте, а що відчуває жертва домашнього насильства, коли вона змушена терпіти насильницьке ставлення?

Чому найчастіше жертвами домашнього насильства стають жінки?

Настільки важливою і відповідальною є робота людей та організацій, які мають допомагати постраждалим від домашнього насильства?

Рекомендації вчителю. На цьому етапі обговорення вчитель має можливість опираючись на результати виконання завдання вийти на вироблення конкретних шляхів допомоги та реабілітації постраждалих, використовуючи методіку мозкового штурму.

Мозковий штурм на тему: Як саме можна допомогти постраждалим?

Помічниками вчителя будуть власники зелених жетонів.

Дошку чи великий лист паперу ділимо навпіл. В першій колонці записуємо підходи, якими користувалися в кожній групі для відновлення малюнку, а в іншій, як ці підходи можна використати при роботі з постраждалими від домашнього насильства або з сім'ями, що знаходяться в кризовій ситуації.

Наприклад,

Перша колонка. На зіпсованому штрихами іншого кольору малюнку третій учасник(ниця) намагався чіткіше виділити початкові лінії.

Друга колонка. Можливо для людей, які знаходяться в конфліктній ситуації важливо згадати те, що їх об'єднує, що для них було важливе на початку їхнього знайомства, а тепер забулося за дріб'язковими сварками?

Перша колонка. Малюнок наскільки зіпсований, що третій учасник(ниця) відкладає його вбік, просить чистий листок і намагається відтворити малюнок наново.

Друга колонка. Інколи ситуацію не можна виправити по-іншому, як тільки все почати спочатку. Важливо зрозуміти це і піти від насильника.

Перша колонка. Малюнок зім'ятий. Третій учасник(ниця) старанно його вирівнює та намагається розрівняти лінії.

Друга колонка. Напевно людина, яка постраждала від жорстокого поведіння потребує тепла, розуміння доброзичливого ставлення, психологічної підтримки та добрих друзів. Це може бути притулок, кризовий центр, соціальна служба. Якщо від жорстокого поведіння чи насильства вдома страждає дитина, наш одноліток – йому потрібне розуміння та дружня підтримка.

Таким чином, можна розглянути і інші відповідні методи відновлення малюнку, якими користувалися учасники і на їх основі виробити стратегії вирішення конфліктів, попередження та допомоги постраждалим від домашнього насильства.

Висновок вчителя. Кожна людина має право жити у світі без насильства, незалежно від кольору шкіри, раси, віросповідання та статі.

Тема заняття: Гендерне насильство в сім'ї. Коло насильства

Цільова група: школярі старших класів.

Мета: формування у школярів розуміння ґендерних витоків насильства в сім'ї, навчитися розпізнавати домашнє насильство, не залучатися до кола насильства, не ставати жертвою.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

Потрібні матеріали: великі листки паперу, маленькі клейкі листочки, фломастери для малювання, фломастери для роботи на фліп-чарті або на дошці, скотч, ножиці.

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. На початку заняття вчитель роздає учням роздатковий матеріал. Для роздаткового матеріалу ми пропонуємо використати матеріал Дорис Улендорф „Я сьогодні отримала квіти”, виданий Проектом Кешер в рамках Всесвітньої кампанії „16 днів проти насильства”, 25 листопада – 10 грудня 2008 року, наведений нижче.

2. Після ознайомлення з роздатковим матеріалом, вчитель пропонує обговорити отриману інформацію.

Питання до обговорення та активізації знань учнів:

- Чи можна сказати, що це ситуація ґендерного насильства? Чому?
- Чи могла жінка змінити ситуацію і зупинити насильство?
- Як часто саме жінки стають жертвами домашнього насильства? Як діє насильник, щоб унеможливити їх самозахист?
- Чому жінка не пішла від насильника? Що її зупинило?
- Які перші ознаки насильства, на які жінці варто було б звернути увагу в наведеному прикладі, ви могли б виділити?
- Чому дівчата інколи готові пробачити жорстоку і насильницьку поведінку своєму партнерові ще на побаченнях? Чи відіграє тут роль надія на те, що „моє кохання його змінить”? Те, що „я готова зараз потерпіти, але потім я його зміню”, „що він обіцяв змінитися”?
- Як ви гадаєте, чи можна змінити іншу людину? Як саме? Що є більш ефективним: намагатися змінювати інших, чи змінюватися самому – вчитися будувати кордони, вчитися говорити „Ні!”, вчитися поважати себе?
- Як ви гадаєте, чому в наведеному прикладі чоловік не дотримував своїх обіцянок змінитися і стати іншим?

Після обговорення вчитель надає учням інформацію „Коло домашнього насильства”.

Інформація для вчителя. Міні-лекція „Цикл насильства”.

Ежі Мелібруда виділив 4 ознаки насильства:

Насильство завжди здійснюється за певного наміру; суть насильства полягає в порушенні прав і свобод конкретної людини; насильство є таким порушенням прав і свобод людини, що унеможлиблює її самозахист; насильство за умов відсутності самозахисту призводить до певної шкоди.

Цикл насильства – це психологічний механізм стосунків між жертвою та кривдником, який проявляється при докладному розгляді випадків насильства на гендерній основі. При розгляді циклу насильства можна виділити певні етапи:

- ВИПАДОК – оскаженіння, екстаз насильника, прояв насильства.
- ЗАСПОКОЄННЯ – насильник просить вибачення.
- ПРИМИРЕННЯ – жертва приймає вибачення, вірить, що цього більше не буде.
- НАРОСТАННЯ НАПРУГИ – частішають конфліктні ситуації.
- ВИПАДОК – оскаженіння, екстаз насильника, прояв насильства.

Цикл завершено. Почався новий виток. Зазвичай, кожний наступний випадок характеризується все більш жорстоким проявом насильства, що врешті рещт закінчується КРИЗОВОЮ СИТУАЦІЄЮ.

Рекомендації вчителю. При обговоренні міні-лекції з дітьми, важливо підкреслити, що розуміння витоків насильницької поведінки та психології кривдника допоможе:

- навчитися розпізнавати домашнє насильство,
- не залучатися до кола насильства,
- не ставати жертвою.

Після міні –лекції, можна запропонувати учням об'єднатися в малі групи та виконати вправу.

ВПРАВА.

Користуючись отриманим раніше роздатковим матеріалом, визначити:

- цикли домашнього насильства, що відображені в даному випадку;
- етапи, що характеризували кожен цикл насильства;
- визначити можливості: як жертва могла зупинити насильника чи захиститися від насильства на кожному з етапів циклу насильства. Показати, з якими ризиками вона могла при цьому стикнутися та яку і де отримати підтримку (*діти можуть вказати, де і як можна отримати інформацію щодо захисту жертви, про наявність притулків, про соціальні служби та інші організації, що надають підтримку постраждалим від гендерного домашнього насильства*).

Вправу можна виконувати на великих листках паперу, розділених навпіл:

З одного боку, вказати ризики, з якими стикається жертва, коли наважується розірвати коло насильства і йде від насильника, а з іншого – шляхи та можливість отримання допомоги, захисту та підтримки.

Результати виконання вправи кожна група презентує у великому загалі з наступним обговоренням.

Завершення уроку та підведення підсумків ми пропонуємо провести наступним чином:

- Кожен учень отримує невеликий листочок зеленого паперу (клейкий з одного боку і вирізаний у вигляді листочка) та можливість користуватися фломастерами.
- Вчитель пропонує за 5 хв. написати (або намалювати) можливості, які відкриває для людей життя без насильства (наприклад, реалізація прав та можливостей людини, незалежно від її статі, поглядів та фізичних можливостей; можливість кожному розкрити в свої таланти та здібності, бути самим собою, взаєморозуміння з іншими, взаємоповага, взаємопідтримка, повага до поглядів іншої людини, можливість дітям вирости в любові, формування позитивного погляду на життя...)

- Після завершення цієї роботи, кожен учень озвучує свій листочок та наклеює його на зазделегіть підготовлений малюнок дерева на дошці або великому листку паперу.

Наклеювання останнього листочка завершується оплесками.

Рекомендації вчителю. Поскільки робота з темою домашнього насильства є достатньо травматичною, дуже важливо завершити заняття з дітьми на конструктивній позитивній вправі.

Роздатковий матеріал.

„Я ОТРИМАЛА СЬОГОДНІ КВІТИ”

Текст Дорис Улендорф, виданий Проектом Кешер в рамках Всесвітньої кампанії „16 днів проти насильства”, 25 листопада – 10 грудня 2008 року.

Я ОТРИМАЛА СЬОГОДНІ КВІТИ.

Але сьогодні не день мого народження
Та не інший особливий день.
Минулої ночі ми вперше посварились
І він сказав мені скільки жажливих речей, що
Я не вірила у реальність того,
що зі мною відбувається .
Але я знаю, що він шкодує про те, що так
говорив зі мною.
Тому він приніс мені сьогодні квіти.

Я ОТРИМАЛА СЬОГОДНІ КВІТИ.

Але сьогодні не річниця нашого весілля
Та не інший особливий день.
Минулої ночі він вдарив мене, і я впала,
Вдарившись об стіну.
І він сміявся, дивлячись на мої страждання.
Я не могла повірити в те, що відбувається
Насправді.
А вранці, прокинувшись, відчула біль і синці
По всьому тілі.

Я ОТРИМАЛА СЬОГОДНІ КВІТИ

Але сьогодні не день матері
Та не інший особливий день.
Минулої ночі він бив мене знову,
І цього разу це було набагато страшніше, ніж раніш.
Якщо я покину його, що я буду робити?
Як я буду піклуватися про моїх дітей?
Що буде з грошима?

Я боюсь його, але не наважуюсь його покинути.
Але я знаю, він шкодує про те, що сталося,
Тому він і приніс мені сьогодні квіти.

Я ОТРИМАЛА СЬОГОДНІ КВІТИ.

Сьогодні особливий день.
Це день мого поховання.
Минулої ночі він бив мене до смерті.
І убив мене.
Якби тільки в мене вистачило сили волі покинути його.
Я не отримала б сьогодні квіти!

Тема заняття. Міжнародна та національна законодавча база, щодо утвердження гендерної рівності в міжнародній спільноті та українському суспільстві.

Цільова група: юнацтво.

Мета: знайомство учнів з міжнародною та національною законодавчою базою, щодо утвердження гендерної рівності в міжнародній спільноті та українському суспільстві.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

Необхідні матеріали: фломастери, скотч, великі листки паперу.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Інформація вчителя. Введення до знайомства учнів з міжнародною та національною законодавчою базою, щодо утвердження гендерної рівності в міжнародній спільноті та українському суспільстві на прикладі сучасної сім'ї

Питання щодо актуалізації опорних знань:

- Як ви можете пояснити вислів „рівні права та рівні можливості для чоловіків та жінок“?
- Чи завжди жінки і чоловіки мають однакові можливості для реалізації своїх прав в сім'ї?
- Які Закони України та Міжнародні нормативно – правові акти, направлені на забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків, ви знаєте?

Знайомство учнів з Законами України та Міжнародними нормативно-правовими актами, направленими на забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків: Законом України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків“, з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, з Загальною Декларацією прав людини.

3. ВПРАВА на засвоєння учнями отриманої інформації. Робота в малих групах.
1-ша група. Знайомство та робота з Законом України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків”

- Визначити статті Закону України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків”, що забезпечують та підтримують формування гендерно-рівних підходів та засад партнерства чоловіків і жінок в сучасній сім’ї.

2-га група. Знайомство та робота з Конвенцією Організації Об’єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

- Визначити статті Конвенції Організації Об’єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, що забезпечують та підтримують формування гендерно-рівних підходів та засад партнерства чоловіків і жінок в сучасній сім’ї.

3-тя група. Знайомство та робота з Загальною Декларацією прав людини.

- Визначити статті Загальної Декларації прав людини, що забезпечують та підтримують формування гендерно-рівних підходів та засад партнерства чоловіків і жінок в сучасній сім’ї.

4-та група. Знайомство та робота з Конституцією України.

- Визначити статті Конституції України, що забезпечують та підтримують формування гендерно-рівних підходів та засад партнерства чоловіків і жінок в сучасній сім’ї.

Представлення на великому листі паперу та обговорення отриманих результатів у великій групі.

Питання до обговорення результатів виконання вправи.

- Як міжнародне право відображено в законодавстві України?
- Наскільки важливим було прийняття Закону України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків” для українського суспільства?
- Чи може цей закон вплинути на самореалізацію жінок і чоловіків у сім’ї та суспільстві?

Завершення. Для підведення підсумків даного уроку, вчитель пропонує кожному учню назвати одну статтю або положення із розглянутих документів, що на його(її) думку є найважливішим для формування гендерної рівності в українському суспільстві.

Тема заняття: «Рівні права та можливості жінок та чоловіків у ринковій економіці»

Цільова група: юнацтво.

Мета: формування у школярів розуміння рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в умовах ринкової економіки. Формування розуміння того, як поєднати самореалізацію та сімейні обов’язки.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вчитель починає урок з обговорення питань для актуалізації опорних знань учнів:

- Що ви знаєте про рівні права та можливості чоловіка та жінки на ринку праці? Чому жінки часто займають нижчі посади ніж чоловіки? Чому серед безробітних більше жінок?
- Які причини нижчого становища жінки на ринку праці? (обговорення з елементами мозкового штурму)
- В яких сферах ринку праці жінкам важче реалізувати свої права? Керівні посади? Політика? Освіта? Прибирання та надання послуг? Бізнес?
- Як чоловіки і жінки реалізують свої рівні права та можливості в сім'ї? Хто більше завантажений сімейними справами – чоловік чи жінка? Скільки часу витрачає чоловік, а скільки жінка на виховання дітей? Наведіть приклади розподілу сімейних обов'язків в вашій сім'ї і в тих сім'ях, які ви добре знаєте (родичі, друзі, знайомі). Чи є справедливим такий розподіл? Чи можуть чоловік і жінка однаково реалізувати своє право на працю і самореалізацію? (робота в малих групах, обговорення).
- Чи можна розглядати насильство в сім'ї, як порушення рівних прав чоловіка та жінки? Чому саме жінки більш за все (80% випадків) є жертвами фізичного насильства? Чи може жертва насильства повною мірою реалізуватися на ринку праці?
- Які стереотипи є типовими для ринку праці України: "Чоловік має утримувати сім'ю. Тому керівну посаду треба віддати йому"; "Жінка дуже відповідальна та акуратна. Їй треба працювати там, де необхідна акуратність. Це робота відповідальна, але не дуже кваліфікована. Тому і платити їй можна менше"; "Жінка більше за все дбає про сім'ю. Тому "віддатися" роботі не може. Отже, їй немає місця у керівництві та політичному житті. Чи є справедливими такі висловлювання?

Робота в малих групах. Завдання: розглянути ці висловлювання та підібрати аргументи та контраргументи до них.

- Чи можна змінити ситуацію?
- Які ви знаєте документи, що регламентують права людини, права дитини та права жінок?
- Як ви гадаєте, чому необхідно було прийняти документи, що акцентують увагу на правах жінок?
- Що ви знаєте про акцію „16 днів проти насильства щодо жінок“, що щорічно проводиться в Україні і в усьому світі?
- Як ви гадаєте, який внесок в проведення цієї акції, змогли б внести особисто ви?(робота в малих групах, представлення , обговорення)

В процесі уроку вчитель повідомляє про основні документи, що регламентують права людини та права дитини. Знайомить дітей з Конституцією України, передумовами створення документів Декларація про права людини та Конвенція про права дитини, міжнародною Конвенцією про викорінення всіх форм дискримінації щодо жінок, Законом України „Про попередження насильства в сім'ї“ та Законом України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків“.

Тренінгово-розвивальний блок.

Вчитель об'єднує дітей в малі групи. Кожна група отримує комплект вищеназваних документів і отримує завдання: визначити статті, які формують законодавче підґрунтя можливостей реалізації рівних прав жінок та чоловіків в сім'ї

Учні презентують результати напрацювань у великій групі. Обговорення. Представлення.

Підсумковий блок.

Підсумки вчителя. Учитель зазначає, що при реалізації прав людини в сім'ї, важливо дотримуватися прав кожного її члена, як жінок так і чоловіків, як хлопчиків, так і дівчаток. Права та обов'язки батьків, що несуть відповідальність згідно закону за дитину, повинні відповідати інтересам дитини і керувати нею у відповідності з її розвитком та забезпечити їй повноцінний розвиток як хлопчиків так і дівчаток. Незалежно від статі.

Тема заняття: Ґендерне насильство – порушення рівних прав чоловіка та жінки

Цільова група: юнацтво.

Мета: формування у школярів розуміння того, чим є ґендерне насильство, які види ґендерного насильства мають місце у сім'ї, як законодавчо захищені права жертви насильства та як карається особа, що вчинила насильство.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вчитель починає урок з обговорення питань для актуалізації опорних знань учнів:

- Що ви знаєте про насильство на ґендерній основі? Хто частіше стає жертвою насильства в сім'ї – чоловік чи жінка? В разі скоєння насильства в сім'ї, чи часто жертвами такого насильства стають діти?
- Чому жінки частіше стають жертвами насильства? Вони фізично більш слабкі? Чи існують сімейні традиції, відповідно з якими жінка є ніби "рабинєю", повинна слухатися господаря і служити йому?
- Що Ви знаєте про традиції сімейного життя в Україні? Яку роль відіграє жінка в українських казках, піснях? (обговорення з елементами мозкового штурму)
- До яких міжнародних нормативних актів, які унеможливають ґендерне насильство, приєдналася Україна? Декларації та конвенції ООН?
- Чи чули ви про Кампанію "Стоп насильство проти жінок і дівчат", проголошену Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном? А про всеукраїнську кампанію «Стоп! Насильство!»
- Якими законами в Україні захищаються права жертв насильства та які покарання передбачені для осіб, які вчинили насильство в сім'ї?

- Які види ґендерного насильства ви знаєте? Які види дискримінації на ґендерній основі зустрічаються на робочому місці? Що знаєте ви про сексуальні домагання на робочому місці? (обговорення з елементами мозкового штурму)
- Що ви знаєте про дискримінацію? Чи були ви хоч раз у житті об'єктом чи свідком дискримінації?
- Чи можна розглядати насильство в сім'ї як порушення рівних прав чоловіка та жінки? Чому саме жінки більш за все (80% випадків) є жертвами фізичного насильства?
- Які стереотипи є типовими для стосунків між чоловіком та жінкою, які призводять до ґендерного насильства в Україні:
  - “Чоловік утримує сім'ю. Він є головою сім'ї. Він –хазяїн, він визначає правила поведінки всіх членів сім'ї. Йому повинні всі підкорятися”;
  - “Жінка повинна обслуговувати всіх членів сім'ї, прибирати, робити закупівлі, перевіряти уроки у дітей. Вона є не головною у сім'ї. Чоловік має право її не вислуховувати, з нею не рахуватися, ображати її, і, навіть, може підняти на неї руку, штовхнути її і т..
  - “На роботі чоловіки при жінках можуть використувати брудні лайки, робити співробітницям компліменти, пропонувати піти з ними порозважатися”.

Чи є справедливими такі висловлювання?

Робота в малих групах. Завдання: розглянути ці висловлювання та підібрати аргументи та контраргументи до них. *Презентація результатів роботи малих груп. Обговорення результатів в контексті: “Чи згодні ви з тими стереотипами, які обговорювалися? Чи можна змінити ситуацію?”*

- Які ми з вами знаємо документи – Міжнародні нормативні акти, Закони України, які забезпечують рівні права чоловіків та жінок проти ґендерного насильства?

Після отримання відповідей учнів рекомендується провести міні-лекцію “Нормативні акти (міжнародні нормативні акти та Законодавство України)».

Матеріали до міні-лекції.

1. Як зазначається в аналітичному звіті “Механізми моніторингу та протидії ґендерному насильству і дискримінації”, підготовленому за підтримки Фонду Народонаселення ООН в Україні, ґендерне насильство визначається сьогодні як важлива проблема в міжнародному денному порядку з прав людини (1). Декларація ООН (20 грудня 1993 року) щодо викорінення насильства проти жінок містить наступне визначення насильства проти жінок:

“Будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, а також загрози здійснення таких актів, примус чи свавільне позбавлення волі як в громадському, так і в приватному житті”.

“ґендерне насильство – це насильство, що стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, яке спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і

психологічної шкоди включно із залякуванням, стажданнями, примусом та чи позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі. Це також стосується насильства, яке чинить чи не зупиняє держава" (Фонд народонаселення ООН. Ґендерна група, 1998 (Н.Костюк, Е. Ламах, О. Савенок, О. Сулова, А. Чигрин. Механізми моніторингу та протидії ґендерному насильству і дискримінації (Аналітичний звіт). Київ. 2009. 247 стор.).

2. У 2007-2008 роках в Європі була реалізована Панєвропейська кампанія "Стоп домашньому насильству щодо жінок". На початку 2008 року Генеральний секретар ООН Пан Ги Мун закликав всіх жителів Землі приєднатися до кампанії "Стоп насильству щодо жінок та дівчат". Більш за те, Генеральний секретар закликав всіх чоловіків-лідерів об'єднатися задля подолання такого ганебного явища, як насильство щодо жінок.

У травні 2008 року Міністерство України в справах сім'ї, молоді та спорту разом з Програмою рівних прав та можливостей ПРОООН в Україні, недержавними організаціями такими, як Міжнародний гуманітарний центр "РОЗРАДА", "Ля Страда Україна", "Школа рівних можливостей", "Волонтер" виступили ініціаторами підтримки ініціативи Генерального Секретаря ООН та розпочали Всеукраїнську кампанію "Стоп насильству!"

3. Сім'я є однією з головних арен, де розігрується конкурентна гра між чоловіком та жінкою. Майже 100 років триває боротьба жінок за рівність. Вже визначені та прийняті правові норми як на міжнародному, так і на державному рівнях. Але все ще триває ця виснажлива боротьба, все ще немає ґендерної рівності на робочому місці, у політичному та соціальному житті, не зважаючи на наявність жінок-президентів, прем'єр міністрів та значної кількості депутатів у деяких країнах як Заходу, так і Сходу.

Особливо напруженою залишається ситуація у сім'ї. Домашня робота- обов'язок жінки, все ще не має вартості. Виховання дітей – парафія та відповідальність жінки, чоловіки фактично відлучені від батьківства. Все ще декларативною залишається норма Сімейного кодексу України про рівні права батька та матері на виховання дитини.

4. У відповідності з оцінками Світового банку, в індустріально розвинутих країнах у загальному показнику смертності жінок у віці 15-44 років. 19% припадає на зґвалтування та насильство у сім'ї. Це означає, що кожна п'ята жінка вмирає у цьому віці внаслідок травм, хвороб, що спричинені актами насильства.

У США 40% жінок є жертвами знущань, а у Японії 59% жінок є жертвами насильства з боку партнерів.

За даними статистики, кожного року 60 млн. жінок у світі "випадають" з народонаселення через передчасну смерть, спричинену різними формами знущань та насильства.

У 2001-2002 рр. було проведено соціологічне дослідження у 9 країнах СНД. Дослідники цікавились рівнем обізнаності населення про насильство у сім'ї та сексуальні домагання на робочому місці та рівнем їх висвітлення у засобах масової інформації. Було опитано 8500 осіб.

Виявилось, що населення країн СНД добре усвідомлює, що домашнє насильство є досить поширеним, але розпізнає, як правило, грубі, жорстокі форми насильства (фізичне та сексуальне), що завдають шкоди тілу людини. Інші форми насильства (психологічне та економічне) розпізнає лише невелика частина опитаних. На жаль, в основному населення вважає насильство припустимим. Дослідження також показало, що на території СНД, як і у всьому світі, частіше від есіх форм насильства страждають жінки.

5. За даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2008 році на профілактичному обліку в ОВС знаходилось 85 085 щсіб, що вчинили насильство в сім'ї. З них 8760 жінок,

75 750 чоловіків, 575 неповнолітніх. На облік у 2008 році поставлено 38742 особи, що вчинили фізичне насильство, 24 917 осіб, що вчинили психологічне насильство, 2 459 осіб, що вчинили економічне насильство.

Судами України у 2008 році прийнято 90 556 рішень. З них: 5 104 попереджень, 74 169 штрафів, 350 виправних робіт, 10 342 адміністративних арештів, 591 звільнень від адміністративної відповідальності (Євсюкова М. *Порушення рівноправ'я у приватній сфері*. Київ. 2009).

6. Поняття "дискримінація" є головним в таких документах, як Конвенція ООН "Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок" (Ст.1), в Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків", в Конституції України (де факто визначено в ст. 24).

Наведемо визначення, що міститься в Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків":

"Дискримінація за ознакою статі – дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків" (Цит. по (1)).

Кримінальний кодекс України (ст.161) теж визначає порушення прав людини, серед яких є і дискримінація за ознакою статі.

Існує багато видів дискримінації, що мають гендерний характер. Це і дискримінація на ринку праці, і на робочому місці, і різноманітні сексуальні домагання аж до зґвалтування, і дискримінація у політичному житті тощо.

7. На питання, чи існує дискримінація проти жінок в Україні, 86% респондентів підтвердили сексистський характер візуальної реклами, 95,5% – масштабність та небезпеку проблемами торгівлі людьми та сексуального рабства.

8. Домашнє насильство чи насильство сім'ї, як воно називається у Законі України "Про попередження насильства в сім'ї", – це такі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують громадянські права та свободи людини або які призводять до фізичного, психологічного чи морального страждання.

На кого спрямоване насильство в сім'ї?

Як правило, суб'єктами та потерпілими від насильства в сім'ї є:

- дружина чи чоловік;
- неповнолітні діти;
- престарілі батьки чи родичі;
- немічні родичі чи інваліди.

Відомо, у 90% випадків домашнє насильство коїться за ознакою статі і потерпілими є жінки.

9. Як вже відзначалося, Організація Об'єднаних Націй прийняла низку документів – декларацій, конвенцій та інших документів, які при прийнятті їх окремими державами допомагають визначити та долати різні види дискримінації та насильства щодо особистості. Так наприклад, у Декларації ООН «Про викорінення насильства по відношенню до жінок» (A/48/629)48/104), до якої приєдналася і Україна, вказується, що до насильства можна віднести таке:

- фізичне, сексуальне та психологічне насильство, яке має місце у сім'ї, включаючи побиття, сексуальне примушування по відношенню до дівчат у сім'ї, насильство,

що пов'язане з посагом, зґвалтування жінки чоловіком, пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні дії, які завдають шкоди жінці, а також поза-шлюбне насильство та насильство, що пов'язане з експлуатацією;

- фізичне, сексуальне та психологічне насильство, яке має місце у суспільстві взагалі, включаючи зґвалтування, сексуальне примушування, сексуальне домагання та залякування на роботі, в освітніх закладах та в інших місцях, торгівлю жінками та примушування до проституції;
- фізичне, сексуальне та психологічне насильство з боку або при потуранні держави, де б це не відбувалося.

У відповідності з Законом України "Про попередження насильства в сім'ї", насильство в сім'ї може мати форми фізичного, сексуального, психологічного впливу та примусу.

Завдання, які виконуються в малих групах, виконуються наступним чином. Вчитель розділяє учнів на малі групи – по 5-6 осіб в групі. Кожна група отримує запитання (перелічені вище) і має 5-7 хвилин на пошук відповідей і для запису (фломастери та аркуш паперу) відповіді для презентації. Далі кожна група презентує свої результати, вчитель організує їх обговорення да підсумовує результати роботи.

Тема: Ґендерні стереотипи, що формуються у сім'ї та шляхи їх подолання

Цільова група: юнацтво.

Мета: формування у школярів вміння будувати стосунки в сім'ї на засадах ґендерної рівності.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вступне слово вчителя.

На початку сьогоднішнього заняття, я хочу прочитати вам кілька рядків із листа однієї мами. Ось вони „... Це трохи незвичне слово „ґендер” в нашу сім'ю вперше „принесли” діти.... Коли син, після чергового нагадування, незадоволено, як завжди, взявся за відро для сміття, щоб винести, донька не втрималася: „ мамо, дозволь мені виносити сміття, повір, це мені зовсім не важко і не складає ніяких незручностей, а Сашко виконуватиме якусь іншу домашню роботу, якщо це йому так неприємно.

- Дякую! – зрадів син. – Я митиму посуд. Згода?
- Посуд? – роззублено повторила я, – але ж це суто жіноча робота.
- Мамо! – сердито сказала донька, – Ну як ти можеш? Це ж ґендерна нерівність! Адже ми з Сашком насамперед люди, а потім вже хлопчики та дівчатка. Ми маємо допомагати одне одному, а не ділити роботу на „чоловічу” та „жіночу”.

Від здивування я навіть не знайшлася, що відповісти і лише роззублено подивилася на чоловіка, який, здавалося б, заглибився у газету. А він спочатку здивовано звів брови,

потім мовчки подивився на дітей і раптом засміявся: А що, Надійко, напевне, діти мають рацію? Щось ти, мені здається, говорила про замочену білизну і хвору спину? Може і мені трохи спробувати „жіночі“ роботи?

Я вражено опустила на стілець, а чоловік, посміхаючись, взявся за білизну...

З того часу пройшов не один рік. Разом з дітьми ми дізналися багато чого і про гендерну рівність, і про права людини, і про те, як складно буває реалізовувати свої права, не порушуючи при цьому прав інших.... Та завжди я буду безмежно вдячна своїм дітям і тим їх вчителям, завдяки яким вперше у нашій родині пролунало це чарівне слово „гендер“. І часто я думаю, чому нам з чоловіком необхідно було прожити майже 15 років спільно, щоб дійти до розуміння необхідності взаємодопомоги та взаємоповаги одне до одного і гендерних стосунків в сім'ї, коли всі турботи і всі проблеми, що виникають в сім'ї стають нашими, а не чоловічими чи жіночими...". Ось такий лист.

2. Групове обговорення інформації вчителя.

Питання до обговорення:

- А що ви знаєте про гендер та гендерну рівність?
- Як реалізовувалися права чоловіків та жінок, хлопчиків і дівчаток в сім'ї в наведеному вчителем прикладі?
- Як в цій сім'ї розподілялася робота на жіночу та чоловічу? А як розподіляється домашня робота у ваших сім'ях?
- Як ви гадаєте, чому виникає поділ на жіночу та чоловічу роботу? Чи впливають на таке ставлення засоби масової інформації?

3. Мозковий штурм: запропонуйте учням згадати та проаналізувати телерекламу (або інші види реклами) і відповісти на питання: Як чоловіча та жіноча робота відображається в рекламі (наприклад, жінка зазвичай рекламує пральний порошок, готує їжу, а чоловік приходить з прогулянки або занять спортом, смакує приготовленими стравами та інше, запропонуйте дітям навести інші приклади).

Висновок вчителя: часто засоби масової інформації, культурні та соціальні стереотипи формують гендерно-нерівні стосунки в сім'ї. Тому важливо не лише вміти помічати такі стереотипи, але й розуміти їх хибність та вміти розвінчувати їх.

4. ВПРАВА. Гендерні стереотипи в сучасній сім'ї.

Робота в малих групах.

Завдання:

- Об'єднатися в малі групи.
- Визначити та записати на великих листках паперу гендерні стереотипи, що можуть впливати на сучасну сім'ю (Наприклад, чоловік в сім'ї завжди старший; чоловік має заробляти гроші, а дружина доглядати дітей; власником сімейного бізнесу завжди має бути чоловік і т.д.).
- Обмінятися результатами роботи з іншою групою.
- Розвінчати стереотипи, визначені іншою групою та визначити шляхи їх подолання.

Представлення результатів роботи в великій групі. Обговорення отриманих результатів.

Питання для обговорення:

- Які стереотипи є найбільш розповсюджені в українському суспільстві?
- Які шляхи подолання ґендерних стереотипів, що впливають на українську сім'ю можна використовувати при роботі з батьками, старшими школярами, учнями молодшої школи, в дитячому садочку?

5. Підведення підсумків.

Підведення підсумків даного уроку пропонується провести в такій формі: кожен (на) учень (учениця) готує відповідь на питання: „Яким чином я зможу реалізувати отримані сьогодні знання з питань ґендерної рівності у своїй майбутній сім'ї?”

Наприклад,

- Я б дозволяла своїм дітям гратися як „хлопчачими” так і „дівчачими” іграшками;
- Я б домовлявся зі своєю дружиною про розподіл домашніх обов'язків із врахуванням особистих інтересів як її, так і своїх власних....
- Я б при одруженні, з майбутнім чоловіком (дружиною) заключила контракт...

Тема: *«Зовнішня сексуальна привабливість чи (та) багатий внутрішній світ»*

Цільова група: юнацтво (15-17 років).

Мета: сформувати бачення, що уявлення про привабливість чоловіків та жінок має ґрунтуватись не лише на основі зовнішніх даних, а й з урахуванням внутрішнього світу особистості.

Завдання: з'ясувати тлумачення терміну «сексуальної привабливості» дівчини та хлопця учнями даного класу та критерії, якими мотивуються підлітки при виборі партнера іншої статі; розвинути чутливе ставлення до відмінностей та стереотипних властивостей в оцінці представників кожної статі та вміння попри зовнішню оцінку бачити внутрішній світ особистості для налагодження міжособистісного спілкування.

Форма проведення:

- робота у фокус-групі;
- презентація напрацьованих висновків у формі презентації
- групова дискусія на тему постерів (плакатів) з рейтингом якостей «Чи завжди вдається за «зовнішнім» розгледіти «внутрішнє»?

Тривалість заняття: 1,5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали:

- ватман формату А1 (4 аркуші);
- маркери (8шт);

- дошка;
- скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Учитель повідомляє учням тему уроку та обговорює з ними запитання.

Що більше приваблює увагу: зовнішні дані чи внутрішній світ (захоплення, інтереси, таланти, вподобання, світосприйняття, емоційні реакції і т.д.) особи протилежної статі? Які стосунки є більш гармонійними, стабільними та тривалішими – засновані на зовнішній привабливості партнера протилежної статі чи на спільних інтересах?

II. Актуалізація опорних знань.

Вчитель пропонує учням пригадати фільми, сюжети творів художньої літератури, де йдеться про стосунки між чоловіком та жінкою (дівчиною та хлопцем), засновані на вподобанні зовнішності партнера та порівняти із сюжетами, в яких зображуються партнери, що цікавляться внутрішнім (духовним) світом один одного. Який ми бачимо розвиток відносин в першому та другому випадку? Чи можливі довготривалі взаємини та справжня близькість з партнером без урахування його внутрішнього світу?

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Учитель розділяє клас на 3 групи (I – юнаки, II – дівчата, III – змішана). Кожна група складає «рейтинг зовнішніх якостей жінки» та «рейтинг зовнішніх якостей чоловіка». Результати записуються на ватмані. Учні, формуючи власні умовисновки, мають зазначити з перелічених рис ті, які б вони воліли бачити у власному обранці / обраниці. Презентація напрацювань кожною фокус-групою. Обговорення результатів та складання збірного образу сексуально привабливих жінки та чоловіка. Зясування, яка група виявила найбільш «збалансоване» ставлення (приділила увагу в приблизно рівному співвідношенні не лише зовнішності, але й внутрішньому світу) щодо показників привабливості представників різних статей.

Групова дискусія. Учні пропонується порівняти результати своєї роботи з образами відомих акторів, героїв літературних творів та сформувані уявлення звідки беруться стереотипи привабливості чоловіка та жінки (дівчини та хлопця). Учні відповідають на питання: Як розпізнати за красивою зовнішністю красу внутрішнього світу?

V. Підсумковий блок.

- підсумки вчителя

Вчитель зазначає, яка з груп виявилася найбільш вільною від стереотипних уявлень, що панують у суспільстві з приводу людської привабливості, роблячи акцент на тому, що внутрішній світ так само важливий як і зовнішній вигляд чоловіка чи жінки.

- рефлексія заняття учнями

Вчитель з'ясує, до яких висновків прийшли учні, чого вони навчилися в ході заняття, як отримані знання допоможуть їм покращити міжособистісне спілкування.

VI. Домашнє завдання.

Проаналізувати власні критерії оцінювання представників протилежних статей, спробувати з'ясувати на що при виборі партнера в першу чергу звертається увага: на внутрішній світ чи зовнішню красу.

ДОДАТОК

Чи типовим є монолог дівчини?
Скільки разів ти говорила собі: все – стоп! Більше ніколи! Більше нізащо! Всі вони однакові! Всі без виключення! Ну нащомучити себе дієтами, від яких ще більше поправляєшся, нащо виряджатися, щоб сподобатись якомусь козлу і вибирати півтори години плаття, в якому будеш виглядати більш сексуальною, в той час, коли на вулиці холод собачий? Якого дідька бути весь день у манікюрному салоні, вислуховуючи розповіді про щасливі сім'ї та Велику і Світлу Любов, яка насправді буває тільки в кіно! І взагалі, скільки можна так над собою глумитися, щоб угодити кожній прихоті його? Нащо взагалі потрібні ці мужики?! Проте...
Раптом на цей раз все буде по-іншому?! Раптом це Він! Той самий!!! Але як це зрозуміти?!
.... Ти зрозуміла, що в житті тобі не потрібен ніхто, крім а)кицьки; б)телевізора;в)доставки піци.
Та іноді можна дозволити собі трохи розслабитись:а)не брити ноги; б)не виносити сміття;в) не одягатися.
І ось одного разу, коли ти була поглинута розкладуванням мармеладок в кучки за кольором, почувся стуків у двері. Спершу ти подумала, що хтось викликав поліцію. Але потім зрозуміла, що просто надивилась забагато поліцейських серіалів.
І раптом до Тебе дійшло:а що якщо це Він? А). Він – не в смислі Господь Всемогутній, ні, ти ще не зовсім з розуму зійшла. Він – у смислі чоловік, що розбив твоє серце.
Ти підійшла до дверей, а)зняла гумку з волосся,б) прийняла найсексуальнішу позу, наскільки це взагалі можливо у спортивних штанах і футболці з надписом «Хеві-метал». І відкрила двері... Але це була подруга.
(Анева Стаут. Кому вообще нужны эти мужики или Все-таки Прекрасные Принцы существуют(интимные записки моей подружки)- Рипол-классик, 2009. – с.)

Тема: «Від самотності до товариських відносин лише один крок з її та його боку»

Цільова група: юнацтво (15-17 років).

Мета: сформувати уявлення про те, що дружні, товариські стосунки залежать від побудови рівноправних, партнерських стосунків.

Завдання: з'ясувати, які саме стереотипи заважають чоловікам та жінкам (хлопцям та дівчатам) побудувати партнерські стосунки, засновані на паритетності ролей. З'ясувати шляхи подолання даних стереотипів.

Форма проведення:

- рольова гра;
- презентація напрацьованих висновків у фокус-групах;
- групова дискусія.

Тривалість заняття: 1, 5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали:

- ватман формату А1 (2 аркуші);
- маркери (2шт);
- дошка;
- скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ**I. Вступне слово вчителя.**

Учитель повідомляє учням, що на даному уроці буде йти мова про те, що заважає побудувати партнерські стосунки між чоловіком і жінкою та прийняти паритетність ролей. Обговорення з учнями проблеми «першого кроку» при знайомстві та з'ясування їх ставлення до чоловічої та жіночої ініціативи при знайомстві та залицянні (хто має першим зробити «крок»).

II. Актуалізація опорних знань.

Вчитель цікавиться, що знають учні про традиції знайомств і залицяння, прийняті у представників різних країн світу (східна і західна культури); зупиняється на особливостях та традиціях українського суспільства (запитує, що учні знають про гендерні стереотипи в Україні); разом із учнями порівнює ситуацію (традиції) у Східній та Західній культурі; учні відповідають на запитання: В якій з культур статево-рольова поведінка є більш стриманою/ більш вільною?

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Учитель розділяє клас на трійки і дає кожній з них приклад конкретної типової ситуації знайомства: на вулиці, на зупинці, у кінотеатрі, у транспорті, у лікарні, у школі, на дискотеці, в бібліотеці, у гостях, на стадіоні, в іншій країні, по Інтернету, через оголошення в газеті / журналі тощо. Дві особи з кожної групи розігрують задану ситуацію, а третій учасник трійки виступає експертом, фіксуючи та відслідковуючи помилки. Потім в середині трійок всі міняються місцями, поки кожен з членів команди не програє всі запропоновані ролі. Після чого групи озвучують зафіксовані типові помилки, що були допущені в ході розігрування ситуацій та заносять отримані результати на ватман. В ході обговорення вчитель задає питання: Що є спільним/відмінним у стереотипах знайомства з боку чоловіків та жінок (дівчат та хлопців)? На що слід більше звертати увагу: на зовнішність чи на спільність захоплень, інтересів? (задаючи питання, вчитель підводить учнів до висновку, що гармонійні стосунки можуть бути побудовані лише на спільності захоплень, інтересу до внутрішнього світу партнера); Хто може проявляти ініціативу при знайомстві на вулиці/в транспорті? (вчитель підводить учнів до висновку, що ініціатива залежить не від статі, а від особистого інтересу та бажання); Від яких брутальних правил знайомства слід відмовитися, щоб досягнути паритетності ролей та гармонійних стосунків? На основі отриманих даних, учні складають «Кодекс правил ефективного знайомства з подальшим створенням гармонійного союзу».

V. Підсумковий блок.

- підсумки вчителя

Вчитель робить підсумки проведеного заняття і обговорює з учнями питання правильного вибору об'єкту знайомства; акцентує увагу на тому, чим відрізняються техніки

та тактики знайомства і залицяння представників обох статей; як зуміти зацікавити партнера, щоб відносини мали продовження; акцентує увагу на тому, що тактика знайомства залежить від її та його бажання, інтересу до індивідуальності, спільних інтересів, попри існуючі стереотипи.

- рефлексія заняття учнями

Вчитель зясовує до яких висновків прийшов і який досвід у ході заняття придбав кожен з учнів.

VI. Домашнє завдання.

Вчитель задає учням питання для домашнього обдумування: Чи потрібно зважати на стать? Які б правила етикету для неї/для нього ми б змінили?

Тема: «Захищеність сексуальних стосунків. Чия стать у відповідальності»

Цільова група: юнацтво (15-17 років).

Мета: сформувати уявлення, що вступаючи у сексуальні стосунки, обидва партнери мають усвідомлювати можливість небажаних наслідків та той факт, що відповідальність за наслідки сексуальних стосунків лягає на плечі обох партнерів.

Завдання: з'ясувати мотиви вступу у сексуальні стосунки з боку чоловіка та жінки (хлопця/ дівчини). Розвинути усвідомлення необхідності застосування засобів контрацепції як з її, так і з його боку.

Форма проведення:

- сюжетно-рольова гра;
- презентація напрацьованих висновків у фокус-групах;
- групова дискусія.

Тривалість заняття: 1, 5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали:

- ігрові ситуації.
-

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Учитель розповідає про необхідність відповідального ставлення до сексуальних стосунків та про можливість їх наслідків; акцентує увагу на тому, що кожний вправі зробити свій вибір, але важливо, щоб цей вибір влаштував обох партнерів та кожен з них усвідомлював свою відповідальність за наслідки своїх дій. Вчитель повідомляє учням статистику абортів в Україні: «За минулий рік (2008) в Україні було зроблено більше 200 тис. абортів, в тому числі, 3576 абортів у жінок віком до 17-ти років»

II. Актуалізація опорних знань.

Бесіда з учнями. Представники якої статі на їх думку мають нести більшу відповідальність за наслідки статевих стосунків і чому?

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Сюжетно-рольова гра (2 бажаючих учнів на кожну ситуацію).

Ситуація 1: Вона відмовляється, він наполягає.

Ситуація 2: Він наполягає – вона піддається.

Ситуація 3: З'ясування її та його ставлення до початку статевих стосунків та подальший перебіг ситуації, заснований на взаєморозумінні та врахуванні побажань кожного партнера.

Групова дискусія: Яка із ситуацій є більш типовою, яка – більш нетипова? Чому? Хто повинен бути ініціатором – лише один із партнерів чи краще коли обоє? Які аргументи щодо вступу у сексуальні стосунки найчастіше висловлює він/вона? (він – набуття досвіду, вона – вияв кохання). Чому більшість статевих контактів, що виникають через бажання лише одного із партнерів закінчуються небажаною вагітністю та абортom? Яких секс є безпечнішим – з відповідальністю лише одного чи обох партнерів?

IV. Підсумковий блок.

• підсумки вчителя

Вчитель підводить підсумки ігрового дня; ще раз звертає увагу на необхідність паритетної відповідальності у відносинах.

• рефлексія заняття учнями

Учні виступають з висновками про типові ситуації і про необхідність паритетної розмови, акцентуючи увагу на тому, що вступ у сексуальні контакти – рішення дорослої людини, відповідно, кожен із партнерів має відповідати за наслідки, як дорослий, незалежно від статі. Вчитель звертає увагу учнів на пандемію венеричних захворювань, СНІДУ а також велику кількість небажаних вагітностей та абортів, наголошуючи на причині – незважаючи на дорослі вчинки, підлітки часто поводяться, як діти. Вчитель зясовує, до яких висновків прийшов кожен з учнів, чого вони навчилися в ході заняття, якого досвіду набули.

VI. Домашнє завдання.

Вчитель ставить учням питання для домашнього опрацювання: В яких фільмах йдеться про гендерну асиметрію сценаріїв розвитку статевих стосунків?

Тема: «Сексуальне зґвалтування: причини, запобігання, наслідки.»

Цільова група: юнацтво (15-17 років).

Мета: сформувати уявлення про зґвалтування як наслідок дисгармонійних стосунків.

Завдання: виявити помилки в її/його поведінці, які призводять до зґвалтування та виробити правила поведінки, які б зменшили ступінь його вірогідності.

Форма проведення:

- групова дискусія

Тривалість заняття: 1, 5 години**Місце проведення:** навчальна аудиторія**ХІД ЗАНЯТТЯ****I. Вступне слово вчителя.**

Вчитель обговорює з учнями стереотипне уявлення: «Сама винна, якби не спровокувала – зґвалтування не було б». Повідомляє про те, що, згідно з статистикою, 90% ґвалтівників – чоловіки, проте чи впливає поведінка жінки на перебіг подій? Також подає інформацію, що 90% ґвалтівників – знайомі, місце ґвалту – переважно там, куди дівчина йде добровільно.

II. Актуалізація опорних знань

Вчитель ставить перед учнями наступні запитання:

Зґвалтування проходить безслідно чи може стати причиною стресу на все життя? Чому?

Як зґвалтування впливає на подальше життя жертви та насильника? Насильник заспокоюється на вчиненому злочині чи відсутність покарання підштовхує його до наступних?

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Вчитель ставить учням наступні запитання:

Які властивості (поведінка) дівчини/хлопця можуть спровокувати зґвалтування?

В яких суспільствах (демократичних чи авторитарних) скоюється більше зґвалтувань? (відповідь може бути дана на основі кінематографічних фільмів, літератури, тощо).

Які є стереотипи в оцінці жертви ґвалтування?

V. Підсумковий блок.

- підсумки вчителя

Вчитель підводить учнів до висновку, що в ролі ґвалтівника у більшості випадків постає той, хто не вміє будувати паритетні гармонійні стосунки та ставить запитання:

Що більше впливає на зменшення кількості ґвалтівників: страх покарання чи набуття вміння будувати паритетні стосунки?

- рефлексія заняття учнями

Вчитель ставить перед учнями наступні запитання: Чому жертви мовчать? Чому співробітники органів внутрішніх справ часто вважають, що жертва сама вина? Яка зачасту реакція друзів, батьків, знайомих жертви? Які передумови для того, щоб змінилася ситуація?

VI. Домашнє завдання.

Вчитель ставить перед учнями питання для домашнього опрацювання:

1. Що є характерною ознакою будь-якого насильства, в тому числі й сексуального?
2. (Відповідь: Зазіхання на автономію, гідність особи, примушування до небажаної для неї дії).

3. Чи залежить кількість зґвалтувань від соціально-економічної ситуації у суспільстві? Обґрунтуйте свою відповідь.
4. Як Ви вважаєте, чи впливає якимось чином виховання в сім'ї, стосунки матері та батька на формування особи гвалтівника?
5. Чи впливає зґвалтування на подальше життя та емоційний стан жертви, її стосунки з протилежною статтю? Чому?
6. Хто переважно стає жертвою гвалтівника? Чи пов'язано це якимось чином з гендерними стереотипами у суспільстві?
7. Які міри Ви б застосували, щоб зменшити кількість зґвалтувань?

Тема: «Стереотипи залицяння: спробуємо помінятися ролями»

Цільова група: юнацтво (15-17 років).

Мета: розвінчати стереотипи, згідно з якими, ініціатор компліменту/залицяння хлопець, а дівчина – об'єкт.

Завдання: проілюструвати стереотипність багатьох правил залицяння, орієнтованих на жіночу стать та навчитись дивитись на залицяння очима іншої статі.

Форма проведення:

- групова дискусія;
- сюжетно-рольова гра.

Тривалість заняття: 1, 5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Вчитель загострює увагу на тому, що етикет прийшов до нас з давніх часів і його норми, можливо в деякій мірі вже не є актуальними.

II. Актуалізація опорних знань.

Учні відповідають на запитання:

Хто зазвичай виступає об'єктом, хто суб'єктом залицяння (компліменту)? Чому ініціатива залицяння з боку дівчини зазвичай зустрічає обурення суспільства?

Чи приємно хлопцям чути компліменти з боку жіночої статі?

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Вчитель пропонує учням на мить уявити, що чоловіки та жінки помінялися стереотипними формами поведінки. Клас ділиться на 2 групи: 1 група – хлопці; 2 група – дівчата. Учні розігрують ситуації: знайомство; компліменти щодо зовнішності. Спершу розігруються традиційні форми знайомства (хлопець – ініціатор, хлопець робить компліменти

дівчині), потім – учні міняються ролями (дівчина – ініціатор, дівчина робить компліменти хлопцю).

Групова дискусія. Вчитель ставить питання про неприйнятні («Які ніжки!») та прийнятні («Чарівна усмішка») компліменти.

IV. Підсумковий блок.

- підсумки вчителя;
- рефлексія заняття учнями.

Вчитель обговорює з учнями їх бачення майбутнього розвитку ситуації знайомства. Чи збережуться традиції етикету, що склався історично? Що може змінитися? Чи повинен чоловік постійно допомагати жінці, як слабкій статі (відчинити двері перед жінкою, поступитися місцем)?

V. Домашнє завдання.

Вчитель ставить перед учнями питання для домашнього опрацювання: Яким, на їх думку, має бути етикет в майбутньому?

Тема: «Світ глянцю. Образ ідеальної дівчини та хлопця у сучасних молодіжних виданнях»

Цільова група: юнацтво (15-17 років).

Мета: сформувати уявлення про нав'язані традиційні стереотипи жіночності та чоловічності, що нав'язуються молоді за допомогою глянцевого видання. Сформувати критичне ставлення та вміння бачити і розвінчувати традиційні (патріархальні) стереотипи.

Завдання: з'ясувати механізми маніпулювання ЗМІ образом ідеальної жінки, як способу насадження статевого стереотипів.

Форма проведення:

- контент-аналіз;
- презентація напрацьованих висновків у фокус-групах;
- групова дискусія.

Тривалість заняття: 1, 5 години.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали:

- ватман формату А1 (4 аркуші);
- маркери (8шт);
- дошка;
- скотч;
- сучасна глянцева періодика для дівчат та хлопців.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Учитель обговорює з учнями роль ЗМІ в суспільстві та ставить наступні запитання:

Звідки ми черпаємо інформацію про статево-рольову поведінку?

Яка роль ЗМІ у цьому процесі?

Чи завжди реклама/преса є «двигуном прогресу»?

II. Актуалізація опорних знань.

Учитель з'ясовує, які журнали читають учні? Чи задумувались вони над тим, які настанови несуть їх улюблені журнали? В якій ролі зачасту виступає жінка в рекламі? Чи відрізняється реклама в країнах з традиційним (патріархальним) устроєм та в країнах з егалітарним? Чому в більш розвинутих країнах заборонена реклама із зображенням жінки в традиційній ролі (на кухні, з пральним порошком, тощо), а дозволене лише використання зображень пари (чоловіка та жінки)?

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Учитель розділяє клас на 4 групи (I – юнаки, II – юнки, III – юнаки, IV – юнки). Кожній групі дається 2 випуски найпопулярніших глянцевих видань для юнацтва серед учнів (наприклад Cool, X-treem) (I групі (юнакам) – 2 для дівчат, II (юнкам) – 2 для хлопців, III групі (юнакам) – 2 для хлопців, IV групі (юнкам) – 2 для дівчат).

Завдання: використовуючи подану схему (див. Додаток 1), учні підраховують кількість згадувань поданих тем, фіксуючи результати на ватмані, та аналізують зміст журналів.

Групова дискусія. Учні відповідають на запитання:

Чи прив'язана жінка до побуту, а чоловік до кар'єрного зростання?

Чи торкаються дані журнали професійної діяльності?

Чи містяться в них професійні психологічні рекомендації для підтримки самооцінки?

V. Підсумковий блок.

Учитель говорить про те, що глянцеві журнали прив'язують жінку до побутових справ (дім, кухня, сім'я) і забирають чоловіка з цього контексту, що руйнує паритетність ролей та парність функцій.

Учитель з'ясовує, до яких висновків прийшов кожен з учнів, чого вони навчилися в ході заняття, що, можливо, змінилось у їх сприйнятті ідеалів чоловічності та жіночності.

VI. Домашнє завдання.

Проаналізувати інформаційне наповнення свого улюбленого глянцевого видання, вказуючи причини, чому учневі цікавий саме даний журнал та внести пропозиції щодо можливої зміни його змісту.

Додаток 1

№ п/п	Тема	Кількість згадувань	
		Чоловіки	Жінки
1.	Приватне життя (кохання, стосунки між статями, дружба)		
2.	Сім'я (виховання дітей, шлюб)		
3.	Побут (кухня, прибирання, дім)		

№ п/п	Тема	Кількість згадувань	
		Чоловіки	Жінки
4.	Дозвілля (диско-клуби, кіно, музика)		
5.	Життя «зірок» (історії з життя зірок, інтерв'ю, фото)		
6.	Догляд за собою (здоров'я, харчування, заняття спортом)		
7.	Кар'єра, освіта (огляд професій, освітні заклади)		
8.	Мода (косметика, одяг, шопінг, стиль)		
9.	Культура (література, театри, історичні факти, туризм)		
10.	Автомобілі, спорт (футбол, хокей, теніс, тощо)		

ТЕМА: Ґендер і ринок праці

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво.

МЕТА:

- дати підліткам базові знання про ґендер та ринок праці, а також їх вплив на стосунки між статями у суспільстві;
- визначитися з основними ролями чоловіка та жінки в системі ринку праці;
- навчитися визначитися з ґендерними ролями при працевлаштуванні;
- допомогти групі зрозуміти необхідність ґендерних змін, подолання ґендерної нерівності у суспільстві.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути усвідомлення ґендерної нерівності при працевлаштуванні та необхідності змін в суспільстві;
- встановити зв'язок між жіночими та чоловічими ролями та ринком праці.
- навчитися вести дискусію з метою подолання ґендерної нерівності.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- мозковий штурм;
- робота в парах;
- робота в групах;
- групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: зустріч на 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань ґендеру, або аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю;
- необхідний роздатковий матеріал за кількістю присутніх;
- заздалегідь підготовлені правила, які під час занять вивішуються на дошці;
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – 6-10 аркушів;
- маркери – 8 штук;

- стікери у вигляді квітки;
- дошка;
- скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Для налаштування групи на роботу та створення комфортної атмосфери, вчитель/вчителька пропонує учням вправу «Ми схожі». Усі учасники рухаються у довільному порядку по кімнаті та кажуть кожному зустрічному 2 фрази: «Ти схожий на мене тим, що...», «Я відрізняюся від тебе тим, що...».

Наприкінці вправи вчитель/вчителька просить учнів поділитися своїми враженнями від вправи та резюмувати схожості для закріплення позитивного результату.

II. Актуалізація опорних знань.

Заняття починається вправою «Взаємні презентації». Вчитель/вчителька пропонує учням виконати перший етап вправи: потрібно кожному самостійно намалювати образ, відповідаючи на запитання «Я і моя майбутня професія». На виконання цього завдання учасники мають 5 хвилин.

Другий етап: вчитель/вчителька пропонує учням об'єднатися у пари, і розповісти якомога детальніше в парах один про одного. Для виконання цього етапу потрібно 10 хвилин.

Третій етап: представлення групі свого партнера протягом 30 секунд. Потрібно отримати якомога більше інформації. Під самопрезентації учні повинні відобразити наступні важливі питання:

- якою я бачу мою майбутню професію?
- що я ціную в собі?
- предмет моєї гордості?
- що я вмю робити краще за все?

По завершенню вправи вчитель/вчителька резюмує, що кожен учасник тренінгу має певну мету, має певні уявлення щодо своєї майбутньої професії, має прагнення до професійного зростання та самовдосконалення, тому важливим моментом у нашій роботі є питання ґендеру, а саме «ґендер і ринок праці».

III. Інформаційний блок.

Учитель/вчителька дає відповіді на питання, що виникли під час попередньої вправи. Після проголошення незалежності Україна стала на шлях демократичних перетворень. Одним із вимірів демократії є забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків та жінок. Протягом останніх років наша держава на офіційному рівні задекларувала курс на забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві, прийнявши Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок», державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві, ратифікувала міжнародні документи. Проте сьогоднішня ситуація говорить про проблеми, які є в суспільстві.

Практика проведення економічних реформ показує, що за відсутності адекватної системи заходів державного регулювання зайнятості жіноча частина трудових ресурсів першою витісняється на периферію ринку праці або взагалі за його межі. У результаті посилюється прихована та явна дискримінація жінок, гендерна сегментація ринку праці, знецінення її освітнього і кваліфікаційного потенціалу. Наприклад, у 2009 році 57% осіб, які перебували на обліку в Київському міському центрі зайнятості, були жінки. Рівень працевлаштування жінок по м. Києві складає 69,7%, в той час як чоловіків 83,4%. Аналіз статистичних даних свідчить про існування труднощів в працевлаштуванні жінок через недостатню кількість вакансій для жінок, вимог роботодавців до даної вакансії, необхідність надавати їм певні пільги, як матерям малолітніх дітей, небажання роботодавця брати на себе обов'язки щодо організації робочого місця та режиму праці.

Існуючі в суспільстві гендерні стереотипи заважають ефективному розвитку сучасного ринку праці і викликають ряд проблем: низька заробітна плата жінок в порівнянні з заробітною платою чоловіків; вікова дискримінація, низький соціальний статус жінки в суспільстві. Так найбільша відмінність у заробітній платі жінок і чоловіків у високооплачуваних галузях, зокрема, в установах фінансової діяльності та державного управління, де середнього місячна зарплата жінок на третину менша. Найменшу заробітну плату одержують жінки, які зайняті в охороні здоров'я та надання соціальної допомоги.

Дискримінація жінок є досить поширеною під час прийому на роботу. Якщо у Швеції відповідно до законодавства про працю забороняється у процесі інтерв'ю під час прийому на роботу ставити запитання особистого характеру, то в Україні це досить поширена практика. Також під час розміщення оголошень дуже часто ми можемо побачити, що працедавець чітко вказує стать, і в більшості випадків схиляється до чоловічої. Питання гендерної дискримінації у сфері економіки є комплексним та потребує ретельного вивчення. Усі ці проблеми спонукають звернути увагу на суперечності у сфері гендерних відносин щодо жінок: освічені жінки працюють на малооплачуваних роботах. В Україні спостерігається суперечливе становище у сферах освіти та зайнятості: більш освічені жінки обіймають менш оплачувані посади на менш престижних роботах.

Щорічний рейтинг рівноправ'я жінок та чоловіків засвідчив, що за даними 2009 року Україна посідає 61 місце поряд з Китаєм та Гондурасом, на відміну від 2007 року, коли вона перебувала на 57 місці. Індекс рівноправ'я статей розраховується шляхом порівняння можливостей чоловіків та жінок в чотирьох сферах діяльності: політиці, працевлаштуванні та побудові кар'єри, освіті та охороні здоров'я. Лідерами є Ісландія, Фінляндія, Норвегія та Швеція. Про що це може свідчити?

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Для більш повного та глибокого засвоєння знань учитель/вчителька пропонує учасникам тренінгу вправу «Я думаю, що...». Вчитель/вчителька пропонує учням переглянути інформацію на фліп-чарті та визначити, які цифри є реальними (правильні цифри виокремлено жирним шрифтом).

«Я думаю, що...»

Жінки займають _____% управлінських та адміністративних посад в усьому світі.

Навіть тоді, коли жінки виконують ту саму роботу, що й чоловіки, вони, переважно, отримують на _____% менше, ніж чоловіки.

10-15   чи   0-40

Жінки складають половину населення планети. Вони виробляють 2/3 усіх робочих годин у світі, але реєструється тільки 1/3 частина робочих годин. При цьому жінки заробляють тільки 1/10 частину світових доходів і є власницями _____% світової власності.

1   чи   25   чи   60

Щорічно невраховані внески жінок у ВВП усіх країн складають біля 4-х _____ доларів.

Млн..   чи   млрд..   чи   трлн.

Обговорення відбувається за правилами групової дискусії. Вчитель/вчителька пропонує дати відповіді на такі запитання:

- Які ваші враження від статистики?
- Чим можна пояснити таке економічне становище жінок?
- Чи є різниця між «відсутністю дискримінації» та «рівністю можливостей»?
- Які зміни повинні відбутися, щоб досягти рівноправ'я жінок та чоловіків до якого прагне Україна?

Вчитель/вчитель наближує учнів до думки, що є різниця між «відсутністю дискримінації» та «рівністю можливостей». Хоча у багатьох країнах жінки не мають юридичної дискримінації, проте така статистика засвідчує, що жінки не мають рівних можливостей у економічній, політичній та соціальній сферах, або ці можливості є незначними. Поширений в українському суспільстві патріархальний стереотип про справжнього чоловіка-годувальника призводить до постійної відтворюваної різниці ролі жінки у політиці, бізнесі. Серед державних службовців-керівників першої (найвищої) категорії жінки складають менше 10 %. Жінки складають більше половини студентів вищих навчальних закладів, проте частка жінок з вищою освітою, які займають керівні посади, складає менше 20%. Жінки переважають серед безробітних та мають менше прав на влаштування на певну посаду при нестачі робочих місць. Також, робота жінки розглядається лише як додатковий матеріальний внесок у бюджет сім'ї.

V. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя/вчительки.

Все управління економікою побудоване на чоловічій культурі, процес прийняття рішень керується чоловіками. Стереотипна думка про те, що у суспільстві слід спочатку підняти економічний добробут, а вже потім дбати про розвиток гендерної рівності призвела до того, що жінки не мають можливостей розвиватися професійно, отримувати гідну оплату праці, а повинні працювати на «жіночих», тому що активна жінка у сфері

прийняття рішень, а також жінка, яка будує кар'єру – є неповноцінною, ущербною як жінка. Якою має бути справжня жінка. Проблема ґендерного ідеалу не проста тому, що жінки завжди перебувають у «колоніальній тіні» чоловічого суспільства. Панівне становище чоловіків у суспільстві розповсюджується у всі сфери, проте найбільш гостро це відчувається на ринку праці. Заходи, які мають місце в Україні в рамках ґендерної політики на жаль надзвичайно скоромні, як правило не скоординовані та і знайомі теж на жаль, лише невеликому колу спеціалістів. Подолати перешкоди економічної дискримінації жінок та умови їх малозабезпеченості, можливо тільки за допомогою розробки державної стратегії визнання і підтримки репродуктивного сектору економіки, та за умови активної участі в її реалізації державних та громадських структур. Тому держава повинна дбати про забезпечення рівних прав не тільки на папері, закони та іншими нормативними документами, але будувати систему, стратегію, яка б у повній мірі працювала над вирішенням проблем дискримінації жінок на ринку праці.

Рефлексія заняття учнями.

Вчитель/вчителька пропонує учням вправу «Наша скарбничка» з метою підведення підсумків та отримання зворотнього зв'язку.

Вчитель/вчителька пропонує учням стати в коло. Уявіть, що посередині нашого кола стоїть скарбничка. Давайте по черзі зараз усі скажемо, що саме кожна людина, яка стоїть у колі, взяла чи взяв для себе корисного від сьогоднішнього уроку.

Далі вчитель/вчителька дякує усім за спільну роботу і бажає успіхів на шляху досягнення ґендерної рівності.

ТЕМА: Ґендер і торгівля людьми

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки.

МЕТА:

- дати підліткам базові знання про ґендер та торгівлю людьми;
- допомогти розкрити явище торгівлі людьми і дьми зокрема, причин його виникнення;
- навчитися основним шляхам запобігання та протидії злочину торгівлі людьми;
- допомогти подолати стереопити щодо явища торгівлі людьми;
- допомогти групі зрозуміти необхідність ґендерних змін, подолання ґендерної нерівності у суспільстві з метою подолання явища торгівлі людьми.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути усвідомлення важливості ґендерних питань під час обговорення теми торгівлі людьми;
- встановити зв'язок між жіночими та чоловічими ролями та торгівлею людьми;
- навчитися вести дискусію з метою подолання ґендерної нерівності.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- мозковий штурм;
- робота в парах;

- робота в групах;
- групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: зустріч на 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань гендеру, або аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю;
- необхідний роздатковий матеріал за кількістю присутніх;
- заздалегідь підготовлені правила, які під час занять вивішуються на дошці;
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – 6-10 аркушів;
- маркери – 8 штук;
- стікери у вигляді квітки;
- дошка;
- скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Для створення сприятливої атмосфери для роботи вчитель/вчителька пропонує учасникам тренінгу вправу «Моя мрія». Усім присутнім пропонується по колу назвати своє ім'я та країну, в якій хотілося б побувати або певний час пожити. Запитайте, чому обрано саме цю країну.

Після того, як кожен учень висловиться, подякуйте та підведіть маленький підсумок, що це нормально та природньо мати мрії, бажання, хотіти подорожувати, відкрити для себе нові країни, нові культури та традиції, знайомитися з людьми, вчитися, подорожувати чи працювати за кордоном. Проте це стає трагедією, коли це перетворюється на рабство, з якого дуже тяжко та іноді навіть неможливо вирватися, потерпаючи від насильства, наражаючись на небезпеку.

II. Актуалізація опорних знань.

Заняття починається вправою «Казочка про скріпочку». Вчитель/вчителька роздає кожному учасникові тренінгу велику кольорову скріпку.

Розповідь вчителя:

Героїня цієї казочки, маленька Скріпка, така ж, як у вас в руках.

Життя у цієї Скріпки дуже невеселе.

Ймовірно, що вона сирота.

Або її рідним байдуже до неї.

Від купи різних проблем ця Скріпка тричі зігнута (от така).

І от одного разу прийшов до Скріпки дехто дуже милий і запропонував їй круто змінити своє тричі зігнуте життя на красиве та безтурботне – на березі лазурного моря.

І захотілося Скріпці все змінити, звільнитися від проблем і розігнутись.(Випрямили скріпку)

І от Скріпка вже уявила, що її життя стане схоже на квіточку, або навіть на дорогий перстень з діамантами, але...!

Нове життя Скріпки виявилось зовсім іншим, її продали в рабство і Скріпку скрутило ще більше.

І тоді Скріпка стала намагатись повернути все на свої місця. Але...!

У вас вийшло повернути Скріпку в попередню форму? – Ні. І у Скріпки також не вийшло (коментарі присутніх).

Чому я розповіла вам цю історію?

Тому що, сподіваюсь, що якщо колись вам запропонують «легко і без особливих зусиль» змінити все своє життя, – ви згадаєте **всі: історію маленької Скріпки.**

Обговорення проводиться без коментарів вчителя/вчительки, пропонує учням висловити власну думку.

III. Інформаційний блок.

Для багатьох людей здається неймовірним, що проблема торгівлі людьми і дітьми зокрема є такою актуальною, а явище таким поширеним. Причиною є те, що незважаючи на широку розповсюдженість торгівлі людьми, вона залишається прихованою від очей громадськості. Наша держава визнана країною постачання, територією звідки людей вивозять до інших країн, здебільшого – жінок і дітей, котрі стають «живим товаром» на міжнародному «тіньовому» ринку.

Кожен рік десятки тисяч людей, більшість з яких – жінки та діти, стають об'єктом торгівлі. Їх обманюють, продають, змушують займатися важкою принизливою працею, і в більшості випадків, вони живуть і працюють в рабських умовах в якості жебрачок і жебраків. Торгівля людьми перетворює життя на страшну трагедію людей, які втрачають здоров'я, фізичне і психічне, втрачають надію на майбутнє, можливість вирватися з тенет рабства, втрачають віру у високе призначення людини. Торгівля людьми – це дуже чітко організований та законспірований бізнес, до якого залучено велику кількість людей, які на руйнуванні життя інших будують свій бізнес та заробляють мільярди.

Панує переконання: проблема торгівлі людьми – це проблема передусім „легко-важких” жінок. До сих пір в суспільстві побутує думка, що лише жінки, які хочуть отримати легкі гроші, потрапляють в рабство. За неофіційними даними в світі близько 4 млн. осіб щороку переправляються через кордони держав для використання в підневільній праці. В сучасну работоргівлю втягуються навіть держави, які уникнули рабовласницького періоду у своїй історії. Якщо протягом XIX ст. з Азії і Африки було вивезено 12 млн. рабів, то упродовж останніх 30 років XX ст. лише азіатських дівчат та жінок до Європи з метою експлуатації в підневільній праці було переправлено 13 млн. Для України торгівля людьми в її сучасному розумінні постала наприкінці XX ст., зокрема після розпаду СРСР. Сукупність соціально-економічних умов, специфіка географічного положення та справжній “хаос” на українських кордонах призвели до того, що Україна перетворилася в країну-донора та країну-транзит “живого товару”. Особливо загрозливих форм набула торгівля жінками та дітьми. За інформацією Міжнародної організації з міграції, за останні роки близько 400 тисяч українців виїхали за кордон з метою працевлаштування, з яких понад 100 тисяч жінок потрапили в секс-індустрію країн-реципієнтів.

Торгівля людьми, зокрема жінками та дітьми, — це добре організований транснаціональний злочинний бізнес, тісно пов'язаний з такими явищами як проституція, наркоманія та порноіндустрія. Торгівлю людьми в більшості випадків займаються добре організовані злочинні угруповання, транснаціональний характер яких робить ці злочини майже безкарними з практичної точки зору, а наявність обов'язкової мети наступного продажу чи іншої передачі іншій особі (при переміщенні через державний кордон України) і необхідної вимоги усвідомлення винним подальшої мети такої діяльності.

Зростання безробіття, особливо жіночого (понад 80%), неухильне і стрімке зниження життєвого рівня населення, вихід країни на світовий ринок обміну товарів і послуг створили сприятливі умови для поширення торгівлі людьми і в Україні. Окрім вищевказаних причин важливу роль у цьому відіграла специфіка географічного положення України і "прозорість" її кордонів. Усе це в сукупності призвело до того, що Україна опинилася на перетині світових шляхів транспортування жертв торгівлі людьми, а її громадяни постійно поповнюють "лави" останніх.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Для глибшого засвоєння знань пропонується вправа «Міфи та факти». Ми часто повторюємо чужі слова, думки, дії, особливо не задумуючись. У кожному суспільстві поширені певні суспільні твердження, що сприймаються більшістю як факти, яким варто вірити бездоказово. Такі твердження називаються суспільними стереотипами чи міфами, тому що вони спотворюють реальну дійсність, дають викривлене, нереальне уявлення про неї. Існують такі міфи й щодо проблеми торгівлі людьми. Вчитель/вчителька пропонує учасникам тренінгу розподілитися на 4 команди. Команди отримують завдання обговорити отримані міфи стосовно торгівлі людьми (див. Додаток 1) та придумати свої спростування.

- Чому названі вище міфи існують в нашому суспільстві? Чому їм вірять?
- Як можна подолати ці суспільні стереотипи, які, фактично, допомагають торгівцям людьми робити свою жажливу справу?
- Що вам дала ця вправа?

В кінці вправи підведіть підсумок:

Отже, ми розглянули безліч неправдивих уявлень, які існують з приводу торгівлі людьми, зокрема те, що жертвами торгівлі людьми стають лише молоді дівчата, або те, що торгівля людьми стосується лише сексуальної експлуатації. Насправді ж, більша кількість чоловіків та жінок стають потерпілими саме завдяки трудовій експлуатації. Існують інші стереотипи суспільної думки, і всі вони є небезпечними. Особливо міф про те, що жертви торгівлі людьми самі погодилися їхати, тому не потрібно їм співчувати. Проте, насправді, попередня згода потерпілої особи не має абсолютно ніякого значення. Якби людині сказали правду: «Тебе будуть бити по кілька разів на день, тебе будуть гвалтувати, ти будеш працювати по 20 годин на день, тебе не будуть годувати...», то хіба ця людина свідомо погодилася би на таке?

Далі вчитель/вчителька пропонує учасникам тренінгу вправу «Не дамо себе обманути» з метою усвідомлення ризиків вербування та набуття навичок уникнення тенет торгівців людьми. Присутні об'єднуються в 5 команд і кожна команда отримує реальну історію вербування (див. Додаток 2). Запропонуйте командам підготуватися і розіграти

свої історії вербування. Після того, як кожна гра закінчується, одна особа від команди має переказати історію вербування.

Після показаних сценек проведіть вихід з ролей. Для цього запросіть висловитися всіх бажаючих:

- Що ви почували, коли грали свої ролі?
- Кому було складно грати й чому?

Не поспішайте, дайте висловитися усім бажаючим. Тільки після цього запропонуйте усім встати, скинути з обличчя уявні маски (покажіть групі цей уявний жест, попросіть його повторити) і стати самими собою. Потім дружно, за вашою командою, всі мають прокричати своє ім'я.

У кінці проведіть обговорення вражень групи від гри:

- Які ваші враження від переглянутих сценек?
- Чому кожного й кожна з вас навчила ця гра?

Разом з групою визначте на основі переглянутих історій найпоширеніші шляхи вербування.

- Отже, можливими шляхами вербування є наступні:
- Оголошення в газетах про роботу за кордоном без деталізації – яка саме це робота.
- Пропозиції від ледь знайомої людини, яку зустріли в кав'ярні, парку, дискотеці, інших місцях.
- Пропозиції від знайомих (колишніх однокласників, знайомих ваших друзів тощо), які раптом виявили бажання вам «допомогти» знайти роботу за кордоном.
- Пропозиції від людей, які набилися вам у друзі, стали активно з вами спілкуватися, а потім настирно пропонують свою «допомогу» у працевлаштуванні.
- Телефонний дзвінок по домашньому телефону – від агенції, що займається працевлаштуванням.
- Оголошення в Інтернеті.
- Пропозиція відвідати країну з метою знайомства з можливим нареченим, шлюбна пропозиція тощо.

Врахуйте, торгівці людьми весь час шукають нових шляхів вербування! Тому потрібно постійно бути насторожі. Пам'ятайте! Тільки ваша обережність та поради досвідчених фахівців допоможуть вам уникнути тенет сучасних людоловів.

V. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя/вчительки.

Торгівля людьми є третім у світі найприбутковішим злочинним бізнесом після контрабанди наркотиків та зброї. Цей злочин стає ще страшнішим, так як значна кількість жертв не виявляється. З оцінками ООН та МОМ, від 600 до 800 тисяч чоловіків, жінок та дітей щороку стають жертвами торгівлі, приблизно 80% із них – жінки та дівчата, серед яких значний відсоток – неповнолітні.

Українське суспільство, за всіма ознаками, дуже сильно потерпає від торгівлі людьми. Нерідко потерпілі від торгівлі людьми є представниками найбільш активної, найкращої частини суспільства. Тому втрата їх – величезна проблема для країни.

Проте найбільше торгівля людьми впливає на саму людину, підриваючи її психологічне та фізичне здоров'я. Це негативне явище руйнівним чином впливає на родини

потерпілих, на їхні родини та дітей, втрату соціальних зв'язків, власної значущості та важливості кожної людини для суспільства.

У протидії торгівлі людьми повинні об'єднатися усі державні, недержавні, міжнародні та українські структури та організації, церковні громади та усі небайдужі люди в нашій державі.

Рефлексія заняття учнями

Вчитель/вчителька пропонує учасникам тренінгу вправу «Дерево мудрості». На дошку прикріплюється ватман з намальованим стовбуром дерева, а учням роздаються різнокольорові стікери у вигляді листочків, на яких усі присутні повинні написати те, що вони зрозуміли, що для них було найважливішим, чого їх навчило заняття.

Потім вчитель/вчителька просить присутніх по черзі вставати, зачитувати свої записи та приліплювати свої листочки на дерево. Таким чином розквітає «Дерево мудрості».

У кінці вчитель/вчителька дякує групі за спільну роботу, побажайте успіхів у справі захисту своїх прав.

VI. Домашнє завдання.

Вчитель/вчителька пропонує учням вдома попрацювати над проблемою торгівлі людьми у такий спосіб. Зробити таблицю «Шляхи вербування людей у рабство», а також шляхи захисту себе та попередження потрапляння у рабство.

ДОДАТОК 1

1 команда

- Гарні гроші можна заробити тільки за кордоном.
- Вийти заміж за іноземця – це купити квиток до раю.

2 команда

- У рабство потрапляють тільки молоді жінки, яких сексуально використовують. Чоловіки, діти та літні люди ніколи не стають жертвами торгівців людьми.
- Гірше ніж тут, в Україні, вже не буде: мало платять і робота непрестижна. Тому краще звільнитися і поїхати нелегально працювати за кордон.

3 команда

- Нелегальна робота – це нормально. Це нічого, що немає гарантій і грошей відразу не платять – заплатять потім.
- Жертвами торгівців людьми стають тільки малоосвічені та наївні люди. Мене це не торкнеться.

4 команда

- Багато людей з України їдуть працювати за кордон і заробляють гарні гроші. Це тільки дурні попадаються на гачок торгівців людьми, тому мене це не торкнеться.

ДОДАТОК 2**Історія перша**

Правоохоронці з міста Харкова дізналися, що респектабельне модельне агентство міста пропонувало молодим ефектним дівчатам роботу моделі в Об'єднаних Арабських Еміратах. Обов'язковою умовою для можливості одержати цю роботу була наявність так званого портфоліо з фотографіями дівчат в нижній білизні, закордонний паспорт та вік від 15 до 23 років. Після надання портфоліо серед дівчат проводився кастинг. Якщо дівчина проходила конкурс, з нею підписували договір, в якому було зазначено, що за проведення двотижневих показів мод в Еміратах вона одержувала гонорар в сумі 500 доларів США. Так само майбутнім моделям фірма надавала квитки на літак і супроводжувала їх до аеропорту «Бориспіль» в м. Києві. Група дівчат, які вилітали на роботу, складалася з 10-15 осіб. До самого прибуття в чужу країну вони навіть не підозрювали, що жодного разу так і не вийдуть на подіум. Відразу після приземлення літака українців зустрічали люди, які нібито для реєстрації відбирали в них паспорти, і вели на повний медичний огляд. Потім дівчат відвозили на шикарну віллу, де розповідали, чим саме насправді їм доведеться займатися: вони мали надавати інтимні послуги багатим громадянам цієї держави, які приїжджатимуть на цю віллу. Більшість дівчат відмовлялось від такого роду діяльності, проте вони відразу потрапляли під тяжкий морально-психологічний тиск. Через два тижні такого сексуального рабства харків'янок привозили в аеропорт, купували квитки і відправляли на батьківщину. Наразі працівниками міліції виявлено більше 100 дівчат, які стали жертвами торгівлі людьми від дій цього «модельного агентства».

Історія друга

Я отримував платню, яка була недостатня для того, щоб допомогти дитині отримати вищу освіту. Тому я думав, де б заробити. Якось я познайомився з подружньою парою, що видалася мені дуже приємною та гідною довіри. Через певний час нові знайомі запропонували мені роботу в Чехії, сказавши, що працювали там самі й добре заробили. Контракту я ніякого не укладав, бо мої знайомі сказали, що це зовсім не потрібно.

Я сам оплатив свій переїзд у Чехію. Там у мене вилучили паспорт і змусили працювати під вартою по 12-16 годин без вихідних. Грошей не платили, весь час погрожували фізичною розправою. Коли я відмовлявся виходити на роботу, мене били охоронці. Щоб ми не пручалися, у мене на очах моєму другові порізали обличчя.

Нарешті мені вдалося втекти – і я повернувся додому. Вдома намагався додзвонитися до тих людей, які мене завербували, але їхні телефони не відповідали, а потім мені сказали, що їх немає в Україні.

Історія третя

Мій друг прочитав оголошення в газеті, що потрібні робітники в Росію за будівельними спеціальностями, і зателефонував. Я мав велику потребу в грошах і тому попросив його взяти й мене на співбесіду. Коли ми прийшли за вказаною адресою (це була квартира, що знімалася), нас зустріли роботодавці – чоловік років 50-ти і молодий хлопець. Ми обговорили всі питання і вони нам пообіцяли зарплату в 700 дол. США.

Потім нас зібралася ціла бригада – молодих хлопців і дівчат – і ми поїхали до Росії. Там ми потрапили у справжнє рабство – у нас забрали паспорти, працювали й жили ми під постійною охороною. Робота проводилася у великому темпі, на даху доводилося працювати без страховки у будь-яку погоду. Будівельні матеріали переносили вручну на 2-3 поверхи, а від непосильної праці та поганого харчування в усіх крутилося в голові й темніло в очах. Жили ми в антисанітарних, нелюдських умовах. Нас весь час штрафували за якісь провини, занижували розцінки, тому грошей практично не платили.

Психологічне насильство було постійним, а також нас карали фізично. Коли ми почали вимагати зароблені гроші, нас закрили в підвалі і відпрацьовували на нас техніки якогось східного єдиноборства, а дівчат, які працювали з нами, гвалтували у нас на очах. І попередили, щоб ми більше не сміли вимагати зарплату. Також нам погрожували здати в міліцію, бо ми знаходилися в країні нелегально.

Та мені якось пощастило втекти. Тепер маю важкі психологічні наслідки: складно спілкуватися з оточуючими, постійно з'являються думки чи спогади про те, що пережив за кордоном. Погано сплю, переслідують кошмари: часто сняться картини, пов'язані з перебуванням за кордоном, – побиття, з'валтування дівчат, брутальне поводження тощо.

Історія четверта

Після закриття будівельної фірми я залишився без роботи. Через знайомих дізнався про чоловіка, який набирав робітників до Польщі на сільськогосподарські роботи. Нам пообіцяли нормальний робочий день, вихідні, гарну зарплату. Контрактів з нами ніхто не укладав. Там вони взагалі не укладають контрактів з українцями.

Я сам оплатив дорогу. Коли ми приїхали в Польщу, водій зібрав у нас паспорти неначебно для реєстрації, а потім відвіз нас до господаря, і ми бачили у вікно, як йому було відраховано гроші.

Господар виявився психічно неврівноваженою людиною – з будь-якого приводу та без приводу кричав на нас, брутально лявся, бив батоном, погрожував не заплатити гроші, не дозволяв виходити за територію свого господарства, яке було обнесено високим кам'яним муром і охоронялося службовими собаками. Грошей він нам не платив.

Працювати потрібно було 7 днів на тиждень без жодного вихідного з 6-ї години ранку до 22-ї. За весь день я мав лише дві перерви по 10-15 хвилин на сніданок і обід. Я думав, що саме такі умови створювали фашисти для в'язнів концтаборів.

Історія п'ята

За оголошенням у місцевій газеті про набір робітників у Південну Корею я звернувся у туристичну фірму. Потрібно було заплатити \$ 700 за оформлення документів, переліт і посередницькі послуги у працевлаштуванні. Позичив ці гроші у різних знайомих і вилетів до Сеула по 15-денній туристичній візі.

Там я мусив працювати на приватному підприємстві по виготовленню меблів на порізі плит для шаф (вага плити 50 кг, до верстата подається вручну). Ми працювали по 16-18 годин з 8.30 ранку до 1-2 години ночі з 30-хвилинною перервою на вечерю (годували лише раз на день). Поселили мене у 15-метрову кімнату без вікон і світла, де вже проживали 5 узбеків і 2 індуси. Спали всі «покотом» на підлозі.

Звільнили нас поліцейські. Кажуть, господар «не поділився» з ними прибутком. Відшкодованих через суд грошей якраз вистачило на те, щоб повернутися в Україну. Отримав гіркий урок на все життя.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ № 6.

Рівні можливості працевлаштування – чи дійсно це так.

МЕТА: на практиці познайомити учнів з соціальною категоризацією, що включає в себе поділ людей на дві основні категорії: А (ті, що підтримуються існуючою системою, успішні, незалежні) та не-А (ті, що знаходяться пообч системи, фактично обмежені в правах та можливостях); розкрити значення та вплив ґендерних, вікових, расових, етнічних та інших характеристик особистості на її соціальний статус.

ЗАВДАННЯ: інформувати учнів щодо фактичної ситуації на ринку праці, навчити самостійно робити висновки із ситуації, показати фактичну нерівність можливостей людей в залежності від їх ґендерної, расової, етнічної приналежності, а також віку.

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старший підлітковий та молодший юнацький вік

ОБЛАДНАННЯ: навчальна аудиторія, класна дошка або фліп-чарт, маркери, ручки, олівці.

ТРИВАЛІСТЬ: 45 хв – 1,5 год.

ХІД РОБОТИ

1. Вступне слово вчителя.

Вчитель знайомить учнів з основними законодавчими засадами України, що стосуються сфери працевлаштування, а також прав людини, законодавчими актами, що стосуються ґендерної рівності. Вчитель повідомляє, що попри фактичну рівність прав та можливостей людини, незалежно від статі, віку, етнічної та національної приналежності досить часто спостерігається нерівність можливостей, що виявляється у відданні переваги певним групам населення; проводить загальний аналіз існуючої соціально-політичної та економічної системи, де спостерігається чітка категоризація людей, розподіл на категорії А та не-А (див. таблицю 1).

А	Не-А
Успішні, соціально привабливі	Неуспішні, ті, що не підтримуються соціумом
Мають значні перспективи розвитку та самореалізації	Мають порівняно менші перспективи розвитку та самореалізації
Національна та етнічна більшість (у переважній кількості випадків)	Національна та етнічна меншість
Молоді та здорові	Люди літнього віку, інваліди

Чоловіки	Жінки
----------	-------

Вчитель проводить паралель між соціальною категоризацією людей та їх правами і можливостями на ринку праці.

2. Актуалізація опорних знань.

Актуалізуються навні знання та аналітичні навички учнів щодо ситуації на ринку праці України. Уточнюються критерії аналізу гендерної сегрегації ринку праці, нерівності в оплаті праці та професійному зростанні. Учням нагадується про явища галузевої гендерної сегрегації (нерівна представленість жінок та чоловіків у різних сферах виробництва) та вертикальної сегрегації (рівна представленість чоловіків та жінок по вертикалі влади).

3. Тематична частина.

Рольова гра «Співбесіда». Із загальної кількості учнів обирається «комісія з прийому на роботу» (2 дівчини та 2 хлопця). Потім за бажанням обирається ще 7 учнів, що будуть виконувати ролі пошукачів. «Комісії» повідомляють, що їхня фірма має 7 вакантних посад: заступник директора; голова комерційного відділу; голова маркетингового відділу; менеджер по роботі з клієнтами; кур'єр; прибиральниця; секретарка. «Пошукувачі» (у випадковому порядку) отримують папірці з означенням їх соціального статусу: вагітна жінка- спеціаліст, чоловік 45-50 років, жінка 45-50 років, чоловік 30 років, випускник вузу без досвіду роботи, випускниця вузу без досвіду роботи, жінка 45-50 років.

«Пошукачі» по черзі заходять до кімнати, де з ними проводиться співбесіда. Після закінчення члени «комісії» обмінюються враженнями та проводять розподіл вакантних посад. У процесі розгортання гри інші учні уважно спостерігають за її перебігом та занотовують цікаві факти.

По закінченню гри проводиться обговорення, під час якого основна увага звертається на наступні моменти: а) кому» було найлегше отримати престижну посаду, кому найважче; б) яка категорія населення є найбільш популярною серед роботодавців; в) які гендерні (етнічні, тощо) стереотипи були актуалізовані під час гри.

4. Підсумки.

Вчитель підводить підсумки заняття, звертаючи увагу на те, що формальне декларування рівності прав та можливостей всіх категорій населення може насправді не відповідати дійсності; проводить аналіз ситуації на сучасному ринку праці озвучуючи такі запитання:

1. Чи є коректним зазначення вікових, етнічних, гендерних характеристик у оголошеннях про пошук працівників?
2. Чому жінку під час співбесіди як правило запитують про її сімейний стан та про те, чи не збирається вона найближчим часом виходити заміж/вагітніти, а чоловіка ні?
3. Чому при відборі кандидатів на високі керівні посади перевагу віддають чоловікам?

Тема: Сім'я в українських приказках та прислів'ях.

Цільова група: юнацтво 15-17 років.

Мета: виявити особливості сімейних ґендерних ролей в українських приказках та прислів'ях.

Завдання:

- провести бесіду про розподіл ролей в сім'ї;
- повторити українські приказки та прислів'я про стосунки в сім'ї;
- виявити відмінності між ґендерними ролями в українських приказках та прислів'ях та сучасних сім'ях.

Форма проведення: бесіда з елементами тренінгу.

Тривалість заняття: 90 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: листки формату А4, олівці, ілюстрації чоловічих і жіночих ролей в різні епохи.

ХІД ЗАНЯТТЯ

- Чи вважаєте ви актуальним твердження В. Мономаха, що «жону слід любити, але не давати їй над собою влади»?
- Християнська традиція наполягала на головуючій ролі чоловіка в сім'ї та підлеглості жінки, спираючись на «походження» Єви з ребра Адама. Чи погоджуєтесь ви з такою точкою зору?

Традиційно в історії розподіл ролей в сім'ї розумівся так: чоловік — господар, здобувач, захисник, дружина — помічниця, вихователька, берегиня родини.

- З чим, на вашу думку, пов'язаний такий розподіл сімейних ролей?

Вчитель зосереджує увагу учнів на тому, що народна мудрість акумулювала досвід поколінь, це знайшло вираження в народній творчості. Вчитель просить пригадати українські приказки та прислів'я, де чоловіки і жінки мають різні сімейні ролі.

Учні спільно з вчителем заповнюють таблицю, намагаючись усвідомити різні погляди на роль кожної статі в родині. Для прикладу можна запропонувати наведені приказки.

Тип сім'ї	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Керує чоловік	Мудрі діти – мудрий батько, дурні діти – дурна мама.	Чоловікова сила в кулаці, а жінчина – в сльозах.
Керує дружина	Жінка працює, а чоловік танцює.	Біда тому дворові, де наказує коро-ва воліві.
Спільне керівництво	Господар без жінки, як без очей.	Чоловік та жінка – одне болото.

Висновок. Учні спільно з вчителем повинні дійти висновку, що найбільш успішні ті сім'ї, де керівництво здійснюється спільно чоловіком та дружиною.

Варто звернути увагу на те, що жінки в Україні часто головували в сім'ї. Це має дуже глибоке коріння, скажімо, в XVI ст. на Лівобережній Україні дружини козаків самостійно вели домашнє господарство, тоді, як чоловіки воювали, часто роками перебуваючи поза домом. В українській сім'ї XV-XIX ст. не тільки чоловіки, а й жінки мали право успадковувати майно; батьківську власність рівномірно розподіляли між членами родини, включаючи дочок. Жінка могла сама запропонувати одружитися з нею своєму майбутньому чоловікові, що навряд чи можна було уявити в будь-якій іншій країні Європи. На відміну від багатьох інших країн, українські жінки були письменними.

У Росії стиль життя в сім'ї був зовсім інший. У "Домострої", першому офіційному моральному кодексі, впровадженому в XVI столітті вказувалося, що чоловіки повинні бити своїх жінок за найменшу провину нагайками "бити уміло за кожну провину: це болить, лякає, але разом з тим, не завдає шкоди здоров'ю". В давнину діти також були власністю сім'ї. Батько мав право розпоряджатися долею дитини від народження до смерті (прикладом може слугувати відомий вислів Івана Грозного: "Я тебе породив, я тебе і уб'ю"). Наприкінці XVIII ст. Україна стала частиною Російської імперії. Частково це відобразилося у поглядах на родинне життя, призвело до руйнування багатьох традицій, які були характерні для української сім'ї.

Такі факти зафіксовані також в народній творчості.

Аналіз українських приказок і прислів'їв показує, що їх умовно можна розділити на дві групи: 1) егалітарні: де чоловіки і жінки виступають як рівноцінні члени суспільства; 2) сексичні: де одна із статей принижується.

Вчитель наводить приклади приказок з першої і другої груп, пропонує класу розподілитися на дві групи і провести конкурс приказок і прислів'їв. Одна група називає приказки егалітарні, а інша – сексичні.

До першої групи можна віднести:

- Нема кращого друга, як вірна супруга;
- Жінка чоловікові подруга, а не прислуга;
- Господар без жінки, як без очей;
- Найкраща спілка – чоловік та жінка;
- Чоловік жінці краще рідної матері; жінка чоловікові краще рідного батька;
- Чоловік та жінка – одне діло, одне тіло, один дух;
- Чоловік з жінкою, що борошно з водою;
- Чоловік та жінка – одне болото;
- Чоловік та жінка – пара волів: куди один, туди й другий;
- На що клад, коли у чоловіка з жінкою лад;
- Шануй батька твого і матір твою;
- Шануй батька і неньку, буде тобі скрізь гладенько;
- Хто батька – матір зневажає, той добра не знає;
- В тата-мами не довіку;
- Не послухаєш батька-матері, то навчить тебе лиха година;
- Доти ягнятка скачуть, поки матір бачать;
- Все купиш, лише мами й тата ні.

До другої групи належать прислів'я та приказки:

- Бог створив три зла: бабу, дідька і козла;
- У жінки волосся довге, а розум короткий;
- Біда тому дворові, де наказує корова воліві;
- Кулик чайку взяв за чубайку;
- Бабина дорога – від печі до порога;
- У дівках курочка – заміжжю дурочка;
- Як жениться – то мостом стелиться, а як ожениється, то кісткою в грудях стає;
- Бог до вроди розуму не прив'язав;
- Жінка без мужа і жити не дужа;
- Жіноча річ коло припічка;
- Послухай жінку – зроби навпаки;
- Як прийшли жнива, то й жінка крива; як прийшла Покрова, то й жінка здорова;
- Не те смішно, що жінка чоловіка б'є, а те, що чоловік плаче;
- Хто бере жінку роздивившись тільки ззаду, той цілий вік матиме досаду;
- Вола голова не боліла, коли корова теля родила;
- Жінка працює, а чоловік танцює;
- Чоловікова сила в кулаці, а жінчина – в сльозах;
- Бабська хвороба – язик;
- Де дві баби і три жаби зберуться у місті, не перепруть їх і чоловіків двісті;
- Жіночий язик гостріший від меча;
- Мудрі діти – мудрий батько, дурні діти – дурна мама;
- Без жінки мужчина, як без хвоста скотина;
- В людях Ілля, а вдома – свиня;
- Чому Бог не сотворив Єви з ноги Адама? Щоб жінка по корчмах не бігала. Чому не з руки? Щоб мужа за лоб не дерла. Чому не з голови? Щоб не була розумніша за мужа, – але з ребра, щоб його пильнувала і йому вірно служила.

Учні аналізують, які з приказок другої групи принижують жіночу, а які чоловічу стать.

– Яка група назвала більше приказок? (Як правило, учні більше наводять приклади сексичних приказок і прислів'їв)

– Чому? (Суспільство більше акцентує увагу підростаючого покоління на різних ролях чоловіка і жінки в сім'ї)

Тренінгово-розвивальний блок.

Вчитель пояснює, що спільна діяльність в родині не виникає автоматично чи лише є результатом кохання. Для цього необхідна щодення кропітка праця, усвідомлення важкості досягнення мети, адже кожен член родини має власні, принесені з дому уявлення про розподіл сімейних ролей.

Вправа «Картина»

Вчитель пропонує створити дві-три пари (хлопець/дівчина), кожній парі видається листок паперу А4 та один олівець. Тримавши один олівець, хлопець і дівчина протягом 5

хвилин разом повинні створити картину, назвати її та кожен підписати. Картини виставляються на обговорення. Після закінчення вправи кожна пара повинна відповісти на запитання:

- Чи є дана картина спільним твором?
- Хто був ініціатором створення сюжету?
- Хто був лідером, а хто підлеглим? Чому?
- Чи враховувалися побажання кожного учасника?
- Чи розуміли учасники один одного?
- Які способи спілкування вони використовували?
- Які почуття виникали в процесі роботи? Чому?

Вчитель наголошує, що серед приказок є велика кількість таких, котрі підтверджують думку про те, що українська жінка з давніх часів була самоцінною особистістю, берегинею домашнього вогнища, прикладом для наслідування:

- Матері ані купити, ані заслужити;
- Чого мати научить, те й дочка знає;
- Що мати навчить, те й батько не перевчить;
- На світі знайдеш усе, крім рідної матері;
- До людей по розум, до матері по серце;
- Нема цвіту кращого від маківочки, нема роду милішого від матіночки;
- Мати з хати – горе в хату;
- Яка вода, такий млин, яка мати, такий син;
- Яка клепка, така бочка, яка мати, така дочка;
- Доти ягнятка скачуть, поки матір бачать

Окремо слід виділити і приказки про роль батьківського впливу на виховання дітей:

- Не навчив батько, не навчить і дідько;
- Коли батько рибалка, то й діти в воду дивляться;
- І мій батько такий мався, і я в нього вдався;
- Не хочеш слухати тата, то послухаєш колись ката;
- Який вогонь, такий дим, який батько такий син;
- Не лізь поперед батька в пекло;
- Отець по-батьківськи поб'є, по-батьківськи й помилує;
- Умів батькувати, умій і годувати;
- Добре тому, хто має батька, бо в батька найтепліша хатка;
- Своя хата – своя стріха, свій батько – своя втіха;
- Таткова хата усім багата.

На думку М. Стельмаховича, “висловлювання на зіставлення батька й матері типу: “батько вмере, то півсиротина, мати – то вже ціла сиротина”, “батько – не мати: не поцілує, не приголубить”... мають на меті не принизити місце батька в сім'ї, як на перший погляд може здатися, а через наголошення особливого значення матері, піднести неоднорідність ролі батька і матері. Використання наведених приказок і прислів'їв є актуальним, оскільки підтверджує величезну роль батька у вихованні підростаючого покоління і є водночас прилученням до народної культури, до власного етносу.

VI. Підсумковий блок.

Вчитель загострює увагу на тому, що приказки і прислів'я краще допомагають учням зрозуміти характер стосунків у родині, які існували в історії української нації, усвідомити який характер сімейної взаємодії є неприйнятним у сьогоденні.

Домашнє завдання.

Пригадайте, яку приказку або прислів'я вдома часто використовують ваші батьки. Який підтекст вона містить? Чи відображає вона характер стосунків у вашій сім'ї? Чи хотіли б ви побудувати майбутнє сімейне життя за зразком Вашої родини? Чому?

ТЕМА: «Моя майбутня родина»

Цільова група: старші підлітки (учні 9-10 класів).

Мета: формувати в учнів уявлення про можливість створення родини на егалітарних, паритетних засадах.

Завдання:

- сформувати у учнів розуміння необхідності існування у дружніх партнерських стосунків між членами родини;
- пояснити учням складність сучасних умов існування інституту родини (криза родини);
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів.

Форма проведення:

- контент-аналіз матеріалів електронних ЗМІ;
- робота в міні-групах «Склад моєї родини»;
- вправа «Визначте свою позицію».

Тривалість заняття: 45 (50) хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ.

II. Повідомлення **ЦІЛІ, ЗАВДАНЬ** та характеру роботи на уроці.

III. ОСНОВНА ЧАСТИНА УРОКУ.

3.1. Слово вчителя.

З дитинства ми вчимося любити і шанувати, поважати своїх батьків – не завдавати їм болю і сорому своєю поведінкою. І чого гріха таїти, що іноді ми засмучуємо своїх батьків, завдаємо їм болю, своєю поведінкою, своїми вчинками, своїм не хотінням чи не прагненням вчитися, і як боляче дивитися на їхні переживання, на їхню душевну муку за нас, але вони добрі, вони готові за нас своє життя віддати, що лише нам було добре, щоб ми жили радісно і щасливо. Для своїх батьків – ми є скарбом тому, що ми їхні діти, а наші батьки для нас є безцінним скарбом. Ми розуміємо, що це велике щастя жити – де у сім'ї між

батьками і дітьми є любов, взаєморозуміння. І вже зараз ви думаєте про те, якою буде ваша майбутня родина. Нажаль, не всі молоді пари, що беруть шлюб та сподіваються на щасливе та довге подружнє життя, здійснюють свої мрії. У російського поета Володимира Маяковського є рядки: «...любовная лодка разбилась о быт». Дійсно, саме через побутові проблеми часто руйнуються родини, конфлікти виникають на порожньому місці.

3.2. Об'єднання у групи. «Склад моєї родини».

Слово вчителя. Кожна родина (хоча б схематично, уявно) складається із матері, батька, бабусі, дідуся, та їхніх дітей (синів та доньок). (Почергово називаючи членів родини, вчитель об'єднує учнів у групи так, щоб були утворені сім'ї).

3.3. Контент-аналіз друкованих матеріалів ЗМІ.

Слово вчителя. Проблеми існування родини турбують сьогодні багатьох молодих людей, ці питання обговорюються у ЗМІ, на відкритих форумах інтернет порталів. Ці матеріали (інтернет газета «Молодіжне перехрестя»¹ та матеріали форуму "Хто має бути головою в домі"² інформаційно-розважального порталу «Теревені») ми пропонуємо вам для обговорення. Кожна група зараз отримає фрагмент висловлювань, які були нещодавно надруковані у ЗМІ та буде виконувати наступне завдання. Ви читаєте статтю у групі та заповнюєте аркуш паперу.

Оформлення аркушу

Погоджуємося		Не погоджуємося	
Думка авторів	Наші аргументи	Думка авторів	Наші аргументи

Для виконання завдання – 15 хвилин, після чого від кожної групи виступає спікер та розповідає про результати роботи своєї групи. Представники інших груп мають можливість поставити питання доповідачу, а відповідає чи сам спікер, чи інші члени його групи.

(Для цієї роботи вчитель попередньо повинен підготувати аркуші ватману, фломастери, якими будуть працювати учні, та скотч, яким буде кріпитися папір під час виступу спікера).

Можливі тексти для обговорення у групах

1 <http://www.chasipodii.net/mp/article/828/>

2 <http://www.tereveni.org.ua/forum/index.php?showtopic=21518&st=20>

1.	<p>Жінка потребує фінансової підтримки з боку чоловіка Жіноча душа так влаштована – вона повинна бути впевнена в тому, що завтра їй буде чим нагодувати й у що одягти дітей, сплатити рахунки й, взагалі, просто купити свій улюблений журнал.</p> <p>Багато в наш час говорять про незалежність жінок, про їхнє бажання робити власну кар'єру. Але давайте запитаємо себе: <i>чи не тому дружини так рвуться працювати, що чоловіки не можуть забезпечити їх всім необхідним?!</i> Мені пригадується роман Антуана Франсуа Прево «Манон Леско». Головна героїня цієї історії могла пережити все, крім убогості, життя без належного забезпечення. По-моєму, автор непогано знав жіночу психологію. Насправді є жінки, яким подобається працювати. Але щасливі вони лише в тому випадку, якщо їхні чоловіки дають їм вибір: ти можеш робити кар'єру, а можеш бути домогосподаркою й доглядати за дітьми. Ще один нюанс: якщо дружина працює, їй потрібно давати можливість розпоряджатися своїм доходом так, як вона вважає за потрібне. Саме чоловік повинен подбати про те, щоб його родина не відчувала потреби в необхідних речах. Не даремно В. А. Сухомлинський радив чоловікам: <i>«Не утішайся тріскучою фразою, що з милим і в курені рай. Шлюб не тільки духовний, але й матеріальний союз. Збираючись створити сім'ю, подумай, наскільки ти незалежний матеріально, чи зумієш ти одягти, захистити й нагодувати свою подругу».</i> У цій фразі криється глибокий зміст потреби жінки в нормальному фінансовому становищі.</p> <p>Кроки, до яких можна вдатися у випадку нездатності чоловіка забезпечити сім'ю:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Якщо робота чоловіка низькооплачувана, він може змінити її. Якщо в нього немає освіти (а як результат – і кар'єрного росту) він може її здобути. Дружина при цьому тимчасово забезпечує родину. 2. Можна знизити рівень вашого життя настільки, що чоловік зможе сам покривати видатки. 3. Складайте щомісяця бюджет, тобто плануєте витрати.
2 ³ .	<p>Є в мене одна знайома пара. Молоді люди до весілля були знайомі два роки. Так як стосунки склалися якнайкраще, то незабаром вони вирішили побратися, щоб узаконити свої стосунки й бути разом <i>“і в горі, і в радості”</i>. Кохання молодих людей було безмежним і взаємним. Щоб показати вдячність тепер уже своєму чоловікові, молода жінка вирішила: <i>“Я буду намагатися щосили бути найкращою дружиною для нього!”</i> Щодня в їхньому будинку панував порядок. На столі лежала чиста біла скатертина, до приходу чоловіка була готова смачна вечеря. Так вона виявляла своє кохання. Але через якийсь час дружина почала помічати, що її чоловік сприймає всю увагу, як належне. І якщо для неї це було знаком кохання, то для нього – звичайним сімейним обов'язком. Жінка стала почувати себе використаною, оскільки не відчувала вдячності з боку чоловіка. Тому почала нервувати й ображатися <i>“про себе”</i>, що, звичайно ж, позначалося на виразі її обличчя й поведінці. Чоловік щиро не розумів причин її роздратування, але теж <i>“про себе”</i> почав замислюватися про причину такої поведінки: <i>“Може і я не ідеальний, але й вона так рідко робить те, чого мені так хотілося б...”</i></p> <p>Банальна ситуація, яка трапляється в нашому суспільстві частіше, ніж часто. Не можна сказати, що люди, які одружилися, не кохали один одного. Навпаки – їхнє кохання було великим і чистим, сповненим надій на спільне щасливе майбутнє. Справа не в цьому. Все впирається в неправильний прояв теплих і ніжних почуттів, які, власне, нікуди й не поділися, просто позначилося на стосунках те, що люди забувають, беручи, віддавати. <i>“Мораль цієї байки така”</i>: спілкування – вищий дарунок, який нам піднесла природа, і тому треба цим уміло користуватися для досягнення згоди.</p>

2 ³ .	Добре, якщо така пара не біжить відразу в суд за розлученням, а чоловік і дружина починають замислюватися, чому ж так склалося, і шукають спільний вихід із ситуації. Кожній людині необхідно відчувати кохання – так вже влаштовані люди, що для відчуття повного щастя більшість із нас шукають один одного: чоловік – жінку, жінка – чоловіка. Жінці властиво показувати почуття такими, які хотіла б отримати сама. Чоловік теж думає, що слова й вчинки, приємні йому, будуть радувати його дружину. У підсумку виходить, що обоє нещасні, тому що не одержують задоволення своїх потреб, не виправдуються надії. Чому? А все тому, що потреби і в тих, і в інших різні, а тому задовольняти їх потрібно по-різному.
3.	Чоловік ПОВИНЕН приймати рішення, нести за них відповідальність, захищати сім'ю, турбуватись про дружину та любити її, постачати ресурси, вирішувати серйозні побутові питання, відігравати провідну роль у вихованні синів – тут не стільки права, як обов'язки. Так, у певній мірі це можна назвати "переважанням" або моделлю "чоловік – головний". Хоча по суті – це просто добросовісне виконання власних функцій у тій сфері, де бути компетентним розпорядилася сама природа. Жінка, виходячи ЗАМІЖ (ну не ми ж "виходимо закін"), отримує свою порцію ОБОВ'ЯЗКІВ – відповідати на турботу чоловіка своєю про нього турботою (т. зв. "щоденний побут"), доглядати маленьких дітей і виховувати дочок, бути вірною йому тощо, тощо, тощо. По-друге, "рівноправність" ріже вухо. Рівність означає однаковість? На щастя, люди не були, не є і не будуть однаковими. У кожного в житті своє місце і призначення. Жінка повинна виконувати свої функції, а не намагатися стати мужиком, змагатися із чоловіком у виконанні його функцій. І вони, ці функції, не є "вищими" або "нижчими". Вони є просто різними. Взаємодоповнюючими.
4.	На жаль, доводилося бачити ті нещасні сім'ї, де ноша бути головою родини падала на жінку. Моторошно. Жінка вимушена сама все вирішувати, влаштовувати побут (що завжди було чоловічою справою – я не маю на увазі прибирання чи кухню, а саме ремонт, будівництво), ЗАРОБЛЯТИ і УТРИМУВАТИ СІМ'Ю. "Чоловік" покійно слухається і терпить будь які її знущання... а ясно, що вони будуть, коли чоловік не хоче бути чоловіком!!! Є й ще гірші випадки, коли "муж" рятується від реальності оковитою і навіть б'ється з жінкою. Та й дружина за такого життя перестає бути жінкою, плечі опускаються від важких сумок, краса в'яне від недосипів, нерви летять... По-моєму, тут не може бути двох варіантів: головою родини має бути ЛИШЕ чоловік. Якщо так вийшло, що жінка прагне домінувати, а чоловік підкорятися – вони не підходять до нормального сімейного життя, якщо ж вона об'єктивно сильніша особистість – або чоловіку треба ставати сильнішим (це ще й стимул росту!), або жінці треба шукати іншого. Інакше навряд чи бути їм щасливими. А про дітей я і не говорю. Звісно, в сім'ї не повинно бути насильства, тим більше фізичного (до речі, спостеріг, що воно частіше трапляється якраз, коли одна із сторін в приниженому статусі – тобто, коли жінка опускається до рівня чоловіка, або чоловік – до рівня виконання функцій жінки). Всі питання повинні вирішуватися разом і чоловік просто зобов'язаний дослухатися до порад своєї половини, але відповідальність повинна лежати виключно на ньому.

3.4. Рефлексія та обговорення.

Після обговорення загального питання щодо складностей, які виникли у процесі роботи, можна сконцентрувати увагу на питаннях до кожного з фрагментів (можливий

варіант, коли група одночасно із отриманням завдань отримує і питання, ще спрямує подальші дії учасників грипи, та полегшить узагальнюючу бесіду).

До першого фрагменту:

1. Хто чи що "так налаштував" жіночу душу?
2. Хіба прагнення жінки до самореалізації обумовлено лише недостатнім заробітком її чоловіка?
3. Чи можна слова видатного вітчизняного педагога тлумачити так спрощено?
4. Кому адресовані поради авторки?

До другого фрагменту:

1. На чому було засновано сімейний союз, про який пише авторка?
2. Чим керувалася дружина, коли догоджала чоловіку?
3. Чому авторка не пише про те, як чоловік проявляв свою турботу про жінку?
4. У цілком справедливому висновку авторки про необхідність сімейного порозуміння йдеться про різні потреби чоловіка та дружини. Чи погоджуєтеся ви з цим?

До третього фрагменту:

1. Якщо лише чоловік буре на себе всю відповідальність, то чи не є це авторитарною моделлю існування родини. Чи всі члени родини будуть в ній щасливими?
2. Чи можна вимагати від інших членів родини відповідальності, якщо її вже перебрав на себе чоловік? Які наслідки може мати така позиція?
3. Чому турботи про щоденний побут є лише виключно обов'язками жінки? Чи не ставить це її у підлегле (принизливе, другорядне) становище в родині?
4. У чому помиляється автор, ототожнюючи рівність та однаковість?

До четвертого фрагменту:

1. Що автор називає знуцанням над чоловіком: У чому **вбачається** головний прояв ЧОЛОВІЧОГО?
2. Невже у родині не має місця двом особистостям, а конфліктне існування можливе, лише якщо об'єднається "посередність" із "особистістю"? Хто, на думку автора рядків повинен **свідомо** брати на себе ці ролі?
3. Що цікаво: логіка роздумів автора приводить до розмови про насильство у родині. Чому?
4. Чи не є висновок автора вільним трактуванням прислів'я: «Вислухай жінку та зроби навпаки».

(Поради для вчителя). Під час обговорення треба бути максимально терплячим, не намагатися переконати учнів у правильності лише вчительської думки. Питання сімейних відносин, на цьому етапі життя учнів/учениць – це чи копія їхніх родин, чи проекція очікувань, які ще не мають чітко оформленої форми. Завдання – не переконати, а показати можливості іншого – егалітарного – існування родини, заснованої на паритетності та взаємній повазі. Завдання – дати учням поштовх для подальших роздумів на цю тему, заборонити думку про необхідність створення родини на рівноправній основі).

3.5. Вправа «Формуємо сімейні відносини» / «Визначте свою позицію» (Відповідно до рівня підготовленості учнівського колективу, часу, який зайняло попереднє виконання завдання, зацікавленості учнів / учениць вчитель має можливість вибрати вправу).

Вправа «Формуємо сімейні відносини».

Учні залишаються у сформованих раніше групах, які отримують завдання із складання таблиць «Типові норми традиційної та сучасної (егалітарна) родини»⁴. Учням роздається аркуш ватману (фліп чарту), де намальована таблиця (верхня строчка та лівий стовпчик), на окремому аркуші виписані «норми». Учні повинні заповнити таблицю (наклеїти норми у відповідному стовпчику). Після чого групи демонструють результати своєї роботи, порівнюють їх. Головне – це розуміння учнями того, що всі ці норми взаємопов'язані, і людина повинна вибирати, за якою моделлю буде будувати свою родину.

Сфера життєдіяльності родини та поза родинної діяльності чоловіка й жінки	Типові норми традиційної родини	Типові норми сучасної (егалітарної) родини
Виробнича	У родинях вищого та середнього соціального стану заміжня жінка не повинна працювати. У родинях нижчого стану жінка працює лише через економічну необхідність.	Чоловікам та жінкам надаються рівні права на роботу, професійну кар'єру та суспільну діяльність.
Репродуктивна	Родина повинна бути багатодітною. Чим більше дітей, тим краще.	Родина може мати стільки дітей, скільки зможе прокормити та виховати.
Виховна	Дітей слід виховувати у суворій дисципліні. Характер виховання визначає батько, а здійснює його мати. Дитина повинна погоджуватися у своєму професійному спрямованні з батьківським вибором.	Виховання дітей здійснюється на основі урахування їхніх суджень та інтересів, на прикладах та переконаннях, а не на суворій дисципліні. Вихованням бажано займатися обом батькам у рівній мірі.
Побутова	Господарство зобов'язана вести жінка.	Гнучкий розподіл родинних обов'язків, з урахуванням особистих вмінь, навичок та ступеню зайнятості членів сім'ї.
Економічна	Годувальником родини повинен бути батько, жінка розпорядниця грошей, які їй видає чоловік.	Внесок у матеріальний добробут роблять обидва відповідно до професійних можливостей. Розпоряджаються грошима разом.
Дозвілля	Спілкування з гостями, розваги, здійснюються обома членами родини, або чоловік має певне автономне право.	Чоловік та жінка мають однакові права на вільний час поза домом та нерідко проводять дозвілля окремо один від одного.
Сфера духовного спілкування	Спілкування між чоловіком та жінкою головному присвячено родинним проблемам, дому, господарству, дітям, родинним розвагам, спілкуванню з родичами та ін..	Спілкування носить товариський характер та охоплює, не лише сімейні проблеми, а і всі сфери життєдіяльності, виробничих проблем, інтересів, захоплень чоловіка та жінки.
Сфера влади та сімейного лідерства	Чоловік – голова родини, він одноосібно приймає всі рішення за всіма гловними сферами життя родини.	Чоловік та жінка разом ухвалюють головні рішення після обговорення. Можливий поділ лідерства за сферами.

«Визначте свою позицію».

Учитель розкладає аркуші (чи робить інші позначки), на яких написано: «Я згодна/згоден», «Я не розумію», «Я не згодна/згоден», «Я не можу визначитися».

Учитель зачитує фрази та пропонує учням визначитися. (Можна додати, що ці фрази – також судження учасників цитованого вище інтернетфоруму)

4 Для підготовки матеріалів було використано підручник В.М.Целуйко «Психологія сучасної родини» (М., 2006)

- Чоловік має бути головним тому, що в протилежному випадку обоє себе почуватимуть неповноцінними. Жінка не матиме можливості відчутися себе «за кам'яною стіною», а чоловік депресуватиме, відчуючи себе «ганчіркою».
- Я за рівність з незначним переважанням чоловіка.
- Головою родини повинен бути найсильніший, найвідповідальніший і той, хто більше за всіх заробляє.
- Якщо у сім'ї 15-ро – то головний той, за ким всі решта доношують речі/
- Ваша й не лише помилка в тому, що ви ділите родину, хоча сутність її єдина.

Учитель стежить за тим, як учні займають свої позиції, та після кожного групування учнів пропонує їм (по 2–3 з кожної групи) обґрунтувати свою позицію чи змінити її.

Рефлексія. Робота над питаннями:

- *Що для вас виявилось складним? Що збентежило? Що було незрозумілим?*
- *Чому думки були різними? Чи можна визначитися з тим, хто був правий?*

IV. Підсумки.

Учитель узагальнює учбовий матеріал. Особливо наголошуючи на тому, якою бути майбутній родині вирішують лише чоловік та жінка, але у своїй сім'ї вони найчастіше вибудовують ту модель поведінки, яка панувала у родині їхніх батьків. Але треба обов'язково розуміти, що всі сфери родинного життя (побутова, економічна, дозвільна тощо) повинні бути узгодженими. У своєму підсумку вчитель може спиратися на розміщену нижче діаграму, оскільки ця діаграма розміщена на інтернет сайті, де обговорювалося питання родинного головування. 75% опитаних бажають приймати рішення разом, проте у своїх відповідях, розгорнутих коментарях вони демонстрували практично одно-стайно авторитарну, традиційну позицію.

Хто має головувати в родині?

Батько	[8]	 [22.22%]
Мати	[1]	 [2.78%]
Приймати рішення разом	[27]	 [75.00%]

Тема: «Бар'єри в самореалізації чоловіків та жінок»

Цільова група: юнацтво.

Мета: показати вплив стереотипів на самовираження та самореалізацію статей.

Завдання:

1. розкрити поняття системи статевих ролей та їх андроцентризму;
2. визначити види бар'єрів в самовираженні та самореалізації чоловіків та жінок;
3. проаналізувати зв'язок між статевими стереотипами та традиційними обмеженнями статевих ролей та поширюванням сфер життєдіяльності;
4. активізувати процес самовизначення юнацтва в розбудові власної концепції статевих ролей.

Форма проведення заняття: *групова дискусія, робота в фокус-групах.*

Місце проведення: *навчальна аудиторія.*

Тривалість – *1,5 години.*

Обладнання: дошка, крейда, два ватмани паперу, маркери.

ХІД УРОКУ

Вступне слово вчителя.

Учитель ставить учням ряд запитань: Що таке соціальна роль? Це соціально очікуваний сценарій поведінки від людини в залежності від її місця в структурі соціальних ролей. Як утворюється соціальна роль? Її утворюють три складники:

1. приписи щодо тієї чи іншої ролі, які включають в себе певні вимоги, норми поведінки, табу, сфери відповідальності тощо, які пов'язуються з певним соціальним статусом в масовій свідомості, як наприклад, роль матері – це відповідальність за дім, здоров'я і відповідальність дітей, це пріоритет домашнього над соціальним і т.д;
2. суб'єктивне прийняття ролі (внутрішньо прийняті, інтерналізовані) – це особистий вимір соціальної ролі, оскільки готовність виконувати ті чи інші приписи залежить від того, якою мірою людина сприймає соціальні ролі як важливі для неї особисто, як прийнятливі для вираження власної індивідуальності, як наприклад, жінка-керівник компанії свідомо обирає жіночу поведінку, демонструє ввічливість та делікатність попри критику її як слабого керівника, який не має «твердої руки»;
3. реальне виконання ролі – це поведінка, яку демонструє людина в тому чи іншому соціальному статусі, наприклад, жінка-політик, яка демонструє силу переконання, а не наказів чи розпоряджень.

Що таке система статевих ролей? Це певний спосіб організації суспільного життя, побудований на усталених традиціях розподілу обов'язків і функцій жінок і чоловіків, які вони виконують в суспільстві. Це система приписів (іншими словами – система статевих ролей) опосередковує життя людини від народження до смерті. Як діє ця система, як її можна побачити? Вона проявляється в тому, що:

- в залежності від біологічної належності до статі чоловікам і жінкам, а також хлопчикам та дівчаткам визначають різні форми активності в сім'ї, професії, в громадському житті суспільства;
- відповідно до статі діють приписи щодо поведінки, а відповідно і її властивостей як взірцевої чоловічої чи жіночої – це і є ті стереотипи мужності і жіночності, які розміщені на двох полюсах;
- оскільки одні ролі цінуються в суспільстві більшою мірою і є більш вагомими, а інші менш, то система диктує їх певну ієрархію – хтось визначається як лідер, інший як йому підпорядкований.

Як Ви думаєте, яка стаття є головною, а яка їй підпорядкованою? Власне про систему ролей, в якій домінуюча роль належить чоловічій статі, називають андроцентричною. Андроцентризм (від lat. audio – чоловік) – це перевага чоловічої статі, яке проявляється в сприйнятті чоловічої ролі як стандарту поведінки, а жінки та жіночого досвіду

як відхилення від норми. Побудова системи статевих ролей на андроцентризмі проявляється в тому, що жінки знаходяться в нижчій соціальній позиції, наприклад, в заробітній платі, у виборі професії, в доступі до управління державою тощо. Чи відчутний андроцентризм в школі? (Аргументи «за» і «проти»)?

Організаційна частина.

Актуалізація опорних знань питаннями: Чи можуть бути реалізовані демократичні принципи в країні, де чоловіки і жінки як дві демографічні групи демонструють розбіжності в рівні освіти, трудовій зайнятості, займаних посадах тощо? У чому полягає традиційний розподіл статевих ролей? У чому полягає егалітарна концепція статевих ролей? Що означає слово «егалітарність»? Який підхід до статевих ролей дає більше можливостей для розвитку людини – традиційний чи егалітарний? Чому? Обґрунтуйте свою точку зору, прихильники традиційного і егалітарного напрямку.

Підсумовуючи відповіді учнів, вчитель наголошує на тому, що за милозвучним словом «традиційний розподіл ролей» (від слова традиція – переказ) знаходиться не зовсім демократичний розподіл функцій та ролей чоловіків і жінок:

- жорсткі приписи рис характеру та ролей – для жінок – все, що забезпечує виконання сімейних ролей та ведення домашнього господарства; для чоловіків – все, що пов'язане із соціальним життям поза домом – професійна діяльність, кар'єра, громадсько-політична активність;
- поляризація сфер професійної зайнятості чоловіків і жінок – гуманітарна сфера для «слабкої статі», технічна – для «сильної»;
- різний рівень їх оплати праці;
- домінування так званої «сильної» статі над «слабкою» – в системі ролей управлінчих керують чоловіки, а виконують їх рішення жінки;
- орієнтація жіночої статі на реалізацію в сім'ї, а чоловічої на соціальне життя;
- різний рівень освіти статей, умінь та навичок з різних сфер знань;
- різний бюджет позаробочого часу чоловіків і жінок і т.п.

Вчитель ставить ряд запитань учням:

- Чи в розвинутих демократичних країнах система гендерних ролей чоловіків і жінок є повністю симетричною чи ні?
- Чому саме систему гендерних ролей тієї чи іншої країни беруть до уваги структури ООН, які відслідковують саме статус жінок?
- Чи в системі традиційних ролей, де головне місце належить чоловікам, «сильна» стать є більш щасливою та реалізованою?
- Хто, або що створює систему гендерних ролей, у який спосіб і від кого ми дізнаємось про це?

Підсумовуючи відповіді учнів, вчитель підкреслює, що ступінь демократичності країни можна пізнати за статистичними даними, які відображують освіту, соціально-економічний статус чоловічого і жіночого населення, рівень їх включеності в управління державою. Чим більше симетрії у високих показниках освіти, трудової зайнятості, матеріального забезпечення, тривалості життя, тим вищим є тек званий індекс гендерного розвитку, чим більше асиметрії, тим він є вищим, свідчить про утиски та дискримінацію однієї статі над іншою.

Більшість країн під впливом міжнародних інституцій, в першу чергу ООН, прагнуть закріпити в законодавстві рівні права чоловіків і жінок. Проте, навіть там, де вони прописані досконало, їх можуть не дотримуватись через дію статевих стереотипів, які обмежують волю, бажання одних і створюють відчуття того, що так і має бути у інших.

Дослідження у фокус-групах.

Крок №1. «У якій статі бар'єрів на шляху до самореалізації більше?»

Щоб дати відповідь на це питання вчитель пропонує створити дві статевооднорідні і дві статевозмішані групи, які будуть виявляти ці бар'єри на різних рівнях соціалізації:

- Виховання в сім'ї;
- Виховання в дитячих освітніх закладах;
- Професійна освіта (середня і вища);
- Професійна праця (працевлаштування, графік роботи – повний, неповний, гнучкий, кар'єрне зростання);
- Культурно-освітнє середовище (спорт, мистецтво, ЗМІ, релігія)
- Громадсько-політичне життя (участь в ньому).

Крок №2. «Правда чи ні?»

Після завершення роботи над заповненням таблиці, вчитель пропонує хлопцям оцінити правдивість висновків дівчат щодо тиску статевих стереотипів на чоловічу стать, дівчатам, навпаки, – оцінити правдивість висновків хлопців щодо тиску статевих стереотипів на стать жіночу.

Крок №3. «Якою мірою статеві стереотипи обмежують мене сьогодні і можуть вплинути на моє життя в майбутньому?»

Статевозмішані групи учнів почергово виступають експертами попередніх дискусій. Їх завдання полягає в тому, щоб визначити:

А) в яких сферах життя чоловіків (жінок) статеві стереотипи найбільшою, середньою і найменшою мірою можуть обмежувати самовираження і самореалізацію?

Б) в яких сферах життя вже зараз хлопці (дівчата) відчувають їх обмежувачий вплив?

В) які обмеження і в яких сферах можуть відчувати сьогоднішні підлітки в недалекому майбутньому, якщо юнак (дівчина) буде приймати виклики сьогодення (вона, наприклад, обере військову авіацію; він – музичну просвіту дошкільнят)?

Г) У який спосіб слід долати статовотипізовані обмеження в сьогоденні і майбутньому? Хто може підтримати нетиповий для статі вибір? Від кого можна чекати глузування? Відмову? Заборону? А якщо всі проти тебе?

Рефлексія учнями:

- Гендерні упередження щодо відповідності чоловічої чи жіночої статі певній соціальної ролі, професії, видом занять є досить поширеними в громадській думці і сприймаються пересічною людиною правдивим знанням.
- Статеві стереотипи обмежують розвиток людини як особистості – заганяють в прокрустове ложе звичних її інтересів/лідувати стереотипам означає зраджувати себе.

- Статеві стереотипи призводять до гендерної асиметрії суспільства у виконанні сімейних, професійних, громадських ролей.
- Асиметрія українського суспільства в статевому розподілі чоловіків і жінок за професіями, фінансовим статусом, позицією в керівництві країною тощо свідчить про підпорядкованість багатьох людей традиційній гендерній ідеології.
- Уміння розпізнати статеві стереотипи та протистояти їх впливу є свідченням сили особистості, яка є необхідною умовою досягнення успіху в будь-якій сфері життєдіяльності людини.

Завдання дівчачої групи: визначити, які стереотипні очікування накладаються на осіб чоловічої статі, які директиви вони посилюють щодо обов'язків, особистих рис, репертуару соціальних ролей.

Схема А. Накази чоловічій статі.

Сфера життя	Чоловіча стать	
	Стереотипізовані очікування	Обрані ролі
Сім'я	Має вміти: матеріально утримувати сім'ю, вміти ремонтувати домашні прилади ...	Годувальник сім'ї, спеціаліст в техніці ...
Школа, професійна освіта		
Професійна робота, кар'єра		
Громадсько-політична активність		
Спорт, культура		

Завдання хлопчачої групи: визначити, які стереотипні очікування накладаються на осіб чоловічої статі, які директиви вони посилюють щодо обов'язків, особистих рис, репертуару соціальних ролей.

Схема Б. Накази жіночій статі.

Сфера життя	Жіноча стать	
	Стереотипізовані очікування	Обрані ролі
Сім'я	Має вміти: домогосподарювати, доглядати дітей ...	Господиня дому, вихователька дітей ...
Школа, професійна освіта		
Професійна робота, кар'єра		
Громадсько-політична активність		
Спорт, культура		

Домашнє завдання:

З'ясувати у своїх дорослих родичів, близьких розвиток їхнього гендерного сценарію життя: Чи йшли вони у виборі професії, місця роботи, кар'єрного зростання наперекір усталеним стереотипам, чи піддавалися їм? Чи були випадки із ними або їхніми друзями зради собі, як часто траплялися поразки, а як перемоги? Які настанови щодо вибору своєї гендерної поведінки вони могли б дати підліткам вже сьогодні?

• Олю! -Олю!
<i>І знову, як колись, дві подруги біжать назустріч одна одній. Давненько вони не бачилися. Обидві помітно підросли, обидві вдягнені у довгі сукні, як дорослі панянки. Обидві погарнішали і разом із тим стали менше подібні одна до одної. Обійнявшись і розцілувавшись, дві Олі сідають на лаву під кущем бузку. Треба розповісти одна одній так багато, що вони не знають, із чого розпочати – і, перезираючись, сміються уголос.</i>
• Нумо! – нарешті не витримує Оля Устиянович.
• Отже, наша найголовніша новина, – починає Оля Кобилянська. – У нас народився ще один братик, Володимир, ми його зовемо Власьком. Такий гарнюнїй!
• Це ж треба! Твоя мама така маленька й худенька, а в неї аж семеро діточок, і всі живі-здорові. Яка ж вона щаслива жінка...
• Мабуть... Не знаю. Я б не хотіла повторити її долю.
• Чому?
• Подумай сама. Мама дуже нас любить і дуже тішиться зі своїх дітей, надто з малюків, – але ж у неї немає часу ні на що інше. На освіту, музику, малювання, книжки... Вона не заробляє грошей і цілком залежить від батька, а з нього кожному копійку просто вичавлювати доводиться. Добре, що Макс почав заробляти уроками і трохи допомагає нам грошима.
• Ну, не всі ж чоловіки такі скнари, як твій батько. Можна знайти собі багатого і щедрого чоловіка, який виконуватиме всі твої забаганки.
• Не в тому річ, Олю! Жінка взагалі не повинна в усьому покладатися на чоловіка, думати про себе лише як про дружину і матір. Ось, наприклад, моя сестра Євгенія – вона така талановита, так чудово грає на фортеп'яні! Я теж почала вчитися, але в мене виходить набагато гірше, ніж у неї. Та Геня тільки про те й мріє, аби вдало вискочити заміж. І я впевнена: вона покине музику, шойно одружиться і народить дитину...
<i>Оля Устиянович знизує плечима. Чомусь недуже вона розуміє свою подругу останнім часом, надто складними стали її листи й думки. А цікаво ж насправді зовсім інше:</i>
• До речі, Олю... Пам'ятаєш, ти писала про того синьоокого хлопця, який закохався в тебе? Що у вас було з ним далі?
<i>Оля Кобилянська зітхає, опустивши очі:</i>
• Нічого не було. Яюсь після канікул він наважився підійти до мене. А я... Соромно згадати, Олю: я від нього втекла. Сама не знаю чому. Мабуть, злякалася. А він подумав, що я не хочу мати з ним нічого спільного, і теж побіг геть, тільки в інший бік. І більше ніколи-ніколи не дивився на мене...
<i>Оля Устиянович бере подругу за руку, зазирає у вічі:</i>
• Тепер зрозуміло, звідки в тебе такі дивні думки про заміжжя. То від нещасливого кохання. Не сумуй, ти ще зустрінеш свого принца.
• Нічого ти не розумієш, Олю. Так, я дуже хочу справжнього кохання. Але водночас я впевнена: то не єдине, чого варто прагнути. Коли я вчуся, читаю книжки, малюю, граю на фортеп'яні, я роблю це не заради майбутнього чоловіка, а для себе самої. Найголовніше – бути сама собі ціллю, розумієш?
• Поглянь, а я знайшла на бузку п'ятипелюсткову квітку. Це на щастя! Цікаво, чи ти знайдеш?
• Авжеж, знайду!
<i>Дівчата сміються і поринають у запашні бузкові Грона у пошуках щасливої квітки. Світить весняне сонце, надходить літо, і ще багато-багато чого має статися у цьому чудовому дівочому житті.</i>
<i>Як гарно бути дівчиною! (серія «Видатні діти» Ольга Кобилянська)</i>

ТЕМА: «СТАТЕВА ТИПІЗАЦІЯ ЧИ АНДРОГІНІЯ»

Мета: Виявити переваги і вади статево типізованої та андрогінної поведінки.

Завдання:

- Окреслити риси маскуліної та феміної поведінки як різновидів статево типової.
- Визначити переваги чоловіків та жінок з андрогенними властивостями поведінки.

- Проаналізувати відмінності проявів статевої типізації і андрогінії в різних життєвих ситуаціях.
- Допомогти старшокласникам усвідомити наслідки статево стереотипізованих властивостей для індивідуального, соціального, міжперсонального розвитку для функціонування в сім'ї; в професійній діяльності, в організації соціального і політичного життя.
- -Зрозуміти свої відчуття та відрефлексувати наслідки для розвитку особистості фемінних та маскулінних видів поведінки.

Вправа 1.

Прочитайте уривок з есе англійця Джона С. Мілля, опублікованого в 1869 році.

Яке Ваше ставлення до тексту есе? Як Ви відповісте на питання, поставлені в ньому?

Характерна для людства схильність до егоїзму, самопоклоніння, несправедлива перевага над іншими бере початок, сенс і життєву силу з тих взаємин, які існують між чоловіком і жінкою. Уявіть, що означає для хлопчика виховуватися аж до зрілих років в переконанні, ніби незалежно від його особистих достоїнств, без яких-небудь старань з його боку, будь він хоч самий порожній і нікчемний син роду людського, сам факт, що він народжений чоловіком, дає йому право переваги над доброю половиною людства, в там числі над тими, чия дійсна перевага над собою він щодня і щогодини відчуває... Який вплив на розвиток особи надасть подібне виховання? А чоловіки вищих шарів часто навіть не віддають собі звіту, наскільки глибоко проникає ця наука в їх розуми... Якщо ж хлопець отримує інше виховання, він навіть не помічає, коли саме їм оволодіває відчуття переваги над дівчиною, як росте і міцніє це відчуття у міру його змушніння, як переходить від одного школяра до іншого, і коли саме починає хлопець відноситися з висока до власної матері, випробовувати до неї не стільки пошану, скільки поблажливість, і яке, нарешті, відчуває він монаршо-велична перевага над жінкою, надаючи їй честь тим, що дозволяє стати своєю супутницею. Хіба не очевидно, що все це розбещує весь лад життя чоловіка і як особи, і як суспільної одиниці»

Можливі питання для обговорення.

1. Як Ви вважаєте, наскільки опис відповідає сучасному суспільству?
2. Пригадайте випадки, коли Вам доводилося стикатися з проявами такого становища. Які почуття Ви переживали? Що Вам хотілося зробити?
3. Чи траплялося Вам зустрічатися, з проявом протилежної ситуації: жінки демонстрували свою перевагу та вищість над чоловіками?
4. Які почуття Ви переживали у цьому разі? Що Вам хотілося зробити?
5. Які деформації особистості з'являються у подібній практиці виховання?

Вправа 2. «Як розуміти психологію чоловіків і жінок»

Завдання: – порівняти вислови відомих людей різних історичних епох становища жінок з її нинішньою ситуацією.

Елізабет До. Стентон, провідний теоретик жіночого руху, звернулася до законодавчих зборів штату Нью-Йорк в 1854 р. про надання прав жінкам. От як вона описувала становище жінки у шлюбі.

«Дружина, що не успадковує власності, володіє приблизно таким же правовим статусом, як раб на плантаціях півдня. Вона не може нічим володіти, не може нічого продати.

Вона не має права навіть на свій власний заробіток. Вона сама, її час, її праця належать іншій людині. Вона не може по суду отримати на своє ім'я відшкодування збитків. Її не визнають морально відповідальною за злочини, здійснені у присутності чоловіка, – ось наскільки тісно сама її життя зв'язане, як наказує закон, з життям іншої людини... Звернете увагу на щедрість закону, що дозволяє вдові утримувати за собою одну третину земельної власності і половину особистого майна чоловіка і що відторгає левову частку в свою користь. А якби дружина померла першою, і будинок і земля цілком перейти б чоловікові...

Розглянемо положення жінки як матері. Отець має право віддати свою дитину в учення, вибрати йому ремесло без згоди матері – і навіть всупереч її найщирішим проханням, благанням і сльозам... Більше того, батько перед смертю може передати дітей кому і куди завгодно на свій розсуд і таким чином, по суті, позбавити матір піклування над ними ...У разі розлучення закон присуджує дітей батькові, незалежно від його характеру і положення»

Можливі питання для обговорення.

Давайте поміркуємо, на чому ґрунтувалося таке правове становище жінки, які уявлення про характер і розумові здібності жінки стоять за ними. Спробуємо уявити, що могла думати про себе, як відноситься до себе жінка при подібних очікуваннях суспільства.

Яких рис особистості могла набувати жінка в такій ситуації?

ІНФОРМАЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК №2

Роздати учням роздруковані смужки із висловами педагогів, вчених, видатних людей про рівноцінність стосунків між чоловіком та жінкою у шлюбно-сімейних відносинах

«... Дівчині-жінці має належати провідна роль в тому дусі відповідальності за людину й вимогливості людини до самої себе й до інших, який мусить панувати в школі.... Ділити відповідальність, спільно відповідати за людину – найпотрібніші, найцінніші з виховної точки зору взаємини дівчини з хлопцем у колективі. В цих взаєминах утверджується справжня мужність і справжня людяність» [В.Сухомлинський 1, 574-575].

«... в духовному житті колективу надзвичайно важливо, щоб прагнення юнака утвердити свою мужність, силу волі, безстрашність спонукалися пильним і вимогливим поглядом дівчини. Інакше кажучи, юнак прагне бути справжнім чоловіком, щоб не було соромно перед дівчиною. Ця чутливість до оцінки дівчат і є, по суті, тією могутньою, хоч і старанно прихованою силою, яка творить справжніх чоловіків. Там, де розвинена ця чутливість, любов чоловіка до жінки чиста й благородна, а жінки є справжніми володарками почуттів чоловіків у цій ніжній сфері духовного життя. Чим вище розвинена ця чутливість, тим більше все нової й нової краси відкриває чоловік у жінці, тим духовно багатшою стає їхня любов у подружньому житті.

Як це важливо – зробити регулятором самовиховання чоловіка його думку: що подумає про мене дружина? Як подивиться вона на мою поведінку?» [В.Сухомлинський 1, 575].

«...передусім те, щоб дівчатка брали участь у всіх видах діяльності, де успіх забезпечують сила волі, наполегливість, де порівнюються сили, витривалість, стійкість, безстрашність хлопчиків і дівчаток,... де йде глибоке й приховане інтелектуальне змагання між ними», В.Сухомлинський

«Там, де немає прагнення юнака утвердити свою чоловічу гідність і прагнення дівчини утвердити себе як повелительку духовно-психологічних і морально-естетичних відносин, – не може бути й мови про взаємне збагачення чоловіків і жінок, про формування на цій основі справжньої взаємної вимогливості.»

[В.Сухомлинський 1, 575-576].

«Завдяки дружбі з дівчатками в хлопчиків розвиваються такі риси характеру, як душевна м'якість, яскравіша емоційна насиченість думок і водночас емоційна стриманість»(В.Сухомлинський т.1., с.350),

Додатки

Для дискусій до теми «Фемінізм та гендер»

Як ви розумієте вислови Суламіф Файєрстоун : «Для чоловіка і жінки існують різні реальності»

«Якщо природа зробила жінку відмінною від чоловіка, то суспільство зробило її відмінною від людини»

Чому вирішення «жіночого» питання є двома взаємопов'язаними процесами?

Чи не є гендерна рівність та мистецтво усвісної взаємодії(комунікації) формулою щастя в особистому житті жінки/чоловіка?

Бути гендерно чутливим-чи не означає уміння помічати прояви фактичної нерівності між чоловіками та жінками у всіх сферах життя? Може, це мистецтво успішного керування? Як знайти подібність, яка б допомогла знешкодити ці відмінності? Чи гармонійні відносини, коли чоловік і жінка є повнопарвними та рівними партнерами? Вчити дітей визначати, що важливіше: неписані закони, що ґрунтуються на гендерних стереотипах чи реальні знання з гендерної поінформованості?

Що таке «гендерна чутливість»?

«Гендерна чутливість» — це бачення проблем нерівності, дискримінації за статевою ознакою щодо жінок та чоловіків у всіх її проявах. Гендерна чутливість законодавчої та виконавчої влади,ЗМІ, всієї громадян допоможе нам гармонізувати наше суспільство, зробити можливим право вибору і його реалізацію для кожного з нас, яким би странним " і неправильним" воно комусь здавалось. Жінка-генерал чи чоловік-вихователь — це повинен бути особистісний вибір. Ми всі різні, і кожний має право на самовизначення і свою життєву стратегію(Ст.24 Конституції України).

В чому інноваційний потенціал гендерних досліджень? Що може зробити гендерно чутливий інженер? Спроекує спуски в метро, по яким можна буде провозити як дитячі коляски, так і інвалідні коляски. Зараз вони є, але вузькі для колясок та широкі для інших колясок. Гендерно чутливий законодавець враховує у новому трудовому, карно-процесуальному кодексах, які зараз готуються, проблеми відтворення гендерної нерівності. У підсумку всі ми будемо у вигріші. Тому гендерне знання, гендерні курси повинні викладатись в загальноосвітніх школах. Тоді є надія,що майбутнє українське суспільство, його громадяни будуть більш гнучкими та чутливими і зможуть вирішувати хай не всі, але більшість проблем нерівності.

«ДЕКЛАРАЦІЯ МОЄЇ САМОЦІННОСТІ»

Станьте режисером свого життя, замість того щоб бути актором. Ф. Ейр, психотерапевт
Я — це Я.

В усьому світі немає такої самої людини, як я.

Мені належить все, що є в мені:

- моя свідомість, мої думки і плани;
- мої очі, всі образи, які вони можуть бачити;
- мої почуття, якими б вони не були,— тривога, насолода, напруження, любов, роздратованість, радість;
- мій рот і всі слова, які він може вимовляти;
- мій голос;
- всі мої дії, звернені до інших людей і до себе.

Мені належать всі мої фантазії, мої мрії, всі мої надії і страхи.

Мені належать всі мої перемоги та успіхи.

Я можу полюбити себе й затоваришувати із собою. Я можу зробити так, щоб усе в мені співвідносилось з моїми інтересами.

Я знаю, що дещо в мені є незрозумілим, проблемним. В мені є те, чого я не знаю. Лле оскільки я дружу із собою і люблю себе, я можу обережно й терпляче дізнаватись все більше і більше різного про себе.

Я можу бачити, чути, відчувати, думати, говорити, діяти. Я маю все, щоб бути близьким до інших людей, щоб бути продуктивним, вносити суть і порядок у світ речей і людей навколо мене.

Я належу собі, а значить, я можу будувати себе.

Я — це Я, і Я — це надзвичайно.

(За В. Сатір «Як будувати себе і свою сім'ю»)

Додаток

«Це вам не дитячий садок»- Світлана ломала голову: як пробитись у льотне училище, куди жінкам вхід був недозволений. Тоді на весь Радянський Союз тільки одному Волчанському училищу дозволили у вигляді експерименту набирати декілька дівчат-раз у три роки. Але її туди не хотіли брати. І Світлана 5 разів їздила добиватися у Москву. Навіть потрапила до Валентини Гризодубової, Героїні СРСР, прославленої льотчиці, яка зрозуміла мрію дівчини і пообіцяла допомогти. Тож у вигляді винятку її прийняли в училище.

Проте лише інструктором не хотіла бути, тому поступила у військову авіацію, щоб мати можливість самій літати. Один високий чин накричав, коли побачив її (26 років, модельна зовнішність, ріст середній, білявка): «Зовсім з глузду з'їхали, це вам не дитячий сад, це армія». Але вона не відступала. Інший Головнокомандуючий ПВО СРСР Третяк І.М. вислухав її і допоміг. У проханні попросила не вказувати повне ім'я. «Я. Може, міністр і не догадається, що лейтенант С.Ковтун-це жінка?»

Так і працює зараз в одній із військових частин Києва. Вона лихо керує Ми-8 і не вміє водити автомобіля. Чоловік її розуміє і батьки, бо теж захоплені вертольотним спортом. Дівчинку – дочку Дашу 11 років теж підготувала до першого стрибка з парашута.

Вона – командир вертольота, проте переконана: у сім'ї жодних наказів і командного тону. Вона погано пече оладки, тому їх пече чоловік. Вона не любить 8 Березня і обохноє відпустку. Вона звичайна земна людина, тільки частіше за інших дивиться в небо.

«Польоти наяву» (Жіночий журнал, листопад, 2002, с.15-17)

ТЕМА

«Гендерні стереотипи в мистецтві живопису. Заочна екскурсія до Національного художнього музею України»

Цільова група: підлітки (учні 9-10 класів)

Мета: познайомити учнів з особливостями відтворення ґендерних стереотипів в мистецтві живопису.

Завдання:

- показати учням / ученицям як відтворюються стереотипні уявлення про жінку та чоловіка у живописі;
- сприяти розумінню учнями / ученицями багатозначності форм відтворення стереотипів у мистецтві;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів / учениць.
- Форма проведення:
- виступ-повідомлення учнів;
- аналіз творів мистецтва (експозиція Національного художнього музею України);
- робота в малих групах «Презентація художнього шедевра».

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ватман формату А1 – 2 аркуші; маркери – 8 штук; дошка; скотч; обладнання для демонстрації презентації¹.

Матеріал для вчителя:

1. Тамара Злобіна «Феміністична критика сучасного українського мистецтва»: XV СЕМІНАР ТВОРЧОЇ МОЛОДІ України, 3 – 9 травня 2009 // http://groups.google.com/group/sum-press/browse_thread/thread/48fe6f8da3dc35f3
2. Віта Сусак Cherchez les femmes a l'Ecole de Paris. – Ї. – 2000. – №17. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n17texts/susak.htm>
3. Linda Nochlin **Why Have There Been No Great Women Artists?** // <http://www.miracosta.edu/home/gflore/nochlin.htm>
4. Линда Нохлин «Почему не было великих художниц?»//Гендерная теория и искусство (под ред. М.Бредихиной и К.Дипуэлл). Москва: РОССПЭН, 2005, сс.15 – 46.
5. З історії Національного художнього музею України . –режим доступу : <http://namu.kiev.ua/ua/about/history.html>

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ.

II. Повідомлення **ЦІЛІ, ЗАВДАНЬ** та характеру роботи на уроці.

Слово вчителя.

Сьогодні у нас незвичайний урок, тому що ми здійснимо умовну подорож-екскурсію до Національного художнього музею України у Києві, де познайомимось лише з однією експозицією – «Мистецтво ХХ століття – початку ХХІ століття». Ми, звісно, не можемо оглянути всю експозицію, а зосередимося на тих полотнах, які представлені на сайті музею.

Навіщо ми йдемо для музею всі разом? Можливо, слід було б обійтися лише посиланням на сайт музею, і ви могли б туди потрапити самостійно, але наше завдання це не тільки знайомство із музеєм. Наше завдання – з'ясувати як представлені жінки та чоловіки у мистецтві живопису.

III. ОСНОВНА ЧАСТИНА УРОКУ.

3.1. Бесіда з учнями. Для початку назвіть, будь ласка, імена відомих вам видатних живописців.

(Учні називають імена та стає очевидним, що це імена чоловіків).

Питання вчителя:

- Чому не має (не названі, чи названо мало імен) жінок-митців?
- (Для вчителя головне – констатувати відсутність, чи малу репрезентативність жінок у мистецтві живопису, що дає підставу для поширення твердження про те, що жінки взагалі, не здібні до створення мистецьких шедеврів у живописі).
- Як ви вважаєте, про що свідчить відсутність, навіть номінативного позначення жінки-художника адекватного словам – митець, творець, геній (не має слова – міткіня, твориня)? Хоча є слово – художниця. *(Чи відчують учні / учениці різницю між цими словами).*

Слово вчителя. Свою відповідь на це питання дала американська дослідниця Лінда Нохлін, коли написала статтю «Чому не було великих художниць?» (1971 г.)

3.2. Повідомлення учня / учениці (можна представити як презентацію)

3.3. Слово вчителя.

Мистецтвознавець Лінда Нохлін звертає увагу на елементарне – відсутність професійної художньої освіти для жінок, права брати участь в публічному житті (отже, виставляти свої роботи), зрештою, можливості пересуватись без супроводу (які тоді можуть бути замальовки з натури?). Сьогодні «усе це вже є», однак американська група художниць-активісток «Горіла Ёрлз» цілком справедливо зауважує: «лишень 3% художників у фондах музею «Метрополітан» жінки. Зате жінки складають 83% оголеної натури. Отже, кажуть художниці, то що, нам слід роздягнутись, аби потрапити у музеї?» Тому йдемо до музею...

В Україні діє близько 400 державних та комунальних музеїв. У фондах музеїв зберігається понад 11 млн. пам'яток. Протягом року музеї та заповідники відвідує близько 17 млн. чоловік.

Коротку розповідь-повідомлення про музей нам підготували...

Розповідь про музей нам підготували ...

3.4. Розповідь-презентація про Національний художній музей України.

(Матеріал з сайту музею...) Музей був заснований зусиллями української інтелігенції наприкінці XIX століття як перший загально-доступний музей Києва.

Будівля музею споруджена за проектом московського архітектора Петра Бойцова у неокласичному стилі. Доопрацьовував проект та керував роботами відомий київський зодчий Владислав Городецький. Скульптурне оздоблення фасаду виконано майстернею Еліо Саля.

Перша виставка з нагоди XI Всеросійського археологічного з'їзду відкрилася у недобудованому приміщенні Київського міського музею старожитностей і мистецтв у серпні 1899 року. Офіційне відкриття та освячення закладу, який здобув назву Київський художньо-промисловий та науковий музей імені государя імператора Миколи Олександровича, відбулося 30 грудня 1904 року.

1919 року після націоналізації музей став називатися 1-м Державним, з 1924 — Всеукраїнським історичним імені Тараса Шевченка, з 1936 — Державним українським, з 1939 — Державним музеєм українського мистецтва. Під час німецької окупації Києва у 1942 році музей був об'єднаний з колекцією російського мистецтва під загальною назвою Державний музей східноєвропейського мистецтва, 1944 року попередній статус музею було відновлено. У зміні назв музею відобразилися складні процеси життя країни та певні етапи становлення вітчизняної музейної справи. Зокрема, за назвами можна простежити, як змінювався профіль колекції, і як окремі частини первинної збірки відходили, аби стати підґрунтям для народження інших музеїв Києва.

Остання назва цієї інституції — Національний художній музей України — з'явилася 1994 року за часів незалежності української держави, що засвідчило найвищий статус музею як провідної колекції вітчизняного мистецтва, яка і нині залишається духовною скарбницею нашої країни, її гордістю та багатством.

Національний художній музей України — найбільш репрезентативне зібрання вітчизняного образотворчого мистецтва в Україні та світі. Колекція музею нараховує близько 40 тисяч експонатів, серед яких шедеври українського живопису, скульптури і графіки від часів Київської Русі до сьогодення.

3.5. Колективна робота «Залами музею».

(Вчитель демонструє презентацію, підготовлену за матеріалами сайту музею, та звертає увагу на жіночі та чоловічі постаті. Називає авторів робіт.)

3.6. Робота в малих групах «Біографія персонажів».

Об'єднання учнів. Вчитель пропонує назвати імена митців, які вони запам'ятали, учні повторюють їх по колу, на основі чого об'єднуються у групи.

Робота в групах.

Вчитель роздає репродукції картин, які були показані учням у презентації та пропонує написати біографію обраного персонажу. Для цього учням роздаються аркуші паперу, де вже написано перше речення. Учні представляють результати роботи.

Роботи, які представлені у розділі «Мистецтво ХХ століття – початку ХХІ століття», вміщені нижче.

Юність Тетяна Яблонська 1969 р.

Олександр Богомазов 1927 р.

Михайло Божий «Медсестра» 1955

Битва Максима Кривоноса з князем Яремою Вишневецьким Микола Самокиш 1934 р.

Жінки біля яблуні Тимофій Бойчук, 1920 р.

Молочниця Михайло Божий 1921 – 1922 р.

Рефлексія та обговорення:

- Якими представлені жінки та чоловіки?
- Чому саме такі образи стали предметом художнього зображення?
- Чи можна у пропонованих сюжетах увести чоловіків?

3.6. Слово вчителя.

Висновок: так, дійсно поміняти місцями жінок та чоловіків та полотнах, представлених вище нам складно. Але і сьогодні перед дівчатами відкриті всі шляхи, як перед юнаком з картини Т. Яблонської. Тяжку працю робітників з картини О. Багомазова у більшості випадків заміняють розумні машини. Але жінку – лікарняну сестру – все ще не замінив мед брат, хоча такі юнаки з'являються у лікарнях сьогодні. У сільському господарстві також сьогодні працюють жінки і чоловіки, а робота молочниці з картини М. Бойчука заміняють успішні фермерські господарства, на яких успішно працюють разом і чоловіки, і жінки.

Однак, у ваших "біографіях" описані не лише ті жінки та чоловіки, яких відтворили митці, це ваше бачення, це долі та біографії **наших** сучасників. Проте світ змінюється... І що лишається? Чи звернули увагу ви ще на одну картину? (Гуцульське весілля Федір Манайло, 1942 р.)

Так, на цій картині – ми не бачимо окремих рис та облич – це море, море радості, гармонії, щастя. Не випадково, сюжет цієї картини – весілля.

IV. Підсумки.

Вчитель узагальнює матеріал, який було обговорено та пропонує їм домашню роботу (завдання): написати есе-біографію людину (чоловіка чи жінку), яких слід було б зобразити на картинах сьогодні.

А закінчити урок можна віршем Ліни Костенко.

Ліна КОСТЕНКО	
<p>Вже почалось, мабуть, майбутнє. Оце, либонь, вже почалось... Не забувайте незабутнє, воно вже інеем взялось! І не знецінюйте коштовне, не загубіться у юрбі. Не промінійте неповторне на сто ерзаців у собі! Минають фронди і жіронди, минає славне і гучне. Шукайте посмішку Джоконди, вона ніколи не мине.</p>	<p>Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня, вечірню в попелі жаринку, шляхетну інохідь коня. Згадайте в поспіху вагона, в невідворотності зникань, як рафаелівська Мадонна у вічі дивиться вікам! В епоху спорту і синтетики людей велика ряснота. Нехай тендітні пальці етики торкнуть вам серце і уста.</p>

Тема: Як соціум формує і закріплює гендерні стереотипи

Цільова група: юнацтво.

Мета: показати живучість стереотипів про чоловіче і жіноче в масовій культурі, їх соціальну детермінованість.

Завдання:

- Проаналізувати як соціум диференціює професійні і кар'єрні рішення статей.
- Показати взаємозв'язок між гендерними стереотипами та сучасними уявленнями про «чоловіче» та «жіноче» в масовій культурі .

Форма проведення:

- розповідь вчителя;
- психологічний практикум та дискусії у малих групах (методика незакінчених оповідань);
- сюжетно-рольова гра.

Тривалість заняття: 90 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: фрагменти текстів пісень (додаток 1); тексти для проведення вправи «Сашко і Оля».

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Актуалізація опорних знань вчителем.

– Давайте пригадаємо зміст поняття «гендер». Чому його означають як «культурну метафору»? (гендер визначають як культурно-символічне визначення статі та використовують для позначення соціальних і культурних норм, правил і ролей, які приписує людям суспільство, залежно від їх біологічної статі).

– Наведіть приклади понять і явищ, які не мають відношення до статі, проте асоціюються із чоловічим або жіночим началом. Які асоціації викликають поняття жіночність,

мужність? (“Чоловіче” ототожнюється з божественним, творчістю, силою, активністю, раціональністю, культурою в цілому; “жіноче” асоціюється з природою, хаосом, пасивністю, підпорядкованістю).

– Чому можна стверджувати, що культура має асиметричний характер? (асиметричність культури виявляється в полярності та протиставленні “чоловічого” і “жіночого”).

– Який вплив ґендерних стереотипів на формування уявлень про «чоловіче» та «жіноче»? (Ґендерні стереотипи забезпечують не тільки механізм закріплення традиційних норм і потреб, але й їх трансляцію з покоління в покоління. З іншого боку, якби відповідних стереотипів у середовищі не було, то жодний суб’єкт не зміг би зорієнтуватися в плані своєї статевої належності).

– Що символізує колір стрічки на конверті (візочка, одягу) новонародженої дитини? (Колір стрічки допомагає оточуючим визначити стать дитини: рожевий – дівчинка, голубий – хлопчик. Існують інші способи маркування статі – іграшки, сережки, пов’язки з бантом тощо).

– Чи впливає стать дитини на ставлення до неї оточуючих? (Дорослі прямо чи опосередковано вказують на те, які поведінка, зовнішній вигляд, мислення очікуються від представників кожної статі: «Дівчатка не б’ються, хлопчики не плачуть»).

– Яку роль в процесі приписування певних ролей кожній статі відіграє масова культура? (Вона формує суспільну думку про ролі чоловіків і жінок, які іноді вважають вродженими, біологічно властивими певній статі, наприклад, поняття «сильна і слабка стать» напряду пов’язують з фізичними можливостями. Практично в більшості культур чоловік асоціюється з прогресом, суспільством і цивілізацією, натомість універсальною є тенденція “біологізувати” жінку, зводячи її покликання лише до природнього відтворення).

– Яку роль в процесі приписування ґендерних ролей відіграє мова?

(Основним транслятором культурних норм виступає мова, фіксуючи у використанні рольових кліше, словосполученнях, приказках і прислів’ях статевої ролі стереотипи: чоловік-годувальник, мисливець, жінка – хоронителька, берегиня; “жіноча логіка”, “духовний батько проекту”, “куди чорт не піде – пошле бабу”).

II. Тренінгово-розвивальний блок: психологічний практикум «Ланцюгова реакція стереотипу».

Вправа «Сашко та Оля»

Матеріали: однакова кількість аркушів (всього за кількістю учнів класу) з надписами: “Сашко щойно закінчив медичний університет. Він був найкращий з випуску...” ; “Оля щойно закінчила медичний університет. Вона була найкраща з випуску...” На кожній картці залишено місце для продовження опису.

Дії ведучого. Вчитель ділить клас на дві групи. Одній групі роздає картки одного виду, а другій – другого (зовнішніх відмінностей між картками немає). Вчитель просить учнів заповнити роздані картки, описавши уявне майбутнє Сашка або Олі. Дописуючи, учні можуть використовувати повні речення або перераховувати прикметники, фрази. Після заповнення вчитель збирає картки і формує експертну групу з учнів класу (2 особи). Вони на дошці у дві колонки записують перелік якостей Сашка та Олі в середній особі, щоб учні не впізнали статі. Вчитель просить учнів ідентифікувати різницю між списками, спробувати проаналізувати, що стоїть за цією різницею. Після обговорення вчитель

називає колонки “Сашко” та “Оля”. Після презентації біографій проводиться дискусія.

Запитання для дискусії:

1. Скільки прикметників було використано для опису зовнішнього вигляду Сашка та Олі?
2. Скільки негативних якостей перераховано для Сашка/Олі?
3. Скільки позитивних якостей перераховано для Сашка/Олі?
4. Хто має більше сімейних і соціальних ролей: Сашко чи Оля?
5. Чиї ролі описують більше прикметників?
6. Хто більш динамічний в кар’єрному поступі? В професійній діяльності?
7. Чи були еквівалентні сімейні обов’язки і ролі?
8. Чи були відмінності у медичній спеціалізації для Сашка та Олі?
9. Чи були вони одружені, чи мали дітей?

Коментар вчителя:

Придумане закінчення долі уявних Сашка і Олі засвідчують нашу підпорядкованість гендерним стереотипам, адже дві рівноцінні особистості мали однаковий старт, але не рівноцінний життєвий шлях. Крізь призму почутого, обговоріть власні стратегії щодо роботи і особистого майбутнього.

Крок №1

Кожна людина намагається засвоїти певну ґендерну роль та відповідати усталеним в суспільстві стереотипам. Це реалізується через такі механізми соціального впливу як нормативний та інформаційний тиск.

Суспільство засуджує або не сприймає тих його членів, поведінка яких не відповідає традиційним ґендерним нормам даного соціуму. Людина повинна пристосовуватися до виконання ролі чоловіка або жінки з метою уникнення нехтування нею з боку суспільства. З іншого боку, сам індивід прагне відповідати певним нормам та стандартам, серед яких значну роль відіграють стереотипи. Тобто, дівчинка намагається поводитися так як, на її думку, повинні поводитися жінки, тільки тоді вона вважає свою поведінку правильною (одягати сукні, фарбуватися, ходити на підборах, носити прикраси).

Чи відчуваєте ви, що суспільство (через ЗМІ, зокрема рекламу, кінофільми, різноманітні програми тощо) нав’язує кожній статі певні зразки поведінки, одягу?

(Інформаційний тиск здійснюється через рекламу, яка є своєрідним соціальним взірцем ґендерної поведінки, образ чоловіка найчастіше пов’язується із силою, достатком, здатністю до благодійництва, жінки — з інфантильністю, утриманством, безпомічністю, нерішучістю, невпевненістю в собі, підлеглістю. В рекламі жінка є вічною споживачкою і обслугою світу чоловіків. Наприклад, молода дружина успішного бізнесмена тільки з допомогою тьоті Асі справляється з білосніжними сорочками чоловіка, який і на рибалку одягає лише їх).

Вчитель просить прокоментувати рекламний ролик: група молодих людей, швидше всього, студенти, радять своєму другу Петру: “Не думай говорити з дівчиною про комп’ютери! Краще запроси її на чашечку кави!” (Реклама “Нескафе”).

– Яку поведінку пропонує реклама пива: ««Арсенал» – пиво для справжніх чоловіків»? (Справжні чоловіки п’ють пиво «Арсенал»).

– Який стиль життя пропонує реклама горілки «Немирів»: «Для справжніх шанувальників життя»? (На звороті упаковки – відповідь: «Життя щедро дарує нам хвилини щастя. І кожна радісна мить – яскраве свідчення досконалості буття. Вміння цінувати кожну хвилину, насолоджуючись її неповторністю, – ознака справжнього шанувальника життя». Отже, насолоджуватися життям можна лише з допомогою горілки. Незважаючи на те, що стать споживачів не вказана, опосередковано, вона призначена для чоловіків).

Інтернет-ресурси насичені бінарними характеристиками, що стереотипно приписуються чоловікам і жінкам: логічність – інтуїтивність, порядок – хаос, влада – підпорядкування, імпульсивність, активність – статичність, пасивність. Наприклад, відомий сайт www.lingvo.ru, що спеціалізується на розповсюдженні, продажі та рекламі словників, оприлюднив проект «Женско-мужской словарь», де пропонується визначення відомих термінів очима чоловіків та жінок.

Спробуйте визначити, яке з двох визначень призначене чоловікам, а яке – жінкам: «Весна – пора року, коли загострюються почуття, збільшується кількість квітів, прилітають птахи. Весною можна змінити зимовий одяг на більш легкий, а ще краще повністю обновити гардероб. Весна – найкраща пора для зміни зачіски та початку дієти»; «весна – пора року між зимою та літом». Чому?

– Як можна охарактеризувати подібні «словники»? (стереотипний погляд на статі з елементами сексизму)

– Чи можна передати уявлення про чоловічу чи жіночу поведінку через сучасну естрадну пісню? Наведіть приклад.

А я шукала милого і мужнього й красивого

Щоб на руках мене носив

Слова любові говорив

Та як його побачила – себе йому призначила

Ані Лорак

– Наведіть приклади гендерних стереотипізованих настанов, які пропонують ЗМІ. Інтернет-ресурси дають «поради» жінкам: «Спробуємо визначити, які жіночі якості не подобаються чоловікам:

- Пам'ятайте, що жінка повинна бути загадкою, як недочитана книга... цим вона захоплює чоловіків і цим вона цікава.
  - Чоловіки за своєю природою полігамні, тому дають жінкам більше приводів для ревнощів.
  - Жінки іноді вважають, що чоловік без них просто пропаде. Він ні на що не здатен, навіть підібрати краватку до сорочки».
- Чим шкідливі такі настанови? Чи правильні уявлення вони формують?

Крок №2

Коментар вчителя:

Сьогодні за допомогою естрадних пісень ми намагатимемося спільно визначити які стереотипи нав'язує нам масова культура.

– Чи можна вважати виявом сексизму слова пісні «Шмата» (Скрябін)? Чому?

Всі твої листи – то є макулатура

І ти мені не дівчина, а просто шмата

Вся твоя любов – то є чиста халтура
Хоч викинься з вікна – я не буду страждати...

Приспів:

Всі твої листи... ти є шмата

Всі твої листи... ти просто шмата...

(Таки тексти пісень принижують гідність жіночої статі).

Вчитель, враховуючи захоплення учнів естрадними піснями, може запропонувати заповнити таблицю, або скористатися наявною.

Зміст стереотипу (на прикладі естрадних пісень)	Зображення чоловіків	Зображення жінок
Чоловіки домінують у професійній діяльності, а жінки – у сім'ї	Відчиняй я стою на порозі Я вже тут, я вже дома, привіт, Не питай де я був позавчора Вчора вранці, сьогодні, торік. Не буди – життя не спав Не мовчи все чую так Не буди – життя не спав Я вже давно не вмію так. І не бався такими словами Не вбивай, я ж убитий прийшов Роздягай і цілуй мої шрами Доки є все тільки твоє... (Друга Ріка)	Коли на дворі темно вже І в кожній хаті полюбе – Готують вечері жінки І накривають на столи. «Вечері нема», С.К.А.Й.
Чоловіки займаються керівною діяльністю, а жінки -обслуговуючою	Бо ми є хлопці, хлопці-олігархи Нічо нас не колише, ми заробляєм бабки Ми веселі хлопці-олігархи Дівчата в нас – моделі, машини – іно-марки. Поїду на Мальдіви бухнути з друзанами Заплачу троха денег, щоб не було цунамі Прикуплю собі острів посередині моря Мені він на фіг треба, а люди хай говорять... «Хлопці-олігархи», (Скрябін)	Не питай мене чи є кохання Не питай мене про відчуття Я твоя мелодія бажання Я твоя мелодія життя Не шукай мене бо я літаю На землі на небі я твоя Там де ти там я тобі співаю Там де ти мій ангел там я «Слідом за тобою», Гайтана
Цінність жінки визначається її зовнішністю	Так, я не сантехнік і не професор. Мене лякає слово "процесор". Новітніх технологій не розумію, Нічого не знаю, нічого не вмію. Бо руки мої, немов закарлюки, Бо голова не лежить до науки. Живу, як живеться, і поки серце б'ється, Таким залишусь – мені так здається. Зате у мене га... Зате у мене га... Зате у мене гарна борода... да! Приспів: Борода руда, борода руда! «Борода руда», Тартак	Сукня "Kenzo" та парфум «Le sguе», Michell my bell, ти гнучка, наче кішка. Тільки нічим закінчиться ця гра, Я прокидаюся дома у ліжку. «Крила» О.Пономарьов

Стереотипи фемінності і маскулінності	Бекхем, він грає, кажеш, – інші не дуже Джастін, він може наревіти калюжу Як раптом шось, то Брюс усіх порятує У всіх тату є, це я так констатую Трапляються ж комусь казкові герої А в тебе хто є, в тебе я є, а хто я? Суцільна вада, соціальна провина Але, Поліна, я на колінах... Клуні чорнявий, а Сталоне – той дужий Бред Піт вже зайнятий – на нього байдуже Як раптом шось, Арні усіх пошматує У них є м'язи, це вже ти констатуєш Трапляються ж комусь казкові герої А в тебе хто є, в тебе я є, а хто я? Суцільна зрада, безпринципна тварина Але, Поліна, я на колінах... «Поліна», Бумбокс	О-о-о, Тетяночко ти красою своєю взяла моє серце я не знаю як жити мені тепер божеволіють геть усі – педагоги, політики й навіть артисти і я теж, допоможи мені... «Тетяночка», С.К.А.Й.
--	--	--

Для закріплення матеріалу вчитель може скористатися додатком 1. Учні повинні визначити, який стереотип домінує у тексті пісні, які гендерні ролі він нав'язує.

Крок №3

Вправа «Гендерні стереотипи»

Учасники розбиваються на дві підгрупи та на дошці записують перелік якостей і поведінкових ознак хлопців і дівчат, продовжуючи речення: «Справжній хлопець має бути...», «Справжня дівчина завжди...» Коли перелік якостей закінчено, учасники стають у дві шеренги на великій відстані та починають читати висловлювання. Хто згоден із висловлюваннями протилежної групи, робить крок уперед. Так відбирають ознаки, з якими згодна більшість учасників.

Наступним кроком цієї вправи може стати рольова гра: хлопець і дівчина починають спілкуватися, дотримуючись названих стереотипів, наприклад: вона самостійна, сором'язлива, ніжна, старанна; він сильний, цілеспрямований, агресивний, наполегливий.

Висновок. Вчитель з учнями повинні дійти висновку, що стереотипна поведінка з одного боку, допомагає молодій людині відповідати очікуванням соціуму, а з іншого – примушує відмовитися від власної самореалізації, якщо це не відповідає усталеним поняттям щодо діяльності та поведінки чоловіка чи жінки.

III. Підсумковий блок

Рефлексія заняття учнями: Гендерні стереотипи – одні з найпоширеніших. Вони постійно супроводжують нас навіть у піснях, назвах програм, в Інтернеті. Масова культура «розмежовує» статі та найчастіше допомагає зміцнити стереотипи, проте орієнтування на стереотипну поведінку допомагає молодій людині уникнути тиску з боку суспільства, відповідати усталеним нормам. Стереотипи часто перешкоджають становленню індивідуальності, якщо прагнення особистості ідуть врозрід з очікуваннями щодо її статі.

IV. Домашнє завдання

Пригадайте тексти відомих естрадних чи народних пісень, які б нав'язували стереотипні погляди на роль і місце кожної статі в сімейному, професійному чи суспільному житті. Чи є пісні, які подають кожну стать нестереотипно?

Додаток 1

***

Оу, сексуальна настільки, хоч бери й пиши про це на лобі
спалюєш усіх і все навколо
пусто, як в пустелі Гобі.
В порівнянні з тобою
міс світу красива наче хобіт
ти добре знаєш який я,
як я ставлюсь до того яка ти,
таких як ти більше нема, це правда
але подібних багато...
тому порада всім красуням, будь-ласка,
не будьте егоїстки,
я не дуже люблю м'ясо, але дуже люблю голі кістки...
«Сексуальна», Mirami feat. VovaZi Lvova

***

І в мороз і дощ, чи не все то одно
знаю мій оптимізм як розбите вікно
я безмежно вагітний чужими словами
як бляшанка у стінах іржавію роками
і структура вже ця давно не нова
коли грошей нема, то тебе теж нема
і можливо сам собі на біду
не вагаючись в котре знову піду
не питай чому
не питай чому
«Будь зі мною», С.К.А.Й.

***

Надія загуляла у клубі 27,
Помада в тон і свій телефон
Всім дала, ну, майже всім.
Надія хоче пити без піни і до дна,
Усі зійшли знайомі давно,
Вона тепер одна.
«Надя», Океан Ельзи

***

І я спокій втрачав, я на тебе кричав,
Я горлянку зривав, як собака гарчав.
Ну скільки вже можна мені тебе вчити –

Ти дай мені трошечки перепочити,
Ти вилізи з хати, ти піди погуляти –
Людей подивитись, себе показати.
Погуляла, покружляла, погуляла, покружляла,
Людей подивилась, себе показала.
Погуляла, покружляла, погуляла, покружляла,
Та до мене назад ти оглоблі вертала.
«Ні, я не ту кохав...», Тартак

***

А я чесна дівчина – про себе дбаю,
Близько до себе нікого не підпускаю.
Бо підпускати мені забороняє
Той, хто мене охороняє!
Той, хто мене захищає від інших.
Той, хто гроші дає – коли менше, коли більше.
Той, хто купить мені і квартиру, і машину.
Той, хто має на це вагому причину.
Бо він любить мене, бо він хоче мене.
Він заради мене землю переверне.
Всі мої забаганки задовольнить охоче.
Він багато дає... Але ще більше хоче!

Приспів:

А я ненавиджу спонсора!
Зате люблю мецената!
«Моя любов, моя ненависть...», Тартак

***

Добрий день вам, дівчата! Погляньте на мене –
В моїх очах побачите ви світло зелене.
Це світло зелене дає вам дорогу,
Пряму та широку, до серця – до мого!
Але ця дорога вам, на жаль, не потрібна,
Вона вам чужа, вона вам огидна.
Я не чорнобровий та не кароокій,
У плечах – вузький, у стегнах – широкий.
М'язи маленькі, пузо велике –
Ну кому потрібне таке товстопике?
І ніби здається, що діло пропаще,
Однак, я ще можу все змінити на краще!
Я морду розфарбую, одягну перуку,
Я ухоплю мікрофон в праву руку,
Простенькі акорди гітари заграють –

І вже всі дівчата від щастя вмирають!
«Дівчата», Тартак

***

Ми живемо у колі вузьких інтересів –
Побутових умов, механічних процесів.
Сонце марно дарує нам позитивні фотони –
В нас крутіші мобільні, в нас модніші рінгтони!
Застрибнути на пік матеріального статку,
Від проблем захватись, наче равлик у хатку.
Не почув, не побачив і сказати не може,
Це для нього чуже, а це на нього не схоже.
Телевізор, диван, пиво, футбол...
Тупий серіал, примітивний прикол...
Книга – просто додаток до шкільної програми,
А все, що потрібно, нам розкаже реклама!
Та кожен, хто вірить, відчувається в силі
Так змитити життя, щоб радіти щохвили!
Щоб ця радість росла в геометричній прогресії,
Щоб звільнити цей світ від журби та депресій!
«Ти подумай», Тартак

***

А я відомий спортсмен, я голи забиваю,
Я швидко бігаю, я високо стрибаю!
Дуже рідко програю, часто перемагаю!
Високих результатів у спорті досягаю!
Моє тіло вкрите шрамами – це мої відзнаки,
Бо я завжди у грі, я на вістрі атаки.
Я ніколи надовго не засиджуюсь на лаві,
І тому я постійно купаюся у славі.
Та поглянь на мою форму, бачиш – щось таке тендітне?
Це моє ім'я – нікому не помітне!
А ось цю велику блямбу, що видно звідусюди?
Це спонсор свій знак мені повісив на груди!
«Моя любов, моя ненависть...», Тартак

***

Красива жінка незаміжня
Стоїть, задумавшись в метро.
В її очах печаль торішня,
А на вустах журби добро.
Красива жінка незаміжня
Очей до Вас не підійма.

Вона ще може бути ніжна,
Але в душі її зима.
«Красива жінка незаміжня», Алла Кудлай

Тема: Ґендер. Ґендерні ролі та їх еволюція в процесі суспільного розвитку.

Цільова група: юнацтво 16-17 років

Мета: розглянути зміст понять «ґендер», «ґендерні ролі», «подвійна мораль»; показати зміну ґендерних ролей в історичному ракурсі.

Завдання:

- провести бесіду про ґендерні ролі чоловіків і жінок як окремих соціальних груп в різні історичні періоди;
- з'ясувати взаємозв'язок між ґендерними ролями та рівнем розвитку суспільних відносин;
- з'ясувати причини відмінностей між ґендерними ролями чоловіків і жінок.

Форма проведення:

- бесіда;
- дискусія з елементами тренінгу;
- робота в малих групах;
- міні-лекція.

Тривалість заняття: 90 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Матеріали та обладнання: ілюстрації чоловічих і жіночих ролей в різні епохи, ватман, маркери.

Хід заняття

I. Вступне слово вчителя.

– Чи можете ви пояснити значення терміну «ґендер»? (Термін «ґендер» з англійської означає граматичний рід, чоловічий, або жіночий. Вперше в позаграматичному контексті це слово було вжито в 1968 році з метою розділити зміст слів «стать» і «ґендер», тобто відрізнити соціокультурні значення «мужності» і «жіночності» від біологічних статевих відмінностей).

– Для чого поряд із терміном «стать» почали вживати слово «ґендер»?

(На початку 70-х років цей термін використовувався для позначення культурних і соціальних конструктів «мужності» і «жіночності», тоді як «стать» використовувався для визначення біологічних відмінностей між чоловіком та жінкою. Тому «ґендер» можна трактувати як соціальну роль чоловіка чи жінки).

– Чому ґендер виступає як основа розподілу? (ґендер формує відносини між чоловіками і жінками як нерівні, бо чоловіки мають більш високий статус, що тягне за собою

більші можливості для чоловіків оволодіти соціальними ресурсами, як, наприклад, освіта, робота тощо.)

– Які ще елементи розподілу ви можете назвати? (Клас, раса і гендер створюють тривимірну модель соціальної нерівності. Гендер, як суспільна структура ранжирує роботу в різних галузях як більш чи менш престижну, символічно приписує більшу важливість роботі, яку виконують чоловіки, певним чином регулює сексуальне та емоційне життя в соціумі).

– Всі ми виконуємо в житті різні функції, спілкуємося з різними людьми, займаємось різною діяльністю. В кожній ситуації ми маємо ніби різні обличчя, одягаємо різні маски, або, іншими словами, граємо різні ролі. Кожен з нас є одночасно дочкою або сином, другом або подругою, братом або сестрою. Поза сім'єю ми є учнями, покупцями, пасажирами, пацієнтами, клієнтами тощо. Спробуйте пояснити зміст поняття «гендерні ролі». (Які б ролі ми не виконували, в які б стосунки з іншими не вступали, ми завжди є дівчатами або хлопцями, жінками чи чоловіками, тобто ми виконуємо різні гендерні ролі).

– Чи існують неписані правила щодо чоловічої та жіночої поведінки? (Так. Вони стосуються зовнішнього вигляду (одяг, зачіска), видів діяльності (чоловічі – автогонщик, пілот; жіночі – вчитель, няня), розподілу ролей в сім'ї).

– Ми часто чуємо: «цей вчинок не гідний справжнього чоловіка», «вона поводить-ся/виглядає як справжня жінка». Як ви розумієте ці поняття? (Це узагальнені, нав'язані суспільством уявлення про еталон чоловіка або жінки).

– Звідки ці еталони? (Це узагальнений суспільний досвід, нагромаджений у житті багатьох попередніх поколінь).

В цьому ви зможете переконатися після виконання вправи.

II. Тренінгово-розвивальний блок.

Крок №1

Вправа “Портрет успішної людини”

Клас розбивається на три ряди. Одному ряду пропонується описати портрет успішної жінки, другому – успішного чоловіка, а третьому – успішної людини.

Результати роботи кожного ряду виписуються на ватман. На дошці вивішуються результати роботи. Учні класу обговорюють портрети успішного чоловіка, жінки, людини та порівнюють їх. Досвід показує, що успішною людиною найчастіше виявляється чоловік, тобто наше мислення значною мірою орієнтується на загальноприйнятту думку, тобто є стереотипним.

– Чому успішність найчастіше пов'язують з чоловіками? (Існують різні вимоги до місця і ролі чоловіків і жінок в суспільстві)

Крок №2

– Чи буває так, що ролі чоловіків і жінок іноді плутаються? (Так, зараз багато професій «не мають статі», виховання та догляд за дітьми перестали бути жіночою справою, в одязі, навіть існує термін «унісекс», який характеризує моду, позбавлену статевих відмінностей).

– Ви вважаєте, що розмивання ролей чоловіків і жінок є позитивним чи негативним явищем?

Негативним, бо дотримання віками складених зразків поведінки заважає власним прагненням чоловіків і жінок, стоїть на заваді реалізації власних можливостей, які не завжди співпадають із статтю. Статева належність у свідомості людей пов'язана з очікуванням певної, відповідної до статі поведінки.

Позитивним, оскільки навчання певній ґендерній ролі допомагає маленькій дитині зорієнтуватися в навколишньому світі).

– Які ви можете навести життєві приклади, нав'язаних суспільством ґендерних норм поведінки? (Активність, наполегливість хлопчиків сприймається як норма, така ж поведінка у дівчинки – як відхилення).

– Як ви розумієте поняття «подвійний стандарт», або «подвійна мораль»?

(Суть терміну в тому, що використовується різний підхід до визначення місця жінки і чоловіка в суспільстві, обмежується, принижується, нівелюється, ігнорується роль однієї зі статей. Наприклад, поява чоловіка-п'янички у громадських місцях сприймається поблажливо, тоді як жінку напідпитку рішуче засуджують. Наприклад при активних дошлюбних відносинах з боку жінки чи чоловіка їх активність оцінюється по-різному: чоловік – «донжуан», а жінка – «особа легкої поведінки»; різне ставлення до жінки і чоловіка, які залишили своїх дітей – до жінки ненависть, а до чоловіка осуд; просування в політиці по кар'єрних сходинках чоловіка – як природний стан його життя, а жінки – як протиприродний виняток або завдяки впливу чоловіка та ін. З розвитком соціальної культури, забезпеченням соціального прогресу обсяг таких норм звужується).

– Які приклади існування подвійного стандарту можете навести ви?

– Чи однаковими є прояви подвійного стандарту в різних країнах? (Ні, хоча його суть незмінна. У багатьох країнах статус одруженої жінки – місіс, мадам; неодруженої – міс, мадемуазель. У Литві, наприклад, до дівочого прізвища жінки, яка одружилася додають закінчення, яке вказує на її статус).

Міжнародне законодавство з питань рівності чоловіків і жінок підкреслює необхідність уникнення, зняття різних стандартів для чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя де-юре і де-факто.

– Чи звільнилися ми сьогодні від подвійних суспільних стандартів? (Ні, у пострадянській Україні, маємо, з одного боку, активне пропагування у суспільному просторі ідеї так званого «українського домашнього матриархату», символічним втіленням якої став образ Березині, а з іншого – безліч невирішених проблем сучасного українського жіноцтва (від сімейного насильства до торгівлі жінками, дискримінації на ринку праці).

Крок №3

Часто ми твердимо про відмінності в ґендерних ролях. Переконатися у цьому допоможе наступна вправа.

Вправа “Інтерв'ю”

Один із учнів сідає в центр круга. Група може задати йому/їй 5 питань стосовно соціальних ролей. Наприклад, педагогу, батьку, бізнесмену/вчительці, продавцю, матері і т.д. Потім стать учня в центрі круга змінюють. Учні роблять висновки щодо різних соціальних ролей чоловіків та жінок.

– Чому дівчаткам і хлопчикам ви задавали неоднакові запитання щодо соціальних ролей? З чим це пов'язано?

Висновок.

Соціальні ролі чоловіків і жінок «прив'язують» до статі, причому часто безпідставно. Проте, існують професії, які вимагають більшої фізичної сили, або пов'язані з ризиками для жіночого здоров'я. Тоді розподіл за статтю є виправданим.

III. Актуалізація опорних знань.**Крок №5**

Наступний матеріал доцільно заздалегідь запропонувати учням для виступу.

В цілому, гендерна теорія розуміє розподіл ролей між чоловіком та жінкою скоріше як соціокультурну норму, ніж як природну, біологічну данність. Зокрема, вивчаючи це явище, американська дослідниця Маргарет Мід поставила під сумнів стереотипні судження, згідно з якими чоловік і жінка самою природою створені для реалізації певних соціальних ролей. Більше того, починаючи своє дослідження, вона була переконана в тому, що цариною чоловіка є суспільна сфера і основною його функцією являється матеріальне забезпечення своєї родини, жінка ж в силу своїх природних схильностей обмежена сімейною сферою. Проте отримані дані про життя трьох племен у Новій Гвінеї вразили її, спростувавши теорію «природного призначення жінки». У кожному з трьох племен, які досліджувалися, чоловіки й жінки виконували ролі, іноді прямо протилежні тим, які були загальноприйнятими у «цивілізованому» суспільстві. Перше з племен, яке досліджувала М.Мід, називалося арапеш. У всіх представників цього племені у манерах поведінки домінували партнерські стосунки, соціальна пасивність та емоційна теплота. У чоловіків та жінок не спостерігалось ніяких проявів індивідуалізму. Вони спільним зусиллями виховували дітей, а прояви агресивності викоринювали у дітей обох статей. Як пряму протилежність цій культурі М.Мід описує плем'я мундугамор. В межах відповідного племені жінки й чоловіки теж вважаються рівними, але лише щодо однаково високого прояву агресивності та насильства. У жінок спостерігається слабо розвинений материнський інстинкт і своїх дітей вони сприймають як прикру перерву у роботі та у воєнних діях. Як підсумовує М.Мід, члени племені мундугамор відзначаються «несамовитістю, ревнощами, чутливістю до образ і готовністю помститися за них, схильністю до активних дій і боротьби». Обидві культури (арапеш та мундугамор), не дивлячись на їх несхожість, мали одну спільну рису – майже повну відсутність гендерних відмінностей.

Третя культура гендерних родових взаємин, описана М.Мід, була в умовах життя племені чамбулі. У цьому племені чоловіки захоплюються аматорським мистецтвом, облаштуванням святкових церемоній та прикрасою власної персони. Дослідниця описує їх як чарівних і кокетливих. Вони є завжди занепокоєні тим, що подумають жінки про їх вчинки та дії. Жінки ж, являючись панівною та рушійною силою, економічними постачальниками, заправляють усією комерцією та дипломатією, займаються полюванням, рибальством, ткацтвом, а їх одяг – позбавлений будь-яких прикрас. М.Мід зазначає, що це була єдина культура з усіх нею бачених, де дівчата були ініціативніші та кмітливіші за хлопців, внаслідок певних соціальних очікувань, соціокультурних традицій в життєдіяльності племені. На підставі цих даних, а також свідчень про життя племен і народів Африки, Австралії, Бразилії М.Мід робить висновок, що статеві відмінності використовуються суспільством як основа для диференціації соціальних ролей, але сутність цих ролей не є біологічно обумовленою такими факторами, як більша фізична сила чоловіків або здат-

ність жінок до народження дітей. Гендерні ролі в сучасному соціумі склалися скоріше на основі культурних і соціальних особливостей розвитку суспільства, а не в результаті «природного порядку речей».

Висновок вчителя.

Отже, дослідження М.Мід спростувало уявлення про «природне призначення статей», тим більше, що племена географічно проживали недалеко одне від одного. Таким чином, етнографічне дослідження стало переломним етапом в розумінні і осмисленні змісту гендерних ролей.

IV. Підсумковий блок

Вчитель звертає увагу на тому, що диференціація чоловічих і жіночих ролей має історичне підґрунтя та є відображенням культурних норм. Існують різні точки зору на причини диференціації гендерних ролей, але більшість дослідників пов'язує цей процес з розвитком сім'ї. Реформування різних соціальних інститутів, їх взаємодія та злагодженість призведуть до зменшення проблем у сім'ях.

Домашнє завдання. Навести приклади існування подвійної моралі та характеру зміни гендерних ролей в останні десятиліття.

***Тема:** Історія жіночої освіти і виховання*

***Цільова група:** учні раннього юнацького вік .*

***Мета:** показати етапи становлення жіночої освіти в різні історичні епохи, соціальну детермінованість виховних впливів на дітей різної статі.*

Завдання:

- Проаналізувати як соціум впливає на виховання статей.
- Показати взаємозв'язок між рівнем жіночої освіти та характером розподілу гендерних ролей.

Форма проведення:

- Театралізоване дійство у віршах

***Тривалість заняття:** 45 хв.*

***Місце проведення:** навчальна аудиторія.*

***Обладнання:** мультимедійна дошка, костюми учасників.*

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Актуалізація опорних знань вчителем:

- Чому рівень жіночої освіти завжди відставав від рівня освіти чоловіків? (У зв'язку з розподілом праці та дітонародженням).
- Чому в сучасному суспільстві немає проблем із здобуттям жінкою будь-якого рівня освіти? (Це результат довготривалого процесу, закріплений законодавством).

– Які ви знаєте положення, закони, які регламентують однакові права на освіту обох статей? (Конституція України, Стаття 24: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї»; Закон України «Про освіту», Стаття 3: «Право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах мають усі громадяни та громадянки України *«незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин»*; Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Стаття 21: «Держава забезпечує рівні права та можливості жінок і чоловіків у здобутті освіти»).

Отже, в Україні немає різниці в доступі до освіти, проте так було не завжди. У сучасному світі не всі держави гарантують високий рівень жіночої освіти. Чому так відбувалося, корені цієї проблеми ми будемо шукати в минулому.

II. Тренінгово-розвивальний блок.

В центр виходить 1 учень/учениця в костюмі первісної людини:

Ще на зорі життя

Виховання розпочало виконувати

Основне завдання: підготувати до життя;

І хоч і не зовсім планомірно,

Та діти вчилися помірно.

За часу влади жінки-мами

У спілці вчилися дочки із синами,

Жили на материній половині,

Аж поки не були повинні

В період статі дозрівання

Отримувать роздільне виховання.

Обидві статі старші так навчали,

Щоб гідно ті в ініціацію вступали.

Включається мультимедійна дошка із зображенням життя первісних людей та означенням терміну «ініціація»: система випробувань, які проходили найчастіше юнаки з метою переходу із стану дитини в стан дорослого.

2 учень/учениця в костюмі підходить до виступаючого і продовжує:

Тоді жіночий образ в шані був,

Допоки владу чоловік собі здобув.

Й жінки лиш хатніми рабами стали,

Яких до праці і сім'ї привчали.

Хлопцям давали ж певне виховання,

Уже й з'явилося первісне писання.

Включається мультимедійна дошка із зображенням клинописних текстів.

3 учениця в хітоні продовжує:

У час військових демократій

Дівчат виховувала вдома матір,

Стараючись поняття дати,
Як господинею у хаті стати.
На Сході вже держави виникали,
При храмах жрецькі школи заснували.
Яке ж було тоді жіноче виховання? —
Танці, музика, письмо й читання.
У Спарті жінка «воїном» була,
Щоб місто вборонить змогла,
Рабів в покорі ще тримати
Й потомство добре мужу дати.
4 учень в костюмі афінського воїна:
Афінянки виходили рідко із дому
До шлюбу, ще рідше й потому,
їх «ойкуремами» називали,
Мамою і господинею тільки вважали.
Дівчат (не як спартанок) вчили,
Щоб рукоділля, музику любили.
На мультимедійній дошці включається уривок з фільму «300 спартанців».

5 учениця в костюмі афінянки:

Платон твердив на статі не зважати,
Афінську і спартанську школи об'єднати,
Освіту дівчині дати потрібно
З юнацькою освітою подібну,
Нехай вони ефебії кінчають,
Науку і військову справу знають.
На мультимедійній дошці – зображення Платона.

6 учень у грецькому костюмі:

Був Арістотель цього проти,
Бо жінці шкодять ці турботи,
їм користі освіта не приносить,
Бо їх природа праці просить.
На мультимедійній дошці – зображення Арістотеля.

7 учениця в костюмі римлянки:

В епоху еллінізму і дівчата
Могли освіту певну здобувати:
«Вільні мистецтва» були їм знайомі,
Хоч багато їх іще сиділо вдома.
У Римі Давньому науки розвиваються,
Жіночі граматичні школи відкриваються.

8 учень в костюмі середньовічного монаха:

А в темний вік Середньовіччя
Жінки ховалися за піччю,
Розумних відьмами ще називали
Й інквізиційній карі піддавали.

Домашнє виховання для жінок —
Оце і був увесь для них урок!
Дівчат навчали рукоділля, господарству
Молитвам, християнським гаслам,
А доньки феодалної знаті
Виховувалися не при хаті,
їх в пансіони відправляли,
Де вони грамоту вивчали.
На мультимедійній дошці – зображення «охоти на відьом».

9 учень в костюмі магістра:

Вже університети виникають,
Але жінок туди ще не пускають.
Нова епоха Ренесансу
Дівчатам теж не дала шансу.
Монтень відверто говорив
Про виховний шкідливий вплив
На жінку та її принадність,
Кохання лиш для неї радість.

На мультимедійній дошці – зображення першого з відкритих університетів,
Болонського університету.

10 учениця в костюмі епохи Відродження:

А утопісти вимагали,
Щоб і жінкам освіту дали,
Щоб і вони всякі науки
Переїняли у свої руки.
Освіта реформаторська проголосила,
Що за жінками лиш удома сила.
Про рівноправ'я Коменський казав.
І юнка вчила, як юнак вивчав,
У школі мови рідної
Основи всім потрібні.
І просвітителі-педагоги
В освіті ставили вимоги,
Щоб рівне виховання і освіту
Давали жінці й чоловіку.
А от на думку Руссо Жана,
Жінка — лиш мати і кохана.
Слід виховати лагідність і добрий смак,
Покору, ввічливість, охайність, такт,
Важливі тонкощі господарювання,
Шиття, плетіння, музику і малювання,
Та вибирала жінка мужа вільно
Й мала право на шану суспільну.

11 учень в костюмі XVIII ст.:

Про працю Песталоцці говорив,
її на чоловічу і жіночу поділив;
І спритність пальців розвивати
Мали насамперед дівчата.
На мультимедійній дошці – зображення відомого швейцарського педагога
Й.Г. Песталоцці.

12 учень в костюмі великоруського князя:

На Україні дівчата всі
Навчалися іще при Київській Русі.
Доті ще наша жінка дивувала
Силою знань, що в собі мала.
Та довго потім головна освіта
Були для жінки чоловік і діти.

13 учень в сучасному костюмі:

І гордо фемінізм піднявся,
Дівочим вихованням перейнявся.
І згодом навіть університети
Для них відкрили факультети.
Макаренко й Ушинський теж старались,
Щоб і жінки диплому добивались.
Проблема виховання жінки
В історію вписала не одну сторінку.

14 учениця в сучасному одязі:

А часто жінка не цінує
Можливостей, що їй дарує
Освіта і сучасне виховання:
Вона чекає на кохання.
І ВУЗом стане тоді їй
Втілення усіх дівочих мрій
Про принца, дім з білим парканом...

15 учениця в сучасному одязі:

Але хіба це так погано???
Ну що, кар'єра і освіта — гарна річ,
Але чи гріє у холодну ніч?

Всі разом:

Знайти лишається баланс...
І кожна жінка має на це шанс.

Запитання для обговорення:

- Чи комфортно ви почувалися в костюмах даної епохи?
- Чи хотіли б ви жити у той час? Чому?
- Які переваги, на вашу думку, має сучасна епоха над минулими?
- Які заслуги чоловіків та жінок у становленні жіночої освіти?

III. Підсумковий блок.

Рефлексія заняття учнямию

Жіноча освіта пройшла тривалий час свого становлення. Відомі філософи, педагоги мали значний позитивний, а іноді й негативний вплив на становлення освіти жінок. Зміна ендерних ролей, розвиток продуктивних сил, жіночі рухи сприяли становленню жіночої освіти.

Тема: Жіноча емансипація: правда чи вигадка?

Цільова група: юнацтво 15-17 років

Мета: розглянути походження терміну «емансипація», показати правовий, соціальний та індивідуальний рівні емансипації.

Завдання:

- провести міні-лекцію про становище чоловіків і жінок як окремих соціальних груп в різні історичні періоди;
- з'ясувати взаємозв'язок між становищем жінки та рівнем розвитку суспільних відносин.

Форма проведення: міні-лекція, дискусія, робота в групах.

Тривалість заняття: 90 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ілюстрації з життя жінок в різних епохах.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя

Протягом декількох тисяч років функції та ролі чоловіків і жінок чітко розподілялися. З часів первісних людей і до 18 – 19 ст. чоловік був мисливцем, захисником, здобувачем матеріальних благ; жінка – вихователем, кулінаром, берегинею домашнього вогнища.

– Чи сумнівається хто-небудь у тому, що сучасна жінка має інтелектуальні здібності, які не поступаються чоловічим? (Погляд на жінку як неповноцінного чоловіка (Арістотель) відійшов у минуле. Жінки нині отримують рівну з чоловіками освіту, кваліфікацію, іноді вищу, ніж в чоловіків).

– Чому в сучасному суспільстві кардинально змінилася роль жінки? (В життєдіяльності суспільства домінує праця інтелектуальна, а не фізична, тому роль чоловіка, сильнішого фізично не визначає його домінування).

– Зараз часто можна почути термін «емансипація». Що означає це слово?

Емансипація – (з лат. Emancipatio) звільнення від залежності, підпорядкованості, пригноблення. Цей термін в більшості стосується певних соціальних груп (жінки, раби тощо). В широкому смислі означає звільнення від повноважень або прав власності, причому формально ці права не знищувалися, а передавалися іншій особі, тобто «емансипований» отримував нового власника, що було зафіксовано в Законах 12 Таблиць.

– Чому часто термін «емансипація» пов'язують з жінками? (Емансипація жінок – духовне і соціальне звільнення жінки від залежності чоловічої статі, утвердження культурної незалежності і свободи вибору).

– Коли вперше з'явився цей термін? (В період Великої Французької революції, а пізніше набув поширення у Європі, США та Росії в XIX ст. і початково означав вихід жінок із приватної сфери в публічну, набуття ними ряду прав, рух жінок за визволення від залежності чи гноблення, відміну обмежень за статевою ознакою, прагнення до правової рівності статей).

– Чи можна назвати випадковістю факт, що процес боротьби жінок за свої права співпав з періодом промислової революції? (Ні. Саме тоді жінки були широко задіяні на мануфактурах і фабриках, де не мускульна сила, а кмітливність, організованість і швидкість рук стали визначальними факторами промислової революції. Як 200 років тому, ця праця пов'язана з інтелектуальними затратами і зусиллями).

II. Актуалізація опорних знань.

– Чому ставлення до жінки в різні епохи було різним? (Це пов'язано з розподілом праці між статями, пануючими релігійними уявленнями. В давні часи наші предки помітили, що природа і жінка дають життя, виконують роль Матері. Саме тому в більшості давніх релігій Всесвіт був створений з тіла і духу Великої Матері. Проте, проблема полягає в тому, що людство здавна вірило в те, що коло інтересів і можливостей жінки обмежується домашнім побутом, народженням і вихованням дітей. В епоху неандертальців на Землі панував матриархат, про що свідчать зображення та археологічні знахідки, що прославляють культ материнства та берегині домашнього вогнища. В епоху первісного ладу чоловік щодня відважно вирушав на пошуки їжі, ризикуючи життям полював диких звірів, щоб принести здобич і захистити дружину і дітей від ворогів. Сім'я залежала лише від того, наскільки вдало чоловік міг вполювати здобич та принести її додому. Роль жінки, репродуктивна функція виношувати і вигодовувати дитину, визначила значною мірою її еволюцію як хоронительки, берегині домашнього вогнища. Цілі дні вона турбувалась про дітей, збирала фрукти, овочі, горіхи і підтримувала нормальну життєдіяльність сім'ї. Її здатність народжувати дітей вважалась магичною, вона володіла таємницею життя).

– Чи в сучасному світі існує ставлення до жінки, аналогічне до того, що мало місце в первісному суспільстві? (Так. Організація життя і стиль поведінки існують досі у примітивних суспільствах, частково в Африці та Індонезії, а також в середовищі австралійських аборигенів, новозеландських маорі, ескімосів у Канаді та Гренландії. В цих суспільствах кожна стать знає і розуміє свою роль. Чоловіки цінують жінок, а жінки — чоловіків, кожен цінує внесок іншої статі у благополуччя сім'ї).

– Чому існували періоди історії, коли жінка виступала рабинею, річчю, товаром? В давній Греції красива жінка коштувала як декілька голів худоби: чотири робочих вола за одну жінку. «Любов до жінки – це отрута,» – твердив Сократ; Езоп бачив у житті три лиха: вогонь, жінку і море. (В античному суспільстві панував принцип підпорядкування тілесного/жіночого начала розумному/чоловічому. Піфагор, наприклад, заявляв: „Існує позитивний принцип, який створив порядок, світло, чоловіка, і негативний принцип, який створив хаос, сутінки і жінку“. Арістотель вважав, що відносини чоловіка і дружини повинні бути аналогічні відносинам пана і підлеглого. Він вважав, що чоловік і жінка не однакові. Жінка дає дитині тіло, а чоловік – душу. Оскільки душа має божественну природу, то

чоловік вищий, а жінка нижча за природою, тобто чоловік — норма, а жінка — відхилення від неї. Напевно, тому Арістотель називав жінку „безсильним чоловіком“. Сократ твердив: „Можна вважати щастям, що ти народився чоловіком, а не жінкою“. Платон вважав, що душі боягузливих і недостойних чоловіків після їх смерті переселяються в жінок. Таким чином, погляди античних мислителів мають місце в сучасному суспільстві, оскільки частина людей поділяє їх точку зору про те, що відмінності між статями є природними, біологічно заданими).

– Чи можете Ви навести приклади повного домінування чоловіків над жінками? (В Давньому Римі, згідно положень римського права, чоловіки могли повністю контролювати життя і смерть власних дружин, яких вони могли продавати, купувати, вбивати. В Індії у випадку смерті чоловіка дружину живою спалювали разом із покійним. Ця жорстока традиція збереглася в деяких районах Індії досі. В Єгипті чоловік мав право спалити власну жінку за зраду, тоді як зрада чоловіка не заборонялася).

– Чи є виявом домінування право першої шлюбної ночі? (У багатьох давніх народів особи з високим соціальним статусом, як от, вождь племені або роду, шаман, хан, жрець, князь мав право першої шлюбної ночі. У більшості народів Аляски ця традиція існує досі. У деяких народів друзі, рідні, знайомі нареченого, запрошені на весілля, мали повне право на наречену, причому майбутній чоловік часто був останнім у цій черзі. Так було на Балеарських островах, у африканських авгілів, а у бареа в Абіссинії має місце досі).

– Чи сприяло християнство емансипації жінок? (На ранніх етапах християнства всі люди, незалежно від статі були «раби божі». Пізніше звинувачення християнським духовенством жіночої статі у гріхопадінні Адама сприяло негативному ставленню до жінки в Європі та християнському світі взагалі. Все, що пов'язано з плоттю, для істинного християнина гріховне, і вмістилище гріха — жінка. Земна жінка не рівня чоловікові. Вона гріховна, як гріховна її праматір Єва. У християнському вченні жінка — це джерело зла, корінь усіх гріхів, „ворота, через які входить диявол“. Довгий час духовенство не могло відповісти на запитання, чи має жінка душу. Саме тому жінки становили основний контингент жертв інквізиції, вони найбільше потерпали від „охоти на відьом“. Часто провина відьми полягала в тому, що вона «диявольськи приваблива»).

– Як вплинув на звільнення жінки культ «прекрасної дами» та епоха Відродження? (Поступово становище жінки почало покращуватись. У період хрестових походів багато жінок залишалося без нагляду чоловіків і зіткнулися з необхідністю самостійно розпоряджатися сімейною власністю. З другого боку, „перетворенню жінки на даму“ сприяла поява лицарства. Багато з них поверталися з хрестових походів не лише зі здобиччю, але й збагатившись уявленнями про життя в інших країнах, де домінувало більш гуманне ставлення до жінок. З часом певну стабільність в життя жінки внесла і сама церква – шлюбні закони повністю перейшли під юрисдикцію духовенства, яке засуджувало розлучення ще більше, ніж шлюби. Основний культ епохи Відродження — здорова жінка, яка втілює ідею плідності й материнства. Ніколи до цього кохання і красі не приділяли стільки уваги. Після тисячолітнього релігійного аскетизму Європа переживала першу сексуальну революцію).

– Юридично рівність статей у суспільстві проголосила Французька буржуазна революція (1789–1794), але коли фактично в більшості європейських країн розпочалася боротьба жінок за свої права? (Власне емансипація, почалася із суфражисток (suffrage – “виборче право”). Вони добивалися права голосу і доступу до освіти. В 1833 році у США

коледж Оберлін вперше відкрив двері для жіночої статі, а от право голосувати жінки дістали лише в 1919 році, коли президент США Вільсон підписав після численних демонстрацій і референдумів дев'ятнадцяту поправку до конституції, яка дала американкам право голосу. Головними противниками суфражисток в конгресі виступали винороби, які боялися, що жіночий електорат підтримає кандидатів, котрі виступають за "сухий закон").

– Чому в сучасному світі проблема емансипації жінок є актуальною? (Прикладом може слугувати Південна Корея, де було строго патріархальне суспільство. Жінки, у котрих не народжувалися хлопчики, піддавалися гонінням, використовувалися як слуги, деякі молилися, просячи позбавити їх зародків жіночої статі. У 70-80-х роках там відбулася індустріальна революція, жінки були залучені у виробництво, стали вчитися у коледжах і ставлення до жінки кардинально змінилося, що свідчить про безпосередній вплив економіки на рівень взаємовідносин між статями).

Мовою фактів

Згідно статистики, жінки в світі виконують 2/3 об'єму роботи, отримуючи при цьому лише 1/10 всіх грошей. Їм належить лише 1% власності на Землі, отже, мають місце прояви дискримінації за статевою ознакою. Незважаючи на зміни, які з тих давніх пір відбулися у світі, до чоловіків і жінок існують різні вимоги. Серед дітей, які в світі не ходять до школи 2/3 складають дівчатка. Кількість неосвічених жінок у світі — 600 млн., тоді як чоловіків — лише 350 млн.

– Чи існує потреба говорити про емансипацію чоловіків? (Так. Духовне звільнення чоловіків і суспільства від ідеї чоловічої статевої переваги, зверхності, статусу більшовартистності сприятиме визволенню від усіх форм дискримінації за ознакою статі).

Висновок.

Історична ретроспектива засвідчує, що протягом тривалого історичного періоду емансиповане жіноцтво змінювало «форму власності», проте фактичну рівність отримало лише у ХХ ст. Зміна суспільних відносин опосередковано впливає на рівність прав і можливостей статей. Слід зазначити, що емансипація жінок відбувається на різних рівнях: правовому – через отримання рівних прав і можливостей з чоловіками; соціальному – через виділення жінок як окремої соціальної групи; індивідуальному – через усвідомлення цінності жіночої особистості, засвоєння навичок та досвіду поведінки в публічному просторі.

III. Тренінгово-розвивальний блок.

– На якому рівні існує в сучасному суспільстві емансипація? (на правовому рівні – ні, оскільки конституційно закріплено рівність прав чоловіків і жінок)

– Чи існує емансипація на соціальному рівні, тобто через диференціацію жінок як окремої соціальної групи? (Частково, оскільки при рівних умовах перевага часто віддається чоловікам, наприклад, при прийомі на роботу).

– Вкажіть прояви емансипації чоловіків як окремої соціальної групи. (Чоловіки зайняті на небезпечних роботах, мають високий ризик смертності із-за умов праці, шкідливих звичок).

– Як виявляється емансипація чоловіків/жінок на індивідуальному рівні? (Як підпорядкованість гендерним стереотипам: жінка, яка не може стати матір'ю, почувається ущемленою; чоловік, який працює в дитячому садку вихователем має низький соціальний статус).

- Чи є ущемленням однієї із статей цінник у супермаркеті: “Цукор для домогосподарок. 8 грн. 70 коп.”? (Так, цукор споживають, незалежно від статі).
- Чи є ущемленням чоловіків те, що після розлучення дитину повинна виховувати мати? (Так, іноді тати краще справляються з вихованням дитини).
- Софія Ковалевська, перемігши всіх математиків Європи у багаторічному конкурсі на вирішення дуже складних рівнянь про обертальний рух асиметричних тіл, не отримала права на викладання в жодному університеті царської Росії. В країні на той час існувала законодавча заборона, згідно якої професором міг бути лише чоловік. С. Ковалевська отримала запрошення з багатьох європейських університетів і кількох країн і обрала Швецію. Про що це свідчить?

Вправа «Визнач свою позицію»

Вчитель зачитує наступні твердження. В одній половині класної кімнати на підлозі написано: «Так», на іншій – «Ні». Учні повинні зайняти одну із позицій та зможти мотивувати її.

Чи може бути прикладом боротьби за емансипацію такий факт? Традиція відмічати день солідарності жінок бере початок в США, хоча там це свято не відмічають. Все почалося 8 березня 1857 року, коли працівниці Нью-Йоркських швейних і взуттєвих фабрик пройшлись по Манхеттену «маршем пустих каструль». Вони вимагали підвищення заробітної плати, покращення умов праці, рівні права з чоловіками у трудових відносинах. Цю подію почали називати жіночим днем. (Наведений приклад свідчить про духовне і соціальне звільнення жінок від обмежень в заробітній платі, власному волевиявленні та виході у публічну сферу).

Рівність статей часто розуміється буквально. Насправді, рівність статей – це рівність можливостей, а можливості чоловіків і жінок не рівні, тому для забезпечення рівності до них слід застосовувати різні критерії. Законодавство і програми соціального забезпечення повинні надавати жінкам більшу підтримку. А чи не вийде так, що більше прав – більше влади в жінок? (Ні, оскільки у зв'язку з дітонародженням жінки втрачають частину можливостей).

Сучасні гендерні дослідження розглядають боротьбу за власні права гомосексуалістів, лесбійок та бісексуалів. Чи є такий факт проявом емансипації? (Так, статеве життя є особистим життям кожної людини).

Жінки вимагають від державної влади та суспільної думки права на аборти, тому пікетують парламент, вимагаючи прийняти відповідний закон. Чи є такий факт проявом емансипації? (Так, жінка може сама вибирати чи має вона можливість народити дитину, чи має здоров'я для цього, це її власний вибір).

IV. Підсумковий блок

Вчитель загострює увагу на тому, що згідно представлених фактів процес емансипації виник не випадково, мав історичне підґрунтя. Емансипація пов'язана з розподілом праці та існує в сучасному суспільстві. На прикладах розглянуто емансипацію чоловіків і жінок, різних соціальних груп, приховані форми дискримінації (як прояви гендерних стереотипів).

Домашнє завдання. Навести життєві приклади емансипації на рівні соціальних груп та індивідуальному рівні.

Тема: Вплив анекдотів на формування гендерних стереотипів

Цільова група: юнацтво 15-17 років

Мета: Формувати гендерну культуру старшокласників. Показати природу стереотипів, їх культурну зумовленість.

Завдання:

- навчити учнів розпізнавати гендерні стереотипи в анекдотах;
- через зміст анекдотів виявляти характеристичні риси чоловіків і жінок та порівнювати їх;
- сформувати в учнів переконання, що поміж статями більше спільного, ніж відмінного.

Форма проведення:

- дискусія з елементами тренінгу;
- робота у малих групах;

Тривалість заняття: 90 хв. (Заняття може бути проведено поетапно в часі)

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання та матеріали: ватман формату А1; маркери.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя

- Чому в суспільстві існує розподіл функцій між чоловіками і жінками?
- Чому в основі культури лежить табу на однаковість чоловіка і жінки?
- Які впливи з боку соціуму утверджують відмінності між чоловіками і жінками?

Ми живемо в світі міфів та стереотипів, які міцно проникли у нашу свідомість. Стереотипи виконують роль програми поведінки, які закладають сім'я і оточення. Одним і тим же діям людини в різних культурах надається різний зміст, упередження функціонують у свідомості згідно схеми «правильне/неправильне». Стереотипи забезпечують не тільки механізм закріплення традиційних норм і потреб, але і трансляцію з покоління в покоління статевих ролей.

II. Актуалізація опорних знань.

Ґендерні стереотипи є схемами, які встановлюють у масовій свідомості певні норми чоловічої і жіночої поведінки. Часто ми можемо прийти до помилкового сприйняття існуючого зв'язку між ґендером та поведінкою. Ш.Берн наводить такий приклад. Візьмемо, для прикладу, чоловіка, який впевнений у тому, що всі жінки – погані водії (в реальному житті таких чоловіків є багато). Зазвичай, він не помічає, що зі ста водіїв-жінок, яких він зустрів протягом дня, жодна не порушила правила. Проте, варто сто першій зробити маленьку помилку, як він одразу кричить: "Бачите! Я ж казав, що всі жінки не вміють керувати автомобілем!" Отже, ґендерні стереотипи керують обробкою інформації, яка до нас надходить, внаслідок чого ми запам'ятовуємо і фіксуємо лише ту інформацію, яка під-

тверджує стереотипи. В кінцевому результаті, ми приходимо до висновку, що поведінка людини пов'язана з ґендером, хоча насправді статистичні дані цього не підтверджують. За поведінкою людини ми намагаємося визначити стать, якщо це неможливо зробити за зовнішнім виглядом.

Намагання відповідати усталеним в суспільстві стереотипам реалізується через такі механізми соціального впливу як нормативний та інформаційний тиск.

Нормативний тиск виявляється через неприйняття та засудження суспільством тих його членів, поведінка яких не відповідає традиційним ґендерним нормам даного соціуму. Типовим прикладом нормативного тиску є засудження тривалого холостякування, воно порівнюється з безплідним деревом, щербатим горщиком:

*«Ой горе тому нежонатому,
Як тому горщиківі щербатому,
Що ще не кипить, та вже ізбігає,
Куди не повернеться – щастя не має!»*

Ще більш негативним є ставлення до індивідів з нетрадиційною сексуальною орієнтацією, тому їх представники намагаються не афішувати власні погляди. Таким чином, суспільні норми заставляють людину пристосовуватися до виконання ролі чоловіка або жінки з метою уникнення нехтування або осуду з боку суспільства.

Інформаційний тиск реалізується завдяки прагненню власне індивіда відповідати певним нормам та стандартам, серед яких значну роль відіграють стереотипи. Тобто, дівчинка намагається поводитися і виглядати як модель з жіночих журналів, лише тоді вона вважає свою поведінку правильною. Отже, вплив нормативного тиску обумовлений прагненням людини уникнути осуду, а інформаційного — прагненням бути не гіршим за інших, поводитись згідно запропонованих соціумом чи культурою норм. Інформаційний тиск здійснюється через фольклор, ЗМІ, зокрема рекламу, кінофільми тощо.

III. Тренінго-розвивальний блок

Крок №1

Напевне, немає жодної людини, яка б не знала анекдотів. У них не лише акумульована життєва мудрість, а й пропагується статево-рольова поведінка, як норма. Сьогодні, аналізуючи анекдоти, ми спробуємо усвідомити стереотипні чи ні норми поведінки нав'язує культура кожній статі.

– Чи справді існують чоловічі і жіночі риси, чи це лише стереотипні зразки, які ми намагаємося наслідувати?

* * *

- *Сьогодні я забив 5 мух, – розповідає Вовочка мамі, – двох самців і трьох самок.*
- *А як ти дізнався про їхню стать?*
- *Дві сиділи на пляшці пива, а три – на дзеркалі.*

* * *

Англієць повернувся на батьківщину після року перебування в Австралії. Зустрівши приятеля, поділився спогадами: “Чудесна країна! Там, де я жив, було все, що тільки можна побажати для моєї сім’ї: бари – для мене, чудові піщані пляжі для – дітей, сонце – для дружини... і акули – для її матері.

Чому ми сміємося? (Це типові анекдоти, які пропагують стереотипні моделі поведінки для представників не лише різної статі, а й «потреб» згідно віку).

Вчитель пропонує навести приклади анекдотів у яких стереотипно зображені чоловіки і жінки. На яких зовнішніх ознаках чи видах діяльності зроблено акцент? Для прикладу можна використати наступні анекдоти:

* * *

Пані в зоопарку питає службовця:

- Вибачте, ви не скажете: цей бегемот у клітці – самець чи самиця?
- Пані! Мені завжди здавалося, що це може цікавити тільки іншого бегемота...

* * *

Шериф: Як ви здогадалися, що це – злочинець? Він же був одягнений як жінка...

- Отакої. Він не зупинився перед жодною вітриною.

Висновок: Запропоновані анекдоти відображають стереотипні погляди на роль і місце кожної статі в суспільстві. Вчитель звертає увагу учнів, що не лише зовнішній вигляд, а й поведінка людини допомагають іншим ідентифікувати її за статтю.

Крок №2

Створення демократичного суспільства, кардинальні зміни в освіті неможливі без подолання **сексизму** – дискримінації за ознакою статі (приниження гідності на основі приналежності до певної статі), коли одна стать перебуває в несприятливих умовах відносно іншої. Прикладом анекдоту, який стверджує сексизм щодо жіночої статі є наступний:

* * *

Студентка заявила на лекції:

- Медики довели, що чоловіки і жінки думають різними півкулями.

Професор:

- Так! Тільки на відміну від чоловіків, жіночі півкулі розташовані нижче пояса!

* * *

Чоловік з дружиною зупиняють таксі.

Чоловік запитує: "Скільки коштує дорога до ринку?"

Таксист: " 20 гривень!"

Чоловік: "А якщо разом з дружиною?"

Таксист: " 20 гривень!"

Чоловік повертається до дружини: "Казав я тобі, що ти НІЧОГО НЕ ВАРТА!"

Рідше зустрічаються анекдоти в яких сексизм виявляється щодо чоловіків:

* * *

Розмовляють два приятелі:

- Все-таки жінки розумніші від чоловіків!
  - Чому?
  - А ти коли-небудь чув про жінку, котра вийшла заміж тільки тому, що в нього довгі ноги?
- Вчитель пропонує учням навести приклади анекдотів з елементами сексизму.
- Чому такі анекдоти мають право на існування в демократичному суспільстві?

(Вони вважаються чимось на зразок культурної спадщини)

- Чим небезпечне для суспільства використання сексичних анекдотів? (Вони порушують права людини)

Висновок: Запропоновані анекдоти відображають сексичні погляди на чоловічу і жіночу роль в суспільстві.

Крок №3

Для закріплення матеріалу учням пропонується вправа на використання анекдотів, фраз, висловів з реклами, які нав'язують стереотипне бачення статей.

Вправа “Заморожені”

Один з учнів класу застигає у нерухомій позі з певним виразом лица. Задача “реаніматора” — розморозити, “оживити” завмерлого учня. Для цього можна використовувати лише анекдоти, фрази, вислови з реклами не доторкаючись до “замороженого”. Ознакою вдалої спроби є усмішка, репліка чи інші прояви “розморозення”. Якщо “реаніматору” не вдається «розморозити» однокласника, бажаючи його “оживити” вибираються за власною ініціативою. Якщо “реаніматору” вдається «розморозити» однокласника, він стає “замороженим”.

- Чи задумувалися ви раніше над змістом озвучених текстів?
- Що заставляє вас реагувати таким чином?

Крок №4

Більшості культур властива закономірність, що чоловіки сприймаються як владні, незалежні, агресивні, домінуючі, активні, неемоційні, прогресивні, мудрі. Про жінок, навпаки, говорять як про залежних, лагідних, слабких, боязких, емоційних, чуттєвих, ніжних, мрійливих і марновірних. При цьому деякі країни мають свою специфіку. Наприклад, у Нігерії, поняття «зарозумілий, грубий, ледащий» відносять до жінок. У Японії жінок називають хвалькуватими, нестерпними, неорганізованими.

Анекдоти, як вияв етнокультури, дають змогу виявити відмінності у ставленні до статей, їх “цінності” ще з народження.

* * *

Біля пологового будинку в Голландії.

- *Хто там у нас? – питає чоловік.*
- *Само вирішить, коли виросте!*
- *Ну й правильно!*

* * *

В Грузії під пологовим будинком розмовляють двос:

- *Народився хлопчик?*
- *Ні..., а хто?*

Вчитель підводить учнів до висновку, що у різних культурах цінність чоловічої і жіночої статі може суттєво відрізнятись від наших уявлень.

Крок №5

З метою пом'якшення гендерних стереотипів необхідно налагодити таку взаємодію між статями, коли хлопці і дівчата між собою однаковою мірою здатні помічати і подібне і відмінне. В цьому допомагає наступна вправа.

Вправа “Цінність індивідуальності ”

Клас розбивається на пари хлопець-дівчина. Одна пара виходить на середину класу і кожен з пари по черзі розповідає іншому у чому він і вона схожі. Спілкування починається словами: “Я схожа/схожий на тебе тому, що...” Учні можуть називати однаковий колір волосся, ріст, прихильності тощо. В той час, коли один з партнерів говорить, інший мовчить і уважно слухає. Потім партнери обмінюються ролями. Після цього вправа продовжується і спілкування починається словами: “Я не схожа/схожий на тебе тому, що...” Партнери знову обмінюються ролями і обговорюють в чому їх погляди і життєві позиції відрізняються, а в чому співпадають.

Питання для обговорення:

- Чому легко знайти відмінне між статями?
- Чому важко знайти спільні риси? (Суспільство акцентує увагу на статевих відмінностях)
- Чи можна було б прожити в суспільстві без стереотипів? (Ні, вони допомагають людині зорієнтуватися).

Вчитель просить учнів навести приклади анекдотів в яких розвінчуються гендерні стереотипи.

* * *

Діти питають батька:

- *Це правда, що Бог дбає про нас?*
- *Так, правда.*
- *І що вам нас приніс лелека?*
- *Так, правда.*
- *А подарунки роздає Дід Мороз?*
- *Так.*
- *Тоді навіщо з нами живе ви?*

Нинішнє молоде покоління стає творцем нових анекдотів, які не розділяють статі, а шукають спільне.* * *

- *Глянь-но, — каже дружина до чоловіка, моя сукня і твоя сорочка з одного матеріалу!*
- *Ну ось! — радісно вигукує чоловік. — А ти казала, що у нас немає нічого спільного...*

VI. Підсумковий блок.

Вчитель загострює увагу на тому, що анекдоти як елемент фольклору, можуть виконувати різні функції: як формувати або пом'якшувати гендерні стереотипи, так і насаджувати елементи сексизму.

Домашнє завдання.

Пригадайте улюблений анекдот. Чому він викликає найбільше емоцій? Чи стереотипно у ньому подається стать?

Тема: Сім'я партнерська і домінаторна

Цільова група: учні раннього юнацького віку.

Мета: сформувати установку на побудову партнерських взаємин у міжстатевому спілкуванні та шлюбі.

Завдання:

- ознайомити учасників із типовими ознаками партнерської і домігаторної сім'ї;
- сприяти усвідомленню неможливості творення партнерської сім'ї на засадах психологічної нерівності чоловіка і жінки.

Форма проведення:

- розповідь вчителя;
- робота у малих групах.

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: таблиця "Сім'я партнерська і домігаторна".

Література:

Бендас Т.В. Гендерная психология: Учебное пособие. – СПб.: Питер, 2005. – 431 с.
Говорун Т.В., Кравець В.П., Кікінежді О.М., Кізь О.Б. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 144 с.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Вчитель розповідає, що зміна епох сприяла зміні поглядів на те, хто головуватиме в сім'ї. У поученні В. Мономаха вказувалось, що "жону слід любити, але не давати їй над собою влади". Християнська традиція наполягала на головуючій ролі чоловіка в сім'ї та підлеглості жінки. За біблійним міфом, Адам після створення Єви з його ребра сказав: «Це кістка від кістки моєї і плоть від плоті моєї» (Буття, 2, 23). Цей вислів широко вживається в різних варіантах у переносному значенні, характеризуючи кровну і духовну близькість між людьми. Традиційно розподіл ролей в сім'ї розумівся так: чоловік – господар, здобувач, захисник, дружина – послужниця, вихователька, берегиня родини.

Жінки в Україні, навіть не маючи фактичної рівності у суспільстві, часто брали на себе головну роль на рівні сім'ї. Це має дуже глибоке коріння, скажімо, в XVI столітті на Лівобережній Україні жінки козаків самостійно вели домашнє господарство, тоді як чоловіки воювали, часто роками перебуваючи поза домом. В українській сім'ї XV-XIX ст. не тільки чоловіки, а й жінки мали право успадковувати майно; батьківську власність рівномірно розподіляли між членами родини, включаючи дочок. Жінка могла сама запропонувати одружитися з нею своєму майбутньому чоловікові, що навряд чи можна було уявити в будь-якій іншій країні Європи. На відміну від багатьох інших країн, українські жінки були письменними. В Росії стиль життя в сім'ї був зовсім інший. У "Домострої", першому офіційному моральному кодексі, впровадженому в XVI столітті вказувалося, що чоловіки повинні бити своїх жінок за найменшу провину нагайками "бити уміло за кожну

провину: це болить, лякає, але разом з тим, не завдає шкоди здоров'ю". В давнину діти також були власністю сім'ї. Батько мав право розпоряджатися долею дитини від народження до смерті (прикладом може слугувати відомий вислів Івана Грозного: "Я тебе породив, я тебе і уб'ю"). "Домострой" вказував і на те "Як виховувати дітей у страху божому". З давніх часів батьки заставляли дітей вчитися, застосовуючи фізичні покарання. Вираз "вбити в голову" має глибокий історичний контекст. Згідно положення 1649 року дітям відмовлено в праві скаржитися на батьків. Вбивство дитини каралося річним ув'язненням до тюрми, а вбивство одного з батьків – смертною карою. Наприкінці XVIII ст. Україна стала частиною російської імперії. Це відобразилося у поглядах на сім'ю, призвело до зруйнування багатьох традицій, які були характерні для української сім'ї.

Радянські ідеологи прагнули зруйнувати буржуазну сім'ю, відділити сім'ю від власності, домогтися таким чином рівних прав чоловіка і жінки, залучаючи жінок до суспільно-корисної праці. З одного боку, жінок запрошували до навчання та активної участі у виробничому процесі, а з іншого – ніхто не зняв з жінки її домашніх обов'язків, або їх частини.

У сучасній історії з часів Другої світової війни повелося, що спершу жінка була змушена взяти на себе всі обов'язки в сім'ї, а потім передала цю соціальну естафету своїм дочкам та онучкам як норму поведінки та обов'язок. Після Другої світової війни сім'я залишилася під керівництвом жінки, де вона виконувала всі ролі, як чоловічі (заробляння грошей і прийняття рішень), так і жіночі. Деякі чоловіки в таких умовах перетворилися на осіб, які на підсвідомому рівні відчували протест проти жінки як джерела примусу та неповаги до їх приватного життя та власної думки. З іншого боку, в хлопчиків формувалося ставлення до жінки як до особи, що відповідальна у сім'ї за все і, насамперед, за всю хатню роботу і виховання дітей.

На базі таких суперечливих почуттів та реалій радянського життя в чоловіків сформувалося, з одного боку, ставлення до жінок як до чогось другосортного і, з іншого боку, як до надійного засобу підтримки, спроможного їх захистити. На жаль, більшість з цих чоловіків, навіть роблячи якусь кар'єру в радянському суспільстві, дуже мало заробляли. Як наслідок, чоловік у сім'ї втратив майже всі ролі та опинився в становищі «нікого», тобто людини, яка віддала гроші і більш ні за що не відповідає. Він фактично не брав участі ні в домашніх справах, ні у вихованні дітей. Нині вже третє покоління жінок в Україні взяло на себе тягар головного розпорядника та арбітра в сім'ї, а також роль основної домашньої робочої сили та основного вихователя дітей.

Вчитель розповідає, що переважна більшість чоловіків та жінок різного віку та стажу подружнього життя орієнтовані на партнерські стосунки як у шлюбі, так і поза ним, проте тільки одиниці можуть сказати, що такі взаємини їм вдалося побудувати на практиці.

Питання для обговорення:

- Що легше чоловікові – вчитися будувати подружні стосунки на засадах дружби чи практикувати безумовне підпорядкування дружини своїй волі?;
- Що легше жінці – жити з чоловіком як за кам'яним муром, знаючи, що за тебе вирішать усі проблеми, чи брати відповідальність й на себе, ставати творцем власної долі?

Після обговорення вчитель запрошує учнів проаналізувати таблицю "Сім'я партнерська і домінаторна" та ознайомитися із основними параметрами, які характеризують обидва типи сімей. Вчитель дає пояснення кожної із виділених ознак, просить

учасників прокоментувати їх. На завершення учні приходять до спільного висновку, що творення партнерської сім'ї можливе лише на засадах психологічної рівності чоловіка і жінки.

Після обговорення змісту таблиці важливо так керувати ходом обговорення, щоб учасники самостійно дійшли до висновку, що у природі немає слабкої і сильної статі, а є сильні духом та прекрасні тілом чоловіки та жінки, які в житті мають стати друзями, рівними партнерами. Якщо в сім'ї між чоловіком і жінкою існують демократичні стосунки, то вони спроможні домовлятися та гнучко реагувати на ситуацію, вміють обговорювати різноманітні проблеми та живуть у партнерстві. Чоловіки в таких сім'ях не соромляться домашньої роботи, тому що розуміють її важливість. Вони, крім того, і це, мабуть, ще важливіше — усвідомлюють свою роль як батьків і отримують задоволення від виховання дітей. На жаль, таких сімей в Україні поки що не так багато.

Порівняльна характеристика домінаторної та партнерської сімей

№	Домінаторна, патріархальна сім'я	Партнерська сім'я
1	Відсутність рівних прав всіх членів родини, особливо дітей	Рівні права і можливості для всіх членів сім'ї
2	Наявність в сім'ї суворих правил, які носять примусовий характер	Гнучкі правила сімейного укладу
3	Кожному члену сім'ї відведено певну гендерну роль	Ролі, які виконують різні члени сім'ї визначаються не статтю, а бажанням, талантами
4	Відсутність розподілу обов'язків, пов'язаних з життям сім'ї	Домашня робота та обов'язки розподіляються на справедливих засадах
5	Економічні «труднощі» не розподіляються між членами сім'ї	Розподіл економічної відповідальності
6	Відсутність поваги до особистого життя членів сім'ї	Повага до особистого життя членів сім'ї та інших людей
7	Конфлікти вирішуються за принципом: «один виграв – інший програв»	Конфлікти вирішуються мирним шляхом
8	Не всі члени сім'ї беруть участь у прийнятті рішень	Усі члени сім'ї беруть на себе відповідальність за проблеми, що постають
9	Дисципліна підтримується за рахунок сили та приниження	Основою дисципліни є повага та довіра
10	Помилки не визнаються і пробачення за них не просять	Зроблені помилки визнаються
11	Деякі члени сім'ї почуваються незахищеними від насильних і образливих дій	Усі члени сім'ї почуваються в безпеці
12	Майже повністю відсутні радість, сміх, є почуття страху	Сім'я – джерело радості і щастя

II. Тренінго-розвивальний блок

Вправа “З якої казки?”

Завдання:

- закріпити отримані знання про сім'ю та взаємостосунки між партнерами;
- сприяти розкриттю індивідуальних особливостей і акторських здібностей учнів;
- розвивати вміння аналізувати, співставляти, робити висновки;
- вчити розуміти людину на невербальному рівні.

Матеріали: аркуші з назвами загальновідомих казок, наприклад «Колобок», «Ріпка», «Пан Коцький», «Курочка Ряба», «Коза-Дереза» тощо.

Дії ведучого. У казках з давніх-давен люди відображали хороше і погане, що було їхньому житті. Саме казка була найоб'єктивнішим критиком життя людей і найкраще відображала стосунки, які виникали між чоловіком, дружиною та членами їх сімей, показуючи як недоліки, так і позитивні сторони. Ведучий пропонує згадати казки свого дитинства і подивитись на них по-іншому, акцентуючи увагу на характері взаємин подружжя. Він ділить учасників на декілька груп, залежно від кількості учасників, але не більше 6-7 чол. у групі. Кожна команда методом випадкового вибору отримує завдання: «Прочитати назву казки, яка записана на аркуші та розіграти сценки із життя казкових героїв так, щоб представники іншої команди змогли відгадати казку. Якщо казка відгадана, то команда "акторів" повинна дати характеристику подружжю, визначити тип сім'ї, використовуючи знання, які отримали під час обговорення таблиці». Далі виступає інша група.

Дії учасників. Учні утворюють групи. Мовчки прочитавши назву казки, група повинна без слів зобразити за допомогою міміки, жестів, рухів взаємини між шлюбними партнерами, які є головними героями цієї казки. Потрібно слідкувати, щоб команди не називали своєї казки. Ведучий може оцінювати виступи кожної команди, якщо вважатиме це за потрібне, при цьому можна окремо оцінювати майстерність акторів та характеристики взаємин між героями казок.

Висновки. Вправа сприяє закріпленню опрацьованого матеріалу, допомагає виявити, що а казках переважає опис доміаторних сімей. Окрім того, вона створює умови для глибокого аналізу взаємин між партнерами через дію.

Вправа "Я через... років"

Завдання:

- формувати в учнів позитивні уявлення про майбутнє;
- розвивати індуктивне мислення;
- вчити учнів будувати далеку перспективу.

Дії ведучого. Для ролі ведучого найкраще підходить вчитель. Він повинен запропонувати двом учням різної статі добровільно взяти участь у вправі. Вчитель пропонує першому учаснику описати своє життя через 10 років. Іноді необхідні додаткові запитання, наприклад, «З ким ти живеш?», «Ти одружений/одружена?», «Скільки років ви у шлюбі?», «Опиши, будь-ласка, вечір вдома після роботи/ ранок після пробудження до виходу на роботу» тощо. Як правило, опис майбутнього допомагає створити уявлення про майбутні стосунки в родині. Після виступу другого учасника, який описує своє життя через 15 років, можна проаналізувати на який тип сімейних стосунків орієнтований кожен з виступаючих, який тип сім'ї планує створити. Учасникам можна задати запитання: «Що ти робиш для того, щоб наблизити описане майбутнє?», «Яку освіту/професію ти хочеш отримати?», «Чому ти не уявляє майбутнього без сім'ї?». Обов'язково попросіть учасників «вийти з ролі».

Висновок. Вправа допомагає замислитися над майбутнім професійним та сімейним життям, виявити на який тип сім'ї орієнтовані учні через опис конкретних ситуацій.

III. Підсумковий блок.

Вчитель звертає увагу, що розподіл чоловічих і жіночих сімейних ролей в різні історичні періоди відрізнявся, а в казках залишається традиційним. Суспільний поділ праці

сприяв зміні обов'язків статей у сім'ї та суспільстві, тому змінюються орієнтири старшокласників з домінонаторної сім'ї на партнерську.

Домашнє завдання.

Вчитель пропонує вдома проаналізувати тип стосунків у власній сім'ї.

Тема: Вплив культури на формування гендерних стереотипів

Цільова група: учні раннього юнацького віку.

Мета: формувати гендерну культуру старшокласників. Показати природу стереотипів, їх історичну мінливість, соціальну обумовленість, різні уявлення про чоловіче і жіноче призначення в кожній культурі.

Завдання:

- ознайомити учасників з поняттями «чоловіче» та «жіноче» в культурі;
- сприяти усвідомленню неможливості творення партнерської сім'ї на засадах психологічної нерівності чоловіка і жінки.

Форма проведення:

- розповідь вчителя;
- робота у малих групах (методика незакінчених оповідань).

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Література:

1. Богачевська-Хом'як М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку //«Гендерні студії» Спец.випуск Незалежного культурологічного часопису «Ї». – Львів,2000. -№17. – С.5-13
2. Гендер і культура. 36. статей. – К.: Факт, 2001. – 224 с.
3. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. – К.: Академія, 2004. – 308 с.
4. Титаренко Т.М. Стать і культура // Психолог. -2003. – №3. – С. 1-4.
5. Васютинський В. Джерела психологічної статі // Психолог. -2003. – №33. – С. 1-4.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Гендер як культурно-символічне визначення статі, культурна метафора, використовують для позначення соціальних і культурних норм, правил і ролей, які приписує людям суспільство, залежно від їх біологічної статі. Тому більшість понять і явищ, які навіть не мають відношення до статі, асоціюються із чоловічим або жіночим началом. “Чоловіче” ототожнюється з божественним, творчістю, силою, активністю, раціональністю, культурою в цілому; “жіноче” асоціюється з природою, хаосом, пасивністю, підпорядкованістю. В цьому виражається асиметричність культури, виявляється полярність та протиставлення “чоловічого” і “жіночого”. Статевий символізм в культурі, таким чином, відображає гендерну асиметрію в суспільстві. Гендерні стереотипи забезпечують не тільки механізм закріплення традиційних норм і потреб, але й їх трансляцію з покоління в покоління. З

іншого боку, якби відповідних стереотипів у середовищі не було, то жодний суб'єкт не зміг би зорієнтуватися в плані своєї статевої належності.

Починаючи з кольору стрічки на конверті новонародженої дитини, дорослі прямо або чи опосередковано вказують на те, які поведінка, зовнішній вигляд, мислення очікуються від представників даної статі. Велику роль в цьому процесі відіграє масова культура. Вона формує суспільну думку про ролі чоловіків і жінок, які іноді вважають вродженими, біологічно властивими певній статі. Проте, в кожній культурі упередження різні, а також відрізняються соціальні ролі чоловіків і жінок. Одним і тим же діям людини в різних культурах надається різний зміст, упередження функціонують у колективній свідомості згідно схеми "правильне/неправильне". Стереотипи забезпечують не тільки механізм закріплення традиційних норм і потреб, але і трансляцію з покоління в покоління статевої ролі. Намагання засвоїти певну ґендерну роль та відповідати усталеним в суспільстві стереотипам реалізується через такі механізми соціального впливу як нормативний та інформаційний тиск.

Нормативний тиск виявляється через неприйняття та засудження суспільством тих його членів, поведінка яких не відповідає традиційним ґендерним нормам даного соціуму. Типовим прикладом нормативного тиску є негативне ставлення до індивідів з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. Таким чином, людина повинна пристосовуватися до виконання ролі чоловіка або жінки з метою уникнення нехтування ним з боку суспільства.

Інформаційний тиск реалізується завдяки прагненню індивіда відповідати певним нормам та стандартам, серед яких значну роль відіграють стереотипи. Тобто, дівчинка намагається поводитися так як, на її думку, повинні поводитися жінки, тільки тоді вона вважає свою поведінку правильною (одягати сукні, фарбуватися). Отже, вплив нормативного тиску обумовлений прагненням людини уникнути осудження, а інформаційного – прагненням бути не гіршим за інших, правильно поводитися. Інформаційний тиск здійснюється через ЗМІ, зокрема рекламу, кінофільми, різноманітні програми. У рекламі, яка є своєрідним соціальним взірцем ґендерної поведінки, образ чоловіка найчастіше пов'язується із силою, достатком, здатністю до благодійництва, жінки — з інфантильністю, утриманством, безпомічністю, нерішучістю, невпевненістю в собі, підлеглістю.

В рекламі жінка є вічною споживачкою і обслугою світу чоловіків. Наприклад, молода дружина успішного бізнесмена тільки з допомогою тьоті Асі справляється з білосніжними сорочками чоловіка, який і на рибалку одягає лише їх. Інший рекламний ролик: група молодих людей, швидше всього, студенти, радять своєму другу Петру: "Не думай говорити з дівчиною про комп'ютери! Краще запроси її на чашечку кави" (Реклама "Нескафе"). Реклама пива орієнтує чоловічу стать на певний еталон: "«Арсенал» – пиво для справжніх чоловіків».

Інтернет-ресурси насичені бінарними характеристиками, що стереотипно приписуються чоловікам і жінкам: логічність – інтуїтивність, порядок – хаос, влада – підпорядкування, імпульсивність, активність – статичність, пасивність. Наприклад, відомий сайт www.lingvo.ru, що спеціалізується на розповсюдженні, продажі та рекламі словників, оприлюднив проект «Женско-мужской словарь», де пропонується визначення відомих термінів очима чоловіків та жінок. Так, «весна – пора року, коли загострюються почуття, збільшується кількість квітів, прилітають птахи. Весною можна змінити зимовий одяг на більш легкий, а ще краще повністю обнови гардероб. Весна – найкраща пора для зміни

зачіски та початку дієти». Неважко здогадатися, що так укладачі «словника» побачили весну «очима жінок». Інше визначення: «весна – пора року між зимою та літом». Звичайно воно більш чітке і лаконічне, позбавлене емоцій, тобто побачене «очима чоловіків».

Аналізуючи тексти реклами, естрадних пісень, варто зробити це у формі рольової гри.

Вправа «Заморожені»

Завдання:

- показати вплив культури (на прикладі текстів із ЗМІ) на формування уявлень про гендерні ролі;
- сприяти розкриттю індивідуальних особливостей учнів.

Дії учасників. Один з учнів класу застигає у нерухомій позі з певним виразом лица. Задача “реаніматора” – розморозити, “оживити” завмерлого учня. Для цього можна використовувати лише жести, погляди, вислови з реклами, чи відомих пісень, не доторкаючись до замороженого. Ознакою вдалої спроби є усмішка, репліка чи інші прояви “розморозження”. Потім “реаніматор” стає “замороженим” і бажаючи його “оживити” вибираються за власною ініціативою. Вправу можна модифікувати наступним чином: кожен ряд вибирає представника журі, яке оцінює “заморожених” з кожного ряду і вибирає найкраще підібрані тексти для “розморозження” учасників.

Цінність вправи підвищується, якщо для “розморозження” запропонувати використати тексти естрадних пісень, наприклад, “Ну что ж ты страшная такая, ты такая страшная, и ненакрашенная страшная, и накрашенная”, “Ты целуй меня везде, я ведь взрослая уже.”

Висновки. Вправа сприяє осмисленню гендерних стереотипів, які нав’язує культура через ЗМІ.

Особливістю будь-якої культури є система знаків і смислів, до яких належать образи чоловіків і жінок. Мова, як першоелемент культури, лежить в основі цінностей, які визначають духовне життя нації, приписує кожній статі норми і оцінки, які регламентують гендерну поведінку. Гендерна асиметрія в мові закріплює і відтворює в культурі дихотомічне розмежування статей: “торгівля білим м’ясом”, “стара діва”; у вживанні та фіксації традиційних рольових кліше: чоловік-годувальник, мисливець, жінка – хоронителька, берегиня; проявляється у словосполученнях, приказках і прислів’ях – “жіноча логіка”, “духовний батько проекту”, “куди чорт не піде – пошле бабу”. Через використання подібних виразів у масовій свідомості складається думка про те, що очікування суспільства від людини значною мірою визначаються гендером.

В основі всієї культури лежить табу на однаковість чоловіка і жінки, що нівелює в них природню подібність. У Саудівській Аравії жінкам не дозволяють керувати автомобілем, в Судані їм заборонено виїжджати з країни без дозволу чоловіка, батька або брата. В Південній Кореї та Китаї поширені аборти, якщо майбутня стать дитини – жіноча. Всі наведені приклади дозволяють стверджувати, що існує упереджене ставлення до осіб різних статей, які часто визначаються не реальністю, а традиціями, стереотипами, які склалися віками і передавалися з покоління в покоління. Найсуворіші закони у мусульманських країнах. Там жінкам не можна ходити в міні, з декольте, або взагалі потрібно ховати обличчя під чадрую чи виходити на вулицю лише у супроводі родича чоловічої статі. Наприклад, за доторк губами до щоки жінки в Об’єднаних Арабських Еміратах можна на 10 днів потрапити до в’язниці.

Культури умовно поділяють на маскулінні та фемінінні. Особливо це виражено в культурах, які мають “чоловічі риси” (маскулінні культури). До таких країн, які орієнтовані на чоловічі цінності належать Японія, Німеччина, США, Венесуела, Великобританія, Мексика, Італія, Філіппіни, Швейцарія, Австрія. Девізом життя в цих країнах може слугувати вираз «життя заради роботи».

У ряді інших країн основними є міжперсональні цінності, симпатія до менших, цінності сім'ї. Про такі країни кажуть, що вони мають “жіночі риси”, або є фемінінними. До таких країн належать Данія, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Франція, Португалія, Таїланд. Девізом життя в цих країнах може слугувати вираз «робота заради життя».

Таким чином, упередження, які мають місце в культурі, впливають не лише на зовнішній вигляд, ставлення до кожної статі, а й професійний та кар'єрний вибір.

II. Тренінгово-розвивальний блок.

Вправа «Саша і Оля»

(метод незакінчених оповідань з елементами дискусії).

Завдання: проаналізувати, як культура впливає на професійні і кар'єрні рішення.

Матеріали: шкільна дошка, однакова кількість аркушів (всього за кількістю учнів класу) з надписами: “Саша щойно закінчив медичний університет. Він був найперший з випуску...” ; “Оля щойно закінчила медичний університет. Вона була найперша з випуску...” На кожній картці залишено місце для продовження опису.

Дії ведучого. Вчитель ділить клас на дві групи. Одній групі вчитель дає картки одного виду, а другій – другого, не виказуючи різниці вголос. Вчитель просить учнів заповнити картки, описавши уявне майбутнє Саші або Олі. Допишуючи, учні можуть використовувати повні речення або перераховувати прикметники, фрази. Після заповнення вчитель збирає картки (цей урок подібний до розробленого 20 років тому М. Хорнер з Мічиганського університету) і на дошці у дві колонки описує перелік якостей Саші та Олі в середній особі, щоб учні не впізнали статі. Вчитель просить учнів ідентифікувати різницю між списками, спробувати проаналізувати, що стоїть за цією різницею. Після обговорення вчитель називає колонки “Саша” та “Оля”.

Запитання для дискусії:

1. Скільки прикметників було використано для опису зовнішнього вигляду Саші та Олі?
2. Скільки негативних якостей перераховано для Саші/Олі?
3. Скільки позитивних якостей перераховано для Саші/Олі?
4. Хто має більше описових прикметників: Саша чи Оля?
5. Чий догляд, виховання має більше прикметників?
6. Хто більш динамічний?
7. Чи була врахована медична спеціалізація? Якщо так, то чи була різниця для Саші та Олі?
8. Чи були перераховані сімейні зв'язки? Якщо так, то хто мав більшу сімейну підтримку? Чи були вони одружені, чи мали дітей?

Висновки. Щоб закінчити дискусію, попросіть учнів визначити вплив суспільства на особистість певної статі, її можливості, кар'єру. Запитайте учнів чи вони робили подібні припущення? Які речі допомагають змінити або зміцнити стереотипи? Що може допомогти їм зробити інший вибір, нетиповий для статі? Обговоріть їх стратегії щодо роботи і особистого майбутнього.

III. Підсумковий блок

Підсумовуючи, вчитель може обговорити з учнями наступні запитання:

До якої групи країн (маскулінних чи фемінінних) можна віднести Україну?

- Чи можна жити без стереотипів, які пропонує масова культура?
- Які приклади з реклами, ЗМІ ви можете навести, які б підтверджували думку про те, що культура «розмежовує» статі?

IV. Домашнє завдання.

Пригадайте тексти відомих естрадних чи народних пісень, які б нав'язували стереотипні погляди на роль і місце кожної статі в сімейному, професійному чи суспільному житті.

Тема: Особливості виховання дітей різної статі в українській сім'ї у XIX ст.

Цільова група: учні раннього юнацького віку.

Мета: ознайомити учнів з етапами виховання хлопчиків і дівчаток в традиційній українській родині.

Завдання:

- формувати в учнів повагу до етнічних особливостей нації;
- допомогти учням виявляти характеристичні риси чоловічих і жіночих стилів виховання, порівнювати їх;
- ознайомлювати учнів з особливостями національного одягу жінок, його символіки

Форма проведення:

- міні-лекція;
- робота у малих групах

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ілюстрації українських національних костюмів

Матеріали: ілюстрації національних костюмів з різних регіонів України, етнографічні матеріали

Література

1. Маєрчик М. С. Українські обряди родинного циклу крізь призму моделі переходу Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / І.М. Щербак; НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. — К., 2002. — 20с. — укр.
2. Щербак І.М. Діти в обрядах та віруваннях українців XIX – початку XX ст. (статеві-віковий аспект традиційної культури) //Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / І.М. Щербак; НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. — К., 2004. — 18 с. — укр.
3. Кісь О.Р. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини XIX – початку XX століття: гендерні аспекти // Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / НАН України. Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича, Ін-т народознав. — Л., 2002. — 20 с. — укр.

ХІД ЗАНЯТТЯ

І. Вступне слово вчителя (міні-лекція)

Особливості виховання кожної статі пов'язані із традиціями, які беруть початок в глибокій давнині, проте сьогодні ми будемо звертатися до практики виховання в українській сім'ї у XIX ст.

Кожну статтю здавна готували до майбутнього самостійного життя; у цьому процесі простежується прикметна та універсальна залежність: чим жорсткішою є в суспільстві статева стратифікація, тим суворіше і послідовніше диференціюється теорія і практика виховання хлопчиків та дівчаток. Традиційно хлопчикам змалку надають більше автономії у «позасімейній» активності, тоді як до дівчат висувають підвищені вимоги в «домашній» сфері. Це пояснюється різними соціальними ролями кожної статі: дівчат готують до суто «жіночих» ролей, виконання яких відбувається переважно в межах дому, тоді як чоловічі ролі передбачають також і позасімейну, громадсько-політичну активність.

Диференційоване ставлення до хлопчиків та дівчаток проявляється вже на рівні переваги народження дитини певної статі: практично повсюдно «сини в більшій ціні, ніж дочки». Така позиція батьків була вмотивована гострішою потребою чоловічих рук у селянському господарстві, більшими видатками сім'ї на одруження дочки тощо. Відмінності в загальних настановах щодо статі новонародженого також знаходили свій практичний вияв: при народженні дівчинки обряд хрестин інколи відбувався за скороченим сценарієм.

Новонароджена дитина мала позастатеві назви: «народження», «народженняточко», «пискляточко», «муляточко», «новородок». Час народження дитини був важливим чинником, який визначав її подальшу долю. В українській традиції існують різні, хоча й нечисленні народні «версії» – уявлення про появу долі. За деякими з них, вона народжується разом з дитиною або її «присуджують судці», чи наділяють нею ангели або Бог; за іншими віруваннями долю чи недолю дитині наділяє мати. Крім того, у народних уявленнях про щасливу/нещасливу долю значну роль відіграє день, у який народилася дитина. Визначення щасливих/нещасливих днів для народження пов'язувалося переважно із загальним уявленням про поділ днів на чоловічі/жіночі: тобто, якщо, скажімо, дівчинка народилася в чоловічий день (понеділок, вівторок, четвер), то це вважалося неприємною прикметою.

У родильному обряді існує присутність чоловічого впливу: дитину після народження загортали в батьківську сорочку, в батьковій сорочці несли на хрестини. До шлюбного

періоду, незалежно від статі, допустимим було звертатися до дитини “сину”, прикметною також є закономірність, що постриги практично по всій Україні здійснювалися особою чоловічої статі (кумом, батьком, старшим чоловіком тощо). Відмітимо й такий можливий перегук: біологічно дитина народжувалася з лона матері, однак на рівні культури, як християнин вона поставала в сорочці батька. Таким чином, народження біологічного тіла пов’язувалося з матір’ю, а соціального – з батьком.

Програмування майбутньої успішності жінки в двох засадничих сферах господарсько-виробничій та репродуктивній розпочиналося вже в момент народження дівчинки. Загальноукраїнські звичаї відрізування пупка новонародженої на гребені, голці чи серпі недвозначно свідчать про пряме ототожнення жіночої статі з відповідним колом робіт. Наступним і не менш значущим для долі дівчинки кроком було забезпечення майбутньої плідності жінки, її здатності реалізувати свою репродуктивну функцію. Вирішальним моментом у цьому сенсі є акт перев’язування пупка конопляною пряжею: використання волокон рослин із насінням («матірки») вважали запорукою успішного материнства, інші ж («плоскінь») могли б приректи дівчину на безпліддя.

У період раннього дитинства можна простежити цілеспрямований вплив на свідомість дитини, що мав на меті поступове знайомство і прилучення дівчинки до відповідних статі соціальних ролей, зокрема сфери материнства. Відбувається це як шляхом безпосереднього залучення дівчаток 4-8 років до догляду менших дітей у сім’ї, а також через гру. Уже з трьох років в дівчинки з’являлись ляльки, виготовлені з тканини чи природних матеріалів, що були суто дівочими іграшками: по-перше, бавились ними виключно дівчатка, по-друге, виготовляли їх лише жінки (старші сестри, мати, дядина, баба), по-третє, ці іграшки мали переважно жіночу подобу. Небезпідставним видається припущення, що первісно ляльки мали особливе магічно-символічне значення у сенсі передачі фертильності від старших жінок роду до менших. У деяких примітивних народів ще донедавна лялька мала саме таке змістове навантаження. Звичай дарувати «кукол» (на вербному тижні) саме незаміжнім дівчатам є ще одним аргументом на користь такого припущення. Про певний символічний зв’язок між грою ляльками та здатністю до дітонародження свідчить також і те, що це захоплення вважали нормальним для дівчинки віком до 10 років, тобто до початку періоду активного статевого дозрівання.

Старші дівчата, виготовляючи ляльок, а менші у грі ними закріплювали свої знання про соціальну структуру сім’ї, родини, громади, систему спорідненості, соціальні ролі та моделі поведінки жінок різного соціального статусу, наділяючи ним кожен з ляльок. В іграх з ляльками дівчатка насамперед імітували головні функції жінки — господині та матері, відтворюючи виконання характерних господарських та виробничих процесів.

У період від 7-8 до 10-12 років дітей поступово залучали до відповідних їх статі господарсько-виробничих сфер. У дівчинки 7-8 років було вже відносно постійне коло обов’язків, пов’язаних здебільшого з домашнім побутом. Одночасно дівчат починали навчати шити та вишивати вже в 7-9 років, а часом і раніше. Природно, що саме мати навчала доньку усього, що необхідно було знати та вміти дівчинці, інколи навіть доволі суворо караючи за невдачі (колола голкою пальці за неохайне вишиття тощо). Як правило, дівчата самі прагнули якнайшвидше опанувати згадані процеси: здобуття відповідних умінь розглядалось як спосіб самоутвердження дівчинки, надаючи їй більшої значущості у сім’ї та авторитету серед однолітків.

У цей період дівчатка також здобували свій перший досвід у землеробстві, опановуючи під керівництвом матері засадничі сільськогосподарські роботи. Прикметно, що для цього діти отримували спеціально для них виготовлені (з огляду на зріст та фізичні можливості) мініатюрні, проте цілком справжні знаряддя (граблі, мотики, вила тощо). Залучали дівчаток також і до інших робіт, які виконувались переважно усією сім'єю.

У 10-13 років дівчинка ставала справжньою помічницею матері, перебуваючи у повному її розпорядженні та поділяючи із нею усю «жіночу» працю. Деколи дівчаткам 12-13 років вже доручали самостійно виконувати окремі види робіт, а саме: жати, прясти, гребти сіно, товкти конопляне сім'я тощо. Трудовий внесок дітей у сімейне господарство був настільки вагомим, що у деяких регіонах (Гуцульщина, Полісся) батьки позбавляли дівчат можливості навчатися у школі, вважаючи за доцільніше витратити цей час на виконання відповідних робіт. Дівчинці віком 12-16 років мати призначала своєїрідну «денну норму» у прядінні чи то вишиванні, від виконання якої залежав дозвіл на відпочинок чи розваги. Це стосувалось насамперед тих підлітків, які вже відвідували вечорниці. Батьки розглядали їх передусім як місце спільної праці дівчат, де не лише закріплювались вже здобуті трудові навички, але й з'являлась можливість для «обміну досвідом»: тут дівчата запозичували та вдосконалювати візерунки вишивок, змагались у кількості та якості наряденого тощо.

З 14-15 років дівчина починала опановувати ткацтво. Порівняно пізнє прилучення дівчат до цього заняття було зумовлене розмірами ткацького верстата: лише відповідний зріст та тілобудова дівчини уможлиблювали початок повноцінного практичного оволодіння процесом ткання. Найчастіше дівчата починали вчитися ткати самотужки, шляхом спроб і помилок, спостерігаючи за роботою матері та випробовуючи власні сили за її відсутності. Схожа ситуація простежувалась і в залученні дівчат до процесів приготування їжі: висота печі, розміри кухонного начиння, необхідність використання відповідних знарядь вимагали відповідного зросту та фізичної сили. Через це лише дівчина 16-17 років вчилася кувари, реалізуючи накопичені досі знання у цій царині в безпосередній практичній досвід.

Особливе місце в житті дівчини 13-16 років посідають вечорниці, головний акцент зміщується з трудового виховання на комунікативну сферу (провідними темами стають проблеми спілкування з протилежною статтю, кохання, заміжжя). У цей період молодь отримує певну свободу дій, вже не перебуваючи постійно під контролем батьків. Одночасно зростає міра особистої відповідальності дівчини за власні вчинки та поведінку, вимоги до якої стають жорсткішими. Повноцінно реалізувати потребу у спілкуванні та пізнанні протилежної статті сільська молодь могла саме завдяки побутуванню на значній частині України інституту вечорниць/досвіток (восени-взимку) та вулиці (навесні-влітку), що були невід'ємною складовою молодіжної культури в центральних регіонах України, на Поліссі та Слобожанщині. По суті, участь у таких зібраннях становила завершальний етап виховання дітей у сенсі їх підготовки до подружнього життя. На вечорницях гуртувались, як правило, дівчата-однолітки (верстваки), і саме дівчата відігравали першорядну роль в організації та проведенні зібрань.

Батьки намагались усіляко обмежити знання дітей у царині статевого виховання: вони не лише уникали виявів власних почуттів та потягів у присутності дітей, але навіть розмови між матір'ю та дочкою щодо питань фізіології жінки, особливостей її статевої

сфери та репродуктивних функцій вважались неприпустимими. То ж отримання інформації щодо стосунків із протилежною статтю відбувалося виключно поза межами дому, в колі однолітків, насамперед в межах інституту вечорниць.

Ініціаторами усіляких розваг з еротичним підтекстом (ігри, загадки, оповідки тощо) були переважно хлопці. На вечорницях/досвітках та вулиці молодь, окрім суто емоційного, здобувала також і перший досвід безпосереднього тілесного контакту із протилежною статтю (йдеться насамперед про такі пестощі, як поцілунки, обійми, доторки). Більшість дослідників цієї ділянки української культури вказують на суто платонічний (в більшості випадків) характер стосунків поміж статями на вечорницях: пестощі не переходили тієї формальної межі, за якою починається розпуста у повному розумінні цього слова.

У повсякденному житті поведінка дівчат вирізнялась стриманістю та скромністю. Попри все це, громадська думка розглядала вечорниці як прадавній звичай, батьки ж вважали несправедливим відмовляти молоді у такій свободі спілкування. Вечорниці/досвітки та вулиця були головними осередками соціалізації селянської молоді юнацького віку, тут дівчата та парубки могли краще пізнати протилежну стать, опанувати стиль та форми поведінки, властиві дорослим, здобути певні знання та досвід у сфері особистих стосунків. Ближче знайомство із потенційними шлюбними партнерами під час щоденного спілкування упродовж кількох місяців дозволяло виявити вади та переваги кожного, що позитивно позначалось на якості майбутнього подружнього вибору.

Підготовка до одруження здійснювалася паралельно з трудовою. Вміння вишивати, ткати було необхідним для підготовки майбутнього посагу. Посаг мав особливе значення. Дівчина кілька років тому могла бігати босою взимку, в самій сорочечці та хустці, натомість про її придане дбали – багато одягу, полотна, коралів... Вважалося, що 50 сорочок у скрині молоді досить, щоб зарахувати її до багатих, 20 сорочок свідчили про середній достаток, а 10 – про бідність. На Гуцульщині молода могла йти під вінець у кількох комплектах одягу: двох сорочках, чотирьох хустках, двох фартухах, двох кожухах, а на молодого одягали даровану сорочку поверх тої, що мав на собі.

Молодиці ж рясно користувалися прикрасами: волосся, руки, ноги, пальці — все прикрашалось. Це мало символізувати зрілість жінки, її готовність до продовження роду, заможність і здоров'я. А от вагітним (як і покійницям) не можна було надягати жодних нашійних прикрас. Золото та срібло вважалося привілеєм молодих. Бабуся передавала у спадок онучкам свої прикраси, бо старій людині вже не личило носити ознак соціальної активності. Стару жінку, яка прикрашалася коштовними кульчиками чи перснем, засуджували. Натомість були замітники справжніх прикрас – дерев'яні. На Гуцульщині вони відповідно називалися – «бабські коралі».

Ще півтора століття тому штани вважались неможливим елементом у вбранні українки, бо свідчили, що вона побудована не гірше, ніж чоловік. Таке порівняння вважалося неприпустимим, адже вважалося, що жінка – особа соціально неповноцінна, тому мусить носити сорочку і спідницю, яка вуалює ноги і фігуру. Важко уявити, що взимку жінки прали на річці напіводягнені, сильно замерзали, про них казали: литки хоч сокирою рубай. Але це не спричинило появу в українському традиційному строї такого природного елемента, як жіночі штанці...

II. Актуалізація опорних знань.

Чи знаєте Ви?

- Цікавий є звичай вважати фартух компонентом одягу лише одружених жінок. Неспроста був вислів «замочити фартуха», що означало втратити цноту.
- Які елементи народного костюма підкреслювали сексуальність людини? (Була традиція акцентувати увагу на поясних компонентах одягу, наближених до статевих органів. На пояси чіпляли прикраси, китиці. Існували елементи прихованого заманювання: наприклад, у молодиці з-під верхнього плаття виглядало мереживо натільної спідниці, але щодо таких елементів були суворі обмеження.
- Яким чином вінок дівчини відображав її соціальне становище? (Стрічки й вінки, які носили дівчата на свята, слугували символами досягнення ними шлюбного віку. При цьому певним чином відрізнялись вінки дівчат «на порі» та заручених, проте їх виготовлення та одягання не супроводжувалося обрядовими діями.)

Запитання для обговорення:

Які цікаві факти про особливості виховання дівчат та хлопців ви можете навести?

З чим пов'язані зміни у вихованні дівчат на сучасному етапі?

Які традиції збереглися досі?

III. Тренінго-розвивальний блок.

Учні поділяються на чотири групи за ознаками пір року. Кожна група повинна з навести приклади відмінностей у вихованні статей на різних етапах розвитку (з літературних творів, або власного досвіду), використовуючи «часові перевтілення», тобто учні розповідають факти так, ніби вони перебувають у даній ситуації.

Запитання для обговорення:

- Що було для вас незвичним чи незрозумілим, коли ви описували вказану ситуацію? Чим вона відрізняється від сьогодення?
- Які причини відмінностей у вихованні хлопців і дівчат?
- Чому в різних регіонах існує різне ставлення до виховання хлопців і дівчат?
- Чи пов'язаний розвиток жіночої освіти з відмінностями у вихованні хлопців і дівчат?

VI. Підсумковий блок.

Вчитель підводить підсумки обговорення та пропонує учням знайти цікаві матеріали про традиції виховання дітей різної статі в різних регіонах України.

ТЕМА ЗАНЯТТЯ. «Рівні можливості працевлаштування – чи дійсно це так».

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старший підлітковий та молодший юнацький вік

МЕТА: на практиці познайомити учнів з соціальною категоризацією, що включає в себе поділ людей на дві основні категорії: А (ті, що підтримуються існуючою системою, успішні, незалежні) та не-А (ті, що знаходяться пообіч системи, фактично обмежені в

правах та можливостях); розкрити значення та вплив гендерних, вікових, расових, етнічних та інших характеристик особистості на її соціальний статус.

ЗАВДАННЯ: інформувати учнів щодо фактичної ситуації на ринку праці, навчити самостійно робити висновки зі спостерігаємої ситуації, показати фактичну нерівність можливостей людей в залежності від їх гендерної, расової, етнічної приналежності, а також віку.

ОБЛАДНАННЯ: навчальна аудиторія, класна дошка або фліп-чарт, маркери, ручки, олівці.

ТРИВАЛІСТЬ: 45 хв – 1,5 год.

ХІД РОБОТИ

1. Вступне слово вчителя.

Вчитель знайомить учнів з основними законодавчими засадами України, що стосуються сфери працевлаштування, а також прав людини, законодавчими актами, що стосуються гендерної рівності. Вчитель повідомляє, що попри фактичну рівність прав та можливостей людини, незалежно від статі, віку, етнічної та національної приналежності досить часто спостерігається нерівність можливостей, що виявляється у відданні переваги певним групам населення; проводить загальний аналіз існуючої соціально-політичної та економічної системи, де спостерігається чітка категоризація людей, розподіл на категорії А та не-А (див. таблицю 1).

А	не-А
Успішні, соціально привабливі	Неуспішні, ті, що не підтримуються соціумом
Мають значні перспективи розвитку та самореалізації	Мають порівняно менші перспективи розвитку та самореалізації
Національна та етнічна більшість (у переважній кількості випадків)	Національна та етнічна меншість
Молоді та здорові	Люди літнього віку, інваліди
Чоловіки	Жінки

Вчитель проводить паралель між соціальною категоризацією людей та їх правами і можливостями на ринку праці.

2. Актуалізація опорних знань.

Актуалізуються навні знання та аналітичні навички учнів щодо ситуації на ринку праці України. Уточнюються критерії аналізу гендерної сегрегації ринку праці, нерівності в оплаті праці та професійному зростанні. Учням нагадується про явища галузевої гендерної сегрегації (нерівна представленість жінок та чоловіків у різних сферах виробництва) та вертикальної сегрегації (рівна представленість чоловіків та жінок по вертикалі влади).

3. Тематична частина.

Рольова гра «Снівбесіда». Із загальної кількості учнів обирається «комісія з прийому на роботу» (2 дівчини та 2 хлопця). Потім за бажанням обирається ще 7 учнів, що будуть виконувати ролі пошукувачів. «Комісії» повідомляють, що їх фірма має 7 вакантних посад:

заступник директора; голова комерційного відділу; голова маркетингового відділу; менеджер по роботі з клієнтами; кур'єр; прибиральниця; секретарка. «Пошукувачі» (у випадковому порядку) отримують папірці з означенням їх соціального статусу: вагітна жінка-спеціаліст, чоловік 45-50 років, жінка 45-50 років, чоловік 30 років, випускник вузу без досвіду роботи, випускниця вузу без досвіду роботи, жінка 45-50 років рома.

«Пошукувачі» по черзі заходять до кімнати, де з ними проводиться співбесіда. Після закінчення члени «комісії» обмінюються враженнями та проводять розподіл вакантних посад. У процесі розгортання гри інші учні уважно спостерігають за її перебігом та занотовують цікаві факти.

По закінченню гри проводиться обговорення, під час якого основна увага звертається на наступні моменти: а) кому з «пошукувачів» було найлегше отримати престижну посаду, кому найважче; б) яка категорія населення є найбільш популярною серед роботодавців; в) які гендерні (етнічні, тощо) стереотипи були актуалізовані під час гри.

4. Підсумки.

Вчитель підводить підсумки заняття, звертаючи увагу на те, що формальне декларування рівності прав та можливостей всіх категорій населення може насправді не відповідати дійсності; проводить аналіз ситуації на сучасному ринку праці озвучуючи такі запитання:

1. Чи є коректним зазначення вікових, етнічних, гендерних характеристик у об'явах про пошук працівників?
2. Чому жінку під час співбесіди як правило запитують про її сімейний стан та про те, чи не збирається вона найближчим часом виходити заміж/вагітніти, а чоловіка ні?
3. Чому при відборі кандидатів на високі керівні посади перевагу віддають чоловікам?

ТЕМА: Ґендер і насильство

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки.

МЕТА:

- дати підліткам базові знання про ґендер та насильство;
- допомогти розкрити явище насильства та насильства в сім'ї зокрема, факторів виникнення;
- розкрити характер насильства;
- допомогти групі зрозуміти необхідність подолання гендерної нерівності у суспільстві з метою протидії насильству.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути усвідомлення важливості гендерних питань під час обговорення теми насильства в сім'ї;
- допомогти групі усвідомити, що домашнє насильство є одним із тяжких видів ґендерного насильства над жінками;
- встановити зв'язок між жіночими та чоловічими ролями та насильством в сім'ї;
- допомогти групі подолати стереотипи щодо насильства в сім'ї;
- дати розуміння проблем жінок, які зазнали насильства;

- навчитися вести дискусію з метою подолання ґендерної нерівності.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- мозковий штурм;
- робота в парах;
- робота в групах;
- групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 2 зустрічі по 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань ґендеру, або аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю
- необхідний роздатковий матеріал за кількістю присутніх.
- заздалегідь підготовлені правила, які під час занять вивішуються на дошці
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – 6-10 аркушів
- маркери – 8 штук
- стікери у вигляді квітки
- дошка
- скотч

ґендерна природа насильства над жінками**ХІД ЗАНЯТТЯ****I. Вступне слово вчителя\вчительки**

Для налаштування групи на роботу та створення сприятливої та приємної атмосфери вчитель/вчителька пропонує учням вправу «Я і ненасильство». Кожен учасник говорить своє ім'я та слово, яке б характеризувало зміст поняття «ненасильство».

Обговорення не проводиться, вчитель/вчителька підводить підсумок: Ми створили своє коло, коло без насильства. Хай усі наші переконання надихають нас і сьогодні, і постійно. І нехай підтримає їх й приєднається до нашого кола якомога більше людей. Створимо світ без насильства!

Ця вправа дає можливість краще та більше дізнатися про людей, а також їхнє ставлення до такої проблеми, як насильство.

II. Актуалізація опорних знань

Заняття починається вправою «Як ми говоримо – так ми і чинимо», яка допоможе групі усвідомити пряму залежність ґендерного насильства від ґендерних суспільних переконань.

Учитель/вчителька. Подолання насильства над жінками постійно ускладнювали шкідливі звичаї та культурні традиції, які породжуються таким явищем як патріархальність. Саме застарілі звичаї патріархальні погляди нівелюють права жінки. саме через сповідання патріархальних культурних та суспільних поглядів ані громадськість, ані сама жінка

часто навіть не усвідомлюють фактів гендерного насильства. Тому зараз в командах протягом 10 хвилин виконаємо завдання: «Які саме традиційно-усталені гендерні переконання є в нашому суспільстві і наскільки вони небезпечні». Йдеться про народні вислови, приказки, прислів'я, просто узвичаєні вирази та звички, які побутують серед нашого оточення. Кожна команда повинна написати якомога більше таких висловів та виразів, а потім по одному представнику від команди роблять презентацію результатів своєї роботи.

- Які ваші враження після виконаної роботи?
- Чи всі погоджуються з висловами, які представили нам команди?
- Що корисного вам дала ця вправа?

Отже, поширені в суспільстві відсталі традиції, погляди та шкідливі звичаї, які трактують жінку як особу, нижчу за чоловіка, є вирішальним фактором у формуванні насильницького ставлення до жінок та дівчат. На жаль, такі погляди підтримують і дорослі, і діти, і чоловіки, і жінки. Патріархальні звичаї призводять до того, що діти в таких родинах і такому суспільстві переймають насильницьку схему поведінки. Таким чином гендерне насильство передається наступним поколінням, як своєрідна «естафета».

III. Інформаційний блок.

З давніх-давен жінка відчувала дискримінацію по відношенню до себе, так як постійно жінка була залежна від чоловіка, повинна була підкорятися його волі, розділяти з ним усі його погляди та переконання. Сьогодні, коли відбувається постійне відстоювання рівноправ'я жінок та чоловіків, здається, що справді так і повинно бути, жінки повинні мати рівні права та можливості з чоловіками, проте жінки перебувають у безумовно нерівному становищі.

Право сильного є основою будь-якого насильства, але воно не цілком пояснює, чому жінки та дівчата стають потерпілими від насильства переважно з боку чоловіків. Гендерне насильство – основа, фундамент насильства над жінками в усіх сферах. Гендерне насильство постійно і в звичній мірі виснажує економіку України, підриває добробут її громадян і громадянок, а отже негативно впливає на демографічну ситуацію. Так, головним фактором зменшення чисельності населення є падіння народжуваності, а остання значною мірою залежить від кількості шлюбів та розлучень. У той же час, статистика свідчить, що 95% справ про розлучення викликані брутальною словесною образою та побиттям жінок. Цифри статистики свідчать, що значна кількість жінок піддаються у сім'ї різним формам принижень і знущань: 68% жінок в Україні зазнають знущання в сім'ї, в тому числі 20% – «періодично» або «часто» (в основному, це побиття з боку чоловіка); 30% самогубств і 60% вбивств жінок пов'язані з насильством в сім'ї; 35% жінок, що час від часу потрапляють у лікарню «швидкої допомоги», знаходяться там з причин отримання нових тілесних uszkodжень, пов'язаних із знущанням над ними в сім'ї; 25%-40% жінок, як і потерпають від насильства в сім'ї, було побито під час їхньої вагітності; майже 100% майбутніх матерів, які зазнали насильства в сім'ї, народили дітей хворими (порушення психіки, неврозами, енурезом, церебральним паралічем). Практично усі насильники, які знущаються над жінками, здійснюють це і з дітьми, що впливає на збільшення кількості бездомних дітей, які тікають з дому від насильника.

Ми живемо у світі влади на усіх рівнях. Влада дає привілеї: люди, наділені владою, можуть ставити іншим свої вимоги. Світ неухильно крокує шляхом гендерних перетворень. Наступним кроком на шляху подолання гендерних стереотипів має стати сила

переконання і утвердження культурних цінностей сучасного демократично-толерантного суспільства, які пояснюють, що таке чоловік та жінка, як вони мають себе поводити, якою має бути сім'я, якими мають бути стосунки між чоловіком та жінкою. Однак через велику кількість стереотипів, які укорінилися у нашому суспільстві і які є рушіями, ми маємо чітке уявлення суспільства про «справжнього чоловіка» та «справжню жінку». Саме ці стереотипи спричиняють дискримінацію жінок, а також впливають на те, що насильство щодо жінок майже не порушується у засобах масової інформації як проблема. Через них у ЗМІ існує тенденція показувати жінку як об'єкт використання, як сексуальний об'єкт. Гендерний світогляд відповідає за «поблажливе» ставлення суспільства до агресивної поведінки чоловіків, через що чоловіки не вважають насильство над дружинами чи подругами неприпустимим, сприймаючи його як щось цілком нормально.

Для того, щоб змінити ситуацію з гендерним насильством в Україні, необхідно усвідомити гендерну природу цього насильства, яка має свої корені в патріархальних стереотипах, що століттями закладалися в свідомості людей. Якщо ж не намагатися викоренити гендерну дискримінацію жінок, то нічого не можна буде зрушити існуючій загрозливій ситуації з гендерним насильством, а отже не зможемо її поліпшити й виправити.

IV. Тренінгово-розвивальний блок

Для глибшого засвоєння знань пропонується вправа «Рівні можливості», яка допомагає відчути гендерну нерівність позицій жертв і кривдників.

Вчитель/вчителька просить учнів відсунути стільці та збільшити ігрове поле. Група шикується в ряд за умовною лінією і всі отримують свої ролі. Одну роль можна давати одразу кільком людям.

Гендерні ролі:

1. Роботодавець, якого звинувачують в сексуальних домаганнях на робочому місці.
2. Жертва сексуального домагання на робочому місці.
3. Жертва домашнього насильства.
4. Домашній кривдник.
5. Дівчинка, жертва згвалтування.
6. Родич дитини-жертви згвалтування, поважна людина в суспільстві, якого звинувачує у злочині тільки ця маленька дівчинка.

Вчитель/вчителька: На вашій ролі зазначена певна роль, але ви не повинні показувати свої ролі іншим. Зараз я буду зачитувати твердження. Якщо хтось вважає можливим для своєї ролі дати позитивну відповідь, то робить один крок вперед, якщо негативну – крок назад, якщо твердження не стосується ролі, – залишається на місці.

Твердження:

1. Я почуваю впевненість у завтрашньому дні.
2. Я можу розраховувати на взаєморозуміння й підтримку родичів.
3. Мене підтримує моє оточення – друзі, також колеги по роботі.
4. Я в разі потреби можу отримати допомогу та захист від міліції.
5. Мені нескладно буде довести свою правоту в суді.
6. Я нічим не ризикую, коли звернуся за допомогою до міліції та суду.
7. Мене не обходить, якщо на мене навіть подадуть в суд.
8. Я не ризикую мати насильство від іншої сторони конфлікту.
9. Мене й далі будуть поважати в суспільстві.

10. Після суду я буду і далі жити так, як і раніше.

У кінці гри всі присутні опиняються на різній відстані від стартової лінії. Попросіть покласти на підлогу свої ролі там, де вони опинилися. Подякуйте усім учасникам та запропонуйте усім вийти з їхньої ролі (допоможіть пантомімою зняти уявну маску), а потім запросіть знову поставити стільці на свої місця й сісти в коло. Картки ролей повинні опинитися всередині кола. Вчитель/вчителька перевертає картки та просить оцінити, де були які ролі.

Обговорення:

- всі ми громадяни та громадянки України. Теоретично маємо однакові права та можливості. Чому ж тоді вони опинилися на різній відстані від лінії старту.
- Якби ми почали гру спочатку, ваше сприйняття стартових можливостей двох сторін гендерного насильства було б таким же чи змінилося б?
- Які свої гендерні погляди ви б змінили?

Вчитель/вчителька узагальнює усі відповіді під час обговорення. Наголошує на тому, що попри всі закони: і міжнародні, що ратифікувала наша держава, і національні, жінки в Україні залишаються незахищеними від гендерного насильства.

Далі вчитель/вчителька пропонує учням вправу на формування позитивної ненасильницької поведінки «Чарівний магазин».

Для цієї вправи потрібні написані на картках позитивні ненасильницькі риси характеру: толерантність, увага одне до одного, терпіння, повага до інших, чуйність, звичка залагоджувати проблеми мирним шляхом, терпимість до відмінностей, схильність не осуджувати інших, доброзичливість, уміння слухати, уміння спілкуватися й уміння співпереживати.

Вчитель/вчителька пояснює групі, що ви будете не продавати, а обмінювати дані риси характеру на якісь інші. Потім запросіть бажаючих почергово придбати собі кілька «речей», яких вони не мають. Наприклад, у вас просять «доброзичливості». З'ясує, скільки потрібно цього «товару», навіщо він цій особі, в яких випадках ця особа хоче бути доброзичливою. Вам мають «заплатити» за отриманий «товар» іншою власною рисою, якої є в надлишку.

Обговорюються наступні питання:

- Яка риса характеру купувалася найбільше? Чому?
- Яку прохали менше всього? Чому?
- Для чого ми проводили цю вправу? Що вона вам дала?

V. Підсумковий блок

Підсумки вчителя/вчительки

Гендерне насильство має дуже страшні наслідки для усього суспільства, як для жінок, дітей, так і для чоловіків, так як поступово відбувається деградація суспільства через руйнування сімей, насильства над жінками (фізичного, психологічного, а також траування жінок як «товару»), збільшення кількості дітей вулиці, а також неможливості вирішення цих проблем через недостатнє розуміння суспільством шляхів, які б могли допомогти подолати таке зло.

Насильство – це велике зло і одна з найбільших проблем суспільства, адже воно відбувається на усіх рівнях суспільного життя. Але нічого не виправдовує насильство проти живої особи, особливо, якщо вона слабша. Так історично сталося, що в сьогоднішньому

суспільстві чоловіки мають переваги: економічні, фізичні, фінансові. Та ці переваги часто використовуються не для захисту, а для насильства, яке чиниться через низку гендерних стереотипів й через нерівне становище жінок у суспільстві.

В Україні проблема насильства над жінками та дітьми поступово стає предметом загальної уваги та обговорення. Хоча традиційна реакція на гендерне насильство, яка зводиться до спроби мінімізувати його масштаби, відносячи його до розряду «не дуже серйозних», зустрічається повсюдно й досі вихначає дещо «поблажливе» ставлення до цієї кричущої проблеми переважної більшості населення.

Право на свободу від насильства – одне з основних прав людини. В серці кожної людини є бажання чинити добре через ненасильницькі форми поведінки, бажання змінювати світ та будувати справедливість. Тому державна політика повинна бути спрямована на розкриття та можливість людей впливати на гендерну рівність, залучення до вирішення цієї проблеми, проблеми рівності жінок та чоловіків. Адже тільки таким чином можна усунути гендерне насильство.

Рефлексія заняття учнями.

Вчитель/вчителька пропонує усім учасникам стати у спільне коло, взятися за руки та кілька хвилин постояти в тиші та прислухатися до свого серця, як воно б'ється та відчути як передається тепло від однієї людини до іншої. Потім кожен учасник повинен висловити бажання щодо подолання гендерної нерівності.

Вчитель/вчителька дякую усім за плідну та цікаву роботу.

Домашнє завдання.

Написати у зошитах, які є шляхи вирішення проблеми насильства в сім'ї, до кого можна звертатися.

Гендерний характер домашнього насильства.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Для налагодження робочої атмосфери, введення в тему заняття, вчитель/вчителька пропонує учням гру «Щаслива сім'я – це...». Кожен учасник заняття повинен висловитися, що для нього значить щаслива сім'я.

Ця вправа дає можливість побачити, що для кожного значить щаслива сім'я, якою кожен собі її уявляє, а також відмітити те, чого не повинно бути в сім'ї.

II. Актуалізація опорних знань

Для засвоєння основних знань та подолання певних стереотипів щодо насильства вчитель/вчителька пропонує учням вправу «Міфи та факти». У нашому суспільстві існують визначені традиційні уявлення щодо місця й ролі жінки та чоловіка в сім'ї – це гендерні стереотипи, які заважають людям краще розуміти один одного: жінкам – чоловіків навпаки, а також підтримують насильство над жінками.

Вчитель/вчителька ділить учнів на команди та роздає кожній по картці з міфом.

1. Від насильства в сім'ї страждає невелика кількість жінок.
2. Припинити стосунки з кривдником легко.

3. Проблема насильства в сім'ї не є актуальною для суспільства.
4. У результаті насильства в сім'ї зазвичай не завдається серйозних тілесних ушкоджень.
5. Жінки тією ж мірою чинять насильство над своїми чоловіками/партнерами.
6. Жінки в сім'ї самі напрошуються на побиття – як своїм ставленням, так і поведінкою. Вони заслуговують на побиття, бо не слухалися чоловіка чи не робили так, як потрібно.
7. Домашнє насильство відбувається тільки в бідних, неосвічених сім'ях.
Обговорення відбувається за усіма правилами дискусії:
  - які ваші враження від вправи? Від інформації, яку ви почули?
  - Які ви ще знаєте факти, що розкривають реальну ситуацію щодо насильства в сім'ї над жінками в нашій країні?
  - Чому розглянуті міфи існують у нашому суспільстві? Чому їм вірять?
  - Як можна подолати ці суспільні стереотипи, які фактично сприяють домашньому насильству?

Ми чато чуємо чи навіть говоримо, що «б`є – значить любить», «б`є – значить жінка заслуговує на це». Такі погляди свідчать про те, що жінка сприймається як власність чоловіка, яка від нього повністю залежить, що повністю обмежує її права та можливості. Тому такі стереотипи повинні викорінюватися, адже вони є основою світогляду людей та сприяють тому, що насильство в сім'ї не розглядається як проблема.

III. Інформаційний блок.

Насильство не можна пояснити тільки економічними негараздами, бідністю чи алкоголізмом, тому що ці чинники лише посилюють агресивну поведінку домашніх насильників, але не є його причинами. Насправді домашнє насильство має величезні масштаби в Україні. Воно розвивається серед бідних та багатих, освічених та людей без освіти, віруючих та невіруючих, дорослих та дітей. Домашнє насильство не є однаковою мірою властивим кожній сім'ї й кожній культурі, та саме патріархальна субкультура і патріархальний тип родини «традиційно» підтримують насильство над жінками, створюючи перешкоди щодо подолання цього негативного явища.

Насильство над жінками в сім'ї має форми фізичного, сексуального, економічного та психологічного характеру. Хоча з боку агресивних чоловіків піддаються переважно саме жінки, й саме вони найбільше від нього страждають, ця проблема не може розглядатися лише як суто жіноча. Людина, що катує і принижує свою родину, ображає в її особі усіх жінок і суспільство в цілому. Це не «приватна справа» домашнього кривдника, а проблема, що потребує загальної уваги й конкретної державної політики. У разі вчинення наруги шкода наноситься всьому суспільству, тому громадські і держава зобов'язані припинити узвичаєну практику катування жінок у родинах і вжити радикальні заходи для зміни поведінки чоловіків, які чинять насильство в сім'ях. Це дуже важливо, бо навіть у випадку розлучення з однією дружиною, чоловік-кривдник продовжує жорстоко поводитися з іншою. Від домашнього насильства страждає й сам насильник через брак любові та підтримки від своїх близьких.

Наслідки домашнього насильства дуже страшні, адже вони впливають як на жінку, дитину, яка знає насильства, суспільства загалом, де відбувається таке зло, а також кривдника, якому ніхто не може допомогти вийти зі стану кривдника і який продовжує чини-

ти насильство. На разі наше суспільство не може вільно обговорювати цю проблему через низку гендерних стереотипів, які підтримують кривдника та зневажають жертву, та низку поінформованість суспільства з цих питань та недостатність правових знань. Тому необхідно чітко усвідомлювати, що жінки, які потерпають від насильства в сім'ї, потребують допомоги.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Для закріплення отриманих знань та більш глибокого розуміння проблеми насильства в сім'ї вчитель/вчителька пропонує учням виконати вправу «Стереотипні гендерні ролі в сім'ї», яка допоможе групі усвідомити, як наші уявлення про жіночі, чоловічі та дитячі ролі в сім'ї, а також уявлення про «ідеальну родину» впливають на виникнення домашнього насильства.

Ми всі знаємо, як має себе поводити дружина, як чоловік, якою має бути сім'я... ми знаємо, що для кого добре. Але чи це так? Вчитель/вчителька ділить групу на 4 команди та роздає завдання записати характерні риси:

- «справжнього чоловіка»;
- «ідеальної» дружини;
- «зразкової» дитини;
- «ідеальної» родини.

Потім кожна група представляє результати своїх напрацювань.

- Які ваші враження від нашої роботи?
- Що відбувається, коли погляди чоловіка та жінки одне на одного в родині не збігаються?
- Що відбувається, коли чоловіка та дружини на «ідеальну» родину не збігаються?
- Що відбувається, коли хтось у сім'ї вважає, що має право на насильство?
- Чому сімейні проблеми та конфлікти так часто вирішуються насильницьким шляхом?
- Які існують ненасильницькі шляхи розв'язання сімейних проблем?
- Як їх практично втілити?
- Що дала ця вправа?

Ми з вами розглянули, як стереотипні гендерні ролі провокують насильство в сім'ї. бо домашнє насильство над жінками – це не випадок, не окремий прояв жорстокості по відношенню до жінки, домашнє насильство є гендерним видом насильства, тобто механізмом влади і контролю, направленим на позбавлення жінки свободи і можливості реалізувати себе.

Щоб позбутися домашнього насильства, слід починати з правильного виховання, адеж саме від виховання залежить подальше ставлення один до одного, повага та взаємо розуміння, а не нав'язування виконання стереотипних гендерних ролей, або привчання до наслідування шкідливих традицій в сімейному житті.

Далі вчитель/вчителька пропонує учням вправу «Зміна традиційної чоловічої гендерної ролі», яка допоможе учасникам усвідомити необхідність гендерних змін у свідомості чоловіків.

Вчитель/вчителька проводить коротку дискусію:

- як ви вважаєте, чому чоловіки не бажають зміни традиційної чоловічої ролі, хоча саме через неї частина з них стає домашніми кривдниками?

Далі пропонує шрупі мозковий штурм:

- давайте разом заповнимо ці дві колонки: перша – що чоловіки отримують і друга – що втрачають від дотримання традиційних гендерних ролей?

Обговорення:

- Подивіться ще раз уважно на ці дві колонки. Які думки вони викликають? Для чого ми їх робили?
- Як ця вправа змінила ваші гендерні погляди?

Хто захоче змагатися за робочі місця, владу та можливості професійного росту з тисячами потенційних кандидаток, які додатково з`являться на ринку праці та матимуть рівні права? Хто захоче втратити помічницю для власного професійного життя, яка турбується про харчування і одяг, доглядає за будинком та дітьми тощо? Чи легко буде чоловікові втратити відчуття «утримувача» родини? Чи готові чоловіки взяти на себе половину хатньої роботи: прасувати білизну, міняти пелюшки, готувати їжу, прибирати помешкання і прати, організувати величезні святкові вечірки, а потім мити посуд після них тощо? Адже вся ця робота займає безліч часу, вона постійно, і як правило, за неї ніхто не дякує.

V. Підсумковий блок

Підсумки вчителя/вчительки

Насильницька поведінка чоловіків дуже пов`язана з їхнім вихованням протягом усього часу. Слідуючи усталеним у суспільстві традиціям, чоловіки стають емоційно байдужими, втрачають вміння спілкуватися з найближчими людьми. Їхня поведінка націлена на домінування в будь-якій ситуації, в тому числі і в родині.

Традиційна роль чоловіка у суспільстві провокує чоловіків зазвичай вживати тільки агресивний стиль з`ясування стосунків, унеможливаючи для них використання так званих «стратегій для розв`язання конфліктів». Корені такої поведінки закладені неправильним гендерним вихованням і патріархальною культурою, що спонукають чоловіків до насильства над жінками.

Неправильний розподіл ролей у сім`ї, приниження, порушення прав та можливостей в родині ведуть до руйнування сім`ї. В суспільстві побутує патріархальний розподіл ролей чоловіка та жінки, що відбивається на усіх сферах життя, проте в першу чергу це стосується сімей. Сім`я – це природне середовище, де людина повинна почувати себе захищеною та щасливою, проте саме неправильне сприйняття ролі жінки чи чоловіка може спричинити виникнення конфліктів, суперечок або навіть насильства.

В суспільстві потрібно викорінювати усталені думки, що головою сім`ї повинен бути чоловік, він повинен забезпечувати усі матеріальні потреби родини, а жінка, в першу чергу, повинна займатися вихованням дітей та хатньою роботою. Проте сім`я повинна давати людині можливості не тільки для забезпечення базових потреб, але також для саморозвитку, самоосвіти та освіти, професійного зростання, що можливо досягнути лише шляхом правильного сприйняття ролей жінки та чоловіка в суспільстві. Сім`я повинна давати вільний вибір діяльності та розподіл обов`язків між усіма членами родини: робити кар`єру чи віддавати весь свій час сім`ї. Усі ці усталені думки сприяють дискримінації чоловіків та жінок, адже чоловіка дуже часто не сприймають як щасливого батька чи чоловіка, а жінку – як успішного керівника, політика.

Потім вчитель/вчителька пропонує учням стати в коло та по черзі бажати один одному робити кроки до протидії домашньому насильству.

Необхідно покласти край замовчуванню такого явища, як насильство в сім'ї над жінками та дітьми, зробивши його проблемою, яка стосується усіх, а не тільки потерпілих. Для цього потрібно змінювати норми і стереотипи поведінки людей. Тому отримані знання намагайтеся якомога більше поширювати серед свого оточення. Дякуємо за плідну роботу.

Тема: БАБУСИНІ КАЗКИ

Мета: виявити, які гендерні стереотипи трансклюються підростаючому поколінню через народні казки.

Необхідний час – 30-40 хв.

Місце проведення – робоча кімната.

Матеріали: окремі картки з назвами казок (напр., «Колобок», «Ріпка», «Лисиця і вовк», «Царівна-жаба»), ватман, маркери.

Методи: робота у невеликих групах, рольова гра.

ХІД ПРОВЕДЕННЯ

- Запропонуйте учасникам і учасницям утворити 4 невеликі групи за певною ознакою (не більше 6 чол. у групі);
- Роздайте навмання картки з назвами казок, але так, щоб члени інших груп не знали назви казки;
- Запропонуйте учасникам і учасницям інсценізувати фрагмент казки, де найбільш яскраво виражені гендерні стереотипи;
- Попросіть учасників і учасниць вгадати назву казки та спільно обговорити наступні запитання:
  1. Чому Ви обрали саме цей фрагмент?
  2. Які ролі в сім'ї традиційно приписуються жінкам/чоловікам?
  3. Які риси статей втілюються у казках, де головними героями є тварини?
  4. Чи допомагає інсценізація гіпертрофовано показати поведінку, якості, особливості спілкування, притаманні чоловікам/жінкам?

Нотатки для тренера.

Вправу можна видозмінити, запропонувавши учасникам самим обрати казку для інсценізації. Особливо слід наголосити, що для виконання вправи достатньо використати лише фрагмент казки, де найбільш яскраво виявляється типово чоловіча/жіноча поведінка, діяльність, особливості спілкування тощо. Для унаочнення можна користуватися підручними матеріалами, папером, маркерами.

Хлопець врятував з крижаної пастки свого необачного односельчанина.

Унікальний для села Ясна Поляна Оріхівського району випадок стався 9 січня: 16-річний Олександр Тарасенко врятував на ставку свого односельчанина. Фермер Анатолій Запольський того ранку йшов на роботу. Щоб скоротити дорогу, він вирішив піти навпростець через ставок по кризі та, на жаль, не розрахував міцність льоду.

Відійшовши на декілька метрів від берега, Анатолій Євдокимович провалився у воду. На щастя, поряд гуляли хлопці, які й побачили, що з чоловіком сталася біда. Старший з друзів – Олександр Тарасенко – не розгубився. Він знайшов дошки від рибацького містка і за їх допомогою став на животі підповзати до чоловіка, що тонує.

Як згадує Анатолій Євдокимович, він бачив, що інші хлопці теж збираються йому допомогти, але вони не квапились. Тільки Саша безстрашно прямував по крихкій кризі. Коли Сашко дістався до чоловіка, той настільки замерз, що вже з трудом міг вхопитися за дошку. На щастя, сили не зрадили юнакові: він зміг витягнути чоловіка, який в мокром одязі був втричі важчим за нього. Через кілька хвилин Анатолій Запольський вже був на березі. Пізніше чоловік зізнався, що розуміє, наскільки необачним був його вчинок. І через цю необачність молодий хлопець ризикував своїм життям.

22 лютого, напередодні Дня захисника Вітчизни, Олександр Тарасенко отримав заслужену нагороду – відзнаку МНС України «За відвагу в надзвичайній ситуації» II ступеня.

Вдвох врятували трьох

22 березня близько 20-ї години вечора через зіткнення з буйком перекинувся та затонув моторний човен «Южанка». Це сталося в районі Центрального пляжу на відстані 100 метрів від берега. На борту човна знаходилося чотири чоловіка.

В цей час на протилежному березі Дніпра, на о. Хортиця, гуляли двоє місцевих хлопців – студент Запорізького будівельного коледжу Олександр Сушко та учень 11-Б класу загальноосвітнього комплексу патріотичного виховання «Запорізька Січ» Олександр Крамарчук. Хлопці бачили, як рухався човен, а потім почули звук зіткнення. Відчувши небезпеку, вони стрімголов кинулися до човна, який належить батькам одного з друзів. Змінюючи один одного на веслах, вони поплили до місця трагедії. Наблизившись до перевернутого човна, хлопці почули крики про допомогу.

Двох чоловіків вони швидко підняли на борт, в той час третій ледь не пішов під воду. Проте, юні рятувальники встигли схопити його за пуховик і витягти з води. Нелегко було хлопцям врятувати дорослих чоловіків, але багаторічні тренування з академічної греблі допомогли їм діяти не тільки швидко, але й грамотно. На жаль, юнаки не змогли допомогти четвертому товаришеві, який теж упав з катера у воду.

За проявлені героїзм та мужність Олександр Сушко й Олександр Крамарчук отримали з рук проректора Черкаського інституту пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Олександра Тищенка пам'ятні подарунки від МНС України. Крім того, Сашко Крамарчук вступив до цього навчального закладу. Гідний молодий чоловік поповнив лави МНС.

ТЕМА «Ґендерна нерівність та шляхи її подолання»

Цільова група: підлітки (учні 9-10 класів).

Мета: познайомити учнів з методом дослідження ґендерної нерівності в сучасному суспільстві.

Завдання:

- показати учням / ученицям як гендерна нерівність існує поруч з нами;
- сприяти розумінню учнями / ученицями причин гендерної нерівності;
- сприяти формуванню егалітарної свідомості учнів / учениць.
- Форма проведення:
- міні-лекція вчителя;
- аналіз державних ЗМІ;
- робота в малих групах «Пошуки гендерної нерівності та шляхів її подолання»

Тривалість заняття: 45 хв.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

Обладнання: ватман формату А1 – 2 аркуші; маркери – 8 штук; дошка; скотч; обладнання для демонстрації презентації, місцеві та державні періодичні видання.

Матеріал для вчителя:

Anzelika Lilaite, Social Innovation Fund

<http://www.genderloops.eu/docs/3r-method-in-lithuania.pdf>

1. Тамара Злобіна “Феміністична критика сучасного українського мистецтва” : XV СЕМІНАР ТВОРЧОЇ МОЛОДІ України, 3 – 9 травня 2009 // http://groups.google.com/group/sum-press/browse_thread/thread/48fe6f8da3dc35f3
2. Віта Сусак Cherchez les femmes a l’Ecole de Paris. – Ї. – 2000. – №17. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n17texts/susak.htm>
3. Linda Nochlin **Why Have There Been No Great Women Artists?** // <http://www.miracosta.edu/home/gfloren/nochlin.htm>
4. Линда Нохлин «Почему не было великих художниц?»//Гендерная теория и искусство (под ред. М.Бредихиной и К.Дипуэлл). Москва: РОССПЭН, 2005, сс.15 – 46.
5. історії Національного художнього музею України . –режим доступу : <http://namu.kiev.ua/ua/about/history.html>

ХІД УРОКУ**I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ.****II. Повідомлення ЦІЛІ, ЗАВДАНЬ та характеру роботи на уроці.****Слово вчителя.**

Ми з вами вже багато чого узнали про поняття «гендер», як соціальну роль людини та про гендерні стереотипи які, існуючи в суспільній свідомості, впливають на поведінку людини, її спосіб життя, формують ставлення людини до інших людей

Сьогодні тема нашого заняття «Гендерна нерівність та шляхи її подолання».

Бесіда з учнями.

Ми живемо в час високих технологій та розвинутої науки, людина навчилась управляти атомом і вийшла за межі земного тяжіння. Жінки поряд з чоловіками працюють для подальшого розвитку суспільства. В багатьох країнах світу і також в нашій державі прийняті закони, які спрямовані на усунення гендерної нерівності і нам здається,

що гендерної нерівності нема. Дуже важко виявити гендерну нерівність, а також усвідомити присутність її у своєму житті. Гендерна нерівність укорінена в гендерних стереотипах і заважає життю окремих громадян і розвитку суспільства в цілому.

Мета гендерної рівності – створити суспільство, в якому жінки та чоловіки мають рівні можливості, права та обов'язки у всіх сферах життя.

– Прочитайте, будь ласка, та поясніть в яких сферах життя може проявлятися гендерна нерівність. Наведіть приклади гендерної нерівності у цій сфері (учні читають та пояснюють сфери гендерної нерівності, які викладач, заздалегідь, написав на дошці)

Гендерна рівність це:

- Однакові економічні можливості
- Однакові можливості в прийнятті рішень
- Однаковий розподіл відповідальності за сім'ю та дітей
- Усунення гендерного насильства
- Викорінення гендерних стереотипів

– Що, на вашу думку, треба робити, щоб подолати гендерну нерівність? (учні відповідають, учитель коротко записує відповіді на дошці).

В кінці дискусії вчитель підводить підсумок, що прагнучи до гендерної рівності важливо:

- Усвідомлювати, що таке гендерна рівність та що таке гендерна нерівність
- Визначити цілі гендерної рівності
- Дослідити ситуацію
- Створити план дій з гендерної рівності

МІНІ ЛЕКЦІЯ.

Щоби знати точну картину гендерної нерівності, треба проводити дослідження. Зручним і наглядним методом виявлення гендерної нерівності в нашому житті є метод запропонований шведською дослідницею Гертрудою Острем під назвою 3 R.

- Репрезентація
- Ресурси
- Реальність

Цей метод полягає в тому, що можна швидко зібрати кількісний матеріал про хлопчиків та дівчаток, жінок та чоловіків з окремого питання і зрозуміти чи існує тут гендерна нерівність чи ні.

Спочатку треба вивчити РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ, тобто порахувати, чи є гендерна нерівність в керівництві. Для цього треба відповісти на такі питання:

- Хто приймає рішення?
- Хто виконує роботу?
- Хто споживає, одержує користь?

Потім треба порахувати РЕСУРСИ, які використовуються. Це можуть бути:

- Час
- Місце
- Гроші
- Увага

- Підтримка
- Робочі засоби
- Оцінка
- Інформація

І в кінці дослідження дуже важливо описати РЕАЛЬНІСТЬ, вказуючи які причини, того що відбувається.

- Норми,
- Цінності,
- Упереджена думка.

Використовуючи метод 3 R можна знайти відповіді на прості питання:

- Хто отримує що і за яких умов?
- Чому так відбувається?

Виокремивши проблему ми можемо планувати подальші кроки та створювати план дій:

- Що повинно бути зроблено?
- Коли?
- Хто відповідальний?
- Якими критеріями буде вимірюватися прогрес?

Розповідь-презентація.

Отже, в Ісландії місцеві жителі вирішили перевірити як витрачаються муніципальні гроші. За допомогою методу 3 R, було з'ясовано, що кошти було витрачено на створення більярдного залу, переважна більшість відвідувачів цих закладів (80 %) були молоді хлопці і чоловіки. Але ж кошти належали всій громаді, половину якої склали жінки. На перший погляд здавалося, що жінки не цікавляться грою в більярд, що це «не жіноча справа» і вони ніколи не переступлять порогу більярдної зали. Та коли розпитали жінок та дівчат, чому вони не ходять до більярдного залу, ті пояснили, що не вміють грати і тому соромляться іти грати з чоловіками. Громада прийняла рішення, що потрібно один більярдний стіл поставити в окремому приміщенні, для того щоб жінки і дівчата могли навчитися грати в більярд і не соромилися грати з чоловіками. Так за допомогою методу 3 R було спростовано стереотип про те що жінки не люблять грати в більярд, бо їм це не цікаво, а всі члени громади получили рівні права на використання більярдного залу для відпочинку.

Робота в малих групах.

Вчитель пропонує учням розділитися на дві малі групи і дослідити на прикладі власної школи, чи існує гендерна нерівність у використанні таких ресурсів як спортивний зал школи (перша мала група) та спортивне приладдя (друга мала група). (Вчителю слід заздалегідь дізнатися у педагога організатора, кількість спортивних секцій, які працюють в школі, кількість хлопців і дівчат які їх відвідують, як і ким використовується спортивне приладдя (тенісні столи, атлетичні зали, зали для аеробіки які існують в школі, щоби допомогти учням провести дослідження 3R).

Для цього треба відповісти на такі запитання:

- Хто приймає рішення про купівлю спортивного приладдя, ремонт і оснащення спортивного залу?(скільки чоловіків, скільки жінок)
- Хто керує скількома спортивними секціями?(скільки тренерів жінок, скільки тренерів чоловіків)

- Хто відвідує спортивні секції? (скільки дівчат, скільки хлопців)

Якщо виявиться гендерна нерівність у використанні спортивного залу і спортивного приладдя, то треба відповісти на такі питання: «Чому дівчата/хлопці не мають рівноправного доступу до спортивного залу та спортивного приладдя? Що можна зробити щоб змінити становище, тому що і хлопці і дівчата, які навчаються в школі мають рівні права на вільний доступ до спортивного залу та вільне використання спортивного приладдя».

Презентація малими групами своїх досліджень.

Після закінчення роботи в малих групах учні презентують свої дослідження і роблять висновки про причину гендерної нерівності/рівності у використанні ресурсу спортивного залу та спортивного приладдя.

Слово вчителя.

Отже, сьогодні ми познайомились з новим методом дослідження гендерної нерівності З Р, який створила Гертруда Острем шведська викладачка, виконавчий директор, підприємець, експерт з питань гендерної рівності.

За допомогою цього методу можна визначити: чи рівномірно розподіляються ресурси у суспільстві між його членами, та зробити висновки про шляхи подолання гендерної нерівності.

Підсумок уроку.

Тема заняття – Реклама – місце реалізації гендерних стереотипів

Цільова група: школярі старших класів

Мета: формування у школярів розуміння того, як проявляються гендерні стереотипи у рекламній діяльності. Розглянути роль жінки в рекламі, проаналізувати, які види гендерної дискримінації ми зустрічаємо в рекламі.

Форма проведення: інтерактивне заняття з елементами міні-лекцій, мозкових штурмів, групових обговорень та індивідуальної роботи учнів.

Тривалість заняття: 1 академічна година.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вчитель починає урок з обговорення питань для актуалізації опорних знань учнів:

- Як вам здається, чи має місце дискримінація жінок та чоловіків за ознакою статі в рекламі? Чи помічали ви, як вам наві'язують ці гендерні стереотипи в рекламі? Які саме стереотипи?
- Давайте пригадаємо три найбільш дискримінаційні реклами, де принижується гідність жінки чи чоловіка чи наві'язується гендерний стереотип, наприклад, що якість продуктів харчування чм миючих засобів може оцінити тільки жінка?
- Які види реклами експлуатують образ жінки? Який гендерний стереотип керує діями осіб, які створюють таку рекламу? Пригадаємо два-три приклади такої реклами.
- Які види реклами експлуатують образ чоловіка? Який гендерний стереотип керує діями осіб, які створюють таку рекламу? Пригадаємо два-три приклади такої реклами.

- Як саме порушують Закон України “Про рівність прав і можливостей чоловіків та жінок” особи, які створюють та демонструють рекламу, в якій представлені гендерні стереотипи?
- Що ви знаєте про партнерські та тоталітарні стосунки у сім’ї? Які гендерні стереотипи представлені у стосунках між чоловіком та жінкою у тоталітарній сім’ї? Чи згодні ви мати такі стосунки в своїй батьківській сім’ї і в своїй власній майбутній сім’ї?
- Які гендерні стереотипи тоталітарної сім’ї переносяться в рекламу, яка демонструється на українському телебаченні?

Ми вже розглядали з вами наступні гендерні стереотипи:

“Чоловік утримує сім’ю. Він є головою сім’ї. Він – хазяїн, він визначає правила поведінки всіх членів сім’ї. Йому повинні всі підкорятися”;

“Жінка повинна обслуговувати всіх членів сім’ї, прибирати, робити закупівлі, перевіряти уроки у дітей. Вона не є головною у сім’ї. Чоловік має право її не вислуховувати, з нею не рахуватися, ображати її, і, навіть, може підняти на неї руку, штовхнути її і т.п.

Чи відображені ці стереотипи в рекламі?

Робота в малих групах. Завдання: розглянути ці висловлювання та підібрати приклади реклами, в яких представлені ці стереотипи.

Презентація результатів роботи малих груп. Обговорення результатів в контексті: “Чи справедливо і законно представлені в розглянутих прикладах чоловік та жінка? Наприклад, чи правильно в рекламі миючого засобу Cilit Bang представлені чоловік з дитиною, які чекають вже зібрані та готові на жінку (дружину, мати), яка чистить щось в квартирі (а їх це не стосується). Чи згодні ви з тими стереотипами, які обговорювалися? Чи можна змінити ситуацію?

- Давайте пригадаємо ще раз – Міжнародні нормативні акти, Закони України, які забезпечують рівні права чоловіків та жінок не зазнавати їх прав на рівність? Після отримання відповідей учнів рекомендується провести мінілекцію “Порушення рівних прав чоловіків та жінок в рекламі”ю

Матеріали до міні-лекції.

Коли ми звернемось до використання образу жінки в рекламі, яка демонструється в Україні, ми можемо говорити про:

- використання привабливого образу жінки для рекламування продукції, яка необхідна сім’ї, та продукції, яка необхідна саме жінкам – косметика, парфуми, прокладки...
- використання жіночих “принад” задля створення міджевої реклами різної продукції – від мобільних телефонів до автомобілів;
- безпосередня участь жінки у рекламній діяльності – від створення рекламної продукції до виконання функцій рекламного агента.

Як це не здається дивним, розгляд усіх наведених вище аспектів обговорення теми «Жінка в рекламі» напряму пов’язано з проблемами рівних прав жінок та чоловіків, тоталітарних чи партнерських стосунків у сім’ї між чоловіком та дружиною, між батьками та дітьми, з гендерними стереотипами, які склалися у суспільстві, зокрема, з стереотипами щодо розподілу обов’язків та відповідальностей у сім’ї, з стереотипним ставленням до жінки, до сексу, до степені відкритості певних сторін життя людини тощо.

Можна говорити про гендерні стереотипи – типові для суспільства, що по суті є чоловічим з патріархальною структурою сім'ї, психологічні моделі, уявлення про роль жінки та чоловіка у суспільстві. У такому суспільстві всі ключові позиції займають чоловіки і всі ключові рішення приймають чоловіки. Тому і всі ролі у суспільстві між чоловіками і жінками та хлопчиками та дівчатами розподіляються відповідним чином, наприклад, такий гендерний стереотип, що політика – це справа чоловіка, і газети купують і читають переважно чоловіки. Тому для підвищення привабливості газети непогано б було в кожному номері розмістити еротичне фото жінки (газета «Факти»).

Навіть у розвинених країнах проблема гендерної рівності, подолання гендерних стереотипів залишається актуальною. Скажімо, телебачення вважається найвпливовішим засобом масової інформації. Здавалося б, телебачення в таких країнах, як, наприклад, США відповідає всім вимогам сучасності, демонструє новітні тенденції рівних можливостей між жінкою і чоловіком у всіх сферах життя. Виявляється, все не так просто.

Н.Синьореллі провів гендерний аналіз телевізійних програм, які показувалися у найкращий час за 16 років з 1969 по 1985 роки. Жінки на телебаченні були у середньому молодше ніж чоловіки, мали більш привабливу зовнішність і м'який характер; їх показували у контексті романтичних інтересів, дому, сім'ї; вони частіше опинялися у ролі жертви. З 10 заміжніх жінок тільки 3 мали роботу поза домівкою. І навіть коли жінки працювали, то вони мали традиційні жіночі види праці. А ось чоловіки у більшості передач мали поважну роботу, скажімо, адвоката.

До аналогічних висновків прийшли і Вандеберг і Штрекфусс у 1992 році, коли проаналізували 116 телевізійних програм, які на протязі 2-х тижнів транслювалися по 3-х найпрестижніших американських каналах. За їхніми даними, жінок, що працюють, намагаються набагато рідше зображати такими, що приймають рішення, затверджують ринкову політику корпорації, такими, що виконують соціально та економічно результативну роботу. Білш за те, дослідники вважають, що героїні телевізійних програм, які займають керівні посади високого рівня, як правило, успадкували їх від чоловіків чи родичів.

А ось інший приклад – реклама. Коли вважати, що всі рішення про закупи та всі рішення у бізнесі приймають чоловіки, то виправданим є сучасне ставлення до використання жіночих принад у рекламних оголошеннях. Виявляється, що тільки ми торкнемося теми «Жінка у рекламі України», ми зразу ж попадаємо у контекст гендерних стереотипів виховання дітей, проблеми рівних прав жінок і чоловіків, стереотипів розподілу ролей у сім'ї тощо.

Звернемося, наприклад, до так званої сімейної реклами. Ось телевізійна реклама продукції фірм «Galina Blanca», «Multitabs», «Nescafe», «Maggi», Cilit Bang та інші. Хоча б реклама кубиків «Maggi». Як тільки бачиш жінку та її дочку, що розмішують суп, а потім чоловіка та хлопчика, що одержують насолоду від супу та кажуть: «смачно вони в нас готують...»; зразу потрапляєш до гендерного стереотипу: «Хто готує, а хто споживає, хто оцінює».

Ще раз звернемося до широко розповсюдженого рекламного ролика продукції фірми «Maggi». Стандартна приваблива сім'я: подружжя та двоє дітей, хлопчик та дівчинка. Як хочеться приєднатися до їх доброзичливого та затишного добробуту! Ось і зображення з їх прекрасного життя. Ролі в ньому чітко та стандартно розподілені: жінки, мати та дочка, відповідальні за приготування їжі, а чоловіки, батько та син – за її споживання. Все пре-

красно – жінки за допомогою кубіків “Maggi” приготували смачний суп, а чоловіки, що їдять цей смачний суп, не забули схвалити господарчу діяльність жінок. Як тут не пригадати стомливо прекрасну рекламу кави Nescafe. Чоловік рано вранці перебуває в стані ейфоричної насолоди від запаху кави, це його пробуджує та організує. А все жінка, розумниця, господиня – вона і пробудилася рано, і каву приготувала. І про здоров’я сім’ї піклується теж жінка – всіх обдарує вітамінами Multitabs. Адже вся відповідальність за всіх на ній!

А у пральних порошках чоловіки просто не здатні розібратися. Де вже їм наздогнати все знаючу Асю з її подругами! Так що сім’я у нас тільки від жіночих рішень залежить. Тому жінці на екрані з порошками, вітамінами, кубиками бульйону та іншою господарчою продукцією ще довго буде вимушена жити.

Отже і з формуванням партнерських стосунків у сім’ї теж ми будемо вимушені почекаати. Про це свідчать і результати опитувань, що провів Центр “Соціальний моніторинг” Інституту соціальних досліджень”. На питання: “Чи згодні Ви з твердженням: “Коли жінка здатна бути головним “здобувачем” грошей у сім’ї, то чоловік повинен взяти на себе домашні справи?” Тільки 49% респондентів відповіли “так”, а 32% відповіли “ні”, 19% важко було відповісти. А при опитуванні дівчат та юнаків 15 – 17 років, яке було проведено Центром “РОЗРАДА” у місті Києві та Київській області, що 70% хлопчиків вважають, що домашнє господарство є справою жінок, 57% хлопчиків – що кар’єра заважає жінці бути хорошою дружиною та матір’ю, 76% хлопчиків – що чоловік має бути головою сім’ї та контролювати сімейне життя (21%, 17%, 32% дівчат відповідно).

Як бачимо, сильними є у нашому суспільстві гендерні стереотипи розподілення ролей у політичному, громадському житті, ринковій економіці. Під час трансформації українського суспільства зі створенням жіночих громадських організацій, приєднанням України до таких Документів ООН, як “Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок”, “Декларація про викорінення насильства проти жінок”, “Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права”, “Міжнародний пакт про громадянські та політичні права” та ін., широким розповсюдженням правозахисної інформації в ЗМІ багато чого почало змінюватися у нашому суспільстві. Але психологічні стереотипи змінюються досить повільно. Так, жінки почали свідомо користуватися своїми правами та свободою. Вони пішли у бізнес, у політику. Рух є, а як реагує суспільна свідомість? Наприклад, які ролі у нашому суспільстві готові зараз віддати чоловіки жінкам?

Виявляється, вони бачать два полюси, і обидва їх не приваблюють. Ось як ці полюси бачить Дмитро Стус, автор статті “Чоловік і жінка. Чи закінчиться війна між ними?": “Сьогодні надто спокусливою видається кар’єра ділової жінки – рівноправної і сильної. Однак мало хто з чоловіків прагне творити із “залізними леді” щось спільне.

Значно менше приваблює роль жінки-берегині домашнього вогнища – з виразною жіночістю і чуттєвістю. Їм дарують квіти, в них закохуються. Однак вони потребують справжніх чоловіків і не всі їхні обранці здатні витримати цю ношу.

Отже така полярність: чи залізна леді (тримаємося подалі від неї), чи хранителька домашнього вогнища (теж важкувато, треба ж забезпечити її та дітей).

А як виглядає третій шлях?

Повернемося до цих двох міфів.

Міф перший: коли вже жінка береться до справи, і в неї ця справа (політика, бізнес, наука та ін.) добре виходить, то вона втрачає свою жіночість, перетворюється на “залізну

леді”, чоловікам краще триматися від неї подалі. Надзвичайну стійкість цього міфу підтвердили і результати опитування юнаків та дівчат, які були наведені вище.

А ось і факти. Навіть «найзалізніші» в нашій уяві і найуспішніші у сучасній політиці жінки Маргарет Тетчер та Маделен Олбrait, жінки з вельми розвиненим інтелектом і твердим характером, мають нормальні сім'ї та дітей, які не помічені у якихось серйозних відхиленнях, які звичайно пояснюються браком материнської уваги та сімейними конфліктами. Ліліан Вернон, бізнеследі, яка широко відома поряд з вельми успішними бізнесменами Річардом Шерзом та А.Монтгомері Вардом, як лідер системи замовлень товарів поштою, починала з того, що, маючи малу дитину, пішла працювати, оскільки в сім'ї не вистачало грошей. Вона вирішила виростити своїх дітей, не відриваючись від бізнесу. Їй було нелегко. Адже в неї було два сини. Вона ставилася до сім'ї як до найважливішого у її житті, двічі була у шлюбі. Останній шлюб тривав 20 років.

Міф другий. Домашнє господарство є справою чоловіка, а не жінки. Чоловік мусить бути головою сім'ї та контролювати сімейне життя. Наскільки цей міф зберігається у соціальній свідомості нашого суспільства свідчить не лише наведена вище точка зору Дмитра Стуса, а й результати опитування центру “РОЗРАДА”. Цікаво, що хоч партнерство як сучасний ефективний механізм побудови сімейних стосунків зараз активно обговорюється в українських засобах масової інформації, жодна дівчина чи хлопець і тих 217 осіб, що ми опитували, не поставив питання: «А чому саме в сім'ї обов'язково повинен (повинна) бути голова?» 70% хлопців вважають домашню роботу справою жіночою, а 76% бачать чоловіка головою сім'ї. А коли так, то й забезпечити достойно сім'ю начебто необхідно. Ось і пояснення точки зору Дмитра Стуса, що не всі можуть бути справжніми чоловіками (годувальниками та контролерами?).

Зараз за 18 років трансформації суспільства України, під час розбудови громадянського суспільства, створення не формального, а дійсно широкого жіночого руху, проведення великої кількості семінарів, тренінгів в різних регіонах України, проведення інтервенцій у засобах масової інформації багато жінок і чоловіків рухаються до гендерної рівності на всіх щаблях існування суспільства – від політичного життя до сім'ї – найменшої одиниці демократії у суспільстві.

Серед найбільш значущих мотивів участі жінок пострадянського простору у бізнесі було виявлено:

- реалізацію власної свободи(61,1%);
- фінансову незалежність(38,9%);
- соціальну значущість підприємництва(33,3%);
- забезпечення стабільної зайнятості(33,3%);
- реалізацію творчого потенціалу(22,2%);
- реалізацію комунікативного досвіду(22,2%);
- самореалізацію(16,7%);
- можливість займатися цікавою роботою(11,1%) тощо(8).

1. Як зазначається в аналітичному звіті “Механізми моніторингу та протидії гендерному насильству і дискримінації”, підготовленому за підтримки Фонду Народонаселення ООН в Україні, гендерне насильство визначається сьогодні як важлива проблема в міжнародному порядку денному з прав людини (1). Декларація ООН (20 грудня 1993 року)

щодо викорінення насильства проти жінок містить наступне визначення насильства проти жінок:

“Будь-який акт насильства, здійснений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди або страждання жінкам, а також загрози здійснення таких актів, примус чи свавільне позбавлення волі як в громадському, так і в приватному житті”.

“гендерне насильство – це насильство, що стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, яке спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стажданнями, примусом та чи позбавленням свободи в сім’ї чи в суспільстві взагалі. Це також стосується насильства, яке чинить чи не зупиняє держава” (Фонд народонаселення ООН. Гендерна група, 1998 (Н.Костюк, Е. Ламах, О. Савенок, О. Сулова, А. Чигрин. Механізми моніторингу та протидії гендерному насильству і дискримінації (Аналітичний звіт). Київ. 2009. 247 стор.).

2. У 2007-2008 роках в Європі була реалізована Пан’європейська кампанія “Стоп домашньому насильству щодо жінок”. На початку 2008 року Генеральний секретар ООН Пан Ги Мун закликав всіх жителів Землі приєднатися до кампанії “Стоп насильству щодо жінок та дівчат”. Більш за те, Генеральний секретар закликав всіх чоловіків-лідерів об’єднатися задля подолання такого ганебного явища, як насильство щодо жінок.

У травні 2008 року Міністерство України в справах сім’ї, молоді та спорту разом з Програмою рівних прав та можливостей ПРООН в Україні, недержавними організаціями такими, як Міжнародний гуманітарний центр “РОЗРАДА”, “Ля Страда Україна”, “Школа рівних можливостей”, “Волонтер” виступили ініціаторами підтримки ініціативи Генерального Секретаря ООН та розпочали Всеукраїнську кампанію “Стоп насильству!”

3. Сім’я є однією з головних арен, де розігрується конкурентна гра між чоловіком та жінкою. Майже 100 років триває боротьба жінок за рівність. Вже визначені та прийняті правові норми як на міжнародному, так і на державному рівнях. Але все ще триває ця виснажлива боротьба, все ще немає гендерної рівності на робочому місці, у політичному та соціальному житті, не зважаючи на наявність жінок-президентів, прем’єр міністрів та значної кількості депутатів у деяких країнах як Заходу, так і Сходу.

Особливо напруженою залишається ситуація у сім’ї. Домашня робота все ще залишається відповідальністю та обов’язком жінки, все ще не має вартості. Виховання дітей все ще залишається парафією та відповідальністю жінки, чоловіки фактично все ще відлучені від батьківства. Все ще декларативною залишається норма Сімейного кодексу України про рівні права батька та матері на виховання дитини.

4. У відповідності з оцінками Світового банку, в індустріально розвинтих країнах у загальному показнику смертності жінок у віці 15-44 років 19% припадає на згвалтування та насильство у сім’ї. Це означає, що кожна п’ята жінка вмирає у цьому віці внаслідок травм, хвороб, що спричинені актами насильства.

У США 40% жінок є жертвами знущань, а у Японії 59% жінок є жертвами насильства з боку партнерів.

За даними статистики, кожного року 60 млн. жінок у світі “випадають” з народонаселення через передчасну смерть, спричинену різними формами знущань та насильства.

У 2001-2002 рр. було проведено соціологічне дослідження у 9 країнах СНД. Дослідники цікавились рівнем обізнаності населення про насильство у сім'ї та сексуальні домагання на робочому місці та рівнем їх висвітлення у засобах масової інформації. Було опитано 8500 осіб.

Виявилось, що населення країн СНД добре усвідомлює, що домашнє насильство є досить поширеним, але розпізнає, як правило, грубі, жорстокі форми насильства (фізичне та сексуальне), що завдають шкоди тілу людини. Інші форми насильства (психологічне та економічне) розпізнає лише невелика частина опитаних. На жаль, в основному населення вважає насильство припустимим. Дослідження також показало, що на території СНД, як і у всьому світі, частіше від всіх форм насильства страждають жінки.

5. За даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2008 році на профілактичному обліку в ОВС знаходилось 85 085 осіб, що вчинили насильство в сім'ї. З них 8760 жінок, 75 750 чоловіків, 575 неповнолітніх. На облік у 2008 році поставлено 38742 особи, що вчинили фізичне насильство, 24 917 осіб, що вчинили психологічне насильство, 2 459 осіб, що вчинили економічне насильство.

Судами України у 2008 році прийнято 90 556 рішень у 3 них: 5 104 попереджень, 74 169 штрафів, 350 виправних робіт, 10 342 адміністративних арештів, 591 звільнень від адміністративної відповідальності (Євсюкова М. Порушення рівноправ'я у приватній сфері. Київ. 2009).

6. Поняття "дискримінація" є визначенням в таких документах, як Конвенція ООН "Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок" (Ст.1), в Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків", в Конституції України (де факто визначено в ст 24).

Наведемо визначення, що міститься в Законі України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків";

"Дискримінація за ознакою статі – дії чи бездіяльність, що виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження або унеможливають визнання, коритування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків" (Цит. по (1)).

Кримінальний кодекс України (ст.161) теж визначає порушення прав людини, серед яких є і дискримінація за ознакою статі.

Існує багато видів дискримінації, що мають гендерний характер. Це і дискримінація на ринку праці, і на робочому місці, і різноманітні сексуальні домагання аж до зґвалтування, і дискримінація у політичному житті тощо.

7. На питання, чи існує дискримінація проти жінок в Україні, 86% респодентів підтвердили сексистський характер візуальної реклами, 95,5% – масштабність та небезпеку проблеми торгівлі людьми та сексуального рабства.

8. Домашнє насильство чи насильство сім'ї, як воно називається у Законі України "Про попередження насильства в сім'ї", – це такі дії одного члена сім'ї стосовно іншого, які порушують громадянські права та свободи людини або які призводять до фізичного, психологічного чи морального страждання.

На кого спрямоване насильство в сім'ї?

Як правило, суб'єктами та потерпілими від насильства в сім'ї є:

- дружина чи чоловік;
- неповнолітні діти;

- престарілі батьки чи родичі;
- немічні родичі чи інваліди.

Відомо, у 90% випадків домашнє насильство коїться за ознакою статі і потерпілими є жінки.

9. Як вже відзначалося, Організація Об'єднаних Націй прийняла низку документів – декларацій, конвенцій та інших документів, які при прийнятті їх окремими державами допомагають визначити та долати різні види дискримінації та насильства щодо особистості. Так наприклад, у Декларації ООН «Про викорінення насильства по відношенню до жінок» (A/48/629)48/104), до якої приєдналася і Україна, вказується, що до насильства можна віднести таке:

- фізичне, сексуальне та психологічне насильство, яке має місце у сім'ї, включаючи побиття, сексуальне примушування по відношенню до дівчат у сім'ї, насильство, що пов'язане з посагом, зґвалтування жінки чоловіком, пошкодження жіночих статевих органів та інші традиційні дії, які завдають шкоди жінці, а також поза-шлюбне насильство та насильство, що пов'язане з експлуатацією;
- фізичне, сексуальне та психологічне насильство, яке має місце у суспільстві взагалі, включаючи зґвалтування, сексуальне примушування, сексуальне домагання та залякування на роботі, в освітніх закладах та в інших місцях, торгівлю жінками та примушування до проституції;
- фізичне, сексуальне та психологічне насильство з боку або при потуранні держави, де б це не відбувалося..

У відповідності з Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», насильство в сім'ї може мати форми фізичного, сексуального, психологічного впливу та примусу.

Завдання, які виконуються в малих групах, виконуються наступним чином. Вчитель розділяє учнів на малі групи – по 5-6 осіб в групі. Кожна група отримує запитання (перелічені вище) і має 5-7 хвилин на пошук відповідей і для запису (фломастери та лист паперу) матеріалів для презентації. Далі кожна група презентує свої результати, вчитель організує їх обговорення да підсумовує результати роботи.

ТЕМА: «Гендер і стать»

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки

МЕТА:

- підвищити рівень знань підлітків про стать та особливості статей;
- сформувати коректне ставлення підлітків до протилежної статі;
- сформувати навички самопізнання

ЗАВДАННЯ:

- розвинути вміння розпізнавати різницю між поняттями «гендер» і «стать»;
- поглибити розуміння понять «дружба», «кохання»;
- засвоїти поняття «гендер», «гендерні ролі»

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- робота в парах;
- робота в групах;
- мозковий штурм, групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 2 зустрічі по 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань ґендеру, або аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю;
- необхідний роздатковий матеріал з визначенням термінів або заздалегідь підготовлені визначення, які під час занять вивішуються на дошку;
- картинка «Блопси» (роздатковий матеріал за кількістю присутніх);
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – 6-10 аркушів;
- маркери – 8 штук;
- стікери у вигляді квітки;
- дошка;
- скотч.

Заняття перше**ХІД ЗАНЯТТЯ****I. Вступне слово вчителя**

Для успішного проведення заняття вчитель/вчителька проводить коротку розминку для створення емоційно сприятливого клімату. Вона/він пропонує послідовно кожній парі учнів/учениць обмінятися побажаннями. Наприклад, такими: “Бажаю тобі, щоб всі твої надії збулись”, а у відповідь – «Щоб тебе ніхто з хлопців більше не кривдив» тощо.

Учитель/вчителька, не коментуючи висловлювань підлітків, висловлює свої побажання, щоб стосунки між дітьми, між дітьми й батьками, між вчителем і учнями завжди були довірливими, гармонійними, дружніми.

II. Актуалізація опорних знань.

Урок починається вправою «Незакінчене речення», що має підготувати аудиторію до інформаційного повідомлення «Дружба і кохання в нашому житті». Кожному/кожній з присутніх пропонується на чистому аркуші паперу або в робочому зошиті написати дві фрази: “Дружба – це..”; “Кохання – це...”. Завданням є дописати ці фрази. Після того, як всі закінчать вправо, пропонується, за бажанням, оголосити написане. Спочатку зачитуються фрази про дружбу, потім – про кохання. Бажано, щоб основні висловлені думки записувались на великому аркуші паперу або на дошці, при цьому окремо слід записувати думки про дружбу, окремо – про кохання.

Записуючи фрази на дошці, вчитель/вчителька акцентує увагу підлітків на тому, що кожна людина вкладає свій зміст у поняття “дружба” і “кохання” – і всі

висловлення мають право на існування. Усе життя людей побудоване на взаємовідносинах. Взаємини між жінками та чоловіками є найскладнішими в людській природі. За своїм змістом вони можуть бути різні (наприклад, ділові, дружні, статеві) й знаходять прояв у таких формах, як дружба, закоханість, кохання. Ці поняття – дуже близькі, але кожне з них має свої особливості. Тож спробуємо розібратись у цьому.

III. Інформаційний блок

Учитель/учителька робить коротке повідомлення про те, як із розвитком особистості збагачується внутрішній світ людини, виникає бажання поділитися з кимось своїми думками, відкриттями, сумнівами, відчути спорідненість душ. Глибоке проникнення у внутрішній світ одне одного дозволяє розкрити та вдосконалити себе. Глибина стосунків визначає такі вічні поняття, як дружба, кохання, закоханість.

Чисельні спроби дати вичерпне визначення коханню тривають і досі, але чіткого визначення так і не існує. Отже кожен сам для себе визначає, що таке кохання. Кохання передбачає наявність лише одного обранця і гармонійне злиття устремлень душі, розуму і тіла. Але буває й так, що одна людина викликає у когось до себе лише статевий потяг, а інша – прагнення до духовної близькості.

Окрім кохання, існує таке явище, як закоханість. Закоханість може бути першим кроком до кохання. Інша річ, чи будуть за першим подальші кроки і чи переросте закоханість у кохання. Але іноді відрізнити закоханість від кохання неможливо. Найкращим “арбітром” тут є час: закоханість або проходить, або переростає у кохання. Так і дружба – починається з симпатії й лише потім, із розвитком стосунків, перевіряється на міцність і стверджується власне як дружба.

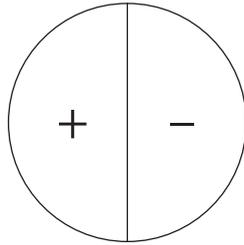
У коханні одним із вирішальних моментів є освідчення коханій (коханому) у своїх почуттях. Зробити цей крок, що веде до взаємності чи до краху всіх сподівань, не так просто. Іноді страх не знайти розуміння, отримати відмову та приректи кохання на вмирання спонукає приховувати свої почуття чи виявляти їх несміливо і не завжди відкрито. Але й у разі відмови не слід впадати у відчай: може бути, що почуття видались коханій людині не зовсім серйозними чи у сказаних словах вона відчула вимогу або докір. А може, людина просто цього не зрозуміла, бо в той момент думала про свої проблеми чи була не в настрої.

Варто пам'ятати, що кохання, нехай і нерозділене, – це вже щастя. Адже кохання вважається найвищим ступенем людських взаємин і дається воно не просто й не кожному. Це свого роду іспит. І чи зуміє людина скласти його з честю – залежить тільки від неї. А ще – це щоденна робота над власним удосконаленням, і чим більше людина віддає, тим більше отримує.

Коли ми говоримо про кохання, ми маємо на увазі стосунки між двома статями.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Учні об'єднуються у дві групи: одна складається з хлопців, інша – з дівчат. Кожній із груп дається по великому аркушу паперу, на якому намальовано коло, що розділене навпіл. Одна частина кола містить позначку “+”, інша – позначку “-”, де і слід написати відповідно сильні та слабкі якості: зверху – власної, знизу – протилежної статі.

Питання для обговорення:

- Які сильні якості притаманні чоловікам?
- Які сильні якості притаманні жінкам?
- Які слабкі якості властиві чоловікам?
- Які слабкі якості властиві жінкам?

У результаті обговорення підлітки повинні зрозуміти, що між чоловіками та жінками існують розбіжності у поглядах на протилежну стать. Насправді – одні й ті ж якості та риси характеру можуть бути однаково притаманні обом статям. Необхідно підкреслити, що юнаки й дівчата в однаковій мірі здатні самі приймати рішення та самі нести відповідальність за свої дії, почуття й стосунки.

Далі, коли в класі вже виникла довірлива атмосфера, тим самим двом групам (хлопці й дівчата) пропонується вправа, що допоможе виявити стереотипи уявлень підлітків щодо протилежної статі, а також, водночас, сприятиме формуванню навичок толерантного, партнерського спілкування між дівчатами та хлопцями.

Вчитель/вчителька дає кожній групі великий аркуш паперу, на якому треба продовжити розпочаті твердження своїми фразами. Для цього окремо для хлопців і окремо для дівчат складено таблиці:

Хлопці	
Хлопці мають бути	Дівчата мають бути

Дівчата	
Дівчата мають бути	Хлопці мають бути

Після виконання завдання таблиці порівнюються і підбиваються підсумки. Особливу увагу треба звернути на те, що юнаки й дівчата психологічно відрізняються, а також наголосити на необхідності вчитися спілкуванню з особами протилежної статі.

Робота у групах завершена. Усі повертаються на свої місця і «мозковим штурмом», висловлюючись по черзі, визначають, які риси належать завжди і тільки – дівчатам і жінкам або хлопцям і чоловікам. Учитель/вчителька записує на дошці, або на аркуші паперу всі висловлювання і підводить підлітків до висновку, що лише фізіологічні відмінності мають стійку приналежність до статевої групи. Ці відмінності підкреслюються червоним маркером. Це поняття СТАТІ. Решта відносяться до ҐЕНДЕРУ.

V. Коротке інформаційне повідомлення.

Учителем/вчителькою пояснюються значення термінів “ґендер” та “ґендерна рівність”. Для когось вони зовсім нові. Хтось має певні уявлення щодо цих понять. Бажано роздати присутнім відповідний роздатковий матеріал, або ж вивісити ці визначення (взяті зі словника термінів) на дошці і запропонувати переписати їх в робочі зошити.

Утвердження гендерної рівності, формування суспільства рівних прав та можливостей жінок і чоловіків полягає не в тому, щоб хлопці й дівчата, жінки і чоловіки ставали однаковими. Це хибне розуміння гендеру. Гасло гендерної рівності – це рівність у різності. Справжня гендерна рівність полягає в тому, щоб кожна дівчина, хлопець, жінка, чоловік у повній мірі розкрили свій внутрішній потенціал.

Різницю між біологічною статтю та гендером краще за все можна побачити на схемі. (На дошці вивішується *Схема різниці біологічної та соціокультурної статі, тобто гендеру*)

<p>Біологічна стать (не може бути змінена)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Тільки жінки можуть народжувати дітей. 2. Тільки чоловіки можуть продукувати сперму. 	<p>Соціо-культурна стать (може бути змінена)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Жінки можуть виконувати традиційну чоловічу роботу так само добре, як і чоловіки. 2. Чоловіки можуть так само добре виховувати дітей, як і жінки.
--	---

Отже, відчуття приналежності до чоловічого чи жіночого гендеру виховується все життя, а бути жінкою чи чоловіком у суспільстві означає виконувати певні запропоновані гендерні ролі. Людина традиційно приймає визначення мужності і жіночності, існуючі в рамках своєї культури, вважаючи їх «природними» відмінностями, даними від народження. Саме тому французька філософиня Сімона де Бовуар сказала: «Жінками не народжуються, жінками стають». Тобто бути в суспільстві чоловіком чи жінкою означає не просто володіти тими чи іншими анатомічними особливостями – це означає виконувати ті чи інші запропоновані нам гендерні ролі.

VI. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя/вчительки

Будь-які стосунки – особисті: дружба, любов, стосунки в сім'ї, чи суспільні: на роботі, у школі – залежать від того, як розподіляються в них ролі жінок і чоловіків. Наші почуття, світосприйняття, наші успіхи, кар'єра і сімейне щастя залежать, як це не дивно, від того, якої ми статі, тобто від ГЕНДЕРУ.

В оточуючому нас світі снує традиційний розподіл праці на «чоловічу» та «жіночу»: як правило, чоловіки займають більш престижні й високооплачувані посади, а жінки виконують хатню роботу; як правило, існує негласна заборона жінкам і чоловікам на деякі професії. Суспільство негативно ставиться до жінки, що вибрала «чоловічий» фах, і, відповідно, до чоловіка, який займається «жіночою» діяльністю. Звичайно, жінка в нашій країні може стати майором спецназу, але для цього вона має докласти набагато більше зусиль, ніж чоловік. Закон не забороняє чоловікові працювати нянею в дитячому садку, але дуже проблематично, що його візьмуть на цю роботу. Так само негативно суспільна думка ставиться до тих чоловіків, які вирішують присвятити себе вихованню дітей і створенню сімейного затишку, в той час як його дружина працюватиме. Адже від чоловіка очікують, що він буде годувальником сім'ї, його сфера – робота і кар'єра. Для жінки ж головне – дім і сім'я.

Отже гендерні норми поведінки людини підтримуються соціальними сподіваннями оточуючих. Суспільство виправдовує існування гендерних ролей, по-різному оцінює ці ролі, іноді й карає за порушення соціальних та культурних стереотипів, орм і розпоряджень.

Ґендерна ідеологія – це система ідей, за допомогою яких ґендерні відмінності і ґендерний поділ людей отримують соціальне виправдання. Нехай ця ідеологія часто підсвідома, але вона існує і реально впливає на життя та погляди більшості людей. Ґендерна ідеологія диктує різний сценарій сексуальної поведінки: для чоловіка припустима більша сексуальна свобода і сексуальна агресивність; жінка, в свою чергу, розглядається як пасивний сексуальний об'єкт, якого можна сексуально експлуатувати. Тобто, у суспільстві існує подвійний стандарт моралі: один для чоловіків і зовсім інший для жінок.

Рефлексія заняття учнями

Підлітки мають зробити для себе певні висновки:

1. Твердження, що та чи інша риса характеру властива лише жінкам або лише чоловікам, є неправдивими. Вчені давно довели, що відмінності між людьми набагато більші, ніж різниця між статями, жодна з рис характеру не є притаманною тільки одній статі.
2. Традиційні ролі чоловіка і жінки, які і суспільство, і їхні носії вважають вродженими, насправді є продуктом виховання. Ці ролі є ґендерними.
3. Дедалі ми все частіше будемо зустрічатися зі словом «ґендер». Воно важливе, бо поняття «ґендер» є ключовим у поступі будь-якої країни до демократії і щасливого, гармонійного, заможного життя. Саме над цим ми будемо розмірковувати під час наступних занять.

VII. Домашнє завдання

Проаналізувати, коли ви вперше відчули себе хлопчиком чи дівчинкою. Спробуйте від усвідомлення власної статі перейти до поняття «ґендер». Подумайте, які ґендерні ролі ви вже сьогодні виконуєте в сім'ї, класі, суспільстві? Запишіть свої думки у робочий зошит.

Заняття друге

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Для входження у тему вчитель/вчителька роздає всім присутнім по одному кольоровому стікеру у вигляді квітки. В середині квітки кожен і кожна пишуть своє ім'я. На пелюстках слід написати слова (по одному на кожній пелюстці), що характеризують особистість (наприклад: учениця, українець, киянка, дочка, син, християнка, дівчина, хлопець тощо). По черзі всі виходять до дошки, озвучують власні характеристики і приклеюють свою квіточку на дошку чи великий аркуш паперу з написом «Ми – різні, ми – рівні», утворюючи спільну різнобарвну квітку. Після самопрезентацій, які завершує вчитель/вчителька, проводиться обговорення.

Питання:

- Які визначення зустрічалися найчастіше?
- Які визначення не повторювалися?
- Чи говорять наші квіти про те, що нас об'єднує?

Можливо, хтось із присутніх зможе прокоментувати напис над квіткою. Вчитель/вчителька від коментарів ухиляється, намагаючись включити у роботу учнів та учениць.

II. Актуалізація опорних знань.

Заняття починається диспутом двох команд – хлопців і дівчат – на тему «Чому нам живеться краще». (Команди шикуються одна проти одної). Вправа спрямована на визна-

чення ґендерних поглядів кожної з груп. Причому дівчата висловлюються від імені хлопців і навпаки. Спочатку команда перевтілених у протилежну стать хлопців відзначає, які переваги є у дівчат, чому гарно бути дівчиною. Команда дівчат, перевтілених у чоловічу стать, доводить переваги хлопців. (Під час диспуту вчитель/вчителька стежить, щоб не було взаємних образ, недоречних жартів чи ґендерної дискримінації).

Після завершення диспуту команди повертаються у свої ґендерні ролі, сідають на місця і беруть участь в загальному обговоренні.

Питання для обговорення:

- Чи складно було бути хлопцями/ дівчатами?
- Кому захотілося залишитися в перевтіленому стані?
- Які висловлювання своєї групи чи протилежної найбільше зачепили?
- Чого вас навчила ця вправа? Що корисного ви для себе усвідомили?

Підводячи підсумок вправи, вчитель/вчителька актуалізує увагу присутніх на понятті «ґендерні ролі» і просить бажаючих навести свої приклади розуміння понять ґендеру й статі. (Можна скористатися записами, зробленими вдома в робочих зошитах).

Якщо ці базові поняття засвоєні, можна переходити до поглибленого вивчення ґендерних ролей чоловіків і жінок.

III. Інформаційний блок.

Ми вже зрозуміли, що від народження успадковуємо лише стать та статеву відмінність. Під біологічною статтю розуміються анатомічні та фізіологічні особливості людини: зовнішні статеві ознаки, репродуктивна функція – здатність до зачаття і народження дитини. Статева різниця між чоловіком і жінкою очевидна, хоча навіть з біологічної точки зору між жінкою і чоловіком більше схожостей, ніж відмінностей. Єдина чітка і значуща біологічна відмінність між жінкою і чоловіком полягає в їх ролі у відтворенні потомства. Скажімо, чоловіки не можуть народити дитину, але вони її зачинають. Жінка, на відміну від чоловіка, виношує дитину та годує немовля своїм молоком. А ось інші такі «типові» відмінності статі, як, наприклад, високий зріст, більша вага, фізична сила чоловіків досить непостійні і набагато менше пов'язані зі статтю, ніж прийнято вважати. Наприклад, жінки з Північно-Західної Європи вищі на зріст, ніж чоловіки з Південно-Східної Азії.

На відміну від незмінної природної особливості обох статей ґендер є сукупністю соціальних і культурних норм, які суспільство наказує виконувати людям залежно від їх біологічної статі.

Отже, з ґендерної точки зору чоловіки і жінки є культурним продуктом своїх суспільств, тому відчуття приналежності кожної людини до чоловічого чи жіночого ґендеру як одиниці соціуму виховується все життя, протягом якого вони засвоюють ті правила поведінки, які характеризують їх як чоловіка або жінку. Ці ґендерні ролі чоловіка або жінки формуються через одяг і поведінку (змалечку у дітей різної статі вже різний одяг, різні іграшки, потім – різні обов'язки в родині); через виховання відповідних психологічних якостей (сім'я і школа заохочують розвиток одних якостей і «викорінюють» інші залежно від того, хлопчик це чи дівчинка); через розвиток здібностей дівчат і юнаків у визначеному напрямку; через настанови чоловікам і жінкам займатися різними видами діяльності, мати різні професії тощо. У такий спосіб виникає поняття традиційної чоловічої і жіночої ґендерної ролі. Ґендерна роль розуміється як виконання певних соціальних розпоряджень та «очікувань» – тобто відповідно до певної статі – це поведінка у вигляді мови, манер, одягу, жестів тощо.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Заняття продовжується виконанням групової вправи «Три епохи». Присутні розподіляються на три команди. Кожна команда отримує аркуш ватману та два маркери різного кольору. Перша команда має описати жінку й чоловіка минулого століття, друга команда – сьогоднішніх, а третя – через сто років. Аркуш треба розділити на дві колонки. В першій колонці, одним кольором, описати жінку, її роль, пріоритети в житті: роботу, освіту, друзів, дім (сім'ю, дітей, родичів), громадську діяльність, дозволля. В другій, іншим кольором, – чоловіка, його роль, пріоритети в житті: роботу, освіту, друзів, дім (сім'ю, дітей, родичів), громадську діяльність, дозволля.

Одна особа від кожної команди презентує роботу своєї групи. Потім проходить загальне обговорення. Пропонуються наступні питання:

– Які ваші враження від виконаної роботи?

В якому суспільстві ви хотіли б жити з цих трьох? Чому?

Яку користь принесла вам ця вправа?

Вчитель/вчителька підсумовує вправу висновком, що ґендерні ролі чоловіків і жінок залежать не від того, що ви народилися дівчиною чи хлопцем, а від того, в який час і в якій країні ви народилися дівчиною чи хлопцем. Те, що здавалося дивним і неможливим сто років тому, стає звичним і правильним сьогодні. Ми не вибираємо, в який час народитися. Проте ми можемо обрати поведінку, яка в будь-який час має базуватися на повазі до прав людини, до рівності людей, до захисту людей від ґендерної дискримінації та насильства. А також ми самі обираємо своє місце у житті.

Якщо є час, завершальною може бути вправа «Блопси». Всі присутні отримують для індивідуальної роботи аркуш паперу зі схематичними людськими фігурками – «блопсами» (Додаток1).

Кожному і кожній пропонується замалювати ту фігурку, з якою він чи вона себе асоціює. В короткому обговоренні бажаючі можуть поділитися, яку вони обрали фігурку і чому.

Вчитель/вчителька дякує всім за визначення свого місця на казковому дереві. Це було легко. Складніше знайти своє місце в колективі, суспільстві, а іноді і в сім'ї. Важливо вже зараз усвідомити, що місце і роль у житті, до якої ми себе готуємо, нам ніхто не нав'язує. Це наш свідомий вибір. Головне, щоб ми почувалися впевнено, захищено, затишно і гармонійно.

VI. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя/вчительки.

Упродовж двох занять ми ознайомилися з поняттями «ґендер», «ґендерні стосунки». Відчули різницю між словами «ґендер» і «стать». Попереду у нас – велика й цікава подорож у КРАЇНУ ҐЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ. Це країна – гармонії й рівноправності, захисту свого місця у житті й розкриття всіх талантів. Це країна рівних можливостей для хлопців і дівчат, жінок і чоловіків, батьків і матерів. Ми будемо туди прямувати, долаючи стереотипи й різні перешкоди на шляху. Будемо вчитися захищати себе і своїх близьких, відстоювати права незахищених і слабких. Ми будемо формувати нові ґендерні стосунки, нову ґендерну культуру, врешті – нове правове демократичне суспільство, існування якого неможливе без утвердження ґендерної рівності. Відстоюючи ґендерну рівність, ми відстоюємо одну з найбільших цінностей, визначених українським урядом у документі «Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна».

Рефлексія заняття учнями.

Заняття завершується вправою «Гендер – це...» Хлопці й дівчата передають (або перекидають) одне одному м'який м'ячик, проговорюючи при цьому свої асоціації зі словом «гендер». Гра продовжується, допоки не висловиться більшість з присутніх.

Ці рефлексії дадуть можливість вчителю/вчительці зробити висновок, що гендер стоїть у всіх нас. Це не якесь іноземне слово, яке для нас чуже і не зачіпає нашого життя. Насправді, це поняття безпосередньо впливає на нас, наше майбутнє, наші відносини у сім'ї й суспільстві..

VI. Домашнє завдання.

Попросіть визначити на дереві блопсів своє місце ваших рідних: маму, тата, сестричку, брата, друга. Нехай кожен і кожна з них підпишуть обрану фігурку. Про гендер у сім'ї ви поговорите з ними пізніше.

ДЕ ДОДАТОК-БОПСИ-1 листок-дерево.

ТЕМА: Гендерні стереотипи

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки.

МЕТА:

- дати підліткам базові знання про гендерні стереотипи та їх вплив на стосунки між статями у суспільстві;
- навчити розпізнавати гендерні стереотипи у повсякденному житті;
- навчитися викривати стереотипи за ознакою статі у літературі, народній творчості, шкільних підручниках;
- визначити шляхи подолання гендерних стереотипів.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути усвідомлення гендерних стереотипів та вміння їх долати ;
- встановити зв'язок між стереотипами та дискримінацією за статтю;
- навчитися вести дискусію з метою подолання гендерних стереотипів.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- мозковий штурм;
- робота в групах;
- групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань гендеру, або аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю;
- необхідний роздатковий матеріал за кількістю присутніх, зокрема визначення термінів «Гендерні стереотипи» та «Гендерна дискримінація»;

- заздалегідь підготовлені визначення, які під час занять вивішуються на дошці
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – 6-10 аркушів;
- маркери – 8 штук;
- стікери у вигляді квітки;
- дошка;
- скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Для створення дружньої робочої атмосфери та введення у тему вчитель/вчителька проводить коротку гру під назвою «Хто ми такі?». Для цього кожен і кожна з присутніх має у кількох словах повідомити, що про нього/неї кажуть друзі або інші люди. Починає вчитель: «Про мене кажуть, що я... (далі дається 1-3 визначення)». Потім усі висловлюються по колу.

Вчитель/вчителька робить вступне слово, спираючись на висловлені характеристики, (які іноді зовсім не відповідають дійсності і можуть зашкодити спілкуванню, налагодженню стосунків тощо).

Так часто трапляється, що окремі твердження сприймаються як факти, яким вірять бездоказово. Ми їх повторюємо, узагальнюючи, поширюючи з однієї особи на всю групу («Всі дівчата такі...» Усі хлопці такі...»), тим самим утворюємо стереотипи чи міфи, які спотворюють реальну дійсність, дають викривлене, нереальне уявлення про неї. Існують такі міфи й щодо ґендерних ролей чоловіків та жінок. Наскільки вони безневинні, чи дійсно вони приносять шкоду, призводячи до дискримінації та інших порушень прав людини? Саме цим питанням буде присвячено наше заняття.

II. Актуалізація опорних знань.

Заняття починається рухливою вправою «Чи згодна/згоден я з цим твердженням?». Хто згоден, переходить у правий бік, хто ні – в лівий. Хто не визначився, стає посередині. Вчитель/вчителька зачитує фрази:

- Жінки за своєю природою дуже балакучі.
- Справжні чоловіки небагатослівні.
- Жінка може виконувати будь-яку роботу не гірше, ніж чоловік.
- Дівчата не вміють тримати язика за зубами.
- Юнаки здебільшого нездатні до співпереживання та емоційної підтримки.
- Жінки краще піклуються про дітей.
- Дівчата завжди орієнтовані на надання допомоги
- Наше суспільство побудоване на експлуатації жінок.
- Сім'я – головне призначення жінки.
- Дівчата емоційніші, вразливіші, мають слабшу нервову систему, тому відразу – в сльози.
- Необхідно змінити існуючий розподіл ролей у суспільстві.
- Чоловіки краще керують державою і фінансами, вони законно займають провідні позиції в політиці, економіці, науці.

Після рухавки діти сідають на місця, вчитель/вчителька повторно зачитує фрази (бажано їх розмістити на дошці), а присутні, за бажанням, говорять, яку вони обрали

позицію. Акцент робиться на різноманітності думок і поглядів, без пояснень.

Далі вчитель/вчителька запитує, хто з підлітків знає, що таке стереотип. Просить навести приклади стереотипів і вивішує на дошці визначення ґендерного стереотипу.

III. Інформаційний блок

Учитель/вчителька дає відповіді на питання, що виникли під час попередньої вправи. Пояснює, що ґендерні стереотипи – це наше розуміння чоловічої і жіночої традиційної ґендерної ролі, загально прийняті погляди на те, як повинні себе поводити жінка і як чоловік; що вважати чоловічим, а що – жіночим; якими видами діяльності можуть чи не можуть займатися жінки, а якими – чоловіки; які професії є жіночі, які – чоловічі тощо. Наприклад, підсвідомість багатьох людей в Україні і сьогодні підтримується й живиться ґендерними стереотипами: «політика – чоловіча справа», «політика – сфера не для жінок», «жінка – не для політики» тощо. Через це так мало жінок входять до владних структур, мають вплив на прийняття важливих рішень. І це при тому, що більша половина населення в нашій країні є жінки, погляди і бажання яких через це залишаються нереалізованими. Якщо жінки не можуть себе повністю реалізувати в громадському житті, то чоловіки так само нерідко ущемлені у приватному житті, у сім'ї, стосунках з дітьми.

Ґендерні стереотипи залишаються незмінними впродовж десятиріч, а то й сторіч. Через це вони навіть сьогодні, у третьому тисячолітті, все ще відображають погляди і звичаї тих часів, коли жінка була на другому плані, вважалася вторинною істотою, підвладною чоловікові. Сучасне українське суспільство дуже точно визначає, який є справжній чоловік: він домінує, він лідер. А справжня жінка має бути лагідна, слухняна, добра мати. На таких патріархальних поглядах будується реклама, матеріали і фото в газетах, на радіо, телебаченні. Протистояти цим інформаційним потокам важко як сучасним жінкам і чоловікам, так і хлопцям та дівчатам. Але без подолання існуючих стереотипів ми не зможемо змінити на краще стосунки у суспільстві й сім'ї, становище жінок і чоловіків, не зможемо захистити їх людські права, проголошені і Конституцією України і Законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Для глибшого засвоєння матеріалу підліткам пропонується обговорити результати дослідження ґендерно-рольових поглядів молоді, проведеного серед 300 студентів та студенток Києво-Могилянської академії. Цей навчальний заклад, як відомо, є одним із передових і престижних в Україні. У цьому вузі вивчаються основи ґендерних знань, проходять міжнародні ґендерні конференції. Але не всі студенти та студентки позбулися ґендерних стереотипів. Ось їх типові відповіді:

- Якщо я хочу цьому чоловікові подобатися, то я просто не буду йому показувати, що я в цій сфері сильніша. Коли виявляється, що я знаю більше, ніж мій хлопець, ніж інші хлопці або дорослий чоловік, то це викликає в нього дискомфорт (*Студентка IV курсу*).
- Жінка повинна виховувати дитину, бо якщо вона цього не робить, то вона вже не мати (*Студент III курсу*).
- Він має виконувати важку працю, наприклад, цвяхи забивати, має бути захисником, він повинен забезпечувати сім'ю (*Студентка II курсу*).
- Для жінки не так важливо працювати, їй не скажуть, що вона ледарює, до того ж, з досвіду знаю, що жінки не могли навіть нормально викладати, бо в них сімейні

проблеми: прання, прибирання, готування їжі. Жінки більше уваги приділяють родині, їм треба пропонувати менш відповідальну роботу (*Студент IV курсу*).

- Чоловік має забезпечувати сім'ю. Так, звичайно, якщо він має високооплачувану роботу, але вона йому не приносить задоволення, він може знайти нижчеоплачувану, але зарплатня має бути такого рівня, щоб покрити всі витрати його сім'ї. Він не може так просто кинути роботу і сказати – все, мені тут не подобається, я того робити не буду. Його обов'язок – забезпечити сім'ю (*Студентка IV курсу*).
- Питання для обговорення:
- Які ви помітили ґендерні стереотипи стосовно жінок?
- Яку шкоду жінкам приносять такі міфи?
- Які – стосовно чоловіків?
- Яку шкоду чоловікам приносять такі усталені погляди?

Після загального обговорення зазначених питань учитель/вчителька підводить присутніх до думки про необхідність міняти власну й суспільну свідомість щодо усталеності ролей чоловіків і жінок. Стереотипи є тормозом на шляху розвитку особистості. Якщо їх не подолати у молодому віці, можна у подальшому зруйнувати своє сімейне життя, зробити дискомфортним життя близької людини, можна виправдати дискримінацію і навіть домашнє насильство.

Дискусія. Поряд з визначенням терміну «ґендерні стереотипи» на дошці вивішується визначення «ґендерної дискримінації». Вчитель/вчителька пропонує провести обмін думками, ідеями, знаннями на тему «ґендерні стереотипи та ґендерна дискримінація». Приймаються і не критикуються будь-які думки. Всі присутні отримують визначення, надруковані спеціально для них. У разі виникнення під час дискусії непорозумінь або конфлікту, пропонується прочитати визначення і пояснити його тому, в кого є інша думка.

Запитання до групи:

- Чи багато людей в Україні, на вашу думку, підтримують погляди: «політика – чоловіча справа» та «політика – сфера не для жінок»?
- Чому існують такі погляди?
- Що можна зробити для подолання ґендерних стереотипів стосовно жінок в політиці, на вищих державних посадах?
- Що можна зробити у школі та вищому навчальному закладі?
- Чи зміниться в Україні ситуація, якщо жінок і чоловіків буде порівну на всіх рівнях влади?
- Як ви ставитеся до чоловіків, які обрали роль домогосподаря?
- Наскільки ми об'єктивні? Якщо чоловік обирає кар'єру, а жінка для цього обслуговує його і доглядає дітей, створює затишок, жертвує своєю кар'єрою – це нормально. Чому ж протилежна ситуація нас обурює чи здається смішною, принизливою для чоловіка?
- Як ви думаєте, чому жінки не вважають приниженням жертвувати своїм цікавим життям та кар'єрою заради чоловіка?
- Що потрібно для того, щоб обидві статі могли рівноцінно приділяти увагу і кар'єрі, і родині?
- Як ви вважаєте, держава має забезпечити однакові умови кар'єри для чоловіків та жінок, а також для догляду за дітьми та домашнім господарством? Як саме?

- Чи міг би гнучкий графік роботи допомогти таким жінкам і чоловікам рівноцінно приділяти увагу роботі й сім'ї? На вашу думку, жорсткий графік роботи це – віджила традиція чи дійсно конче потрібна необхідність?
- Що в питаннях утвердження рівних прав і можливостей чоловіків і жінок залежить від держави, а що він нас з вами?
- Що вам дала ця дискусія? Що ми сьогодні усвідомили?
- Що для вас лишилося неясним чи незрозумілим?

V. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя/вчительки.

Гендерні стереотипи небезпечні тим, що вони ведуть до дискримінації. В першу чергу порушуються права жінки, вона позбавляється вільного вибору: ким бути, як будувати своє життя, що в ньому вважати головним.

Гендерні стереотипи підтримують традиційну суспільну думку, що головне призначення жінок – це подобатися чоловікам, бути матір'ю, «берегинею» домашнього вогнища, відповідальною за всі домашні клопоти. Нав'язуючи думку про такий «ідеальний образ» жінки, суспільство змушує жінку створювати сімейне життя шляхом пригнічення свого «я», приносячи свій талант, розум і енергію у жертву задля щастя родини. Існуючі стереотипи позбавляють жінку вибору, який вона, як вільна особистість у правовій державі, має право виявити – в тому числі, якщо вона справді цього прагне, й на користь материнства і виховання дітей. Але це має бути її вільний вибір: робити кар'єру чи віддавати весь свій час сім'ї. Між тим суспільна думка жорстко нав'язує упередження, що жінка може бути цілком щаслива, реалізувавши себе як мати, що жінка не може бути гарною керівницею, бізнес-леді, політиком. Тому жінки зазвичай мають більш низький соціальний ранг, менше влади і прибутків. У жінок нижчий рівень добробуту. Престиж їхньої діяльності також нижчий. У них менше особистої свободи. Отже в Україні існує і підтримується гендерна дискримінація жінки як особистості.

Гендерні стереотипи сприяють також дискримінації чоловіків, заважаючи їм ставати партнерами в сімейному житті, спонукаючи їх до насильства. Віджилі погляди нерідко перешкоджають новому підходові до ролі щасливого чоловіка-батька у сім'ї.

Рефлексія заняття учнями.

Підлітки мають зробити висновки щодо усвідомлення, розпізнавання, викриття та необхідності подолання гендерних стереотипів.

Гендерні стереотипи закріплюють традиційні гендерні ролі, що перешкоджає розвитку як чоловіків, так і жінок.

Гендерні стереотипи небезпечні. Вони ведуть до дискримінації особистості, порушення прав людини і до насильства в сім'ї й суспільстві.

VI. Домашнє завдання.

Подумайте, які ви знаєте народні приказки, звичні вислови в нашому суспільстві, що, по суті, є гендерними стереотипами? Запишіть їх у робочі зошити.

ТЕМА: Дискримінація за статтю як порушення прав людини

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки.

МЕТА:

- поглибити знання підлітків стосовно ґендерної дискримінації та її негативних наслідків на життя чоловіків і жінок;
- усвідомити, що ґендерна дискримінація є грубим порушенням прав людини, оцінити масштаби і актуальність проблеми;
- навчитися захищати свої права і протидіяти нерівноправності в суспільстві;
- засвоїти поняття сексизму і вимоги щодо подолання зневажливого ставлення до протилежної статі;
- визначити необхідні заходи, спрямовані на боротьбу проти ґендерної дискримінації.

ЗАВДАННЯ:

- допомогти підліткам розпізнавати факти ґендерної дискримінації і відповідно реагувати на них;
- спонукати молодь до активних дій в утвердженні ґендерної рівності.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- робота в групах;
- групова дискусія;
- «акваріум»;
- рольова гра;
- «броунівський рух».

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань ґендеру, аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю;
- необхідний роздатковий матеріал за кількістю присутніх, зокрема визначення терміну «Сексизм», «Інформація для роздумів» (Додаток 1) та короткий перелік прав із Загальної декларації прав людини (Додаток 2);
- заздалегідь підготовлені визначення «ґендерна дискримінація» (з попереднього уроку), «Дискримінація жінок», «Сексизм», які під час занять вивішуються на дошці;
- плакат з коротким переліком статей із Загальної декларації прав людини;
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – у відповідності від запланованих завдань;
- маркери – 8 штук;
- різнокольорові або зелені стікери у вигляді листочків;
- дошка;
- скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

На початку заняття вчитель/вчителька роздає всім присутнім роздрукований витяг із Загальної декларації прав людини і просить кожного і кожна по черзі озвучити одне з правил, пояснивши, чому обрано саме його.

Учитель/вчителька у своєму вступному слові, дає коротку характеристику базовому міжнародному документу, який захищає права людей. Акцент робиться на гендерних правах, недотримання яких свідчить про наявність гендерної дискримінації у суспільстві.

II. Актуалізація опорних знань.

Присутнім пропонується обговорити питання: «Що таке права людини?», «Чи можна права людини купити?», «Заробити?», «Заслужити?», «Хто надає людині права?», «Як ви розумієте те, що права є невід'ємними і універсальними?»

Спираючись на витяг із Загальної декларації прав людини, підлітки з'ясовують, що таке «право». Вчитель/вчителька, підсумовуючи їх думки, говорить, що під правами людини ми розуміємо чітко окреслені, установлені принципи, положення, закони, які регулюють нашу життєдіяльність у суспільстві. Не держава надає права людині – права надаються людині за фактом народження, вони визнані як закони, які ніхто не може порушувати. Права не можна купити чи заробити – кожна людина отримуємо їх від народження, вони є невід'ємними і універсальними (тобто такими, що торкаються всіх). Не можна мати одні права і не мати інших, бо права є неподільними. Якщо права людини порушуються, це є дискримінація. (На дошці або фліпчарті можна записати: «Дискримінація – це дії або практика систематичного приниження групи або однієї людини» і поговорити, використовуючи мозковий штурм, в яких сферах, в яких ситуаціях, в якому становищі і віці людина може відчувати себе дискримінованою.)

Дискримінацією є порушення прав дитини, прав людей з обмеженими можливостями, прав пенсіонерів тощо. Чим же відрізняється гендерна дискримінація від інших видів дискримінації?

За бажанням учасники й учасниці заняття, спираючись на визначення гендеру та гендерної дискримінації, а також на попередні знання, пояснюють, як порушуються права і свободи за ознакою статі у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській, або ж сімейній сферах життя. Так загальним обговоренням завершується актуалізація опорних знань.

III. Інформаційний блок.

Учитель/вчителька пояснює, чому так важливо з усього переліку прав людини виділити гендерні права. Роблячи короткий екскурс в історію, акцентує увагу на тому, що прийняття 10 грудня 1948 року Генеральною асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини було дуже важливим кроком у захисті прав людини. Декларація захистила права чоловіків, але жінки й дедалі залишалися безправними. Тому виникла необхідність прийняти спеціальний міжнародний документ, яким стала «Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок», прийнята 18 грудня 1979 року. Особливість цього документу полягає в тому, що вперше держави, які його ратифікували, взяли на себе зобов'язання стосовно захисту прав і свобод досі незахищеної статі. Документ є обов'язковим для виконання, кожна країна регулярно звітує про стан дотримання прав жінок, але минуло вже тридцять років, а жінки залишаються дискримінованими.

Так у всьому світі 70 відсотків дітей, що не хочуть до школи, – це дівчата. Жінки й дівчата складають три п'ятих найбільш вразливих людей планети, дві третини – неграмотних.

Конвенція дає визначення дискримінації стосовно жінок. «Дискримінація щодо жінок означає будь-яку відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, яке спрямоване на послаблення або зводить нанівець визнання, використання або здійснення жінками (незалежно від їхнього родинного стану) прав людини і засадничих свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій галузі». Найважливіша особливість цього визначення полягає в тому, що поняття дискримінація застосовується не лише до юридичного рівноправ'я чоловіків та жінок, а й до їхнього фактичного становища. Цей принцип підкреслюється в Конвенції, де держави-учасниці зобов'язуються «приймати всі відповідні заходи, включно із законодавчими, для зміни чи відміни діючих законів, постанов, звичаїв і практики, які являють собою дискримінацію щодо жінок». Свій подальший розвиток цей принцип отримує в самій Конвенції, де запроваджено поняття спеціальних заходів, «які не вважаються дискримінаційними». Так, не вважається дискримінацією «прийняття державами-учасницями термінових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками; ці заходи мають бути відмінні, коли будуть досягнуті цілі рівності можливостей і рівноправного ставлення».

Встановлення рівноправності за статтю передбачено основним законом нашої держави – Конституцією України та спеціальним Законом «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». З метою прискорення гендерних перетворень в Україні розробляються спеціальні державні програми, утвердження гендерної рівності визначено нашим урядом однією з шести найважливіших Цілей Розвитку Тисячоліття.

Коли ми сьогодні говоримо про гендерну дискримінацію, то маємо на увазі не лише дискримінацію стосовно жінок, але й дискримінацію чоловіків.

В Україні тривалість життя чоловіків майже на 12 (!) років менша за тривалість життя жінок. Чому такий розрив? Фахівці вважають це наслідком традиційної чоловічої гендерної ролі. Визначені гендерні стереотипи, цінності й способи спілкування створюють кризову ситуацію щодо смертності чоловіків, призводять до збільшення їх захворюваності, травм та самогубств.

У сім'ї від агресії чоловіків найчастіше страждають жінки, але в суспільстві кількість чоловіків, які потерпають від насильства з боку тих же чоловіків, значно вища. Там де жінка традиційно втече, уникатиме небезпечної ситуації, традиційна чоловіча гендерна роль, що стимулює агресію та жорстокість, провокуватиме чоловіка на бійку та насильство проти насильства. Саме тому тюрми заповнені чоловіками: 118 колоній із 131 в Україні є чоловічими і лише 13 – жіночими.

Традиційно чоловіче виховання спричиняє загрозу для життя та здоров'я чоловіків, збільшує рівень каліцтва. Каліцтво чоловіків провокується традиційним вихованням хлопчиків, яке не лише не зупиняє агресивність («Дай здачі, ти ж мужчина!»), а й навчає розумній зваженості та стриманості. Саме хлопчики та юнаки підриваються на знайдених випадково мінах, калічаються під час небезпечних ігор, потрапляють у ризиковані ситуації. Отже кількість дорослого чоловічого населення суттєво зменшується внаслідок нещасних випадків, отруєнь, травм, а також зловживання алкоголем та курінням. Дані свідчать про катастрофічне поширення чоловічого алкоголізму та наркоманії.

Стереотипи підтримують у чоловіків більш зневажливе ставлення до свого здоров'я: чоловіки значно рідше звертаються до лікарів, запускають хвороби, у них, як правило, знижене самоусвідомлення вартості здоров'я. Зростають певні види захворюваності саме серед хлопчиків та молодих чоловіків. Так сьогодні з 10 хлопчиків лише один придатний до служби в армії.

Оскільки чоловіки вважають професію та роботу пріоритетними у своєму житті, вони не навчені вважати сім'ю і дітей найбільшою цінністю, не навчені звертатися і отримувати емоційну підтримку і допомогу від близьких, тому в разі життєвих негараздів швидше впадають у розпач. Понад 90% самогубців – це чоловіки.

На рівні сім'ї чоловіків дискримінує і держава. Батька часто не згадують в українських законах, що стосуються сім'ї, догляду за дитиною та батьківства. Татусі-одиначки не можуть успішно проявити себе в догляді за дитиною, бо не отримують в повному обсязі пільг, якими користуються матері. Сім'ї, в яких доглядальником є лише татусь, мають психологічні, педагогічні, матеріальні проблеми. Поки що ані держава, ані суспільство не приділяють належної уваги таким сім'ям.

На завершення інформаційного блоку варто дати підліткам визначення сексизму, записавши його на дошці, або прикріпивши наперед заготовлений аркуш паперу з формулюванням.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Для засвоєння матеріалу підліткам пропонується, використовуючи техніку «акваріуму» обговорити поняття сексизм. Для цього в маленьке коло, за бажанням, сідають кілька юнаків і дівчат, а вчитель/вчителька тим часом робить коротке повідомлення про те, що сексизм лежить в основі гендерних стереотипів щодо «нормального» уявлення про чоловіків та жінок, як, наприклад, «жіноча логіка», «чоловіча дружба», «материнський інстинкт», «справжня жінка», «справжній мужчина» і т.п. і дуже широко відтворюються в ЗМІ і особливо рекламі.

Тим, хто знаходиться «в акваріумі» пропонується з'ясувати, кого, в першу чергу стосується сексизм, чи є він системним і небезпечним.

Поки йде обговорення, всі решта лише слухають, не втручаючись у розмову.

Після завершення роботи в акваріумі, можуть висловити свої думки інші учасники й учасниці. На завершення вправи вчитель/вчителька підкреслює, що сексизм – дискримінація людей за ознакою статі – зосереджує увагу на інтелектуальних, фізичних, творчих та інших перевагах однієї частини людства (чоловіки) над іншою (жінки).

Цікавим прикладом може бути факт вибачення британської медіакорпорації „Bi-bi-si” за виявлений нею “сексизм” щодо чоловіків. Йшлося про телевізійну програму «Чоловіки, сидіти!», яка не сподобалася багатьом представникам “сильної” статі. У програмі брала участь кінолог, яка пояснювала глядачам, як застосувати до “дресирування” їхніх чоловіків... методи навчання собак. А хто і коли вибачився перед жінками?

Висновок: з порушенням прав жінок ми зустрічаємося так часто, що вже й самі жінки не вважають це дискримінацією. Дискримінаційні практики по відношенню до жінок перетворюються на норму, стають звичними, загальноприйнятими, непомітно постійно відтворюючи дискримінацію за ознакою статі, звужуючи можливості вибору (професії, стилю життя, зовнішньої поведінки) як для жінок, так і для чоловіків, оскільки нав'язують їм стереотиповані зразки, не даючи можливості бути чи стати самими собою.

V. Підсумковий блок.**Підсумки вчителя/вчительки.**

Ґендерна дискримінація, якщо вона існує у суспільстві, не може стосуватися лише однієї статі. Звичайно, в першу чергу, дискримінуються жінки, але й чоловіки зазнають дискримінації, яка може призводити до дуже печальних наслідків.

Ґендерна дискримінація – це завжди грубе порушення прав людини, порушення тих міжнародних правил і стандартів, які вироблені міжнародним співтовариством з метою зробити життя людей більш справедливим, стосунки між статями більш гармонійними. Кожна держава, підписуючи міжнародні документи, що захищають права людей, бере на себе зобов'язання, дотримуватися загальноприйнятих правил.

Щоб наша країна стала справді демократичною і правовою, ми повинні утвердити рівноправність у сім'ї й суспільстві.

Рефлексія заняття учнями.

Підлітки повинні усвідомити, що дискримінація за статтю не виникає сама по собі, вона існує, якщо не підтримується суспільством, громадянами й громадянками держави.

Можна подолати дискримінацію на законодавчому рівні, і в Україні є такі закони. Але викорінення гендерної дискримінації залежить від свідомості кожної особистості, починаючи від Президента, Прем'єр-міністра країни до звичайного вчителя/ вчительки, учня/ учениці у школі.

VI. Домашнє завдання.

Взявши за основу роздатковий матеріал, переписати в робочий зошит визначення, вивчені на цьому занятті, окрема занотувати основні права із Загальної декларації прав людини. Прочитати і вклеїти в зошит «Інформацію для роздумів».

Додаток 1. Інформація для роздумів**«Актуальні ґендерні проблеми»****ЧОЛОВІЧИ ПРОБЛЕМИ:**

- чоловіки живуть в середньому 62 роки, це на 12 років менше жінок;
- мають найвищі у світі темпи зростання захворювання на ВІЛ/СНІД та туберкульоз;
- третина серед них неодружені;
- приблизно третина не можуть залишити по собі нащадків;
- майже кожний п'ятий хворів на недугу, що передається статевим шляхом;
- становлять понад 80% самогубців і переважну кількість тих, хто переніс інфаркт чи інсульт;
- щороку 80 тисяч з них відходять з життя у працездатному та репродуктивному віці;
- відсутність розвиненої андрологічної медичної служби тощо

ЖІНОЧІ ПРОБЛЕМИ:

- керівні посади всіх рівнів – менше 30%;
- за умови наявності однакової кваліфікації з чоловіком саме жінку не наймають на роботу;
- 75% в Україні державних службовців жінки, але на вищих керівних посадах вони майже відсутні;

- жіноче безробіття складає більшість всіх безробітних.
- заробітна плата жінок становить 2/3 від заробітної плати чоловіків;
- витрата великої кількості часу на домашнє домогосподарство:
  - 15 місяців життя витрачається на миття посуду;
  - 5 років на приготування їжі.

СІМЕЙНІ ПРОБЛЕМИ:

- в Україні вдвічі більший показник розлучень, ніж у Євросоюзі;
- безвідповідальне батьківство:
- українська сім'я все частіше виглядає як мама і дитина;
- чоловіки мало займаються вихованням дітей (лише 32% татусів допомагають готуватися до уроків, лише 10% – хочуть доглянути хвору дитину, менше 24% мають бажання супроводжувати дитину до школи);
- домашнє насильство (економічне, психологічне, фізичне);
- складна екологічна ситуація;
- медичне обслуговування;
- фінансове становище:
- сім'я із народженням дитини бідніє на 60%;
- лише 4% сімей визнають себе матеріально забезпеченими;
- на продукти харчування українська сім'я витрачає 60% заробленого, американська сім'я – 13%;
- лише кожна друга сім'я має мінімальний майновий набір: холодильник, кольоровий телевізор, пральну машину та пилосос, на одну родину має 0,164 автомобіля;
- відчуття себе нещасливими (Україна із 178 країн опитаних на 174 місці);
- брак дитячих садочків (середній показник – 125 дітей на одне місце в садочку);

За матеріалами:

Фонду народонаселення ООН;

Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України;

Інституту соціології НАН України

Інституту геронтології АН України

Державного інституту розвитку сім'ї та молоді

Додаток 2. ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття 1 Право на рівність	Стаття 16 Право на шлюб і сім'ю
Стаття 2 Свобода від дискримінації	Стаття 17 Право на володіння власністю
Стаття 3 Право на життя, свободу і персональну безпеку	Стаття 18 Свобода віросповідань і релігії
Стаття 4 Свобода від рабства	Стаття 19 Свобода висловлювань та інформації
Стаття 5 Свобода від тортур і невідповідного поведіння в ув'язненні	Стаття 20 Право на мирні зібрання і об'єднання

Стаття 6 Право на визнання особи перед законом	Стаття 21 Право на участь в управлінні державою та вільні вибори
Стаття 7 Право на рівне ставлення з боку закону	Стаття 22 Право на соціальну безпеку
Стаття 8 Право на розгляд компетентним судом	Стаття 23 Право на бажану роботу і створення профспілок
Стаття 9 Свобода від свавільного арешту і вигнання	Стаття 24 Право на відпочинок і дозвілля
Стаття 10 Право на справедливе публічне слухання	Стаття 25 Право на відповідні стандарти життя
Стаття 11 Право на презумпцію невинності і доведення провини	Стаття 26 Право на освіту
Стаття 12 Свобода від втручання в приватне життя, сім'ю, оселю, листування	Стаття 27 Право на участь у культурному житті суспільства
Стаття 13 Право на вільне пересування в країні та за її межами	Стаття 28 Право на соціальний устрій, визначений цим документом
Стаття 14 Право на притулок від переслідування в інших країнах	Стаття 29 Суспільна відповідальність за вільний і повний розвиток
Стаття 15 Право на національність і свободу її зміни	Стаття 30 Свобода від втручання держави чи приватних осіб у перелічені права

ТЕМА: Ґендер в сім'ї

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки.

МЕТА:

- дати підліткам базові знання про ґендер у сімейних стосунках, а також вплив сім'ї на стосунки між статями у суспільстві;
- визначитися з основними ролями чоловіка та жінки в сім'ї та шлюбі;
- допомогти групі зрозуміти необхідність ґендерних змін, подолання ґендерної нерівності у суспільстві.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути усвідомлення ґендерної нерівності при розподілі влади у сім'ї та суспільстві;
- встановити зв'язок між жіночими та чоловічими ролями та владою;
- навчитися вести дискусію з метою подолання ґендерної нерівності.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- мозковий штурм;
- робота в парах;
- робота в групах;
- групова дискусія.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 2 зустрічі по 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань гендеру, або аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю;
- необхідний роздатковий матеріал за кількістю присутніх, зокрема Додаток таблиця «Види діяльності»;
- заздалегідь підготовлені правила, які під час занять вивішуються на дошці;
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – 6-10 аркушів;
- маркери – 8 штук;
- стікери у вигляді квітки;
- дошка;
- скотч.

Перше заняття

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Для налаштування групи на роботу, а також створення сприятливої позитивної робочої атмосфери вчитель/вчителька розпочинає заняття з короткої вправи «Мої таланти». Кожному учаснику пропонується назвати своє ім'я, а далі охарактеризувати себе починаючи з першої літери імені. Наприклад: «Мене звать Олена. Я освічена». Усі висловлюються по колу.

Учитель/вчителька робить вступне слово, спираючись на висловлені характеристики та роблячи акцент на тому, що кожен з нас має таланти, які потрібно використовувати та розвивати, а також ставитися з повагою до інших.

Далі усі члени групи висловлюють побажання, певні правила участі у груповій роботі: наприклад повага один до одного, до думки кожного, вільне висловлювання думок, без взаємних образ, недоречних жартів чи гендерної дискримінації.

II. Актуалізація опорних знань

Актуалізація отриманих раніше знань починається вправою «Я так вважаю». Вчитель/вчителька пропонує присутнім розподілитися по парах і кожній парі дає таблицю «Види діяльності», яку потрібно заповнити.

Звернення до групи: Для кожного виду діяльності відзначте знаком + у відповідній колонці, кому (чоловікові чи жінці) він більше властивий. Якщо, на Вашу думку, ця діяльність рівною мірою притаманна жінкам і чоловікам, поставте + в обох колонках. Кожна пара вивішує свою таблицю на дошку для загального обговорення.

Обговорення проводиться без коментарів вчителя/вчительки, пропонує учням висловити власну думку. В разі, коли висловлена думка помилкова, задається питання, чи всі так вважають, і надається слово іншим учасникам і учасницям.

III. Інформаційний блок.

Учитель/вчителька дає відповіді на питання, що виникли під час попередньої вправи. Гендерна рівність залежить від рівня забезпечення можливостей чоловіків та жінок,

соціальних, економічних, політичних, та рівному доступі до ресурсів, в тому числі до праці. Проте в суспільстві існує розподіл діяльностей на чоловічі та жіночі, що виявляється через рівень оплати праці, кар'єрне просування. У нашому суспільстві чоловіки мають більше можливостей, в першу чергу це стосується влади, проте починається все з сім'ї, адже саме в сім'ях можна яскраво простежити розподіл обов'язків на жіночі та чоловічі, – що повинні робити чоловіки, а що – жінки. На чоловікові лежить відповідальність за захист і матеріальне забезпечення сім'ї, а найголовнішими обов'язками жінки є материнські: піклування про дітей, їхнє виховання, а також хатні обов'язки: приготування їжі, прибирання, прання тощо. Існує стійкий стереотип: якщо чоловік працює, то жінка повинна повністю відповідати за ведення домашнього господарства, незалежно від того, працює вона чи ні. Є також певний «подвійний стандарт» – те, що можна чоловікові, не можна дружині. Наприклад, чоловік може прийти додому пізніше, не завжди тверезий, а жінці не можна затриматися ні на хвилину, тому що вона несе більшу відповідальність за дітей. У сприйнятті оточення (і це ще один стереотип) в ситуації розлучення винною завжди є жінка, оскільки вважається, що вона не змогла зберегти сім'ю.

Отже, сучасне суспільство в більшій мірі переконане, що жінка не завжди може мати такі права, як чоловік. Оскільки чоловік – це «лідер, голова сім'ї», а жінка – «берегиня домашнього вогнища та затишку».

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» стверджує ґендерну рівність – рівний правовий статус жінок та чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Дуже часто ми думаємо, що це стосується лише розподілу праці чи влади, проте це також є визначальним фактором у сім'ях, адже виховання та розвиток особистості починається саме в сім'ї, де і закладаються повага та взаєморозуміння між статями.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Для глибокого засвоєння знань пропонується обговорити правила, серед яких є справжні та несправжні. Вчитель/вчителька вивішує правила на дошці для загальної дискусії, по черзі зачитує кожен пункт та обговорює його з учнями:

1. дівчата та хлопці мають рівні права на піклування та любов;
2. чоловіки повинні мати більші можливості для саморозвитку, бо саме вони мають забезпечувати сім'ю;
3. потреби чоловіків та жінок у сім'ях дуже різні, бо вони виконують різні ролі та обов'язки;
4. жінки та чоловіки є рівними у правах;
5. жінки повинні нести основну відповідальність за дітей та сім'ю;
6. жінки та чоловіки повинні мати рівні права для саморозвитку, професійного зростання;
7. чоловік повинен нести повну матеріальну відповідальність за свою родину;
8. жінки та чоловіки повинні порівну ділити обов'язки по господарству;
9. можливості дівчат щодо вибору професії та способу життя мають бути обмежені порівняно з можливостями хлопцями;
10. жінки та чоловіки мають рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї;

11. у шкільній програмі потрібна ліквідація ґендерних стереотипів у тексті підручників, навчальних програмах і підходах до навчання.

Після того, як були вислухані всі відповіді та враховано думку кожного й кожної вчитель/вчителька звертається до учасників/учасниць групової роботи з уточнюючими питаннями:

- як ви вважаєте, які ролі повинні виконувати чоловіки та жінки в сім'ї?
- яку шкоду може нанести неправильний розподіл ролей та обов'язків у сім'ї?
- чи вважаєте ви необхідним внесення змін у сприйняття суспільством ролей жінки та чоловіка в сім'ї? Яким чином це можна зробити?

Після загального обговорення зазначених питань учитель/вчителька підводить присутніх до думки про необхідність міняти власну й суспільну свідомість щодо усталеності ролей чоловіків і жінок в сім'ї. Сім'я – це середовище, де відбувається соціальний, духовний та культурний розвиток особистості. Чи можна вважати гармонійною сім'ю, де чітко визначається, що дозволено чоловікові, але не дозволено жінці, де чітко й раз назавжди визначено ґендерні ролі, або дитина отримує виховання та догляд лише з боку одного члена родини.

Вправа. Учитель/вчителька пропонує учням вправу «Потрійна роль жінки».

Почніть з короткої бесіди за планом:

- Коли людина каже: «Я працюю», – то що вона чи він має на увазі?
- Чому жінки, т.зв. домогосподарки, які доглядають чоловіка, стареньких батьків, дітей, чи жінки, що перебувають у декретній відпустці, як правило, кажуть: «Я не працюю»? Що вони мають на увазі?

Учитель/вчителька проводить коротку лекцію на тему потрійної ролі жінки. Роботу можна розділити на три сфери: продуктивну, репродуктивну та роботу на благо громади. Ґендерні ролі жінок зазвичай включають роботу в усіх трьох сферах, і це визначається як потрійна роль жінки. Розглянемо всі три ролі детальніше.

Продуктивна діяльність – це сфера зайнятості населення, що включає виробництво товарів і послуг для споживання та торгівлі, тобто це праця в промисловості чи сільськогосподарському виробництві, на власний чи чужий бізнес тощо. Як правило, продуктивна діяльність є оплачуваною чи такою, що приносить прибуток. Вона підвищує статус особи і оцінюється суспільством як «робота» у прямому значенні цього слова. Отже, якщо запитати: «Чи Ви працюєте?», – то відповідь буде ствердною саме тоді, коли особа займається продуктивною діяльністю.

В Україні жінки і чоловіки рівномірно зайняті в продуктивній сфері, але існує чіткий ґендерний розподіл праці. Це означає, що:

- жінки зайняті на менш престижних і на малооплачуваних роботах;
- жінок мало на керівних посадах (крім тієї нижньої та середньої ланки, де робота мало оплачувана), особливо там, де приймаються рішення;
- для жінок і чоловіків існує негласна (в деяких сферах для жінок конкретна) заборона займатися певними видами діяльності.

Продуктивна діяльність жінок цінується менше, ніж діяльність чоловіків. Існує суспільна думка, що якби чоловіки більше заробляли, то жінкам не було б потреби працювати. Причому такі «усталені суспільні погляди» розділяють і чоловіки, і жінки (звичайно, не всі).

Репродуктивна діяльність спрямована на підтримку родини й турботу про членів родини. Вона включає в себе ведення домашнього господарства: готування їжі, прання білизни, прибирання, покупки, турботу про здоров'я членів родини тощо. А також виношування, народження й виховання дітей. Вся ця діяльність займає багато часу і є досить трудомісткою (пральні та посудомийні машини можуть дозволити далеко не всі).

У нашій країні репродуктивна робота виконується жінками, оскільки розглядається суспільством як обов'язок жінок та дівчаток, як «природне продовження» репродуктивної функції жінки. Як наслідок, вона не помічається і не оплачується суспільством.

Хоча для виживання людини репродуктивна діяльність є надзвичайно важливою, однак вона не розглядається як «робота», тому коли у жінки в декретній відпустці запитати: «Ви працюєте?», – то відповідь буде – «ні».

Робота на благо громади включає в себе діяльність у громадському секторі та іншу різноманітну роботу з ведення справ місцевих громад: участь у місцевих політичних подіях, церемоніях та святах, робота з поліпшення умов у своєму районі міста/селі тощо. Ця зайнятість людини рідко береться до уваги, хоча вона забирає значну кількість добровільно відданого часу і є дуже важливою для духовного та культурного розвитку громади.

В Україні жінки й чоловіки рівномірно залучені до діяльності стосовно місцевих громад, хоча ґендерний поділ праці бачимо й тут. Якщо функції у веденні справ місцевих громад мають на увазі збільшення статусу чи оплату, то їх, найчастіше, будуть виконувати чоловіки. У партійній та виборчій діяльності теж, зазвичай, керівні посади заповнюють чоловіки, а низову масову роботу виконує жіноцтво.

З метою отримання рефлексії від учнів вчитель/вчителька пропонує кілька питань для обговорення:

- Які ваші враження від почутого?
- Чим ця інформація для вас буде важливою чи корисною?
- Які висновки ви могли б зробити?

Мозковий штурм: спробуємо оцінити переваги продуктивної праці, тобто, що людина отримує від неї.

Вчитель/вчителька допомагає групі вийти на переваги продуктивної праці над репродуктивною: гроші, вихідні дні, відпустки, лікарняні, пенсію, можливість професійного зросту, незалежність, повагу в суспільстві; реалізацію своїх талантів та отриманої освіти, самоповагу, самореалізацію тощо.

Жінки й чоловіки в нашій країні можуть бути залучені в усі три сфери діяльності. Однак жінки виконують майже всю репродуктивну й більшу частину продуктивної роботи, а також все ширше залучаються до громадської та політичної діяльності. Все це непомірно збільшує робоче навантаження українських жінок: додатковий час, відданий участі в громадському житті чи кар'єрному зросту означає, що у жінки залишиться менше часу для себе та своєї родини. Недооцінка потрібної ролі жінок веде до надексплуатації жіночої праці, зменшує можливості жінок для освіти та самоосвіти, особистісного зросту. Крім того, жіноча праця, направлена на відтворення населення, вважається неprestижною, тому є непомітною, неоплачуваною. Між тим роль її величезна. Дякуючи цій жіночій праці, чоловік має можливість весь свій час і свої сили віддати продуктивній діяльності, зекономити значні кошти на оплату соціальних послуг (прання, готування їжі, виховання дітей тощо). Таким чином, від жіночої праці виграє все суспільство. Між тим репродуктив-

на праця жінок в Україні не цінується і не поважається.

Вчитель/вчителька відповідає на питання, якщо такі є.

V. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя/вчительки.

Неправильний розподіл ролей у сім'ї, приниження, порушення прав та можливостей жінок у родині ведуть до руйнування сім'ї. В суспільстві побутує патріархальний розподіл ролей чоловіка та жінки, що відбивається на усіх сферах життя, проте в першу чергу це стосується сім'ї. Сім'я – це природне середовище, де людина повинна почувати себе захищеною та щасливою, проте саме неправильне сприйняття ролі жінки чи чоловіка сприяє виникненню конфліктів, суперечок або навіть насильства.

У суспільстві потрібно викорінювати усталені думки, що головою сім'ї має бути чоловік, який повинен забезпечувати матеріальні потреби родини, а жінка мусить займатися вихованням дітей та хатньою роботою. Проте сім'я має надавати людині можливості не лише для забезпечення базових потреб, але й для саморозвитку, самоосвіти та освіти, професійного зростання, що можливо досягти шляхом правильного сприйняття й розподілу ролей жінки та чоловіка. Сім'я повинна забезпечити вільний вибір діяльності та обов'язків між усіма членами родини: робити кар'єру чи віддавати весь свій час сім'ї. Всі ці усталені стереотипи сприяють дискримінації як чоловіків, так жінок, адже чоловіка, який не працює, а займається хатньою роботою, не сприймають як щасливого батька чи чоловіка, хоча він насправді є дуже щасливим, а жінці, що зробила кар'єру, не вірять, що вона відчувається щасливою і в сім'ї.

Рефлексія заняття учнями.

Підлітки мають зробити висновки щодо усвідомлення рівності прав та можливостей жінок та чоловіків у сім'ї.

Закріплення ролей у сім'ї може стати перешкодою для повноцінного розвитку особистості, а також джерелом порушення прав людини чи причиною насильства в сім'ї.

VI. Домашнє завдання

Напишіть короткий твір про те, якою ви бачите свою майбутню сім'ю. Запишіть його у робочі зошити.

Додаток 1

Таблиця «Види діяльності»

Види діяльності	Жінка	Чоловік
Виховання дітей		
Керівництво підприємством		
Заробляння грошей		
Участь у політичному житті		
Організація шкільних свят		
Планування сімейного відпочинку		
Покарання дітей		
Прийняття відповідальних рішень		
Ведення домашнього господарства		
Шиття		
Водіння машини		

Види діяльності	Жінка	Чоловік
Здійснення покупок		
Здійснення домашнього ремонту		
Читання газет		
Утихомирення хуліганів		
Підтримка зв'язків із родичами		
Написання статей і книг		
Вчителювання		
Проведення наукових досліджень		
Керівництво заводом, великою компанією		
Великий бізнес		

ТЕМА: Ґендер і політика

ЦІЛЬОВА ГРУПА: старші підлітки.

МЕТА:

- дати підліткам базові знання про ґендер та політику, а також про вплив існуючої ґендерної політики на стосунки між статями у суспільстві;
- визначити місце жінки в політиці;
- навчитися розрізняти ролі та можливості жінок та чоловіків у політиці;
- допомогти групі зрозуміти необхідність збільшення кількості жінок у політиці.

ЗАВДАННЯ:

- розвинути усвідомлення ґендерної нерівності при розподілі влади та необхідності змін в суспільстві;
- встановити зв'язок між можливостями жінок та чоловіків впливу на зміну існуючої політики.
- навчитися вести дискусію з метою подолання ґендерної нерівності

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:

- робота в групах;
- групова дискусія;
- акваріум.
-

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: зустріч на 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ:

- робочі зошити для позакласних занять з питань ґендеру, або аркуші чистого паперу з розрахунку на кожного учня/ученицю;
- необхідний роздатковий матеріал за кількістю присутніх, зокрема Додаток 1;
- заздалегідь підготовлені правила, які під час занять вивішуються на дошці;
- ватман формату А1 або фліпчарт-папір – 6-10 аркушів;

- маркери – 8 штук;
- дошка;
- скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Для налаштування групи на роботу, а також створення сприятливої позитивної робочої атмосфери вчитель/вчителька розпочинає заняття з короткої вправи «Образ групи». Вчитель/вчителька пропонує групі лист ватману і кольорові маркери. Кожен учень/учениця зображує на цьому листі деякий предмет, образ, що символізує для нього в даний момент групу. За один раз можна намалювати тільки один образ, але підходити до ватману можна кілька разів. Питань пропонується не задавати. По закінченні вправи можна тільки обмінятися почуттями (що саме відчували присутні, малюючи свій образ), вчитель/вчителька від коментарів ухиляється, намагаючись включити у роботу учнів та учениць.

У короткому вступному слові вчитель/вчителька говорить про те, як важливо для успішної роботи групи почути і врахувати всі ідеї (образи), думки й почуття кожного і кожної. Так само це важливо у сім'ї і в суспільстві. Політика у державі також має формуватися з урахуванням побажань, інтересів та очікувань усіх громадян і громадянок, зокрема не лише чоловіків, які переважають у політикумі, але й жінок, слово яких часто залишається не почутим.

II. Актуалізація опорних знань.

Жінки в політиці.. Політика в жінках.. Невже ці два поняття можуть так гармонійно зливатися в одне ціле? Адже образ жінки прийнято сприймати як тендітний, ніжний, трохи беззахисний, але ніяк не такий же жорстокий і безкомпромісний, як наші сучасні уявлення про політику... Проте давайте оцінимо важливість присутності жінки у політиці.

Учитель/вчителька пропонує учням вправу «Моя карта місцевості». Вона дозволить усвідомити необхідність «жіночого» погляду на всіх рівнях прийняття рішень. Розподіляє учнів на дві команди, кожна команда отримує завдання намалювати карту місцевості жінок чи чоловіків. Ця карта відображає місце, де проживає людина, там, де вона проводить свій вільний від роботи час. Одна група малює на своїй карті те, що на їхню думку, є важливим для жінок, а друга – для чоловіків. Причому об'єкти, що є важливими і частіше відвідуються, змальовують великими, а які рідше – дрібними. Ті об'єкти, які зовсім не відвідують, необхідно просто записати в куточку карти.

Обговорення. Чому існує різниця між «чоловічими» та «жіночими» картами?

Порівняння карт дозволяє наочно побачити, наскільки різними є пріоритети жінок та чоловіків. На карті чоловіків яскраво представлені спортивні майданчики, дороги, місця парковки, бари, кіоски, місця продажу тютюнових виробів та пива, автосалони, магазини будівельних товарів. На жіночих: дитсадочки, школи, дитячі майданчики, поліклініки, лікарні, базари, супермаркети, побутові послуги тощо. Потреби чоловіків та жінок досить різні, і це залежить від того, що вони виконують різні соціальні ролі. Так, жінка дбає про задоволення потреб дітей, про добробут сім'ї, проте має велику обмеженість у ресурсах, без чого неможливо приймати рішення.

Зазвичай чоловіки, якщо навіть знають про потреби жінок, можуть проігнорувати те, що є для важливим. Мабуть, жінкам треба знаходитися на таких позиціях у суспільстві, де приймаються рішення та розподіляються фінанси й ресурси.

Але чи багато сьогодні жінок у владі?

III. Інформаційний блок.

Дуже часто ми чуємо, що жінка в політиці – це як жінка за кермом літака, чи на капітанському мосту на кораблі. Тобто щодо жінок-політиків існує упереджене ставлення. Саме це суттєво впливає на їхню кількість в політиці. На сьогодні в Україні жінки практично відсутні серед членів виконавчих та законодавчих органів найвищого рівня. Серед членів наймасовіших та найвпливовіших політичних партій досить багато жінок, проте вони так розташовуються у виборчих списках, що практично не мають шансів стати законодавцями, тому їх сьогодні так мало серед жінок-депутатів в парламенті.

Серед опитаних в Україні згоду з тим, що чоловіки є кращими політиками, ніж жінки, висловили 45% громадян. 60 відсотків чоловіків переконані, що представники чоловічої статі є кращими політичними лідерами. Цими поглядами Україна наближається до країн Східної Європи та Азії. Частка жінок у нашому парламенті складає близько 8%. За кількістю жінок-депутатів Україна займає 148 місце (із 189 країн) поруч з Індією, Сомалі, Аргентиною та Алжиром. Для порівняння в Руанді склад жінок – 48,8%, Швеції – 47,3%, Фінляндії – 42%, Коста-Ріці – 38,6%, Данії – 38%, Норвегії – 37,9%, ПАР – 32,8%, Німеччині – 31,6%.

Багато жінок не тільки прагнуть займатися політичними процесами, але й підкорюють їх, обходячи при цьому тисячі чоловіків-політиків й гордо посміхаючись їм услід. Давайте згадаємо жінок, які мали величезний вплив на світову політику, а також загалом на хід історії: Маргарет Тетчер – великий прем'єр-міністр Великої Британії; Ангела Меркель – перша в історії Німеччини канцлер жіночої статі; Кондоліза Райс – перша жінка на найважливішому посту радника президента США з національної безпеки. Україна не має досвіду обрання жінок на президентський пост або на посаду спікера парламенту. За загальною кількістю жінок – посадовців міністерського рівня Україна знаходиться лише на 28 місці в світі.

За радянських часів Верховна Рада Української РСР теж не могла похвалитися чоловічо-жіночою рівністю, але кількість жінок була більш пристойною – 36%. Тоді Україна більш сумлінно виконувала вимоги Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок». З набуттям незалежності свої політичні права активно почали відстоювати чоловіки, вони й витіснили жінок з парламенту.

З 2000 року, коли Україна підписала Цілі Розвитку Тисячоліття і визнала ґендерну рівність однією з найважливіших цінностей, кількість жінок у парламенті 2007 року зростала з 13 до 36 осіб, проте це аж ніяк не відповідає сучасному представництву жінок в суспільстві, яке становить 53,5% населення України. Невисока кількість жінок у парламенті відбивається на тому, що жінки не беруть участі у виробленні державної політики, не реалізують свої громадянські права. В свою чергу це має вплив на якість та зміст політичних рішень, бо ж представники однієї статі не здатні вирішити усі проблеми суспільства. На сьогодні в Україні соціальні питання потребують негайного вирішення, проте чоловіки більш схильні акцентувати увагу на розв'язанні економічних проблем, причому тих, які, в першу чергу, стосуються не широких верств громадян, до яких належать переважна більшість жінок, а невеличкої групи найбагатших людей чоловічої статі.

Включення у політику жіночого погляду, переоцінка суспільно значущих цінностей з урахуванням інтересів жінок, зміна статусу жінки в системі влади – це єдиний шлях, що може забезпечити вихід України з кризи і її подальший демократичний розвиток.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Для глибшого засвоєння знань вчитель/вчителька пропонує учням зіграти у гру «Парламент», використовуючи методику акваріуму.

Вчитель/вчителька пропонує підліткам уявити, що вони – члени парламенту і можуть приймати рішення, які негайно виконуватимуться. Створюються 3 команди («парламентські групи»), кожна отримує перелік рішень (Додаток 1), які вона може прийняти, щоб сприяти досягненню гендерної рівності в нашій країні. І серед усіх положень повинна має вибрати те, яке є найважливішим. Перша група сідає в центрі класу, утворюючи маленьке коло-«акваріум». Групі, що працює в «акваріумі» для виконання завдання необхідно:

- прочитати інформацію;
- обговорити її, використовуючи метод дискусії;
- дійти спільного рішення за 3-5 хв.

Всі інші мають тільки слухати, не втручаючись в хід обговорення, спостерігають, чи відбувається дискусія за визначеними правилами. Після цього всі присутні обговорюють роботу «парламенту»:

- чи погоджуєтесь ви з думкою «парламенту» ;
- чи була ця думка достатньо аргументована, доведена;
- який з аргументів ви вважаєте найбільш переконливим.

Потім місце в «акваріумі» займає інша команда й обговорює наступну ситуацію. Усі «парламентські групи» по черзі мають побувати в «акваріумі», і діяльність кожної з них мусить бути обговорена класом.

Після того, як була обговорена діяльність кожної «парламентської групи», вчитель/вчителька пропонує загальне обговорення для отримання зворотнього зв'язку.

- Чи важко Вам було дійти згоди та як ви почувалися під час обговорення?
- Який ви можете зробити висновок щодо прийняття спільного рішення колективом?
- Чого вас навчила ця вправа?

Отже, на сьогодні в Україні гостро стоїть проблема щодо надання рівних прав жінкам та чоловікам на всіх рівнях влади. Гендерна рівність напряму залежить від рівня демократії в країні. Принцип рівноправності передбачає, що жінки та чоловіки матимуть рівні права для використання культурних, економічних, політичних та соціальних ресурсів, а також прийняття рішень у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

V. Підсумковий блок.

Підсумки вчителя/вчительки.

Неправильний, несправедливий щодо жінок розподіл ролей у владі, упереджені думки щодо призначення жінок і чоловіків, впливає на можливість жінок брати участь у виробленні державної політики. Хоча зрозуміло, що політика держави, основні принципи та механізми втілення якої формуються переважно представниками однієї статі, не може відповідати потребам усіх громадян та громадянок України. Відсутність чи незначне представництво жінок в органах, що приймають політичні рішення, є важливою проблемою для України, що потребує невідкладного вирішення. Наприклад, шляхом

введення ґендерних виборчих квот, виконанням до 2015 року вимог «Цілей Розвитку Тисячоліття: Україна» щодо утвердження ґендерної рівності тощо.

Політична влада в Україні була й є, в основному, одностатевою, її призначення – виконувати чоловічу волю, пропонуючи чоловічі цінності і стандарти для всього суспільства.

Жінки в Україні здебільшого залишалися й залишаються поза державними та іншими формами політичного володарювання в країні. Проте жіночий голос у політиці є необхідним для розв'язання насущних соціальних і гуманітарних проблем українського суспільства, яке конче потребує введення спеціальних заходів для прискорення утвердження фактичної рівності між жінками і чоловіками та подолання історичної несправедливості стосовно становища жінки.

Рефлексія заняття учнями.

Підлітки мають зробити висновки щодо усвідомлення фактичної ситуації стосовно прав та можливостей жінок та чоловіків у політиці.

Збільшення кількості жінок у владних структурах дозволить вирішувати важливі соціальні та гуманітарні проблеми суспільства.

Додаток 1.

1. Прийняття та впровадження в національну політику засад ґендерної рівності.
2. Ширша участь жінок у політиці та підвищена увага до потреб, пріоритетів та інтересів жінок при формуванні політики.
3. Проведення ґендерної експертизи чинного законодавства з метою виявлення дискримінації та обмежень за ознакою статі й усунення виявлених недоліків.
4. При Верховній Раді України повинен бути Уповноважений Верховної Ради для захисту прав обох статей.
5. У списках кандидатів, висунутих на виборні посади від політичних партій, має дотримуватися принцип рівних можливостей жінок і чоловіків на представництво в керівних органах – 50/50.
6. При висуненні кандидатів від виборчих об'єднань (виборчих блоків) у списках кандидатів має бути рівна кількість чоловіків і жінок від загального числа кандидатів. У разі невиконання цієї вимоги виборча комісія відмовляє у реєстрації списків.
7. Місцеві органи виконавчої влади мають забезпечувати врахування проблематики рівності статей у контексті своєї основної діяльності, а також провадити профілактичні заходи, спрямовані проти ґендерної дискримінації та будь-яких форм статевого обмеження.
8. При здійсненні кадрової політики державні органи повинні враховувати принцип рівності чоловіків та жінок.
9. У системі органів державної служби, в окремих їх установах не допускається перевага осіб будь-якої статі.
10. Забороняються прямі чи непрямі обмеження або переваги стосовно статі при влаштуванні на роботу.
11. Об'яви про найом на роботу не повинні надавати перевагу одній із статей або розраховувати на одну із статей.

12. Роботодавець має вживати заходи, спрямовані на досягнення рівного співвідношення чоловіків та жінок у різних сферах трудової діяльності, а також серед різних категорій працівників.
13. Дії роботодавця вважаються дискримінаційними і можуть бути оскаржені, якщо він/вона при прийомі на роботу або при призначенні на посаду віддає перевагу особі лише певної статі при наявності всіх інших однакових характеристик.
14. Збільшення кількості жінок, які обіймають «нетрадиційні» посади.
15. Розширення обопільного поділу обов'язків по господарству між чоловіками та жінками.
16. Збільшення можливостей чоловіків у догляді за дитиною.
17. Ліквідація ґендерних стереотипів у шкільній програмі.
18. Прийняття спеціальних програм, спрямованих на збільшення обізнаності жінок і дівчат з їхніми економічними, соціальними, громадянськими, політичними та культурними правами.
19. Ширше визнання насильства щодо жінок як соціальної проблеми та більші зусилля з боку уряду, суспільства та окремих людей в його ліквідації.
20. Розширене розуміння ґендерних відмінностей щодо причин та наслідків такого захворювання як ВІЛ/СНІД.

ТЕМА: ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ: ВІД УСВІДОМЛЕННЯ ДО ПОДОЛАННЯ

Скарби мудрості:

Коли люди мають можливість чинити, як завгодно, вони зазвичай наслідують один одного.

Е.Хоффер

Усі знають, що це неможливо. Але от приходять невіглас, якому це невідомо – саме він і робить відкриття.

Альберт Ейнштейн

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: розкрити проблему ґендерних стереотипів в різних сферах життєдіяльності людини, їх видів та глибини їх укорінення.

Завдання:

- показати вплив ґендерних стереотипів;
- ознайомити зі способами подолання упереджених поглядів на жінку чи чоловіка.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: робота у фокус-групах, групова дискусія, мозковий штурм, проєктивна техніка.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ: навчальна аудиторія.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: жовті та зелені паперові смужки із якостями-характеристиками, 2 аркуші паперу формату А1, клей-олівець (2 шт.), маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Учитель говорить про те, що люди у своєму житті часто орієнтуються на певні вимоги, які соціум висуває стосовно представників тієї чи іншої статі, не замислюючись про доцільність/недоцільність тих критеріїв, що лягли в їх основу.

У такий спосіб підтверджується залежність людей від так званого ґендерного стереотипу. То що ж таке ґендерний стереотип та які функції він виконує? Які групи ґендерних стереотипів існують? Чи можна звільнитися від впливу ґендерних стереотипів?

Окремі з цих питань розглянемо в ході сьогоденішнього заняття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (10 хв)

Деякі вчені радять виховувати в хлопчиків лише маскулітні, чоловічі якості та риси характеру, а в дівчаток – фемітні, жіночі. Інші вважають, що не слід стримувати розвиток тих позитивних якостей, які традиційно вважаються притаманними протилежній статі.

- Яка ваша думка з приводу обговорюваного питання? Обґрунтуйте її.
- Які якості потрібно виховувати у хлопчиків?
- Які якості потрібно виховувати у дівчаток?

Отже, нерозумно було б дівчинку, яка має організаторські здібності і здатна приймати вольові рішення, відволікати від обов'язків, що потребують саме цих рис, і орієнтувати лише на те, що вимагає чутливості, м'якості, тощо. Краще надати можливість їй залишатися самою собою, створюючи умови для проявів та розвитку у неї як високорозвинених жіночих властивостей, так і тих, які традиційно вважаються притаманними протилежній статі.

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (15 хв)

Інформування на тему «Що таке ґендерний стереотип?»

Учитель розповідає, що поняття «стереотип – грецького походження (грецькою stereos – твердий і typos – відбиток).

- На вашу думку, про що говорить корінь слова «твердість»?
- Розрізняють расові, національні, ґендерні стереотипи та інші.
- Наведіть приклади національних стереотипів (наприклад, «Усі представники такої національності є ...)
- Наскільки ці стереотипи відповідають реальності?
- Які ризики виникають для представників цієї національності, якщо усі люди дотримуватимуться таких стереотипів?

Ґендерні стереотипи — це поширені, здебільшого консервативні, надто спрощені уявлення про людей, емоційно насичені, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають до певного ставлення.

Вони функціонують як стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру. Ґендерні стереотипи закріплюють існуючі розбіжності між жінками та чоловіками, хлопчиками та дівчатками.

- Чому вони стають перешкодою для змін на краще у сфері їхніх взаємостосунків?

Позитивний зміст ґендерних стереотипів полягає у тому, що будучи звичними формами поведінки, сприйняття оточуючого, вони допомагають орієнтуватися в реальних обставинах без докладання зусиль для пошуку рішень. Негативний зміст їх полягає у тому, що вони спричиняють психологічний тиск на розвиток особистості чоловіка і жінки, не дають чіткого уявлення про нові реальні процеси, стримують зміни, формують несприйняття нового.

- Наведіть приклади ґендерних стереотипів, закінчивши речення:

«Усі чоловіки повинні...»

«Усі жінки повинні».

За змістом виокремлюють чотири групи ґендерних стереотипів.

Перша група ґендерних стереотипів стосується закріплення сімейних та професійних ролей відповідно до статі. Для жінок головними соціальними ролями є сімейні ролі (мати, господиня), для чоловіків — професійні ролі. Чоловіків оцінюють за професійними успіхами, жінок — за наявністю сім'ї та дітей.

Друга група ґендерних стереотипів пов'язана з відмінностями у змісті праці. Сфера жінок — це експресивна діяльність, у якій визначальним є виконавчий та обслуговуючий характер праці. Інструментальна сфера — це сфера діяльності для чоловіків, де головним є творчість, влада, сила.

Третя група ґендерних стереотипів — це стереотипи маскуліності-фемінності. Чоловікам та жінкам приписують певні психологічні якості та властивості особистості, які можуть не відповідати дійсності.

Четверта група стереотипів — це зовнішність, фізична привабливість.

Стереотипи маскуліності/фемінності	Чоловікам і жінкам приписують певні психологічні якості, особливості поведінки, зокрема, чоловікам – інструментальні, а жінкам експресивні.
Стереотипи, пов'язані з відмінностями у змісті праці	Жінки функціонують переважно у приватній сфері, де виразно проявляється опікуючий, виконавчий та обслуговуючий компоненти; чоловіки – у публічній сфері, демонструючи творчу, керівну, результативну працю.
Стереотипи, які закріплюють сімейні та професійні ролі відповідно до статі	Головними соціальними ролями жінки вважають сімейні (мати, господиня), чоловіків – професійні (керівник, шеф). Чоловіків оцінюють за професійними успіхами, соціальним статусом, а жінок – за господарськими вміннями, наявністю сім'ї та дітей.
Стереотипи, пов'язані з привабливістю, критеріями оцінки зовнішності чоловіка та жінки	Він – суцільна сила м'язів, вона – струнка і тендітна. Цінність жінки – у красі та зовнішності.

Стереотипи впливають на соціальне середовище, систему цінностей, самоутвердження й самовиявлення особистості. Вони містять у собі приховану дискримінацію, що панує у суспільстві. Більшість стереотипів орієнтована на патріархальний розподіл ґендерних ролей, на утвердження домінуючої ролі чоловіка і підпорядкованості йому жінки.

Загалом стереотипи в ґендерній соціалізації нав'язують нормативи поведінки минулого і не спрямовані в майбутнє. Вони є непродуктивними для розвитку особистості, мають однобічний вплив на формування професійних орієнтацій, вмій та навичок і в кінцевому результаті призводять до нереалізованого потенціалу соціальних ролей у жінок та батьківських – у чоловіків.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Вправа “Долаймо стереотипи”

Завдання

- Розкрити специфіку впливу стереотипів на оцінку дійсності.
- Показати доцільність переборювання стереотипів для ширшого розкриття особистісного потенціалу.

Час виконання: 20 хв.

Дії ведучого. Ведучий розповідає про те, що стереотип — це узагальнення, при якому риси і характеристики, притаманні частині групи (не обов'язково більшій частині), поширюються на всю групу в цілому. Він каже, що доцільно переборювати стереотипи, якими б вони за походженням не були, бо вони обмежують людину в її розвитку чи поведінці. Для прикладу він пропонує поринути у світ казок.

- *Пригадайте, якою, згідно зі стереотипами, ми сприймаємо Бабу Ягу у казках?*
- *Пригадайте назви казок, у яких Баба Яга допомагала людям, а в яких завдавала їм кривди (можна вибирати довільні якості, наприклад: стара — молода, зла — добра, неприваблива – красива).*

Після цього ведучий пропонує послухати казку про Бабу Ягу, образ якої суперечить нашим стереотипним уявленням.

Казка про маленьку Бабу Ягу

Жила-була собі маленька Баба Яга. Жила вона сама у хатинці посеред лісу і мріяла у майбутньому стати справжньою відьмою. Її мама, Баба Яга Перша, завжди їй говорила: “Ти повинна приносити нещастя і горе усьому живому, а особливо — людям”.

Та от проблема: маленькій Бабі Язі подобалось робити добрі справи. Вона допомагала пташеняттам, які випали з гнізда, звірам, які потрапили у капкан, та усім іншим слабким і беззахисним. При цьому вона собі говорила: “Це погано, що я їм допомагаю, але ж все одно мене зараз ніхто не бачить”.

І от одного разу вона побачила, як маленький хлопчик заблукав у дрімучому лісі. Вечоріло. Хлопчик тремтів від страху і гірко плакав. У лісі було чути голоси голодних злих вовків та диких кабанів. Маленька Баба Яга стояла за деревом і міркувала: “Я дуже хочу йому допомогти, але ж я повинна робити людям усе тільки погане. Як мені вчинити? Якими б не були наслідки, я йому допоможу, а зробити погане я завжди встигну”. Вона підійшла до хлопчика, привіталась, познайомилася з ним (правда, назвала тільки частину свого повного імені — Язя). А потім допомогла хлопчику відшукати дорогу у лісі, і вони разом пішли у напрямку до села. Хлопчик дуже сподобався маленькій відьмі, і вони стали друзями. Хлопчик був дуже добрим, і, спілкуючись з ним, наша маленька Баба Яга усе рідше і рідше стала згадувати, що повинна шкодити людям.

Після читання ведучий проводить з учасниками обговорення:

- Чим ця казка відрізняється від знайомих нам казок?
- Як часто ми дивимось на речі тільки з однієї точки зору?
- Яке це має значення?
- Чи потрібно руйнувати стереотипи щодо оцінки людей у різних сферах їх життєдіяльності?
- Які позитивні наслідки це матиме?
- Чи є люди без стереотипів? (Ні, кожен має стереотипи. Та головне – не їх наявність чи відсутність, а вміння мислити, шукати аргументи за і проти.)

Коментар. Вправа яскраво показує, що з різних точок зору одна і та ж ситуація може сприйматися по-різному, заперечуючи при цьому навіть усталені погляди. Вона спонукає учасників до роздумів щодо доцільності переборювання стереотипів, які стосуються різних сфер людської життєдіяльності.

Вправа “ИКНІЖ — ИКІВОЛОЧ”

Завдання:

- Проаналізувати так звані еталони чоловічості та жіночності.
- Сприяти усвідомленню власної гендерної позиції, залежності чи свободи від гендерних стереотипів.

Час виконання: 35 хв.

Дії ведучого. Ведучий говорить, що наступна вправа допоможе пильніше придивитися до жінок та чоловіків, виокремити традиційні гендерні та гендернонейтральні якості. Для виконання вправи учасники об'єднуються у дві змішані малі групи за методом «Обери цукерку». Кожна з них отримує по два набори паперових смужок (жовтий та зелений) із записаними характеристиками.

На жовтих смужках:

скромність, чесність, елегантність, глибина почуттів, самопожертва, материнські почуття, ніжність, здатність співпереживати, чутливість, вразливість, сльозливість, заповзятливість, вірність, душевність, тонкий смак, охайність, витривалість, освіченість, м'якість, поступливість, принциповість, здатність прощати, комунікабельність, широкий кругозір, людяність, господарність, бережливість, краса, гостинність, терпеливість, доброта, компетентність, пасивність, байдужість до успіху.

На зелених смужках:

безстрашність, наполегливість, фізична сила, впевненість, відповідальність, екстравагантність, зовнішня краса, чесність, вірність, хазяйновитість, цілеспрямованість, благородство, агресивність, честолюбство, наполегливість, активність, владність, незалежність, орієнтація на кар'єру, готовність до боротьби, здоров'я, широкий кругозір, ерудованість, почуття гумору, громадська активність, працелюбність, енергійність, дратівливість, егоїстичність, нещирість, несправедливість, професіоналізм, громадська позиція.

Учасники першої малої групи повинні з усіх якостей вибрати 20 характеристик, які, на їхню думку, повинні увійти до гендерного образу сучасної жінки, та прорангувати їх за

значущістю. Учасники другої малої групи повинні аналогічно вибрати 20 характеристик, які, на їхню думку, повинні увійти до ґендерного образу чоловіка та також прорангувати їх за значущістю. Потрібно наголосити, що використовувати можна і жовті, і зелені смужки з якістьми.

Після ранжування ведучий запрошує по одному представникові від команд презентувати групове напрацювання. У ході обговорення важливо відмітити, скільки характеристик одного та другого кольору підбрала кожна група. Тільки у підсумку вправи ведучий може відкрити таємницю, що на жовтих смужках були записані характеристики, які традиційно приписують жінці, а на зелених — ті, які приписують чоловікові. Тому важливо простежити, смужки яких кольорів увійшли у набори характеристик.

Після презентації напрацювань великій групі учасники беруть участь в обговоренні.

- Як ви для себе витлумачуєте, що таке «істинна жіночність»?
- Як ви для себе витлумачуєте, що таке «істинна мужність»?

Коментар. Вправа дає змогу виявити, наскільки стереотипізованими є уявлення учнів щодо ґендерних образів представників обох статей. Оптимальною є позиція, за якої до ґендерного образу чи то чоловіка, чи жінки включають якості та характеристики, записані на смужках обох кольорів.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (5 хв)

Учитель наголошує, зміст стереотипів у конкретному суспільстві певною мірою відображає його ґендерну культуру. Крос-культурні дослідження показали, що люди маскулінних культур мають вищу мотивацію досягнення, смисл життя вбачають у роботі, прагнуть влади. Фемінні культури орієнтовані на розвиток особистості, підтримку та емпатію, що сприяє рівності у стосунках між статями. Маскулінними країнами, тобто орієнтованими на силу, успіх, роботу, виявились Японія, Німеччина, США, Мексика, Австрія. Висока фемінність притаманна Скандинавським країнам.

- Якою бути Україні? Що залежить від кожного з нас?
- Сьогоднішні скарби мудрості (епіграфи до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Написати міні-казку «Як я боровся (боролась) з одним ґендерним стереотипом».

Рекомендації вчителю. Для обговорення домашніх завдань можна виділити окреме заняття. Форма його проведення щоразу може змінюватись: наприклад, учні можуть організувати урок-свято «Я – переможець». Домашні завдання презентувати перед класом

ТЕМА: ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ: РОЗПІЗНАТИ, ВИЯВИТИ, ПОМ'ЯКШИТИ

Скарби мудрості:

Від самої людини залежить, що вона вставить у кільце свого життя – дорогоцінний камінь чи підробку.

Народна мудрість

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: розкрити проблему ґендерних стереотипів, їх видів та глибини їх укорінення в різних сферах життєдіяльності людини.

ЗАВДАННЯ:

- показати, як гендерний стереотип впливає на світосприйняття;
- ознайомити зі способами подолання упереджених поглядів щодо жінки чи чоловіка як гендерної дискримінації.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: робота у фокус-групах, групова дискусія, мозковий штурм, проективна техніка.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 5 аркушів паперу формату А1, маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ**I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. 5 хв)**

Учитель говорить про те, що проблема гендерних стереотипів залишається не вирішеною. Гендерні стереотипи і в сучасних умовах стають на заваді розвитку особистості. Багатьох з них ми просто не помічаємо, сприймаючи як усталену традицію. До багатьох уже звикли, і не вбачаємо в них недоцільності чи абсурдності. Проте існує і правильний шлях, яким потрібно слідувати юнацтву. І цей шлях полягає у тому, щоб вчитися критично ставитися до гендерних стереотипів, уміти аналізувати, а не сліпо їм слідувати.

Які функції виконує гендерний стереотип? Чи можна звільнитися від його впливу? Знайдемо відповіді на ці запитання в ході сьогоднішнього заняття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (10 хв)**Аналіз ситуації.**

Студенти випускних курсів вузу проводили опитування дівчат-підлітків на тему "Якою, на вашу думку, повинна бути ідеальна жінка".

Ось одна із відповідей. *Олена (15 років):* "Я часто сперечаюся з подругами про те, якою повинна бути ідеальна жінка. Вони кажуть, що потрібно вміти готувати, підтримувати чистоту у будинку та інші нудні речі, а мені здається, що все це дрібниці. Найголовніше – бути привабливою і вміти робити усе не гірше чоловіків. Жінка-домогосподарка – справжній тягар, її життя – туга смертельна. Я ж хочу працювати, крутитися у суспільстві, бути діловою, неповторною..."

- Чи поділяєте ви думку дівчини?
- З чим погоджуєтесь, з чим не погоджуєтесь?
- Яка причина того, що люди по-різному описують образ ідеальної жінки та ідеального чоловіка?
- Як почувуються у суспільстві ті жінки і чоловіки, які за багатьма характеристиками не відповідають гендерному стереотипу?

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (15 хв)**Інформування на тему: «Функції гендерних стереотипів»**

Із попередніх занять пригадаймо, що таке гендерний стереотип?

(Гендерні стереотипи — це поширені, здебільшого консервативні, надто спрощені уявлення про людей, емоційно насичені, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають до певного ставлення.)

Ґендерні стереотипи виконують ряд функцій, насамперед регулятивну, виправдовуючу, пояснювальну, ретрансляційну.

Проаналізуємо кожну із вказаних функцій та наведемо приклади до них.

Регулятивна функція полягає у спрямуванні індивідів на освоєння певних видів занять, професій, посад.

– *Наведіть приклад дії цієї функції у професійній сфері* (н-д: «Тільки справжні чоловіки підкоряють небо»), у сімейній сфері (н-д: «Щастя жінки без сім'ї є неповним», «Домашній затишок – справа рук жінки»).

Виправдовуюча функція полягає у виправдовуванні некоректної, неадекватної поведінки чоловіків та жінок за певних обставин чи пошуку мотивів, які її спричинили.

– *Наведіть приклад дії цієї функції у побутовій сфері* (н-д, «Їй це можна пробачити, вона ж – жінка», «Він був змушений так вчинити, щоб показати, хто в домі господар», «Що то за чоловік, якщо він не п'є і не палить», «У чоловічій природі закладено войовничість»).

Пояснювальна функція полягає у формулюванні коментарів, рекомендацій щодо поведінки статей.

– *Наведіть приклад дії цієї функції стосовно поведінки чоловіків і жінок* (н-д: «Чоловіки мають стригтися коротко», «Жінки повинні одягатися спокусливо», «Справжні чоловіки небагатослівні»).

Ретрансляційна функція полягає в тому, що певні види стереотипів нав'язують або нейтралізують відповідні соціальні інститути, література, мистецтво, ЗМІ).

– *Наведіть приклад дії цієї функції стосовно особистісних якостей чоловіків та жінок через пісні, часописи, телепрограми.*

«Красива жінка незаміжня» (виконавиця – Алла Кудлай):

*«Чи доля так пожартувала?
Чи щось не склалося в житті?
До неї сваталось чимало,
Та все не ті, та все не ті.
І вже шепочуться сусіди
З недобрим виразом облич,
Що в інших вже дорослі діти,
А ця гуляє день та ніч».*

«Не пара» (виконавці – Потап та Настя Каменські):

*«Я поднялся выше криши,
Я багатенький уже
И мой офис-казено на 25 этаже,
Я солидная персона я тебе не по зубам...»*

«Кохайте жінку» (виконавець – Віктор Павлик):

*Жінці потрібен дотик
Серця, душі й руки,
Жінці потрібні котики,
Ружі, тюльпани й бузки.
Жінці потрібна слабкість,
Впасти в сльозах на груди,*

*Жінці потрібна радість
А не безсила лють.*

Жіночі часописи:

*«Розум жінки в її красі, краса чоловіка в його розумі»,
«Одягайся так, щоб збуджувати»,
«– Мій чоловік обожаює піцу, а мені залишаються тільки плями
– Не хвилюйтеся, вам допоможе Vanish» .*

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Вправа “Мандрівка на планети

«Маскулінія», «Фемінія», «Андрогінія»

Завдання:

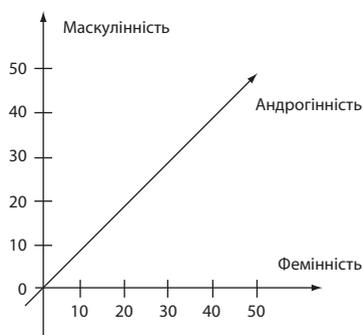
- Діагностувати уявлення учасників щодо маскулінності-фемінності.
- Виявити поширені гендерні стереотипи щодо особистісних якостей, рис характеру, уподобань, занять, поведінки чоловіків та жінок.

Час виконання: 45 хв

Дії ведучого. Учитель говорить про те, що представники обох статей можуть виявляти різні типи гендерної поведінки.

Андрогінія є поєднанням в одній людині високого розвитку фемінності (жіночості) та маскулінності (мужності).

Таким чином, гендерну поведінку можна вимірювати у системі координат ортогональної (прямокутної) чверть-площини:

Як бачимо, вісь Y – позитивні маскулінні характеристики, вісь X – позитивні фемінні характеристики, векторна лінія – андрогінні характеристики.

- *Орієнтуючись на графік, скажіть, за яких умов у людини виявлятиметься маскулінний тип гендерної поведінки? (коли зростатимуть показники маскулінності, а показники фемінності залишатимуться низькими)*
- *За яких умов виявлятиметься фемінний тип гендерної поведінки? (коли зростатимуть показники фемінності, а показники маскулінності залишатимуться низькими)*

- *Орієнтуючись на графік, скажіть, за яких умов у людини виявлятиметься андрогінний тип ґендерної поведінки? (Якщо водночас зростатимуть маскулінні і фемінні характеристики)*

Ведучий просить уявити собі Сонячну систему, яка складається із трьох планет. Він каже, що на наступні півгодини учасники стануть космічними мандрівниками. Він розподіляє учасників на три підгрупи та кожній із них вручає написану на аркуші інструкцію. Отож, кожна команда на своєму космічному кораблі вирушить на одну із цих планет і там повинна виконати свою місію-завдання. На виконання викладених в інструкції завдань дається 30 хвилин, після чого кожна команда впродовж 10 хвилин презентуватиме свою звітну доповідь.

Інструкція. Уявіть собі Сонячну систему, яка складається із трьох планет. Ваш космічний корабель потрапив на одну із цих планет. Вам необхідно її дослідити. Ваша науково-дослідна група має висадитись на одну із цих планет, вивчити її та дати соціально-психологічний звіт щодо проведеної роботи (5-хвилинну доповідь на спільній конференції). Потрапивши на планету, ви зрозуміли, що усім її мешканцям притаманні:

команда 1 — маскулінні якості;

команда 2 — фемінні якості;

команда 3 — андрогінні якості.

Ви зрозуміли, що відвідали Планету Маскулінію (відповідно для двох інших команд — Фемінію чи Андрогінію). Опишіть її, опираючись на запропоновані пункти:

- Природні умови та явища (атмосфера; клімат; кількість материків; місця, придатні для проживання; комфорт).
- Соціальні взаємовідносини (рівень розвитку цивілізації; суспільство, його структура і закони; типи основних занять; статус, ставлення до мешканців інших планет; ставлення до них інших представників Сонячної системи).
- Матеріальні характеристики мешканців (статус; рівень життя; облаштованість побуту; забезпеченість).
- Міжособистісні взаємини (наявність близьких, інтимних взаємин; загальноприйняті способи взаємодії між близькими людьми; виховання дітей, методи виховання; життєвий шлях дитини, як дитина стає повноправним членом громади).
- Психологічні характеристики мешканців (потреби; інтереси; переважаючі емоції; очікування; ставлення і уявлення про майбутнє; страхи та переживання; соціальні уявлення про їх суспільство, що, на їхню думку, про них думають).

Окрім того, вашій групі необхідно підготувати колаж, який би якнайповніше відобразив усі сфери життя мешканців планети. Цей узагальнений образ “маскуліної культури” (відповідно для двох інших команд — “фемінної культури” чи “андрогінної культури”) ви маєте презентувати на загальних зборах за результатами експедиції.

Обговорення результатів.

Учитель дякує учасникам за активну участь у занятті і запрошує до обміну думками:

1. *Які враження ви отримали при виконанні вправи? Що вам сподобалося?*
2. *На які стереотипи ви опирались при описі тієї чи іншої планети? Якою мірою вони поширені у нашому суспільстві?*
3. *Як і коли ви зустрічалися з цими стереотипами?*
4. *Наскільки вони є істинними?*
5. *На якій із відвіданих планет хотіли б ви залишитись і чому?*

Коментар. Заняття носить творчий пошуковий характер. Конструювання базується на проєкції власного переживання маскулінності і фемінності. Вправа спрямована на виявлення глибоких змістовно і емоційно насичених гендерних стереотипів. При цьому актуалізуються отримані знання.

З досвіду роботи. Учасники однієї із тренінгових груп виконали поставлене перед ними завдання та підготували презентаційні звіти, які зазначено нижче.

Планета Маскулінія

Природні умови придатні для життя, хоча клімат далеко не ідеальний: взимку — досить холодно, влітку — жарко. Планета поділена на три материки. Комфорт задовольняє, хоча могло б бути і краще.

Рівень розвитку цивілізації досить високий. Суспільство дуже наполегливе і завжди досягає поставленої мети. Рівень життя високий завдяки механізації майже усіх видів робіт та розвитку нових технологій. Закони на планеті строги, проте усі мешканці законотримливі. Активними є як жінки, так і чоловіки.

Близькі люди виявляють почуття одні до одних важко. Інтимні взаємини не дуже теплі. Стосунки між кровними родичами швидше ділові. Вихованню дітей відведено основну роль, при цьому використовують жорсткі методи впливу. Життєвий шлях дитини є заданим із самого дитинства. Основна мета — діяльність на благо суспільства та спрямованість на його розвиток.

На перше місце мешканці ставлять задоволення фізіологічних потреб. Інтереси охоплюють сферу матеріальних благ з орієнтацією на накопичення. У час дозвілля мешканці віддають перевагу азартним іграм. Вони контролюють свої емоції, хоча можна стверджувати про часті прояви агресивності. Позитивні емоції у відкритій формі виявляються важко.

Маскулінці живуть сьогодишнім днем, не заглиблюються у спогади минулого та не люблять мріяти. Їм властивий страх — втрата авторитету, сили.

На думку мешканців Маскулінії, інші представники Всесвіту вважають їхню планету взірцевою, а суспільство — досконалим. Ставлення до мешканців інших планет завоюницьке, тоді як близькі і далекі сусіди інших планет сприймають їх як загрозу для своєї безпеки.

Планета Фемінія

Клімат м'який, умови найсприятливіші для життя. На планеті є три материки, усі місця придатні для проживання. Океани тихі, багаті на рибу. На планеті є багато лісів, дуже комфортно. Між мешканцями та природою цілковита гармонія.

Рівень розвитку цивілізації середній. Закони у державі лояльні, толерантні, стоять на захисті прав людини. Дуже мало випадків порушення закону. Правопорушники мають можливість виправитись у праці.

Дітей виховують у любові, плачучи їх та турбуючись про них. Мешканці виявляють милосердя, до оточуючих ставляться доброзичливо, по-дружньому, з великою повагою.

Облаштованість побуту невисока, оскільки усе мало механізоване. Поширені міні-цехи, ательє з виготовлення одягу. Багато салонів краси, які відвідують і чоловіки, і жінки. Мешканці масово займаються квітникарством.

Фемінінці з любов'ю і турботою ставляться один до одного. У процесі виховання дітей дотримуються демократичного і ліберального стилів. Від народження їхні діти

є повноправними членами суспільства. Батьки підтримують будь-який вибір дітей, опікуються ними аж до останніх своїх днів. Повністю самостійними діти стають аж після смерті своїх батьків. Мешканці планети Фемінії мають велику потребу отримувати та віддавати іншим свою любов. Між рідними лагідні та гармонійні стосунки. Переважають позитивні емоції: радість, доброзичливість, блаженство.

На думку мешканців Фемінії, інші представники Всесвіту вважають їхню планету хоча і не досконалою, проте дуже привабливою, придатною для міжпланетного туризму.

Страхи існують. Найбільше лякає фемінінців неможливість запобігти стихійним лихам та неспроможність відстоювати планету перед сильнішими завойовниками.

Планета Андрогінія

Клімат помірний, природні явища різноманітні, але до них мешканці завжди готові. На планеті один великий материк, на якому усі території придатні для проживання. Усім мешканцям комфортно.

Найвищий рівень розвитку цивілізації, високі можливості для самореалізації чоловіків та жінок. У владних структурах усіх рівнів однакова кількість чоловіків та жінок. Найвищою цінністю є людина. Закони захищають права та свободи громадян і перебувають на службі у людини. Законодавство вимагає дотримання чітких правил, за їх порушення — покарання, але не жорстоке, а гуманне.

Чоловіки та жінки мають однаково сильні потреби у самореалізації. У них багато спільних інтересів. У взаєминах переважають позитивні емоції. Усі мешканці планети активні, енергійні, самодостатні. Взаємовідносини між близькими людьми безконфліктні, гармонійні. Якщо погляди не співпадають, то співрозмовники конструктивно доходять спільної думки.

Сім'я є великою життєвою цінністю. Вихованням дітей займаються однаковою мірою і мати, і батько. Батьки віддають перевагу таким методам впливу на дітей, як бесіда, роз'яснення, переконання, попередження. Дітей виховують всесторонньо розвиненими, незакомплексованими, з гнучкими характерами, готуючи їх до самостійного життя. Сімейні ролі взаємозамінні.

Андрогінці полюбляють у колі сім'ї згадувати минуле, тверезо оцінюють сьогодення, а на майбутнє ставлять високі життєві цілі. Мешканці планети Андрогінії думають, що інші представники Всесвіту вважають їх доскональними, але вони охоче прислухаються до мудрих порад. Страхів у них немає, оскільки вони самовпевнені та надійно захищені найновішими військовими технологіями. Сусідів із найближчих планет андрогінці сприймають як бажаних гостей. Вони люблять приймати у себе посланців, завжди відкриті до налагодження співпраці.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

Вчитель підводить учнів до висновку, що засвоєна з дитинства решітка сприйняття (жіноче – рожеве, чоловіче – блакитне; жінки – це емоції, чоловіки – це логіка; жінки – це турбота, чоловіки – це войовничість) часто не дає нам побачити те, що виходить за межі цієї решітки. І тому ми вважаємо розумних і рішучих жінок чоловікоподібними, і жорсткими (бо вони сильніші за наше традиційне уявлення про жінок), а турботливих і ніжних татусів – слабачками і тухтіями (бо в нашій решітці уявлень є комірка лише для брутальних, агресивних чоловіків).

Потрібно привести нашу решітку сприйняття у відповідність до дійсності.

– *Сьогоднішні скарби мудрості (епіграфи до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?*

VI. Домашнє завдання.

Написати твір-роздум на тему «Україна у майбутньому – це країна маскулінної, фемінної чи андрогінної культури?». За підсумками творів провести урок-конференцію.

Додаток 1. (до заняття 5)

ТЕМА: ҐЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ: РОЗПІЗНАТИ, ВИЯВИТИ, ПОМ'ЯКШИТИ)

Таблиця. Ключові відмінності між фемінними та маскулінними суспільствами (за Гофстеде)

	Фемінні	Маскулінні
Загальна норма	Панівні цінності у суспільстві – турбота про інших і стабільність Важливі люди і теплі стосунки Усі повинні бути скромними І чоловікам і жінкам дозволено бути ніжними і піклуватися про стосунки Симпатія до слабких Маленьке і повільне красиве Секс і насильство в ЗМІ заборонені	Панівні цінності в суспільстві – матеріальний успіх і прогрес Важливі гроші і речі Чоловіки повинні бути напористими, честолюбними і крутими Жінки мають бути ніжними і піклуватися про стосунки Симпатія до сильних Велике і швидке красиве Секс і насильство широко представлені в ЗМІ
У родині	І батьки і матері мають справу як з фактами, так і з почуттями Як хлопчики, так і дівчинки можуть плакати, але не повинні битися	Батьки мають справу з фактами, а матері – з почуттями Дівчатка плачуть, хлопчики – ні; хлопчики повинні битися, коли на них нападають, дівчатка – ні
У школі	Увага до середнього учня Невдачі в школі не дуже істотні У вчителів цінується дружність Хлопчики і дівчатка вивчають ті ж самі предмети	Увага до кращого учня Невдачі в школі – нещастя У вчителів цінується блиск Хлопчики і дівчатка вивчають різні предмети
На роботі	Працювати, щоб жити Менеджери керуються інтуїцією і прагнуть до злагоди Акцент на рівності, солідарності та якості трудового життя Вирішення конфліктів шляхом компромісу і переговорів	Жити, щоб працювати Менеджери повинні бути рішучими і напористими Акцент на справедливості, змагальності і досягнутих результатах Вирішення конфліктів шляхом перемоги “кращого”
У політиці	Ідеал суспільства загального благоденства Треба допомагати нужденним Пермісивне, терпиме суспільство Вищий пріоритет – збереження середовища Уряд витрачає стосовно значну частину бюджету на допомогу бідним країнам Уряд витрачає порівняно малу частину бюджету на озброєння Міжнародні конфлікти повинні розв'язуватися шляхом переговорів і компромісів Відносно багато жінок займають виборні політичні посади	Ідеал суспільства високих досягнень Потрібно підтримувати сильних Суворе, караюче суспільство Вищий пріоритет – підтримка економічного зростання Уряд витрачає відносно велику частину бюджету на допомогу бідним країнам Уряд витрачає стосовно велику частину бюджету на озброєння Міжнародні конфлікти повинні вирішуватися шляхом демонстрування сили чи шляхом боротьби Порівняно мало жінок займають виборні політичні посади

Провідні ідеї	Панівні релігії підкреслюють взаємодоповнюваність статей Звільнення жінок означає, що чоловіки і жінки повинні нести рівне навантаження вдома і на роботі	Панівні релігії підкреслюють чоловічі прерогативи Звільнення жінок означає, що жінки повинні бути допущені до посад, які раніше займали тільки чоловіки
Сексуальність	Спокійне ставлення до сексуальності як побутового явища Слабкі заборони на відкрите обговорення сексуальних питань Сексологічні дослідження фіксують увагу на переживаннях і почуттях Більше позашлюбних зв'язків Менша залежність дружини від чоловіка Менша різниця між сексом і любов'ю Визнання жіночої сексуальної активності Секс розглядається як партнерські стосунки Терпиміше ставлення до мастурбації та гомосексуальності	Моралістичне ставлення до сексуальності Суворі заборони на відкрите обговорення сексуальних питань Сексологічні дослідження фіксують увагу на числах і частотах Менше позашлюбних зв'язків Велика залежність дружини від чоловіка Більше відмінностей між сексом і любов'ю Норма жіночої сексуальної пасивності Секс часто асоціюється з експлуатацією партнера Нетерпиме ставлення до мастурбації і гомосексуальності

“Маскулінність” і “фемінність” у роботах Гофстеде є не психологічними, а антропологічними категоріями. Вони фіксують відмінності не між індивідами, а між країнами (культурами), населенню яких їх подають як самозрозумілі нормативні орієнтири із різною мірою вираженості. Одна й та ж країна може бути “фемінною” за одним параметром і “маскулінною” за іншим, не кажучи вже про класові й інші соціально-групові відмінності.

Хоча ці властивості базуються на буденних уявленнях про фемінність і маскулінність, вони “працюють”. При порівнянні за методикою Гофстеде 50 різних країн і трьох регіонів, які включають кожен по кілька країн (арабські країни, Східна Африка і Західна Африка) між ними виявили істотні відмінності, які не співпадають із рівнем їхнього соціально-економічного розвитку чи багатства. “Маскулінними” є, скажімо, Японія, Австрія, Італія, Німеччина, США, Велика Британія, Мексика, Венесуела, Колумбія., Еквадор, Південна Африка, Австралія, арабські країни, Філіппіни. “Фемінними”, з низьким балом маскулінності, виявилися Скандинавські країни – Швеція, Норвегія, Данія, Фінляндія, а також Нідерланди, Франція, Португалія, Коста Рика і Таїланд. Це має важливі соціально-психологічні та культурні наслідки.

Джерело: Hofstede Geert and Associates. *Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of National Cultures.* – Sage Publications, 1998. – P. 16-17, 175.

Тема: «Лідерство крізь призму гендеру»

Скарби мудрості:

Серйозне прагнення до будь-якої мети – воістину половина успіху у її досягненні.

В.Гумбольдт

У житті потрібно прагнути обганяти не інших, а самого себе.

Бібкок

Цільова група: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: розглянути проблему лідерства як властивості крізь призму гендерного підходу; проаналізувати реальні можливості чоловіків та жінок проявити себе лідерами в різних сферах життєдіяльності.

ЗАВДАННЯ:

- сприяти руйнуванню стереотипу щодо більшої здібності чоловіків та меншої здібності жінок до успішного керівництва і лідерства;
- допомогти усвідомленню перешкод на шляху жінок до лідерства;
- утверджувати переконаність в тому, що лідери-жінки не поступаються чоловікам ні за лідерським стилем, ні за ефективністю діяльності.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: групова дискусія, колаж, робота у фокус-групах.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: старі журнали, 2 аркуші формату А1, маркери, дошка, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Юнаки та дівчата часом задаються питанням : «Звідки беруться «лідери» та «тихоні»? Є такі люди – у яку б компанію не прийшли, відразу у центрі уваги: вони співають, жартують, щось організують, кимсь керують, когось очолюють. Одних постійно кудись вибирають, а інші увесь час у затінку... Душею компанії народжуються чи стають? Маючи однакові стартові умови (н-д, організаторські здібності, професійні навички) хто легше може реалізуватись як лідер: чоловік чи жінка?»

Чому в Україні жінок-лідерів значно менше порівняно з чоловіками-лідерами? Ці та багато інших дискусійних питань ми розглянемо в ході сьогоднішнього заняття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (10 хв)

Аналіз висловів

У.Шекспір у свій час сказав: «Та не почує тебе велич: одні народжуються великими, другі досягають величі, третім її нав'язують».

– Як ви вважаєте, про що говорив автор?

Дж. Тернер висловив також цікаву думку: «Дехто може любити людей як членів групи і водночас не любити їх як індивідів».

– На вашу думку, наскільки цінним для групи є такий лідер?

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (15 хв)

Інформування на тему: “Що таке лідерство, хто такий лідер”

Стати лідером, отримати визнання, вирізнитися із широкого загалу — це досить природні прагнення людини як суспільної істоти. Прагнення лідерства – ознака соціально благополучної і психологічно повноцінної людини, яка хоче і здатна вести за собою інших.

- Чи достатньо одного лише бажання, щоб стати лідером?

Одного лише бажання замало. Необхідно також, щоб ті, хто поруч, визнавали за нею це право, наголошуючи, що саме вона найбільш правильно розуміє, найглибше відчуває важливість актуальних проблем, уособлює думки і сподівання більшості членів групи і активно діє в тому напрямку, щоб реалізувати групову мету, зберегти й розвинути загальногрупові цінності.

- Що для вас означає «прагнути лідерства»?

Прагнути лідерства означає прагнути посісти гідне місце в суспільстві, соціальній групі, не відсиджуватися, мовляв, “моя хата з краю”, а посвідчувати активність, ініціативу. Генерувати ідеї, розробляти життєві стратегії і намагатися їх втілити. Лідер — це особа, за якою інші люди визнають право ухвалювати важливі рішення, що зачіпають їхні інтереси, визначають стан групи, скерованість і характер діяльності. Це означає бути не байдужим до того, що діється з іншими людьми, і брати на себе відповідальність за їхню долю. Для когось це може бути його сім’я, а для когось – все наше суспільство.

- Чим лідери можуть бути схожі між собою?
- Чим лідери відрізняються один від одного?

Лідери від природи дуже різняться між собою своїми психологічними характеристиками. В одного виразніша сила розуму, а в іншого – сила волі. Один тяжіє до демократичного, а інший – до авторитарного стилю взаємин. Окрім того, різними можуть бути уподобання, напрямки професійної діяльності, рівень компетентності і навіть стан здоров’я.

Якщо порівнювати жінок і чоловіків, то, на вашу думку, хтось із них є більш здібними до лідерства?

Результати психологічних досліджень переконливо показують: хлопчики і дівчатка, юнаки і юнки, дорослі чоловіки і жінки за рівнем організаторських, лідерських здібностей нічим не відрізняються, проте в одній із сфер між чоловіками та жінками фіксували постійну, хоч і невелику, відмінність. Йдеться про частоту застосування чоловіками та жінками авторитарних та демократичних методів управління. На противагу чоловікам, представниці “слабкої” статі більш схильні до демократичних засад у керівництві людьми, запобігання конфліктів при побудові взаємин з ними.

Якщо чоловіки заради досягнення мети використовують владу, то жінки досягають успіхів завдяки жіночим рисам — пріоритету гуманних стосунків, людяному ставленню, чуйності, зацікавленості долею людей. В основі їхнього керівництва лежить знання інтересів, потреб підлеглих та активізація їх як мотивів праці. Більше того, вчені зафіксували такий факт: якщо жінка-менеджер переймає маскулінний тип керівництва та імітує типово чоловічий стиль роботи, вона приречена на конфлікти, авторитаризм та дегуманізацію стосунків.

Керівництво жінок має переважно соціальний характер, чоловіків — домінаторний. Лідер-жінка, як правило, ввічлива, тактовна, уважна, нетерпима до грубоців, орієнтована на спільників ідеї, емоційну підтримку. Лідер-чоловік часто грубий, деспотичний, агресивний, орієнтований на боротьбу із супротивниками.

Часто наші лідери стають взірцями для наслідування. У минулому лідерам потрібно було бути власними і деспотичними. Сьогодні вимоги є зовсім іншими, проте традиційна роль лідера усе ще продовжує існувати і не терпить великої кількості жінок, на плечі яких можна покласти відповідальність бути лідером.

IV. ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Дискусія “Жінки та чоловіки як керівники та лідери” (20 хв)

Питання для обговорення:

- Чи однаково часто з’являються чоловіки та жінки у ролі лідерів?
- Чи однаковим є лідерський стиль поведінки чоловіків та жінок?
- Чи однаково ефективно виконують лідерські ролі чоловіки та жінки?
- Чи однаково прагнуть до лідерства чоловіки та жінки?
- Чи справді чоловік-керівник асоціюється з батьком, поведінці якого властиві якості чоловічої поведінки – сила, агресивність, тому він, відповідно, може бути вимогливим, неврівноваженим?
- Чи справді жінка-керівник асоціюється з матір’ю, від якої підлеглі очікують прояву м’якості, співчуття, підтримки?
- Чи виникають перешкоди на шляху жінок до лідерства?

Рекомендації ведучого: дискусія не припускає прийняття будь-яких рішень. Її мета – навчити учасників логічно висловлювати свою точку зору. Зміст питань може змінюватись залежно від ходу дискусії.

Вправа “Сходинки” (15 хв)

Завдання:

- Сприяти сприйняттю себе як цінного члена групи, який має свою індивідуальність і є шанованим.
- Допомогти самостійно визначити своє місце у групі.
- Спонукає до прийняття самостійних рішень і наполегливості для досягнення високого статусу в групі.

Дії ведучого. Ведучий пропонує кожному учаснику взяти аркуш із намальованими сходишками. Він звертається до учасників групи зі словами: “Уявіть собі, що усіх членів нашої групи ви можете розсадити на сходишках. На першу посадить найрозумніших, найкмітливіших, найуспішніших, хто має багато друзів, яких усі поважають, з думкою яких рахуються, хто є вмілим організатором, лідером. На другу тих – кому все це вдається трошки гірше. На останню — тих, з ким із якихось причин не рахуються члени групи, відкидаючи їх.

А тепер намалюйте маленьку фігурку — себе — на тій сходишці, на якій, на вашу думку, перебуваєте ви самі. На іншій драбинці намалюйте свою фігурку на тій сходишці, на якій ви хотіли би бути.

Подумайте і проаналізуйте, що вам необхідно зробити, щоб опинитись на цій бажаній сходинці. Посередині між двома драбинками опишіть п'ять кроків, які вам для цього потрібно зробити”.

Дії учасників. Учасники, сидячи у колі спілкування, мовчки працюють. За вказівкою ведучого вони умовно розсаджують усіх членів тренінгової групи на сходинках і малюють себе у вигляді маленької фігурки на одній із них. На другій драбинці малюють себе на тій сходинці, на якій хотіли б сидіти. Юнаки і дівчата складають план дій із п'яти пунктів, у якому описують найголовніші кроки, які потрібно зробити, щоб стати впевненою і успішною особистістю в групі, досягти позитивного іміджу.

Рекомендації ведучому. Ведучому потрібно наголосити, що кожен у цій вправі повинен керуватися власними оцінками і міркуваннями. Найголовніше, щоб кожен зумів правильно відшукати сходинку для себе на першій і другій драбинці і визначити кроки, які необхідно зробити для досягнення бажаного.

Обговорення. За бажанням вчителя та наявністю часу можна підсумок вправи провести у такій формі. Учитель на дошці малює сходинки. Ділить їх вертикальною лінією навпіл і надписує над однією половиною – Д (дівчата), а над другою – Ю (юнаки). Далі просить учасників кількісно подати результати своєї роботи. Показує першу сходинку і просить порахувати, скільки на ній розміщено хлопців і дівчат, далі – другу і т.д. на основі поданих числових значень просить обрахувати відсоткове співвідношення дівчат і юнаків на кожній сходинці (*відсотки вираховувати не від кількості учнів класу, а від кількості дівчат чи хлопців класу. Наприклад, у класі навчається 23 учні, з них 14 дівчат і 9 юнаків. На першій сходинці розміщено 4 дівчини та 2 юнаки. Обраховуємо: 14 дівчат – це 100%, 4 дівчини – X %; $X = 4 \cdot 100\% / 14 = 29\%$. Аналогічно, 9 юнаків – це 100%, 2 юнаки – X %; $X = 2 \cdot 100\% / 9 = 22\%$. Отже, лідерами класу є 29 % дівчат і 22% юнаків. Якщо дозволяє час, обраховуємо відсоткове співвідношення дівчат та юнаків на усіх решта сходинках. Далі відсоткові показники усіх учнів класу можна порівняти та додатково проаналізувати*)

Коментар. Вправа несе соціометричне навантаження. Вона дає змогу кожному учаснику самостійно придивитись до членів групи, побачити себе як члена певного об'єднання, а також проаналізувати групові потенції, визнати лідерів, усвідомити своє місце в групі.

Вправа «Мозковий штурм “Портрет лідера”» (15 хв)

Дії ведучого. Ведучий звертається до групи із завданням: “Складіть якомога повніший перелік рис лідера, записуючи їх на ватмані. При цьому вказані вами риси мають бути універсальними і для чоловіка-лідера, і для жінки-лідерки” (*упевненість у собі, вміння бути самим собою, вміння слухати, бути хорошим співрозмовником, мати власну думку, вміння бачити перспективи, вміння сміливо використовувати шанс, відсутність страху ризикувати, вміння вирішувати конфлікти, вміння прислухатись до критики, здатність продуктивно і наполегливо працювати, бути креативним, бути технічно підкованим, прояв розуміння та співчуття, вміння знайти мотивацію для співробітників*).

Коли перелік буде складено, ведучий зачитує вказані риси. А далі проводить обговорення.

- Чи можна стверджувати, що складений вами перелік є вичерпним і повним?
- Чи є гарантія, що кожна людина, яка має такий набір рис, обов'язково є лідером?

Висновок: набір відповідних рис лідера є необхідною, проте не єдиною умовою появи лідера. Важливими є також і особливості групи (висуваючи лідера, члени групи мають визнати право за ним брати на себе найбільш відповідальні рішення, які зачіпають їхні інтереси і визначають напрям і характер діяльності всієї групи), і особливості ситуації.

V. Підсумковий блок.

Ведучий має підвести учасників до висновків:

1. лідери-жінки не відрізняються від лідерів-чоловіків ні за лідерським стилем, ні за показниками ефективності своєї діяльності, ні за особливостями вербальної поведінки;
2. відмінності лідерів різної статі були відображенням загальних гендерних відмінностей, тобто лідери мали більше подібностей з представниками своєї статі, ніж із лідерами протилежної статі;
3. лідери-жінки за рівнем мотивації досягнення не лише не поступаються чоловікам, а й значно перевищують їх.

– *Сьогоднішні скарби мудрості (епіграфи до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?*

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Самостійно виконати вправу “Подолайте сумніви у своїй силі”

1. Візьміть аркуш паперу, розділіть його на три колонки і підпишіть заголовки: “Мої позитивні якості”, “Чого я досяг(ла)”, “Де я можу себе добре проявити”.
2. Заплющіть очі і зосередьтесь на кожному заголовку впродовж хвилини. Розплющіть очі і запишіть те, що спало вам на думку.
3. Зробіть це для кожного заголовку, тоді продивіться свій список. Читаючи кожен пункт, створіть подумки картину, ніби ви володієте цими якостями, талантом чи маєте досягнення. Насамкінець створіть повну картину себе самого з урахуванням цих якостей, талантів і досягнень і відзначте, як приємно це усвідомлювати.
4. Закінчіть тим, що уявіть, ніби ваші успіхи помітили і подумки похвалять себе. Ви справді чудові. Ви багато чого досягли, прагнучи своєї мети, і заслуговуєте похвали за це.

ТЕМА: ПОЛІТИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ ҐЕНДЕРУ

Скарби мудрості:

Нема нічого страшнішого за необмежену владу в руках обмеженої людини.

В. Симоненко

Політик думає про наступні вибори, державний діяч – про наступне покоління

Д. Кларк

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: розглянути роль жінки і чоловіка в сучасному українському політикумі крізь призму гендерного підходу.

ЗАВДАННЯ:

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч; старі журнали, клей.

ХІД ЗАНЯТТЯ**I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ.** (5 хв)

Реалії нашого суспільства свідчать, що українські жінки, перебуваючи на узбіччі політичного життя, часто потерпають від невиважених рішень, прийнятих чоловічою більшістю. Проте для сучасної освіченої українки настав час розглядати себе не пасивним об'єктом чоловічого впливу, а активним суб'єктом політичного життя країни, здатним творити спільно з чоловіком свою власну політичну культуру, протилежну патріархальній.

Чи легко українській жінці зробити політичну кар'єру? Чи може вона без перешкод зайняти керівну посаду в органах виконавчої влади і управління? Чи можуть жінки на рівні з чоловіками реально впливати на прийняття політичних рішень і брати активну участь в їх реалізації?

Ці та інші питання стануть предметом обговорення на сьогоднішньому занятті.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ. (15 хв)

Тіто Йосип Броз, президент Югославії, сказав: "Зазвичай, я не довіряю жінкам, які втручаються у політику". Маргарет Тетчер відповіла: "Я не вручаюсь у політику, я і є політика".

- Як ви вважаєте, чи мають змогу українські жінки брати активну участь в політичному житті країни?
- З якими перешкодами вони зустрічаються?

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (15 хв)**Інформування на тему****«Політична канва України крізь призму ґендерного підходу»**

Важко знайти сферу людської діяльності, таку обтяжену стереотипами, як політика. Доступ жінок у політику, зокрема у велику, в Україні фактично закрито.

Жінки активно намагаються знайти своє місце у розбудові національної держави та сучасного українського політикуму. Їх обрання до державних владних структур місцевого рівня є кроком до виходу на національну політичну арену.

– Назвіть відомих жінок-політиків нашого краю.

Цивілізований світ давно зрозумів і сприйняв необхідність активної участі жінок у політиці, і, без сумніву, визнав неоціненну користь і важливість такої участі.

– Як ви вважаєте, яку користь для України матиме ширший прихід жінок у політику?

Найвідоміші жінки-політики підкреслюють пріоритетність таких проблем, як безпека в суспільстві, боротьба з корупцією, криміналом, соціальне забезпечення, розвиток мережі дошкільних установ, освіти, охорони здоров'я, зайнятість і просування жінок по служ-

бі. Присутність жінок у політиці змінює її характер, її спрямованість на користь соціально-орієнтованих програм, ідеалів гуманізму і ненасильства.

– Чи були ви свідком некоректного вирішення конфліктів між депутатами Верховної Ради під час трансляції сесій?

– Що вас у цих суперечках найбільше вразило?

Ширше представництво жінок у владних структурах не лише позитивно вплинуло б на якість підготовлених законопроектів та рішень, а й сприяло б підвищенню культури взаємовідносин як у Верховній Раді України, так і Радах обласного, міського, районного рівнів. Найдалекоглядніші політики визнають, що прихід жінок у політику робить життя усього суспільства справедливішим, повнішим, гармонійнішим, демократичнішим.

– Якими є причини, що перешкоджають просуванню жінок у політику?

Можна виокремити чинники, що діють не лише в Україні, але й у всьому світі:

1) насамперед, це гендерні відмінності політичної соціалізації, що обумовлюють слабку мотивацію жінок до політичної активності;

– Хто з присутніх дівчат та юнаків у майбутньому уявляють себе політичним лідером?

– Чи батьки, вчителі, даючи настанови на майбутнє, націлюють вас на політичну кар'єру?

2) нерівномірність у розподілі різного ґатунку ресурсів, що обмежує можливості жінок-політиків;

3) особливості жіночого сценарію, який передбачає одноосібну відповідальність жінки за виховання дітей та ведення домашнього господарства;

4) домінування у масовій свідомості гендерних стереотипів.

Роль останніх, з огляду на їх широку розповсюдженість, вимагає особливої уваги. Більшість жінок уникають влади, бо не бажають тим самим нав'язувати іншим власну думку. Їм здається, що ту людину, у якої є влада, не можуть по-справжньому любити. Ці міфи керують та обмежують активність жінок, заважають виявитися їх істинній суті, перешкоджають на шляху до успіху.

Найпоширенішими є наступні міфи, які я називатиму почергово. Якщо ви погоджуєтесь з тим, про що йдеться, то скажете «згодні». Якщо з твердженням не погоджуєтесь, то спробуйте його розвінчати і висловити антиаргументи.

«Політика – не жіноча справа»,

«Жінка, яка прагне влади, стає самотньою»,

«Жінки не можуть брати на себе серйозну політичну відповідальність»,

«Жінки в політиці можуть бути лише закулісними фігурами»,

«У влади їмущих продажні душі»,

«Влада веде до зменшення популярності жінки серед оточуючих»,

«Шлях до влади є досить великим ризиком»,

У демократичних країнах створені рівні умови для участі жінок у політиці.

– Яких жінок-світових політичних лідерів ви можете назвати?

– Чим вони прославилися і завдяки чому стали відомими?

Політичні портрети жінок-лідерів світу: Є. Тодор, І. Ганді, М. Тетчер, Г. Меїр, А. Меркель, К. Райс.

Голда Меїр – одна з засновників держави Ізраїль, 4-й прем'єр-міністр Ізраїлю 1969-1974 р.р.

Індіра Ганді -- прем'єр-міністр Індії 1966-1977 р.р., яка провела активні економічні реформи і завдяки якій підвищився імідж країни на міжнародній арені.

Маргарет Тетчер — вперше в історії Великої Британії стала прем'єр-міністром, обіймала цю посаду 1979-1990 р.р. Здійснила ринкові реформи. Проводила жорстку і тверду політику, що отримала назву "тетчеризм". Була названа "залізною леді".

Мадлен Олбрайт — у 1997-2001 р. держсекретар США, перша в історії країни жінка на посаді глави американської дипломатії.

Кондоліза Райс – 66-й держсекретар США, наступниця Мадлен Олбрайт. 2001-2005 роки – радник президента з національної безпеки, у 2004 та 2005 роках визнана журналом «Forbes» найвпливовішою жінкою світу.

Юлія Тимошенко – перша в Україні жінка на посаді Прем'єр-міністра України.

– Чи відомі вам жінки-лідери, які були чи на даний час є президентами країн?

Жінки були президентами (колишніми і діючим) таких країн: Ісландія, Філіппіни, Норвегія, Ірландія, Індонезія, Шрі Ланка, Панама, Латвія, Фінляндія. Протягом понад півстоліття існування парламентаризму в світовій історії лише 77 разів жінка була обрана головою в парламенті або в якійсь з його палат. Це відбувалося лише в 41 країні з 186, де діють законодавчі інститути; 7,5% становлять жінки серед президентів або спікерів парламенту. Найвище жіноче представництво має шведський риксдаг: із 349 членів парламенту нині 45,5% — жінки. Частка жінок у парламенті України у 1998 р. становила 8,2 %, у 2002 р. — 5,1%, у 2006 р. — 8%, 2010 р. –

– Хто із українських жінок-політичних лідерів вам відомий?

Жінки-лідери в українській політиці: Ю.Тимошенко, Н.Вітренко, Н.Карпачова, В.Семенюк, І. Богословська, В.Довженко, Л.Супрун, А.Герман, Раїса Богатирьова та ін.

		
Індіра Ганді	Голда Меїр	Маргарет Тетчер
		
Мадлен Олбрайт	Кондоліза Райс	Ангела Доротела Меркель
		
Юлія Тимошенко	Анна Герман	Раїса Богатирьова

IV. ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Дискусія “Жінка-лідер у політиці” (20 хв)

Завдання:

- Виявити уявлення про зміст і способи формування привабливого образу жінки-політика та чоловіка-політика.
- Сприяти усвідомленню перепон на шляху української жінки в політику.

Перелік питань для дискусії:

1. Чому політика, як і раніше, є "чоловічою сферою діяльності?"
2. Що заважає жінкам брати активнішу участь у політичних процесах?
3. Страх влади у жінок – це міф чи реальність?
4. Основні риси жінок-політиків: здібності промовця, уміння спілкуватися з людьми, організаторські здібності, твердість і рішучість, асертивність поведінки.
5. Чи є відмінності у сприйнятті жінок-політиків та чоловіків-політиків?
6. Що подобається у жінках-політиках та у чоловіках-політиках?
7. Що є неприпустимим для жінок-політиків та чоловіків-політиків?
8. Чи є відмінності у поведінці, яку мають демонструвати жінки-політики та чоловіки-політики? (відмінності у емоційності, агресивності, домінантності)
9. Яка інформація про особистість чоловіка та жінки політиків є важливою для створення привабливого образу (освіта, досвід, вік, ціннісні орієнтації, мотивація, здібності, діти, сім'я, звички і т.ін.)
10. Яким повинен бути зовнішній вигляд жінки та чоловіка політиків? (стиль і колір одягу, прикраси, їх відповідність віку)

Рекомендації вєдучому: дискусія не припускає прийняття будь-яких рішень. Її мета – навчити учасників логічно висловлювати свою точку зору. Зміст питань може змінюватись залежно від ходу дискусії.

Вправа «Виготовлення колажів «Жінка-успішний політик», «Чоловік- успішний політик» (20 хв)

Члени групи об'єднуються у дві малі групи. Кожна підгрупа отримує завдання створити колаж (I-ша мала група – на тему «Жінка-успішний політик», II-га мала група – «Чоловік-успішний політик»), використовуючи різні матеріали (кольоровий папір, вирізки з журналів, маркери). Цей колаж має зобразити "ідеальну" і водночас "реальну" сучасну людину-політика з усіма атрибутами її імїджу, особистого життя, професійної кар'єри та політичної діяльності.

Коли колажі будуть готові, кожна мала група обирає спікера, який презентуватиме колективну роботу перед усією групою. Після кожної презентації учитель запитує групу:

- Чи є запитання до авторів «твору»?
- Чи погоджуєтесь зі змістовим та образним наповненням колажу?
- Чи є поради щодо зміни чи доповнень до колажу?

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (5 хв)

Учитель підводить учнів до висновку, що сучасна українська політика потребує формування нового типу політичного лїдера – жінки та чоловіка, що поєднує позитивні «жіночі» та «чоловічі» управлінські якості. Такий лїдер – досвідчена, далекоглядна людина, смїлива та відповідальна особистість, здатна до аналізу й прогнозування, яка є авторитетом для соціального оточення, яка володіє природними і інтелектуальними можливостями впливу на нього, вмїє об'єднати маси задля реалізації ідеї, якій присвятила себе.

Жінки-політичні лїдери спільно з політиками-чоловіками мають об'єднати зусилля в досягненні важливих соціальних і політичних цілей країни. Жінки разом з чоловіками мають навчатись політики. Таке навчання передбачає не лише засвоєння чоловічого політичного досвіду, а вироблення нових форм і методів політичних діяльності.

– Сьогоднішні скарби мудрості (епіграфи до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

VI. Домашнє завдання.

Написати міні-твір на одну із тем:

«В української політики буде жіноче обличчя!»

«Політика стане в Україні жіночою справою!»

Тема: Жінки ХХ століття, які змінили світ: історія життєвого успіху

Скарби мудрості:

Той, хто переборює інших, має владу.

Той, хто переборює себе, має силу.

Лао-Цзи

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: на основі аналізу біографічних матеріалів розкрити секрети життєвого успіху тринадцяти видатних жінок, які змінили світ.

ЗАВДАННЯ: сприяти розвитку вмінь опрацювати літературні джерела та здійснювати їх аналіз згідно запропонованого плану; вчити готувати презентаційні доповіді та виступати з ним перед аудиторією; сприяти доланню упередженого ставлення щодо успішної жінки.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: Колоквіум за книгою Джин Ландрам «Тринадцять жінок, які змінили світ» .

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: примірники книг чи їх електронні варіанти, фотографії жінок-героїнь книги, видрукувані доповіді (або ж мультимедійні презентації в програмі Power Point, мультимедійний проектор, ноутбук).

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Учитель говорить про те, що Джин Ландрам є авторкою ряду надзвичайно цінних книг. Дві з них є для нас особливо цікавими: «Тринадцять жінок, які змінили світ» та «Тринадцять чоловіків, які змінили світ». Авторка розкриває перед нами життєвий шлях успішних людей. Сьогоднішнє заняття ми присвятимо колоквіуму за книгою Джин Ландрам «Тринадцять жінок, які змінили світ».

На прикладі тринадцяти видатних жінок ХХ століття авторка показує, як можна досягти великих висот у творчості, підприємницькій чи новаторській діяльності, не маючи високого рівня освіти чи початкового капіталу. У цій книзі розкриті головні фактори їхнього життєвого і професійного успіху.

II. ОСНОВНИЙ БЛОК. (80 хв)

Сьогоднішнє заняття ми проведемо у формі колоквиуму (з лат. *colloquium* — розмова, бесіда) – наукового зібрання, ціллю якого є слухання та обговорення доповідей. Під час колоквиуму відсутня дискусія, а допускаються лише доповіді, їх обговорення та доповнення.

Ви працювали у парах та підготували реферативно-інформаційні повідомлення (доповіді) про одну із героїнь книги. Таким чином, на колоквиум заявлено 13 основних доповідей:

1. Лінда Вагнер: повсякденна трудоголічка.
2. Ліліан Вернон: переконана підприємця.
3. Опра Вінфрі: переконана надихачка.
4. Марія Каллас: крокуюча до досконалості.
5. Ліз Клайборн: уперта першовідкривачка.
6. Есті Лаудер: втамовуючи спрагу зверхдосягнень.
7. Мадонна: керована енергією лібідо.
8. Голда Меїр: нездоланна воля.
9. Ен Ренд: макроорієнтована інтуїтивіста.
10. Глорія Стайнем: бунтівниця громадської свідомості.
11. Маргарет Тетчер: залізна леді.
12. Джейн Фонда: строптива новаторка.
13. Мері Кей Еш: впевнена харизматична.

При підготовці доповідей ви орієнтувалися на такі основні пункти, які відповідають розділам книги:

- *Історія особистого життя.*
(Дитячі роки, юність, перші кроки в самостійне життя)
- *Професійна кар'єра.*
- *Між сім'єю і кар'єрою.*
- *Життєві кризи.*
- *Успіх, здобутий працею.*
- *Постулати (правила) досягнення успіху.*
- **Висновок:** завдяки чому ця людина досягла шаленого успіху.

Прошу дотримуватися регламенту: час для виступу однією пари з доповіддю – до 6 хвилин.

III. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (3 хв)

У ході сьогоднішнього колоквиуму ми обговорювали життєві долі успішних жінок і намагалися відшукати секрет їхнього успіху. Кожна із героїнь постала сильною і самодостатньою особистістю, яка впевнено долала перешкоди, не раз спотикалася, піднімалась з колін і впевнено та сміливо ішла вперед. Ретроспектива їхнього життєвого шляху, починаючи з ранніх дитячих років, допомогла нам співставити усі фактори успіху, за цього акцентуючи увагу на особистісних якостях наших героїнь.

- *Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?*

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. (2 хв)

Підготувати колективний альбом «Життєве кредо успішної жінки», у якому на відведеній для кожної героїні сторінці презентувати її основні життєві постулати щодо того, як досягти успіху.

Мері Кей Еш**Глорія Стайнем****Маргарет Тетчер****Ен Ренд****Джейн Фонда****Голда Меїр**

Мадонна

Есті Лаудер

Ліз Клайборн

Лінда Вагнер

Ліліан Вернон

Опра Вінфрі

Марія Каллас

Тема: чоловіки ХХ століття, які змінили світ:
історія життєвого успіху

*Скарби мудрості:
Найбільшу владу має той, хто має
владу над собою.*

Сенека

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: на основі аналізу біографічних матеріалів розкрити секрети життєвого успіху тринадцяти видатних чоловіків, які змінили світ.

ЗАВДАННЯ: сприяти розвитку вмінь опрацьовувати літературні джерела та здійснювати їх аналіз згідно запропонованого плану; вчити готувати презентаційні доповіді та виступати з ним перед аудиторією; сприяти доланню стерео типізованого уявлення щодо успішного чоловіка.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: Колоквіум за книгою Джин Ландрем «Тринадцять чоловіків, які змінили світ»

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: примірники книг чи їх електронні варіанти, фотографії чоловіків-героїв книги, видрукувані доповіді (або ж мультимедійні презентації в програмі Power Point, мультимедійний проектор, ноутбук).

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Учитель говорить про те, що Джин Ландрем є авторкою ряду надзвичайно цінних книг. Дві з них є для нас особливо цікавими: «Тринадцять жінок, які змінили світ», з якою

ми познайомилися на попередньому занятті, та «Тринадцять чоловіків, які змінили світ», аналізу якої присвячена сьогоднішня зустріч. Авторка розкриває перед нами життєвий шлях успішних людей.

Отож, сьогоднішнє заняття ми присвятимо колоквіуму за книгою Джин Ландрам «Тринадцять чоловіків, які змінили світ».

На прикладі тринадцяти видатних чоловіків авторка показує, як можна досягти великих висот у підприємницькій діяльності, не боячись бути новатором, першим, не боячись ризикувати і перемагати. У цій книзі розкриті головні фактори їхнього життєвого і професійного успіху.

II. ОСНОВНИЙ БЛОК. (80 хв)

Сьогоднішнє заняття ми проведемо у формі колоквіуму (з лат. *colloquium* — розмова, бесіда) – наукового зібрання, ціллю якого є слухання та обговорення доповідей. Під час колоквіуму відсутня дискусія, а допускаються лише доповіді, їх обговорення та доповнення.

Ви працювали у парах та підготували реферативно-інформаційні повідомлення (доповіді) про одного із героїв книги. Таким чином, на колоквіум заявлено 13 основних доповідей:

1. Марсель Біг – цілеспрямований.
2. Нолан Бушнег – самовпевнений.
3. Уільям Гейте III – нестримний.
4. Стівен Джобс – деспотичний.
5. Артус Джонс – бунтар.
6. Уільям Лір – пристрасний.
7. Те Монаген – прихильник змагань.
8. Акіо Моріта – переконливий.
9. Соломон Прайс – нетерплячий.
10. Фред Сміт – харизматичний.
11. Тед Тернер – ризикуючий.
12. Говард Хед – інтуїтивний.
13. Соічіро Хонда – наполегливий.

При підготовці доповідей ви орієнтувалися на такі основні пункти,:

- *Історія особистого життя.*
- (*Дитячі роки, юність, перші кроки в самостійне життя*)
- *Бізнес і особисте виживання.*
- *Характеристика поведінки.*
- *Між сім'єю і кар'єрою.*
- *Схильність до ризику.*
- *Життєві кризи.*
- *Успіх, здобутий працею.*
- *Життєве кредо (постулати чи правила досягнення успіху).*
- **Висновок:** *завдяки чому ця людина досягла успіху.*

Прошу дотримуватися регламенту: час для виступу однією пари з доповіддю – до 6 хвилин.

III. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (3 хв)

У ході сьогоднішнього колоквиуму ми обговорювали життєві долі успішних чоловіків і намагалися відшукати секрет їхнього успіху. Ретроспектива їхнього життєвого шляху, починаючи з ранніх дитячих років, допомогла нам співставити усі фактори успіху, за цього акцентуючи увагу на особистісних якостях наших героїв.

– Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. (2 хв)

Підготувати колективний альбом «Життєве кредо успішного чоловіка», у якому на відведеній для кожного героя сторінці презентувати його життєве кредо та основні життєві постулати щодо того, як стати успішним.

Тема: “Основи сімейного щастя: гендерний підхід”

Скарби мудрості:

Щоб полюбити дівчину як жінку, хлопець повинен здобути моральний досвід поваги її як обдарованої, самобутньої, мудрої, незалежної особистості.

В.Сухомлинський

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: розширити сферу самореалізації дівчат та юнаків у виконанні подружніх ролей, довести вагомість ролей як дружини, так і чоловіка у функціонуванні сім'ї.

ЗАВДАННЯ:

- Озброїти учасників знаннями про шлюб як юридичну основу сім'ї.
- Ознайомитись із Сімейним кодексом України з точки зору рівної відповідальності чоловіка та жінки за розвиток і життєдіяльність сім'ї..
- Привернути увагу молоді до партнерських засад функціонування сім'ї в юридичному плані.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, рольова гра, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 2 аркуші паперу формату А1, аркуші паперу формату А4 для кожного учасника, ручки, друковані роздаткові матеріали.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Чоловік і жінка мають створити гармонійний союз рівноправних громадян, в якому обов'язково провідну роль лідера у різних ситуаціях буде відігравати в одних випадках чоловік, в інших – дружина, залежно від того, у кого це краще виходить. На плечі сучасної

сім'ї при обопільній відповідальності дружини та чоловіка лягає тягар відповідальності за благополуччя, мир і лад у домі.

У недалекому майбутньому ви прийматимете серйозні і відповідальні рішення. У когось з вас раніше, а у когось пізніше виникне бажання створити свою власну сім'ю. Але як визначити, що у цей момент ви будете готовими до створення сім'ї? Як потрібно готуватися до шлюбу? Пошуку відповідей на ці та інші запитання присвячено сьогоднішнє заняття.

Засвоєння наукових знань про створення сім'ї дасть змогу кожному з вас краще підготуватися до вступу в особливий інститут — інститут щасливої сім'ї, особистого щастя.

II. Актуалізація опорних знань.

Ви стоїте на порозі самостійного життя, у своїх мріях вимальовуєте його щасливим. Запорукою особистого щастя багато хто з вас вважає створення сім'ї. Але сімейне щастя не дається у готовому вигляді. Воно є результатом того, чи навчатися молодята його будувати, чи знають правила, закони сімейного життя, чи є добрими господарями свого дому.

- *Чим є сім'я в уявленні кожного з вас?*

Традиційно ми сприймаємо сім'ю як місце, де завжди можна знайти любов, розуміння, підтримку. Щаслива сім'я дає почуття захищеності і безпеки як для подружжя, так і для їхніх дітей. Саме в сім'ї людина може знайти найголовніше: що вона комусь потрібна, що її цінують і, безумовно, люблять, продовжити себе в дітях. Тут можна відпочити, набратись сил, щоб краще впоратися з повсякденними проблемами.

- *Коли закладається фундамент успішного подружнього життя?*

Побудова сім'ї — непроста справа. Вона передбачає спільні зусилля двох індивідуальностей, їхню любов, взаємоповагу, працю і наполегливість. Не випадково сім'я є тим єдиним місцем на землі, де усі ми шукаємо гармонії — заспокоєння зраненої душі, підвищення самооцінки і натхнення на подальші починання.

III. Інформаційний блок.

Інформування “Шлюб як основа сім'ї. Новий Сімейний кодекс”

Ведучий розповідає, що кожна держава зацікавлена в тому, щоб сім'я була міцною. Своє шлюбно-сімейне законодавство має кожна країна. У Сімейному кодексі України закони, які регулюють сімейні стосунки, захищають інтереси жінки-матері, неповнолітніх дітей, бабусь та дідусів, кожного члена родини.

- *Чи знаєте ви, якого віку можна укласти шлюб?*
- *Що потрібно для укладання шлюбу?*
- *Чи є обмеження на різницю у віці подружжя або на верхню межу віку?*
- *Яким чином з'ясовується факт батьківства?*
- *Чи має юридичну силу церковний шлюб?*

Шлюбно-сімейне законодавство дає змогу молодим людям знайти відповідь на ці та безліч інших запитань. Ведучий підкреслює, що саме пошукам відповідей на ці та подібні запитання присвячене сьогоднішнє заняття. Він пропонує учасникам відкрити додаток “Новий Сімейний кодекс України”. Разом із групою психолог опрацює матеріал, коментує його, дає відповіді на запитання.

Далі ведучий розповідає про шлюб церковний, знайомить учасників із обіцянкою, яку дають наречені у церкві: “Я (...), беру собі тебе (...) за жінку і шлюбую тобі любов,

вірність і подружню чесність та що тебе не покину аж до смерті. Так мені, Боже, допоможи, в Трійці Святій, єдиній і всі Святі”.

У підсумку ведучий наголошує, що шлюб — категорія юридична. Це своєрідний дозвіл держави на створення сім'ї, яким гарантується захист прав кожного члена родини. Укладаючи шлюб, подружжя записуються виконувати всі зобов'язання, які відображені в Сімейному кодексі України. При цьому подружжя складає урочисту обітницю-відповідальність любити одне одного і своїх дітей, піклуватися одне про одного, а також про своїх дітей. Тому для сім'ї важливо закріпити любов шлюбом. При цьому пара має усвідомити, що саме любов спонукає їх прийняти найважливіше в їхньому житті рішення — побратися та стати на весільний рушник.

Рекомендації ведучому. При опрацюванні Сімейного кодексу особливий акцент потрібно зробити на розділах “Шлюб”, “Сім'я”, “Акти громадянського стану”. Для розповіді про церковний шлюб можна запросити представника духовенства.

Коментар. Отримання різносторонньої інформації про шлюб та сім'ю сприятиме утвердженню переконань юнацтва про обов'язковість суспільної санкції шлюбу, яка може виступати у моральній, релігійній чи правовій формі, адже тільки зареєстрований шлюб породжує права і обов'язки подружжя, які визнаються і охороняються законом. Ознайомлення із шлюбно-сімейним законодавством розкриває перед ними основні принципи сімейного права, сприяє усвідомленню високої відповідальності подружжя одне перед одним і дітьми

IV. ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Вправа “Асоціації” (10 хв)

Завдання:

- Усвідомлення значення слів “шлюб”, “подружжя”, “сім'я”.
- Розвиток навичок аналізу, синтезу та узагальнення.
- Активізація роботи групи.

Дії ведучого. Ведучий каже, що шлюб і сім'я — поняття різні. Він пропонує звернутись до етимологічного походження цих слів. В українській мові слово “шлюб” походить від старослов'янського “сълуб”, що означає урочисту обіцянку “злюбитись”, тобто домовитись. Російське слово “брак” походить від старослов'янського “брачити” — відбирати, тобто вибирати хороше, потрібне і відкидати погане, непотрібне. Етимологічне походження українського слова “подружжя” розкриває саме цей його зміст — друзі, помічники, тоді як російською “супруги” — ті, що йдуть в одній упряжці.

“Шлюб є основою сім'ї. А що означає шлюб для кожного з вас? Які асоціації у вас виникають, коли ви чуєте або вимовляєте це слово?” Ведучий записує слово “шлюб” у центрі великого аркуша і фіксує думки учасників, записуючи їх у вигляді промінців. Коли усі висловили свою думку, ведучий разом з ними систематизує їх за змістовою і тематичною класифікацією, об'єднуючи висловлювання у певні групи, як-от: група людей (чоловік, жінка, діти); обов'язки (піклуватися, доглядати, ростити), права, процедура реєстрації: державний шлюб і церковний; штамп у паспорті, обручка, ЗАГС, весільна сукня і фата; весілля, дружки тощо. Після цього він звертає увагу юнаків та дівчат на множинність асоціацій, на особливість сприйняття кожним учасником цих слів. Психолог підкреслює,

що ці різноманітні уявлення пов'язані з набутим життєвим досвідом, знаннями. Пропонуючи учасникам дати повне визначення шлюбу, ведучий наголошує, що потрібно внести у це визначення усі виділені групи значень.

Ведучий каже: "Сім'я" — це слово добре усім відоме, ми чули його багато разів. А що означає "сім'я" для кожного з вас? Подумайте і сформулюйте усно: "Сім'я — це ..." Ведучий записує слово "Сім'я" у центрі великого аркуша і фіксує дитячі думки, записуючи їх у вигляді промінців. Коли усі висловили свої думки, ведучий разом з учасниками систематизує їх за змістовою і тематичною класифікацією, об'єднуючи висловлювання у певні групи, як-от: місце проживання (дім, будинок, затишок, квартира, дача), група людей (чоловік, дружина, діти, бабуся, дідусь, сестра, брат), емоційні зв'язки (любов, повага, вірність) і т.п.

Рекомендації ведучому. Коли ведучий розповідає правила гри, радимо наголосити на тому, що називати можна будь-які асоціації, які виникають в учасників, коли вони чують чи вимовляють слова "шлюб", "сім'я". Немає правильних чи неправильних відповідей, тому асоціації можуть бути особливими, незвичними — у кожного свої. Протягом виконання вправи потрібно заохочувати учасників до висловлювання асоціацій.

Коментар. Вправа дозволяє уникнути нав'язання готового визначення термінів шлюбу, сім'ї, активізує учасників, дає змогу використати їхній життєвий досвід. Юнаки та дівчата самі стають творцями нового визначення, зрозумілого їм, простого, але водночас повного і об'ємного.

Вправа "Скульптура сім'ї" (15 хв)

Завдання:

- Сприяти відображенню очікувань учасників стосовно ідеальної сім'ї.
- Допомогти співставити власну ідеальну модель сім'ї з тією, яку створить група.
- Звернути увагу на позицію партнерства чи підлеглості, рівності чи підпорядкування чоловіка та жінки в скульптурі сім'ї.

Дії ведучого. Ведучий ділить учасників на дві підгрупи і пропонує кожній обрати свого скульптора. Учителю наголошує, що скульптору потрібно створити композицію — "Ідеальна сім'я". Наприклад, можна зобразити сім'ю навколо обіднього столу або на прогулянці. Ведучий дозволяє скульптору вибирати потрібних людей, розставляти їх у різноманітних позах. Коли ж мистецькі витвори будуть готовими, за вказівкою ведучого скульптори проводять їхню презентацію, до якої входять коротка історія сім'ї, характеристика персонажів, опис фрагменту взаємовідносин між ними. Далі ведучий разом з усією групою починають обговорення, відзначаючи, що вдалося скульптору, наскільки історія сім'ї відповідає відображеному життєвому фрагменту.

Дії учасників. Скульптори, вибрані кожною підгрупою, створюють композиції "Ідеальна сім'я". Для цього вони вибирають потрібних їм людей і розставляють їх, відображаючи фрагмент взаємовідносин у сім'ї. Кожному учаснику скульптор говорить, ким він є і яку позу повинен прийняти. Виходить застигла скульптура або "жива картинка". Коли сцена виставлена, "художник" розповідає про те, хто зображений на картині, чим зайняті персонажі. Далі кожен із учасників по черзі ділиться своїми відчуттями: наскільки

комфортно в даному положенні, чи не занадто нависають над ним рідні, або ж чи не задалеко вони стоять, чи усіх членів сім'ї вони бачать і т.п.

Рекомендації ведучому. Ведучому не потрібно нав'язувати своїх поглядів стосовно створення композиції ідеальної сім'ї. Краще створити умови, щоб скульптори опирались тільки на власний життєвий досвід і на свої уявлення про взаємостосунки між членами в сім'ї.

Коментар. Вправа дозволяє учасника відобразити свої очікування щодо ідеальної сім'ї, опираючись на власний життєвий досвід.

Вправа "Пограємо у сім'ю" (15 хв)

Завдання:

- *Допомогти приміряти сімейні ролі.*
- *Ознайомити з особливостями виконання сімейних ролей.*

Дії ведучого. Ведучий пропонує учасникам поділитись на "сім'ї" у довільний спосіб. Він не називає жодних критеріїв, згідно з якими можна здійснювати поділ. Коли група добре організована і учасники без зайвих проблем виконали завдання, психолог розповідає правила гри. Якщо ж група не змогла прийняти самостійних рішень, внаслідок чого сім'ї не утворилися, тоді ведучий роздає аркуші паперу, на яких записана одна із цифр від 1 до 4. Учасники, у яких виявились аркуші з однаковими цифрами, утворюють одну сім'ю (у такий спосіб буде створено 4 сім'ї приблизно по 5 осіб). Після такого розподілу на сім'ї ведучий ознайомлює з правилами гри.

Дії учасників. Група ділиться на "сім'ї", при цьому вони можуть бути не однаковими за кількістю осіб. Завдання учасників — визначитись, який склад сім'ї, розподілити сімейні ролі, вік членів сім'ї. Кожен обдумує, чим він займається, де працює, чим захоплюється, який носить одяг, що любить їсти і т.п. Члени сім'ї вирішують, як минають їхні будні і святкові дні, де і як проводять свою відпустку, як розподіляють сімейні обов'язки, які взаємовідносини у "сім'ї", як вирішуються сімейні питання, чи є голова "сім'ї". Підгрупа придумує особливі риси своєї "сім'ї", які відображаються у прізвищі. "Сім'я" створює свій герб, вибирає девіз, сімейну реліквію і сімейну таємницю, яку вони не хотіли б розповідати оточуючим. "Сім'ї" розміщуються за столами в різних частинах кімнати. Усі думки записуються і замальовуються на великих аркушах паперу. Кількість малюнків та їхній зміст члени "сім'ї" вирішують самостійно. Після виконання завдання кожна група по черзі представляє свою сім'ю.

Рекомендації ведучому. При виконанні цієї вправи діти керуються своїм досвідом проживання в родині, або ж своїми ідеальними уявленнями про сім'ю, часто суперечливими і конфліктними. Важливо звернути увагу, який склад сімей вибирають учасники. Повні чи неповні сім'ї, чи є в сім'ї діти, чи з'являються "одинаки", які не входять до жодної із сімей. Під час виконання цієї вправи потрібно дати можливість учасникам проявити максимум фантазії, не підганяти їх.

Коментар. Створені учасниками сім'ї можуть бути відображенням тих ідеальних моделей сім'ї, яку кожен виношує у своїй уяві. В іншому випадку, створені родини можуть бути проекцією внутрішніх конфліктів, зумовлених підвищеною цінністю сім'ї в очах старшокласників, що породжує суперечливу систему цінностей та особистісних очікувань щодо шлюбу та сімейного життя, прав та обов'язків батьків та дітей, егалітарного розподілу гендерних ролей.

V. Підсумковий блок.

Ведучий підводить учасників до висновків, що сім'я рятує від найважчої психічної хвороби — самотності, підносить у людини стійкість до життєвих потрясінь. У сім'ї людина отримує те, до чого вона прагне у будь-якому віці: відчуття своєї необхідності для близьких, усвідомлення того, що ти — коханий, що кохаєш сам, що на землі є місце, де тебе чекають і люблять. У сім'ї людина отримує заряд любові і бадьорості, підтримку у найважчі хвилини свого життя. Саме тут люди мають можливість сповна відчувати щастя материнства і батьківства, а через багато років спільного життя — щастя бути дідусем і бабусею. У хорошій сім'ї проявляється найбільша турбота про людину, нормалізується ритм життя, а це позитивно впливає на загальний стан, настрій, працездатність. Не випадково щасливе сімейне життя сприяє довголіттю.

– *Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?*

VI. Домашнє завдання.

Написати міні-твір «Моя майбутня сім'я».

ДОДАТКИ

Глава 1

СІМ'Я. РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Стаття 1. Завдання Сімейного кодексу України

1. Сімейний кодекс України визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.
2. Регулювання сімейних відносин здійснюється цим Кодексом з метою: зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
  - утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
  - побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
  - забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Стаття 3. Сім'я

1. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.
2. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.
 Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.
 Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.
3. Права члена сім'ї має одинока особа.

4. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Стаття 5. Державна охорона сім'ї

1. Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї.
2. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство.
3. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини.
4. Держава бере під свою охорону кожна дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.
5. Ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України.

Стаття 49. Право на материнство

1. Дружина має право на материнство.
2. Небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини може бути причиною розірвання шлюбу.
3. Позбавлення жінки можливості народити дитину (репродуктивної функції) у зв'язку з виконанням нею конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї є підставою для відшкодування завданої їй моральної шкоди.
4. Вагітній дружині мають бути створені у сім'ї умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини.
5. Дружині-матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків.

Стаття 50. Право на батьківство

1. Чоловік має право на батьківство.
2. Відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу.
3. Позбавлення чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням ним конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо нього є підставою для відшкодування завданої йому моральної шкоди.

Стаття 51. Право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності

1. Дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань.

Стаття 52. Право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток

1. Дружина та чоловік мають рівне право на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку.

Стаття 53. Право дружини та чоловіка на зміну прізвища

1. Якщо при реєстрації шлюбу дружина, чоловік зберегли дошлюбні прізвища, вони мають право подати до державного органу реєстрації актів цивільного стану, який зареєстрував їхній шлюб, або відповідного органу за місцем їхнього проживання заяву про обрання прізвища одного з них як їхнього спільного прізвища або про приєднання до свого прізвища прізвища другого з подружжя.
2. У разі зміни прізвища державний орган реєстрації актів цивільного стану видає нове Свідоцтво про шлюб.

Стаття 54. Право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї

1. Дружина, чоловік мають право розподілити між собою обов'язки в сім'ї. Дружина, чоловік повинні утверджувати повагу до будь-якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї.
2. Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї.
3. Вважається, що дії одного з подружжя стосовно життя сім'ї вчинені за згодою другого з подружжя.

Стаття 55. Обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю

1. Дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги.
2. Чоловік зобов'язаний утверджувати в сім'ї повагу до матері. Дружина зобов'язана утверджувати в сім'ї повагу до батька.
3. Дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній.
4. Дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї.

Стаття 56. Право дружини та чоловіка на свободу та особисту недоторканність

1. Дружина та чоловік мають право на вільний вибір місця свого проживання.
2. Дружина та чоловік мають право вживати заходів, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, щодо підтримання шлюбних відносин.
3. Кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини.
4. Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на свободу та особисту недоторканність і може мати наслідки, встановлені законом.

Стаття 141. Рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини

1. Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою.
2. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Стаття 142. Рівність прав та обов'язків дітей щодо батьків

1. Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою.
- 2.

Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.
2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
4. Батьки зобов'язані поважати дитину.
5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.
7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Стаття 151. Права батьків щодо виховання дитини

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.
2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.
3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Стаття 152. Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання

1. Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.
2. Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї.
3. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.
4. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Стаття 155. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків

1. Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.
2. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.
3. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства.
4. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

ДОВІДКА. *Новий Сімейний кодекс України проголошує гендерну справедливість.*

Новий кодекс було схвалено Верховною Радою 10 січня 2002 року, він набрав чинності з 1 січня 2004 року. Цей кодекс ліквідує юридичні підстави для дискримінації жінок, дітей і чоловіків у кількох сферах. Найважливіші зміни, впроваджені новим Сімейним кодексом:

— Розширено підстави визнання судами батьківства; нині практично неможливо отримати в суді таке визнання. А це дуже важливо в Україні, де 17 відсотків дітей народжуються в незаміжних жінок. Законодавці сподіваються, що це положення дасть змогу зменшити кількість абортів.

— Одна зі сторін у справі про розлучення може просити про отримання фінансової допомоги протягом трьох років, якщо він чи вона потребує соціальної реабілітації для працевлаштування. Це положення може застосовуватися, зокрема, для військовослужбовців, які супроводжують своїх чоловіків під час їхніх переїздів до місць служби і тому не могли **працювати**.

Суди матимуть право вирішувати питання про суму аліментів, беручи до уваги реальне фінансове становище батьків. Згідно з чинним законодавством, розмір аліментів не може перевищувати 25 відсотків офіційної заробітної плати.

Кодекс визначає сім'ю як жінку та чоловіка, які живуть разом, незалежно від їхнього офіційного статусу. На відміну від чинного законодавства, новий Сімейний кодекс передбачає захист і такого сучасного виду сім'ї, який, до речі, був визнаний Європейським судом, а також Конституційним Судом України в 1999 році. Такий захист означає, зокрема, визнання права обох сторін на майно, придбане протягом їхнього спільного життя, а також, за певних умов, право на отримання аліментів.

У новому Сімейному кодексі зміцнено права батьків. Цей кодекс гарантує чоловікам право проводити час зі своїми дітьми. Нині батько безсильний, якщо мати не дозволяє йому зустрічатися зі своєю дитиною. Розлучені чоловіки, які опікуються дітьми віком до трьох років, можуть також домагатися права на отримання аліментів. Нині цим правом користуються лише матері.

Змінено підхід до усиновлення. Згідно з новим законодавством, коли усиновлена дитина досягає 14-річного віку, вона має право розшукувати своїх біологічних батьків. Нині вона цього робити не може.

Тема: “Сім’я: партнерство статей”

Скарби мудрості:

Справжнє кохання між батьком і матір’ю, пошана одного до одного, допомога і дбання, одверто припустимі вияви ніжності і ласки... служать могутнім виховним фактором, немичуче збуджують у дітей уважність до таких серйозних і гарних взаємин між чоловіком і жінкою.

А.Макаренко

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: збагатити учасників новими знаннями, необхідними для підготовки до майбутнього сімейного життя через аналіз паритетних ролей дружини і чоловіка у виконанні функцій сім’ї.

ЗАВДАННЯ:

- Ознайомити учасників із типовими ознаками партнерської і домінаторної сім’ї та сформуванню установку на побудову партнерських взаємин у шлюбі та сімейному житті.
- Сприяти усвідомленню неможливості творення партнерської сім’ї на засадах психологічної нерівності чоловіка і жінки.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: інформування з елементами бесіди, робота у фокус-групах, рольова гра, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 4 аркуші паперу формату А1, для кожного учасника аркуші формату А4, маркери, ручки, скотч.

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Вступне слово вчителя.

Ведучий каже, що переважна більшість чоловіків та жінок різного віку та стажу подружнього життя орієнтовані на партнерські стосунки як у шлюбі, так і поза ним, проте тільки одиниці можуть сказати, що такі взаємини їм вдалося побудувати на практиці.

У чому причина того, що у багатьох подружжях простежується домінування однієї людини над іншою? Що таке паритетні стосунки у шлюбі? Відповіді на ці та інші питання спробуємо відшукати в ході сьогоднішнього заняття. Адже немає “слабкої” і “сильної” статі, а є сильні духом та прекрасні тілом чоловіки та жінки, які в сімейному житті мають стати друзями, рівними партнерами.

II. Актуалізація опорних знань.

Учитель просить учасників взяти участь в обговоренні таких питань:

- “Що легше чоловікові — вчитися будувати подружні стосунки на засадах дружби чи практикувати безумовне підпорядкування дружини своїй волі?”
- “Що легше жінці — жити з чоловіком як за кам'яним муrom, знаючи, що за тебе вирішать усі проблеми, чи брати відповідальність й на себе, ставати творцем власної долі?”

III. Інформаційний блок.

Інформування

“Сім'я партнерська і домінаторна” (10 хв)

Жіночість за традиційного розподілу ролей розуміють не тільки як схильність до служіння, опікування, догляду, як емоційну чутливість, навіюваність, чуйність, відданість, самопожертву, а й як приниженість, покірливість, заляканість, слабкість волі, несміливість, невміння керувати іншими, невпевненість у собі тощо. Саме таке полюсне та підпорядковане розведення жіночості та чоловічості відповідає традиційному розподілу ролей, притаманному патріархальній родині, в якій володарює чоловік, а жінка прислуговує главі сім'ї. Сьогодні практично у всіх культурах стосовно ґендерних ролей відбуваються радикальні зміни, хоча дуже повільно.

Після обговорення ведучий просить взяти таблицю “Нормативні засади традиційної та партнерської сімей” (Додаток) і ознайомитися із основними параметрами, за якими характеризують обидві сім'ї. Ведучий дає пояснення кожної із виділених ознак, просить учасників прокоментувати їх зі свого боку. На завершення доходять спільного висновку, який полягає у тому, що творення партнерської сім'ї можливе тільки на засадах психологічної рівності чоловіка і жінки.

Дії учасників. Юнаки і дівчата уважно слухають ведучого, висловлюють свої думки на поставлені для обговорення питання. За вказівкою вони опрацьовують таблицю, коментуючи її та наводячи приклади з життя.

Коментар. Інформування збагачує учасників знаннями про традиційну і партнерську сім'ю, розкриваючи переваги останньої. Юнаки і дівчата зможуть висловити свої думки і навести приклади з власного життя при обговоренні матеріалу таблиці. Це сприятиме усвідомленню тих причин, які стоять на заваді побудови рівних партнерських стосунків у шлюбі.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Гра “Магазин” (10 хв)

Завдання:

- Розвивати навички пристосування до партнера при прийнятті спільних рішень, опираючись на отримані знання.
- Створити умови для побудови партнерських взаємин з метою виконання умов гри.
- Допомогти в ігровій формі набути досвіду облаштування побуту.
- Сприяти згуртуванню учасників, підняти настрій.

Дії ведучого. Ведучий ділить групу на 10 “сімейних” пар. Усі пари сідають поряд, одна біля одної в ряд. Психолог пропонує їм зробити покупки в магазині, але для того, щоб щось придбати, потрібно спочатку відгадати слово, яке задумав ведучий. Він бере один із аркушів лото і загадує зображений на ньому об'єкт. Тоді підходить до першої пари і запитує: “Який це

фрукт (овоч, тварина, птах, меблі, квітка, колір, пора року, день тижня і т.п.)?”. Кожна пара за чергою на його запитання дає одну відповідь. Парі, яка відгадала, ведучий дає можливість щось купити в магазині (одяг, квартиру, меблі, автомобіль і т.п.). Коли “сімейні” пари використовують усі спроби і придбають речі на виграні бали, ведучий пропонує обговорити, наскільки чоловік і дружина радились при виборі покупок, чи враховувались при цьому інтереси одне одного, наскільки співпадали їхні інтереси, чи легко було облаштовувати побут.

Дії учасників. Учасники за вказівкою ведучого виймають одну половинку із 10 розрізаних малюнків. Їм необхідно відшукати свою пару, тобто людину, у якій є друга половина малюнка. Створені пари сідають в один ряд і відгадують задумані ведучим слова. Пара, яка дала правильну відповідь, отримує можливість щось придбати в “магазині”. Після закінчення гри учасники проводять обговорення стосовно того, як облаштовували свій побут “сімейні” пари. Вони акцентують увагу на тому, чи зміли партнери домовитись, чи враховували бажання і смаки одне одного, хто робив більші поступки, чи дотримувались рівності у взаємодії.

Рекомендації ведучому. Ведучому потрібно наголосити, що у грі кожен повинен відштовхуватися від тих позицій, які, на його думку, притаманні справжній партнерській сім’ї. Він повинен підкреслити, що всьому у житті можна навчитися, а сьогоднішня гра — перший маленький урок.

Коментар. Гра проводиться з метою закріплення інформаційного матеріалу про партнерську і домінаторну сім’ю. Опираючись на отримані знання, юнаки і дівчата матимуть змогу приміряти сімейні ролі подружжя, навчатися враховувати при прийнятті спільних рішень бажання та інтереси партнера.

Дії ведучого. Але що саме робить сім’ю щасливою? Передусім, розуміння членами сім’ї того, як влаштована сім’я, які функції вона виконує, які вимоги висуває до людини як до сім’янина.

Практика свідчить, що як молодь, так і дорослі чи літні люди орієнтовані на партнерство статей як у шлюбі, так і поза ним. Ведучий наголошує, що творення людських стосунків, а тим паче сімейних, виконання сім’єю основних її функцій має відбуватися на засадах психологічної рівності особистостей чоловіка і жінки.

Рольова гра “Заблоковані функції” (20 хв)

Завдання:

- сприяти усвідомленню заблокованих функцій як передумови переборення гендерних стереотипів традиційної сім’ї.

Вступне інформування. Які ж функції виконує сім’я? Ведучий просить подумати і дати свої відповіді. Коли учасники висловили свої міркування, він просить поглибити знання і розглянути Додаток “Функції сучасної сім’ї”. Радимо не поспішати починати роботу із таблицею, а стимулювати групу до самостійних міркувань. Нехай учасники, опираючись на свій життєвий досвід, висловлюють своє розуміння функцій сім’ї. Ці відповіді, не обговорюючи і не коментуючи, можна записувати на великому аркуші паперу. Коли висловляться усі бажаючі, тоді можна приступати до роботи з додатком.

Дії ведучого. Ведучий обирає 10 бажаючих учасників (5 дівчат і 5 юнаків) для розігрування сімейних сценочок. Кожен із них отримує гендерну роль, записану на кольорово-

му аркуші паперу (Додаток). Юнак і дівчина, у яких виявились аркуші одного кольору, утворюють сімейну пару. Ведучий дає 7 хвилин для підготовки “акторам”, а за цей час повторює з другою половиною групи функції сучасної сім’ї.

Дії учасників. 10 учасників (5 дівчат і 5 юнаків) розігруватимуть попарно сімейні сценки відповідно до розданих ролей. Решта членів тренінгової групи повинні уважно спостерігати. Опираючись на отримані знання, вони мають визначити, які функції сім’ї блокуються у кожній із розіграних сценок, і дати розгорнуте пояснення.

Рекомендації ведучому. Кожна особа в рольовій грі має чітко знати ідею її ролі та мету рольової гри взагалі; отримавши аркуш, на якому записано пояснення. Дуже важливо дати групі можливість “вийти з ролі” після закінчення вправи — сказати кілька слів про почуття, поділитись враженнями, думками. На завершення вправи запропонувати провести аналіз двох основних функцій сім’ї: господарсько-економічної і виховної (Додаток). Показати позитивний приклад виконання подружжям нетрадиційних ґендерних ролей (наприклад, тати-домогосподарки)

Коментар. Рольова гра використовується з метою закріплення засвоєного матеріалу. “Актори” матимуть можливість приміряти сімейні ролі чоловіка та дружини, а “глядачі” — визначити проблеми кожної сімейної пари. Під час обговорення учасники, аналізуючи розіграні сценки, зможуть визначити ті зовнішні і внутрішні чинники, які виступають блокуючими для тих чи інших функцій сім’ї. Вправа сприяє усвідомленню ґендерних стереотипів у традиційній сім’ї.

Вправа «Займи позицію: Ролі чоловіка і дружини в сім’ї» (15 хв)

Дії ведучого. Учитель кладе на підлогу по різні боки від себе аркуші паперу формату А4, на одному з яких записано слово «дружина», а на іншому – «чоловік», «разом». Далі повідомляє учням, що у нього є набір різних тверджень щодо обов’язків жінок та чоловіків. Він зачитуватиме ці судження по одному, а учасники, повинні оцінити їх і зайняти у навчальній кімнаті відповідну позицію. Біля аркушу з написом «чоловік» зберуться ті, хто вважає, що те, про що йдеться у судженні, має виконувати саме він. Відповідно біля аркушу з написом «дружина» зберуться ті, хто вважає, що це – прерогатива жінок. Ті, які вважають, що подружжя має разом вирішувати те, про що йдеться, займуть позицію біля відповідного аркушу. За необхідності учасники можуть аргументувати свій вибір.

Перелік тверджень:

1. Вирішувати, скільки мати дітей.
2. Вирішувати, коли народжувати.
3. Перебудовувати свою роботу, щоб піклуватися про дітей.
4. Стежити за здоров’ям дитини, членів сім’ї, займатися лікуванням.
5. Виховувати дітей.
6. Дбати про покупки.
7. Заробляти гроші, забезпечувати матеріально.
8. Виконувати громадські та політичні обов’язки.
9. Готувати їжу.
10. Дбати про охайність одягу (займатись шитвом, пранням, харчуванням).
11. Дбати про чистоту житла.
12. Займатись ремонтом приладів.
13. Вміти водити машину.

14. Вирішувати проблеми сім'ї.
15. Слідкувати за охайністю дітей.
16. Піти на службу в армію або міліцію.
17. Працювати керівником виробничого колективу, підприємства.
18. Допомогати членам родини порадами, підтримувати морально.

Обговорення: Яким гендерним ролям у майбутній сім'ї надали перевагу учасники: традиційним чи егалітарним? Чи хотіли б ви відповідати тим гендерним стереотипам, які поширені серед ваших ровесників? Чи збігалися б відповіді ваших батьків з вашими відповідями? В чому причина того, що уявлення про гендерні ролі змінюються?

Вправа “Майбутня сім'я в колективному малюнку” (15 хв)

Завдання:

- Сприяти прийняттю відповідальності за своє майбутнє сімейне життя.
- Розвивати вміння передавати свої очікування через малюнок.
- Створити у групі дружню атмосферу.

Дії ведучого. Ведучий каже, що у кожного з учасників, напевне, в уяві вимальовується образ його майбутньої сім'ї. Він просить на аркуші намалювати своє майбутнє життя таким, яким його старшокласники бачать, зобразивши членів своєї родини (дружина, чоловік, діти і т.п.), деталі побуту. Через одну хвилину ведучий дає вказівку передати малюнок по колу сусіду ліворуч і покласти перед собою малюнок сусіда, котрий сидить праворуч. Він подає сигнал домалювати початий іншим малюнок. Через деякий час за сигналом малюнки знову передуються, і так до тих пір, доки до кожного не повернеться його малюнок. Коли кожен художник отримав свій малюнок, ведучий просить усім разом поаплодувати, відзначивши у такий спосіб завершення роботи. Далі психолог пропонує поділитись враженнями про малюнки.

Дії учасників. Усі учасники сідають колом. Перед кожним лежить аркуш паперу і кольорові олівці або фломастери. Кожен учасник починає малювати своє майбутнє сімейне життя таким, яким його бачить. За сигналом ведучого учасники передають свій малюнок сусіду ліворуч і отримують початий малюнок від сусіда праворуч. Далі малювати продовжують уже на цьому малюнку. Учасники можуть змінювати і додавати до нього все, що побажають. Через деякий час за сигналом ведучого малюнок знову передають наліво, і так далі доти, доки до кожного не повернеться його початковий малюнок.

Рекомендації ведучому. Малюнки зверху потрібно підписати. Ведучому потрібно наголосити, щоб під час малювання учасники особливо старалися і зображали тільки позитивні картини із майбутнього сімейного життя. Інтервали між кожним передаванням малюнків повинні бути приблизно однаковими (хвилина-півтори). При обговоренні важливо дати можливість учасникам поділитись враженнями, розповісти про те, чи на малюнку зображено майбутнє сімейне життя таким, яким вони його уявляли, чи ні, у чому найбільші розходження. Важливо вкінці зробити наголос на тому, що насправді кожен із учасників буде сам творцем свого майбутнього життя.

Коментар. Вправа дозволяє учасникам враховувати індивідуальні особливості одні одних, зображаючи майбутнє сімейне життя від чийогось імені. У ній кожен матиме змогу відкоректувати малюнки інших, відштовхуючись від своїх очікувань щодо сім'ї.

Важливим етапом вправи є обговорення, оскільки воно допомагає кожному усвідомити, що саме він, а не хтось інший, буде творцем свого майбутнього сімейного життя.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК (5 хв)

Ведучий каже, що кожна людина, відповідаючи на запитання “Для чого мені потрібна сім’я?”, вклатиме у відповідь власні очікування щодо сімейного життя, які сформувались у неї під впливом набутого досвіду. Він просить взяти аркуш “Для чого потрібна сім’я?” (Додаток), на якому записано думки різних людей. Психолог каже, що ці відповіді є далеко не вичерпними, але вони заслуговують того, щоб з ними ознайомитись. Далі він пропонує кожному учасникові самостійно відповісти на це ж запитання і свої відповіді записати на цьому ж аркуші. Коли учасники виконали завдання, ведучий просить поділитись своїми міркуваннями із групою.

Учитель підводить учнів до висновку, що партнерство в сім’ї є умовою здорової родини.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. (5 хв)

Завершити вправу «Для чого потрібна сім’я», уявивши себе у ролі чоловіка (для юнаків) чи дружини (для дівчат).

Додаток

Нормативні засади традиційної та партнерської сімей

Домінаторна (традиційна) сім’я	Партнерська (егалітарна) сім’я
Нерівномірний розподіл влади, зловживання нею	Авторитет кожного, кооперативне використання влади
Керівництво, базоване на силі	Керівництво, базоване на авторитеті
Ригідність статевих ролей	Взаємозамінність статевих ролей
Статевотипізовані родинні обов’язки та статеві сегрегація інтересів	Гнучкість розподілу сімейних обов’язків та видів діяльності, подільність діяльності з відповідним розмежуванням інтересів
Суворі правила родинного життя	Лабільність правил родинного життя
Деструктивний спосіб розв’язання конфліктів	Конструктивний спосіб розв’язання суперечок
Невдачі та помилки приховуються, засуджуються, зазнають обструкції, довго пригадуються	Невдачі та помилки не приховуються, обговорюються без дорікань, прощаються, забуваються
Відсутність поваги до приватних справ, особистих таємниць, тотальна підконтрольність поведінки	Повага до приватних справ, особистих таємниць, невтручання в інтимний світ без запрошення
Почуття незахищеності, підпорядкованості, самотності, переживання почуття провини, тривожності, депресії	Сприйняття сім’ї як найбезпечнішого місця, де набувається впевненість собі, зникають сумніви, тривожність, підвищується настрій
Закритість сімейного життя, подружніх стосунків від суспільного життя	Відкритість сімейного життя для соціуму, активне включення подружжя в суспільне життя
Виховання дітей в умовах гіперконтролю, підпорядкованості, звітності, слухняності	Виховання в умовах розширення автономії дитини, її самовизначення, повноправної участі в прийнятті колективних рішень

Додаток**ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї**

Виховна. У сім'ї здійснюється постійний вплив батьків на своїх дітей з метою їх підготовки до життя і забезпечення їх фізичного та психічного розвитку. Провідником сімейного виховання є батьківська любов до дітей і почуті довіри та прихильності дітей до батьків.

Організація дозвілля та відпочинку. Дозвілля, вільний час сім'ї служать засобом відновлення фізичних і духовних сил людини, готують її до подальшої трудової діяльності, навчання.

Відновна або психотерапевтична — це взаємне підтримання життєвого тону і здоров'я членів родини. Психологічна підтримка в сім'ї — це, перш за все, підтримка емоційна: здатність подружжя співчувати, співпереживати проблемам одне одного і сприяти їх усуненню. Кожен член сім'ї повинен бути впевненим у привітному, турботливому ставленні до нього рідних і близьких.

Репродуктивна. У сім'ї забезпечуються неперервність поновлення поколінь, це відтворення в дітях чисельності батьків. Діти — чудовий вінець нормального шлюбу.

Феліцітологічна (з італ. — щастя). Прагнення до особистого щастя багато в чому стає визначальним у всій системі внутрішньосімейних відносин. Важливо, щоб були сформовані спільні погляди подружжя на сімейне щастя, відповідні почуття, прагнення, переконання.

Господарсько-економічна. Кожна сім'я є маленьким осередком, у якому здійснюється виробництво, споживання і обслуговування своїх членів. Здійснюється ця функція у задоволенні потреб членів сім'ї в одязі, житлі, їжі за допомогою включення у суспільне виробництво, ведення домашнього господарства, формування сімейного бюджету.

Комунікативна. У сім'ї задовольняються потреби її членів у спілкуванні і взаєморозумінні. Сюди включають внутрішньосімейне спілкування, посередництво сім'ї в контактах її членів із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом, і вплив сім'ї на різноманітні зв'язки своїх членів з оточуючим середовищем.

Регулятивна. У кожній сім'ї існує певна система регулювання стосунків між її членами, б тому числі контроль, реалізація влади і авторитету. Наприклад, у демократичній сім'ї регулятивна функція здійснюється тільки за допомогою авторитету батьків стосовно дітей.

Додаток**ЗАВДАННЯ ДО ВПРАВИ «ЗАБЛОКОВАНІ ФУНКЦІЇ»**

1. Уявіть собі, що ви — молода дружина, мати однієї дитини. Вашій донечці виповнилось 5 років. Вона відвідує дитсадок, а ви влаштувались на хорошу роботу, про яку давно мріяли. Та ваш чоловік дуже хоче, щоб у сім'ї було двоє дітей, особливо мріє про сина. Він благає вас про це, обіцяє допомагати.

Ваші можливі аргументи: «Я навіть думати не хочу більше про пелюшки. Ти хочеш, щоб я повністю деградувала у декретних відпустках!? І не вмовляй. Мені нарешті випала нагода зробити професійну кар'єру, більше віддатись улюбленій справі. Нам вистачає і однієї дитини. Якщо ти хочеш другої—народи сам!»

1. Уявіть собі, що ви — підприємець, у вас непогано йдуть справи. Маєте хорошу сім'ю: чудову дружину і п'ятирічну донечку. Та ви дуже хочете мати двох дітей, мрієте про сина. Ви вмовляєте дружину народити сина.

Ваші можливі аргументи: «Люба, нашій донечці вже 5 років. Та ми з тобою завжди хотіли мати двох дітей. Я був би дуже щасливим, якби ти погодилась народити мені ще сина. Ми достатньо забезпечені і тобі нема потреби працювати. Я тобі допомагатиму доглядати малюка».

2. Уявіть собі, що ви — дуже старанна дружина, з ранку до вечора на ногах: біжите на роботу, готуєте їсти, прибираєте. Одного суботнього дня ваш чоловік відпочиває з газетою біля телевізора. Ви просите його, щоб допоміг вам.

Ваші можливі аргументи: «Мені дуже важко, ти май до мене совість! Я не можу усю хатню роботу виконувати сама. Хоч сьогодні, у суботу, допоможи мені і відклади, нарешті, цю газету.

Давай попрацюємо разом, а завтра, у неділю, будемо відпочивати. У мене також цілий тиждень був робочим!»

2. Уявіть собі, що ви — розпечений дружиною чоловік. Вона завжди усе встигала робити сама: прибирала, готувала їсти, займалась пранням. Вас вона ніколи не залучала до хатньої роботи, а ви не проявляли ініціативи. В один суботній день ви відпочиваєте, читаєте улюблену газету, а ваша дружина чогось раптом намагається залучити вас до роботи. Ви відмовляєтесь.

Ваші можливі аргументи: «Що з тобою сталося? Ти ж раніше все встигала робити сама. Ти мене, напевно, просто розлюбила. Я такий стомлений, а тобі шкода, що я відпочиваю».

3. Уявіть собі, що ви — молода дружина із винятковими омунікативними здібностями. Після робочого дня ви хочете поділитись з чоловіком новинами. Він у цей час дивиться якийсь, на вашу думку, низькопробний бойовик. Ви починаєте розповідати йому цікаві новини, але як тільки починаєте говорити, чоловік просить не перебивати, бо показують дуже цікавий момент.

Ваші можливі аргументи: «Ти не повіриш, сьогодні наші працівники, всі як один, прийшли в обновках. А керівник відділу ... (чоловік просить не перебивати дурницями)». Через деякий час: «Як ти вважаєш, чи варто мені поздоровляти з днем народження... (чоловік знову зупиняє, не вислухавши)».

3. Уявіть собі, що ви — не дуже комунікабельний чоловік, не зовсім добрий співрозмовник для дружини. Ви із захопленням переглядаєте по телевізору фільм-бойовик. Ваша дружина звертається до вас, хоче розповісти якісь новини, але ви не вважаєте їх настільки важливими, щоб відірватись від фільму. Ви відмовляєтесь вислухати, просите не перебивати.

Ваші можливі аргументи: «Не перебивай ти своїми дурницями! Не заважай, дуже цікавий момент. Почекай, нехай додивлюся» і т.п.

4. Уявіть собі, що ви — молода дружина, дуже романтична натура. У вашій уяві сімейне щастя повинно бути таким: чоловік мав би постійно милуватись вами, дарувати квіти, подарунки, говорити компліменти. А ваш чоловік постійно на роботі, мало приділяє вам уваги. Ви не відчуваєте себе щасливою і пред'являєте чоловікові претензії.

Ваші можливі аргументи: «Я не пригадую, коли ти останній раз дарував мені квіти. Ніби й не помічаєш мене: ні подарунків, ні компліментів. У тебе на першому місці робота і ще раз робота. Я не відчуваю себе щасливою».

4. Уявіть собі, що ви — молодий чоловік, який найпершим своїм обов'язком вважає утримання сім'ї. Ви дуже багато працюєте, завдяки чому сім'я живе у достатку. Та ваша

дружина романтичної натури пред'являє вам претензії, тому що не відчуває себе щасливою у шлюбі. Ви ображаєтесь і заперечуєте їй.

Ваші можливі аргументи: «То ти ще говориш, що нещаслива?! Чого ти хочеш? Я не п'ю, не палю, не наркоман. Я дбаю про сім'ю, заробляю гроші, завдяки чому ми живемо у повному достатку. Та інша б на твоєму місці вважала себе найщасливішою жінкою».

5. Уявіть собі, що ви — молода дружина, мати двох дітей. На вашу думку, усім членам сім'ї потрібно за час вихідних гарно відпочити: дітям — щоб набратись сил для навчання, а вам і чоловікові — для роботи. Найкращим способом відпочинку ви вважаєте прогулянку у ліс чи до річки. Навпаки, для вашого чоловіка найкращим відпочинком є перегляд цікавих телепередач вдома, лежачи на дивані. Ви просите чоловіка.

Ваші можливі аргументи: «Що це за відпочинок вдома? Найкраще – піти на природу, подихати свіжим повітрям. Діти цілий тиждень у школі, ми на роботі, тому потрібно гарно відновити сили. Ну чому ти псуєш нам вихідні, чому тобі найкраще на дивані?!»

5. Уявіть собі, що ви — молодий чоловік, для якого найкращий відпочинок — полежати на дивані і подивитись телевизор. Жодні прогулянки, походи не замінять вам справжнього відпочинку, коли кожна клітинка вашого тіла розслаблена. Ви не поділяєте поглядів дружини на дозвілля і відпочинок.

Ваші можливі аргументи: «Відчепися від мене. Мало того, що я цілий тиждень напружуюся, то ще маю даремно витратити сили і у вихідні! Ідіть собі з дітьми, куди хочете, а мені найкраще вдома».

Додаток

Для чого потрібна сім'я

- щоб було кому підтримати у важкі хвилини;
- щоб було з ким порадитись;
- щоб поряд був хтось, чю думку поважають;
- щоб був хтось, хто не залишить у біді;
- щоб поряд був хтось, з ким по-справжньому добре;
- щоб поряд був хтось, хто поділяє такі ж цінності;
- щоб був хтось, хто не буде заздрити;
- щоб був хтось, хто буде разом радіти успіхам;
- щоб поряд був хтось, кому можна довіряти;
- щоб був хтось, хто у важку хвилину підтримає, захистить;
- щоб поряд був хтось, хто б допомагав переборювати недоліки;
- Продовж далі самостійно

ТЕМА: «ВІН ТА ВОНА У ВІДПОВІДАЛЬНОМУ БАТЬКІВСТВІ»

Скарби мудрості:

Помилково вважати, «що від чоловіка немовби йде сильніший вольовий вплив, і в цьому немовби полягає мужність виховної сили батька, а від жінки-матері – ніжніший, тонший, благородніший вплив, який мало не розслаблює людину. Не так, зовсім не

так. Справжня жінка-мати й ніжна, як пелюстка троянди, й тверда, мужня, несхитна, непримирена до зла і безпощадна, мов караючий меч».

В.Сухомлинський

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: створити умови для ідентифікації себе із уявними ідеальними образами матері та батька.

Завдання:

- Розвивати навички виокремлення та аналізу тих позитивних якостей, які є необхідними для справжніх, найкращих батька та матері.
- Викликати активні внутрішні дії для корекції свого майбутнього на основі співставлення своїх особистісних якостей із якостями ідеального батька та ідеальної матері.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, робота у фокус-групах, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 2 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: ватмани, маркери, дошка, скотч, друковані роздаткові матеріали.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя.

Вчитель каже, що діти — це прекрасний вінець шлюбу, радість і щастя подружжя, яке важко чимось замінити. Проте неможливо оцінити якоюсь однією міркою, що означає щастя материнства і батьківства.

Чи знаєте ви про роль дітей в подружньому житті? Чи усвідомлюєте те, як діти позитивно впливають на сім'ю, на родинне життя? Чи розумієте усю відповідальність, яка лягає на кожного з вас як майбутніх батька чи матір? Як і завдяки чому формуються материнська і татусева любов до дитини? Чи можна запобігти соціальному сирітству?

Пошуку відповідей на ці та інші запитання присвячено сьогоднішнє заняття. Адже виховання хорошої матері, хорошого батька, а значить, і хороших чоловіка і дружини – це, по суті, одне з найважливіших завдань, адже матерями й батьками бути майже всім.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (15 хв)

Ведучий говорить учасникам, що вони стоять на порозі самостійного життя, скоро створять сім'ю, матимуть дітей. Яким буде їхнє дитинство: радісним чи сумним, світлим чи похмурим, — залежатиме від двох найдорожчих їм людей: батька і матері, які дали їм життя.

«Хороших дітей можуть виховати лише щасливі батьки», – говорив видатний педагог А.С.Макаренко.

- *Як ви розумієте ці слова?*

Ведучий просить учасників замислитись над тим, які асоціації викликає у них слово "діти". Він записує у центрі великого аркуша, прикріпленого до стіни, слово "ДІТИ" і фіксує їхні думки у вигляді промінців. Коли всі висловились, ведучий разом із учасниками систематизує асоціації, об'єднуючи усі висловлювання у певні групи: люди, які про них піклу-

ються (батько, мати, бабуся, дідусь, сестра, брат); почуття, якими їх оточують (любов, радість, щастя); предмети їхньої діяльності (іграшки, машинки, ляльки, конструктор) і т.п. Після цього він звертає увагу учасників на різноманітність сприйняття слова “діти” кожним із присутніх. Підкреслює, що усі ці уявлення пов’язані з набутим життєвим досвідом, із очікуваннями і мріями. Він пропонує їм подумати і сформулювати усно: “Діти — це...”. Ведучий наголошує про потребу внести у це визначення щось найпотаємніше, найособливіше, що кожен відчуває до своїх майбутніх дітей.

Коментар. *Вправа активізує дітей, дає змогу використати їхній життєвий досвід. Учасники самі стають творцями визначення, зрозумілого їм — простого, але водночас повного і об’ємного, наповненого глибоким емоційним змістом.*

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (20 хв)

Інформування на тему «Батьківські ролі у двох іпостасях: батьківства і материнства»

Батьківські ролі розглядають у двох іпостасях – батьківства і материнства. І батьківство, і материнство є базовим життєвим призначенням та важливою соціально-психологічною функцією кожної людини.

В.О.Сухомлинський, звертаючись до батьків, наголошував, що «творення людини – найвище напруження всіх ваших сил. Це і життєва мудрість, і майстерність, і мистецтво. Діти – це не тільки і не стільки джерело щастя. Діти – це щастя, створене вашою працею. Памтайте це – і ти, юначе, що з завмиранням серця чекаєш години побачення з коханою, і ти, молодий батьку, у кого в колісці вже співає свою вікову пісню дитина, і ти, посивілий, змудрілий радіощами і тривогами сімейного життя, батько дітей і дідусь внуків своїх».

– Що таке батьківство у вашому розумінні: це почуття, цінності, ролі, культурні символи чи стиль стосунків з дітьми?

Відомий психотерапевт К.Вітакер зазначав: «Суспільство – батько сім’ї, розширена сім’я – батько подружжя, а саме подружжя – батьки своїх дітей».

– Як ви розумієте цей вислів?

Батьківство і материнство починається з власного дитинства, із сімейної історії, яка накладає відбиток на поведінку людини. Батьківська сім’я є найбільш доступним взірцем для спостереження, який за певних умов стає зразком для наслідування.

– Хто із членів вашої родини є для вас взірцем батьківства і материнства?

Для того, щоб стати люблячими мамою та татом, необхідно навчитися любити, піклуватися, опікуватися іншими, чимось жертвувати, не очікуючи термінової віддачі. А до цього здатен той, хто в дитинстві відчув таке саме ставлення до себе з боку батьків.

Традиційна сім’я побудована на домінуванні однієї статі, як правило, чоловічої, на чіткому розподілі ролей і видів діяльності, згідно з яким чоловік матеріально забезпечує добробут сім’ї, утримує дружину і дітей, а дружина виховує дітей, веде домашнє господарство і у всьому йому підпорядковується.

– Я розподіляються обов’язки у вашій сім’ї щодо догляду за дітьми:

- З ким дитина відвідує лікаря?
- Хто доглядає за хворою дитиною?
- Хто допомагає у виконанні домашніх завдань?

- Хто супроводжує дитину до дитсадка чи школи?
- Хто контролює дотримання дитиною режиму дня?
- Хто відвідує позашкільні заходи, в яких бере участь дитина?

Конфлікти з приводу виконання домашніх обов'язків і догляду за дітьми є основним джерелом напруження в стосунках подружжя. Партнери-чоловіки, котрі беруть участь на рівних засадах у догляді за дитиною, можуть отримувати певну психологічну користь, відчуваючи менше почуття провини. За домашні, побутові справи береться у сім'ї той, хто на даний момент є менш зайнятим. Статєва належність не має значення.

Для виховання дитини необхідна наявність дорослих обох статей. Адже таким чином дитина отримує навички ґендерної поведінки. Роль батька у житті дитини не менш виняткова і унікальна, ніж роль матері, бо разом вони покликані зробити диво: створити особистість.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Вправа "Я — майбутній тато, я — майбутня мати" (15 хв)

Завдання:

- Сприяти глибокому усвідомленню учасниками тієї важливої ролі, яку виконують діти у сім'ї.
- Сприяти укріпленню позитивної мотивації народження дітей у шлюбі.

Дії ведучого. Ведучий каже, що виховання дітей, спілкування з ними робить життя батьків емоційно багатшим. Він наголошує, що кожен погодиться із твердженням: "Як дитина потребує, щоб про неї турбувалися, і це дає їй відчуття надійності і міцності світу, так і доросла людина відчуває потребу турбуватися про іншого, бути опорою для слабкого, відчувати таким чином власну силу і значущість саме в батьківських почуттях". Психолог просить подумати і висловити свої міркування стосовно того, що діти дають своїм батькам. Після цього він пропонує розглянути аркуш "Що діти дають батькам?" (Додаток) і познайомитись із думками науковців.

Дії учасників. Учасники сидять колом, уважно слухають ведучого. Основні думки один із учасників записує на великому аркуші паперу. Коли всі учасники висловились, за вказівкою ведучого вони відкривають аркуш "Що діти дають батькам?", по черзі зачитують по одному пункту, обговорюють його. У кінці обмінюються враженнями та підбивають підсумок вправи.

Рекомендації ведучому. Ведучому потрібно заохочувати учасників до самостійного висловлення своїх думок щодо ролі дітей у сім'ї. Не потрібно оцінювати ці висловлювання, оскільки кожен вкладає у їхній зміст те, що для нього є значущим. Працюючи разом з групою над роздатковим матеріалом "Що діти дають батькам?", потрібно, щоб учасники змогли прокоментувати кожен пункт, а не сприймати його як нав'язування чийсь думки.

Коментар. Вправа дає змогу вихованцям чи не вперше у своєму житті настільки глибоко усвідомити ту надто важливу роль, яку діти відіграють для своїх батька і матері. Вона сприяє утвердженню позитивної мотивації народження дитини у шлюбі, адже мати дитину, турбуватись про неї, спостерігати, як поступово вона розвивається, як формується її особистість – це велике людське щастя.

Мозковий штурм “Взаємні права та обов’язки батьків і дітей” (20 хв)

Завдання: *Сприяти усвідомленню відповідальності батьків щодо дітей.*

Дії ведучого. Ведучий звертається до учасників з проханням поміркувати і відповідати, чи існують, на їхню думку, взаємні права і обов’язки між батьками і дітьми. Після того, як присутні висловлять свої міркування, психолог каже, що наступна вправа дасть змогу всі ці думки систематизувати. Для цього він ділить учасників на дві підгрупи і просить по одній особі з команди підійти до нього і виконати завдання. Перша команда повинна на великому аркуші паперу, поділеному лінією навпіл, записати права і обов’язки батьків стосовно дітей, а друга команда — права і обов’язки дітей щодо батьків. Коли завдання завершено, представники команд зачитують те, що записано. Для підбиття підсумку заняття ведучий пропонує ознайомитися зі статтями Закону про охорону дитинства, а наприкінці — можливі доповнення, обмін враженнями.

Дії учасників. Учасники сидять колом, слухають ведучого, беруть участь у бесіді. Далі вони підходять до ведучого, витягають із великого конверта аркуші із символами (яблуко і банан) і відповідно до них утворюють дві команди. Члени першої команди на великому аркуші паперу записують обов’язки і права батьків стосовно дітей, а члени другої — обов’язки і права дітей щодо батьків. Потім кожна команда презентує свою роботу.

Рекомендації ведучому. Ведучому потрібно слідкувати за ходом міркувань однієї і другої команди. Якщо в учасників виникатимуть труднощі, можна спрямувати їх у потрібне русло, поставивши навідні запитання. У кінці під час обговорення важливо запитати, чи погоджуються учасники з усіма взаємними правами і обов’язками батьків і дітей. З нашого досвіду — вказавши для батьків право “відмовлятися від своїх дітей”, учасники обвели його чорною рамкою, закреслили і написали, що це не людське право.

Коментар. Мозковий штурм сприяє розвитку в учасників уміння аналізувати, оцінювати, співставляти, опираючись на свої знання та життєвий досвід. Робота в командах вчить прислухатися до думки іншого та вільно висловлювати свою. Самостійне опрацювання теми “Взаємні права та обов’язки батьків та дітей” сприяє глибокому осмисленню відповідальності батьківства, дає змогу оцінити записане з точки зору моральності.

Вправа “Валізи для найкращого тата та найкращої мами” (20 хв)

Дії ведучого. Психолог каже, що ця вправа допоможе зібрати “валізу” для справжніх, найкращих батька та матері. У неї мають увійти усі якості, які, на думку учасників, є необхідними для оптимального виконання батьківських функцій чоловіком і дружиною, і допоможуть їм у вихованні власних дітей. Прикладом тенденції до усунення дихотомії жіночого і чоловічого можуть слугувати результати дослідження інституту Галлопа, зафіксовані з інтервалом опитування в 50 років. Так, якщо у 1949 році 62 % чоловіків зазначили, що вони беруть участь у домогосподарюванні, то наприкінці століття їх було вже 85 % . Але потрібно нагадати молодій подружній парі і про ті якості, які заважатимуть їм стати ідеальними батьком та матір’ю, тобто їхні негативні якості. Для фіксації результатів ведучий разом із учасниками обирають двох “секретарів”, які на великому аркуші будуть записувати усі позитивні та негативні якості батька і матері, названі групою.

Дії учасників. Учасники сидять колом і уважно слухають правила виконання вправи. Кожен з них по черзі називає ті позитивні і негативні якості для “валізи”, які, на його думку, сприятимуть і заважатимуть оптимальному виконанню батьківських ролей. “Секретарі” записують усі думки на великих аркушах паперу окремо для батька і окремо — для матері. Коли “валізи” складено, учасники записують для себе їхній вміст, щоб мати з чим порівнювати свої особистісні якості.

Рекомендації ведучому. Групі потрібно дати установку на необхідність і важливість цієї процедури для їхнього майбутнього сімейного життя і успішного виконання батьківських ролей. Думка того чи іншого члена групи повинна бути підтримана більшістю. Тільки після прямого голосування воно вписується “секретарем”. У “валізу” для ідеального батька та ідеальної матері необхідно “покласти” не менше 15 характеристик — як позитивних, так і негативних.

Коментар. Вправа дозволяє учасникам відреагувати систему цінностей та особистісних очікувань щодо шлюбу та сімейного життя, прав та обов’язків батьків та дітей, розподілу ґендерних ролей. Зібрана “валіза” викликає в учасників активні внутрішні дії для корекції тих особистісних якостей, які не відповідають образам найкращого батька і найкращої матері.

Вправа “Світ мам і татусів” (15 хв)

Завдання:

- Сприяти роздумам про те, які мама та тато потрібні дитині, щоб вона почувалась щасливою.
- Ознайомити із розробленими типологіями тат та мам.
- Допомогти приміряти паритетні батьківські ролі.

Дії ведучого. Ведучий каже, що батьки та матері є різними як за характером, так і за ставленням до дитини. Науковці, задумуючись над питанням типів тат та мам, розробили різні типології. Деякі з них здались досить цікавими. Він просить розкрити роздаткові матеріали (Додаток) та познайомитись із різними підходами щодо типів мам і тат. Після цього психолог просить групу розділитись на пари, розподілити поміж собою ролі (один у парі — мама або тато, другий — дитина) і розіграти життєві ситуації, в яких можна чітко і виразно показати особливості того чи іншого типу.

Дії учасників. Сидячи колом, учасники ознайомлюються із типологіями мам і тат, висловлюючи власні міркування щодо кожного типу. Розділившись на пари та розподіливши поміж собою ролі, вони розігрують життєві ситуації. Кожен представник пари, який грав роль дитини, при цьому робить висновок про те, як він почувався та які емоції у нього виникали при цьому. У підсумку група робить висновок про те, яка мама та який тато потрібні дитині для того, щоб вона почувалась щасливою.

Рекомендації ведучому. Психолог має наголосити, що запропоновані науковцями типології не є вичерпними. При підготовці до розігрування сценок він може підходити до пар та допомагати підібрати найвлучнішу ситуацію, яку можна розіграти. Дуже важливо спонукати учасників до висловлювання власних міркувань з приводу цього та висновків. При обговоренні вправи акцентувати увагу на вагомості та паритетності ролей батька та матері у вихованні дитини. В кінці заняття ведучий зачитує пам’ятку майбутнім батькам.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК.

Учитель підводить учнів до висновку: для того, щоб дитина почувалась щасливою, мама й тато мають докладати певних зусиль. Найпершою умовою є їхня безкорислива любов до дитини, підтримка, вміння зрозуміти. За цього вимогливість не має в жодному випадку принижувати гідність дитини. Адже кожна дитина має право мати щасливе дитинство.

Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

VI. Домашнє завдання.

Написати міні-твір «**Яким я буду батьком**», «**Якою я буду матір'ю**».

Додаток

Що дають діти батькам?

- Роблять подружжя ріднею. Через дитину чоловік і дружина стають батьками, тобто біологічними родичами.
- Дитина дає батькам емоційне задоволення уже фактом своєї появи на світ, розвиває почуття материнства і батьківства, дає можливість відкрито виявляти почуття любові та емоційного самовираження (рідного малюка можна пригорнути, попестити і т.п.).
- Діти урізноманітнюють і збагачують міжособистісні зв'язки в сім'ї, значно розширюючи сферу її інтересів і потреб.
- Дитина виступає певним етичним регулятором, тому що змушує дорослих стримувати свої негативні емоції, контролювати свою мову, слідкувати за манерами і поведінкою. Такий «контролер» у сім'ї часом дуже позитивно впливає на батьків і розвиває їхній самоконтроль.
- Дитина змушує батьків підвищувати свій культурно-освітній рівень. Уже вік «чому-чок» виявляє, що батьки багато чого не знають: мама відправляє до батька, а батько обіцяє подивитись у словнику. Навчання дітей у школі змушує батьків по-новому вчитися і, як не дивно, багато чому вчитися у своїх дітей.
- Дитина дає можливість батькам повернутися у своє дитинство, ніби повторно пережити пройдені етапи життя.
- Дитина в сім'ї забезпечує партнерство—спочатку в іграх, потім у більш серйозних видах дозвілля, далі—у веденні господарства і часом продовжує професійні захоплення батьків.
- Дитина зміцнює єдність поколінь, підносить престиж сім'ї як мікроосередку суспільства.
- Дитина є потенційною опорою і підтримкою в старості.

Додаток

Типи мам

Спокійна, врівноважена мати — це своєрідний еталон материнства. Вона, як вартовий на бойовому посту, завжди усе знає про свою дитину і вчасно прийде їй на допомогу. До того ж так турботливо і чуттєво, з такою швидкістю розкрутить цілий клубок проблем дитини, що інші близькі та родичі ще навіть не встигнуть здогадатися про

те, що цей клубок існував. Але найважливішим для дитини є те, що вона зростає і навіть розквітає в атмосфері доброзичливості і любові.

Тривожна мати — протилежна спокійній. Її постійно щось здається, її постійно щось турбує. І усе це стосується її дитини, здоров'я малюка, над яким ніби постійно навісає загроза, навіть тоді, коли її насправді нема. Свою безпідставну тривогу мати передає як дитині, так і цілій сім'ї.

Тужлива мати чимось схожа на тривожну. Обидві постійно незадоволені, напружені. Але якщо першу обурюють думки тільки про майбутнє дитини, то друга думає тільки про своє майбутнє. І неспокійна, і нервозна від того, що бачить в дитині тягар, який з'явився на її шляху. Дитина, у якої така мати, безумовно, буде відчувати себе самотньою та недолюбленою.

Певнена і владна мати знає, що їй потрібно від дитини, ні на крок не бажаючи відходити від планів, які намітила, напевно, ще до народження дитини на все його свідоме життя. Така мати нівелює неповторність своєї дитини, яка ніколи не наважиться у спілкуванні з нею відстоювати свою індивідуальність.

А.І. Захаров запропонував свою типологію, у якій представлені типи мам, спілкування з якими позначається на стані здоров'я дитини, породжуючи неврози і невротичні реакції.

«Царівна Несміяна». Найголовніша установка такої мами — не розбалувати дитину. Уже з пелюшок вона виховує дитину тільки нотаціями, вишукуючи в ній тільки недоліки. Усе життя дитини супроводжується словами «не можна», «не потрібно», «перестань» і т.п. Вона завжди принципово і бездушно права. Її обличчя ніколи не освічується усмішкою. У такій атмосфері «правильності» та «строгості» дитина починає в'янути.

«Снігова королева». Усіх тримає від себе на відстані і навіть при спілкуванні з дитиною дотримується певної дистанції. Її справа—карати і керувати. Вона не знає, що таке близькість, тепло. Здається, що замість серця у неї — шматок льоду — настільки холодно вона ставиться до дитини. І малюк замерзає поряд з нею.

«Спляча красуня». Усе життя вона продовжує чекати свого принца. Як правило, батько її дитини—зовсім не він. Тому така мати живе у полоні своїх фантазій, надій, «не помічаючи» поряд свою дитину, її потреб, бажань і любові. Її дитина для неї — жива лялька і гарна іграшка, яка раптово може перестати подобатись.

«Квочка». Дитина у неї на прив'язі, короткому, грубому невидимому шнурку. Не може самостійно наважитись зробити навіть жодного кроку. Мама цей крок наперед передбачить, щоб пройти з дитиною поряд, нога-в-ногу, розчистивши усе можливе «каміння» на шляху.

«Генерал у спідниці». Дитина для неї — солдатик, який живе тільки за чіткими вказівками та наказами. Не послухав, не підпорядкувався — ремінь. У сім'ї панує дух казарми, жорстокості і бездушності.

Яка мама потрібна дитині?

Ідеальна. Найдобріша, найкрасивіша, найніжніша, найсправедливіша — словом, найкраща.

Додаток

Типи татусів

«Тато як мама». По-материнськи турботливий батько. Усі функції матері бере на себе. Головна турбота — якнайкраще догодити дитині, тому вона часто у таких татів сидить не тільки на шиї, а й на голові. В певні моменти тато буває нестриманим, злим. Дитина весь час перебуває під пресом його настрою. Як мама і як тато одночасно несе на собі усю батьківську ношу, турботливо і ніжно доглядає дитину. Але ця м'якість часом здатна у процесі виховання повернутися зворотною стороною медалі, оскільки дітям усе дозволено і все пробачається.

«Карабас-Барабас». Злий і жорстокий, який визнає завжди і у всьому правило «тримати дитину в руках». Головною емоцією при такому татові є страх, почуття неповноцінності, рабська пригніченість. Цей страх — ніби дроти решітки, він заганяє душу дитини в тупик, де на неї чекає покарання або за те, що зробила, або ж для профілактики. Покарання, покарання... При такому татові одного разу у дитини закипить, як лава у вулкані, почуття ненависті і вирветься назовні, щоб собою обпекти кривдника. Такий батько сам створює собі «Везувій», який у майбутньому не буде мовчати.

«Міцний горішок». Він визнає тільки правила без винятку, ніколи не йде на компроміси, щоб ними полегшити участь дитини. Його дитина завжди винна, незалежно від справжнього стану речей. Тут панує найстрогіший закон. Дитина, спілкуючись з таким типом татуса, постійно в напрузі, під тиском.

«Метелик». Це тато, який живе в сім'ї, але ще не відчуває себе татом. Для нього дитина поки що як гість, про якого має турбуватися мама. А він гостю подарує тільки краплину часу, але не більше. Життя такого тата протікає без турбот, як було і до народження дитини. Він не хоче втратити почуття свободи і виконувати сімейні обов'язки. Дитина для нього—важка ноша, тому нехай її несе мама. А йому неприємні вередування, сусюкання. Він не розуміє і не визнає того, що тато потрібний дитині завжди, щоденно.

«Добряга». З першого погляду здається, що дитині пощастило з татом. Такий тато є для дитини одночасно і братом, і другом. З ним завжди цікаво, легко, дуже весело. З будь-якою людиною він знайде спільну мову. Але, спілкуючись з іншими, щоб зробити їм приємно, він може надовго забути про обов'язок тата, що, звичайно, не подобається мамі. І вона починає конфліктувати. А дитина живе в атмосфері суперечок і конфліктів, внутрішньо співчуваючи татові, але не в змозі йому допомогти і щось змінити.

«Ні риба, ні м'ясо». Він схожий на манекена. Тато, якого не чують і не слухають в сім'ї. Він може тільки підспівувати в хорі, в якому заспіває його дружина. Він — ехо своєї шлюбної партнерки. Такий тато ніколи, навіть у найважчі хвилини, не перейде на бік дитини, щоб їй допомогти, боячись зіпсувати стосунки зі своєю дружиною. І дитина не розуміє, чи є у неї тато, чи немає.

Який тато потрібен дитині?

Ідеальний. Найдобріший, найсправедливіший, найніжніший, найхоробріший, наймужніший — словом, найкращий.

ТЕМА: ПРОФЕСІЙНА СФЕРА КРИЗЬ ПРИЗМУ ҐЕНДЕРУ

Скарби мудрості:

«Я намагаюся не помічати, що я – жінка. Я дивлюся на себе як на прем'єр-міністра».

Маргарет Тетчер

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: сприяти усвідомленню відповідності між професіями, видами діяльності та інтересами, здібностями, нахилами хлопців і дівчат, жінок і чоловіків безвідносно до їх статі.

ЗАВДАННЯ: допомогти подолати упередженість та стереотипні уявлення щодо чоловічого і жіночого світу професій; показати непродуктивність дотримання принципу статевої сегрегації професій.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 2 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А3, 4 маркери, дошка, скотч; набір тверджень.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ.

На сьогоднішньому занятті ми одягнемо ґендерні окуляри та подивимось крізь на них на світ професій. Чи існують професії, які є найвідповіднішими для жінок? Чи існують професії, які є найвідповіднішими для чоловіків? Які посади найкраще займати чоловікам, а які – жінкам? З якою роботою може найкраще справитися жінка, а з якою чоловік? Що відбувається в душі чоловіка через його професійні невдачі? Чи правомірно стверджувати: «Не чоловіча це справа», «Не жіноча це справа»? Відповіді на ці та інші запитання відшукаємо в ході заняття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ.

Аналіз ситуації.

Батько і син потрапили в автокатастрофу, в якій батько загинув. Сина у важкому стані привезли до лікарні. Дитині терміново потрібна була операція. Але хірург відмовляється оперувати хлопчика: «Я не можу нічого робити. Це – мій син».

- Чому хірург відмовляється робити операцію?
- Ким за статтю є хірург?(це жінка)
- Ким є хірург по відношенню до цієї дитини?(це мама дитини)
- Чому люди, почувши дану життєву історію, не можуть відповісти на задані питання?
- Чому цим завданням ми розпочали сьогоднішнє заняття?

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК .

Інформування на тему «Світ професій: погляд крізь гендерні окуляри»

Поділ професій на «чоловічі» та «жіночі» прийшов із традиційного розподілу сфер діяльності статей. Сферою жінок вважається емоційна, експресивна діяльність, у якій визначальними є опікуючий, виконавчий та обслуговуючий компоненти. Чоловікам приписують інструментальну сферу діяльності, яку характеризує творча, керівна, результативна праця.

- Які професії традиційно вважаються чоловічими? Чому?
- Які професії традиційно вважаються жіночими? Чому?

Статева сегрегація професій відображена навіть у мові: капітан, президент, прибиральниця, медсестра. Назви професій яскраво відображають гендерну асиметрію мови. Є окремі назви професій, які існують лише у формі чоловічого чи жіночого роду.

- Чи зможемо віднайти відповідник жіночого роду до назв таких професій:
- Архітектор – .... Міністр – ....
- Еколог – .... Посол – ....
- Менеджер – .... Конструктор – ....

У Державному класифікаторі професій України для офіційного позначення подано 7000 назв професій та посад у формі чоловічого роду. Проте лише 38 назв професій подано у формі жіночого роду.

- Чи зможемо віднайти відповідник чоловічого роду до назв таких професій:
- Покоївка – .... Нянька – ....
- Каштелянка – .... Педикюрша – ....
- Модистка – .... Сестра-буфетниця – ....

Престижні професії найчастіше вживаються лише у формі чоловічого роду, тим самим вказуючи на їх недосяжність для жінок: *хірург, професор, юрист, міністр, президент* та ін. Лише форму жіночого роду мають непрестижні професії: *прибиральниця, покоївка, манікюрниця*. Зазвичай вони не мають високого соціального статусу.

Окрім цього, у мові простежується багато невідповідностей.

- Хто (чоловіки чи жінки) найчастіше працюють учителями, бібліотекарями, диспетчерами, листоношами, методистами? Чому?

А у Державному класифікаторі професій України і далі ці та велика кількість інших професій і посад подані у формі чоловічого роду, хоча у реальному житті ці професії уже давно стали переважно «жіночими».

- Чи навчаються юнаки у медичних коледжах та медучилищах?

Так, насправді навчаються. А що ж записують їм у диплом: сестра медична, молодша медична сестра, сестра медична операційна тощо. Парадоксально, але ці професії у Державному класифікаторі професій позначені лише у формі жіночого роду (на жаль, медбрат – відсутній).

Проте, простежуються і позитивні тенденції. У творенні слів, які позначають жінок за професією, українська мова є досить гнучкою і не консервативною. Так, у сучасній розмовній та публіцистичній українській мові уже широко вживаються такі слова-назви професій, як *вчителька, директорка, лікарка, агрономка, прем'єрша, прем'єрка, референтка, дикторка та ін.* Окремі з них набувають статусу внормованих і рекомендуються до вживання мовниками.

Попри те, що жінки можуть обирати будь-які професії, в тому числі і ті, які вважалися чоловічими, простежується така картина: кількість жінок у представницьких органах влади є тим нижчою, чим вищим є відповідний орган влади. Жінки-депутати найнижче представлені саме на тому рівні, на якому приймаються відповідальні державні рішення (див. табл.).

Ґендерна характеристика складу Верховної Ради

Скликання	Кількість жінок-депутатів	Кількість чоловіків-депутатів
Перше (1990 р.)	13 осіб (3%)	437 осіб (97%)
Друге (1994 р.)	25 осіб (5,7%)	425 осіб (94,3%)
Третє (1998 р.)	36 осіб (8,1%)	414 осіб (91,9%)
Четверте (2002 р.)	23 особи (5,1%)	427 осіб (94,9%)
П'яте (2006 р.)	37 осіб (8,2%)	413 осіб (91,8%)
Шосте (2007 р.)	38 осіб (8,5%)	412 осіб (91,5%)

Участь жінок у підприємницькій діяльності є недостатньою і українське суспільство не використовує повною мірою їхнього потенціалу. При тому, що чоловіки контролюють втричі більше українських компаній, ніж жінки, виявляється й інша залежність: чим більше підприємство, тим меншою є ймовірність, що його контролює жінка.

Реалії сьогодення створили умови для вибору професій за інтересами та нахилами, а не за статевою належністю. Єдиними критеріями статевої невідповідності вибору професії жінкою є шкідливість її виконання для репродуктивного здоров'я. Отже, професія шахтаря, відбійника, тракториста має залишатись «прерогативою чоловіків».

III. Тренінгово-розвивальний блок.

Аналіз ситуації. «Просто мама!?» (15 хв.)

Жінка поновлює права і держслужбовець, заповнюючи анкету, просить вказати рід занять. Жінка вагається і не знає, як правильно записати.

- Я маю на увазі, – каже той, – у Вас є робота чи ви просто...?
- Звичайно, у мене є робота, – перебиває на півслові жінка, – Я, мама!»
- Мама – це не рід занять. Потрібно вказати «домогосподарка».

Я забула цю історію, допоки одного разу не опинилась в подібній ситуації в РАГСі. Працівниця була явно кар'єристкою, врівноважена, кваліфікована і посідала солідну посаду: *офіційний державний реєстратор*.

- «Ваш рід занять?» – почала вона.

Що саме змусило мене це сказати я не знаю, та мене просто понесло:

– **Я – старший партнер з досліджень у галузі дитячого розвитку і людських взаємовідносин.**

Реєстратор завмерла від здивування, і, не донівши ручку до паперу, запитально подивилась на мене.

Я повільно повторила свою посаду, підкреслюючи найбільш важливі слова. Потім я подивилась на те, як моя посада була записана жирними чорнилами в офіційному документі.

– Можу я запитати, – сказала реєстратор зацікавленням, – чим саме ви займаєтесь в своїй галузі?

Холодно і без запинки я почула свої слова:

– *Я працюю над довготривалою програмою дослідження (що мами випускають з виду), як лабораторного, так і польового (зазвичай, я б сказала вдома і на вулиці) і паралельно веду чотири проекти (усі дівчатка). Звичайно, ця професія – одна з найбільш потрібних в суспільстві (яка мама не погодиться?), і я часто працюю по 14 годин на добу (взагалі то, всі 24). Моя професія набагато складніша у порівнянні з більшістю звичайних посередніх кар'єр, а винагорода більше пов'язана із задоволенням, ніж з грошима.*

Я явно виросла в очах реєстратора, і по закінченню заповнення паперів, вона особисто провела мене до дверей.

Коли я під'їхала до дому, окрилена моєю новою гламурною кар'єрою, мене зустрічали мої асистенти в лабораторії – 13-ти, 7-ми та 3-х років. А на верху наша нова експериментальна модель програми дитячого розвитку (6-ти місячна малеча) досліджувала новий варіант вокалу.

Я відчула, що на цей раз перемогла бюрократію. І я пройшла в офіційних паперах, як дехто більш визнаний і необхідний суспільству, ніж просто ще одна **Мама. Материнство – яка блискуча кар'єра! Особливо, коли на дверях висить табличка.**

Обговорення.

- Які думки у вас викликала прослухана життєва ситуація?
- Чи у нашому суспільстві професія «мама» є належно шанованою?
- Що слід було б змінити на державному рівні, щоб жінки-матері відчували гордість за те, що народили і виховують дітей?
- Що слід зробити на рівні кожної сім'ї, щоб жінки-матері були більш шанованими і відчувати повагу до себе усіх членів родини?

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ «ЖІНКА У ВІЙСЬКУ»

Інформування на тему: «Жінка у військовій формі – це правило чи виняток із правил».

Жінка у війську США. Учитель говорить про те, що на дійсній службі в армії США більше 500 тисяч людей; жінки складають 14% від цієї кількості. У сухопутних військах США зараз служить 21 жінка в генеральському званні, але більшість із них – бригадні генерали: це найнижче з генеральських звань, яке позначається однією зірочкою. У 2008 році в США жінка-військовий вперше отримала генеральські погони з чотирма зірками. Ця жінка – американка **Енн Данвуді.**

Вона стала першою жінкою, що дослужилася до вищого звання в сухопутних військах США, повідомляє **Бі-Бі-Сі**. Офіційно «чотиризірковий» генерал в американських сухопутних військах називається просто «генерал». Вище тільки «генерал армії» (п'ять зірочок), але наразі в американських збройних силах таких немає.

Афганські жінки: від паранджі до військової форми.

Сьогодні до тисячі жінок служать в армії Афганістану офіцерами. Це стало можливим завдяки організації спеціальних військових курсів для жінок у Кабулі. Одним із

організаторів цього почину стала жінка-генерал афганської армії Хатул Мухаммадзай, чи не єдина жінка-парашутистка в армії цієї країни, яка пройшла навчання і службу ще за часів присутності збройних сил Москви на афганських теренах у 80-ті роки.

Жінки Афганістану, котрі не мають закінченої шкільної освіти, закінчують тримісячні солдатсько-сержантські курси і служать у штабах, госпіталях, у тилкових підрозділах. Під час навчання на курсах жінкам платять стипендію до 100 доларів США, а в армії їхня зарплата зростає у понад три рази. До середини наступного року афганське військо мало б нараховувати до 200 тисяч вояків, щонайменше 10 відсотків складатимуть у ньому жінки.

Жінки у чеському війську. У Військово-повітряних силах Чехії з'явиться перший військовий пілот-жінка. 19-літня Катержіна Главсова стала першою жінкою в Чеській Республіці, яку прийняли на навчання у Військову академію в Брно за спеціальністю "військовий льотчик". У ВПС Чехії єдиною жінкою військовим пілотом наприкінці 1950-х років була Елеонора Бачова, якій зараз 72 роки. Вона літала на літаках МИГ-15. За її прикладом хотіли піти багато дівчат, але тоді чеський генералітет вирішив, що жінкам не місце за штурвалом бойових літаків.

Українські жінки-військов. У Збройних силах України проходять службу та працюють більше 60 тисяч жінок, серед яких майже 18 тисяч є військовослужбовцями. Серед жінок-військовослужбовців майже 7% – офіцери та 92% проходять службу за контрактом. Ще 169 дівчат навчаються у вищих військових навчальних закладах. У відсотковому співвідношенні серед країн світу кількість жінок в українському війську є меншою лише за Армію Ізраїлю, що свідчить про активну гендерну політику в Україні.

Студентки Військового інституту КНУ імені Тараса .Шевченка

У 2009 році уперше жінка призначена помічником командувача Військово-морськими силами України. Це – капітан 3-го рангу Марина Каналюк.

Робота над піснею «Жінкам у військовій формі»

Слова Світлани Сирени. Виконує
Віктор Павлік
(пісню можна прослухати, якщо ж такої можливості нема – прочитати)

Хтось скаже, форма жінці не пасує –
Тоді у неї вигляд бойовий.
Та це жінок на службі не турбує,
Характер в них і добрий, й вольовий.

Приспів:

У формі жінка – у повазі та пошані,
Народу служить – це високе звання.
Уклін їм за мужність, хорошим, коханим –
Пишається ними вся наша земля.
Військова форма їх дисциплінує,
Хоч в кожній і лагідна душа.
Вони в строю й ніколи не жалкують,
Що вік неспокій їх не залиша.

Приспів

Жінками чоловіки більш керують,
У службі підготовка бойова.
Буває й так – поблажок не дарують:
Стрільба, статuti, ще ж і стройова.

Приспів

А вдома – всі матусі і дружини,
Такі тендітні, лагідні, швидкі.
По господарству впоратись повинні –
Чекають служби справи нелегкі.

Приспів

Обговорення.

- *Що, на вашу думку, спонукало автора написати такі слова пісні?*
- *Професія військового є чоловічою, жіночою чи якою?*
- *Жінка у військовій формі – це правило чи виняток із правила?*
- *Як у нашому суспільстві ставляться до жінок у формі?*
- *Які риси характеру приписують жінкам-військовим?*

ВПРАВА «ЖІНКА-ІНЖЕНЕР: ЗА ЧИ ПРОТИ» (15 ХВ)

Учитель говорить, що професія «інженер» далеко не однаково оцінюється з точки зору відповідності для жіночої статі. Висуваються як аргументи «за», так і аргументи «проти».

Інструкція. Учасники об'єднуються у дві малі групи за методом «обери квітку». Ведучий пропонує таке твердження: **«Жінка може бути хорошим інженером»**. Одна мала група на аркуші формату А1 записує усі аргументи «за», погоджуючись із твердженням, а друга – аргументи «проти», заперечуючи його. Обрані спікери від кожної малої групи презентують роботу.

Наприклад:

Погоджуємось	Заперечуємо
1. Завдяки освіті та розвитку практичних навичок жінки можуть бути не менш успішними інженерами порівняно з чоловіками.	1. Жінки від природи не є технологічно орієнтованими.
2. Жінки є обережними і добре виконують точну роботу з деталями.	2. Проектування численних технічних даних та постійна концентрація уваги є заважкими для жінок.
3. У деяких країнах жінки займають половину усіх працюючих інженерів.	3. Ця професія зовсім не жіноча, оскільки пов'язана з фізичними навантаженнями, а жінка фізично є слабшою чоловіка.
4. Деякі жінки є провідними інженерами великих фірм і нікому в голову не прийде називати цю професію «нежіночою».	4. Склад розуму жінки, особливості її мислення не відповідають вимогам професії інженера.

Обговорення.

- *Чи може стать жінки чи чоловіка бути детермінуючим фактором, що визначає успішність/неуспішність у роботі?*
- *Професія «інженер» є чоловічою, жіночою чи якою?*

- Якими якостями має володіти особистість, безвідносно до статі, щоб відповідати професіограмі інженера?

ВПРАВА «ПРИЧИНИ-НАСЛІДКИ-РІШЕННЯ» (20 хв.)

Завдання: вчити всесторонньо аналізувати проблеми гендерного характеру та в ході міркувань знаходити різні шляхи їх вирішення.

ХІД ВИКОНАННЯ.

Учасники об'єднуються у п'ять малих груп за методом «Обери цукерку». Кожна з них отримує завдання проаналізувати одну із запропонованих проблем за наступною схемою: «Проблема: причини-наслідки-вирішення». Наприклад:

Отож, спочатку у першій колонці потрібно розкрити причини, які призвели до появи проблеми. Далі у другій колонці вказати негативні наслідки, які породжує ця проблема. І у третій колонці розробити рекомендації щодо вирішення вказаної проблеми в межах нашої країни.

Перелік проблем, рекомендованих для аналізу:

1. На жінках лежить основний тягар виконання роботи, пов'язаної з турботою про інших.
2. У жінок обмежені можливості для кар'єрного та професійного зростання.
3. Оголошення про прийом на роботу та процес найму носять дискримінаційний характер за ознакою статі.
4. Кількість жінок у представницьких органах влади є тим нижчою, чим вищого рівня є відповідний орган.
5. Економічна сфера визначається чоловічою (праця за заробітню плату), а домашня праця визначається жіночою (з любові).
6. Цінність чоловіка визначається його заробітком та успішністю в роботі.
7. Жінки і чоловіки за однакову роботу отримують не однакову платню.
8. У назвах професій відображена гендерна асиметрія української мови.

Проблема:

На жінках лежить основний тягар виконання роботи, пов'язаної з турботою про інших

причини	наслідки	вирішення
<ul style="list-style-type: none"> • традиційне розуміння • ролі жінки-опікунки; • відсутність системи наданих суспільством послуг, пов'язаних з турботою про інших; • недостатня частка засобів, які виділяє держава на вирішення проблем жінок; • більш низька оплата праці жінок; • Відсутність мотивації у чоловіків щодо виконання роботи, пов'язаної з турботою про інших. 	<ul style="list-style-type: none"> • недооцінка вкладу і ролі жінок в соціально-економічний розвиток суспільства; • подвійне навантаження на жінок або й «потрійна» зайнятість; • ця робота не компенсується гроши-ма чи в інших вимірах матеріального добробуту • втрата жінками інтересу до професійного та кар'єрного зростання; • втрата жінками самостійності і незалежності; • побутове насилля над жінкою; • ґендерна нерівність. 	<ul style="list-style-type: none"> • розробка заходів правового характеру, анти дискримінаційне законодавство; • строге дотримання чинного законодавства; • соціологічне дослідження щодо розподілу та використанню часу; • спеціальне навчання чоловіків навичкам надання турботи та догляду за іншими; • компенсація жінкам за працю, пов'язану з турботою про інших; • мережа ясел та дитсадків; • рівна оплата за рівноцінну працю; • залучення ЗМІ; • податкові пільги, спрямовані на заохочення найму жінок; • заохочувати надання відпустки по догляду за новонародженим підприємствами шляхом виділення їм субсидій з бюджету; • збільшення кількості жінок в органах управління; • підвищення рівня активності жінок на ринку праці.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

Учитель підводить учасників до висновку, що у сучасній Україні не статева належність, а інтереси, нахили, здібності людини стають визначальними умови для вибору професій.

- *Як відповідає темі сьогоднішнього заняття скарб мудрості (епіграф до заняття). Які міркування з приводу нього у вас виникли?*

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. (5 хв)

Написати міні-твір на тему «Моя майбутня професія».

ТЕМА: ВСУПЕРЕЧ ҐЕНДЕРНИМ СТЕРЕОТИПАМ**Скарби мудрості:**

«Неприпустимо пояснювати ті чи інші позитивні чи негативні риси належністю до тієї чи іншої статі, тим більше протиставляти дівчат хлопцям або навпаки».

В.Сухомлинський

ЦІЛЬОВА ГРУПА: підлітки 13-14 років.

МЕТА: сприяти усвідомленню та переборенню ґендерних стереотипів, орієнтувати на гнучкіші, нестереотипізовані моделі ґендерної поведінки.

ЗАВДАННЯ: вчити учнів бути вільними від ґендерних стереотипів; допомогти зняти бар'єри традиційного сприйняття ґендерних ролей, типово чоловічих та типово жіночих рис, образів для менш жорсткого дотримання ґендерних норм.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч; набір тверджень.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Вступне слово вчителя .

Чи правомірно зберігати верховенство однієї статі над іншою у сім'ї, у суспільному житті? Чому в країнах з розвинутою демократією жінки є рівноправними творцями політичного і економічного суспільного життя? Чому чоловік має рости витривалим, фізично сильним, а жінка – має бути тендітною? Чому соціум засуджує тих, хто не вписується у з яких-небудь причин у запропоновані рамки ґендерних стереотипів? Як розпізнавати та протистояти стереотипам? Пошукам відповідей на ці та інші запитання присвячене наше сьогоднішнє заняття.

II. Актуалізація опорних знань.

Аналіз ситуації. В ході одного експерименту дорослі мали спостерігати за грою та поведінкою дітей дошкільного віку. Діток одягнули так, щоб їхню статеву належність на можна було визначити ні за одягом, ні за зачісками. У підсумку досліджувані тих малюків, які виявляли більшу самостійність у грі, непосидючість, частіше гнівались, вимагали уваги до себе, нав'язували свою гру, ідентифікували як хлопчиків (а насправді це були дівчатка). Натомість тих дітей, які були нерішучими, невпевненими у собі, шукали захисту у виховательки, боялися самі взяти іграшку, тулились до інших дітей, ідентифікували як дівчаток (насправді це були хлопчики).

- На підставі чого дорослі ідентифікували хлопчиків і дівчаток?
- Чому вони помилилися?

Отже, чим менше відомостей про дитину, тим більше ґендерні стереотипи опосередковували думку про неї. Стереотипізовані очікування щодо поведінки хлопчиків і дівчаток спричинили помилки досліджуваних.

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК.

Інформування на тему «Як звільнитись від ґендерних стереотипів»

Соціальне оточення не завжди є об'єктивним в оцінці поведінки статей і справедливим у вимогах до них. Воно часто нав'язує свої вимоги, очікуючи, що діти різної статі мають поводитися по-різному. Страх громадського осуду стримує хлопчика від вияву ніжності та співчуття сестричці. Дівчинка з усіх сил вдаватиме із себе боягузку, аби лише не бути серед дівчат «білою вороною».

- *Чим з дитячих років заохочують цікавитися хлопчиків?*
- *Чим з дитячих років заохочують цікавитися дівчаток?*

Хлопчиків найчастіше заохочують цікавитися технікою, функціонуванням різноманітних пристроїв, машин, їх реконструкцією, вдосконаленням. Натомість дівчаток заохочують цікавитися облаштуванням побуту, лікуванням, піклуванням, кулінарією, прикрашанням себе та інших, світом людських стосунків.

- *Як хлопчик намагається наблизити образ свого тілесного Я до стереотипного образу «справжнього» чоловіка?*
- *Як дівчинка наближує образ свого тілесного Я до стереотипного образу «справжньої» жінки?*

Хлопці накачують м'язи, займаються важкою атлетикою, бодібілдингом, тренують силу волі, загартовують характер. Натомість дівчатка виробляють гнучкість, пластичність рухів, стрункість постави, підбирають зачіску, макіяж, стежать за модою.

Які навчальні предмети є улюбленими у дівчат і хлопців?

У які профільні класи частіше виявляють бажання вступити дівчата і хлопці?

Дівчата захоплюються гуманітарними науками, полюбляють читати романтичну літературу, мають кумирів серед музикантів, кіноакторів. Натомість хлопці захоплюються точними та природничими науками, читають історичну та пригодницьку літературу, мають кумирів серед видатних спортсменів.

- *Хто: дівчата чи хлопці – є більш самовпевненими? Тривожними? Агресивними? Навіюваними? Сором'язливими? Вразливими? Сміливими?*

Порівняльно-експериментальні дослідження психічних особливостей чоловіків і жінок (агресивності, емпатійності, лідерських здібностей, тривожності, самовпевненості) не виявили значних розбіжностей у показниках. Їхні індивідуальні відмінності є набагато більші в рамках однієї статі, ніж поміж ними.

У чоловічій психології з дитячих років утверджується самовпевненість завдяки очікуванням соціуму, який безжально висміює сумніви, вагання чоловіків, всіяко заохочує їхню непохитність і рішучість. Загалом життя в статі приписує чоловікам безстрашність і сміливість, а жінкам – боязкість, тривожність.

Дуже важливо розвивати вміння у дівчат і хлопців протистояти ґендерним стереотипам. Перебування у полоні ґендерних стереотипів обмежує особисте життя, перешкоджає дівчаткам рости лідерами, у майбутньому будувати професійну кар'єру, а хлопцям – бути хорошим сім'янином та гідним батьком своїх дітей.

IV. ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Вправа “Чого між нами більше: спільного чи відмінного?”

Ведучий виходить на середину класу і запрошує вийти одного з учасників (бажано, щоб цей учасник був тієї ж статі, але нижчим чи вищим за зростом, з іншою будовою тіла, мав інший колір та довжину волосся, очей тощо). Далі ведучий запитує: “Ми однакові?”

- “Ні, – відповідають учасники”.
- “Що у нас відмінне?”
- Перераховують: “Вік, зріст, тілобудова, колір волосся, зачіска, колір очей, форма носа, і т.ін.”

Цей учасник залишається у центрі. Ведучий запрошує до нього у пару одного учасника іншої статі, але який має схожі названі зовнішні ознаки. Ведучий запитує: “Що подібного ви помітили у цих двох учасників?”

- Перераховують: “Вік, зріст, тілобудова, колір волосся, колір очей, зачіска тощо”.

Ведучий наголошує, що між чоловіками і жінками менше відмінностей, а більше схожого. Ми народжуємося схожими, у глибокій старості стираються статеві відмінності і ми також стаємо схожими.

Вправа «Атачвід і Атяполх або Дівчата і Хлоп’ята»

Дії ведучого. Учитель говорить, що у реальному житті часто не зовсім прихильно ставляться до людей, які демонструють моделі поведінки чи займаються видами діяльності, які, згідно традиційних уявлень, не відповідають статі. Наприклад, розмашиста і різка хода дівчат, галантні манери хлопців можуть бути висміяні («вона – як мужик», «він – як баба»). Наступне завдання допоможе нам терпиміше ставитися до будь-яких статевоїх невідповідностей.

Інструкція. Зараз матимете змогу розвинути власні поетичні здібності. Спільними зусиллями маємо завершити вірш про дівчаток і хлопчиків, юнаків і юнок. Але цей вірш матиме численні неточності, якщо оцінювати його з точки зору відповідності його тексту гендерним стереотипам.

Оскільки ми не хочемо більше перебувати у полоні гендерних стереотипів, то можемо дозволити собі будь-які поетичні замальовки. За цього вимога залишається одна: слово, яке ви вставите у рядок вірша, має римуватися зі словом попереднього рядка.

Ото ж, будьте уважні. Зичу вам творчого натхнення!

Вірш «“Атачвід і Атяполх” або “Дівчата і хлоп’ята”»

(Творча інтерпретація Ольгою Кізь ідеї російського автора на гендерну тему)

Життя людське – це таємниця,
Стереотипи ж – то дрібниця.
Ти народився вільним бути,
Щоб упередження забути.

Стрибають у дворі горобчики,
Про них щоденно дбають ..... (*хлопчики*).
Крихти і соняшник несуть
Пшеничку просто з рук дають.

А шкоду роблять їм дівчатка –
У них в руках – міцна .... **(рогатка).**
Стріляють ними горобців,
Ще й мають повно камінців.

Гірські підйоми на велосипеді
Долають легко юні ... **(леді).**
Їх швидкість манить, небезпеки
Та звуть карпатської смереки.

В пісочку граються малята
Під наглядом старшого ...**(брата).**
А він малечу доглядає,
Годує, миє, одягає.

Ніколи я не буду другою!
Армреслінгом займаюсь з ..... **(подругою)!**
Ми дужі духом, сильні тілом,
Займемось ми жіночим ділом!

Я для сім'ї готую в смак, –
Сказав накачений ..... **(юнак)**
Пухкі торти, смачна приправа –
Це справжня чоловіча справа.

– Автомобіль – моя стихія,
А швидкість – заповітна мрія.
З дитинства техніку вивча
Це миле в бантиках .... **(дівча).**

Іде юнак в військовій формі,
Він – як взірець, – усе у нормі.
А супроводжують солдата
Красуні в формі – йдуть ... **(дівчата)**

**Сміливо йди життя стежиною,
Пізнай себе, відчуй людиною,
Що може в небо полетіти,
Як тільки цього захотіти.**

**Лиш твої здібності, відвага,
Щоденна праця і наснага
Зможуть надійно підказати,
Яку дорогу вибирати.**

Обговорення. Питання для обговорення:

- Чи були у вас труднощі підбору слів для римування?
- Чи ці слова в усіх випадках підходили до змісту куплетів?
- Що викликало у вас емоційні реакції?
- Що найбільше вас розсмішило у вірші?
- Яка основна думка цього вірша?
- Види діяльності мають відповідати статі (чоловічій, жіночій) чи інтересам та здібностям людини?

Вправа «Українська жартівлива народна пісня проти гендерних стереотипів»

В епоху Київської Русі жінка мала досить високий статус, вона була рівна з чоловіком у всьому, його мудрий порадник і вірний друг. У XVII ст. французький мандрівник Боплан писав, що українські дівчата самі сватають хлопців. Секретар константинопольського патріарха Павло Алепський дивувався, що у дивного народу – козаків дівчата знають грамоту, правила нотного співу. А архітектор Володимир Січинський у книзі “Українки очима чужинців” описав, що дівчата й молодиці одягаються звабливо – так, що видно форми тіла, вони п’яненькі танцюють, але не дозволяють до себе торкатися, бо бояться осуду. Суспільна думка високо цінувалася, можна припускати, що й накладала певні обмеження на сваволю жінки.

Усна народна творчість – це душа народу. У контексті обговорення проблеми переборення гендерних стереотипів цікавим є аналіз гендерних аспектів народної пісні, особливо жартівливої. Дуже красномовною є пісня **“Била жінка мужика”**, яка народилася з уст народу. Ця пісня якраз і засвідчує апеляцію до суспільної думки щодо ролі і місця жінки.

Українська народна пісня «Била жінка мужика, за чуприну взявши»

Била жінка мужика, за чуприну взявши,
Що він їй не поклонився, ще й шапочку знявши,
Ще й, ще й, ще й, ще й, ще й, ще й шапочку знявши. (Двічі)

Била жінка мужика, пішла позивати,
Присудили мужику ще й жінку прохати,
Ще й, ще й, ще й, ще й, ще й, ще й жінку прохати. (Двічі)

(Як не дивно, позов розглянули, але за цей ганебний вчинок жінку не покарали, – навпаки мужикові присудили прохати жінку, вибачатися перед нею)

Сидить жінка на припічку, ноги підібгавши,
Стоїть мужик у порога, ще й шапочку знявши,
Ще й, ще й, ще й, ще й, ще й, ще й шапочку знявши. (Двічі)

— Прости ж мене, моя мила, що ти мене била,
Куплю тобі збанок меду й коновочку пива,
Ще й, ще й, ще й, ще й, ще й, ще й коновочку пива. (Двічі)

(Жінка за свою моральну травму, за те, що змушена була трудитися, настановляючи на праведний" шлях чоловіка,– а в цьому високий суд не мав сумніву, бо покарав саме чоловіка,– дістає винагороду, чоловік, загладжуючи свою провину, частує її дорогими й смачними напоями. Отже, жінка постає тут як еталон моральної поведінки, справедливості, берегиня й мати – отака собі Одарка чи стара Кайдашиха, що всьому дає лад, планує роботу для кожного, тримає на своїх плечах господарство і дім.)

— Ой від пива болить спина, а від меду голова;
Купи мені горілочки, щоб весела я була,
Щоб, щоб, щоб, щоб, щоб весела я була. (Двічі)

(жінка ще й невдоволена, вона дозволяє собі певні забаганки, нечувану сваволю. На пропозицію примирення за рахунок виставленого пива й меду ця самовпевнена горда молодиця відповідає:

А від пива болить спина, а від меду – голова. Тому вона хоче горілочки, щоб бути веселою).

Такий тепер світ настав, Який іще не бував:
"Була жінка мужика", то пиши – пропав.
То, то, то, то, то пиши – пропав.

(Останній куплет цитованої народної пісні виражає почуття чоловіків щодо привілейованого становища жінки в тогочасному українському суспільстві)

Українська народна пісня «А що то за чоловік, що ся жони боїть?»

А що тото за чоловік, що ся жони боїть?
Жона в корчмі сидить, пиво п'є, гуляє,
А чоловік дома сидить, діти вповиває.

*(– Що не відповідає стереотипному явленню про роль жінки?
– Як помінялись ролями жінка з чоловіком?)*

Прийшла жона із корчмоньки, глипне у колиску:
Дитина ся розповіла – швак мужа по писку!
Жоно моя, жоно, за що-сь ня набила?

*(Чоловік покараний через неретельний догляд за немовлям.
Від несподіванки він лише запитує про причину ляпаса.)*

Дитина ся файно бавить, лем ся розповіла.
Жоно моя, жоно, курта, невеличка,
Так тя буду райтувати, як гусар коничка.

(Чоловік виголошує супротив)

Обговорення.

– Про що свідчить факт наявності таких жартівливих пісень в українській народній творчості?

– Чи могла б жінка, яка є пригнобленою, дозволити собі іронізувати, жартувати, кепкувати над чоловіком?

О. Нельга у праці “Теорія етносу” пише, що “найпривабливішим в українстві є його внутрішньосімейний демократизм, бо без перебільшення можна стверджувати, що ніде у цивілізованому світі жінка не має так багато прав, не користується такою повагою, не посідає таке чільне місце, як це в українській сім’ї. Це справді дивовижне явище”. Помітив це й Іван Франко, а згодом і Юрій Липа, Володимир Янів та ін. Зрештою підтверджує це й класична українська література, і саме життя.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

Учитель підводить учнів до висновку, що ґендерні стереотипи спричиняють психологічний тиск на розвиток особистості чоловіка і жінки та є непродуктивними для розвитку особистості, мають односторонній вплив на формування професійних орієнтацій, вмінь та навичок і в кінцевому результаті призводять до нереалізованого потенціалу соціальних ролей у жінок та батьківських – у чоловіків. Тому потрібно долати ґендерні стереотипи.

– Сьогоднішній скарб мудрості (епіграф до заняття) узгоджується з вашими висновками чи суперечить їм?

VI. Домашнє завдання.

Написати міні-казку на тему «Мандри в країну Навпаки».

ТЕМА: ҐЕНДЕРНОМУ ПАРИТЕТУ – БУТИ!

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: допомогти віднайти ті внутрішні і зовнішні ресурси, які є важливими для утвердження ґендерної рівності.

ЗАВДАННЯ: сприяти роздумам про проблеми, які розглядаються у контексті аналізу ґендерної рівності; актуалізувати власний життєвий досвід, розвивати вміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч; набір тверджень.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Що таке гендерна рівність? Які індикатори її визначають? Яке місце з-поміж країн світу займає Україна за просуванням ідеї та утвердженням принципів гендерної рівності в різних сферах життєдіяльності? Ці та інші питання стануть предметом нашого аналізу на сьогоднішньому занятті.

II. Актуалізація опорних знань.

Вправа "Веселка та Сонце гендерної рівності"

Учитель каже, що розмову про гендерну рівність доречно розпочати із роздумів про те, що саме учасники розуміють під цим терміном. Він пропонує за допомогою наступної вправи задуматися над складовими гендерної рівності, визначити і осмислити найважливіші із них. Для цього він пропонує кожному уявити свою власну веселку, створену сонцем і дощем для того, щоб милувати око. Кажуть, що на кінці веселки стоїть збанок із золотом, який кожному, хто його знайде, дарує вміння глибоко уміти аналізувати різні аспекти життя. Нехай ті точки, у який веселка опирається у горизонт, позначають теперішнє і майбутнє.

Ведучий пропонує уявити, що в точках майбутнього учасників чекає бажане для них: власна сім'я, власні діти, улюблена робота, цікаві хоббі. Він дає вказівки: "Намалюйте свою веселку, зосередьтесь на її кольорах, на вигині. А там, де вона іде за горизонт, на кожному кольорі зобразіть (символічно, реалістично, чи поєднуючи ці два способи) складову гендерної рівності, яка є важливою для вас. Таким чином, у кожного має бути щонайменше сім складових."

Коли завдання виконане, учасники беруть участь у обговоренні. Вони обирають спочатку ту складову гендерної рівності, яка є для них найбільш значущою, і подумки готують відповіді на запитання: "Як її можна досягнути?", "Що залежить від мене, а що – від інших?", "Які перешкоди можуть трапитись на шляху?", "Від чого, можливо, прийдеться відмовитись?", "Що я виграю, коли досягну цілі і як це відіб'ється на моєму житті?". Коли учасники виконують завдання, ведучий пропонує подивитись уважно кожному на свій малюнок і взяти участь у груповому обговоренні.

Рекомендації ведучому. Ведучому важливо заінтригувати учасників, наголосити, що у кінці веселки стоїть чарівний горщик, і кожен, хто його знайде, отримає вміння глибоко проникливо аналізувати життєві пролеми та шукати шляхи їх вирішення. Але цей горщик зможе знайти тільки той, хто чітко усвідомлює, якими є складові гендерної рівності (*наприклад, рівні можливості, рівні права, рівні обов'язки, відсутність дискримінації, рівний доступ до освіти, рівні можливості працевлаштування та ін.*). Під час виконання вправи можна увімкнути спокійну музику. Обговорюючи виконані завдання, ведучому важливо з'ясувати, які складові виокремили учасники. На великому ватмані він малює сонце з променями і каже, що учасники групи мають можливість засвіти сонце гендерної рівності, що буде для нас орієнтиром і дороговказом на занятті. На продовженні кожного променя ведучий записує по одній складовій гендерної рівності, озвученій учасниками. За цього слідкує, щоб вони не повторювалися.

Коментар. Вправа сприяє усвідомленню важливих складових гендерної рівності, допомагає задуматись над тим, що можна зробити в Україні для її утвердження. Завдяки вправі учасники актуалізують свої знання, визначають певні орієнтири пізнання, проаналізують ті внутрішні і зовнішні ресурси, які знадобляться для активної праці.

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК.

Інформування на тему: «Цілі Розвитку Тисячоліття: Ціль 3: Забезпечення гендерної рівності».

У вересні 2000 року на Саміті Тисячоліття ООН лідери 189 країн схвалили Декларацію Тисячоліття і взяли зобов'язання працювати разом з метою підвищення безпеки, добробуту та справедливості в усьому світі. Декларація визначила вісім цілей, що стали відомі як Цілі Розвитку Тисячоліття.

Ціль 3: Забезпечення гендерної рівності.

Базові принципи гендерного розвитку в Україні визначено в Конституції України. У ній встановлено, що всі громадяни, незалежно від статі, мають рівні конституційні права і свободи. Це забезпечується наданням жінкам рівних прав і можливостей для самоствердження в усіх сферах життя. Однак конституційні норми можуть бути реалізовані лише тоді, коли вони набувають подальшого розвитку в системі законодавства загалом і впроваджуються на практиці за допомогою відповідних інституційних механізмів.

Низький рівень гендерного розвитку суспільства призводить до посилення соціально-економічної диференціації населення залежно від статі, невідповідності фактичних можливостей жінок та чоловіків задекларованій Конституцією України рівності статей та настановам демократичного суспільства. Більш того, існування гендерної нерівності сповільнює можливості економічного зростання, послаблює систему державного управління та знижує ефективність стратегій людського розвитку.

Рівноправна участь жінок і чоловіків у політичному житті та на вищих щаблях державного управління є не лише вимогою елементарної справедливості та демократії, але й необхідною умовою досягнення рівності у суспільстві, просування гендерно-чутливої політики до інших сфер життя.

Несприятливе становище України за цим індикатором визначається незначним представництвом жінок у національному парламенті: впродовж всього періоду незалежності їх частка серед народних депутатів не перевищувала 8%, а протягом 2002–2006 років навіть зменшувалась до 5%. Водночас, в середньому по Європейському Союзу жінки посідають близько 30% парламентських місць, а в країнах Північної Європи, яким вдалось досягти найбільшого прогресу в сфері гендерної рівності, навіть більше (наприклад, в Швеції – 47%, Нідерландах – 42%, Фінляндії – 40%, Норвегії – 39%¹⁵). Наразі Україна не лише поступається кращим європейським зразкам, а й досить далека від середнього індикатора участі жінок у національних парламентах країн світу (18,7%).

Жінки становлять абсолютну більшість державних службовців на посадах нижчого рівня, які потребують нижчої кваліфікації та не передбачають значної відповідальності. Із просуванням по службі їх питома вага зменшується, сягаючи лише 13,3% у першій посадовій категорії керівників, які беруть участь у прийнятті рішень на державному рівні.

Цілком закономірно, що жінки набагато краще представлені на місцевому рівні органів управління по всьому світі, в тому числі й Україні. За даними 2008 року, питома вага жінок у складі місцевих органів управління становила 37%, при цьому серед депутатів обласних органів влади – 12%, районних органів влади – 23%, міських органів управління – 28%, а на рівні сільських та селищних рад – відповідно 51% та 46%.

В Україні гендерний розрив в рівні доходів теж дуже значний. В 2008 році середні доходи жінок становили лише 65,2% середніх доходів чоловіків – відповідно 8 018 грн.

проти 12 305 грн. на рік. Вочевидь, існування таких значних відмінностей у рівні доходів є не виправданим з огляду на рівність освітньо-кваліфікаційного потенціалу жінок і чоловіків, високий рівень економічної активності та зайнятості жінок та відсутність значних ґендерних відмінностей в індикаторах безробіття.

Доходи жінок в більшій мірі формуються нетрудовими джерелами – пенсіями, стипендіями, допомогою, в той час як в структурі доходів чоловіків значно вищою є питома вага доходів від зайнятості, включаючи як оплату праці, так і доходи від підприємницької та самостійної діяльності.

Ґендерний розрив у рівні доходів зростає якщо зважати на необраховувану частину доходів, пов'язану з виконанням неоплачуваної роботи в домашньому господарстві та піклуванням про членів родини, здебільшого виконувану жінками. Так, за даними соціологічних досліджень, переважна більшість чоловіків (60% опитаних) займається домашньою роботою в межах 1–15 год. на тиждень (34% з них – від 5 до 15 год.), тоді як переважна більшість жінок (60% респондентів) витрачає 5–30 год. (із них 30% – від 15 до 30 год.). Значно менше серед чоловіків тих, хто працює по дому від 30 до 60 год. на тиждень (13% проти 25% жінок). Тобто, рольовий діапазон жінок є значно ширшим, ніж чоловіків, і охоплює як побутову сферу та виховання дітей, так і професійну діяльність, тоді як для чоловіків основною залишається зайнятість на ринку праці.

Проблеми нерівних можливостей жінок і чоловіків в Україні не обмежуються суспільно-політичним життям, ринком праці та рівнем доходів. Численні ґендерні невідповідності існують в соціально-демографічній сфері та стосуються стану здоров'я та тривалості життя населення, сфери сімейних правовідносин та проблем насильства в сім'ї, формування трудових міграцій, в тому числі нелегальних, а також торгівлі людьми.

Ґендерна рівність – це однакові економічні можливості, однакові можливості прийняття рішень, однаковий розподіл відповідальності за сім'ю та дітей, усунення ґендерного насильства, викорінення ґендерних стереотипів.

Мета ґендерної рівності – створити суспільство, в якому жінки та чоловіки мають рівні можливості, права та обов'язки у всіх сферах життєдіяльності.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Вправа “Що сприяє та перешкоджає утвердженню ґендерної рівності?”

Завдання:

- Сприяти усвідомленню того, що утвердження ґендерної рівності залежить від впливу факторів різного порядку;
- Розвивати вміння аналізувати, давати експертну оцінку, робити висновки.

Учасники об'єднуються у чотири малі групи за методом “склади картинку”. Кожна група обирає свого спікера. Ведучий дає вказівку: “Назвіть одну зі сфер, у якій, на вашу думку проблема ґендерної рівності стоїть зараз надзвичайно гостро. Запишіть обрану сферу на аркуші.

Далі уявіть собі, що на планету Земля заслані спеціальні агенти-інопланетяни, перед якими поставили завдання усіма силами та засобами активно перешкоджати утвердженню ґендерної рівності у різних сферах життєдіяльності українського суспільства. За цього вони мають можливість доступу до ЗМІ, до владних структур усіх рівнів, влаштування на будь-які підприємства тощо. Вас повідомили, що один із таких агентів отримав завдання працювати саме у тій сфері, яку для аналізу обрала ваша фокус-група.

Дії ведучого. Ведучий ділить учасників на дві підгрупи і кожній підгрупі у конверті дає завдання. Він допомагає розділити ролі між учасниками відповідно до завдань і дає вказівку: “Перебуваючи в обраній ролі, запропонувати творче вирішення проблеми забезпечення ґендерної рівності чоловіків та жінок, юнаків та дівчат, в масштабах школи та міста і розробити проект “Ґендерній рівності — так!” від імені “адміністрації школи” та “адміністрації міста”.

Дії учасників. Учасники діляться на дві підгрупи. Одна представлятиме адміністрацію міста (приклади ролей: мер, заступник мера з соціальних питань, заступник мера з економічних питань, начальник управління у справах сім’ї та молоді, керівник міліції тощо), друга — адміністрацію школи (приклади ролей: директор школи, заступник директора з навчальної роботи, заступник директора з виховної роботи, завгосп, організатор позакласної роботи, вчителі тощо). Учасники підгрупою розробляють проект вирішення проблеми забезпечення рівності статей в межах школи та міста.

Кожна підгрупа може дати свою назву проекту.

Рекомендації ведучому. Розповідаючи правила гри, потрібно наголосити, що учасники мають не тільки спланувати, хто що повинен робити, а й визначити, звідкіля можна взяти кошти на реалізацію програми, як оцінювати ефективність запропонованих заходів. Доцільно обмежити масштаб практичного впровадження рівнем “моя школа” та “моє місто”. Кожен, перебуваючи у ролі “великого начальника”, формує власний масштабний підхід до подолання проблеми, дозволяє набуті досвіду створення соціальних проектів.

Дана вправа може бути виконана як школярами (варіант перший), так і студентською і працюючою молоддю (варіант другий).

Дії ведучого. Ведучий каже учасникам тренінгової програми, що настав час підбити підсумки спільної роботи. Кожен член групи може стати експертом з ґендерних питань у тій чи іншій сфері життєдіяльності, опираючись на набуті знання, власний життєвий досвід, свої життєві цінності, переконання. Ведучий ділить учасників на 5 фокус-груп і кожній підгрупі у конверті дає завдання-інструкцію для проведення ґендерної експертизи. Він дає вказівку: “Метою спільної роботи фокус-групи є розробка групового масштабного соціального проекту, спрямованого на забезпечення ґендерної рівності чоловіків та жінок в одній зі сфер життєдіяльності. Розроблений соціальний проект має містити вказівки, вимоги, рекомендації, побажання. З метою всестороннього висвітлення проблеми при розробці проекту можна опиратись на запропоновані запитання. У проекті вказати, хто і що повинен робити, як оцінювати ефективність програми”. На виконання викладених в інструкції завдань дається 35 хвилин, після чого кожна команда впродовж 10 хвилин презентуватиме свою звітну доповідь.

Дії учасників. Учасники слухають ведучого, за його вказівкою розподіляються на 5 фокус-груп і разом з іншими учасниками своєї команди вивчають отриману інструкцію-завдання. Кожна підгрупа має здійснити оцінку однієї зі сфер життєдіяльності крізь “ґендерні окуляри”. Учасники підгрупою розробляють проект з метою вирішення проблеми забезпечення рівності статей і подають власний стратегічний план на ватмані. Коли проект розроблено, один представник підгрупи повинен презентувати ці напрацювання перед цілою групою.

Рекомендації ведучому. З метою рефлексії та для аналізу отриманих результатів доцільно провести обговорення за наведеними питаннями: Які враження ви отримали

при виконанні вправи? Що вам сподобалося? Які були труднощі? Що ви відчували, коли брали участь у розробці проекту?

Коментар. Заняття має творчий, пошуковий характер. Конструювання базується на проекції власного ставлення до проблеми гендерної рівності в суспільстві. Виконання завдання формує у молодих людей власний масштабний підхід до подолання проблеми, дозволяє набути досвіду створення соціальних проектів.

Обладнання: ватмани, маркери, скотч, набори роздаткових матеріалів.

Інструкція для фокус-груп

Розроблений соціальний проект має містити вказівки, вимоги, рекомендації, побажання. З метою всестороннього висвітлення проблеми при розробці проекту можна опиратись на запропоновані запитання-орієнтири. У проекті вказати, хто і що повинен робити, як оцінювати ефективність програми. На виконання завдання дається 35 хвилин, після чого кожна команда впродовж 10 хвилин презентуватиме свої звітні напрацювання.

Фокус-група №1

Інструкція: розробіть груповий масштабний проект, спрямований на забезпечення гендерної рівності чоловіків та жінок в парламентських структурах та органах виконавчого самоврядування.

Гендер і влада

1. Гендерний склад вибраних народних депутатів (на період 2003 р.: чоловіки – 94,4 %, жінки — 5,1 %; 2006 р.: жінки — 8 %).
2. Чоловіки та жінки в комітетах Верховної Ради України (чи можуть бути комітети без жінок).
3. Чоловіки та жінки в органах виконавчої влади (чи є збалансованим представництво).
4. Уряд України – чоловічий чи жіночий стиль управління.
5. Позиція сучасних українських партій щодо “жіночого” питання.
6. Представництво жінок і чоловіків у громадських рухах, політичних партіях України.
7. Які державні органи з питань жінок, материнства і дитинства в системі законодавчої і виконавчої влади України діють зараз?
8. Виборча активність жінок: як і за кого голосують.
9. Жінка-кандидат на виборах: чи все гаразд.

Фокус-група №2

Інструкція: розробіть масштабний проект, спрямований на удосконалення державно-правового механізму забезпечення гендерної рівності чоловіків та жінок в Україні.

Гендер і законодавство

1. Цілі розвитку Тисячоліття.
2. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (копія).
3. Гендерна справедливість і Конституція України (чи є статті, присвячені рівності політичних прав чоловіків та жінок, ...).
4. Сімейний кодекс України.

5. Кримінальний кодекс України.
6. Кодекс законів про працю України.
7. Державно-правові механізми забезпечення ґендерної рівності (Додатки 1, 2).
8. Закони та реалії.
9. Дайте свою інтерпретацію вислову “Чоловікам — їхні права, і не більше. Жінкам — їхні права, і не менше”.
10. Які кроки, на ваш погляд, повинна робити держава на шляху до досягнення ґендерного паритету?
11. Які шляхи досягнення ґендерної рівності запропонували б ви?

Фокус-група №3

Інструкція: розробіть груповий масштабний проект, спрямований на забезпечення ґендерної рівності чоловіків та жінок в економічному житті країни.

Ґендер і економічне життя

1. Чоловіки та жінки на ринку праці.
2. Подвійне навантаження жінок (потрійне навантаження сільських жінок).
3. Професійні території чоловіків та жінок, можливості професійного росту чоловіків та жінок.
4. Дискримінація на робочому місці (рівень заробітної плати, сексуальні домагання до жінок та чоловіків).
5. Проблеми жінки, яка робить кар’єру.
6. Підприємці – чоловіки та жінки.
7. Сімейний добробут і ґендерний статус; доходи чоловіків та жінок.
8. Бідність в сім’ях через ґендерну призму.
9. Оцініть за бальною оцінкою правдивість поданих припущень, зроблених зарубіжними вченими щодо причин диференціації зарплатні чоловіків і жінок. Наскільки їхні гіпотези відповідають реаліям України?

Жінки заробляють менше, бо:

- мають гіршу освіту і менший досвід;
- пристосовують свою професійну зайнятість до сім’ї, зручності її поєднання з веденням домашнього господарства;
- працюють передусім на посадах нижчого щаблю.

Фокус-група №4

Інструкція: розробіть груповий масштабний проект, спрямований на висвітлення ролі жінок і чоловіків у ЗМІ.

Ґендер і засоби масової інформації

1. Образ жінки в мас-медіа. Образ чоловіка в мас-медіа.
2. Чоловіки та жінки у друкованих ЗМІ та телебаченні в тематичному контексті:
  - політика, економіка, міжнародні відносини;
  - культура, мистецтво, шоу-бізнес;
  - соціальна сфера: охорона здоров’я, наука, освіта;
  - приватне життя: сім’я, споживання, спорт;
  - кримінальні події та надзвичайні ситуації.

3. Чи об'єктивно висвітлюється роль жінок та їхній вклад в усі сфери життя суспільства?
4. Гендерні питання та етичний кодекс журналіста.

Фокус-група №5

Інструкція: розробіть груповий масштабний проект, спрямований на паритетну взаємодію НУО і державних органів в реалізації гендерної політики.

Гендер і громадські організації

1. НУО як партнери Уряду України в реалізації гендерної політики.
2. Паритетна взаємодія неурядових жіночих та чоловічих організацій і державних органів.
3. Жіночі та чоловічі організації та їхня роль у впровадженні партнерства статей у всіх сферах життєдіяльності.
4. Жіночий рух як колективна діяльність жінок для поліпшення свого становища та утвердження гендерної демократії: Організація солдатських матерів; Союз українок; Жіноча громада, Всеукраїнське жіноче товариство імені Олени Теліги, Спілка жінок України, Ліга «Матері і сестри – воїнам України», Асоціація жінок «За генофонд нації», Спілка жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України», Міжнародна організація ділових жінок «Либідь», «Асоціація жінок в агробізнесі», Донецька ліга ділових жінок, Клуб ділових жінок Ялти, Українська асоціація жінок-кіноматографісток, Телевізійна студія жінок України, Жінки в ядерній енергетиці України, Мистецькі організації («Енергія жіночої любові», «Київський мистецький жіночий центр», «Центр солідарності жінок творчих професій «Фемін-інформ») та ін.

IV. Підсумковий блок.

Посвята у волонтери

ВОЛОНТЕР

В – відстоюю ідею забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок в Україні

О – організую навчання за методом “рівний-рівному”

Л – люблю людей, співпрацюю з ними в душі взаєморозуміння і взаємодопомоги

О – орієнтую молодь на партнерство статей в усіх сферах життєдіяльності

Н – набуваю нових знань, удосконалюю свої здібності, розвиваю гендерну чутливість

Т – толерантно ставлюся до всіх, хто має інші погляди та переконання

Е – енергійно та з ентузіазмом виконую доручені мені справи

Р – радію життю, кожному дню, кожній новій зустрічі

КОДЕКС ВОЛОНТЕРА

Я, волонтер Школи гендерної рівності, буду сприяти:

- утвердженню ідеї гендерної рівності в Україні;
- процесам ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, забезпечення рівноправності жінок і чоловіків у політичному, економічному, соціальному і культурному житті суспільства;
- усвідомленню та переборенню гендерних стереотипів;
- формуванню неупередженого ставлення до можливостей та статусу людини незалежно від її статевої належності.

Буду відданим волонтерській діяльності у своїх справах, думках та помислах.
Волонтер – мій стиль життя, моє покликання тепер!

V. Домашнє завдання.

Написати міні-твір на тему

«Що я можу зробити для утвердження гендерної рівності».

ТЕМА: ТВОЄ РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я: ДБАЙ ПРО НЬОГО

Скарби мудрості:

...Статевий потяг, не одухотворений і не облагороджений мудрістю і мужністю,— це велике зло, яке підстерігає тебе в житті... Зло це посилюється тим, що юнак, який вимагає від дівчини піти назустріч його бажанням, нібито і не збирається чинити зло. Він нібито й насправді кохає дівчину. Але біда в тому, що він духовно, морально не дозрів для кохання. Він за своїм фізичним розвитком може стати батьком, а за моральним розвитком він дитина. Але ця дитина не невинна, вона страшна. Страшна саме тим, що, будучи дитиною, вона може стати батьком...

В.Сухомлинський

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 17 років.

МЕТА: формувати у юнаків та дівчат відповідальне ставлення до свого сексуального та репродуктивного здоров'я.

ЗАВДАННЯ: Сприяти усвідомленню значущості стану репродуктивного здоров'я людини для її успішної життєдіяльності; ознайомити учасників із захворюваннями, які передаються статевим шляхом; сприяти усвідомленню того, що і дівчина, і юнак є однаково відповідальними за збереження репродуктивного здоров'я та запобігання зараження ЗПСШ.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, театралізоване дійство, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5-2 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: інформаційні буклети, 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч, костюми.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Сьогодні прийшов час наголошувати на особистій відповідальності кожної молодої людини за збереження та підтримку власного репродуктивного та сексуального здоров'я.

Говорячи про збереження репродуктивного здоров'я юнаків та дівчат, визначають той об'єм знань, якими вони мають володіти. Молоді люди повинні знати: про різні види ЗПСШ; про моральну та юридичну відповідальність за розповсюдження цих захворювань; про неприпустимість самолікування; про небезпечність цих захворювань для нащадків (небезпека внутрішньоутробної інфекції у майбутньої дитини).

Поінформованість, знання – це пересторога, надійний засіб запобігання життєвим помилкам. На сьогоднішньому уроці запрошуюю вас, шановні юнаки і дівчата, здійснити мандрівку у країну «Венерологію».

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ. (15 хв)

Хвороби, які передаються статевим шляхом є одним із найнегативніших факторів, які впливають на репродуктивне здоров'я молоді.

- Які захворювання, що передаються статевим шляхом, вам відомі?
- Хто у парі (юнак чи дівчина) несе більшу відповідальність за запобігання зараження захворюваннями, які передаються статевим шляхом?
- Як дівчина може захистити себе від ЗПСШ?
- Як юнак може захистити себе від ЗПСШ?

“Казка про країну ВЕНЕРОЛОГІЮ”

У світі є одна країна – знають її люди:

“Шкірвенерологія” – називають всюди.

Гостям її ми не заздрим – лише співчуваєм,

Бо хто тільки там гостює – в диспансер тікає.

Якнайшвидше лікування – в цьому все спасіння!

Просить лікаря, благає: “Припишіть лічіння!..”

Що ж, приходьте, не встидайтесь,

У всьому чесно зізнавайтесь.

Де, коли, кому, чому ви довірили судьбу?

Не подумали, спішили, біди собі нарobili.

Ми тоді почнемо вас лікувати в той же час.

А сьогодні волонтерам ми розкажемо, що треба,

Про країну не просту: хто гостює в ній, чому.

Гонорея й гонокок ваш вітають перший крок.

І зустрине вас там радо щедра трихомонада.

І хламідія прийшла, вам новини принесла.

Гарднерелла не проспала в гості радо завітала.

То ж вивчайте все старанно, вам це знадобиться, –

всім своїм ровесникам розказать прийдеться.

Успіхів бажаєм вам у навчанні пліднім

Відпочити зможете тільки в час обідній.

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (15-20 хв)

- *Як ви вважаєте, чи існує прямий зв'язок між чоловічими й жіночими гендерними ролями і їхнім репродуктивним здоров'ям?*

У багатьох країнах традиційні ґендерні ролі чоловіка та жінки утримують пари від обговорення сексуальних питань, потурають небезпечній сексуальній поведінці, і в остаточному підсумку вносять вклад у погіршення репродуктивного здоров'я як серед чоловіків, так і серед жінок.

Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН (1979р.) здоров'я населення визначається єдиним критерієм доцільності та ефективності усіх без винятку сфер діяльності людини. Україна визначає пріоритет здоров'я людини перед економічними, технологічними та іншими критеріями. Здоров'я – це динамічний стан (процес), що забезпечує оптимальну працездатність та соціальну активність при максимальній тривалості активного життя і збереження функціональних резервів організму.

- *Які фактори негативно впливають на стан здоров'я?*

Показники здоров'я молоді – це барометр не тільки соціального благополуччя. Порушення в здоров'ї дівчат та юнаків не можуть в подальшому не відбитися на формуванні рівня здоров'я прийдешніх поколінь, оскільки стан здоров'я майбутніх матерів та татусів має велике значення для здоров'я їх дітей.

- *Що ви розумієте під репродуктивним здоров'ям?*

Під репродуктивним здоров'ям у відповідності з рекомендаціями Програми дій Міжнародної конференції з питань народонаселення і розвитку (Каїр, 1994) розуміють **стан повного фізичного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність захворювань, що стосуються репродуктивної системи.**

- *За якими показниками оцінюють стан репродуктивного здоров'я нації?*

Репродуктивне здоров'я нації оцінюють за наступними основними показниками: а) демографічна ситуація: кількість населення, кількість жінок фертильного віку (15-49), кількість дітей (0-14) і підлітків (15-17), народжуваність, загальна смертність, природній приріст населення; б) медичні показники: материнська смертність, перинатальна смертність, кількість абортів, показник абортів серед жінок фертильного віку (на 1000 жінок), показник співвідношення абортів та пологів (кількість абортів на 100 родів); в) кількість захворювань, які передаються статевим шляхом: сифіліс, гонорея, ВІЛ/ СПІД, інші інфекції сечостатевої системи; г) частота безпліддя: жіночого та чоловічого, розлади сексуального здоров'я у чоловіків та жінок; д) контрацепція: показники використання різних методів контрацепції на 1000 жінок фертильного віку

Кожна дівчина і кожен юнак мають усвідомити, що найкращий засіб запобігання зараженню ЗПСШ – це постійне партнерство двох відповідальних за своє здоров'я людей, сексуальні стосунки тільки з одним постійним партнером, який не інфікований і не має сексуальних контактів з іншими людьми. Відсутність випадкових зв'язків різко зменшує ризик захворювання.

На сьогоднішній день відомо біля 30 видів ЗПСШ. Вони виникають після сексуального контакту з людиною, яка уже заражена якоюсь із них. Збудниками ЗПСШ є дрібні організми (віруси або бактерії), що живуть у різноманітних рідинях організму, таких як кров, сперма і слиз піхви. Хвороби, які передаються статевим шляхом, часто є причиною безпліддя у чоловіків та жінок, позаматкової вагітності, викиднів, передчасних пологів та сексуальних розладів у обох партнерів. Серед інфікованих великий процент молодих людей. Особливе занепокоєння викликає омолодження венеричних хвороб, їх розповсюдження серед підлітків та памолоді. Зупинимось на деяких найбільш поширених та небезпечних.

Примітка. Учитель може запросити для інформування лікаря-венеролога або ж підготувати повідомлення самостійно (див. Додаток). Окремі учні також могли б взяти участь у підготовці інформування. Можна роздати учасникам інформаційні буклети.

IV. Тренінгово-розвивальний блок.

Мозковий штурм “Вплив негативних факторів на репродуктивне здоров’я жінки та чоловіка”(20 хв)

Завдання:

- Сприяти усвідомленню того, що на стан репродуктивного здоров’я жінки та чоловіка впливають ті фактори, які залежать як від самої людини, так і ті, які мають зовнішній характер.
- Розвивати вміння аналізувати, давати експертну оцінку, робити висновки.

Дії ведучого. Ведучий каже, що наступна вправа допоможе усвідомити те, які фактори мають негативний вплив на репродуктивну систему жінки та чоловіка. Для цього він об’єднує учасників у дві малі групи (за методом «обери вітамін»), яким дає по одному аркушу паперу формату А1. Він дає вказівку першій команді в центрі аркуша великими літерами написати “Репродуктивне здоров’я жінки”, а другій – “Репродуктивне здоров’я чоловіка”. Далі команди повинні самостійно, малюючи стрілки з напрямком до центру, перерахувати відомі їм негативні фактори, пам’ятаючи, що протилежна команда даватиме їм оцінку. На виконання вправи дається десять хвилин. Після цього ведучий пропонує командам обмінятися аркушами та іншим кольором дописати те, що, можливо, не враховано попередньою командою. Далі аркуші повертаються до своїх перших «авторів», і ті презентують свою колективну роботу перед великою групою. У загальному підсумку акцентується увага на виділенні факторів, які залежать безпосередньо від самої жінки чи чоловіка, і тих, які мають зовнішню негативну дію і від кожного з них не залежать.

Театралізоване дійство “Новорічна казка” (Творчий переклад Кізь О.)

Ведучий: В Лапландії засніженій, морозами ізніженій,
Бородатий Дід Мороз проливав багато сліз.
Він з Снігуркою сварився і у Київ сам збирався.
А сварився він чому? Бо здалося там йому,
Що в його щедрих руках, на швидких його ногах
Папульозний елемент в цей святковий є момент.
Дід розгублений стоїть: в нього є склераденіт,
На грудях розеола, а попереду – дорога.
– Що ж робити? Як тут бути? Як здоров’я повернути?
– Звісно, в Київ вирушати, та аналізи здавати...
Дід Мороз страшенно злився, на Снігурку подивився
І від люті засопів.
А Снігурка червоніла, зрозуміла в чому діло,
До Мороза підійшла й свою бесіду вела.

Снігурка: Чоловіку, мій Морозе, не потрібно лити сльози.
Так, коханий, я згрішила, і зізнатись мушу, милий...

В лісі я собі була і косу свою плела,
 Раптом бачу – Сніговик кличе пальцем кудись в бік.
 Я до нього підійшла, привіталась, як могла.
 Він своїм холодним льодом одурманив, ніби ядом.
 В очах в мене поплило... Не згадаю, що було...

Дід Мороз: Ох, негідний, ой, стервець, та тепер йому кінець!
 Зараз я йому задам, буде знать, як псувать дам!
 Кличте всі Сніговика: покараю я старця!

Входить Сніговик

Дід Мороз: Ох, старенький Сніговик, що твій погляд так поник?
 Чи не хворий ти, бува, може, болить голова?
 Чи стомився ти з дороги? – Не тримають тебе ноги!

Сніговик: Ні, Мороз, не в цьому діло, бідне стало моє тіло:
 На підошвах, на руках – сифіліди, просто жах!
 А на днях ще й ця біда: я потік, та не з тепла.
 Бідного мене Сніжка гонорея підвела.
 Й блідно-жовтий і страшний витікає з мене гній.
 Я й кілька днів не доживу, у Тернопіль я спішу.
 Підкажіть ви тільки, сер, де там шкірвендиспансер?

Дід Мороз: Ти, негіднику, помреш, і в лікарню не підеш,
 Доки чесно не розкажеш, де, коли, і з ким ти лазиш.
 І чого ти начудив, хто тебе нагородив?

Сніговик: Я Хурделицю кохав, у всьому їй я догоджав.
 З нею був, не знавши горя, насолоди відчув море.
 А тепер течу слізьми... Ой, пробачте мені ви.

входить Хурделиця

Дід Мороз: Хурделиця, вертихвостка, що ж ти наробила?
 Сніговика заразила, біди натворила!
 Зізнавайся ти, хурделя, звідки взялась гонорея
 І твій сифіліс, кумася. Де ти була: зізнавайся!

Хурделиця: Не сваріться, не кричіть, і нікому не кажіть,
 Що хвороби я ці маю – я сьогодні й так страждаю.
 Й не хотіла зовсім я заразить Сніговика.
 Знаю, тим вас не потішу, та зізнаюсь: я є грішна.
 Та не моя в цім вина. Старий Іній-дідуган,
 Слизький, мокрий, темно-синій і нещасний старий Іній
 Дав мені хвороби ці, щоб страждала я в біді.

Входить Іній

Іній: Та не треба так кричати – і не думав я мовчати.
 Я не менше вас страждаю і образницю шукаю.

Покараю, буде сила, що хворобою заразила.
Розпустив був свої вуха... винна у всьому – завірюха!

Входить Завірюха

Завірюха: Я вам всім покаюсь, все згадати постараясь.
Як призначите лічіння, то згадаю всі ходіння.
Поголяла славно я, всі країни бачила.
По хворобі позбирала і їх щедро роздавала:
Сифіліс і гонорею дала вам як епопею.
Я свідомо заражала, радість з цього получала.
Та тепер шкодую щиро, що зробила так неміло...

Дід Мороз: Вистачає нам балачок й непотрібних суперечок!
Зараз всі поїдем ми у столицю, славний Київ, де немає ще зими.
Розшукаєм там диспансер шкірновенеричний
І попросим лікаря нам догляд столичний.
Все розкажемо йому, я – дарунками плачу.

Усі підходять до лікаря

Усі разом: Добрий лікар, порятуйте, нас усіх ви полікуйте.
Ми з Лапландії прибули, бо біду собі здобули.
Та не просто ми прийшли, а дарунки принесли.

Дід Мороз, дістаючи з мішка:

Подарунки я збирав, ось вам тут пірогенал.
Ось шприци, пеніцилін, я приїхав не один.
Вітаміни і аптечка, щоб закінчить суперечку.
І звичайно, як поезію, не забув я і магnezію.

Лікар: Щиро вдячний вам за ліки – приступаєм до опіки.
У диспансер поселяєм і аналізи приймаєм.
А розселяю я вас так, щоб усім був добрий знак:
Снігурочка й Хурделиця – ви у відділ перший,
Полікуєм вас, дівчата, догляд вам найкращий.
Вашу любу Завірюху ізолюю, непослуху,
Ми дамо їй сто пакетів від усіх її букетів.
Ну а хлопців поселю разом в чоловічому
Відділі окремому шкірновенеричному.
Полікуйтесь, любі гості, поки літня пора, –
Новий рік не за горами, жде вас радо дівтора.

Ведучий. В Лапландії засніженій, морозами ізніженій
Бородатий Дід Мороз не проливає більше сліз:
З Снігуркою помирився, з Інієм вже не сварився,
А старенький Сніговик другом став йому навк.
У країні цій казковій мешканці живуть зразкові:

Хурделиця-Сніговиця вже шанована дівиця,
 З неба сніжок посилає, землю снігом покриває.
 І красуня Завірюха мудрість шепче всім на вуха,
 А в цій мудрості – навчання, кожен знайде в ній повчання:

Усі разом: “Пам’ятай, що маєш ти своє здоров’я берегти,
 Життя веди своє путньо, бо попереду – майбутнє.
 Шануй себе, юначе, нехай хвороба плаче!
 Бережіть себе, дівчата, здоров’я – це найвища плата!”
Пам’ятайте: “Ви – майбутнє!”

Вправа “Досягнення мети”

Завдання:

- Допомогти усвідомити свої бажання і ті кроки, які потрібно зробити для збереження та підтримки репродуктивного здоров’я.

Дії ведучого. Ведучий запрошує вийти одного бажуючого, який хоче “втїлити” своє бажання щодо збереження власного репродуктивного здоров’я. Тренер пропонує йому подумати і сказати, що саме із способу його життя має негативний вплив на стан його репродуктивного здоров’я. Далі потрібно уявити процес викорінення цього негативного фактора, тобто визначити усі кроки, які необхідно зробити, щоб позбутися цього. Ведучий дає завдання на кожен крок вибрати учасника, який би символізував цю конкретну дію. Коли бажуючий гравець пройде крок, тобто подолає першу “перешкоду”, то цей крок стане вже його помічником. Зустрівшись з наступними перешкодами, цей помічник може порадити, що робити, як найкраще їх подолати. До кінця вправи головний гравець матиме вже велику підтримку від своїх помічників і з їх допомогою досягне поставленої мети.

Дії учасників. З числа членів групи виходить один бажуючий. Він називає, що саме із свого способу життя він хотів би змінити, оскільки це вже зараз, чи в майбутньому, матиме негативний вплив на стан його репродуктивного здоров’я, намічає усі необхідні кроки на цьому шляху. Кожен крок з допомогою групи він формулює, а ведучий записує на дошці чи ватмані. Далі гравець малює крейдою через усю аудиторію лінію, яка символізує довгий шлях до мети. Він ділить цей шлях на кроки, відзначаючи крейдою кожен з них. Коли усі кроки позначені, головний гравець на кожен крок запрошує одного учасника, який би його символізував, і розставляє запрошених по одному на позначках. Зробивши перший крок, бажуючий рухається далі уже з гравцем-символом цього кроку, який став уже його помічником. Так головний гравець долає перешкоду за перешкодою, робить крок за кроком, отримуючи підтримку все нових і нових помічників і просуваючись разом з ними до поставленої мети.

Рекомендації ведучому. Після виконання вправи доцільно провести обговорення, в ході якого головний гравець розповів би про свої враження, почуття, переживання; проте, що йому допомогло, що було складним і як він відчуває себе зараз, коли досяг поставленої мети (в уяві позбувся якоїсь поганої звички, чи кинув палити, чи не зловживає більше спиртними напоями). Дуже важливо підтримати добровільного учасника з тією метою, щоб він зміг перенести цей досвід у реальне життя.

Коментар. Ця вправа є для учасників наглядним прикладом визначення конкретних кроків по зменшенню впливу негативних факторів на стан репродуктивного здоров’я, які

залежать особисто від самої людини. Вона показує, що існують зовнішні і внутрішні перешкоди, які можна подолати тільки у тому випадку, коли правильно визначити напрям свого руху до мети. Вправа сприяє формуванню навичок планування, прогнозування. Вона допомагає зрозуміти, що кожна людина відповідальна за стан свого репродуктивного здоров'я.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

З кожним роком зростає цінність здоров'я людини як основи її життєдіяльності. Захистити й зберегти підростаюче покоління, здорове психічно і фізично, – це не тільки моральний обов'язок, а й потенційна передумова стійкого економічного та соціального розвитку країни.

Безвідповідальність, легковажність, байдужість, нестриманість, небажання чи нездатність юнаків та дівчат врахувати наслідки своєї поведінки часто призводять до трагічних наслідків.

– *Сьогоднішній скарб мудрості узгоджується з нашими висновками чи суперечить їм?*

VI. Домашнє завдання.

Вправа "Боротьба з драконом"

У кожного з нас є "свій дракон" – ті негативні фактори, які впливають на стан власного репродуктивного здоров'я, які напряду залежать від нас, але з якими люди часто примирюються і живаються. У кожної людини – свій дракон, зі своєю кількістю голів, які символізують ці негативні фактори. Чи рахував ти, юначе, чи ти, дівчино, голови своєму дракону? Насправді це нелегка робота, тому ставитись до неї потрібно серйозно і відповідально.

Присвятить цю вправу самостійній боротьбі зі своїм драконом, який підриває стан репродуктивного здоров'я. Для цього потрібно у намальованому намалювати тулуб дракона, домалювати йому голови-фактори і назвати їх. А після виконання завдання кожен повинен придумати історію про те, як він переможе свого дракона.

Історія боротьби з драконом може бути подана у вигляді розповіді, коміксу, казки чи сценарію фільму. Можна запропонувати приблизний план:

1. Прийняття рішення про боротьбу з драконом;	7. Виклик дракона на бій;
2. Підбір зброї;	8. Умови битви;
3. Шлях до дракона;	9. Вирішальний бій;
4. Перешкоди на шляху;	10. Перемога;
5. Мої вороги в боротьбі;	11. Повернення героя;
6. Мої помічники;	12. Наслідки перемоги.

Коментар. Вправа дає можливість юнакам та дівчатам усвідомити наявність негативних факторів, які впливають на стан їхнього репродуктивного здоров'я, навчитись аналізувати та виділяти ті з них, які залежать безпосередньо від кожного особисто. Вона збагачує кожного учасника досвідом того, що негативний вплив на репродуктивне здоров'я можна зменшити, якщо вести здоровий спосіб життя.

За підсумками виконання домашнього завдання можна провести окремий урок «**Ми – переможці**», під час якого бажаючі зможуть розповісти або показати свої історії.

ДОДАТКИ

Сифіліс

Дуже небезпечне венеричне захворювання. Молодь повинна знати клінічну картину захворювання, оскільки сифіліс побутує сьогодні в Україні і його частота серед молоді має чітку тенденцію до зростання.

Клінічні ознаки. Венерична хвороба, хронічне захворювання, викликане блідою трепонемою або її ще називають сифілічною спірохетою. Хвороба існує у 2-х формах – ранній (первинній) і пізній (вторинній). Ранній сифіліс: спершу з'являється безболісна виразка (шанкр): у жінок – на зовнішніх статевих органах, у чоловіків – на статевому члені; збільшуються пахвові лімфовузли; через декілька місяців з'являється несверблячий висип на шкірі тулуба, зовнішніх статевих органах, слизовій рота, що раптово зникає. Раптово зникають і виразки. Пізній сифіліс розвивається при недостатньому лікуванні.

Наслідки. Якщо лікування не виконано, можливе ураження внутрішніх органів, рухового апарату, нервової системи. Пізній сифіліс, як правило, призводить до смерті з причин стійкого враження серця, великих судин та мозку. Захворювання передається від матері до дитини при внутріутробному розвитку (вроджений сифіліс).

Генітальний герпес

Збудником є вірус герпеса. Передається переважно статевим шляхом, але зараження може відбутися через кров, а також від матері до дитини. Захворювання високозаразне. Хвора людина залишається заразною, навіть коли немає активних проявів захворювання. Звичайно захворювання проявляється активно, потім може тривати приховано, періоди активних проявів можуть змінюватися на періоди «спокою».

Клінічні прояви. Звичайно через 3-7 днів після інфікування з'являється почуття печії та свербіння, почервоніння, а потім дрібні бульбочки. Вони швидко лопаються, на їх місці з'являються виразки, весь процес супроводжується болем. В цей час також може з'являтися загальне погіршення самопочуття та збільшення лімфовузлів. У чоловіків може спостерігатися біль при сечовиділенні, а у жінок – біль в області статевих органів під час руху або статевого акту.

Звичайно кожне наступне загострення хвороби проявляється менш чітко, ніж попереднє. Часто у жінок наступні загострення пов'язані з місячним циклом.

У дітей, які інфікувалися внутрішньо утробно або під час пологів, частіше за все вражаються слизові очей, дихальних шляхів, центральна нервова система, або розвивається сепсис (зараження крові), який в 50% випадків приводить до смерті.

Наслідки. Герпес погано піддається лікуванню. Часто для одужання буває недостатньо одного курсу лікування. Лікування, яке почалось у ранній період захворювання, збільшує вірогідність повного одужання і знижує ризик розвитку серйозних ускладнень.

У жінок герпес статевих органів часто призводить до самовільних абортів, передчасних пологів, інфікуванню дитини, рідше – до порушень розвитку дитини. Захворювання може ускладнюватися ураженням центральної нервової системи. Ураження слизової очей може приводити до втрати зору. Існує зв'язок між наявністю у пацієнтів герпесу і раку статевих органів.

Кандидоз (молочниця)

Захворювання викликається дріжджеподібними грибами. Мікроб є умовно патогенним, тобто може зустрічатися в невеликих кількостях у здорових людей в статевих орга-

нах і кишечнику. При послабленні імунітету мікроб починає швидко розмножуватись й може призвести до розвитку захворювання. Але це захворювання може передаватися, в тому числі, і статевим шляхом. Кандідозом частіше хворіють жінки. В теперішній час захворювання часто триває приховано, малосимптомно.

Клінічні ознаки. Жінки: «сирні», тобто ситоподібні вагінальні виділення білого кольору; сильний вульварний і вагінальний свербіж. У чоловіків: свербляче запалення головки статевого члена (баланіт). Причинами, які сприяють захворюванню, є тривалий прийом антибіотиків і гормональних препаратів, пошкодження слизової оболонки статевих органів, хірургічні операції, ендокринні захворювання (в першу чергу – цукровий діабет), дієта з великою кількістю вуглеводів, порушення гігієни статевих органів.

Ускладення. У чоловіків інфекція може переходити на передміхурову залозу, яєчка з придатками, сечовий міхур. У жінок можуть вражатися внутрішні статеві органи, сечовий міхур, нирки. У лікуванні кандідозу використовуються протигрибкові препарати, препарати, які нормалізують імунітет і мікрофлору організму. Обов'язково – місцеве лікування слизової оболонки статевих органів. Ефективною профілактикою кандідозу є вживання препаратів, що відновлюють імунітет та загальну флору організму.

Уреаплазмоз (мікоплазмоз)

Захворювання викликається мікоплазмами і уреаплазмами. В 5-15% випадків захворювання виявляється у практично здорових людей. В 70% захворювання зустрічається спільно з трихомонозом, гонореею, хламідіозом. Збудник локалізується на слизових оболонках, не проникаючи до крові, лімфи, інших рідин організму. Зараження відбувається статевим шляхом, виключенням є маленькі дівчатка, які можуть інфікуватися при тісному побутовому контакті та використанні предметів гігієни.

Однаково часто хворіють як жінки так і чоловіки, хоча захворювання є більш небезпечним для чоловіків, ніж для жінок. Небезпечність захворювання полягає в тому, що більшість хворих вважають себе здоровими (через відсутність виражених проявів захворювання) і тому зберігають свій звичайний спосіб життя.

Клінічні ознаки та наслідки. Звичайно захворювання триває без чітких проявів. На активність проявів інфекції впливає стан імунітету (чим краще імунітет, тим слабше проявляється хвороба) і кількість отриманих мікробів.

Безсимптомна інфекція може активізуватися під час вагітності та пологів, при переохолодженні, різних стресових ситуаціях і стати причиною тяжких ускладнень: септичного аборту, запальних процесів плоду та новонародженого, а також запальних процесів сечостатевих органів. У результаті висхідного процесу, як у жінок, так і чоловіків, можливе формування безпліддя. У жінок це ускладнення зустрічається все ж рідше.

Безпліддя чоловіків при уреаплазмозі може бути результатом не тільки запальних процесів у статевих органах, але й впливу уреаплазмозу безпосередньо на сперматозоїди. У жінок запалення внутрішніх статевих органів розвивається швидше і частіше, як мікоплазми прикріплюються до сперматозоїдів і активно ними переносяться. Прихований період інфекції триває від 3 днів до 5 тижнів. Можуть бути періодичні скарги на свербіж в ділянці статевих органів, незначні виділення із статевих органів, болі невизначеного характеру, слизові нитки в сечі.

Під час вагітності традиційно активізуються приховані форми захворювання, які можуть закінчуватися самовільним абортom, народженням мертвої дитини або дитини з малою

вагою, а також дитини з вадами розвитку. Після абортів або пологів, що відбувалися на тлі інфекції, можливий розвиток запалення статевих органів та безпліддя. Лікування вагітних проводиться із застосуванням антибіотиків, безпечних для майбутньої дитини.

Мікоплазмена інфекція у дітей часто легко передається при тісному побутовому контакті, тому при виявленні хворої дитини в дитячому садку необхідно обстежити всіх дітей в групі.

Захворювання часто триває мало- або безсимптомно, тому лікування часто здається пацієнту невиправдано великим.

Папіломовірусная інфекція (ПВІ)

Збудник – вірус папіломи людини. Досить розповсюджене інфекційне захворювання, яке однаково часто зустрічається як у чоловіків, так і у жінок. Інфікуванню сприяють дефекти догляду, інші захворювання статевої системи, які супроводжуються виділеннями, і інтенсивне статеве життя з частою зміною статевих партнерів. Часто іде разом або може слугувати причиною раку шийки матки та яєчника.

В організмі вірус може знаходитися тільки на поверхні шкіри або слизових оболонках у місцях висипань. Але навіть у шкірі вірус не може просунути глибше поверхневого шару. Тому для цього захворювання неможливе зараження, наприклад, через кров. Просуваючись по поверхні слизової оболонки статевих органів, вірус може переборювати плацентарний бар'єр, тому він є небезпечним для дитини, що знаходиться в утробі матері. Прихований період коливається від 1 до 9 місяців (в середньому – 3 місяці).

Самовільного одужання не спостерігається. Без лікування папіломи швидко збільшуються у розмірах і кількості, тому лікування треба починати якомога раніше.

Клінічні ознаки. Бородавчасті розростання на статевих органах; з часом можуть набувати вигляд цвітної капусти або півневих гребінців. У жінок папіломи частіше можуть сягати великих розмірів або займати великі площі. Як у жінок, так і у чоловіків, папіломи можуть розташовуватися не тільки на зовнішніх поверхнях статевих органів, але й проникати на внутрішні поверхні уретри, піхви, шийки матки і т. ін. Вагітність звичайно сприяє швидкому росту папілом.

Хворі часто скаржаться на появу розростань, біль невизначеного характеру, в тому числі при сечовиділенні, статевому акті, виділення з неприємним запахом, кровоточивість (при руйнуванні папілом), свербіж та печіння. При цьому можлива наявність дуже дрібних, непомітних папілом. У дітей папіломи можуть розростатися в гортані, на слизовій оболонці очей.

Папіломи видаляються механічним, хімічним або термічним методами. Видалення папілом сучасними хімічними розчинами або холодом дають найкращий ефект та менше ускладнень.

Наслідки. Якщо лікування не виконано, вірус може стати причиною раку шийки матки.

Бактеріальний вагіноз

Спричиняється мікроплазмою, гарднерелюю.

Клінічні ознаки. Основним симптомом є однорідні сіруватого кольору виділення із піхви, що налипають на її стінках і мають неприємний «рибний» запах. Запалення, як правило, відсутнє. Цей стан трапляється у жінок, які живуть статевим життям, в 40-50 % випадків.

Бактеріальний вагіноз (стара назва – вагініт) є поширеною гінекологічною інфекцією, особливо у тих, хто почав сексуальне життя в ранній юності. Коли необхідна для нор-

мального стану піхви молочнокисла паличка виробляється недостатньо, а сперма, що має лужну реакцію, ще більше перешкоджає створенню наявності фізіологічної РЬ (кислої), котра і підтримується звичайною паличкою Додерлейна, виникають і створюються передумови для виникнення бактеріального вагіноза. Бактеріальний вагіноз сприяє також зараженню більш небезпечними венеричними інфекціями, тому потребує належної уваги і лікування.

ТЕМА: «ТВОЄ РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРУ»

Скарби мудрості:

“Освітні програми мають подавати секс не як зло чи добро, не як гріх чи добродійність. Контекст, ось що вирішує, яким є секс. Ми можемо порівняти секс з атомною енергією: якщо вона правильно утримана, це подарунок для людства. Якщо її випустили на волю, вона накоїть зла”.

Е. Етзіоні

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 17 років.

МЕТА: формувати у юнаків та дівчат відповідальне ставлення до свого сексуального та репродуктивного здоров'я.

ЗАВДАННЯ: сприяти усвідомленню обоюдної відповідальності дівчини та юнака за збереження репродуктивного здоров'я та запобігання ЗПСШ.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, театралізоване дійство, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 1,5-2 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: інформаційні буклети, 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч, костюми.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (5 хв)

Сьогодні в Україні склалась критична демографічна ситуація: руйнується генофонд нації, суспільство швидко старіє, відбувається погіршення як соматичного, так і репродуктивного здоров'я підлітків, юнацтва та молоді. Репродуктивна поведінка населення характеризується впливом стихійних факторів та низьким рівнем освіченості молодих людей. До вікових категорій, носіїв певних негативних тенденцій сексуальної поведінки, включені діти не тільки до 16-ти, але й до 14-12-ти та менше років. Це свідчить про те, що ми знаходимося на такому рубежі, де статеве виховання вже не є питанням моралі, а питанням життя та смерті.

Сьогоднішнє заняття, як і попереднє, присвячено аналізу проблеми збереження сексуального та репродуктивного здоров'я сучасної молоді. Ми також продовжимо розмову про окремі інфекції, які передаються статевим шляхом.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ. (15 хв)

Робота над оповіданням Ф. Кривіна «Кватирка»

Легковажна Кватирка виглянула на подвір'я (цікаво, за ким це сохне Простираadlo?) У дворі, ламаючи гілля дерев і відбиваючи штукатурку від стін, літав великий футбольний М'яч. М'яч був в ударі, і Кватирка замилювалась ним: «Яка краса... Яка сила...»

Кватирка дуже хотіла познайомитися з м'ячем, але він усе літав і літав, захоплений собою і не звертав на неї жодної уваги.

Налітавши, м'яч трохи відпочив, а потім знову рвонувся із землі і влетів у відкриту діжку.

Це було дуже здорово, і Кватирка аж здригнулася від захоплення. Вона плескала так голосно, що М'яч нарешті помітив її. Звикнувши до легких перемог, він зневажливо підлетів до Кватирки, і зустріч відбулася трохи раніше, ніж встиг прибігти двірник...

Потім усі сварили М'яча і жаліли Кватирку, в якої, таким чином, було розбите життя...

А наступного дня М'яч знову літав по подвір'ю, і інша легковажна Кватирка голосно плескала і з нетерпінням чекала на зустріч.

- Які думки у вас викликало оповідання?
- Про що нам хотів сказати автор?
- Від чого намагався нас застерегти?
- Чий життєві дюлі є схожими з «долею» Кватирки і М'яча?

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК. (15-20 хв)

За роки існування незалежної України відбулося зниження віку початку статевого життя й одночасне підвищення віку вступу в шлюб, у результаті чого збільшується період часу, протягом якого молоді люди більш схильні до множинних статевих зв'язків. Це загострює проблему інфекцій, які передаються статевим шляхом.

В Україні в 2006-2007 роках було вперше зареєстровано 432054 нових випадків захворювань ІПСШ. Це ставить нашу країну на одне з найвищих місць з поширеності ІПСШ у Європі.

В Україні за період 1993–2006 р. народилося вдвічі менше людей, ніж вмерло. Частково, це пояснюється соціально-економічними факторами, однак дослідження в галузі венерології, гінекології та урології вказують на прямий зв'язок між ІПСШ та безплідним шлюбом.

Боротьба з ІПСШ на сучасному етапі залишається актуальною проблемою охорони здоров'я України.

- *Про які ІПСШ ми з вами вели розмову на попередньому занятті? (сифіліс, генітальний герпес, кандідоз та ін.)*

За даними Міністерства охорони здоров'я, найбільш розповсюдженими захворюваннями є сифіліс (про який ви вже знаєте), трихомоноз, хламідіоз та гонорея, про які поговоримо сьогодні, та ВІЛ-інфекція.

Маю для вас і приємну інформацію: в Україні завдяки системним заходам, які проведені в останнє десятиліття, вдалося досягти зниження захворюваності на сифіліс у порівнянні з 1996 роком в 5 разів (1996 – 150,8; у 2007 – 29,9 на 100 тис. населення).

«Традиційні» венеричні інфекції, такі, як сифіліс, гонорея повільно знижуються, хоча й залишаються на досить високому рівні.

Трихомоноз – статева інфекція, яка найчастіше реєструється в нашій країні.

- *Хто знає, що це за інфекція?*
- *Який збудник її викликає?*
- *Які симптоми з'являються у хворих?*

(Інформування про трихомоноз – див. Додаток)

Примітка. *Учитель може запросити для інформування лікаря-венеролога або ж підготувати повідомлення самостійно (див. Додаток). Окремі учні також могли б взяти участь у підготовці інформування. Можна роздати учасникам інформаційні буклети.*

Протягом останніх десяти років рівень захворюваності на гонорею в Україні знизився більш ніж у 2 рази. Якщо захворюваність на гонорею в 1997 році склала 60,1 випадки на 100 000 населення, то в 2007 році цей показник дорівнював 29,8. Наскільки це відбиває реальну картину незрозуміло. Слід зазначити той факт, що лікування цієї категорії хворих проводять здебільшого приватнопрактикуючі лікарі та приватні клініки, які часто не реєструють випадки даного захворювання. Доступність антибіотиків (в Україні більшість антибіотиків можна придбати в аптеці без рецепта), достаток популярної медичної літератури, втручання фармацевтів, середніх медпрацівників призводять до самолікування.

- *Як ви вважаєте, чи можна займатись самолікуванням?*
- *Які це може мати наслідки для репродуктивного здоров'я?*

Гонорея як і раніше поширена серед деяких груп населення, зокрема серед підлітків та юнацтва (14-17 років), які активно живуть статевим життям. У більшості випадків сучасна гонорея протікає в малосимптомній формі.

(Інформування про гонорею – див. Додаток)

Поширеність ІПСШ серед населення України є нерівномірною. Чітко виділяються, так звані, «ядерні» групи (групи підвищеного ризику) – уразлива частина населення, що відіграє провідну роль у динаміці епідемічного процесу (жінки, що займаються комерційним сексом (ЖКС), чоловіки, що мають статеві відносини з чоловіками (ЧСЧ), споживачі ін'єкційних наркотиків (СІН), нелегальні іммігранти, та ін.). Ланкою, що зв'язує уразливі групи населення з загальним населенням, є проміжні групи, що мають статеві контакти з представниками вказаних ядерних груп (наприклад, клієнти ЖКС або статеві партнери СІН). У кожній групі епідемічний процес має свої особливості, що можуть бути «загублені» при аналізі епідемічної ситуації в цілому.

Отож, від кожної дівчини та юнака залежить стан його здоров'я та репродуктивного зокрема. Відповідальна поведінка, віддання собі звіту про власні вчинки і взаємини з партнером, дотримання правил гігієни та особистої безпеки, високий рівень розвитку самосвідомості та моральних чеснот – це ті чинники, які насамперед стоять на сторожі репродуктивного здоров'я.

Наскільки влучно говорив В. Сухомлинський: «Сама природа наказує вам бути мудрими і мужніми, обачними і обережними, вимогливими і ... не всеїдними. Будьте справжніми жінками з тієї миті, коли природа пробудила у вас жінку. Жінка — володар і повелитель у коханні — це могутня сила, яка виховує справжнього чоловіка.

Розвиток гармонійної особистості, яка цінує себе, своє життя, дбає про своє здоров'я та працює над собою заради здійснення своїх життєвих цілей, майбутнього сімейного життя зокрема – головна мета само здійснення та самоутвердження у цьому світі.

IV. ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Вправа “Колективна казка на тему “Мандрі країною Венерологією”

Дії ведучого. Ведучий пропонує учасникам уявити, що вони усією групою потрапили у незвичну країну. Правитель держави запитав, хто вони. Дізнавшись, що це молоді люди з планети Земля, він вирішив гостинно їх прийняти. Король довго думав, який подарунок зробити гостям, і спочатку запропонував вирушити у мандрівку його країною, яка має чарівну назву Венерологія. Далі ведучий просить учасників стати одночасно і мандрівниками, і екскурсоводами. Найперше, що потрібно зробити – накреслити маршрут подорожі. Далі ведучий називає правила, яких обов'язково потрібно дотримуватись:

Перший подорожуючий має право сказати тільки одне речення, передаючи слово сусіду, який сидить ліворуч;

Другий гість продовжує розвивати сюжет, потім розповідь ведуть інші;

Казка має мати зміст і форму, а відвідані міста країни Венерології мають відповідати медичним назвам ЗПСШ;

Можна пройти, розповідаючи казку, не більше двох кругів.

Коли мандрівка підходить до кінця, ведучий, який взяв на себе роль короля, урочисто оголошує, що своїм гостям він приготував чудовий подарунок – вони матимуть змогу стати творцями нового закону, у якому будуть зафіксовані парвила щодо того, як чужоземцям вберегтися від ЗПСШ і ніколи не потрапляти заручниками до мешканців його країни Венерології. Після урочистого проголошення статей закону король вручає свою грамоту гостям-землянам і відправляє їх на рідну планету Земля.

Опинившись знову у групі, учасниками обмінюються враженнями, розповідають, що було легко, які виникали труднощі, у яких містах країни Венерології їм було найцікавіше.

Рекомендації ведучому. Щоб досягти більшої ефективності від вправи, можна створити казкову атмосферу в аудиторії. Ведучий повинен особливо наголосити, що учасникам доручили нелегку справу, адже описати пригоди у казковій країні, та ще й Венерології – завдання справді важке. Тренер повинен час від часу нагадувати, що це казка, а в казках усе можливе і здійсненне. А на завершення потрібно наголосити, що складений текст закону – це ті правила безпечної поведінки, яких кожному потрібно дотримуватись у своєму житті.

Коментар. Вправа дає змогу побачити, наскільки глибокими є знання учасників щодо ЗПСШ. Атмосфера казки сприяє розвитку уяви та творчих здібностей. Вправа сприяє актуалізації знань, отриманих на лекційних заняттях з медиками.

Театралізоване дійство “Безневинна гонорея або про гонорею для дівчат та хлопців” (Творчий переклад Кізь О.).

Ведучий: Тернопіль радо где весну, звичайно, стало не до сну,
У серці вже любов кипить і без причин душа болить.
Одні не сплять, бо біль в серцях, а в інших – у інтим-місцях.
Першим радимо кохатись, другим, звісно – лікуватись.

Не в Парижі, не в Європі – у медичнім мікроскопі
Дивний чути голосок... Це, звичайно, гонокок.

Гонокок: Я безжалісний й страшний, я жахливий й дуже злий.
Я в уретрі проживаю й епітелій пожираю.
Викликаю гіркі сльози, які ллються, ніби грози.
З цього щиро я радію і від щастя аж німію.
Хворий буде проклинати, гімн мені буде співати.
Чи лежить, чи ходить де – гнійні виділення є.
А захоче помочитись – тут прийдеться потрудитись!
Буде різати й боліти, і прийдеться це терпіти.

Трихомонада: Будь-кому я буду рада, це є я – трихомонада.
Я страшніша гонококу, клопоту завдам – нівроку.
Може часом засвербіти, запекти чи заболіти.
Викликаю я цистити, часто навіть простатити.
Хворий бідненький кричить, та чим грішив, то те й болить.

Ведучий: Трихомонаду він кохав і щиро її вихваляв.
Плани в нього є конкретні: жити хоче він в уретрі
Із красунею такою ніжною й дуже слизькою.
Гонокок, як всі чоловіки, мав на це свої причини,
Біля неї все ходив й ніжно-ніжно говорив:

Гонокок: Сонце ти моє й відрада, ти моя трихомонада!
Сильно я тебе люблю. Йди за мене – я молю.
Я себе тобі віддам і відкрию хитрий план.
В мене ворог є один – лютий, злий пеніцилін.
Та в тебе заховаюсь я – хай працює він дарма.
Для мене ти пригожа, найкраща огорожа!

Ведучий: Так пара домовлялась, а за мить – вже й об'єдналась.
І тепер трихомонаді жити весело насправді.
З гонококом все сміється, лікарям не піддається.

Трихомонада: Я де хочу – там гуляю, гонокока захищаю.
В себе його заховала, лікарів не підпускала.
Він тепер є тільки мій, рідний, любий, дорогий.
Хай кричить пеніцилін – не буде для нього змін!
Нас об'єднує бажання. Гонокок – моє кохання!

Ведучий: Оця пристрасна дівця ще й не знає, що здійсниться.
Найстрашніший лютий ворог для війни готує порох.
Фазижин і трихопол – найстрашніший їм укол.

Лікарів творіння – для людей спасіння.

- Фазижин:** Ну, розбійнице, привіт! Поживаєш скільки літ?
Перешкод не маю я, жде роботонька моя.
То ж чекати я не стану, швидко я тебе дістану.
Гонококу час тікати, можеш йому передати,
Бо прийшов я не один, ще й привів пеніцилін.
- Пеніцилін:** Радо я вас всіх вітаю, полювання починаю.
Гонококу обіцяю, що в полон його впіймаю.
Не побачить більше волі – мало вам не буде солі.
Не творитиме біди, зникне з тіла назавжди.
- Ведучий:** Так вони поговорили, збудників злих половили.
Пробудились всі зі сну і вітають знов весну.
У людей кипить кохання – не даремні всі старання.
Очі радують мімози і забули всі про сльози.
- Усі разом:** Любі друзі, ви кохайте та про здоров'я своє дбайте.
Контролюйте себе ви під п'янким впливом весни.
Казці нашої вже кінець, а хто слухав – молодець!

Вправа "Твердження про ЗПСШ"

Дії ведучого. Ведучий каже, що люди отримують інформацію про ЗПСШ із різноманітних джерел. З однією з них вони бувають згодні, з іншою не погоджуються. Далі він дає в руки кожному члену групи 3 листівки і просить написати на кожній з них, що він знає чи чув про ЗПСШ (незалежно від того, згоден він з цим чи ні). Потім ведучий збирає усі листівки, перемішує їх і розділяє порівну. Учасників також об'єднує у дві малі групи і дає кожній з них один великий ватман, поділений на три колонки, які мають назви "Згоден", "Не згоден", "Не знаю". Ведучий дає завдання усім листівкам розсортувати на три групи (досягаючи згоди щодо того, в яку колонку треба внести твердження) та приклети їх на великому аркуші паперу у трьох колонках: "Згоден", "Не згоден", "Не знаю". Коли це зроблено, кожна підгрупа доводить правильність своїх рішень перед усіма учасниками.

Учасники повинні пояснити, чому вони зробили саме такий вибір. Ведучий допомагає обговоренню складних медичних та наукових термінів.

Рекомендації ведучому. Ведучому також можна брати участь у вправі і записати на аркушах кілька своїх тверджень. Під час обговорення втручання ведучого допоможе консолідувати розуміння учасників.

Вправа "Найдовший життєвий шлях"

Дії ведучого. Ведучий об'єднує учасників у дві команди. Він ставить перед командою завдання утворити найдовший життєвий шлях, використовуючи лише наявні на цей момент речі. При цьому потрібно дотримуватись умови: щоб кожен наступний рік доєднати до ланцюга, потрібно дати рекомендацію щодо підтримки репродуктивного здоров'я.

Переможцем ведучий називає команду, яка проявила більшу винахідливість і життєвий шлях якої виявився довшим.

Дії учасників. Учасники діляться на дві команди (способом вода-вогонь). За сигналом ведучого вони починають складати найдовший життєвий шлях, використовуючи усі можливі речі (стрічки, шнурки, шарфики, банти, светри і т.п.), даючи при цьому рекомендацію щодо підтримки репродуктивного здоров'я та проявляючи винахідливість і кмітливість.

Рекомендації ведучому. Вправа зазвичай проходить весело та жваво. Не потрібно давати жодних обмежень учасникам.

Коментар. Вправа дає змогу зняти напруження, яке виникло після емоційно складної бесіди, створити почуття групової підтримки. Рівень активності учасників у цій вправі показує, наскільки сильним було психологічне навантаження і наскільки значущим є відреагування негативного емоційного заряду.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК (10 хв)

Робота над оповіданням Є. Пермяка **“Про яблуньку, яка рано розцвіла”**.

Молоденька самовпевнена нетерпляча яблунька жила у великому саду. Незважаючи на всі перестороги старших, досвідчених яблунь, вона вирішила обов'язково весною зацвісти. Правда, зацвіла вона маленькими, жалюгідними, рідкими квіточками, бо звідки ж було взяти юній красуні сили й соків для справжнього великого цвітіння: треба було ж зміцнити свій стовбур і крону. Квіти скоро втратили пелюстки, і щаслива яблунька відчула зав'язь плодів на своїх гілках. Ось тут і збулося пророцтво старих яблунь. Хоч плодів було небагато, але й вони були заважкі для молодого деревця. Тонкі гілкигнулися від енпосильного тягаря, корені ледь встигали жити плоди своїми соками. Деякі яблука, нездрівши, попадали. Яблунька перестала рости, оскільки всі свої сили вона віддала плодам. Її ровесниці в назначений час зацвіли, вирости стрункими, сильними й гарними. Їхнім гілкам нічого було боятися тягаря плодів, їх зміцніле коріння могло жити і яблука, і яблуню. А та яблунька, що рано зацвіла, так і лишилася низькорослою, стала негарною, зістарилася в юності. Всі жаліли її, але ніяк не могли допомогти.

Зичу вам віднайти сенс свого життя, усвідомити особистісну свободу, розкрити свій потенціал як особистості в повноцінному спілкуванні, визначити себе як самоцінність в життєвому світі, прийняти відповідальність на себе за своє теперішнє та майбутнє.

VI. Домашнє завдання.

Продовжуючи думку, висвітлену в оповіданні Є.Пермяка, напишіть твір-настановлення для юної дівчини (для дівчат), та для юного хлопця (для юнаків), які хочуть якнайшвидше подорослішати, проте не завжди можуть обрати для цього правильний шлях самоствердження.

Додаток

Трихомонадна інфекція.

Це одна з найбільш поширених інфекцій статевих органів. У 70% випадків виникає разом з гонореею, сифілісом, хламідіозом і т. ін. Основний шлях передачі – статевий, а для дітей можливе інфікування у побуті та під час пологів. Викликається захворювання вагінальною трихомонадою.

Клінічні ознаки. Однаково часто зустрічається як у чоловіків, так і у жінок. У більшості випадків захворювання проходить без чітких проявів. Може мати слабку симптома-

тику у обох статей. Жінки часто мають пінисті, з різким запахом зеленуваті вагінальні виділення, інтенсивне свербіння. Юнаки можуть мати виділення із уретри, але частіше їх не мають.

Прихований період в середньому – 10 днів, але може бути довшим – до 6 місяців. Часто захворювання з самого початку проходить приховано. Вагітність переводить захворювання в клінічно виразну форму. У дітей, які інфікувалися під час пологів, трихомонади вражають слизові очей, органів дихання, статевих органів (переважно у дівчаток).

Наслідки. У чоловіків інфекція часто вражає предміхурову залозу, яєчка та їх придатки, сечовий міхур. Як результат можуть виникнути проблеми з потенцією і репродуктивною функцією. У жінок інфекція часто уражає шийку і внутрішній шар матки, труби, яєчники.

Гонорея

Збудником захворювання є гонокок, який в організмі людини міститься тільки на слизових оболонках (статеві органи, кишечник, сечовивідна система, рот і глотка, очі). Збудник ніколи не проникає в кров, лімфу та інші рідини організму, тому захворювання може передаватися тільки такими шляхами: статевим, побутовим (через предмети спільного користування, що торкаються слизових оболонок: наприклад, білизну, постіль, рушники тощо), від матері до дитини під час пологів та під час догляду. Інфекція є високозаразною, часто іде разом з трихомонадною, сифілісом та іншими ЗПСШ, характеризується багатоголищевістю.

Клінічні ознаки та наслідки. Жінки при гострій чи «свіжій» гонорейі мають: гнійно-слизові вагінальні виділення; біль або печучість при сечовиділенні, часте сечовипускання; запалена (червона і болюча) уретра. Якщо цих симптомів немає, це не означає, що жінка не захворіла. У 70% випадків на початкових стадіях захворювання гонореєю симптоматика у жінок відсутня. І якщо не проводити лікування в гострому періоді (для своєчасної діагностики слід обстежуватися після кожного випадкового статевого акту), гонорейна інфекція може перейти на органи малого тазу, що призведе до безпліддя внаслідок трубної непрохідності чи позаматкової вагітності з причини обмеженої прохідності маткових труб. У чоловіків симптоматика виникає відразу ж після зараження і характеризується різким болем і печучістю при сечовиділенні; гнійними виділеннями з уретри. Без лікування гонорея у чоловіків також призводить до ускладнень в органах сечовиділення, іноді незворотніх (запалення у придатках яєчка, гнійне запалення уретри і пов'язане з цим звуження уретри, рубці, безпліддя).

Звичайно активні прояви захворювання навіть без лікування зникають або слабшають наприкінці другого тижня, що не є ознакою одужання.

Самовільного вилікування гонорейі не буває.

Наявність інфекції у жінок не перешкоджає вагітності. Гонорея під час вагітності призводить до тяжких наслідків як у матері, так і у дитини. Під час вагітності жінка має не менше двох разів обстежитися на гонорею. Лікування вагітних проводиться з використанням антибіотиків, які є безпечними для майбутньої дитини. Якщо жінка мала інфекцію, то на тлі вагітності вона, як правило, проявляється.

Ускладнення. Основною формою ускладнень у обох статей є висхідний процес (залучання внутрішніх статевих органів), який часто призводить до безпліддя, сепсису, ураженню суглобів, прямої кишки, слизової оболонки очей. Гонорея очей може призвести до сліпоти.

Хламідіоз

Захворювання передається переважно статевим шляхом, винятком є діти, які можуть отримати інфекцію від матері. Викликається внутрішньоклітинним мікроорганізмом – хламідією. У побуті зараження можливе тільки при грубому порушенні правил гігієни. Тоді дорослі можуть перенести інфекцію зі статевих органів в очі, а у дітей можливі запалення як слизової очей, так і сечостатевих органів. Хламідіозом хворіють однаково часто і чоловіки і жінки, причому при частій зміні партнерів вірогідність зараження зростає. Прихований період складає від 5 до 30 днів. Хламідіоз рідко буває окремо від інших ЗПСШ, найчастіше він поєднується з трихомонадною інфекцією.

Клінічні ознаки. Звичайно інфекція триває без чітких проявів. Жінки: симптомів мало, навіть при інфікуванні верхніх статевих шляхів (матка, труби, яєчники). Тільки при гінекологічному огляді можна виявити гнійні піхвові виділення, гіпертрофовану, набряклу, раниму шийку матки. У жінок хламідіоз часто є причиною патології вагітності та пологів. У чоловіків в 1/3 випадків захворювання супроводжується порушенням потенції (послаблення ерекції, оргазму, передчасне виверження сімені), безпліддям. Запалення передміхурової залози і яєчок зустрічається у 46% хворих.

Хламідіозна інфекція триває довго, особливо на тлі додаткової інфекції, що передається статевим шляхом (наприклад, молочниця, трихомоніаз, кокова інфекція). Це поєднання захворювань триває довгий час – із болем, рясними виділеннями із піхви, погано піддаються лікуванню, навіть найсучаснішими препаратами. Лікування хламідіозу має бути спеціальним і тривалим.

Наслідки. Оселившись у клітині епітелії, хламідіозний збудник виділяє токсини, які знижують імунну здатність слизових оболонок репродуктивних органів, відтак і інших органів (очей, легенів, органів сечовиділення), у які хламідія потрапляє контактним шляхом чи через кров. Незавершене лікування чи повторні спалахи захворювання (повторне зараження, якщо партнер не лікується одночасно, чи зміна партнера) призводять до незворотних явищ у репродуктивних органах, які спричинюють стійке і довготривале подружнє безпліддя. Отже, хламідіозна інфекція діагностується важко, протікає тривало і приховано, призводить до значних клінічних і соціальних проблем (безпліддя, імпотенція). Профілактика подібних захворювань полягає в обов'язковому використанні презервативів, запобіганні зміні партнерів, своєчасному медичному обстеженню. Дотримання цих правил особливо важливе у ранньому юнацькому віці, як для дівчат так і для хлопців, оскільки саме в цьому віці репродуктивна система дуже чутлива, відбувається адаптація репродуктивних органів до майбутнього дорослого життя. Часом один хибний крок, зроблений у ранній юності, залишає непоправний слід на все життя: у юнаків – нерухливість чи відсутність сперматозоїдів у спермі (у 20-40 %), у дівчат – рубцеві зміни в трубах, які спричинюють стійке безпліддя (у 55-85%).

Часто у випадку поєднання трихомонадної інфекції та хламідіозу розвивається хвороба Рейтера (частіше у чоловіків, але іноді у жінок), коли інфекція вражає суглоби і слизові оболонки очей. Ця форма хвороби часто приводить до інвалідності, особливо, якщо на неї звернули увагу із запізненням.

Тема: ВІЛ/СНІД: мені не байдуже, а тобі?

Скарб мудрості:

Життя – це шанс: непусти його.

Життя – це краса: дивуйся їй.

Життя – це мрія: здійсни її.

Життя – це обов'язок: виконай його.

Життя – це гра: то ж грай.

Життя – це любов: то ж люби.

Життя – це таємниця: розгадай її.

Життя – це трагедія – витримай її.

Життя – це пригода: зважся на неї!

Життя – це життя: врятуй його!

Життя – це щастя: створи його сам!

Жити варто. Не марнуй свого Життя!

Мату Тереза

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 17 років.

МЕТА: профілактика та запобігання ВІЛ-інфекції та СНІДу серед юнаків та дівчат.

ЗАВДАННЯ: розвивати життєві навички щодо формування здорового способу життя і профілактики ВІЛ; сприяти усвідомленню ризиків інфікування ВІЛ для жінок та чоловіків.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 2 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 3 аркуші паперу формату А1, 3 аркуші паперу формату А4, 4 маркери, дошка, скотч; набір тверджень.

ХІД ЗАНЯТТЯ

І. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. (3 хв)

Людство отримало серйозний виклик від підступного і жорстокого ворога – ВІЛ/СНІДу. Заручником цієї страшної хвороби може стати кожен незалежно від віку, національності та соціального статусу. Проблема ВІЛ-інфекції та СНІДу потребує особливої уваги. З усіх країн Європи в Україні найвищий рівень розповсюдження ВІЛ-інфекції. Це має безпосередній стосунок до кожного з нас і кожен юнак та кожна дівчина повинні усвідомити власну відповідальність.

Чи достатньо населення України, а саме діти та молодь поінформовані з питань захворюваності на ВІЛ/СНІД? Де отримати доступну, відверту і об'єктивну інформацію? Як передається вірус імунодефіциту людини? Як він впливає на життя інфікованої людини зокрема і на здоров'я суспільства загалом? Хто частіше інфікується ВІЛ? Які ризики

інфікування ВІЛ для юнаків та дівчат, чоловіків і жінок? Як можна попередити поширення вірусу?

Ці та інші питання будуть розглянуті в ході сьогоденішнього заняття. Нам важливо озброїтись базовою інформацією, керуючись якою можна дійти певною мірою виважених і слухних рішень і дотримуватись правильного і здорового способу життя.

IV. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ.

Асоціації на слова «ВІЛ/СНІД» (15 хв)

Перш ніж розпочати розмову на цю тему, вчитель пропонує учасникам замислитися над тим, які асоціації викликають у них слова “ВІЛ/СНІД”. Називати можна будь-які асоціації, які виникають в учасників, коли вони чують чи вимовляють слова «ВІЛ» та «СНІД». Немає правильних чи неправильних відповідей, тому асоціації можуть бути у кожного свої. Тренер записує у середині великого аркуша чи на дошці слова “ВІЛ/СНІД” і фіксує думки у вигляді променів. Коли всі висловилися, ведучий разом з учасниками систематизує асоціації, об’єднуючи усі висловлювання у певні групи, як-то: люди, які входять до групи підвищеного ризику (наркоман, повія, гомосексуаліст і т.ін.), почуття, які переживають хворі й ті, хто їх оточує (страх, бажання жити, співчуття, жалість і т.ін.), шляхи і предмети передачі захворювання (кров, шприц, статеві стосунки і т.ін.), засоби запобігання (презерватив, “будь вірним” і т.ін.). Після цього він звертає увагу учасників на різноманітність сприйняття слів “ВІЛ/СНІД” кожним із присутніх. Підкреслює, що ці різноманітні уявлення пов’язані з набутим життєвим досвідом, з тією інформацією, яку кожен отримав з проблеми. Він пропонує учням подумати і сформулювати усно: «ВІЛ – це...», «СНІД – це...». Ведучий наголошує, що потрібно по можливості внести у це визначення своє розуміння проблеми.

Коментар. Вправа активізує учасників, дає змогу розпочати розмову на дану тему, опираючись на наявний рівень знань учасників. Водночас вправа дасть змогу виявити недостатню чи неправильну поінформованість учасників щодо проблеми ВІЛ/СНІДу.

V. ІНФОРМУВАННЯ. (15 хв)

Інформування «ВІЛ-інфекція та СНІД: мені не байдуже, а тобі?»

ВІЛ/СНІД – одна із найскладніших і трагічних проблем, з якою зіткнулося людство у кінці ХХ століття. Ось уже понад 27 років ця аббревіатура не сходить зі сторінок газет і журналів усього світу. За оцінками експертів, сьогодні понад 50 мільйонів жителів планети Земля є ВІЛ-позитивними, а понад 20 мільйонів вражені СНІДом. Щодня у світі інфікується 15-16 тисяч осіб, переважно молодого віку. На жаль, з усіх держав Східної Європи Україна найбільше постраждала від ВІЛ/СНІДу. Сьогодні у нас офіційно зареєстровано понад 49 тисяч осіб, що мають статус ВІЛ-позитивних. Серед них майже 4 тисячі дітей у віці до 14 років. У тенетах СНІДу перебувають понад 3 тисячі громадян України, з яких понад 100 дітей. Це офіційна статистика, зареєстрована в Українському центрі профілактики і боротьби зі СНІДом МОЗ України. А міжнародні експерти вважають, що ВІЛ-позитивних у нас значно більше. Україна стоїть на межі загальнонаціональної епідемії ВІЛ/СНІД. Викликає занепокоєння той факт, що за останні п’ять років кількість випадків ВІЛ-інфекції в Україні зросла у 20 разів, і зараз за оцінками фахівців в Україні живуть близько 400 000 інфікованих осіб, — майже 1% дорослого населення.

У вересні 2000 року на Самміті Тисячоліття ООН лідери 189 країн схвалили Декларацію Тисячоліття і взяли зобов’язання працювати разом з метою підвищення безпеки, добробуту

та справедливості в усьому світі. Декларація визначила вісім цілей, що стали відомі як Цілі Розвитку Тисячоліття. Зокрема, Ціль 6: Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів (Завдання 6.А: Зменшити на 13% темпи поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу).

Україна займає перше місце в Європі за кількістю ВІЛ-інфікованої молоді – юнаків та дівчат віком від 15 до 24 років. Масштаби епідемії ВІЛ-інфекції/СНІДу продовжують зростати. Станом на 1 січня 2010 року, і починаючи з 1987 року, в країні було офіційно зареєстровано понад 161 тис. випадків ВІЛ-інфекції серед громадян України. У 2009 році було зареєстровано найбільшу кількість нових випадків ВІЛ-інфекції за весь період спостереження – 19840. З початку епідемії у 31241 громадянина України було діагностовано СНІД, з них 17791 особа померла від цієї хвороби. За даними Держкомстату за 5 останніх років (з 2005 по 2009 рік включно) від хвороби, зумовленої ВІЛ, померло 22824 особи.

На жаль, така сумна статистика... За цих умов кожна людина має право володіти достовірною інформацією про те, як захистити себе від інфікування.

- З яких джерел ви отримали знання про ВІЛ/СНІД?
- Чи вважаєте свої знання з означеної проблеми достатніми?

ВІЛ – це ретровірус, який вперше був виділений Люком Монтаньє у 1983 році в Парижі. Його особливістю є те, що він відтворює свій генний матеріал у людських клітинах. Це означає, що інфіковані клітини залишаються такими до кінця свого існування.

ВІЛ, як і інші віруси, наприклад, грипу, герпесу, дуже малий мікроорганізм, який неможливо побачити за допомогою звичайного мікроскопу. Для своєї життєдіяльності вірус повинен проникнути в живу клітину.

- Яка система організму зазнає руйнування під впливом ВІЛ?

ВІЛ вражає імунну систему, яка необхідна для захисту від різних інфекцій. Особливістю вірусу імунодефіциту людини, на відміну від інших мікроорганізмів є те, що він проникає в лімфоцити, які несуть відповідальність за захист від інфекційних хвороб, і руйнує їх. При цьому руйнується і імунна система, в результаті організм стає беззахисним перед всілякими інфекціями і пухлинами. Характерним є збільшення лімфатичних вузлів, причому практично одночасно у кількох місцях: на шиї, у ліктьових згинах, під руками, у паху, прогресуюча втрата ваги понад 10%, незважаючи на збереження колишнього режиму харчування, часті гнійні і запальні ураження слизової рота, шкіри, статевих органів, підвищення температури, що триває більш, як місяць без будь-якої причини.

- Чи розмежуєте ви такі поняття як ВІЛ та СНІД?
- Що таке ВІЛ?
- Що таке СНІД?

ВІЛ — це вірус імунодефіциту людини, який, потрапляючи в організм ослаблює імунну систему, яка захищає людину від різноманітних інфекцій. ВІЛ ушкоджує певні клітини імунної системи (CD4-клітини). Відповідно до зниження кількості CD4-клітин, роблять висновок про розвиток захворювання.

СНІД — синдром набутого імунного дефіциту. При ослабленні імунної системи людина стає вразливою до різних інфекцій, особливо, інфекційних (туберкульоз та пневмонія). Такі інфекції називаються опортуністичними — вони «вміють» користуватися сприятливими обставинами, бо виникають тоді, коли імунна система ослаблена і втрачає здатність

протистояти збудникам захворювань. Якщо не лікуватися, то ВІЛ-інфекція може призвести до СНІДу та смерті.

Отже, ВІЛ — це вірус, який пригнічує імунну систему, а СНІД — це комплекс захворювань, що виникають у ВІЛ-позитивної людини на тлі пониженого імунітету.

– Які є джерела інфікування на ВІЛ?

Джерелом інфікування служить людина, вражена імонодефіцитом. Це може бути хворий з різними проявами хвороби, або людина, котра є носієм вірусу, але не має ознак хвороби (безсимптомний вірусоносіє).

– Які ви знаєте основні шляхи передачі ВІЛ?

Виділяють такі шляхи перенесення ВІЛ від однієї людини до другої:

- під час статевого контакту з інфікованою людиною, незалежно від його способу (вагінального, анального, орального чи змішаного) без використання презерватива. ВІЛ не може пройти тільки через презервативи високої якості, як, наприклад, з позначкою "СЕ";
- контакт кров-кров:
  - при переливанні крові зараженого на ВІЛ-інфекцію донора, трансплантації його органів і тканин (нирки, рогиця, кістковий мозок тощо);
  - при застосуванні забруднених голочок і шприців наркоманами, проколюванні вух, нанесенні татуювань, використанні нестерильних інструментів (крапельниць, катетерів тощо) або чужих бритвених лез, зубних щіток, на яких можуть бути непомітні краплинки засохлої крові носія вірусу;
  - при випадковому ушкодженні шкірних покривів або слизових оболонок медичними інструментами, забрудненими ВІЛ-інфекцією після контакту з інфікованими вірусом тканинами;
- від інфікованої матері плоду під час вагітності, пологів або при годуванні грудним молоком. Середній ризик передачі під час вагітності біля 25-30%, якщо мати отримала ВІЛ-позитивну реакцію, але може бути і вищим, якщо у неї більш високе вірусне навантаження, або ж розвинувся СНІД.

Отже, ВІЛ наявний у крові (включаючи менструальну кров), спермі та вагінальних виділеннях інфікованих людей, передаватися може від людини людині статевим шляхом, через кров, що містить вірус імунодефіциту людини, при порушенні цілісності слизових і шкіряних покривів, через інфіковані брудні шприци, через інфіковану наркосировину.

– Чи міститься ВІЛ в інших рідинах організму?

Незважаючи на те, що вірус міститься і в інших рідинах організму – таких, як слина, піт, сеча, сльози, спинномозкова рідина, гній, прийнято вважати, що вони не можуть бути джерелом зараження через незначну концентрацію вірусу в них. Але оскільки в цих рідинах можуть міститися кров, лімфоцити, при наданні медичної допомоги особам, які належать до групи ризику за ВІЛ-інфікуванням, з ними слід поводитись як з потенційно інфікованими.

– Чи може комар, який ссе кров, переносити ВІЛ-інфекцію?

По-перше збудник не розмножується в організмі комах, а гине у їхніх шлунках, оскільки може існувати тільки у клітинах людини. По-друге, комар п'є кров, а впорскує слину. Якщо навіть інфікована кров залишається у хоботку комара, то для передачі

людині вірусу в кількості, необхідній для зараження, йому необхідно зробити згідно з підрахунками вчених 2800 укусів. По-третє, після того, як комар нап'ється крові, він не кусає протягом 4-х діб. А за цей час, як показали дослідження, вірус гине.

– *Чи передається ВІЛ побутовим шляхом?*

ВІЛ не передається побутовим шляхом через: рукостискання й обійми; постільну та натільну білизну, спільне користування верхнім одягом; посуд, страви, мило, монети або паперові гроші; рушники, мило, мочалку, плавання в басейні, туалети (унітази); дверні ручки, спортивне знаряддя, поручні у транспорті; іграшки, предмети шкільного вжитку; чхання, кашель; домашніх тварин, укуси кліщів, клопів, вошей, комарів, ос, мух, бджіл.

– *Які стадії ВІЛ-інфекції існують?*

Клінічна картина ВІЛ-інфекції характеризується чотирма стадіями:

1. Безсимптомна стадія. Не спостерігається жодних симптомів захворювання. Цей період триває від 3 до 15 років. Людина клінічно здорова, але у зв'язку з тим, що в її організмі наявний ВІЛ, вона здатна заражати інших людей майже одразу (через тиждень після інфікування).
2. Збільшення лімфатичних вузлів в різних місцях упродовж не менше трьох місяців.
3. Знижується маса тіла, з'являється хронічна втома, нічна пітливість, діарея, гарячка, шкіряний зуд, збільшення селезінки, ураження очей і слизових оболонок умовно патогенними мікроорганізмами.
4. Власне СНІД. За постійного руйнування імунної системи організму відбувається обширне ураження всіх життєво важливих систем людини опортуністичними (супутніми) інфекціями. Уражується шлунково-кишковий тракт, дихальна і серцево-судинна системи, центральна і периферійна нервова системи, можуть розвиватися злякисні пухлини. Якщо вчасно не розпочати лікування, то стадія закінчується втратою життя.

В Україні найчастіше на стадії СНІД помирають люди від туберкульозу, пневмонії та ракових захворювань. Навіть якщо ВІЛ-позитивна людина почувається добре, наявність в її організмі ВІЛ означає, що з часом вона стане вразливою до звичайних інфекцій, з якими люди з непошкодженою імунною системою можуть легко справитися. Тому для ВІЛ-позитивних людей життєво необхідно турбуватися про власне здоров'я: відмовитися від речовин, які послаблюють імунну систему (тютюну, алкоголю, наркотиків), уникати стресів, займатися спортом, добре харчуватися, вести поміркований спосіб життя, регулярно обстежуватись у лікаря в місцевому центрі СНІД, а також вчасно розпочати прийом антиретровірусних препаратів.

При статевих контактах завжди є ризик інфікування ВІЛ. Дуже важливо юнакам та дівчатам усвідомити, що коли двоє людей вступають в статевий контакт, вони, по суті, «займаються сексом» з усіма людьми, з якими кожен з них вже мав статеву близькість, а також з усіма тими, з ким згадані особи мали сексуальні контакти за останні 10-12 років. Це пояснюється тим, що будь-хто з цих людей міг передати вірус іншій особі, при цьому остання може захворіти не одразу і не знати, що вона інфікована. Вірус може жити в організмі людини до 10-15 років, перш ніж вона виявить симптоми захворювання. Увесь той час інфікований може передавати вірус.

– *Чи можна вилікувати людину, інфіковану ВІЛ?*

Ліків від ВІЛ поки немає, проте існуюча на сьогодні антиретровірусна терапія дає можливість знизити активність вірусу та зменшити шкоду, якої він завдає імунній сис-

темі, таким чином, перешкоджаючи переходу ВІЛ-інфекції у стадію СНІДу. Вже сьогодні є такі препарати, які дозволяють людям, які живуть з ВІЛ, прожити довге життя. І тому при використанні сучасної терапії ВІЛ-інфекція може розглядатися як хронічне захворювання.

Вправа «Займи позицію»(15 хв)

Завдання: Закріпити знання про ВІЛ-інфекцію та СНІД.

Дії ведучого. Учитель кладе на підлогу у різних кутках класної кімнати три аркуші паперу формату А4, на яких записано «так», «ні», «не знаю». Далі повідомляє учням, що у нього є набір різних тверджень про ВІЛ-інфекцію та СНІД. Він зачитуватиме ці судження по одному, а учасники, повинні оцінити їх і зайняти у навчальній кімнаті відповідну позицію. Ті, що зайняли позицію, можуть коротко аргументувати свій вибір.

Набір суджень:

1. Із зовнішнього вигляду можна визначити, чи є людина носієм ВІЛ-інфекції і хворою на СНІД.
2. ВІЛ-інфекція – вірус, який викликає СНІД.
3. ВІЛ передається через слину і сльози.
4. ВІЛ-інфекцією не можна заразитися, обнімаючи іншу людину.
5. Невпорядковані статеві стосунки без використання презерватива можуть призвести до ВІЛ-інфікування.
6. Можна інфікуватися ВІЛ, використовуючи чужі голки при татуюваннях.
7. Вапно – єдиний засіб, який вбиває ВІЛ поза тілом людини.
8. Презервативи із овечої шкіри попереджають поширення ВІЛ так само, як і презерватив із латексу.
9. ВІЛ та СНІД – це синоніми.
10. Молода людина моїх років не може інфікуватися ВІЛ.
11. Хворі на СНІД житимуть, якщо їм повністю замінити кров.
12. Чимало симптомів СНІДу нагадують симптоми інших захворювань.
13. Існує два віруси: вірус ВІЛ та вірус СНІД.

Інформування на тему:

«Ризики ВІЛ-інфікування для жінок та чоловіків» (15 хв)

Епідемія ВІЛ в Україні є найтяжчою серед країн Європи та СНД. Чи знаєте ви, що понад 80% випадків інфікування ВІЛ в Україні припадає на вік до 29 років? Це час створення сімей та народження дітей. Тому інформація, яка стосується ВІЛ, є життєво важливою. Якщо ви не знаєте, як уберегти себе та своїх близьких від ВІЛ, та нехтуєте цими знаннями, таке невігластво може коштувати найціннішого – здоров'я та життя.

– *Яка стаття має швидший приріст інфікованих ВІЛ?*

На початку поширення ВІЛ-інфекції в Україні частіше інфікувалися чоловіки. Тепер кількість інфікованих чоловіків та жінок майже зрівнялась. Кількість нових випадків інфікування жінок порівняно з чоловіками росте.

– *Що посилює вразливість жінок до інфікування ВІЛ?*

Насамперед, це подвійні сексуальні стандарти. Вони проявляються у тому, що в суспільстві існують не однакові норми щодо сексуальної активності чоловіків та жінок. Чоловік може мати кількох партнерок (його невірність знаходить більше розуміння в суспільстві), демонструвати владу над жінкою, демонструвати досвід в питаннях статевих стосунків. Жінка має бути вірною одному партнеру, підкорятися йому у статевих стосунках навіть тоді, коли він невірний або чинить насильство, не демонструвати обізнаності в статевих стосунках, не ініціювати використання презерватива.

Переваги, які отримує чоловік від домінування над жінкою, є примарними. Наприклад, чоловік може інфікуватись від ВІЛ-позитивної жінки, яка не знає про свій статус, тому що сам відмовився використовувати презерватив.

Частішими стали випадки інфікування заміжніх жінок.

– *Чому одружена жінка має більше шансів інфікуватися ВІЛ статевим шляхом, ніж неодружена?*

Одна із причин – це те, що вона не наважується запропонувати своєму чоловікові використання презерватива.

– *Чому жінка не наважується запропонувати презерватив своєму чоловікові?*

Причин може бути багато: через боязнь почути докір “Ти мені не довіряєш?!”; через боязнь накликати на себе підозри у невірності; просто тому, що це не прийнято в подружньому житті.

Наступні тези підтвердять вагомість врахування гендерних аспектів при аналізі проблеми ВІЛ-інфекції та Сніду.

Суспільством засуджуються жінки сексуального бізнесу, але не чоловіки, які користуються їхніми послугами.

Жінки часто виїжджають на заробітки і стають жертвами торгівлі людьми, через що інфікуються ВІЛ. У випадках, коли чоловіки виїжджають на заробітки, вони можуть мати позашлюбні стосунки та інфікувати своїх дружин після повернення додому. Чоловіки частіше можуть розпоряджатися значними сумами коштів, що дозволяє мати кількох партнерок; практикувати споживання алкоголю та наркотиків, що сприяє ризикованій поведінці.

Жінки частіше хворіють ІПСШ, що в свою чергу підвищує ймовірність інфікуватися ВІЛ через статевий контакт. Чоловіки можуть замовчувати свої гомосексуальні стосунки, і таким чином інфікуватися та інфікувати партнерку. У компаніях ін'єкційних наркоманів традиційно жінка останньою вводить наркотик. Це сприяє потрапленню в її організм залишків крові людей, які скористалися цим шприцом до неї.

У випадку захворювання жінок чоловіки частіше ідуть із сім'ї, ніж жінки у випадках захворювання чоловіків. Коли хворіє чоловік, дружина про нього піклується; коли хворіє дружина, обов'язки покладаються на родичів або ігноруються. ВІЛ-статус може бути додатковим приводом агресії з боку рідних (особливо в кризових сім'ях). Насильницький статевий акт підвищує ризик жінки інфікуватись через утворені мікротріщини, через які в організм легше потрапляє інфекція.

Люди, інфіковані ВІЛ, у повсякденному побуті не є небезпечними для інших. А ось незнання цього оточуючими часто створює для них важкі умови – стигму та дискримінацію (дослівно означає «тавро» чи «дефект» на комусь чи на чомусь). Так, наприклад, часто вважається, що люди, які живуть з ВІЛ/СНІДом, заслужили те, що з ними трапилося, своїми діями, нерозумною поведінкою. Переважно така нерозумна поведінка пов'язана з

сексом чи з забороненою, неприйнятною для суспільства діяльністю, наприклад, вживання ін'єкційних наркотиків. Вважається, що ВІЛ-інфіковані чоловіки – це гомосексуалісти, бісексуали чи чоловіки, які користуються послугами жінок секс-бізнесу, а ВІЛ-позитивні жінки – це або працівники секс-бізнесу, або ті, хто мають багато сексуальних партнерів.

Можна вказати наступні обмеження чи позбавлення прав ВІЛ-позитивних та хворих на СНІД людей:

- відокремлення ВІЛ-позитивних та хворих на СНІД людей від оточуючих;
- заборона вчитися, проживати, спілкуватися з іншими, здоровими людьми;
- позбавлення роботи або відмова у працевлаштуванні;
- позбавлення права брати шлюб, народжувати дітей;
- заборона або створення нестерпних умов для перебування ВІЛ-позитивних дітей у яслах та дитсадку;
- позбавлення можливості вільного виїзду за межі рідної країни та в'їзду до інших країн;
- обмеження доступу до лікування, отримання соціальних послуг тощо.

Насправді всі ці страхи перебільшені і спілкування з ВІЛ-позитивними людьми безпечне.

– *Чому у нас так швидко поширюється Віл-інфікування та СНІД? Чому так стається?*

Причина 1. Величезна кількість людей не хоче перевірятись і боїться дізнатись про свій діагноз, тому продовжує жити звичайним, «нормальним» життям, інфікуючи інших.

Причина 2. Жінки секс-бізнесу (ЖСБ) та чоловіки, які мають статеві контакти з чоловіками (ЧСЧ) – це ті групи населення, де широко практикується ризикована поведінка, і де також спостерігається значне зростання епідемії ВІЛ. Епідагляд серед ЖСБ вказує на поширеність ВІЛ на рівні від 4% до 31%, причому поширеність інфекції серед жінок, які продають секс за наркотики, є значно вищою. Поширеність ВІЛ серед ЧСЧ коливається між 4,4% та 23,2%, підтверджуючи, що показники передачі ВІЛ між чоловіками статевим шляхом є також значними. Більша небезпека існує для жінок, коли сперма, яка потрапила в піхву, містить велику кількість вірусів. Запальні процеси, подряпини та ранки збільшують ризик інфікування.

Причина 3. ВІЛ серед вагітних жінок. Так само, як і донори, вагітні жінки значно краще і більш надійно охоплені тестуванням на ВІЛ порівняно з іншими групами загального населення в Україні. Охоплення вагітних жінок добровільним тестуванням на ВІЛ в Україні в останні роки постійно перевищувало 95%, а більшість вагітних жінок проходять тестування на ВІЛ двічі під час вагітності.

В останні роки поширеність ВІЛ серед вагітних жінок стійко зростала. В 2007 році поширеність ВІЛ серед вагітних жінок становила 0,52% – це найвищий показник серед країн Європи чи Центральної Азії. Так само, як і в інших групах населення, які регулярно проходять тестування на ВІЛ, існують значні варіації у поширеності ВІЛ серед вагітних в різних регіонах України. В 2007 найнижчі рівні поширеності ВІЛ були зареєстровані в Західному регіоні: в Чернівецькій (0,05%), Закарпатській (0,08%) та Івано-Франківській (0,09%) областях. І навпаки, надзвичайно висока поширеність ВІЛ була зареєстрована серед вагітних жінок в деяких регіонах Центральної та Східної України, а в трьох регіонах цей показник перевищив 1%, в тому числі, в Одеській (1,03%), Київській (1,14%) та Миколаївській (1,25%) областях.

Причина 4. ВІЛ серед дітей. Зростання рівнів гетеросексуальної передачі та рівня ВІЛ-інфекції серед жінок дитородного віку сприяло постійному росту числа дітей, народжених ВІЛ-інфікованими матерями. Відповідно до українського законодавства, офіційні цифри Міністерства охорони здоров'я України спочатку враховували всіх дітей, народжених жінками з ВІЛ, як ВІЛ-позитивних. Хоча первинні тести на антитіла до ВІЛ серед цих новонароджених можуть показати позитивні результати, наступні тести показують, що більшість цих дітей є насправді ВІЛ-негативними. Малюків, у яких було підтверджено ВІЛ-негативний статус у віці 18 місяців, знімають з обліку ВІЛ-інфікованих осіб, які перебувають під медичним спостереженням, хоча їх, зазвичай, не виключають із кумулятивного числа зареєстрованих випадків ВІЛ, що призводить до завищення показників загальної кількості осіб з виявленою ВІЛ-інфекцією.

Незважаючи на прогрес у профілактиці передачі вірусу від матері до дитини, загальне число дітей із ризиком ВІЛ-інфікування продовжує зростати. В 2007 році ВІЛ-інфікованими матерями було народжено 3 430 дітей – це на 20% більше, ніж у попередньому році. У країні реєструють невелику, але дедалі більшу кількість випадків ВІЛ-інфекції серед дітей у віці до 14 років, які були інфіковані в результаті ін'єкційного споживання наркотиків чи статевої передачі.

Причина 5. Швидке зростання поширеності ВІЛ серед вагітних жінок вказує, що епідемія також швидко поширюється серед загального населення. Незважаючи на зростання кількості дітей, народжених ВІЛ-позитивними матерями, передача інфекції від матері до дитини становить незначний відсоток від усіх зафіксованих випадків ВІЛ, який продовжує знижуватися.

В Україні з ВІЛ офіційно зареєстровано підлітків та молодих людей у віці від 15 до 24 років (насамперед, це особи, які практикують ризиковану поведінку) – наприклад, в 2007 році вони становили 15% усіх нових випадків ВІЛ-інфекції. Поширеність ВІЛ серед підлітків-ін'єкційних наркоманів чоловічої статі (у віці 15-19 років) в 2006 році становила 20%; серед жінок цієї групи – 39%; серед жінок секс бізнесу підліткового віку – 11%.

Юнаки та дівчата повинні пам'ятати, що щоб вони не вибрали для себе, вони несуть відповідальність не тільки за себе самого, але і за ту людину, з якою мають стосунки. Ставитися до сексуальності потрібно з відповідальністю, тому що сексуальність – це не тільки питання гігієни, здоров'я, безпеки. Насамперед – це відповідальність, як особиста, так і громадська. Натомість безвідповідальність, легковажність, байдужість, нестриманість, небажання чи нездатність врахувати наслідки своєї поведінки найчастіше призводять до трагічних наслідків .

ІV. ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Вправа-інсценівка "Снідіада" (творчий переклад Ольги Кізь)

Ведучий: Очевидно, всім відомо, нема жодного секрету:

Жити страшно й ризиковано без імунітету.

Отже, будь-яка "зараза" і легка хвороба

Можуть і з першого разу довести до гробу.

Всім біда без лімфоцитів, загартованих й міцних:

Ці шановані дефіцити вкрай потрібні для усіх.

...Як усе це починалось, хто про це пронюхав?

Звідки ВІЛ на світі взявся? Хочеш знати – то слухай.

В США, країні багатеньких, ну, та й бідних трошки
На початку 80-х почались “дебошки”.
Я не знаю – на світанку чи як вечоріло
Старий вірус зустрів сина й бесіду вів вміло:

Старий вірус: “Ти уже дозрів і виріс, миленьке творіння,
Доручаю, ретровірус, я тобі завдання:
У людському організмі лімфоцитів вбити,
Їх надійна охорона не дає нам жити.
Сильно вдар по них, синочку, створи страшні муки,
А людей із пишних бочок перетвори у трупи.

Ведучий: Ретровірус заперечив:

Ретровірус: “Та ж немає ходу!
Як мені туди пролізти, в організм народу?
Люди чистий одяг носять літом і зимою,
Про чистеньке тіло дбають, стежать за собою.
То штани на них, то плаття, пальто, кожушина...
Ой, складне-складне завдання доручаєш, батьку, сину.”

Ведучий: Розізлився старий вірус:

Старий вірус: “Вижену з ганьбою!
В кого, дурню, ти придався тупою головою?!
Ти згадай, собі, небоже, їхню коханину,
Коли з себе всі здирають останню тряпчину.
Там такі в них тралі-валі: очі закриваєш.
Там би шкіру навіть зняли, ти ніби не знаєш?”

Ведучий: Та синок не розуміє, тупотить з ноги на ніжку:

Ретровірус: “Чоловік пестить дружину на рідному ліжку,
Жінка пестить чоловіка на чистій простинці,
Як мені тоді, скажи-но, встати всерединці?”

Ведучий: Каже батько:

Старий вірус: “Що за кара на мене упала!
Невже в нинішньому шлюбі третього не стало?
Ох, якби любов жевріла лиш в дружин з чоловіками,
Та з-поміж них багато тих, що люблять друзів з ворогами.
Люблять ближнього сусіда, дальнього туриста
(Хоч любов у цих випадках в них не безкорисна).

Люблять долари і євро, в радості і злості, –
 Завітай до них найперше ти, синочку, в гості.
 Любить жіночка мужчину за ту пристрасну хвилину,
 За достатки не по чину, – дай їм хворобину!
 Найпростіше покарати “орлів голубеньких”,
 Яким геть забило розум від думок дурненьких.
 Або якщо наркомани голкою одною
 В вену всякїї дурмани вводять між собою.
 Ну, вперед, в пїтьму і сирість, де контакт тілесний!”

Ведучий: Все послухав ретровірус і пішов облесний.
 З того часу ВІЛ-покара по Землі блукає,
 Для жорстокої хвороби жертви обирає.
 А життя у нас кипить, в даль ведуть дороги.
 Якби тільки не ВІЛ/СНІД – жили б ми як боги.

Вправа “Вакцина від СНІДУ”

Завдання:

- Допомогти зрозуміти, що здоров'я – одна із найвищих цінностей життя.
- Сприяти усвідомленню стратегії поведінки у ситуації вибору.

Дії ведучого. Ведучий каже, що критичні життєві ситуації сприяють усвідомленню того, що у звичайній обстановці зрозуміти важко. Для цього він просить уявити, що вчені із сусідньої планети розробили вакцину, яка дозволяє повністю вилікувати страшне захворювання – СНІД та знищити ВІЛ. Але щоб отримати вакцину для усіх хворих на СНІД, які проживають на планеті “Земля”, потрібно заплатити таку ціну: усім землянам назавжди відмовитись від 10 видів небезпечної поведінки, які негативно впливають на репродуктивне здоров'я. Ведучий ставить завдання: в результаті групового обговорення перерахувати і записати на великому аркуші паперу типи ризикованої поведінки (наприклад, паління, вживання алкоголю, вживання наркотиків (зокрема ін'єкційних), безладне статеве життя, секс-бізнес, нехтування правилами особистої гігієни і т.ін.). Далі тренер надає можливість вільного обговорення, протягом якого він може ставити запитання і спрямовувати його в те чи інше русло. Учасникам пропонується обговорити, як би змінилось життя людей, як би вони прийняли умову інопланетян? Чи важко було б їм дати згоду на такий обмін?

Коментар. Вправа сприяє усвідомленню того критичного стану, у якому перебувають ВІЛ-інфіковані, не маючи надії на повне вилікування і порятунок. Вона розвиває емпатію учасників, вміння співпереживати, допомагає їм оволодіти навичками висловлювання і прийняття зворотного зв'язку. Вправа сприяє розвитку вміння аналізувати, приймати спільне рішення, переконувати.

Обговорення. В ході обговорення він може ставити такі запитання: Що ви відчували, коли дізналися про відкриття вакцини? Чим ви керувалися, перераховуючи види ризикованої та небезпечної для здоров'я поведінки, яку потрібно обміняти на вакцину? Чи велику ціну вимагали за свій винахід інопланетяни? Якими були б наслідки такої домов-

леності? Що можуть, на вашу думку, відчувати ВІЛ-інфіковані, знаючи, що на сьогоднішній день не існує ліків від цієї хвороби? Дуже важливо після гри провести емоційне розвантаження, для того, щоб вивести учасників із ігрової ситуації. Учитель наголошує, що

Вправа “СНІД – біла ворона”

Завдання:

- Сприяти усвідомленню власної відповідальності за своє здоров'я.
- Розвивати інтернальний локус контролю у сфері репродуктивного здоров'я.
- Розвивати здібності до емпатії та адекватне ставлення до ВІЛ-інфікованих людей.

Дії ведучого. Ведучий каже, що ВІЛ-інфіковані – це люди, які часто і самі на протязі тривалого часу (навіть до 10 років) не знають про своє захворювання. Вони вільно спілкуються з оточуючими, ведуть активний спосіб життя, можуть, як і решта молодих людей, захищатись, створювати сім'ї, народжувати дітей...

Далі ведучий роздає усім учасникам маленькі аркуші, на одному з яких написано “СНІД-біла ворона”. Він наголошує, що та людина, яка отримала аркуш з написом, не повинна себе видавати ні жестами, ні словами. Усі решта повинні відшукати “білу ворону”, керуючись такими правилами:

1. під час гри не можна спілкуватися;
2. потрібно вжитися в стан кожної людини і на чуттєвому рівні зрозуміти, хто “біла ворона”;
3. прийнявши остаточне рішення, кожен учасник може по черзі називати ту людину, яку він вважає “білою вороною”;
4. якщо відгадано правильно, то гра закінчується, а якщо ні, то той, хто називав і вибраний ним учасник виходять з кола, а група продовжує гру до тих пір, поки не буде знайдено “СНІД-білу ворону”.

У кінці ведучий пропонує учасникам поділитись враженнями і взяти участь в обговоренні ряду питань.

Рекомендації ведучому. Після гри в обговоренні можна запропонувати наступні запитання: «Які емоції були домінуючими при виконанні вправи?», «Як почувалася людина з аркушем “СНІД-біла ворона”?», «Чи хотіла вона, щоб її знайшли?», «Чим ви керувалися у прийнятті рішення?», «Які моделі поведінки використовувала “біла ворона”?», «Якого досвіду ви набули в ході гри?» та інші.

Коментар. **Вправа допомагає усвідомити, що не можна бути впевненим у тому, що оточуючі не є носіями ВІЛ-інфекції та СНІДУ, оскільки вони можуть або не знати про це, або свідомо замовчувати своє захворювання. Тому тільки правильна поведінка та відповідальність перед собою та іншими є єдиною запорукою здоров'я.**

Висновок. У нас в країні діагноз «хворий на СНІД» — це нерідко смертельний у моральному плані вирок. І якщо фізично людина, яка є ВІЛ-інфікована, за допомогою антиретровірусних препаратів може жити роками, як інфіковані люди на Заході, то морально ця людина стає чужою всьому суспільству. І саме ця проблема заслуговує зараз нашої уваги. Коли ми говоримо, що СНІД стосується кожного, то у цій фразі є не лише пересторога кожному з нас від небезпеки інфікування, ця фраза значно глибша. Навіть якщо ти здоровий, а хтось поруч хворий, твоє завдання зробити так, щоб ці люди відчували себе повноцінними членами суспільства.

Вправа-руханка “Створити сім’ю”

Завдання:

- Сприяти усвідомленню того, що тільки людина, здорова фізично та психічно є найбажанішою у підборі супутників життя.
- Сприяти осмисленню очікувань щодо шлюбного партнера та провідних критеріїв, які відіграють роль цензора у виборі членів сім’ї.

Дії ведучого. Ведучий завчасно готує аркуші із клейкою смужкою, на яких записані різноманітні соціальні ролі, професії (наприклад, бізнесмен, безробітний, вчитель, домогосподарка, директор школи, художник, наркоман, будівельник, студент, альпініст, алкоголік, засуджений, повар, швея, прибиральниця, офіс-менеджер, програміст, мафіозі, вихователька, школярка, бомж, азартний гравець, боржник), а також вказані люди, які є ВІЛ-інфікованими, хворими на СНІД та венеричні захворювання (ВІЛ-інфікований, хворий на СНІД, хворий на сифіліс, хворий на гонорею, хворий на туберкульоз та інші). Він пропонує усім учасникам вийти з кімнати і заходити по одному. Кожному, хто заходить, ведучий приклеює до лоба стікер з написом і забороняє знімати його і дивитись, що там записано. Коли усі члени групи вже зайшли до кімнати, тренер повідомляє, що потрібно знайти свою сім’ю, у якій повинно бути не більше чотирьох чоловік. Для цього учасники мають ходити по кімнаті, читати написи одні одних, запрошувати тих, кого хочуть, у свою сім’ю. Ті, кому запропонували стати членом сім’ї, мають право відмовитись, якщо їм з тих чи інших причин не сподобався той, хто їх обрав. Коли сім’ї уже утворилися, ведучий пропонує взяти участь в обговоренні і розповісти, чим кожен із учасників керувався у виборі сім’ї, хто був бажаним членом сім’ї, а кого не хотіли брати до неї, хто залишився поза вибором, який склад утворених сімей. Чи були бажаними як члени сім’ї ті учасники, на аркушах яких були записані ІПСШ, ВІЛ-інфекція та СНІД?

Рекомендації ведучому. Ця вправа зазвичай проходить жваво. Особливу увагу потрібно приділити обговоренню, у якому учасники повинні розкрити мотиви, якими вони керувалися у виборі членів своїх сімей. Можна ставити запитання такого типу: “Кого ви не хотіли брати у свою сім’ю?”, “Хто залишився поза вибором і з яких причин?”, “Хто виявився найбажанішим членом сім’ї?” і т.ін. Після обговорення обов’язково потрібно допомогти “вийти з ролі” – сказати кілька слів про почуття, поділитись враженнями, думками.

Обговорення та висновок. ВІЛ-інфіковані чоловіки та жінки також створюють сім’ї, закохуються, свідомо народжують дітей, за цього їхні діти не є ВІЛ-позитивними. Вони мають такі ж права, як і інші люди. Вони мають право на підтримку з боку держави, суспільства, родичів, друзів. Часто вони є високоморальними людьми і не зі своєї провини стали інфікованими.

Багато з них приносять велику користь суспільству, очолюючи недержавні організації, благодійні фонди, громадські рухи, працюючи волонтерами на підтримку тих, хто живе з ВІЛ. Їхня жертвовність заслуговує поваги та захоплення.

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

Висновки.

Як чоловіки, так і жінки можуть інфікуватися навіть при єдиному статевому контакті з ВІЛ-позитивною особою. Переважно ВІЛ-інфекція передається статевим шляхом, тому інфікуватися можуть практично всі – юні дівчата та хлопці, молоді і літні жінки та чоло-

віки. Проте часто інфікуються ВІЛ жінки та чоловіки, які ведуть нормальний, моральний спосіб життя, вони інфікуються від своїх постійних партнерів, котрі у своєму житті допускаються помилки.

Гендерним питанням часто приділяється недостатньо уваги в контексті проблеми ВІЛ/СНІДу, проте вони відіграють вирішальну роль, визначаючи біологічне сприйняття жінки до ВІЛ-інфекції, так і вразливість до її наслідків. У зв'язку з тим, що ВІЛ-інфекція стосується все більшої кількості жінок в Україні, стратегії та програми все більше стають спрямовані на усунення факторів, що лежать в основі гендерної нерівності та на поширення можливостей жінок вимагати покращення здоров'я, освіти, правового захисту та економічної незалежності. Дослідження, а також глибинні інтерв'ю з ВІЛ-позитивними жінками, свідчать про три фактори підвищеної вразливості жінок щодо ВІЛ: 1) дискримінація на ринку праці; 2) нерівномірний розподіл сімейних обов'язків; а також 3) порушення репродуктивних та сексуальних прав жінки.

ВІЛ-позитивний статус може бути причиною стигматизації, якщо суспільство упереджено ставиться до людей, які живуть з ВІЛ. Дискримінація ВІЛ-інфікованих жінок і чоловіків – це порушення прав людини.

– Чи узгоджується сьогоднішній скарб мудрості з висновками?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Написати міні-твір на тему : «Проблема ВІЛ/СНІДу стосується і мене»

ДОДАТКИ

ГЛОСАРІЙ

АНТИРЕТРОВІРУСНА ТЕРАПІЯ (АРВ) – комбінація препаратів, за допомогою яких можна придушувати ВІЛ настільки, що інфекція невизначено довгий час не перейде в СНІД.

ВАКЦИНА – вакцини від ВІЛ/СНІДу поки нема. Проводились дослідження вакцини, яка б втримувала рівень ВІЛ на низькому рівні, не дозволяючи йому прогресувати в СНІД.

ВІЛ – вірус імунodefіциту людини, що призводить до розвитку ВІЛ-інфекції та захворювання СНІД.

ВІЛ-ІНФЕКЦІЯ – захворювання – викликане ВІЛ.

ВІЛ-СЕРВІСНА ОРГАНІЗАЦІЯ – медична, соціальна чи будь-яка інша організація чи служба, що активно займається профілактикою ВІЛ/СНІД, лікуванням чи підтримкою людей, захоплених епідемією.

ДІАГНОЗ – інтерпретація захворювання. Діагноз «ВІЛ-інфекція» ставить лікар на основі позитивного аналізу на антитіла до ВІЛ, епідеміологічних даних та огляду пацієнта. Діагноз «СНІД» може бути поставлений, коли пацієнт хворіє опортуністичними інфекціями.

ІМУННА СИСТЕМА – сукупність органів, тканин і клітин, що забезпечують розвиток імунної відповіді. Імунна система розпізнає чужорідні речовини та нейтралізує їх, захищаючи людський організм.

ІМУНОДЕФІЦИТ – нездатність деяких ланок імунної системи нормально функціонувати, в результаті чого знижується протидія організму людини до інфекційних агентів і

підвищується вірогідність розвитку різних захворювань. При захворюваннях, пов'язаних з ВІЛ, руйнується клітковий імунітет.

ЛЮДИ, ХВОРИ СНІДОМ – люди з ВІЛ-інфекцією, що розвинулася до стадії СНІДу.

ЛЮДИ, ЩО ЖИВУТЬ З ВІЛ/СНІДОМ чи люди з ВІЛ – термін, альтернативний терміну «ВІЛ-інфікований» (який сприймається негативно через акцент на інфекції). ВІЛ-позитивний – ще один поширений термін, зобов'язаний своєю назвою позитивному тесту на антитіла до ВІЛ.

ОПОРТУНІСТИЧНІ ІНФЕКЦІЇ – захворювання людини з ослабленою імунною системою, викликані мікроорганізмами, які, зазвичай, не є хвороботворними для здорової людини.

ПАНДЕМІЯ – поширення інфекційного захворювання в кількох країнах чи на кількох континентах з масовим ураженням населення.

ПЕРИНАТАЛЬНА ПЕРЕДАЧА ВІЛ, ПЕРЕДАЧА ВІД МАТЕРІ ДО ДИТИНИ – приблизно в 30% випадків ВІЛ передається від ВІЛ-позитивної матері до дитини упродовж вагітності, під час родів чи при грудному вигодовуванні. Ребенку в течение беременности, родов или при. Ризик передачі зменшують, застосовуючи короткочасний курс лікування АРВ-препаратами під час вагітності, кесарів розтин та штучне вигодовування.

СНІД – синдром набутого імунodefіциту, завершальна стадія ВІЛ-інфекції. СПИД

СТИГМА (КЛЕЙМО) – переконаність суспільства в тому, що певні якості особистості чи її способу життя є негідними; чи знак ганьби чи суспільного осуду. ВІЛ-позитивний статус може бути причиною стигматизації, якщо суспільство упереджено ставиться до людей, які живуть з ВІЛ.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – неосуджуюче, неупереджене ставлення до вразливих до ВІЛ та до людей, які живуть з ВІЛ. отношение к уяз-

Мовою фактів.

Хронологічна таблиця «Тридцять років епідемії ВІЛ/СНІД»

Роки	Події
1981 р.	Перші випадки незвичної імунної недостатності зафіксовані у чоловіків-геїв США. Вперше дано визначення синдрому набутого імунodefіциту (СНІД). Упродовж року
1982 р.	визначено три шляхи передачі інфекції: переливання крові, передача від матері до дитини та статевий акт.
1983 р.	Встановлено, що причиною СНІД є вірус імунodefіциту людини (ВІЛ). В Африці виявлена епідемія захворювання за рахунок передачі інфекції шляхом гетеросексуальних статевих контактів.
1985 р.	До цього року в усіх регіонах відмічено щонайменше, по одному випадку ВІЛ/СНІД. У США дано дозвіл на проведення першого тестування на антитіла до ВІЛ. Тут розпочинають проводити дослідження донорської крові на ВІЛ.
1987 р.	Перші випадки ВІЛ-інфекції зафіксовані в Україні. Створена Міжнародна рада організацій з надання допомоги у зв'язку зі СНІдом та Глобальна сітка людей, які живуть з ВІЛ/СНІД.
1988 р.	У США дано дозвіл на використання першого методу лікування СНІД із застосуванням препарату азидотимидину (АЗТ).
1994 р.	У Лондоні проходить нарада міністрів охорони здоров'я із багатьох країн світу, щоб вперше обговорити проблему епідемії ВІЛ-СНІД.
1995 р.	Учені розробили першу схему лікування для зниження вірогідності передачі ВІЛ від матері до дитини.
1996 р.	У Східній Європі відмічений спалах ВІЛ-інфекції серед осіб, що вживають наркотики ін'єкційним шляхом.
1998 р.	Створена Об'єднана програма Організації Об'єднаних Націй з ВІЛ-СНІД (UNAIDS). Бразилія стала першою країною, що розвиваюся, де антиретровірусна терапія надається в рамках системи громадської охорони здоров'я.

1999 р.	У Таїланді розпочалися перші випробування ефективності потенційної вакцини від ВІЛ у країнах, що розвиваються.
2001 р.	Україна ініціює Спеціальну сесію Генеральної Асамблеї ООН з ВІЛ/СНІД, на якій була прийнята Декларація щодо (приверженості) справи боротьби з ВІЛ-СНІД.
2002 р.	Глобальний фонд для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією схвалив на певних умовах грант у розмірі \$ 92 млн, спрямований на профілактику, догляд та лікування ВІЛ в Україні.
2003 р.	Україна та Росія включені в кампанію Всесвітньої організації охорони здоров'я, спрямовану на надання АРВ-лікування 3 млн ВІЛ-позитивних людей у країнах, що розвиваються, до 2005 року. Україна взяла на себе зобов'язання у найближчому майбутньому розпочати лікування 2100 людей за допомогою АРВ-терапії.
2004 р.	Перша партія препаратів була закуплена 16 червня 2004 року Міжнародним Альянсом з ВІЛ/СНІД у рамках програми «Подолання епідемії ВІЛ/СНІД в Україні», підтриманої Глобальним фондом для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією. Партія ліків доставлена до шести пріоритетних регіонів України: АР Крим, Одеську, Миколаївську, Дніпропетровську, Донецьку та Київську області.
2005 р.	Ініціатива лідерів країн «Великої вісімки» та ВООЗ по розширенню універсального доступу до комплексних програм профілактики, лікування та підтримки до 2010 року.
2006 р.	Глобальний фонд для боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією прийняв рішення надати фінансування для програми «Підтримка профілактики ВІЛ/СНІДу, лікування та догляд для найбільш уразливих груп населення України» на 2007-2011 р.
2006 р.	Україна, разом з іншими державами-учасниками Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй, прийняла Політичну декларацію з ВІЛ/СНІД 2006 року на засіданні ООН високого рівня з питань протидії ВІЛ/СНІД. Ця декларація передбачала готовність країн до розширення до 2010 року універсального доступу до профілактики, лікування, догляду та підтримки.
2009 р.	Прийнята ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА ПРОГРАМА забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки

(Інформація UNAIDS и Международного Альянса по ВИЧ/СПИД)

Тема: СВІТ спортУ крізь призму ґендеру

Скарби мудрості:

«Мені люди до тієї пори подобаються, поки вони хочуть чого-небудь, куди-небудь ідуть, шукають чогось, мучаться... але якщо вони дійшли до мети своєї й зупинилися, отут вони вже нецікаві».

Максим Горький

ЦІЛЬОВА ГРУПА: юнацтво 15-17 років.

МЕТА: сприяти усвідомленню відповідності між видами спорту та інтересами, здібностями, нахилами, захопленнями хлопців і дівчат, жінок і чоловіків безвідносно до їх статі.

ЗАВДАННЯ: допомогти подолати упередженість та стереотипні уявлення щодо чоловічих і жіночих видів спорту; показати непродуктивність дотримання принципу статевої сегрегації у спорті.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: лекційне інформування з елементами бесіди, робота у малих групах, групова дискусія, мозковий штурм.

ТРИВАЛІСТЬ ЗАНЯТТЯ: 2 год.

ОБЛАДНАННЯ ТА МАТЕРІАЛИ: 2 аркуші паперу формату А1, 2 аркуші паперу формату А3, 4 маркери, дошка, скотч; набір тверджень.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ.

На сьогоднішньому занятті ми одягнемо ґендерні окуляри та подивимось крізь на них на світ спорту. Чи існують види спорту, які є найвідповіднішими для жінок? Чи існують види спорту, які є найвідповіднішими для чоловіків? Якими видами спорту найкраще займатися чоловікам, а якими – жінкам? Чи існують такі види спорту, у яких найвищих результатів можуть досягти лише чоловіки або ж лише жінки? Що відбувається в душі жінки/чоловіка через їхні спортивні перемоги та поразки? Чи правомірно стверджувати: «Не чоловічий це вид спорту», «Не жіночий це вид спорту»? Відповіді на ці та інші запитання відшукаємо в ході заняття.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ.

Асоціації на слова «Жіночий спорт», «Чоловічий спорт» (15 хв)

Завдання:

- Розвиток навичок аналізу, синтезу та узагальнення.
- Актуалізація опорних знань учасників та висловлення власних асоціацій з даної проблеми.

Час виконання: 15 хв.

Дії вєдучого. Учитель каже, що учасники, маючи власний життєвий досвід, якимось чином витлумачують для себе такі поняття як «жіночий спорт», «чоловічий спорт». Він просить їх замислитись над тим, які асоціації викликають у них ці слова. Тренер записує по середині одного великого аркуша паперу формату А1, прикріпленого до стіни, слова “жіночий спорт” і фіксує усі думки, записуючи їх на пелюстках квітки. А по середині другого аркуша записує слова «чоловічий спорт» і фіксує усі думки, записуючи їх на променях.

Коли вєдучий розповідає правила, то має наголосити на тому, що називати можна будь-які асоціації, які виникають в учасників, коли вони чують чи вимовляють слова “жіночий/чоловічий спорт”. Немає правильних чи неправильних відповідей, тому асоціації можуть бути особливими, незвичними – у кожного свої. Учитель може не нав’язливо скеровувати учасників до висловлювання асоціацій тієї чи іншої групи, називаючи одну свою асоціацію.

Коли всі висловили свої думки, вєдучий разом з дітьми систематизує асоціації, об’єднуючи висловлювання у певні групи (наприклад, люди: жінки, чоловіки, дівчатка, хлопчики, дівчата, юнаки; види спорту: плавання, футбол, гімнастика, легка атлетика, важка атлетика, бокс, регбі; якості: мужність, сміливість, ніжність, лагідність, витривалість, наполегливість, сила волі; поведінка: агресивність, войовничість, дух суперництва; зовнішні дані: м’язи, мускули, зріст, тендітність, пластичність, гнучкість, форма тіла, випадкові асоціації і т.ін).

На основі проведеної роботи він пропонує учасникам подумати і сформулювати усно: «Чоловічий спорт – це ...», «Жіночий спорт – це ...». Вєдучий наголошує, що потрібно по можливості внести у це визначення усі групи явищ, які учасниками були сформульовані.

Обговорення.

- *Що спільного ми виявили при аналізі асоціацій?*
- *Які відмінності найяскравіше відображені у наших асоціаціях?*
- *Якщо б ми поміняли місцями центр квіточки і сонця, які асоціації могли б залишитися без змін?Що потрібно було б поміняти?*
- *Наскільки правомірно на сучасному етапі розвитку спорту у світі говорити про чоловічі і жіночі види спорту?*

III. ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК.

Інформування на тему«Жінки в олімпійському спорті: крізь терни до перемог»(15 хв)

Олімпійський спорт є одним із дивовижних явищ в історії людства. Зародившись у Стародавній Греції в 776 р. до н. е. Олімпійські ігри проводилися 1170 років, будучи однією з важливих частин еллінської цивілізації. Про стан спорту у Стародавній Греції в IX – VIII ст. до н. е. можна дізнатися з творів поетів та істориків, в першу чергу Гомера, Гесіода і Плутарха. З окремими аспектами цієї теми ви знайомилися при вивченні навчального предмету «Всесвітня історія».

Пригадайте, як здійснювалось виховання дівчаток і хлопчиків у Спарті?(До 20 років дівчат навчали і виховували так, як і юнаків).

Для чого дівчата мали бути фізично витривалими? (Коли чоловіки йшли у військові походи, захист та забезпечення порядку ставало обов'язком жінок).

Традиційно у Стародавній Греції проводились всегрецькі змагання. Найвизначнішими були ті, що відбувалися в Олімпії. Олімпійські ігри були присвячені верховному богу – громовержцю Зевсу.

Чи мали право гречанки брати участь в урочистостях на його честь? (Дівчатам і заміжнім жінкам, згідно існуючих у Стародавній Греції законів, заборонялося брати участь у будь-яких урочистостях на честь бога Зевса).

Гречанки не тільки не могли брати участі, але і бути у числі глядачів на Олімпійських іграх. Тільки одній жінці було дозволено спостерігати за видовищем – жриці богині Деметри, святилище якої також знаходилося в Олімпії.

З VI ст. до н.е. допускаються жінки до участі в змаганнях на колісницях, але тільки у якості власниць коней і колісниць. Приз за перемогу отримувала власниця, а їздовий – стрічку для обв'язування голови. Першою жінкою, що отримала право самостійно управляти колісницею, була Кініска, жінка спартанського царя Агесілая, а у 288 р. до н. е. Белістиха із Македонії перемогла у перегонах на колісницях, запряжених жеребцями.

До першої світової війни спортивний рух серед жінок тільки починав розвиватися, проти жіночого спорту протестувала церква, думка якої з питань жіночої моралі співпадала з думкою офіційних властей майже у більшості країнах. Власне у цих умовах жінки вперше отримали допуск до участі в Олімпійських іграх без офіційної згоди з боку Міжнародного олімпійського комітету (МОК).

Нелегким та тривалим був шлях жінок в олімпійський спорт. Згадаймо коротко його основні етапи (**Додаток 1**):

*1900 рік – жінки дебютували у змаганнях з **гольф**у і **тенісу**.*

*1904 рік – жінки виступали у змаганнях з **тенісу та стрільби з лука**.*

*1920 рік – жінки мали право брати участь у змаганнях лише з чотирьох видів спорту: **плавання, фехтування, легкої атлетики та гімнастики** (теніс і стрільба з лука – виключені).*

1922 рік – створено Міжнародну Жіночу Спортивну Федерацію (МЖСФ).

1922-1934 роки – МЖСФ один раз в чотири роки організовує незалежно від МОК Жіночі Всесвітні ігри з **легкої атлетики, плавання, гандболу і баскетболу**.

1924 рік – 22 сесія Міжнародного олімпійського комітету у Парижі дозволила жінкам брати участь у більшості програм олімпійських ігор.

1925-1945 роки – утвердження жіночих номерів олімпійської програми з **легкої атлетики, плавання, гімнастики, лижного спорту, фехтування**.

1924-1932 роки – на I, II, III Зимових олімпійських іграх жінки змагалися лише у **фігурному катанні на ковзанах**.

1936 рік – на IV Зимових олімпійських ігор у програму змагань серед жінок введено другий вид – **гірськолижне двоборство**.

1948-1968 роки – Програма Олімпійських ігор серед чоловіків збільшилась з **19 до 39**, а серед жінок – з **6 лише до 8**.

1960-1980 роки – набирає темпів емансипація жінок і поступово ліквідується нерівність між чоловіками та жінками в усіх сферах життя. Генеральна асамблея ООН приймає ряд документів.

1970-ті роки – безпрецедентне просуванням вперед жіночого спорту на світовому рівні. На цьому етапі відбулися найбільші зміни у жіночій олімпійській програмі, яка в цілому відображала рівень розвитку жіночого спорту у світі.

1973 рік – під час X Олімпійського конгресу (Варна) збільшили кількість видів змагань для жінок. Кількість видів спорту у чоловічій програмі збільшилась з **26 до 34**, а у жіночій з **10 до 33**, кількість видів змагань у чоловіків збільшилась з **140 до 168**, а у жінок – з **43 до 120**.

1979 рік – в Олімпійську хартію було внесено значно менші нормативи для жінок, що стимулювало розвиток жіночої олімпійської програми.

1981 рік – за сприяння Х.А. Самаранча першим членом МОК було обрано жінку – Аніту Дефранц (США).

1990 рік – з 95 членів МОК – тільки 7 жінок (7,4%), тільки 5 жінок (2,6%) є президентами НОК і тільки одну МСФ очолює жінка – Інфанта донна Пілар де Борбон (Іспанія, кінний спорт).

1994 р. – після закінчення столітнього Олімпійського конгресу (Париж), на якому обговорювалась роль жінки в олімпійському русі, в Олімпійську хартію внесено поправку, що стосувалася чіткого визначення ролі жінок в олімпійському русі. Стаття 2 п. 5 гласить, що

“МОК всіляко заохочує, за допомогою відповідних заходів, підвищення ролі жінок у спорті на всіх рівнях і в усіх структурах, особливо, у виконавчих органах національних та міжнародних спортивних організацій шляхом суворого дотримання принципу рівноправ'я чоловіків та жінок”.

1995 рік – Президент МОК Х.А. Самаранч створив робочу групу “Жінки і спорт”, яка складалася з представників трьох складових олімпійського руху – МОК, МСФ, НОК.

1996 рік – на 105 сесії МОК у Атланті прийнято рішення про необхідність НОК забезпечити до кінця 2000 р. не менше **10%** місць для жінок у всіх законодавчих і виконавчих структурах. До кінця 2005 р. ця кількість повинна збільшитися до **20%**. Вищесказане стосується також до міжнародних і національних федерацій, спортивних організацій, що відносяться до олімпійського руху.

1997 рік – вперше в історії олімпійського руху на посаду віце-президента МОК було обрано жінку – **Аніту Дефранц** (США). 26 жінок активно працює в різних комісіях і робочих групах МОК.

1998 рік – на 107 сесії МОК у Нагано кількість жінок – членів МОК уже складала **10%** (12 із 118).

Під впливом таких факторів, як розвиток емансипації жінок, розвиток жіночого спорту у світі, ріст рівня спортивних результатів жінок і змінилось ставлення міжнародних спортивних організацій до жіночого спорту.

Жінки вибороли право займатися усіма видами спорту.

До 2004 р. жіноча олімпійська програма практично зрівнялася з чоловічою за кількістю видів спорту. Однак за кількістю видів змагань вона має резерв, так як чоловіча частина програми включає на 48 видів змагань більше: 20 із них припадає на види спорту, у яких ще не виступають жінки.

Чи знаєте ви, у яких видах спорту на олімпійських іграх ще не змагаються жінки? (Наприклад, на Зимових Олімпійських іграх стрибки з трампліну і лижне двоборство залишаються тими видами спорту, в яких беру участь виключно чоловіки).

– Чи бокс є тим видом спорту на Олімпійських іграх, у якому виступатимуть жінки? (Так. У 2009 році МОК його включено до програми змагань жінок на Олімпійські ігри 2012)

Таким чином, фактори, які впливали на розвиток жіночої олімпійської програми, можна розділити на 2 категорії: внутрішні – у межах сфери управління Міжнародного олімпійського комітету, і більш широкі соціальні фактори – боротьба жінок світу за свої права у різних сферах, в тому числі і у спорті.

Актуальними на сьогоднішній день залишаються питання подолання політичних, культурних і структурних перешкод на шляху жінок-спортсменок.

III. ТРЕНІНГОВО-РОЗВИВАЛЬНИЙ БЛОК.

Вправа «Герой/Героїня у спорті» (25 хв)

Учасники отримують аркуші формату А4 (чи аркуш з зошита), вертикальною лінією розділяють їх навпіл. Юнаки та дівчата упродовж 5 хвилин мають пригадати та записати зверху у першій колонці одну жінку-спортсменку, яку вони вважають героїнею, а зверху у другій колонці – одного спортсмена-чоловіка, якого вони вважають героєм. Далі вниз від прізвищ малюють стрілки і також у відповідних колонках записують по три особистісні якості, які притаманні цим героям та героїням.

Далі ведучий об'єднує учасників у малі групи по 4-5 осіб. Юнаки та дівчата упродовж 10 хвилин розповідають у своїх малих групах, кого із спортсменів/спортсменок вони вважають героями. Кожна мала група після обговорення має обрати одну найдостойнішу героїню та одного найдостойнішого героя.

Учасники переходять до роботи у великій групі. Тренер/ка аркуш паперу формату А1 розділяє вертикальною лінією навпіл. У два стовпчики записує тих героїв та героїнь, яких обрали малі групи, а в нижній частині аркуша записує їх особистісні якості.

Обговорення.

- Які особистісні якості притаманні героям та героїням?
- Чи відрізняються ці якості?
- Чи можуть ці якості бути притаманними спортсменам безвідносно до статі?
- Чи важко було визначити героїв та героїнь?
- Чому і за що ми спортсменів, чи то жінок, чи то чоловіків, вважаємо героями?

Вправа «Жінка у чоловічих видах спорту: за чи проти» (25хв)

Учитель говорить, що заняття жінок такими видами спорту як бокс, футбол, хокей, вільна боротьба, важка атлетика далеко не однаково оцінюються з точки зору відповідності для жіночої статі. Висуваються як аргументи «за», так і аргументи «проти».

Інструкція. Учасники об'єднуються у чотири малі групи за методом «обери цукерку». Ведучий пропонує такі твердження:

- «Жінка може бути хорошою боксеркою»,
- «Жінка може бути хорошою футболісткою»,
- «Жінка може бути хорошою важкоатлеткою»,
- «Жінка може бути хорошою хокеїсткою».

Кожна мала група ділить аркуші формату А1 на дві колонки. В одну колонку записують усі аргументи «за», погоджуючись із твердженням, а у другу – аргументи «проти», заперечуючи його. Обрані спікери від кожної малої групи презентують роботу.

Наприклад: **«Жінка може бути хорошим боксером»**

Погоджуємось	Заперечуємо
1. Завдяки тренуванням жінки можуть бути не менш успішними боксерами порівняно з чоловіками.	1. Жінки від природи не є агресивними, а ніжними і лагідними.
2. Жінки добре фізично розвинені та сильні.	2. Жінки слабкі та не виносливі.
3. У жінок чудова реакція.	3. Великі фізичні навантаження є небезпечними для жіночого організму.
4. Жінки більш терплячі у порівнянні з чоловіками.	4. Численні травми погіршують здоров'я жінки.
5. Жінки є наполегливими і досягають цілі.	5. Важкі удари по обличчю і в голову псуують вроду жінок.
6. Бокс включили до програми Олімпійських ігор 2012 для жінок, отже, увесь спортивний світ визнав його жіночим.	6. Жінка фізично є слабшою чоловіка.
7. Жінки є всесвітньо відомими боксерами і у XXI ст. смішно бокс називати «нежіночим» видом спорту.	7. Жінка-боксер перестає бути цікавою для чоловіків.
8.	8. Бокс шкідливий для репродуктивного здоров'я жінки.
	9. ...

Обговорення.

- Чи може стать жінки чи чоловіка бути детермінуючим фактором, що визначає успішність/неуспішність їх як спортсменів-боксерів?
- То ж «бокс» є чоловічим, жіночим чи яким видом спорту?
- Якими фізичними даними та якостями має володіти особистість, безвідносно до статі, щоб відповідати вимогам боксу як виду спорту?

Вправа «Жінка у боксі: здобутки та ризики»

Ведучий каже, що на сьогоднішній день у 120 країнах планети налічується більше 500 тисяч спортсменок-аматорів і професіоналів боксу. Їхнє заняття боксом приносить їм великі здобутки, та водночас – і великі ризики. Тому спробуймо порівняти ці два аспекти: здобутки і ризики у боксі для жінок.

Учасники об'днуються у чотири малі групи за методом «склади картинку». Кожна група отримує одну тезу та одну анти-тезу. Обговоривши та проаналізувавши їх, учасники повинні заповнити таблицю, за цього додаючи і власні аргументи:

«Жінка у боксі: здобутки та ризики»

Здобутки	Ризики
Визнання	Травми
Слава	Погіршення здоров'я
Перемога	Неприйняття оточенням
Грошова винагорода	Пожертва особистим життям
Впевненість	Надмірна втома
Хороша фізична форма	Поразка
Самоутвердження	Зневіра
Незалежність	Залежність
Доведення рівноправності з чоловіками	Зміна тілобудови
...	...

(у таблиці наведено можливі варіанти відповідей)

Група 1.

Теза:

«Жіночий бокс – це неподобство! Нехай навіть мене після цих слів будуть звинувачувати в чоловічому шовінізмі чи ще в чомусь... Хтось скаже, що перемоги жінок-боксерів (або боксерок – навіть не знаю, як їх назвати) нарівні з іншими спортсменами країни підвищують її авторитет. Але я вважаю, що для цього є інші види спорту. Не потрібно дівчатам займатися не своєю справою. ...Коли вони б'ють одна одну – кому це може сподобатися! Бог створив чоловіка і жінку різними. У них – різна дорога і сфера застосування. Я не вірю, що жінка з розбитою фізіономією – це уособлення прекрасної половини людства».

Володимир Гендлін, спортивний коментатор боксу

Анти-теза:

«Не мають рації ті, хто говорить, що бокс – виключно доля чоловіків. Обличчя чоловіка теж не створене для того, щоб по ньому били. Якщо є хоч би маленький відсоток жіночого населення, який хоче займатися єдиноборством, це не можна забороняти. ... Крім того, не забувайте, що багато дівчат приходять на той же бокс, щоб навчитися самозахисту. Проблема чоловічого насильства в побуті у нас все ще актуальна. А для когось захоплення може перерости в серйозні заняття. Що стосується здоров'я, то повірте, що в жіночому боксі контроль в два рази строгіший, ніж в чоловічому. Та й захист на належному рівні – бандаж внизу і на грудях».

Аліна Шатернікова, экс-чемпіонка світу

Група 2.

Теза:

«Я люблю спортивних жінок і особливо ті види спорту, де підкреслюється жіночність і грація. Але в жодному випадку до таких видів спорту (хай жінки на мене не ображаються!) не відносяться традиційні чоловічі види, такі як бокс. Якщо шрами прикрашають

чоловіка, то я не впевнений, що шрами прикрашають жіноче обличчя. У нас час емансипації, але я не є прихильником жіночого боксу».

Віталій Кличко, чемпіон світу

Анти-теза:

«Сучасний бокс – це настільки красиве мистецтво володіння своїм тілом. У ньому так багато граціозної пластики, яка поєднується з блискавичними атаками і непередбаченими рухами, що я порівняла б цей вид спорту з джазовою імпровізацією. Бокс – нормальний жіночий вид спорту, хіба що не дуже поширений».

Аліна Шатернікова, экс-чемпіонка світу

Група 3.

Теза:

«Я категорично проти підвищення статусу жіночого боксу. Це автоматично підвищує рівень жорстокості у двобої – спортсменкам тепер є за що боротися. В інших видах спорту є травми, проте бокс – це свідоме заподіяння шкоди іншій людині... Постійні удари по голові ще нікому не приносили користі. Однак існує ще одна небезпека, з якою чоловіки не стикаються – вагітність. Якщо термін ще дуже маленький, то її можна не виявити, однак сильні удари в черевну порожнину можуть призвести до травм матки. Вони небезпечні і для матері, і для ненароджених немовлят. Медики багатьох країн солідарні в тому, що жіночий бокс потрібно заборонити».

Доктор Стів Гамбельтон, віце-президент Австралійської медичної асоціації.

Анти-теза:

«Це складне питання. В жіночий бокс ніхто за вуха не тягне. Жінки свідомо обирають цей вид спорту. Введення в олімпійську програму лише дає цим жінкам спортивну перспективу. Для багатьох жінок це шанс добитись успіху у житті. Тому я вважаю це правильним рішенням. А щодо травматичності, то жіночий футбол куди небезпечніший, тому за такою логікою жінкам взагалі спортом займатись не варто...»

Марко, учасник он-лайн-форуму

«Обов'язково усі боксерки надягають спеціальні пластикові протектори (щитки), котрі захищають груди. Наявність таких щитків, які фактично захищають частину грудної клітини, обумовило деяку особливість жіночого боксу, на якому більше ударів спрямовуються в голову і менше по корпусу».

Олександр Ляховий, тренер-викладач, м. Кременчук.

Група 4.

Теза:

«Жінки лупцюють одна одну на ринзі майже так само, як і чоловіки. Принаймні, правила у боксі для всіх однакові. Щоправда, у жіночому – суперник не чоловік, та й місце, по котрих заборонено бити, в учасниць поєдинку трохи більше. ...Переламаний чи розбитий ніс та підбиті очі суттєво псують враження від жіночого боксу, хоча, само по собі, це видовище поки що сприймається, як досить-таки екзотичне».

Анти-теза:

«Олімпіада 2012 року пройде в Англії – країні-родоначальниці боксу. Тому я сподіваюся, це посприє тому, щоб жіночий бокс все-таки був включений в програму Ігор. Як тільки це

станеться, у дівчат буде більше стимулу займатися боксом. Все-таки олімпійська медаль – це багато означає. Та й поштовх для розвитку самого жіночого боксу буде серйозний. Жіноча збірна України, наприклад, є другою-третьою в Європі, але зараз спостерігається спад. Ставлення до цього виду спорту буде зовсім іншим, коли він стане олімпійським».

Аліна Шатернікова, екс-чемпіонка світу

V. ПІДСУМКОВИЙ БЛОК. (10 хв)

Учитель підводить учасників до висновку, що у сучасній Україні та світі не стільки статева належність, а інтереси, нахили, здібності, захоплення, фізичні дані людини стають визначальними умовами вибору того чи іншого виду спорту для занять як на професійному, так і на аматорському чи любительському рівнях.

– Як відповідає темі сьогоднішнього заняття скарб мудрості (епіграф до заняття). Які міркування з приводу нього у вас виникли?

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. (5 хв)

Написати міні-твір на одну із тем:

«Жінка та чоловік як рівноцінні особистості у спорті»,

«Що мені як дівчині/юнакові дає мій улюблений вид спорту», «Хорошими спортсменами не народжуються, хорошими спортсменами стають безвідносно до статі».

Додаток 1

ЖІНКИ В ОЛІМПІЙСЬКОМУ СПОРТІ

Олімпійський спорт є одним із дивовижних явищ в історії людства. Зародившись у Стародавній Греції в 776 р. до н. е. Олімпійські ігри (OI) проводилися 1170 років, будучи однією з важливих частин еллінської цивілізації. Закінчивши свій древньогрецький цикл у 394 році, Олімпійські ігри відродилися у кінці XIX століття у зовсім нових історичних умовах, після 1500 років повного забуття. У 2000 році в Сідней відбулися Ігри XXVII Олімпіади – ювілейні ігри, свято сторіччя участі жінок в Олімпійських іграх сучасності.

Про стан спорту у Стародавній Греції в IX – VIII ст. до н. е. можна дізнатися з творів поетів та істориків, в першу чергу Гомера, Гесіода і Плутарха. За свідченням історика Плутарха, у Спарті, де основною метою виховання було формування витривалого і сміливого воїна, до 20 років дівчат навчали так, як і юнаків. Коли чоловіки йшли у військові походи, забезпечення порядку ставало обов'язком жінок. Розвиток античної гімнастики і агоністики сприяв проведенню всегрецьких змагань. Найвизначнішими були ті, що відбувалися в Олімпії.

Олімпійські ігри були присвячені верховному богу – громовержцю Зевсу. Дівчатам і заміжнім жінкам, згідно існуючих у Стародавній Греції законів, заборонялося брати участь у будь-яких урочистостях на його честь. Тому гречанки не тільки не могли брати участі, але і знаходитися у числі глядачів на Олімпійських іграх. Тільки одній жінці було дозволено спостерігати за видовищем – жриці богині Деметри, святилище якої також знаходилося в Олімпії. З VI ст. до н.е. допускаються жінки до участі в змаганнях на колісницях, але тільки у якості власниць коней і колісниць. Приз за перемогу отримувала власниця, а їздовий – стрічку для обв'язування голови. Першою жінкою, що отримала право самостійно управляти колісницею, була Кініска, жінка спартанського царя

Агесілая, а у 288 р. до н. е. Белістиха із Македонії перемогла у перегонах на колісницях, запряжених жеребцями.

Вивчення генезису фізичної культури і древньогрецьких Олімпійських ігор дозволяє зробити висновок, що елемент суперництва є універсальним стимулом антропогенезу як чоловіків так і жінок.

Необхідно відзначити, що до першої світової війни спортивний рух серед жінок тільки починав розвиватися, проти жіночого спорту протестувала церква, думка якої з питань жіночої моралі співпадала з думкою офіційних властей майже у більшості краінах. Власне у цих умовах жінки вперше отримали допуск до участі в Олімпійських іграх без офіційної згоди з боку МОК.

Жінки дебютували в 1900 році у змаганнях з гольфу і тенісу, в 1904 році вони виступали у змаганнях з тенісу і стрільби з лука. Під час проведення декількох перших Олімпійських ігор сучасності вся відповідальність за формування програм змагань, правил і суддівства покладалась на спортивні організації країн-організаторів Олімпійських ігор, що сприяло неофіційному включенню жіночих видів спорту в програму Ігор на відносно ранньому етапі розвитку жіночого спорту.

Чітке визначення причин, за якими було обрано види спорту з участю жінок, було дано Елеонор Метені. Вона вважає, що на перших етапах розвитку міжнародних змагань головними критеріями прийняття виду спорту були його "естетична привабливість" і вигідний показ жіночого тіла. На думку автора цим критеріям відповідали такі види спорту як теніс, гольф, стрільба з лука і біг на ковзанах.

Оскільки жінки стали змагатися на міжнародній арені, МОК уже не міг не допустити їх до участі у тих видах, в яких вони уже виступали, але і не сприяв розширенню олімпійської програми для жінок. П'єр де Кубертен осуджував жіночі змагання і неодноразово виступав проти допуску жінок до ОІ. У 1912 р. він запропонував виключити всі жіночі види із програми Ігор. Члени МОК не підтримали його. Проте, після Ігор V Олімпіади ситуація змінюється. МОК став самостійно, без участі ОКОІ контролювати і визначати олімпійську програму.

На сесії МОК в 1912 р. було прийнято рішення, згідно якого вид спорту міг бути включений до програми Ігор при умові, якщо ним займаються не менше ніж у шести краінах світу. Такі обмеження не давали можливості малопоширеним жіночим видам спорту домогтись загального визнання МОК. Дана політика забезпечувала допуск до участі в ОІ поширених, переважно чоловічих видів спорту. Чергову спробу домогтись виключення видів спорту для жінок П. Кубертен розпочав у 1920 р. Пропозиція була відхилена, а МОК підтвердив участь жінок в Іграх VII Олімпіади 1920 р.

22 сесія МОК, що відбулася у Парижі (1924 р.) дала новий поштовх олімпійському руху – жінкам офіційно дозволялось брати участь у більшості видів програми ОІ. У членів Міжнародних спортивних федерацій (МСФ) також був більш прогресивний погляд на жіночі змагання. Явну підтримку жіночих змагань зі сторони МСФ ілюструє той факт, що всі п'ять видів спорту, у яких змагалися жінки на Іграх IX Олімпіади (1928 р.), були представлені своїми федераціями. За період з 1920 по 1936 рр. кількість видів змагань в програмі ОІ збільшилась з 6 до 15. Жіноча олімпійська програма за цей час, практично, не була суттєво зміненою.

Жінки мали право брати участь у змаганнях тільки з 4 видів спорту – **плавання, фехтування, легкої атлетики і гімнастики** (теніс, стрільба з лука були виключені). Тому,

зрозуміло, що жінки склали дуже невелику частину учасників Ігор. Аналогічна ситуація прослідковувалася і у зимових видах спорту. На перших трьох зимових Олімпійських іграх (ЗОІ) жінки змагалися тільки у фігурному катанні на ковзанах і тільки на IV ЗОІ в 1936 р. в програму змагань серед жінок було введено другий вид – гірськолижне двоєборство. Зміни, що відбулися у суспільстві після першої світової війни і виразилися у розширенні соціальних прав жінок у сфері політики, освіти, виборі професії, сприяли визнанню жінок і у спорті.

Однак, як бачимо, змагання для жінок включалися в програми Ігор Олімпіад з великою обережністю. Велику роль у розвитку жіночого спорту у цей період відіграла створена у 1922 р. Міжнародна жіноча спортивна федерація (МЖСФ), яка з 1922 до 1934 р. один раз у чотири роки організувала Жіночі Всесвітні ігри з легкої атлетики, плавання, гандболу і баскетболу. Опираючись на жіночі клуби, МЖСФ, в усьому світі підтримувала спортивне життя.

“Жіночі олімпіади”, за участю кращих спортсменок світу, викликали зростаючий інтерес. У 1935 р. президент МЖСФ Аніта Мільє на 34 сесії МОК виступила з пропозицією повністю виключити жіночі номери із програми Олімпійських Ігор, аргументуючи це тим, що проведення змагань з жіночих видів спорту є виключно завданням МЖСФ. Розподіл олімпійського руху за статевою приналежністю, яке пропонувала МЖСФ, був відхилений МОК. За період президентства в МОК Анрі де Байє-Латура (1925-1942 рр.) почалось утвердження жіночих номерів олімпійської програми з **легкої атлетики, плавання, гімнастики, лижного спорту, фехтування**.

Для олімпійського руху характерні більш швидкі темпи росту спортивних досягнень жінок і значне розширення жіночої олімпійської програми у порівнянні з довоєнним періодом. Програма Ігор Олімпіад розширюється, в основному, за рахунок видів змагань, кількість яких з 1948 до 1968 рр. збільшилась з 19 до 39. Період з 1948 до 1968 рр. позначився стрімким розвитком жіночого спорту у світі, хоча це не знайшло належного відображення у програмі ОІ. У 1948 році кількість видів спорту у програмі ІО, в яких змагалися жінки, склала 6, а у 1968 році, через 20 років, – всього 8. Ідентичною була ситуація і на ЗОІ.

У 60-80 рр. в результаті значної і глобальної індустріалізації країн набирає темпів емансипація жінок, поступово ліквідується нерівність в усіх сферах діяльності. Свідченням цього є ряд документів, прийнятих генеральною асамблеєю ООН. Стрімкий розвиток жіночого спорту у світі, ріст спортивних результатів опинились у полі зору керівного органу олімпійського руху. Комітет з олімпійської програми (у нього входили члени МОК, МСФ, НОК) всіляко підтримував участь жінок у ОІ і виступав за розширення жіночої олімпійської програми. Пропозиції комітету з розширення жіночої олімпійської програми впливали на кількість видів спорту і змагань. 70-ті роки відзначались безпрецедентним просуванням вперед жіночого спорту на світовому рівні.

Під час X Олімпійського конгресу (Варна, 1973 р.) МОК, МСФ і НОК погодилися на розширення участі жінок в ОІ, головним чином, збільшивши кількість видів змагань. Але тільки з 1979 року в Олімпійську хартію було внесено нормативи для включення видів спорту в програму Ігор для жінок, які були значно меншими за чоловічі, що стимулювало розвиток жіночої олімпійської програми. Таким чином, починаючи з 70-х років ставлення МОК до участі жінок в ОІ помітно змінилося. МОК вперше став на позицію більш

активного залучення жінок в олімпійський рух, що знайшло своє відображення в Олімпійській хартії.

Перехід від теоретичного визнання можливості заохочення жінок до участі в ОІ до практичних заходів викликаний зростанням рівня спортивних результатів у жіночому спорті, а також розвитком жіночих олімпійських видів спорту на національному рівні. За сприяння Х.А. Самаранча в 1981 р. першим членом МОК було обрано жінку – Аніту Дефранц (США).

Починаючи з Ігор ХХ Олімпіади (1972 р.) збільшення жіночої олімпійської програми за видами спорту і видами змагань перевищує чоловічу програму. Кількість видів спорту у чоловічій програмі збільшилась з 26 до 34, а у жіночій з 10 до 33, кількість видів змагань у чоловіків збільшилась з 140 до 168, а у жінок – з 43 до 120. На цьому етапі відбулися найбільші зміни у жіночій олімпійській програмі, яка в цілому відображала рівень розвитку жіночого спорту у світі.

Після закінчення столітнього Олімпійського конгресу (Париж, 1994 р.), на якому обговорювалась роль жінки в олімпійському русі, в Олімпійську хартію внесено поправку, що стосувалася чіткого визначення ролі жінок в олімпійському русі. Стаття 2 п. 5 гласить, що **“МОК всіляко заохочує, за допомогою відповідних заходів, підвищення ролі жінок у спорті на всіх рівнях і в усіх структурах, особливо, у виконавчих органах національних та міжнародних спортивних організацій шляхом суворого дотримання принципу рівноправ'я чоловіків та жінок”**.

Президент МОК Х.А. Самаранч у грудні 1995 року створив робочу групу “Жінки і спорт”, яка мала представляти йому і виконавчому комітету свої рекомендації з розв'язання відповідних проблем. Ця робоча група, як і всі комісії і робочі групи МОК, є дорадчим органом. Вона складається з представників трьох складових олімпійського руху – МОК, МСФ, НОК, а також представників від спортсменів. На 1990 рік з 95 членів МОК – тільки 7 жінок (7,4%), тільки 5 жінок (2,6%) є президентами НОК і тільки одну МСФ очолює жінка – Інфанта донна Пілар де Борбон (Іспанія, кінний спорт). На 105 сесії МОК у Атланті (1996 р.) прийнято рішення про необхідність НОК забезпечити до кінця 2000 р. не менше 10% місць для жінок у всіх законодавчих і виконавчих структурах. До кінця 2005 р. ця кількість повинна збільшитися до 20%. Вищесказане стосується також до міжнародних і національних федерацій, спортивних організацій, що відносяться до олімпійського руху.

МОК контролює виконання поставлених завдань. На 107 сесії МОК у Нагано (1998 р.) кількість жінок – членів МОК уже складала **10%** (12 із 118). У 1997 році вперше в історії олімпійського руху на посаду віце-президента МОК було обрано жінку – Аніту Дефранц (США). 26 жінок активно працює в різних комісіях і робочих групах МОК. До 2004 р. жіноча олімпійська програма практично зрівнялася з чоловічою за кількістю видів спорту. Однак за кількістю видів змагань вона має резерв, так як чоловіча частина програми включає на 48 видів змагань більше: 20 із них припадає на види спорту у яких ще не виступають жінки.

Таким чином, фактори, які впливали на розвиток жіночої олімпійської програми, можна розділити на 2 категорії: внутрішні – у межах сфери управління МОК, і більш широкі соціальні фактори – емансипація. Процес збільшення жіночої олімпійської програми опирався в основному на взаємовідносини між МОК, який зберігав контроль над

принциповими питаннями, і МСФ, які відображали розвиток спорту і були зацікавлені в популяризації свого виду спорту та його поширення у світі, виступали за розширення олімпійської програми з своїх видів спорту і домагались їх визнання МОК.

Під впливом таких факторів, як розвиток емансипації жінок, розвиток жіночого спорту у світі, ріст рівня спортивних результатів жінок змінилось ставлення міжнародних спортивних організацій до жіночого спорту. Починаючи з 70-х років, МОК вперше став на позицію більш активного залучення жінок до ОІ, до керівних структур олімпійського руху, що сприяло стрімкому розширенню жіночої олімпійської програми. На розвиток жіночої олімпійської програми здійснили вплив погляди і практична діяльність президентів МОК: Зігфріда Едстрема, Анрі де Байє-Латура, Хуана Антоніо де Самаранча. Актуальними на сьогоднішній день залишаються питання подолання політичних, культурних і структурних перешкод на шляху жінок-спортсменок, жінок-спеціалістів.

ДОДАТОК 2

ЖІНКИ НА ЗИМОВИХ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ 2010

Змагання з швидкісного спуску серед жінок на зимових Олімпійських іграх 2010 пройшли 17 лютого на трасі у Вістлер Кріксайд (Британська Колумбія). Спуск носив ім'я Дейва Мюррея і починався на висоті 1595 метрів над рівнем моря, а закінчувався на висоті 825 метрів, тобто загальний перепад висот складав 770 метрів, а довжина траси — 2,939 кілометрів.

У змаганнях взяли участь **45 спортсменок з 22 країн світу**, 37 гірськолижниць дістались фінішу і було класифіковані. Це був перший вид гірськолижної програми серед жінок. Ліндсі Вонн стала першою американкою, що виграла золото в швидкісному спуску на зимових Олімпійських іграх.

Елізабет Гергль, що стартувала п'ятою, захопила проміжне лідерство у змаганнях, проїхавши дистанцію за 1:45,65. Її результат змогла побити американка Джулія Манкузо, що стартувала десятою, на 0,9 с. Слідом за нею стартувала швейцарка Домінік Гісін, яка не змогла зберегти рівновагу під час стрибка перед самим фінішем і впала, загубила лижі і палки та пролетіла поряд з фінішним створом. Через декілька хвилин спортсменка зуміла самостійно піднятися і піти зі схила. Італійка Даніела Мерігетті, яка стартувала 13-ю, також упала незадовго до фінішу і збила одні з воріт. 16-ю стартувала головна фаворитка змагань, Ліндсі Вонн, яка виправдала це звання і посіла на фініші перше місце, вигравши при цьому у Манкузо 0,56 с. Француженка Маріон Роллан, що стартувала 20-ю, наступила палкою на лижу і впала через декілька метрів після старту. Після Роллан стартувала багаторазова чемпіонка світу, володарка 5 олімпійських медалей, шведка Аня Персон, але під час стрибка перед самим фінішем, де до цього впала швейцарка Гісін, Персон втратила рівновагу і, пролетівши декілька десятків метрів, упала на спину.

<i>Олімпійська чемпіонка Ліндсі Вонн</i>	<i>Джулія Манкузо, срібна призерка</i>	<i>Елізабет Гергль, бронзо- ва призерка</i>

Аня змогла залишити трасу самостійно, але при цьому помітно кульгала. Персон втратила, таким чином, реальну можливість на першому ж старті на Олімпійських іграх 2010 стати третьою в історії гірськолижного спорту володаркою 6 олімпійських нагород (у хорватки Яніци Костеліч — 6). Через декілька днів, ставши третьою у суперкомбінації, Персон, все-таки, виграла свою 6-ту олімпійську нагороду.

Марія Ріш, що вважалася однією з претенденток на медалі, посіла у підсумку лише восьме місце. Після фінішу Вонн ніхто зі спортсменок, крім Персон, на проміжних відсіках часу не зміг суттєво наблизитися до графіка проходження американки.

ДОДАТОК 3 ЖІНОЧИЙ ФУТБОЛ

Вперше жінки почали грати у футбол в Великобританії. Жіночу команду створила ще 1894 року в Лондоні двадцятирічна Нетті Ганібол. Вона розмістила в газеті рекламне оголошення, розшукуючи інших жінок, які хотіли б грати у футбол. Нетті отримала близько тридцяти позитивних відповідей і одразу ж створила футбольний клуб «Британські Леді». У команди не було суперника, тому «Британські Леді» розділилися на дві частини. Північний Лондон (у червоному) і Південний Лондон (у світло-блакитному). Спортивною формою тоді були просторі футболки та спортивні штани, наколінники та чоловічі кросівки. Композицію доповнювали шапочки з пумпончиками.

Уже 23 березня 1895 року відбувся перший жіночий футбольний матч, і «північні» дівчата перемогли «південних» з рахунком 7:1. На гру прийшли подивитися 10 000 глядачів.

Боротьба за визнання жіночого футболу не була легкою. Свій розквіт цей вид спорту пережив у 1920-х у Великобританії, коли матчі відвідували щонайменше 5000 глядачів. Але 5 грудня 1921 Англійська футбольна асоціація проголосувала за його заборону на

всіх полях, що використовуються клубами, що входили до неї (заборона була відмінена тільки в липні 1971 року).

Після Першої світової війни в Англії та Америці жіночий футбол став занепадати – насамперед через обурення чоловічої половини населення. А от у Німеччині в 1930 році виник перший жіночий футбольний клуб. Проте в жіночого футболу не було жодного шансу вижити, на той час у Німеччині були дуже консервативні погляди на гендерну політику. 30 липня 1955 року Німецька футбольна асоціація запровадила заборону на жіночий футбол. Заборона протрималась 15 років – лише в 1970 році жінкам знову дозволили мати свою національну збірну.

«Це тоді було важким гріхом, коли дівчата із замашними грудьми бігали по полю та ще й били по м'ячу, – розповідає Губерт Клессен, тодішній член правління Асоціації футболу ФРН. – Казали: цей спорт не для жінок, оскільки жінка ані фізично, ані психічно не годиться для борцівського спорту».

Піонерка німецького жіночого футболу Лотте Шпехт

Німецький футбольний прорив відбувся аж у 1989 році, тоді німкені виграли чемпіонат Європи. *«Це було вперше, коли півфінал та фінал чемпіонату з жіночого футболу в Німеччині транслювався в прямому ефірі. Всі побачили, що жіночий футбол, власне, дуже красивий вид спорту. А батьки перестали боятися віддавати своїх доньок до спортивних шкіл учитись грі із м'ячем»,* – згадує журналіст Едуард Гоффманн, автор книжки **«Жіночий футбол – об'єкт висміювання, ненависті, заборони»**.

У міру розвитку жіночого футболу з'являлися великі змагання — як на національному, так і на міжнародному рівнях. У деяких країнах жіночий футбол — одна з найреспектабельніших командних ігор для жінок. Також це один з небагатьох видів жіночого спорту, в якому існують професійні ліги.

Влітку 2011 року відбудеться чемпіонат світу з футболу, цього разу жіночого. Господар змагань – Німеччина. Тут жіночий футбол якраз на піку популярності.

ЖІНОЧИЙ ХОКЕЙ НА ТРАВІ

Сучасний жіночий хокей на траві почав свою історію в 1990-х роках. У 1876 в Англії з'явився перший в світі жіночий хокейний клуб, утворений студентками Оксфордського університету. Перша національна асоціація жіночого хокею на траві була утворена в 1894 році в Ірландії. Потім такі ж об'єднання виникли в Англії і Уельсі. До початку ХХ ст. жіночі хокейні команди з'явилися в Європейських країнах, Канаді, США, Новій Зеландії та Австралії. Але до 1920-х років змагання жіночих команд проводилися в рамках національних турнірів і зустрічей. Міжнародні матчі за участю хоккеїсток почалися лише з 1926 р.

У 1927 р. на установчому конгресі в Лондоні була створена Міжнародна федерація жіночих хокейних асоціацій (IFWHA). Але тільки в 1975 р. в Амстердамі в інтересах участі жіночого хокею в Олімпійських іграх була створена Вища рада хокею на траві, до якого увійшли керівники FIH і IFWHA. Ця Рада була визнана Міжнародним олімпійським коміте-

том і в 1976 р. було прийнято рішення включити жіночий хокей на траві в програму літніх Олімпійських ігор. З 1978 р. існують єдині правила гри для чоловічих і жіночих команд.

ЖІНОЧИЙ ФІТНЕС

Черкащанка Оксана Оробець допомогла зробити жіночий фітнес олімпійським видом спорту.

Дворазова чемпіонка світу з фітнесу серед юніорок черкащанка Оксана Оробець повернулася з Монтевідео (Уругвай), де переконала журі Міжнародного Олімпійського комітету включити жіночий фітнес в олімпійську систему XXXI Олімпіади, яка відбудеться в 2016 р. у Ріо-де-Жанейро.

— Після перемоги на чемпіонаті світу серед юніорів, який проходив у листопаді в Польщі, президент всесвітньої федерації фітнесу запросив мене захищати честь виду спорту перед МОКом, – розповідає Оксана Оробець. – Я погодилася. Мені приємно, що завдяки моєму виступу улюблений вид спорту вперше потрапить на Олімпіаду.

Додаток 4

НА ІГРАХ-2014 ОЧІКУЄТЬСЯ ВКЛЮЧЕННЯ НОВИХ ВИДІВ СПОРТУ

Сім нових спортивних дисциплін зробили ще один крок, щоб бути представленими на зимових Олімпійських іграх у Сочі. Серед них і стрибки з трампліна серед жінок – один з двох видів спорту, в якому на Олімпіаді виступають виключно чоловіки. Виконавчий комітет МОК за підсумками свого засідання, що відбулося в Акапулько, висловив готовність включити цю дисципліну в програму Ігор-2014. Остаточне рішення МОК прийме у 2011 році.

Крім стрибків з трампліну серед жінок, вперше на Олімпіаді можуть з'явитися командні змагання в фігурному катанні та санному спорті, змішана естафета в біатлоні, паралельні слаломі на лижах та сноуборді і лижний халф-пайп.

МОК перед Олімпіадою-2010 у Ванкувері двічі відмовився включати до програми Ігор стрибки з трампліну серед жінок, мотивуючи своє рішення тим, що цьому виду спорту не вистачає серйозної конкуренції. На це раз МОК став лояльнішим і готовим придивитися до цієї дисципліни на прикладі майбутнього чемпіонату світу, який пройде в Норвегії.

Стрибки з трампліну і лижне двоборство залишаються тими видами спорту на Олімпійських іграх, в яких беру участь виключно чоловіки. І це не дивлячись на те, що вони входять в програму Ігор з 1924 року.

Додаток 5

ІСТОРІЯ ЖІНОЧОГО БОКСУ

Перші згадки про жіночі боксерські поєдинки відносяться до початку 18 століття. Причому за впертістю і травматичності вони анітрохи не поступалися боям за участю боксерів-чоловіків. Практикувалися жіночі призові бої і в пізніший час. У 1904 році жіночий бокс був навіть включений на дослідну програму Олімпійських ігор в Сент-Луїсі. Але до недавнього часу поєдинки між жінками-боксерами проводилися нерегулярно і сприймалися швидше як екзотичне шоу, ніж серйозне спортивне єдиноборство.

Справжнє визнання жіночого боксу почалося в 1990-і роки. У 1988 році Швеція стала першою в світі країною, де пройшли змагання з жіночого боксу, санкціоновані національною федерацією. У 1994 році жіночий бокс офіційно визнала Міжнародна асоціація ама-

торського боксу (AIBA), в Асоціації була створена спеціальна підкомісія. Три роки по тому в Греції відбулися перші міжнародні змагання з жіночого любительського боксу.

У даний час у світі щорічно проходить декілька великих міжнародних аматорських турнірів. У квітні 2001 року у Франції відбувся перший чемпіонат Європи за участю 78 спортсменок з 14 країн, а в грудні 2001 року в США дебютував чемпіонат світу (125 учасниць з 33 країн). Обидва цих турніри (як і більшість інших міжнародних змагань) пройшли під знаком явної переваги збірної Росії, яка стала переможницею в командному заліку.

Професійний жіночий бокс вперше привернув увагу широкої аудиторії в березні 1996 року: поєдинку Майк Тайсон – Френк Бруно передував бій за участю самої «розкрученої» на той момент боксерші Кристі Мартин, і його побачили понад мільйон телеглядачів. За загальним визнанням, азартний і безкомпромісний жіночий поєдинок виявився набагато видовищнішим за швидкоплинний і невиразний «головний номер» спортивного вечора. Бій Кристі Мартин з Дідро Гогарті розглядається багатьма як день народження сучасного професійного жіночого боксу.

Популярності жіночих боїв сприяв і прихід на професійний ринг цілої групи дочок найвідоміших боксерів, таких, як Лайла Алі, Фріда Формен, Джеки Фрезер-Лайд та інших. Щоправда, нестача кваліфікованих боксерш — передусім у важких вагових категоріях, — призводить до того, що часто бої закінчуються достроково, за явної переваги однієї з суперниць. Саме з цієї причини деякі міжнародні організації професійного жіночого боксу поки не включають «важковаговиць» у свої рейтинги.

В останні роки цей вид спорту отримав таке широке поширення, що неодноразово порушувалося питання про включення його в програму Олімпійських ігор. У квітні 2009 року в Парижі відбулося засідання комісії Міжнародної асоціації аматорського боксу (AIBA) з жіночого боксу, за підсумками якого були підготовлені рекомендації AIBA про включення жіночого боксу до програми Олімпійських ігор-2012.

У серпні 2009 року Виконком Міжнародного олімпійського комітету (МОК) ухвалив рішення включити жіночий бокс в програму Олімпіади-2012 в Лондоні. У рамках Олімпіади-2012 боксерські бої серед жінок пройдуть в трьох вагових категоріях: суперлегка вага (до 51 кг), легка вага (до 60 кг) і середня вага (до 75 кг).

Попередня спроба включити жіночий бокс в програму пекінської Олімпіади, здійснена в 2005 році, закінчилася невдачею. Тоді МОК визнав, що жіночий бокс ще не отримав достатнього поширення у світі.

Правила та традиції жіночого боксу

Правила жіночого боксу в основному схожі з чоловічим. Одна з небагатьох істотних відмінностей полягає в тому, що обов'язковим елементом екіпіровки боксерш є майки і протектори, що захищають груди — спеціальні пластикові щитки. Це багато в чому визначає важливу технічну особливість жіночого боксу: тут більше ударів наноситься в голову і менше — у добре захищений корпус.

Кожний бій складається з кількох раундів (у професійному боксі, звичайно шести або десяти). Основна мета поєдинку — ударами рукавичкою «вище пояса» привести суперницю в стан, при якому вона не здатна продовжувати бій (чиста перемога). Якщо бій закінчився, і ніхто не отримав чистої перемоги, переможницею оголошується та, яка за час всього бою провела більшу кількість ударів, що досягли мети — «дозволені частини»

тіла суперниці (перемога за очками). Рішення приймають бокові судді, їх зазвичай троє. Вердикт суддів іноді бувають неочікуваним глядачами.

Чиста перемога досягається наступним чином:

Збиття суперниці з ніг, при якому вона не здатна до рахунку «десять» підвестися і продовжити поєдинок або ж, не падаючи на ринг, перебувати протягом цього періоду в напівнепритомному стані — положення називається «нокаут» (КО, від англійського knock out — вибивати). Якщо збита з ніг боксерша зуміла вчасно піднятися, вона може продовжити поєдинок (тоді положення називається «нокдаун, від англійського knock down — збивати). В аматорському боксі це теоретично не знижує її шанси на перемогу.

Нанесення суперниці травми, яка за рішенням судді (іноді із залученням лікаря) визнається небезпечною, що робить неможливим продовження бою, а травмованій боксерші присуджується поразка (у професійному боксі це називають технічним нокаутом — ТКО). У жінок найпоширеніші кровотеча з носа, підбите око або сильний синець на вилиці.

Досягнення повного домінування над суперницею, коли та практично перестає захищатися (чиста перемога за явною перевагою).

Бої професіоналок триваліші (до 10 раундів); аматорки, що виступають в офіційних змаганнях, носять захисні шоломи. Тривалість одного раунду у жінок дві хвилини (проти трьох хвилин у чоловіків).

У жіночому професійному боксі частіше, ніж у чоловіка, відбувається дострокова зупинка бою. Це пояснюється передусім малою кількістю кваліфікованих боксерш в ряді вагових категорій, особливо у важких, внаслідок чого трапляються поєдинки суперниць з різним рівнем підготовки. Інші причини — гірша, ніж у чоловіків, здатність «тримати удар», часта деморалізація в результаті видимої травми обличчя і, нарешті, ніжніша шкіра жінок.

(за матеріалами Вікіпедії)

ІРИНА МЕРЛЕНІ: ВІЛЬНА БОРТЬБА — НЕ ДЛЯ ЖІНОК?

Шалений заряд енергії олімпійської чемпіонки Ірини Мерлені відомий багатьом, хто бачив її в телевізійних трансляціях Олімпійських ігор у змаганнях з вільної боротьби чи то у виступах наших спортсменів в Іграх патріотів. Важко повірити, що настільки ж вона енергійна і в житті. Ірі ціною надзвичайних зусиль вдалося стати першою серед жінок світу, що займаються греко-римською боротьбою, а також олімпійською чемпіонкою. У 2004-му в Афінах жінки-борці вперше вийшли на олімпійську арену. Підтвердила свій високий рівень спортсменка і на Олімпіаді в Пекіні в 2008 році, здобувши «бронзу». І навіть досягнувши вершин у спорті, вона не здається, постійно ставлячи перед собою нові цілі, й досягає їх перемогою.

Ірина Мерлені має дві нові перемоги. Перша — проект «Танцюю для тебе». Друга — досить почесна — обов'язок посла на першій юнацькій Олімпіаді, 2010 року в Сингапурі. «Насправді така робота вимагає величезної відповідальності, та я готова!»

ГЕНДЕРНИЙ СЛОВНИК

Андроцентризм – культурна традиція, яка зводить людську суб'єктивність до чоловічої норми, що репрезентується як універсальна об'єктивність, вважаючи жіночу суб'єктивність відхиленням від норми, маргіналією. А. є не просто поглядом на світ під чоловічим кутом зору, а прийняттям чоловічих нормативних уявлень і життєвих моделей за єдині універсальні соціальні норми і життєві моделі.

Термін А. активно використовують теоретики ґендерного підходу для критики соціального світу культури, де характеристики чоловічого і жіночого є дихотомічними, мають різну вагу та ієрархічно структуровані: світ культури, природи реалізується від особи чоловічого суб'єкта, під кутом зору чоловічої перспективи, а жіноче розуміється як «інше», «чуже» або взагалі ігнорується.

Ґендер – окреслений набір характеристик у культурному аспекті, що визначають соціальну поведінку жінок і чоловіків та стосунки між ними. Таким чином, ґендер стосується не просто жінок або чоловіків, а й відносин між ними та шляхів їхнього соціального розвитку.

Це поняття вийшло із соціології і є одним з базових вимірів соціальної структури суспільства. Ґендер визначає соціальну стать людини на відміну від біологічної. Соціально-рольовий статус визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, в сімейній ролі та репродуктивній поведінці. Концепція ґендеру визначає соціальні можливості людини, враховує жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності. Подібно до концепції класу, раси та національності, ця концепція – аналітичне знаряддя для розуміння соціальних процесів.

У літературі існує кілька концепцій ґендера. Це зумовлено як відносною «молодістю» ґендерного підходу, так і складністю самого феномена. Для всіх них базовим положенням є розрізнення понять стать (sex) і ґендер (gender). Стать – це термін, що означає винятково анатомо-біологічні особливості людей (в основному – в репродуктивній системі), на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Його слід вживати виключно стосовно біологічних відмінностей між чоловіками та жінками. На противагу цьому ґендер – це складний соціокультурний конструкт, з допомогою якого можна прослідкувати відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим. У рамках цього підходу ґендер розуміють як організовану модель соціальних відносин між жінками та чоловіками, яка не лише характеризує їхнє спілкування та взаємодію в сім'ї, а й визначає їхні соціальні відносини в найголовніших інституціях суспільства. Ґендер, таким чином, трактується як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організує соціальну систему. Соціальне відтворення ґендерної свідомості на рівні індивідів підтримує збудовану за ознакою статі соціальну структуру. Втілюючи в своїх діях очікування, які пов'язані з їхнім ґендерним статусом, індивіди конституують ґендерні відмінності та одночасно зумовлені ними системи панування й володарювання. В багатьох суспільствах жінок і чоловіків не лише сприймають, а й оцінюють по-різному, обґрунтовуючи це ґендерними особливостями та різницею в їхніх здібностях, відмінностями у розподілі влади між ними. Ґендер конструюється через певну систему соціалізації, розподілу праці та наявні в суспільстві культурні норми, ролі й стереотипи. Вони до певної міри визначають психологічні особливості, здібності, види діяльності,

професії людей залежно від їхньої біологічної статі. Водночас ґендерні ролі та норми не мають універсального змісту й значно відрізняються у різних суспільствах. У цьому розумінні бути чоловіком чи жінкою зовсім не означає володіння певними природними характеристиками, це лише виконання певної ролі. В сучасних соціальних та гуманітарних дослідженнях ґендер використовується не як незмінна й універсальна конструкція. Поняття «ґендер» означає комплексне переплетіння стосунків та процесів.

Ґендерний аналіз – процес оцінки різного впливу на чоловіків та жінок наявних чи запропонованих програм, законодавства, державного політичного курсу в усіх сферах життя соціуму й держави. Ґендерний аналіз передбачає також збір якісної інформації та розуміння ґендерних тенденцій в економіці й суспільстві, використання цих знань для виявлення потенційних проблем та пошуку шляхів їх розв'язання.

Ґендерна асиметрія – непропорційна представленість соціальних та культурних ролей обох статей (а також уявлень про них) у різних сферах життя. Джерелом ґендерної асиметрії є прихована дискримінація людини та панівні в суспільній свідомості патріархальні усталені погляди та настанови.

Ґендерний баланс – фактичний або планований стан справ, за якого зрівнюється соціальне, економічне, політичне становище чоловіків і жінок. Встановлення ґендерного балансу спирається на сукупність ключових показників, серед яких найбільше значення мають рівномірний розподіл доходів, представництво на управлінських та політичних посадах, рівень завантаження при веденні домашнього господарства та громадських справ, досягнутий рівень освіти, рівень захворюваності та тривалість життя.

Ґендерна демократія – це система волевиявлення у громадянському суспільстві двох статей – жіночої та чоловічої як рівних у можливостях і правах, що законодавчо закріплені та реально забезпечені у політико-правових принципах, діях, розбудові суспільних і державних структурах з урахуванням ґендерних інтересів та потреб.

Ґендерний індекс людського розвитку – це встановлені Організацією Об'єднаних Націй показники, які відбивають становище в країні чоловіка й жінки в таких базових напрямках людського розвитку, як: можливість вести здоровий спосіб життя (довго жити), мати доступ до якісної освіти, забезпечити відповідний рівень матеріального добробуту.

Ґендерна ідеологія – система ідей і поглядів, понять і уявлень про побудову суспільства, взаємин у ньому жінок і чоловіків як двох соціальних груп. Ґендерна ідеологія є конструктивною, оскільки несе нову культуру стосунків між двома статями заради досягнень соціальних цілей.

Ґендерний підхід (ґендерний вимір) – ознака політичної культури, властива активній представницькій демократії, яка полягає у врахуванні інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суттю *Ґ. п.* є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків і жінок, викликають у них неоднакові реакції.

Ґендерна поведінка – дії людини, зумовлені її чи його належністю до певної статі (манери, одяг, зачіска тощо).

Ґендерна політика – утвердження партнерства статей у визначенні та втіленні політичних цілей і завдань та методів досягнення їх у діяльності політичних структур – держави, політичних партій, громадсько-політичних об'єднань.

Ґендерна психологія (психологія статі, психологія статевих відмінностей) – галузь психологічного знання, що вивчає характеристики ґендерної ідентичності,

які детермінують соціальну поведінку людей залежно від їхньої статі. Структуру *Г. п.* утворюють психологія статевих відмінностей та гендерна соціалізація.

Перспективними у межах *Г. п.* є дослідження, спрямовані не на вияв відмінностей у психологічних характеристиках та особливостях поведінки чоловіків та жінок, а на пошук їхньої психологічної схожості; орієнтованість на вивчення продуктивних стратегій і тактик поведінки чоловіків та жінок у переборенні традиційних гендерних стереотипів на аналіз особистісних передумов успішної самореалізації жінок у професійній сфері, чоловіків – у сімейній.

Гендерна рівність – це рівні права і можливості жінок та чоловіків у суспільстві. Це основа справедливого ставлення до жінок та чоловіків, однаковий статус. Ще одне визначення гендерної рівності – це рівність у різниці. Інколи необхідне різне ставлення до жінок та чоловіків для досягнення тотожності результатів з погляду на умови життя чи для компенсації дискримінації в минулому. Саме такий справедливий підхід веде до рівності і рівноправності.

Гендерна рівноправність означає, що жінки і чоловіки користуються однаковим статусом, мають однакові умови для реалізації всіх прав людини і можливість робити свій внесок у національний, політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток, а також отримувати користь від результатів. Тобто це рівне оцінювання суспільством спільного і відмінного між жінкою і чоловіком та розрізнення ролей, які вони відіграють.

Гендерні ролі –

1) зразки поведінки жінок та чоловіків, які ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їхньою статтю;

2) сукупність загальноприйнятих ролей, які закріплюються за людьми в конкретній ситуації з погляду культури, норм і правил поведінки,

Г. р. формується внаслідок специфічного набору вимог, прав та обов'язків, які суспільство висуває перед індивідом як представником/представницею певної статі.

На відміну від статевої функції чоловіків та жінок, які незмінні у часі та просторі, гендерні ролі відрізняються в суспільствах з різною культурою і змінюються з часом.

Гендерні стереотипи – набір загальноприйнятих норм і суджень, які стосуються наявного становища чоловіків і жінок, норм їхньої поведінки, вчинків і характеру потреб. Гендерні стереотипи закріплюють наявні гендерні розбіжності і стають перепорою до змін стану справ у сфері гендерних відносин.

Гендерні стереотипи – це один із видів соціальних стереотипів, що ґрунтується на прийнятих у суспільстві уявленнях про маскуліне і феміне. Під соціальним стереотипом, зазвичай, розуміють стандартизований, стійкий, емоційно насичений, ціннісно визначений образ. Синонімами стереотипу нерідко виступають поняття упередження, забобону або кліше.

Гендерні стратегії – визначення суспільно значущих гендерних спрямувань у діяльності соціумів та їхніх організаційних структур, спрямованих на утвердження гендерної демократії в суспільстві з метою розвитку гендерної культури.

Гендерна соціалізація – процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою вона народилась; засвоєння нормативів поведінки, пов'язаних із соціальними вимогами та очікуваннями щодо поведінки чоловіків і жінок; формування чоловічої чи жіночої статевої ідентичності відповідно до культурних норм суспільства.

Ґендерна стратифікація – ієрархічний розподіл у суспільстві економічних та соціальних ресурсів згідно зі статевою належністю.

Ґендерна чутливість – один з критеріїв оцінки планування змін, проектів, методів дослідження та аналізу. Заплановані зміни та методи чутливі в ґендерному розумінні, якщо вони враховують та не погіршують наявне становище жінок та чоловіків, не погіршують становище чоловіків та жінок, сприяють встановленню ґендерного балансу.

Дискримінація – дії або практика систематичного приниження групи або однієї людини.

Дискримінація ґендерна – будь-які відмінності, винятки або обмеження за ознакою статі щодо реалізації людиною (незалежно від родинного стану) прав людини і засадничих свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській та будь-якій іншій сфері (див. *сексизм*).

Дискримінація жінок – у Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – одному з найважливіших документів у сфері прав людини, дискримінація жінок визначається таким чином: «Дискримінація щодо жінок означає будь-яку відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, яке спрямоване на послаблення або зводить нанівець визнання, використання або здійснення жінками (незалежно від їхнього родинного стану) прав людини і засадничих свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій галузі». Найважливіша особливість цього визначення полягає в тому, що поняття «дискримінація» застосовується не лише до юридичного рівноправ'я чоловіків та жінок, а й до їхнього фактичного становища. Цей принцип підкреслюється в Конвенції, де держави-учасниці зобов'язуються «вживати всіх відповідних заходів, включно із законодавчими, для зміни чи скасування чинних законів, постанов, звичаїв і практики, які являють собою дискримінацію щодо жінок». Свій подальший розвиток цей принцип отримує в Конвенції, де запроваджено поняття спеціальних заходів, «які не вважаються дискримінаційними». Так, не вважається дискримінацією «прийняття державами-учасницями термінових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками; ці заходи мають бути скасовані, коли будуть досягнуті цілі рівності можливостей і рівноправного ставлення».

Дискримінація позитивна – один із засобів для вирівнювання ґендерного балансу. На практиці воно означає надання переваг жінкам перед чоловіками в усіх ключових сферах: при прийнятті на престижні високооплачувані посади, у вищі навчальні заклади, висування кандидатур до органів влади тощо.

В основі такої політики лежить ідея, що коли вибір між однаково кваліфікованими чоловіками і жінками робиться «на загальних підставах», то перевага першим (чоловікам) надається практично автоматично, закріплюючи стереотип домінування чоловіків. Якщо ж застосовується принцип позитивної дискримінації, то шанси для жінок будуть справедливіші. Водночас, збільшення кількості жінок на високих посадах, в управлінні та інших ключових сферах допомагає сформувати в суспільстві справедливіші ґендерні стереотипи.

Диференційна соціалізація – диморфічний (статевоспецифічний) засіб, згідно з яким батьки та інші люди старшого віку по-різному ставляться до хлопчиків і дівчаток, винагороджуючи та посилюючи статевотрадиційну поведінку кожної статі.

Егалітарна державна політика (політика ґендерної рівності) – політика, підставою

якої є принцип створення рівних умов для самореалізації особистості в усіх соціальних сферах незалежно від її чи його статі.

Емансипація – процеси соціальної мобільності жінок, пов'язані з їхньою соціальною диференціацією як окремої соціальної групи і виходом з приватної сфери у сферу публічну.

Зазіхання сексуального характеру – різні форми фізичного статевого вторгнення, що є небажане і неприйнятне, включаючи доторкування, поглажування, заняття мастурбацією на очах у когось чи побачивши кого-небудь.

Зґвалтування – будь-яке небажане статеве проникнення, що включає проникнення до будь-якої частини тіла (визначається у міжнародних джерелах).

Жіноче підприємництво – бізнес, яким керують жінки.

Жіночі громадські організації в Україні мають давню історію. Вони різноманітні у своїх статутних зобов'язаннях. На початку 2007 року вийшов у світ довідник неурядових організацій України, які займаються жіночими і гендерними питаннями. Довідник містить оновлену інформацію про громадські організації, які на сьогодні є активними у вирішенні проблем жіноцтва. Серед основних напрямів їхньої діяльності – правозахисні, політичні, освітні, наукові, феміністичні, бізнесові, мистецькі, екологічні, ті, що протидіють насильству над людьми і торгівлі жінками. Їх налічується до 1500.

Жіночий рух – соціальна, культурна, політична діяльність жінок та жіночих груп/організацій, спрямована на захист інтересів жінок, зміну системи гендерних відносин.

Комплексний підхід до проблеми рівності статей (комплексний підхід до проблеми рівності між жінками й чоловіками) – це стратегія, що полягає у впровадженні проблематики рівності статей на всі рівні суспільства через організацію системи її обліку при прийнятті політичних рішень. Концепція комплексного підходу з'явилася в різних міжнародних документах після третьої Конференції ООН щодо становища жінок (Найробі, 1985 р.). У 1986 р. було прийнято Резолюцію про роботу Комісії ООН щодо становища жінок, було вирішено включити перспективні стратегії згідно програм соціально-економічного розвитку. Комісія звернулася до всіх організацій у системі ООН (регіональні комісії та спеціалізовані агенції), із проханням розробити загальну стратегію відносно проблеми рівності статей і впровадити її у свої довготермінові програми. Рада Європи організувала Групу фахівців з питання про комплексний підхід до проблеми рівності статей, що розробила його концептуальні засади й методологію.

В останні роки ця концепція одержала особливий розвиток у рамках діяльності різних європейських міжурядових і національних організацій. Є значний досвід щодо впровадження цієї концепції в Норвегії, Швеції, Голландії, Данії, Фінляндії. Комплексний підхід до проблеми рівності статей передбачає організацію, удосконалювання й оцінку процесу прийняття рішень особами, відповідальними за проведення політики або залученими в її реалізацію, – з урахуванням проблематики рівності статей. У трактуванні поняття «рівність статей» концепція виходить із необхідності обліку наявних соціокультурних розбіжностей між ними. В описах комплексної концепції акцентуються мета, процес, об'єкт й активні суб'єкти політики. Цей підхід передбачає, що компетентність політиків і чиновників із впровадження в сфери їхньої діяльності «виміру» рівності статей стане невід'ємною частиною їхньої професійної кваліфікації. Вважається, що комплексна концепція не може замінити вже наявні механізми й політичні програми в галузі забезпечення рівності між жінками й чоловіками, а виступає, радше, як нова фундаментальна стратегія й доповне-

ння до традиційної політики в цій галузі. І традиційна, і комплексна концепції мають застосовуватися паралельно. На думку розробників концепції, у кожній країні вона має бути ретельно витлумачена й адаптована з урахуванням місцевих умов.

Комплексна концепція спрямована на активізацію егалітарних (спрямованих на досягнення рівності) процесів у суспільстві загалом. В англomовному найменуванні комплексної концепції проблеми рівності статей – *gender mainstreaming* – акцентується, що точкою відліку при розробці цього підходу є все суспільство загалом: термін утворено від *mainstream*, що в цьому контексті перекладається як «загальна система організації суспільства».

Маскулінізація – засвоєння чоловічих моделей поведінки та розвиток прийнятих у певному соціумі особистісних рис.

Маскуліність (чоловічість) – система властивостей особистості, які традиційно вважаються чоловічими. Передбачає відповідність власній статевій належності, прийняття ґендерних стереотипів, дотримання чоловічих норм, вироблення типових для чоловічої статі форм поведінки, способів самореалізації.

Поняття *фемінний* і *маскуліний* стали активно використовуватися разом з розробкою концепції ґендера і застосовуються в ґендерних дослідженнях для визначення культурно-символічного змісту «жіночого» і «чоловічого».

Патріархат – в римському праві розумівся як влада батька (патріарха) над усіма юридично недієздатними членами родини – жінками, дітьми, рабами. На сьогодні патріархат розуміється як родинна, соціальна, ідеологічна та політична система, в якій жінка й жіноче (фемінне) завжди підкорено чоловіку і чоловічому (маскулінному). Патріархат – домінантна ідеологія, яка може бути подолана тільки в процесі культурної та соціальної еволюції.

Право в філософії розуміють як форму суспільної свідомості, суть якої полягає у соціальній регуляції. Право розвинулося із соціальних норм і звичаїв, тобто звичних правил поведінки, які держава зробила юридичними нормами. З соціального погляду право є сукупністю встановлюваних або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил поведінки (норм), дотримання яких забезпечується засобами державного впливу.

Права людини. В теорії прав людини розрізняють права першого, другого й третього покоління. До першого покоління належать так звані природні невід'ємні права людини: право на свободу думки, совісті й релігії; право кожного громадянина і кожної громадянки на ведення державних справ; право на рівність перед законом; право на життя, свободу та безпеку особистості. До другого покоління належать так звані позитивні або засадничі права людини. Це ті природні права, що закріплені в конституціях, законодавчо регламентовані й забезпечені системою гарантій та механізмів захисту. Третє покоління прав людини називають колективними правами. До них належать право на мир, на чисте довкілля, на соціальний та економічний розвиток. Ці права належать кожній людині й кожному народові, а здійснюються вони можуть не окремою людиною, а колективом чи певною громадою. Зокрема, до таких прав належать *жіночі людські права*.

Сексизм – зверхнє, зневажливе ставлення представників/представниць однієї статі до іншої. Ґрунтується на уявленні про гадану перевагу моральних, інтелектуальних, культурних, фізичних та інших властивостей у однієї статі стосовно іншої.

Сексуальне домагання – принизлива (образлива) поведінка сексуального плану

(словесна чи фізична) стосовно особи, щодо якої чи якого існують робочі, бізнесові чи інші відносини підпорядкування та залежності.

«Скляна стеля» – невидимі й формально не позначені бар'єри, які перешкоджають кар'єрному зростанню жінок. Ці перешкоди зумовлено гендерними стереотипами про другосортність жінок, обмеженість їхніх здібностей, і страхом успіху, який нерідко вражає самих жінок-працівниць.

Сталий розвиток – це процес розбудови держави на засадах узгодження й гармонізації соціальної, економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Сталий розвиток узагальнює процес виживання та відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її чи його прав і свобод, збереження природного довкілля, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище та гармонізацію розвитку людини в природі.

Ідея сталого розвитку – це ідея рівноправності всіх поколінь і всіх людей кожного покоління, справедливості в просторі й у часі, ефективного використання потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку і збереження природи.

Засадничі цілі сталого розвитку:

- економічне зростання – формування соціально-орієнтованої ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій праці громадян, якості життя, раціонального споживання матеріальних ресурсів;
- охорона природного довкілля – створення людям умов для життя в якісному природному довкіллі з чистим повітрям, землею, водою, захист та відновлення біорозмаїття, реалізація екологічного імперативу розвитку виробництва;
- добробут – запровадження соціальних стандартів на підставі науково обґрунтованих нормативів бюджетної забезпеченості одного жителя з урахуванням регіональних особливостей;
- справедливість – встановлення гарантій рівності громадян/громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного та соціального благополуччя;
- ефективне використання природних ресурсів – створення системи гарантій раціонального використання природних ресурсів на засадах дотримання національних інтересів країни та збереження цих ресурсів для майбутніх поколінь;
- стабілізація чисельності населення – формування державної політики з метою збільшення тривалості життя та стабілізації чисельності населення, надання всебічної підтримки молодим сім'ям, охорона материнства і дитинства;
- освіта – забезпечення гарантій доступності для одержання населенням освіти, збереження інтелектуального потенціалу країни;
- міжнародне співробітництво – активна співпраця з усіма країнами і міжнародними організаціями з метою раціонального використання економічних і екологічних систем, гарантування безпечного і сприятливого майбутнього.

Статева (гендерна) ідентичність – самосвідомість індивіда, яка полягає в ототожненні з певним характером соціальних ролей, які виконують чоловіки і жінки в сім'ї та суспільстві.

Стать – сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, які забезпечують продовження роду і дають змогу розрізнити у більшості організмів жіночі та чоловічі особини. С. біологічну визначають такі ознаки: 1) генетичні (набір хромосом); 2) гонадні (репродуктивна функція): у жінок – яєчник та яйцеклітина; у чоловіків – яєчка та сперматозоїди; 3) гормональні (статеві гормони): у жінок – естрогени, у чоловіків – андрогени; 4) соматичні (сукупність будови статевих органів та розвиток вторинних статевих ознак). На відміну від ґендера стать не змінюється в часі та просторі (*див. ґендерні ролі*).

Страх успіху – страх лідерства. Проявляється у негативних переживаннях жінок щодо ймовірної негативної оцінки результатів їхньої діяльності з боку соціального оточення. Цей страх спричинений низькою самооцінкою та невпевненістю жінок у собі, відсутністю достатньої кількості прикладів для наслідування.

Фемінізація зайнятості – розширення зайнятості жінок у високооплачуваному секторі економіки; виникнення нових якісних видів зайнятості, які вважаються жіночими, оскільки жінки асоціюються з нижчою оплатою праці, гнучкими й неформальними видами трудової діяльності.

Фемінізм – теоретична основа руху жінок за свої права; громадський рух жінок за визнання рівних прав жінки з чоловіком у всіх сферах політичного, сімейного та громадського життя.

У 19 столітті, коли була поставлена проблема світового значення свободи вибору, надання юридичних і фактичних прав жінці нарівні з чоловіком з'явився фемінізм. Це прогресивне явище світового й європейського масштабу змінило погляд на світ, наповнивши його змістом демократії, розвитку, справедливості. Протягом двох століть жінки при підтримці прогресивних чоловіків вибороли юридичні права й сьогодні ставлять питання про забезпечення реальних можливостей користування ними.

Фемінність (жіночість) – сукупність фізичних, психічних та поведінкових властивостей, яких очікують від жінки в певному соціумі. Відповідно до традиційних поглядів, це високий ступінь розвитку рис, протилежних чоловічим (маскулінним): слабкості, пасивності, залежності, підлеглості, емоційності, ніжності, тендітності тощо.

Чоловічі організації. Серед них «Чоловіки проти насильства» у Кіровограді, Тернополі та Херсоні, «Одинокі татусі Вінниччини», мережа організацій «Олег», «Адаптаційний чоловічий центр» у м. Тернополі, також рух «Юнаки проти насильства». Своєю метою вони вбачають зміну стереотипів ґендерної поведінки і виховання чоловіків у суспільстві, усвідомлення ролі чоловіків у сучасній сім'ї та суспільстві, привернення суспільної уваги до наявності проблем у чоловіків і до стану сімейного насилля.

Чоловічі проблеми. Чоловіки України ще не усвідомили своїх проблем, хоча вони надзвичайно загострилися. Фонд народонаселення ООН і Державна служба для сім'ї, дітей та молоді наголошують: «Вони живуть в середньому 62 роки. Помирають переважно не від старості чи невиліковних хвороб, а від нещасних випадків, травм, отруєнь, які найчастіше виникають внаслідок вживання алкоголю та наркотичних речовин. Вирізняються одними з найвищих у світі темпів зростання захворювання на ВІЛ/СНІД та туберкульоз. Серед них 12 мільйонів активних курців. Заняття спортом практикує лише кожний десятий. Третина серед них неодружені. Приблизно третина не можуть залишити по собі нащадків. Майже кожний п'ятий хворів на недугу, що передається статевим шляхом. Вони становлять понад 80 % самогубців і переважну кількість тих, хто переніс

інфаркт чи інсульт. Щороку 80 тисяч з них відходять з життя у працездатному та репродуктивному віці. "Вони" – це українські чоловіки».

Юнаки проти насильства – волонтерський рух, метою якого є формування ненасильницьких стосунків у суспільстві, започаткований МГО «Школа Рівних Можливостей» за прикладом організацій «Чоловіки проти насильства». За роки існування (з 2002) зробив помітний внесок у поширення ідей нових ґендерних стосунків у суспільстві та сім'ї, а також в утвердження нових ґендерних ролей чоловіків задля формування соціуму без насильства. «Юнаки проти насильства» засуджують будь-які форми та прояви агресії в сім'ї й суспільстві, беручи активну участь у формуванні нової громадської думки й нових ненасильницьких стандартів життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полянський П. Абетка рівності : методичні рекомендації // Підготовлено до Дня гендерної грамотності. – К. : ПРООН, 2007. – 30 с.
2. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
3. Авакянц М. Українська жінка в XVI – XVII ст. / М. Авакянц. – Полтава, 1920.
4. Антологія феміністичної філософії : [антологія] / За ред. Елісон М. Драгер і Абрис М. Янг / [пер. з англ. Б. Єгдис]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 800 с.
5. Балл Г. А. Психология в рациогуманистической перспективе : Избр. работы. / Г. А. Балл. – К. : Основа, 2006. – 408 с.
6. Бельчиков Я. М., Бирштейн М. М. Деловые игры / Я. М. Бельчиков, М. М. Бирштейн. – Рига : Авотс, 1989. – 304 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с. – (У 2 кн.).
8. **Біла** книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл / За заг. ред. акад. В. Г. Кременя. – К. : Інформаційні системи, 2010. – 342 с.
9. Бовуар де Сімона. Друга стаття / Сімона де Бовуар ; [пер. з франц.]. – К. : Основи, 1994. – (Т. 1.).
10. Богачевська М. Дума України – жіночого роду / М. Богачевська. – К. : Воскресіння, 1993. – С. 109.
11. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939. – К.: Либідь, 1995. – С. 424.
12. Боришевський М. Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М. Й. Боришевський. – К. : Беркут, 2000. – 63 с.
13. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України : [Практичний посібник]. – К. : К.І.С., 2005 – 186 с.
14. Вульф В. Власний простір / В. Вульф. – К. : Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 112 с.
15. Выготский Л. С. Педагогическая психология : [учебник для студентов выс. уч. завед.] / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 480 с.
16. Гапон Н. Гендер. Суб'єктивність. Ідентичність: філософські дискусії другої половини ХХ ст. [Монографія]. – Львів, Вид. центр ЛНУ ім. Франка, 2009. – 378 с.
17. Гендер і культура // 36. статей. – К. : Факт, 2001. – 224 с.
18. Гендер і Ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання : [Навч.-метод. пос. для шк. та студ. молоді]. – Школа Рівних Можливостей. – К. , 2009. –160 с.
19. Гендерна інтеграція в гуманітарному знанні // Збірник матеріалів учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (25 травня 2007 р.) – Тернопіль. : ТНПУ, 2007. – 104 с.
20. Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії // 36. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф. (27-29 квітня 2011 р.) – Тернопіль, 2011. – 796 с.
21. Гендерний портрет Волинської області. – Луцьк, ТЗШВ «Євросервіс», 2007. – 397 с.
22. Гендерні компетенції студентської молоді // Збірник матеріалів учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (23 травня 2008 р.) – Тернопіль:ТНПУ, 2008. – 104 с.

23. Гендерні перетворення в Україні. – ТОВ «АДЕФ – Україна», 2007. – 195 с.
24. Гендерні ресурси українських мас-медіа: ціна і якість. – К. : К.І.С., 2004. – 76 с.
25. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій // Програма розвитку ПРООН в Україні. – 2010. – 328 с. – (Частина 1).
26. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. – К. : ПРООН, 2007. – 143 с.
27. Гендерні студії: освітні перспективи : [Навчально-методичні матеріали]. – К., 2003.
28. Гендерное образование в подготовке учителя // Материалы III Всероссийской конференции (5-6 ноября 2008 г.) / [Под ред. Е.С. Турутиной.]. – Томск. : Изд-во ТГПУ, 2008. – 208 с.
29. Гендерные проблемы и развитие. Стимулирование развития через гендерное равенство в правах, в доступности ресурсов и возможности выражать свои интересы. / [Пер. с англ.]. – М. : Изд-во «Весь Мир», 2001. – 408 с.
30. Гендерный калейдоскоп: [Курс лекцій]. – М. : Academia, 2002. – 520 с.
31. Говорун Т. В., Кравець В. П., Кікінежді О. М. Гендерна психологія та педагогіка : [Навчальна програма] /Т. В. Говорун, В. П. Кравець, О. М. Кікінежді // Хрестоматія навчальних програм з проблем гендерного розвитку. – К. : ПЦ «Фоліант», 2004. – 43 с.
32. Говорун Т. В., Кікінежді О. М. Гендерна психологія: [Навч. пос.] / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді . – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 308 с.
33. Грабовська І. Джерельні основи дослідження паритетної (гендерної) демократії: український і світовий контекст // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – №11. – С.49-50 – (Серія : Українознавство).
34. Грабовська І. Українська сім'я як чинник утвердження ідей гендерної рівності в сучасному суспільстві // Українознавчий альманах : Гендерна освіта в Україні: досвід, проблеми, перспективи (на виконання Наказу МОН №839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту»). – К.-Мелітополь, 2010. – С. 67-72 – (Вип. 4 (спецвипуск)).
35. Грабовська І. Чи довго ще квилити «чайці-небозі», або Знов про жіночність України // Сучасність. – 2000. – № 5. – С. 99–113.
36. Грабовська І., Кобелянська Л. Ladies first: Феномен жіночого політичного лідерства в Україні / І. Грабовська, Л. Кобелянська. – К. : К.І.С., 2007. – 144 с.
37. Громадянська освіта : [Методичний посібник для вчителя]. – К. : Вид-во «Етна», 1998. – 194 с.
38. Гундорова Т. І. Femina Melancholica: Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. І. Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.
39. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : Интор, 1996. – 517 с.
40. Єремєєва В., Хрізман Т. Хлопчики та дівчатка: два різних світи / В. Єремєєва, Т. Хрізман. – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 112 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
41. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / [За ред. Л. Смоляр]. – Одеса, 1999. – 402 с.
42. Забужко О. Гендер: хто боїться сірого вовка? // Репортаж із 2000-го року. – К. : Факт, 2001. – С. 57–59.

43. Забужко О. Мова і влада // Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. – К. : Факт, 1999. – С. 99–131.
44. Запобігання домашньому насильству і торгівлі жінками. – К. : Україна, 2001. – 256 с.
45. Запобігання торгівлі людьми : [Навч.-метод. пос.]. – К. : Міленіум, 2004. – 180 с.
46. Зборовська Н. Дослідження С. Павличко і розбудова психоаналітичної літератури в Україні // Сучасність. – 2002. – № 4. – С. 103–110.
47. Зборовська Н. Соломія Павличко: фемінізм в українській академічній літературній науці // Сучасність. – 2000. – № 6. – С. 55–65.
48. Зборовська Н. Феміністичні роздуми на карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська. – Львів: Центр гуманітарних досліджень ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – С. 20–29.
49. Зборовська Н. Фемінний характер української ментальності // Сучасність : [№ 7-8.] / Н. Зборовська. – 2001. – С. 146–150.
50. Знай та захищай свої права : [робочий зошит] ; [Вид. 2-ге, доп. та перероб.]. – К. : Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна», 2008. – 74 с.
51. Зуйкова Е. М., Ерусланова Р. И. Феминология: [Учебное пособие] / Е. М. Зуйкова, Р. И. Ерусланова. – М. : Изд-во книготорг. Центр «Маркетинг», 2001. – 248 с.
52. Каменская Е. Н. Гендерный подход в педагогике / Е. Н. Каменская. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та, 2006. – 176 с.
53. Кейт М. Сексуальна політика : [Пер. з англ.] / М. Кейт. – К. : Основи, 1998. – 619 с.
54. Кікінежді О., Говорун Т. Соціально-психологічні чинники диференціації ґендеру в українському соціумі // Освітнянин : [№4 (94).] / О. Кікінежді, Т. Говорун. – 2008. – С. 22-29
55. Кікінежді О. М., Кізь О. Б. Формування ґендерної культури молоді : [методичні матеріали до тренінгової програми] / О. М. Кікінежді, О. Б. Кізь. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2009. – 160 с.
56. Кіммель М. Ґендероване суспільство / М. Кіммель. – К., 2003.
57. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / О. Кісь. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 2008. – 272 с.
58. Клецина И. С. Психология гендерных отношений / И. С. Клецина. – С-Петербург, 2005. – 340 с.
59. Книш І. Жінка вчора і сьогодні / І. Книш. – Вінніпег, 1958. – 198 с.
60. Книш І. Смолоскип у темряві. Наталія Кобринська й український жіночий рух / І. Книш. – Вінніпег, 1957. – 302 с.
61. Козуля О. Жінки в історії України / О. Козуля. – К., 1993. – 255 с.
62. Коменский Я. А. Великая дидактика // Я. А. Коменский // Вибрані педагогічні твори. – К. : Рад. школа, 1940.
63. Корчак Я. Избранное / Я. Корчак. – К. : Рад. школа, 1983. – 528 с.
64. Кравець В. П. Ґендерна педагогіка : [Навч. пос.] / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
65. Кравець В. П. Історія ґендерної педагогіки : [Навч. пос.] / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.
66. **Кремень В. Г.** Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К. : Пед. думка, 2009. – 520 с.

67. Кузич-Березовський І. Жінка і держава / І. Кузич-Березовський. – Львів : Світ, 1994. – 285 с.
68. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения / И. Я. Лернер. – М. : Просвещение, 1981. – 165 с.
69. Луговий О. Визначне жіноцтво України: історичні життєписи / О. Луговий. – К. : Дніпро, 1994. – 335 с.
70. Людина. Суб'єкт. Вчинок : [Філософсько-психологічні студії] / [За заг. ред. В. О. Татенка]. – К. : Либідь, 2006. – 360 с.
71. Макаренко А. С. Педагогічні твори у 8 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогіка, 1983.
72. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.
73. Маланчук-Рибак О. Жінка в історії / О. Маланчук-Рибак. – Львів, 2002. – 336 с.
74. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 208 с.
75. Махмутов М. И. Проблемное обучение: основные вопросы теории / М. И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 367 с.
76. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід, закони зарубіжних країн з гендерної рівності : [Друге доп. вид.] / Т. М. Мельник. – К. : Стилос, 2010. – 440 с.
77. Менегетти А. Женский ум в проекте жизни / А. Менегетти. – М. : ННБФ Онтотпсихология, 2007. – 312 с.
78. Методична робота вчителя початкових класів / [упоряд. О. Б. Полєвікова]. – Х. : Основа, 2009. – 350 с. – (Серія «Початкова школа. Вчительська майстерня»).
79. Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності : [Навч. пос. для учнів 9-12 класів заг.освітніх навч. закл.] / [За ред. О. Семиколенової]. – К. : К.І.С., 2007. – 176 с.
80. Мироненко І. Сказано: «жінчина». Жіночий рух в Україні. Погляд у минуле з надією на майбутнє // Березіль / І. Мироненко. – 1994. – № 7. – С. 127–131.
81. Молодь і гендер: реалії та перспективи демократичного суспільства // Збірник матеріалів учасників Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (25-26 травня 2006 р.). – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 116 с.
82. Мудрик А. В. О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании // Воспитательная работа в школе / А. В. Мудрик. – 2003. – № 5. – С. 15–19.
83. Мухоморіна Л. Хлопчики і дівчатка: диференційоване навчання // Дошкільне виховання [№ 4.] / Л. Мухоморіна. – 2001. – С. 15 –17
84. Основи теорії гендеру. – К. : К.І.С., 2004. – 535 с.
85. Павличко С. Фемінізм / С. Павличко. – К. : Основи, 2002. – 322 с.
86. Пашко А. Жіночий рух в Україні: історичний аспект та сучасний розвиток // Час [4-10 вересня]. / А. Пашко. – 1997. – С. 3.
87. Передирій В. А., Сидоренко Н. М., Старченко Т. В. Жіноча доля на тлі доби: літопис жіночого руху у світлі українських видань / В. А. Передирій, Н. М. Сидоренко, Т. В. Старченко. – К. : Дослідницький центр історії української преси, 1998. – С. 116.
88. Петренко О. Б. Гендерний вимір шкільної освіти в Україні (XX століття) : [Монографія.] / О. Б. Петренко. – Рівне : Видавець Олег Зень, 2010. – 530 с.

89. Пометун О. І. Інтерактивний урок / О. І. Пометун. – К, 2008.
90. Практикум по гендерной психологии / [Под ред. И. Клециной.]. – С-Петербург, 2003. – 478 с.
91. Проблема гендерної нерівності в педагогічній освіті. – К. : Фоліант, 2003. – 59 с.
92. Роменець В. А. Суб'єкт психічної активності як предмет історичної активності особистості / В. А. Роменець. – К. : Інститут психології АПН України, 1993. – С. 81-82.
93. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – С.-Петербург, 2002. – 720 с.
94. Рудницька М. Статті. Листи. Документи / М. Рудницька : [Передм. М. Богачевської-Хом'як]. – Львів: Місіонер, 1998. – С. 7-28.
95. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. – К. : Либідь, 1997. – 318 с.
96. Рыков С. Л. Гендерные исследования в педагогике // Педагогика [№ 7.] / С. Л. Рыков. – 2001. – С. 17–24.
97. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : [пос. для вчителів і методистів початкового навчання] / О. Я. Савченко : [2-ге вид., доп., переробл.]. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
98. Слово Софії Русової // Слово і час [№ 8-9.]. – 1996. – С. 40-41.
99. Смоляр Л. О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX століть. Сторінки історії / Л. О. Смоляр. – Одеса : Астропринт, 1998. – 408 с.
100. Смоляр Л. Феміністична традиція України і питання сучасного жіночого руху // Жінка і демократія / Л. Смоляр. – К. : Жіноча громада, 1995. – С. 45-54.
101. Соланас В. Маніфест товариства за знищення чоловіків // Незалежний культурологічний часопис «І» [№ 17.]. / В. Соланас. – Львів : «Місіонер», 2000. – С. 74-77.
102. Статеве виховання – справа щоденна // Дошкільне виховання [№ 3.]. – 2003, – С. 6-9.
103. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальні й пошук / О. В. Сухомлинська. – К. : Добро, 2006. – 43 с.
104. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад.школа, 1976. – 654 с.
105. Татенко В. О. Соціальна психологія впливу : [Монографія] / В. О. Татенко. – К. : Міленіум, 2008. – 216 с.
106. Теліга О. Якими нас прагнете? // Слово і час [№ 6.]. / О. Теліга. – 1991. – С. 32-38.
107. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.
108. У дзеркалі громадської думки. Права дитини. Насильство в суспільстві. Трудова міграція та торгівля людьми. – К, 2008. – 96 с.
109. Україна-Євросоюз у деталях // Гендерна рівність і права дітей [№ 2(5)] –2010.
110. Українки в історії : [За ред. В. Борисенко]. – К. : Либідь, 2006. – 328 с.
111. Українознавчий альманах // Вип. 4 (спецвипуск) «Гендерна освіта в Україні: досвід, проблеми, перспективи (на виконання Наказу МОН №839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту»). – К-Мілітополь, 2010. – 196 с.
112. Український жіночий рух: здобутки і проблеми. – Дрогобич : Коло, 2002.
113. Українські князівни: Легенди та перекази. – К. : Казка, 2007. – 64 с.

114. Уповноважена освіта – шлях в третє тисячоліття : [Міжнародна науково-практична конференція] / [Відп. ред. О. Сулова]. – К., 2000.
115. Уповноважувальна освіта : [Посібник для тренерів]. – Київ, 2002.
116. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори у 2-х томах / К. Д. Ушинський. – К.: Радянська школа, 1983. – 360 с.
117. Фрейдджер Р., Фейдимен Дж. Личность: теории, эксперименты, упражнения / Р. Фрейдджер, Дж. Фейдимен. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001.
118. Фройд З. Вступ до психоаналізу / З. Фройд. – К. : Основи, 1998. – 709 с.
119. Хорни К. Женская психология / К. Хорни. – СПб. : Вост.-Евр. ин-т психоанализа, 1993. – 380 с.
120. Христо Кафтанджиев. Секс и насилие в рекламе. – СПб, С-Перербург, 2008. – 496 с.
121. Хто боїться фемінізму? : [зб. статей за ред. Енн Оуклі та Дж.Мітчелл] / [Пер. з англ.]. – Львів : Ахілл, 2005. – 340 с.
122. Чепелева Н. В. Психологические механизмы понимания и интерпретации личного опыта // Актуальні проблеми психології. / Н. В. Чепелева. [За ред. Н. В. Чепелевої]. – К., 2002. – (Вип. 2.).
123. Через освіту до рівності : [Тези наук. конф. в рамках Всеукраїнського гендерного освітнього форуму]. – К., 2010. – 286 с.
124. Чодороу Н. Воспроизводство материнства: психоанализ и социология гендера // Антология гендерной теории : [Сб. пер.]. / Н. Чодороу. – Минск : Пропилеи, 2000. – С. 384.
125. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ ст. // Незалежний культурологічний часопис «І» [№ 17.]. / Н. Чухим. – 2000. – Львів: Місіонер. – С. 23–29.
126. Шведова Н. А. Просто о сложном: гендерное просвещение / Н. А. Шведова. – Воронеж, 2002.
127. Штилева Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный поход и анализ / Л. В. Штилева. – М. : ПЕРСЕ, 2008. – 316 с.
128. Шэффер Д. Дети и подростки: психология развития / Д. Шэффер. – СПб. : С.-Петербург, 2003. – 976 с.
129. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
130. Юнг К. Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. – М. : Ренесанс, 1991. – 304 с.
131. Bem S. L. Gender schema theory: A cognitive account of sex-typing // Psychological Review [V. 88.]. – 1981. – P. 354-364.
132. Hyde J.- Sh. Half the Human Experience: The Psychology of Women / D. C. Heath and Company. – Lexington – Massachusetts – Toronto, 1991. – P. 475.
133. Maccoby E. E., Jacklin C. N. The Psychology of Sex Differences. – Stanford, CA: Stanford University Press, 1974. – P. 391.
134. Marcus H., Crane M., Bernstein S., Siladi M. Self-schemas and gender // Journal of Personality and Social Psychology, 42. – 1982. – P. 38-50.
135. Mischel W. Sex typing and socialization / P. H. Mussen (Eds.). Carmichael's handbook of child psychology. – New York : Wiley, 1970. – Vol. 2. – P. 3-72.
136. Parsons T., Bales R. Family, Socialization and Interaction Process. – London, 1956.

137. Ruble D., Martin C. Gender Development // Encyclopedia of Psychology. Second edition. – New York : A Wiley-Interscience Publication, 1994. – Vol. 3. – P. 933-1016.
138. Snow M., Jacklin C., Maccoby E. Sex-of-child differences in father-child interaction at one year of age // Child Development, 54. – 1983. – P. 227-232.
139. Spence J., Helmrich R. Androgyny vs. Gender schema: A comment on Bem's gender schema theory // Psychological Review, 88. – 1981. – P. 365-368.
140. Unger R., Grawford M. Women and gender: A feminist psychology. – New York: McGraw-Hill, 1992.
141. Walczewska S. Damy, rycerze i feministki. – Krakow: Wydawnictwo EFKA, 1999.